كشف الباري

عما في

صحيح البخاري

تصنیف

حضرت مولانا سلیم اللہ خان

Maktaba Tul Ishaat.com



Maktaba Tul Ishaat .com


تمام فنون کے کتب کے پی-ڈی-ایف ہمارے ویب سائٹ سے اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید کتب شامل کر رہے ہیں اس لیے آپ ہفتے میں ایک بار ضرور ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو چیک کیا کریں۔

ابھی مطلوبہ پی-ڈی-ایف مفت ڈاون لوڈ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احادیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ ودعوت
تمام فنون		

مکتبۃ الاشاعت ڈاٹ کام
Maktaba Tul Ishaat.com

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

فضائل الصحابة

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان مدظله العالی
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچی
ترتیب وتحقیق ← مولانا عزیز الرحمٰن عظیمی استاذ جامعه فاروقیه کراچی
ترجمه ← مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

① د احادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ د گرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
⑥ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ د حدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې داحدیث په کوم کوم ځائې کښې دې

جلد ⑨

خورونکی فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور
موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

Maktaba Tul Ishaat.com

د کتاب ټول حقوق د مصنف او ناشر سره محفوظ دي

دکتاب نوم:- کشف الباری عما فی صحیح البخاری

جلد: فضائل الصحابة

شارح: صدر وفاق المدارس شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظله العالی

ترتیب وتحقیق: مولانا عزیز الرحمن عظیمی استاذ جامعه فاروقیه کراچی

پښتو مترجم: مولانا شاه فیصل فاضل امداد العلوم و وفاق المدارس
ایم اے اسلامیات وعربی پیښو ریونیورسټی

د کشف الباري د پښتو اور فارسۍ د ترجمې د حقوقو په حقله وضاحت

دا خبره دې په ذهن کښې وي چې فیصل کتب خانه د صدر وفاق المدارس العربیه مهتمم جامعه فاروقیه شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظله العالي څخه د کشف الباري پښتو او فارسي ژبو کښې د ترجمو حقوق ترلاسه کړل او د حقوقو معاوضه ئې ورته ورکړه ددې څخه روسته هیڅ چاته د کشف الباري پښتو او فارسي د ترجمه کولو او چهاپ کولو اجازت نشته او د هر یو جلد رجسټریشن ئې هم د حکومت پاکستان سره شوي دي.

د ملاویدو پتې: د فیصل کتب خانه پېښور څخه علاوه

- رشیدیه کتب خانه اکوړه خټک
- علمیه کتب خانه اکوړه خټک ۰۹۲۳۶۳۰۵۹۴
- مکتبه رشیدیه کوئټه ۰۸۱۲۶۶۲۲۶۳
- مکتبه عثمانیه کانسي روډ کوئټه ۰۳۰۱۳۷۳۷۰۳۰
- مکتبه یوسفیه کانسي روډ کوئټه ۰۳۲۱۰۸۲۸۹۳۰
- راشد کتب خانه چمن ۰۳۰۰۳۸۹۶۳۵۳
- مکتبه عمریه تاج میر روډ چمن بلوچستان
- مکتبه علوم اسلامیه تاج میر روډ چمن بلوچستان ۰۳۳۳۷۹۵۸۶۹۶
- مکتبه حقانیه چمن ۰۳۳۳۷۷۵۲۲۱۹
- صداقت کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۸۷۷۴۲۳۲۱
- مکتبهٔ رحمانیه قندهار افغانستان ۰۷۹۷۷۳۵۲۸۱
- مکتبه عبدالحي قندهار افغانستان ۰۷۰۰۸۲٤۳۳٤
- اسد الله کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۰۷٤۷۷۶۲۷
- مکتبهٔ غفاریه قندهار افغانستان ۰۷۰۰۳٤۱۷٤۹
- مکتبهٔ رشیدیه قندهار افغانستان ۰۷۷۲۲۱۰۷۰۹
- مکتبهٔ حبیبیه قندهار افغانستان ۰۷۹۹٤٤۷٤۱۳
- مکتبهٔ القدس قندهار افغانستان ۰۷۰۷۹٤۸۵۵۹
- قدرت کتب خانه کابل افغانستان ۰۷۹۹۲۱۹۲۰۳
- عبدالمجید کتب خانه جلال آباد ۰۷۰۸۱۹۷۷٤۹
- شاهین کتب خانه خوست افغانستان
- بلال کتب خانه خوست افغانستان
- اسلامي کتب خانه خوست افغانستان ۰۷۹۹۳۱۰۲٤۷

Maktaba Tul Ishaat.com

فهرست مضامین

شمیره	مضمون	صفحه
	۶۶-کتاب فضائل الصحابة رضی الله عنهم	
	باب فَضَائِلِ أَصْحَابِ النَّبِی صلی الله علیه وسلم	
	د فضائل معنی:	۴۸
	د لفظ "أصحاب" تحقیق:	۴۸
	د صحابی تعریف:	۴۸
	اولنې قول:-	۴۸
	قوله: فهومن أصحابه:	۴۹
	دویم قول:	۵۰
	دریم قول:	۵۰
	څلورم قول:	۵۱
	پنځم قول:	۵۱
	شپږم قول:	۵۱
	د قسطلانی رائې:	۵۱
	د رسول الله ﷺ یو نظر د صحابیت د پاره د کافی ګرځولو قول:	۵۲
	د صحابی د تعریف په حوالې سره په امام بخاری اعتراض:	۵۳
	د قسطلانی د اړخ نه د امام بخاری دفاع:	۵۳
	د قسطلانی د رائې ضعف او راجح تعریف:	۵۳
	د زین عراقی په "تعریف" باندې اشکال او د هغې جواب:	۵۴
	د تمیز د عمر نه وړندې د رؤیت حکم:	۵۴
	د صحابی په تعریف کښې د "اسلام" قید:-	۵۵
	آیا د ارتداد په وجه صحابیت ختمیږی؟:	۵۵
	د اشعری قول:	۵۶
	رؤیت په دُنیوی ژوند کښې شرط دې:	۵۷
	د چا چې معاصرت ثابت وی، رؤیت نه:	۵۷
	دصحبت په مصداق کښې داهل لغت اواهل عرف اختلاف او د اصحاب الحدیث رجحان:	۵۸
	د صحابیت د معلومیدو طریقې:	۵۹
	رجال الحدیث	
	عَلِیُّ بنُ عَبدِاللهِ:	۶۲
	سفیان	۶۲

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه

عَمرو: ....
جَابِربنِ عَبدِالله: ۶۲
اَبوسَعیدِالخُدرِیْ: ۶۲
قوله: فَیَغزُوفِئَامٌ: ۶۲
د قرون ثلاثه په ختمیدو سره د صحابهٔ کرامو، تابعینو او تبع تابعینو وجود ختم شو: ۶۲
د ۱۱۰ هجرئ نه ورستو د چا د صحابیت دعوی مسموع نهٔ ده: ۶۳
د قرون اربعۀ ذکر: ۶۴
قرون ثلاثه کله ختم شو؟: ۶۵
د قرون ثلاثه نه ورستو به د فتنو باران وی: ۶۶
قرن څهٔ ته وائی؟: ۶۶
په قرون ثلاثه کښې د افضلیت مسئله: ۶۷
د جمهورو او د ابن عبد البر اختلاف: ۶۸
د علامه نووی توجیه: ۶۹
د ابن عبد البر دلائل: ۶۹
د ابن عبد البر د رائې جائزه: ۷۱
د اختلاف ثمره: ۷۲
د جمهورو له اړخ نه د ابن عبد البر د دلائلو جوابونه: ۷۲
په خیر او شر دواړو کښې د غالب او اکثر اعتبار دې: ۷۳
رجال الحدیث ....
إسحاق: ۷۴
النَّضر: ۷۴
شُعبَةُ: ۷۴
اَبِی جَمرَةَ: ۷۴
زَهدَمِ بنِ مَضرِّبِ: ۷۴
عِمرَانِ بنِ حُصَینِ: ۷۴
رجال الحدیث ....
مُحَمَّدُبنُ کَثِیر: ۷۵
سُفیَانُ: ۷۵
مَنصُور: ۷۵
إبراهیم: ۷۵
عُبَیدَةَ: ۷۵

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	عَبْدُاللهِ:	۷۵
	۲:-باب: مَنَاقِبِ الْمُهَاجِرِيْنَ وَفَضْلِهِمْ	
	مهاجرين او انصار څوك دى؟	۷۵
	د سيدنا ابو بكر رضی الله عنه نوم نسب او مقام او مرتبه:	۷۶
	قوله: منهم أبوبكر عبدالله بن أبي قحافة:	۷۶
	په "عتيق" نوم سره د نوميدلو وجه:	۷۷
	"صديق" لقب او ددې وجه:	۷۷
	د رسول الله ﷺ بلا فصل خليفه:	۷۸
	د الله تعالى رسول فقير نۀ وو:	۷۹
	د فقر او غنى قسمونه:	۷۹
	دې آيت مباركۀ سره د انصارو او مهاجرينو فضيلت ثابتيږى:	۸۰
	په أبوبكر باندې د سكينې نازليدو قول:	۸۰
	قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ، وَأَبُوسَعِيدٍ:	۸۰
	رجال الحديث	
	عَبْدُاللهِ بْنُ رَجَاءِ الغداني البصري:	۸۲
	إِسْرَائِيْلُ:	۸۲
	أَبِي إِسْحَاقَ:	۸۲
	اَلْبَرَاءُ:	۸۲
	د رواياتو اختلاف:	۸۲
	حديث باندې د اجرت د جواز استدلال:	۸۳
	څۀ د چيلو د څرونكى او مالك په حقله:	۸۳
	رسول الله ﷺ د عادت خلاف شودۀ څكلو سره مړيدل:	۸۴
	قَدْآنَ الرَّحِيْلُ:	۸۵
	آيا د غير مملوكۀ چيلۍ شودۀ څكل جائز وو؟:	۸۵
	د حربى مال ګڼړونكو توجيه غلطه ده:	۸۶
	د حديث نور فوائد:	۸۶
	د آيت ذكر دلته مناسب نۀ دې:	۸۷
	رجال الحديث	
	مُحَمَّدُبْنُ سِنَانٍ:	۸۸
	هَمَّامٌ:	۸۸
	ثَابِتٌ:	۸۸

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	أنس:	۸۸
	د "عنعنه" په ځائې "تحديث":	۸۸
	د "لو" شرطيه په معنى كښې اختلاف:	۸۹
	د مشركينو نه غار څنګه پټ پاتې شو:	۸۹
	ابو بكر د "دريو" دريم وو:	۹۰
	د حديث باب نور متابعات:	۹۱
	۳۔باب: قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ (سُدُّوا الْأَبْوَابَ، إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ)	
	قوله: قَالَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ:	۹۲
	رجال الحديث	
	عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ:	۹۲
	أَبُو عَامِرٍ:	۹۲
	فُلَيْحٌ:	۹۲
	سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ:	۹۳
	بُسْرُ بْنُ سَعِيدٍ:	۹۳
	أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ:	۹۳
	حضور ﷺ دا ارشاد كله اوفرمائيلو:	۹۳
	قوله: بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ:	۹۴
	د الفاظو اختلاف او د هغې وجه:	۹۴
	د حضرت ابوبكر رضي الله عنه امتيازى مقام:	۹۴
	د جملې تركيبى حيثيت:	۹۴
	د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په رسول الله ﷺ باندې څۀ احسان وو؟:	۹۵
	د امام نووى رائې:	۹۵
	د قرطبى قول:	۹۶
	رسول الله ﷺ سره حسن سلوك كونكى نور هم وو:	۹۶
	د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د احساناتو تفصيل:	۹۷
	د "دوستۍ (خلّة)" مقام غوره دې يا د "ورورولۍ (اخوت)":	۹۷
	قوله: لَا يَبْقَيَنَّ فِي الْمَسْجِدِ بَابٌ إِلَّا سُدَّ:	۹۹
	قوله: إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ:	۱۰۰
	د حضرت ابوبكر رضي الله عنه خاصوالې او ددې غرض:	۱۰۰
	آيا د ابوبكر رضي الله عنه كور د مسجد نبوى سره نۀ وو؟:	۱۰۰

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه

د "سد باب" نه د مجازی معنی مراد اخستلو تردید: ۱۰۰
په بعضې روایاتو کښې د حضرت علی رضی الله عنه د پاره ددې خصوصیت ثبوت: ۱۰۱
د ابن الجوزی تعصب: ۱۰۳
د احمد امین مصری جاهلانه رائې: ۱۰۴
په روایاتو کښې تطبیق: ۱۰۴
یو اشکال او د هغې جواب: ۱۰۵
د حدیث بعضې فائدې: ۱۰۶

۴-باب فَضْلِ أَبِي بَكْرٍ بَعْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم

رجال الحدیث ....
عَبْدُالْعَزِيْزِبْنِ عَبْدِاللهِ: ۱۰۶
سُلَيْمَانُ: ۱۰۷
يَحْيَ بْنِ سَعِيْدٍ: ۱۰۷
نَافِع: ۱۰۷
اِبْنِ عُمَرَ: ۱۰۷
په خلفاء أربعؤ کښې چې کوم ترتیب د خلافت دې هم دغه ترتیب د فضیلت دې: ۱۰۷
د امام احمد بن حنبل رحمه الله قول: ۱۰۷
د مجدد الف ثانی رائې او د ائمۂ اربعؤ مذهب: ۱۰۸
د علی رضی الله عنه د تفضیل قول: ۱۰۸
حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت نه وړاندې مفضول او ورستو د أفضل کیدو قول: ۱۰۹
په خلافت او فضیلت کښې د فرق قول: ۱۰۹
د امام غزالی رحمه الله قول: ۱۱۰
د تفضیل عثمان او تفضیل علی دواړو اجازت: ۱۱۰
حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه نه افضل ګرځول د صحابهٔ کرامو توهین دې: ۱۱۰
د کلام خلاصه: ۱۱۰
د بعضې نورو صحابهٔ کرامو د افضلیت اقوال: ۱۱۱
د خلافت په ترتیب افضلیت باندې اجماع ده: ۱۱۲

۵-باب: قَوْلِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- «لَوْكُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً»

ترجمة الباب سره مناسبت: ۱۱۲
قَالَهُ أَبُوسَعِيْدٍ: ۱۱۳
رجال الحدیث ....
مُسْلِمُ بْنُ ابراهيم: ۱۱۳

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه

وُهَیْبٌ: ۱۱۳
أَیُّوبُ: ۱۱۳
عِکْرِمَةُ: ۱۱۳
اِبْنِ عَبَّاس: ۱۱۳
آیا د رسول الله ﷺ د الله تعالی نه علاوه بل خلیل نهٔ وو ۱۱۳
ابوبکر د رسول الله ﷺ د خلیل کیدو ثبوت: ۱۱۵
قوله: وَلٰکِنْ أَخِي وَصَاحِبِي: ۱۱۵
خُلّت څهٔ څیز دي؟: ۱۱۵
رسول الله ﷺ د پاره د الله تعالی خُلّت او محبت دواړه ثابت دی: ۱۱۶
د خلیل معنی او د اشتقاق ماده: ۱۱۶
رجال الحدیث ....
مُعَلَّی بْنُ أَسَدٍ: ۱۱۷
مُوسَی بنُ اسماعیل: ۱۱۷
تبوذکی: ۱۱۷
وُهَیْب ۱۱۷
أَیُّوبَ: ۱۱۸
رجال الحدیث ....
سُلَیْمَانُ بنُ حَرْبٍ: ۱۱۸
حَمَّادُبنُ زَیْدٍ: ۱۱۸
أَیُّوبَ: ۱۱۸
عَبْدِاللهِبنِ أَبِي مُلَیْکَةَ: ۱۱۸
قوله: کَتَبَ أَهْلُ الْکُوفَةِ إِلَی ابْنِ الزُّبَیْرِ: ۱۱۸
رجال الحدیث ....
اَلْحُمَیْدِیُّ: ۱۱۹
مُحَمَّدُبْنُ عَبْدُاللهِ: ۱۱۹
د راوی په نوم کښې غلطی: ۱۱۹
دا نسخه څوك وه: ۱۲۰
د ابوبکر د نبی کریم ﷺ په منصب د ناستې اعلان: ۱۲۰
رجال الحدیث ....
أَحْمَدُبْنُ أَبِي الطَّیِّبِ: ۱۲۲

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شمیره
۱۲۳	شیوخ او تلامذه	
۱۲۳	د جرح او تعدیل په باب کښې اقوال:	
۱۲۵	إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُجَالِدٍ د جرح او تعدیل د امامانو په عدالت کښې:	
۱۲۷	بَيَانُ بْنُ بِشْرٍ:	
۱۲۸	د جرح او تعدیل د امامانو په نظر کښې	
۱۲۸	د بیان په نامې سره د دوؤ راویانو ذکر:	
۱۲۹	وَبَرَةُ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ:	
۱۲۹	جرح او تعدیل	
۱۳۰	هَمَّامٌ:	
۱۳۰	د دریؤ تابعینو ذکر:	
۱۳۰	حضرت ابوبکر رضي الله عنه په رسول الله ﷺ باندې ایمان راؤړنکې اولنې سړې وو:	
۱۳۱	پنځه غلامان چا چې د ټولو نه اول اسلام قبول کړو:	
۱۳۱	د امرءتان مصداق:	
۱۳۲	د عمار د دې حصر مقصد:	
۱۳۲	ترجمة الباب سره مطابقت:	
	رجال الحدیث	
۱۳۳	هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ:	
۱۳۳	صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ:	
۱۳۴	زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ:	
۱۳۵	د جرح او تعدیل په حوالې سره:	
۱۳۶	بُسْرِ بْنِ عُبَيْدِ الله:	
۱۳۶	عَائِذِ الله:	
۱۳۶	أَبِي الدَّرْدَاءِ:	
۱۳۶	أَبْدَى عَنْ رُكْبَتِهِ:	
۱۳۶	د احنافو په نیز زنګون عورت دې:	
۱۳۶	قوله: أَمَّا صَاحِبُكُمْ فَقَدْ غَامَرَ:	
۱۳۷	د مُغَامِرِ تفسیر:	
۱۳۸	قوله: فَسَلَّمَ:	
۱۳۸	د حضرت ابوبکر او عمر رضي الله عنهما په مینځ کښې خفګان:	
۱۳۸	د ابوبکر د عمر رضي الله عنهما نه معافي غوښتل:	
۱۳۹	قوله: ثَلَاثًا:	

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	ابوبكر د پاره د رسول الله ﷺ د ژبې مباركې نه د مغفرت د دعاء اعزاز:	۱۳۹
	قوله: أَثَمَ أَبُوبَكْرٍ:	۱۳۹
	د نبى كريم ﷺ مخ مبارك سُور شو:	۱۳۹
	قوله: فَجَعَلَ وَجهُ النَّبِيِّ ﷺ يَتَمَعَّرُ...... يتمعّر، بالعين المهملة المشدّدة:	۱۳۹
	د حضرت عمر رضی الله عنه پښيمانتيا او په بليغ الفاظو كښې معافى:	۱۴۰
	حضرت عمر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د عتاب نه د بچ كولو د پاره ابوبكر د خپل ځان ذمه وار وګرځول:	۱۴۱
	قوله: أَنَا كُنْتُ أَظْلَمَ:	۱۴۱
	قوله: مَرَّتَيْنِ:	۱۴۱
	قوله: وَوَاسَانِي:	۱۴۱
	د تَارِكُولِي صَاحِبِي تركيبى حيثيت:	۱۴۲
	قوله: مَرَّتَيْنِ:	۱۴۴
	قوله: فَمَا أُوذِيَ بَعدَهَا:	۱۴۴
	د حضرت ابوبكر رضی الله عنه همدغه شان يوه بله واقعه:	۱۴۴
	د حديث فوائد:	۱۴۴
	رجال حديث	۱۴۶
	مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ:	۱۴۶
	عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ:	۱۴۶
	خَالِدُ الْحَذَّاءُ:	۱۴۶
	ابوعُثْمَان:	۱۴۶
	شيوخ	۱۵۰
	تلامذه	۱۵۰
	ذات السَّلَاسِلِ:	۱۵۰
	قوله: أيُّ النَاسِ أحب إليك:	۱۵۱
	د عمرو بن العاص رحمه الله د پوښتنې وجه:	۱۵۱
	قوله: فقلتُ من الرجال؟:	۱۵۱
	قوله: فعدّ رجالاً:	۱۵۱
	د "رجال" نه څوك مراد دى؟:	۱۵۲
	رفع د تعارض:	۱۵۳
	ترجمة الباب سره د حديث مناسبت:	۱۵۳

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	أبُو اليَمَانِ:	۱۵۴
	شُعَيْبٌ:	۱۵۴
	الزُّهَرِيِّ:	۱۵۴
	أَبُوسَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ:	۱۵۴
	أَبَاهُرَيْرَةَ:	۱۵۴
	شپونكې څوك وو؟	۱۵۵
	د أُومِنُ بِذَلِكَ، وَأَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ وئيلو وجه:	۱۵۵
	د لفظ "سبع" ضبط او معنیٰ:	۱۵۶
	د "سَبُع" بالضم معنیٰ:	۱۵۶
	د "سَبْع" بالسكون معنیٰ:	۱۵۷
	قوله: ورَجُلٌ يَسُوقُ بَقَرَةً:	۱۵۸
	قوله: بَيْنَمَا رَاعٍ:	۱۵۸
	ترجمة الباب سره مطابقت:	۱۵۸
	رجال الحديث	
	عَبْدَانُ:	۱۵۹
	عَبْدُاللهِ:	۱۵۹
	يُونُسَ:	۱۵۹
	الزُّهَرِيِّ:	۱۵۹
	ابْنُ الْمُسَيِّبِ:	۱۵۹
	قوله: علىٰ قَلِيبٍ:	۱۵۹
	په رسول الله ﷺ او سيدنا ابوبكر رضي الله عنه كښې اتحادى نسبت:	۱۵۹
	ترجمة الباب سره مناسبت:	۱۶۰
	رجال الحديث	
	مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ:	۱۶۰
	عَبْدُاللهِ:	۱۶۰
	مُوسَىٰ بْنُ عُقْبَةَ:	۱۶۱
	سَالِمِ بْنِ عَبْدِاللهِ:	۱۶۱
	حضرت ابوبكر رضي الله عنه كمزورى او نحيف وو:	۱۶۱
	د "أحدشقي ثوبي" نه څۀ مراد دى؟:	۱۶۱

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: لم ینظر الله الیه:	۱۶۱
	قوله: یَسْتَرْخِیْ:	۱۶۱
	قوله: فقلتُ لسالم:	۱۶۱
	قوله: أذَکَر......؟:	۱۶۱
	د "جَرّ إزَار" یعني لنګ راښکلو حکم:	۱۶۲
	ترجمة الباب سره مطابقت:	۱۶۲
	رجال الحدیث	
	أَبُوالْيَمَانِ:	۱۶۳
	شُعَيْبٌ:	۱۶۳
	الزُّهْرِيّ:	۱۶۳
	حُمَيْدُبْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ:	۱۶۳
	د "زوجین" نه څهٔ مراد دی؟:	۱۶۳
	د مختلفو دروازو نه د بلنې مطلب:	۱۶۳
	د فی سبیل الله مقصد:	۱۶۴
	آیا انفاق په هر عملِ صالح کښې کیږی:	۱۶۴
	قوله: هٰذَا خَيْرٌ:	۱۶۵
	د جنت د دروازو شمیر:	۱۶۶
	کوم خلق به د ټولو دروازو نه بللې شی او ولې؟:	۱۶۶
	قوله: وَأَرْجُوا أَنْ تَكُوْنَ مِنْهُمْ:	۱۶۷
	د حدیث فوائد:	۱۶۷
	ترجمة الباب سره مطابقت:	۱۶۷
	رجال الحدیث	
	سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ:	۱۶۹
	هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ:	۱۶۹
	عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ:	۱۶۹
	عَائِشَةَ رضی الله عنها:	۱۶۹
	قوله: وَأَبُوبَكْرٍ بِالسُّنْحِ:	۱۶۹
	قوله: قَالَ إِسْمَاعِيلُ:	۱۶۹
	قوله: مَا كَانَ يَقَعُ فِي نَفْسِي إِلَّا ذَاكَ:	۱۷۰
	قوله: لَا يُذِيقُكَ اللهُ الْمَوْتَتَيْنِ:	۱۷۰

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	د حضرت ابوبکر ؓ ددې قول څهٔ مطلب دې؟:	۱۷۰
	د منکرين حيات في القبر استدلال او د هغې جواب:	۱۷۱
	د قبر حيات مستمره د غير انبياؤ د پاره ثابت نهٔ دې:	۱۷۲
	ددې واقعې څخه د ابوبکر ؓ امتيازی مقام ثابتيږی	۱۷۲
	قوله: أَيُّهَا الْحَالِفُ عَلَى رِسْلِكَ:	۱۷۳
	قوله: فَنَشَجَ النَّاسُ:	۱۷۳
	د رسول الله ﷺ د خلافت مسئله:	۱۷۴
	د انصارو په سقيفة بنی ساعده کښې اجتماع:	۱۷۴
	د انصارو خوا ته د اکابرو مهاجرينو راتلل:	۱۷۵
	قوله: فَذَهَبَ عُمَرُ يَتَكَلَّمُ فَأَسْكَتَهُ أَبُوبَكْرٍ:	۱۷۶
	د حضرت ابوبکر ؓ بليغ بيان او د هغې خبرې:	۱۷۶
	قوله: فَقَالَ فِي كَلَامِهِ:	۱۷۷
	خلافت صرف د مهاجرينو حق دې:	۱۷۷
	د حَسَب او نسب په خلافت کښې اعتبار:	۱۷۸
	حُباب بن منذر په خلافت کښې د انصارو په برخې باندې کلك وو:	۱۷۸
	قوله: لَا وَاللهِ لَا نَفْعَلُ:	۱۷۸
	د ابوبکر ؓ د بصيرت ډك بيان نه ورستو د انصارو خبره پريښودل:	۱۷۹
	قوله: هُمْ أَوْسَطُ الْعَرَبِ:	۱۸۱
	قوله: فَبَايِعُوا عُمَرَ أَوْ أَبَا عُبَيْدَةَ:	۱۸۱
	حضرت ابوبکر ؓ دخلافت دمستحق کيدو باوجود دعمر او ابوعبيده نومونه ولې وړاندې کړل	۱۸۱
	حضرت ابوبکر ؓ د خپل استحقاق إشارةً اظهار کړې وو:	۱۸۲
	حضرت عمر ؓ دحضرت ابوبکر ؓ په لاس باندې په بيعت کولو کښې وړانديوالې کول	۱۸۲
	قوله: فَأَخَذَ عُمَرُ بِيَدِهِ فَبَايَعَهُ:	۱۸۳
	د حضرت صديق ؓ درې امتيازات:	۱۸۳
	د عمر په سعد بن عباده باندې غصه او د بعضې انصارو په هغې باندې رد عمل	۱۸۳
	د "الائمة من قُريش" روايتی او درايتی حيثيت	۱۸۴
	د خليفه ټاکل واجب يا سنت	۱۸۴
	رسول الله ﷺ يقيناً خليفه نهٔ وو ټاکلې	۱۸۵
	د حضرت سعد بن عباده د پاره د بد دعا وجه:	۱۸۷
	د حضرت سعد وفات	۱۸۷
	د حضرت سعد نه بغير د اجماع منعقد کيدل:	۱۸۸

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	رجال الحديث	
	عَبدُاللهِ بنُ سَالِمٍ:	۱۸۸
	الزُّبَيدِيّ:	۱۸۸
	عَبدُالرَّحمٰنِ بنُ القَاسِمِ:	۱۸۹
	تعليق:	۱۸۹
	قوله: شَخَصَ بَصَرُ النَّبِيِّ:	۱۸۹
	د الرَّفِيقِ الاَعلٰى نه څۀ مراد دي؟	۱۸۹
	قوله: وَقَصَّ الحَدِيثَ:	۱۸۹
	د سيدنا عمر د انكار او د سيدنا ابوبكر د اقرار حكمت:	۱۸۹
	"وَاِنَّ فِيهِم لنفاقًا" كښې د تصحيف قول:	۱۹۰
	رجال الحديث	
	مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ:	۱۹۱
	سُفيَانُ:	۱۹۱
	جَامِعُ بنُ أَبِي رَاشِدٍ:	۱۹۱
	أَبُويَعلٰى:	۱۹۱
	مُحَمَّدُ بنُ الحَنَفِيَّةِ:	۱۹۱
	ترجمة الباب سره مطابقت:	۱۹۱
	په صحابۀ كرامو رضي الله عنهم كښې د افضليت مسئله:	۱۹۱
	د حضرت ابوبكر رضي الله عنه افضليت او بلا فصل خلافت:	۱۹۲
	د شيعه ګانو د ټولو باطلو عقائدو او فكرونو بنياد د "صحابۀ كرامو دښمني" ده:	۱۹۲
	د حضرت على رضي الله عنه د ابوبكر رضي الله عنه په لاس باندې د بيعت كولو شيعي تاويلات:	۱۹۳
	د حديث او تاريخ په كتابونو كښې "د حضرت على رضي الله عنه د بيعت" تصريحات:	۱۹۳
	د حضرت فاطمې رضي الله عنها د وفات نه ورستو حضرت على رضي الله عنه په دويم ځل بيعت اوكړو:	۱۹۵
	د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د خپل "أحق" كيدو اظهار:	۱۹۶
	د شيعه ګانو اعتراف:	۱۹۷
	په بيعت كښې د قرآن كريم د جمع كولو په سبب تاخير:	۱۹۸
	په احاديثو كښې د شپږو مياشتو ورستو بيعت صراحت او د هغې توجيهات:	۱۹۹
	په "زهرى راوى" باندې كلام:	۲۰۱
	د بيعت په حقله د زهرى په روايت باندې د علماؤ عدم اعتماد:	۲۰۲
	د تطبيق او د جمع بين الروايات صورت:	۲۰۳

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	: حضرت عائشې رضي الله عنها د روايت په حوالې سره توجيهات	۲۰۴
	حضرت على رضي الله عنه د تاخير نه بغير د بيعت كولو نور شواهد او دلائل	۲۰۵
	حضرت على رضي الله عنه حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته بلا فصل خليفه اوونيل	۲۰۵
	: حضرت على رضي الله عنه دا اقرر چې ابوبكر رضي الله عنه رسول الله ﷺ وړاندې كړې وو	۲۰۶
	: حضرت على رضي الله عنه دا اقرارچې ابوبكر رضي الله عنه په ديني اعتبار سره د ټولو نه زيات افضل وو	۲۰۶
	هم حضرت على رضي الله عنه د ابوبكر رضي الله عنه استعفى مسترد كړې وه	۲۰۷
	: حضرت على رضي الله عنه دا اظهار كول چې دې كمزورې نه دې، ولې خلافت دده حق نه دې	۲۰۷
	: شيعه ګانو د كتابونو نه ددې تائيد	۲۰۹
	: حضرت على رضي الله عنه او د خلفاء ثلاثو خپل مينځ كښې د اعتماد تعلق وو	۲۱۲
	: حضرت على رضي الله عنه په ژبه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د فضيلت بيان	۲۱۳
	صرف د ظاهرى اقتداء دعوى د على المرتضى د شان سره منافى ده	۲۱۵
	: حضرت على رضي الله عنه او خلفاء ثلاثو خپل مينځ كښې ښكلې تعلق وو	۲۱۶
	: حضرت على رضي الله عنه په ژبه د أصحاب ثلاثو د فضائلو بيان	۲۱۷
	: محمد بن حنفيه حديث باب	۲۱۸
	: بحث خلاصه	۲۱۹
	: حديث باب مزيد تشريح	۲۱۹
	: حضرت على رضي الله عنه افضليت صرف د راويانو خپل خيال دې	۲۲۰
	قوله: وَخَشِيتُ أَنْ يَقُولَ	۲۲۱
	حضرت على رضي الله عنه خپل ځان ته رجل من المسلمي ولې وئيل؟	۲۲۱
	رجال الحديث	۲۲۴
	قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ:	۲۲۴
	عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنِ الْقَاسِمِ:	۲۲۴
	عَنْ أَبِيهِ:	۲۲۴
	عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا:	۲۲۴
	د ابوبكر د خاندان بركت	۲۲۵
	رجال الحديث	
	آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ:	۲۲۵
	شُعْبَةُ:	۲۲۵
	اَلْأَعْمَش:	۲۲۵
	ذَكْوَانَ	۲۲۵
	أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ:	۲۲۶

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	د سابقینو اولینو مقام او مرتبه:	۲۲۶
	د تقی الدین سبکی توجیه او د هغې رد:	۲۲۶
	ټول صحابه په طریقهٔ اولی مراد کیدې شی:	۲۲۷
	خطاب متاخرینو صحابو ته دې:	۲۲۷
	صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم ته د کنځلو او بد رد وئیلو حکم:	۲۲۷
	آیا د صحابهٔ کرامو د ګستاخئ کونکی توبه به قبوله وی؟:	۲۲۸
	قوله: أنفق مثل أحد:	۲۲۸
	قوله: مُدّ أحدهم:	۲۲۸
	قوله: نَصیف:	۲۲۸
	د متابعاتو ذکر:	۲۳۰
	رجال الحدیث	
	مُحَمَّدُ بنُ مِسكِين:	۲۳۳
	يَحيَى بنُ حَسَّانَ:	۲۳۳
	سُلَيمَانُ:	۲۳۳
	شَرِيكُ بنِ أبي نَمِرٍ:	۲۳۳
	سَعِيدُ بنِ المُسَيَّبِ:	۲۳۳
	أبو موسى الأشعري:	۲۳۴
	د فقلت فاعل ابوموسی الأشعری دې:	۲۳۴
	قوله: قَالَ فَجَاءَ المَسجِدَ:	۲۳۴
	قوله: وَوَجَّهَ هَاهُنَا:	۲۳۴
	قوله: حَتَّى دَخَلَ:	۲۳۵
	بِئرِ أرِيسٍ څهٔ څیز دې؟:	۲۳۵
	قوله: تَوَسَّطَ قُفَّهَا:	۲۳۵
	آیا رسول الله ﷺ ابو موسی اشعری رضی الله عنه پهره دار جوړ کړو؟:	۲۳۵
	د ابن التین استدلال او د هغې رد:	۲۳۶
	قوله: فَجَاءَ أبُوبَكرٍ فَدَفَعَ البَابَ:	۲۳۷
	قوله: يُبَشِّرُكَ بِالجَنَّةِ:	۲۳۷
	د ابوبکر رسول الله ﷺ سره یو شان والې اختیارول:	۲۳۷
	قوله: وَقَد تَرَكتُ أخِي:	۲۳۷
	د ابن التین یو غلط استدلال او د هغې رد:	۲۳۸

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	قوله: فجلس وجاهه:	۲۳۸
	د حضرت عثمان رضي الله عنه د صبر دعا:	۲۳۸
	مختلفو صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم ارخ ته د دې واقعې نسبت:	۲۳۹
	د "بلوى" نه څهٔ مراد دې؟	۲۴۱
	د ابوبكر او عمر قبرونه رسول الله ﷺ سره د كيدو پيشن گونى:	۲۴۱
	په باغ كښې د كيناستو ترتيب په قبرونو كښې هم كيدل ضرورى نهٔ دى:	۲۴۱
	ترجمة الباب سره مناسبت:	۲۴۳
	رجال الحديث	
	مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ:	۲۴۳
	يَحيىٰ:	۲۴۳
	سَعِيدٌ:	۲۴۳
	قَتَادَةُ:	۲۴۳
	أَنَسُ بنُ مَالِكٍ:	۲۴۳
	أُحُد يا حراء؟:	۲۴۳
	قوله: وأَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ:	۲۴۴
	أحد ته نداء حقيقى ده يا مجازى:	۲۴۴
	د غر خوزيدل د خوشالۍ نه وو:	۲۴۵
	د قسطلانى په رائې كښې دواړه احتماله دى:	۲۴۶
	ترجمة الباب سره مناسبت:	۲۴۶
	رجال الحديث	
	أَحْمَدُ بنُ سَعِيدٍ:	۲۴۷
	وَهْبُ بنُ جَرِيرٍ:	۲۴۷
	صَخْرٌ:	۲۴۷
	نَافِعٌ:	۲۴۷
	عَبدُاللهِ بنَ عُمَرَ:	۲۴۷
	دا د خوب واقعه ده:	۲۴۷
	د "ذَنُوب" نه څهٔ مراد دى؟:	۲۴۸
	د "ضعف" يو بل مطلب:	۲۴۹
	د "وَاللهُ يَغفِرُلَه" مطلب:	۲۴۹
	قوله: غَرْبًا:	۲۵۰

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	د عبقری معنی	۲۵۰
	قوله: يَفْرِی فَرِيَّهُ:	۲۵۰
	قوله: حَتّٰى ضَرَبَ النَّاسُ بِعَطَنٍ:	۲۵۱
	د عطن معنی او مفهوم:	۲۵۱
	قوله: الْوَلِيدُ بْنُ صَالِحٍ:	۲۵۳
	شیوخ او تلامذه:	۲۵۳
	جرح او تعدیل:	۲۵۳
	عِيسَى بْنُ يُونُسَ:	۲۵۴
	عُمَرُ بْنُ سَعِيدٍ:	۲۵۴
	اِبْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ:	۲۵۴
	اِبْنِ عَبَّاسٍ:	۲۵۴
	عبارت کښې په ترکیبی اعتبار سره اختلاف:	۲۵۴
	ترجمة الباب سره مناسبت:	۲۵۵
	رجال الحديث	
	مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ:	۲۵۶
	د جرحې او تعدیل په باب کښې:	۲۵۶
	اَلْوَلِيدُ:	۲۵۹
	الْأَوْزَاعِيّ:	۲۵۹
	يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ:	۲۵۹
	مُحَمَّدِ بْنِ ابراهيم:	۲۵۹
	عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ:	۲۵۹
	عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍو:	۲۵۹
	قوله: وَهُوَ يُصَلِّي:	۲۶۰
	قوله: رِدَاءَهُ:	۲۶۰
	قوله: فَخَنَقَهُ بِهِ:	۲۶۰
	قوله: فَجَاءَ أَبُوبَكْرٍ:	۲۶۰
	قوله: حَتّٰى دَفَعَهُ عَنْهُ:	۲۶۰
	ابو بکر او "د ال فرعون مؤمن"	۲۶۰
	د حضرت ابوبکر رضی الله عنه وفات:	۲۶۰

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه

۶-بَابُ: مَنَاقِبُ عُمَرَبْنِ الْخَطَّابِ أَبِي حَفْصٍ الْقُرَشِي الْعَدَوِي رضى الله عنه

د عمر بن الخطاب نوم او نسب: ۲۲۱
د "الفاروق" وجهٔ تسميه: ۲۲۱
قوله: اَلْقُرَشِي: ۲۲۱
قوله: اَلْعَدَوِي: ۲۲۲
رجال الحديث ....
حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ: ۲۲۲
عَبْدُ الْعَزِيزِ الْمَاجِشُونُ: ۲۲۲
مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ: ۲۲۲
جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ: ۲۲۲
قوله: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ: ۲۲۳
قوله: الرُّمَيْصَاءَ: ۲۲۳
قوله: خَشَفَةً: ۲۲۳
قوله: فَقَالَ هٰذَا بِلَالٌ: ۲۲۳
قوله: وَرَأَيْتُ قَصْرًا بِفِنَائِهِ جَارِيَةٌ: ۲۲۳
قوله: فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ: ۲۲۴
قوله: فَقَالَ عُمَرُ: ۲۲۴
قوله: بِأُمِّي وَأَبِي: ۲۲۴
قوله: أَعَلَيْكَ أَغَارُ: ۲۲۴
حضرت عمر رضي الله عنه ولې اوژړل؟: ۲۲۴
رجال الحديث ....
سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ: ۲۲۵
اللَّيْثُ: ۲۲۵
عُقَيْلٌ: ۲۲۵
اِبْنِ شِهَابٍ: ۲۲۵
سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ: ۲۲۵
أَبَاهُرَيْرَةَ: ۲۲۵
په دواړو روايتونو کښې فرق: ۲۲۵
د حديث فائدې: ۲۲۶

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شمیره
۲۶۶	په جنت کښې د اودس کولو نه څهٔ مراد دي؟:	
۲۶۶	د خطابی او د ابن قُتیبه عجیبه تاویل:	
۲۶۷	"ترجمه"هم د خطابی تکذیب کوی:	
	رجال الحدیث	
۲۶۸	مُحَمَّدُبنُ الصَّلْتِ:	
۲۶۹	ابْنُ المُبَارَكِ:	
۲۶۹	یُونُس:	
۲۶۹	الزُّهرِیِّ:	
۲۶۹	حَمزَةُ:	
۲۶۹	أبیه:	
۲۶۹	قوله: شَرِبْتُ،یَعْنِی اللَّبَنَ:	
۲۶۹	قوله: حَتّٰی أَنْظُرَإِلی الرِّیِّ:	
۲۷۰	قوله: یَجْرِی فِی ظُفْرِی:	
۲۷۰	قوله: ثُمَّ نَاوَلْتُ:	
۲۷۰	د خوب تعبیر چا بیان کړو ؟:	
۲۷۱	د شودو تعبیر په علم سره ولې اوکړې شو؟:	
۲۷۱	د علم نه مراد عِلم سیاست دې:	
	رجال الحدیث	
۲۷۲	مُحَمَّدُبنُ عَبدِاللهِ بنِ نُمَیرٍ:	
۲۷۲	مُحَمَّدُبنُ بِشرٍ:	
۲۷۳	عُبَیدُاللهِ:	
۲۷۳	أَبُوبَکرِبنُ سَالِمٍ:	
۲۷۳	سَالِمٍ:	
۲۷۳	قوله: بِدَلوِبَکرَةٍ:	
۲۷۳	د حضرت عمر رضی الله عنه عبقری کیدل او د هغې مفهوم:	
۲۷۴	د مذکوره تعلیق تخریج او د هغې موصولاً ذکر:	
	رجال الحدیث	
۲۷۶	عَلِیُّ بنُ عَبدِاللهِ:	
۲۷۶	یَعْقُوبُ بنُ إبراهیم:	
۲۷۶	صَالِحٍ:	

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شمیره
۲۷۶	اِبنِ شِهَاب:	
۲۷۶	مُحَمّدبنَ سَعدٍ:	
۲۷۶	عَبدُالعَزِیزبنُ عَبدِاللهِ:	
۲۷۶	إبراهیمبنُ سَعدٍ:	
۲۷۶	عَبدِالحَمِیدِبنِ عَبدِالرّحمٰنِ:	
۲۷۷	مُحَمّدِبنِ سَعدِبنِ اَبِی وَقّاصٍ:	
۲۷۷	خلور مدنی تابعین یو ځائې:	
۲۷۷	دا ښځې څوك وې؟:	
۲۷۷	د پیغمبر ﷺ وړاندې "د آواز اوچتولو"د ممانعت سوال:	
۲۷۸	قوله: أضحَكَ اللهُ سِنّكَ:	
۲۷۸	قوله: أتَهَبنَنِی:	
۲۷۹	حضرت عمر رضی الله عنه ته د ښځو د ویریدو علم څنګه اوشو:	
۲۷۹	قوله: أنتَ أفَظّ وأغلَظ:	
۲۷۹	په قرآن او حدیث کښې د تعارض خبره:	
۲۸۰	آیا حضرت عمر رضی الله عنه د غیر ضروری حده پورې سختی کونکې وو:	
۲۸۱	قوله: اِیهًا یَاابنَ الخَطّابِ!:	
۲۸۲	قوله: إلّاسَلَكَ فَجًّاغَیرَفَجّكَ:	
۲۸۲	آیا حضرت عمر رضی الله عنه معصوم وو؟:	
۲۸۲	د نبی عصمت واجب او د غیر نبی ممکن دې:	
۲۸۳	د حضرت عمر رضی الله عنه نه د شیطان تختیدو مطلب:	
۲۸۳	د لارو جدا کیدو دوه مطلبونه:	
۲۸۴	رسول الله ﷺ داسې سختی ولې نۀ کوله:	
	رجال الحدیث	
۲۸۵	مُحَمّدُبنُ المُثَنّی:	
۲۸۵	یحیی:	
۲۸۵	قیس:	
۲۸۵	عبدالله:	
۲۸۵	قوله: مازِلنا أعِزّة:	
۲۸۵	د حضرت عمر رضی الله عنه په حقله د حضرت عبد الله بن مسعود تاریخی الفاظ:	
۲۸۶	د حضرت عمر رضی الله عنه اسلام قبلول او د هغې اثرات:	

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	رجال الحدیث	
	عَبْدَانُ:	۲۸۸
	عَبْدُاللهِ:	۲۸۸
	عُمَرُبْنُ سَعِيدٍ:	۲۸۸
	ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ:	۲۸۹
	قوله: وُضِعَ عُمَرُعَلَى سَرِيرِهِ:	۲۸۹
	قوله: فَلَمْ يَرُعْنِي:	۲۸۹
	قوله: أخِذٌ:	۲۸۹
	قوله: فَتَرَحَّمَ عَلَى عُمَرَ:	۲۸۹
	قوله: أَحَبَّ إِلَى:	۲۸۹
	د"صاحبين"مصداق او د "معيت"مطلب:	۲۸۹
	حضرت علی رضی الله عنه سره د حضرت عمر رضی الله عنه مقام:	۲۸۹
	قوله: وَحَسِبْتُ أَنِّي كُنْتُ:	۲۸۹
	قوله: فَتَكَنَّفَهُ النَّاسُ:	۲۹۰
	رجال الحدیث	
	مُسَدَّدٌ:	۲۹۰
	يَزِيدُبْنُ زُرَيْعٍ:	۲۹۰
	سَعِيدٌ:	۲۹۰
	خَلِيفَةُ:	۲۹۰
	مُحَمَّدُبْنُ سَوَاءٍ:	۲۹۰
	كَهْمَسُ بْنُ الْمِنْهَالِ:	۲۹۱
	سَعِيدٌ:	۲۹۲
	قَتَادَةُ:	۲۹۲
	أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ:	۲۹۲
	قوله: فَمَا عَلَيْكَ إِلَّانَبِيٌّ ،أَوْصِدِّيقٌ ،أَوْشَهِيدٌ	۲۹۲
	رجال الحدیث	
	يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ:	۲۹۳
	ابْنُ وَهْبٍ:	۲۹۳
	عُمَرُ:	۲۹۳

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	زَيدبن أَسْلَمَ:	۲۹۳
	اِبْنِ عُمَرَ:	۲۹۳
	قوله: سَأَلَنِى ابْنُ عُمَرَ:	۲۹۴
	قوله: فَقَالَ: مَارَأَيتُ أَحَدًا:	۲۹۴
	قوله: أَجَدَّوأَجْوَدَ:	۲۹۴
	قوله: بَعْدَرَسُولِ اللهِ:	۲۹۴
	رجال الحديث	
	سُلَيمَانُ بنُ حَرْبٍ:	۲۹۵
	حَمَّادُبْنُ زَيدٍ:	۲۹۵
	ثَابِتٍ:	۲۹۵
	أَنَسٍ:	۲۹۵
	د رجل نه څوك مراد دي؟:	۲۹۵
	ترجمة الباب سره د حديث مطابقت:	۲۹۶
	د اسلوب الحكيم په طريقه جواب:	۲۹۶
	د معيت نه څۀ مراد دي ؟ :	۲۹۷
	رجال الحديث	
	يَحيَى بْنُ قَزَعَةَ:	۲۹۷
	إبراهيم بنُ سَعد:	۲۹۷
	أَبِى سَلَمَةَ:	۲۹۷
	أَبِى هُرَيرَةَ:	۲۹۷
	د ابو سلمه د حضرت نه روايت:	۲۹۸
	د "محدّثون" معنیٰ او مطلب:	۲۹۸
	آيا د "محدّثينو" د راتلو صرف احتمال دي؟:	۳۰۱
	په امت مسلمه كښې د "محدّثينو" په وجود كښې څۀ حكمت دي؟:	۳۰۲
	دا د حضرت عمر رضي الله عنه امتيازى شان دي:	۳۰۲
	قوله: قَالَ ابن عباس من نبى ولا محدَّث:	۳۰۳
	رجال الحديث	
	عَبْدُاللهِ بْنُ يُوسُفَ:	۳۰۴
	اللَّيثُ:	۳۰۴
	عُقَيلٌ:	۳۰۴

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	ابْنِ شِهَابٍ:	۳۰۴
	سَعِيدِبْنِ الْمُسَيَّبِ:	۳۰۴
	أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ:	۳۰۵
	أَبُوهُرَيْرَةَ:	۳۰۵
	ترجمة الباب سره مناسبت:	۳۰۵
	يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ:	۳۰۵
	اللَّيْثُ:	۳۰۵
	عُقَيْلٌ:	۳۰۵
	ابْنِ شِهَابٍ:	۳۰۵
	أَبُوأُمَامَةَ بْنُ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ:	۳۰۶
	عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ:	۳۰۶
	د حضرت عمر رضي الله عنه د افضل الصحابه کيدو خيال:	۳۰۶
	رجال الحديث	
	الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ:	۳۰۷
	إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ:	۳۰۷
	أَيُّوبُ:	۳۰۷
	ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ:	۳۰۷
	الْمِسْوَرِبْنِ مَخْرَمَةَ:	۳۰۷
	د حضرت عمر رضي الله عنه د شهادت تفصيلات:	۳۰۷
	قوله: وَكَأَنَّهُ يُجَزِّعُهُ:	۳۰۸
	قوله: وَلَئِنْ كَانَ ذَاكَ:	۳۰۸
	قوله: ثُمَّ فَارَقْتَ:	۳۰۹
	قوله: "فَإِنَّ ذَالِكَ مَنٌّ":	۳۰۹
	د حضرت عمر رضي الله عنه فکر مند کيدل:	۳۱۰
	حضرت عمر رضي الله عنه داسې ولې اوفرمائيل؟:	۳۱۰
	قوله: طِلَاعَ الْأَرْضِ:	۳۱۰
	رجال الحديث	
	يُوسُفُ بْنُ مُوسَى:	۳۱۲
	أَبُوأُسَامَةَ:	۳۱۲

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شميره
۳۱۲	عُثْمَانُ بنُ غِيَاثٍ:	
۳۱۲	أَبُوعُثْمَانَ النَّهدِيُّ:	
۳۱۲	أَبِي مُوسَى:	
۳۱۲	د مصيبت زغملو دعاء:	
	رجال الحديث	
۳۱۳	يَحْيَى بنُ سُلَيْمَانَ:	
۳۱۳	ابنُ وَهْبٍ:	
۳۱۳	حَيْوَةُ:	
۳۱۲	أَبُوعَقِيلٍ زُهرَةُ بنُ مَعبَدٍ:	
۳۱۲	عبدالله بن هشام:	
۳۱۷	قوله: وَهُوَآخِذٌ بِيَدِ عُمَرَبنِ الخَطَّابِ:	
	۷-باب: مَنَاقِبُ عُثْمَانَ بنِ عَفَّانَ أَبِي عَمْرٍوالقُرَشِي رضى الله عنه	
۳۱۷	حضرت عثمان رضي الله عنه	
۳۱۸	په ذو النورين سره د ملقب كيدو وجه:	
۳۱۸	قوله: مَن يَحفِرُبِئرَرُومَةَ فَلَهُ الجَنَّةُ:	
۳۱۸	قوله: مَن جَهَّزَجَيْشَ العُسْرَةِ:	
۳۱۸	قوله: فَجَهَّزَهُ عُثْمَانُ:	
	رجال الحديث	
۳۱۹	سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ:	
۳۱۹	حَمَّادٌ:	
۳۱۹	أَيُّوبَ:	
۳۲۰	أَبِي عُثْمَانَ:	
۳۲۰	أَبُومُوسَى:	
۳۲۰	قوله: دَخَلَ حَائِطًا:	
۳۲۰	قوله: فَسَكَتَ هُنَيْهَةً:	
۳۲۰	د"حماد"نه څوك مراد دى؟	
۳۲۱	قوله: وَزَادَفِيهِ عَاصِمٌ:	
۳۲۲	رجال الحديث	
۳۲۲	أَحمَدُبنُ شَبِيبِ بنِ سَعِيدٍ:	

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	یُونُس:	۳۲۳
	ابنُ شِهَاب:	۳۲۳
	عُروَةُ:	۳۲۳
	عُبیدَاللهِ بنَ عَدِیّ بنِ الخِیَار (النوفلی):	۳۲۳
	المِسوَر بنَ مَخرَمَةَ:	۳۲۳
	عَبدَالرَّحمٰنِ بنَ الاسوَدِ بنِ عَبدِ یَغُوثَ:	۳۲۳
	الولید:	۳۲۳
	د حضرت سعد معزول کول او د ولید مقرر کول:	۳۲۳
	حضرت سعد د کوفې گورنر کله جوړ شوې وو؟:	۳۲۴
	په ولید باندې د الزاماتو حقیقت:	۳۲۶
	قوله: مَا یَمنعك أن یتکلم عثمان:	۳۲۶
	قوله: لأخِیهِ:	۳۲۷
	د ولید بن عقبه په حوالې سره په حضرت عثمان رضی الله عنه باندې رد بد:	۳۲۷
	قوله: فَقَصَدتُ لِعُثمَانَ حَتّٰی خَرَجَ:	۳۲۹
	د حضرت عثمان رضی الله عنه مقصد د هر شر نه د بچ کیدو وو:	۳۲۹
	په دغه وخت کښې د حضرت عثمان رضی الله عنه آستاذې (قاصد) راغې:	۳۳۰
	قوله: أَکثَرَ النَّاسُ فِی شَأنِ الوَلِیدِ:	۳۳۰
	د عبید الله بن عدی ولادت د رسول الله ﷺ په ژوند کښې شوې وو:	۳۳۰
	د سوال منشاء:	۳۳۱
	د عَدی بن خیار متعلق اختلاف:	۳۳۱
	قوله: وَلٰکِن خَلَصَ:	۳۳۲
	قوله: ثُمَّ أَبُوبَکرٍ مِثلُهُ ثُمَّ عُمَرُ مِثلُهُ:	۳۳۲
	قوله: أَفَلَیسَ لِی مِنَ الحَقِّ......؟:	۳۳۲
	قوله: فَمَا هٰذِهِ الأَحَادِیثُ؟:	۳۳۲
	قوله: فَأَمَرَهُ أَن یَجلِدَهُ:	۳۳۳
	د ولید خلاف گواهی چا اوکړه؟:	۳۳۳
	د کوړو په شمیر کښې اختلاف:	۳۳۳
	حدّ شرب الخمر کښې د شوافعو مذهب:	۳۳۵
	د احنافو او جمهورو مذهب:	۳۳۶
	د احنافو دلائل:	۳۳۷

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه

په شافعي مذهب باندې اعتراض: ۳۳۸
د شوافعو جواب: ۳۳۸
د حنفي مذهب تائید او ترجیح: ۳۳۹
د صحابهٔ کرامو رضي الله عنهم په آثارو سره د حنفي مذهب تائید ۳۳۹
رجال الحدیث ....
مُحَمَّدُبنُ حَاتِمٍ: ۳۴۰
شَاذَانُ: ۳۴۰
عَبدُالعَزِیزِبنُ أَبِی سَلَمَةَ المَاجِشُونَ: ۳۴۰
عُبَیدُاللهِ: ۳۴۱
نَافِعٍ: ۳۴۱
ابن عُمَرَ: ۳۴۱
په خلفاء اربعؤ کښې د فضیلت مسئله او د حضرت علی رضي الله عنه مرتبه: ۳۴۱
د حضرت علی رضي الله عنه د افضل الصحابه کیدو تاثر: ۳۴۲
په حضرت عثمان رضي الله عنه او حضرت علی رضي الله عنه کښې د افضلیت مسئله: ۳۴۳
قوله: تأبعه عبدالله بن صالح: ۳۴۵
ترجمة الباب سره مناسبت: ۳۴۶
رجال الحدیث ....
مُوسیٰ بنُ إِسمَاعِیلَ: ۳۴۶
أَبُوعَوَانَةَ: ۳۴۶
عُثمَانُ: ۳۴۷
قوله: رَجُلٌ مِنْ أَهلِ مِصرَ: ۳۴۷
سائل مذکور د حضرت عثمان رضي الله عنه سخت مخالف وو، ابن عمر د هغهٔ په امیدونو باندې اُوبهٔ واړولې: ۳۴۷
د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه توجیهات: ۳۴۸
ترجمة الباب سره مناسبت: ۳۴۹
رجال الحدیث ....
مُسَدَّدٌ: ۳۵۰
یَحییٰ: ۳۵۰
سَعِیدٍ: ۳۵۰
قَتَادَةُ: ۳۵۰

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	أَنَس:	۳۵۰
	قوله: اُسْکُنْ أُحُدُ:	۳۵۰
	په أحد او حراء دواړو باندې دا واقعه شوې ده:	۳۵۰
	ترجمة الباب سره د حدیث مناسبت:	۳۵۱
	د روایت په تقدیم او تاخیر کښې د نسخو فرق:	۳۵۱
۸-باب: قِصَّةُ الْبَیْعَةِ، وَالاِتِّفَاقُ عَلَی عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رضی الله عنه		
	رجال الحدیث	
	مُوسَی بنُ إسْمَاعِیلَ:	۳۵۴
	أَبُوعَوَانَةَ:	۳۵۴
	حُصَیْن:	۳۵۴
	عَمْرُوبنِ مَیْمُونِ:	۳۵۴
	د ترجمې مقصد:	۳۵۴
	قوله: رَأَیتُ عُمَرَبنَ الْخَطَّابِ قَبْلَ أَنْ یُصَابَ بِأَیَّامٍ:	۳۵۵
	په حضرت عمر رضی الله عنه باندې حمله په کوم تاریخ اوشوه؟:	۳۵۵
	د ابولؤلؤة مدینې ته راتلل او په حضرت عمر رضی الله عنه باندې د حملې قیصه:	۳۵۵
	د عبید الله بن عمر سخت رد عمل:	۳۵۷
	د حضرت عمر رضی الله عنه دعا:	۳۵۹
	د کعب احبار پیش ګوئی:	۳۵۹
	حضرت حذیفه او عثمان بن حنیف سره خبرې اترې:	۳۶۰
	حضرت عمر رضی الله عنه ته په خلقو باندې د زیات ټیکس مقرر کولو ویره:	۳۶۰
	قوله: قَالَ: أنظرا!:	۳۶۱
	قوله: مَا بَینِي وَبَینَهُ إلاَّ عَبْدُاللهِ بنُ عَبَّاسٍ:	۳۶۱
	قوله: حتّٰی إذا لم یَرَ فیهن:	۳۶۱
	قوله: قَتَلَنِی الْکَلْبُ:	۳۶۲
	څومره کسان قتل کړې شو، او حضرت عمر رضی الله عنه څو ضربونه لګیدلې وو:	۳۶۲
	په حضرت عمر رضی الله عنه باندې حمله څۀ وخت اوشوه؟:	۳۶۳
	ابو لؤلؤه چا اونیولو ؟:	۳۶۷
	دردناکه پیښه او مونځ ادا کول:	۳۶۷
	حضرت عمر رضی الله عنه د مسلمانانو په لاس په نۀ قتل کیدو باندې د آرام ساه واخسته:	۳۶۸
	د "الصنع" معنٰی:	۳۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شميره
۳۷۰	صرف د نوم مسلمان په لاس قتليدو سره به هم حضرت عمر رضی الله عنه خفه كيدو:	
۳۷۱	د قتلِ عمد كونكى مسلمان د پاره مغفرت ثبوت:	
۳۷۲	د حضرت عمر رضی الله عنه د غير مسلمو نه د احتياط سوچ صحيح ثابت شو:	
۳۷۲	حضرت عمر رضی الله عنه د جنگى بنديانو د قتل نه منع اوكړه:	
۳۷۳	قوله: فَأُتِيَ بِنَبِيذٍ فَشَرِبَهُ:	
۳۷۳	د طبيب راتلل او د حالت د نازك كيدو اندازه:	
۳۷۴	د متعددو طبيبانو راغوښتلو قول:	
۳۷۵	د مختلفو وفدونو راتلل شروع شو:	
۳۷۶	هغه ځوان څوك وو ؟:	
۳۷۶	حضرت عمر رضی الله عنه د ژوند په آخرى لمحو كښې هم امر بالمعروف او نهى عن المنكر كولو:	
۳۷۷	د "ثُمَّ شَهَادَةٌ" اعراب:	
۳۷۷	قوله: لَاعَلَيَّ، وَلَالِي:	
۳۷۷	قوله: أنقى لثوبك:	
۳۷۷	ساداتو صحابهٔ كراموو رضی الله عنهم ته د حضرت عمر رضی الله عنه د امتيازاتو علم او اعتراف وو:	
۳۷۹	د حقوقو په حواله سره د خپلې ذمه وارۍ فكر كول:	
۳۸۰	قوله: إِنْ وَفَى لَهُ مَالُ آلِ عُمَرَ:	
۳۸۰	قوله: لاتعدُهم:	
۳۸۰	آيا د حضرت عمر رضی الله عنه په ذمه باندې قرضې نهٔ وې؟:	
۳۸۱	حضرت عمر رضی الله عنه د خپل امارات نفى ولې اوكړه؟:	
۳۸۲	آيا مكان د حضرت عائشې رضی الله عنها ملكيت وو؟:	
۳۸۳	حضرت عائشه رضی الله عنها د رسول الله ﷺ په روضه كښې د دفن كيدلو خواهش نه ولې ورستو شوه؟:	
۳۸۳	د ځائې كيدلو سره هم سيده عائشې رضی الله عنها دلته دفن كيدل خوښ نهٔ كړل:	
۳۸۴	د حضرت عائشې رضی الله عنها د پاره د ځائې نهٔ پاتې كيدو قول:	
۳۸۴	د تطبيق صورت:	
۳۸۵	د حضرت عيسىٰ عليه السلام قبر به كوم ځائې كې وى؟:	
۳۸۵	آيا هغوى رضی الله عنه ابن عباس رضی الله عنهما ته تكيه وهلې وه ؟:	
۳۸۶	"صالحينو" ته نزدې د دفن كيدو فضيلت:	
۳۸۷	د حضرت حفصې رضی الله عنها په ژړلو د سيدنا حضرت عمر رضی الله عنه خفګان:	
۳۸۷	د حضرت عمر رضی الله عنه خليفه نهٔ مقرر كول او د هغې وجه:	
۳۸۸	د حضرت عمر رضی الله عنه وصيت:	
۳۸۹	د خلافت په حوالې سره دوه اهم هدايات:	
۳۹۰	د خليفه د ټاكلو درې طريقې:	

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه

په عشره مبشره کښې د بعضو د نه ذکر کولو وجه: ۳۹۱
سعید بن زید رضی الله عنه په شورئ کښې ولې وانخستې شو؟: ۳۹۱
د ابن عمر رضی الله عنهما په شورئ کښې د نه شاملولو وجه: ۳۹۲
قوله: كهيئة التعزية له: ۳۹۳
د حضرت سعد د پاره خصوصي شفارس: ۳۹۴
راتلونکی خلیفه او نورو حضراتو ته وصیتونه: ۳۹۵
قوله: بِالْمُهَاجِرِينَ الْأَوَّلِينَ: ۳۹۶
د مهاجرین اولین نه څوك مراد دي؟: ۳۹۶
د "انصار" معنٰی او مصداق: ۳۹۷
د عام اُولس (عوامو) د پاره وصیت: ۳۹۸
د ټولو طبقو د پاره وصیت: ۳۹۸
د قبور ثلاثو د وقوع کیفیت: ۳۹۹
د نوي امیر المؤمنین ټاکل او د عبد الرحمٰن بن عوف د عقل مندئ حکمت عملی: ۳۹۹
قوله: وَاللهُ عَلَيْهِ وَالإِسلام: ۴۰۰
قوله: لَيَنْظُرَنَّ أَفْضَلَهُمْ فِي نَفْسِهِ: ۴۰۰
قوله: فَأُسْكِتَ: ۴۰۰
قوله: فَأَخَذَ بِيَدِ أَحَدِهِمَا: ۴۰۱
قوله: ثُمَّ خَلَا بِالآخَرِ: ۴۰۱
د حدیث بعضې فوائد: ۴۰۱
مفضول د افضل خلیفه جوړولو په جواز باندې استدلال: ۴۰۲
د حضرت عمر رضی الله عنه په طرز عمل باندې اشکال او د هغې جواب: ۴۰۲

۹-باب: مَنَاقِبُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الْقُرَشِيِّ الْهَاشِمِيِّ أَبِي الْحَسَنِ رضی الله عنه

د حضرت علی رضی الله عنه ابو تراب کنیت ولې او کړئیدو؟: ۴۰۴
کثرت فضائل او د هغې وجه: ۴۰۴
قوله: أنت مِنّي وأنا منك: ۴۰۵
قوله: وَقَالَ عُمَرُ: تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ عَنْهُ رَاضٍ: ۴۰۵
د حضرت علی رضی الله عنه خلافت: ۴۰۵
د خلافت ترتیب د نسبی قرابت خلاف وو ؟: ۴۰۵
رجال الحديث
قتيبة بن سعيد: ۴۰۶
عبدالعزيز: ۴۰۶

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شميره
۴۰۶	سَهل بن سعد	
۴۰۷	قوله: كلهم يرجو:	
۴۰۷	قوله: فأرسلوا إليه:	
۴۰۷	قوله: فأعطاه:	
۴۰۷	قوله: من حُمر النعم:	
۴۰۷	د أونبانو د ذكر كولو مقصد	
۴۰۸	ترجمة الباب سره مطابقت:	
	رجال الحديث	
۴۰۹	قُتَيبةُ:	
۴۰۹	حَاتِمُ:	
۴۰۹	يَزِيْدَبْنِ أَبِي عُبَيدٍ:	
۴۰۹	سَلَمَةَ:	
۴۰۹	حضرت على ﷺ ارخ ته د الله او رسول د محبت د نسبت مقصد:	
۴۱۰	قوله: لأعطين الرَّايَة، أوليأخُذَنَّ ....:	
۴۱۰	قوله: أوقَالَ يحبُّ اللهَ ورَسُولَهُ:	
۴۱۰	د حضرت على ﷺ سترګي خوږيدل او د رسول الله ﷺ هغهٔ د پاره دعا:	
۴۱۱	د حضرت على ﷺ بيرغ والاكيدل:	
۴۱۲	ترجمة الباب سره مطابقت:	
	رجال الحديث	
۴۱۲	عَبدُاللهِ بنُ مَسلَمَةَ:	
۴۱۳	عَبدُالعَزيزِبنُ أبي حَازِمٍ:	
۴۱۳	قوله: عَنْ أبيهِ:	
۴۱۳	قوله: أنَّ رَجُلاً جَاءَ:	
۴۱۳	قوله: هَذَا فُلانٌ، لأميرِ المَدِينَةِ:	
۴۱۳	قوله: يَدْعُو عَلِيّاً:	
۴۱۳	قوله: فيقُولُ مَاذَا؟:	
۴۱۴	قوله: واللهِ مَا سَمَّاهُ إلاَّ النَّبِي ﷺ:	
۴۱۴	قوله: فَاستَطعَمْتُ الحَدِيثَ سَهلاً:	
۴۱۴	قوله: يَا أبَا عَبَّاسٍ كَيفَ:	
۴۱۴	قوله: أينَ ابنُ عَمِّكِ:	

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شمیره
۴۱۴	حضرت علی رضی الله عنه ته د فاطمې د ترۀ خوی وئیلو جواز او د هغې حکمت:	
۴۱۵	قوله: وَخَلَصَ التُّرَابُ إِلٰى ظَهْرِهِ:	
۴۱۵	قوله: اِجْلِسْ يَا أَبَا تُرَابٍ:	
۴۱۶	د حضرت علی رضی الله عنه د خفه کیدو وجه:	
۴۱۷	ترجمة الباب سره مطابقت:	
	رجال الحديث	
۴۱۷	مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ:	
۴۱۷	حُسَيْنٌ:	
۴۱۷	زَائِدَةُ:	
۴۱۷	سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ:	
۴۱۷	قوله: جَاءَ رَجُلٌ:	
۴۱۷	قوله: فَذَكَرَ عَنْ مَحَاسِنِ عَمَلِهِ:	
۴۱۸	د حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله عنهما ښۀ اعمال:	
۴۱۸	د حضرت علی رضی الله عنه کور په مینځ کښې د کیدو معنیٰ:	
۴۱۹	د صحابۀ کرامو رضی الله عنهم دښمن د پاره بد دعا:	
۴۱۹	ابن عمر رضی الله عنهما صحابۀ کرامو رضی الله عنهم سره د بغض ساتونکی د شر پرواه اونۀ کړه:	
۴۲۰	ترجمة الباب سره مناسبت:	
	رجال الحديث	
۴۲۰	مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ:	
۴۲۰	غُنْدَرٌ:	
۴۲۰	شُعْبَةُ:	
۴۲۰	الْحَكَمِ:	
۴۲۱	ابْنِ أَبِي لَيْلَى:	
۴۲۱	قوله: مِنْ أَثَرِ الرَّحَا:	
۴۲۱	قوله: فَأَتَى النَّبِيَّ سَبْيٌ:	
۴۲۱	قوله: مَا سَأَلْتُمَانِي:	
۴۲۱	قوله: تُكَبِّرَا:	
۴۲۱	د ذکر د خیریت او افضلیت معنیٰ:	
۴۲۱	ترجمة الباب سره مناسبت:	
۴۲۲	د خادم نۀ ورکولو وجه:	

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه

رجال الحدیث ....
مُحَمَّدبن بَشَّار، غُنْدَر، شُعْبَة: ۴۲۲
سَعْد: ۴۲۲
د حضرت علی رضی الله عنه د حضرت هارون سره د تشبیه وجه ۴۲۳
قوله: بمنزلة هارون: ۴۲۴
د حضرت علی رضی الله عنه د سوال نه ورستو اطمینان: ۴۲۴
د حضرت علی رضی الله عنه په خلافت بلا فصل باندې استدلال او د هغې جواب: ۴۲۴
رجال الحدیث ....
عَلِيُّ بنُ الجَعْدِ: ۴۲۵
شُعْبَة: ۴۲۵
أَيُّوبَ: ۴۲۵
ابن سِيرِينَ: ۴۲۵
عَبِيْدَة: ۴۲۶
قوله: اقضوا كما كُنتُمْ تَقْضُونَ: ۴۲۶
حضرت علی رضی الله عنه دا الفاظ کله ارشاد اوفرمائیل؟ ۴۲۶
د اختلاف نه خوښولو مطلب: ۴۲۶
په لفظ "أو" باندې اشکال او جواب: ۴۲۷
قوله: كما مات أصحابي: ۴۲۷
د ابن سیرین د خبرې مقصد: ۴۲۸
د حضرت علی رضی الله عنه نه مروی د شیخینو مخالف روایتونه مردود دی: ۴۲۸
د حضرت علی رضی الله عنه فضائل کثیره: ۴۲۹
۱۰-باب: مَنَاقِبُ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الهَاشِمِيِّ رضی الله عنه
حضرت جعفر طیار: ۴۳۰
قوله: أَشْبَهتَ خَلْقِي وَخُلُقِي: ۴۳۰
رجال الحدیث ....
أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ: ۴۳۱
مُحَمَّدُ بْنُ إبراهيم بن دِينَارٍ أَبُو عَبْدِ اللهِ الجُهَنِيُّ: ۴۳۱
ابن أَبِي ذِئْبٍ: ۴۳۱
سَعِيدٌ المَقْبُرِيُّ: ۴۳۱
ابو هریره او کثرت روایات: ۴۳۱

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: بِشِبَعِ بَطْنِي:	۴۳۳
	قوله: حِينَ لاٰ آكُلُ:	۴۳۴
	قوله: لاٰ آكُلُ الخَمِيرَ ولاٰ ألبَسُ الحَبِيرَ:	۴۳۴
	قوله: الحَبِيرَ:	۴۳۴
	قوله: مِنَ الجُوعِ:	۴۳۴
	د شارحينو اختلاف:	۴۳۴
	قوله: وَكَانَ أَخْيَرَ:	۴۳۶
	د حضرت جعفر رضی الله عنه افضليت جزوی وو:	۴۳۷
	د تضاد تاثر او د هغې جواب:	۴۳۷
	حضرت جعفر رضی الله عنه به د سوال جواب ولې وركولو؟:	۴۳۷
	رجال الحديث	
	عَمْرُوبنُ عَلِيّ:	۴۳۸
	يَزِيدُبنُ هَارونَ:	۴۳۸
	الشَّعْبِيّ:	۴۳۹
	قوله: إن ابن عمر كان يسلم:	۴۳۹
	د ابن ذی الجناحين وئيلو وجه:	۴۳۹
	ترجمة الباب سره مطابقت:	۴۴۰
	۱۱- بَاب: ذِكْرُ العَبَّاسِ بْنِ عَبدِ المُطَّلِبِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ	
	حضرت عباس رضی الله عنه:	۴۴۱
	حضرت عباس رضی الله عنه اسلام كله قبول كړو؟:	۴۴۱
	رجال الحديث	
	الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ:	۴۴۲
	مُحَمَّدبنُ عَبدِاللهِ الأنصارِيُّ:	۴۴۲
	أَبِي، عَبدُاللهِ بنُ المُثَنّى:	۴۴۲
	ثُمَامَةَ بنِ عَبدِاللهِ:	۴۴۲
	۱۲- بَاب: مَنَاقِبِ قَرَابَةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، وَمَنْقَبَةِ فَاطِمَةَ عَلَيهَا السَّلَامُ بِنتِ النَّبِيِّ ﷺ	
	د قرابة الرسول نه څه مراد دي؟:	۴۴۳
	قوله: فاطمة سيدة نساء أهل الجنة:	۴۴۴
	رجال الحديث	
	أَبُو اليَمَانِ:	۴۴۵

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	شُعَيْبٌ:	۴۴۵
	الزُّهْرِيّ:	۴۴۵
	عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ:	۴۴۵
	قوله: أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ:	۴۴۵
	ترجمة الباب سره مطابقت:	۴۴۵
	رجال الحديث	
	عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ:	۴۴۶
	خَالِدٌ:	۴۴۶
	شُعْبَةُ:	۴۴۶
	وَاقِدٌ:	۴۴۶
	قوله: ارْقُبُوا مُحَمَّدًا:	۴۴۶
	اهل بيت څوك دى؟:	۴۴۷
	رجال الحديث	
	أَبُو الْوَلِيدِ:	۴۴۸
	ابْنُ عُيَيْنَةَ:	۴۴۸
	عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ:	۴۴۸
	ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ:	۴۴۸
	الْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ:	۴۴۸
	د حضرتِ فاطمې رضي الله عنها د زړه له خاطره رسول الله ﷺ حضرت علي رضي الله عنه د دويمې نکاح نه منع کړو:	۴۴۸
	رجال الحديث	
	يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ:	۴۴۹
	عُرْوَةُ:	۴۴۹
	په نسخو کښې فرق:	۴۴۹
	۱۳ - باب: مَنَاقِبِ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ	
	زبير بن العوام رضي الله عنه:	۴۵۰
	قوله: وقال ابن عباس:	۴۵۱
	قوله: وسمي الحواريون:	۴۵۱
	د "حوارى" په معنى کښې اقوال:	۴۵۱

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	حضرت زبیر ولې "حواری" اوګرځیدو؟	۴۵۲
	د امت محمدیه حواریین:	۴۵۲
	رجال الحدیث	
	خَالِدُبنُ مَخْلَدٍ:	۴۵۳
	عَلِيُّ بنُ مُسْهِرٍ:	۴۵۳
	هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ:	۴۵۳
	أَبِيْهِ:	۴۵۴
	مَرْوَانُ بنُ الحَكَمِ:	۴۵۴
	قوله: رُعَافٌ:	۴۵۴
	د حضرت عثمان رضی الله عنه نه د خلیفه ټاکلو مطالبه:	۴۵۴
	د زبیر بن العوام رضی الله عنه او عبد الرحمٰن بن عوف رضی الله عنه د خلیفه جوړیدو امید:	۴۵۴
	د خلقو د خلیفه د ټاکلو خواهش د حضرت عثمان رضی الله عنه نه د خفګان په وجه نهٔ وو:	۴۵۵
	قوله: إِنَّهُ لَخَيْرُهُمْ مَا عَلِمْتُ:	۴۵۵
	ترجمة الباب سره مطابقت:	۴۵۶
	رجال الحدیث	
	عُبَيْدُبنُ إِسْمَاعِيلَ:	۴۵۶
	أَبُوأُسَامَةَ:	۴۵۶
	هِشَامٍ:	۴۵۷
	أَبِي:	۴۵۷
	مروان بن الحكم:	۴۵۷
	رجال الحدیث	۴۵۷
	مَالِكُ بنُ إِسْمَاعِيلَ:	۴۵۷
	عَبْدُالعَزِيْزِ:	۴۵۷
	مُحَمَّدِبْنِ الْمُنْكَدِرِ:	۴۵۷
	رجال الحدیث	۴۵۸
	أَحْمَدُبنُ مُحَمَّدٍ:	۴۵۸
	عَبْدُاللهِ:	۴۵۸
	عَبْدِاللهِ بنِ الزُّبَيْرِ:	۴۵۸
	قوله: كُنْتُ يَوْمَ الأَحْزَابِ:	۴۵۸

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله فنظرت فإذا أنا بالزبير:	۴۵۸
	قوله يختلف إلى بني قريظة:	۴۵۹
	قوله مرتين أو ثلاثا:	۴۵۹
	په روایت کښې ادارج	۴۵۹
	د ماشوم د سماع په صحت باندې استدلال	۴۶۰
	آیا رسول الله ﷺ حضرت زبیر ته "فداك أبي وأمي" فرمائیلی وو؟	۴۶۱
	رجال الحديث	۴۶۲
	عَلِيُّ بنُ حَفْصٍ:	۴۶۲
	ابْنُ الْمُبَارَكِ	۴۶۲
	هِشَامٌ	۴۶۲
	غزوه یرموك	۴۶۲
	قوله: فَحَمَلَ عَلَيْهِمْ:	۴۶۳
	قوله: ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ:	۴۶۳
	۱۴-باب: ذِكْرِ مَنَاقِبِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ رضي الله عنه	
	طلحة بن عبيد الله:	۴۶۳
	د حضرت طلحه رضي الله عنه خصوصیات او د وفات ذکر:	۴۶۴
	قوله: وقال عمر: توفي النبي....:	۴۶۵
	رجال الحديث	۴۶۵
	مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ:	۴۶۵
	مُعْتَمِرٌ:	۴۶۵
	أَبِيهِ	۴۶۶
	أَبِي عُثْمَانَ	۴۶۶
	قوله: بَعْضِ تِلْكَ الأَيَّامِ:	۴۶۶
	قوله: عَنْ حَدِيثِهِمَا:	۴۶۶
	په أحد کښې صرف د حضرت طلحه او سعد په پاتې کیدو باندې اعتراض او د هغې جواب	۴۶۷
	د تطبیق صورت:	۴۶۸
	رجال الحديث	۴۶۹
	مُسَدَّدٌ:	۴۶۹
	خَالِدٌ:	۴۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه

ابنُ أبي خَالِدٍ: ۴۶۹
قَيْسُ بْنُ أبِي حَازِمٍ ۴۶۹
د حضرت طلحه رضی الله عنه د لاس شليدو تفصيل: ۴۶۹
قوله: شَلَّتْ: ۴۷۰
د حضرت طلحه خصوصيات ۴۷۰

۱۵-باب: مَنَاقِبُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ الزُّهْرِيِّ وَبَنُو زُهْرَةَ أَخْوَالُ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- وَهُوَ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ

حضرت سعد بن أبی وقاص: ۴۷۱
رجال الحديث ۴۷۲
مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى: ۴۷۲
عَبْدُ الْوَهَّابِ: ۴۷۲
يَحْيَى: ۴۷۲
سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ: ۴۷۲
قوله: جَمَعَ لِي النَّبِيُّ أَبَوَيْهِ: ۴۷۲
رجال الحديث ۴۷۲
مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: ۴۷۲
هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ: ۴۷۲
عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ: ۴۷۲
د سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه د ثالث الإسلام کيدو تفصيل: ۴۷۳
رجال الحديث ۴۷۴
ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ: ۴۷۴
سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ: ۴۷۵
قوله: مَا أَسْلَمَ أَحَدٌ: ۴۷۵
قوله: تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ: ۴۷۵
رجال الحديث ۴۷۵
عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ: ۴۷۵
خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ: ۴۷۵
قَيْسٌ: ۴۷۵
حضرت سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه "رمی فی سبيل الله" کونکي اولني عرب: ۴۷۶

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شمیره
۴۷۲	د حضرت سعد رضی الله عنه اسلام د پاره تکلیفونه زغمل:	
۴۷۲	بنو اسد څوك دی؟	
۴۷۷	قوله: تُعَزِّرُنِي:	
۴۷۷	قوله: لَقَدْ خِبْتُ إِذًا:	
	۱۶-باب: ذِكْرُ أَصْهَارِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم مِنْهُمْ أَبُو الْعَاصِ بْنُ الرَّبِيعِ رضى الله عنه	
۴۷۷	د أصهار معنیٰ او مراد:	
۴۷۸	قوله: مِنْهُمْ أَبُو الْعَاصِ بْنُ الرَّبِيعِ:	
۴۷۹	د رسول الله ﷺ تول زومان مسلمانان وو:	
۴۷۹	د زینب رضی الله عنها او ابو العاص رضی الله عنه نکاح او د هغوی بچی:	
۴۸۰	د "منهم ابو العاص" وئیلو حکمت:	
۴۸۱	رجال الحديث	
۴۸۱	أَبُو الْيَمَانِ:	
۴۸۱	شُعَيْبٌ:	
۴۸۱	اَلزُّهْرِيُّ:	
۴۸۱	عَلِيُّ ابْنُ حُسَيْنٍ:	
۴۸۱	اَلْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ:	
۴۸۱	حضرت علی رضی الله عنه د حضرت فاطمې رضی الله عنها د پاسه د أبو جهل لور سره ولې نکاح کوله:	
۴۸۲	د حدیث د موضوعي ګرځولو تردید:	
۴۸۲	قوله: هٰذَا عَلِيٌّ نَاكِحٌ:	
۴۸۲	د بنت أبی جهل نوم:	
۴۸۳	قوله: حَدَّثَنِي فَصَدَقَنِي:	
۴۸۳	رسول الله ﷺ د عادت خلاف حضرت علی رضی الله عنه ته ولې دومره سختې خبرې اوکړې؟:	
۴۸۳	قوله: وَزَادَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَلْحَلَةَ:	
	۱۷-باب: مَنَاقِبُ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ مَوْلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم	
۴۸۴	د زید بن حارثه نسب او رسول الله ﷺ ته د راتلو قیصه:	
۴۸۵	قوله: أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا:	
۴۸۵	رجال الحديث	
۴۸۵	خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ:	
۴۸۵	سُلَيْمَانُ:	

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شمیره
۴۸۶	عَبْدُاللهِ بْنِ دِينَارٍ:	
۴۸۶	عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ:	
۴۸۶	د اسامه د لښکر څۀ تفصيل:	
۴۸۶	د حضرت زيد بن حارثه رضی الله عنه په امارت باندې اعتراض:	
۴۸۶	د مولي او مفضول د امارت جواز:	
۴۸۷	د زيد رضی الله عنه او اسامه رضی الله عنه په امارت باندې د اعتراض وجه او د هغوی په امارت کښې حکمت:	
۴۸۷	د توربشتی فاضلانه بحث:	
۴۸۸	قوله: إِنْ تطعنُوا فِي إِمَارَتِهِ:	
۴۸۹	قوله: إِنْ كَانَ لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ:	
۴۸۹	رجال الحديث	
۴۸۹	يَحيى بنُ قَزَعَةَ:	
۴۹۰	اَلزُّهرِيّ:	
۴۹۰	عُروَةَ:	
۴۹۰	قوله: دَخَلَ عَلَيَّ قَائِفٌ:	
۴۹۰	د قيافې حيثيت او په ذکر شوې واقعې باندې د رسول الله ﷺ د خوشالئ وجه:	
۴۹۲	د حضرت عائشې رضی الله عنها په موجودګئ کښې د قائف د راتلو توجيه:	
۴۹۲	قوله: فَأَخْبَرَ بِهِ عَائِشَةَ	
۴۹۲	ترجمة الباب سره مطابقت:	

۱۸-باب: ذِكْرُ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رضی الله عنه

صفحه	مضمون	شمیره
۴۹۳	رجال الحديث	
۴۹۳	قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيْدٍ:	
۴۹۳	لَيْثٌ:	
۴۹۳	الزُّهرِيّ:	
۴۹۳	عُرْوَةُ بنِ الزُّبَيْرِ، عائشة:	
۴۹۳	قوله: أَنَّ قُرَيْشًا أَهَمَّهُمْ:	
۴۹۳	د مخزومی ښځې غلا او د حضرت أسامه رضی الله عنه د هغې د پاره شفارس:	
۴۹۴	رجال الحديث	
۴۹۴	عَلِيٌّ:	
۴۹۴	سُفْيَانُ:	
۴۹۵	الزُّهرِيّ:	

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	زهرى نه د سفيان د سماع تفصيل	۴۹۵
	قوله: فَكَلَّمَهُ	۴۹۷
	رجال الحديث	۴۹۸
	اَلْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ	۴۹۸
	أَبُوعَبَّادٍ يَحْيٰى بْنُ عَبَّادٍ	۴۹۸
	اَلْمَاجِشُونُ	۴۹۹
	عَبْدُاللهِ بْنُ دِينَارٍ	۴۹۹
	قوله: يَسْحَبُ ثِيَابَهُ	۴۹۹
	قوله: لَيْتَ هٰذَا	۵۰۰
	قوله: قَالَ لَهُ إِنْسَانٌ	۵۰۰
	قوله: أَبَاعَبْدِ الرَّحْمٰنِ	۵۰۰
	قوله: فَطَأْطَأَ رَأْسَهُ	۵۰۰
	رجال الحديث	۵۰۱
	مُوسٰى بْنُ إِسْمَاعِيلَ	۵۰۱
	مُعْتَمِرٌ	۵۰۱
	أَبِى	۵۰۱
	أَبُوعُثْمَانَ	۵۰۱
	قوله: أُحِبُّهُمَا	۵۰۱
	رجال الحديث	۵۰۲
	نُعَيْمٌ	۵۰۲
	اِبْنُ الْمُبَارَكِ	۵۰۲
	مَعْمَرٌ	۵۰۲
	اَلزُّهْرِيُّ	۵۰۲
	قوله: مَوْلٰى لِأُسَامَةَ	۵۰۲
	قوله: أَنَّ الْحَجَّاجَ بْنَ أَيْمَنَ ابْنِ أُمِّ أَيْمَنَ	۵۰۲
	قوله: وَهُوَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ	۵۰۳
	قوله: فَرَآهُ ابْنُ عُمَرَ	۵۰۳
	قوله: فَقَالَ أَعِدْ	۵۰۳
	رجال الحديث	۵۰۳

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شمیره
۵۰۳	سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ	
۵۰۴	ولید بن مسلم	
۵۰۴	عبدالرحمٰن بن نمر	
	۱۹-باب: مَنَاقِبُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا	
۵۰۴	رجال الحدیث	
۵۰۴	مُحَمَّد	
۵۰۵	عَبْدُالرَّزَّاقِ	
۵۰۵	مَعْمَر	
۵۰۵	اَلزُّهْرِيّ	
۵۰۵	سَالِم	
۵۰۵	د "رؤیا" تلفظ او ددې معنٰی	
۵۰۵	رجال الحدیث	
۵۰۶	یحیٰی بن سلیمان	
۵۰۶	ابن وهب	
۵۰۶	یونس	
۵۰۶	زهری	
۵۰۷	سالم	
۵۰۷	د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما مقام او مرتبه	
	۲۰-باب: مَنَاقِبُ عَمَّارٍ وَحُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا	
۵۰۸	حضرت عمّار رضی الله عنه	
۵۰۸	حضرت حذیفه رضی الله عنه	
۵۰۸	د حدیث او باب په حوالې سره اشکال او جواب	
۵۰۹	رجال الحدیث	
۵۰۹	مالك بن إسماعيل	
۵۰۹	المغيرة	
۵۱۰	علقمة	
۵۱۰	رجال الحدیث	
۵۱۰	سلیمان بن حرب	
۵۱۰	شعبة	
۵۱۰	قوله: قدمت الشام	

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شمیره

قوله: مَن جلس إلى جنبي: ۵۱۱
قوله: قالوا: أبوالدرداء: ۵۱۱
کوفه د علم او فقهې د مرکز کیدو شهادت: ۵۱۱
قوله: صاحب النعلين: ۵۱۱
قوله: والوساد: ۵۱۱
قوله: والمطهرة: ۵۱۲
د رسول الله ﷺ د قربت او خدمت په وجه د وفور علم اثبات ۵۱۲
قوله: أفيكم: ۵۱۳
د حضرت عمار د شیطان نه د بچ کولو مطلب: ۵۱۳
قوله: الذي لايعلم أحد غيره: ۵۱۵
د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه قراءت: ۵۱۵
د قراءت متواتره خلاف کیدو په وجه دا قراءت مرجوح دې: ۵۱۵
قوله: حتى كادوا يستنزلونني عن شي سمعته........ ۵۱۷
د حضرت ابو هریره رضی الله عنه په حدیث کښې د بعضې نورو حضراتو زیاتوالې: ۵۱۷

۲۱-باب: مَنَاقِبُ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ

د ابو عبیدة بن الجراح رضی الله عنه تعارفی خاکه: ۵۱۸
رجال الحدیث ۵۱۸
عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ: ۵۱۸
عَبْدُ الأَعْلَى: ۵۱۹
خَالِدٌ: ۵۱۹
أَبِي قِلَابَةَ: ۵۱۹
أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: ۵۱۹
قوله: إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينًا وَأَمِينُنَا أَيَّتُهَا الأُمَّةُ: ۵۱۹
حضرت ابو عبیده رضی الله عنه سره د امین صفت د خصوصیت وجه: ۵۱۹
په بعضې طریقو کښې د نورو الفاظو زیاتوالې: ۵۱۹
رجال الحدیث ۵۲۰
مُسْلِمُ بْنُ ابراهيم: ۵۲۰
شُعْبَةُ: ۵۲۰
أَبِي إِسْحَاقَ: ۵۲۰
صِلَةَ: ۵۲۰

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه

باب ذِكْرِ مُصْعَبِ بْنِ عُمَيْرٍ رضي الله عنه

د مُصعب بن عمير رضي الله عنه تذكره: ۵۲۱

۲۲-باب: مَنَاقِبُ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا

حضرات حَسنَين: ۵۲۲
وقال نافع بن جُبير: ۵۲۲
رجال الحديث ۵۲۳
صَدَقَةُ: ۵۲۳
ابْنُ عُيَيْنَةَ: ۵۲۳
أَبُومُوسَى: ۵۲۳
اَلْحَسَنِ: ۵۲۳
أَبَابَكْرَةَ: ۵۲۳
قوله: اِبْنِي هٰذَا سَيِّدٌ: ۵۲۳
د دوؤ ډلو مينځ کښې د صلحې پيشن گوئى او د هغې وقوع: ۵۲۳
رجال الحديث ۵۲۴
مُسَدَّدٌ: ۵۲۴
مُعْتَمِرٌ: ۵۲۴
أَبِي: ۵۲۴
أَبُوعُثْمَانَ: ۵۲۴
رجال الحديث ۵۲۴
مُحَمَّدُبْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إبراهيم: ۵۲۴
حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ: ۵۲۵
جَرِيْرٌ: ۵۲۵
مُحَمَّدٍ: ۵۲۵
أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: ۵۲۶
د يزيد او ابن زياد حکومت: ۵۲۶
قوله: أُتِيَ عُبَيْدُاللهِ بْنُ زِيَادٍ: ۵۲۶
د کربلا واقعه او د حضرت حسين رضي الله عنه د شهادت پسِ منظر او د واقع کيدو اسباب: ۵۲۶
بنو هاشم او بنو اُميه: ۵۲۷
د ابو سفيان اسلام قبلول: ۵۲۷

Maktaba Tul Ishaat.com

شميره	مضمون	صفحه
	د ابو سفيان د رېښتونې مسلمان كېدو دلائل او قرائن	۵۲۸
	د حضرت معاويه رضي الله عنه د خاندان د حكومت ابتداء	۵۲۸
	د حضرت على او حضرت معاويه رضي الله عنهما اختلاف	۵۲۸
	د حضرت سيدنا معاويه رضي الله عنه وفات او د يزيد خلافت	۵۳۰
	زياد څوك وو؟	۵۳۱
	د حضرت معاويه رضي الله عنه د بصيرت ډك وصيتونه	۵۳۱
	د حضرت حسين رضي الله عنه د يزيد د خلافت منلو نه انكار	۵۳۳
	د حَرمينو او كوفې د واليانو د حضرت حسين د قتل نه انكار	۵۳۴
	د مسلم بن عقيل او د نورو شهادت	۵۳۵
	د حضرت حسين رضي الله عنه كوفې ته روانيدل او بالآخر شهادت	۵۳۶
	د "حُر" كردار	۵۳۷
	د عمر بن سعد كردار	۵۳۸
	د ابن زياد او شمر كردار	۵۳۸
	د حضرت حسين رضي الله عنه شهادت او د هغوى د لاش بې حرمتى	۵۳۹
	د ابن زياد بد تميزى	۵۳۹
	د ابن زياد قول د قبيلې د تمسخر نه وو يا د تعريف نه؟	۵۴۰
	د حضرت حُسين رضي الله عنه شهادت او د يزيد په دې باندې خفگان	۵۴۱
	د واقعهٔ كربلا منصفانه جائزه	۵۴۲
	د دريمې ډلې كردار	۵۴۳
	حضرت حسين رضي الله عنه ته هم د اهل كوفې د دهوكه بازئ اندازه شوې وه	۵۴۵
	يزيد هم د حضرت حسين رضي الله عنه د فضيلت قائل وو	۵۴۶
	قوله: كَانَ أَشْبَهَهُمْ بِرَسُولِ اللهِ	۵۴۷
	قوله: مَخْضُوبًا بِالْوَسْمَةِ	۵۴۸
	د حضرت حسين رضي الله عنه جَسد او سر مبارك چرته دفن كړې شوې دى؟	۵۴۸
	د روافضو او نواصبو افراط او تفريط	۵۴۹
	رجال الحديث	۵۵۱
	حَجَّاجُ بْنُ الْمِنْهَالِ	۵۵۱
	شُعْبَةُ	۵۵۱
	عدى	۵۵۱
	الْبَرَاءَ	۵۵۲
	وَالْحَسَنُ بن عَلى	۵۵۲

Maktaba Tul Ishaat.com

صفحه	مضمون	شمیره
۵۵۲	رجال الحدیث	
۵۵۲	عَبْدَانُ:	
۵۵۲	عَبْدُاللهِ:	
۵۵۲	عُمَرُبْنُ سَعِيدِبْنِ أَبِي حُسَيْنٍ:	
۵۵۲	ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ:	
۵۵۲	عُقْبَةَبْنِ الْحَارِثِ:	
۵۵۳	حضرت فاطمې رضي الله عنها ارخ ته ددې قول نسبت:	
۵۵۳	قوله: وَحَمَلَ الْحَسَنَ:	
۵۵۳	قوله: بِأَبِي:	
۵۵۴	قوله: لَيْسَ شَبِيهٌ بِعَلِيٍّ:	
۵۵۴	په حضرت حَسن رضي الله عنه باندې پلار قربانول د هغوی د مشابهت بالنبی په وجه باندې دی:	
۵۵۴	آیا حضرت حَسن رضي الله عنه د نبی ﷺ سره مشابه کیدل د رسول الله ﷺ د " بې مثاله "کیدو معارض نهٔ دی؟:	
۵۵۵	رجال الحدیث	
۵۵۵	يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ:	
۵۵۵	صَدَقَةُ:	
۵۵۵	مُحَمَّدُبْنُ جَعْفَرٍ:	
۵۵۵	شُعْبَةَ:	
۵۵۵	واقدبن محمد:	
۵۵۵	ابن عمر:	
۵۵۶	رجال الحدیث	
۵۵۶	إبراهيم بنُ مُوسَى:	
۵۵۶	هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ:	
۵۵۶	مَعْمَرٌ:	
۵۵۶	الزُّهْرِيّ:	
۵۵۶	أَنَس:	
۵۵۶	د تعلیق مقصد:-	
۵۵۷	آیا حضرت حسن رضي الله عنه أشبه بالنبی ﷺ وو، یا سیدنا حضرت حسین رضي الله عنه؟:	
۵۵۷	اولنې جواب:-	

Maktaba Tul Ishaat.com

شمیره	مضمون	صفحه
	دويم جواب:-	۵۵۷
	دريم جواب:-	۵۵۷
	د رسول الله ﷺ سره مشابهت لرونكی نور حضرات:	۵۵۸
	رجال الحديث	۵۵۸
	مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ:	۵۵۸
	غُنْدَرٌ:	۵۵۸
	شُعْبَةُ:	۵۵۹
	مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ:	۵۵۹
	ابْنَ أَبِي نُعْمٍ:	۵۵۹
	عَبْدُ اللهِ بْنَ عُمَرَ:	۵۵۹
	په مختلفو رواياتو كښې د الفاظو اختلاف:-	۵۵۹
	قوله: أحسبه يقتل الذباب:	۵۵۹
	سوال څۀ وو؟:-	۵۵۹
	قوله: أَهْلُ الْعِرَاقِ يَسْأَلُونَ:	۵۶۰
	د ابن عمر رضي الله عنهما د تعريض مقصد:	۵۶۰
	قوله: رَيْحَانَتَايَ:	۵۶۰
	حسن او حسين رضي الله عنهما ته د "ريحان" وئيلو وجه:	۵۶۰

Maktaba Tul Ishaat.com

بسم الله الرحمٰن الرحيم

۶۶-كتاب فضائل الصحابة

باب فَضَائِلِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-.

وَمَنْ صَحِبَ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- أَوْرَآهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَهُوَ مِنْ أَصْحَابِهِ.

د فضائل معنى: فضائل د فضيلة جمع ده، چې د نقيصة ضد دې، لكه څنګه چې فضل د نقص ضد دې.

د "فضل" لغوى معنٰى ده زيادت، د باب نصر، (مضموم العين فى المضارع) نه ددې استعمال فصيح دې، اګر چې د (مكسور العين) عَلِمَ نه ئې هم استعمال منقول دې، او د ابن السكيت نه هم فضِل يفضَل منقول دې.

د لفظ اصحاب تحقيق: د فضائل نه مراد ښۀ خصلتونه او خوښ كړې شوې صفتونه او عادتونه دى، جوهرى فرمائى، أصحاب د صَحْبٌ جمع ده، څنګه چې اَفْرَاخ د فرخ جمع ده، الصحابة بالفتح د أصحاب جمع ده، أصحاب په اصل كښې مصدر دې، چې جمع ئې اصاحيب ده، او صاحبٌ جمع صَحْب ده، لكه د راكبٌ جمع ركب ده، او ددې جمع صُحبةٌ هم راځى، لكه فارهٌ فُرهةٌ، صحاب هم ددې جمع راځى، لكه د جائع جمع چې جِيَاعٌ راځى، صُحبَان هم ددې جمع راځى، لكه د شابٌ جمع چې شُبَانٌ راځى، صَحِب يصحب صُحبةً وصَحابةً ددې اصل دې.(١)

د صحابى تعريف: صحابى چا ته وائى، علماؤ ددې مختلف تعريفونه كړى دى.

علامه عينى رحمه الله په دې حواله تقريباً ټول اقوال راجمع كړى دى، او په شپږو اقوالو كښې ئې هغه ټول تفسيرونه او تعريفونه راجمع كړل، چې د ګڼړ شمير حضراتو نه منقول دى، او ددۀ نه وړاندې صاحب د "ألفية الحديث" زين العابدين عراقى دا شپږ اقوال ذكر فرمائيلى وؤ، او عينى هم غالباً د هغه نه اخستې دى.(٢)

اولنې قول:- اولنې قول يا د صحابى اولنې تعريف هغه دې، چې هغې اړخ ته امام بخارى اشاره كړې ده "مَن صَحِبَ النبى ﷺ أو رآه من المسلمين فهو من أصحابه"

چاچې دنبى كريم ﷺ صحبت اختيار كړو يائې د اسلام په حالت كښې دهغوى ملاقات او كړو هغه صحابى دې، علامه كرمانى فرمائى چې ددې معنٰى شوه "مسلم صَحِبَ النبىَ ﷺ أو رآه"(٣)

هغه مسلمان چې هغه د حضور ﷺ صحبت اختيار كړو يا ئې هغوى اوليدل، او وې فرمائيل

---

(١) عمدة القارى شرح صحيح البخارى: ١٦،٢٣٤، دارالكتب العلمية بيروت، نيز الصحاح للجوهرى، مادة: صحب وفضل......ص: ٥٨٠، مطبوعه دار المعرفة بيروت١

(٢) اوګورئ فتح المغيث شرح ألفية الحديث، ص: ٣٣٥،٣٤٠، دارالكتب العلمية بيروت١

(٣) شرح الكرمانى: ١٤،٢٩٨، وعمدة القارى، باب فى فضائل أصحاب النبى ﷺ ١٦،٢٣٤١

Maktaba Tul Ishaat.com

چې په «راه» کښې ضمير د مفعول نبي کريم ﷺ اړخ ته راجع دې، او ضمير د فاعل «مسلم» اړخ ته راجع دې، مشهور قول دا دې، دويم احتمال ددې اُلټا دې، چې ضمير د مفعول «مسلم» اړخ ته راجع شي، او ضمير د فاعل نبي ﷺ اړخ ته، په اول صورت کښې به معنى دا شي چا چې پيغمبر ليدلې وى، او په دويم صورت کښې به معنى دا وى، څوك چې پيغمبر ليدلې وى، او په عرف کښې دا دواړه خبرې يو بل د پاره لازم و ملزوم دى، چې پيغمبر څوك اووينى نو هغۀ به پيغمبر هم ليدلې وې.

هاؤ! دا اشکال کيدې شى، چې په تعريف کښې تحقيق او يقين وى، او دلته د «أو» حرف ترديد په وجه شك او تردد راغلې دې، او دا دواړه څيزونه (تحقيق او ترديد) خپل مينځ کښې متضاد او منافى دى.

ددې جواب دادې، چې په «أو» حرف ترديد سره د صحابي دوؤ قسمونو اړخ ته اشاره مقصود ده، يعنى يو هغه چې چا په حالت د اسلام کښې د پيغمبر ﷺ ملاقات کړې وى، او دويم هغه چا چې د څۀ عارض يعنى ړندوالى وغيره په وجه ملاقات خو نۀ وى کړې، خو د حضور ﷺ ملګرتيا او معيت ئې اختيار کړې وى، ځکه چې صحبت د پاره رؤيت لازم نۀ دې، عبدالله بن ام مکتوم رضي الله عنه ته د نبي ﷺ صحبت خو نصيب شوې وؤ، خو هغه نبي ﷺ اونۀ ليدې شو.[1]

قوله: فهو من أصحابه: مَنْ اسم موصول په محل د رفع کښې واقع دې، او سره د خپلې صلې نه دا مبتداء ده، او «فهو من أصحابه» دې د پاره خبر دې، فاء په دې باندې په دې وجه داخله شوې ده، چې مبتداء متضمن ده معنى د شرط لره، ظاهره ده چې خبر به معنى جزاء لره متضمن وى، په دې وجه په دې باندې «فاء» داخله ده.

په «من المسلمين» قيد سره هغه خلق خارج کول مقصود دى، چا چې رسول الله ﷺ ليدلې خو دې، ولې هغې مسلمانان نۀ وؤ، نو ظاهره ده هغوى بيا صحابه هم نۀ شو، او کيدې شى په دې وجه په امام بخارى باندې هم دلته دا اعتراض شوې وى، چې هغوى د صحابى په تعريف کښې د «من المسلمين» قيد خو اولګولو، او حال دادې، چې «من المسلمين» قيد لګول کۀ د نبي ﷺ ليدونکى غير مسلم لره د صحابى د تعريف نه خارج کولو د پاره ضرورى دې، نو «ثم مات على الإسلام» قيد هم ورستو مرتد کيدونکى لره د صحابى د تعريف نه د خارجولو د پاره ضرورى دې، لکه ابن خطل، ربيعه بن اميه، مقيس بن ضبابه وغيره، بعضې حضراتو دلته د رؤيت او صحبت سره د بلوغ قيد هم لګولې دې، ولې دا صحيح نۀ دې، ځکه چې په داسې کيدو سره به د حضرت حسن او حسين رضي الله عنهما په شان حضرات هم د صحابى په مصداق کښې رانۀ شى، حال دادې چې هغوى په اتفاق سره صحابه دى.[2]

---

[1] صحيح البخارى بشرح الکرمانى، باب فضائل أصحاب النبى: ١٤.١٩٨، بيروت١

[2] عمدة القارى: ١٦.٢٣٤١

Maktaba Tul Ishaat.com

دویم قول: دویم قول دا دې، چې صحابی هغه دې "من طالت صحبته له وکثرت مجالسته معه طریق التبع له والاخذ عنه" د چا چې رسول الله ﷺ سره اوږد صحبت شوې وی، او د هغوی سره ئې ناسته پاسته زیاته شوې وی، او دې سره سره ئې د نبی کریم ﷺ نه اخذ او استفاده هم کړې وی، امام بدر الدین عینی رحمه الله د ابوالمظفر السمعانی په حوالې سره دا نقل کړې دی، او وې فرمائیل چې دا د اصولیینو قول دې، او وې وئیل چې د صحابی اطلاق د لغت له مخې هم، په دهٔ باندې کیږی.[1]

او أصحاب الحدیث د صحابی یا د صحابه اطلاق په هغه خلقو باندې کوی چې د حضور ﷺ نه ئې یو حدیث یا یوه کلمه هم نقل کړې وی، بلکه د أصحاب الحدیثو له مخې په دې کښې دومره فراخی ده، کهٔ یو سړې یو نظر هم رسول الله ﷺ اوینی نو هغه صحابی دې، او خدائې دې نهٔ کړی کهٔ د لیدلو نه ورستو څوك مرتد شی، او بیا په اسلام کښې داخل شی، نو هغه اول وارې لیدل ددهٔ د صحابیت د پاره د صحیح قول مطابق کافی دی، د محدثینو د اشعث بن قیس په صحابیت باندې اتفاق دې، او ددهٔ په شان نور هغه خلق هم په أصحابۇ کښې داخل دی، چې هغوی د داسې قسمه حالاتو سره مخامخ شو، د دوی احادیث هغوی په مسانیدو کښې شمار کړی دی، (په مراسیلو کښې نه) علامه اسدی هم اوفرمائیل چې صحابی هغه دې، چې هغه رسول الله ﷺ لیدلې وی، بس. او هغه هم دا د امام احمد او أصحاب الشافعی قول مختار گرځولې دې.

ابن الحاجب هم دا غوره کړې دې. او ددې وجه ئې دا بیان کړې ده، چې صحبت قلیل او کثیر دواړو ته شامل دې، ابوزرعه رازی او ابوداؤد فرمائی چې صحبت د رؤیت نه اخص دې. او هر رؤیت صحبت لره مستلزم نهٔ دې، دا دواړه حضرات فرمائی چې د طارق بن شهاب د پاره صحبت ثابت نهٔ دې، او رؤیت د هغه ثابت دې، ددې تائید په طبقات د ابن سعد کښې مذکور د دې واقعې نه هم کیږی، چې یو وارې انس بن مالك رضی الله عنه ته موسی السینانی اووئیل. "انت اخر من بقی من أصحاب رسول الله ﷺ" چې تاسو د رسول الله ﷺ په أصحابۇ کښې آخری پاتې کیدونکې سړې ئې، په دې باندې هغوی اووئیل چې په اعرابو کښې څهٔ خلق پاتې دی ولې په أصحابۇ کښې خو زهٔ آخری سړې پاتې یم.

یعنی اعرابو ته اگر چې رؤیت خو نصیب شوې دې، ولې هغوی ددې (رؤیت) په وجه په أصحابۇ کښې داخل نهٔ دی.[2]

دریم قول: دریم قول د سعید بن المسیب نه منقول دې، هغوی فرمائی صحابی به هغه کس شمیرلې شی، چې د الله تعالی د رسول ﷺ سره ئې یو دوه کاله قیام کړې وی، او په غزواتو کښې د هغوی ﷺ سره شرکت اوکړی.

[1] عمدة القاری: ۱۱۶،۲۳٤

[2] طبقات ابن سعد: ۲،۳٤۵، وعمدة القاری ـ ۲۳٤-۱۱۶،۲۳۶

Maktaba Tul Ishaat.com

دا قول په ضيق او تنګۍ باندې مبنى دې، ددې له مخې جرير بن عبدالله البجلى او ددۀ په شان نورهغه حضرات به په "صحابو" كښې نۀ شى شميرلې چې په هغوى كښې پورته ذكر كړې شوى صفات موجود نۀ وى، حال دا دې چې د دوى په صحابيت كښې د چا هم اختلاف نشته هم دغه وجه ده، چې دا قول رد كړې شوې دې، او ددې د مردود كيدو يوه وجه دا هم ده، چې په دې كښې محمد بن عمر الواقدى راوى دې، چې ضعيف فى الحديث دې.([1])

څلورم قول: څلورم قول دادې، چې د طول صحبت سره اخذ هم شرط دې، دا قول صرف د جاحظ نه نقل كړې شوې دې، چې په دې كښې غير ثقه رواة دى.([2])

پنځم قول: پنځم قول دادې، چې صحابى هغه دې، "من رآه مسلمًا عاقلاً بالغًا" چا چې پيغمبر عليه السلام په حالت د اسلام، عقل او بلوغ كښې ليدلې وى، په دې كښې د بالغ كيدو شرط شاذ دې، لكه څنګه چې اوس پورته ددې ذكر او شو.

شپږم قول: شپږم قول دادې "من أدرك زمنه، وهو مسلم وإن لم يره" چا چې د اسلام په حالت كښې د رسول الله ﷺ زمانه اوموندله، اګر چې هغه د رسول الله ﷺ زيارت نۀ وى كړې، دا قول د يحيى بن عثمان المصرى نه مقنول دې، هغه فرمائى، ابوتميم الجيشانى چې د هغه نوم عبدالله بن مالك دې، هغوى د رسول الله ﷺ زمانه خو اوموندله، ولې د هغوى سره ئې ملاقات اونۀ كړې شو، هغه په اتفاق د اهل سيرو سره د سيدنا حضرت عمر رضى الله عنه په خلافت كښې مدينې منورې ته هجرت كولو سره راغې، او سره ددې نه هغه صحابى دې، دا قول په اصوليينو كښې قرافى هم په شرح التنقيح كښې ذكر كړې دې.

دې سره بيا دا هم اضافه كړې شوې ده، چې څوك ماشوم وى او د ماشوموالى په وجه د خپل مور پلار يا أحد الأبوين په اتباع كښې هغه مسلمان اوګرځى هغه هم صحابى دې.([3])

د قسطلانى رائې: علامه قسطلانى شارح د بخارى چې په دې حوالې سره كوم تفصيل بيان كړې دې، هغه په بعضې ځايونو كښې د عينى صاحب د ذكر كړې شوې تفصيلاتو نه لږ بدل دې، هغه فرمائى، "مَن صحب النبى فى زمن نبوته ولو ساعة" يعنى د صحبت معنى ده، څوك چې د هغوى عليه السلام په زمانه كښې هغوى سره پاتې شى اګر چې هغه دې يو ساعت ولې نۀ وى، او د "أو رآه" نه ورستو ئې اوفرمائيل "فى حال حياته ولو لحظة مع زوال المانع من الرؤية كالعمى حال كونه فى وقت الصحبة أو الرؤية" د هغوى ﷺ په ژوند كښې هغوى ليدل اګر چې هغه يو نظر ولې نۀ وى، او دې ليدلو د پاره ضرورى دى چې "مانع من الرؤية" څۀ څيز نۀ وى، لكه ړوندوالې وغيره، د "من المسلمين" نه ورستو فرمائى، "العقلاء، ولو أنثى أو عبداً أو غير بالغ أو جنياً أو ملكاً على القول ببعثته إلى

---

[1]) الطبقات الكبرٰى: ۲، ۳۴۵، وعمدة القارى: ۱۶، ۲۳۵

[2]) الطبقات الكبرٰى: ۲، ۳۴۵، وعمدة القارى: ۱۶، ۲۳۵

[3]) عمدة القارى شرح صحيح البخارى: ۱۶، ۲۳۴-۲۳۶، دارالكتب العلمية بيروت

Maktaba Tul Ishaat.com

الملائکة" یعنی چې هغه عاقل مسلمان وی، اګر چې هغه ښځه وی، غلام وی، نابالغ وی، جن وی، فرشته وی، یعنی انسان کیدل، سړی کیدل، بالغ کیدل، آزاد کیدل، شرط نهٔ دی.

بیا ئې اوفرمائیل امام بخاری چې صرف په رؤیت باندې اکتفاء کړې ده، او د مجالسه، مکالمه، مما شاه (ورسره د تللو) وغیره ذکر ئې نهٔ دې کړې، دغه د جمهور محدثینو او اصولیینو مذهب دې، او ددې وجه داده، چې د رسول الله ﷺ مقام او مرتبه ډیره لوړه ده، نو بس چا چې یو واري هغوی ﷺ اولیدو، یا هغوی ﷺ څوك اولیدو، د هغه زړهٔ د استقامت غر جوړ شو، او په هغه کښې به هغه نظر اثر کوی، ځکه چې دې سړی اسلام قبلولو سره ګویا د حق قبلولو او د فیض کسب کولو تیاری اوکړه، اوس کله چې دې د نورمحمدی سره مخامخ شو نو هغه نور به په دهٔ باندې خپل انوار او پلوشې غورځوی، او بیا به د دهٔ په زړهٔ او اندامونو او جوارحو باندې د هغې اثر ښکاره کیږی، او وې فرمائیل چې په لغت کښې د صحبت اطلاق په یو ساعت باندې هم کیږی، او اهل الحدیثو په شرع او عرف کښې هم د هغې معنې اعتبار کړې دې، د کومې چې اهل لغتو کړې دې، د آمدی او ابن الحاجب قول مختار هم دغه دې.

او وې فرمائیل، په دې وجه کهٔ یو سړی قسم اوکړو چې "والله لاأصحب فلاناً" په خدائې قسم زهٔ به د فلانکی په صحبت کښې نهٔ پاتې کیږم، هغه به د یو ساعت په صحبت سره هم حانث کیږی، معلومه شوه چې یو ساعت صحبت هم د صحبت د تحقق د پاره کافی دې.(۱)

د رسول الله ﷺ یو نظر د صحابیت د پاره د کافی کړځولو قول: په "الإصابة" کښې د حجة الوداع په موقع باندې د هغوی ﷺ سره حاضریدونکی د مکې، مدینې، طائف، او د نورو سیمو هغه ټول اعراب په صحابو کښې شمیر کړې شوی دی، چې د هغوی شمیر د څلویښتو زرو نه زیات دې، ځکه چې هغې ټولو ته د حضور ﷺ صحبت نصیب شوې وو، اګر چې حضور ﷺ هغوی نهٔ دی لیدلې، بلکه "لیلة الاسراء" یعنی د معراج په شپه باندې چې کوم خلق مؤمنان وؤ، کهٔ رسول الله ﷺ ته د هغې ټولو د کشف په ذریعه د خودلو قول ثابت وی نو هغه ټول به صحابه شمیرلې شی، ځکه چې رسول الله ﷺ خو هغوی اولیدل، اګر چې هغوی رسول الله ﷺ اونهٔ لیدې شو.(۲)

خو دا قول د صاحب د مصابیح ددې قول سره مخالف دې چې په "راٰه" کښې ضمیر مستتر یعنی ضمیر د فاعل نبی علیه السلام ته نه راجع کیږی، ځکه چې په داسې صورت کښې به هر هغه سړې صحابی وی، چې په هغه باند د نبی علیه السلام نظر لګیدلې وی، اګر چې هغهٔ نبی علیه السلام نهٔ وی لیدلې......او ددې څوك هم قائل نشته.(۳)

---

(۱) إرشاد الباری:۸،۱۲۷۷

(۲) الاصابة فی تمیز الصحابة:۱،۶-۸،وکذا إرشاد الساری:۸،۱۳۷۷

(۳) إرشاد الساری شرح صحیح البخاری:۸،۱۳۷

Maktaba Tul Ishaat.com

د صحابی د تعریف په حوالې سره په امام بخاری اعتراض: د امام بخاری په دې مذکوره تعریف د صحابی باندې حافظ زین الدین العراقی اعتراض کړې دې، چې یو سړې مسلمانیدو سره د نبی علیه السلام مجلس ته راغلو، او هغه ړوند وو، چې د هغې په وجه باندې هغه ته رؤیت حاصل نهٔ شو، او په څهٔ وجه باندې هم هغه ته د هغوی ﷺ معیت، مجلس او د خبرو اترو کولو موقع ملاؤ نهٔ شوه، نو داسې سړې به د امام بخاری د تعریف له مخې صحابی نهٔ وی، حال دا دې چې هغه صحابی دې.(١)

د قسطلانی د اړخ نه د امام بخاری دفاع: علامه قسطلانی د زین الدین عراقی ددې اعتراض متعلق فرمائی، کیدې شی چې هغه سره د بخاری هغه نسخه وی، چې په هغې کښې "من صحب النبی و راٰه" په واؤ سره وو، "أو" سره نهٔ وو، په دې وجه هغه ته اشکال اوشو، قسطلانی دا خبره د عمرو بن کلثوم د صحابیت لاندې کړې ده، او وې فرمائیل، چې د حضرت عمرو بن کلثوم صحابیت یا خو په دې وجه ثابت دې، چې په "راٰه" کښې د ضمیر فاعل مرجع څنګه چې "مسلم" کیدې شی دغه شان "لفظ نبی" هم کیدې شی، او دویم صورت په ابن ام کلثوم باندې صادق راځی، چې نبی علیه السلام هغه اولیدو، اګر چې هغهٔ نبی علیه السلام اونهٔ لیدو، او کهٔ دا احتمال (یعنی نبی علیه السلام ته د فاعل ضمیر د راجع کیدو) صحیح اونهٔ منلې شی، نو هم هغه صحابې دې، څکه چې د صحابی دوه قسمونه دی، او په اول قسم کښې هغه داخل دې، یعنې چا چې د نبی علیه السلام صحبت اوموندلو.(٢)

د قسطلانی د رائې ضعف او راجح تعریف: ولې د قسطلانی دا تفصیل بې ځایه دې، او د حافظ عراقی تعریف په ځائې، څکه چې ددهٔ خبره د داسې سړی په حقله ده، چې هغه ته صحبت هم نهٔ دې نصیب شوې، او رؤیت هم نهٔ دې نصیب شوې، او ښکاره خبره ده چې داسې سړې نهٔ د صحابی په اول قسم کښې شمیر دې نهٔ په دویم کښې، همدغه شان د "راٰی" فاعل د نبی ګرځولو صورت هم راجح نهٔ دې، څکه چې په دې باندې دا اشکال دې، چې په کوم سړی هم د پیغمبر نظر پریوتو هغه به صحابی وی، حال دا دې چې دا د مقصود خلاف دې، همدغه وجه ده چې حافظ عراقی پخپله د صحابی تعریف کړې دې:

رائی النبیٔ مسلما ذو صحبة وقیل: ان طالت ولم یثبّت

وقیل: من أقام عاما وغزا معه وذا لابن المسیب عزا.(٣)

د اسلام په حالت کښې نبی علیه السلام لیدونکې، د چا چې صحبت شوې وی، او یو قول دا دې، چې د هغه طویل صحبت شوې وی، او دا قول نهٔ دې ثابت کړې شوې، یو قول دا هم دې چې هغوی علیه السلام سره کم از کم یو کال پاتې شوې وی او په یوه غزوه کښې هم د هغوی ﷺ سره

---

١) فتح المغیث للزین العراقی، ص: ١٣٣٥

٢) إرشاد الساری: ١١٣٨٨

٣) فتح المغیث للزین العراقی، ص: ٣٣٥

Maktaba Tul Ishaat.com

شریك شوې وی.دا قول سعید بن المسیب ارخ ته منسوب دې.

د زین عراقی په-تعریف-باندې اشکال او د هغې جواب: په دې تعریف کښې پخپله په حافظ عراقی باندې هغه اشکال واردیږی، کوم چې په امام بخاری باندې وارد کړې شوې دې، ځکه چې هغهٔ هم د رؤیت او صحبت دواړو ذکر کړې دې،او زین الدین عراقی د هغې په حقله اعتراف کړې دې، چې هغه ته د "رَائی" په ځائې "لاقی" وئیل پکار وؤ،او "رَائی" هغه صرف د حافظ ابن الصلاح په متابعت کښې اختیار کړې دې،بیا فرمائی، چې د اعتراض نه سالم د صحابی تعریف به داسې وی:

"الصحابی من لقی النبی ﷺ مسلماً ثم مات علی الإسلام".

یعنی "چا چې د نبی علیه السلام سره د اسلام په حالت کښې ملاقات کړې وی،او بیا په دې اسلام باندې مړ شوې وی." (۱)

په دې تعریف کښې د صحبت او رؤیت په ځائې د ملاقات ذکر دې،او ښکاره خبره ده،د ملاقات شرف هغه کس ته هم حاصل دې،چې هغهٔ د ړوندوالی په صورت کښې د حضور ﷺ مجلس ته حاضری کړې وی.

همدغه شان هغه کس چې هغهٔ د نبی کریم علیه السلام سره د اسلام په حالت کښې ملاقات او کړو، ولې ددې نه ورستو هغه مرتد شو،د صحابی دا تعریف به په هغه هم صادق نهٔ راځی،او هغه یقیناً صحابی هم نهٔ دې،لکه ابن خطل،ربیعه بن امیه او مقیس بن ضبابه وغیره.(۲)

علامه قسطلانی فرمائی،چې د صحابی په تعریف کښې امام بخاری رحمه الله لفظ د "أو" استعمال کړې دې،چې په دې سره د صحابی دوؤ قسمونو ارخ ته اشاره مقصود ده:

① :-چا ته چې رؤیت حاصل وی. ②:-چا ته چې صحبت حاصل وی،رؤیت نه.

او ددې خبرې دلیل دادې،چې دلته "أو" دې نهٔ چې "واو" چې امام بخاری په دې تعریف کښې د خپل شیخ علی بن المدینی اتباع کړې ده،او ابن مدینی هم لفظ د "أو" استعمال کړې دې.(۳)ځکه هغوی د صحابی تعریف کړې دې: "من صحب النبی أو رآه ولو ساعةً من نهار".(۴)

نو ددې نه معلومه شوه چې ابن ام مکتوم په شان حضرات چا د عارضې ړوندوالی د وجهې نه هغوی ﷺ نه دې لیدلې هغه د صحابی په اول قسم کښې داخل دې،او د صحابی تعریف په هغوی صادق راځی.

د تمیز د عمر نه وړندې د رؤیت حکم: هنا! دلته یوه بله طبقه ده،او دا هغه خلق دی،چې

---

(۱) اوګورئ فتح المغیث للزین العراقی،ص:۳۳۵-۳۳۶

(۲) فتح المغیث للعراقی،ص:۳۳۶

(۳) إرشاد الساری:۱۲۸/۸

(۴) فتح المغیث للسخاوی:۷۸/٤،مکتبة السنة بالقاهرة

Maktaba Tul Ishaat.com

هغوی د ماشوموالی په حالت کښې نبی علیه السلام اولیدو ،ولې په دې عمر کښې په هغهٔ کښې د پیژندګلو صلاحیت نهٔ وو،او د دهٔ هغه عمر نهٔ وو،چې هغې ته د تمیز عمر یا د پوهې زمانه اووئیلې شی۔

لکه عبدالله بن الحرث بن نوفل،عبدالله بن أبی طلحه الأنصاری چې رسول الله ﷺ د دوی تحنیك فرمائیلې دې،یا د چا د پاره چې هغوی ﷺ دعاء کړې ده،محمد بن أبی بکر چې د دهٔ ولادت د نبی علیه السلام د وفات نه درې میاشتې او څهٔ ورځې وړاندې اوشو،قسطلانی فرمائی داسې ټول حضرات په صحابؤ کښې داخل دی،اګر چې د دوی اړخ ته د "رؤیة النبی" نسبت صحیح نهٔ دې،ولې په دوی باندې د رسول الله ﷺ نظر پریوتې دې،په دې وجه دې صحابی دې،او اکثر هغه حضراتو چا چې د صحابهٔ کرامو په حوالې سره کتابونو لیکلی دی،داسې حضرات ئې په صحابؤ کښې شمیر کړې دی،هنه! د دوی احادیث به د کبارو تابعینو د مراسیلو د قبیلې نه وی۔(١)

څکه چې د احادیثو اخستلو په زمانه کښې ظاهره ده چې دوی نبی علیه السلام نهٔ دې موندلې،او د دوی پخپله د نبی علیه السلام نه د احادیثو د اخستلو امکان هم نشته،په دې وجه د دوی روایات د مسانیدو د قبیلې نه نهٔ شی کیدې،دا به خامخا دوی د صحابهٔ کرامو نه اخستلې وی۔

د صحابی په تعریف کښې د"اسلام"قید:- بیا د صحابی په تعریف کښې د اسلام قید څکه اولګولې شو،چې دا په هغه خلقو باندې صادق رانهٔ شی،چا چې رسول الله ﷺ د کفر په حالت کښې اولیدو،څکه چې داسې کسانو کهٔ ورستو بیا اسلام هم قبول کړې وی،بیا هم هغه صحابی نهٔ دې،لکه قیصر،اګر چې امام احمد رحمه الله بیا هم د هغهٔ د روایاتو تخریج په خپل مسند کښې کړې دې۔(٢)

او حافظ ابن حجر خپل شیخ زین الدین عراقی اړخ ته د "مات علی الإسلام" قید د اضافې هم نسبت کړې دې،چې هغه ته مرګ هم د اسلام په حالت کښې راغلې وی،او ددې مقصد ورستو مرتد کیدونکی د صحابی د تعریف نه خارجول دی۔(٣)

ایا د ارتداد په وجه صحابیت ختمیږی؟: اوس دلته یوه بله خبره ده،چې چا د اسلام په حالت کښې رسول الله ﷺ سره ملاقات اوکړو،او ورستو د مرتد کیدو په حالت کښې مړ شو،د "ثم مات علی الإسلام" شرط خو دې د صحابی د تعریف نه خارج کړو،ولې کوم کس چې مرتد شو او هغه بیا اسلام قبول کړو،او هم د اسلام په حالت کښې دهٔ ته مرګ راغې،نو آیا په مینځ کښې ارتداد عارض کیدو سره به د دهٔ صحابیت نهٔ متاثره کیږی،څکه چې د "مات علی الإسلام" د قید له مخې خو هغه هم صحابی دې؟څکه چې رؤیت یا صحبت هم د اسلام په

---

(١) إرشاد الساری:١٢٨/٨\
(٢) إرشاد الساری:١٣٨/٨\
(٣) فتح الباری:١٤/٩

Maktaba Tul Ishaat.com

حالت کښي شوي دي.او بیا مرګ هم د اسلام په حالت کښي راغي......؟
قسطلاني فرمائي،داسي خلق د صحابي په تعریف کښې داخل دی،او هغوی هم صحابهٔ کرام دی،برابره خبره ده چي په دويم ځل د اسلام قبولو نه ورستو د هغوی د رسول الله ﷺ سره ملاقات شوې وی یا نهٔ وی شوې،بلکه قسطلاني خو دا هم وائي،چې حافظ ابن حجر او حافظ عراقي چې د "موت علی الإسلام" کوم شرط لګولي دې،هغه هم تسلیم نهٔ دې،او په دې باندې دا اعتراض کړې شوي دې،چې د مرتد کیدونکي صحابیت خو ارتداد سره ختم شو، ولې د ارتداد نه وړاندې خو هغه صحابي وو،په دغه وخت کښې په هغه باندې د صحابي تعریف بغير د ذکر کړې شوي قيد(موت علی الإسلام)صادق راتلو،او د تعریف د صحیح کیدو د پاره بس دومره کافي ده.ځکه چې په تعریفاتو کښې د يو امر منافي د عارض کیدو نه خو احتراز نهٔ وی،ځنګه چې د سړی د اسلام د تحقق د پاره دا لازمي نهٔ دی چې هغه ته دې مرګ هم د اسلام په حالت کښې راشي،هله به هغه مؤمن وی ګڼي نو نهٔ به وی.[1]
بلکه د مرتد ارتداد ته خو ارتداد په دې وجه وئیلې شی،چې د دهٔ ایمان متحقق شوې وو،او اوس دهٔ "عود إلی الکفر" اختیار کړو.

بیا قسطلاني پخپله فرمائي،چې کومو خلقو د "موت علی الإسلام" شرط لګولې دې،د هغوی مقصد صرف دومره دې.چې د صحابهٔ کرامو د زمانې ختمیدو نه ورستو چا ته صحابي اووئیلې شی او چا ته غیر صحابي؟نو وې فرمائیل چا چې د اسلام په حالت کښې ملاقات کړې وی او بیا د اسلام په حالت کښې مړ شوي وی صرف هغه به صحابي شمیرلې شی،دا مطلب هیڅ کله هم نهٔ دې،چې ملاقات او رؤیة النبي ﷺ د اسلام په حالت کښې د صحابیت د تحقق د پاره کافي نهٔ دی،ځکه چې ددې معنٰی خو به بیا دا شی،چې صحابهٔ کرام په خپل ژوند کښې صحابه نهٔ وو.او د وفات نه ورستو هغوی صحابه جوړ شو،حال دا دې چې ددې څوك هم قائل نهٔ دی.[2]

د اشعري قول: بعضې حضراتو(لکه ابو الحسن اشعري وغیره)ددې قول نه دا نتیجه اخذ کړې ده،چې کوم سړې مرتد شو هغه صحابي ځکه نهٔ وو،چې د هغه د مرګ نه معلومه شوه چې هغه مسلمان شوې هم نهٔ دې،او د اول نه هغه کافر راروان وو،په دې وجه هغه په "من رآه مسلماً" قید سره خارج شو،او هغه د اسلام په حالت کښې پیغمبر لیدلې نهٔ دې،لهذا کهٔ د "مات علی الإسلام" قید نهٔ هم وی نو بیا هم د صحابي تعریف په هغه صادق نهٔ راځي،علامه سخاوي فرمائي،"فيه نظر" په دې کښې اشکال دې،او هغه دا چې د شریعت د احکامو دار مدار په ظاهر باندې وی،او په ظاهره دا سړې مؤمن دې،په دې وجه د دهٔ ایمان به قابل قبول

[1] إرشاد الساري:۸/۱۳۸۸
[2] إرشاد الساري:۸/۱۳۸۸

Maktaba Tul Ishaat.com

وي.او د دغه تحقق اسلام په د خاتمې علی الایمان سره نه شي متعلق کولې.[1]

رؤيت په دُنيوي ژوند کښې شرط دې بيا د رؤيت النبي د پاره دا هم شرط دې.چې هغه د رسول الله په ژوند مبارک کښې وي.کهٔ د هغوی ﷺ د وفات نه ورستو او د دفن نه وړاندې په قبر کښې يا د قبر نه بهر د چا په نبي علیه السلام باندې نظر پريوتو.نو اګر چې بعضې حضراتو د هغه د پاره هم صحابيت ثابت کړې دې.ولې صحيح،مشهور او راجح دغه دې.چې هغه صحابي نهٔ دې.او دا ليدل کافي نهٔ دي.کوم حضرات چې دا کافي ګڼړي.د هغوی وينا ده.چې د نبي علیه السلام ژوند خو مستمر دې.چې د وفات په وخت کښې او د دفن نه ورستو هم هغوی ته ژوند حاصل دې.ولې ددې جواب دادې.چې اعتبار د دنيا د ژوند دې.ځکه چې د دنيوي احکامو دار و مدار صرف په دنيوي ژوند باندې دې.او د صحابيت ثبوت او عدم ثبوت هم د دنيوي امورو نه دې...... شهيد هم ژوندې وي ولې په هغه باندې د مړو احکام جاري کيږي.ځکه چې د هغه ژوند اُخروي دې،دنيوي نهٔ دې.

د دنيوي ژوند قيد لګول په دې وجه ضروري دې.کهٔ دا قيد اُونهٔ لګولې شي نو بيا د نبي ﷺ د جسد مکرم په هره زمانه کښې په قبر کښې ليدونکې يا په خوب او کشف کښې ليدونکې به هم صحابي وي.حال دادې چې هغه په اتفاق سره صحابي نهٔ دې.په دې وجه"يقظة"(د ويخې)قيد هم لګولې شوې دې.[2]

د چا چې معاصرت ثابت وي،رؤيت نه: اوس پاتې شو هغه کس چې هغهٔ ته د رسول الله ﷺ معاصرت خو حاصل وي.ولې رؤيت ورته نهٔ وي نصيب شوې.نو د هغهٔ په حقله اختلاف دې.يو قول خو هغه دې کوم چې د قول سادس د سرنامې لاندې تير شوې دې.يعنې ددې سړي د صحابيت قول.

او ښکاره خبره ده چې نور محققين ددې سړي د صحابيت قائل نهٔ دي.

او کهٔ د هغهٔ ولادت هم د هغوی ﷺ د وفات نه ورستو شوې وي.نو هغه خو بالاتفاق غير صحابي دې.يعنې د هغهٔ د صحابيت په عدم ثبوت کښې د چا هم اختلاف نشته.[3]

آيا رؤيت د نبوت په حالت کښې کيدل شرط دې؟: د الله تعالی نبي ليدل چې د صحابيت د پاره شرط دې.آيا د هغوی ﷺ ذات"من حيث النبي"يعنې د نبوت ملاويدو نه ورستو ليدل ضروري دې.يا د نبوت نه وړاندې هم کهٔ چا نبي علیه السلام ليدلې وي.هغه هم صحابي دې.لکه زيد بن عَمرو بن نفيل چې په دين حنيفيت باندې وو.يعنې د هغې دين په اعتبار سره مؤمن وو.او هغوی ﷺ ته د نبوت ملاويدو نه وړاندې هغه وفات شوې وو.او نبي علیه السلام د هغهٔ په حقله اوفرمائيل"إنه يبعث أمة وحده"هغه به د قيامت په ورځ يواځې د يو امت په توګه راپاسولې شي.ابو عبدالله بن منده هغه په صحابو کښې شمير کړې دې.

[1] فتح المغيث للسخاوي: ۸٤.٤
[2] فتح المغيث للسخاوي: ۸٤.٤مکتبة السنة بالقاهرة
[3] فتح المغيث للسخاوي: ۸۱.٤وفتح المغيث للعراقي.ص:۳۳۶

Maktaba Tul Ishaat.com

همدغه شان هغه كس چې هغه د نبوت ملاويدو نه وړاندې د هغوى ﷺ ملاقات اوكړو، بيا غائب شو، او هغوى ﷺ ته د نبوت ملاويدو نه ورستو پورې ژوندې پاتې شو، او ورستو ئې اسلام قبول كړو، ولې ورستو ئې بيا په دويم وارې د نبي ﷺ ملاقات اونهٔ كړې شو، حافظ زين الدين صاحب د "ألفية الحديث" فرمائى، چې ما ته ددې دواړو انواعو په حقله د چا د كلام او بحث علم نشته، بيا هم د صحابى په تعريف كښې به د رؤيت نه هم "رؤيت بعد النبوة" مراد وى، ځكه چې د أصحابؤ متعلق كتابونه ليكونكو حضراتو د هغوى ﷺ په اولاد كښې د هغوى ذكر خو كړې دې د چا ولادت چې د هغوى ﷺ د نبوت نه ورستو شوې دې، لكه ابراهيم، او عبدالله، خو د هغوى ذكر ئې نهٔ دې كړې، چې ولادت او وفات ئې د نبوت نه وړاندې شوې دې، لكه قاسم، ددې نه معلومه شوه، چې د صحابيت د پاره د نبي ﷺ رؤيت بعد النبوة شرط دې، د نبوت نه وړاندې رؤيت كافى نهٔ دې.[1]

د صحبت په مصداق كښې د اهل لغت او اهل عرف اختلاف او د اصحاب الحديث رجحان:

د "قول ثانى" په سرنامې سره د ابو المظفر السمعانى په حوالې سره د اصوليينو دا قول نقل كړې شوې دې، چې د صحابى كيدو د پاره د هغوى ﷺ سره طويل صحبت او كثير مجالست ضرورى دې. او صحبت او مجالست هم چې د تبع (اتباع) او اخذ په توګه وى.

او د محدثينو مذهب خو دا بيان كړې شوې دې، چې هغوى نبي ﷺ يو نظر ليدونكې او د هغوى ﷺ نه يو حديث نقل كونكې هم صحابى ګرځوى، دغه د اهل لغت هم قول دې، قاضى ابوبكر بن الطيب الباقلانى فرمائى، "لا خلاف بين أهل اللغة فى أن الصحابي مشتق من الصحبة"[2] په اهل لغت كښې په دې حوالې سره هيڅ اختلاف نشته، چې صحابى د صحبت نه مشتق دې. او د صحبت څهٔ مقدار دې د پاره شرط نهٔ دې، لهذا صحبت كهٔ قليل وى كهٔ كثير، په دې سره به صحابيت ثابتيږى. په لغت كښې وئيلې كيږى، "صحبتُ فلاناً حولاً، ودهراً، وسنةً، وشهراً، يوماً، وساعةً"[3] او ددې تقاضا دغه ده، چا چې "ساعةً من نهار" يعنى يوه ګهړئ (لمحه) هم د رسول الله ﷺ صحبت اختيار كړو، هغه به صحابى وى.

همدغه خبره د على بن المدينى رحمه الله او بيا د هغهٔ د شاګرد امام بخارى رحمه الله په حوالې سره نقل كړې شوې ده. د امام احمد رحمه الله هم دغه رائې ده. د هغهٔ الفاظ دادى: "من صَحِبَه سنةً أو شهراً أو يوماً أو ساعةً أو رآه"[4] او د على بن المدينى رحمه الله الفاظ دادى: "مَن صحب النبى أو رآه ولو ساعة

---

[1] فتح المغيث شرح ألفية الحديث للمؤلف:۳۳۶/۱

[2] تدريب الراوى:۲۱۱،۲/۱

[3] تدريب الراوى:۲۱۱،۲/۱

[4] المنهل المروى لابن جماعة، جزء:۱، ص:۱۱۱، دارالفكر/۱

Maktaba Tul Ishaat.com

من نهار" او د امام بخاری رحمه الله الفاظ دا دی: "من صحب النبی أو رآه من المسلمین".(١)
د اهل لغتو او اهل الحدیثو ددې رائې د لفظ صحابی د مادهٔ اشتقاق نه هم تائید کیږی،او ددې خبرې نه هم چې نور نبوت یو نظر لیدونکې ته هم پوره برخه ورکوی،خو په عرف د ائموؤ(٢)کښې د لفظ"صاحب"یا"صحابی"استعمال صرف په داسې سړی باندې کیږی د چا چې طویل صحبت د نبی علیه السلام سره شوې وی،او د چا چې مسلسل او متصل ملاقاتونه شوی وی،د یوې ګهړئ(لمحې)په ملاقات،یو څو قدمه یو ځائې تللو،او په یو دوؤ خبرو اوریدو سره څوك صحابی نهٔ جوړیږی،یعنی د"صحابی"اطلاق په دهٔ باندې نهٔ کیږی،بلکه ددې اطلاق د پاره ضروری ده چې هغه سړی څو وارې د هغوی ﷺ سره ملاقات کړې وی،او کافی زمانه د هغوی ﷺ په صحبت کښې پاتې شوې وی۔
او اهل الحدیثو د لغت،شرع،او عرف ټولو نه دا نقل کړې دی،کهٔ یوه ګهړې(لمحه)صحبت او رؤیت هم چا ته نصیب شی نو هغه صحابی دې۔(٣)
نووی رحمه الله د قاضی ابوبکر.د قول نقل کولو نه ورستو اوفرمائیل،ددې نه د محدثینو د مذهب ترجیح ثابتیږی،ابن الجوزی فرمائی،یو دې د لفظ"صحابی"مطلق اطلاق،هغه خو په لویه ګهړې(لمحه)صحبت موندونکی باندې هم کیږی، او یو ددې شهرت دې،نو د مشهور لفظ د"صحابی"نه هغه سړې مراد وی،د چا چې د رسول الله ﷺ سره طویل مجالست او مخالطت پاتې شوې وی،دغه وجه ده،چې کله د لفظ"صحابی"ذکر اوشی،نو د هغې نه متبادر هغه سړې مراد وی،د چا چې طویل صحبت پاتې شوې وی،او دویم اړخ ته کهٔ څوك قسم اوکړی،چې تا سره به صحبت نهٔ کوم،نو هغه به په یوه ګهړې(لمحه)صحبت باندې هم حانث کیږی.نو په اطلاق د صحابیت او شهرت د صحابیت کښې فرق دې۔(٤)
د صحابیت د معلومیدو طریقې: اوس پاتې شوه دا خبره چې د صحابی د صحبت پیژندګلو څهٔ ده.نو حافظ عراقی په"ألفیة الحدیث"کښې فرمائی:

وتُعرفُ الصُّحبةُ باشتهارٍ أو تواترٍ أو قولِ صاحبٍ ولَو
قد ادَّعاها وهو عدلٌ قُبِلا وهُم عُدولٌ،قیل:لا مَن دخَلاَ

مؤلف پخپله ددې په شرح کښې فرمائی چې:
①:-د صحابی صحابیت خو به یا په شهرت سره معلومیږی،او په شهرت کښې بیا تواتر هم راځی،بلکه په طریقه أولی باندې راځی،او په نقلِ متواتر سره چې د کومو حضراتو

١) المنهل المروی لابن جماعة،جزء:١،ص:١١١،دارالفکر\
٢) بعضې حضراتو د "عرف الأئمة په ځائې د "عرف الأمة"لفظ استعمال کړې دې، اوګورئ، فتح المغیث للسخاوی،ص:١٧٩\
٣) فتح المغیث للعراقی،ص:١٣٣٧\
٤) اوګورئ فتح المغیث للعراقی،ص:٣٣٧،وفتح المغیث للسخاوی: ١٧٩،٧٨،٤

Maktaba Tul Ishaat.com

صحابیت معلوم شوې دې، د هغوی مثال ابوبکر رضی الله عنه عمر رضی الله عنه باقی عشره مبشره رضی الله عنهم او نور حضرات دی.

②:-او د بعضې حضراتو صحابیت په استفاضې او هغه خبر مشهور سره معلومیږی، چې د خبرمتواتر نه د کمې درجې وی، لکه عکاشه بن محصن، [1] ضمام بن ثعلبة[2] وغیره.

③:-او د بعضې حضراتو صحابیت په دې طریقې سره معلومیږی، چې بل یو صاحب د هغه متعلق خبر ورکړی، لکه حَمَمة بن ابئ الدوسی چې د خیټې د بیمارئ د وجهې نه په اصبهان کښې د هغه وفات اوشو، او حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی الله عنه ګواهی ورکړه چې هغه صحابی وو، او د رسول الله ﷺ نه ئې د هغهٔ د شهید ګڼړلو حکم نقل کړې دې. [3]

اګر چې حافظ عراقی فرمائی چې په دې کښې دا احتمال هم شته، چې رسول الله ﷺ هغه خلق شهید ګرځولي وي، د چا چې د خیټې د مرض د وجهې نه وفات شوې وی، او د هغې په عموم کښې حضرت حممه هم راغلي وی، او د هغه نوم هغوی ﷺ نهٔ وی اخستلې. [4] او د سړی صحابیت د هغه د خپل خبر سره هم ثابتیږی، خو ددې د پاره دا شرط دې، چې د خپل صحابیت د خبر ورکولو نه وړاندې هغه د عدالت (صدق او دیانت) شهرت لری، دغه خبره ابن الصلاح فرمائیلې ده. [5] او خطیب بغدادی هم تقریباً دغه خبره فرمائیلې ده، هغه فرمائی:

"وقد یحکم بأنه صحابی إذا کان ثقة أمیناً مقبول القول، إذا قال: صحبت النبی ﷺ وکثر لقائی له فیُحکم بأنه صحابی فی الظاهر لموضع عدالته وقبول خبره وإن لم یقطع بذلك کما یعمل بروایته". [6]

یعنی: کله کله د صحابی کیدو حکم داسې لګی، چې صاحب د عدل، ثقه او امانتدار وی، او هغه وائی ما د الله تعالی د رسول ﷺ صحبت موندلې دې، او زما د هغوی ﷺ سره ډیر ملاقاتونه شوی دی، د داسې کس صحابیت اګر چې په قطعی توګه ثابت نهٔ وی، خو د عدالت او مقبول الخبر کیدو په بناء باندې په ظاهره به هغه صحابی وی، او د هغهٔ د خبرې اعتبار به کولې شی. څنګه چې د هغهٔ په روایت باندې عمل کیږی.

حافظ عراقی فرمائی چې دې سره به یو بل قید هم لګولې شی، چې ظاهر هم د هغهٔ د خبرې منافی نهٔ وی، بلکه مقتضی وی، لهذا د رسول الله ﷺ د وفات نه سل کاله ورستو کهٔ څوک دا دعوی کوی نو د هغهٔ دعوی به مسموع او مقبول نهٔ وی، ځکه چې د الله تعالی رسول ﷺ په واضح الفاظو کښې فرمائیلی دی:

---

[1] عکاشه بن محصن بن حرثان بن قیس الاسدی، په سابقین اولین او بدریینو کښې وو، اوګورئ الاصابة ۲.۱۱۹٤

[2] ضمام بن ثعلبة السعدی.......الاصابة:۲.۲۱۰، الاستیعاب:۲.۲۱٤

[3] اوګورئ الاصابة:۱.۳۵۵، ومعرفة الصحابة لابی نعیم الاصبهانی:۲.۱۶۵، واسدالغابة:۱.۵۳

[4] اوګورئ فتح المغیث:ص.۱۳٤۱

[5] علوم الحدیث، ص:۱۲۹۹

[6] نکتُ العراقی، ص:۲۹، وفتح المغیث، ص:۱۳٤۱

Maktaba Tul Ishaat.com

"ارأيتم ليلتكم هذه، فإنه على رأس مائة سنة منها لايبقى أحدٌ ممن هو على ظهر الأرض". (١)

نن شپه كښې تاسو وينې...... ؟ددې نه ورستو پوره د يوې صدۍ په سر باندې نن چې كوم خلق په مخ د زمكه باندې موجود دى، په دې كښې به څوك هم نهٔ وى، يعنى راروان سل كاله كښې دننه دننه هغه ټول خلق چې نن موجود دى د دنيا نه به تلې وى.

اوس ښكاره خبره ده چې سل كاله ورستو به د چا صحابيت څنګه منلې شى، كله چې د پيغمبر ﷺ د زمانې خلق هم ختم شوې وى، دا خبره هغوى ﷺ په هغه كال باندې اوفرمائيله، په كوم كال چې د هغوى ﷺ وفات اوشو، او په دې سره مقصود هم په ظاهره د صحابهٔ كرامو ﷺ د زمانې ختميدل او كټ كيدل بيانول وو.

علماء اصولو د مقتضاء ظاهر د خلاف نهٔ كيدو شرط سره ددې خبرې زياتوالې هم كړې دې، چې ددې سړى معاصرت د نبى كريم ﷺ سره معلوم او معروف هم وى، بيا چې كله هغه دعوى اوكړى، چې دې (يعنى زه) صحابى دې، نو هغه به منلې شى، چې د اسلام او عدالت د ثبوت نه ورستو په ظاهره به هغه رښتيا وائى، اګر چې دا احتمال هم ذكر كړې شوې دې، چې هغه دروغژن وى، ځكه چې د هغهٔ د صحابيت د دعوى مقصد ځان د پاره يوه لوړه رتبه ثابتول كيدې شى، او د موضع تهمت كيدو په بناء باندې په دهٔ باندې دا ګمان كيدې شى، چې هغه د خپلې فائدې د پاره د واقع خلاف (يعنى دروغ) خبره كوى. (٢)

دلته د دريؤ احاديثو ذكر دې.

اول حديث [٣٤٤٩] (٣) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - يَقُولُ حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِىُّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « يَأْتِى عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ فَيَغْزُو فِئَامٌ مِنَ النَّاسِ ، فَيَقُولُونَ فِيكُمْ مَنْ صَاحَبَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَيَقُولُونَ نَعَمْ. فَيُفْتَحُ لَهُمْ. ثُمَّ يَأْتِى عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ فَيَغْزُو فِئَامٌ مِنَ النَّاسِ ، فَيُقَالُ هَلْ فِيكُمْ مَنْ صَاحَبَ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَيَقُولُونَ نَعَمْ. فَيُفْتَحُ لَهُمْ، ثُمَّ يَأْتِى عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ فَيَغْزُو فِئَامٌ مِنَ النَّاسِ ، فَيُقَالُ هَلْ فِيكُمْ مَنْ صَاحَبَ مَنْ صَاحَبَ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَيَقُولُونَ نَعَمْ. فَيُفْتَحُ لَهُمْ [ر: ٢٧٤٠]

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت بالكل واضح دې.

---

(١) رواه البخارى فى كتاب العلم، حديث: ١١٦، وفى كتاب مواقيت الصلٰوة، حديث: ١٦٤، وفى كتاب الأذان، حديث: ٦٠١. ومسلم فى الفتن، باب قوله ﷺ لا تأتى مائة سنة وعلى الأرض نفس منفوسة اليوم، حديث: ٢٥٣٧، وأبوداؤد، فى الملاحم، باب قيام الساعة، حديث: ٤٣٤٨، والترمذى، باب الفتن: ٢٢٥٢

(٢) اوګورئ فتح المغيث، ص: ٣٤١، وعمدة القارى: ٢٣٦/١٦

(٣) الحديث مر تخريجه فى كتاب الجهاد، باب من استعان بالضعفاء والصلحين فى الحرب، رقم: ٧٩٧......، كشف البارى، كتاب الجهاد: ٥٧٧/١١

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحديث

علىُ بنُ عبد الله دا على بن عبدالله بن جعفر المعروف على بن المدينى دې،د دهٔ احوال "كتاب العلم، باب الفهم فى العلم" كښې تېر شوى دى.(١)

سفيان دا مشهور محدث سفيان بن عيينه دې،د دهٔ تفصيلى حالات په "كتاب العلم، باب قول المحدّث حدّثنا أو أخبرنا وأنبأنا" لاندې تېر شوى دى.(٢)

جابر بن عبد الله دا معروف صحابئ رسول ﷺ دې،د دهٔ پلار عبدالله هم صحابى دې،د انصارو د قبيلهٔ خزرج سره د دهٔ تعلق دې،د دهٔ سلسله نسب داسې ده:جابر بن عبدالله بن عمرو بن حرام بن ثعلبة بن كعب بن غنم بن كعب بن سلمة بن سعد بن على بن اسد بن ساردة بن تزيد بن جشم بن الخزرج الأنصارى الخزرجي السّلمى،ابو عبدالله،ابو عبدالرحمن او ابو محمد المدنى ئې كنيتونه منقول دى.د دهٔ احوال تېر شوې دى.(٣)

ابو سعيد الخدرى ابو سعيد خدرى،مشهور صحابئ رسول ﷺ دې،سعد بن مالك بن سنان د دهٔ نوم دې،او په كنيت سره مشهور شوې دې،د دهٔ حالات په "كتاب الإيمان، باب من الدّين الفرار من الفتن" كښې تېر شوى دى.(٤)

قوله: فَيَغزُو فِئَامٌ: دا روايت "كتاب الجهاد، باب من استعان بالضعفاء، والصالحين فى الحرب" كښې تېر شوې دې،او د جهاد سره متعلق تشريح هم ددې هلته تېره شوې ده.(٥)

"فِئَام:أى الجماعة من الناس لا واحدَ له من لفظه،"

د "رهط" په شان اسم جمع ده،او د رهط په معنى باندې دې،ددې لفظ نه ددې مفرد نهٔ راځى.

بكسر الفاء وفتح الياء التحتانية، بالهمز وبدونه يعنى فِئَام هم لوستلې شى او فِيَام هم.(٦)

امام نووى رحمه الله فِئَام بالهمز او فِيَام بالياء وبكسر الفاء سره يو دريم قول بفتح الفاء هم نقل كړې دې.بيا هم ترجيح(په دريؤ واړو اقوالو كښې)اول قول ته وركړې شوې ده،او مشهور هم دغه دې.(٧)

د قرون ثلاثه په ختميدو سره د صحابهٔ كرامو،تابعينو او تبع تابعينو وجود ختم شو: د حديث د

---

(١) اوګورئ:كشف البارى:١٢٢٧،٣

(٢) اوګورئ:كشف البارى:١١٠٢،٣

(٣) اوګورئ:كشف البارى:١٣٩٨،٣

(٤) اوګورئ:كشف البارى:١٨٢،٢

(٥) كشف البارى،كتاب الجهاد:٥٨١،١-٥٨٠

(٦) اوګورئ:عمدة القارى:٢٣٦،١٦،وفتح البارى:١٧،٧

(٧) اوګورئ:صحيح مسلم بشرح النووى،باب فضل الصحابة ثم الذين يلونهم.......١٣٠٠،١٦

Maktaba Tul Ishaat.com

باب سره تعلق واضح دې،د صحابهٔ کرامو فضیلت او امتیازی شان په حدیث کښې په صراحت سره مذکور دې،دې سره سره د تابعینو یعنی د اتباع صحابه او اتباع تابعینو فضیلت هم بیان شوې دې،دا په اصل کښې د دریؤ زمانو او دریؤ طبقو خبره ده،چې د هغې تعبیر په عامه توګه په قرون ثلاثه سره هم کیږی،او په خیر القرون سره هم.کله چې ددې دریؤ زمانو یو خاص فضیلت او اهمیت دې،چې بل چا ته حاصل نهٔ دې،نو بیا په بدیهی توګه ددې دریؤ وارو طبقو پیژندګلو او ددې اول او آخر هم معلومیدل پکار دی.او معلوم دی.

اوس د صحابی په تعریف کښې د رسول الله ﷺ هغه ارشاد نقل کړې شوې دې،چې نن یعنی د رسول الله ﷺ د وفات نه یو میاشت وړاندې نه د پوره سل کال ورستو پورې به د صحابهٔ کرامو زمانه ختمه شی.او ددې نه ورستو به د هیڅ یو صحابی وجود پاتې نهٔ شی،همدغسې اوشول،د هغوی ﷺ د آخری صحابی حضرت ابو الطفیل عامر بن واثله اللیثی وفات په ۱۰۰ هجري کښې اوشو،د دویم قول مطابق په ۱۰۷ هجري کښې اوشو،او دریم قول دادې،چې په ۱۱۰ هجري کښې اوشو.

دا آخری قول زیات راجح ګرځولې شوې دې،او د هغوی ﷺ د ارشاد تقاضا هم دغه ده،چې د هغوی ﷺ وفات چې په ۱۰ هجري کښې اوشو،ددې نه پوره سل کاله ورستو یعنی هم په ۱۱۰هجري کښې د آخری صحابی وفات اوشو......د أصحاب حدیثو تقریباً په دې باندې اتفاق دې،چې حضرت ابو الطفیل رضی الله عنه د رسول الله ﷺ آخری صحابی دې.[1]

د ۱۱۰ هجري نه ورستو د چا د صحابیت دعویٰ مسموع نهٔ ده: علماء فرمائی چې د رسول الله ﷺ د ارشاد:

"فإنّ رأس مائةِ سنةٍ منها لا يبقى ممّن هو على ظهر الأرض أحدٌ"

په بناء باندې د ۱۱۰ هجري نه ورستو کهٔ چا د صحابیت دعویٰ اوکړه نو هغه به کذّاب وی.[2] هنه! د حضرت خضر علیه السلام په حقله د محدثینو او صوفیاؤ څهٔ لږ اختلاف دې،او ددې موضوع د صحابیت سره څهٔ تعلق نشته.[3]

د صحابیت موضوع په څو وجوهو سره یوه ډیر باریکهٔ موضوع ده،او د صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم ډلې نیغ په نیغه باندې د الله تعالی د رسول ﷺ نه دین اخذ کړې دې،چې په دې وجه باندې د هغوی ډیر زیات اهمیت دې،تر دې پورې کهٔ په روایاتو کښې په **"رجل من الصحابة یا أحد من الصحابة"** مبهم الفاظو سره یو صحابی ذکر شی،نو د هغې هم ډیر لوئې اعتبار وی،په دې وجه نبی علیه السلام په مختلفو موقعو کښې په مختلف طریقو سره دا خبره بیان کړې ده،چې د صحابهٔ کرامو د جماعت یوه مقرره او ټاکلې شوې زمانه ده.

---

[1]) الکنز المتواری:۲،۳۶۲

[2]) الکنز المتواری:۲،۳۶۲

[3]) الکنز المتواری:۲،۳۶۲

Maktaba Tul Ishaat.com

په يو روايت كښې د نبى عليه السلام د وفات نه سل كاله ورستو ددې جماعت د ختميدو خبر ئې وركړې دې،چرته ئې دا فرمائيلى دى،چې اهل ايمان به جهاد كوى،او د دوى نه به پوښتنه اوكړې شى چې آيا په تاسو كښې داسې يو سړې شته،چې هغه د الله تعالى د رسول ﷺ صحبت موندلې وى،هغوى ته به جواب ملاؤ شى،چې هاؤ شته او بيا به دې جماعت ته فتح ملاؤ شى،بيا به يو وخت راشى،جهاد به وى،او د مجاهدينو نه به دا پوښتنه اوكړې شى،چې په تاسو كښې داسې څوك شته،چې هغۀ د هغه خلقو صحبت موندلې وى،چا چې د رسول الله ﷺ صحبت موندلې وى(يعنى په تابعينو كښې څوك شته؟)،جواب به ملاؤ شى چې هاؤ:هغوى ته به هم فتح ملاؤ شى،بيا به هم دغه شان د اتباع تابعينو په حقله سوال جواب وى . په دې سره څنګه دا معلومه شوه چې د صحابيت،تابعيت او تبع تابعيت په بركت به فتوحات ملاويږى،دغه شان دا اشاره هم پوهې ته راځى،چې يو وخت به داسې راشى چې څوك صحابى به پاتې نۀ شى،بيا به يو وخت راشى چې تابعى يعنى صحابۀ كرام موندونكې به هم پاتې نۀ شى،بيا به يو وخت راشى،چې اتباع تابعين به هم پاتې نۀ شى،لهذا په دې ورستو زمانو كښې به د صحابيت دعوى د چا هم د توجه وړ نۀ شى ګنړلې.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى دلته په يوئې بلې قرينې سره هم په ورستو زمانو كښې د صحابۀ كرامو د نشتوالى پته لګى،او هغه دا چې دلته ئې اوفرمائيل،چې مسلمانان به كفرى هيوادونو ارخ ته جهاد د پاره روان وى،اوس خو د ډيرې زمانې داسې خبره ددې الټا ده،چې كافران په اسلامى هيوادونو باندې حملې كونكى دى،نو په داسې حال كښې ددې سوال خو موقع هم نۀ ملاويږى،چې په تاسو كښې صحابه شته يا تابعين شته يا اتباع تابعين شته؟(۱)

د قرون اربعو ذكر:دلته هم او په اكثرو رواياتو كښې صرف د دريؤ قرونو ذكر راغلې دې،د"قرون ثلثه مشهود لها بالخير"اصطلاح هم مشهوره ده،ولې په بعضې رواياتو كښې د څلورو قرونو ذكر دې،څنګه چې طبرانى او ابن أبى شيبه وغيره ذكر كړى دى،د طبرانى الفاظ دادى:

"خير الناس قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم ثم الآخرون أرذل"-(۲)

او هم دغه د ابن أبى شيبه الفاظ هم دى: .

خو په مصنف ابن أبى شيبه كښې د "ثم الآخرون أرذل" الفاظ نشته.(۳)

شيخ عوامه د روايت ابن أبى شيبه لاندې فرمائى:

رواه ابن أبي عاصم في "السنة"(۱۴۷۲)عن المصنف،به.ورواه ابن حبان رقم(۷۲۲۹)والطبراني رقم(۵۸۵)من طريق المصنف به،ورواه أحمد۴،۴۲۶، والترمذي والطبراني في الكبير كلهم،بمثل إسناد المصنف ورواه

---

۱) فتح البارى:۱۸،۷

۲) اوګورئ:المعجم الكبير للطبرانى:۱۲۸۵،۲

۳) اوګورئ:مصنف ابن أبى شيبه:۳۰۳،۷

Maktaba Tul Ishaat.com

الترمذى رقم(٣٣٠٢، ٢٢٢١)، وابن أبي عاصم في "السنة(١٤٧١)من طريق محمد بن فضيل،عن الأعمش،عن على بن مدرك عن هلال،ثم نبّه الترمذى إلى أن ذكر على بن مدرك إنما هم في رواية محمد بن فضيل فقط وأن غير واحد من الحفاظ لم يذكروا هذه الواسطة،ثم ساق رواية وكيع عن الأعمش،عن هلال، كما هنا،ثم قال وهذا أصح عندى من حديث محمد بن فضيل،وقد صرح الأعمش في روية وكيع بالسماع من هلال،فانتفت شبهة التدليس عنه،مع أني قدمت برقم(٢٥٨٢٦)أن عنعنة لا تضر،انظر المصنف لابن أبي شيبة:١٧،٣٠٣،بتحقيق محمد عوّامه،إدارة القرآن كراتشي\

حافظ ابن حجر عسقلانى فرمائى: "رجاله ثقات،إلا أن جعدة مختلف في صُحبته" ددې حديث نور رجال خو ثقه دى ولې د جعدة بن هبيرة په صحابيت كښې اختلاف دې،چې هغه صحابى دې يا نه.[1]

يو بل روايت چې په هغې كښې د بعوث ذكر دې،او مسلم هغه په خپل صحيح كښې ذكر كړې دې، ،د هغې الفاظ دا دى:

"يأتي على الناس زمان يُبعث منهم البعث فيقولون: انظروا هل تجدون فيكم أحداً من أصحاب النبي ﷺ؟فيوجد الرّجل فيُفتح لهم به،ثم يبعث البعث الثاني فيقولون: هل فيهم من رأى أصحاب النبي ﷺ؟فيُفتح لهم به،ثم يبعث البعث الثالث فيقال انظروا هل ترون فيهم من رأى من رأى أصحاب النبي ﷺ؟ثم يكون البعث الرابع فيقال انظروا هل ترون فيهم أحداً رأى من رأى أحداً رأى أصحاب النبي ﷺ فيوجد الرجل فيُفتح لهم به".[2]

دلته په بعث رابع كښې د قرنِ رابع ذكر دې:څكه چې "ترون فيهم أحداً رأى من رأى أحداً رأى أصحاب النبى...."كښې د اول "رأى"نه اتباع تابعين ليدونكى مراد دى.د دويم "رأى"نه تابعين موندونكى او د دريم "رأى"نه صحابهٔ كرام ليدونكى.......

حافظ ابن حجر ددې په حقله فرمائى:

"وهذه الرواية شاذة وأكثر الروايات مقتصر على الثلاثة".

دا روايت شاذ دې او په اكثرو رواياتو كښې په دريو قرونو باندې اكتفاء كړې شوې ده.[3]

قرون ثلاثه كله ختم شو؟:د آخرى صحابى په حقله چې اووئيلې شو،چې هغه تقريباً بالاتفاق حضرت ابو الطفيل دې.د صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم د زمانې ختميدو په شان اختتام او انقراض د قرونِ ثلاثه هم ډير اهميت لرى،په دې وجه أصحاب الحديث د آخرى صحابى په شان د آخرى

---

[1] اوګورئ فتح البارى:٧/١٠\

[2] صحيح مسلم،كتاب فضائل الصحابة،باب فضل الصحابة ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم:رقم الحديث:٦٤١٥\

[3] اوګورئ فتح البارى:٧/٨\

Maktaba Tul Ishaat.com

تبع تابعی ذکر هم فرمائیلې دې، د تبع تابعی شخصی نوم خو نۀ دې خودلې شوې، ولې د هغۀ د زمانې تعین کړې شوې دې، چې په هغې باندې قرونِ ثلاثه او د اتباع تابعينو زمانه ختمه شوې ده.

حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله فرمائی، چې آخری اتباع تابعين به هغه شمیرلې شی، چې د ۲۲۰ هجري د حدودو پورې ژوندې پاتې شوې وی، او ددې نه ورستو د چا د تبع تابعيت دعوی به داسې ناقابل قبول وی، لکه څنګه چې سل کاله ورستو يعنی د ۱۱۰ هجرې نه ورستو د صحابيت دعوی غلطه او د اوريدو ور نۀ ده.[1]

د قرون ثلاثه نه ورستو به د فتنو باران وی: د الله تعالی رسول قرون ثلاثه د خير زمانې ګرځولې دی، او ددې نه ورستو ئې د شر د ښکاره کيدو پيشن ګوئی فرمائيلې ده، نو تاريخ او واقعات بيانوی، چې د ۲۲۰ هجرې نه ورستو د فتنو او بدعتونو يو لوئې طوفان راغلې دې، يو اړخ ته فتنه د اعتزال د خپل پوره سامانونو سره ښکاره شوه، معتزلو د اسلام په واضحه عقائدو او په مسلمانانو کښې د اتفاقی حيثيت د کامل احکامو په حقله خبرې شروع کړې، نو بل اړخ ته د خپل ځان نه د جوړې کړې شوې فلسفې مشرانو سر اوچت کړو، د يونان کوړوالی او ګمراهې اسلام د شکوکو او شبهاتو ژورو تيرؤ کندو اړخ ته راښکل شروع کړل، او قسم قسم آفتونو او امتحانونو سره علماء اسلام مخامخ شو، او اُمت په داسې چکر کښې پريوتو چې تر ننه پورې پکښې انختې راروان دې، په داسې حال کښې د "ثم يفشوا الكذب" داسې منظر اوليدلې شو، چې وړاندې کله هم نۀ وو ليدلې شوې، يعنی په اقوالو، کښې افعالو کښې، په اعتقاداتو کښې، معاملاتو کښې دروغ، افتراء غلط بيانی ښکاره باره شروع شوه.[2]

قرن څۀ ته وائی؟: د قرن تعريف کړې شوې دې:

"أهل زمانٍ واحدٍ متقاربٍ اشتركوا في أمرٍ من الأمور المقصودة".[3]

د يوئې زمانې خلق چې په يو خاص مقصودی امر کښې شرکت لری.

بعضې حضرات وائی، چې دا هله وی چې هغه خلق د يو خاص نبی يا رئيس په زمانه کښې اوموندلې شی، چې ددې نبی يا رئيس د خاص دين، مذهب يا د خاص عمل په وجه هغوی اوپيژندلې شی، او هغه مذهب يا عمل په هغوی کښې قدر مشترك او د هغوی د پاره جامع وی، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی:

"ويقال: إن ذلك مخصوص بما إذا اجتمعوا في زمان نبي أو رئيس يجمعهم على ملة أو مذهب أو عمل".[4]

---

[1] اوګورئ: فتح الباري: ۱۹/۷

[2] فتح الباري: ۱٤/۹

[3] فتح الباري: ۱٤/۹

[4] فتح الباري: ۱۶/۹

Maktaba Tul Ishaat.com

همدغه شان د قرن اطلاق په "مدة من الزمان" باندې هم کیږی.[1]
بعضې حضراتو ددې تحدید هم کړې دې،او په ټاکلې شوې مودې باندې ئې ددې اطلاق کړې دې،په دې کښې د لسو کالو نه تر یو سل شل کالو پورې اقوال منقول دی.[2]
د عبدالله بن بسر د روایت نه معلومیږی،چې قرن د سلو کالو زمانې ته وائی،همدغه مشهور هم دې،د څلویښتو کالو قول هم منقول دې.[3]
بعضې حضراتو د اویاؤ کالو زمانه قرن ګرځولې دې،"قرن" د أقران نه دې،یا أقران د "قرن" نه دې،او تقریباً په هره زمانه کښې اوسط عمر اویا کاله وی،یعنی په دې عمر کښې أقران او د یو عمر خلق اکثر ختمیږی،په دې وجه هم د اویاؤ کالو زمانه قرن دې،ابن الأعرابی هم ددې تصریح کړې ده.[4]
تر کومې پورې چې د قرن النبی تعلق دې،نو کۀ د بعثت نبوی نه ورستو د هغې شمیر او اعتبار وی،نو بیا هغه تقریباً د یو سل شل کالو دې،او کۀ د هغې اعتبار د وفات النبی ﷺ نه ورستو وی،نو بیا به سل کالو یا لس کم سل کالو یا درې کم سلو کالو ته قرن وئیلې شی،ځکه چې آخری صحابی یا د حضور ﷺ د زمانې آخری سړې حضرت ابو الطفیل دې،او د هغه په تاریخ د وفات کښې اختلاف دې،ولې د بعثت نه ورستو د هغۀ تر وفاته پورې تقریباً یو سل شل کاله جوړیږی،او وفات النبی ﷺ نه تقریباً سل یا لس کم سل یا درې کم سل کاله جوړیږی،او پاتې شو قرن تابعین،نو کۀ د هغې اعتبار د سلو کالو یا د ۱۰۰هجرې نه وی،نو بیا هغه اویا یا اتیا کاله جوړیږی،او د اتباع تابعینو د قرن کۀ د ۱۷۰ هجرې نه شمیر کیږی،نو بیا هغه پنځوس کاله جوړیږی،ځکه چې محدثینو د اتباع تابعینو د زمانې د ختمیدو وخت ۲۲۰ هجری ښودلې دې.
ددې نه دا هم معلومیږی،چې قرن د مختلف اهل زمانې په اعتبار سره بدلیږی،یعنی د بعضې قرن طویل وی او د بعضې مختصر.[5]

په قرون ثلاثه کښې د افضلیت مسئله: په حدیث کښې د "ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم" د الفاظو نه معلومیږی،چې صحابه د تابعینو نه او تابعین د تبع تابعینو نه افضل دی،خو په دې خبره کښې د بحث کولو ځائې شته،چې آیا دا افضلیت من حیث المجموع دې،یا من حیث الافراد،یعنی آیا هر هر صحابی د هر هر تابعی نه او هر تابعی د هر تبع تابعی نه غوره او افضل دې،یا دا چې د صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم مجموعی طبقې ته د تابعینو په طبقه باندې او د

[1] فتح الباری:۹،۶
[2] فتح الباری:۹،۶
[3] فتح الباری:۹،۶
[4] فتح الباری:۹،۶
[5] فتح الباری:لابن حجر العسقلانی:۹،۸ج،۷،دارالسلام

Maktaba Tul Ishaat.com

تابعينو مجموعي طبقې ته په تبع تابعينو باندې من حيث الجماعت فضيلت حاصل دې،او په افرادو كښې دا ضروري نهٔ دي،بلكه بعضې تابعين هم د بعضې صحابهٔ كرامو ﷺ نه افضل كيدې شي.

د جمهورو او د ابن عبد البر اختلاف: د جمهورو رائې داده،چې صحابه د تابعينو نه او تابعين د اتباع تابعينو نه من حيث الافراد هم افضل دی،لكه څنګه چې من حيث المجموع افضل دی،او ابن عبدالبر فرمائی،چې افضليت من حيث المجموع دې،من حيث الافراد ضروري نهٔ دي.(١)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی زما پوهې ته چې كومه خبره راځی،هغه داده،چې كومو حضراتو د نبی كريم ﷺ سره يوځائې په جهاد او قتال كښې برخه اخستې ده،يا ئې د هغوی په زمانه كښې د هغوی ﷺ په حكم باندې جهاد اوكړو،يا ئې د هغوی ﷺ د پاره خپل مال خرچ كړو،په فضيلت او لوړې مرتبې كښې څوك هم د هغوی سره برابر نهٔ شی كيدې،هغه چې څوك هم وی او په هر وخت كښې كۀ راشی،او چا ته چې دا فضيلت حاصل نهٔ دې،د هغوی په افضليت كښې د بحث ځائې كيدې شي.

د اول الذكر جماعت(يعنی د نبی عليه السلام په ملګرتيا كښې جهاد كونكو)د افضليت او د چا هم د هغوی د برابروالی ممكن نه كيدو دليل دا ارشاد باری تعالی دې:

"لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا".(٢)

چې دلته تصريح كړې شوې ده،چې چا د فتح مكې نه وړاندې انفاق كړې دې،او جهاد ئې كړې دې،هغه ورستو د انفاق او قتال كونكو نه په درجه كښې لوئې دې.

او د ابن عبد البر رحمه الله استدلال دې حديث نه دې:

"مثل أمتي مثل المطر لايدری أوّله خير أم آخره"(٣)

"زما د امت مثال په شان د باران دې،چې د هغې په حقله دا معلومه نهٔ ده چې ددې اول ډير غوره او مفيد دې يا ددې آخر".

طريقه د استدلال داده،چې په حديث كښې د امت د اول د غوره او افضل كيدو يا د امت د آخر د غوره او افضل كيدو په حقله وئيلې شوې دی،چې دا خبره معلومه نهٔ ده،په دې وجه كۀ د صحابهٔ كرامو ﷺ (چې د امت اول دې)د ورستو د راتلونكو نه د افضل كيدو دعوی اوكړې شی،نو ددې حديث مخالفت به راشی،ځكه چې په حديث كښې د افضل والی د نهٔ معلوميدو ذكر دې،او مونږ د هغې د تعين او معلومولو دعوی كوؤ.(٤)

---

(١) التمهيد: ٢٠،٢٥٠،٢٥٣\١

(٢) سورة الحديد: ١٠

(٣) التمهيد: ٢٠،٢٥٤،مؤسسة القرطبة\١

(٤) فتح الباری شرح صحيح البخاری: ١٩،٧

Maktaba Tul Ishaat.com

د علامه ابن عبد البر د مستدل "مَثَل أمتى مثلَ المطر" په حقله حافظ ابن حجر فرمائى: "حديث حسن له طرق قد يرتقى بها إلى الصحة".[1]
دا د حسن درجې حديث دې، او په بعضې سندونو باندې د صحيح درجې ته رسى، او علامه نووى رحمه الله په خپله فتاوىٰ كښې په روايت د انس رضى الله عنه سره مسند أبى يعلى ته نسبت كړې دې[2] او فرمائيلې ئې دى چې ددې اسناد ضعيف دې.[3]
او ترمذى هم د انس رضى الله عنه په روايت سره دا په ډير قوى سند سره روايت كړې دې.[4]
حافظ صاحب په دې وجه باندې د نووى په خبره باندې د تعجب اظهار كړې دې، او دا ئې غريب گرځولې دې.[5]
ابن حبان هم په خپل صحيح كښې په روايت د عمار ذكر كولو سره دا صحيح گرځولې دې.[6]
د علامه نووى توجيه: علامه نووى رحمه الله د صحيح كيدو په صورت كښې ددې دا توجيه كړې ده، چې دا روايت د هغه خلقو متعلق دې، چې د حضرت عيسىٰ عليه السلام زمانه به مومى، او د هغې زمانې لوئې خير و بركت به اوينى، هغوى چې كله د اسلام د اوچتوالى او د كفر د ښكته والى په خپلو سترگو مشاهده اوكړى، نو هغوى ته به دا اشتباه اوشى، چې آيا د عهد اول خلق افضل وو، چې د هغوى په لاسونو اسلام ته عزت او مرتبه ملاؤ شوه، او د اسلام دَ لوړ شان هغوى په غړيدلو ستوگو مشاهده كوله، يا اوس ددې عهد اخير خلق ډير افضل او خوش قسمته دى، چې د اسلام د دويم ځلى راژوندې كيدلو مظاهرَه په خپلو سترگو وينى.
علامه نووى فرمائى، چې د هغوى دا اشتباه خو د رسول الله ﷺ په دې ارشاد "خير القرون قرنى" سره ختميږى.[7]
د ابن عبد البر دلائل: د ابن عبد البر د رائې په نورو گنړ شمير رواياتو سره هم تائيد كيږى، مثلاً ابن أبى شيبه د عبد الرحمن بن جبير بن نفير تابعى نه په سند حسن سره روايت كوى، چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل:
"ليدركنّ المسيح أقواماً انهم لمثلكم أو خير-ثلثا-ولن يخزى الله أمة أنا أولها والمسيح آخرها".[8]
"د حضرت ميسح عليه السلام په زمانه كښې به څۀ خلق وى چې ستاسو په شان يا ستاسو نه به غوره

---

[1] فتح البارى:١٩،٧
[2] مسند أبى يعلى،حديث:٣٧١٧،دار المامون،دمشق١
[3] فتح البارى:١٩،٦
[4] اوگورئ جامع الترمذى،أبواب الامثال،باب مثل أمتى مثل المطر،حديث:١٢٨٦٩
[5] فتح البارى:١٩،٧
[6] صحيح ابن حبان،باب فضل الامة:٢٠٩،١٦،مؤسسة الرسالة بيروت١
[7] فتح البارى:١٩،٧
[8] المصنف لابن أبى شيبة:١٠،حديث:١٢٩٦٩٠

Maktaba Tul Ishaat.com

وی، هغوی ﷺ درې وارې دا جمله ارشاد اوفرمائيله،او بیا ئې اوفرمائيل چې الله تعالى به هغه امت هيڅ كله هم نۀ رسوا كوی،چې د هغې اول زۀ يم او د هغې آخر حضرت مسيح علیه السلام دې"
ابوداؤد او ترمذی هم د ابو ثعلبه يو مرفوع روايت نقل كړې دې،چې د هغې الفاظ دا دی:
"ثَانِي أيام للعامل فيهن أجر خمسين".(۱)
یعنې:"يو وخت به راشی چې په هغې كښې عمل كونكی ته به د پنځوسو اجر ملاويږی".
د هغوی ﷺ نه پوښتنه اوكړې شوه،منهم أو منا يا رسول الله؟ د هغه آخرې زمانې عمل كونكی ته به زمونږ(د صحابو)د پنځوسو برابر ثواب ملاويږی،يا پخپله په هغوی كښې د پنځوسو(كسانو)برابر؟
هغوی ﷺ اوفرمائيل"بل منكم"نه ! بلكه ستاسو د پنځوسو برابر ثواب به هغوی ته ملاويږی
دا حديث د هغه روايت"مثل أمتي مثل المطر"د پاره شاهد دې.
ابن عبد البر رحمه الله د حضرت عمر رضي الله عنه د يو مرفوع روايت نه هم استدلال كړې دې،چې د هغې الفاظ دا دی:
"أفضل الخلائق إيمانا قوم في أصلاب الرجال يؤمنون بي ولم يروني".(۲)
په اعتبار د ايمان سره په مخلوقاتو كښې د ټولو نه غوره خلق هغه دی،چې د سړو په ملاګانو كښې دی،هغوی زما د ليدو نه بغير په ما ايمان راوړلې دې،یعنی اوس هغوی موجود نۀ دی، بلكه په راروانه زمانه كښې به د سړو د ملاګانو نه د ښځو خېټو ته د نطفې په شكل كښې منتقل كيږی،اوبيا هلته د پالنې نه ورستو به د هغوی ولادت كيږی،كله چې هغوی دنيا ته راشی،نو زۀ(د الله تعالى رسول)به موجود نۀ يم،نو بیا هم هغوی به په ما باندې بغير د ليدو نه ايمان راوړی،او په مقام او مرتبه كښې به هغوی د ټولو مخلوقاتو نه غوره اوګرځی.
هنه ! ددې روايت اسناد ضعيف ګرځولې شوې دې،چې ددې په وجه باندې دا د استدلال قابل نۀ دې.(۳)
يو بل روايت دې،چې هغه احمد ،دارمی او طبرانی از حديث أبی جمعه روايت كړې دې،هغه وائی چې ابوعبيده اووئيل:
"يا رسول الله! أحد خير منا؟ أسلمنا معك، وجاهدنا معك"(۴)

---

(۱) سنن الترمذی،المائدة،حديث:۳۰۵۸،دار إحياء التراث العربی بيروت،وسنن ابن ماجه، حديث:۴۹۱۴، دار الفكر بيروت\
(۲) التمهيد لابن عبدالبر:۲۰،۲۴۸،مؤسسة القرطبة\
(۳) فتح الباری:۹،۶\
(۴) سنن الدارمی،باب فی فضل آخر هذه الامة:۸،۴۶۵،حديث:۲۸۰۰،ومسند أحمد حديث أبی جمعه،حديث:۱۷۳۳۹\

Maktaba Tul Ishaat.com

"ائې د الله تعالى رسوله ! آيا زمونږ نه څوك غوره كيدې شى،مونږ تاسو سره اسلام قبول كړو،او ستاسو په ملګرتيا كښې مونږ جهاد اوكړو".

نو هغوى ﷺ اوفرمائيل: "قوم يكونون من بعدكم يؤمنون بى ولم يرونى".(١)

"هاؤ! ځۀ خلق به وى،چې ستاسو نه ورستو به راځى،هغوى به په ما ايمان راوړى،او هغوى به زۀ ليدلې نۀ يم".

ددې سند حسن دې او حاكم ددې تصحيح كړې ده.

ابن عبد البر د خپلې رائې په تائيد كښې دا دليل هم وړاندې كوى،چې د قرن اول د خيرالقرون كيدو سبب دادې،چې هغه د كفارو د كثرت په بناء باندې غرباء او ناآشنا وو،او د كفارو او مشركينو نه هغوى ته ډير سخت تكليفونه او مصيبتونه رسيدل،او ډير مشكل حالاتو كښې هغوى د خپل دين سره تعلق جوړ ساتلې وو،او همدغسې به د آخرې زمانې مسلمانان هم وى،چې هر اړخ ته به د فتنو او امتحانونو بازار ګرم وى،او په دين اسلام باندې به قائم پاتې كيدل مشكل هم وى،او د غربت او ناآشنا والى سبب به هم وى،بيا هم په دې باندې قائم پاتې كيدونكى ښكاره خبره ده،د عهد اول د مسلمانانو په شان افضل او غوره كيدل پكار دى،او غوره به وى هم.(٢)

ددې يو بل شاهد د حضرت ابوهريره رضي الله عنه هغه مرفوع روايت هم دې،چې هغه مسلم روايت كړې دې،د هغې الفاظ دادى:

"بدء الإسلام غريباً وسيعود غريباً كما بدء،فطوبى للغرباء". (٣)

اسلام د ناآشنا والى په حالت كښې شروع شوې دې،او په دويم ځلى به د ناآشناوالى اړخ ته واپس شى،نو د ناآشنا خلقو د پاره زيرې دې.

د ابن عبد البر د رائې جائزه: د ابن عبد البر ددې كلام مخ نيوې كړې شوې دې (٤) او دا وئيلو سره هغه غلط ګرځولې شوې دې،چې ددې قول نه دا لازم راځى چې د صحابۀ كرامو رضي الله عنهم نه ورستو يو داسې كس راتلې شى،چې د بعضې صحابۀ كرامو نه افضل وى،او امام قرطبى هم ددې تصريح كړې ده.(٥)

خو حافظ ابن حجر رحمه الله وائى،چې د ابن عبدالبر خبره على الاطلاق د ټولو صحابۀ كرامو په حقله نۀ ده،چې په ورستنې زمانه كښې د هر صحابى نه افضل سړې راتلې شى،ځكه چې د

(١) سنن الدارمى،باب فى فضل آخر هذه الأمة:٤٦٥،حديث:٢٨٠٠،ومسند أحمد حديث أبى جمعة،حديث:١١٧٤٣٩

(٢) التمهيد:٢٠،٢٤٨،٢٥٤

(٣) اوګورئ:صحيح مسلم،كتاب الإيمان،باب بيان أن الإسلام بدء غريباً وسيعود غريباً،حديث ٢٣٢،١٣٧٢

(٤) التمهيد:٢٠،٢٤٨،٢٥٤

(٥) المفهم لما أشكل من تلخيص كتاب مسلم،فضائل الأنصار،ومن باب قوله ﷺ "أنا أمنة لأصحابى":٢١،١٤٢

Maktaba Tul Ishaat.com

اهل بدرو پخپله هغه استثناء کړې ده،او د اهل حديبيې ئې هم استثناء کړې ده.[1]

هاؤ!دومره خبره خامخا ده،چې د جمهورو له مخې د صحابيت د فضيلت هيڅ بدله نشي کيدې،په دې وجه په ورستنو زمانو کښې چې څومره هم افضل کس راشي.هغه د صحابهٔ کرامو ﷺ نه افضل څۀ چې د هغوی برابر هم نۀ شی کيدې،او صرف يو د صحبت شرف د صحابهٔ کرامو ﷺ يو داسې ځانګړې خصوصيت دې،چې ددې په وجه هغوی د ټولو غير صحابؤ نه افضل دی،او پاتې شو د ابن عبدالبر اهل بدر او اهل حديبيه د تفاضل د قضيې نه مستثنی کول،يا بيا چا ته چې د اسلام او مسلمانانو د کمزورې په وخت کښې د رسول الله ﷺ د دفاع موقع ملاؤ شوه،يا په هجرت او نصرت کښې چا ته اوليت حاصل شو.د شريعت ضبط وتحمل او د تبليغ چې چا سعادت حاصل کړو.يقيناً د هغوی هم بيا څوک مقابل او برابر نشته،ځکه چې د هغوی په صفتونو او خصلتونو کښې به وړانديني ته د ورستنی اجر هم ملاويږی،او خپل خو به ورته هم ملاويږی.ولې دا افضل والې خو په صحابؤ کښې په خپل مينځ کښې هم کيدې شی،او په دې باندې خو د ټولو اتفاق هم دې،لکه څنګه چې د "لايستوی منکم من أنفق من قبل الفتح وقاتل" تقاضا ده.او د شرف صحبت د برابر والی ممکن نۀ کيدل دويمه خبره او ددې نه علاوه ده،چې په هغې کښې ابن عبدالبر د جمهورو په مقابله کښې خپل تفرد لری.

د اختلاف ثمره: ددې اختلاف ثمره به د هغه سړی په حقله ظاهريږی.چا ته چې صرف د الله تعالی درسول ﷺ ملاقات حاصل شوې وی،او دا نورمناقب او فضائل هغهٔ ته حاصل نۀ شو. ښکاره خبره داده،دا سړې به د جمهورو له مخې د ورستو راتلونکو ټولو بزرګانو علماؤ صلحاؤ نه د صحبت د شرف د وجهې افضل وی،او د ابن عبدالبر له مخې په ورستنو علماؤ صلحاؤ کښې ددې سړی نه افضل خلق کيدې شی.

بعضې حضراتو د تطبيق لار خپله کړې ده،او وې فرمائيل،چې د صحبت په شرف کښې خو ددۀ څوک هم برابر نشی کيدې،او دا امتياز او پورته والې به دۀ ته حاصل وی.ولې په نورو مناقبو کښې ددۀ نه افضل هم کيدې شی،بيا هم دا صحيح ده چې د صحبت په شرف کښې خو برابری ممکن نۀ ده.

هاؤ!دا وئيلې کيدې شی،چې د څو فضيلتونو شرف په نورو اعمالو سره هم حاصليدې شی،لکه د شهادت د فضيلت اجر، د حج دفضيلت اجر،د جهاد د فضيلت اجر وغيره،او د صحابيت شرف په هيڅ يو عمل سره نشی حاصليدې، ورستنو زمانو کښې هيڅ څيز ددې متبادل پاتې نۀ شو،حافظ صاحب فرمائی:

"ومحصل النزاع يتمحض فی من لم يحصل له إلا مجرد المشاهدة کما تقدم".[2]

د جمهورو له اړخ نه د ابن عبد البر د دلائلو جوابونه: پاتې شو د ابن عبدالبر د مختلفو احاديثو

---

[1]) فتح الباري:۷/۹،۱

[2]) فتح الباري:۸/۹

Maktaba Tul Ishaat.com

نه استدلال لکه "للعامل منهم أجر خمسين منكم" وغيره......نو د هغې جواب دادې، چې د اجر په کثرت سره کثرت د فضيلت خو نۀ ثابتيږي، او کۀ ثابت هم شي نو زيات نه زيات په دې عمل کښې به افضليت ثابت شي، او په يو خاص عمل کښې افضليت، د افضليت مطلقه مستلزم نۀ دې، خصوصاً د صحبت شرف خو يو داسې څيز دې، چې د هغې مثل او بدل نشته، په دې وجه ددې فضيلت په موجودګې کښې کۀ چا ته څومره هم اجرونه او فضيلتونه حاصل وي، هغه ددې شرف (صحبت موندلو) نه افضل نۀ شي کيدې.

پاتې شو روايت د أبي جمعه نو د هغې په الفاظو باندې د راويانو اتفاق نشته، په بعضې رواياتو کښې په دې کښې د خيريت ذکر دې، څنګه چې پورته تير شوې دی، او په بعضې کښې دا الفاظ دی:

"قلنا يا رسول الله! هل من قوم أعظم منا أجرا"

مونږ اووئيل: ائې د الله تعالى رسوله ! آيا زمونږ نه په اجر کښې لوئې خلق هم شته؟ او دا ثاني الذکر روايت د اول روايت نه ډير قوی السند دې، نو په دې سره هم د غير صحابي په صحابي باندې افضليت مطلقه نۀ ثابتيږي، زيات نه زيات په اجر کښې زياتيدل ثابتيږي.(١)

په خير او شر دواړو کښې د غالب او اکثر اعتبار دې: په يو روايت کښې د "ثم يفشو الكذب" د الفاظو نه معلوميږي، قرون ثلاثه چې خيرالقرون او کرخولې شو، او ددې نه ورستو د داسې خلقو د راتلو پيشن ګوئی اوکړې شوه، چې بغير د مطالبې نه به ګواهی کوی، خيانت به کوی وغيره وغيره، ددې دا مطلب نۀ دې، چې په قرون ثلاثه خصوصاً د تابعينو او د تبع تابعينو په زمانه کښې به دا خرابي بالکل نۀ وی، بلکه مراد دادې، چې په دې درې واړو زمانو کښې به خير غالب وی، اکثريت به د ښو خلقو وی، او د صحابۀ کرامو ﷺ د زمانې نه ورستو په دوؤ زمانو کښې به کم خلق داسې وی چې په دې خامو به ګنده شوې وی، او د صحابۀ کرامو ﷺ په زمانه کښې ددې خرابو صفتونو خاوندان خلق به بالکل نۀ وی، او د قرون ثلاثه نه په ورستو زمانو کښې به داسې خلق ډير وی.

د "يفشو" معنى ده، چې د دروغو او خيانت وغيره رواج به عام (او خور) وی.(٢)

دويم روايت: [٢٤٥٠] (٣) حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ سَمِعْتُ زَهْدَمَ بْنَ مُضَرِّبٍ سَمِعْتُ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ - رضى الله عنهما - يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ » . قَالَ عِمْرَانُ فَلاَ أَدْرِي أَذَكَرَ بَعْدَ قَرْنِهِ قَرْنَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا « ثُمَّ إِنَّ بَعْدَكُمْ قَوْمًا يَشْهَدُونَ وَلاَ يُسْتَشْهَدُونَ ، وَيَخُونُونَ

---

(١) فتح البارى شرح صحيح البخارى لابن حجر العسقلانى: ١٠/٧، دارالسلام

(٢) فتح البارى: ١١/٧

(٣) الحديث مر تخريجه فى كتاب الشهادات، باب "لا يشهد على شهادة جور إذا أشهد"، رقم: ٢٦٥١......

Maktaba Tul Ishaat.com

وَلَا يُؤْتَمَنُونَ، وَيَنْذُرُونَ وَلَا يَفُونَ، وَيَظْهَرُ فِيهِمُ السِّمَنُ [ر: ٢٥٠٨]

رجال الحديث

اسحاق: دا د فقهې او حديثو معروف امام اسحاق بن راهويه دې، ددهٔ احوال په "كتاب العلم، باب فضل من علم وعلّم" لاندې تير شوی دی.(١)

ابن السكن او ابو نعيم وائی چې د اسحاق نه اسحاق بن راهويه مراد دې،(٢) او كرمانی فرمائی چې دا خو يا اسحاق بن إبراهيم دې، او يا اسحاق بن منصور.(٣)

النَّضْرُ: دا نضر بن شميل دې، ددهٔ احوال په كتاب الوضوء، "باب من لم يرى الوضوء الا من المخرجين......" كښې تير شوی دی.

شُعْبَةُ: دا امير المؤمنين فی الحديث شعبة بن الحجاج دې، ددهٔ احوال په "كتاب الإيمان" كښې تير شوی دی.(٤)

أَبِي جَمْرَةَ: دا ابو جمرة نضر بن عمران الضُبعی البصری دې، ددهٔ احوال په كتاب الإيمان، "باب فضل من استبرألدينه" كښې تير شوې دی.(٥)

زَهْدَمَ بْنَ مُضَرِّبٍ: دا زهدم بن مضرب الجَرمی دې، ددهٔ احوال د كتاب الشهادات، "باب: لا يشهد على شهادة جور......" لاندې تير شوې دی.

عِمْرَانِ بْنِ حُصَيْنٍ: دا د رسول الله ﷺ صحابی حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه دې، ددهٔ احوال د كتاب التيمم، "باب: الصعيد الطيب وضوء المسلم....." لاندې تير شوې دې.

دريم روايت [٣٤٥١] (٦) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنه - أَنَّ النَّبِىَّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ يَجِىءُ قَوْمٌ تَسْبِقُ شَهَادَةُ أَحَدِهِمْ يَمِينَهُ وَيَمِينُهُ شَهَادَتَهُ». قَالَ إِبْرَاهِيمُ وَكَانُوا يَضْرِبُونَا عَلَى الشَّهَادَةِ وَالْعَهْدِ وَنَحْنُ صِغَارٌ [ر: ٢٥٠٩]

---

(١) كشف الباری: ٣/٤٢٨
(٢) عمدة القاری: ١٦/٢٣٦، وفتح الباری: ٩/٦
(٣) شرح الكرمانی: ١٤/١٩٩
(٤) كشف الباری: ١/٦٧٨
(٥) كشف الباری: ٢/١٠٧
(٦) الحديث سبق تخريجه فی كتاب الشهادات، باب لا يشهد على شهادة جور إذا أشهد، رقم: ٢٦٥٢........

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحديث

مَحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ:دا محمد بن كثير عبدى بصرى دې،ددۀ احوال د كتاب العلم،"باب الغضب فى الموعظة والتعليم" لاندې تير شوې دى.[1]

سُفْيَانُ:دا سفيان بن عيينه دې،ددۀ احوال د كتاب العلم،"باب قول المحدّث حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا"لاندې تير شوې دى.[2]

مَنْصُوْرٌ:دا منصور بن المعتمر دې،ددۀ احوال د كتاب العلم،"باب من جعل لاهل العلم أياما معلومةً"لاندې تير شوې دى.[3]

ابراهيم:دا د كوفى مشهور تابعى إبراهيم النخعى دې،ددۀ احوال د كتاب الإيمان،"باب ظلم دون ظلم"لاندې تير شوې دى.[4]

عُبَيْدَةَ:دا عبيدة بن عمرو السلمانى الأعور دې،ددۀ احوال د"كتاب الوضوء،باب الماء الذى يغسل به شعر الإنسان"لاندې تير شوې دى.

عَبْدُ الله:دا عبد الله بن مسعود رضى الله عنه دې،د رسول الله ﷺ مشهور صحابى دې.

دا دواړه روايتونه په كتاب الشهادات كښې تير شوې دى.

او هم هغه ددې د تشريح مقام دې.

د حديثونو د ترجمة الباب سره مطابقت واضح دې.[5]

۲:-باب: مَنَاقِبِ الْمُهَاجِرِيْنَ وَفَضْلِهِمْ

مِنْهُمْ أَبُوبَكْرٍ عَبْدُاللَّهِ بْنُ أَبِي قُحَافَةَ التَّيْمِي -رضى الله عنه-

مهاجرين او انصار څوک دى؟:د ابوذر رضى الله عنه په روايت كښې لفظ د"باب"نشته،څكه د هغې د مخې به"مناقب"مرفوع وى،او په نورو نسخو كښې د"باب"لفظ راغلې دې،چې د هغې په وجه به مناقب مجرور وى،او لفظ د"فضلهم"د باب نه موجود كيدو په صورت كښې مرفوع (يعنى په مناقب)باندې به عطف وى،او د"باب"موجود كيدو په صورت كښې به په مجرور باندې عطف وى.[6]

---

[1]) كشف البارى:۳،۵۳۶

[2]) كشف البارى:۳،۱۰۲

[3]) كشف البارى:۳،۲۷۰

[4]) كشف البارى:۲،۲۵۳

[5]) عمدة القارى:۱۶،۲۳۸

[6]) إرشاد السارى:۸،۱٤۲

Maktaba Tul Ishaat.com

"مناقب د منقبة" جمع ده، چې د مثلثة د جمعې د مثالب ضد دې.(۱)
د مهاجرينو نه مراد هغه حضرات دي، چې هغوی د مکې معظمې نه د الله تعالی په حکم باندې د الله تعالی د رضا د پاره هجرت فرمائيلې دې، دويم قول دا دې چې کوم انصار نۀ دی هغوی مهاجرين دی، همدغه شان کوموخلقو چې د فتح مکې په موقع باندې اسلام قبول کړو، هغوی هم په مهاجرينو کښې شامل دی. او د انصارو نه مراد أوس او خزرج او د هغوی حلفاء(يعنی حليفان) دی، او همدغه شان د هغوی موالی(غلامان).(۲)

د سيدنا ابو بکر رضي الله عنه نوم نسب او مقام او مرتبه:

قوله: منهم أبو بکر عبدالله بن أبي قحافة: د ابوبکر رضي الله عنه تعلق د مهاجرينو سره دې، بلکه هغه د هغوی سردار او په هغوی کښې د ټولو نه افضل دې، ابوبکر د هغوی کنيت دې، او امام بخاری د هغه نوم په يقين سره عبدالله اوخودلو، دغه مشهور قول دې، او دويم قول دا دې، چې د اسلام نه وړاندې د دۀ نوم عبدالکعبه وو، او دۀ ته به عتيق هم وئيلې کيدو، د دۀ د والدې دا قول منقول دې، "يا رب عبدالکعبه: استمع يا ربه: فهو بصخر أشبه"(۳)
اې د عبدالکعبه ربه! د هغه په وسيلې سره واورې اې ربه! چې هغه د صخر سره د ټولو نه زيات مشابهت لرى.
صخر د حضرت ابوبکر رضي الله عنه د مور د پلار يعنی د دۀ د نيکۀ نوم دې، د هغۀ(د مور) نوم او سلسلۀ نسب دا سې دې: سلمى بنت صخر بن مالك بن عامر بن عمرو بن کعب بن سعد بن تيم بن مرة بن کعب بن لوئ بن غالب او د هغې کنيت "أم الخير" دې.(۴)
د هغۀ د پلار نوم عثمان بن عامر بن عمرو بن کعب إلى آخره...... دې، دواړه په مره بن کعب کښې د رسول الله ﷺ سره ملاويږی، د هغۀ مور او پلار اسلام قبول کړې وو، او دا د دۀ(يعنی د ابوبکر)د خصوصياتو او ځانګړې شان نه دی، چې هغوی د مور پلار او ټولو بچو سره اسلام قبول کړې وو، او په هغوی کښې څوك هم غير مسلم نۀ دې پاتې شوې، د عبدالکعبه نوم په شان د هغې د مور نه د دۀ په عتيق نوم سره مسمی کول هم منقول دی، د رواياتو مطابق هغې به دې اوچتولو او دا به ئې وئيل:
"عتيق، عتيق: ذو المنظر الأنيق: رشفت منه ريق: کالزرنب العتيق."(۵)

---

۱) إرشاد الساري:۸،۱٤۲۸
۲) فتح الباري:۷،۱۲،عمدة القاري:۱٦،۲۳۸،إرشاد الساري:۸،۱٤۲۸
۳) عمدة القاري:۱٦،۲۳۸
۴) کتاب السنة لابن أبي عاصم،ص:۱۳
۵) د رَشَفَ الماء،ونحوه معنی ده، اوبۀ وغيره د شونډو نه رابنکل، چسکې اخستل، ضرب المثل دې، "الجرع أروى والرشف أنفع" په ګوټ کولو سره سړې مړيږی او چسکې ...[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

Maktaba Tul Ishaat.com

عتيق څۀ عتيق دي،ډير ښكلي ،هغه چې د هغې لاړې چسكۀ كړې شوې،لكه څنګه چې زعفران زاړۀ شي۔[1]

په "عتيق" نوم سره د نوميدلو وجه: د ابوطلحه نه پوښتنه اوكړې شوه چې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په عتيق نوم سره د نوميدلو وجه څۀ ده،نو هغۀ اوفرمائيل چې په اصل كښې د دۀ د مور بچي به نۀ پائيدل،كله چې د هغې دا بچې(ابوبكر)پيدا شو ،نو هغوى دې د بيت الله مخې ته راوستلو او وې وئيل:

"اللهم إن هذا عتيقك من الموت فهبه لي."

ائي الله!دا د مرګ نه آزاد كړې شوې ستا بنده دې،نو دې ما ته راكړې،(او زما نه ئې مۀ اخلې)نو داسې د دۀ نوم عتيق اوګرځيدو ،[2] يو بل قول دادې،چې:

"سمي بالعتيق لأنه عتيق من النار."

د دۀ عتيق نوم ځكه اوګرځيدو چې هغه "عتيق من النار" دې،يعنى د جهنم نه آزادى او خلاصي موندونكې دې،او ددې زيرې رسول الله ﷺ وركړو ،څنګه چې په حديث د عائشې رضي الله عنها كښې دى۔[3]

په "عتيق" نوم سره د نوميدلو وجه دا هم بيان كړې شوې ده،چې عتيق هغه كس ته وئيلې شي،چې د هغۀ په نسب كښې څۀ داسې خبره نۀ وى چې د هغې په وجه هغه عيبژن (مَعيب) اوګنړلې شى،نو د عتيق په نوم سره دې نوموليې شوې دې،ځكه چې دې په دې معيار بأندې پوره دې،يعنى ډير عالى نسب ئې دې،همدغه شان عتيق د قديم او سابق په معنٰى باندې هم استعماليږى،او هغه خو قديم الإسلام دې،او د ټولو نه وړاندې اسلام قبلونكې دې،او سابق الخير دې،په دې وجه هم دۀ ته عتيق وئيلې شوې دې،همدغه شان د عتيق معنٰى ده حسين،نو هغه د خپل حسن به وجه هم ددې لقب مستحق ګرځيدلې دې[4]

"صديق" لقب او ددې وجه: د حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه لقب "صديق" وو ،هغه په دې لقب سره په دې وجه ملقب شوې وو ،چې هغۀ د رسول الله ﷺ د رسالت او نبوت تصديق د ټولو نه وړاندې كړې وو ،او په هره هغه موقع باندې ئې كړې وو ،كله چې هغوى ﷺ ته ددې ضرورت راغې.د معراج په شپه هغوى ﷺ باندې د پورتنى عالَم سير اوكړې شو ،او هغوى چې كوم عجائب او غرائب اوليدل هغه په ظاهره د يقين وړ نۀ وؤ،او همدغه وجه وه،چې د مكې

بقيه حاشيه د تيرمخ] اخستلو سره صرف لوند ۆالې حاصليږى،د"ريق رَشُوف معنٰى ده خوشبودارې لاړې ـ (القاموس الوحيد، مادة: رشف،ص:۶۲۸)\

[1]) عمدة القارى:۱۱۶،۲۳۸،۱۲۳۹\

[2]) عمدة القارى:۱۶،۲۳۹،وإرشاد السارى:۸،۱۴۲\

[3]) جامع الترمذى،كتاب المناقب،باب تسميته عتيقاً،رقم الحديث:۳۶۷۹\

[4]) إرشاد السارى:۸،۱۴۲\

Maktaba Tul Ishaat.com

ظاهر ليدونكو په دې وجه رسول الله ﷺ ته پيغورونه وركول او خندا ئې ورپورې كوله،او په منډه منډه حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته راغلل،او وې وئيل،اووايه ! آيا اوس به هم ته د خپل ملګرى تصديق كوې؟ لكه چې هغوى ته يقين وؤ چې كۀ وى او كۀ نۀ وى،اوس خو به ابوبكر د محمد (ﷺ)نه د بيزارۍ اعلان خامخا اوكړى،ولې صديق واقعى صديق وو،هغه اوفرمائيل،كۀ محمد دا هر څۀ فرمائيلى وى،نو بيا يقيناً دا صحيح دى،زۀ د رسول الله ﷺ تائيد او تصديق كوم.

د ابن سعد په روايت كښې دا الفاظ راغلى دى،چې هغوى ﷺ جبرائيل ته اووئيل،

"إن قومي لا يصدقونني".

زما قوم به زما تصديق اونۀ كړى،او ما به دروغژن ګڼړى،جبرائيل اووئيل،

"يصدقك أبوبكر وهو الصديق".

ستا تصديق به ابوبكر كوى او هغه رېښتونې دې.[1]طبرانى د حضرت على رضي الله عنه نه روايت كړې دې، "إنه كان يحلف أن الله أنزل اسم أبي بكر من السماء، الصديق".[2]

يعنى هغه په الله تعالى قسم كولو سره فرمائى چې د ابوبكر نوم الله تعالى د آسمانونو نه "صديق" نازل كړې دې.

ددې نه علاوه هم د هغۀ ډېر القاب مذكور دى،لكه"أوّاه"،"ذوالخلال"،"أمير الشاكرين"،"خليفة رسول الله"وغيره.[3]

د رسول الله ﷺ بلا فصل خليفه: حضرت ابوبكر رضي الله عنه،د الله تعالى د رسول خليفه وو،بلا فصل،دوه نيم كاله پورې يا دوه كاله او لس ورځې كم څلور مياشتې،يا پنځه ورځې كم درې مياشتې،يا درې مياشتې اوؤه ورځې،يا درې مياشتې دولس ورځې،يا درې مياشتې شل ورځې،د دوؤ كالو نه ورستو د مياشتو او ورځو متعلق اقوال مختلف دى،په هر حال كښې د هغۀ عمر چې د رسول الله ﷺ عمر ته اورسيدو،نو وفات شو،او دغه شان د هغۀ خلافت ختم شو.[4]

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى (لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ) وَقَالَ (إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ) إِلَى قَوْلِهِ (إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا) . قَالَتْ عَائِشَةُ وَأَبُو سَعِيدٍ وَابْنُ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهم - وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فِي الْغَارِ.

---

[1]) عمدة القارى:۱۲۳۹،۱۶\

[2]) المعجم الكبير للطبرانى:۱،۱۵۵\

[3]) عمدة القارى:۱۲۳۹،۱۶\

[4]) عمدة القارى:۱۲۳۹،۱۶\

Maktaba Tul Ishaat.com

قولِ الله..... په ما قبل باندې د عطف په بناء مجرور دې،يعنى "مناقب المهاجرين" چې د لفظ باب د پاره د مضاف اليه كيدو په وجه مجرور دې،دا(قول الله)په هغې باندې عطفَ كيږى،او په دې وجه دا هم مجرور دې،او د ابوذر د قول مطابق"مناقب المهاجرين" د مبتداء مقدرې"هذه" د پاره د خبر كېدو په وجه مرفوع دې،او د قول الله په دې مرفوع باندې عطف كيږى،نو دا هم مرفوع دې.(۱)

د الله تعالى رسول فقير نهٔ وو: لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ....... زمخشرى فرمائى،دا په وړاندينى آيت كښې د"لذى القربٰى" او د هغې د معطوفاتو نه بدل دې،او د"فلله وللرسوله" سره د دې څهٔ علاقه د بدليت نشته،ځكه چې د الله تعالى رسول فقير نهٔ وو،او هغوى ﷺ ته د فقر نسبت كول د هغوى توهين دې.(۲)

نو هغوى ﷺ په فقراء مهاجرينو كښې داخل نهٔ دې،اګر چې مهاجر هغوى ﷺ هم وو،بلكه هم هغوى اصلى او حقيقى مهاجر وؤ،او نورو د هغوى په اتباع كښې او د هغوى په حكم سره هجرت اوكړو.

ولې هغوى ﷺ فقير نهٔ وؤ،ځكه چې فقر فى الجمله مذموم دې،ځكه خو د الله تعالى ارشاد دې: "اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ"(۳)

شيطان تاسو سره د فقر وعده كوى،دا د فقر د مذموم كيدو دليل دې.

د فقر او غنٰى قسمونه: علامه قسطلانى فرمائى،فقر څلور څيزونه دى:

①:-په آخرت كښې د"حسنات"يعنى د نيكو فقر او د هغې نه خالى كيدل.
②:- فقر قناعت په دنيا كښې.
③:-د مالدارې او د ګټې فقر يعنى د مال نشتوالې او د هغې نه محرومى.
④:-د قناعت او مال دواړو نه محرومى.

همدغه شان بيا د غنٰى هم دغه قسمونه دى. اوس كوم سړى سره چې نهٔ خو مال شته،او نهٔ هغهٔ ته د قناعت دولت وركړې شوې دې،نو هغه خو فقير مطلق دې،چې مذموم دې،او چا ته چې مال خو حاصل دې خو قناعت نشته،هغه مجازاً غنى او مالدار دې،ولې په حقيقت كښې هغه فقير دې،او چا ته چې مال خو حاصل نهٔ دې،ولې د قناعت بادشاه دې،هغه ته فقير هم وئيلې كيدې شى او غنى هم،فقير خو د مال نه د محرومې په سبب او غنى په دې وجه چې"الغنٰى غنى النفس".(۴)

---

(۱) عمدة القارى:۱۶،۲۳۹\۱
(۲) عمدة القارى:۱۶،۲۳۹،وإرشاد السارى:۸،۱۴۲\۱،وتفسير كشاف:۴،۵۰۳،دارالكتاب العربى بيروت\۱
(۳) سورة البقرة:۲۶۸\۱
(۴) إرشاد السارى:۸،۱۴۲\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

دې ایت مبارکۀ سره د انصارو او مهاجرینو فضیلت ثابتیږی: اول آیت "الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ..." (۱) دې د پاره راوړلې شوې دې، چې په دې سره د مهاجرینو فضیلت ثابتیږی، ځکه چې هغوی د کورونو نه اوباسلې شو او د مالونه نه محروم کړې شو، هغوی هجرت کولو سره د مال او وطن پرینبودو قربانۍ ورکړه، او د الله تعالی د دین او د رسول الله ﷺ د شریعت مدد او نصرت ئې اوکړو، او د دغې ښائسته صفتونو په وجه الله تعالی د هغوی په حق کښې ګواهي ورکړه: چې دوی رینښتونی دی، یعنی په خپل ایمان کښې رینښتونی دی.

په دویم آیت یعنی "إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ......" (۲) کښې د انصارو د فضیلت بیان دې، په دې وجه کله چې د مکې کفارو د نبی کریم ﷺ مدد اونۀ کړو، او هغوی ئې د مکې نه اوباسل، نو الله تعالی د انصار مدینه په صورت کښې د هغوی نصرت او مدد فرمائیلې وو، د انصارو نوم هم د هغوی په دې خاص صفت باندې شاهد عدل دې، چې هغوی د الله تعالی د رسول او د الله تعالی د دین مدد او نصرت اوکړو، بیا په دې آیت کښې چې په خاصه توګه د کوم سړی د فضیلت بیان دې، بلکه د چا په مدح تعریف او توصیف کښې چې دا آیت نازل شوې دې، هغه حضرت ابوبکر رضی الله عنه دې.

د ثانی اثنین، (یو په دوؤ کښې) مصداق هم هغه دې، د دۀ د صحابیت هم دلته تصریح ده، او د منصوص کیدو په وجه باندې د هغۀ د صحبت نه انکار کفر هم دې، او د نورو صحابؤ د صحابیت دا حکم نۀ دې.

په یو روایت کښې راغلې دی، کله چې جبرائیل امین رسول الله ﷺ ته د وتلو حکم اوکړو، نو هغوی ﷺ د هغۀ نه پوښتنه اوکړه "من یخرج معی؟" ما سره به څوك اوځی؟ جبرائیل اووئیل، ابوبکر! (۳)

په ابوبکر باندې د سکینې نازلیدو قول: په آیت مبارکۀ کښې "فانزل الله سکینته علیه" (۴) هم د یو قول مطابق په ابوبکر باندې سکینه نازلیدل مراد دی، اګر چې د مشهور قول مطابق ددې مصداق رسول الله ﷺ دې، او په ابوبکر باندې د سکینې نازلیدو په قول سره د رسول الله ځۀ تنقیص هم معاذ الله لازم نۀ راځی، ځکه چې په هغوی ﷺ خو به همیشه سکینه وه، ولې د هغوی ﷺ په وسیلې سره په دې موقعه باندې د هغوی په ملګری باندې هم نازله شوه. (۵)

قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ، وأَبُو سَعِيدٍ: د حضرت عائشې رضی الله عنها دا قول موصولاً په "باب هجرة

---

(۱) سورة الحشر:۸

(۲) سورة التوبة:۱۳۰

(۳) عمدة القاری:۱۶، ۱۲۴۰

(۴) سورة التوبة:۱۳۰

(۵) عمدة القاری:۱۶، ۱۲۴۰

Maktaba Tul Ishaat.com

النبی ﷺ وأصحابه إلى المدينة" کښې د طويل حديث په صورت کښې منقول دي، چې په هغې کښې دا الفاظ راغلي دی "ثم لحق رسول الله ﷺ وأبوبكر بغار في جبل ثور".(۱) بيا رسول الله ﷺ او ابوبکر په جبل ثور کښې يو غار ته لاړل.

او د ابوسعيد قول ابن حبان د ابو عوانه په طريقې سره روايت کړې دې، چې د هغې الفاظ دادي: "فقال له رسول الله أنت أخي وصاحبي في الغار".(۲)

رسول الله ﷺ اوفرمائيل ته زما ورور او د غار ملګرې ئې.

او د ابن عباس قول احمد او حاکم د عمرو بن ميمون په طريقې سره نقل کړې دې، چې د هغې الفاظ دادی: "كان المشركين يرمون علياً وهم يظنون أنه النبي ﷺ".(۳)

مشرکينو حضرت علی رضی الله عنه نښه جوړه کړې وه او خيال ئې دا وو، چې دا نبی علیه السلام دې.

او وړاندې په هغې کښې دا الفاظ دی: "فانطلق أبوبكر فدخل معه الغار".(۴)

[۳۴۵۲] (۵) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ اشْتَرَى أَبُو بَكْرٍ - رضى الله عنه - مِنْ عَازِبٍ رَحْلاً بِثَلاَثَةَ عَشَرَ دِرْهَمًا فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لِعَازِبٍ مُرِ الْبَرَاءَ فَلْيَحْمِلْ إِلَىَّ رَحْلِي . فَقَالَ عَازِبٌ لاَ حَتَّى تُحَدِّثَنَا كَيْفَ صَنَعْتَ أَنْتَ وَرَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - حِينَ خَرَجْتُمَا مِنْ مَكَّةَ وَالْمُشْرِكُونَ يَطْلُبُونَكُمْ قَالَ ارْتَحَلْنَا مِنْ مَكَّةَ، فَأَحْيَيْنَا أَوْ سَرَيْنَا لَيْلَتَنَا وَيَوْمَنَا حَتَّى أَظْهَرْنَا وَقَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ، فَرَمَيْتُ بِبَصَرِي هَلْ أَرَى مِنْ ظِلٍّ فَآوِي إِلَيْهِ، فَإِذَا صَخْرَةٌ أَتَيْتُهَا فَنَظَرْتُ بَقِيَّةَ ظِلٍّ لَهَا فَسَوَّيْتُهُ، ثُمَّ فَرَشْتُ لِلنَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فِيهِ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ اضْطَجِعْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ . فَاضْطَجَعَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - ثُمَّ انْطَلَقْتُ أَنْظُرُ مَا حَوْلِي، هَلْ أَرَى مِنَ الطَّلَبِ أَحَدًا فَإِذَا أَنَا بِرَاعِي غَنَمٍ يَسُوقُ غَنَمَهُ إِلَى الصَّخْرَةِ يُرِيدُ مِنْهَا الَّذِي أَرَدْنَا، فَسَأَلْتُهُ فَقُلْتُ لَهُ لِمَنْ أَنْتَ يَا غُلاَمُ قَالَ لِرَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ سَمَّاهُ فَعَرَفْتُهُ . فَقُلْتُ هَلْ فِي غَنَمِكَ مِنْ لَبَنٍ قَالَ نَعَمْ . قُلْتُ فَهَلْ أَنْتَ حَالِبٌ لَبَنًا قَالَ نَعَمْ . فَأَمَرْتُهُ فَاعْتَقَلَ شَاةً مِنْ غَنَمِهِ، ثُمَّ أَمَرْتُهُ أَنْ يَنْفُضَ ضَرْعَهَا مِنَ الْغُبَارِ، ثُمَّ أَمَرْتُهُ أَنْ يَنْفُضَ كَفَّيْهِ ،فَقَالَ هَكَذَا ضَرَبَ إِحْدَى كَفَّيْهِ بِالأُخْرَى فَحَلَبَ لِي كُثْبَةً مِنْ لَبَنٍ ،وَقَدْ جَعَلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - إِدَاوَةً عَلَى فَمِهَا خِرْقَةٌ، فَصَبَبْتُ عَلَى اللَّبَنِ حَتَّى بَرَدَ أَسْفَلُهُ، فَانْطَلَقْتُ

(۱) اوګورئ صحيح البخاري، كتاب مناقب الأنصار، باب هجرة النبي وأصحابه إلى المدينة، رقم الحديث: ۳۹۰۵

(۲) صحيح ابن حبان، باب أخباره ﷺ: ۱۵،۱۶، مؤسسة الرسالة، بيروت ۱

(۳) مستدرک الحاكم: ۳،۱۴۳، كتاب الهجرة وشرح مشكل الاثار: ۱۰، ۱۲۷۳

(۴) مستدرک الحاكم: ۳،۱۴۳، كتاب الهجرة وشرح مشكل الاثار: ۱۰، ۱۲۷۳

(۵) الحديث سبق تخريجه في كتاب اللقطة، باب: ۱۲، رقم: ۲۴۳۹.....۱

Maktaba Tul Ishaat.com

بِهِ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَوَافَقْتُهُ قَدِ اسْتَيْقَظَ، فَقُلْتُ اشْرَبْ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَشَرِبَ حَتَّى رَضِيتُ ثُمَّ قُلْتُ قَدْ آنَ الرَّحِيلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ «بَلَى». فَارْتَحَلْنَا وَالْقَوْمُ يَطْلُبُونَا، فَلَمْ يُدْرِكْنَا أَحَدٌ مِنْهُمْ غَيْرُ سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ عَلَى فَرَسٍ لَهُ. فَقُلْتُ هَذَا الطَّلَبُ قَدْ لَحِقَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَقَالَ «لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا». [ر: ۲۳۰۷]

رجال الحديث

عَبدُ الله بنُ رَجاء الغدانى البصرى: د دهٔ حالات په "كتاب الصلاة، باب وجوب الصلاة فى الثياب" كښې تېر شوي دى.

اسرَائِيل: دې نه مراد اسرائيل بن يونس بن أبى اسحاق السبيعى مراد دې، چې د هغه تفصيلي حالات په "كتاب العلم" كښې تېر شوي دى.[1]

أبى اسحَاق: دې نه ابو اسحاق عمرو بن عبدالله السبيعى مراد دې، د دهٔ تفصيلى حالات په "كتاب الإيمان" كښې تېر شوي دى.[2]

اَلبراء: دې نه براء بن عازب الأنصارى صحابى ابن صحابى مراد دې، د دهٔ حالات هم په "كتاب الإيمان" كښې د پورتنې محوله حديث په ضمن كښې تېر شوي دى.[3]

د رواياتو اختلاف: دلته د دې حديث الفاظ دى: "فقال عازب: لاحتى تحدثنا".

يعنى زهٔ خپل ځوئې براء تا سره د سامان پورته كولو د پاره نهٔ لېږم، تر هغې چې تاسو ما ته حديث بيان نهٔ كړې، او په "علامات النبوة" كښې د زهير عن أبى اسحاق په روايت كښې دا الفاظ راغلي دى:

"فقال لعازب: ابعث ابنك يحمله معى قال فحملته معه وخرج أبى ينتقد ثمنه فقال له أبى يا أبا بكر حدثنى......".[4]

په دواړو روايتونو كښې په ظاهره اختلاف او تضاد دې.

ځكه چې دلته په دې حديث كښې عازب د خپل ځوئې براء لېږل په تحديث يعنى حديث بيانولو سره مشروط او معلق كړې دې، او په "علامات النبوة" كښې براء فرمائى، زهٔ د ابوبكر سره لاړم او د هغهٔ سامان مې اوچت كړو، زما پلار پيسې اوشميرلې او بيا ئې ابوبكر ته اووئيل، چې د خپل هجرت قصه خو لږه بيان كړه، ظاهره ده دلته عازب څهٔ شرط اُونهٔ لګولو.

---

[1] اوګورئ: كشف البارى، كتاب العلم، باب من ترك بعض الاختيار مخافة أن يقصر........: ۱۲۶،۵۴۶،۴\
[2] كشف البارى: ۲، ۱۳۷۰\
[3] كشف البارى: ۲، ۱۳۷۵\
[4] صحيح البخارى، كتاب المناقب، باب علامات النبوة، رقم الحديث: ۳۶۱۵\

Maktaba Tul Ishaat.com

ددې اشکال جواب او د اختلاف د رفع کولو صورت دادې، چې عازب به ابوبکر ته دا شرط خو لګولې وي، چې ځوئې به هله لیږم، کله چې تاسو حدیث بیان کړې، ولې کله چې بیا براء تلې وي او هغهٔ سره ئې سامان اوچت کړې وي، او عازب پیسې شمیرلې وي، نو بیا به هغهٔ ابوبکر ته هغه شرط یاد کړې وي، او ابوبکر به حدیث بیانولو سره شرط پوره کړې وي، دا تطبیق ممکن دې، او په دې سره اختلاف رفع کیږي.[1]

حدیث باندې د اجرت د جواز استدلال: خطابی فرمائی په دې روایت سره هغه خلق استدلال کوی، چې په حدیث بیانولو باندې اجرت اخستل جائز ګڼړی، حال دادې چې دا یو باطل استدلال دې، ځکه کوم خلق چې په حدیث باندې اجرت اخلی، دا خو د هغوی باقاعده یو کاروبار دې، او د هغوی حیثیت د یو پراپرټې په شان وي، چې د هغوی تړلې شوې اجرت وي، او د ابوبکر او عازب رضی الله عنهما چې کومه معامله ده، هغه خو د سوداګرو په مینځ کښې یو معروف او مروج څیز دې، او هغه د قیمت او اجرت په ضمن کښې بالکل نهٔ راځی، د اخستلو خرڅولو نه ورستو په سامان اوچتولو او لرې اوړلو کښې مدد کول په سوداګرو او کاروباری خلقو کښې معروف او معتاد دي، او د هغې په بعضې وختونو کښې اخستونکې اجرت ورکوی، او کله نهٔ هم ورکوی.

په استدلال کښې د ضعف او بُعد وجه دا هم ده، چې دا استدلال به صحیح وې، کهٔ حضرت ابوبکر رضی الله عنه د هغه وخته پورې حدیث نهٔ بیانولو، تر څو چې عازب خپل ځوئې نهٔ وو لیږلې، حال دادې چې داسې څهٔ خبره نشته، حضرت ابوبکر رضی الله عنه په هر حال کښې حدیث بیانولو، اګر چې د هغهٔ سامان هم نهٔ وې اوچت کړې شوې، یعنی د یو څیز د اجرت کیدو د پاره دا خبره ضروری وی، چې هغه کار ددې اجرت نه بغیر نهٔ شی کولې، او دلته داسې خبره نشته.[2]

څهٔ د چیلو د څرونکی او مالک په حقله: فاذا أنا براع: ناګهانه زهٔ د یو شپونکی سره مخامخ شوم، دا شپونکې څوك وو، د چا د چیلو شپونکې وو، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی، "لم أقف علی تسمیته ولا علی تسمیة صاحب الغنم" ما ته ددې شپونکی او د چیلو د مالك نوم معلوم نهٔ شو.

د بعضې حضراتو خیال دې، چې شپونکې حضرت عبدالله بن مسعود او د چیلو مالك عقبه بن أبی معیط دې، او دا په اصل کښې د عبدالله بن مسعود د یو روایت د وجهې نه وئیلې شوی دی، او دا روایت احمد او ابن حبان نقل کړې دې، چې د هغې الفاظ دادی:

"کنت أرعیٰ غنماً لعقبة بن أبی معیط فمرّبی رسول الله ﷺ وأبوبکر فقال یا غلامُ هل من لَبن؟ قلت: نعم! ولکنّی مؤتمن".[3]

---

[1] اوګورئ فتح الباری: ۱۳،۷/۱۱

[2] فتح الباری: ۱۳،۱٤،ج ۱۷

[3] مسند احمد رحمه الله، رقم الحدیث: ۳۵۹۸، وفتح الباری: ۱۳،۱٤،۷/۱۱

Maktaba Tul Ishaat.com

یعنی: "ما به د عقبه چیلئ څرولي چې د رسول الله ﷺ او د ابوبکر رضی الله عنه په ما باندې تیریدل اوشو، هغوی ﷺ اوفرمائیل، هلکه! آیا څهٔ شودهٔ شته؟ ما اووئیل، هآؤ! خو زهٔ امانت دار جوړ کړې شوې یم، یعنی شودهٔ ما سره د امانت په توګه دی، زهٔ تاسو ته نهٔ شم درکولې".

خو دا حدیث د براء بن عازب د روایت د پاره تفسیر ګرځول صحیح نهٔ دی، یو خو په دې وجه چې هلته شپونکی ته وئیلې شوی وو، "هل أنت حالب؟" آیا تهٔ به شودهٔ اولوشې؟ او هغهٔ په جواب کښې "نعم" وئیلو سره ګویا شودهٔ لوشلو سره ورکړې هم وو، او دلته دې خبرې اړخ ته اشاره ملاویږی، چې هغهٔ شودهٔ نهٔ دی ورکړې، بلکه د ورکولو نه ئې انکار کړې وو، بیا د براء په حدیث چې دلته مذکور دې، چیلئ شودو والا معلومیږی، او هلته د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په روایت کښې د چیلئ متعلق دا راغلي دی: "فهل من شاة لم ينزُ عليها الفحل؟" یعنی آیا داسې یوه چیلئ شته، چې هغې سره مذکر (چیلی) نهٔ وی ملاؤ شوې. همدغه شان د هغې د ورستو عبارت نه معلومیږی چې چیلئ بچو او شودو والا نهٔ وې.

بیا په حدیث د ابن مسعود رضی الله عنه کښې د "ثم أتيته بعد هذا فقلت يا رسول الله علمني من هذا القول؟" نه معلومیږی، چې د حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه دا قصه د هغهٔ د اسلام د قبلولو نه وړاندې ده، او ابن مسعود اسلام د هجرت نه هم ډیر وړاندې قبول کړې دې، په دې وجه د براء په حدیث کښې د شپونکی مصداق هغه (ابن مسعود) نهٔ شی کیدې، ځکه کهٔ دواړه ځایه یوه قیصه شی نو بیا به خامخا دا لازمیږی، چې ابن مسعود د هجرت نه ورستو اسلام قبول کړو، حال دا دې چې واقعه ددې اُلټا ده. والله اعلم.[1]

رسول الله ﷺ د عادت خلاف شودهٔ څکلو سره مړیدل: حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه عجیبه معنی ورکونکې جمله ارشاد اوفرمائیله، "فشرب حتی رضيت" چې هغوی ﷺ دومره شودهٔ اوڅکل چې زهٔ خوشاله شوم، او ما ته ئې خوند راکړو، په یو روایت کښې د ابواسحاق راوی دا قول منقول دې، "قال أبو إسحاق فتكلم بكلمة والله ما سمعتها من غيره" [2] ابواسحاق فرمائی، چې ابوبکر داسې جمله ارشاد اوفرمائیله چې په خدائې قسم! داسې جمله ما دبل چا نه هم نهٔ ده اُوریدلې.

حافظ ابن حجر ددې نقل کولو سره فرمائی، کیدې شی د هغهٔ اشاره "حتی رضيت" اړخ ته وی، او واقعی دا هم داسې جمله ده، چې په دې سره تعجب کیږی، خلق خو دا وائی چې ما دومره اوڅکل اوخوړل چې ما ته ئې خوند راکړو، او د بل د پاره وائی چې هغه دومره اوڅکل اوخوړل چې هغه خوشاله شو، او هغهٔ ته ئې خوند ورکړو، ولې حضرت صدیق د خپل حبیب د پاره داسې ناآشنا جمله ارشاد اوفرمائیله، چې د مینې او محبت یو نوې ډول، او د عشق او فدائیت نوې نښې ئې وضع کړې، وې فرمائیل چې محبوب دومره اوڅکل چې ما ته ئې خوند

---

[1] اوګورئ فتح الباری: ۱٤/۷.
[2] فتح الباری: ۱٤/۷.

Maktaba Tul Ishaat.com

راکړو،او بې شکه په حقیقت کښې د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د هغوی ﷺ سره هم دومره محبت وو،هغهٔ ته به په خپل آرام او راحت باندې دومره خوند نهٔ ملاویدو،خو چې کله به د الله تعالی رسول ﷺ ته راحت او آرام ملاویدو،نو بیا به هغه د خوشالۍ نه تاویدو.او د خوند نه به نشه کیدو.

ددې نه یوه بله خبره هم معلومیږی،او هغه دا چې د هغوی ﷺ عادت د داسې مړیدو د خوراك څکاك نهٔ وو،دا د عادت خلاف هغوی ﷺ دومره اوڅکل.چې په هغوی سره د هغه مُحب د حد نه زیات خوشاله شو.(١)

قَدْ آنَ الرَّحِيْلُ: یعنی د رحلت او سفر کولو مناسب وخت او ښکلې ساعت راغلې دې.اوس نور ایساریدل مناسب نهٔ دی، اوس وتل پکار دی.دلته په دې روایت کښې او د "علامات النبوة" په یو روایت کښې لږ شان اختلاف معلومیږی، او هغه دا چې هلته د رسول الله ﷺ اړخ ته دا سوال منسوب دې، "ألم يأن للرحيل؟" ابوبکر آیا تر اوسه پورې د تلو وخت نهٔ دې راغلې،هغوی اووئیل "بلی" ولې نه ائې د الله تعالی رسوله! (٢)

اودلته ابوبکر اړخ ته ددې کلام نسبت دې،چې هغوی ﷺ ته ئې اووئیل،د تلو وخت راغلې دې.

ددې جواب او په دواړو روایتونو کښې تطبیق داسې کیدې شی.چې اول به رسول الله ﷺ پوښتنه کړې وی،او ابوبکر به هغوی ﷺ ته جواب ورکړې وی،ولې بیا په دوئم وارې به هغه د خپل اړخ نه نبی علیه السلام ته وئیلې وی،نو داسې به دواړه خبرې صحیح شی،چې هغوی ﷺ هم پوښتنه اوکړه،اوابوبکر جواب ورکړو،اوپه دوئم وارې ابوبکر به د خپل اړخ نه وئیلې وی(٣)

ایا د غیر مملوکهٔ چیلۍ شودهٔ څکل جائز وو؟: دلته دا شبه پیدا کیدې شی.چې رسول الله ﷺ او د هغوی ملګری چې د کومې چیلۍ شودهٔ استعمال کړل،د هغې مالك خو هلته نهٔ وو،او ښکاره خبره ده،چې د هغهٔ نه اجازت هم وانخستې شو،او د هغوی ﷺ صحیح او صریح ارشاد دې، "لا يحلبنّ أحد ماشية أحد إلا بإذنه" (٤) هیڅ یو سړې دې د بل د څناورو نه د هغهٔ د اجازت نه بغیر شودهٔ نهٔ لوشی.

اوس په ظاهره خو د رسول الله ﷺ په ارشاد او عمل کښې تضاد دې.

ددې ګڼ جوابونه ورکړې شوې دی:

یو جواب خو دادې،چې په کوم حدیث کښې د نورو د څناورو نه د شودو نهٔ لوشلو حکم دې، هغه په هغه صورت کښې دې،چې د هغې په وجه په خلقو کښې د زړهٔ تنګیدل،بخل او ناخوښی موندې شی،او هغوی ﷺ چې کوم شودهٔ استعمال کړی دی،هغه د زړهٔ د

(١) فتح الباری:٧\١٤

(٢) اوګورئ:کتاب المناقب،باب علامات النبوة،حدیث:٣٦١٥

(٣) اوګورئ:فتح الباری:٧\١٤،دارالسلام

(٤) فتح الباری:٧\١٤

Maktaba Tul Ishaat.com

فراخې،کرم کولو،او د سخاوت زمانه وه،او کله چې خلق په دې معاملاتو کښې سخاوت کوی،نو بیا په دې کښې هیڅ حرج نشته،او په عربو کښې خو هسې هم په دې حقله د ډیر کرم او سخاوت معامله وه.
دویم جواب دادې،چې منع په هغه وخت کښې ده،چې د شودو اخستل د حملې کولو او د زور په توګه وی،او دلته چې رسول الله ﷺ د کومې چیلۍ شودۀ استعمال کړل،په هغې کښې باقاعده پوښتنه اوکړې شوه،او اجازت واخستې شو،کله چې بچی ته دا اوونیلې شو،"هَلْ أَنْتَ حَالِبٌ؟"ددې مطلب دا وو،چې آیا تا ته ددې چیلۍ نه د شودو لوشلو اختیار او ددې اجازت شته؟
او کله چې هغه په"نعم" سره جواب ورکړو،نو ښکاره خبره ده،دا بیا بغیر اجازته نۀ شو.
دریم جواب هغه دې،چې د هغې إشارة پورته ذکر اوشو چې دا بغیر اجازته ځکه نۀ وو،چې دا د عربو عادت مألوفه(یعنی پیژندلې شوې عادت)وو،چې دا قسم د چیلو څاروۀ وغیره نه شودۀ اخستل بهَ د هغې له مخې مباح وو،ددې به عام اجازت وو،بلکه دا بدګڼړل او په دې باندې خفه کیدونکې به بې مروته ګڼړلې شو. او بیا په خاص توګه مسافر او په لار تیریدونکی ته به د هغوی له مخې کلاۀ اجازت وو.([1])
داؤدی فرمائی چې د نبی علیه السلام دا شودۀ استعمالول د"ابن السبیل"په حیثیت باندې وو،او ابن السبیل ته ددې اجازت دې،نو ګویا د ابن السبیل نه علاوه د نورو ټولو خلقو د پاره به دا ممنوع وی،لکه څنګه چې أوس د یو روایت په حوالې سره بیان کړې شو.([2])
د حربی مال ګڼړونکو توجیه غلطه ده: بعضې خلقو ددې یوه عجیبه او باریکۀ توجیه کړې ده،د هغوی وینا ده،چې د رسول الله ﷺ ددې چیلۍ دا شودۀ استعمالول،ددې د مالك د حربی کافر کیدو په وجه جائز وو،ځکه چې د حربی مال استعمالول د مسلمانانو د پاره جائز دی، او په دې کښې د هغۀ د اجازت ضرورت نۀ وی،دا توجیه اهل علمو غلطه ګڼړلې ده،ځکه چې تر دې وخته پورې د حرب او قتال مشروعیت هم نۀ وو،او نۀ غنیمتونه حلال کړې شوې وو،نو بیا د کافر حربی او غیر حربی تقسیم او د حربی د مال جواز څۀ معنٰی لری؟([3])
د حدیث نور فوائد: د حدیث مبارك نه دا هم معلومیږی،چې حر(آزاد)سړې د یو صاحب تابع جوړیدو سره په ویخه باندې د هغۀ خدمت او د خوب په وخت کښې حفاظت او خیال ساتلې شی،او ددې خدمت او څوکیدارۍ کولو کۀ اجازت شته،نو داخستلو هم اجازت کیدل پکار دی.
همدغه شان دا هم معلومیږی،چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ سره بې حده محبت وو،او په هغوی کښې د رسول الله د ادب او احترام او د راحت رسولو ډیره لویه جذبه وه،او

[1]) اوګورئ فتح الباری:۷،۱۱٤
[2]) فتح الباری:۷،۱۱٤
[3]) فتح الباری:۷،۱۱٤

Maktaba Tul Ishaat.com

په خپل ځان باندې هغوی ﷺ ته د هر قسمه قربانۍ او ترجيح ورکولو هم واضحه پته لګی، او د نورو په مقابله کښې دا د دهٔ د افضليت يوه اهمه وجه ده،د خوراك څكاك کنړ شمير آداب او د پاکوالی او صفايئ د بې حده اهتمام مطلوب کيدو هم پته لګی،ښکاره خبره ده،دا په اسلام کښې مستحسن ګنړلی شی،په دې وجه ددې اهتمام اوکړې شو،د حديث نه دا هم معلوميږی،چې سړی ته په سفر کښې ځان سره ضروری څيزونه ساتل پکار دی،لکه يو دوه لوخی،لوټا،څادر وغيره،او دا د توکل منافی نهٔ دی،بلکه د سفر د آدابو نه دی.[1]

د حديث څهٔ تشريح په "باب علامات النبوة" کښې تيره شوې ده،او څهٔ تفصيل به په "باب الهجرة" کښې انشاء الله تعالی راشی،د سراقه بن مالك قيصه به هم په "باب الهجرت" کښې تفصيل سره راشی.

د ايت ذکر دلته مناسب نهٔ دې: د روايت په آخر کښې "تريحون بالعشی او" تسرحون بالغداة" ذکر کړې شوې دی،چې په ظاهره د روايت سره څهٔ مناسبت نهٔ لری،او حقيقت دادې،چې مناسبت ئې شته هم نه،په دې حوالې سره دې په ذهن کښې دا وی،چې په اصل کښې "باب هجرة النبی ﷺ وأصحابه إلى المدينة" کښې د حضرت عائشې رضي الله عنها روايت دې،چې په هغې کښې هم دغه د هجرت نبوی ﷺ قيصه مذکور ده،او په هغې کښې يو ځائې کښې دا الفاظ راځی،"ويرعى عليهما عامر بن فهيرة مولى أبي بكر منحة من غنم فيريحها عليهما......"[2]

په هغه مقام(هجرة النبی) کښې په حديث د عائشې رضي الله عنها کښې د لفظ "يريح" د تفسير د پاره امام بخاری ته ددې آيت حواله ورکولو سره د "تريحون او تسرحون" دا تشريح کول پکار وو،ولې هغوی د هغې په ځائې دلته(د حديث باب لاندې) د هغې تذکره اوکړه،په هر حال کښې د آيت راوړلو مقصد د دې حديث باب په مضمون باندې مشتمل د هغهٔ دويم حديث(چې د عائشې رضي الله عنها نه مروی دې) کښې د مذکور لفظ "يريح" معنٰی بيانول دی،او ددې دومره اهتمام کړې شوې دې،چې د قرآن کريم په کوم آيت کښې دا لفظ مذکور دې،هغه آيت ذکر کړې شو،او د هغې تفسير ئې د حضرت عبيده نه نقل اوفرمائيلو،امام ابو عبيده رحمه الله "تريحون" سره د "بالعشی" قيد لګولو سره دا اوښودل چې ددې معنٰی ده،ماښام ته واپس راتلل،او "تسرحون" سره د "بالغداة" قيد لګولو سره ئې اوښودل چې په دې سره سحر څاروی سريدو له اوباسل مراد دی،اوس په دې سره د "يريح" معنٰی پخپله معلومه شوه.[3]

---

[1] فتح الباری:۱۱٤،۷

[2] اوګورئ باب هجرة النبی ﷺ وأصحابه إلى المدينة،رقم الحديث:۳۹۰۵

[3] فتح الباری:۱۱۵،۷

Maktaba Tul Ishaat.com

ترجمة الباب سره مطابقت واضح دي، څکه چې باب دې، د ابوبکر رضی الله عنه د منقبت او فضیلت په حوالې سره او په حدیث کښې هم د ابوبکر رضی الله عنه د منقبت ذکر دې.(۱)

[۳۴۵۳](۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ-رضی الله عنه-قَالَ قُلْتُ لِلنَّبِيِّ -صلی الله علیه وسلم- وَأَنَا فِي الْغَارِ لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ نَظَرَ تَحْتَ قَدَمَيْهِ لأَبْصَرَنَا. فَقَالَ «مَا ظَنُّكَ يَا أَبَا بَكْرٍ بِاثْنَيْنِ اللَّهُ ثَالِثُهُمَا»[۳۷۰۷، ۴۳۸۶]

رجال الحدیث

مُحَمَّد بنُ سِنَانٍ:دا محمد بن سنان العوقی دې،ددهٔ احوال په "کتاب العلم،باب من سئل علماً وهو مشتغل فی حدیثه" کښې تیر شوی دی.(۳)

هَمَّام:دا همام بن یحیی بن دینار العوذی دې.ددهٔ احوال تیر شوی دی.(۴)

ثَابِت:دا ثابت البنانی دې،د دهٔ احوال په "کتاب العلم،باب طرح الإمام المسئلة علی أصحابه لیختبر ما عندهم من العلم" کښې تیر شوی دی.(۵)

أَنَس:انس بن مالك د رسول الله ﷺ صحابی دې،د دهٔ احوال په "کتاب الإیمان،باب من الإیمان أن یحب لأخیه ما یحب لنفسه" کښې تیر شوی دی.(۶)

د "عنعنه" په ځائې "تحدیث":دلته په دې حدیث کښې محمد بن سنان راوی دې،د همام نه په حدثنا سره روایت کوی،او د ورستنو راویانو ثابت بنانی،انس بن مالك او ابوبکر نه په عن سره روایت کوی،او په کتاب التفسیر کښې د حبان نه دا روایت منقول دې،او په هغې کښې د حدّثنا ثابت،حدّثنا أنس،قال حدّثنی أبوبکر الفاظ راغلی دی.(۷)

---

(۱) عمدة القاری:۱۶،۲۴۲\

(۲) الحدیث أخرجه البخاری فی صحیحه کتاب فضائل أصحاب النبی ﷺ،باب مناقب المهاجرین وفضلهم: ۱،۵۱۶، رقم۳۶۵۳،وفی:۱،۵۵۸،کتاب مناقب الأنصار،باب هجرة النبی وأصحابه إلی المدینة، رقم:۳۹۲۲، وفی:۲،۶۷۲، کتاب التفسیر،باب قوله "ثانی اثنین إذهما فی الغار زقم:۴۶۶۳،ومسلم فی صحیحه:۲،۲۷۲، کتاب فضائل الصحابة رضی الله عنهم،باب من فضائل أبی بکر الصدیق،رقم:۲۳۸۱،والترمذی فی جامعه: ۲،۱۴۰، أبواب التفسیر،باب ومن سورة التوبة،رقم:۳۰۹۵.\

(۳) کشف الباری:۳،۵۳\

(۴) صحیح البخاری،کتاب مواقیت الصلاة،باب من نَسِیَ صلاة فلیصل إذا ذکر،رقم الحدیث:۵۹۷\

(۵) کشف الباری:۳،۱۸۳\

(۶) کشف الباری:۲،۱۴\

(۷) کتاب التفسیر،باب قوله ثانیَ اثنین،رقم الحدیث:۴۶۶۳.\

Maktaba Tul Ishaat.com

همدغه شان د كتاب التفسير په روايت كښې د "فرأيت آثار المشركين" زياتوالي هم دې.(۱)
او په باب هجرة النبى ﷺ كښې د موسى بن اسماعيل عن همام په روايت كښې دى، د "فرفعت رأسى فاذا أنا باقدام القوم" الفاظ راغلى دى.(۲)

د"لو"شرطيه په معنى كښې اختلاف: لَوْأَنَّ أَحَدَهُمْ نَظَرَتَحْتَ قَدَمَيْهِ......

دلته د"لو"شرطيه په حقله بعضې حضرات وائى، چې دا د استقبال د معنى د پاره راغلې دې، او د استقبال په معنى كښې د استعماليدو د پاره د هغوى دليل دادې، چې قرآن كريم كښې "لو" په فعل مضارع داخل دې.(۳) په دې وجه د مضارع د معنى د پاره هم ددې استعمال صحيح دې، او د اكثرو حضراتو له مخې "لو" د معنى ماضى د پاره استعمال شوې دې، د مستقبل د پاره نۀ دې، څنګه چې ددې وضع د ماضى د پاره ده، اګر چې په مضارع باندې داخل شى.(۴)

دلته دا جمله ولو" أن أحدهم نظر " د هغې بعضې حضراتو له مخې، چې لو د معنى استقبال د پاره منى، د هغې وخت وئيلې شوې جمله به وى، كوم وخت چې مشركين د غار په غاړه باندې ولاړ وو،، او ددې معنى به وى، ما ويره محسوس كولو سره د الله تعالى رسول ﷺ ته اووئيل، كۀ دا خلق مو اووينى...... او د چا له مخې چې دا د معنى ماضى د پاره دې، د هغوى له مخې دا د هغه مشركينو د تلو نه ورستو جمله به وى، او ددې معنى به وى، ما د هغه خلقو د تلو نه ورستو په غار كښې د الله تعالى رسول ﷺ ته د شكريه په توګه اووئيل، د الله تعالى رسوله! كۀ هغوى لاندې كتلې وې......

د مشركينو نه غار څنګه پټ پاتې شو: وَلَوْأَنَّ أَحَدَهُمْ نَظَرَ...... په يو روايت كښې د "لوأن بعضهم طأطأ بصره" (۵) الفاظ راغلې دى، او په يو روايت كښې "لوأن أحدهم رفع قدميه" (۶) الفاظ دى. بيا هم د "رفع قدميه" په روايت په ظاهره دا اشكال دې چې په دې كښې دا لازم راځى چې غار مشركينو په قدمونو باندې پټ كړې وو، او كۀ هغوى قدمونه اوچت كړې وې نو حضور ﷺ

---

۱) اوګورئ: "كتاب التفسير، باب قوله ثانى اثنين إذ هما فى الغار، إذ يقول لصاحبه لا تحزن إن الله معنا ـ رقم الحديث: ۳۶۶۳\
۲) اوګورئ: "كتاب مناقب الأنصار، باب هجرة النبى وأصحابه إلى المدينة ـ رقم الحديث: ۳۹۲۲\
۳) لكه "ولو يرى الذين يرون العذاب..... البقرة: ۱۶۵\
۴) د نحو د فن د متونو معروف عبارت دې: "ولو للماضى وإن دخلت على المضارع ـ هداية النحو، بحث حروف الشرط.\
۵) اوګورئ: كتاب مناقب الأنصار، باب هجرة النبى وأصحابه إلى المدينة، رقم الحديث: ۳۹۲۲\
۶) كتاب التفسير، باب قوله "ثانى اثنين إذ هما فى الغار إذ يقول لصاحبه لا تحزن...... رقم الحديث: ۳۶۶۳

Maktaba Tul Ishaat.com

او د هغوى ملګرې به ئې ليدلې وو، حال دا دې چې داسې نۀ وه، ځکه چې د غار خلۀ چې په هغې سره انسان هغې ته د ننه لاړ شي دومره تنګه خو نۀ شي کيدې، چې په قدمونو سره بنده شي، او په هغې باندې قدمونه کيښودل هسې هم مستبعد دى، هنه ! کۀ دا تاويل اوکړې شي، چې د هغوى په کپړو سره غار پټ شو، او د نظر نه پټ شوې وو، چې په قدم اوچتولو سره به ظاهر شوې وو.

هاؤ: د مسلم په روايت کښې دا الفاظ راغلى دى:

"لوأن أحدهم نظر إلى قدميه أبصرنا تحت قدميه" [1]

يعنى: "کۀ په دوى کښې چا خپلو قدمونو ته کتلې وې نو د هغوى د قدمونو لاندې به مونږ په نظر راغلې وو".

ددې نه معلوميږى چې چرته مشرکين ولاړ وو، د هغې نه لاندې اړخ ته او بالکل د هغې نه ښکته دا غار واقع وو، د قدمونو لاندې په داسې شان سره کيدل، چې قدمونه اوچتولو سره په نظر راشى، او داسې کيدل چې قدمونو اړخ ته اوګورى او په نظر راشى، په دې دواړو کښې فرق دې، او مراد دويم دې نۀ چې اول.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى، د عروه بن زبير رضي الله عنه په يو روايت کښې دا الفاظ راغلى دى:

"وأتى المشركون على الجبل الذى فيه الغار الذى فيه النبى ﷺ حتى طلعوا فوقه وسمع أبوبكر أصواتهم فاقبل عليه الهمّ والخوف فعند ذلك يقول له النبى ﷺ: لا تحزن إن الله معنا". [2]

يعنى: "مشرکين په هغه غر باندې راغلل چې په هغې کښې هغه غار وو، چې کوم کښې چې رسول الله ﷺ وو، تر دې پورې چې هغې ته اوختل، او ابوبکر رضي الله عنه د هغوى آوازونه واوريدل، نو په هغۀ باندې د ويرې او فکر حالت راغلو، په دغه وخت کښې د الله تعالى رسول ﷺ هغه ته دا ارشاد فرمائيلى وو: "لا تحزن إن الله معنا".

ددې روايت نه پته لګى چې حضرت ابوبکر رضي الله عنه ددې خلقو د تللو نه ورستو نه، بلکه د دوى د راتلو او موجودګې په وخت کښې وئيلې ائې د الله تعالى رسوله! کۀ دوى مونږ اوليدو....؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائيل، ويريږه مه! الله تعالى مونږ سره دې!

د هغوى د تلو نه ورستو د ابوبکر د دې وئيلو "کۀ دوى مونږ ليدلې وې...... "په جواب کښې د "لا تحزن" وئيلو څۀ معنى او مطلب نشته. [3]

ابو بکر د "دريؤ" دريم وو: ما ظنك يا أبابكر باثنين الله ثالثهما؟........

---

[1] صحيح مسلم، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل أبى بكر الصديق، رقم الحديث: ۲۳۸۱، (دار إحياء التراث العربى بيروت)

[2] فتح البارى: ۱۱۵،۹

[3] فتح البارى: ۱۱۵،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

په یو روایت کښې دا الفاظ راغلې دی: "اسکت یا أبابکر اثنان الله ثالثهما."[1]

"اثنان" خبر دې، "نحن" مبتداء د پاره.

او د "ثالثهما" معنیٰ ده "ناصرهما ومعینهما" چې الله تعالیٰ د چا معاون او مدد گار وی.

د ثالثهما دا معنیٰ هم کیدې شی، چې الله تعالیٰ په اعتبار د علم سره د هغوی دریم دې، لکه څنګه چې د سورهٔ مجادله آیت (مایکون من نجوٰی ثلثة الا هو رابعهم ولا خمسة الا هو سادسهم ولا أدنیٰ من ذلك ولا أكثر الا هو معهم.......) په دې معنیٰ کښې دې، ولې دلته هغه معنیٰ مراد نهٔ ده، ځکه چې هغه خو د هر دوؤ افرادو د پاره دې، او دلته خو "الله ثالثهما" د حضرت نبی کریم ﷺ او د حضرت ابوبکر رضی الله عنه خصوصیت دې، او حقیقت دادې، چې دا د حضرت ابوبکر رضی الله عنه ډیر لوئې فضیلت او منقبت دې، ځکه چې درې افراد دی، چې په هغوی کښې یو الله تعالیٰ دې، دویم محمد ﷺ دې، او دریم ابوبکر رضی الله عنه دې، نو د ابوبکر رضی الله عنه د پاره ددې معیت نه لوئې دولت څهٔ کیدې شی؟[2]

ددې نور تفصیل به انشاء الله په باب الهجرة.........کښې راځی.

د حدیث باب نور متابعات: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی، مشهوره داده چې "همام" ددې حدیث باب په روایت کولو کښې د ثابت نه منفرد دې، دا خبره ترمذی [3] او بزاز کړې ده [4]، ابن شاهین په "الافراد" کښې دا د جعفر بن سلیمان په طریقې سره هم د ثابت نه نقل کړې ده، دا د هغې متابع دې [5]، او ما (حافظ صاحب) د حبشی بن جناده په روایت سره ددې یو شاهد ذکر کړې دې.[6]

او ددې یو شاهد د ابن عباس رضی الله عنه نه حاکم په "الاکلیل" کښې هم نقل کړې دې.[7]

۳- باب: قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: سُدُّوا الْأَبْوَابَ، إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ

قَالَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-. [ر: ۴۵۵]

د حضرت ابوبکر رضی الله عنه متعلق په څلورو بابونو کښې دا دویم باب دې، په دې او راتلونکی باب کښې یو یو روایت دې، او په څلورم باب کښې تقریباً ۲۳ احادیث دی.

---

[1] کتاب المناقب الأنصار، رقم الحدیث: ۳۹۲۲\
[2] فتح الباری: ۹، ۱۵، دارالسلام\
[3] جامع الترمذی، کتاب تفسیر القرآن، التوبة، رقم الحدیث: ۳۰۹۶\
[4] مسند بزاز، (مسند أبی بکر الصدیق): ۱، ۸، وفتح الباری: ۹، ۱٤\
[5] فتح الباری: ۹، ۱۱٤\
[6] فتح الباری: ۹، ۱٤\
[7] فتح الباری: ۹، ۱٤\

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: قَالَه ابنُ عَبَّاسٍ: امام بخارى په كتاب الصلوة كښې د "باب الخوخة والممر فى المسجد" لاندې دا موصولاً ذكر كړې دې، ولې ددې معنى خو دغه دهٔ، الفاظ لږ شان مختلف دى، اولنې روايت چې د ابو سعيد خدرى رضي الله عنه دې، د هغې الفاظ دادى: "لا يبقين فى المسجد باب إلا سُدّ إلا باب أبى بكر" (١)

او دويم روايت چې د ابن عباس رضي الله عنه دې، د هغې الفاظ دادى: "سُدّوا عنى كل خوخة فى هذا المسجد غير خوخة أبى بكر" (٢)

[۳۴۵۴] (٣) حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ - رضى الله عنه - قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - النَّاسَ وَقَالَ «إِنَّ اللَّهَ خَيَّرَ عَبْدًا بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ فَاخْتَارَ ذَلِكَ الْعَبْدُ مَا عِنْدَ اللَّهِ». قَالَ فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ، فَعَجِبْنَا لِبُكَائِهِ أَنْ يُخْبِرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَنْ عَبْدٍ خُيِّرَ. فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - هُوَ الْمُخَيَّرَ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ أَعْلَمَنَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «إِنَّ مِنْ أَمَنِّ النَّاسِ عَلَىَّ فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ أَبَا بَكْرٍ، وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً غَيْرَ رَبِّي لاَتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ، وَلَكِنْ أُخُوَّةُ الإِسْلاَمِ وَمَوَدَّتُهُ، لاَ يَبْقَيَنَّ فِي الْمَسْجِدِ بَابٌ إِلاَّ سُدَّ، إِلاَّ بَابَ أَبِي بَكْرٍ». [ر: ۴۵۴]

رجال الحديث

عَبْدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ: دا ابو جعفر عبدالله بن محمد بن عبد الله بن جعفر بن اليمان بن الأخنس جعفى بخارى سندى دې. ددهٔ احوال د "كتاب الإيمان، باب أمور الإيمان" لاندې تير شوې دى. (٤)

أَبُو عَامِرٍ: دا ابو عامر عبد الملك بن عمرو البصرى دې. ددهٔ مختصر حالات هم د "كتاب الإيمان، باب أمور الإيمان" لاندې تير شوې دى. (٥)

فُلَيْحٌ: دا فليح بن سليمان الخزاعى دې. ددهٔ احوال د "كتاب العلم، باب من سئل علماً وهو مشتغل فى حديث فأتم الحديث ثم أجاب السائل" لاندې تير شوې دى. (٦)

---

(١) اوګورئ صحيح البخارى، كتاب الصلاة، باب الخوخة والممر فى المسجد، رقم الحديث: ۴۶۶

(٢) صحيح البخارى، كتاب الصلاة، باب الخوخة والممر فى المسجد، رقم الحديث: ۴۶۷

(٣) الحديث سبق تخريجه فى كتاب الصلوٰة، باب الخوخة والممر فى المسجد، رقم ۴۶۶......

(٤) اوګورئ كشف البارى: ۱/۶۵۷

(٥) اوګورئ كشف البارى: ۱/۶۵۷

(٦) اوګورئ كشف البارى: ۳/۱۵۵

Maktaba Tul Ishaat.com

سالم أبو النضر: دا سالم بن أبی امیه ابو النضر المدنی القرشی التیمی دې. دده احوال تیر شوی دی.[1]

بُسر بن سعید: دا بسر بن سعید المدنی مولی ابن الحضرمی دې. دده احوال تیر شوی دی[2].

أبی سعید الخدری: ابو سعید خدری، د رسول الله ﷺ مشهور صحابی مراد دې. دده احوال د "کتاب الإیمان، باب من الدین الفرار من الفتن" لاندې تیر شوی دی.[3]

حضور ﷺ دا ارشاد کله اوفرمائیلو: دلته په دې خبره کښې په روایاتو کښې اختلاف دې، چې رسول الله ﷺ دا قول په کومه موقع او کوم حالت کښې ارشاد اوفرمائیلو.

باب هجرة النبی وأصحابه إلی المدینة کښې د مالک عن أبی النضر...... په روایت کښې دا الفاظ راغلی دی: "جلس علی المنبر فقال......" نبی کریم ﷺ په منبر باندې کیناستو او وې فرمائیل[4]

او په "کتاب الصلوٰة، باب الخوخة والممر فی المسجد" کښې د ابو سعید خدری رضی الله عنه په روایت کښې د "خطب النبی علیه السلام فقال"[5] الفاظ دی، او ددې نه ورستو د ابن عباس رضی الله عنه په روایت کښې دا الفاظ دی: "خرج رسول الله ﷺ فی مرضه الذی مات فیه عاصباً رأسه بخرقة".[6]

او په صحیح مسلم کښې دا الفاظ دی، حضرت جندب رضی الله عنه فرمائی: "سمعت النبی ﷺ یقول قبل أن یموت بخمس لیالٍ".[7]

هغوی ﷺ د خپل وفات نه پنځه ورځې وړاندې اوفرمائیل، او ما واؤریدل............

او د أبی بن کعب په حدیث کښې دا الفاظ دی: "إن أحدث عهدی بینکم قبل وفاته بثلاث"[8]

رسول الله ﷺ سره زما آخرنې ملاقات هغه دې، چې د هغوی ﷺ د وفات نه درې ورځې وړاندې اوشو.

په هر حال کښې ددې واقعې نه حضرت ابوبکر رضی الله عنه په خپل، ورکړې شوې، بصیرت او د امتیازی مقام په وجه باندې پوهه شو، چې د رسول الله ﷺ د وفات وخت اوس ډیر نزدې دې، نو هغهٔ د هغې خیال کولو سره اوژړل.[9]

---

[1] کتاب الوضوء، باب المسح علی الخفین ....

[2] کتاب الصلوٰة باب الخوخة والممر فی المسجد.......

[3] اوګورئ: کشف الباری: ۱۸۲،۲

[4] اوګورئ: باب هجرة النبی وأصحابه إلی المدینة، کتاب مناقب الأنصار، رقم الحدیث: ۳۹۰۴

[5] اوګورئ: صحیح البخاری، کتاب الصلوٰة، باب الخوخة والممر فی المسجد، رقم الحدیث: ۴۶۶

[6] اوګورئ: صحیح البخاری، کتاب الصلوٰة، باب الخوخة والممر فی المسجد، رقم الحدیث: ۴۶۷

[7] صحیح مسلم، کتاب المساجد، باب النهی عن بناء المسجد علی القبور، رقم الحدیث: ۱۱۸۸

[8] فتح الباری: ۱۴،۹

[9] فتح الباری: ۱۶،۷، دارالسلام

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ: د مالك په روايت کښې دا الفاظ دی: "بين أن يؤتيه من زهرة الدنيا ما شاء وبين ما عنده"(۱)

د الفاظو اختلاف او د هغې وجه: قوله: فَعَجِبْنَا لِبُكَائِهِ......:

د محمد بن سنان په روايت کښې دا الفاظ دی: "فقلت في نفسي ما يبكي هذا الشيخ"؟(۲)ما په زړۀ کښې اووئيل چې دا مشر ولې ژاړی؟

او د مالك په روايت کښې دی: "فعجبنا له وقال الناس: انظروا إلى هذا الشيخ"(۳)يعنى مونږ تعجب اوکړو، او خلقو اووئيل چې دې مشر ته اوګورئ.

ددې لفظی اختلاف وجه دا کيدې شی، حضرت ابوسعيد خو اولاً په خپلې حوالې سره روايت اوکړو(چې د هغۀ څۀ تاثر وو)، بيا چې هغۀ ته د نورو خلقو متعلق معلومه شوه، چې هغوی هم دغه وائي نو هغۀ "وقال الناس" وئيلو سره هغه هم نقل کړو(۴)

د حضرت ابوبکر رضي الله عنه امتيازی مقام: وې فرمائيل چې ابو بکر په مونږ ټولو کښې زيات پوهه دې، او دا هم د هغه د "أعلم" کيدو دليل دې، چې په ظاهره په بل مضمون کښې بالکل پټ راز باندې پوهه شو، او په دومره يقين او جزم سره پوهه شو، چې بې اختياره په ژړا شو.

د جملې ترکيبی حيثيت: إِنَّ مِنْ أَمَنِّ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ.........

دلته اوله خبره ددې جملې ترکيبی حيثيت سره متعلق ده، چې دلته په روايت د باب کښې "أَمَنَّ" بغير د "مِن" نه دې، او د اسماعيل بن عبدالله په روايت کښې چې په کتاب مناقب الأنصار کښې دې، په هغې کښې د "من أَمَنِّ الناسِ عَلَيَّ" الفاظ دی، او ابوبکر د مرفوع په ځائې ابابکر منصوب راغلې دې(۵)

"أبوبکر" بالرفع بعضې حضراتو غلط ګرځولې دې، او "أبابکر" د نصب په صورت کښې ئې صحيح او راجح ګرځولې دې، ځکه چې دا اسم د "إن" دې، او ظاهره ده چې اسم د "ان" منصوب وی(۶)

---

(۱)اوګورئ صحيح البخاری، کتاب مناقب الأنصار، باب هجرة النبی وأصحابه إلى المدينة، رقم الحديث: ۳۹۰٤

(۲) اوګورئ صحيح البخاری، کتاب الصلٰوة، باب الخوخة والممر فی المسجد، رقم الحديث: ۱٤۶۶

(۳) اوګورئ صحيح البخاری، کتاب المناقب الأنصار، باب هجرة النبی وأصحابه إلى المدينة، رقم الحديث: ۱۳۹۰٤

(۴) فتح الباری: ۱۷،۷ دارالسلام۱

(۵) اوګورئ صحيح البخاری، کتاب مناقب الأنصار، باب هجرة النبی وأصحابه إلى المدينة: رقم الحديث: ۱۳۹۰٤

(۶) فتح الباری: ۱۱۵،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

او چې په کومو رواياتو کښې "أبوبكر" مرفوع راغلې دې هغه په دې وجه چې دا په اصل کښې "إنه" دې. چې په دې کښې دا ضمير ضميرِ شان دې، او ددې نه ورستو جار مجرور خبر مقدم او "ابوبكر" مبتداء مؤخره ده.

يا بيا "أبوبكر" اسمِ واحد يعنى د يو مفرد لفظ په شان دې، په دې وجه عامل به خپل اثر (اعراب) ددې په جزء اول کښې نۀ جارى کوى، او سره ددې نه چې دا اسم د "إنّ" دې، ابوبكر به وى.

دريم احتمال دادې چې "إنّ" د نَعَم په معنى کښې دې، په دې وجه د "ابوبكر" د نصب تقاضا نۀ کوى.

څلورم احتمال دادې، چې "مِن" زائده دې، او دا جار مجرور نۀ دې، په دې وجه "أمَنّ الناس" اسم د "إنّ" دې او "أبوبكر" ئې خبر دې، دا د کسائى رائې ده.[1]

پنځم احتمال دادې، چې "مِن أمنّ الناس" دا د محذوف صفت او منصوب دې او تقدير دې. مثلاً "إن رجلاً، إن إنساناً من أمنّ الناس" په دې صورت کښې هم "أبوبكر" د "إنّ" خبر دې.[2]

د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په رسول الله ﷺ باندې څۀ احسان وو؟ دويمه خبره داده چې "مَنّ" څۀ معنى ده. او د حضرت ابوبكر رضي الله عنه هغه کوم احسان وو، چې هغې ارخ ته رسول الله ﷺ اشاره فرمائى. يا واقعةً د چا چې دومره لوړ مقام او مرتبه وه، نو په دې حوالې سره يو خو د لفظ د "أمَنّ" خبره ده، چې دا د "اَلْمَنُّ" نه دې، د اَلْمِنَّة نه نۀ دې، اَلْمَنُّ بغير تاء نه معنى ده، عطاء او بذل (خرچ) او احسان. او د اَلْمِنَّة معنى ده احسان زبادل چې افساد الصنيعة يعنى احسان خرابول او ضائع کول، احسان کول کمال دې، او احسان زبادل عيب دې، سيدنا ابوبكر رضي الله عنه په رسول الله ﷺ باندې احسان زبادونکې نۀ وو، بلکه په رسول الله ﷺ باندې احسانونه کونکې وو. او هغوى ﷺ سره ئې داسې احسانات کړى دى، چې د هغې مثال نۀ مونډې کيږى. او هم د دغه احساناتو په وجه د هغۀ دومره لوړ مقام وو چې چا د هغۀ برابروالې اونۀ کړې شو.

حافظ ابن حجر رحمه الله د داؤدى په حوالې سره نقل کړى دى، چې هغه وائى، دا د "مِنّة" نه دې، او ددې معنى داده، چې کۀ د چا په رسول الله ﷺ باندې د احسان زبادلو حق جوړيدې او څوک په رسول الله ﷺ باندې احسان زبادل غواړى نو هغه به ابوبكر وو، حافظ دا توجيه غريبه ګرځولې ده، او اولنۍ توجيه يعنى دا د "مَنّ" بمعنى عطاء نه ګرځولو ته ئې راجح وئيلې دى.[3]

د امام نووى رائې: امام نووى فرمائى علماؤ وئيلې دى، چې د "أمَنّ الناس علىّ" معنى ده:

---

[1] فتح البارى: ١٥،٩/ ١١٥

[2] فتح البارى: ١٥،٩، عمدة القارى: ١٦/ ٢٤٣، ١٢

[3] انظر لزيادة التفصيل فتح البارى: ٩، ١٤/ ١١٥، ١٥

Maktaba Tul Ishaat.com

"أكثرهم جودًا وسماحةً لنا بنفسه وماله......، وليس هو من المَنّ الذي هو الاعتداد بالصنيعة، لأنه أذى مبطل للثواب ولأن المِنّة لله ولرسوله في قبول ذلك وغيره". (١)
يعنى د خپل ځان او مال په حوالې سره مونږ سره د ټولو نه زيات د جود او سخا مظاهره كونكې.......او دا د هغه "مَنّ" نه نۀ دې، چې د هغې معنى احسان زبادل او شمارل دى، ځكه چې داسې احسان خو په الله تعالى باندې د چا هم نشته، بلكه د الله تعالى احسان دې، چې داسې قسمه احسان او نيكى ئې قبوله كړه.
د قرطبي قول: او قرطبي فرمائى دا د امتنان نه دې، او ددې معنى داده، چې د ابوبكر رضي الله عنه دومره احسانات دى چې كۀ دومره احسانات د بل چا وې نو خامخا به ئې زبادلې وې(٢) يعنى د ابن عباس رضي الله عنهما ددې حديث معنى داده، چې د هغې الفاظ دى، "ليس من الناس أحدٌ أمنّ عليّ في نفسه وماله من أبي بكر"(٣) خپل مال او ځان په ما باندې خرچ كونكې د ابوبكر نه زيات څوك هم نشته.
رسول الله ﷺ سره حسن سلوك كونكى نور هم وو: دا د هغه روايت معنى ده په كوم كښې چې "من" نشته، او تر كومې پورې چې د "من" والا روايت تعلق دې، نو كۀ هغه زائده وى نو بيا خو په دواړو رواياتو كښې منافات نشته، او كۀ زائده نۀ وى نو بيا د هغې مطلب او مفهوم دادې، چې داسې نور خلق هم شته، چې رسول الله ﷺ ته عطاء كونكى وو، ولې ابوبكر په دې ټولو كښې وړاندې وو، او د هغۀ په شان څوك هم نۀ وو، او ددې تائيد د ترمذى په هغه روايت سره هم كيږى چې د هغې الفاظ دادى:
ما لأحدٍ عندنا يدٌ إلا كافئناه عليها ما خلا أبا بكر فإن له عندنا يدًا يكافئه الله بها يوم القيامة.(٤)
د ابوبكر نه علاوه څوك هم داسې نشته چې د هغۀ په مونږ باندې احسان وى او مونږ د هغې بدله هغه ته نۀ وى وركړې، او پاتې شو ابوبكر نو د هغۀ چې كوم احسان دې بس الله تعالى به هغۀ ته د هغې بدله د قيامت په ورځ وركړى، ددې روايت نه معلوميږى چې د ابوبكر نه علاوه هم څۀ خلق وو، چې د هغوى رسول الله ﷺ ته د عطاء كولو په حوالې سره په هغوى ﷺ باندې احسانات دى.......هاؤ! ترجيح او فضيلت په دې ټولو باندې حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته حاصل وو، اوس چرته چې على الاطلاق هغوى "أمن" گرځولې شوې دى، هلته مقصود دا دې، چې ابوبكر ته په ټولو باندې ترجيح حاصله ده، او چرته چې على الاطلاق نۀ دې، هلته

(١) شرح النووى على مسلم:٨:١٢٠\١
(٢) المفهم لما أشكل من تلخيص كتاب مسلم باب من فضائل أبي بكر:١٩.١٥٠،شرح البخارى فتح البارى:١٧و٧،دارالسلام\١
(٣) فتح البارى لابن حجر العسقلانى:٧٣٥.٢،دارالكتب العلمية بيروت\١
(٤) صحيح البخارى،كتاب الصلاة،باب الخوخة والممر فى المسجد،رقم الحديث:٤٦٦\١

Maktaba Tul Ishaat.com

دې نورو اړخ ته هم اشاره مقصود ده، چا چې په دې کښې برخه واخسته.[۱]

د حضرت ابوبکر رضي الله عنه د احساناتو تفصيل: په بعضې رواياتو کښې ددې نه هم د زيات تفصيل ذکر دې مثلاً د يو روايت الفاظ دی:

"مثلة أعتق بلالاً، ومثلة هاجر بنبيه".[۲] يو احسان د بلال د آزادولو، او يو د الله تعالى د رسول سره د هجرت کولو.

او په يو روايت کښې دی: "ما أحدٌ أعظم عندي يداً من أبي بكر، واساني بنفسه وماله وأنكحني ابنته".[۳]

يعنې: "ما باندې د ابوبکر نه زيات د چا احسانات نشته، چې په ځان او مال سره ئې ما سره د همدردئ مظاهره اوکړه، او خپله لور ئې ما ته په نکاح راکړه".

د يو بل روايت الفاظ دادی، د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې، هغوی ﷺ اوفرمائيل:

"إن أعظم الناس علينا منّاً أبوبكر، زوّجني ابنته، وواساني بنفسه، وإن خير المسلمين مالاً أبوبكر أعتق منه بلالاً وحملني إلى دار الهجرة".[۴]

يعنې: "په خلقو کښې ابوبکر په مونږ باندې د ټولو نه زيات احسان کونکې دې، چې هغه خپله لور ما ته په نکاح باندې راکړه، او په ځان او مال سره ئې ما سره همدردی اوکړه، او په مسلمانانو کښې د ټولو نه غوره مال د ابوبکر دې، چې هغهٔ په دې مال سره بلال آزاد کړو، او زۀ ئې دارالهجرة (مدينې منورې) ته راوستم".

په بعضې رواياتو کښې د هغه مال مقدار هم ښودلې شوې دې، کوم چې هغهٔ په رسول الله ﷺ باندې خرچ کړې دې، د حضرت عائشې رضي الله عنها روايت دې:

"أنفق أبوبكر على النبي ﷺ أربعين ألف درهم".[۵]

يعنې: "حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په رسول الله ﷺ باندې څلويښت زره درهمه خرچ کړل".

د "دوستئ (خلّة)" مقام غوره دې يا د "ورورولئ (اخوت)": رسول الله ﷺ حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه خليل ولې جوړ نۀ کړو، دا بحث خو د وړاندې په وړاندې باب کښې مستقل راځی، هنه! دلته هغوی ﷺ چې دا اوفرمائيل چې د دوستئ (خلّة) نه بلکه د ورورولئ (اخوت) رشته زما د حضرت ابوبکر رضي الله عنه سره ده، "ولكن أخوة الإسلام ومودته" ددې خبر "حاصلة" دې يا بيا "أفضل" دې لکه څنګه چې د وړاندينې باب په رواياتو کښې راغلې دی.[۶]

---

[۱] جامع الترمذی، کتاب المناقب، باب مالاحد عندنا يد ....، رقم الحديث: ۳۶۶۱
[۲] فتح الباری: ۹، ۱۵
[۳] المعجم الکبير للطبرانی: ۱۱، ۱۹۱، مکتبة العلوم موصل
[۴] المعجم الکبير للطبرانی: ۱۱، ۱۹۱
[۵] صحيح ابن حبان: ۱۵، ۲۷٤
[۶] اوګورئ صحيح البخاری، باب قول النبی لو کنتُ متخذاً خليلاً......، رقم الحديث: ۳۶۵۷

Maktaba Tul Ishaat.com

او همدغسې د طبراني روايت دې، چې د خالد الحذاء نه منقول دې، او د هغې الفاظ دادي، "ولكن أخوة الإيمان والإسلام أفضل". (١)

او د ابو يعلى روايت دې، "ولكن خلّة الإسلام أفضل". (٢)

خو په دې باندې اشكال واردېږي چې اخوت څنګه غوره دې، غوره خو "خلّة" دې، ځکه چې دا اخوت اسلام ته هم شامل دې، او دې سره يو زياتى څيز (خلّت) ته هم، نو بيا ظاهره ده، چې "خلّة" افضل شو......؟

ددې يو جواب خو دادې، چې د افضل نه مراد دا نۀ دې چې اخوت د خلت نه غوره دې، بلکه معنى داده، چې د رسول الله ﷺ اخوت او مودت د بل هر سړي د اخوت او مودّت نه غوره دې.
دويم جواب دادې، چې افضل په معنى د فاضل دې، يعنى د هغوى ﷺ اخوت او مودت ډېر غوره څيز دې، يعنى د تفضيل معنى به په دې کښې نۀ وى، صرف د فضيلت ذکر مقصود دې (٣)
پاتې شو دا سوال چې د اخوت او مودت اسلام فضيلت خو ټولو صحابو ته حاصل دې، او هغوى ټول په دې کښې حضرت ابوبکر ﷛ سره شريك دى، نو بيا خو دا د ابوبکر ﷛ څۀ امتيازى وصف پاتې نۀ شو، بلکه د ټولو صحابۀ کرامو ﷡ د رسول الله ﷺ سره د اخوت رشته شته.........؟ ددې جواب دادې، چې حضرت ابوبکر ﷛ سره نور صحابۀ کرام په اخوت اسلام کښې شريك خو دى، ولې ددې ټولو په مقابله کښې چې کوم فضيلت او ترجيح حضرت صديق ته حاصله ده، هغه هم څۀ پټ پناه نۀ ده، او په څو دلائلو او شواهدو سره د رڼا ورځ په شان ثابته ده، هم دغه د هغۀ ځانګړتيا ده، يعنى په اخوت او مودت اسلام کښې د صحابۀ کرامو په مينځ کښې تفاوت (يعنى د مرتبو فرق) دې، چا د دين اسلام په مدد او نصرت، اعلاء كلمة الحق او ثواب حاصلولو کښې په ښۀ شان سره برخه واخسته، او چا ته د هغې نه کمه برخه ملاؤ شوه، او د ابوبکر صديق برخه په دې حوالې سره ډېره لويه ده، نو د هغۀ مرتبه د اخوت هم ډېره لويه ده. (٤)

په بعضې رواياتو کښې دلته د اخوة په ځائې "خوّة الإسلام" بغير د همزې نه راغلې دې.
ابن بطال ددې په حقله فرمائى چې زۀ د "خوّة" څۀ معنى نۀ پيژنم او په کلام د عربو کښې ددې د خلّة په معنى باندې چرته استعمال نۀ دې شوې، او په بعضې رواياتو کښې چې "ولكن خلة

---

(١) المعجم الكبير للطبراني: ١١٩١،١١\
(٢) مسند أبى يعلىٰ: ٤٥٧،٤، دار المامون دمشق\
(٣) فتح البارى ١٦،٩\
(٤) اوګورئ فتح البارى شرح صحيح البخارى: ١٨،٧، دارالسلام، لكن الشيخ الكشميرى يقول: إن الخلة أيضًا تحتمل الشركة كالأخوة كما قال تعالىٰ: الأخلاء يومئذ بعضهم لبعض عدو إلا المتقون ......انظر فيض البارى: ٦٢،٢\

Maktaba Tul Ishaat.com

الإسلام" راغلي دي، هم هغه صحيح دي.[1]

علامه ابن التين وئيلى دى، چې كيدې شې دې نه همزه غورځيدلې وى، او هم دغسې دا "خوة الإسلام" جوړ شوې وى، او په اصل كښې دې "أخوة الاسلام".[2]

ابن مالك ددې دا توجيه بيانوى، چې په دې كښې د "أخوة" د همزې حركت د "لكن" نون ته منتقل شوې دې، او همزه غورځيدلې ده، اوس چې همزه راشى، نو د "لكن" نون به صرف ساكن لوستلې شي، او د همزې نۀ كيدو په صورت كښې دا مشدّد او مضموم هم لوستلې شى، او ساكن هم.[3]

قوله: لَا يَبْقَيَنَّ فِي الْمَسْجِدِ بَابٌ إِلَّا سُدَّ: لا يَبْقَيَنَّ د ياء په فتحې او په نون تاكيد مشدّد سره د معروف صيغه ده، او لفظ د "باب" د هغې فاعل دې، د فعلِ نهى اسناد په دې صورت كښې "باب" اړخ ته دې، چې ښكاره دې، او اسناد مجازى دې، او ددې د جواز وجه داده، چې عدم بقاء د عدم ابقاء د پاره لازم دې، نو په اصل كښې نهى خو مخاطبينو (صحابۀ كرامو) اړخ ته راجع ده، او هغوى ته دا وئيل مقصود دى، چې هيڅ يوه دروازه مۀ پرېږدئ، خو ښكاره خبره ده چې هغوى دروازه باقى نۀ پرېږدى، نو هله به باقى نۀ پاتې كيږى، په دې وجه هغوى ﷺ اوفرمائيل چې هيڅ يو دروازه دې پاتې نۀ شى، او مطلب دادې چې باقي دې پاتې نۀ كړې شى، په بعضې رواياتو كښې يُبْقَيَنَّ د ياء په ضمې سره (مبنى للمفعول) راغلې دې، په دې صورت كښې به نهې په معنٰى حقيقى باندې حمل وى، هم دغه شان "سُدَّ" هم په صيغۀ مجهول سره ضبط كړې شوې دې، چې د هغې د "يُبْقَيَنَّ" مجهول سره مناسبت دې، د "باب" په ځائې په بعضې رواياتو كښې "خوخة" راغلې دې.[4]

"خوخة" وئيلې شي كهړكې، روشندان او هغه سورى ته چې په هغې سره سرې د ديوال نه پورې راپورې تلې راتلې شى، خو چې هغه دروازه نۀ وى، بلكه د هغې نه وړه او ډيره مختلفه وى، په عامه توګه دا د روشندان د پاره استعماليږى، او په دې سره د رڼړا راتلل مقصود وى، هم په دغه وجه عموماً دا اوچت وى، ولې د "خوخة" د پاره دا شرط نۀ دې چې دا دې هم اوچت وى، بلكه "خوخه" لاندې هم كيدې شى، چې عموماً د لارې د پاره استعماليږى، او دلته هم دغه دويمه معنٰى مراد ده، په دې وجه په دې باندې د "باب" اطلاق هم كيږى، او بعضې

[1] فتح البارى: ۹/ ۱۶، بيروت\
[2] فتح البارى: ۹/ ۱۶، بيروت\
[3] فتح البارى: ۷/ ۱۸، دارالسلام\
[4] فتح البارى: ۹/ ۱۶\

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرات وائی، چې د "باب" اطلاق به په دې هغه وخت صحیح وی، چې د هغې مغلق کول (یعنی بندول) ممکن وی۔ [1]

قوله: إلا باب أبي بكر: دا استثناء مفرّغه ده، او ددې تقدیر داسې دې، "لا تبقوا بابا غير مسدود إلا باب أبي بكر فاتركوه بغير سد" [2]

د حضرت ابوبکر رضی الله عنه خاصوالي او ددې غرض: خطابی او ابن بطال وغیره فرمائی، په دې حدیث کښې د سیدنا ابوبکر رضی الله عنه بالکل واضحه خصوصیت ذکر دې، او په دې کښې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه استحقاق د خلافت ته هم واضحه اشاره ده، خصوصاً په دې وجه هم چې دا واقعه د هغوی ﷺ په آخری عمر کښې راپیښه شوه، په دغه وخت کښې کله چې حضور ﷺ خلقو ته دا ارشاد فرمائیلو چې د ابوبکر نه علاوه بل څوك امام مهٔ جوړوئ، هم د هغهٔ په اقتداء کښې مونځ کوئ، بعضې حضراتو د حدیث الفاظ په مجازی معنیٰ باندې حمل کړې دی، هغوی فرمائی، چې "باب" د خلافت نه کنایه ده، او "امر بالسد" یعنی د بندولو حکم چې دې، په هغې سره مطلوب او مقصود د خلافت د طلب کولو نه منع کول دی، او ګویا هغوی ﷺ اوفرمائیل، "لا يطلبن أحد الخلافة إلا أبابكر فإنه لا حرج عليه في طلبها" هیڅ یو سړې دې خلافت نهٔ طلب کوی ما سوا د ابوبکر نه کهٔ هغه طلب کوی نو په دې کښې څهٔ حرج نشته۔

د ابن حبان هم دې توجیه اړخ ته میلان دې، هغه ددې حدیث د تخریج نه ورستو فرمائی:

"في هذا دليل على أنه الخليفة بعد النبي ﷺ، لانه حسم بقوله "سدوا عني كل خوخة في المسجد" اطماع الناس كلهم عن أن يكونوا خلفاء بعده" [3]

ایا د ابوبکر رضی الله عنه کور د مسجد نبوی سره نهٔ وو؟ بعضې خلقو دا "باب" او "سد باب" د قبیلې د کنایې نه د ګرځولو په تائید کښې دا هم وئیلې دی، چې د ابوبکر کور خو په "عوالی" کښې وو، بیا دا څنګه وئیلې شی، چې د هغهٔ کهړکې دې کلاؤ پرېښودې شی، او ددې نه د خلافت اثبات بیا څنګه صحیح کیدې شی....؟ بیا هم دا قول ضعیف دې، او ددې جواب دادې، چې کهٔ د حضرت ابوبکر رضی الله عنه کور د مدینې په عوالی کښې وو، نو ددې نه دا څنګه معلومه شوه چې د هغهٔ د مسجد سره متصل کور نهٔ وو، بې شکه د هغهٔ هلته هم کور وو، او دلته مسجد سره متصل هم۔

په عوالی کښې د هغوی کور په اصل کښې د هغهٔ د سخرګنې وو، چې د انصارو نه وؤ، او د هغوی د حضرت ام رومان نه علاوه هم یوه بی بی وه، اسماء بنت عمیس رضی الله عنها۔

د "سد باب" نه د مجازی معنیٰ مراد اخستلو تردید: محب طبری د ابن حبان وغیره د رائې تردید

---

[1] فتح الباری: ۱۸،۷،۱۹، دار السلام ۱

[2] فتح الباری: ۱۱۷،۹

[3] فتح الباری: ۱۹،۷، دار السلام ۱

Maktaba Tul Ishaat.com

کوی او فرمائی،عمرو بن شبه په "أخبار المدینة" کښې فرمائی چې هغه کور چې د هغې د کړکې د کلاؤ پرېښودو په حدیث کښې ذکر دې،هغه د جمات سره نزدې او متصل وو.او ټول عمر حضرت ابوبکر رضی الله عنه سره وو، تر دې چې بعضې وفودو ته د څه ورکولو ضرورت حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته وړاندې راغې نو هغهٔ دا کور خرڅ کړو.او حضرت حفصې رضی الله عنها دا په څلور زره درهمه واخستو.بیا ورستو کله چې د حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت په زمانه کښې د هغې نه مطالبه اوکړې شوه،چې هغه دا خپل کور په جمات کښې د شاملولو د پاره ورکړې،نو جمات ته د تلو لار بندیدلو په وجه او د باقی کور د ناکافی کیدو د ویرې هغې رضی الله عنها معذرت اوکړو.بیا چې کله هغې ته ددې نه د زیات کلاؤ کور او د هغې نه جمات د تلو راتلو لار د سهولت وړاندې کړې شو،نو هغه ددې کور په ورکولو باندې راضی شوه،او هغه په جمات کښې شامل شو.[1]ددې نه معلومه شوه،چې کور او د هغې دروازه حقیقی وه مجازی نهٔ وه.

د طبرانی په روایت کښې د "إلا باب أبي بكر" نه ورستو د "فإني رأيت عليه نوراً" زیاتوالې هم منقول دې.[2]

په بعضې روایاتو کښې د حضرت علی رضی الله عنه د پاره ددې خصوصیت ثبوت: په بعضې روایاتو کښې د کړکې کلاؤ پرېښودو ثبوت د حضرت علی رضی الله عنه د پاره ثابت دې،چې ښکاره ددې حدیث سره معارض دې،احمد او نسائي په قوی سند سره د حضرت سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه نه نقل کړې دی.هغه فرمائی:

"أمرنا رسول الله ﷺ بسدّ الأبواب الشارعة في المسجد وترك باب علي".[3]

مونږ ته رسول الله ﷺ د هغه ټولو دروازو د بندولو اوفرمائیل،چې هغه به جمات ته کلاویدې.او جمات ته په هغې سره تګ راتګ کیدو.او د حضرت علی رضی الله عنه دروازه ئې پرېښوده.

او بیا دا نه چې رسول الله ﷺ د هغه دروازه بنده نهٔ کړه،او د نورو ئې بندې کړې،بلکه طبرانی په معجم الأوسط کښې د ثقه راویانو نه دا زیاتوالې هم نقل کړې دې:

"فقالوا يا رسول الله! سددت أبوابنا، فقال ما أنا سددتها ولكن الله سدّها".[4]

خلقو رسول الله ﷺ ته اووئیل ائې د الله تعالی رسوله!تاسو زمونږ دروازې بندې کړې،هغوی ﷺ اوفرمائیل،ما نه،بلکه الله تعالی بندې کړې دی.

او د زید بن ارقم روایت دې،هغه فرمائی:

[1]) فتح الباری لابن حجر العسقلانی:۷.۱۹\۱

[2]) المعجم الأوسط للطبرانی:۷.۱۱۵،دارالحرمین قاهره\۱

[3]) مسند احمد(مسند سعد بن أبی وقاص)،رقم الحدیث:۱۴۲۹\۱

[4]) المعجم الأوسط للطبرانی،(من اسمه علی): ۴.۱۸۴،دارالحرمین قاهره\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

"كان لنفرٍ من الصحابة أبواب شارعة فى المسجد فقال رسول الله ﷺ سدّوا هذه الأبواب إلا باب على، فتكلم ناس فى ذالك فقال رسول الله ﷺ انى والله ما سددتُ شيئاً ولا فتحتُه ولكن أمِرتُ بشئٍ، فاتبعته".

دا روايت هم احمد، نسائى او حاكم وغيره نقل كړې دې، او ددې رجال ئې ثقه ګرځولى دى[1]

دلته هم هغه مضمون دې، بعضې صحابهٔ كرام وؤ، چې د هغوى دروازې به جمات اړخ ته كلاويدې، نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل، د حضرت على رضی الله عنه د دروازې نه علاوه دا ټولې دروازې بندې كړئ، بعضې خلقو ددې په حقله خبرې اوكړې، او هغوى ﷺ ته ئې شكايت اوكړو. رسول الله اوفرمائيل، په خدائې قسم ما خو نهٔ څهٔ څيز بند كړې دې، او نهٔ مې كلاؤ كړې دې، خو د الله تعالى د اړخ نه ما ته د يو څيز حكم راكولې شى، نو زهٔ د هغې اتباع كوم.

احمد او نسائي په ثقه راويانو سره د ابن عباس رضی الله عنه نه دا روايت هم نقل كړې دې:

"أمر رسول الله ﷺ بأبواب المسجد فسُدّت إلا باب على".[2]

رسول الله ﷺ حكم اوكړو چې د جمات دروازې دې بندې كړې شى، نو هغه بندې كړې شوې، ما سوا د حضرت على رضی الله عنه د دروازې نه. او په يو روايت كښې دا الفاظ دى:

"وأمر بسدّ الأبواب غير باب على فكان يدخل المسجد وهو جنب ليس له طريق غيره".[3]

هغوى ﷺ د حضرت على رضی الله عنه د دروازې نه علاوه د ټولو دوازو د بندولو حكم اوكړو، او حضرت على رضی الله عنه به جمات ته د جنابت په حالت كښې هم تلو، د هغهٔ ددې نه علاوه بله لار نهٔ وه. دې سره نزدې نزدې الفاظ د حضرت جابر بن سمره رضی الله عنه نه هم منقول دى، چې د هغې تخريج طبرانى كړې دې. هغه فرمائى:

"أمرنا رسول الله ﷺ بسد الأبواب كلها غير باب على، فربّما مرّ فيه وهو جنب".[4]

امام احمد په سند حسن سره د ابن عمر رضی الله عنه نه روايت كړې دې، هغه فرمائى:

"كنا نقول فى زمن رسول الله ﷺ، "رسول الله ﷺ خير الناس ثم أبوبكر ثم عمرُ، ولقد أعطى على بن أبى طالب ثلاث خصال، لأن يكون لى واحدة منهن أحب إلى من حمر النعم، زوّجه رسول الله ﷺ ابنته، وولدت له وسدّ الأبواب إلا بابه فى المسجد وأعطاه الراية يوم خيبر".[5]

مونږ به د رسول الله ﷺ په زمانه كښې وئيل چې رسول الله ﷺ د ټولو خلقو نه غوره دې، بيا ابوبكر، بيا عمر غوره دې، او حضرت على رضی الله عنه ته درې خصلتونه داسې وركړې شوى دى، كهٔ په هغې كښې يو هم مونږ ته ملاؤ شوې وې، نو دا به مونږ ته د سرو اوښانو نه زيات خوښ

---

[1]) مسند احمد: ۳۲.۱٤. السنن الكبرى للنسائى: ۱۱۸.۵. مستدرک حاکم، رقم الحديث: ۱۸٤۳۲

[2]) مسند احمد: ٤۱.۳۲. السنن الكبرى للنسائى: ۱۱۱۸.۵

[3]) المعجم الاوسط: ۱۱۸۶.٤

[4]) السنن الكبرى للنسائى: ۱۱۱۸.۵

[5]) مسند احمد (مسند عبدالله بن عمر)، رقم الحديث: ۱٤۵۶۶

Maktaba Tul Ishaat.com

وو، يو د هغوی ﷜ بی بی د رسول الله ﷺ لور ده، او د هغې نه د هغهٔ بچی هم دی. او (دویم) جمات اړخ ته كلاويدو والا دروازه د هغهٔ د پاره كلاؤ پريښودې شوه، د نورو دروازې بندې كړې شوې، او (دريم) د خيبر په ورځ رسول الله ﷺ بيرغ د هغهٔ په لاس كښې وركړو.
همدغه شان نسائی د علاء بن عرار نه روايت نقل كړې دې، چې په هغې كښې دا الفاظ راغلی دی: "فقلتُ لابن عمر أخبرني عن عليّ وعثمان"
ما ابن عمر ﷛ ته اووئيل، ما ته د علی او عثمان په حقله اووايه، هغوی هم دغه حديث ذكر اوفرمائيلو او بيا ئې اووئيل:
"وأما علی فلا تسأل عنه أحداً وانظر إلى منزلته من رسول الله ﷺ قد سد أبوابنا في المسجد وأقرّ بابه".(١)
او پاتې شو حضرت علی ﷛ نو د هغهٔ په حقله د چا نه هم پوښتنه مهٔ كوه. بلكه د رسول الله ﷺ سره د هغهٔ مقام او مرتبه اوګوره، چې رسول الله ﷺ جمات اړخ ته زمونږ د ټولو دروازې بندې كړې، او د هغهٔ دروازه ئې په خپل حال اوساتله.
ددې روايت ټول رجال د صحاحو راويان دی، ما سوا د علاء نه او د هغهٔ هم يحيیٰ بن معين وغيره توثيق كړې دې.(٢)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی، په دې ټولو رواياتو كښې هر يو ددې ور دې چې په دې سره استدلال اوكړې شی، او مجموعه خو ده داسې چې په دې سره د حضرت علی ﷛ د پاره پوره ته ذكر كړې شوې فضيلت ثابتيږی.(٣)
د ابن الجوزی تعصب: او علامه ابن جوزی دا روايات په موضوعاتو كښې شمير كړی دی، د سعد بن أبی وقاص، زيد بن ارقم او په بعضې طرقو سره د ابن عمر ﷛ د احاديثو هغهٔ تخريج كړې دې، او بيا ئې: هغې په بعضې راويانو كښې كلام كړې دې، او په دې طريقې سره ئې دا احاديث معلول او ګرځول.(٤)
خو حافظ ابن حجر فرمائی، چې د ابن الجوزی دا اعتراض صحيح نهٔ دې، او ددې احاديثو په صحت باندې په دې سره هيڅ اثر نهٔ پريوځی، ځكه چې هغه په متعدد طرقو سره مروی دی. او ښكاره خبره ده چې كلام په ټولو طرقو كښې نشته، همدغه شان په دې بناء باندې هم هغه دا احاديث د استدلال ور نهٔ دی ګرځولې، چې دا د هغه صحيح احاديثو په مقابله كښې راغلی دی، چې د حضرت ابوبكر ﷛ په حوالې سره منقول دی، او د دهٔ (ابن الجوزی) خيال

---

١) السنن الكبرى للنسائي: ٥/١١٨
٢) تهذيب الكمال: ٢٢/٥٢٨
٣) فتح الباري: ٧/٢٠، دارالسلام. د "سد باب" په حوالې سره مولانا ادريس كاندهلوی فرمائی چې ددې حكم دوه وارې وركړې شوې دې، اول وارې ددې نه د حضرت علی ﷛ استثنا اوشوه، او دويم وارې د حضرت ابوبكر ﷛، او د حضرت علی ﷛ په حوالې سره د باب نه مراد حقيقی او د ابوبكر ﷛ په حقله د باب نه مجازی (يعنی خوخه) معنیٰ مراد ده، التعليق الصبيح: ٧/٣٦٥
٤) كتاب الموضوعات لابن الجوزی، باب فضائل علی: ١/٢٧٥، ٢٧٣، دار الكتب العلمية بيروت

Maktaba Tul Ishaat.com

دادي،چې دا احاديث روافضو د ابوبكر رضی الله عنه په حقله د وارد شوې احاديثو په مقابله كښې وضع كړې دی.،(د ځان نه جوړ كړې دی)حافظ صاحب فرمائی چې ابن الجوزی په دې كښې ډير بد خويدلي دې،او سراسر غلطه رائې ئې قائم كړې ده،صرف د خپل وهم په بنياد باندې هغه صحيح احاديث رد كړی دی،او وئيلي ئې دی چې دا د صحيح احاديثو سره معارض او مقابل دی.په دې وجه مردود دی.

حال دادې چې د تعارض په صورت كښې تطبيق ممكن وی نو تطبيق به كولې شی،او دلته تطبيق ممكن دې.[1]

د احمد امين مصری جاهلانه رائې:احمد امين مصری مشهور عربی اديب دې،ولې د اديب كيدو سره سره هغه د مستشرقينو نه هم ډير متاثره معلوميږی،او د استشراق زهرو په هغهٔ داسې اثر كړې دې چې د هغې په نتيجه كښې هغه كله كله داسې خبرې هم كوی چې په هيڅ شان د قبليدو وړ نهٔ وی،دلته هغهٔ دا وئيلی دی چې د"سدالابواب"نه د استثناء خصوصيت په ابوبكر او علی كښې چا ته هم نهٔ دې حاصل،بيا علوييينو يعنی څوك چې د حضرت علی رضی الله عنه ملگری وو،هغوی د هغه په فضيلت كښې دا احاديث د ځان نه جوړ كړل،"سدُّوا هذه الأبواب كلها إلا باب علی"او كوم خلق چې د حضرت ابوبكر رضی الله عنه ملگری او موافقين وو،هغوی د حضرت صديق په حقله د"سدُّوا هذه الأبواب إلا باب أبي بكر"روايت د ځان نه جوړ كړل،او په حقيقت كښې ددې رواياتو هيڅ اصل نشته.[2]

د احمد امين دا خبره بالكل غلطه او د عقل او پوهې نه ډيره لرې ده،ځكه په دې حوالې سره چې كوم روايات منقول دی،هغه ډير قوی او مضبوط دی،او د هغې په موجودگئ كښې داسې خبره كول بالكل مناسب نهٔ دی،او پاتې شوه خبره د تعارض نو د هغې حل تطبيق دې،او دلته تطبيق ممكن دې.

په رواياتو كښې تطبيق:بزار په خپل مسند كښې ددې متعارض روايتونو په مينځ كښې تطبيق اړخ ته اشاره فرمائيلې ده،هغه وائی اهل كوفې ته د حسن درجې په رواياتو سره د حضرت علی رضی الله عنه فضيلت ثابت دې،او د اهل مدينې په رواياتو سره د حضرت ابوبكر رضی الله عنه فضيلت ثابت دې،اوس كهٔ د اهل كوفې روايات ثابت شی،نو بيا به د جمع بين الروايات صورت هغه وی،چې هغې اړخ ته د حضرت ابو سعيد خدری په روايت كښې اشاره ده.

ابو سعيد خدری فرمائی،چې نبی كريم ﷺ حضرت علی رضی الله عنه ته اوفرمائيل:

"لايحلُّ لأحد أن يُجنِبَ في هٰذا المسجدِ غيري وغيرك".[3]

زما او ستا(حضرت علی رضی الله عنه) نه علاوه چا ته هم په دې جمات كښې د جنابت په حالت كښې

---

[1] فتح الباري:۷/ ۲۰،دارالسلام

[2] فجر الإسلام لاحمد امين،ص:۲۰۶،دارالكتب العلمية بيروت

[3] رواه الترمذی،سنن الترمذی،باب قول النبی لعلیٍّ أنت منّي وأنا منك،رقم:۱٤۰۹۳

Maktaba Tul Ishaat.com

تلل جائز نهٔ دی۔
ددي مطلب دغه دې چې د حضرت علی رضی الله عنه د کور هم دغه یوه دروازه وه، چې جمات ارخ ته به کلاویده، او هغه بله دروازه نهٔ وه، په دې وجه هغهٔ ته ئې د دروازې بندولو اونهٔ فرمائیل، ځکه چې په دې سره به هغه په مشکل کښې اخته شوې وو، بلکه دا ممکن هم نهٔ وو.

ددي په یو بل روایت سره هم تائید کیږی، چې قاضی اسماعیل په "احکام القرآن" کښې د مطلب بن عبد الله بن حنطب په طریقې سره نقل کړې دي، هغه فرمائی:
"أن النبی ﷺ لم یاذن لأحد أن یمرّ فی المسجد وهو جُنب إلا لعلی بن أبی طالب، لأن بیته کان فی المسجد". (۱)
نبی کریم ﷺ ما سوا د حضرت علی رضی الله عنه نه چا ته هم د جنابت به حالت کښې په جمات کښې د تیریدو اجازت نهٔ دې ورکړې، ځکه چې د هغهٔ کور په جمات کښې وو.
نو خلاصه د جمع بین الروایات دا شوه، چې د سدّ ابواب حکم دوه وارې اوکړې شو، اول وارې په هغې سره د حضرت علی رضی الله عنه استثناء اشوه، او دا په دې وجه چې د هغه د بهر تلو راتلو بله لار نهٔ وه، او دویم وارې د بندولو حکم چې راغې، نو د هغې نه سیدنا ابوبکر رضی الله عنه مستثنی کړې شو، او په دې سره مقصود د هغهٔ خصوصیت او استحقاق خلافت اظهار وو. بیا هم حافظ ابن حجر فرمائی، د جمع بن الروایات په دې صورت کښې به یوه اضافه کول وی، او هغه دا چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په قیصه کښې به "باب" په خپله حقیقی معنی باندې محمول نهٔ وی، بلکه مجازاً به ددې نه مراد "خوخه" یعنی کهړکې وی، په اصل کښې داسې اوشود چې رسول الله ﷺ د ټولو دروازو د بندولو حکم اوفرمائیلو نو د حضرت علی رضی الله عنه باب ئې مستثنی کړو، بیا خلقو جمات ته د نزدې راتلو د پاره کړکې جوړې کړې، او د هغې استعمال ئې شروع کړو، بیا رسول الله ﷺ د ټولو کهړکو بندولو حکم اوکړو، او ابوبکر ئې ددې حکم نه مستثنی کړو، اوس کهړکې او باب علی ټول بند شو او ښکاره خبره دد چې استثنا به د څهٔ اختصاص، ځانګړتیا او ترجیح په وجه باندې وی، او هغه اختصاص دغه دې، چې حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خلافت مستحق او په هغې باندې متمکن کیدونکې وو. نو نبی کریم ﷺ د سیدنا ابوبکر استحقاق د خلافت بلا فصل ښکاره کولو د پاره د سدّ ابواب د عام حکم نه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه استثناء اوفرمائیله. (۲)

یو اشکال او د هغې جواب: په دې باندې یو اشکال واردیږی، چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه کور خو په "سنح" مقام کښې وو، چې د مدینې په عوالی کښې وو، بیا د هغهٔ د کور دروازه یا خوخه په مسجد نبوی کښې څنګه کلاویده، دا خبره پوهې ته نهٔ راځی.......؟

ددې جواب دادې، چې په "سنح" مقام کښې د هغهٔ د کور کیدو نه دا څنګه لازم راځی، چې د هغهٔ د مسجد نبوی سره متصل کور نهٔ وی، په دې وجه دا اعتراض ضعیف دې، او حقیقت

---

(۱) فتح الباری: ۹\۱۱۸
(۲) فتح الباری: ۷\۲۰، دارالسلام

Maktaba Tul Ishaat.com

دادي،چې د حضرت ابوبكر رضی الله عنه كور د مسجد نبوی سره نزدې او متصل وو،او په سنح كښې د هغهٔ د سخرګنئ كور وو،او سخرګنئ ئې انصار وو.(۱)

د حديث بعضې فائدې:په ذكر كړې شوې حديث كښې څهٔ نورې فائدې هم دی،مثلاً د حضرت ابوبكر رضی الله عنه د حد نه زيات فضيلت او د هغهٔ ددې خبرې اهل كيدل چې رسول الله ﷺ هغه خپل خليل جوړ كړی،دغه شان دا هم معلوميږی،چې "خلّت"يو خاص صفت دې،چې د عدم مشاركت تقاضا كوی،يعنی د يو سړی دوه خليلان نهٔ شی كيدې،او يو سړې د دوؤ سړو خليل نهٔ شی جوړيدې.

دا هم د حديث نه معلوميږی،چې جماتونه بغير د څهٔ اهم ضرورت نه د لار په توګه استعمالول شرعاً صحيح نهٔ دی.

همدغه شان د حديث نه دا هم معلوميږی چې د سامعينو د ذهنونو د ويخولو د پاره رسول الله د تصريح په ځائې په يوئې خاصې طريقې سره د حضرت ابوبكر رضی الله عنه فضيلت اړخ ته اشاره اوكړه،او په دې خبره تنبيه اوكړې شوه،چې په علماؤ كښې د پوهې په اعتبار سره تفاوت وی،او د"أعلم"وئيلو مستحق هغه كس وی،چې په پوهه كښې د نورو نه ځانګړې وی،په حديث كښې دا هم اووئيلې شو،چې آخرت ته په دنيا باندې ترجيح وركول پكار دی،د محسن شكريه ادا كول پكار دی،او د هغهٔ توصيف او تعريف كول پكار دی.

ابن بطال فرمائی ددې نه دا هم معلومه شوه،چې د امارت او خلافت د غړی (يعنی اميدوار) د پاره ضروری ده چې څهٔ خصوصيت او ځانګړتيا په كښې موجود وی.(۲)

۴-باب فَضْلِ أَبِي بَكْرٍ بَعْدَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم

۳۴۵۵:(۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما - قَالَ : كُنَّا نُخَيِّرُ بَيْنَ النَّاسِ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَنُخَيِّرُ أَبَا بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، ثُمَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رضي الله عنهم [۳۴۹۴]

رجال الحديث

عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنِ عَبْدِالله:دا عبد العزيز بن عبد الله الاويسی دې،ددهٔ احوال تير شوی دی.(۴)

---

(۱) فتح الباری:۷،۱۹،دارالسلام۱

(۲) فتح الباری:۷،۲۰،۲۱

(۳) الحديث أخرجه البخاری فی صحيحه:۱،۵۱۶،كتاب فضائل أصحاب النبی ﷺ،باب فضل أبی بكر بعد النبی ﷺ،رقم:۳۶۵۵،وفی:۱،۵۲۲،كتاب فضائل أصحاب النبی ﷺ،باب مناقب عثمان بن عفان، رقم:۳۶۹۸، وأبو داؤد فی سننه:۲،۲۸۰،كتاب السنة،باب فی التفضيل،رقم:۴۶۲۷،و:۴۶۲۸،والترمذی فی جامعه:۲،۲۱۱، أبواب المناقب،باب مناقب عثمان بن عفان رضی الله عنه،رقم:۳۷۰۷

(۴) اوګورئ:صحيح البخاری،كتاب العلم،باب الحرص على الحديث،حديث:(۹۹).

Maktaba Tul Ishaat.com

سُلَیْمَانُ: دا سلیمان بن بلال القرشی التیمی دې. ددهٔ احوال په کتاب العلم، باب طرح الإمام المسئلة علی أصحابه لیختبر ما عندهم من العلم کښې تیر شوی دی.(۱)

یَحْیَی بْنِ سَعِیْدِ: دا یحیی بن سعید الأنصاری دې. ددهٔ احوال په "کتاب الإیمان، باب صوم رمضان احتساباً من الإیمان" کښې تیر شوی دی.(۲)

نَافِع: د نافع نه مولی عبدالله بن عمر رضی الله عنهما مراد دې، ددهٔ حالات تیر شوی دی.(۳)

ابْنِ عُمَرَ: دا عبد الله بن عمر د رسول الله ﷺ صحابی دې، ددهٔ حالات په "کتاب الإیمان، باب الإیمان وقول النبی ﷺ بُنِی الإسلام علی خمس" کښې تیر شوی دی.(۴)

په خلفاء اربعوٴ کښې چې کوم ترتیب د خلافت دې هم دغه ترتیب د فضیلت دې: د نبی کریم ﷺ نه ورستو مقام او مرتبه د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ده، امام شافعی رحمه الله فرمائی چې په دې خبره باندې اجماع ده، چې د نبی کریم ﷺ نه ورستو د ټولو نه افضل حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه دې. او په اهل سنت والجماعت کښې تقریباً په دې مسئله کښې هیڅ اختلاف نشته، په خلفاء اربعوٴ ابوبکر صدیق، عمر فاروق، عثمان غنی او علی المرتضی رضی الله عنهم وأرضاهم أجمعین کښې چې کوم ترتیب د خلافت دې، همدغه ترتیب د فضیلت هم دې.(۵)

د امام احمد بن حنبل رحمه الله قول: امام احمد بن حنبل رحمه الله د حضرت سفینه رضی الله عنه د روایت "الخلافة بعدی ثلاثون سنة"(۶) په ترتیب د خلافت باندې استدلال کړې دې، د ابوداؤد په روایت کښې د خلافة النبوة بعدی ثلاثون سنة الفاظ هم وارد شوی دی.(۷) د حضرت علی رضی الله عنه په خلافت او د هغه په څلورم خلیفه کیدو باندې امام احمد بن حنبل رحمه الله دا حدیث په استدلال کښې وړاندې کړې دې.

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی: "من لم یُرَبِّع بِعَلِیٍّ فهو أضل من حمار أهله"(۸)
څوک چې حضرت علی رضی الله عنه ته څلورمه مرتبه ورنهٔ کړی، او هغه څلورم خلیفه اونهٔ منی، هغه د خپل کور د ساتونکې خر نه هم زیات کم عقل دې، خوارجو او روافضو اړخ ته اشاره ده.

---

(۱) کشف الباری: ۱۳۷/۳
(۲) کشف الباری: ۳۳۱/۲
(۳) کتاب العلم، باب من أجاب المسائل بأکثر مما سأله.........
(۴) کشف الباری: ۶۳۷/۱
(۵) فتح الباری: ۱۲۰/۹
(۶) مسند احمد حدیث (۲۱۹۷۸)
(۷) فتح الباری: ۱۱۸/۹
(۸) مسند احمد: ۲۲۱/۵، مؤسسة قرطبة القاهرة، وفتح الباری: ۱۱۸/۹

Maktaba Tul Ishaat.com

د مجدد الف ثانی رائې، او د ائمۀ اربعؤ مذهب: حضرت مجدد الف ثانی شیخ احمد سرهندی رحمه الله په خپلو مکتوباتو کښې د حضرات ائمۀ اربعؤ نه نقل کړی دی، کوم چې ترتیب د خلافت دې همدغه ترتیب د فضیلت دې، خو واقعه داده، چې په دې مسئله کښې د امام مالك او امام ابو حنیفه رحمهما الله نه مختلف روایات هم منقول دی، حضرت ابوبکر رضی الله عنه د حضرت عمر رضی الله عنه نه افضل دې، حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه نه افضل دې، او په حضرت عثمان رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه کښې اختلاف دې، چې آیا حضرت عثمان رضی الله عنه افضل دې یا حضرت علی رضی الله عنه، د اکثرو علماؤ رائې داده، چې حضرت عثمان رضی الله عنه افضل دې، دغه د امام مالك آخری روایت دې، او دې اړخ ته هغوی رجوع فرمائیلې ده، لکه څنګه چې قاضی عیاض او قرطبی نقل کړې دی، او همدغه د امام ابو حنیفه مشهور روایت دې، او زمونږ أصحاب هم دغه نقل کوی.[1]

دویم روایت د امام مالك رحمه الله نه د توقف منقول دې، او همدغه یو روایت امام ابو حنیفه رحمه الله اړخ ته هم منسوب دې، امام صاحب چې د اهل سنت والجماعت کوم علامات بیان کړی دی، په هغې کښې د "أن تفضل الشیخین و تحب الختنین وتری المسح علی الخفین" الفاظ راغلی دی، دلته ئې د شیخینو فضیلت د اهل سنت والجماعت په علاماتو کښې شمیر کړې دې، ولې په ختنینو (دوؤ زومانو) یعنی عثمان او علی رضی الله عنهما کښې د چا فضیلت ضروری نۀ دې ګرځولې شوې.

بیا هم مجدد الف ثانی رحمه الله ددې توقف یوه خاص وجه بیان کړې ده، هغه فرمائی چې د امام صاحب مقصود ددې نه توقف نۀ دې، بلکه په اصل کښې د حضرات شیخینو نه ورستو د ختنینو متعلق د خلقو قسم قسم بد ګمانئ پیدا شوې وی، چا به په حضرت عثمان رضی الله عنه باندې قسم قسم تبصرې کولې، چا به د حضرت علی رضی الله عنه متعلق اُلټا پلټا تبصرې کولې، په دې حالاتو کښې حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله په اهل سنت والجماعت کښې د کیدو د پاره دا علامت ضروری اوګرځولو، چې د ختنینو سره به محبت اوکړې شی.[2]

د قاضی ابوبکر ابن الباقلانی، امام الحرمین او ابو العباس القلانسی نه هم د توقف قول نقل کړې شوې دې.[3]

د علی رضی الله عنه د تفضیل قول: دوه قوله شو، یو دا چې حضرت عثمان رضی الله عنه د حضرت علی رضی الله عنه نه افضل دې، او دویم قول د توقف. دریم قول دادې، حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه نه افضل دې، او ددې قول قائلین ډیر علماء دی، د سفیان ثوری رحمه الله نه هم دا قول نقل کړې شوې دې، خو وئیلې شوی دی، چې حضرت سفیان د خپل دې قول نه رجوع کړې وه.[4] ابن خزیمه

[1] شرح العقیدة الطحاویه، ص۱۴۸۵\
[2] المکتوبات الربانیة: ۳۶۶.۲، مکتوب نمبر ۳۴۹، دارالکتب العلمیة بیروت\
[3] شرح العقیدة الطحاویة (۴۸۶)\
[4] فتح الباری: ۱۹.۷، د زیات تفصیل د پاره اوګوری: شرح الفقه الأکبر لعلی القاری، ص۱۱۳، دارالکتب العلمیة بیروت، همدغه شان مجموع الفتاوی لابن تیمیه: ۱۲۲۰.۴

Maktaba Tul Ishaat.com

او د هغهٔ نه وړاندې او د هغهٔ نه ورستو یو جماعت هم ددې قائل پاتې شوی دی.[1] حافظ شمس الدین ذهبی په میزان الاعتدال کښې لیکلی دی، چې محدث ابو الفضل سلیمان فرمائی چې د أعمش او نعمان بن ثابت (یعنی امام ابوحنیفه) شعبه، عبدالرزاق، ابن همام، عبید الله بن موسیٰ عبدی، عبدالرحمٰن ابن أبی حاتم الرازی او نور هم بعضې خلق حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه نه افضل ګرځوی.[2] ددې نه معلومه شوه، چې په اهل سنت والجماعت کښې یو جماعت د حضرت علی رضی الله عنه د تفضیل قائل دې.

حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت نه وړاندې مفضول او ورستو د افضل کیدو قول: دلته یو څلورم قول شمس الائمه سرخسی په شرح سیر کبیر کښې نقل کړې دې، چې د خلافت نه وړاندې حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه نه افضل وو، خو د خلافت ملاویدو نه ورستو حضرت عثمان رضی الله عنه د حضرت علی رضی الله عنه نه افضل شو، شمس الدین سرخسی فرمائی چې زمونږ له مخې مذهب دادې، چې حضرت عثمان رضی الله عنه د حضرت علی رضی الله عنه نه قبل الخلافة او بعد الخلافت افضل وو.[3] د امام احمد نه دا نقل کړې شوی دی، چې په خلفاء اربعو کښې کوم ترتیب د خلافت دې، همدغه ترتیب د خلافت هم دې، دا قول حافظ ابن عبد البر د امام احمد او حافظ ابو زرعه الرازی نه نقل کړې دې.[4]

په خلافت او فضیلت کښې د فرق قول: د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه ابن عبد البر یو قول دا هم نقل کړې دې، چې هغوی په خلافت او فضیلت کښې فرق کړې دې، په خلافت کښې خو هغه د حضرت علی رضی الله عنه څلورم خلیفه کیدو قائل دې، خو په تفضیل کښې به هغهٔ د حضرت عثمان رضی الله عنه نه ورستو سکوت کولو، په دې وجه د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت دې:

"كنا نخيّر بين الناس في زمانِ رسول الله ﷺ فنخيّر أبابكر، ثم عمر، ثم عثمان".[5]

او په بعضې روایاتو کښې ددې نه ورستو دا هم وارد شوی دی، "ثم نترك أصحاب النبي ﷺ لا نفاضل بينهم"[6] خو حافظ ابن عبد البر په دې روایت باندې په ډیر شور او زور سره نکیر کړې دې، او فرمائیلې ئې دی، په دې کښې خو څهٔ اختلاف نشته، چې حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه نه ورستو د باقی ټولو صحابهٔ کرامو نه افضل دې، بیا د حضرت عثمان رضی الله عنه نه ورستو د سکوت څهٔ معنیٰ؟

---

[1] فتح الباری: ۷/۱۹\
[2] میزان الاعتدال للذهبی: ۲/۵۸۸، رقم الترجمة (۴۹۶۵)، ترجمة عبدالرحمن بن أبی حاتم، دار إحیاء الکتب العربیة، مطبوعة: ۱۹۶۳\
[3] شرح کتاب السیر الکبیر: ۱/۱۱۱، دار الکتب العلمیة بیروت\
[4] فتح الباری: ۷/۱۹\
[5] جامع الأصول فی أحادیث الرسول: ۸/۵۷۹\
[6] جامع الأصول فی أحادیث الرسول: ۸/۵۷۹، رقم الحدیث: ۶۳۹۴

Maktaba Tul Ishaat.com

د امام غزالی رحمه الله قول: امام غزالی په "إحیاء علوم الدین" کښې فرمائی:

"الاصل الثامن: انّ فضل الصحابة رضي الله عنهم علی حسب ترتیبهم فی الخلافة".[1]

د تفضیلِ عثمان او تفضیلِ علی دواړو اجازت: امام یحیٰی بن معین نقل کړی دی، هغه فرمائی:

"مَن قال: أبوبکر، وعمر، وعثمان، وعلی وعرَف لعلیّ سابقیّته، وفضله فهو صاحب سنّة، ومن قال أبوبکر وعمر وعلی وعثمان وعرَف لعثمان سابقیّته فهو صاحب سنّة".[2]

دلته یحیٰی بن معین د تفضیل عثمان او تفضیل علی دواړه قائلین د اهل سنتو نه ګرځولي دی. حافظ ابن اسحاق فرمائی کله چې ما د یحیٰی بن معین وړاندې د ابن عمر رضي الله عنهما هغه روایت بیان کړو، نو یحیٰی بن معین ته ډیره غصه راغله او هغهٔ سختې خبرې اوکړې. حافظ ابن عبد البر فرمائی چې ابن معین فرمائی چا چې داسې خبره کړې ده، هغه د اهل سنتو د اجماع خلاف خبره کړې ده، ځکه چې په اهل سنتو کښې خلف او سلف ټول په دې خبره باندې متفق دی. برابره خبره ده کهٔ اهل فقه دی او کهٔ اهل اثر او محدثین چې حضرت علی رضي الله عنه د حضرت عثمان رضي الله عنه نه ورستو افضل الناس دې. خو حافظ ابن حجر العسقلانی د ابن عمر رضي الله عنهما د حدیث دا جواب ورکړو، چې کیدې شی د صحابؤ په زمانه کښې هم دغه (د عثمان نه ورستو د توقف والا) خبره پاتې وی او هر چې اجماع ده هغه ورستو منعقد شوې وی. د ورستو منعقد شوې اجماع په وجه هغه سکوت کوم چې د صحابؤ په زمانه کښې د حضرت عثمان رضي الله عنه نه ورستو به کولې شو، د هغې نفی به څنګه لازمه شی.

حضرت علی رضي الله عنه د حضرت عثمان رضي الله عنه نه افضل ګرځول د صحابهٔ کرامو توهین دې: شیخ الإسلام حافظ ابن تیمیه فرمائی، ایوب السختیانی، احمد بن حنبل او دار قطنی فرمائی چا چې حضرت علی رضي الله عنه ته د حضرت عثمان رضي الله عنه نه افضل اووئیل هغه د صحابهٔ کرامو توهین اوکړو. ځکه چې د حضرت عمر رضي الله عنه د شهادت نه ورستو ټولو صحابهٔ کرامو په اجماع سره حضرت عثمان رضي الله عنه ته په حضرت علی رضي الله عنه باندې ترجیح او تفضیل ورکولو سره خلیفه جوړ کړو، اوس کهٔ حضرت علی رضي الله عنه ته افضل اووئیلې شی، نو د هغې مطلب خو به یا دا وی، چې مهاجر او انصار صحابهٔ کرام د هغهٔ د افضلیت نه جاهل وو، او یا به مطلب دا وی چې هغوی ټول د حق د ښکاره کولو نه عاجز او قاصر وو، او دا دواړه خبرې د صحابهٔ کرامو د توهین په زمره کښې راځی.[3]

د کلام خلاصه: خلاصه د کلام دا شوه، چې په حدیث کښې باب کښې د ابوبکر او د عمر د تخییر او تفضیل صراحت دې، او په دې کښې په اهل سنت والجماعت کښې د چا هم اختلاف نشته. بیا د حضرت عثمان رضي الله عنه په باقی صحابؤ کښې د افضلیت ذکر دې، او د

[1]) اتحاف السادة المتقین: ۲، ۲۵۶

[2]) فتح الباری: ۷، ۱۱۶

[3]) مجموع الفتاوی لشیخ الإسلام: ٤، ۲۲۰

Maktaba Tul Ishaat.com

تفضيل عثمان په صحت او ثبوت كښې هم هيڅ كلام نشته،ابن عبد البر چې په دې كوم طعن كړې دې،حافظ ابن حجر فرمائي،زما په خيال ابن عبد البر په دې زياتوالي باندې اعتراض كړې دې،چې د عبيد الله بن عمر په روايت كښې مذكور دې،او هغه د ابن عمر دا الفاظ دي، "ثم نترك أصحاب رسول الله ﷺ.........".

خو د ابن عبد البر په دې زياتوالي باندې تنقيد هم د قبلولو وړ نۀ دې،ځكه چې په دې كښې نافع متفرد نۀ دې،بلكه د هغه متابع موجود دې،چې خيثمه د يوسف بن الماجشون عن أبيه عن ابن عمر...... په طريقې سره نقل كړې دې:

"كنا نقول په عهد رسول الله ﷺ: أبوبكر وعمر وعثمان ثم ندع أصحاب رسول الله ﷺ فلا نفاضل بينهم". (۱)

مونږ به د نبي ﷺ په زمانه كښې وئيل،ابوبكر،عمر او عثمان،بيا به مونږ د رسول الله ﷺ أصحاب پريښودل او په هغوى كښې به مو تفاضل نۀ كولو(يعنى څوك افضل او څوك به مو مفضول نۀ گرځول).

خو ددې ترك تفاضل نه هم دا نۀ ثابتيږي چې صحابۀ كرام ددې دريؤ حضراتو نه ورستو بالكل د چا د افضليت قائل نۀ وو،يعنى د ترك تفاضل نه عدم اعتقاد د افضليت على ﷺ لازم نۀ راځي،كله چې پخپله د حديث راوى ابن عمر ﷺ هم دا منى چې د خلفاء ثلثه نه ورستو حضرت على ﷺ د نورو صحابۀ كرامو نه افضل وو،څنګه چې په وړاندېنې باب كښې مونږ د هغۀ حديث ذكر كړې دې،په بعضې طريقو كښې د ابن عمر ﷺ په دې روايت د تخيير او تفضيل كښې د خلافت قيد هم لګولې شوې دې،څنګه چې ابن عساكر او طبرانى وغيره د عبد الله بن يسار عن سالم عن ابن عمر په طريقې سره روايت كړې دې:

"إنكم لتعلمون إنا كنا نقول على عهد رسول الله ﷺ أبوبكر وعمر وعثمان،يعني في الخلافة". (۲)

تاسو ته خو پته ده چې مونږ به د رسول الله ﷺ په زمانه كښې وئيل چې ابوبكر،عمر او عثمان،يعنى په خلافت كښې د دوى دغه ترتيب دې،چې اوله درجه د ابوبكر ده،بيا د عمر او بيا د عثمان ﷺ.

"كنا نقول في عهد رسول الله ﷺ مَن يكون أولى الناس بهذا الأمر؟ فنقول: أبوبكر ثم عمر". (۳)

مونږ به د رسول الله ﷺ په زمانه كښې وئيل چې ددې خلافت د امر د ټولو نه زيات مستحق څوك دې؟ بيا به مونږ(په اتفاق)سره دا وئيل چې د ټولو نه اول نمبر ابوبكر،بيا عمر ددې خلافت د كار اهليت او استحقاق لرى.

د بعضې نورو صحابۀ كرامو د افضليت اقوال: د بعضې حضراتو نه ددې خلاف اقوال هم منقول دى،مثلاً يو قول دا دې،چې په ټولو كښې افضل په صحابۀ كرامو كښې هغه دې،څوك چې د

۱) المعجم الكبير للطبراني،رقم:۱۳۰۰۳\۱۲

۲) أبوداؤد،كتاب الطب،رقم:۴۶۲۷،والمعجم الكبير،رقم الحديث(۱۳۱۸۱)ومجمع الزوائد:۵،۲۱۰،رقم۸۹۱۳

۳) المعجم الكبير للطبراني،رقم:۱۳۲۱۰\۱۲

Maktaba Tul Ishaat.com

رسول الله ﷺ په زمانه کښې شهيدان شوې دی،او بعضې حضراتو په هغوی کښې د جعفر بن أبی طالب نامه هم اخستې ده.

بعضې حضراتو د حضرت عباس نامه اخستې ده،ولې څنګه چې دا ظاهره ده بالکل ناقابل قبول اوناقابل توجه قول دې،ددې قائل د اهل سنتونه خوځۀ داهل ايمان نه هم نۀ شی کيدې.

او د بعضې خيال دادې،چې افضل الصحابه حضرت عمر رضي الله عنه دې،او د هغوی دليل د مناقب عمر د سرنامې لاندې ذکر کيدونکې حديث دې،چې په هغې کښې حضور ﷺ د يو خوب ذکر کړې دې،چې په هغې کښې هغوی ﷺ د حضرت ابوبکر رضي الله عنه متعلق اوفرمائيل،چې د هغۀ په نزع(يعنی د کوهی نه په اوبو راؤباسلو)کښې کمزوری وه،او د حضرت عمر رضي الله عنه په نَزع کښې قوت او زياتوالې وو،ولې دا هم يو ډير کمزورې استدلال دې.

د خلافت په ترتيب افضليت باندې اجماع ده: او صحيح خبره هغه ده،چې بيهقی د امام شافعی رحمه الله نه نقل کړې ده:

"أجمع الصحابة وأتباعهم على أفضلية أبي بكر،ثم عمر،ثم عثمان،ثم علي".[1]

صحابۀ کرامو او تابعينو په دې خبره باندې اجماع او اتفاق کړې دې،چې د ټولو نه افضل ابوبکر رضي الله عنه دې،بيا حضرت عمر رضي الله عنه،بيا حضرت عثمان رضي الله عنه او بيا حضرت علی رضي الله عنه.

همدغه خبره شيخ الإسلام ابن تيميه هم فرمائيلې ده.[2]

۵-باب: قَوْلِ النَّبِي صلى الله عليه وسلم «لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً»

قَالَهُ أَبُو سَعِيدٍ. [ر:۴۵۴]

۳۴۵۶،۳۴۵۷:[3] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ -رضي الله عنهما- عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ أُمَّتِي خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُ، أَبَا بَكْرٍ وَلَكِنْ أَخِي وَصَاحِبِي

دا د کتاب فضائل أصحاب النبی ﷺ پنځم او د فضائل أبی بکر څلورم باب دې،په دې کښې تقريباً ۲۳ روايات دی،د ټولو تعلق د فضائل أبی بکر سره دې،بيا هم د هر روايت مناسبت د ترجمة الباب سره واضح نۀ دې،او په هر روايت کښې ځان ځان له فوائد هم دی،چې ددې لاندې به بيان کړې شی.انشاء الله.

ترجمة الباب سره مناسبت: ددې اولنی روايت مناسبت خو د ترجمة الباب سره بالکل واضح دې،او د باب مقصد هم بالکل ښکاره دې،يعنی د ابوبکر ځانګړې مقام او د هغۀ د رسول الله ﷺ د خليل کيدو د استحقاق بيان.[4]

---

[1]) أصول الدين عند الإمام أبي حنيفة لمحمد بن عبد الرحمٰن الخميس:۱۴۷،۱

[2]) مجموع الفتاوىٰ: ۴،۲۲۰

[3]) الحديث سبق تخريجه فى كتاب الصلاة،باب الخوخة والمَمَرّ فى المسجد........

[4]) عمدة القاري:۱۶،۲۴۶

Maktaba Tul Ishaat.com

قاله أبو سعيد: دا تعليق په باب نمبر ۳، باب قول النبی "سدوا الأبواب إلا باب أبی بکر" کښې موصولا مذکور دې.[1]

رجال الحديث

مُسلمُ بنُ ابراهيم: دا مسلم بن إبراهيم القصاب الأزدی الفراهيدی البصری دې. ددهٔ حالات د "کتاب الإيمان، باب زيادة الإيمان ونقصانه" لاندې تير شوی دی.[2]

وُهَيبٌ: د وهب تصغير دې، وهيب بن خالد بن عجلان الباهلی البصری مراد دې، ددهٔ حالات هم په "کتاب الإيمان، باب تفاضل أهل الإيمان فی الأعمال" کښې تير شوی دی.[3]

أيُوبُ: دا ايوب بن أبی تميمه کيسان السختياني البصری دې. دده حالات په "کتاب الإيمان، باب حلاوة الإيمان" کښې تير شوې دی.[4]

عِكرِمَةَ: د حديث او تفسير مشهور امام ابو عبد الله عکرمة مولی عبد الله بن عباس رضی الله عنهما مراد دې، ددهٔ احوال د "کتاب العلم، باب قول النبی ﷺ اللهم علمه الکتاب" لاندې تير شوی دی.[5]

ابنِ عَبّاسٍ: ترجمان القرآن، ابن عمّ رسول الله ﷺ عبدالله بن عباس رضی الله عنهما مراد دې، ددهٔ احوال د "بدء الوحی" د څلورم حديث لاندې تير شوی دی.[6]

ايا د رسول الله ﷺ د الله تعالی نه علاوه بل خليل نهٔ وو: لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً خَلِيْلاً ....دلته اول حديث خو د ابو سعيد خدری رضی الله عنه والا دې، چې تعليقاً مذکور دې، او دويم حديث د حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما نه منقول دې.

چې دلته په دريؤ طريقو سره مروی دې، په اوله طريقه کښې دا الفاظ دی، وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً مِنْ أُمَّتِيْ خَلِيْلاً لَاتَّخَذْتُ اَبَا بَكْرٍ وَلٰكِنْ أَخِيْ وَصَاحِبِيْ په دويمه طريقه کښې د "وَلٰكِنْ أُخُوَّةُ الإسلام أَفْضَلُ" الفاظ دې او په دريمه کښې هم دغه الفاظ دی، ولې هغه روايت د قتيبه عن عبد الوهاب عن ايوب په طريقې سره دې، دلته ددې حديث دوه جملې دی، په اوله جمله کښې، چې شرط په حرف لَوْ سره راؤړلې شوې دې، د هغې مضمون دادې، چې رسول الله ﷺ څوک هم خپل خليل نهٔ دی جوړ کړې، د خليل جوړولو نفی ده، په دې کښې خو يوه دا خبره د خيال

[1]) اوګورئ صحيح البخاري، باب قول النبی ﷺ "سُدُّوا الأبواب إلا باب أبی بکر" حديث (۳۶۵۴).
[2]) اوګورئ کشف الباری: ۲، ۴۵۵\
[3]) کشف الباری: ۲، ۱۱۸\
[4]) اوګورئ کشف الباری: ۲، ۲۶\
[5]) اوګورئ کشف الباری: ۳، ۳۶۳\
[6]) کشف الباری: ۱، ۳۴۵\

Maktaba Tul Ishaat.com

کولو ور ده، چې په دې سره مراد هم "نفي الخليل من الناس" ده، لکه څنګه چې په متعدد رواياتو کښې ددې تصريح هم ده، مثلاً يو روايت دی، د ابو سعيد خدری رضی الله عنه په هغې کښې د "غيرربي" الفاظو زياتوالې دې.[1]

او د ابن مسعود روايت چې په صحيح مسلم کښې دې، په هغې کښې دا الفاظ دی: "ولكن صاحبكم خليل الله"[2] دلته د "غيرربي" الفاظو نه معلوميږی چې په انسانانو کښې د هغوی څوک خليل نۀ کيدل مراد دی، او د "وقد اتخذ الله......" نه هم معلوميږی، چې په انسانانو کښې د هغوی څوك خليل نۀ وو، ځکه چې خليل خو صرف يو وی، او چې الله تعالى هغوی ﷺ خپل خليل جوړ کړو، نو د هغوی ﷺ خليل هم صرف الله جل مجده شو، نۀ چې څوك مخلوق.

علامه عينی د ابو الحسن الحربی د تخريج کړی يو روايت ذکر کړې دې، او حافظ ابن حجر د ابو الحسن الحربی په حوالې سره د هغې ذکر کړې دې، دا د أبی ابن کعب رضی الله عنه روايت دې، چې د هغې الفاظ داسې دی:

"إن أحدث عهدی بنبيكم قبل موته بخمس، دخلتُ عليه وهو يقول إنه لم يكن نبی وقد اتخذ من أمته خليلاً وإن خليلی أبوبكر، ألا وإن الله اتخذنی خليلاً كما اتخذ إبراهيم خليلاً".[3]

څما چې د رسول الله ﷺ سره د ټولو نه نزدې (يعنی د آخرنی) ملاقات زمانه ده، هغه د رسول الله ﷺ د وفات نه پنځه ورځې وړاندې زمانه ده، زه د هغوی ﷺ خوا ته لاړم، هغوی ﷺ فرمائيل، هر نبی د خپل امت نه يو خليل جوړ کړې دې، او زما خليل ابوبکر رضی الله عنه دې، او واورئ! الله تعالى زۀ خليل جوړ کړې يم، لکه څنګه ئې چې ابراهيم عليه السلام خليل جوړ کړو.

دا روايت د حديث باب سره معارض دې، ځکه چې په دې کښې د غير الله د خُلت اثبات دې، او په حديث باب کښې ددې نفی ده، علامه عينی فرمائی:

"هذا لايقاوم الذی فی الصحيح ولايعارضه".[4]

دا مذکوره روايت د حديث باب معارض نۀ شی کيدې، ځکه چې هغه د صحيح روايت دې، چې د غير صحاح د روايت په مقابله کښې ډير قوی دې، او بيا د مسلم يو روايت هم د أبی ابن کعب ددې روايت معارض دې، د هغې الفاظ دادی: "إنی أبرأ إلى الله تعالى أن يكون لی منكم خليل".[5] زه د الله تعالى د پاره ددې خبرې نه د براءت اظهار کوم، چې ستاسو نه زما يو

---

[1] فتح البارى: ٩، ٢٦، ١٢٧

[2] صحيح مسلم، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل أبی بكر الصديق، رقم: ٦١٧٥

[3] عمدة القارى: ١٦، ٢٢٧، وفتح البارى: ٩، ١٢٧

[4] عمدة القارى: ١٦، ٣٤٧

[5] صحيح مسلم، باب النهی عن بناء المساجد على القبور، رقم: ١٢١٦

Maktaba Tul Ishaat.com

خليل وى،دا د جندب روايت دي،او د هغوى هم دا الفاظ دى،چې ما د رسول الله ﷺ د وفات نه پنځه ورځې وړاندې دا اُوريدلى دى،هنه ا دا يوه خبره ده،كۀ دا اووئيلې شى چې كۀ د أبى ابن كعب روايت صحيح وى،نو بيا به په دې حديث او په حديثِ باب يا ددې مضمون په نورو احاديثو كښې د تطبيق څۀ صورت وى؟

ابوبكر د رسول الله ﷺ د خليل كيدو ثبوت: علامه عينى فرمائى،په دواړو روايتونو كښې د تطبيق او عدم منافات صورت دادې،چې حضور ﷺ د عاجزئ او تواضعاً لله د وجهې نه د هيڅ يو انسان د خليل جوړولو نه د براءت اظهار اوكړو،ولې بيا الله سبحانه وتعالى د هغوى ﷺ د خليل د جوړولو شوق اوليدو،نو هغوى ﷺ ته ئې ددې اجازت وركړو،او په دې سره د حضرت ابوبكر ﷺ اعزاز او اكرام هم مطلوب وو.([1])

همدغه خبره حافظ ابن حجر هم فرمائيلې ده،او وئيلې ئې دى،چې محبّ الطبرى دې اړخ ته اشاره كړې ده.([2])

حافظ صاحب وړاندې فرمائى چې د ابو امامه نه هم د أبى ابن كعب د روايت په شان روايت منقول دې،او په هغې كښې هيڅ فرق نشته،ماسوا ددې نه چې په دې كښې د پنځو ورځو قيد دې،بيا هم دا دواړه روايتونه كمزورې او واهى دى.([3])

قوله: وَلٰكِنْ أَخِي وَصَاحِبِي: په بعضې رواياتو كښې د الفاظو څۀ اختلاف هم دې،مثلاً په يو روايت كښې د "ولكنه أخى وصاحبى فى الله تعالىٰ" ([4])الفاظ دى،په بعضې كښې "ولكن أخوة الإسلام أفضل" راغلى دى،([5]) همدغه شان په "باب قول النبى "سدّوا الأبواب إلا باب أبى بكر" كښې د ابو سعيد خدرى ﷺ د روايت لاندې د "ولكن أخوة الإسلام ومودّته" "ولكن أخوة الإيمان والإسلام أفضل" او د "ولكن هو أخى فى الدين وصاحبى فى السراء والضراء والحضر والسفر" الفاظ هم دى.([6])

يعنى حضرت ابوبكر ﷺ زما خليل خو نۀ دې خو زما دينى ورور او زما د راحت او تكليف، د حضر او سفر ملګرې دې.

خلّت څۀ څيز دې؟: د خُلّت او اخوّت په مينځ كښې فرق او د افضل او مفضول په حقله څۀ تفصيل خو د ابوسعيد خدرى د پورته محوله روايت لاندې تير شوې دې،دلته هم حافظ ابن حجر ﷫ په خلّت،مودّت،محبت،صداقت وغيره كښې د يووالى يا د جداوالى ذكر كړې

---

[1]) عمدة القارى:۱۶/۲٤۷

[2]) فتح البارى:۹/۲۷،بيروت

[3]) فتح البارى:۹/۲۷،بيروت

[4]) فتح البارى:۹/۲۷،بيروت

[5]) فتح البارى:۹/۲۷،بيروت

[6]) عمدة القارى:۱۶/۲٤۷

Maktaba Tul Ishaat.com

دي،هغه فرمائی د اهل لغت وینا ده،چې د خُلّت مرتبه د ټولو نه لوړه او اعلی درجه ده،دې اړخ ته په حدیث باب کښې هم اشاره ده،او هغه داسې کۀ په مقام د خُلّت باندې څوك وې نو هغه به یقیناً ابوبکر وې،ولې د هغوی ﷺ خلیل څوك هم نشته،هنه ا د هغوی ﷺ اخوت حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته حاصل دې،پته اولګیده چې د خُلّت درجه د اخوت نه لوړه ده،همدغه شان دا چې د حدیث کوم الفاظ دی،"لوکنت متخذا خلیلا غیر ربی"کۀ ما د خپل رب نه علاوه چا لره خلیل جوړولو........ددې نه هم معلومیږی،چې د خُلّت درجه د ټولو نه لویه ده،ځکه چې خُلّت صرف د الله تعالی سره کیږی،او د محبت،صداقت،مودت وغیره تعلق بندګانو سره هم کیږي،څنګه چې د رسول الله ﷺ هم دا تعلق د صحابهٔ کرامو سره وو.

مثلاً د حضرت ابوبکر،حضرت عائشه،حضرت فاطمه،حضرات حسنین رضی الله عنهم وغیرهم سره په مختلفو موقعو باندې حضور ﷺ ددې تعلق اظهار کړې دې.[1]

رسول الله ﷺ د پاره د الله تعالی خُلّت او محبت دواړه ثابت دی: دلته دا اشکال کیدل هم نۀ دی پکار چې د خُلّت تعلق خو د الله تعالی د ابراهیم علیه السلام سره هم وو،او د محمد ﷺ سره د الله تعالی تعلق د محبت وو،حال دادې چې محمد ﷺ په درجه کښې د ټولو انبیاؤ او رسولانو نه افضل وو،نو پته اولګیده چې محبت د خُلّت نه لوئې څیز دی......دا اشکال په دې وجه نۀ دی وارد کیدل پکار چې ټهیك ده د محمد ﷺ د پاره د الله تعالی محبت ثابت دې،ولې هغې سره د هغوی ﷺ د پاره خُلّت هم ثابت دې،او چې کله هغوی ﷺ د محبت او خُلّت دواړو جمع کونکی دی،نو بیا د هغوی ﷺ د افضلیت په وجهٔ باندې د محبت د درجې مرتبهٔ افضلیت به د خُلّت نه څنګه ثابت شی؟والله اعلم.[2]

د خلیل معنی او د اشتقاق ماده: زمخشری فرمائی: "الخلیل هو الذی یوافقك فی خلالك ویسایرك فی طریقك أوالذی یسُدُّ خَلَلَكَ وتَسُدُّ خللَه،أویداخلُك خلالَ منزلك".[3]

یعنی خلیل هغه سړی ته وئیلې شی،چې تا سره ستا په خصلتونو کښې موافقت اوکړی،او ستا په لار باندې تا سره لاړ شی،یا بیا خلیل هغه دې،چې ستا کمې او خلاء پوره کړی،او تۀ د هغۀ کمې پوره کړې،او یا خلیل هغه دې،چې تا سره ستا کور ته د دننه پورې لاړ شی.

او ښکاره ده دا ټول څیزونه د نزدې تعلق او په خپل مینځ کښې د حد نه زیات مناسبت او د موافقت علامات دی،او زمخشری دا ټول وجوه د اشتقاق وجوه جوړول جائز ګرځولی دی،[4] په دې سلسله کښې نور هم متعدد اقوال دی.

او بل قول په دې حوالې سره دادې،چې د خُلّت اصل معنی ده،"انقطاع الخلیل إلی خلیله" د یو

---

[1] فتح الباری:۹،۲۷ بیروت[1]

[2] فتح الباری:۹،۲۷،بیروت[1]

[3] تفسیر کشاف:۱،۵۶۹[1]

[4] فتح الباری:۹،۲۷ بیروت[1]

Maktaba Tul Ishaat.com

دوست د خپل دوست د پاره د نورو نه کټ کيدل او جدا کيدل.

دويم قول دادې، "الخَليل من يتخلَّله سِرُّك" خليل هغه دې چې هغه سره ستا راز وی.

يو بل قول دې، "من لايسع قلبُه غيرَك" چې د چا په زړه کښې ستا نه علاوه د بل چا ځائې نۀ وی يو قول دادې، چې د خُلت اصل معنی استصفاء ده، يعنی څوك صفی جوړول.

يا د خليل معنی ده، "المختص بالمَوَدَّة" چې څوك د محبت او مودّت د پاره خاص کړې شی.

يو بل قول دادې، چې د خليل اشتقاق په اصل کښې د خَلّة بفتح الخاء نه دې، چې د هغې معنی ده، حاجت او ضرورت، نو په دې شان سره هم د سړی خليل به هغه وی، چې چا ته ئې حاجت او ضرورت وی، او په احتياج کښې هغه اړخ ته دې رجوع اوکړی، خو دا به په هغه صورت کښې وی، چې انسان د انسان خليل وی، او کله چې انسان د الله تعالی خليل وی، نو بيا د "خُلّة الله" معنی به وی، نصرة الله او عون الله يعنی د الله تعالی نصرت او مدد.[1]

۳۴۵۷:[2] حَدَّثَنَا مُعَلَّى وَمُوسَى قَالاَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ عَنْ أَيُّوبَ وَقَالَ «لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُهُ خَلِيلاً، وَلَكِنْ أُخُوَّةُ الإِسْلاَمِ أَفْضَلُ» حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ عَنْ أَيُّوبَ مِثْلَهُ.[ر: ۴۵۵]

رجال الحديث

مُعَلّى بْنُ أَسَد: دا معلی بن اسد دې. ددۀ احوال په "كتاب التيمم، باب المرأة تحيض بعد الإفاضة" کښې تير شوی دی.[3]

مُوسَى بْنُ اسماعيل: ابو سلمة موسی بن اسماعيل التبوذکی البصری مراد دې. ددۀ څۀ احوال "بدء الوحی" کښې تير شوی دی،[4] او څۀ په "كتاب العلم، باب من أجاب الفتيا بإشارة اليد والرأس" کښې.[5]

تبوذكى: په اکثرو نسخو کښې هم "تبوذكى" وارد دې او هم دغه صحيح دې، او په روايت د أبی ذر کښې تنوخی راغلې دې، چې هغه تصحيف ګرځولې شوې دې.[6]

وُهَيْبٌ: دا وهيب بن خالد الباهلی دې. ددۀ احوال په "كتاب الإيمان، باب تفاضل أهل الإيمان فى

---

[1] فتح البارى: ۲۷،۹، بيروت

[2] الحديث سبق تخريجه فى كتاب الصلاة، باب الخوخة والممر فى المسجد........

[3] كتاب الحيض، باب المرءة تحيض بعد الإفاضة..........

[4] اوګورئ كشف البارى: ۱، ۴۳۳، ۴۳۴

[5] اوګورئ كشف البارى: ۳، ۴۷۵

[6] فتح البارى: ۷، ۲۷

Maktaba Tul Ishaat.com

الأعمال" كښې تير شوى دى.([1])

أَيُّوبَ: دا ايوب السختيانى دې. ددۀ حالات په" كتاب الإيمان، باب حلاوة الإيمان" كښې تير شوى دى.

۳۴۵۸: ([2]) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ كَتَبَ أَهْلُ الْكُوفَةِ إِلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ فِي الْجَدِّ. فَقَالَ أَمَّا الَّذِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم «لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُهُ». أَنْزَلَهُ أَبًا يَعْنِي أَبَا بَكْرٍ

رجال الحديث

سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ: دا سليمان بن حرب بن بُجيل ازدى دې. ددۀ حالات د" كتاب الإيمان، باب من كره أن يعود فى الكفر" لاندې تير شوى دى.([3])

حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ: دا حماد بن زيد بن درهم ازدى بصرى دې. ددۀ احوال د" كتاب الإيمان، وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا......" لاندې تير شوې دى.([4])

أَيُّوبَ: د ايوب متعلق اوس پورته د ابن عباس د حديث لاندې اووئيلې شو.

عَبدِ الله بنِ ابى مُلَيْكَةَ: دا ابوبكر عبد الله بن أبى مُليكة زهير بن عبد الله بن جدعان التيمى دې. ددۀ احوال د" كتاب الإيمان، باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله لاندې تير شوى دى.([5])

قوله: كَتَبَ أَهْلُ الْكُوفَةِ إِلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ: د اهل كوفې نه مراد بعضې اهل كوفه يعنى عبد الله بن عتبه بن مسعود دې، چې هغه عبد الله بن زبير د خپل امارت په زمانه كښې د كوفې قاضى جوړ كړې وو، امام احمد رحمه الله د سعيد بن جبير رضي الله عنه په طريقې سره روايت نقل كړې دې، هغه فرمائى:

"كنتُ عند عبدِ الله بن عتبه، وكان ابن الزبير جعله على القضاء فجاءه كتابُه، كتبت تسئلنى عن الجدِّ".([6])

زۀ عبد الله بن عتبه سره ووم، چې هغه عبد الله بن زبير رضي الله عنه د كوفې قاضى جوړ كړې وو، نو هغۀ ته د ابن زبير رضي الله عنه خط راغې، چې په هغې كښې هغۀ ليكلى وو، چې تا ما ته د نيكۀ د ميراث په حقله خط ليكلې وو........بيا هغه تفصيل دې، چې په حديث باب كښې دې.

او د" لاتخذت أبابكر" نه ورستو د" ولكن أخى فى الدين وصاحبى فى الغار" الفاظ دى.

---

[1]) كشف البارى: ۱۱۱۸،۲

[2]) الحديث سبق تخريجه فى كتاب الصلاة، باب الخوخة والممرّ فى المسجد.........۱

[3]) اوګورئ كشف البارى: ۱۲،۱۰۵

[4]) اوګورئ كشف البارى: ۱۲۱۹،۲

[5]) اوګورئ كشف البارى: ۱۵٤۸،۲

[6]) مسند احمد جزء ۶، مسند أبى بكر، رقم: ۱۱۶۱۵۲

Maktaba Tul Ishaat.com

او د أحمد په نزد ابن جريج عن ابن أبى مليكة په طريقې سره چې دا حديث مروى دې، په هغې كښې دا الفاظ دى، "لوكنتُ متخذاً خليلاً سوى الله حتى ألقاه". (۱)

پاتې شوه خبره د نيكهٔ د ميراث په حقله، چې د هغې دلته ذكر دې، نو د هغې تفصيل به په كتاب الفرائض كښې راشى۔

په حديث او ترجمة الباب كښې مطابقت واضح دې، چې په حديث كښې د ابوبكر د فضيلت ذكر دې، او په ترجمة الباب كښې هم......... (۲)

۳۴۵۹: (۳) حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِي وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالاَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَتِ امْرَأَةٌ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - فَأَمَرَهَا أَنْ تَرْجِعَ إِلَيْهِ . قَالَتْ أَرَأَيْتَ إِنْ جِئْتُ وَلَمْ أَجِدْكَ كَأَنَّهَا تَقُولُ الْمَوْتَ . قَالَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ « إِنْ لَمْ تَجِدِينِي فَأْتِي أَبَا بَكْرٍ ». [۶۹۲۷ ، ۶۷۹۴]

رجال الحديث

اَلْحُمَيْدِیُ: دا ابوبكر عبدالله بن الزبير الاسدى الحميدى المكى د امام بخارى مشهور استاذ دې، ددهٔ احوال په "بدء الوحى" كښې (۴) او بيا په "كتاب العلم، باب قول المحدث، حدثنا أو أخبرنا أو أنبأنا" لاندې تير شوى دى۔ (۵)

مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدُ الله: دا محمد بن عبيد الله بن محمد بن زيد ابن أبى زيد القرشى الاموى ابو ثابت المدنى دې، چې د حضرت عثمان بن عفان ﷺ غلام وو۔

د راوى په نوم كښې غلطى: ددهٔ صحيح نوم د بخارى په اكثرو نسخو كښې همدغه شان د بخارى په شروحاتو كښې دلته په كتاب فضائل أصحاب النبى ﷺ كښې محمد بن عبدالله منقول دې، چې صحيح نهٔ دې، ددهٔ صحيح نوم محمد بن عبيد الله دې۔ (۶)

---

(۱) مسند احمد مسند أبى بكر الصديق، رقم: ۱۶۱۵۷/۱

(۲) عمدة القارى: ۱۶/۲۴۷

(۳) الحديث أخرجه البخارى فى صحيحه: ۱/۵۱۶، كتاب فضائل أصحاب النبى ﷺ، باب قول النبى ﷺ لو كنت متخذا خليلا، رقم: ۳۶۵۹، وفى: ۲/۱۰۷۲، كتاب الأحكام، باب الاستخلاف، رقم: ۷۲۲۰، وفى: ۲/۱۰۹۳، كتاب الاعتصام بالكتاب والسنة، باب الأحكام التى تعرف بالدلائل، رقم: ۷۳۶۰، ومسلم فى صحيحه: ۲/۲۳۷، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل أبى بكر، رقم: ۲۳۸۶، والترمذى فى جامعه: ۲/۲۰۸، فى المناقب، باب مناقب أبى بكر، رقم: ۳۶۷۷.

(۴) اوګورئ كشف البارى: ۱/۲۳۷

(۵) اوګورئ كشف البارى: ۳/۱۹۹

(۶) اوګورئ تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف للحافظ المزى: ۲/۴۱۳، رقم (۳۱۹۲)، المكتب الإسلامى بيروت

Maktaba Tul Ishaat.com

همدغه نوم په "كتاب الإيمان، باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال" كښې مذكور دې[1] او هم د دغې باب لاندې ددهٔ مختصر احوال هم مذكور دى.[2]

دهٔ د إبراهيم بن سعد، إبراهيم بن على الرافعى، اسامة بن حفص، حاتم بن اسماعيل، زكريا بن منظور القرظى، صالح بن قدامة بن إبراهيم الجُمحى، عباس بن عبد المهيمن بن عباس بن سهل بن سعد الساعدى، عبد الله بن الحارث بن محمد بن الحاطب الحاطبى، عبد الله بن وهب، عبد الرحمٰن بن سعد المؤذن، عبد الرحمٰن بن عمر العُمرى، عبد العزيز بن أبى حازم، عبد العزيز بن محمد الدراوردى، عبد المهيمن بن عباس بن سهل بن سعد الساعدى، عمر بن طلحة بن علقمة بن وقاص، مالك بن انس، محمد بن صالح بن قيس الازرق نه روايت كړې دې.

او د دهٔ نه په روايت كونكو كښې امام بخارى، إبراهيم بن عبد الله بن الجنيد الخُتّلى، احمد بن نصر النيسابورى، اسماعيل بن اسحاق القاضى، حماد بن اسحاق، عباس بن الفضل الاسفاطى، ابوزرعه عبيد الله بن عبد الكريم الرازى، محمد بن إبراهيم البكرى، ابو حاتم محمد بن ادريس الرازى، محمد بن عبد الوهاب الازهرى او موسىٰ بن سهل الرملى شامل دى.[3]

ابو حاتم دې صدوق ګرځولې دې.[4]

ابن حبان ددهٔ ذكر په كتاب الثقات كښې كړې دې.[5]

ابن سعد فرمائى، "كان فاضلاً خيراً".[6]

د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې.

دا ښځه څوك وه: أَتَتِ امْرَأَةٌ......دا ښځه څوك ده، حافظ ابن حجر فرمائى، "لم أقف على اسمها" مونږ ته ددې نوم معلوم نهٔ شو، نور شارحين هم دغه فرمائى.[7]

بيا دلته په بعضې نسخو كښې "اتت النبى" دې، او په بعضې نسخو كښې د "الى النبى" الفاظ دى.[8]

ابوبكر د نبى ﷺ د جانشين ګيدو اعلان: إن جئت ولم أجدك........كهٔ څه راشم او تاسو اونهٔ مومم يعنى تاسو وفات شوى ئې، دا د موت نه كنايه ده، علامه عينى فرمائى، ددهٔ مطلب دا دې، إن جئت فوجدتك قد مت ماذا أعمل........؟[9] كهٔ زهٔ راغلم او اووينم چې تاسو وفات

---

[1] صحيح البخارى، كتاب الإيمان، رقم(٢٣)

[2] كشف البارى:١٢٠/٢

[3] اوګورئ تهذيب الكمال فى اسماء الرجال:٤٧/٢٦، رقم الترجمة(٥٤٣٦)

[4] اوګورئ الجرح والتعديل:٨/الترجمة:١١٩

[5] الثقات لابن حبان:٨٠/٩

[6] طبقات ابن سعد:٤٤١/٥

[7] اوګورئ فتح البارى:٢٧/٩، وإرشاد السارى:١٥١/٨

[8] إرشاد السارى:١٥١/٨، وتحفة البارى:١٩٥/٤

[9] عمدة القارى:٢٤٨/١٦

Maktaba Tul Ishaat.com

شوي ئي نو بيا زۀ څۀ اوكړم.
او حافظ صاحب د يزيد بن هارون عن إبراهيم بن سعد په طريقې سره د بلاذرى روايت نقل كړې دې، چې په هغې كښې دا الفاظ دى: "قالت فإن رجعتُ فلم أجدك، تعرِّض".[۱]
هغې اووئيل كۀ زۀ واپس راشم او تاسو اونۀ مومم.....؟دا هغې مرګ اړخ ته تعريض او اشاره كوله. په صحيح بخارى، كتاب الأحكام كښې د عبد العزيز بن عبد الله په طريقې سره دا الفاظ منقول دى، "كانها تريد الموت".[۲]
او "كتاب الاعتصام بالكتاب والسنة" كښې د حُميدى روايت دې، چې د هغې الفاظ دى: "كأنها تعنى الموت".[۳] هغې ګويا مرګ اړخ ته اشاره كوله او د هغې مطلب دا وو، كۀ زۀ راشم او ستاسو رحلت شوې وى، نو بيا زۀ څۀ اوكړم؟
اوس د "كأنها" قائل څوك دې، په دې كښې اختلاف دې، او قاضى عياض چې په كومه خبره باندې جزم او يقين اظهار كړې دې، هغه داده، چې ددې قائل راوى د حديث حضرت جُبير بن مطعم دې، او هم دا حافظ ابن حجر هم مختار ګرځولې دې، اګر چې دا احتمال هم دې، چې ددې قائل په ورستنو راويانو كښې بل څوك وى.[۴]
طبرانى دا مضمون په يو بل لفظ سره بيان كړې دې، هغوى د عصمة بن مالك د روايت نه دا الفاظ نقل كوى، "قلنا يا رسولَ الله إلى مَن ندفع صدقاتِ أموالِنا بعدَك".[۵]
مونږ به ستاسو نه ورستو د خپلو مالونو زكوة چا ته وركوو؟ هغوى ﷺ اوفرمائيل، "الى أبى بكر الصديق" يعنى ابوبكر صديق ته!
په حديث باب كښې د نبى كريم ﷺ نه ورستو د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د هغوى ﷺ د خليفه كيدو اړخ ته اشاره ده، د طبرانى روايت كۀ ثابت شى، نو دا به د ابوبكر صديق د پيغمبر ﷺ د جانشين كيدو ددې نه زيات صريح دليل وى، خو د هغې سند ضعيف دې.[۶]
ددې مضمون يو روايت اسماعيلى په خپل معجم كښې د سهل بن أبى خيثمه نه نقل كړې دې، هغه فرمائى: "بايع النبى ﷺ أعرابياً، فسأله إن أتى عليه أجلُه مَن يقضيه؟ فقال أبوبكر! ثم سأله من يقضيه بعده؟ قال عمر!".[۷]

---

[۱] فتح البارى: ۹/۱۲۷
[۲] صحيح بخارى، كتاب الاحكام، رقم: (۷۳۲۰)
[۳] صحيح البخارى، كتاب الأحكام، رقم (۷۳۲۰)\
[۴] فتح البارى: ۹/۱۲۸
[۵] المعجم الكبير للطبرانى، رقم: ۱۳۹۱۳\
[۶] فتح البارى: ۹/۱۲۸
[۷] معجم الاسماعيلى، حرف العين: ۲/۷۰۲، مكتبة العلوم والحكم.\

Maktaba Tul Ishaat.com

يو اعرابي د رسول الله ﷺ سره د اخستلو خرڅولو معامله اوكړه،نو رسول الله ﷺ ته ئې اووئيل،كۀ ستاسو مقرر وخت په تاسو باندې راشي،نو ددې(سړي)حق به څوك ورکوي؟ پیغمبر اوفرمائيل،ابوبکر! هغوی اووئيل كۀ هغه نۀ وي نو بيا؟ نو هغوی ﷺ اوفرمائيل، عمر! دا طبراني په خپل اوسط كښې هم جمع كړې دې.(۱)

۳۴۶۰ :(۲) حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الطَّيِّبِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُجَالِدٍ حَدَّثَنَا بَيَانُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ وَبَرَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ هَمَّامٍ قَالَ سَمِعْتُ عَمَّارًا يَقُولُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَمَا مَعَهُ إِلاَّ خَمْسَةُ أَعْبُدٍ وَامْرَأَتَانِ وَأَبُو بَكْرٍ .[۳۶۴۴]

رجال الحديث

أَحْمَدُ بْنُ ابى الطَّيِّب:دا د امام بخاري شيخ دې،او امام بخاري غالباً ددۀ نه هم په دې يو ځائې كښې روايت كړې دې،دا حديث ددې باب نه علاوه په كتاب المناقب "باب إسلام أبي بكر" كښې هم د عبد الله بن يحيى بن معين په طريقې سره مروي دې.(۳)

د احمد بن أبي الطيب د پلار كنيت ابو الطيب او نوم سليمان البغدادي دې،او پخپله د راوي كنيت ابو سليمان او نسبت المروزي دې.(۴)

امام بخاري په خپل تاريخ كښې فرمائي:"أحمد بن سليمان هو ابن أبي الطيب،أبو سليمان مولى".(۵) ددې نه هم دغه معلوميږي چې د احمد د پلار نوم سليمان او د هغه كنيت ابو الطيب دې،بعضې حضراتو دۀ ته احمد بن سليمان أبي الطيب وئيلي دي.(۶)

"أبو الطيب"د أحمد نيكۀ دې،يعنى د سليمان پلار يا پخپله ددې(احمد)د پلار د سليمان كنيت دې،په دې كښې اختلاف دې،حافظ مزي رحمه الله دا د سليمان لقب ګرځولې دې.(۷)او همدغه رائې د امام بخاري(۸)ابونصر كلاباذي(۹)او د ابن عساكر هم ده.(۱۰)

---

(۱) معجم الإسماعيلي،ص:۱۷۰۲

(۲) الحديث أخرجه البخاري في صحيحه:۱،۵۱۶،كتاب فضائل أصحاب النبي،باب قول النبي ﷺ "لو كنتُ متخذا خليلاً"،رقم:۳۶۶۰،وفي:۱،٥٤٤كتاب مناقب الأنصار،باب إسلام أبي بكر الصديق رضي الله عنه،رقم:۳۸۵۷

(۳) صحيح البخاري،رقم(۳۸۵۷)

(۴) اوګورئ تهذيب الكمال:۱،۳۵۷

(۵) التاريخ الكبير:۲،۱،٤،۳

(۶) تاريخ الإسلام للذهبي:۶،۱۵

(۷) تهذيب الكمال:۱،۳۵۷

(۸) التاريخ الكبير للبخاري:۲(۱۳۹۳)

(۹) رجال البخاري:۱،۱۰

(۱۰) تهذيب الكمال:۱،۳۵۷

Maktaba Tul Ishaat.com

او ابن أبى حاتم ابو الطيب د احمد نيكۀ او د سليمان پلار گرځولي دي.(١)

په "مرو" کښې د يوئې زمانې پورې د هغۀ قيام پاتې شوې دې، په دې وجه هغې اړخ ته ددۀ نسبت او کړې شو، او د مروزى په نوم سره مشهور شو.

ددې نه ورستو ئې په "رى" کښې استوګنه اختيار کړه، بيا بغداد ته راغلو، ددۀ شمير هم په مواليو کښې کيږى.(٢)

شيوخ او تلامذه: ددۀ نه په روايت کونکو کښې امام بخارى، احمد بن زکريا بن کثير الجوهرى، احمد بن سعيد بن صخر الدارمى، احمد بن سيار المَروزى، ابوبکر احمد بن هانى الطائى الاثرم، جراح بن مَخلد العجلى، جعفر بن محمد بن شاکر الصائغ، سهل بن بحر، عبد الله بن منير المروزى، ابو زرعه عبيد الله بن عبد الکريم الرازى، محمد بن اسحاق الصاغانى، محمد بن سعد الشاشى و محمد بن يحيٰ الذهلى، او يعقوب بن شيبه السدوسى شامل دى.

او د کومو حضراتو نه چې دې روايت کوى، په هغې کښې إبراهيم بن سعد الزهرى، أبو اسحاق إبراهيم بن محمد بن الحارث الزرارى، بشر بن الحسين الهلالى، جرير بن عبد الحميد، حجاج بن محمد المصيصى، حسن بن عبد الرحمٰن الحارثى، أبو المليح حسن بن عمر الرقى، حفص بن غياث النخعى، أبو أسامه حمّاد بن أسامة، خالد بن عبد الله الواسطى، رشدين بن سعيد المصرى، سفيان بن عيينه، أبو داؤد سليمان بن داؤد الطيالسى، سهل بن أسلم العدوى، صالح بن عمر الواسطى، عبد الله بن سنان الکوفى، عبد الله بن المبارك، عبد الواحد بن واصل، أبو عبيدة الحداد، عبيد الله بن عمرو الرقى، على بن الحسن بن شقيق، محمد بن ميمون الزعفرانى، مروان بن شجاع الجزرى، مصعب بن سلام الکوفى، معاذ بن معاذ العنبرى، معافى بن عمران الموصلى، نضر بن شميل، نضر بن مُحرِز بن بعيث هشيم بن بشير، وکيع بن الجراح، وليد بن القاسم بن الوليد الهمدانى، يحيٰى بن آدم، يحيٰى بن بشر النصيبى او يوسف بن عطيه الصفار وغيره شامل دى.(٣)

د جرح او تعديل په باب کښې اقوال: عبد الرحمٰن ابن أبى حاتم فرمائى:

"سألتُ أبا زرعةَ عنه، فقال: هو بغدادى الأصل خرج إلى مَرو ورجع إلينا وكتبنا عنه، وكان حافظاً، قلت: هو صدوق؟ قال على هذا يُوضع".(٤)

ذهبى چې د ابوزرعه نه کوم الفاظ نقل کړى دى، هغه دا دى، "محله الصدق"(٥)

---

(١) الجرح والتعديل: ٢ (٥٧)١

(٢) تهذيب الکمال: ١.١٣٥٧

(٣) تهذيب الکمال: ١.١٣٥٩

(٤) د ابن أبى حاتم په کتاب "الجرح والتعديل" کښې او د حافظ ابن حجر په "تهذيب" کښې هم دغسې دى، او په "تهذيب الذهبى" کښې "أهو صدوق" راغلى دى. اوګورئ حاشية تهذيب الکمال: ١.٣٥٩.

(٥) تهذيب الکمال: ١.١٣٥٩

Maktaba Tul Ishaat.com

نو حافظ ابو زرعه دې صدوق ګرځولې دې.

او ابو حاتم وائی، ضعیف الحدیث.[۱]
ابن حبان هم په کتاب الثقات کښې ددهٔ ذکر کړې دې.[۲]
علامه ذهبی ددهٔ متعلق فرمائی:

"أحمد بن سليمان بن أبي الطيب عن هشيم، وثق و ضعفه أبو حاتم وحده. وقال أبوزرعة: حافظ، محله الصدق........ قلت: حدث عنه البخاري وطائفة".[۳]
د احمد بن سلیمان بن أبی الطیب عن هُشَیم توثیق کړې شوې دې، او صرف ابو حاتم ددهٔ تضعیف کړې دې، ابوزرعه وائی، حافظ الحدیث دې، او ددهٔ مقام صدق دې، زهٔ وایم بخاری او یو جماعت ددهٔ نه احادیث روایت کړی دی، (چې ددهٔ توثیق او تائید دې).

ابو عوانهٔ وائی: "حدثنا أحمد ابن إبراهيم البغدادي، حدثنا أحمد بن أبي الطيب ثقة".[۴]
علامه مغلطائی ددهٔ د وفات تاریخ سن ۲۳۰ هـ لیکلې دې.[۵]
حافظ ذهبی په طبقه نمبر ۲۲ او طبقه نمبر ۲۳ کښې ددهٔ ذکر کړې دې.[۶]
په صحیح بخاری کښې دا ددهٔ اولنې بلکه هم دغه یو روایت دې.[۷]
اکثرو آئمؤ خو ددهٔ توثیق کړې دې، نو دا ددهٔ د معتمد علیه او ثقه کیدو دلیل دې.
او تر کومې پورې چې د ابو حاتم د تضعیف تعلق دې، نو ددې متعلق حافظ ابن حجر په "تقریب" کښې فرمائی:

"صدوق، حافظ، له أغلاط ضعفه بسببها أبوحاتم وما له في البخاري سوى حديثٍ واحدٍ متابعة".
یعنی دې رینښتونې راوی دې، او حافظ دې، ولې ددهٔ څهٔ غلطئ شته، او هم د هغې په سبب ابو حاتم دې ضعیف ګرځولې دې، او ددهٔ په بخاری کښې هم دغه یو روایت دې، او ددې متابع موجود دې.

په "كتاب مناقب الأنصار، باب إسلام أبي بكر الصديق"[۸] کښې د یحیٰی بن معین نه ددې متابع روایت موجود دې، او هم ددې په وجه باندې سره د ضعف نه دا روایت په دې باب کښې ذکر

[۱]) تهذیب الکمال: ۱، ۳۵۹، والجرح والتعدیل لابن أبی حاتم الرازی: ۲، ۱۳\
[۲]) کتاب الثقات؟\
[۳]) تهذیب الکمال: ۱، ۳۵۹\
[۴]) تهذیب الکمال: ۱، ۳۵۹\
[۵]) اکمال تهذیب الکمال: ۱، ۱۶\
[۶]) انظر تاریخ الإسلام ووفیات المشاهیر والاعلام للذهبی: ۵، ۵۲۰، و: ۶، ۱۵، دار الکتب العلمیة بیروت\
[۷]) تهذیب الکمال: ۱، ٤٥، وتهذیب الکمال: ۱، ۳۵۹\
[۸]) اوګورئ رقم (۳۸۵۷)\

Maktaba Tul Ishaat.com

کړي شوي دي.(۱)

اسماعيل بن مُجالد: دده هم په صحيح بخاری کښې دا اولنې روايت دې،دده نوم او نسب داسې دی:أبوعُمر الكوفي،إسماعيل بن مُجالد بن سعيد الهمداني نزيل بغداد.

دده په شيوخو کښې إسماعيل بن أبي خالد، أبو بشر بيان بن بشر، سماك بن حرب عبد الملك بن عُمير، أبو إسحاق عَمرو بن عبد الله السَّبِيعي (د دهٔ پلار) مُجالد بن سعيد او هلال بن حميد الوزان شامل دی.

او دده نه په حديث اخستونکو کښې د إبراهيم بن زياد سَبَلان، أحمد بن أبي الطيب، أحمد بن معاوية بن بكر بن معوية الباهلي، جمهور بن منصور الكوفي، سُريج بن يونس، سعد بن زنبور الهمداني، صباح بن مروان، عثمان بن محمد بن أبي شيبه، أبو الحسن على بن محمد القُرشي المدائني، عمر بن إسماعيل بن مُجالد (د دهٔ خوئي) أبو عبيد القاسم بن سلاّم، محمد بن حسان السَّمتي، أبوبكر محمد بن خلاد الباهلي او يحيٰى بن معين نو مونه اخستلې شی.(۲)

د جرح او تعديل د امامانو په عدالت کښې: مُهنّا بن يحيٰى وائي امام احمد بن حنبل فرمائی: "كان هاهنا ببغداد" دې به دلته په بغداد کښې وو، مُهنّا وائی: ما اووئيل "أدركته" آيا تاسو دې موندلې دې؟ وې فرمائيل، "نعم!" هاؤ، ما اووئيل، "سمعت منه؟" آيا تا د هغهٔ نه حديث اؤريدلې هم دی، وې وئيل "لا" نه!، ما اووئيل، دده تعلق د کوم ځائې سره وو؟ وې فرمائيل، "كوفي" په اصل کښې د کوفې وو.(۳)

او عبد الله بن احمد بن حنبل د خپل پلار نه روايت کوی، "ما أراه إلا صدوقاً" (۴) زما له مخې خو هغه رينښتونې وو.

يحيٰى بن معين وائی، "ليس به بأس" هغه ښهٔ سړې وو.(۵)

عباس الدوری وائی چې يحيٰى بن معين فرمائی، "ثقة" هغه ثقه راوی دې.(۶)

امام بخاری وائی، "صدوق" رينښتونې وو.(۷)

---

۱) الكاشف للذهبى:۱،۱۹۶\
۲) تهذيب الكمال:۳،۱۷۵\
۳) تهذيب الكمال:۳،۱۸۵\
۴) تهذيب الكمال:۳،۱۸۵،والتاريخ للخطيب البغدادى:۶،۲۴۶\
۵) تهذيب الكمال:۳،۱۸۵،الجرح والتعديل لابن أبى حاتم:۲،۱۳۸\
۶) تهذيب الكمال:۳،۱۸۶،وتاريخ الإسلام للذهبى:۵،۲۸\
۷) ميزان الاعتدال:۱،۲۳۶،وتهذيب الكمال:۳،۱۸۶\

Maktaba Tul Ishaat.com

ابو داؤد وائی، "أثبت من أبیه" د خپل پلار نه زیات معتبر دې.[1]

نسائی وائی، "لیس بالقوی" قوی نهٔ دې.[2]

إبراهیم بن یعقوب الجوزجانی وائی "غیر محمود" خوښ کړې شوې نهٔ دې.[3]

ابو زرعه وائی، "لیس ممن یکذب بمرۃ، وسط" یو وارې هم ددهٔ تکذیب نهٔ شی کیدې، غوره سړې دې.[4]

ابو حاتم وائی، "کان یکون ببغداد وهو کما شاء الله".[5] په بغداد کښې به وو، او هم داسې وو څنګه چې الله تعالی غوښتلو.
امام بخاری، ترمذی او نسائی د هغهٔ نه روایت کړی دی.[6]

حاکم د دار قطنی نه نقل کوی، "لیس فیه شك أنه ضعیف"[7] په دې کښې هیڅ شك نشته، چې هغه ضعیف دې.
په تعدیل او تضعیف کښې محاکمه داسې کیدې شی، چې هغه دې ریښتونې راوی وی، ولې د هغهٔ نه غلطیانې شوی دی، نو کومو حضراتو چې د هغهٔ تضعیف کړې دې، هغوی د دغې خطاګانو په وجه کړې دې، ولې په دې سره هغه د اعتبار قابل کیدو نه نهٔ ساقطیږی، اګر چې قوت او حیثیت د هغهٔ څهٔ قدرې مجروح کیږی، هم دغه وجه ده، چې ذهبی هغهٔ ته "صدوق" وئیلی دی.[8]

او ابن حبان فرمائیلی دی، "یخطئ".[9]
یعنی ذهبی صرف د هغهٔ د معتبر کیدو وجه اوښودله، او ابن حبان د ضعیف کیدو، او حافظ ابن حجر د دواړو ذکر اوکړو، نو وې فرمائیل، "صدوق یخطئ".[10]
همدغه وجه ده چې په بخاری کښې ددهٔ هم دغه یو روایت دې، او هغه هم مرفوع نهٔ دې.[11]

---

[1] تهذیب الکمال:۱۸٦، وتاریخ الخطیب:٦، ۲٤٦، ۲٤۷\
[2] تهذیب الکمال:۳، ۱۸٦، وتاریخ الإسلام للذهبی:۵، ۱۲۸\
[3] بعضې حضراتو د مذموم لفظ استعمال کړې دې، تهذیب الکمال:۳، ۱۸٦\
[4] تهذیب الکمال:۱۸٦، والجرح والتعدیل:۲، ۱۳۸\
[5] تهذیب الکمال:۳، ۱۸٦، والجرح والتعدیل:۲، ۱۳۸\
[6] تهذیب الکمال:۳، ۱۸۷\
[7] تاریخ الإسلام:۵، ۱۲۸\
[8] الکاشف:۱، ۲٤۹، رقم الترجمة(٤۰۳)
[9] الثقات لابن حبان:۳، ۲۰۰\
[10] تقریب التهذیب، ص:۱۰۹، ترجمه(٤۷٦)\
[11] اوګورئ الکاشف:۱، ۲٤۹\

Maktaba Tul Ishaat.com

یعنی بخاری په دهٔ باندې اعتماد نهٔ کوی، صرف د "شاهد" او "تابع" په توګه ئې راوړلې دې.
د وفات تاریخ دې اکثرو حضراتو نهٔ دې لیکلې، هنه؛ ذهبی په یو کم شلمه طبقه کښې دهٔ شمیر کړې دې، چې د هغې خلق د ۱۸۱هـ او د ۱۹۰هـ په مینځ کښې وفات شوی دی.[1]
بَیَانُ بْنُ بِشْرٍ: دا بیان بن بشر، أبو بشر الأحمسی البجلی، الکوفی المعلِّم دې.
د لاندې ذکر کړې شوې حضراتو نه دوی احادیث نقل کړی دی:
إبراهیم التیمی، أنس بن مالك، حُصَین بن صفوان، حکیم بن جابر الأحمسی، حُمران بن أبان أبو عاصم رفاعه بن شداد القتبانی، طارق بن شهاب الأحمسی، طلحة بن مصرِّف، عامر بن شراحیل الشعبی، عامر بن عبد الله بن زبیر الأسدی، عبد الرحمٰن بن الأسود بن یزید النخعی، عبد الرحمٰن بن أبی الشعثاء المحاربی، عبد الرحمٰن بن أبی لیلٰی، عبد الرحمٰن بن هلال العبسی، عکرمة مولٰی ابن عباس، قیس بن أبی حازم الأحمسی، أبو جعفر محمد بن علی بن الحسین بن علی بن أبی طالب، موسٰی بن طلحة بن عبید الله، وبرة بن عبد الرحمٰن المُسلیّ، أبو صالح الحنفی، أبو عمرو الشیبانی.
او دهٔ نه په روایت کونکو کښې: إسرائیل بن یونس بن أبی اسحاق إسماعیل بن أبی خالد الأحمسی، إسماعیل بن مُجالد بن سعید، أیوب بن جابر الحنفی، جریر بن عبد الحمید الضبّی، جعفر بن زیاد الأحمر، حسن بن صالح بن حی، حکم بن عبد الملك، خالد بن عبد الله الواسطی، داهر بن یحیٰی الأحمری، والد عبد الله بن داهر الرازی، زائد بن قدامة، زهیر بن معاوة، سفیان الثوری، سفیان بن عیینه، سنان بن هارون البُرجمی، أبو الأحوص سلام بن سُلَیمه، شریك بن عبد الله النخعی، شعبة بن الحجاج، أبو الأسود عبد الرحمٰن بن عامر، مولٰی بنی هاشم، عَبِیدة بن حُمید، علی بن عاصم الواسطی، عنبسة بن عبد الواحد القرشی، فُضیل بن عِیاض، محمد بن فضیل بن غزوان، مِسعر بن کِدام، معتمِر بن سلیمان، مفضَّل بن مُهلهل، هاشم بن البرید، هُدیة بن النِهال، هُریم بن سفیان، أبو عوانه الوضاح بن عبد الله الیَشکری، ولید بن أبی ثور، یحیٰی بن سلمة بن کهیل، یزید بن عطاء الیَشکری، أبو یوسف یعقوب بن إبراهیم القاضی، أبو معاذ یعیش بن عبد الرحمٰن المسطامی أبو یعقوب یوسف بن یعقوب العجلی الأسود، یونس بن أبی إسحاق وغیره شامل دی.[2]

---

[1] تاریخ الإسلام: ٥.٢٨، رقم الترجمة (٤٤٢٨) \
[2] أنظر، تهذیب الکمال: ٣٠٣.٤، ترجمة (٧١٩٢)، والجرح والتعدیل لابن أبی حاتم: ٢٤٧.٢، رقم الترجمة (١٦٨٧)، دار الکتب العلمیة بیروت، وسیر أعلام النبلاء للذهبی: ١٢٤.٦، مؤسسة الرسالة، الطبعة الرابعة، ١٩٨٦، وکتاب الثقات لابن حبان التمیمی: ٧٩.٤، مجلس دائرة المعارف العثمانیة بحیدر آباد دکن الهند، الطبعة الأولی ١٩٧٨، وکتاب التاریخ الکبیر: ١٣٣.٢، رقم الترجمة (١٩٤٧) دار الباز للنشر والتوزیع عباس أحمد الباز مکة المکرمة، وإکمال تهذیب الکمال: ٤٣.٣، والکاشف للذهبی: ٢٧٧.١، ترجمة: (٦٦٤)، دار القبلة للثقافة الإسلامیة، جدة، الطبعة الأولی ١٩٩٢م، وتهذیب التهذیب لابن حجر العسقلانی...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه...

Maktaba Tul Ishaat.com

د جرح او تعدیل د امامانو په نظر کښې: امام بخاری فرمائی، علی بن المدینی وائی، "له نحو سبعین حدیثاً".

عبد الله بن احمد بن حنبل د خپل پلار امام احمد بن حنبل نه نقل کوی، "ثقة من الثقات".

اسحاق بن منصور د یحیٰی بن معین نه نقل کوی، همدغه شان أبو حاتم او نسائی فرمائی، "ثقة"، (۱) دار قطنی وائی، "هو أحد الأثبات الثقات". (۲)

د ابو حاتم نه دا الفاظ هم منقول دی: "هو أحلی من فراس". (۳)

احمد بن عبد الله العجلی وائی، "کوفی ثقة، ولیس بکثیر الحدیث روی أقل من مأة حدیث" کوفی دې، او ثقه دې، دده نه ډیر احادیث منقول نۀ دی، د سلو نه کم حدیثونه ئې روایت کړی دی(۴)

یعقوب بن شیبه وائی، "کان ثقة ثبتا". (۵)

علامه ذهبی په الإمام، الثقة، المؤدب سره دده تذکره کولو سره فرمائی، "وهو حجة بلا تردد". (۶)

د "بیان" په نامې سره د دوؤ راویانو ذکر: ابو الفضل الهروی په خپل کتاب "المتفق والمفترق" کښې او خطیب هم په دې (مذکوره بیان) او د بیان بن بشر المعلم په مینځ کښې فرق بیان کړې دې، خطیب وائی، د هاشم هیڅ یو روایت د بجلی نه مروی نۀ دې، (یعنی هاشم چې د کوم بیان بن بشر المعلم نه روایت کړې دې، هغه طائی دې نۀ چې بجلی) او د بیان په نامې سره د دوؤ حضرات نومیدلو دا هم دلیل دې، چې یو طائی دې او یو بجلی!

دلته په دې روایت کښې چې کوم راوی دې هغه "بجلی" دې، او "طائی" چې هغۀ ته "المعلم" هم وئیلې شی، هغه بل دې، او هم د هغوی نه هاشم بن البرید روایت کوی. (۷)

بقیه حاشیه د تیرمخ] ۱، ۵۰۶، دار صادر بیروت، الطبعة الأولی ۱۳۲۵هـ بمجلس دائرة المعارف النظامیة بحیدر آباد دکن (الهند)

(۱) تهذیب الکمال: ۴، ۳۰۵، وتهذیب التهذیب للعسقلانی: ۱، ۵۰۶\

(۲) إکمال تهذیب الکمال للمغلطانی: ۳، ۴۳\

(۳) الجرح والتعدیل لابن أبی حاتم: ۲، ۲۴۷، تهذیب الکمال: ۴، ۳۰۵، د حافظ ابن حجر په تهذیب کښې أعلی (بالعین المهملة) یا أغلی (بالغین المعجمة) منقول دې او گورئ تهذیب التهذیب: ۱، ۵۰۶، وتهذیب الکمال: ۴، ۳۰۵\

(۴) تهذیب الکمال: ۴، ۳۰۸، وتهذیب التهذیب: ۱، ۵۰۶\

(۵) تهذیب الکمال: ۳۰۵، وتهذیب التهذیب: ۱، ۵۰۶\

(۶) سیر أعلام النبلاء: ۶، ۱۲۴، مؤسسة الرسالة\

(۷) تهذیب التهذیب للعسقلانی: ۱، ۵۰۶، واکمال تهذیب الکمال للمغلطائی: ۳، ۴۳، صاحب د اکمال په ترجمې نمبر ۸۲۴ کښې د بیان بن بشر الاحمسی البجلی ذکر کړې دې،... [بقیه حاشیه په راروانه صفحه.

Maktaba Tul Ishaat.com

وَبَرَة بن عَبْدِ الرّحمٰن: وَبَرَه د كشجرة دا ابو خزيمه يا ابو العباس وَبَره بن عبد الرحمٰن المسلى دي، ددۀ نه په "كتاب الحج، باب رمى الجمار" كښې يو روايت مروى دې[1] او بيا حديث باب امام بخارى ددۀ په طريقې سره نقل كړې دې، كوفى دې، او د مُسلى نسبت وجه داده، چې بنى مسلية بن عامر بن عمرو بن عُلة بن جَلْد بن مالك بن أدد سره ددۀ تعلق دې، بعضې حضراتو دۀ ته حارثى وئيلى دى.

ددۀ شيوخ: د كومو نه چې دې روايت كوى، دا لاندې ذكر دى.

أسود بن يزيد، تميم الدارى، خرشنه بن الحر، سعيد بن جُبير، عامر بن شراحيل الشعبى، عامر بن عبد الله بن زبير، أبو الطفيل عامر بن واثلة، عبد الله بن عباس، عبد الله بن عمر بن الخطاب، عبد الرحمٰن بن الأسود بن يزيد، غطيف، أبو جعفر محمد بن الحسين او همام بن الحارث.

او ددۀ نه په روايت كونكو كښې أسماعيل بن أبى خالد، أبو بِشر بيان بن بِشر، حجاج بن أرطاة سليمان الأعمش، عمرو بن عيسٰى، علاء بن زهير الأزدى، مُجالد بن سعيد، محمد بن جُحادة، محمد بن سوقة، مِسعر بن كدام أبو إسحاق السبيعى شامل دى.[2]

جرح او تعديل: د بخارى، مسلم، ترمذى، ابو داؤد او نسائى وغيره د رواتو نه دې.

اسحاق بن منصور د يحيٰى بن معين نه نقل كوى چې "ثقة" همدغه د ابوزرعه قول هم دې.[3]

ابن حبان هم په "الثقات" كښې ددۀ ذكر كړې دې.[4]

محمد بن سعد وائى: د خالد بن عبد الله القسيرى د ولايت كوفې په زمانه كښې ددۀ وفات اوشو. بخارى، مسلم، ابوداؤد، ترمذى، نسائى ددۀ نه روايت كوى.[5]

بقيه حاشيه د تيرمخ] او په ۸۲۵ نمبر مستقل ترجمه كښې د د بيان بن بشر الطائى المعلم ذكر دې. او وئيلى ئې دى چې دا مونږ په دواړو كښې د فرق ښكاره كولو د پاره كړى دى. اوګورئ: المتفق والمفترق: ۱.۵٤۵

[1]) اوګورئ صحيح البخارى، كتاب: ۲۵، باب: ۱۳٤، رقم ۱۷۳۶

[2]) تهذيب الكمال: ۳۰.۴۲۷، رقم الترجمة (۱۶۷۸)، والجرح والتعديل لابن أبى حاتم: ۹.۵٤، ترجمة: ۱۵۸۳۱، وثقات ابن حبان التميمى: ۵.۴۹۷، وتاريخ الإسلامى للذهبى: ۳.۴۶٤، رقم الترجمة (۱۸۱). إكمال تهذيب الكمال للمغلطائى: ۱۲.۲۱۰، رقم الترجمة (۵۰۱۳)، وتهذيب التهذيب لابن حجر العسقلانى: ۱۱.۱۱۱، والتاريخ الكبير للبخارى: ۸.۲۶۳۵، والكاشف، رقم الترجمة (۶۱٤٤)، والجرح والتعديل للباجى: ۳.۱۱۹۹، وتهذيب التهذيب: ٤.۱۲۹، وطبقات ابن سعد: ۶.۳۱۲، وثقات العجلى، ص: ۱۵۶

[3]) الجرح والتعديل: ۹.۵٤، رقم الترجمة (۱۷۰۶)

[4]) كتاب الثقات لابن حبان: ۵.۴۹۷، وتاريخ الإسلام للذهبى: ۳.۴۶٤

[5]) طبقات ابن سعد: ۶.۳۱۲

Maktaba Tul Ishaat.com

عَجلی وائی، "وَبَرة بن عبد الرحمٰن کوفی، ثقة".[1]
خلیفة بن الخیاط په طبقۀ رابعه کښې ددۀ ذکر کړې دې، او هیثم بن عدی په طبقۀ ثالثه کښې، ددۀ وفات په ۱۱۲ھ کښې اوشو.[2]
ذهبی په دولسمه طبقه کښې ددۀ ذکر کړې دې، چې د هغې رجال د ۱۱۱ھ او ۱۲۰ھ په مینځ کښې وفات شوی دی.[3]

هَمَّام: دا همام بن الحارث النخعی الکوفی دې، ددۀ تذکره په "**کتاب الصلاة، باب الصلاة فی الخفاف**" کښې تیره شوې ده.[4]

د دریوُ تابعینو ذکر: په دې روایت کښې د بیان بن بِشر، وَبَرة بن عبدالرحمٰن او همام بن الحارث د دریؤ تابعینو پرله پسې ذکر په یو روایت کښې راغلې دې.[5] وَبَرة ته ابن حجر تابعی صغیر وئیلی دی، او همام بن الحارث ته ئې "**من کبار التابعین**" وئیلی دی، او وې فرمائیل د اسماعیل نه روایت کونکی ټول راویان کوفیان دی.[6]
اسماعیلی د جمهور بن منصور په طریقې سره د اسماعیل د همام نه د سماع هم ذکر کړې دې.[7]

حضرت ابوبکر ﷛ په رسول الله ﷺ باندې ایمان راوړنکې اولنې سړې وو: خَمْسَةُ أَعْبُدٍ........
عمار بن یاسر [8] د رسول الله ﷺ مشهور صحابی فرمائی چې ما رسول الله ﷺ په هغه وخت کښې او هغه حال کښې هم اولیدو، چې د هغوی ﷺ سره پنځه غلامان وو، دوه ښځې او یو ابوبکر. مقصود د ابوبکر د فضیلت او منقبت بیان دې، چې په هغه څو کسانو کښې یو دې دې، چا چې په ابتداء کښې اسلام قبول کړو، او په رسول الله ﷺ ئې ایمان راوړو، په ظاهره په دې فضیلت کښې ذکر کړې شوی پنځه غلامان او دوه ښځې هم د حضرت ابوبکر ﷛ سره برابر دی، ولې حقیقت دادې، چې حضرت ابوبکر ﷛ ته په هغوی باندې هم فضیلت حاصل دې، او هغه داسې چې هغوی په بالغ کسانو (چې د سړی د لفظ اصل مصداق دې) کښې هغه

[1] ثقات العجلی (۱۹۳۵)، حافظ ابن حجر کوفیٌ تابعیٌ ثقةٌ نقل کړی دی، تهذیب التهذیب: ۱۱۱/۱۱
[2] اکمال تهذیب الکمال: ۲۱۰/۱۲
[3] اوګورئ تاریخ الإسلام: ۳۷۰/۳
[4] صحیح البخاری، رقم: ۳۸۷
[5] اوګورئ عمدة القاری: ۲۳۹/۱۶
[6] فتح الباری: ۲۸/۹
[7] فتح الباری: ۲۸/۹
[8] د بنو مخزوم غلام وو، ددۀ د مور نوم سُمیّه بنت خیاط دې، دوی درې واړو مور پلار او ځوئی ته الله تعالی د دین په لار کښې ډیر زیات تکلیفونه ورکړې شو، یوه ورځ د رسول الله ﷺ په دۀ باندې تیریدل اوشو، چې هغۀ ته تکلیف ورکولې شو، په دې باندې هغوی ﷺ اوفرمائیل: صبراً آل یاسر فان موعدکم الجنة. عمدة القاری: ۲۴۹/۱۶

Maktaba Tul Ishaat.com

اولني سړي دي، چې هغهٔ د ټولو نه وړاندې په رسول الله ﷺ باندې ايمان راؤړلو سره اسلام قبول کړې، او دا د هغهٔ داسې خصوصيت دې، چې په دې کښې د هغهٔ سره څوك هم شريك او سهيم نشته.(١)

پنځه غلامان څا چې د ټولو نه اول اسلام قبول کړو: دلته "خمسة أعبد" د پنځو غلامانو نه څوك مراد دی، يو قول دادې، چې ددې مصداق ① حضرت بلال، ② حضرت زيد بن حارثه، ③ عامر بن فهيره مولى أبى بكر، ④ ابوفکيهه مولی صفوان بن اميه، ⑤ او شقران دی.(٢)

اول دواړه خو معروف دی، او عامر بن فهيره دا د حضرت ابوبكر ﷺ غلام وو، او طبرانی د حضرت عروه په طريقې سره نقل کوی، چې دې د هغه خلقو نه دې، چې هغوی ته به د الله تعالى په لار کښې يعنى د حق او اسلام د قبولو په سبب عذاب ورکولې شو، نو حضرت ابوبكر ﷺ دې واخستو او بيا ئې آزاد کړو.(٣)

او د فکيهه چې تر کومې پورې تعلق دې، نو ابن اسحاق ذکر کړې دی، چې حضرت بلال ايمان راؤړو نو دې هم مسلمان شو، نو په دې باندې اميه بن خلف دهٔ ته عذاب او تکليف ورکول شروع کړل، نو حضرت ابوبكر ﷺ دې اخستلو سره آزاد کړو.(٤)

او پاتې شو شُقران(٥) نو ابن السکين په "کتاب الصحابة" کښې د عبد الله بن داؤد نه نقل کړې دی، چې نبى کريم ﷺ دې او اُمّ ايمن د دوی د پلار وارثان جوړ کړل.(٦)

د بعضې مشائخو نه د ابو فکيهه په ځائې د عمار بن ياسر نوم منقول دې، حافظ ابن حجر فرمائی، ددې احتمال شته، ولې د عمار د پلار د ياسر هم بيا ذکر کيدل پکار وو، ځکه چې عمار او ددهٔ مور او پلار دواړو ته به د الله تعالى په لار کښې سخت تکليفونه ورکولې شو(٧) نو ددهٔ (يعنى د عمار) او ددهٔ د مور ذکر خو راغې، ولې د ياسر ذکر رانغلو، په دې وجه کيدې شي عمار بن ياسر مراد نهٔ وی. بعضې حضراتو د شقران په ځائې د عبيد بن زيد الحبشى نام ذکر کړې دې.(٨)

د "امرءتان" مصداق: د "امرءتان" نه مراد حضرت خديجه او حضرت اُمّ اَيمن دی، يا بيا خديجه او

---

(١) فتح البارى لابن حجر: ١٢٩.٩

(٢) فتح البارى: ٢٩.٩، وعمدة القارى: ١٣٤٩.١٦

(٣) المعجم الكبير: ٣٣٦.١، رقم الترجمة: ١١٠٠٨

(٤) فتح البارى: ٢٩.٩، وعمدة القارى: ١٢٤٩.١٦

(٥) شُقران بضم الشين وسكون القاف لقب دې، او ددهٔ نوم صالح بن عدى الحبشى وو، بعضې وائی چې ددهٔ نوم أوس وو، او بعضې وائی چې نوم ئې هرمز وو، اوګورئ عمدة القارى: ١٢٤٩.١٦

(٦) فتح البارى: ١٢٩.٩

(٧) فتح البارى: ١٢٩.٩

(٨) اوګورئ إرشاد السارى: ١٥٢٨.٨، وتحفة البارى: ١١٩٥.٤

Maktaba Tul Ishaat.com

سمیه،او بعضې حضراتو دا هم وئیلي دي،چې د حضرت خدیجې سره دویمه ښځه اُمّ الفضل د حضرت عباس رضی الله عنه بي بي وه،بیا هم دا واضحه نۀ ده،ځکه چې هغه قدیمة الإسلام خو ده،ولې په سابقینو کښې د هغې ذکر نۀ دې شوې،او کۀ هغه مراد اخستل صحیح وې،نو بیا د ابو رافع مولی العباس ذکر کول هم پکار وو،ځکه چې هغه هم د اُمّ الفضل سره اسلام راوړلې وو.[1]

د عمار ددې حصر مقصد: د عمار بن یاسر مقصد د حدیثو شارحینو دا بیان کړې دې،چې کومو حضراتو خپل اسلام قبلول ښکاره کړې وو،هغه دا ذکر کړې شوې کسان وو،دا مقصد نۀ دې چې صرف دې کسانو اسلام قبول کړې وو،ځکه چې عمار په کوم وخت کښې دا خبره کوله،په دغه وخت کښې یو لوئې جماعت مسلمانان شوې وو،چې په هغې کښې د ذکر کړې شوې کسانو نه علاوه نور کسان هم وو،هاؤ!ابوبکر صدیق خو د ټولو نه اول اسلام ښکاره کونکې هم وو،او په قبلولو کښې هم،د هغۀ فضیلت په خپل ځائې مسلّم دې.[2]

ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت دادې،چې باب هم د "فضل أبي بکر" په حوالې سره دې،او په حدیث کښې هم د هغۀ د فضیلت بیان دې،یو خو داسې چې د شمیر په هغه څو کسانو کښې یو دې چا چې په رسول الله ﷺ باندې ایمان راوړلو سره هغه ښکاره کړې وو،دا ټول اتۀ کسان وو،چې د هغوی دلته ذکر دې،او د نفس اسلام د قبلولو په حوالې سره،نو هغوی رضی الله عنه په بالغ او آزاد کسانو کښې د ټولو نه اولنې سړې خو وو.[3]

۳۴۶۱:[4] حَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ عَنْ بُسْرِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ عَائِذِ اللَّهِ أَبِي إِدْرِيسَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ -رضي الله عنه- قَالَ كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- إِذْ أَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ آخِذًا بِطَرَفِ ثَوْبِهِ حَتَّى أَبْدَى عَنْ رُكْبَتِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «أَمَّا صَاحِبُكُمْ فَقَدْ غَامَرَ». فَسَلَّمَ، وَقَالَ إِنِّي كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَ ابْنِ الْخَطَّابِ شَيْءٌ فَأَسْرَعْتُ إِلَيْهِ ثُمَّ نَدِمْتُ، فَسَأَلْتُهُ أَنْ يَغْفِرَ لِي فَأَبَى عَلَيَّ، فَأَقْبَلْتُ إِلَيْكَ فَقَالَ «يَغْفِرُ اللَّهُ لَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ». ثَلاَثًا، ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ نَدِمَ فَأَتَى مَنْزِلَ أَبِي بَكْرٍ فَسَأَلَ أَثَمَّ أَبُو بَكْرٍ فَقَالُوا لاَ. فَأَتَى إِلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-، فَسَلَّمَ فَجَعَلَ وَجْهُ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- يَتَمَعَّرُ حَتَّى أَشْفَقَ أَبُو بَكْرٍ، فَجَثَا عَلَى رُكْبَتَيْهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ

---

[1]) فتح الباري:۲۹،۹،وعمدة القاري:۲۴۹،۱۶\۱

[2]) فتح الباري:۲۹،۹،وعمدة القاري:۲۴۹،۱۶\۱

[3]) عمدة القاري للعیني:۲۴۹،۱۶\۱

[4]) الحدیث أخرجه البخاري في صحیحه:۵۱۶،۱،کتاب فضائل أصحاب النبي ﷺ،باب قول النبي "لو کنتُ متخذا خلیلاً"،رقم:۳۶۶۱،وفي:۶۶۷،۲،کتاب التفسیر،باب "قل یا ایها الناس اني رسول الله الیکم جمیعاً"،رقم:۴۶۴۰\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

اللّٰهِ، وَاللّٰهِ أَنَا كُنْتُ أَظْلَمَ مَرَّتَيْنِ. فَقَالَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - «إِنَّ اللّٰهَ بَعَثَنِي إِلَيْكُمْ فَقُلْتُمْ كَذَبْتَ. وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ صَدَقَ. وَوَاسَانِي بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ، فَهَلْ أَنْتُمْ تَارِكُو لِي صَاحِبِي». مَرَّتَيْنِ فَمَا أُوذِيَ بَعْدَهَا. [۳۴۶۴]

رجال الحديث

هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ: دا هشام بن عمار بن نصير ابو الوليد السلمى الدمشقى دې. ددهٔ تذکره وړاندې تيره شوې ده.[1]

صَدَقَةُ بْنُ خَالِد: ددهٔ نوم صدقة بن خالد او كنيت ابو العباس دې، نسبت ئې القُرشى، الاموى او الدمشقىَ دَې، د اُمّ البنين بنت أبى سفيان غلام وو، د اُمّ البنين په حقله معروف قول خو دغه دې، چې هغه د ابو سفيان لور او د سيدنا امير معاويه خور وه، د امام بخارى، ابو حاتم او د نورو دغه رائې ده.[2]

او د ابن حبان وغيره، د بعضې حضراتو خيال دادې، چې دا د معاوية بن يزيد بن معاوية بن أبى سفيان خور ده، يعنى د يزيد لور او د معاوية ثانى خور ده.[3]

او يو دريم قول دادې، چې دا د عمر بن عبد العزيز خور ده.[4]

د خپل پلار خالد مولى بنى اميه، زيد بن واقد، عبد الرحمٰن بن عمرو الأوزاعى، عبد الرحمٰن بن يزيد بن جابر، عتبة بن أبى حكيم، عثمان بن أبى العاتكة، هشام بن الغاز، سعيد بن عبد العزيز، طلحة بن عمرو المكى او د نورو حضراتو نه روايت كوى.

او أبو النضر إسحاق بن إبراهيم الفراديسى، حكم بن موسٰى، سيعد بن منصور، عبد الله بن يوسف التِّنِّيسى، أبو مُسهر عبد الأعلى بن مُسهر، محمد بن المبارك الصُّورى، مروان محمد الطّاهرى، هشام بن عمار، هيثم بن الخارجة، وليد بن مسلم، يحيٰى بن حمزة الحضرمى وغيره د ده نه روايت كوى.[5]

محمد بن سعد په طبقه خامسه كښې ددهٔ ذكر كړې دې.[6]

او هغوى دې ثقه هم ګرځولې دې، ولې هغوى صدقة بن خالد السمين وئيلې دې، كيدې شى هغوى ته په صدقة بن خالد او صدقة بن عبد الله السمين كښې اشتباه شوې وى، او السمين د ثانى (يعنى صدقة بن عبد الله) لقب دې، د اول نهٔ دې.[7]

---

[1] اوګورئ: كتاب التهجد، باب ما يكره من ترك قيام الليل لمن كان يقومه، رقم (۱۱۵۲)
[2] بحر الدم، جزء: ۱، ص: ۱۸۸
[3] الثقات لابن حبان: ۶، ۲۶۷، ۲۶۶، وتهذيب التهذيب: ۴، ۱۴، ۱۴
[4] تهذيب الكمال: ۱۳، ۱۲۹، رقم الترجمة (۲۸۶۱)، وتهذيب التهذيب: ۴، ۱۴، ۱۴
[5] تهذيب الكمال: ۱۳، ۱۲۹، وتهذيب التهذيب: ۴، ۱۴، ۱۴
[6] اوګورئ: الطبقات الكبرٰى لابن سعد: ۷، ۴۶۹
[7] اوګورئ: حاشية اكمال تهذيب الكمال للمغلطائى: ۶، ۳۶۱، رقم الترجمة (۲۴۸۸)

Maktaba Tul Ishaat.com

او علامه ذهبی په اتلسمه طبقه کښې ددهٔ ذکر کړې دې،او ددې طبقې رجال د ۱۷۱هـ او د ۱۸۰هـ په مینځ کښې وفات شوی دی.[1]

ددهٔ متعلق معاویة بن صالح د یحیٰی بن معین نه ۱۷۰هـ یا د ۱۷۱هـ قول نقل کړې دې،هشام بن عمار ۱۸۰هـ او دحیم ۱۸۳هـ نقل کوی،او بعضې حضرات د ۱۸۰هـ نه هم ورستو د دوی وفات بیانوی.[2]

او ددهٔ تاریخ وفات هم ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۸۰،یا ۱۸۴ ښودلې شوې دې.[3]

عبد الله بن احمد بن حنبل د خپل پلار (امام احمد) نه ددهٔ متعلق دا الفاظ نقل کوی،"ثقة ثقة لیس به بأس، أثبت من الولید بن مُسلم، صالح الحدیث".[4]

عثمان بن سعید الدارمی د یحیٰی بن معین نه نقل کوی، "ثقة".[5]

همدغه شان محمد بن عبد الله بن نمیر، احمد بن عبد الله العجلي، محمد بن سعد، ابوزرعه، ابو حاتم او ابوبکر بن أبی شیبه وغیره هم دې ثقه ګرځولې دې.[6]

ابن حبان، ذهبی او ابن حجر هم دهٔ ته ثقه وئیلی دی.[7]

د بخاري، ابو داؤد، نسائی، او ابن ماجه راوی دې.[8]

زَیدُ بنُ وَاقد: دا زید بن واقد القرشی دې، ددهٔ کنیت ابو عُمر یا ابو عَمرو او نسبت ئې الشامی او الدمشقی دې، دې چې د چا نه روایت کوی په هغوی کښې:

بُسر بن عبد الله، جُبیر بن نُفیر، جناح والد مروان، حرام بن حکیم، حسن بصری، حصن بن عبیدة بن علاق، خالد بن عبدالله بن حُسین، خالد بن اللجلاج، سعید بن عبد العزیز التنوخی، عبد الملك بن مروان بن الحکیم، عطاء الخراسانی، عثمان بن أبی سودة، کثیرة بن مرة، حمد بن عبد الملك بن مروان، محمد بن یزید، مکحول الشامی، نافع مولیٰ ابن عمر، أبوسلام الأسود، أبوعبد الله الأشعری وغیره شامل دی.

---

[1] تاریخ الإسلامی للذهبی: ۵۷۲.٤، ترجمة (٤١٩٧)

[2] اوګورئ، تهذیب الکمال: ۱۳۱.۳، التقریب: ۲۷۵، الکاشف، ص: ۵۰۱\۱

[3] تهذیب التهذیب لابن حجر العسقلانی: ٤.٤١٤\١

[4] تهذیب الکمال: ۱۳۰.۱۳. ابن أبی حاتم د صالح الحدیث اضافه نهٔ ده نقل کړې، اوګورئ الجرح والتعدیل: ۳۹۹.٤، ترجمة (۱۸۹۱)\۱

[5] تاریخ الدارمی، الترجمة: ٤٢٩\١

[6] اوګورئ تهذیب الکمال: ۱۳۰،۱۳۱.۱۳، الجرح والتعدیل: ۳۹۹.٤، تهذیب التهذیب: ٤.٤١٤،٤١٥، تاریخ الإسلام للذهبی: ۵۷۳.٤\١

[7] اوګورئ، کتاب الثقات لابن حبان: ٤.٤۶۶، والکاشف (۵۰۱)، ترجمة (۲۳۸۲)، التقریب، ص: ۲۷۵، ترجمة (۲۹۱۱)\۱

[8] تهذیب الکمال: ۱۳۲.۱۳، همدغه شان اوګورئ اکمال تهذیب الکمال للمغلطائی: ۲.۱۸۸\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

او ددهٔ نه په روايت کونکو کښې: بقية بن الوليد، بكار بن هلال العاملي، حسن بن يحيٰى الخُشني، سُويد بن عبد العزيز، صدقة بن خالد، صدقة بن عبد الله السمين، عبد الخالق بن زيد بن واقد (ددهٔ خوئې) عمرو بن واقد القرشي، قاسم بن موسٰى، محمد بن عيسٰى بن القاسم بن سُميع، مَسلمة بن علي الخُشني، هيثم بن حُميد الغساني، وليد بن مسلم او يحيٰى بن حمزة الحضرمي شامل دى.[1]

د جرح او تعديل په حواله سره: ابو الحسن الميمونى د احمد بن حنبل نه نقل کوى، "**ثقة**" هغه ثقه راوى دې.

عثمان بن سعيد الدارمى، احمد بن عبد الله العجلى او دار قطنى هم دې ثقه گرځولې دې.[2]

يعقوب بن سفيان وائى، ما د عبد الرحمٰن بن إبراهيم نه پوښتنه اوکړه، چې د مکحول په ملگرو کښې د ټولو نه اعلى څوك دې؟ هغهٔ د يو جماعت ذکر اوکړو، بيا ئې اووئيل، "**ولكن زيد بن واقد وبُرد بن سنان من كبارهم**".[3] ابو حاتم وائى، لا بأس به، محله الصدق.[4]

ابن حبان هم په "**الثقات**" کښې ددهٔ ذکر کړې دې.[5]

حافظ ابو عمر بن عبد البر فرمائي، "**كان ثقة**".[6]

حاکم او بزار ئې هم توثيق کوى.[7]

بعضې حضراتو په دهٔ باندې د قَدَريت تور هم لگولې دې.[8]

ولې دا تور غلط دې، او علامه ذهبى دا تور غلط گرځولې دې، ذهبى په تاريخ اسلام کښې وائى، "**وقد رُمِيَ بالقدر ولم يثبت عنه**"[9] په دهٔ باندې د قدرى کيدو تور لگيدلې دې، ولې قدريت ددهٔ نه ثابت نهٔ دې، او په "**سير أعلام النبلاء**" کښې وائى "**وقيل إنه، قَدَرِيٌّ، ولم يصح**".[10]

---

[1] اوگورئ: تهذيب الكمال: ۱۰۸،۱۰، ترجمة (۲۱۳۰)، تهذيب التهذيب لابن حجر: ۴۲۶،۳، والجرح والتعديل: ۵۱۶،۳، ترجمة (۲۶۱۰)

[2] تهذيب الكمال: ۱۰۹،۱۰، تاريخ الدارمى، رقم الترجمة (۳۴۱)، ثقات العجلى، ص: ۱۷، وسنن دار قطنى: ۳۱۹،۱، والجرح والتعديل: ۵۱۶،۳، وتهذيب التهذيب: ۴۶۶،۳

[3] تهذيب الكمال: ۱۱۰،۱۰، په إرشاد السارى: ۱۵۲،۸ کښې هم ددهٔ ثقه والې ذکر کړې شوې دې

[4] الجرح والتعديل: ۵۱۶،۳، ترجمه (۲۶۰۱)

[5] كتاب الثقات: ۱۴۷،۱

[6] اكمال تهذيب الكمال للمغلطائى: ۱۷۲،۵، ترجمه (۱۷۹۷)

[7] اكمال للمغلطائى: ۱۷۲،۵

[8] تهذيب الكمال: ۱۱۰،۱۰، وتهذيب التهذيب: ۴۲۶،۳

[9] تاريخ الإسلام: ۶۸۰،۳، رقم الترجمة (۲۳۷۷)

[10] سير أعلام النبلاء: ۲۹۷،۶، (۱۲۵)

Maktaba Tul Ishaat.com

دده په حقله وئيلې شوى دى، چې قدرى دې، ولې دا صحيح نۀ دى، هآؤ دومره قدرې دده په حقله ضرور وئيلې شوى دى، چې دده د ځوئى عبد الخالق، چې دده نه كوم روايتونه دى، هغه د اعتبار وړ نۀ دى. (۱) تر دې پورې چې امام بخارى هغه "منكر الحديث" گرځولى دې. (۲)

بُسْرِ بْنِ عَبَيْدِ الله: دا بُسر بن عبيد الله الحضرمى الشامى دې. دده احوال تير شوى دى. (۳)

عَائِذُ الله: دا عائذ الله بن عبد الله ابو ادريس الخولانى دې. دده احوال هم ذكر شوى دى. (۴)

أَبِى الدَّرْدَاء: ابو الدرداء د رسول الله ﷺ معروف صحابى دې، چې د هغۀ نوم عويمر الأنصارى دې. (۵)

په صحيح بخارى، كتاب التفسير كښې د عبد الله بن العلاء بن زيد په روايت كښې د "حدثنى بُسر بن عبيد الله قال حدثنى أبو إدريس الخولانى قال سمعت أبا الدرداء" (۶)

د فتح البارى، كتاب فضائل أصحاب النبى، رقم (۳۶۶۱) لاندې ددې روايت ذكر دې، ولې په هغې كښې د "سمعتُ" په ځائې د "سألتُ" الفاظ دى. ۱ الفاظ راغلى دى.

أَبْدَى عَنْ رُكْبَته: زنگون ئې ښكاره كړو، قسطلانى وائى، ددې نه معلوميږى چې زنگون عورت نۀ دې. (۷)

د احنافو په نزد زنگون عورت دې: د احنافو له مخې زنگون عورت دې، چې د هغې پټول ضرورى دى. په دې وجه د احنافو له مخې "أبدى عن ركبته" په مجازى معنىٰ باندې محمول دې، او معنىٰ ئې دا "كادت ركبته أن تنكشف لمبالغته فى رفع الإزار" يعنى په لنگ اوچتولو كښې ئې دومره مبالغه اوكړه چې نزدې وه چې زنگون ئې ښكاره شوې وې، د بعضې شوافعو هم دغه مذهب دې. (۸)

قوله: أَمَّا صَاحِبُكُمْ فَقَدْ غَامَرَ: د كشميهنى په نسخه كښې دى "صَاحِبُكَ" بالإفراد راغلې دې. (۹)

---

(۱) تهذيب التهذيب: ۳/۴۲۷.

(۲) التاريخ الكبير: ۳/۴۰۷، رقم الترجمة (۱۳۵۳)، د نور توثيق د پاره اوگورئ الثقات لابن حبان: ۳/۲۵۸، (۱۴۱۳)، ولسان الميزان: ۲/۵۱۲، (۲۰۵۵)، تقريب التهذيب، ص: ۲۲۵، ترجمه (۲۱۵۷)، تحرير تقريب التهذيب: ۱/۴۳۷، (۲۱۵۸)، الكاشف: ۱/۴۱۹، الترجمه (۱۷۵۷).

(۳) اوگورئ صحيح البخارى، كتاب الجزية والموادعة، باب ما يحذر من الغدر، رقم (۳۱۸۶).

(۴) اوگورئ صحيح البخارى، كتاب الوضوء، باب الاستنثار فى الوضوء، رقم (۱۶۱).

(۵) شرح الكرمانى: ۱۴/۲۰۶.

(۶) اوگورئ صحيح البخارى، كتاب التفسير، باب قل يا أيها الناس إنى رسول الله إليكم حديث (۴۶۴۰).

(۷) إرشاد السارى: ۸/۱۵۲.

(۸) لامع الدرارى: ۸/۱۴۳.

(۹) فتح البارى: ۸/۱۲۹.

Maktaba Tul Ishaat.com

د "صاحب" نه مراد ابوبكر دي او د افراد په صورت كښې په خطاب ابو ذر ته وى.[1]

د "مُغامر" تفسير: "فَقَدْ غَامَرَ"........د غامر معنى ده. خاصم، دخل في غمرة الخصومة، جنګ كول او د جنګ په مصيبت كښې پريوتل، په ويره كښې پريوتل. او د سر نه تيريدل. ددې نه مُغامر راځى. يا الغامر چې ددې معنى ده. "الذى يرمى بنفسه في الأمر العظيم"[2] چې ځان په ډيرې لوئې معاملې كښې اوغورځوى "يا الذى يرمى بنفسه في الأمور المهلكة"[3] چې ځان په هلاكونكې كارونو كښې اوغورځوى.

د هغوى ﷺ مطلب دا وو، چې دې سرى جهګړه كړې ده. او سخته جهګړه ئې كړې ده. يا دا

بيا د غِمْرُ بكسر الغين نه دې. چې د هغې معنى ده، الحقد، كينه او په زړه كښې غصه. يعنى ددهٔ په زړه كښې د چا د پاره كينه ده.[4]

او د سورهٔ اعراف په تفسير كښې پخپله امام بخارى ددې لفظ معنى بيانوى. هغه فرمائى.

"غامرأى سبق بالخير" په خير كښې وړاندې والې كول.[5]

په احاديثو كښې د "مُغامر" لفظ مستعمل دې. لكه "شاكى السلاح بطلٌ مغامَر".[6]

او ددې هم دا دواړه معنې بيان كړې شوى دى. يعنى "مُخَاصِمٌ" يا "مُحَاقِدٌ"[7]

امام بخارى چې د غَامِر په سابق بالخير سره معنى كړې ده. ددې په حقله قاضى عياض فرمائى. دا صرف د مستملى عن أبى ذر په روايت كښې دى. او دا يو غريب او نا آشنا تفسير دې. بيا هم حافظ ابن حجر د قاضى صاحب اعتراض بلاجواز ګرځولې دې. او د امام بخارى تفسير ته ئې صحيح وئيلى دى. حافظ صاحب فرمائى. محبّ طبرى دا تفسير ابوعبيدة بن المثنى اړخ ته هم منسوب كړې دې. دې نه معلومه شوه. چې په دې كښې د امام بخارى مُقتداء او پيش رو هم شته. بيا دې ته غريب څنګه وئيلې كيدې شى.[8]

"أماصاحبكم" د "وأماغيره فلا" قسيم دې. چې دلته محذوف دې.[9] او يا "وأمّاغيرُه فلا أعلمه"[10]

---

[1]) إرشاد السارى:۸،۱۵۳\
[2]) فتح البارى:۷،۱۲۹\
[3]) النهاية لابن الأثير:۲،۳۲۰\
[4]) فتح البارى:۹،۱۲۹\
[5]) صحيح البخارى، كتاب التفسير، رقم(۴۶۴۰)\
[6]) النهاية لابن الأثير:۲،۳۲۰\
[7]) النهاية:۲،۳۲۰\
[8]) فتح البارى:۹،۱۲۹\
[9]) فتح البارى:۹،۱۲۹\
[10]) إرشاد السارى:۸،۱۵۳، وتحفة البارى:۴،۱۹۶\

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: فَسَلَّمَ: ابوبکر راغې او سلام ئې اوکړو، ابو نعيم اصبهانی په "حلية الأولياء" کښې وائی، "حتی سلم علی رسول الله ﷺ".[۱]

دلته د سلام جواب نۀ دې ذکر کړې شوې، په دې وجه چې د سلام جواب به رسول الله ﷺ ورکړې وی، او دا قسمه څيزونه د معلوم کيدو په وجه عموماً ترک کولې شی.[۲]

د حضرت ابوبکر او عمر رضي الله عنهما په مينځ کښې خفګان: كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَ ابْنِ الْخَطَّابِ شَيْءٌ........

د ابن الخطاب نه حضرت عمرفاروق رضي الله عنه مراد دې، او د شَيْءٌ نه مراد دې، "شَيْءٌ مِنَ الْمراجعة" يعنی اخستل راخستل او وهل راوهل. د بخاری د کتاب التفسير په روايت کښې د شئ په ځائې "محاورَة" دې، چې د هغې معنٰی ده په خبرو خبرو کښې خفه کيدل، خبرې ترخې کيدل، تو تو مين مين کيدل.[۳]

او په مسند أبی يعلٰی کښې د ابو امامه روايت دې، چې په هغې کښې د "معاتبة" لفظ دې، يعنی د طرفينو او فريقينو يو بل ته ستغې خبرې کول او غصه کيدل.[۴]

د "مقاولة" لفظ هم راغلې دې، يعنی خپل مينځ کښې خفګان.

"فاسرعتُ إليه" هغۀ ارخ ته مې منډه کړه او وړاندې شوم، بيا زۀ ملامته شوم.

په "کتاب التفسير" کښې دا الفاظ دی، "فاغضبَ أبوبكر عمرَ فانصرف عنه مغضبًا فأتبعه أبوبكر".[۵] حضرت ابوبکر رضي الله عنه حضرت عمر رضي الله عنه ته غصه وروستله، نو هغه په غصه کښې لاړو، ابوبکر هغۀ پسې ورستو لاړو، دا ګويا د "فاسرعتُ إليه ثم ندمتُ" وضاحت دې.

محمد بن المبارک د "ندمتُ" سره د "علی ما كان" زياتوالې هم کړې دې.[۶]

د ابوبکر د عمر رضي الله عنهما نه معافی غوښتل: فَسَأَلْتُهُ أَنْ يَغْفِرَ لِي ....أی ما وقعَ مِنِّي.[۷] يعنی ما هغۀ ته د معافئ خواست اوکړو، چې هغه ما معاف کړی، او د کتاب التفسير په روايت کښې د أن يستغفرله فلم يفعل حتی أغلَقَ بابه فی وجهه الفاظ دی. ددې الفاظو مطلب دادې، چې ما د هغۀ نه د خپل ځان د پاره د مغفرت خواست اوکړو، يعنی چې زما نه غلطی او خطا شوې ده، د الله

---

[۱] حلية الأولياء، جز ۹، ص: ۳۰٤، دارالکتاب العربی بيروت\

[۲] فتح الباری: ۲۹.۹، وعمدة القاری: ۱۲۵۰.۱۶\

[۳] صحيح بخاری، کتاب التفسير، رقم(٤٦٤٠)\

[۴] فتح الباری: ۱۲۹.۹\

[۵] کتاب التفسير، رقم(٤٦٤٠)

[۶] عمدة القاری: ۲۵۰.۱۶، وفتح الباری: ۱۲۹.۹\

[۷] إرشاد الساری: ۱.۱۵۳

Maktaba Tul Ishaat.com

تعالیٰ نه زما د پاره د مغفرت دعا اوکړه، چې هغه په دې باندې زما مواخذه اونۀ کړی، خو دوی هغه قبوله نۀ کړه.

د محمد بن المبارك نه د "فتبعتُه إلى البقيع حتّٰى خرج من دَارِه" الفاظ منقول دي.

اسماعیلي، د هسنجاني عن هشام بن عمار په روایت سره د وتحرّز منّي بداره الفاظ نقل کوی، او د ابو امامه په حدیث کښې د "فاعتذر أبوبكر إلى عمر فلم يقبل منه" الفاظ دی.[1]

قوله: ثَلَاثًا: أى ثلاث مرَّاتٍ، یعنی هغوی ﷺ دا الفاظ درې وارې اولوستل.[2]

ابوبکر د پاره د رسول الله ﷺ د ژبې مبارکې نه د مغفرت د دعاء اعزاز: د ابوبکر رضی الله عنه په طلب باندې چې کله حضرت عمر رضی الله عنه د هغه د پاره استغفار اونۀ کړو، نو رسول الله ﷺ د هغې په مقابله کښې د هغه د پاره درې وارې "يغفر الله لك" لوستلو سره د هغې کمې پوره کړو، چې د ابوبکر د پاره ډیر لوئې اعزاز دې.[3]

قوله: أَثَمَّ أَبُوبَكْرٍ: آیا ابوبکر دلته دې، ثَمَّ بفتح الثاء ظرف دې، او همزه د استفهام ده.[4]

د نبی کریم ﷺ مخ مبارک سور شو:

قوله: فَجَعَلَ وَجهُ النَّبِيِّ ﷺ يَتَمَعَّرُ......يتمعَّرُ بالعين المهملة المشدّدة: ددې معنیٰ ده، د غصې او خفګان په وجه د هغه (د مخ) سورالې او رنړا ختمه شوه، او په غصه کښې د سړی مخ سور زیړ کیدل، او د هغه رنګ بدلیدل کیږی، دا په هغه صورت کښې دی، چې کله دا بالعین وی، په دې صورت کښې ددې اصل "عَرَّ" دې، او "عَرَّ" جرب یعنی د خارخ ته وئیلې کیږی. په خارخ سره د خارخ والا ځائې متاثره کیږی، او بدلیږی، په دې وجه د مخ د تغیر او بدلون د پاره هم لفظ د "تمعّر" استعمال کړې شوی. "أمعر المكان" د ځائې د سختیدو په معنیٰ باندې استعمالیږی، او "أمعرَ الحيوان" په هغه وخت کښې وئیلې کیږی، کله چې ځناور ته خارخ اولګی.[5]

او "مَعِر الرأس" په هغه وخت کښې وئیلې کیږی، کله چې د سر ویښتۀ کم شی، او سر بد صورته شی.[6]

په هرحال کښې د "مَعِر" معنیٰ ده، ورانیدل، بدلیدل وغیره او په غصه کښې دانسان دا حالت وی.

---

[1] فتح الباری: ۹، ۱۲۹\
[2] لامع الدراری: ۸، ۱٤٤\
[3] فتح الباری: ۹، ۳۰، وعمدة القاری: ۱٦، ۲۵۰، وإرشاد الساری: ۸، ۱۵۳\
[4] إرشاد الساری: ۸، ۱۵۳\
[5] فتح الباری: ۹، ۱۳۰\
[6] النهایة لابن الاثیر: ۲، ۶۶٦

Maktaba Tul Ishaat.com

د ابو ذر په نسخه کښې يتمغر بالغين المعجمة مستعمل شوې دې، چې د "مغر" نه دې، او "مغر" د "مِغرَة" نه ماخوذ دې، چې د هغې معنی ده، هغه لاړجنه خاوره چې په هغې سره رنګ کولې شی.(١) هم ددې نه "أمغر" راځی چې په يو حديث کښې وارد شوې دې، د هغې الفاظ داسې دی: "أيكم ابن عبد المطلب؟ قالوا: هو الأمغر المرتفق" أی الأبيض الأحمر، دا سُور سپين سړې چې هغه په خپل مرفَق (يعنی لاس) باندې تکيه لګولې ده.

د سړي مخ د غصې په وخت کښې سُور شی، او د هغهٔ رنګ بدل شی، نو په دې وجه د هغهٔ د پاره د "تمغر" لفظ استعماليږی، او مطلب دا وی، چې د هغهٔ مخ داسې سُور شو، لکه چې دا په "مِغرَة" يعنی خاوړې سره رنګ کړې شوې وی.(٢)

په کتاب التفسير کښې امام بخاری دې د پاره صريحی لفظ استعمال کړې دې، هلته کښې داسې الفاظ دی، "وغضب رسول الله".(٣)

د حضرت عمر ﷺ پښيمانتيا او په بليغ الفاظو کښې معافی: ابو يعلی چې د ابو امامه نه ددې مضمون روايت نقل کړې دې، د هغې الفاظ داسې دی:

فجلس عمر فأعرض عنه. أی النبی ﷺ. ثم تحوّل فجلَس إلى الجانِبِ الأخر، فأعرض عنه، ثم قام فجلَس بين يديه فأعرض عنه، فقال: يا رسول الله! ما أرى إعراضك إلا لشيئ بلَغَكَ عنّي، فما خير حياتی وأنت معرض عنی؟ فقال أنت الذی اعتذر اليك أبوبكر فلم تقبل منه.(٤)

حضرت عمر ﷺ راغې او رسول الله ﷺ سره کيناستو، نو هغوی ﷺ د هغهٔ نه مخ واړولو، هغه راتاؤ شو او بل اړخ ته راغې، کيناستو، نو هغوی ﷺ بيا د هغهٔ نه مخ واړولو، عمر ﷺ پاسيدو او راغې د هغوی ﷺ مخې ته کيناستو، هغوی ﷺ بيا د هغهٔ نه مخ واړولو، نو حضرت عمر ﷺ اووئيل، اې د الله تعالی رسوله ! دا ستاسو مخ اړول چې دی، زما په خيال زما په حقله تاسو ته ضرور څا څهٔ وئيلی دی، چې د هغې په وجه تاسو ما سره داسې کوئ، خو زما په ژوند کښې به څهٔ خير وی، چې تاسو زما نه مخ اړوئ، رسول الله ﷺ اوفرمائيل، هغه تهٔ ئې چې ابوبکر تا ته معذرت اوکړو تا د هغهٔ عذر قبول نهٔ کړو.

او طبرانی د ابن عمر ﷺ نه ددې مضمون روايت کړې دې، چې د هغې الفاظ دادی:

"يسئالك أخوك أن تستغفرَ له، فلا تفعل".(٥)

---

(١) النهاية لابن الاثير: ٢.٦٦٦\١

(٢) أخرجه النسائی فی كتابه الصيام، باب وجوب الصيام، رقم (٢٠٩٣)

(٣) فتح البارى: ٩.٣٠\١

(٤) كتاب التفسير، رقم (٤٦٤٠)\١

(٥) المعجم الكبير: ١٢.٣٧٢، رقم ١٣٣٨٣\١

Maktaba Tul Ishaat.com

ستا وروړ تا ته د استغفار د پاره وائی او ته هغه نه قبلوې؟
په دې باندې سیدنا عمر رضی الله عنه اووئیل:

"والذی بعثك بالحق ما من مرة یسألنی إلا وأنا أستغفر له وما خلق الله من أحد أحب إلی منه بعدك".

په هغه ذات قسم اچا چې ته په حقه پیغمبر جوړ کړې رالیږلې ئې، چې هغه څومره وارې هم ما ته د استغفار د پاره وائی، زه به د هغهٔ د پاره استغفار کوم، او الله تعالی ستاسو نه ورستو زما د پاره د هغهٔ نه زیات محبوب تر ننه پورې څوك نهٔ دی پیدا کړې.

ابوبکر اووئیل، وأنا والذی بعثك بالحق كذلك.

او زه هم په هغه خدائې مې دې قسم وی! چې هغهٔ ته په حقه پیغمبر جوړ کړې رالیږلې ئې، دهٔ د پاره هم هغسې یم، څنګه چې هغه زما د پاره دې.[1]

حضرت عمر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ دعتاب نه دبچ کولو دپاره ابوبکر دخپل ځان ذمه وار وګرځول:

قوله: حتّٰی أشفق أبوبکر......: ابوبکر اویریدو، ، محمد بن المبارك دې سره ددې الفاظو زیاتوالې کړې دې. "أن یکون من رسول الله ﷺ إلی عمر ما یکره".[2]

یعنی ابوبکر سره دا غم او ویره شوه، چې چرته هغوی ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه ته څهٔ داسې اونهٔ وائی، چې هغه پرې خفه شی.

"فجثا، أی برك علی رکبتیه" یعنی: هغه د التحیاتو په شکل کیناستو.

قوله: أنا کنت أظلم: یعنی په دې مذکوره واقعه کښې زه زیاتې کونکې یم، د ظلم او زیاتې خبره ابوبکر په خپل سر په دې وجه واخسته، چې هغه د حضور ﷺ د اړخ نه حضرت عمر رضی الله عنه سره د څهٔ ناخوښې معاملې کیدو ویره محسوس کوله، نو هغوی اووئیل، چې د هغهٔ نه زیات زیاتې کونکې زه یم، او یو اړخ ته د ابوبکر خبره د واقعې مطابق هم وه، ځکه چې ددې خبرې شروع ابوبکر کړې وه، او اقدام کونکې ښکاره خبره ده، چې د نتیجې ذمه دار وی.[3]

قوله: مرتین: دا د "قال" ظرف دې، یعنی ابوبکر دوه وارې دا خبره اوکړه، یا دا بیا د ابوبکر د قول برخه ده، په دې صورت کښې به ددې معنٰی دا شی، چې هم زه دوه وارې زیاتې کونکې یم، یعنی ددې تعلق به د "کنت" سره وی.[4]

قوله: وواسانی: د "مواساة" نه دې، چې د هغې معنٰی ده، همدردی، کشمیهنی رحمه الله "واسانی" یا "آسانی" بالمد نقل کړې دې، "آسانی" په یو حدیث کښې راغلې دې، چې د هغې الفاظ دادی،

---

[1]) فتح الباری: ۹، ۳۰
[2]) فتح الباری: ۹، ۳۰، وعمدة القاری: ۱۶، ۲۵۰
[3]) اوګورئ فتح الباری: ۹، ۳۱
[4]) فتح الباری: ۹، ۳۱، وعمدة القاری: ۱۶، ۲۵، وشرح الکرمانی: ۱٤، ۲۰۷

Maktaba Tul Ishaat.com

"ما أحد عندی أعظم یدًا من أبی بکر، آسانی بنفسه وماله".(۱)

همدغه شان حضرت عمر رضی الله عنه حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی الله عنه ته اولیکل:

"آسِ بینَ الناسِ فی وجهك وعدلِك" أی اجعل کل واحد منهم أسوة خصمة.(۲)

یعنی خلقو سره په خپله توجه او انصاف کښې "مواسات" کوه، یعنی هر سړې د هغهٔ د مقابل برابر او نمونه گڼړه.

دلته په حدیث باب کښې د "وواسانی" الفاظ راجح دی، ځکه چې دا د "مواساة" نه دې، چې د باب مفاعلې نه دې، او د هغې معنیٰ دا کیږی، چې یو سړې بل سړې په خپل مال او جان کښې دومره شریك کړی، چې بیا دواړه برابر شی، "أی یجعل یدَه ویدَ صاحبه فی ماله سواء".(۳)

د تَارِکُولِی صَاحِبِی ترکیبی حیثیت: "تَارِکُو" دلته بغیر د "نون" نه او په کتاب التفسیر کښې "تارکون لی" بالنون راغلې دې.(۴)

حافظ ابن حجر فرمائی، صحیح هم دغه دې، چې دا "تارکون لی" بالنون دې، او بیا هغه د ابوالبقاء دا قول هم نقل کړې دې، چې د نون حذف کول دلته کښې د کتابت غلطی ده، او راویانو دا غلط نقل کړې دې، ځکه چې لفظ د(تارکون)نهٔ مضاف دې او نهٔ مصدر بالالف وبالام. او د نون حذف کول هم په دغه دوؤ مقاماتو کښې جائز دی، او "تَارِکُو" کښې چې دې دوؤ وجهو کښې یوه هم نهٔ شی موندې کیدې، نو دلته به د نون حذف کول جائز نهٔ وی.(۵)

او کوم حضرات چې دلته د نون د حذف کیدو قائل دی، هغوی ددې دوهٔ وجهې بیانوی، یو دا چې په "صاحبی" کښې "صاحب" یاء د متکلم اړخ ته مضاف او د "تارکو" د پاره مضاف الیه یعنی "مضاف الیه مضاف" دې، او ددې او دې اړخ ته د مضاف کیدونکی اسم یعنی د "تارکوا" په مینځ کښې "لی" جار مجرور په دې وجه راؤړلې شو، چې په دې سره د فعل ترك د پیغمبر ﷺ سره تخصیص معنیٰ حاصله شی، او دا ښکاره شی، چې رسول الله ﷺ خلقو ته د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خپل ځان د پاره د پریښودو فرمائی، د "لی" دغه معنیٰ ده، او په دې کښې گویا دوه اضافتونه دی، او په دواړو کښې حضور ﷺ د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه خپل اړخ ته اضافت او نسبت کړې دې، دې د پاره چې په دې سره ددهٔ عظمت او پیغمبر سره

---

(۱) فتح الباری:۹.۱۳۱

(۲) النهایة لابن الأثیر:۱.۶۲

(۳) فتح الباری:۳۱.۷، وإرشاد الساری:۸.۱۵۳

(۴) اوگورئ کتاب التفسیر، حدیث(٤٦٤٠)

(۵) فتح الباری:۷.۳۱

Maktaba Tul Ishaat.com

د قرب او اختصاص تعلق ښكاره شی،او ددې فصل بین المضافین مثال دې، "وكذلك زين لكثير من المشركين قتل اولادهم شركاءهم". [١] په دې كښې د ابن عامر قراءت چې د "اولادهم" په نصب او د "قتل" په رفع او د "شركاءهم" په جر سره دې،دلته د مضاف(قتل)او د مضاف ثانی (شركاء)په مینځ كښې مفعول(اولادهم)د فصل په توګه راوړلې شوې دې،معلومه شوه،چې په كلام د عربو كښې دا جائز دی.

دويمه وجه دا ښودلې شوې ده،چې كله اسم موصول اوږد شی،نو د هغې نه نون غورځولې شی،لكه "وخضتم كالذی خاضوا". [٢] دلته په لفظ د "الذين" كښې هم دغسې شوی دی،چې ددې نه نون جمع غورځولې شوې دې، او "الذی" پاتې شوې دې،يعنی د لفظ د اوږدېدو په وجه داسې كيدې شی،چې د هغې نه څۀ حرف اوغورځولې شی،او دلته "تاركوا" كښې هم دغسې شوی دی. [٣]

علامه عينی ددې مضافينو په مينځ كښې د فصل يو بل مثال بيان كړې دې،هغه فرمائی د شاعر قول دې:

فرُشنی بخيرلا آكونن ومدحتی كناحتٍ يوماً صخرةً بعسيل

دلته "رشنی" د راش يريش نه امر دې،چې ددې معنی ده،د حالاتو اصلاح،او په "ومدحتی" كښې واؤ د مصاحبت دپاره دې، او استشهاد په دې كښې د "يوماً" ظرف نه دې،چې د "ناحت" او "صخرة" په مينځ كښې فصل دې،او اصل تقدير د عبارت داسې دې، كناحتٍ صخرةً يوماً بعسيل، عسيل بفتح العين وكسر السين قضيب الفيل ته وئيلې شی.

عينی صاحب د حافظ ابن حجر د ابو البقاء په استدلال باندې رد فرمائيلې دې،او وئيلې ئې دی،چې د نون په حذف سره روايت د رواتو غلطی ګرځول،لكه څنګه چې د ابو البقاء نه حافظ نقل كړی دی.صحيح نۀ دی،ځكه چې دلته په دې روايت كښې د نون په حذف سره لفظ د "تاركوا" مستعمل دې،په شعر مذكور كښې هم بين المضافين فاصله مستعمل ده،چې د "تاركوا" بدون النون مؤيد دې،د قرآن كريم آيت "وكذلك زين لكثير من المشركين قتل اولادهم شركاءهم......" [٤] كښې هم د عامر د قراءت مطابق(چې د شركاء په جر سره وارد دې)فصل بين المضافين وارد دې.او ددې نه علاوه په ډيرو اشعارو كښې استعمال شوې دې،په دې وجه

[١]) سورة الانعام آيت١٣٧\

[٢]) سورة التوبة آيت(٦٩)\

[٣]) فتح الباری:٣١.٩،وحاشية الشهاب علی البيضاوی:١٥٩٨.٤\

[٤]) سورة الانعام آيت:١٣٧\

Maktaba Tul Ishaat.com

د نون ساقطول د ناسخ غلطي ګرځول غلط دی.[1]

قوله: مرتين: د محمد بن المبارك په روايت كښې "ثلاث مرات" راغلې دې.[2]

قوله: فَمَا أُوذِيَ بَعدَهَا: ددې واقعې نه ورستو د ابوبكر هيڅ بې تعظيمى اونۀ كړې شوه. او هغۀ ته هيڅ تكليف ورنۀ كړې شو، حافظ ابن حجر فرمائى ددې الفاظو يعنى د (فما أوذي.....) زياتوالى ما د هشام بن عمار د روايت نه علاوه چرته هم اونۀ ليدو.[3]

د حضرت ابوبكر ﷺ همدغه شان يوه بله واقعه: او همدغه شان يوه واقعه د ابوبكر او د ربيعه بن جعفر په مينځ كښې هم راغله، امام احمد رحمه الله د ربيعه نه نقل كوى، هغه فرمائى:

"أن النبى ﷺ أعطاه أرضا وأعطى أبابكر أرضاً، قال: فاختلفنا فى عذق نخلة، فقلتُ أنا: هى فى حدّى، وقال أبوبكر: هى فى حدّى، فكان بيننا كلام فقال له أبوبكر كلمة ثم ندم، فقال: ردّ علىّ مثلها حتى يكون قصاصاً، فأبيتُ فأتى النبىَّ ﷺ فقال: ما لك وللصديق؟ فذكر القصة . فقال أجل فلا تردّ عليه ولكن قل: غفر الله لك يا أبابكر، فقلتُ، فولّى أبوبكر وهو يبكى".[4]

هغه فرمائى چې نبى كريم ﷺ ما ته يوه زمكه راكړه، او ابوبكر ته ئې هم يوه زمكه وركړه، بيا زمونږ د كهجورې په يوې ميوه دارې ونې باندې اختلاف شو، ما وئيل دا زما په حد كښې ده. او هغه اووئيل زما په حد كښې ده، زمونږ مينځ كښې خبرې اوږدې شوې، هغۀ ما ته يو لفظ اووئيلو بيا هغه په هغې پښيمانه شو، نو هغۀ ما ته اووئيل چې اوس تۀ هم ما ته ددې په شان خبره اوكړه. دې د پاره چې دا د هغې بدله شى، او په آخرت كښې زما مواخذه اونۀ شى، ما انكار اوكړو. ابوبكر رسول الله ﷺ ته راغلو، نو حضور ﷺ اوفرمائيل، ستا او د صديق څۀ قيصه ده؟ ما هغه ټوله واقعه بيان كړه، نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل هاؤ ! د هغۀ متعلق داسې لفظ مۀ وائې، هنه ! دا اووايه، چې اې ابوبكر ! الله تعالى دې ستا مغفرت اوكړى، ما چې دا اووئيل نو ابوبكر په ژړا ژړا واپس شو او لاړو.

د حديث فوائد: ددې حديث نه ګڼړ شمير فوائد مستنبط كيږى:

① :- يو خو دا چې حضرت ابوبكر ﷺ د نورو ټولو صحابۀ كرامو نه افضل او غوره وو، لكه څنګه چې رسول الله ﷺ د هغۀ په ناراضه كولو باندې د حضرت عمر ﷺ وغيره نه د خفګان اظهار اوكړو. او د هغۀ د تفضيل او ترجيح وجه ئې بيان كړه، او هغه ئې خپل خاص دوست اوښودلو.

② :- دويمه خبره دا معلومه شوه، چې فاضل ته د خپل ځان نه افضل سره په غصه باندې

---

[1] عمدة القارى: ١٦. ١٢٥١

[2] فتح البارى: ٩. ١٣١

[3] عمدة القارى: ١٦. ١٢٥١

[4] مسند أحمد، حديث ربيعة بن كعب الاسلمى رقم: ١١٦٥٧٧

Maktaba Tul Ishaat.com

راتلل نهٔ دی پکار۔

③:-دریم دا چې د یو سړی مخامخ هم د هغه تعریف جائز دې،هآؤ ! دومره خبره ضرور ده،چې دا جواز په هغه وخت کښې دې،چې د هغه سړی په فتنه یا دهوکه کښې د پریوتو ویره نهٔ وی۔

④:-دا خبره هم معلومه شوه،چې د انسان طبیعت او جبلّت داسې جوړ کړې شوې دې،چې کله کله په دهٔ باندې د غصې حالت غالب راځی،او د هغې په وجه هغه بیا خلاف اولی کارونه کوی،هر انسان د داسې قسمه بشری تقاضو او کمزورو سره خلقتًا مخامخ کیږی،بیا د هغهٔ د فضل او کمال نښه ده،چې هغه زر د هغې نه رجوع اوکړی،او د الله تعالی هم ارشاد دې،"ان الذین اتقوا اذا مسّهم طائفٌ من الشیطان تذکروا فاذا هم مبصرون".(۱) نیکو خلقو ته چې کله د شیطان د اړخ نه څهٔ وسوسه راشی،نو دوی زر الله تعالی رایادوی او د زړهٔ په سترګو سره اوګوری۔

⑤:-د حدیث نه دا هم معلومه شوه چې د نبی نه غیر کهٔ یو سړې هر څومره هم لوئی فضیلت او مقام والا ولې نهٔ وی،په هر حال کښې هغه معصوم نهٔ وی،او د هغهٔ نه غلطی کیږی۔

⑥:-دا هم معلومه شوه،چې زیاتی کونکی له مظلوم ته د خپل ځان د استغفار د پاره وئیل پکار دی،او د هغهٔ د ناراضه کولو د وبال نه خپله ذمه فارغول پکار دی۔

⑦:-دا یوه فطری خبره ده،چې کله یو سړې چا ته غصه شی نو عموماً د هغهٔ نامه نهٔ اخلی، بلکه د هغه نسبت پلار یا نیکهٔ اړخ ته کوی،حضرت ابوبکر رضی الله عنه هم "ابن الخطاب" وئیلو سره دغسې اوکړل،همدغسې نبی کریم ﷺ هم په یوه موقعه باندې د حضرت علی رضی الله عنه په حقله اوفرمائیل:(۲)

هغوی ﷺ اوفرمائیل: "إلا إن كان ابن أبي طالب يريد أن ينكح ابنتهم........".(۳)

په یو روایت کښې دا الفاظ دی: "إلا أن يريد ابن أبي طالب أن يطلّق ابنتي وينكح ابنتهم".(۴)

۳۶۶۲:(۵) حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ قَالَ خَالِدٌ الْحَذَّاءُ حَدَّثَنَا عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ رضی الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم

---

(۱) سورة الاعراف آیت ۲۰۰.

(۲) اوګورئ فتح الباری:۳۱،۷،وعمدة القاری:۲۵۱،۱۶.

(۳) مسند احمد،حدیث ربیعة بن کعب،رقم:۱۶۵۷۷.

(۴) اوګورئ کتاب النکاح،باب ذب الرجل عن ابنته فی الغیرة والإنصاف،رقم(۵۲۳۰).

(۵) الحدیث أخرجه البخاری فی صحیحه:۵۱۷،۱،کتاب فضائل أصحاب النبی ﷺ،باب قول النبی ﷺ " لو كنت متخذا خليلاً ،رقم:۳۶۶۲،وفی:۶۲٤،۲،کتاب المغازی،باب غزوة ذات السلاسل،رقم:٤۳۵۸،ومسلم فی:۲۷۳،۲،کتاب فضائل الصحابة،باب من فضائل أبی بکر،رقم:۲۳۸۳.

Maktaba Tul Ishaat.com

بَعَثَهُ عَلَى جَيْشِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ، فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ قَالَ «عَائِشَةُ». فَقُلْتُ مِنَ الرِّجَالِ فَقَالَ «أَبُوهَا». قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ «ثُمَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ». فَعَدَّ رِجَالاً.[۴۱۰۰]

رجال الحديث

مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ: دا معلى بن اسد ابو الهيثم البصرى دې. ددۀ احوال تير شوى دى.(١)

عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ: دا عبدالعزيز بن المختار الأنصارى البصرى ابو اسحاق(يا ابو اسماعيل)الدباغ دې. ددۀ احوال هم تير شوى دى.(٢)

خَالِدٌ الْحَذَّاءُ: دا خالد بن مهران ابو المنازل الحذاء البصرى دې، ددۀ احوال د"كتاب العلم، باب قول النبى ﷺ اللّٰهم علّمه الكتاب"لاندې تير شوى دى.(٣)

ابو عُثْمَان: ددۀ نوم او نسب دا سې دې: عبدالرحمٰن بن مَلٍّ بن عمرو بن عدى بن وهب بن ربيعه بن سعد بن جُذيمة(يا خُزيمة)بن كعب بن رفاعة بن مالك بن نهد بن زيد بن ليث بن أسود بن أسلم بن الحاف بن قضاعه، أبوعثمان النهدى الكوفى.

بعضې حضراتو مِلّی ذكر كړې دې، او بعضې مَلّ.(٤)

همدغه شان د خزيمه بالخاء المعجمة په ځائې بالحاء المهملة هم ذكر كړې شوى دې.(٥)

دا(ابو عثمان)په كوفه كښې پاتې شوې دې، او د هغې نه ورستو بصرې ته راغې.

دۀ د جاهليت زمانه هم موندلې وه، او د رسول الله ﷺ په زمانه كښې ئې اسلام قبول كړې

---

(١) اوګورئ: كتاب الحيض، باب المرءة تحيض بعد الإفاضة حديث(٣٦٩)١\

(٢) اوګورئ: كتاب الصلاة، باب التعاون فى بناء المسجد، حديث(٤٤٧)١\

(٣) كشف البارى:٣٦١،٣\

(٤) اكمال تهذيب الكمال:٢٣٣،٨\

(٥) اكمال تهذيب الكمال:٢٣٣،٨، مغلطائى د ابن ماكولا او د حافظ ابن عبد البر په حوالې سره نقل كړى دى، چې دا لفظ "بفتح الحاء المهملة والزاء المكسورة" دې، او حافظ مزى چې دا "جذيمة بالجيم يا خزيمة بالخاء المعجمة" نقل كړې دى، هغې ته ئې "غير جيّد" وئيلى دى، بيا هم محققينو دا د مغلطائى د غير ضرورى تنبيهاتو او مجازفاتو نه ګرخولې دى، او د حافظ مزى خبره ئې صحيح ثابت كړې ده. ددې د صحيح كيدو يوه وجه خو داده، چې د ابن عبد البر په "الاستيعاب" كښې هم "خزيمه بالخاء المعجمة المضمومة" واقع دې، بيا دار قطنى هم "المؤتلف" (٢١٨،١) كښې د "نهد" قبيلې تشريح كولو سره وئيلى دى، "منهم أبو عثمان النهدى........." او وړاندې ئې وئيلى دى، "ومنهم قبائل باليمن وقبائل بالشام كلهم ولد خزيمة ـ كذا أوله معجمة مضمومة ـ بن نهد، وهم فى تنوخ فى نهد اليمن".

همدغه شان د ابن الاثير په "أسدالغابة" كښې هم خزيمه (بضم الخاء المعجمة) دې اوګورئ: أسد الغابة ٣،١٥٤.

Maktaba Tul Ishaat.com

دي،د هغوی ﷺ په نوم باندې ئې صدقه هم ليږلې وه،ولې د هغوی ﷺ سره ئې ملاقات اونهٔ کړې شو.[1]

وئيلې شوی دی،چې د شپيتو (۶۰) کالو نه زياته زمانه دهٔ په جاهليت کښې تيره کړې وه،او د شپيتو (۶۰) کالو نه زياته زمانه په اسلام کښې ژوندې پاتې شوې دې،او په سن ۱۰۰ هجرې کښې ددهٔ وفات شوې دې،د قادسيه، جلولا، تستر، نهاوند، يرموک،آذربيجان،مهران ورستم په جنګونو کښې ئې شرکت کړې دې.[2]

ابن سعد د "الطبقات الکبرٰی" په "طبقه اولیٰ من البصريين" کښې ددهٔ ذکر کړې دې،هغه فرمائی:

"أخبرنا الفضل بن دکين قال حدثنا أبو طالوت عبد السلام بن شدّاد قال، رأيتُ أبا عثمان النهدی شرطيًا يجيئ فيأخذ من أصحاب الكماة.........وتوفی فی أول ولاية الحجاج العراق بالبصرة، وكان ثقة".[3]

راوی وائی ابو عثمان النهدی سپاهی وو،چې د خريږو (کمات) اخستلو د پاره به راتلو،په عراق باندې د حجاج د ولايت په اولنو ورځو کښې وفات شوې وو،او ثقه راوی دې.

ابو الحسن بن البراء فرمائی،علی بن المدينی وائی،"كان جاهليًا ثقة،لقی عُمر وابنَ مسعود وقد أدرك النبی ﷺ".[4]

او هم دا ابو الحسن بن البراء دا هم وائی:

"نسختُ من كتاب علی بن المدينی ولم أسمعه منه:أبو عثمان الهندی،واسمه عبد الرحمٰن بن مَل،ويقال،وأصله كوفی،وصار إلی البصرة بعدُ:وهو مِن العرب،وقد أدرك الجاهلية،وهاجر إلی المدينة بعد موت أبی بكر،ووافق استخلافَ عُمَر وسمع من عُمَر ولم يسمع من أبی ذر".[5]

(راوی) وائی،چې ما د علی بن المدينی د کتاب نه ليکلی دی او د هغهٔ نه مې اوريدلې نهٔ دی،چې.... ابو عثمان النهدی، چې د هغه نوم عبد الرحمٰن بن مَلّ (د ميم په حرکات ثلاثه سره) دې،اصلاً کوفی دې،بيا ورستو بصرې ته راغې، عرب دې،په جاهليت کښې هم پاتې شوې دې،د ابوبکر د وفات نه ورستو ئې مدينې منورې ته هجرت کړې دې، او د عمر (رضی الله عنه) په زمانه د خلافت کښې مدينې ته راغې،د حضرت عمر (رضی الله عنه) نه ئې حديث اوريدلی دی،او د ابوذر (رضی الله عنه) نه ئې نهٔ دی اوريدلی.

حسن بن قتيبه د ضحاك بن يسار نه نقل کوی،هغه وائی چې ما د ابو عثمان النهدی نه دا اوريدلی دی:

[1] تهذيب الكمال:١٧.٢٥.١٤\

[2] اكمال تهذيب الكمال للمغلطائی:٨.٣٣٣\

[3] الطبقات الكبری:٧.٩٧.١٩٨\

[4] تهذيب الكمال:١٧.٤٢٧،والجرح والتعديل:٥.الترجمة(١٣٥٠)\

[5] تهذيب الكمال:١٧.٤٢٧\

Maktaba Tul Ishaat.com

"كنتُ ابن سبع عشرةَ سنةً أرعى إبل أهلي، فكان يمرّبنا الماءُ جائيًا من تهامة فنقول: ما هذا الصابئ الذي خرج فيكم؟ فيقول: خرج والله رجل يدعوا إلى الله وحدَه وقد أفسد ذات بينهم". (١)
يعنی زۀ د وولسو(١٧) کالو ووم، ما اوښان څرول.او اکثر به په مونږ باندې د تهامې نه د راتلونکی یو سړی تیریدل کیدل، مونږ به هغۀ ته وئیل، دا "صابی" یعنی د پلار نیکۀ د دین نه وتونکې په تاسو کښې څوك راوتلې دې؟ هغه به وئیل په خدائې قسم! یو سړې راوتلې دې، چې یو الله ارخ ته دعوت ورکوی، او هغۀ د خلقو خپل مینځ کښې تعلقات خراب کړی دی.
عبد القاهر بن السّرى د خپل پلار نه او هغه ددۀ د نیکۀ نه نقل کوی:
"كان أبوعثمان النهدى من قُضاعة وأدرك النبيَّ ﷺ ولم يَرَه وكان من ساكِنى الكوفة، فلما قُتل حسين تحوّل إلى البصرة وقال لا أسكن بلداً قُتل فيه ابن بنتِ رسول الله ﷺ وحجّ ستين ما بين حَجّةٍ و عُمرةٍ وقال: أتت علىّ ثلاثون ومئة سنةٍ، وما مِنّى شيئ إلا وقد أنكرته خلا أملى، فإنى أجدُه كما هو". (٢)
د ابو عثمان النهدی تعلق د قبیلۀ قضاعه سره وو، هغه د رسول الله ﷺ زمانه موندلې وه، خو هغوی ﷺ سره ئې ملاقات نۀ دې شوې، او د کوفې اوسیدونکې وو، او کله چې حضرت حسین شهید کړې شو، نو بصرې ته لاړو، او وې وئیل چې زۀ په داسې ښار کښې نۀ اوسیږم، چې په هغې کښې د رسول الله د لور د زړۀ ټکړه(یعنی څوئې) شهید کړې شوې وی، شپیتو(٦٠) ته نیزدې حجونه او عمرې ئې کړې وې، او فرمائیل به ئې زما یو سل دیریش کاله عمر تیر شو، او زما هر څۀ بدل شو، ما سوا د امید نه چې هغه هم هغسې ژوندې دې.
معتمر بن سلیمان د خپل پلار نه نقل کوی:
"إنى لاحسبُ أباعثمان كان لايصيبُ ذنباً، كان ليلهُ قائماً، ونهاره صائماً، وإن كان ليصلّى حتى يغشى عليه". (٣)
هغه اووئیل ما ته پته ده، ابو عثمان به ګناه بالکل نۀ کوله، د هغه به ټول عمر د شپې قیام او د ورځې روژه وه، او دومره مونځونه به ئې کول، چې هغه به بې هوشه شو.
سعید بن عامر د معتمر بن سلیمان نه نقل کوی: "كان أبوعثمان النهدى يصلى فربما صلّى حتى يغشى عليه، وكان له يتامى يحضرون طعامه، فوقع الطاعون فماتوا فكان يقول: مات أصحابى". (٤)
ابو عثمان النهدی به مونځ کولو، نو کله کله به هغه بې هوشه شو، او د هغۀ څۀ یتیمانان وو، چې په خوراك کښې به هغوی سره وو، بیا طاعون راغې، هغه ټول مړۀ شو، نو د هغې نه ورستو به ابو عثمان وئیل، زما ملګری مړۀ شو.
یعقوب بن اسحاق حضرمی وائی، عبد السلام بن عجلان وئیلی دی:

(١) تهذيب الكمال:١٧/٢٧، ١٤
(٢) تهذيب الكمال:١٧/٢٧، ١٤
(٣) تهذيب الكمال:١٧/٢٧، ١٤
(٤) الاستيعاب لابن عبدالبر:١٨٥٥/٢

Maktaba Tul Ishaat.com

"كان أبوعثمان النهدي إذاحدث قال: ارجعوا مغفوراًلكم، فلوحلفت لبررت أنه مغفورلكم".(۱)
ابو عثمان چې به کله هم حديث بيانول نو فرمائيل به ئې، ځئ ستاسو مغفرت شوې دې، تاسو ښښلې شوی ئې، او که زه په دې قسم اوکړم (چې ستاسو مغفرت کړې شوې دې) نو حانث به نهٔ شم.
عبد الرحمٰن بن أبى حاتم وائى، ما د خپل پلار نه اوريدلى دى، هغه وئيل:
"ابوعثمان النهدى ثقة، كان عريف قومه، سئل أبوزرعة عن أبي عثمان النهدي، فقال: بصري ثقة".(۲)
ابو عثمان ثقه دې، د خپل قوم سردار وو، د ابو زرعه ددهٔ په حقله پوښتنه اوکړې شوه، نو وې وئيل، بصري دې، ثقه دې.
نسائى او عبد الرحمٰن بن يوسف بن خراش وائى، "ثقة".(۳)
عمرو بن على وغيره وائى، چې په سن۹۵ هجرى کښې د ۱۳۰ کالو په عمر کښې دې وفات شوې دې.(۴)
يحيى بن معين او نور ګڼر شمير کسان وائى، چې ۱۰۰هجرې کښې وفات شوې دې.(۵)
خليفة بن الخياط وائى، چې د ۱۰۰هجرې نه ورستو وفات شوې دې، او دا هم وئيلې شوى دى، چې ۹۵هجرى نه ورستو وفات شوې دې.(۶)
ابو هشيم وائى د ۱۴۰کالو په عمر کښې وفات شوې دې.(۷)
حافظ ابو نعيم وائى:
"أسلم في عهد النبي ﷺ ولم يره، حج قبل بعثة النبي ﷺ في الجاهلية حجتين، توفي سنة إحدى وثمانين بالبصرة وهوابن أربعين ومئة سنة، سلّم صدقته إلى سعاة النبي ﷺ ثلاث سنين وهو مسلم ثم قدم المدينة في أيام عمر بن الخطاب وكان كثير العبادة، حسن القراءة لزم سلمان الفارسي فصحبه اثنتي عشرة سنة".(۸)
د نبى كريم ﷺ په زمانه کښې ئې اسلام قبول کړو، او د رسول الله ﷺ رؤيت دهٔ ته نصيب نهٔ شو، د رسول الله ﷺ د بعثت نه وړاندې په زمانهٔ جاهليت کښې ئې دوه حجونه کړى وو، په سن ۸۱هجرې کښې په بصره کښې د ۱۴۰ کالو په عمر کښې وفات شو، د اسلام په حالت کښې ئې درې کاله د رسول الله ﷺ عاملينو ته صدقه هم ورکړه، بيا د عمر بن الخطاب په

(۱) تهذيب الكمال:۱۷،۱۳۲۷
(۲) الجرح والتعديل:۵،۱٤۲۹
(۳) تاريخ بغداد:۱۰،۲۰۵،وتهذيب الكمال:۱۷،۱٤۲۹
(۴) تاريخ بغداد:۱۰،۲۰۵
(۵) تاريخ بغداد:۱۰،۲۰۵
(۶) طبقات خليفة،ص:۲۰۵
(۷) تهذيب الكمال:۱۷،۱٤۳۰
(۸) تهذيب الكمال:۱۷،۱۳۲۹

Maktaba Tul Ishaat.com

زمانه کښې مدينې منورې ته راغلو، ډير زيات عبادت کونکې وو، ډير ښکلې قراءت به ئې کولو، د سلمان الفارسی صحبت ئې اختيار کړو، دولس کاله هغهٔ سره پاتې شو.

عجلی هم وائی، "ثقة".(۱)

شیوخ: اُبیّ بن کعب، اُسامه بن زید، انس بن جندل، بلال بن رباح، جابر بن عبد الله، جُندب بن کعب الأزدی، حذیفة بن الیمان، حنظلة الکاتب، زهیر بن عمرو الهلالی، زیاد بن أبی سفیان، زید بن أرقم، سعد بن أبی وقاص، سعید بن زید بن عمرو بن نُفیل، سلمان الفارسی، طلحة بن عبید الله، عامر بن مالک، عبد الله بن عامر، عبد الله بن عباس، عبد الله بن عمر بن الخطاب، عبد الله بن عمرو بن العاص، عبد الله بن مسعود، عبد الرحمٰن بن أبی بکر الصدیق، علی بن أبی طالب، عمر بن الخطاب، عمرو بن العاص، عمران بن حُصین، قبیصة بن مخارق، مجاشع بن مسعود، مجالد بن مسعود، مطرف بن عوف، أبو برزة الأسلمی، أبوبکرة الثقفی، أبو ذر الغفاری، أبوسعید الخدری، أبو موسیٰ الأشعری، أبوهریرة، عائشة او أم سلمه وغیرهم رضی الله عنهم وارضاهم أجمعین

تلامذه: أیوب السَّختیانی، ثابت البُنانی، جعفر بن میمون الأنماطی، حجاج بن أبی زینب الواسطی، حُمید الطّویل، حنان الأسدی، خالد الحذاء، داؤد بن أبی هند، سعید الجُریری، سلیمان التیمی، ضحاک بن یسار، عاصم الأحول، عبد الکریم بن رُشید البصری، عطاء بن عجلان، علی بن زید بن جُدعان، عُمارة بن أبی حفصة، عمران بن حُدیر، عوف بن أبی شداد، میمون الکُردی، نزّال بن عمار وغیرهم.(۲)

حافظ ابن حجر دده متعلق فرمائی،

"مخضرم من کبار الثانیة، ثقة، ثبت عادل" تقریب التهذیب، ص: ۳۵۱، ترجمة ۴۰۱۷، ذهبی فرمائی، "زکیٰ فی حیات النبی ﷺ، سمع عمرؓ وأبیًا، وعنه أیوب والحذاء قال سلیمان التیمی إنی لأحسبه کان لا یصیب ذنبًا، لیله قائم ونهارُه صائم......" الکاشف: ۶۴۵، ۱، ترجمة (۳۳۲۲)، ذهبی دا هم فرمائی: "کان کبیر الشان، صوّامًا، قوّامًا، قانتًا لله حنیفًا، ورد أن کان یصلی حتی یغشی علیه، وکان ثقة إماماً، ثبتاً"، تاریخ السلام: ۲۲۹، ۲۲۸، ۳، ترجمة ۱۲۱۳، نور او گوری، سیر أعلام النبلاء: ۱۷۵-۱۷۸، ۴، التاریخ الکبیر: ۸۳، ۹، البدایة والنهایة: ۱۵، ۵، الاستیعاب: ۴۳۷، ۲، تاریخ بغداد: ۲۰۲، ۱۰، الاصابة: ۹۹، ۹۸، ۳

ددې حدیث راویان ټول بصریان دی ماسوا د ابو عثمان النهدی نه.(۳)

ذات السَّلاسِل: "سَلاسِل" بفتح السین الأول د سِلسِلة جمع ده، ابو عبید البکری هم دا سې نقل

---

(۱) ثقات العجلی، ص: ۱۶۳

(۲) تهذیب الکمال: ۱۷، ۴۲۶، ۴۲۷، تهذیب التهذیب: ۶، ۲۷۷، ۲۷۸، والجرح والتعدیل: ۵، ۳۴۵، ۵، اکمال تهذیب الکمال: ۸، ۲۳۲، ۲۳۴،

(۳) فتح الباری: ۹، ۳۱، دار الکتب العلمیة بیروت

Maktaba Tul Ishaat.com

كړې دي، دلته ددې نه يو مقام مراد دې، او دا ځائې هم په دې وجه په دې نوم نومولې شوې دې، چې هلته شګې د زنځير په شان كړې كړې لاندې باندې په نظر راځي، يا بيا وجه د تسميې داده، چې په دې غزوه كښې مشركين د يو بل د تختيدو د ويرې نه خپل مينځ كښې د كړو په شان ملاؤ شو، او تړلې شوى وو، او ابن الاثير سُلاسل بضم السين ليكلې دې، او دا ئې د سلسال يعنى د سهل په معنې باندې اخستې دې.(۱)

قوله: أيّ الناس أحب إليك: د قيس بن أبى حازم په روايت كښې دا زياتوالې هم دې، "إليكَ فلُحبه"(۲)

ستا په خيال د ټولو نه زيات محبوب څوك دې، چې زه د هغهٔ سره محبت اوكړم!

د عمرو بن العاص ﷺ د پوښتنې وجه: وائى چې عمرو بن العاص دا پوښتنه دې د پاره كړې وه، چې هغه رسول الله ﷺ په دې غزوه كښې امير جوړ كړې وو، نو د هغهٔ په خيال كښې دا راغلل چې كيدې شى زهٔ رسول الله ﷺ ته د نورو نه زيات محبوب او خوښ يم، ځكه ئې د هغوى په موجودګئ كښې زهٔ امير جوړ كړم، يعنى ما امير جوړول د، "أحب إلى الرّسول" كيدو علامت دې، او بيا د رسول الله ﷺ ډير محبوب كيدل ډير لوئې شرافت او سعادت دې، نو حضرت عمرو بن العاص دا معامله صفا كول اوغوښتل، چې آيا زهٔ يم هم د الله د رسول ته "أحب" يا دا صرف زما خيال دې.(۳)

قوله: فقلتُ من الرجال؟: ابن خزيمه او ابن حبان د قيس بن أبى حازم عن عمرو......... په طريقې سره دا الفاظ نقل كړې دى، "إنى لستُ أعنى النساءَ انى أعنى الرجال"(۴) زهٔ د ښځو خبره نهٔ كوم، زهٔ د سړو خبره كوم.

ابن حبان د انس نه دا الفاظ هم نقل كړې دى:

"سئل رسول الله ﷺ مَن أحب الناس إليك؟ قال عائشة، قيل له ليس عن أهلك نسألُك".(۵)

د رسول الله ﷺ نه پوښتنه اوكړې شوه، چې د ټولو نه زيات محبت ستاسو د چا سره دې؟ هغوى ﷺ اوفرمائيل عائشې سره، اُووئيلې شو، چې ستاسو نه ستاسو د كور والوؤ په حقله پوښتنه نهٔ كوو.

قوله: فعدّ رجالاً: په مغازى كښې ددې نه ورستو د عمرو نه دا الفاظ مروى دى:

۱) فتح البارى: ۹،۳۱، بيروت، وعمدة القارى: ۱۶، ۲۵۲\
۲) فتح البارى: ۹، ۳۲\
۳) فتح البارى: ۹، ۳۱\
۴) صحيح ابن حبان، رقم: ۶، ۷۱۰، مؤسسة الرسالة\
۵) صحيح ابن حبان، باب ذكر الخبر الدال على أن مخرج هذا السؤال والجواب معاً كان عن أهله دون سائر النساء من فاطمة وغيرها، رقم: ۷۱۰۷، مؤسسة الرسالة

Maktaba Tul Ishaat.com

"فسکتُّ مخافَةَ أن یجعلَنی فی آخرهم".(۱)
زه ددې ویرې چُپ شوم، چې چرته زما نوم د ټولو په آخره کښې وانخلي.
د "رجال" نه څوک مراد دي؟ د عبد الله بن شقیق په روایت کښې دا الفاظ دي:
"قلت لعائشة: أیُّ أصحاب النبی ﷺ کان أحب الیه؟ قالت: أبوبکر، قلتُ: ثم مَن؟ قالت عمرُ، قلت: ثم مَن؟ قالت: أبوعبیدة بن الجراح، قلتُ: ثم مَن؟ فسکتَت".(۲)
وې فرمائیل ما د حضرت عائشې ﷞ نه پوښتنه اوکړه، چې کوم یو صحابی رسول الله ﷺ ته زیات خوښ دې، حضرت عائشې ﷞ اوفرمائیل، ابوبکر، ما اووئیل بیا څوک؟ وې فرمائیل عمر، ما اووئیل بیا څوک؟ وې فرمائیل ابو عبیدة بن الجراح، ما اووئیل بیا څوک؟ نو هغه چُپ شوه.
دې نه معلومه شوه، چې په حدیثِ باب کښې د حضرت عمر ﷜ د ذکر نه ورستو چې کوم "رجالاً" راغلې دې په هغې د بعضې رجالو مصداق حضرت ابو عبیدة بن الجراح کیدې شي.
حافظ ابن حجر په سندِ صحیح سره د ابو داؤد، احمد او نسائی روایت ذکر کړې دې، چې په هغې کښې حضرت نعمان بن بشیر فرمائي: "استاذَنَ أبوبکر علی النبی ﷺ فسمع صوتَ عائشة عالیاً، وهی تقول: والله لقد علمتُ أن علیّاً أحبُّ إلیك مِن أبی".(۳)
ابوبکر د رسول الله ﷺ خوا ته د راتلو اجازت اوغوښتلو، (او کله چې داخل شو) نو د عائشې په اوچت آواز دا وئیل ئې واؤریدل چې، په خدائې قسم! زهٔ پوهه شوې یم چې تاسو (رسول الله ﷺ) ته حضرت علی ﷜ زما د پلار (ابوبکر) نه ډیر خوښ دې.
حافظ ابن حجر ﷫ وائي، ددې نه معلومه شوه، هغه کسان چې حضرت عمرو بن العاص په "رجالاً" وئیلو سره مبهم اوساتل، هغه حضرت علی ﷜ دې، ځکه چې حضرت عائشه فرمائي، چې حضرت علی ﷜ رسول الله ﷺ ته د ټولو نه زیات خوښ دې، د حضرت ابوبکر ﷜ نه زیات یا کم، خیر دا خو بله خبره ده، خو فی الجملة أحب إلی الرسول کیدل هغهٔ د پاره هم ثابت شو، نو د "رجال" د مبهم لفظ نه کیدې شي هغه مراد وي، د حافظ صاحب مطلب به دا وي، کله چې حضرت عائشې ﷞ دا اوفرمائیل: چې حضرت علی ﷜ د رسول الله ﷺ په نظر کښې د حضرت ابوبکر ﷜ نه أحب (زیات خوښ) دې، نو ددې نه دا خبره خو په هر حال کښې معلومه شوه، چې حضرت علی ﷜ د رسول الله په ډیر خوښو کسانو کښې وو، اوس یو احتمال (چې احتمالِ محض، غیر ناشی عن دلیل دې) خو دا دې، چې د "رجالاً" نه مراد د

---

۱) اوګورئ کتاب المغازی، باب غزوة ذات السلاسل، حدیث (۴۳۵۸)
۲) أخرجه الترمذی، باب مناقب أبی بکر، رقم: ۳۶۵۷، دار إحیاء التراث العربی\
۳) مسند أحمد، رقم: ۱۸۶۱۱، ۲۱، ۴۸۴، مؤسسة الرسالة، ولم أجده عند الترمذی والنسائی......\

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت عمرو بن العاص حضرت علی رضی الله عنه وی،او د هغهٔ ذکر نبی علیه السلام په اول نمبر باندې کړې وو،ولې حضرت عمرو رضی الله عنه د ټولو نه وړاندې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه ذکر اوکړو،او ورستو ئې حضرت علی رضی الله عنه د رجالاً په مبهم لفظ سره ذکر کړو،ځکه چې عمرو د حضرت معاویه رضی الله عنه ملګرې وو،او د حضرت علی رضی الله عنه ددې منقبت او شان ښکاره کول هغه ته خوښ نهٔ وو،دا د روافضو خیال دې،چې باطل او غلط دې،په دې وجه چې کهٔ حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه د حضرت معاویه رضی الله عنه د ملګرتیا په وجه او د حضرت علی رضی الله عنه د مخالفت په وجه داسې کول، نو بیا حضرت نعمان بن بشیر به هم د حضرت معاویه د ملګرتیا په وجه د حضرت علی رضی الله عنه د منقبت ذکر نهٔ کولو،او کله چې هغهٔ د حضرت معاویه رضی الله عنه د ملګرتیا سره سره د حضرت علی رضی الله عنه د فضیلت ذکر اوکړو،نو حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه چې د هغه نه د لوئې درجې صحابی دې،هغهٔ به ولی د حضرت علی رضی الله عنه د فضیلت د ذکر کولو نه ډډه کوی؟

رفع د تعارض:اوس دا چې د حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه او د حضرت عائشې رضی الله عنها په دې روایاتو کښې چې کوم ظاهری تعارض دې،چې د عمرو د روایت نه د ابوبکر أحب إلى الرسول کیدل ثابتیږی،او د حضرت عائشې د روایت نه د حضرت علی رضی الله عنه "أحب" کیدل،نو ددې جواب دادې،چې ترجیح د حضرت عمرو رضی الله عنه روایت ته حاصله ده،ځکه چې په دې کښې د رسول الله د قول ذکر دې،او د عائشې په روایت کښې د هغوی ﷺ تقریر دې،او قول ته په تقریر باندې ترجیح وی،په دې وجه "أحب إلى الرسول" به هم ابوبکر وی،نهٔ چې حضرت علی(رضی الله عنهما) دویم احتمال په دې کښې دادې،چې حضرت عمرو رضی الله عنه چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه،عمر رضی الله عنه او رجال د أحبیت ذکر کړې دې،خبره هم دغسې وه،ولې حضرت عائشې ته دا شک وو،چې حضرت علی(رضی الله عنه)أحب إلى الرسول دې،نو هغې ددې اظهار اوکړو۔

او هسې د حضرت عائشې رضی الله عنها خیال صحیح کیدې هم شی،لکه څنګه چې د رسول الله ﷺ په دې باندې د سکوت او تقریر نه معلومیږی،او دا به په هغه وخت کښې کیږی،چې حضرت علی رضی الله عنه هم په څهٔ خاص او جزوی وجه باندې د هغوی ﷺ ډیر محبوب وی،نو دا د رفع تعارض دویمه وجه یعنی د تطبیق صورت دې،او هغه داسې چې په عمومی او مجموعی اعتبار سره ډیر محبوب کیدل خو د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د پاره ثابت دی،خو په یو بل حیثیت سره حضرت علی رضی الله عنه هم أحب إلى الرسول کیدې شی،او ددې نه هیڅ یو امر مانع نشته.(۱)

ترجمة الباب سره د حدیث مناسبت:ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح دې،ځکه چې باب،د فضائل أبی بکر په حوالې سره دې،او په حدیث کښې هم د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د افضل کیدو ذکر دې،ځکه چې أحب الناس کیدل د افضل الناس کیدو دلیل دې.(۲)

---

(۱) فتح الباری شرح صحیح البخاری:۹،۳۲

(۲) عمدة القاری للعینی:۱۶،۲۵۱

Maktaba Tul Ishaat.com

٣٦٦٣: (١) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ -رضي الله عنه- قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ «بَيْنَمَا رَاعٍ فِي غَنَمِهِ عَدَا عَلَيْهِ الذِّئْبُ، فَأَخَذَ مِنْهَا شَاةً، فَطَلَبَهُ الرَّاعِي، فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ الذِّئْبُ فَقَالَ مَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبُعِ، يَوْمَ لَيْسَ لَهَا رَاعٍ غَيْرِي، وَبَيْنَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقَرَةً قَدْ حَمَلَ عَلَيْهَا، فَالْتَفَتَتْ إِلَيْهِ فَكَلَّمَتْهُ فَقَالَتْ إِنِّي لَمْ أُخْلَقْ لِهَذَا، وَلَكِنِّي خُلِقْتُ لِلْحَرْثِ». قَالَ النَّاسُ سُبْحَانَ اللَّهِ. قَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «فَإِنِّي أُومِنُ بِذَلِكَ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رضى الله عنهما». [ر: ٢١٩٩]

أَبُو الْيَمَانِ: دا ابو اليمان حَكم بن نافع بهرانى حمصى دې، ددۀ احوال په "كتاب بدء الوحى" باب ۶، كښې تير شوى دى۔(٢)

شُعَيْبٌ: دا ابو بشر، شعيب بن أبى حمزة القرشى الاموى دې، ددۀ احوال هم دغه "بدء الوحى، باب نمبر۶" كښې تير شوى دى۔(٣)

الزُّهْرِيّ: محمد بن مسلم بن عبيد الله بن عبد الله بن شهاب الزهرى مراد دې، ددۀ احوال په كتاب بَدْءِ الوحي باب نمبر٣ كې تير شوى دى۔(٤)

أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ: حضرت عبدالرحمن بن عوف د جليل القدر صحابى ځوئې او مشهور تابعى ابو سلمه مراد دې، ددۀ احوال د "كتاب الإيمان، باب تطوّع قيام رمضان" لاندې تير شوى دى۔(٥)

أَبَا هُرَيْرَةَ: د رسول الله ﷺ مشهور صحابى مراد دې، ددۀ احوال د "كتاب الإيمان، باب أمور الإيمان" لاندې تير شوى دى۔(٦)

---

(١) الحديث أخرجه البخاري في صحيحه: ٥١٧/١، كتاب فضائل أصحاب النبى ﷺ، باب قول النبى ﷺ "لو كنتُ متخذاً خليلاً"، رقم: ٣٦٦٣، وفى: ٣١٢/١، كتاب الحرث والمزارعة، باب استعمال البقر للحراثة، رقم: ٢٣٢٤، وفى: ٤٩٤/١، كتاب أحاديث الأنبياء، باب: ٥٤، بعد باب حديث الغار، رقم: ٣٤٧١، وفى ٥٢٢/١، كتاب فضائل أصحاب النبى ﷺ، باب مناقب عمر ﷺ، رقم: ٣٦٩٠، ومسلم فى صحيحه: ٢٧٤/٢، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل أبى بكر الصديق، رقم: ٢٣٨٨، والترمذى فى جامعه: ٢٠٩/٢، فى المناقب، باب مناقب أبى بكر، رقم: ٣٦٨١، وفى مناقب عمر بن الخطاب، رقم ٣٦٩٦، انظر الجامع: ٢١٠/٢.

(٢) اوګورئ كشف البارى: ٤٧٩/١

(٣) اوګورئ كشف البارى: ٤٨٠/١

(٤) اوګورئ كشف البارى: ٣٢٦/١

(٥) اوګورئ كشف البارى: ٣٢٣/٢

(٦) اوګورئ كشف البارى: ٦٥٩/١

Maktaba Tul Ishaat.com

شپونکې څوک وو؟ بَيْنَمَا رَاعٍ فِي غَنَمِهِ ......حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی، د شپونکې نوم ما ته نهٔ دې معلوم شوې، هنه ! مصنف په "باب ذکر بنی إسرائیل" کښې دا روایت ذکر کړې دې،(¹)چې د هغې نه معلومیږی، چې دا د هغهٔ له مخې د اسلام د زمانې نه د وړاندې زمانې یو سړې وو(²)

د اُومِنُ بِذَلِكَ، وَأَبُوبَكْرٍ وَ عُمَرُ وئیلو وجه: د شرمخ په خبره باندې د حضور ﷺ "فَإِنِّي أُومِنُ بِذَلِكَ" وئیلو سره د یقین اظهار خو واضح او ښکاره دې، هنه ! د هغوی ﷺ د خپل ځان سره د ابوبکر او عمر ملګری کول، په دې حال کښې چې هغه دواړه حضرات په دغه وخت کښې موجود هم نهٔ وو، لکه څنګه چې د "کتاب أحادیث الأنبیاء" په روایت کښې "وَمَا هُمَا ثَمَّ" د الفاظو نه معلومیږی،(³)په دې کښې لږ تفصیل دې، او هغه دا سې چې ابو نعیم په دلائل کښې د ربیعة بن أوس عن أنیس بن عمرو په طریقې سره د أهبان بن أوس نه نقل کړی دی، هغه فرمائی:

"كُنْتُ فِي غَنَمٍ لِي، فَشَدَّ الذِّئْبُ عَلَى شَاةٍ مِنْهَا، فَصِحْتُ عَلَيْهِ فَأَقْعَى الذِّئْبُ عَلَى ذَنَبِهِ يُخَاطِبُنِي وَقَالَ: مَنْ لَهَا يَوْمَ تَشْتَغِلُ عَنْهَا؟ تَمْنَعُنِي رِزْقاً رَزَقَنِيهِ اللهُ تَعَالَى، فَصَفَقْتُ بِيَدَيَّ وَقُلْتُ: وَاللهِ مَا رَأَيْتُ شَيْئاً أَعْجَبَ مِنْ هَذَا، فَقَالَ: أَعْجَبُ مِنْ هَذَا، هَذَا رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ هَذِهِ النَّخَلَاتِ يَدْعُو إِلَى اللهِ، قَالَ: فَأَتَى أَهْبَانُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَخْبَرَهُ وَأَسْلَمَ".(⁴)

أهبان بن اوس وائی، زه د خپلو څهٔ چیلو سره ووم، چې شرمخ په دې کښې په یوې چیلۍ باندې حمله اوکړه، نو ما په هغهٔ چغه اوباسله، هغه شرمخ په لکۍ باندې کیناستو او ما ته ئې اووئیل، په هغه ورځ به ددې څوك ساتونکې وی په کومه ورځ چې تهٔ ددې نه غافل او بې نیازه ئې؟ آیا تهٔ زما نه د الله تعالی راکړې رزق بندوې؟ ما خپل یو لاس په بل لاس اووهلو او تاڼړی مې اووهل، او اومې وئیل، په خدائې قسم! ما خو ددې نه زیات عجیبه هیڅ څیز هم نهٔ دې لیدلې، هغهٔ اووئیل، ددې نه زیات عجیبه دا د الله تعالی رسول دې، ددې کهٔجورو په مینځ کښې چې الله تعالی اړخ ته بلنه کوی، راوی وائی، أهبان د رسول الله ﷺ خوا ته راغلو او هغوی ته ئې دا خبر ورکړو او مسلمان شو۔

حافظ ابن حجر فرمائی، دا احتمال دې، کله چې أهبان رسول الله ﷺ ته دا خبر ورکولو، نو په هغه وخت کښې به ابوبکر او عمر رضی الله عنهما د هغوی ﷺ سره موجود وو، بیا کله چې حضور ﷺ د ابوبکر او عمر په عدم موجودګئ کښې دا خبر ورکړو، نو وې فرمائیل چې زهٔ، ابوبکر او عمر په دې باندې ایمان راوړو، په دې موقع ئې د ابوبکر او عمر ذکر په دې وجه اوکړو، چې په

¹) اوګورئ: صحیح البخاری، حدیث (۳٤۷۱)\
²) اوګورئ: فتح الباری: ۹.۳۲\
³) صحیح البخاری، کتاب احادیث الأنبیاء، حدیث (۳٤۷۱)\
⁴) دلائل النبوة لابی نعیم، باب بدء ذئب إلی غنم، رقم: ۲٦۲

Maktaba Tul Ishaat.com

كوم وخت كنبې اُهبان دا قيصه اؤروله،دا حضرات هم موجود وو،او په دې ئې ايمان راؤړو،اګر چې اوس(د قيصې بيانولو په وخت كنبې) موجود نهٔ دی.
دويم احتمال په دې كنبې دادې،چې رسول اللهﷺ ته ددې دواړو حضراتو د صدق ايمان او قوت يقين علم وو،په دې وجه رسول اللهﷺ د هغوی په غير موجودګئ كنبې هم په هغوی اعتماد كولو سره فرمائيل چې هغه دواړه حضرات هم ما سره په دې عجيبه واقعه باندې په ايمان راؤړو كنبې شريك دی،دا دويم احتمال د هغوی د مناقبو سره زيات سمون خوری.په دې وجه راجح هم دغه دې،او ګويا دا د هغویﷺ د اړخ نه دوی ته د حسن اسلام او د ايمان د پوخوالي سند وركړې شوې دې،چې رسول اللهﷺد هغوی د ليدلو نه بغير په دې باندې ايمان راؤړو ګواهي وركوی.(١)

د لفظ"سبع"ضبط او معنٰی:يَوۡمَ السَّبُعِ........قاضی عياض وائی،سَبُع د باء په ضمې سره هم راځی،او په سكون سره هم،ولې په روايت كنبې په ضمې سره دې،حافظ ابن حجر د حربی په حوالې سره نقل كوی،چې دا په ضمې او سكون دواړو سره ضبط كړې شوې دې.او دا د هغه معروف ځناور(شرمخ) نوم دې.
ابن عربی وائی چې دا په سكون سره دې،او په ضمې سره چې چا نقل كړې دې،دا تصحيف دې.ابن جوزی وائی،دا په سكون سره دې،او محدثين دا په ضمې سره روايت كوی.(٢)
د"سَبُع"بالضم معنٰی: او د ضمې په صورت كنبې به معنٰی دا وی،چې په كومه ورځ درنده دا چيلئ اونيسی،او څوك به هم دا ددهٔ د پنجې نه نهٔ شی خلاصولې،(شرمخ اووئيل)په هغه وخت كنبې به زما نه سوا ددې شپونكې څوك هم نهٔ وی،انسان ته ګويا هغهٔ اووئيل چې په هغه ورځ به تهٔ اوتختې،او بس هم زهٔ به دې سره نزدې پاتې شم،نو بيا چې زهٔ دې سره څهٔ كول غواړم كوم به.
ښكاره خبره ده چې شرمخ به د چيلئ څهٔ ساتنه او حفاظت اوكړی،هغه به اوخوری،نو كله چې چيلئ د هغه په رحم او كرم باندې وی،نو ګويا هغه به د چيلو شپونكې وی.
داؤدی وائی،ددې مطلب دادې،چې په كومه ورځ"سَبُع"يعنی شرمخ په دې باندې حمله اوكړی.نو تهٔ به ددې نه اوتختې،او زهٔ به ددې نه خپل د خوراك ضرورت پوره كړم،زهٔ به ورستو لاړ شم،او په هغه ورځ به زما نه سوا ددې څوك شپونكې نهٔ وی،يعنی دا چيلئ به بغير د شپونكی نه پاتې شی،ځكه چې هلته به د زمری نه علاوه بس يو شرمخ وی،او شرمخ خو د چيلو ساتونكې نهٔ شی كيدې،هغه خو د دوی د ځان دښمن وی.
يو قول دادې،چې دا به د فتنې په زمانه كنبې وی،كله چې ګډې چيلئ به خلق هيرې كړی،او دوی به داسې بغير د مددګار او ساتونكی نه پاتې وی،نو په داسې وخت كنبې به ځناور په

---

(١) فتح الباري:٩،٣٢،١٣٣
(٢) فتح الباري:٩،١٣٣

Maktaba Tul Ishaat.com

دوى حمله كولو سره خورى، خو بس چيلۍ به وى او شرمخ به وى، په دې وجه دغه شرمخ به د دوى ساتونكې جوړ شى، دا تفصيل خو په هغه وخت كښې دې، كله چې دا سَبُع بضم الباء وى.[1]

د "سَبْع" بالسكون معنى: د سكون الباء په صورت كښې يو قول دادې، چې "**هو اسمُ الموضع الذى يقع فيه الحَشر يومَ القيَامة**" دا د هغه ځائې نوم دې، چې په هغې كښې به په ورځ د قيامت حشر كيږى، دا ازهرى په تهذيب اللغة كښې د ابن العربى نه نقل كړى دى، او ددې تائيد په دې سره هم كيږى، چې محمد بن عمرو بن علقمه عن أبى سلمة عن أبى هريرة....... په طريقې سره يوم القيامة هم منقول دې، او دا ښكاره خبره ده، چې هم يوم الحشر يوم القيامة ده، خو په دې باندې دا اشكال كړې شوې دې، چې د حشر او قيامت په ورځ به شرخ د چيلو ساتونكې نۀ وى، او نۀ به په دغه ورځ ددۀ د چيلو سره څۀ تعلق وى؟

دويم قول دادې چې د يوم السَبع نه مراد "**يوم العيد**" دې، يعنى چې په جاهليت كښې د دوى يو اختر وو، او په هغې كښې به دا خلق په لهو ولعب او لوبو تماشو كښې داسې مشغول وو، چې د څناورو او څارو نه به غافل وو، شرمخ هغې ورځ اړخ ته اشاره اوكړه، او دا چې ئې اووئيل چې "**ليس لها راعٍ غيرى**" دا ئې په دې باندې په قدرت او په وس برى كيدو كښې د مبالغې په توګه اووئيل، يعنى چې دۀ ته به په دې چيلو باندې داسې قدرت حاصل وى، ګويا چې هم دې به ددې چيلو شپونكې وى. دا قول اسماعيلى د ابو عبيدة نه نقل كړې دې.[2]

دريم قول دادې، چې دا "**سبع**" د **سَبَعت الرجل** نۀ دې، چې ددې معنى ده، ما هغه اويرولو، نو د **يوم السبع** معنى ده، "**يوم الفزع**".

څلورم قول دادې، چې دا د أسبعتُه په معنى د اهملتُه نه دې، او د **يوم السبع** نه "**يوم الإهمال**" مراد دې اصمعى وائى، "**السبُع الهمل، وأسبعَ الرجلُ أغنامه إذا تركها تصنع ما تشاء**" سبع مهمل كيدو ته وئيلې شى، "**أسبع الرجلُ أغنامه**" سړى خپلې چيلۍ پريښودې، چې هغه څۀ غواړى، كوى، ددې قول ته نووى هم ترجيح وركړې ده.

پنځم قول دادې، چې د **يوم السَبُع** معنى ده، يوم الاكل څكه چې **سبعَ الذئبُ الشاةَ** په هغه وخت كښې وئيلې كيږى، كله چې شرمخ چيلۍ اوخورى.

شپږم قول دادې، چې **يوم السبُع** په معنى د **يوم الضياع** دې، څكه چې د أسبعتُ او د أضيَعتُ يوه معنى ده، دا قول ابن دحيه د اسماعيل القاضى عن على بن المدينى عن معمر بن المثنى نه نقل كړې دې.

[1] فتح البارى: ۱۳۳،۹

[2] فتح البارى: ۱۳۳،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

ووم قول دادي. چې د يوم السبع نه مراد يوم الشدة ده، لكه څنګه چې د ابن عباس په حقله مروى دى، چې د هغهٔ نه د يوې مسئلې په حقله پوښتنه اوكړې شوه، نو هغوى اوفرمائيل، "أجرأ من سبع" يعنى دا په هغه مسائلو كښې ده، چې د مفتى د پاره ډيره سخته او ګرانه وى.(١)

قوله: ورجل يسوق بقرة: په كتاب المزارعة كښې په دې باندې كلام تير شوې دې.(٢)

ابن حبان د محمد بن عمرو عن أبي سلمة عن أبي هريرة په طريقې سره ددې دواړو قيصو په آخره كښې دا نقل كړى دى، فقال الناس آمنا بما آمن به رسول الله ﷺ (٣)

په كوم ځيز چې رسول الله ﷺ ايمان راوړلې دې، په هغې مونږ هم ايمان راوړلې دې.

قوله: بينما راع: راع مرفوع موصوف او ﴿في غنمه﴾ د هغې صفت دې، دواړه ملاويدو سره مبتداء او "عدا عليه" د هغې خبر دې.(٤)

ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مطابقت بالكل واضح دې، څكه چې باب د "فضائل أبي بكر" په حوالې سره دې، او په حديث كښې هم ددې ذكر دې.(٥)

٣٤٦٤: (٦) حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُنِي عَلَى قَلِيبٍ عَلَيْهَا دَلْوٌ، فَنَزَعْتُ مِنْهَا مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ أَخَذَهَا ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ، فَنَزَعَ بِهَا ذَنُوبًا أَوْ ذَنُوبَيْنِ، وَفِي نَزْعِهِ ضَعْفٌ، وَاللَّهُ يَغْفِرُ لَهُ ضَعْفَهُ، ثُمَّ اسْتَحَالَتْ غَرْبًا، فَأَخَذَهَا ابْنُ الْخَطَّابِ، فَلَمْ أَرَ عَبْقَرِيًّا مِنَ النَّاسِ يَنْزِعُ نَزْعَ عُمَرَ، حَتَّى ضَرَبَ النَّاسُ بِعَطَنٍ»

[٦٦١٨، ٦٦١٩، ٧٠٣٧، وانظر: ٣٤٣٤]

---

١) فتح البارى: ٩.١٣٣\

٢) اوګورئ: كتاب الحرث و المزارعة، باب استعمال البقر للحراثة، رقم(٣٢٤)\

٣) صحيح ابن حبان، كتاب أخباره ﷺ، رقم: ٦٩٠٣، ذكر شهادة المصطفى ﷺ للصديق والفاروق بكل شئ كان يقوله ﷺ........\

٤) عمدة القارى: ١٦.١٢٥٣\

٥) عمدة القارى: ١٦.١٢٥٣\

٦) الحديث أخرجه البخارى فى صحيحه: ١.٥١٧، كتاب فضائل أصحاب النبى ﷺ، باب قول النبى "لو كنت متخذا خليلا"، رقم: ٣٦٦٤، وفى: ٢.١٠٣٩، كتاب التعبير، باب نزع الذنوب والذنوبين من البئر بضعف، رقم: ٧٠٢١، ٧٠٢٢، وفى: ٢.١١١٣، كتاب التوحيد، باب فى المشيئة والإرادة، رقم: ٧٤٧٥، ومسلم فى صحيحه: ٢.٢٧٥، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل عمر، رقم: ٢٣٩٢-٢٣٩٣، والترمذى فى جامعه: ٢.٥٤، كتاب الرؤيا، باب ما جاء فى رؤيا النبى ﷺ فى الميزان، رقم: ١٢٢٩٠

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحديث

عَبدَانُ: دا عبد الله بن عثمان بن جبله دې. ددهٔ احوال په "بدء الوحی" کښې تیر شوی دی.[1]

عَبْدُ الله: دا عبد الله بن المبارك شیخُ شیخِ البخاری دې، ددهٔ احوال هم په "بدء الوحی" کښې تیر شوی دی.[2]

يُونُسَ: دا یونس بن یزید أیلی قرشی ابو یزید دې. ددهٔ تفصیلی احوال د "كتاب العلم، باب مَن يُرد الله به خيرًا يفقهه في الدِّين" لاندې تیر شوی دی.[3]

الزُّهْرِيّ: دا ابن شهاب زهری دې، ددهٔ مختصر حالات په "بدء الوحی" کښې تیر شوی دی.[4]

ابنُ المُسَيِّبِ: دا سعید بن المسیب امام التابعین أحد الفقهاء السبعه دې، ددهٔ احوال د "كتاب الإيمان، باب من قال إن الإيمان هو العمل" لاندې تیر شوی دی.[5]

دا حدیث امام مسلم هم په کتاب الفضائل کښې د حرملة بن یحیٰی نه نقل کړې دې. په "علامات النبوة" کښې د عبد الله بن عمر نه روایت دې، اوهلته په دې باندې کلام کړې شوې دې.

قوله: عَلَى قَلِيبٍ: قلیب کوهی ته وئیلې کیږی، چې په کنستلو سره د هغې نه خاوره راؤباسلې شی، او د هغې غاړه نهٔ وی جوړه کړې شوې.[6]

ددې حدیث شرح به انشاء الله په "كتاب التعبير" کښې راشی.

په رسول الله ﷺ او سیدنا ابوبکر ﷛ کښې اتحادی نسبت: هنه ! دلته دومره قدرې خبره د کولو ده. چې د سیدنا ابوبکر ﷛ په حقله چې څهٔ راغلی دی، "والله يغفر له ضعفه" ددې معنیٰ دا نهٔ ده. چې په "نزع" کښې ضعف د هغهٔ څهٔ ګناه او تقصیر دې، بلکه دا صرف د خلافت د زمانې کموالی ارخ ته اشاره ده، او حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا ﷫ دلته یوه عجیبه لطیفه نکته بیان کړې ده، چې څنګه په "فسبّح بحمد ربّك واستغفره" کښې د رسول الله وصال او نزدې والی د نیتې ارخ ته اشاره ده، همدغه شان دلته په "والله يغفر له" سره د ابوبکر وفات ارخ ته اشاره ده. او دا په رسول الله ﷺ او حضرت صدیق کښې د اتحادی نسبت دلیل دې، او ددې معنیٰ تائید په دې سره کیږی، چې امام بخاری دا روایت په مناقب أبی بکر کښې

---

[1] اوګورئ کشف الباری: ١/٤٦١، ٤٦٢
[2] اوګورئ کشف الباری: ١/٤٦٢
[3] اوګورئ کشف الباری، ٣/٢٨٢
[4] اوګورئ کشف الباری: ١/٣٢٦
[5] اوګورئ کشف الباری: ١/١٥٩
[6] عمدة القاری: ١٦/٢٣٥

Maktaba Tul Ishaat.com

راوړلي دي، او په دې کښې د هغهٔ منقبت هم دغه کيدې شي، چې په رسول الله ﷺ او هغوی رضي الله عنه کښې اتحادی نسبت ثابتول مقصود وی.[1]

ترجمة الباب سره مناسبت: باب د "مناقب أبي بكر رضي الله عنه" په حوالې سره دې، او په حديث کښې دا ذکر کړې شوی دی، چې رسول الله ﷺ دې په خوب کښې دکوهی نه په اُوبو راؤباسلو اوليدو، دا دهغوی فضيلت دې، بيا د ابوبکر ذکر ئې د حضرت عمر رضي الله عنه نه وړاندې اوکړو، چې د هغهٔ په فضيلت باندې هم دليل دې، او پاتې شو په اُوبو راؤباسلو کښې ضعف، نو دا د هغهٔ د نقصان او کمزورۍ دليل نهٔ دې، ځکه چې د هغهٔ د خلافت زمانه کمه وه. په دې وجه په خوب کښې په هغهٔ کښې ضعف اوليدې شو، ښکاره خبره ده چې په لږ وخت کښې کارهم لږ کيږي.[2]

٣٤٦٥:[3] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ -رضي الله عنهما- قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلاَءَ لَمْ يَنْظُرِ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّ أَحَدَ شِقَّيْ ثَوْبِي يَسْتَرْخِي إِلاَّ أَنْ أَتَعَاهَدَ ذَلِكَ مِنْهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «إِنَّكَ لَسْتَ تَصْنَعُ ذَلِكَ خُيَلاَءَ» قَالَ مُوسَى فَقُلْتُ لِسَالِمٍ أَذَكَرَ عَبْدُ اللَّهِ مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ قَالَ لَمْ أَسْمَعْهُ ذَكَرَ إِلاَّ ثَوْبَهُ. [٥٤٤٦، ٥٤٤٧، ٥٤٥٥، ٥٧١٥]

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ: دا ابوالحسن محمد بن مقاتل مروزی بغدادی مکی دې، ددهٔ احوال د "كتاب العلم، حديث: ٦٥" لاندې تير شوی دی.[4]

عَبْدُ الله: دا عبد الله بن المبارك د امام بخاری شيخُ الشيخ دې، ددهٔ احوال هم په "كتاب بدء الوحی" کښې تير شوی دی.[5]

---

[1] لامع الدراری: ١٤٦/٨.

[2] عمدة القاری: ٢٥٣/١٦.

[3] أخرجه البخاري في صحيحه: ٥١٧/١، كتاب فضائل أصحاب النبي ﷺ، باب قول النبي "لو كنتُ متخذاً خليلاً". رقم: ٣٦٦٥، وفي: ٨٦٠/٢، كتاب اللباس، باب من جرّ إزاره من غير خيلاء، رقم: ٥٧٨٤، وفي: ٨٦١/٢، كتاب اللباس، باب من جر ثوبه من الخيلاء، رقم: ٥٧٩١، وفي: ٨٩٥/٢، كتاب الأدب، باب من أثنى على أخيه بما يعلم، رقم: ٦٠٦٢، ومسلم في صحيحه: ١٩٤/٢، كتاب اللباس والزينة، باب تحريم جرّ الثوب خيلاء، وبيان حد ما يجوز إرخاءه، رقم: ٢٠٨٥، وأبوداؤد في سننه: ٢٠٨/٢، كتاب اللباس، باب ما جاء في إرسال الإزار، رقم: ٤٠٨٥، والنسائي في سننه: ٢٩٧/٢، كتاب الزينة، باب التغليظ في جرّ الإزار، رقم: ٢٠٦، وباب اسبال الإزار، رقم ١٢١٣

[4] اوګورئ: كشف الباری: ٢٠٦/٣.

[5] اوګورئ: كشف الباری: ٤٦٢/١.

Maktaba Tul Ishaat.com

موسى بن عُقبَة: دا موسى بن عقبه المدنى مولى آل الزبير دې. ددهٔ احوال تير شوى دى.[1]
سالم بن عبد الله: دا د رسول اللهﷺ د صحابى عبد الله بن عمر خوئې سالم بن عبد الله دې، ددهٔ احوال په "كتاب الإيمان، باب الحياء من الإيمان" كښې تير شوى دى.[2]
حضرت ابوبكر رضي الله عنه كمزوري او نحيف وو: د حضرت ابوبكر رضي الله عنه لنګ به ولې سستيدو. شيخ الحديث مولانا محمد زكريا رحمه الله فرمائى، په دې وجه چې د حضرت صديق جسم ډير نحيف او كمزورې وو، او د ټوټو د كمزورې كيدو د وجهې نه لنګ به په صحيح طريقه نهٔ شو تړلې كيدې، په دې وجه به بيا بيا سستيدو. د حضرت سيرت بيانونكو د هغوى ددې صفت ذكر په الاصابة كښې كړې دې. "كان أبيض لطيفًا جعدًا مسترق الوركين".[3]
د أحد شقي ثوبي نه څهٔ مراد دې: حضرت ګنګوهى رحمه الله فرمائى. "جانبِ خلف" مراد دې. په دې وجه چې د ټوټو د كمزورې كيدو په صورت كښې لنګ شاه اړخ ته اوړى. يا "جانبِ قُدام" مراد دې، ځكه چې خيټه غټه نهٔ وى، نو سرې وړاندې اړخ ته راټيټ شوې وى.[4]
ددې حديث نور تفصيل به هم په كتاب اللباس كښې راشى. انشاء الله
بيا هم څهٔ لږ تفصيل دلته هم اوګورئ.

"خيلاء" تكبر او تبختر ته وئيلې شى، خود پسندى، غُرورو وغيره، دا لفظ منصوب دې، او د نصب وجه ئې داده، چې دا مفعول له او علت دې.

قوله: لم ينظرِ اللهُ اليه: نظر دلته د رحمت نه مجاز دې، نو معنى دا شوه چې الله تعالى په هغهٔ باندې رحم نهٔ كوى، او كله چې ددې استعمال په مخلوق كښې كيږى، نو بيا دا كنايه وى، لكه "لا ينظر اليه زيد" يعنى زيد هغه اړخ ته توجه نهٔ كوى، لكه څنګه چې په ارشاد بارى تعالى. (لا تقولوا راعنا وقولوا انظرنا) كښې نظر د متوجه كولو په معنى كښې دې. د الله تعالى د نظر نهٔ كولو دا مطلب هيڅ كله هم نهٔ شى اخستلې، چې هغه الله تعالى ته په نظر نهٔ راځى.

قوله: يَسْتَرْخِي: كيدې شى حضرت ابوبكر رضي الله عنه عادتا په لاره تلو كښې يو اړخ ته لږ ټيټ شوې تللو. او كله چې به ئې ځان صحيح كړو او د نيغ تلو كوشش به ئې كولو، نو بيا به نيغ تلو. په دې وجه هغهٔ معذور اوګڼلې شو.

قوله: فقلتُ لسالمٍ: د "قلت" قائل راوى د حديث موسى بن عقبه دې.

قوله: أذكر......؟: فعل ماضى ده، چې په دې باندې همزه د استفهام داخله شوې ده.

[1]) اوګورئ: كتاب الزكاة، باب الصدقة قبل العيد.......
[2]) اوګورئ كشف البارى: ١٢٨/٢
[3]) لامع الدرارى: ١٤٧/٨
[4]) لامع الدرارى: ١٤٧/٨

Maktaba Tul Ishaat.com

ددي "عبدالله" قائل دي۔

قوله: فقال: ددې قائل سالم دې، يعنى هغه وائى، چې ما خو د عبد الله نه په حديث كښې صرف د "ثوبه" ذكر اوريدلى دې۔[1]

د (جرّ ازار) يعنى لنګ راښكلو حكم: ابن عبد البر او امام نووى وغيره خو دا ليكلى دى، چې كۀ د خيلاء او تكبر په نيت باندې لنګ راښكل يعنى پينسې د ګيټو نه لاندې ساتل وى نو حرام دى، ګني نو حرمت نشته، او د فتاوى عالمګيرى د عبارت نه هم په ظاهره دا معلوميږى، چې لنګ راښكل د خيلاء او تكبر په نيت حرام دى، ګني نو كراهت تحريمى دى، شمس الدين ابن أبى عمر المقدسى الحنبلى، صاحبُ الشافعى په "الشافعى" كښې ليكلى دى، چې كۀ د خيلاء او تكبر په نيت لنګ راښكلې شى، نو حرام به وى ګني نو مكروه تنزيهى، دا ټول حضرات په دې خبره متفق دى، ولې صحيح خبره هغه ده، چې قاضى ابوبكر ابن عربى كړې ده، چې په قصد او ارادې سره كوم سړې لنګ د ګيټو نه لاندې ساتى، كۀ هغه زر خله اووائى چې زما نيت د خيلاء او تكبر نۀ دې، ولې هغه حرام او مكروه تحريمى دى، كله چې هغه په قصد سره كوى، نو په دې كښې د تاويل لار نشته، هاؤ! او كۀ دۀ په قصد سره نۀ وى كړې، او لنګ خويږدو سره لاندې شو، يا د سستيدو په وجه لاندې راغلو، نو بې شكه هغه په دې (حرام) كښې داخل نۀ دې۔[2]

ددې څۀ تفصيل په كتاب اللباس كښې هم راروان دې۔[3]

ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت داسې دې، چې باب د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د مناقبو په حوالې سره دې، او په حديث كښې د رسول الله ﷺ وړاندې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د يو ممنوع امر په حوالې سره فكر مند كيدل او د تقوىٰ او خشيت ذكر دې. چې د هغوى د لوئې شان والى دليل دې، او بيا د حضور ﷺ هغوى ته "إنك لست تصنع خيلاء" وئيلو سره د لنګ د راښكلو د ممنوع صورت نه د برى كيدو بيان دې، چې په حضرت ابوبكر رضي الله عنه باندې د رسول الله ﷺ د اعتماد او د هغۀ د ثقاهت او اعتبار دليل دې۔[4]

۳۴٦٦: (د) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ «مَنْ أَنْفَقَ زَوْجَيْنِ مِنْ شَيْءٍ مِنَ الأَشْيَاءِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ دُعِيَ مِنْ أَبْوَابِ - يَعْنِي الْجَنَّةَ - يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا

---

[1] عمدة القارى: ١٦/٢٥٤

[2] اوګورئ: فتح البارى شرح صحيح البخارى: ١٣/٣٢٣، ٣٢٤

[3] اوګورئ: كشف البارى، كتاب اللباس، ص: ١٤٦، ١٤٧

[4] فتح البارى: ٧/٦١، بيروت

[5] الحديث سبق تخريجه فى كتاب الصوم، باب الريان للصائمين، رقم ١٨٩٧

Maktaba Tul Ishaat.com

خَيْرٌ، فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الصَّلَاةِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الصَّلَاةِ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجِهَادِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الْجِهَادِ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الصَّدَقَةِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الصَّدَقَةِ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الصِّيَامِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الصِّيَامِ، وَبَابِ الرَّيَّانِ». فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ مَا عَلَى هَذَا الَّذِي يُدْعَى مِنْ تِلْكَ الْأَبْوَابِ مِنْ ضَرُورَةٍ، وَقَالَ هَلْ يُدْعَى مِنْهَا كُلِّهَا أَحَدٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ «نَعَمْ، وَأَرْجُو أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ يَا أَبَا بَكْرٍ» [ر: ۱۷۹۸]

رجال الحديث

أَبُو الْيَمَانِ: دا ابو اليمان حكم بن نافع بهرانی حمصی دي،ددهٔ احوال د"بدء الوحی، باب:۶"لاندې تير شوی دی.[1]

شُعَيْبٌ: دا ابو بشر شعيب بن أبی حمزة القرشی الاموی دي. ددهٔ احوال هم په"بدء الوحی، باب:۶"کښې تير شوی دی.[2]

الزُّهْرِيِّ: دا محمد بن عبيد الله بن عبد الله بن شهاب الزهری دي،ددهٔ احوال په"بدء الوحی، باب:۳"کښې تير شوی دی.[3]

حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَٰنِ بْنِ عَوْفٍ: دا حُميد بن عبد الرحمٰن بن عوف رضی الله عنه دي. ددهٔ احوال په کتاب الإيمان، باب تطوّع قيام رمضان من الإيمان کښې تير شوی دی.[4]

د زوجين نه څهٔ مراد دی؟: مَنْ أَنْفَقَ زَوْجَيْنِ......أی شيئين،يعنی چې کوم سړې د الله تعالی په لار کښې دوه څيزونه خرچ کړل.د الله تعالی د لار نه مراد د ثواب لار ده،برابره خبره ده کهٔ جهاد وی،يا بل يو عبادت.او د"شَيْئٌ من الاشياء" معنی برابره خبره ده کهٔ د مال د هر قسم سره د هغې تعلق وی،نو د دوؤ څيزونو نه مراد دوه قسمونه نهٔ دی، بلکه د يو قسم نه دوه څيزونه مراد دی،د لفظ زوج اطلاق په"أحد الزوجين"باندې هم کيږی،او د فرد په مقابله کښې په جُفت باندې هم،او دلته د زوج تثنيه مستعمل ده،په دې وجه د لفظ زوج مفرد نه لازماً هم يو (أحد الزوجين) مراد دې.[5]

د مختلفو دروازو نه د بلنې مطلب: لفظ د"جنة"په بعضې رواياتو کښې ساقط دې،په دې وجه د

---

[1]) اوګورئ: کشف الباری: ۱،۴۷۹
[2]) اوګورئ: کشف الباری: ۱،۴۸۰
[3]) اوګورئ: کشف الباری: ۱،۳۲۶
[4]) اوګورئ: کشف الباری: ۱،۳۱۶
[5]) اوګورئ: فتح الباری: ۷،۶۱،بيروت

Maktaba Tul Ishaat.com

الفاظو د حفاظت او د اصل د رعايت خيال ساتلو ښكاره كولو د پاره ئې اوفرمائيل، "يعني الجنة" دا روايت په كتاب الصوم كښې هم راغلې دې، او دلته د "نُودى من أبواب الجَنّة" الفاظ په صراحت او قطعيت سره منقول دى.[۱] او په كتاب الجهاد كښې هم مروى دې، په هغې كښې الفاظ دى، "دعاه خزنة الجنة، كل خزنة باب: أى فُلُ هَلُمّ!" [۲]

په دې كښې د "كل خزنة باب" معنى ده. "خزنةُ كلِّ بابٍ" او "أى فُلُ" دا د "أى فلان" د ترخيم او تخفيف صورت دې.[۳] يا بيا دا په لفظ د "فلان" كښې يو لغت دې، خطابى په قول اول باندې جزم كړې دې.[۴] ولې د ترخيم په صورت كښې "فَل" بالفتح (فُلَ) لوستل پكار دى.[۵] هم دغسې په بدء الخلق كښې هم راغلې دې.[۶]

د روايت مطلب دادې، چې د هر عمل د پاره به يو مستقل دروازه وى، چې د هغې نه به دې عمل كونكى ته بلنه كيږى، امام احمد او ابن أبى شيبه په صحيح سند سره روايت نقل كړې دې. چې په هغې كښې تصريح ده. "لكلّ عاملٍ بابٌ من أبواب الجنةِ يُدعَى منه بذلك العمل".[۷]

د فى سبيل الله مقصد: ددې نه د بعضې حضراتو له مخې جهاد مراد دې، مُهلّب وئيلى دى، چې ددې نه معلوميږى، چې جهاد افضل الأعمال دې، ځكه چې مجاهد ته به د مونځ كونكى، روژه ساتونكى او د صدقه كونكى ټولو اجر ملاويږى. اګر چې مجاهد دا ټول اعمال نۀ وى كړې. او بيا كله چې مجاهد ته د جنت د ټولو دروازو نه د لر شان مال خرچ كولو په وجه بلنه وركولې شى. نو د زيات مال خرچ كولو به څۀ حال وى، دا اندازه لګول مشكل نۀ دى.[۸]

دويم قول دادې، چې د "فى سبيل الله" نه مراد جهاد......نۀ دې، بلكه هر عمل صالح او د ثواب كار مراد دې.[۹]

ايا انفاق په هر عمل صالح كښې كيږى: جهاد، علم او په حج كښې انفاق (خرچ كول) خو ښكاره دى. هند : په نورو عباداتو كښې انفاق څۀ مشكل او پوهې ته نۀ راځى، ولې ددې ممكن

---

[۱] اوګورئ: صحيح البخارى، كتاب الصوم، باب الرّيّان للصائمين، رقم (۱۸۹۷)\

[۲] اوګورئ: كتاب الجهاد والسير، باب فضل النفقة فى سبيل الله، رقم (۲۸٤۱)\

[۳] فتح البارى: ۹، ۳٤\

[۴] فتح البارى: ۶، ۶۱\

[۵] فتح البارى: ۹، ۳٤\

[۶] اوګورئ: باب ذكر الملائكة صلواتُ الله عليهم، رقم (۳۲۱۶)\

[۷] مسند أحمد بلفظ "لكل عمل بابٌ من أبواب الجنّة يدعون منه بذلك العمل. رقم: ۹۷۹۹، ومصنّف ابن أبى شيبة، باب من كان يصيّل الصيامَ أيضًا بهذا اللفظ. رقم: ۸۹۹۶، وفى باب ما ذكر فى أبى بكر، رقم: ۳۲۶۲۸\

[۸] اوګورئ: فتح البارى: ۵، ۱٤۱، وفتح البارى: ۷، ۶۱\

[۹] اوګورئ: فتح البارى: ۵، ۱٤۱، وفتح البارى: ۹، ۳٤\

Maktaba Tul Ishaat.com

صورتونه په هر عبادت او هر عمل صالح كښې ممكن دى.لكه په مونځ كښې د انفاق مراد دا كيدې شى،چې د هغې په وسائلو او ضرورياتو كښې خرچ كول.لكه د بدن،كپړو(كالو)او د كور د صفائې په انتظام كښې مال خرچ كول.په روژه كښې به انفاق داسې وى،چې د روژې ساتلو د پاره د قوت او طاقت وركونكى څيزونو او په دې كښې د اخلاص او للهيت په حوالې سره د ممد او مدد كونكى څيزونو په حاصلولو كښې مال خرچ كړې شى.

خلق معاف كول د ثواب كار دې،او دې د پاره د انفاق صورت دادې،چې خپل واجب حقوق پريښودې شى.

توكل عمل صالح دې،او په دې كښې انفاق داسې ممكن دې،چې سړې په مرض او مصيبت كښې مثلاً په خپل ځان باندې خرچ كړى.حالانكې هغه داسې هم كولې شى،چې مال ئې نۀ خرچ كولې او په بيمارې او مصيبت باندې ئې صبر كولې،ولې هغۀ توكل كولو سره د غريبې او فقيرې هيڅ پرواه نۀ ساتلو سره په خپل ځان باندې خرچ اوكړو.

يا بيا ددې صورت دادې،چې هغه په بيمارئ كښې په خپل ځان باندې د خرچ كولو يا د بچت كولو په ځائې په يو بل مصيبت زده باندې خرچ كولو او مقصود ئې ثواب وى.

همدغه شان"ذكر"چې عمل صالح دې،په هغې كښې خرچ كول هم ښكاره دى.

دويمه معنى د انفاق دا كړې شوې ده،چې سړې خپل ځان خرچ(صرف)كړى.مثلاً وئيلې شى......"أنفقتُ في طلب العلم عُمري وبذلتُ فيه نفسي"ما د علم په طلب كښې عمر خرچ كړو.او په دې كښې مې خپل نفس ختم كړو...... او دا معنى ډيره مناسبه او ښۀ ګڼړلې شوې ده.دلته د انفاق يوه دريمه معنى هم كړې شوې ده،چې د عقل او فهم نه ډيره بعيده ده.او هغه دا چې د انفاق زوجين نه د مال او جان دواړو خرچ مراد وى،دا په دې وجه مستبعد او مرجوح ده،چې د صوم او صلاة په شان عباداتو كښې مال خرچ كول ښكاره نۀ دى.هنه ! كۀ هغه تاويل اوكړې شى د كوم چې اُوس ذكر اوكړې شو.او ځان خرچ كول په دې كښې ښكاره دى،نو په دې وجه يوه معنى ظاهره او يوه معنى غير ظاهره نۀ شى جمع كولې.

همدغه شان كومو خلقو چې په روژه كښې د انفاق دا معنى كړې ده،چې چا روژه دار ته روژه ماتې وركړې شى.دا هم بعيده ده.ځكه چې په داسې كولو سره به دا د انفاق په ځائې صدقه شى،چې يو دويم او مستقل باب دې.[1]

قوله: هَذَا خَيْرٌ: ددې معنى ده،هذا فاضلٌ دا غوره او ښۀ دې . د هذا أفضل معنى مراد نۀ ده،يعنى چې دا د يو بل عمل نه غوره دې،اګر چې په لفظ كښې ددې(تفضيلى معنې)ځائې هم موندې شى،نو ددې وجه او فائده داده،چې خلقو ته ددې عمل ترغيب وركول مقصود دى، په دې وجه اسم تفضيل استعمال كړې شو.[2]او د"خير"د اسم تفضيل د نۀ كيدو په

---

[1]) اوګورئ:فتح البارى:۹،۱۳۵.

[2]) اوګورئ:فتح البارى:۹،۱۳٤.

Maktaba Tul Ishaat.com

صورت کښي به معنی وی، "هذا خیر من الخیرات" او تنوین د تعظیم د پاره دې، نو فائده ښکاره ده، چې ډیر لوئې خیر دې.[1]

د جنت د دروازو شمیر: دلته په دې روایت کښې د جنت د څلورو دروازو ذکر دې، چې په هغې سره به څلور قسمه عمل کونکی جنت ته داخلیږی،

①:- مونځ کونکی، ②:- جهاد کونکی، ③:- روژه ساتونکی، ④:- صدقه کونکی. او مشهور دادی، چې د جنت اته دروازې دی، او د کتاب الجهاد په ابتداء کښې هم راغلی دی، "وإن ابوابَ الجنّةِ ثمانيةٌ" [2] اُوس سوال دادې، چې په باقی دروازو باندې به څوك داخلیږی؟ نو جواب دادې، چې یوه دروازه خو د اسلام په ارکانِ اربعوؤ کښې پاتې شوې رکن یعنی د "حج" د پاره به وی، او پاتې شوې باقی درې نو په هغې کښې به یوه دروازه خو وی، د "کاظمین الغیظ او عافین عن الناس" د پاره، لکه امام احمد بن حنبل د رَوح بن عبادة عن أشعث عن الحسن...... په طریقې سره مرسل روایت نقل کړې دې، فرمائی: "إنّ لله باباً فی الجنةِ لا یدخله إلا من عفا عن مظلمة".[3]

همدغه شان یو "الباب الأیمن" دې، چې په هغې سره به هغه متوکلین داخلیږی، چې په هغوی باندې هیڅ حساب او عذاب نۀ وی، او دریمه دروازه کیدې شی ذاکرینو د پاره به وی، او ممکنه ده. هغه د علم والوؤ د پاره هم وی، او ممکنه ده چې ددې څو دروازو نه علاوه په جنت کښې دننه نورې هم ډیرې دروازې وی، او هم هغه اصلی دروازې وی، ځکه چې د خیر اعمال خو د اتو نۀ ډیر زیات دی.[4]

کوم خلق به د ټولو دروازو نه بللې شی او ولې؟: فقال أبوبكر...... ابوبکر اوؤئیل، څوك چې به د دغه ټولو دروازو نه بللې شی، هغوی ته به څۀ نقصان او تکلیف نۀ وی، په کتاب الصیام کښې د دې الفاظ دادی، "فهل یُدعیٰ أحد من تلك الابواب كلها" آیا څوك به داسې هم وی چې هغه به د یوئې نه نۀ. د دغې ټولو دروازو نه بللې شی.

په هر حال کښې د حدیث نه دومره خبره خو په یقینی توګه معلومیږی، چې د ټولو دروازو نه د بلونکو شمیر به ډیر کم وی...... او بیا دا هم معلومیږی، چې ددې نه مراد ذکر کړې شوی اعمال په نفلی توګه باندې په کثرت سره ادا کونکی دی. ځکه چې د فرض مونځ، روژې، زکواة. او د جهاد کونکو خو به څۀ کمې نۀ وی، داسې خلق به ډیر زیات وی.

---

[1] اوګورئ فتح الباری: ۱۳۱/۷۔
[2] کتاب الجهاد لابن ابی عاصم، رقم: ۹۶، مکتبة العلم والحکمة ـ
[3] مسند أحمد، مسند أبی هریره، رقم: ۹۶۲۱، فتح الباری: ۱۴۱/۷۔
[4] اوګورئ، فتح الباری: ۳۴/۹۔

Maktaba Tul Ishaat.com

هاؤ ! داسې خلق به يقيناً کم وی.چې ددې ټولو اعمالو په نفلی توګه هم ادا کونکی وی.
دويمه خبره داده،دا ټول اعمال کونکی چې د ټولو دروازو نه اوبللې شی،نو دا به صرف د تکريم په توګه باندې وی،ګنې نو هغه خو به صرف په يوه دروازه داخليږی.
او هغه يوه دروازه به کيدې شی هغه دروازه وی،چې په هغې د داخليدو مستحق جوړونکې عمل به په نسبت سره نورو اعمالو ته زيات وی.

په دې باندې کۀ دا اوئيلې شی چې د مسلم روايت دې،"مَن تَوضأثم قال أشهد أن لا إله إلا الله"او وړاندې ئې اوفرمائيل،"فتحت له أبواب الجنة يدخل من أيها شاء"[١] دې نه معلوميږی.چې بعضې جنتيان به په اتو دروازو داخليدې شی...؟نو جواب دادې،چې ددې هم د پورته ذکر کړې شوې تفصيل سره څۀ منافات نشته.اګر چې په ظاهره دا د هغې سره منافی معلوميږی،د عدم منافات وجه داده،چې دا اتۀ دروازې به د هغۀ د تکريم په توګه کلاؤ کړې شی،او هغۀ ته به په هره يوه دروازه د داخليدو اجازت وی.ولې بيا هم هغه به په يوه دروازه داخليږی،يعنی هغه دروازه چې د هغې متعلق اعمال ددۀ په اعمال نامه کښې زيات وی.[٢]

قوله: وَأَرْجُو أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ: علماء فرمائی کله چې الله تعالى يا رسول الله ﷺ د رجاء او اميد ذکر کوی،نو د هغې نه وقوع بالجزم مراد وی،او هم ددغې توجيه په بنياد باندې د حديث مذکوره د **مناقب أبي بكر** سره تعلق جوړيږی.ځکه چې کۀ د هغوی داخليدل صرف متوقع وی،نو دا خو د هغوی څۀ خصوصيت نۀ شو.ابن حبان د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روايت نقل کړې دې،چې په هغې کښې هغوی د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د پاره ددې وقوع ذکر کړې دۀ.د روايت الفاظ دادی،"قال أجل وأنت هو يا أبابكر".[٣]

د حديث فوائد:د حديث مذکور نه لاندې ذکر کړې شوې فوائد هم حاصليدې شی:
① يو دا چې کوم سړې کوم عمل زيات کوی،هغه هم په هغې سره پيژندلې شی او معروف وی
② دويم دا چې ټول د خير اعمال برابر برابر ډير کم خلقو ته نصيب کيږی.
③ دريم دا چې فرشتې نيکان مؤمنان خوښوی،او د هغوی نه خوشاليږی.
④ څلورم دا چې انفاق څومره زيات وی دومره غوره وی.
⑤ خير کۀ دنيوی وی او کۀ أخروی،هغه مطلوب وی.[٤]

ترجمة الباب سره مطابقت:د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت دادې،چې په دې کښې د

---

[١]) فتح البارى:۹،۳۵

[٢]) فتح البارى:۹،۳۵

[٣]) صحيح ابن حبان،باب ذكر ترحيب أهل الجنة بأبى بكر الصديق رضی الله عنه،ودعوة كل واحد منهم عند دخوله الجنة،رقم:۶۸۶۷

[٤]) فتح البارى:۹،۳۵

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت ابوبكر رضي الله عنه د پاره د ډېر لوئي زيرى ذكر دې.لكه څنګه چې بيان كړې شو.چې په "وأرجوا أن تكون منهم" كښې د حضور ﷺ "رجاء او اميد" دې.چې د وقوع تقاضا كوى.او ددې د وقوع مطلب دغه دې.چې ابوبكر به د جنت د اتو واړو درواز نه(په جزم او يقين سره)بللې شي.[1]

٣٤٦٧:[2] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلاَلٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ - رضى الله عنها - زَوْجِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَاتَ وَأَبُو بَكْرٍ بِالسُّنْحِ - قَالَ إِسْمَاعِيلُ يَعْنِي بِالْعَالِيَةِ - فَقَامَ عُمَرُ يَقُولُ وَاللَّهِ مَا مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - . قَالَتْ وَقَالَ عُمَرُ وَاللَّهِ مَا كَانَ يَقَعُ فِي نَفْسِي إِلاَّ ذَاكَ وَلَيَبْعَثَنَّهُ اللَّهُ فَلَيَقْطَعَنَّ أَيْدِيَ رِجَالٍ وَأَرْجُلَهُمْ. فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَكَشَفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَبَّلَهُ قَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي طِبْتَ حَيًّا وَمَيِّتًا، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ يُذِيقُكَ اللَّهُ الْمَوْتَتَيْنِ أَبَدًا. ثُمَّ خَرَجَ فَقَالَ أَيُّهَا الْحَالِفُ عَلَى رِسْلِكَ. فَلَمَّا تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ جَلَسَ عُمَرُ. فَحَمِدَ اللَّهَ أَبُو بَكْرٍ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ أَلاَ مَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا - صلى الله عليه وسلم - فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ، وَمَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ. وَقَالَ (إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ) وَقَالَ (وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ) قَالَ فَنَشَجَ النَّاسُ يَبْكُونَ - قَالَ - وَاجْتَمَعَتِ الأَنْصَارُ إِلَى سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ فِي سَقِيفَةِ بَنِي سَاعِدَةَ فَقَالُوا مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ، فَذَهَبَ إِلَيْهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ، فَذَهَبَ عُمَرُ يَتَكَلَّمُ فَأَسْكَتَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ وَاللَّهِ مَا أَرَدْتُ بِذَلِكَ إِلاَّ أَنِّي قَدْ هَيَّأْتُ كَلاَمًا قَدْ أَعْجَبَنِي خَشِيتُ أَنْ لاَ يَبْلُغَهُ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فَتَكَلَّمَ أَبْلَغَ النَّاسِ فَقَالَ فِي كَلاَمِهِ نَحْنُ الأُمَرَاءُ وَأَنْتُمُ الْوُزَرَاءُ. فَقَالَ حُبَابُ بْنُ الْمُنْذِرِ لاَ وَاللَّهِ لاَ نَفْعَلُ، مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لاَ، وَلَكِنَّا الأُمَرَاءُ وَأَنْتُمُ الْوُزَرَاءُ هُمْ أَوْسَطُ الْعَرَبِ دَارًا، وَأَعْرَبُهُمْ أَحْسَابًا فَبَايِعُوا عُمَرَ أَوْ أَبَا عُبَيْدَةَ. فَقَالَ عُمَرُ بَلْ نُبَايِعُكَ أَنْتَ، فَأَنْتَ سَيِّدُنَا وَخَيْرُنَا وَأَحَبُّنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - . فَأَخَذَ عُمَرُ بِيَدِهِ فَبَايَعَهُ، وَبَايَعَهُ النَّاسُ، فَقَالَ قَائِلٌ قَتَلْتُمْ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ. فَقَالَ عُمَرُ قَتَلَهُ اللَّهُ.

[1]) اوګورئ:عمدة القارى:١٦/٢٥٤.

[2]) الحديث سبق تخريجه فى كتاب الجنائز.باب الدخول على الميت بعد الموت إذا أدرج فى أكفانه، رقم:١٢٤٢.

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحدیث

إسمَاعِیلُ بْنُ عَبْدُ اللهِ: دا اسماعیل بن أبی اویس عبد الله بن عبد الله بن اویس بن مالك بن أبی عامراصبحی مدنی دی. ددهٔ احوال د "کتاب الإیمان، باب تفاضل أهل الإیمان" لاندې تیر شوی دی.[1]

سُلَیْمَانُ بْنُ بِلاَلٍ: دا سلیمان بن بلال قرشی تیمی مولی عبد الله بن عتیق محمد بن عبد الرحمٰن بن أبی بکر دې. ددهٔ احوال د "کتاب العلم، باب طرح الإمام المسألة علی أصحابه" لاندې تیر شوی دی.[2]

هشَام بن عُرْوَةَ: دا هشام بن عروة بن الزبیر بن العوام قرشی اسدی مدنی دې. ددهٔ احوال د "کتاب الإیمان، باب أحب الأعمال إلی الله أدومه" لاندې تیر شوی دی.[3]

عُروَة بن الزُبَیرِ: د مشهور صحابی زبیر بن العوام ځوئې او پخپله مشهور تابعی او د مدینې منورې په فقهاء سبعوؤ کښې یو دې هم دې، ددهٔ احوال هم د "کتاب الإیمان، باب أحب الأعمال إلی الله أدومه" لاندې تیر شوی دی.[4]

عَائشَة ﷺ: ددې احوال هم تیر شوی دی.[5]

د حضرت عائشې ﷺ دا روایت چې د حضور ﷺ د وفات په ذکر او د سقیفې وغیره په قیصې باندې مشتمل دې، د فضائل الصحابه نه علاوه دا په کتاب الجنائز او کتاب المغازی کښې هم منقول دې.[6]

قوله: وَأبُو بَکْرٍ بِالسُّنْحِ: "سُنح" بضم السین وسکون النون یا بضم النون دې. ابو عبید البکری وائی، "إنه منازل بنی الحارث من الخزرج بالعوالی" دا (سنح) د خزرج شاخ د بنی الحارث کورونو ته وئیلې شی، چې په عوالی کښې دی. او د دوی او د مسجد نبوی په مینځ کښې د یو میل فاصله ده.

قوله: قَالَ إسْمَاعِیلُ: اسماعیل بن عبد الله راوی مراد دې، چې د امام بخاری شیخ دې، د ابن أبی اویس په نامې سره مشهور دې. "یعنی بالعالیة" دا د حضرت عائشې ﷺ د قول

---

[1] اوګورئ: کشف الباري: ۲، ۱۱۱۳
[2] اوګورئ: کشف الباري: ۳، ۱۱۳۷
[3] اوګورئ: کشف الباري: ۲، ۱۴۳۲
[4] اوګورئ: کشف الباري: ۲، ۱۴۳۲
[5] اوګورئ: کشف الباري: ۱، ۱۱۹۱
[6] اوګورئ حدیث ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۴۴۵۲، ۴۴۵۵، ۵۷۱۰، ۴۴۵۳، ۴۴۵۷، ۱۵۷۱۱ هلته هم ددې څهٔ تشریح راغلې ده.

Maktaba Tul Ishaat.com

تفسير دې،په دې وجه د ابو ذر په نسخې کښې "تعنی" د مؤنث په صيغې سره راغلې دې،[1] د العالية په حقله قسطلانی وائی، "هي منازل بني الحارث".[2]

قوله: مَا كَانَ يَقَعُ فِي نَفْسِي إِلَّا ذَاكَ: يعنی زما په زړۀ کښې صرف دا خبره راتله،يعنی په دې وخت کښې د هغوی ﷺ د عدم وصال خيال زما په زړۀ کښې وو ،وصال هيڅ کله هم نۀ،احمد د عائشې ﷞ يو روايت نقل کړې دې،چې په هغې کښې دا الفاظ دی،"إن رسول الله لايموت حتى يفني الله المنافقين".[3]

د حضرت عمر ﷛ رائې د هغوی د غلبۀ ظن په وجه باندې وه،چې د هغوی د اجتهاد نتيجه وه،او د هغې وجه د قرآن کريم دا آيت وو، "وكذلك جعلناكم أمةً وسطاً لتكونوا شهداء على الناس ويكونَ الرسولُ عليكم شهيداً".[4] هغه پوهه شو چې ددې شهادت(ګواهئ ورکولو)پورې به هغوی ﷺ ژوندې وی.[5]

قوله: لَا يُذِيقُكَ اللهُ الْمَوْتَتَيْنِ: د كتاب الجنائز او كتاب المغازی په روايت کښې د"لا يجمع الله عليك موتَتَيْن" الفاظ دی،او هغې سره دا هم تصريح ده:

"أمّا الموتة التي كُتِبَتْ عليك فَقَدْ مُتَّها"[6] هغه مرګ خو ستاسو واقع شوې دې،کوم چې ستاسو د پاره ليکلې شوې وو.

د حضرت ابوبکر ﷛ ددې قول څۀ مطلب دې؟ ددې يو مطلب خو دا بيان کړې شوې دې،چې دا په خپل حقيقت او خپل ظاهر باندې دې،يعنی مطلب دادې،لکه څنګه چې د بعضې خلقو خيال دې.چې هغوی ﷺ به دويم وارې ژوندې کيږی،او ډير خلق به ختم کړی،حضرت ابوبکر ﷛ اوفرمائيل.داسې به نۀ وی،ځکه کۀ داسې کيدل ممکن اومنلې شی،نو بيا به دا هم منل پکار وی.چې هغوی ﷺ ته به دوه وارې مرګ راځی!ځکه چې د حشر او بعث نه وړاندې به هغوی ﷺ ته مرګ خامخا راځی،او اوس په دې وخت کښې چې په هغوی ﷺ باندې مرګ راغلې دې.کۀ ددې نه ورستو دريم وارې په دنيا کښې د هغوی ﷺ د ژوندی کيدو څوك قائل وی نو ضروری ده،چې هغه به په هغوی ﷺ باندې دوه وارې د مرګ راتلو قائل وی.او حال دادې،چې هغوی ﷺ د الله تعالٰی په دربار کښې ددې نه ډير زيات محترم

---

[1]) إرشاد الساری:۱۵۷،۸\

[2]) إرشاد الساری:۱۵۸،۸\

[3]) مسند احمد،رقم:۲۶۳۶۵\

[4]) سورة البقرة،آيت:۱۴۳\

[5]) إرشاد الساری:۱۵۸،۸\

[6]) اوګورئ:كتاب المناقب،باب الدخول على الميت بعد الموت،رقم:(۱۲۴۱)\

Maktaba Tul Ishaat.com

او مكرم دي،چې هغوى ﷺ ته دوه وارې مرګ وركړى،لكه څنګه چې ئې د بنى اسرائيلو بعضي خلقو ته وركړو،چې د هغوى ذكر په "أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ".[1] كښې دې،او څنګه چې په "أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا"[2] كښې د "الذى" د مصداق سره شوى وو،يعنى حضرت عزير عليه السلام سره - هغوى(محمد) ﷺ سره به په هر حال كښې داسې نۀ كيږى-

حافظ ابن حجر رحمه الله دا أوضح الأجوبه او أسلم الأجوبة ګرځولې دې-

كله چې يو مطلب ددې دا بيان كړې شوې دې،چې په قبر كښې به هغوى ﷺ ته دوباره مرګ نۀ راځى،لكه څنګه چې به عامو خلقو ته د سوال جواب د پاره د ژوندې كيدو نه ورستو مرګ راځى-

يو دريم مطلب دا بيان كړې شوې دې چې د هغوى ﷺ او د هغوى ﷺ د شريعت دواړو مرګ به نۀ جمع كيږى،يعنى اوس هغوى ﷺ ته مرګ راغلې دې،نو د هغوى ﷺ شريعت به هم هغوى سره رخصت شى،داسې به نۀ كيږى-

څلورم مطلب دا بيان كړې شوې دې،چې دويم مرګ كنايه ده د كرب او غم نه،يعنى ددې مرګ نه ورستو به په هغوى ﷺ باندې څۀ بل كرب او غم نۀ راځى،بلكه ددې نه ورستو به د هغوى ﷺ د پاره بس رحمت،خوشالى او آسانتيا وى-[3]

د منكرين حيات فى القبر استدلال او د هغې جواب:بعضي خلقو ددې الفاظو نه دا اخستې او ثابت كړې ده،چې په قبر كښې هغوى ﷺ حيات نۀ دې،او كيدې شى ددې مطلب داوى،كله چې يو وارې هغوى ﷺ ته مرګ راغې،اوس كۀ په قبر كښې هغوى ﷺ ته دويم وارې ژوند ملاويږى،نو ښكاره خبره ده،دويم وارې به مرګ هم راځى،ځكه چې بعث بعد الموت د نورو خلقو په شان به د انبياؤ هم كيږى،چې د هغې مطلب دغه دې،چې د مرګ نه به هغوى ﷺ ته افاقه اوشى،او په ظاهره بيا دا هم مستبعده ده،چې تر قيامته پورې هغوى ﷺ په قبر كښې ژوندى پاتې شى،خامخا به وفات كيږى،او ددې ټول هر څۀ مطلب دغه دې،چې هغوى ﷺ ته به دوباره مرګ راځى،يو وارې په دنيا كښې يو وارې په قبر كښې،حال دادې چې په دې حوالې سره رسول الله ﷺ مخاطب كولو سره ابوبكر رضي الله عنه فرمائى،"لَا يُذِيقُكَ اللهُ الْمَوْتَتَيْنِ".

ددې جواب د اهل سنتو د اړخ نه دا وركړې شوې دې،چې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه ددې قول هغه مطلب نۀ دې،كوم چې دلته اخستلې شوې دې،بلكه ددې مقصود د هغه مرګ نفى ده، چې د حضرت عمر رضي الله عنه د قول "وليبعثنه الله فى الدنيا ليقطع أيدى القائلين بموته" نه معلوميږى،او هغه داسې كله چې حضرت عمر رضي الله عنه دا اووئيل،چې خامخا به د رسول الله ﷺ بعثت

[1] سورة البقرة:۲۴۳\
[2] سورة البقرة:۲۵۹\
[3] فتح البارى:۱۴۸.۴،بيروت\

Maktaba Tul Ishaat.com

كيږى.نو ددې مطلب دا شو،چې اوس هغوى ﷺ ته مرګ راغلې دې،او دويم وارې به هغوى ﷺ ژوندى كيږى.او بيا به هغوى ته په دويم وارې مرګ راځى.هغه مرګ چې د هغې نه ورستو به بعثت قيامت وى،حال دادې چې الله تعالى هغوى ﷺ ته دوه وارې مرګ نۀ وركوى.او منكرينِ حيات چې د مرګ نه څۀ مراد اخلى هغې اړخ ته دلته هيڅ اشاره نشته. ځكه هغوى (منكرينِ حيات) د برزخ خبره كوى.او د برزخ احوالو اړخ ته دلته په روايت كښې هيڅ تعرض نۀ دې كړې شوې.

او ددې نه غوره جواب دادې،منكرينِ حيات چې دا وائى،چې په قبر كښې هغوى ﷺ ته حيات په دې وجه ثابت نۀ دې،كۀ داسې قسمه څۀ حيات وې،خامخا به هغه د دوې مرګ نه ورستو وى.او بيا د قبر د حيات نه ورستو به هم د هغوى ﷺ د پاره مرګ منل پكار وى،نو په دې طريقې سره به دوه وارې د هغوى ﷺ د پاره مرګ ثابت شى،حال دادې چې ابوبكر د هغې نفى كوى....... نو جواب دادې،چې د قبر د حيات نه ورستو به هغوى ﷺ ته مرګ نۀ واقع كيږى.بلكه د هغوى ﷺ حيات به مستمر وى،او د منكرينِ حيات ددې ټول تقرير مدار د حياتِ قبر نه ورستو د مرګ په واقع كيدو باندې دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله دا جواب ذكر كولو سره فرمائى،"والأنبياء أحياء في قبورهم".[1] حال دادې چې انبياء په خپلو قبرونو كښې ژوندى دى.

د قبر حيات مستمرۀ د غير انبياؤ د پاره ثابت نۀ دې: حافظ ابن حجر عسقلانى فرمائى."ولعلّ هذا هو الحكمة في تعريف الموتتين حيث قال لا يذيقك الله الموتتين، أى المعروفتين المشهورتين الواقعتين لكل أحد غير الأنبياء" دلته چې كوم "الموتتين" معرفه راؤړلې شوې ده،كيدې شى ددې حكمت او وجه دا وى.چې په دې سره هغه دوؤ معروفو او مشهورو مرګونو اړخ ته اشاره مقصود وى،چې د انبياؤ نه علاوه د هر سړى د پاره ثابت او واقع دې،يعنى د حيات دنيويه نه ورستو مرګ او بيا د سوال او جواب د پاره د وركړې شوى حيات نه ورستو واقع كيدونكې مرګ.د حافظ منشاء داده،چې د قبر حياتِ مستمرۀ به د انبياؤ نه علاوه بل هيچ چا ته هم حاصل نۀ وى.

ددې واقعې نه څخه د حضرت ابوبكر رضى الله عنه امتيازى مقام ثابتيږى: او پاتې شوه دا خبره چې حضرت عمر رضى الله عنه په تاكيد او قسميه اووئيل،چې اوس به د حضور ﷺ بعثت كيږى،يا دا چې هغوى ﷺ ته مرګ نۀ دې راغلې......نو دا د هغوى رضى الله عنه ګمان وو،چې د اجتهاد په نتيجه كښې هغوى ددې اظهار كړې وو،نو وو خو دا د واقعې خلاف،خو په طريقې د اجتهاد او ګمان سره چې هغوى اووئيل نو دا د مواخذې قابل او سبب د ملامتيا هم پاتې نۀ شو،او د هغه د تغليط ضرورت هم نشته.او ددې نه دا هم معلومه شوه چې حضرت ابوبكر رضى الله عنه د حضرت عمر رضى الله عنه او د نورو خلقو نه په علم كښې زيات وو،همدغه شان دا هم معلوميږى،چې

[1] اوګورئ فتح البارى:٩.٣٥.٣٦،بيروت[1]

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت ابوبکر رضي الله عنه په اهمو معلاملاتو، لویو لویو مسائلو، مصائبو او په ګرانو موقعو کښې په ثابت قدم پاتې کیدو او په حوصله ساتلو کښې هم د نورو ټولو خلقو نه زیات وو.[1]

قوله: أَيُّهَا الحَالِفُ عَلَى رِسْلِكَ: أی اتئد فی الحلف أو کن علی رسلك، أی علی التؤدة، لا تتعجل.[2]

د "علی رسلك" معنی کیږی، لږ صبر اوکړه، اودریږه، تلوار مه کوه!

په "کتاب الجنائز". کښې دا مذکور دی، کله چې حضرت ابوبکر رضي الله عنه د مقام "سنح" نه تشریف راؤړو، نو مسجد ته داخل شو، او چا سره د خبرو کولو نه بغیر د حضرت عائشې رضي الله عنها خوا ته لاړو. بیا کله چې هغوی راؤوتل نو حضرت عمر رضي الله عنه سره ئې خبرې کولې. ابوبکر لیدو سره هغوی دوی ته هم اووئیل. کینه. ابوبکر انکار اوکړو، او خطبه وئیل ئې شروع کړل، نو خلقو حضرت عمر رضي الله عنه پریښودو سره هغوی اړخ ته متوجه شو. "فَمَالَ إِلَيهِ النَّاسُ وَتَرَكُوا عُمَرَ".[3] خلقو حضرت عمر رضي الله عنه پریښودو سره ابوبکر رضي الله عنه اړخ ته متوجه شو.

خو د حضرت عمر رضي الله عنه د خبرو کولو مطلب دا نۀ وو، چې هغه خلیفه جوړیدل غوښتل. او هغې د پاره ئې د خلقو ذهنونه جوړول. په کتاب الأحکام کښې حدیث مذکور دې، په هغې کښې ددې تصریح ده. چې حضرت عمر رضي الله عنه د خلیفه جوړیدو نه معذرت ښکاره کړې وو،

عبد الله بن عمر فرمائی: قیل لعمر ألا تستخلف؟ قال: ان أستخلف فقد استخلف من هو خیر منی، أبوبکر، وإن أترك فقد ترك من هو خیر منی: رسول الله ﷺ، فأثنوا علیه فقال: راغبٌ وراهبٌ وددتُ أنی نجوتُ منها کفافا لالی ولا علیّ، لا أتحملها حیّا ومیّتا.[4]

حضرت عمر رضي الله عنه ته اووئیلې شو، چې تاسو (د دنیا نه تلو سره) په خلیفه نۀ مقرروئ؟ وې فرمائیل کۀ زۀ خلیفه جوړوم نو زما نه غوره یعنی ابوبکر هم مقرر کړې دې، او کۀ نۀ مقرروم نو رسول الله ﷺ هم نۀ دې مقرر کړې، چې زما نه غوره دې، خلقو په دې باندې د هغوی تعریف اوکړو. هغوی اوفرمائیل چې شوق او د زړۀ خوښه مې هم ده، او ویریږمه هم، زۀ غواړم چې زۀ ددې نه سر په سر خلاص شم، چې نۀ په ما باندې څۀ وی او نۀ زما د پاره څۀ وی، زۀ دا (ذمه داری) په ژوند او مرګ دواړو حالتونو کښې په سر نۀ اخلم.

معلومه شوه چې حضرت ابوبکر رضي الله عنه کله حضرت عمر رضي الله عنه د خپل ځان نه ورستو خلیفه جوړ کړو نو هغوی ذمه دارې ترسره کړې. ګنې نو هغوی شوق نۀ لرلو.

قوله: فَنَشَجَ النَّاسُ: خلق په ژړا شو، "نشج" هغې ژړا ته وئیلې کیږی. چې په هغې کښې انتحاب (په چغو چغو ژړل، سلګې وهل. او لوئې لوئې ساهګانې اخستل) نۀ وی.

---

[1]) عمدة القاری: ۱۶، ۲۵۶\
[2]) عمدة القاری: ۱۶، ۲۵۶\
[3]) اګورئ، صحیح البخاری، کتاب الجنائز، رقم (۱۲۴۲)\
[4]) صحیح البخاری، کتاب الاحکام، باب الاستخلاف، رقم (۷۲۱۸)\

Maktaba Tul Ishaat.com

حافظ عسقلانی ددې دوه معنې بیان کړې دی:

①:-مایعرض فی حلق الباکی من الغصّة. کومې غُټې چې د ژړیدونکی په مرۍ کښې پیدا کیږی.

②:-هو صوتٌ معه ترجیع کما یردّد الصبی بکاءَه فی صدره. هغه آواز چې هغې سره دویم آواز یو ځائې شی. لکه ماشوم چې خپل آواز سره د سینې آواز یو ځائې کړی.

ددې حالت نه په ساه نیولو، سلګې وهلو، غاړې ورکولو، او سترګو کښې په اوښکو راتللو سره تعبیر (۱) کولې شی۔ (۲) وقیل بکاء مع صوت. (۳) یو قول دادې چې کومې ژړا سره آواز وی، هغې "نشج" وئیلې شی۔

د رسول الله ﷺ د خلافت مسئله:

قوله: واجتمعت الأنصار إلی سعد بن عبادة فی سقیفة بنی ساعدة.......: ساعدة دا د کعب بن الخزرج د ځوئی یا د درید د ځوئی نوم دې، هسې خو ساعدة د زمرې په نومونو کښې یو نوم دې، او "سقیفة بنی ساعدة" د انصارو د مشورې ځائې او دارالندوه وو۔ (۴)

د انصارو په سقیفة بنی ساعده کښې اجتماع: سعد بن عبادة بن دلیم بن حارثه الخزرجی ثم الساعدی، دخزرج د قبیلې په دغه وخت کښې سردار وو، د انصارو دوه مشهورې قبیلې وې. اَوس او خزرج، آیا ټول انصار په سقیفة بنی ساعدة کښې سعد بن عباده سره جمع شوی وو، ابن اسحاق د خپل سیرت په آخر کښې ذکر کړې دی، چې "أن أسید بن حضیر فی بنی عبد الأشهل انحازوا إلی أبی بکر ومن معه وهؤلاء من الأوس". (۵) أسید بن حضیر بنو عبد الاشهل سره شو او سیدنا ابوبکر او د هغې ملګرو ته راغلل او ملاؤ شو، او هغوی اړخ ته مائل شوی وو، او دا حضرات د اَوس قبیلې نه وو۔

او ابن عباس رضی الله عنهما د حضرت عمر رضی الله عنه نه د هغوی دا قول نقل کوی، "تخلفت عنا الأنصار بأجمعها فی سقیفة بنی ساعدة". (۶) ټول انصار زمونږ نه جدا کیدو سره په سقیفه بنی ساعده کښې کیناستل۔ ددې دواړو اقوالو د جمعې او تطبیق صورت دا کیدې شی، چې اول خو انصار ټول جدا شوې وو، او بیا هغوی هم یوځائې پاتې نۀ شو، بلکه جدا جدا شو۔

ځکه چې اَوس او خزرج دواړه داسې فریقین وو، چې د جاهلیت په دور کښې د دوی په مینځ

---

۱) فتح الباری: ۹، ۳٦

۲) د "نشج او "نحب" د مادې تفصیل د لغت په کتابونو کښې اوګورئ، د مثال په توګه القاموس الوحید، ص: ۱٦٤۷، او مختار الصحاح، ص: ۳۳۲، او اساس البلاغة للزمخشری، ص: ٤٥٦

۳) عمدة القاری: ۱٦، ۲٥٦

٤) عمدة القاری: ۱٦، ۲٥٦

٥) السیرة النبویة لابن هشام: ٤، ٦٥٦

٦) فتح الباری: ۹، ۳٦

Maktaba Tul Ishaat.com

كښې ډېر جنګونه شوی وو ،او د اسلام نه ورستو اګر چې د دوی هغه سخت د تورو جنګونه او دښمنی خو نۀ وو پاتې شوې،او په ظاهره خو تقریباً د هغې نوم او نشان هم نۀ وو پاتې شوې،د انصارو او مهاجرینو صحابهٔ کرامو او بیا د انصارو په خپل مینځ کښې د ورورولئ تعلق او خپل مینځ کښې د حد نه زیات خوږیدل،يو ناقابلِ انکار تاريخی حقیقت او د اسلام د حقانیت د خپلې خُلې ثبوت دې،ولې دا هم يو حقیقت دې،چې ددې دواړو قبیلو په مینځ کښې د سوؤنو کالو نه د جاری وینو تویولو او اختلافاتو څۀ نه څۀ اثر تر اوسه پورې په دوی کښې باقی وو ،او په بعضې موقعو کښې به په رګونو کښې د ګرځیدونکی عداوت او دښمنیٔ بسرکی اُور واخستلو،نو بیا به د جنګ د ګرمیدو ویره وه،او مسابقت او مقابله خو په دوی کښې د وړاندې نه پاتې شوې وه۔

نو دلته چې کله انصار ددې مقصد د پاره جمع شو چې د"امير المؤمنين"انتخاب اوکړې شی، او بل اړخ ته دا دواړه فریقین خو بس د یو بل د مقابلې په نیت راغلی وو ،ولې بیا کله چې أسید بن حضیر او د أوس نورو حضراتو اوکتل چې ابوبکر د بهر نه د امارت او خلافت د مستحق کیدو په توګه وړاندې راروان دې،نو أوس قبیلې په ځائې ددې چې خزرج والا په دوی امیر جوړ شی،نو هغوی مهاجرینو او په هغوی کښې غوره د حضرت ابوبکر رضی الله عنه امارت ته ترجیح ورکړه۔

بیا هلته دا هم شوې وو ،چې حضرت زبیر او حضرت علی رضی الله عنهما د رسول الله ﷺ کور ته تلی وو ،او مهاجرین ابوبکر سره جمع شوی وو۔(۱)

د انصارو خوا ته د اکابرو مهاجرینو راتلل:فَذَهَبَ إِلَيْهِم أَبُوبَكْرٍ وَ عُمَرُبْنُ الْخَطَّابِ،وَأَبُو عُبَيْدَةَ........

پورته چې د ابن عباس رضی الله عنهما کوم روایت ذکر دې،په هغې کښې دا الفاظ دی:

فقلت له:يا أبابكر انطلق بنا إلى إخواننا من الأنصار ما حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته خواست اوکړو ،چې مونږ خپلو انصارو ورونړو خوا له بوځئ۔

او ابن حبان او ابویعلی وغیره د مالك عن الزهری په روایت سره دا اضافه نقل کړې ده:

"فبينما نحن في منزل رسول الله ﷺ إذا رجلٌ ينادى من وراءِ الجدار أن اخرج إليَّ يا ابن الخطاب، فقلتُ:إليك عنى فإنا عنك مَشاغِيل يعنى بأمرِ رسول الله ﷺ،فقال له:إنه قد حدث أمر،فان الأنصار اجتمعوا فى سقيفة بنى ساعدةَ فأدركوهم قبلَ أن يحدثوا أمراً يكون فيه حربٌ فقلتُ لأبى بكر انطلق.....فذكره.....فانطلقنا نؤمهم حتى لقِينا رجلان صالحان فقالا:لا عليكم ألا تقربوهم،واقضوا أمرَكم،قال فقلتُ:والله لنأتينَّهم، فانطلقنا،فإذا بين ظهرانيهم رجل مزمل.فقلتُ:من هذا؟قالوا:سَعد بن عُبادةَ".(۲)

په دې کښې ددې واقعې څۀ نور هم تفصیل دې،نو هغه فرمائی:

---

(۱) فتح البارى:۹،۳۶

(۲) صحيح ابن حبان،رقم:٤١٤،هم دغه شان اوګورئ صحيح البخاری،كتاب الحدود،باب رجم الحبلىٰ فى الزنا إذا أحصَنت،رقم(۶۸۳۰)

Maktaba Tul Ishaat.com

مونږ د رسول الله ﷺ په کور کښې وو، چې د يو سړی د ديوال د شا اړخ نه دا آواز کول واوريدې شو "ابن خطاب! بهر راؤځه!"

ما اووئيل ځه! خپل کار کوه، مونږ د رسول الله ﷺ په معامله کښې د مشغوليدو په وجه تا ته فارغ نۀ يو، هغوی حضرت عمر رضی الله عنه ته اووئيل، يو کار شوې دې، انصار په سقيفۀ بنی ساعده کښې جمع دی، لاړ شه هغوی سره ملاؤ شه. مخکې د هغې نه چې هغوی څۀ داسې کار اوکړی، چې په هغې سره جهګړه شروع شی، نو ما ابوبکر ته اووئيل: ځه چې زو د انصارو خوا ته، بيا مونږ هغوی ته د تلو په نيت روان شو، په لار کښې دوه کسان مونږ سره ملاؤ شو، هغوی اووئيل کۀ تاسو هغوی ته لاړ نۀ شئ نو هم څۀ مسئله نشته، څۀ چې تاسو کول غواړې، بې غمه ئې اوکړئ. راوی وائی ما اووئيل، په خدائې قسم مونږ به خامخا د هغوی خوا ته زو، بيا کله چې مونږ راغلو نو څۀ ګورو چې هلته يو سړی سادر په سر کړې د هغوی په مينځ کښې دې، ما اووئيل دا څوک دې؟ وې وئيل، دا سعد بن عباده دې!

د حديث په آخر کښې د حضرت عروه رضی الله عنه نه دا هم منقول دی، چې هغه دوه سړی چې هغوی دوی سره ملاقات کړې وو، يو عويم بن ساعدة بن عباس بن قيس بن النعمان وو، چې د هغۀ تعلق د بنی مالك سره وو، او دويم معن بن عدی بن الجعد بن العجلان، چې د هغه حليف وو، او ددې دواړو تعلق د اوس سره وو.[1]

قوله: فَذَهَبَ عُمَرُ يَتَكَلَّمُ فَأَسْكَتَهُ أَبُو بَكْرٍ: حضرت عمر رضی الله عنه خبرې کول غوښتل ولې حضرت ابوبکر رضی الله عنه هغه چپ کړو.

د ابن عباس په روايت کښې دا الفاظ دی:

"قال عمر: أردتُ أن أتكلم، وقد كنتُ زوّرتُ، أی هيأتُ وحسّنتُ مقالة أعجبتني، أريد أن أقدّمها بين أبي بكر، وكنتُ أداری منه بعض الحد ـ أی الحدة ـ فقال علی رسلك، فكرهتُ أن أغضبه".[2]

وې فرمائيل ما د خبرو کولو اراده اوکړه، او ما يوه داسې خبره په زړۀ کښې جوړه کړې وه، چې ما ته ډيره ښۀ معلوميده، او زۀ په هغې ډير غاوره ووم، ما هغه خبره د حضرت ابوبکر رضی الله عنه وړاندې راوستل غوښتل، او ما د هغې په حوالې سره د ډير جوش او سختئ اظهار اوکړو، ولې هغۀ ما ته اووئيل، په آرام سره کينه! بيا ما په هغۀ باندې د غصې اظهار کول هم مناسب اونۀ ګڼړلو.

د حضرت ابوبکر رضی الله عنه بليغ بيان او د هغې خبرې: ثُمَّ تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فَتَكَلَّمَ أَبْلَغَ النَّاسِ...... أبلغ اسم تفضيل دې د بلاغت نه، او بلاغت د مقتضی الحال مطابق (د موقع مناسب) کلام ته وئيلې شی.[3]

---

[1]) فتح الباری: ۹/۳۲٦

[2]) فتح الباری: ۹/۳۲٦

[3]) عمدة القاری: ۱٦/۲۵٦

Maktaba Tul Ishaat.com

دا جمله د أبلغ په نصب سره ده، او نصب د حال واقع کیدو په وجه باندې دې، او د فاعلیت په بناء باندې رفع هم جائز ده، یا د مبتداء محذوف خبر دې "أی فتکلم أبوبکر وهو أبلغ الناس". (۱)

یعنی هغه سړی خبرې اوکړې چې د هغهٔ صفت دادې، چې هغه أبلغ الناس دې. سهیلی وائی چې نصب ډیر مناسب او راجح معلومیږی، ځکه چې په دې سره به د هغه د مدحې تاکید اوشی (د منصوب علی سبیل المدح په توګه باندې) او بل چا په دې صفت سره د موسوم کیدو د وهم ازاله کول به هم مقصود وی. د ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کښې دا الفاظ دی:

"قال عمر: والله ما ترك كلمة أعجبتنى فى تزويرى إلا قالها فى بديهته وأفضل حتى سكت". (۲)

هغوی اوفرمائیل ما چې کوم تقریر تیار کړې وو، په هغې کښې چې کومې خبرې ما ته ډیرې ښې لګیدې، هغه خبرې هغوی په خپل فی البدیه بیان کښې اوفرمائیلې، بلکه د هغې نه ئې هم غوره خبرې اوکړې تر دې پورې چې هغوی چپ شو.

قوله: فَقَالَ فِي كَلَامِهِ: "أی فقال أبوبکر فی جملة کلامه". (۳)

دلته خو دومره خبره ذکر ده، چې هغوی اووئیل، "نحنُ الأمراء وأنتمُ الوزراء" او د حمید بن عبد الرحمٰن په روایت کښې دا الفاظ دی:

"فتكلم أبوبكر فلم يترك شيئًا أنزل فى الأنصار ولا ذكره رسول الله ﷺ من شأنهم إلا ذكره". (۴)

د انصارو په حقله چې څهٔ هم نازل شوی وو، یا نبی علیه السلام د هغوی په شان کښې څهٔ وئیلی وو، ابوبکر هغه ټول د ذکر کولو نه بغیر پرې نښودل.

خلافت صرف د مهاجرینو حق دې: او د ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کښې څهٔ داسې خبره ده:

"أما بعد فما ذكرتم من خير فأنتم أهله، ولن تعرف العرب هذا الأمر إلا لهذا الحى من قريش، وهو أوسط العرب نسبًا ودارًا". (۵)

حضرت ابوبکر رضی الله عنه د حمد او صلاة نه ورستو اوفرمائیل، دا چې تاسو (انصارو) د خپل خیر کوم ذکر اوکړو، نو هیڅ شك نشته چې دا ټول په تاسو کښې دی، خو عرب دا د خلافت امر ددې قبیلې نه علاوه د چا هم حق نهٔ ګڼړی، او همدغه خلق دی چې په عربو کښې د نسب او دار په اعتبار سره د ټولو نه غوره او افضل دی.

د "دار" نه مراد مکه ده، ځکه چې مکه د هغه (مهاجرینو) کور او وطن وؤ، او د مکې په غوره

---

(۱) عمدة القاری: ۱۶. ۲۵۸\

(۲) صحیح البخاری، کتاب الحدود، باب رجم الحبلی من الزنا إذا أحصنت، رقم (۶۸۳۰)\

(۳) عمدة القاری: ۱۶. ۲۵۸\

(۴) مسند احمد، مسند أبی بکر الصدیق، رقم ۱۸۱\

(۵) السنن الکبریٰ للبیهقی وباب الأئمة من قریش، رقم: ۱۶۹۷۶، وصحیح البخاری، باب رجم الحبلیٰ من الزنا إذا أحصنت، رقم: ۶۸۳۰، ومسند احمد، مسند عمر بن الخطاب، رقم: ۳۹۱\

Maktaba Tul Ishaat.com

والی کښې چا ته شك دې،او خطابی فرمائی،د"دار"نه مراد"أهل الدار"دی،لکه چې وئیلې شوی دی،"خیردار الأنصار بنو النجار"،بنو نجار د کورنئ په اعتبار سره په انصارو کښې د ټولو نه غوره دی،نو د مهاجرینو د خاندان او کورنئ په اعتبار سره غوره کیدل هم واضح دی،ځکه چې قریش خو د رسول الله ﷺ خاندان دې۔

د حَسَب او نسب په خلافت کښې اعتبار:په یو روایت کښې"هم أوسط العرب داراً وأعربهم أحساباً" ذکر شوی دی،أحساب دحَسَب جمع ده،حَسب ښۀ کارونو ته وئیلې کیږی،دا د حساب نه ماخوذ دې،او وجه د اخذ داده،چې دې خلقو به کله خپل مناقب او محاسن بیانول،نو په حساب کښې چې به د چا مناقب زیات شو،هغه به ډیر عزت او شرف والا ګڼرلې شو۔"ویقال النسب للآباء والحسَبُ للأفعال".(۱) دا هم وئیلې شی،چې نسب په پلارانو او نیکونو کښې وی او حسب په افعالو او کردار کښې وی۔

حُباب بن منذر په خلافت کښې د انصارو په برخې باندې کلک وو:فَقَالَ حُبَابُ بنُ الْمُنْذِرِ.......
حُباب د حاء په ضمې،او د باء په تخفیف سره،دا حباب بن المنذر بن عمرو بن الجموع الخزرجی السلمی دې،دۀ ته"ذوالرأی"هم وئیلې شی۔(۲)

د بخاری شارح علامه کرمانی فرمائی:"وکان لبیباً ذا رأی هو الذی أشار إلی رسول الله ﷺ یوم بدر بالنزول علی الماء فجاء جبریل إلی رسول الله بذلك".(۳)
دې ډیر زیرك او صاحبِ رائې وو،هم دۀ په غزوۀ بدر کښې رسول الله ته د نزول علی الماء په حوالې سره خبره کړې وه،(او رائې ئې ورکړې وه)او بیا جبریل هم دغه خبرې سره راغې۔

قوله: لاَ وَ اللهِ لاَ نَفْعَلُ: حباب بن المنذر انکار اوکړ،ا ووې ویلې یو امیر به زمونږ د انصارو نه وی او یو به ستاسو د مهاجرینو نه وی،او د ابنِ عباس په روایت کښې دا الفاظ دی،"أنا جُذَیلها المحكَّك،وعُذَیقها المرجَّب".(۴) جُذَیل بالدال المهملة یا بالذال المعجمة،د جدل معنٰی ده،عود ینصب للابل الجرباء لتحتك فیه،محكَّك د حكَّة نه اسم مفعول دې،په معنٰی د خارښ سره،"جُذَیل مُحكَّك"هغه لرګی ته وئیلې شی،چې د خارښتی اُوښ د پاره خاص کړې شوې وی،د هغې نه هغه د ګرولو کار اخلی،او ښکاره خبره ده،په دې عمل سره د هغۀ ګزاره کیږی،د حباب مطلب هم دا وو،چې هغه د خپل قوم د پاره داسې دې،چې ددۀ په رائې سره

---

(۱) فتح الباری:۹،۳۶\۱
(۲) فتح الباری:۹،۳۶،۳۷\۱
(۳) الکوثر الجاری إلی ریاض أحادیث البخاری:۶،۴۳۹،بیروت\۱
(۴) صحیح البخاری،کتاب الحدود،باب(۳۱)،حدیث(۶۷۳۰)\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

هغوی ته تسلي کيږي، او هغوی ته اطمينان او آرام راځي، يا دا معنی ده، چې زۀ د هغوی مشکلات آسانونکې او مسائل حل کونکې يم.

عُذَيق هم د عذق تصغير دې، د کهجورې وُنه مراد ده، د مُرجَّب معنی ده، مُعظّم، د عُذَيق مُرجَّب نه د کهجورې وُنه مراد ده، چې هغې ته د لرګی يا د ديوال تکيه ورکړې شي، او هغه (لرګې وغيره) ډيره لويه وُنه د غورځيدو نه بچ کوي، تصغير د تعظيم د پاره ګرځولې شوې دې. [1]

د ابوبکر د بصيرت ډک بيان نه ورستو د انصارو خبره پريښودل: ابن سعد د يحيی بن سعد عن القاسم بن محمد په طريقې سره په دې الفاظو سره روايت نقل کوی:

"فقام حُباب بن المنذر وكان بدرياً فقال: منّا أمير ومنكم أمير، فإنا والله ما تنفس عليكم هٰذا الأمر ولكنا نخاف أن يَلِيَه أقوام قتلنا آباءَهم وإخوانهم، قال فقال له عُمر: إذا كان ذلك فمُت إن استطعتَ، قال فتكلم أبوبكر فقال: نحن الأمراء وأنتم الوزراء وهذا الأمر بيننا وبينكم، قال فبايعَ الناسُ وأولهم بشير بن سعد والِدُ النُّعمان". [2]

حُباب چې بدری صحابی دې، هغوی اووئيل يو امير به زمونږ د انصارو نه وی، او يو امير به ستاسو د مهاجرينو نه وی، او په خدائې قسم مونږ د خلافت ددې امر په حواله سره تاسو سره هيڅ حسد نۀ کوؤ، خو مونږ سره ويره ده، چې دا چرته هغه خلق وانخلی د چا چې مونږ پلاران او وروڼه قتل کړی دی، راوی وائی حضرت عمر ﷺ اوئيل، کۀ داسې خبره وی نو تۀ مړ شه، کۀ طاقت دې وی، وې فرمائيل ابوبکر تقرير اوکړو، نو وې وئيل چې مونږ (مهاجرين) اميران يو، او تاسو (انصار) وزيران، او په دې طريقې سره دا خلافت زمونږ په مينځ کښې مشترك دې، وې فرمائيل، نو خلقو بيعت اوکړو، او د ټولو نه اول چې چا بيعت اوکړو، هغه د نعمان بن بشير پلار بشير بن سعد وو.

امام احمد د ابو نضره عن أبي سعيد په طريقې سره نقل کړی دی، فرمائی:

"قام خطباء الأنصار فجعل منهم من يقول: يا معشرَ المهاجرين إنّ رسول الله ﷺ كان استعمَل رجلاً منكم قرَن معه رجلاً منّا فنَرى أن يلى هذا الأمرَ رجلان: أحدهما منكم والآخر منّا. قال فتتابعت خطباء الأنصار على ذلك. فقام زيدُ بن ثابت، فقال: إن رسول الله ﷺ كان من المهاجرين وإن الإمام إنما يكون من المهاجرين. فنحن أنصارُ الله كما كُنّا أنصارَ رسول الله ﷺ. فقال أبوبكر: جزاكم الله خيراً فبايَعوه". [3]

د انصارو خطباء اودريدل او وې وئيل، چې رسول الله ﷺ به په تاسو کښې څوك عامل جوړولو، نو زمونږ يو سړې به ئې ورسره ملګرې کولو، نو مونږ پوهيږو، چې معامله دوؤ کسانو ته اوسپارلې شی، نو په دې باندې بيعت اوکړئ، چې يو سړې به ستاسو نه امير وی

[1] النهاية لابن الاثير: ۱.۴۰۹، و ۱.۶۳۵

[2] الطبقات الكبرىٰ لابن سعد: ۳.۱۷۲، رقم ۳۴۱۶

[3] مسند احمد: ۵.۱۸۵، رقم: ۲۱۹۵۳

Maktaba Tul Ishaat.com

او يو به په مونږ كښې امير وى......بيا ثابت بن زيد رضي الله عنه اودريدو او وې وئيل:رسول الله ﷺ پخپله د مهاجرينو نه وو،نو مونږ د الله تعالى انصار يو،لكه څنګه چې مونږ د رسول الله انصار (مدد كونكى)وو،ابوبكر اووئيل،الله تعالى دې تا ته جزاء خير دركړى........او هم دغسې خلقو د ابوبكر په لاس باندې بيعت اوكړو.

او د مغازى په آخر كښې د موسى بن عقبه عن ابن شهاب په طريقې سره روايت دې،چې ابوبكر په خپلې خطبې كښې اووئيل:

"وكنا معاشر المهاجرين أول الناس إسلاما،ونحن عشيرته وأقاربه وذوو رحمه،ولن تصلح العرب إلا برجل من قريش،فالناس لقريش تبع،وأنتم إخواننا في كتاب الله وشركاؤنا في دين الله وأحب الناس إلينا وأنتم أحق الناس بالرضاء بقضاء الله والتسليم لفضيلة إخوانكم وأن لا تحسدوهم على خير".(١)

مونږ مهاجرين په ټولو خلقو كښې اول اسلام قبلونكى يو،او مونږ د رسول الله ﷺ ورور ولئ والا يو،د هغوى ﷺ رشته دار او قرابت دار يو،او عرب د قريشو نه علاوه بل هيڅ يو سړې كله هم نۀ منى،او ټول خلق د قريشو تابع دې،او تاسو د الله په كتاب كښې زمونږ ورونړه ئې،او د الله په دين كښې مونږ سره شريك ئې،او مونږ ته د ټولو خلقو نه زيات ګران او خوښ ئې.او تاسو خلق په رضا بالقضاء او په خپل ځان باندې د خپلو وروڼو فضيلت منلو او هغوى سره د حسد نۀ كولو د ټولو نه زيات حقدار ئې.

وړاندې دا هم ذكر كړې شوى دى،چې انصارو دا تجويز وركړو،چې اول به مهاجر خليفه جوړ كړې شى،بيا چې كله هغه مړ شى نو انصارى به خليفه جوړ كړې شى،بيا چې كله هغه مړ شى نو مهاجر به خليفه جوړ شى،او همدغسې به سلسله جارى وى،حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل."لا والله لا يخالفنا أحد إلا قتلناه".(٢) نه ! په خدائې قسم ! چې څوك زمونږ مخالفت كوى، مونږ به هغه قتلوؤ.

په دې باندې حُباب بن المنذر پاسيدو،او بيا هغۀ هغه خبره اوكړه،چې د هغې اوس پورته ذكر اوشو.هند ! دا الفاظ په هغې كښې زيات دى،"وإن شئتم أعدنا الحرب جذعة".(٣) كۀ تاسو غواړې نو مونږ به دويم وارې سخت جنګ شروع كړو.

ددې نه ورستو خبره ډيره شوه،او جنګ شروع كيدو ته خبره نزدې شوه،نو بيا حضرت عمر رضي الله عنه راؤړاندې شو او د حضرت ابوبكر رضي الله عنه لاس ئې اونيولو.

امام احمد د حميد بن عبد الرحمن بن عوف په طريقې سره دا هم نقل كړى دى:

---

١) فتح البارى:٣٦،٩،والسنن الكبرى للبيهقى،رقم:١٦٢٧٣

٢) فتح البارى:٣٦،٩،والسنن الكبرى للبيهقى،رقم:١٦٢٧٣

٣) مسند البزاز،مسند عمر:٤٨٠١،رقم:١٩٤،وفى رواية بلفظ "رددناها جذعة" المسند الجامع:٣٢،١٨٦، رقم:١٠٥٥٤

Maktaba Tul Ishaat.com

توفي رسولُ الله ﷺ وأبوبكر في طائفة من المدينة".(1)

بيا ئې حديث نقل کړو او وړاندې تلو سره ئې اوونيل: "والله لقد علمتَ يا سعد أن رسول الله ﷺ قال: وأنت قاعدٌ: قريش ولاةُ هذا الامر، فقال له سعد: صدقتَ".(2)

ابوبکر ؓ اوفرمائيل. سعد په خدائې قسم تا ته پته ده، چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل، "چې دا معامله د قريشو په ذمه ده، او هم قريش ولى الامر دى" او تهٔ ناست وې. سعد اووئيل تا رښتيا اووئيل۔

قوله: هُم أَوْسَطُ الْعَرَبِ: دا د قريشو صفت دې، أوسط. غوره، خيار العرب، أعربهم أحساباً په حسب نسب کښې د ټولو نه زيات صفا او واضح، په بعضې نسخو کښې "أعرفهم" دې يعنى بنهٔ اصلى، العرفة بمعنى الإصالة دې۔(3)

قوله: فَبَايِعُوا عُمَرَ، أَوْ أَبَا عُبَيْدَةَ: د ابن عباس په روايت کښې د حضرت عمر ؓ نه مروى دى، چې ابوبکر اووئيل، "وقد رَضيتُ لكم أحدَ هذين الرجلين وأخذ بيدي وبيدِ أبي عُبيدة، فلم أكره مما قال غيرَها"، هغوى زما او د ابوعبيده لاس اونيسلو او وې وئيل، زه په دې دواړو سرو کښې ستاسو د پاره يو خوښوم، حضرت عمر ؓ وائى، ددې خبرې نه علاوه د حضرت ابوبکر ؓ ټولې خبرې زما خوښې شوې۔

حضرت ابوبکر ؓ د خلافت د مستحق کيدو باوجود د عمر او ابو عبيده نومونه ولې وړاندې کړل: دلته دا اشکال کيدې شى، چې حضرت ابوبکر ؓ ته د خپل ځان په حقله د أحق بالخلافة کيدو علم وو، لکه څنګه چې نورو ته علم وو، د مونځ د امامت په باب کښې د هغوى اهليت او اوليت، د رسول الله ﷺ په حيات کښې د هغوى ﷺ په تقديم او د بعضې نورو قرائنو نه په واضحه توګه معلوم وو، بيا حضرت ابوبکر ؓ خپل استحقاق بلکه احقيت ولې نهٔ ښکاره کولو، او ولې ئې د حضرت عمر ؓ او د ابوعبيده نومونه اخستل. حال دادې، چې هغوى د حضرت عمر ؓ نه افضل وو، او د ابوعبيده نه خو په طريقهٔ اولى افضل وو، ځکه چې ابوعبيده په اتفاق سره د حضرت عمر ؓ نه په فضيلت کښې کم وو۔

ددې جواب دادې، چې حضرت ابوبکر ؓ د حيا د وجهې نه دا نهٔ شو وئيلې، چې مثلاً "رضيتُ لكم نفسي" او بيا په دې کښې د تزکيهٔ نفس رعايت هم دې، په دې وجه هغوى حضرت عمر ؓ او حضرت ابوعبيده ؓ وړاندې کړل، او د دوى د وړاندې کولو يوه وجه خامخا دا وه، چې د ابوبکر نه ورستو هم دغه حضرات د خلافت مستحق وو، نو په دې سره دا هم

(1) فتح البارى: ۹، ۱۳۸

(2) مسند احمد مسند أبى بكر، رقم: ۱۸

(3) عمدة القارى: ۱۶، ۱۲۵۸

Maktaba Tul Ishaat.com

مقصود وو،چي حضرت عمر رضی اللہ عنہ او حضرت ابوعبيده رضی اللہ عنہ به دا منصب قبول نۀ كړي.او دي د پاره به هم د ابوبكر نامه اخلي،په دې وجه د هغوى نامې واخستې شوې،او په دې سره بل اړخ ته هغوى ته اعزاز هم وركړې شو،او فى الجمله د هغوى استحقاق ئې هم ثابت كړو،او دې سره ئې د امكان ازاله هم اوكړه،چې ابوبكر ددې منصب د خپل ځان د پاره خواهش لري،په دې وجه دومره متحرك دې.[1]

او حضرت عمر رضی اللہ عنہ سره ئې د حضرت ابوعبيده نامه په دې وجه واخسته چې چرته څوك دا گمان اونۀ كړي،چې ابوبكر د حضرت عمر رضی اللہ عنہ طرفدار دې،او د هغۀ د مدد كولو كوشش كوي.[2]

حضرت ابوبكر رضی اللہ عنہ د خپل استحقاق اشارة اظهار كړې وو: بيا دا چې حضرت ابوبكر رضی اللہ عنہ د خلافت مستحق وو،نو د حضرت عمر رضی اللہ عنہ او حضرت ابوعبيده رضی اللہ عنہ نامې وړاندې كولو سره هغوى د خپل اهليت اظهار هم اوكړو،ځكه كۀ د هغوى د خلافت استحقاق نۀ وو،نو هغوى ته بيا ددې څۀ حق وو،چې په خلقو كښې مَنصبونه تقسيموى او خلقو ته ذمه دارې سپارى، ښكاره خبره ده،دا په دې وجه وو،چې هغوى ته غير اعلانيه"اولو الامرى"حاصل وه،او د خلقو هم دې ته ښۀ خيال وو،هم دغه وجه ده چې د دوى په دې معامله كښې په وړاندې كيدلو،ټولو كارونو راغونډولو،او مذكوره حضراتو ته په ذمه دارۍ سپارلو او دې د پاره د هغوى د نومونو د وړاندې كولو په تجويز باندې چا هم اعتراض اونۀ كړو،حال دادې يو عام سړې كۀ دا ټول كارونه اوكړي،نو يا خو به هغۀ ته د سره څۀ اهميت ورنۀ كړې شى،او يا بيا به خلق په هغۀ باندې گوتې اوچتې كړي،او هغه به مطعون كړي.

لهذا دا وئيل چې حضرت ابوبكر رضی اللہ عنہ سره د استحقاق نه خپل ځان ورستو پاتې كړو،او غير مستحق ئې وړاندې كړل،په هيڅ شان نۀ صحيح كيږي،هآو كۀ هغوى ددې تصريح كوله،چې زۀ به خليفه جوړيږم،نو بيا اشكال كيدې شو،لهذا په دې تصرفاتو سره د هغه خلافت ثابتيږي.[3]

حضرت عمر رضی اللہ عنہ د حضرت ابوبكر رضی اللہ عنہ په لاس باندې په بيعت كولو كښې وړانديوالې كول: فَقَالَ عُمَرُ بَلْ نُبَايِعُكَ أَنتَ فَأَنْتَ سَيِّدُنَا......په بعضې رواياتو كښې د"بَلْ نُبَايِعُكَ"په ځائې په"أَنْتَ سَيِّدُنَا....."باندې اكتفاء كړې شوې ده،امام ترمذى د إبراهيم بن سعيد الجوهرى عن اسماعيل بن أبى أويس نه هم په دې سند سره روايت نقل كوى،چې د هغې الفاظ دادى،"إِنَّ عُمَرَ قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ أَنْتَ سَيِّدُنَا........"ابن حبان هم ددې تخريج كړې دې.[4]

---

[1] فتح البارى:۲۸،۹،وعمدة القارى:۱۶،۱۲۵۸

[2] عمدة القارى:۱۶،۱۲۵۸

[3] فتح البارى:۹،۱۳۸

[4] جامع الترمذى،بابن مناقب أبى بكر،رقم:۱۳۶۵۶

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: فَأَخَذَ عُمَرُ بِيَدِهِ فَبَايَعَهُ: د ابن عباس په روايت د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه مروى دى:

"قال فكثر اللغط وارتفعت الأصواتُ حتى خشِينا الاختلافَ، فقلتُ ابسط يَدَكَ يا أبابكر، فبسط يدَه فبايعتُه وبايَعه المهاجرون ثمّ الأنصار".([1])

وې فرمائيل چې شور زيات شو، او آوازونه پورته شو، تر دې پورې چې مونږ ته ويره شوه، چې چرته اختلاف شروع نهٔ شى، نو ما اوئيل، ابوبكر! لاس راوړاندې كړه، هغوى لاس راوړاندې كړو، نو ما بيعت اوكړو او بيا مهاجرينو او بيا انصارو بيعت اوكړو.

او د موسى بن عقبه د ابن شهاب نه روايت دې: "قال فقام أسيد بن حُضَير وبشير بن سعد وغيرُهما مِن الأنصار فبايَعوا أبابكر، ثمّ وثب أهل السقيفة يبتدرون البيعة".([2])

راوى وائى، اُسيد بن حضير او بشير بن سعد او ددې نه علاوه نور انصار اودريدل، او هغوى ابوبكر سره بيعت اوكړو، بيا سقيفې والا پاسيدل وړاندې شو او بيعت ئې اوكړو.

د حضرت صديق درې امتيازات: او بزار د سالم بن عبيد روايت نقل كړې دې:

"فقالت الأنصار: منّا أميرٌ ومنكم أميرٌ فقال عمر-وأخذ بيَدِ أبى بكر- أسيفان فى غِمد واحد؟ لا يصطلحان، وأخذ بيَدِ أبى بكر فقال مَن له هذه الثلاثة؟ "إذ هما فى الغار" مَن هما؟ "إذ يقول لصاحبه" مَن صاحبُه؟ "إن الله معَنا" مع مَن؟ ثم بسط يَدَه فبايَعه ثم قال: بايِعوه، فبايعه الناس".([3])

انصارو اووئيل، يو امير به زمونږ نه وى، او يو به ستاسو نه وى، نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ د حضرت ابوبكر رضی اللہ عنہ لاس نيولو سره اووئيل، آيا په يو تيكى كښې دوه تورې كيدې شى؟ هيڅ كله هم نه، بيا ئې د ابوبكر لاس اونيولو، او وې فرمائيل: چې دا درې خوبئ د چا دى، "إذ هما فى الغار، من هُما" هغه دواړه څوك وو، "إذ يقول لصاحبه" كښې صاحب څوك دې، "إن الله معنا" الله تعالى چا سره دې؟ بيا هغوى د حضرت ابوبكر رضی اللہ عنہ لاس نيولو سره هغوى سره بيعت اوكړو، بيا ئې اووئيل بيعت اوكړئ! نو ټولو خلقو بيعت اوكړو.

د عُمر په سعد بن عباده باندې غصه او د بعضې انصارو په هغې باندې رد عمل: فَقَالَ قَائِلٌ قَتَلْتُم سَعْدَ بنَ عُبَادَةَ........ ددې جملې يوه معنى خو دا كړې شوې ده، "كِدتُم تقتلُونه" نزدې وه چې تاسو هغه قتل كړې وې، يا دا كنايه ده د اعراض او رسوايئ نه، چې تاسو خلقو هغه د هيڅ قابل نهٔ ګڼړلو سره ګويا هغه ختم كړو، ولې ددې توجيه ترديد د موسى بن عقبه په هغه روايت سره كيږى، چې د هغې الفاظ دادى:

---

[1]) صحيح البخارى، باب رجم الحبلى، رقم: ٦٤٤٢
[2]) مسند البزار: ٤٧/١، مسند عمر بن الخطاب، رقم: ١٩٣، وسنن البيهقى، باب لا يصلح إمامان، رقم: ١٦٣٢٤/١١
[3]) مسند البزار: ٤٨/١، مسند عمر بن الخطاب، رقم: ١٩٣، وسنن البيهقى، باب لا يصلح إمامان، رقم: ١٦٣٢٤/١١

Maktaba Tul Ishaat.com

"فقال قائلٌ من الأنصار: أبقوا سعدَ بن عبادة لا تطئوه، فقال عمر: أقتلوه قتله الله".[۱]

په انصارو کښې چا اووئیل. سعد بن عباده پریږدئ. او په هغهٔ خپې مهٔ ږدئ. په دې باندې حضرت عمر رضی الله عنه اووئیل. قتل ئې کړئ. الله تعالی دې مړ کړی.

اګرچې حضرت عمر رضی الله عنه په دې سره دا نهٔ غوښتل چې هغه حقیقتاً قتل کړې شی. خو بیا هم د قتل لفظ خو هغوی استعمال کړو. انصاری دغه خبره اخستلو سره اووئیل چې تاسو د سعد د قتلولو خبره هم اوکړه. کهٔ د حضرت عمر رضی الله عنه مطلب دا وو. چې هغه ورستو کړئ. لکه څنګه چې مونږ په غصه کښې وایو. "فلانکې په توپاک اوله".

او پاتې شود د هغوی "قتله الله" وئیل نو دا جمله د خیرو بد دعائیه ده. او مطلب به دا وی. چې الله تعالی دې هغه مړ کړی. او په اولنی صورت کښې یعنی کله چې د "قتلتم" معنی دا وی. چې تاسو هغه ته توجه اونهٔ کړه. نو بیا. دا "جمله قتله الله" جمله خبریه ده. چې مونږ نه الله تعالی هغه مهمل او بې کاره کړې دې. او په یو روایت کښې د حضرت عمر رضی الله عنه دا الفاظ دی. "فقلتُ وأنا مُغضِبٌ قتل الله سعداً فإنه صاحب شرٍّ و فتنةٍ".[۲] یعنی زهٔ په غصه کښې وؤم. نو ما دا خبره اوکړه. څکه چې سعد دا شر او فتنه راپورته کړې وه.

د "الائمة من قریش" روایتی او درایتی حیثیت: دلته چې دا راغلی دی. چې انصارو "منا أمیرٌ ومنکم أمیرٌ" وئیلو سره د خپل ځان د پاره د خلافت مطالبه کړې ده. نو د هغې وجه دا وه. چې په عربو کښې عادت وو. چې د قبیلې امیر به په هغوی کښې یو سړې وی. نو چې هغوی "الأئمة من قریش" واؤریدل نو د خپل دې خیال نه ئې رجوع اوکړه. او ددې قائل شول چې خلافت او امارت به په قریشو کښې وی.

ددې روایت په حقله د بعضې حضراتو دا خیال دې. چې دا صرف د حضرت ابوبکر رضی الله عنه نه مروی دې. او ددې مطلب دادې چې ددې څهٔ داسې حیثیت نشته. چې د خلافت په امر کښې دا قانون اوګرځولې شی. حافظ ابن حجر العسقلانی رحمه الله دا خیال رد کړې دې. او وې فرمائیل چې دا روایت تقریباً د څلویښتو صحابهٔ کرامو نه منقول دې. حافظ صاحب په کتاب الأحکام کښې په دې باندې ښه په تفصیل سره خبره کړې ده. چې هلته به راشی.[۳]

د خلیفه تاکل واجب یا سنت د داؤدی په شان بعضې حضراتو د دې واقعې (د رسول الله ﷺ وصال) نه په دې خبره استدلال کړې دې. چې د خلیفه تاکل سنت مؤکده دی. فرض نهٔ دی. څکه چې د رسول الله ﷺ د وصال نه ورستو یو زمانه داسې تیره شوې ده. چې د مسلمانانو څوك خلیفه نهٔ وو. تر هغې چې حضرت ابوبکر رضی الله عنه خلیفه جوړ کړې شو. بیا هم علماؤ په دې

---

[۱] مصنَّف ابن أبی شیبه، باب ما جاء فی خلافة أبی بکر، رقم: ۳۸۱۹۷

[۲] صحیح ابن حبان، ذکر الزجر عن الرغبة، رقم: ٤١٤

[۳] اوګورئ: کتاب الاحکام، صحیح البخاری، رقم (۷۱۳۹)

Maktaba Tul Ishaat.com

قائل (داؤدى) باندې سخت تنقيد کړې دې، او فرمائيلي ئې دى، چې د خلافت قيام او د خليفه ټاکل فرض دى، او تر کومې پورې چې د رسول الله ﷺ د وصال نه ورستو د څۀ زمانې پورې بغير خليفه د خلقو اوسيدل دى، نو دا به د يو خليفه د تلو او د بل د راتلو په مينځ کښې خامخا وى، او ددې په حقله به څۀ پوښتنه نۀ کيږى، او تر کومې پورې چې د وجوب د دليل تعلق دې، نو هغه دادې، چې د رسول الله ﷺ د وفات نه ورستو د ټولو نه اهمه مسئله دا وه، چې د رسول الله ﷺ تدفين اوکړې شى، ولې صحابۀ کرامو دا "أهم الواجبات" پريښودو سره ذ ټولو نه وړاندې د خليفه د ټاکلو مسئله حل کول شروع کړل، او تر کومې پورې چې هغوى خليفه نۀ وو ټاکلې، د هغوى عليه السلام کفن دفن اړخ ته هغوى متوجه نۀ وو، حال دا وو، چې په طبعې توګه باندې د رسول الله ﷺ د وفات د دې غمناکې پيښې په موقع باندې د هغوى ﷺ غمژن صحابۀ کرام د خلافت په معامله کښې داسې انختل په هيڅ شان هم ممکن نۀ وو، ولې دا کۀ هغه يو دينى کار وى، او د رسول الله ﷺ د تجهيز او تکفين نه هم زيات اهم وى۔ [1]

رسول الله ﷺ يقيناً خليفه نۀ وو ټاکلې: بيا د انصارو ددې قول "منّا أمير ومنكم أمير" نه په دې خبره باندې استدلال کړې شوې دې، چې رسول الله ﷺ څوک خليفه نۀ دې ټاکلې، ګنې نو بيا ددې څۀ امکان هم نۀ وو، چې بل چا به هم د امارت خواهش کولو، حافظ وائى: "ووجهُ الدَّلالة أنهم قالوا ذلك في مقام مَن لا يخافُ شيئًا ولا يتّقيه" يعنى د انصارو ددې قول په عدم تعين د خليفه باندې د دلالت وجه داده، چې انصارو ددې بغير د ويرې د ترديد نه اظهار اوکړو۔ [2]

علامه قرطبى هم فرمائى: "لَو كان عند أحدٍ من المهاجرينَ والأنصار نصٌّ من النبي ﷺ على تعيينِ أحدٍ بعينه للخلافةِ لَما اختلفوا في ذلك ولا تفاوَضُوا". [3]

کۀ په انصارو او مهاجرينو کښې يو کَس سره هم داسې نص وې، چې د يو متعين سړى د "تعين للخلافة" د پاره د دليل په توګه وړاندې کولې شو، نو صحابۀ کرامو به هيڅ کله هم اختلاف نۀ وو کړې، او نۀ به ئې د هغې په حقله څۀ ګفت او شنيد کړې وې۔

د مسلم د يو روايت نه هم د دغه خبره ثابتيږى، دا د ابن أبى مليکۀ عبارت دې، هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت کولو سره فرمائى:

"سمعتُ عائشةَ وسُئلت: مَن كان رسول الله مستخلفاً لو استخلفَه؟ قالت: أبوبكر، فقيل لَها: ثمّ من بعد أبي بكر؟ قالت: عمرُ، ثمّ قيل لَها: مَن بعد عمر؟ قالت: أبوعبيدة بن الجرّاح ثمّ انتهت إلى هذا". [4]

---

[1]) فتح البارى: ۹، ۱۳۹.
[2]) فتح البارى: ۹، ۳۹، ۱۸۳.
[3]) صحيح ابن حبان، ذكر الزجر عن الرغبة، رقم: ٤١٤، المفهم لما أشكل من تلخيص، كتاب مسلم، من باب فضائل أبى بكر: ۲۰، ۱۵.
[4]) صحيح مسلم، كتاب الفضائل، باب فضائل أبى بكر، رقم (۲۳۸۵) ۱

Maktaba Tul Ishaat.com

وې فرمائيل ما د حضرت عائشې رضي الله عنها نه اوريدلې دى، او د هغې نه پوښتنه اوكړې شوه، كۀ رسول الله ﷺ څوك خليفه جوړولې نو څوك به ئې جوړولو ؟ نو هغې رضي الله عنها اوفرمائيل، ابوبكر به ئې جوړولو، بيا اووئيلې شو د هغوى نه ورستو؟ حضرت عائشې رضي الله عنها اوفرمائيل، حضرت عمر رضي الله عنه به ئې جوړولو، بيا پوښتنه اوكړې شوه، د هغوى نه ورستو؟ عائشې رضي الله عنها اوفرمائيل، ابوعبيدة بن الجراح رضي الله عنه به ئې جوړولو، ددې نه ورستو هغه چپ شوه.

ددې نه هم معلوميږى، چې رسول الله ﷺ څوك خليفه نۀ وو ټاكلې.

همدغه شان پخپله حضرت عمر رضي الله عنه هم ددې تصريح كړې ده، هم د مسلم روايت دې، چې په هغې كښې ذكر كړې شوې دى، كله چې په حضرت عمر رضي الله عنه باندې ګذار اوكړې شو، نو هغوى ته حضرات صحابۀ كرامو رضي الله عنهم اوفرمائيل، تاسو د خپل ځان نه ورستو خليفه اوټاكئ!

حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل، "أتحمّلُ أمرَكم حيًّا و ميّتًا؟" آيا زۀ به ستاسو معامله په ژوند كښې هم اوچتوم، او د مرګ نه ورستو به ئې هم اوچتوم؟

څكه حضرت عمر رضي الله عنه چې څوك خليفه جوړ كړې وې، نو د هغۀ د ښو او بدو ذمه دار به هم په يوې طريقې سره حضرت عمر رضي الله عنه وو!

بيا ئې اوفرمائيل: "لَوَدِدتُ أنّ حظّي منها الكفافُ، لا عليَّ ولا لي، فإن أستخلِف فقد استخلَف من هو خيرٌ منّي، (يعني أبابكر) وإن أترككم فقد ترككم من هو خيرٌ منّي، رسول الله ﷺ. فعرفتُ أنه حين ذكر رسول الله ﷺ، غيرُ مستخلِف". (١)

زما خوښه داده، چې زما معامله د كفاف والا پاتې شى، چې نۀ ما ته فائده وى او نۀ نقصان (سر په سر خلاص شم) نو كۀ زه خليفه ټاكم (چې د هغۀ ما نه مطالبه كولې شى) نو زما نه غوره (حضرت ابوبكر رضي الله عنه) داسې كړې دى، نو زما د پاره هم دا جائز دى، او كۀ زه تاسو دغسې پريږدم، نو زما نه غوره يعنى رسول الله ﷺ هم تاسو بغير خليفه پريښودى ئې، راوى حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه وائى، زۀ پوهه شوم، چې كله هغوى رضي الله عنه د رسول الله ﷺ ذكر اوكړو، نو هغوى خليفه ټاكل نۀ غوښتل.

څكه چې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه او د رسول الله ﷺ په عملونو كښې هم د رسول الله ﷺ عمل زيات د اتباع قابل او زيات خوښ دې، په هر حال كښې دا خو معلوم شو، چې رسول الله ﷺ په صراحت سره خليفه نۀ وو ټاكلې.

قرطبى دا د جمهور اهل سنت والجماعت قول ګرځولې دې، چې رسول الله ﷺ خليفه نۀ وو ټاكلې، (٢)

او كومو حضراتو چې دا وئيلې دى، چې د ابوبكر په خلافت باندې نص وارد شوې دې، نو د هغوى مُستنَد او مُستدَل په دې باب كښې هغه اصول او قرائن دى، چې د هغوى رضي الله عنه د "أحق

(١) صحيح مسلم، كتاب الإمارة، باب الإستخلاف و تركه، رقم (١٨٢٢)\١

(٢) المفهم لما أشكل من تلخيص، كتاب مسلم: ٢.٥، فضائل أبى بكر..........

Maktaba Tul Ishaat.com

بالإمامت" او د "أولى بالخلافت" كيدو تقاضا كوي.(١)

د حضرت سعد بن عباده د پاره د بد دعا وجه: حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت سعد بن عباده د پاره د "قتله الله" د بد دعائيه جملې استعمالولو وجه څهٔ وه، حال دادې، چې د انصارو صحابهٔ كرامو لوئې فضائل او مناقب دی، او د رسول الله ﷺ او د اسلام چې هغوی رضي الله عنهم څومره خدمت او نصرت كړې دې، هغه يو روښانه حقيقت دې، او حضرت سعد هم په دغه انصارو كښې د يوې معتبرې قبيلې خزرج سردار دې، بيا هغهٔ سره په دومره سختئ سره د راتلو وجه څهٔ وه، ددې جواب دادې، اصل كښې حضرت سعد د حضرت ابوبكر رضي الله عنه او بيا د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت د منلو نه انكار كړې وو، او شام ته تلو سره ئې په حوران نومې ځائې كښې اقامت اختيار كړې وو، او هم هلته ١٥ هجرې كښې د هغهٔ انتقال شوې وو، د هغهٔ د حضرات شيخينو د خلافت نه دا انكار د مسلمانانو د جماعت مخالفت او "تخلف عن البيعة" اوګرځولې شو، او د اسلام په نظر كښې دا ډير د مواخذې وړ افعال دی، او د داسې خلقو مخالفت كول دیانةً د خليفة المسلمين فرض جوړيږی، نو حضرت عمر رضي الله عنه د يو دينی امر په بنياد باندې د هغهٔ د پاره په سختو الفاظو او سخت ډول مظاهره اوكړه، ددې مطلب دا نهٔ دې، چې د هغهٔ د اهميت او فضيلت نه انكار اوكړې شو، يا هغهٔ سره د حضرت عمر رضي الله عنه ذاتی خفګان وو، بلكه خلافت مسلمين چې په دغه وخت كښې يوه اهمه حساسه مسئله وه، هغهٔ په دې كښې سره د خپل لوئې شان نه د اختلاف سبب جوړيدو.

اوس دا خبره چې حضرت سعد د حضرت ابوبكر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت نه ولې انكار كړې وو، نو د هغې وجه دا وه، چې حضرت سعد دا غوښتل چې په خلافت كښې د انصارو هم برخه كيدل پكار دی، خو هغهٔ په غلطه وو، په دې وجه په هغهٔ نكير اوكړې شو، او دا د هغهٔ اجتهادی خيال وو، په دې وجه هغه معذور ګڼړل پكار دی، او په هغهٔ باندې څهٔ نورې خبرې نهٔ دی ورغورځول پكار، ځكه چې هغهٔ مخطئ دې خو متاوّل.(٢)

د حضرت سعد وفات د حضرت سعد د وفات واقعه هم عجيبه ده، وائی چې هغه په غُسل خانه كښې مړ اوموندلې شو، او د هغهٔ بدن شين شوې وو، د هغه د وفات هيڅ وجه نهٔ معلوميده، په دې دوران كښې په غيبی آواز سره دا شعر واوريدې شو:

قد قتلنا سيد الخزرج سعد بن عُبادة

فرميناه بسهمين فلم نُخطِي فؤاده

مونږ د خزرج قبيلې سردار سعد بن عباده قتل كړو، مونږ په دوؤ غشو اويشتلو نو د هغهٔ زړهٔ زمونږ نه خطاء نهٔ شو.

---

١) فتح الباری: ٩. ٣٩. ١

٢) عمدة القاری: ١٦. ٢٨٥، وفتح الباری: ٩. ٣٩، وتحفة الباری: ٤. ١٩٧. ١١

Maktaba Tul Ishaat.com

وائي چې دا د جناتو آواز وو.[1]

نو د هغهٔ متعلق يو قول خو دادې، چې هغه قتل کړې شو، دويم دا چې په سُوری کښې د ورو بولو کولو په وجه جناتو هغه مړ کړو، او دريم قضائي حاجت ته د تلو په وخت کښې هغه د استعاذې دعا نهٔ وه لوستلې، نو جناتو په هغهٔ حمله اوکړه، او هغه ئې قتل کړو، ځکه چې قضائي حاجت ته د تلو په وخت کښې کهٔ "اللهم إني أعوذبك من الخبث والخبائث" دعا اولوستې شی، نو الله تعالٰی د شياطينو نه ددې سړی حفاظت کوی، او کهٔ اونهٔ لوستې شی، نو هغهٔ ته شيطان او جنّات نقصان رسولې شی.

د حضرت سعد نه بغير د اجماع منعقد کيدل: پاتې شو دا سوال چې د حضرت سعد په شان د جليل القدر صحابی د مخالفت نه ورستو به دا وئيل څنګه صحيح شی، چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه خلافت اجماعی او متفقٌ عليه وو؟

نو ددې جواب دادې، چې د اجماع د پاره دا ضروری ده، چې اهل حل و عقد په هغې باندې متفق وی، او حضرت سعد بې شکه د جليل القدر او اکابرو صحابهٔ کرامو نه وو، ولې دا خو ضروری نهٔ ده، چې هغه د اهل حل و عقد نه هم وی.

دويمه خبره دا ده، حضرت سعد ته د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خلافت د مستحق کيدو نه انکار نهٔ وو، هغهٔ (په اول کښې د انکار کولو په وجه) صرف د شرم د وجهې نه يا د څهٔ بلې وجهې نه په خاموشۍ سره د هغه ځائې نه تلې وو.

وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَالِمٍ عَنِ الزُّبَيْدِيِّ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ أَخْبَرَنِي الْقَاسِمُ أَنَّ عَائِشَةَ - رضي الله عنها - قَالَتْ شَخَصَ بَصَرُ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - ثُمَّ قَالَ «فِي الرَّفِيقِ الأَعْلَى» . ثَلاَثًا، وَقَصَّ الْحَدِيثَ، قَالَتْ فَمَا كَانَتْ مِنْ خُطْبَتِهِمَا مِنْ خُطْبَةٍ إِلاَّ نَفَعَ اللَّهُ بِهَا، لَقَدْ خَوَّفَ عُمَرُ النَّاسَ وَإِنَّ فِيهِمْ لَنِفَاقًا، فَرَدَّهُمُ اللَّهُ بِذَلِكَ. ثُمَّ لَقَدْ بَصَّرَ أَبُو بَكْرٍ النَّاسَ الْهُدَى وَعَرَّفَهُمُ الْحَقَّ الَّذِي عَلَيْهِمْ وَخَرَجُوا بِهِ يَتْلُونَ (وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ (إِلَى) الشَّاكِرِينَ). [ر: ١١٨٤]

رجال الحديث

عَبدُالله بنُ سَالم: دا عبدالله بن سالم الحمصی الأشعری دې، ددهٔ احوال تير شوی دی.[2]

الزُّبيدِيّ: دا قاضی ابوالهذيل محمد بن الوليد بن عامر الزبيدی الحمصی دې. ددهٔ احوال په "كتاب العلم، باب متى يصح سماع الصغير" کښې تير شوی دی.[3]

---

[1] إرشاد الساری: ۷، ۱۶۱\

[2] اوګورئ: صحيح البخاری، كتاب الحرث والمزارعة، باب ما يحذر من عواقب الاشتغال بآلة الزرع .... رقم (۲۳۲۱)\

[3] اوګورئ: كشف الباری: ۳، ۳۹۱\

Maktaba Tul Ishaat.com

عبدُ الرحمٰن بن القاسم: دا عبد الرحمن بن القاسم بن محمد بن أبى بكر دې، ددهٔ احوال تير شوى دى۔[1]

تعليق: امام بخارى دلته دا روايت تعليقًا ذكر كړې دې، او طبرانى په "مسند الشاميين" كښې دا موصولاً ذكر كړې دې، چې د "حدثنا عمرو بن الحارث عن عبدان بن سالم" په طريقې سره مروى دې۔[2]

قوله: شَخَصَ بَصَرُ النّبى: "شُخوص" په لغت كښې وئيلې كيږى، بانړهٔ اوچتولو سره په يو څيز باندې نظر اودرولو، او په ويرې او بې آرامې سره سترګې كلاؤ ساتلو ته۔

د الرّفيقِ الاعلىٰ نه څهٔ مراد دې؟ علامه عينى رحمه الله فرمائى، صاحب "التوضيح" د رفيق أعلى معنىٰ كړې ده، "په جنت سره" . هغه فرمائى، زما له مخې د رفيق أعلى نه مراد دې د انبياؤ ﷺ جماعت، چې په اعلى عليين كښې اوسيږى، رفيق د فعيل په وزن باندې دې، جماعت ته وئيلې كيږى، لكه د خليط او صديق په مفرد باندې هم اطلاق كيږى، او په جمع باندې هم، هم ددې نه د الله تعالى ارشاد (وحَسُنَ أولئك رفيقًا) هم دې۔[3]

بيا كهٔ دا اووئيلې شى، چې د "فى الرفيق الأعلىٰ" متعلق څهٔ دې؟ نو جواب دادې، چې د أدخلنى په شان مقدرات دې د پاره راؤباسلې شى. او دا ارشاد هغوى ﷺ په هغه وخت كښې فرمائيلې وو، كله چې هغوى ﷺ ته د مرګ او ژوند په مينځ كښې اختيار وركړې شوې وو، او هغوى ﷺ مرګ غوره كړو۔[4]

قوله: وَقَصَّ الحَدِيثَ: يعنى قاسم بن محمد بن أبى بكر رضي الله عنه ددې نه ورستو هغه ټول حديث بيان كړو، د حديث نه مراد د حضرت عمر رضي الله عنه هغه خبره وه، چې هغوى رضي الله عنه په دغه موقعه باندې د حضور ﷺ متعلق كړې وه، "إنه لم يمُت ولن يموت حتى يقطع أيدى رجالِ المنافقين وأرجلَهم" او بيا حضرت ابوبكر رضي الله عنه، د هغهٔ خبره رد كولو سره فرمائيلې وو، چې رسول الله ﷺ وفات شوې دې، او په دې باندې ئې د قرآن كريم د آيتونو نه استدلال اوكړو۔[5]

د سيدنا عمر د انكار او د سيدنا ابوبكر د اقرار حكمت: فَمَا كَانَتْ مِنْ خُطبَتِهِمَا مِنْ خُطْبَةٍ إِلاَّ نَفَعَ اللهُ بِهَا......مِن خُطبَتِهِمَا كښې مِن بيانيه يا تبعيضيه دې، او مِن خُطبةٍ كښې زائده دې، يعنى د

---

[1] اوګورئ: كتاب الغسل، باب هل يُدخل الجنبُ يده فى الإناء قبل أن يغسلها إذا لم يكن على يده قذر غير الجنابة، رقم(۲۶۳)\۱

[2] اوګورئ: تعليق التعليق: ۵۸.٤، وعمدة القارى: ۲۵۸.۱۷، وفتح البارى: ۱٤۰.۹

[3] سورة النساء، آيت: ۱۶۹

[4] عمدة القارى: ۱۲۵۹.۲۵۸.۱۹

[5] عمدة القارى: ۲۵۹.۱۶، وفتح البارى: ۱٤۰.۹

Maktaba Tul Ishaat.com

دې دواړو حضراتو (شیخینو) خطبې یا په دې کښې څۀ خطبې داسې وې، چې الله تعالی د هغې په ذریعه ډیره فائده ورکړه، هغه څنګه ؟ حضرت عائشې رضی الله عنها پخپله د هغې تشریح فرمائیلې ده.

وې فرمائیل، "لقد خوّف عمر........" حضرت عمر رضی الله عنه خلق اوویرول؟ ځکه چې په بعضې خلقو کښې نفاق وو. حضرت عمر رضی الله عنه په هغوی باندې تعریض کولو سره اوفرمائیل، حضور علیه السلام به اوس پاسیدو سره د هغه منافقینو لاس خپې کټ کړی، او همدغه شان منافقینو ته ئې صفا صفا اووئیل چې دوی به نۀ بچ کیږی، بیا حضرت ابوبکر رضی الله عنه د واقعې د حقیقت اعتراف اوکړو. او د رسول الله ﷺ د وفات اعتراف ئې اوکړو، مسلمانانو ته ئې اطمینان ورکړو، او د اسلام د دښمنانو ئې په سختئ سره د ختمولو اعلان اوکړو.

د أصیلی په روایت کښې د "لقد خوّف أبوبکر الناس" الفاظ راغلی دی، ولې دا صحیح نۀ دی.

"وإنّ فیهم لنفاقًا"...... کښې د تصحیف قول: همدغه شان یو بل روایت دې، په هغې کښې د "وإن فیهم لنفاقاً" په ځائې د "وإنّ فیهم لتقًی" الفاظ راغلی دی،([1]) ددې په حقله یوه رائې خو داده، چې حمیدی "وإن فیهم لنفاقاً" کښې تصحیف ګڼړلې دې، او په "وإن فیهم لتقًی" سره ئې ددې اصلاح کړې ده، او د هغۀ ددې رائې وجه داده، چې هغه په دې پوهیدو چې په دې موجوده خلقو کښې د نفاق کیدل ناممکن دی، لهذا دوی د پاره نفاق ثابتول ډیره لویه غلطی ده.

قاضی عیاض فرمائی: "لا أدری هو اصلاح منه أو روایة؟ وعلی الأول فلا استعظام، فقد ظهر فی أهل الرّدة ولا سیما عند الحادث العظیم الذی أذهل عقول الأکابر، فکیف بضعفاء الإیمان، فالصواب ما فی النسخ".([2])

معلومه نۀ ده، چې دا د حمیدی صاحب د اړخ نه اصلاح ده او کۀ مستقل روایت دې؟ خو کۀ دا اصلاح وی او د هغۀ مقصد دا وی چې په دې ډله کښې څوك منافق ګرځول ګستاخی ده، نو دا صحیح نۀ دی، ځکه چې کوم خلق مرتد شوی وو، هغوی منافقان خو وو، او دې لوئې پیښې خو لوې لوې أصحاب خوزولې وو، نو کمزورې ایمان والا په څۀ شمیر کښې دی، په دوی کښې څوك منافق ګرځول لرې نۀ دی ګڼړل پکار، لهذا صحیح عبارت هغه دې کوم چې په عامو نسخو کښې دې، یعنی "وإن فیهم لنفاقًا" او په دې کښې هیڅ تصحیف نشته، لکه څنګه چې د حمیدی صاحب خیال دې.

اسماعیلی هم د امام بخاری په طریقې سره ددې تخریج کړې دې، او "إن فیهم لنفاقًا" ئې نقل کړې دې.([3])

---

[1] جامع الأصول فی أحادیث الرسول: ۸۵،٤، هکذا فی فتح الباری......... وأما الجمع بین الصحیحین للحمیدی فما وجدنا فیه إلا بلفظ "وإن فیهم لنفاقاً": ۱٤۸،٤، رقم: ۳۳۳۸

[2] فتح الباری: ۳۳،۷، وعمدة القاری: رقم: ۱۷۶۶۳

[3] فتح الباری: ٤۰،۹، وعمدة القاری: ۱۲۵۹،۱٦

Maktaba Tul Ishaat.com

۳۴۶۸: (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا جَامِعُ بْنُ أَبِي رَاشِدٍ حَدَّثَنَا أَبُو يَعْلَى عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ أَبُو بَكْرٍ. قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ ثُمَّ عُمَرُ. وَخَشِيتُ أَنْ يَقُولَ عُثْمَانُ قُلْتُ ثُمَّ أَنْتَ قَالَ مَا أَنَا إِلَّا رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ: دا محمد بن كثير عبدى بصرى دي، ددۀ احوال د "كتاب العلم، باب الغضب فى الموعظة والتعليم إذا رأى مايكره" لاندې تير شوى دى۔ (٢)

سُفْيَانُ: دا سفيان بن سعيد بن مسروق ثورى كوفى دې، ددۀ احوال د "كتاب الإيمان، باب علامة المنافق" لاندې تير شوى دى۔ (٣)

جَامِعُ بنُ أبِي رَاشِدٍ: دا جامع بن أبى راشد الكاملى الكوفى الصيرفى دې، ددۀ احوال تير شوى دى۔ (٤)

ابُو يَعلى: دا ابو يعلى منذر بن يعلى الكوفى دې، ددۀ احوال د كتاب العلم، باب مَن استحيا فأمرَ غيرَه بالسؤال لاندې تير شوى دى۔ (٥)

مُحَمَّدُ بنُ الحَنفيّة: دا محمد بن على بن أبى طالب المعروف به "ابن الحنفية" دې. ددۀ احوال د "كتاب العلم، باب من استحيا فأمر غيره بالسؤال لاندې تير شوى دى۔ (٦)

"حنفية" ددۀ د مور لقب دې، چې د بنو حنيفه سره ئې تعلق لرلو، ددې نامه خَوله بنت جعفر ده، د حضرت على رضی اللہ عنہ وينځه (او أمّ ولده) وه۔ (٧)

ترجمة الباب سره مطابقت: په حديث او ترجمة الباب كښې مطابقت واضح دې، ځكه چې په دې كښې د ابوبكر د رسول الله ﷺ نه ورستو د ټولو خلقو نه د افضليت ذكر دې.

په صحابهٔ كرامو كښې د افضليت مسئله: دا حديث اګر چې د حضرت ابوبكر رضی اللہ عنہ د افضليت د

---

(١) الحديث سبق تخريجه فى كتاب الجنائز، باب الدخول على الميت بعد الموت إذا أدرج فى أكفانه، رقم: ١٢٤٢\

(٢) اوګورئ كشف البارى: ٥٣٦.٣\

(٣) اوګورئ كشف البارى: ٢٧٨.٢\

(٤) صحيح البخارى، كتاب الصوم، باب الصوم كفارة، رقم (١٨٩٥)\

(٥) اوګورئ كشف البارى: ٦٤٧.٤\

(٦) اوګورئ كشف البارى: ٦٣٨.٤\

(٧) كشف البارى: ١٣٨.٤، وفتح البارى: ١٤٠.٩\

Maktaba Tul Ishaat.com

اثبات د پاره راؤړلې شوې دې، او دا په دې کښې په صریح الفاظو سره موجود دې،بیا هم روافض ددې نه انکار کوی.د هغوی په خیال باندې د رسول الله ﷺ نه ورستو د ټولو نه افضل حضرت علی رضی الله عنه دې.د اهل سنت والجماعت او د اهل تشیع په مینځ کښې دا مشهوره اختلافی مسئله ده،دویمه مسئله ددې په ضمن کښې دا مذکور ده،چې په حضرت عثمان رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه کښې افضل څوك وو؟په دې کښې د روافضو مذهب خو ظاهر دې،چې هم حضرت علی رضی الله عنه افضل دې،ځکه هغه چې د دوی په خیال باندې د ابوبکر نه افضل دې،نو د حضرت عثمان رضی الله عنه نه به په طریقهٔ اولٰی افضل وی،هنه ! په دې کښې بعضې اهل سنت هم توقف کوی،او یا د حضرت علی رضی الله عنه د تفضیل قائل دی،اګر چې جمهور اهل سنت د حضرت عثمان رضی الله عنه د تفضیل قائل دی.

د حضرت ابوبکر رضی الله عنه افضلیت او بلا فصل خلافت: زمونږ (د اهل سنت والجماعت)دا عقیده ده،چې حضور ﷺ خاتم النبیین جوړولو سره الله تعالٰی د قیامته پورې دنیا د پاره مبعوث اوفرمائیلو،او د خپل هدایت د آخری کتاب د پاره د هغوی ﷺ د ملګرتیا او ځائې نیولو د پاره ئې د انصارو او مهاجرینو صحابهٔ کرامو په صورت کښې نفوسِ قدسیّه مختار کړل،د انبیاء کرام علیهم السلام په ملګرو کښې د دوی نه غوره تر ننه پورې نهٔ د آسمانَ سترګې لیدلی دی،او نهٔ په آئنده کښې امکان شته،دې پاکو هستو د دین الهی او د هغې د خورولو د ذمه دارئ په احسن طریقې سره تحمُل اوکړو،او په درجې د کَمال سره ددې نه فارغ الذمه شو.

د صحابهٔ کرامو نه ورستو کهٔ یو سړې د هغوی نه زیات دین سره مخلص او په دین باندې عمل کونکې وی،د اهل سنت والجماعت له مخې داسې ممکن هم نهٔ دی،دا د حکمت الهیه او د بعثتِ انبیاء د خدائی نظام سراسر مخالف دی،د قرآن او حدیث د بې شمیره تصریحاتو، اشاراتو،اخبارو او آثارو یو بې بها ذخیره،د عقل او پوهې په زرګونو قرینې او ناقابل تردید تاریخی شواهد ددې تائید کوی،او د غیر مسلم ارباب تحقیق پورې ددې ښکاره اعتراف کوی،د هغې ټولو لبِ لُباب(یعنی خلاصه)یکې از فیضِ یافتګانِ نبوت د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه په دې الفاظو کښې مذکور دې،"**كانوا أفضل هذه الأمة،أبرّها قُلوبًا،وأعمقها علمًا،وأقلها تكلفًا،اختارَهم الله لصحبة نبيِّه وإقامة دينه**".(۱)

او کهٔ اوکتلې شی،نو هم د دغه ځائې نه د خوارجو،روافضو او اهل سنتو نهٔ ختمیدونکی اختلافات شروع کیږی،چې خوارج او روافض،د صحابهٔ کرامو ځانګړې فضیلت،د هغوی صدق او دیانت،د کفر او نفاق نه د هغوی براءت او د اسلام او نبیِّ اسلامؐ د پاره د الله تعالٰی د اړخ نه د مختار کولو مسلّمه کلیات نهٔ منی،او د اهل سنتو له مخې دا مسلّمات او ضروریات د دین او د اسلامی عقائدو برخه ده.

د شیعهٔ ګانو د ټولو باطلو عقائدو او فکرونو بنیاد د "صحابهٔ کرامو دښمنی" ده: بیا کهٔ د روافضو او خوارجو د اړخ نه د صحابهٔ کرامو د تکفیر او د هغوی واجب القتل ګرځولو نظریه وی یا

---

۱) وفی روایة بـ"خیر هذه الأمة" کما فی شرح السنة:۱.۲۱٤.رقم:۱۱۰۳

Maktaba Tul Ishaat.com

په هغوی باندې قتلونکې حملې یا د هغوی په عزتونو باندې د حملو خبره وی،په خلفاء ثلاثه باندې لعن طعن وی،یا د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت معاویه رضی الله عنه په مینځ کښې،او د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت عائشې رضی الله عنها په مینځ کښې،او یا د حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت فاطمې رضی الله عنها سره د اختلافاتو خبرې وی،د قرآن د تحریف عقیده وی،یا د وَلاء او بَراء نظریه وی،د غدیر خم قیصه وی یا د فدك واقعه،نظریه د امامت وی یا د منتظر مهدی خیالی قیصه،د حدیث قرطاس معمّٰی وی یا یوه بله شیعی نظریه،ددې ټولو بنیاد د صحابهٔ کرامو په دښمنئ باندې دې،د شیعه ګانو خیال دې،چې د رسول الله ﷺ د بلا فصل خلافت او د مسلمانانو د "ولی الأمرئ......"اولنې مستحق حضرت علی رضی الله عنه وو،اوس پاتې شوه دا واقعه نو دا د هغې خلاف ده،ځکه چې مسلمانانو خپل امیر حضرت سیدنا ابوبکر رضی الله عنه جوړ کړو،او هم هغه خلیفه بلا فصل جوړ شو،او نهٔ صرف دا چې خلیفه جوړ شو،بلکه د نورو ټولو صحابهٔ کرامو په شان ستاسو مزعومه امام عالی مقام حضرت علی رضی الله عنه هم د هغه په لاس باندې بیعت اوکړو،ددې مطلب خو دغه شو چې حضرت علی رضی الله عنه خپله هم حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خلیفه جوړېدو اهل ګنړلو،او صرف ګنړلو ئې نه،بلکه هغه ئې عملاً خلیفه هم جوړ کړو.

د حضرت علی رضی الله عنه د ابوبکر په لاس باندې د بیعت کولو شیعی تاویلات: شیعه حضرات په دې حوالې سره مختلفې خبرې کوی،مثلاً:

① :- حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په لاس باندې بیعت نهٔ دې کړې.

② :- بیعت خو ئې کړې دې خو شپږ میاشتې ورستو،په هغه وخت کښې کله چې د حضرت فاطمې رضی الله عنها وفات اوشو.

③ :- هغهٔ بیعت خو اوکړو،ولې دا بیعت د هغهٔ په رضا باندې نهٔ وو،بلکه په جبر او غصه باندې په هغهٔ دا بیعت اوکړې شو،او هغهٔ د ځان خلاصولو د پاره سرسری بیعت اوکړو.

④ :-د تقیې په توګه ئې بیعت کړې وو.

ولې دا ټولې خبرې نهٔ خو د تاریخ سره څهٔ سمون خوری،نهٔ د عقل او پوهې سره ددې څهٔ تعلق شته،او نهٔ د حضرت علی رضی الله عنه د طبعیت او شخصیت په حوالې سره ددې څهٔ ګنجائش شته.

د حدیث او تاریخ په کتابونو کښې "د حضرت علی رضی الله عنه د بیعت" تصریحات: د احادیثو او تاریخ د بې شمیر تصریحاتو نه دا ثابتیږی،چې حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خلافت بلا فصل مستحق وو،او هم هغه جوړ کړې شو،او د نورو حضراتو په شان حضرت علی رضی الله عنه هم د هغوی په لاس باندې بیعت اوکړو.

حافظ ابن کثیر رحمه الله په خپل شهرهٔ آفاق کتاب "البداية والنهاية" کښې لیکی:

"وقد اتفق الصحابة رضي الله عنهم على بيعة الصديق في ذلك الوقت حتى علي بن أبي طالب والزبير، والدليل على ذلك ما رواه البيهقي حيث قال: أنبانا أبو الحسين علي بن محمد بن علي الحافظ الأسفرايني، ثنا أبو علي الحسين بن علي الحافظ، ثنا أبوبكر بن خزيمة وإبراهيم بن أبي طالب قالا: حدثنا بندار بن يسار، ثنا أبو هشام المخزومي، ثنا

Maktaba Tul Ishaat.com

وهيب، ثنا داؤد بن أبي هند، ثنا أبونضرة عن أبي سعيد الخدري قال: قبض رسول الله ﷺ واجتمع الناس في دار سعد بن عبادة، وفيهم أبوبكر وعمر قال: فقام خطيب الأنصار فقال: أتعلمون أنّا أنصارُ رسول الله ﷺ فنحن أنصار خليفتِه كما كنا أنصارَه، قال: فقام عمر بن الخطاب فقال: صدق قائلكم أما لو قلتم غيرَ هذا لم نبايعكم فأخذ بيد أبي بكر وقال: هذا صاحبُكم فبايعوه، فبايَعه عمر، وبايَعه المهاجرون والأنصار، وقال: فصَعد أبوبكر المنبَر فنظرَ في وجوه القوم فلم يَر الزبير، قال: فدعا الزبير فجاء قال: قلت: ابن عمة رسول الله ﷺ أردتَ أن تشق عصا المسلمين قال: لا تثريب يا خليفة رسول الله ﷺ فقام فبايعه، ثم نظر في وجوه القوم فلم ير عليًا، فدعا بعليّ بن أبي طالب قال: قلت: ابن عمّ رسول الله ﷺ وختنُه على ابنته أردتَ أن تشق عصا المسلمين، قال: لا تثريب يا خليفةَ رسول الله ﷺ فبايعَه........هذا أو معناه". (۱)

يعنى ابو سعيد خدري رضي الله عنه وائي، د رسول الله ﷺ وفات اوشو او خلق د سعد بن عباده په كور كښې جمع شو، او په هغوى كښې حضرت ابوبكر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه هم وو، نو د انصارو خطيب اودريدو او وې وئيل آيا تاسو ته پته ده، چې مونږه څنګه د رسول الله ﷺ انصار وو، نو اوس به د خليفة الرسول هم هغه شان انصار يو، حضرت عمر رضي الله عنه اودريدو او وې وئيل، ستاسو ويونكي صحيح خبره اوكړه، او كهٔ تاسو څهٔ بله خبره كوله نو مونږ تاسو سره بيعت نهٔ كولو، او بيا ئې د ابوبكر لاس نيولو سره هغوى بوتلل، او وې وئيل دا ستاسو خليفه دې، دهٔ سره بيعت اوكړئ، بيا حضرت عمر رضي الله عنه او مهاجرينو او انصارو بيعت اوكړو، ابوبكر په منبر كيناستو د قوم لويو خلقو ته ئې اوكتل نو زبير ئې په نظر رانغلو، هغه ئې راؤغوښتلو او وې وئيل د رسول الله ﷺ د ترور ځوئې ئې او د مسلمانانو وحدت ته نقصان رسول غواړې.

همدغه شان معامله بيا د حضرت على رضي الله عنه هم اوشوه......حافظ فرمائى، ټولو صحابهٔ كرامو په دغه وخت كښې د حضرت صديق په خلافت اتفاق اوكړو، تر دې پورې چې حضرت على رضي الله عنه او حضرت زبير هم، د بيهقى په روايت كښې د رسول الله ﷺ د وصال چې كومه قيصه تيره شوې ده، د هغې دلته ذكر دې، او ددې په كښې زياتوالې دې چې:

"د بيعت نه ورستو ابوبكر چې منبر ته اوختلو، نو وې كتل چې حضرت زبير نشته، هغوى رضي الله عنه هغه راؤغوښتلو، او وې وئيل چې تهٔ د رسول الله د ترور ځوئې ئې، آيا تهٔ د مسلمانانو د اجتماعيت همسا (يو والې) ماتول غواړې؟ هغه اووئيل، پيغور مهٔ راكوه اې خليفهٔ رسول! او بيا پاسيدو او بيعت ئې اوكړو، بيا حضرت صديق اوكتل نو حضرت على رضي الله عنه نهٔ وو، هغه ئې راؤغوښتلو او وې وئيل، د رسول الله ﷺ زوم او د ترهٔ ځوئې ئې او تهٔ د مسلمانانو همسا (د مسلمانانو يو والې) ماتول غواړې؟ هغه هم اووئيل، اې خليفهٔ رسول! شرموه مې مهٔ او پاسيدو او بيعت ئې اوكړو".

---

(۱) البداية والنهاية: ۲۹۹/۶، ۱

ددې روايت د اهميت د پيژندلو د پاره د بيهقى او د ابن كثير رحمه الله دا عبارت اوګورئ:

"قال أبوعلى الحافظ النيسابورى سمعتُ محمدَ بن إسحاق بن خزيمة يقول: جاءنى مسلم بن الحجاج القشيرى فسألنى عن هذا الحديثِ.......فكتبتُه فى ورقة وقرأتُ عليه، فقال هذا حديث يساوى بدنة، فقلتُ بل هذا يساوى بدرَة". [1]

حافظ ابو على النيساپورى وائى،ما د محمد بن اسحاق بن خزيمه نه واوريدل،هغهٔ فرمائيل: ما ته مسلم بن الحجاج القشيرى(صاحب د صحيح مسلم)راغې او ما نه ئې ددې حديث په حقله پوښتنه اوکړه،ما هغهٔ د پاره په كاغذ اوليكلو او بيا مې هغهٔ ته واورولو، هغهٔ اووئيل دا حديث خو(ډير قيمتى څيز دې دا)د يوئې "بدنة" يعنى اوښې برابر به وى،ما ورته اووئيل،بلكه"بَدرَة"يعنى د زرو د تهيلئ برابر(يعنى د هغې نه د ډير قيمت د كومې چې تهٔ اندازه لګوې)يعنى په دې سره د امت يوه ډيره لويه(معركة الآراء)مسئله حل كيږى.

د حضرت فاطمې رضي الله عنها د وفات نه ورستو حضرت على رضي الله عنه په دويم ځل بيعت اوكړو: ابن كثير رحمه الله نور ليكى:

"وقال موسىٰ بن عقبة فى مغازيه عن سَعد بن إبراهيم: حدثنى أبى أن أباه عبد الرحمٰن بن عوف كان مع عمرَ وأن محمد بن مسلَمة كسر سيفَ الزبير ثم خطب أبوبكر واعتذر إلى الناس وقال: والله ما كنتُ حريصا على الامارة يومًا ولا ليلةً، ولا سألتُها الله فى سرّ ولا علانيةٍ، فقبل المهاجرون مقالتَه، وقال على والزبير ما غضِبنا إلا لأنّا أخرنا عن المشورة، وإنا نرى أبابكر أحقّ الناس بها، إنه لصاحب الغار، وإنا لنعرف شرفَه وخيرَه، ولقد أمَره رسول الله ﷺ بالصّلاة بالناس وهو حيّ، وهذا اللائق بعلى رضي الله عنه، والذى يدل عليه الآثار من شُهوده معه الصلوات، وخروجه معه إلى ذى القصة بعد موت رسول الله ﷺ، كما سنورده، وبذله له النصيحة والمشورة، بين يدَيه، وأما ما يأتى من مبايعته إياه بعد موتِ فاطمة، وقد ماتت بعد أبيها عليه السلام بستة أشهر فذلك محول على أنها بيعة ثانية أزالت ما كان قد وقع فى وحشةٍ بسبب الكلام فى الميراث ومنعِه إياهم ذلك بالنّص عن رسول الله ﷺ فى قوله: "لا نُورث ما تركنا فهو صدقة"، كما تقدم إيراد أسانيده وألفاظه، ولله الحمد". [2]

يعنى موسىٰ بن عقبه په خپل مغازى كښې فرمائى:چې عبد الرحمٰن بن عوف او محمد بن مسلمه حضرت عمر رضي الله عنه سره ناست وو ،محمد بن مسلمه د څهٔ فتنې پيدا كيدو د ويرې نه د حضرت زبير نه توره واخستنه او ماته ئې كړه،د هغې نه ورستو حضرت ابوبكر رضي الله عنه خطبه اولوستله،او خلقو ته ئې عذر كولو سره اووئيل،په الله تعالى قسم،څه يو ورځ يا شپه هم ددې امارت حريص نهٔ يم،او نهٔ مې د الله تعالى نه په پټه يا په ښكاره غوښتلې دې،

[1] السنن الكبرى للبيهقى:١٤٣،٨،والبداية والنهاية:٢٩٨،٦،بيروت١

[2] مستدرك حاكم،كتاب معرفة الصحابة:٦٦،٣،السنن الكبرى،باب قتال أهل البغى:١١٥٢،٨

Maktaba Tul Ishaat.com

مهاجرینو د هغه خبره قبوله کړه، او حضرت علی رضی الله عنه او زبیر رضی الله عنهما اووئیل مونږ صرف په دې وجه خفه شوې وو، چې مونږ په مشوره کښې نۀ وو شامل کړې شوې، کنې مونږ هم حضرت ابوبکر د خلافت د ټولو نه زیات مستحق منو، هغه صاحب د غار دې، او مونږ د هغۀ شرافت او فضیلت پیژنو، رسول الله ﷺ هغه ته په خپل ژوند کښې د مونځ کولو حکم اوکړو، او د حضرت علی رضی الله عنه د شان سره مناسب هم دغسې وو، (چې هغۀ د صدیق اکبر خلافت اومنلو).

آثار هم په دې باندې ګواه دی، لکه څنګه چې د هغۀ د ابوبکر سره په مونځونو کښې شریك کیدل، "ذی القصه" د پاره د هغوی سره وتل، هغوی رضی الله عنه ته نصیحتونه کول او مشورې ورکول وغیره...... او تر کومې چې د حضرت فاطمې رضی الله عنها د وفات نه ورستو د بیعت تعلق دې، نو هغه دویم بیعت وو، چې د نبی علیه السلام د میراث اخستلو ورکولو په حقله او سختو خبرو په ماحول کښې د کیدونکې بیعت د ازالې د پاره وو، او پاتې شو د نبی علیه السلام په میراث کښې د ابوبکر سخت موقف نو هغه د نص یعنی "لانُورث، ماترکنا صدقة" په بناء باندې وو.

د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خپل "أحق" کیدو اظهار: ددۀ د روایاتو تائید د بلاذری د "أنساب الأشراف" د یو روایت نه هم کیږی، چې د هغې الفاظ داسې دی:

"حدثنا حماد بن سلمة أنبأنا الحريري عن أبي ضمرة قال: لما بايع الناس أبابكر اعتزل علي والزبير فبعث إليهما عمر بن الخطاب وزيد بن ثابت فأتيا منزل علي فقرعا الباب فنظر الزبير من قترة ثم رجع إلى علي فقال: هذان رجلان من أهل الجنة وليس لنا أن نقاتلهما، قال: افتح لهما، ثم خرجا معهما حتى أتيا أبابكر، فقال أبوبكر: يا علي أنت ابن عم رسول الله وصهره ﷺ فتقول أني أحق بهذا الأمر، لاها الله لأنا أحق به منك، قال: لا تثريب يا خليفة رسول الله ابسط يدك أبايعك فبسط يده فبايعه، ثم قال للزبير بن العوام تقول أنا ابن عمة رسول الله ﷺ وحواريه وفارسه وأنا أحق بالامر، لاها الله أنا أحق به منك، فقال: لا تثريب يا خليفة رسول الله ﷺ ابسط يدك فبسط يده فبايعه".(۱)

د روایت خلاصه داده. کله چې خلقو د حضرت ابوبکر رضی الله عنه سره بیعت اوکړو، نو (په دغه وخت کښې) علی المرتضی او زبیر بن العوام د بیعت نه پاتې شو، نو ابوبکر الصدیق رضی الله عنه دې دواړو پسې عمر بن الخطاب او زید بن ثابت انصاری (رضی الله عنهما) اولیږل، هغوی د حضرت علی رضی الله عنه کور ته رسیدو سره دروازه اوټکوله، زبیر (رضی الله عنه) (په دې وخت کښې) دروازې اړخ ته اوکتل او واپس کیدو سره ئې حضرت علی رضی الله عنه ته اووئیل، چې دا دواړه بزرګان د جنتیانو نه دی، دوی سره زمونږ جهګړه کول صحیح نۀ دی، بیا ئې د حضرت علی رضی الله عنه په وینا باندې دروازه کلاؤ کړه، او بهر راوتلو سره هغوی سره شو، تر دې چې دواړه حضرات ابوبکر صدیق ته اورسیدل، ابوبکر رضی الله عنه اووئیل اې علی! تۀ د رسول الله ﷺ د ترۀ څوئې او زوم

(۱) أنساب الأشراف للبلاذری: ۱/۱۵۵۷

Maktaba Tul Ishaat.com

نې، ته د خلافت په معامله کښې خپل ځان زیات حق دار ګڼړې، (په حقیقت کښې) زۀ زیات مستحق یم، حضرت علی رضی الله عنه اووئیل، اې خلیفۀ رسول ! څۀ غصه نۀ دی کول پکار. لاس راوړاندې کړه زۀ بیعت کوم، حضرت ابوبکر رضی الله عنه لاس وړاندې کړو. او حضرت علی رضی الله عنه بیعت اوکړو.

بیا ابوبکر رضی الله عنه زبیر بن العوام ته هم دغسې اووئیل، چې اې زبیر! چې ته د رسول الله ﷺ د ترور ځوئې ئې، او د رسول الله ﷺ حواری (خاص ملګرې) ئې. او د رسول الله شهسوار (فارس) ئې، ته د خپل ځان متعلق خیال کوئ، چې ته ددې کار زیات مستحق ئې، (حال دادې) زۀ زیات حق دار یم، نو زبیر بن العوام اووئیل، اې خلیفۀ رسول خدا! غصه او ملامتیا نۀ دی کول پکار، لږ خپل لاس رامخکې کړه، هغوی خپل لاس مخکې کړو. او زبیر رضی الله عنه بیعت اوکړو.

ددې ټولو روایاتو نه صفا معلومیږی، چې حضرت علی رضی الله عنه د حضرت صدیق په لاس باندې بیعت کړې وو، او په دې کښې ئې تاخیر هم نۀ وو کړې، بلکه په تُندئ سره ئې بیعت کړې وو، د تاخیر چې کوم خیال دې، دا د راویانو خپل خیال دې، او حقیقت سره ددې هیڅ تعلق نشته.

د شیعه ګانو اعتراف: او د خوند خبره داده، چې دا خبره صرف اهل سنت علماء او محققین نۀ وائی، بلکه شیعه علماؤ هم دا وئیلی دی، د نهج البلاغة مشهور شارح ابن أبی الحدید پورته ذکر شوې روایت نقل کړې دې، وئیلې ئې دی:

"قال علی والزبیر ما غضبنا إلا ...... لانا أخرنا فی المشورة وإنا لنری أبابکر أحق الناس بها، إنه صاحب الغار وإنا لنعرف له سنّه، وأمره رسول الله ﷺ وهو حیّ". (1)

خلاصه داده چې: "حضرت علی رضی الله عنه او زبیر بن العوام رضی الله عنهما دواړو اووئیل چې زمونږ دا (عارضی) خفګان صرف په مشوره کښې د نۀ شاملولو په وجه باندې وو، (حال دادې) مونږ ابوبکر رضی الله عنه د نورو خلقو نه د خلافت زیات مستحق ګڼړو. او د غار د صُحبت فضیلت دۀ ته حاصل دې، (یعنی د ثانی اثنین لقب لری)، مونږ د هغوی د بزرګئ اعتراف کوو. او رسول اکرم ﷺ په خپل ژوند کښې دۀ ته (د مسلمانانو) د مونځونو د امامت کولو حکم کړې وو".

د ابن جریر طبری روایت دې، هغه وائی: "......عن حبیب بن أبی ثابت قال: کان علیّ فی بیته إذ أتی، فقیل له، قد جلس أبوبکر للبیعة فخرج فی قمیص، ما علیه إزار ولا رداء عَجَلاً کراهیة أن یُبطئ عنها حتی بایعه، ثم جلس إلیه وبعث إلی ثوبه فأتاه فتجلّله ولزم مجلسه". (2)

یعنی "حبیب بن أبی ثابت روایت کوی چې حضرت علی رضی الله عنه کور کښې ناست وو، خبر ملاؤ شو، چې حضرت ابوبکر رضی الله عنه (د خلافت) د بیعت د پاره په مسجد کښې ناست دې، نو حضرت علی رضی الله عنه بغیر د څۀ تاخیر کولو نه په تُندئ سره په ضروری لباس کښې لنګ او څادر

(1) شرح نهج البلاغة: ۱۱۵٤،۱

(2) تاریخ ابن جریر طبری: ۱۲۰۱،۳

Maktaba Tul Ishaat.com

پريښودو سره صرف په قميص كښې د كور نه بهر راغلو، چې چرته ناوخته نهٔ شى. او د بيعت مجلس ته رسيدو سره ئې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه سره بيعت اوكړو. او په هغه ځائې كښې د هغوى په خدمت كښې كيناستو. او د دغه ځائې نه ئې كس اوليږلو د كور نه ئې څادر وغيره راؤغوښتل او په دې مجلس كښې شامل شو".

ددې روايت نه صفا معلوميږى چې حضرت على رضي الله عنه حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه سره په بيعت كولو كښې څهٔ تاخير نهٔ وو كړې، او په دې موقعه باندې ئې د هغوى رضي الله عنه په لاس باندې بيعت اوكړو، په روايت كښې د حضرت على رضي الله عنه په دومره تُندئ سره د راتلو ذكر دې، چې د پوره لباس اچولو د پاره هم هغوى صبر اونهٔ كړو..........

په بيعت كښې د قران كريم د جمع كولو په سبب تاخير: د بيعت په سلسله كښې د حضرت على رضي الله عنه ددې تاخير (كهٔ شوى وى) په بعضې رواياتو كښې يوه بله وجه مذكور ده.

ابن عبد البر په "الاستيعاب" كښې فرمائى: "لما بويع أبوبكر الصديق رضي الله عنه أبطاء علي رضي الله عنه عن بيعته وجلس في بيته فبعث إليه أبوبكر ما أبطاء بك عني أكرهتَ إمارتي؟ فقال علي: ما كرهتُ إمارتك ولكني آليت أن لا أرتدي ردائي إلا إلى صلوة حتى أجمع القرآن". (١)

"حاصل دادې......كله چې حضرت ابوبكر الصديق رضي الله عنه سره خلقو بيعت اوكړو، نو حضرت على المرتضى رضي الله عنه ددې بيعت نه تاخير اوكړو، او په كور كښې ناست پاتې شو، نو ابوبكر صديق رضي الله عنه هغوى پسې سړې اوليږلو او پوښتنه ئې ترې اوكړه، چې تاسو (د بيعت په معامله كښې ولې مؤخر شوى ئې؟ آيا تهٔ زما امارت نهٔ خوښوې، نو على المرتضى جواب وركړو، چې زهٔ ستاسو په امارت خفه نهٔ يم، ولې ما قسم كړې دې، چې زهٔ به تر هغې څادر نهٔ په سر كوم، ولې صرف د مونځ د پاره، تر دې چې زهٔ قرآن كريم د مختلف ځايونو نهٔ جمع نهٔ كړم".

ددې روايت نه معلوميږى، چې د حضرت صديق اكبر د خلافت په سلسله كښې كله چې صحابهٔ كرامو هغوى سره بيعت اوكړو، نو حضرت على رضي الله عنه د قرآن كريم د جمع كولو په سلسله كښې مشغوليت اختيار كړو، او بيعت ئې اونهٔ كړو، تر دې چې ابوبكر صديق هغهٔ پسې سړې اوليږلو، او ورته ئې اووئيل، چې آيا تهٔ زما امارت نهٔ خوښوې؟ حضرت على رضي الله عنه اووئيل نه داسې څهٔ خبره نشته، ولې مونږ قرآن كريم جمع كول غوښتل، بعضې حضرات وائى په دې كښې او په وړاندينو رواياتو كښې منافات دې، ځكه چې په هغې كښې بغير د تاخير نه او يا بغير د څهٔ وجهې نه په لږ تاخير سره د بيعت ذكر دې، او په دې دويم روايت كښې د يو مقصد په وجه د هغه د تاخير ذكر دې؟

ددې جواب دادې، چې په اول كښې د هغوى رائې هم دغه جوړه شوې وه، چې د ټولو نه اهم كار د قرآن كريم جمع كول دى، د هغې نه ورستو په دې پوهه شو چې د ټولو نه اهمه مسئله بيعت دې، او بيا هغوى خپله اولنۍ رائې پريښودو سره په دويمې رائې باندې عمل كولو ته

١) الاستيعاب معه إصابه: ٢/ ٢٤٤، تذكرة الصديق..........

Maktaba Tul Ishaat.com

تيار شوي دي۔
دا جواب هم ورکړې شوې دې، چې د جمع قرآن نه حفظ قرآن مراد دې، او د هغې په وجه هغوی نهٔ وو راغلي، او بيا د څهٔ لږ تاخير نه ورستو تلو سره هغوی بيعت هم کړې وو، دا خو په اعتبار د سند سره روايت د صحيح منلو په صورت کښې جواب دې، ګنې نو د روايت په حقله د حافظ ابن حجر نه دا هم منقول دی، "هذا الأثر ضعيف لانقطاعه".([1])
په هر حال کښې د پورته روايت نه دا خبره معلومه شوه، چې حضرت علی رضی الله عنه په دغه وخت کښې د حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه په لاس بيعت کړې وو.

په احاديثو کښې د شپږو مياشتو ورستو بيعت صراحت او د هغې توجيهات: هآ! يوه خبره دلته د غور وړ ده، او هغه دا چې په بخاری، مسلم، مسند ابی عوانه، سنن کبرٰی للبيهقی، تاريخ ابن جرير طبری، أنساب الأشراف للبلاذری وغيره کښې د هغې روايت هم ذکر دې، چې د هغې نه د شپږو مياشتو په تاخير سره حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د بيعت د پاره د راضی کيدو اندازه کيږی، د صحيحينو روايت دې، چې په هغې کښې په تفصيل سره دا ذکر دی، کله چې د رسول الله ﷺ وصال اوشو، نو د هغوی ﷺ لور حضرت سيده فاطمه رضی الله عنها د ابوبکر رضی الله عنه نه د مالِ فئ، خصوصًا د مالِ فدك او خيبر د خمس وغيره مطالبه اوکړه. حضرت ابوبکر رضی الله عنه اوفرمائيل، د رسول الله ﷺ ارشاد دې، "لانورث، ماترکنا صدقة" په دې وجه زهٔ د هغوی ﷺ مخالفت کولو سره تاسو (حضرت فاطمې) ته څهٔ درکړم، دا نهٔ شی کيدې، په دې وجه حضرت فاطمې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه نه خفګان اختيار کړو، او د مرګه پورې ئې هغوی سره څهٔ خبرې اونهٔ کړې، شپږ مياشتو پورې حضرت فاطمه ژوندئ وه، او په دې زمانه کښې هغه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه نه خفه وه، او حضرت علی رضی الله عنه هم د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په لاس بيعت اونهٔ کړو، او د حضرت فاطمې د عوې او خيال سره ئې موافقت اوکړو، شپږ مياشتې ورستو کله چې د حضرت فاطمې وفات اوشو، نو حضرت علی رضی الله عنه د حضرت فاطمې رضی الله عنها او خپلو شکايتونو په سلسله کښې حضرت ابوبکر رضی الله عنه سره خبرې اترې اوکړې، چې په هغې ډير بحث او مباحثه اوشوه، بيا په آخر کښې هغوی د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په لاس باندې بيعت اوکړو، او حضرت ابوبکر رضی الله عنه هم د شپږ مياشتو په تاخير سره په بيعت کولو کښې د هغوی معذرت قبول کړو، او د هغوی د فضائلو او مناقبو اقرار ئې اوکړو.

د حديث الفاظ دی: "وکان لعلیّ من الناس وجهٌ حياةَ فاطمة، فلما توفيت استنكر علیٌّ وجوهَ الناس فالتمس مصالحةَ أبی بكر ومبايعته ولم يكن يبايع تلك الأشهر".([2])
يعنی د حضرت علی رضی الله عنه د حضرت فاطمې په ژوند کښې يو حيثيت وو، او کله چې حضرت فاطمه وفات شوه، نو حضرت علی رضی الله عنه د خلقو مخونه بدل شوې محسوس کړل، نو بيا هغوی

[1]) الإتقان للسيوطی: ١٥٧/١
[2]) صحيح البخاری، کتاب المغازی، باب غزوة خيبر، رقم (٤٢٤٠، ٤٢٤١)، مسلم، باب حکم الفئ ١

Maktaba Tul Ishaat.com

د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ سره صلح اوکړه، او د هغوی په لاس ئې بیعت خواست اوکړو، حال دا وو چې هغوی دې شپږو میاشتو پورې بیعت نهٔ کولو.
ددې نه معلومیږي، چې حضرت علی رضی اللہ عنہ تر شپږو میاشتو پورې د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ په لاس باندې بیعت نهٔ وو کړې، بیا دا څنګه وئیلې شی، چې هغوی په هغه وخت بیعت کړې وو؟
"أنساب الأشراف" کښې بلاذری هم دغه فرمائی:
"لم يبايع عليّ ابابكر حتى ماتت فاطمةُ بعد ستة أشهر فلما ماتت ضرع إلى صلح أبي بكر".[1] حضرت علی رضی اللہ عنہ د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ سره بیعت اونهٔ کړو، حتیٰ چې شپږ میاشتې ورستو حضرت فاطمه وفات شوه، نو هغوی (حضرت علی رضی اللہ عنہ) په صلح کولو باندې مجبور شو.
د طبری او مسند أبی عوانه الفاظ دادی:
"فقال رجل للزهری أفلم يبايعه على ستة أشهر؟ قال لا! ولا أحد من بني هاشم، حتى بايعه عليّ".[2]
یو سړی زهری ته اووئیل آیا علی رضی اللہ عنہ د شپږو میاشتو پورې بیعت نهٔ وو کړې؟ هغوی اووئیل، هاؤ (نهٔ ئې وو کړې)! او په بنو هاشمو کښې چا هم بیعت نهٔ وو کړې، تردې پورې چې حضرت علی رضی اللہ عنہ بیعت اوکړو نو بیا نورو هم بیعت اوکړو.
معمر وائی: "قلتُ للزهری کم مکث فاطمة بعد النبی ﷺ؟ قال ستة أشهر، فقال رجل للزهری: فلم يبايعه عليّ حتى ماتت فاطمة، قال ولا أحد من بني هاشم".[3]
ما زهری ته اووئیل، د رسول الله ﷺ نه ورستو حضرت فاطمه رضی اللہ عنہا د څومره مودې پورې ژوندې وه؟ وې وئیل شپږ میاشتې، نو یو سړی زهری ته اووئیل، آیا حضرت علی رضی اللہ عنہ د فاطمې رضی اللہ عنہا د وفات پورې بیعت نهٔ وو کړې؟ وې وئیل په بنو هاشمو کښې چا هم نهٔ وو کړې.
ددې جواب دادې، چې دا روایت په صحیح بخاری او صحیح مسلم کښې په اختصار سره موجود دې، په دې وجه پوره خبره واضحه نهٔ شوه، او په مسند أبی عوانه، السنن الکبریٰ للبیهقی او تاریخ طبری وغیره دا په پوره طریقې سره ذکر کړې دې، او په هغې کښې دا تصریح ده، "قال رجل للزهری" یا بیا "قلت للزهری" او چې یو سړې پوښتنې والا وی نو ښکاره خبره ده، چې هغه به د حضرت عائشې نه پوښتنه نهٔ کوی، چې د هغې دا روایت دې، او بیا په دې کښې تصریح ده چې د زهرې نه پوښتنه اوکړې شوه؟ په دې وجه دا خبره متعینه شوه، چې دا د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا قول نهٔ دې بلکه د زهری (راوی) قول دې، او صرف دا نه، د حضرت صدیق اکبر او حضرت فاطمې رضی اللہ عنہا په مینځ کښې د اختلاف او خفګان خبره هم صرف زهری نقل کړې ده.

[1] أنساب الأشراف: ۱۵۸۶،۱
[2] مسند أبی عوانة: ۱۱۴۶،۴
[3] السنن الکبریٰ: ۱۳۰،۶

Maktaba Tul Ishaat.com

په زهری راوی باندې کلام: اوس د زهرې په حقله اهل حدیث څۀ وائی.دا به کتل وی،په دې سلسله کښې حضرت مولانا محمد نافع مدظله ډیر مفید او مفصل بحث فرمائیلې دې،دلته مونږ د هغې مختصراً ذکر کوؤ.(١)

یوه خبره خو د هغۀ په حقله دا کړې شوې ده،چې هغه په احادیثو کښې "ادراج" کوی.او په ذکر کړې شوی روایت کښې هم دا کلمات د هغۀ د اړخ نه مُدرَج دی،د هغۀ د "ادراج" یوه نمونه د مسلم په یو روایت کښې اوګورئ:

"حدثنا یحیی بن یحیی التیمی قال: أخبرنا إبراهیم بن سعد عن ابن شهاب (الزهری) عن عامر بن سعد عن أبیه قال عادنی رسول الله ﷺ فی حجّة الوداع........".

ددې په آخر کښې دا الفاظ راځی: "قال: رثی له رسول الله ﷺ مِن أن توفّی بمکّة".(٢)

امام نووی ددې الفاظو متعلق وائی:

قال العلماء: هذا من کلام الراوی، ولیس هو من کلام النبی ﷺ.

بیا وړاندې هغه دا خبره چیړلې ده،چې ددې قائل کوم راوی دې،نو وې وئیل:

"واختلفوا فی قائل هذا الکلام مَن هو؟ فقیل هو سعد بن أبی وقاص وقد جاء مفسّراً فی بعض الروایات قال القاضی، وأکثر ما جاء أنه من کلام الزهری".(٣)

په دې خبره کښې اختلاف شو چې ددې قائل څوک دې،بعضو اووئیل چې سعد بن أبی وقاص ددې "قائل" دې،ولې اکثرو دغه اووئیل چې ددې قائل (ابن شهاب) زهرې دې،او دا د قاضی عیاض قول دې.

د ابن شهاب زهری په روایت کښې د هغه مدرَج کلمات هم وی،ددې دویمه قرینه داده،چې امام مسلم فرمائی: "قال أبو الحسن مسلم (بن الحجاج القشیری): هذا الحرف: ـیعنی: قوله: تعالَ أقامرك فلیتصدق ـ لا یرویه أحد غیر الزهری: قال: وللزهری نحواً من تسعین حرفاً یرویه عن النبی ﷺ لا یشارکه فیه أحد بأسانید جیاد".(٤)

وې فرمائیل د حدیث الفاظ "تعال أقامرك، فلیتصدق" د زهری نه علاوه چا هم نۀ دی روایت کړې،او تقریباً د زهری تر لس کم سلو (٩٠) پورې حدیثونه دی،چې هغه د رسول الله ﷺ نه په عمده سندونو سره نقل کوی،او په هغې کښې د هغۀ سره څوک هم شریک نۀ دی.

---

(١) د نور تفصیل د پاره اوګورئ "رحماء بینهم": ١٢٣٨/١

(٢) صحیح مسلم، کتاب الوصیة، باب الوصیة بالثلث، رقم (٤١٥٨)

(٣) اوګورئ، المنهاج شرح صحیح مسلم بن الحجاج: ٨٢/١١، دارالمعرفة بیروت

(٤) المنهاج شرح صحیح مسلم بن الحجاج: ١١٠/١١، کتاب الإیمان، باب من حلف باللّات والعزّی فلیقل: لا إلٰه إلا الله

Maktaba Tul Ishaat.com

دريم شاهد ددې دادې،چې امام مسلم د خپل صحيح په کتاب الفضائل کښې يو روايت نقل کوی: "سفيان بن عُيينه عن الزهرى سمع جبيرَبن مطعم عن أبيه أن النبى ﷺ قال: أنا محمد وأنا أحمد وأنا الماحى، الذى يمحى بى الكفر، وأنا الحاشر الذى يحشر الناس على عَقِبِى وأنا العاقب والعاقب الذى ليس بعده نبى".([1])

ددې نه ورستو ددې باب په دريم سند کښې دا الفاظ راغلی دی:

"وفى حديث معمر قال: قلتُ للزهرى: وما العاقب؟ قال: الذى ليس بعده نبى".([2])

علامه جلال الدين سيوطی په تنوير الحوالك شرح مؤطا امام مالك کښې فرمائی:

"زاد مسلم وغيره من طريق ابن عيينة والعاقب الذى ليس بعده نبى وهو مُدرج من تفسير الزهرى".([3])

يعنی په صحيح مسلم کښې دعاقب چې کوم تفسير مذکور دې،دا د زهری مدرج الفاظ دی.

د بيعت په حقله د زهری په روايت باندې د علماؤ عدم اعتماد: ددې حوالو نه دا خبره خو معلومه شوه،چې د ابن شهاب زهری د "ادراج فى الرواية" عادت دې،او ددې په بناء باندې وئيلې شی،چې په مبحوث عنه روايت کښې د حضرت علی رضي الله عنه شپږ مياشتې ورستو د بيعت ذکر هم د زهری خپل دې،اوس دا خبره چې د علماء حديث د زهرې ددې قول متعلق څۀ رائې ده،نو په دې حوالې سره علامه بيهقی فرمائی:

"وقول الزهرى فى قعودِ علىٍّ عن بيعةِ أبى بكر رضي الله عنه حتى توفيت فاطمة منقطع، وحديث أبى سعيد الخدرى فى مُبَايَعته إياه حتى بُويِع بيعةَ العامة بعد السقيفة أصح".([4])

او د حضرت ابو بکر رضي الله عنه بيعت نه د حضرت علی رضي الله عنه د حضرت فاطمی رضي الله عنها د وفات پورې د پاتې کيدلو چې د زهری کوم قول دې،هغه سنداً منقطع دې،او ددې په مقابله کښې د حضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه هغه حديث زيات صحيح دې،چې په هغې کښې دا مذکور دی،چې حضرت علی رضي الله عنه د عام بيعت په وخت کښې د حضرت ابوبکر رضي الله عنه په لاس باندې بيعت اوکړو.

د حضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه هغه حديث مراد دې،چې وړاندې ذکر شوې دې،او امام احمد، حاکم او بيهقی وغيره نقل کړې دې.

امام بيهقی په نور صراحت سره فرمائی:

"والذى روى أن علياً لم يبايع أبابكر ستةَ أشهر ليس من قول عائشة إنما هو من قول الزهرى فأدرجه بعض الرواة فى الحديث عن عائشة فى قصة فاطمة، وحفظه معمر بن راشد فرواه مفصلاً وجعله من قول الزهرى منقطعاً

[1]) صحيح مسلم،باب فى أسمائه ﷺ،رقم:۱۶۲۵۱

[2]) صحيح مسلم،باب فى أسمائه شرح،رقم:۱۶۲۵۲

[3]) تنوير الحوالک شرح مؤطاء امام مالک،کتاب الحج:۲۶۳،۱،رقم:۱۱۸۲۳

[4]) السنن الكبرىٰ للبيهقی:۳۰۰،۶،کتاب قسم الفيئ والغنيمة۱

Maktaba Tul Ishaat.com

من الحديث، وقد روينا فى الحديث الموصول عن أبى سعيد الخدرى ومن تابعه من أهل المغازى أن علياً بايعه فى بيعةِ العامة بعد البيعة التى جرت فى السقيفة".([1])

يعنى كوم چې هغه روايت دې، چې حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبكر رضی الله عنه په لاس تر شپږو مياشتو پورې بيعت نهٔ وو کړې، دا د حضرت عائشې رضی الله عنها قول نهٔ دې، بلكه د زهرى قول دې، لكه څنګه چې د حديث بعضې راويانو د حضرت فاطمې رضی الله عنها په قيصه كښې د حضرت عائشې رضی الله عنها نه نقل كړې دى، او معمر بن راشد دا حفظ كړل او مفصل ئې روايت كړل، او دا ئې د زهرى قول اوګرځولو، چې د حديث نه جدا دې، او مونږ د ابو سعيد خدرى او په اهل مغازى كښې د هغهٔ د نورو متابعينو نه موصول حديث روايت كړې دې، چې حضرت علی رضی الله عنه په سقيفه بنى ساعده كښې د جارى شوې بيعت نه ورستو په عام بيعت كښې د حضرت ابوبكر رضی الله عنه په لاس بيعت كړې وو.

د تطبيق او د جمع بين الروايات صورت: حافظ ابن حجر رحمه الله په دې سلسله كښې په ډير ښكلې الفاظو سره تطبيق بيان كړې دې، هغه فرمائى:

"وقد صحّحَ ابن حبان وغيره من حديثِ أبى سعيد الخدرى وغيره أن علياً بايع أبابكر فى أول الأمر، وأما ما وقع فى مسلم "عن الزهرى أن رجلاً قال له لم يبايع علىّ ابابكر حتى ماتت فاطمةُ، قال لا، ولا أحد من بنى هاشم" فقد ضعفه البيهقى بأن الزهرى لم يسنده، وأن الرواية الموصولة عن أبى سعيد أصح، وجمع غيرُه بانه بايَعه ثانيةً مؤكدةً للأولى لإزالة ما كان وقع بسبب الميراث كما تقدم، وعلى هذا فيحمل قول الزهرى لم يبايع علىّ فى تلك الأيام على ارادة الملازمة له والحضور عنده وما أشبه ذلك، فان فى انقطاع مثلِه عن مثله مايوهم مَن لا يعرف باطن الأمر أنه بسبب عدم الرضا بخلافته فأطلق من أطلق ذلك وبسبب ذلك أظهر على المبايعةَ التى بعد موت فاطمة عليها السلام لإزالة هذه الشبهة".([2])

ابن حبان وغيره د ابوسعيد خدرى وغيره هغه حديث صحيح ګرځولې دې، چې په هغې كښې دا خبره وئيلې شوې ده، چې حضرت علی رضی الله عنه په شروع كښې د ابوبكر په لاس بيعت كړې وو، او هغه چې مسلم كښې د زهرى نه منقول دى، چې هغوى ته يو سړى اووئيل چې حضرت علی رضی الله عنه د ابوبكر په لاس بيعت نهٔ وو کړې، تر دې چې حضرت فاطمه وفات شوه؟ او زهرى اووئيل، نه، او په بنو هاشم كښې چا هم بيعت نهٔ وو كړې، نو دا روايت بيهقى ضعيف ګرځولې دې، څكه چې زهرى دا مسند نهٔ دې ذكر كړې، او د ابوسعيد چې كوم موصول روايت دې، هغه زيات صحيح دې، او بعضې حضراتو دا دواړه اقوال جمع كړې دى، او په دې كښې ئې تطبيق كړې دې، او وئيلې ئې دى، چې بيعت اول هم شوې وو، او بيعت ورستو هم اوشو، او دويم بيعت د اول د پاره مؤكد وو، او ددې مقصد هغه وهم ختمول وو، چې د

[1]) الاعتقاد على مذهب السلف للبيهقى، ص: ١١٨٠
[2]) فتح البارى: ١٦٣١.٩

Maktaba Tul Ishaat.com

ميراث په حوالې سره د حضرت ابوبكر رضي الله عنه او د حضرت فاطمې رضي الله عنها په مينځ كښې راغلې وو، نو په دې صورت كښې به د زهرى د قول معنى دا وى چې حضرت على رضي الله عنه په ابتداء كښې داسې بيعت نۀ وو كړې، چې د ابوبكر سره شوې وو، او هغوى سره حاضر وو، او څۀ داسې صورت به وو.........او د حضرت على رضي الله عنه په شان سړې چې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په شان سړى سره داسې بيعت چې د هغوى په مينځ كښې مضبوط تعلق، ناسته پاسته نۀ وى، په دې سره په خلقو كښې د اختلاف، خفګان ناراضتيا تاثر پيدا شو، چې يو قدرى امر وو، ځكه چې حضرت على رضي الله عنه داسې سړې نۀ وو، چې د پردو په شان رسمى بيعت كولو سره برى الذمه شوې وو، بلكه د بيعت كولو په صورت كښې هغوى ته (د ابوبكر سره) پوره ملګرتيا كول پكار وو، چې په نظر رانغله، د دننه صورت حال نه د نۀ خبريدو دا خيال چې حضرت على رضي الله عنه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه د خفګان او د هغوى په خلافت باندې د معترض كيدو په وجه جدا پاتې شو، دا په هغه وخت كښې ختم شو، چې حضرت على رضي الله عنه د حضرت فاطمې رضي الله عنها د وفات نه ورستو د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په لاس كلاؤ بيعت اوكړو، دې د پاره چې دا شبهه ختمه شي. هم دغه خبره قسطلانى هم وئيلې ده.[1]

د حضرت عائشې رضي الله عنها د روايت په حوالې سره توجيهات: په هرحال كښې د حضرت عائشې رضي الله عنها دا روايت چې په هغې كښې د حضرت على رضي الله عنه شپږ مياشتې ورستو د بيعت كولو ذكر دې، زمونږ علماء ددې ځلور توجيهات كوى، يا داسې اووائې چې ځلور جوابات كوى:

①:- قاعده ده، "ليس الخبر كالمعاينة" يا شنيده كې بود مانند ديده، په دې وجه مونږ وايو چې د حضرت عائشې رضي الله عنها د روايت په مقابله كښې به د هغه صحابهٔ كرامو روايت زيات راجح او قابل قبول وى، چې هغوى د بيعت د ثبوت ذكر كړې دې، ځكه چې هغوى به ددې په خپلو سترګو د ليدلو ګواهان وى، او ظاهره ده چې حضرت عائشه رضي الله عنها خو هلته حاضره نۀ وه، نو د هغې وئيلې شوې خبره (صرف د مسموع كيدو په وجه) به مرجوح ګرځولې شي.

②:- د شپږو مياشتو والا روايت كښې د بيعت د نفى ذكر دې، او په نورو روايتونو كښې د اثبات. او اثبات په نفى باندې مقدم وو، او د نفى په مقابله كښې زيات راجح او قوى وو.

③:- په ګڼ شمير احاديثو كښې د زمانې د امام پيژندل او د هغۀ تصديق كول ضرورى ګرځولې شوى دى، د هغه رواياتو تقاضا داده، چې حضرت على رضي الله عنه به بيعت كړې وى، ځكه چې دومره لوئې سړې داسې قسمه لوئې جرم څنګه كولې شي، اګر چې هغه عارضى او وختى ولې نۀ وى.

④:- په كوم روايت كښې چې د بيعت د تاخير ذكر دې، هغه د ابن شهاب زهرى منقطع او غير متصل روايت دې، او بل اړخ ته د ابو سعيد خدرى رضي الله عنه په صحيح او موصول روايت كښې د فى الفور بيعت ذكر دې، نو ښكاره خبره ده، چې دويم حديث د عمل كولو وړ دې نۀ چې اول.[2]

---

[1]) إرشاد السارى: ١٥٨/٨\

[2]) "رحماء بينهم": ٢٤٢/١، ٢٤٣\

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت علی رضی الله عنه د تاخیر نه بغیر د بیعت کولو نور شواهد او دلائل: د حافظ ابن کثیر رحمه الله صریح عبارتونه په دې حوالې سره وړاندې هم تیر شوی دی، دلته دې د هغهٔ دا الفاظ اوکتلې شی:

"مبايعة علي بن أبي طالب أما في أول اليوم أو في اليوم الثاني من الوفاة وهذا حق؟ فإن علي بن أبي طالب لم يفارق الصديق في وقت من الأوقات ولم ينقطع في صلاة من الصلوة خلفه كما سنذكره وخرج معه إلى ذي القصة لما خرج الصديق شاهراً سيفه يريد قتال أهل الردة".

ددې نه معلومیږی چې حضرت علی رضی الله عنه د وفات النبی ﷺ په اوله یا دویمه ورځ د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په لاس بیعت کړې وو، هم دغه خبره ثابته ده، او هم دغه حق ده.

او دا په دې وجه چې یو خو حضرت علی رضی الله عنه په هیڅ یو وخت کښې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه نه نهٔ دې جدا شوې، په مشورو او ضروری کارونو کښې به برابر هغوی سره پاتې شوې دې، دویم په دې وجه چې حضرت علی رضی الله عنه هر مونځ حضرت ابوبکر رضی الله عنه پسې ادا کړې دې، او د هغوی په اقتداء کښې ئې د مونځ سلسله بالکل نهٔ ده منقطع کړې، دریم په دې وجه کله چې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه مرتدینو سره د قتال د پاره اودریدو نو حضرت علی رضی الله عنه هغوی سره شوې وو، او د هغوی په مشرئ کښې ئې د مرتدینو په قتال کښې برخه واخسته.

حضرت علی رضی الله عنه حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته "بلا فصل خلیفه" اووئیل: هم دغه شان د دار قطنی روایت دې چې په هغې کښې د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د "ذی القصه" د پاره د وتلو ذکر دې، او وئیلې شوی دی، کله چې ابوبکر د وتلو د پاره په سورلئ کیناستو، نو حضرت علی رضی الله عنه د هغوی د سورلئ واګې اونیسلې او وې فرمائیل:

"إلى أين يا خليفة رسول الله؟ أقول لك ما قال رسول الله يوم أحد شم سيفك ولا تفجعنا بنفسك، وارجع إلى المدينة فوالله لئن فجعنا بك لا يكون للإسلام نظام أبداً فرجع وأمضى الجيش".[1]

اې خلیفهٔ رسول الله چرته؟ زهٔ خو به تا ته هغه اووائم کوم چې رسول الله ﷺ د احد په ورځ وئیلې وو، خپله توره بوئ کړه، او مونږ د خپل ځان په حوالې سره خفه نهٔ کړې، مدینې ته واپس لاړ شئ، ځکه کهٔ تاسو له څهٔ اوشو نو د اسلام نظام به کله هم پاتې نهٔ شی، نو ابوبکر واپس شو او لښکر ئې اولیږلو.

دلته حضرت علی رضی الله عنه حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته "خلیفهٔ رسول الله" اووئیل، او دا ئې اووئیل: چې ستاسو په څهٔ کیدو سره به د اسلام نظام ته نقصان اورسیږی، نو هغوی د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د فضیلت او د بلا فصل خلیفه کیدو اعتراف کړې دې.

د صحابئ رسول حضرت سعید بن زید رضی الله عنه یو روایت هم ابن جریر طبری نقل کړې دې، چې په هغې کښې دا صراحت دې، چې د حضرت صدیق اکبر په بیعت کښې هیڅ یو صحابی تاخیر نهٔ وو کړې، د روایت الفاظ داسې دی:

[1] البداية والنهاية: ۶/۳۱۱

Maktaba Tul Ishaat.com

"قال عمرو بن حریث لسعید بن زید أشهدت وفاة رسول الله ﷺ؟ قال: نعم، قال: فمتی بویع أبابکر؟ قال: یوم مات رسول الله ﷺ، کرهوا أن یبقوا بعض یوم ولیسوا فی جماعة، قال فخالف علیه أحدٌ؟ قال لا! إلا مرتد أو مَن قد کاد أن یرتد لولا أن الله عزوجل ینقذهم من الأنصار. قال فهل قعد أحد من المهاجرین؟ قال: لا، تتابع المهاجرین علی بیعة من غیر أن یدعوهم". (۱)

عمرو بن حریث، د سعید بن زید نه پوښتنه کوی، چې تاسو د رسول الله ﷺ د وفات په وخت کښې موجود وې؟ هغوی اووئیل، هاؤ، نو وې وئیل چې د ابوبکر رضی الله عنه بیعت څهٔ وخت اوشو؟ وې فرمائیل څهٔ وخت چې د رسول الله وفات اوشو، نو صحابهٔ کرامو د ورځې څهٔ برخه هم په داسې حالت کښې تیرول خوښه نهٔ کړه، چې په هغې کښې هغوی په جماعت کښې نهٔ وی، او د هغوی باقاعده امیر نهٔ وی، (نو هم په دغه ورځ هغوی ابوبکر خلیفه جوړ کړو) سائل اووئیل آیا چا په دې بیعت کښې د ابوبکر رضی الله عنه مخالفت کړې وو؟ وې فرمائیل: نه، ماسوا د هغه چا نه چې مرتد وو، یا قریب الارتداد وو، کهٔ الله تعالی هغوی نهٔ بچ کول، وې وئیل آیا په مهاجرینو کښې چا انکار کړې وو؟ وې فرمائیل، مهاجرین خو پرله پسې بغیر د دعوت ورکولو نه راتلل او بیعت ئې کولو.

دحضرت علی رضی الله عنه دا اقرر چې ابوبکر رضی الله عنه رسول الله ﷺ وړاندې کړې وو: یو بل روایت اوګورئ:

"......حفص بن سلیمان عن إسماعیل بن أمیة عن سعید بن المسیب قال خرج علی بن أبی طالب رضی الله عنه لبیعة أبی بکر فسمع مقالة الأنصار قال علی بن أبی طالب رضی الله عنه: یا أیها الناس أیکم یؤخر من قدّم رسول الله ﷺ؟ قال سعید بن المسیّب فجاء علیّ بکلمة لم یأتِ بها أحد منهم". (۲)

حضرت علی رضی الله عنه د صدیق اکبر رضی الله عنه د بیعت د پاره د کور نه بهر تشریف راوړو، په لار کښې ئې د بعضې انصارو نه د بیعت متعلق څهٔ خبرې واوریدې نو وې فرمائیل، خلقو! کوم سړې رسول الله ﷺ مقدم فرمائیلې کړو هغه څوک مؤخر کولې شی، سعید بن المسیب فرمائی حضرت علی رضی الله عنه داسې مضبوطه خبره فرمائیلې ده چې ددې په شان خبره چا هم اونهٔ کړه.

د حضرت علی رضی الله عنه دا اقرار چې ابوبکر رضی الله عنه په دینی اعتبار سره د ټولو نه زیات افضل وو: علامه ابن عبد البر فرمائی:

"روی الحسن البصری عن قیس بن عبادة قال قال لی علی بن أبی طالب رضی الله عنه ان رسول الله تعالی علیه وسلم مرض لیالیَ وأیاماً ینادی بالصلاة فیقول مُروا أبابکر یصلی بالناس، فلما قُبض رسول الله ﷺ نظرتُ فاذا الصلاة علَمُ الإسلام وقِوام الدین فرضینا لدنیانا مَن رضی رسول الله ﷺ لدیننا فبایعنا أبابکر". (۳)

---

(۱) تاریخ ابن جریر طبری: ۱۰۲،۳، رحماء بینهم: ۱۲٤۵،۱

(۲) کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال لعلی المتقی، کتاب الخلافة، باب خلافة أبی بکر، رقم: ۱٤۱۵۳، مؤسسة الرسالة

(۳) الإستیعاب لابن عبد البر، فضائل أبی بکر الصدیق: ۱۲۹۷،۱

Maktaba Tul Ishaat.com

قيس بن عباده وائي چې حضرت علي رضي الله عنه ما ته ذكر اوكړو، چې نبي كريم ﷺ څو ورځې او څو شپې ناروغه وو، په دغه ورځو كښې به رسول الله ﷺ اعلان فرمائيلو چې خلقو ته ابوبكر د جمعې مونځ كوي، نو د هغوي ﷺ د ناروغتيا په ورځو كښې به صديق اكبر د جمعې مونځ كولو بيا كله چې د آقائې نامدار وصال اوشو نو ما غور اوكړو، او ما ته پته اولګيده چې مونځ د اسلام اهمه نښه ده، او د دين قيام ددې نه بغير ممكن نۀ دې، نو ددې اهم امر د پاره چې پيغمبر ﷺ څوك زمونږ د دين ذمه دار جوړ كړې دې، نو هم هغه مونږ د خپلې دنيا د پاره خوښوو، او داسې مونږ ابوبكر د خلافت د پاره خوښ كړو.

هم حضرت علي رضي الله عنه د ابوبكر رضي الله عنه استعفى مسترد كړې وه: د بلاذرى يو بل روايت دې:

"عن أبي الجحاف قال لما بويع أبوبكر وبايعه الناس قام ينادي ثلاثا أيها الناس قد أقلتكم بيعتكم فقال على والله لانقيلك ولا نستقيلك قدمك رسول الله ﷺ فما ذا يؤخرك". (١)

يعني "كله چې د ابوبكر سره بيعت اوشو او خلقو هغوي سره بيعت اوكړو، نو هغوي اودريدل او په اوچت آواز ئې درې وارئې اعلان اوكړو، چې ما ستاسو بيعت واپس كړو، يعني تاسو زما په ځائې څوك بل څوك خليفه جوړ كړئ، په دې باندې حضرت علي رضي الله عنه اودريدو او وې فرمائيل: نۀ مونږ ستاسو نه بيعت واپس اخلو، او نۀ تاسو ته ددې د واپس كولو وايو، د الله تعالى رسول تۀ وړاندې كړې ئې، نو هغه كوم څيز دې چې هغه تاسو ورستو كوي؟"

د زيد بن علي يو روايت دې، هغوي فرمائي، دوي آباء كرامو نقل كړې دى:

"قام أبوبكر على منبر رسول الله ﷺ فقال هل من كاره فأقيله ثلاثا يقول ذلك، فعند ذلك يقوم على بن أبي طالب فيقول: لا! والله لانقيلك ولا نستقيلك من ذا الذي يؤخرك وقد قدمك رسول الله". (٢)

ددې هم تقريباً هغه مضمون دې، كوم چې اوس پورته بيان شو.

د حضرت علي رضي الله عنه دا اظهار كول چې دې كمزورې نۀ دې، ولې خلافت ددۀ حق نۀ دې: يو بل روايت دې:

"عن قيس بن عباد قال قال على بن أبي طالب رضي الله عنه والذي خلق الحبة وبرء النسمة لوعهد إلي رسول الله ﷺ عهداً لجاهدت عليه ولم أترك ابن أبي قحافة يرقى درجة واحدة من منبره".

حضرت علي رضي الله عنه فرمائي، كوم ذات چې دانه رازغونه كړه، او روح ئې پيدا كړو، كۀ رسول الله ما سره د خلافت په حوالې سره څۀ عهد او وعده كړې وه، نو ما به د هغې د پاره جهاد كولو، او ابوبكر به مې د رسول الله ﷺ په منبر باندې يوئې پوړئ ختلو ته نۀ وو پريښودې.

د كنز العمال يو بل ډير مفصل روايت دې، چې د هغې نه په مكمله توګه د حضرات خلفاء ثلاثو او د حضرت علي رضي الله عنهم حيثيت واضح كيږي، روايت دادې:

---

١) أنساب الأشراف.......أمر السقيفة: ١٢٥٣.١

٢) الرياض النضرة فى مناقب العشرة ذكر استقالة أبى بكر من البيعة: ١١٢٢.١

Maktaba Tul Ishaat.com

"عن الحَسن قال لما قدم علىٌ البصرة فى أمر طلحة وأصحابه قام عبد الله بن الكواء وابن عباد فقالا يا أمير المؤمنين أخبرنا عن سيرك هذا أوَصية أوصالك بها رسول الله ﷺ أم عهداً عهده عندك، أم رايا رأيته حين تفرقت الأمة واختلفت كلمتها. فقال ما أكون أول كاذب عليه، والله ما مات رسول الله ﷺ موتاً فجاءة، ولا قُتل قتلاً ولقد مكث فى مرضه كل ذلك يأتيه المؤذن فيؤذنه بالصلاة فيقول: مروا أبابكر فليصل بالناس ولقد تركنى وهو يرى مكانى ولو عهد إلىّ شيئاً لقمتُ به، فلما قبض رسول الله ﷺ نظر المسلمون فى أمرهم فإذا رسول الله ﷺ قد ولّى أبابكر أمر دينهم فولّوه أمرَ دنياهم فبايعه المسلمون وبايعتُه معهم، وكنتُ أغزو إذا أغزانى وآخذ إذا أعطانى وكنتُ سوطاً بين يديه فى إقامة الحدود. فلو كانت محاباة عند حضور موته لجعلها فى ولده، فأشار لعمر ولم يألُ فبايعه المسلمون وبايعته معهم فكنتُ أغزو إذا أغزانى وآخذ إذا أعطانى وكنتُ سوطاً بين يديه فى إقامة الحدود فلو كانت محاباة عند حضور موته لجعلها فى ولده، وكره أن يتخير من معشر قريش رجلاً فيوليه أمر الأمة فلا تكون منه إساءة من بعده إلا لحقت عمر فى قبره فاختار منّا ستةً أنا فيهم لنختار للأمة رجلاً فلما اجتمعنا وثب عبد الرحمٰن بن عوف فوهب لنا نصيبه منها على أن نعطيه مواثيقنا على أن يختار من الخمسة رجلاً فيوليه أمرَ الأمة فأعطيناه مواثيقنا فأخذ بيد عثمان فبايعه ولقد عرض فى نفسى عند ذلك، فلما نظرتُ فى أمرى فإذا عهدى قد سبق بيعتى فبايعت وسلمتُ وكنتُ أغزو إذا أغزانى وآخذ إذا أعطانى، وكنتُ سوطاً بين يديه فى إقامة الحدود، فلما قتل عثمان نظرتُ فى أمرى فإذا الموثقة التى كانت فى عنقى لأبى بكر وعمر قد انحلت وإذا العهد الذى لعثمان قد وفّيت به". [1]

حضرت حسن وائی، کله چې د طلحه او د هغوی د جماعت په معامله کښې حضرت علی رضی الله عنه بصرې ته تشریف راوړو، نو عبدالله بن الکواء او ابن عباد د حضرت علی رضی الله عنه په خدمت کښې حاضر شو، او وې وئیل تاسو ددې سفر متعلق اووائې، آیا رسول الله ﷺ تاسو ته ددې متعلق وصیت کړې وو؟ یا ددې څۀ عهد او وعده ئې ستاسو نه واخسته، یا دا ستاسو رائې ده، چې امت متفرق کیږی، او د امت خبره ګډه وډه کیږی.

حضرت علی رضی الله عنه اووئیل، زۀ په رسول الله ﷺ باندې اول دروغ ویونکې نۀ یم، په خدائې قسم هغوی ﷺ ته څۀ ناڅاپه مرګ نۀ دې راغلې، او نۀ هغوی چا شهید کړی، بلکه هغوی ﷺ ناروغه وو، او موذن به راتلو او هغوی ته به ئې د مونځ وئیل، نو هغوی ﷺ به فرمائیل، ابوبکر ته اووائې چې د جمعې مونځ اوکړی، او زما مقام پیژندلو سره رسول الله ﷺ زۀ پریښودم، حال دا دې کۀ هغوی ﷺ زما په ذمه څۀ کار لګولې وې، نو زۀ به د هغې د پاره خامخا اودریدم، کله چې د رسول الله ﷺ وصال اوشو، نو مسلمانانو په خپلې معاملې کښې سوچ او فکر اوکړو، نو هغوی اولیدل، چې رسول الله ﷺ دوی ته په یوه دینی مسئله کښې

---

[1] کنز العمال خلافة أبى بکر، رقم: ۱۴۰۶۳، واتحاف الخیرة المهرة، کتاب قتال أهل البغی، رقم: ۱۳۴۳۶

Maktaba Tul Ishaat.com

ابوبكر ذمه وار جوړ كړې وركړې دې،نو دوى ولې هغوى په خپل دنيوى كار كښې ذمه وار جوړ نۀ كړى،نو دوى ابوبكر خپل خليفه جوړ كړو،مسلمانانو د ابوبكر په لاس بيعت اوكړو،او ما هم د هغوى سره د ابوبكر په لاس بيعت اوكړو،نو كله چې به هغوى زۀ د جهاد د پاره تيارولم نو زۀ به تيار ووم،او كله چې به هغوى ما ته عطيات وغيره راكول نو ما به قبلول،او زۀ به د ابوبكر په وړاندې په شرعى حدودو مقرر كولو كښې شريك او خليط ووم،بيا د ابوبكر د وفات په وخت كښې كۀ هغوى د طرفدارئ او اختصاص نه كار اخستلې نو دا خلافت به ئې په خپل اولاد كښې پريښودې وې،ولې هغوى حضرت عمر (رضي الله عنه) اړخ ته اشاره اوكړه،او په دې كښې هغوى څۀ كوتاهى اونۀ كړه.

بيا مسلمانانو د حضرت عمر (رضي الله عنه) په لاس بيعت اوكړو،او ما هم هغوى سره د حضرت عمر (رضي الله عنه) په لاس بيعت اوكړو، او هغوى چې به كله هم (د امير المؤمين په حيثيت) ما ته د جهاد د پاره وئيل نو ما به جهاد كولو،او كله چې به هغوى هديه او عطيه راكوله نو ما به قبلوله،هغوى سره هم د حدودو په قائمولو كښې شريك پاتې شوم،حضرت عمر (رضي الله عنه) كۀ د مرګ په وخت كښې اختصاص او طرفدارى غوښتلې نو دا (خلافت) به ئې په خپل اولاد كښې ساتلې وو،ولې هغوى دا په قريشو كښې د يو سړى د پاره خوښ نۀ كړو،او دا ئې زمونږ د شپږو كسانو كميټئ ته وركړو،دې د پاره چې مونږ د امت د پاره يو سړې خوښ كړو،مونږ عبد الرحمٰن بن عوف ته د يو سړى د منتخب كولو اختيار وركړو،هغوى حضرت عثمان (رضي الله عنه) منتخب كړو،او هغوى سره ئې بيعت اوكړو،په دغه وخت كښې ما په خپل زړۀ كښې غور اوكړو،نو ما محسوس كړل چې زما وعدې زما د بيعت نه وړاندې والې كړې دې،نو ما د عثمان سره بيعت اوكړو،بيا چې به كله هغوى ما ته د جهاد د پاره وئيل نو ما به د هغه په ملګرتيا كښې جهاد كولو،او كله چې به هغوى ما ته څۀ راكول نو ما به اخستل،د حدود الله په قائمولو كښې زۀ د دوى هم معاون او وسيله پاتې شوم،او بيا چې كله حضرت عثمان (رضي الله عنه) قتل كړې شو،نو ما په خپل زړۀ كښې سوچ اوكړو،او هله زما په زړۀ كښې دا خبره راغله چې د ابوبكر او عمر عهد او وعده خو ما پوره كړه،د عثمان عهد او وعده هم ما ادا كړه،(نو اوس هم زۀ ددې امر حقدار يم).

د شيعه ګانو د كتابونو نه ددې تائيد: شيعه ګان چې عموماً دا مسئله چيړى نو د حضرت على (رضي الله عنه) د اړخ نه د سيدنا ابوبكر په لاس باندې د بيعت كولو په حوالې سره مختلفې خبرې كوى،مثلاً دا چې هغوى مجبوراً او اضطراراً بيعت كړې وو،يا دا چې د فتنې او فساد نه د بچ كيدو او د شر نه د بچ كيدو د پاره هغوى بيعت كړې وو،يا دا چې مسلمانان د انتشار او افتراق نه د بچ كولو د پاره هغوى بيعت كړې وو،يا بيا دا چې هغوى بيعت دې د پاره نۀ وو كړې چې هغوى د ابوبكر نه راضى شوې وو،او هغه ئې د خلافت اهل او د هغوى خلافت ئې برحق ګڼلې وو،بلكه صرف د مصلحت د وجهې نه هغوى سرسرى بيعت كړې وو.

په هرحال كښې هغوى چې كومه توجيه هم كوى،ولې د بيعت د واقع كيدو هغوى اعتراف كوى،او داسې هم څۀ خبره نشته، چې د هغوى د كورنو جوړ كړې شوې تاويلاتو مونږ سره جواب نشته،نا،د هغوى د بې بنياده شبهاتو او اعتراضاتو مونږ په دلائلو،شواهدو او

Maktaba Tul Ishaat.com

تاريخي واقعاتو سره ترديد كوو .ولې په دې وخت كښې د هغې تفصيلاتو ذكر مقصود نۀ دې،صرف د "والفضل ما شهدت به الأعداء" په توګه د هغوى څۀ عبارتونه او اعترافونه مونږ ذكر كول غواړو ،او مولانا محمد نافع صاحب په دې حوالې سره ډير څۀ جمع كړى دى چې د هغې مطالعه مفيد ده.

د امام محمد باقر په حوالې سره مذكور دى،هغوى فرمائى:

"وأبوا أن يبايعوا حتى جاءوا بأمير المؤمنين عليه السلام مكرهًا فبايع". (١)

او هغوى(د حضرت على رضي الله عنه ملګرو)د بيعت نه انكار اوكړو ،تر دې چې دې خلقو امير المؤمنين(على)په زور راوستلو او هغوى بيعت اوكړو(نو هله دې خلقو هم بيعت اوكړو).

دويم قول دې: "فلذلك كتم عليّ عليه السلام أمره وبايع مكرهًا حيث لم يجد أعوانًا". (٢)

په دې وجه على خپله معامله پټه كړه ،او د مددګار نۀ ملاويدو په وجه مجبوراً هغوى بيعت اوكړو.

د شيعى مجتهد سيد مرتضى علم الهدى د كتاب الشافى په تلخيص كښې شيخ الطائفه ابو جعفر الطوسى وائى: "ثم مدّ يده فبايعه". (٣)

او د امام باقر يو بل قول دې:

"فلما وردَ الكتابُ على أسامة انصرف بمن معه حتى دخل المدينة فلما رأى اجتماع الخلقِ على أبي بكر انطلق إلى عليّ بن أبي طالب فقال ما هذا؟ قال له عليّ هذا ما ترى، قال أسامةُ فهل بايعتَه؟ فقال: نعم". (٤)

يعنى "كله چې اسامه بن زيد ته خط اورسيدو نو هغوى د خپلو ملګرو سره مدينې منورې ته راغلل،دلته راتلو سره چې هغوى د ابوبكر په خوا كښې د خلقو جمع اوليده،نو على رضي الله عنه ته راتلو سره ئې اووئيل،دا ټول څۀ دى؟ على ورته اووئيل،څۀ چې تۀ وينې،اسامه اووئيل آيا تا بيعت كړې دې؟ على اووئيل،هآؤ!"

مرتضى علم الهدى دا هم وائى:

"فالظاهر الذي لا إشكال فيه أنه عليه السلام بايع مستدفعًا للشر وفرارًا من الفتنة". (٥)

صفا خبره داده،په دې هيڅ اشكال نۀ شى كيدې،چې حضرت على رضي الله عنه د شر دفع كولو او د فتنې نه د بچ كيدلو د پاره بيعت كړې وو.

يو بل شيعه مؤرخ لسان الملك مرزا تقى د حضرت على رضي الله عنه يوه خپله مقوله بيانوى:

---

١) فروع كافى:۳،۱۱۵،لكهنو١
٢) فروع كافى:۳،۱۳۹،١
٣) كتاب التلخيص للشافى،ص:١٣٩٨
٤) احتجاج الطبرسى،ص: ١٥٠
٥) كتاب الشافى للسيد مرتضى،ص:١٢٠٩

Maktaba Tul Ishaat.com

"فمشیتُ عند ذلك إلى أبي بكر فبايعتُه ونهضتُ في تلك الأحداث حتى زاغ الباطل وزهق وكان كلمة الله هي العلياء ولو كره الكافرون، فتولى أبوبكر تلك الأمور وسدّد ويسّر وقارب واقتصد فصحبته مناصحاً وأطعتُه فيما أطاع الله فيه".[1]

"په دغه وخت کښې بيا زهٔ د ابوبکر خواه ته لاړم، او د هغوی سره مې بيعت اوکړو، او په دې واقعاتو کښې زهٔ پاسيدم اودريدم، تر دې پورې چې باطل لاړو، او د الله تعالیٰ کلمه اوچته شوه، اګر چې کافران دا نهٔ خوښوی، او ابوبکر ددې امورو ذمه واری واخسته، او هغوی صحيح لار اختيار کړه، آسانئ او حق سره ئې قربت پيدا کړو، او ميانه روی ئې اختيار کړه، نو زهٔ د خيرخواهۍ د وجهې هغوی سره شوم، او په څهٔ کښې چې هغوی د الله تعالیٰ اطاعت اوکړو، په هغې کښې ما د هغوی فرمانبرداری اوکړه".

په مشهور کتاب نهج البلاغه کښې د حضرت علی رضی الله عنه دا الفاظ دی:

"رضينا عن الله قضاءَه، وسلَّمنا لله أمرَه، أتراني أكذبُ على رسول الله ﷺ، والله لأنا أول من صدّقه فلا أكون أول مَن كذب عليه فنظرتُ في أمري فإذا طاعتي سبقت بيعتي وإذا الميثاق في عنقي لغيري".[2]

"د الله تعالیٰ په قضا او قدر باندې مونږ راضی شو، او د الله تعالیٰ امر مونږ اومنلو، آيا تهٔ زما په حقله دا خيال کوې، چې زهٔ به د الله تعالیٰ د رسول خلاف دروغ اووايم؟ حال دادې په خدائې قسم! زهٔ د هغوی ﷺ تصديق کونکې اولنې سړې يم، په دې وجه اوس زهٔ په هغوی ﷺ باندې اول دروغ ويونکې جوړيدل نهٔ غواړم، ما خپلې معاملې ته اوکتل، نو دا مې محسوس کړل، چې څما طاعت څما په بيعت باندې مقدم دې، او زما د غير (يعنی د ابوبکر) عهد او وعده زما په غاړه کښې ده".

ددې عبارت نه په صفا توګه معلوميږی، چې حضرت علی رضی الله عنه په رضا او خوشالئ سره د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په لاس بيعت کړې وو، او هغوی په دې باندې د رسول الله ﷺ فرمانونو او د ابوبکر سره د هغوی ﷺ سلوك مجبور کړل، په دې وجه د ابوبکر په لاس بيعت نهٔ کولو سره د هغوی د وينا مطابق د رسول الله ﷺ تکذيب لازم راتلو، ګنې نو ددې څهٔ وجه وه.

يو بل شيعه عالم د حضرت علی رضی الله عنه يوه واقعه ذکر کړې ده، د هغې نه هم دا معامله بالکل واضحيږی، په دې شرط چې د انصاف او ديانت نه کار واخستې شی.

د جنګ جمل نه ورستو د حضرت علی رضی الله عنه بعضې مخالفين د هغه په مخالفت او مخاصمت باندې پښيمانه کيدو سره هغوی رضی الله عنه ته د معذرت د پاره راغلل، هغوی يو سړې خپل متکلم جوړ کړې وو، کله چې هغه خبره شروع کړه، نو حضرت علی رضی الله عنه هغه چپ کړو او وې وئيل:

"........فبايعتم أبابكر وعدلتم عني فبايعتُ أبابكر كما بايعتموه وكرهتُ أن أشق عصا المسلمين وأن

[1] ناسخ التواريخ: ۱۵۳۲.۳
[2] نهج البلاغة: ۱۸۹.۱

Maktaba Tul Ishaat.com

أفرّق جماعتهم، ثم إن أبابكر جعلها لعمر من بعده وأنتم تعلمون أني أولى الناس برسول الله ﷺ وبالناس من بعده فبايعتُ عمرَ كما بايعتموه فوفيت له ببيعته حتى لما قُتل جعلني سادسَ ستة فدخلتُ حيث أدخلني وكرهتُ أن أفرّق جماعة المسلمين وأشقّ عصاهم فبايعتم عثمان فبايعتُه وأنا جالس في بيتي ثم أتيتموني غيرَ داعٍ لكم ولا مستكرِهٍ لأحد منكم فبايعتموني كما بايعتُم أبابكر وعمرَ وعثمانَ فما جعلكم أحقَّ أن تفوا لأبي بكر وعمر وعثمان ببيعتهم منكم ببيعتي؟ قالوا يا أمير المؤمنين كن كما قال العبد الصالح: لا تثريب عليكم اليوم يغفر الله لكم وهو أرحم الراحمين" فقال كذلك أقول: "يغفر الله لكم وهو أرحم الراحمين".[1]

تاسو زما نه واوړیدئ.او د ابوبکر په لاس مو بیعت اوکړو.نو ما هم ستاسو په شان د ابوبکر په لاس بیعت اوکړو.او د مسلمانانو همسا(اتفاق)ماتول مې نښهٔ اونهٔ ګڼړل.او د هغوی په جماعت کښې مې افتراق پیدا کول هم مناسب اونهٔ ګڼړل.بیا ابو بکر د خپل ځان نه ورستو هغه حضرت عمر رضی الله عنه ته اوسپارلو.او تاسو په دې پوهیږئ چې زهٔ د رسول الله ﷺ سره د نورو خلقو نه زیات نزدې او اولی ووم.نو ما هم ستاسو په شان د حضرت عمر رضی الله عنه په لاس بیعت اوکړو.او د هغوی بیعت مې پوره کړو.تر دې پورې چې هغوی قتل کړې شو نو هغوی خلافت شپږو کسانو کښې پریښودو.او زهٔ ئې په هغوی کښې شپږم اوګرځولم.نو څنګه چې هغوی زهٔ داخل کړم هم هغه شان زهٔ داخل شوم.او ما د مسلمانانو جماعت متفرق کول او د هغوی همسا(اتفاق)ماتول مې هم نښهٔ اونهٔ ګڼړل.بیا تاسو د حضرت عثمان رضی الله عنه په لاس بیعت اوکړو.نو ما هم اوکړو.او زهٔ کور ناست ووم بیا تاسو زما خوا ته راغلئ.هیڅ یو کس هم نهٔ ما راغوښتی وئ او نهٔ ما مجبور کړې وئ.بیا تاسو زما په لاس بیعت اوکړو.څنګه چې تاسو د ابوبکر عمر او عثمان په لاس بیعت کړې وو.

اوس تاسو زما د بیعت په مقابله کښې د هغوی د بیعت د پوره کولو زیات حقدار کوم څیز جوړ کړئ.(چې تاسو د هغوی خلاف نهٔ اودریدئ او زما خلاف ولاړ ئې).هغوی اووئیل امیر المؤمنین!څنګه چې یو صالح بنده(سیدنا یوسف علیه السلام)وئیلی وو."لا تثريب عليكم اليوم يغفر الله لكم وهو أرحم الراحمين"تاسو هم داسې شې.هغوی رضی الله عنه اووئیل.زهٔ به هم دغه اووایم."يغفر الله لكم وهو أرحم الراحمين".

د حضرت علی رضی الله عنه او د خلفاء ثلاثو خپل مینځ کښې د اعتماد تعلق وو: په دې روایت کښې په صراحت سره د حضرت علی رضی الله عنه قول ذکر کړې شوې دې.چې هغوی د حضرت ابوبکر، حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهم درې واړو په لاس بیعت اوکړو.او دا بیعت جبری او اضطراری هم نهٔ وو.بلکه د نورو خلقو په شان بیعت وو.لکه څنګه چې د "بايعتُه كما بايعتموه"د الفاظو نه معلومیږی.بیا دا خبره هم واضحه ده.چې د حضرت علی رضی الله عنه او د نورو

[1] أمالي شيخ طوسی:۲،۱۲۱۱

خلفاء ثلاثو په مینځ کښې د اعتماد تعلق وو، لکه څنګه چې د حضرت علی رضی الله عنه ددې خبرې نه ظاهره ده، چې هغوی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په لاس باندې بیعت اوکړو، او بیا د هغوی د وصیت مطابق د حضرت عمر رضی الله عنه په لاس ئې بیعت اوکړو، او حضرت عمر رضی الله عنه په شپږ رکنی جماعت کښې د حضرت علی رضی الله عنه نامه هم شامله کړه، او حضرت علی رضی الله عنه هم د حضرت عمر رضی الله عنه د اړخ نه سپارلې شوی ذمه واری قبوله کړه، ښکاره خبره ده چې دا ټول د اعتماد او تعاون مظاهره ده، او ددې ټولو اقرار پخپله شیعه ګان کوی، دې سره سره د شیعه ګانو دا وئیل چې د حضرت علی رضی الله عنه او د خلفاء ثلاثو په مینځ کښې اختلافات او منافرت وو، عصبیت او ښکاره زیاتې دې.

یو بل شیعه عالم ابو محمد حسن بن موسیٰ توبختی لیکلی دی:

"إن عليًا كان أولى الناس بعد رسول الله ﷺ بالناس لفضله وسابقته وعلمه وهو أفضل الناس كلهم بعده وأشجعهم وأسخاهم وأورعهم وأزهدهم وأجازوا مع ذلك إمامة أبي بكر وعمر وعدّوهما أهلاً لذلك المكان والمقام وذكروا أن عليًا عليه السلام سلّم لهما الأمر ورضي بذلك وبايعهما طائعًا غير مكره وترك حقه لهما فنحن راضون كما رضي الله المسلمين له ولمن بايع لا يحل لنا غير ذلك ولا يسع منا أحداً إلا ذلك وأن ولاية أبي بكر صارت رشداً وهدًى لتسليم عليّ ورضاه ولولا رضاه وتسليمه لكان أبوبكر مخطئًا ضالاً هالكاً". (۱)

یعنی: "علی د رسول الله ﷺ نه ورستو د خپل فضیلت او په اسلام کښې د سبقت او اولیت په بناء باندې او د خپل علم په وجه د خلقو د پاره زیات حق لرونکې وو، او د رسول الله ﷺ نه ورستو د ټولو خلقو نه زیات افضل، ډیر بهادر، زیات سخی، ډیر نیك او ډیر زاهد وو، او سره ددې نه خلقو د ابوبکر او د عمر رضی الله عنهما امامت جائز اوګرځولو، او دا دواړه ئې د دې مرتبې او مقام أهل اوشمیرل، او دا ئې هم ذکر کړی دی، چې علی دا امر (یعنی خلافت) دې دواړو ته سپارلې وو، او په دې باندې راضی شوې وو، او ددې دواړو په لاس ئې په خوشالئ سره بغیر د څۀ مجبورئ نه بیعت کړې وو، او خپل حق ئې هغوی ته پرېښودې وو، نو مونږ راضی یو لکه څنګه چې الله تعالی د مسلمانانو نه راضی دې، د دوی د پاره او د هغوی د پاره چا چې دوی سره بیعت اوکړو، ددې نه علاوه هیڅ یوه خبره زمونږ د پاره جائز نۀ ده، او نۀ زمونږ د پاره ددې نه سوا څۀ ګنجائش شته، او د ابوبکر ولایت (وحکومت) رشد او هدایت جوړ شوې وو، کله چې علی د هغوی د پاره دا خوښ کړو، او هغوی ته ئې اوسپارلو........ کۀ د علی رضا مندی او هغوی ته د خلافت سپارل نۀ وو، نو ابوبکر به خطاکار خوئیدونکې او هلاکیدونکې وو".

د حضرت علی رضی الله عنه په ژبه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د فضیلت بیان: بیا حضرت ابوبکر، حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهم، چا ته چې خلفاء ثلاثه وئیلې شی، او شیعه حضرات د بدقسمتۍ نه ددې درې واړو د افضیلت، بلکه د مطلق فضیلت نه هم انکار کوی، او د هغوی ګمان دا دې

(۱) کتاب "فرق الشیعه" لابی محمد الحسن بن موسیٰ توبختی من أعلام القرن الثالث للهجرة ۱

چې هم حضرت علي رضي الله عنه د رسول الله ﷺ بلا فصل خليفه وو، او دا خيال د حقيقت او تاريخ په حوالې سره خو د واقعي خلاف دې، په دلائلو، شواهدو، اقوال او رواياتو سره هم ددې ترديد کيږي، او په نورو الفاظو سره د حضرت علي رضي الله عنه نمبر چې څۀ رنګه واقعتًا څلورم دې، د استحقاق او مرتبې په اعتبار سره هم هغوی څلورم نمبر وو، او ددې بې شميره شواهد او دلائل دی، چې تقريباً د تواتر معنوی په درجې کښې مشهور دی، لکه څنګه چې د حضرت علي رضي الله عنه د حضرت ابوبکر رضي الله عنه په اقتداء کښې د مونځونو د کولو معامله ده،

ابن کثير په دې سلسله کښې فرمائي: "وهذا حقٌّ فإن علي بن أبي طالب لم يفارِق الصديق في وقت من الأوقات ولم ينقطع في صلاة من الصلوات خلفَه".(۱)

دويم ځائې کښې وائی:

"وهذا اللائق بعلي رضي الله عنه الذي يدل عليه الآثار من شهوده معه الصلواتِ وخروجه معه إلى ذي القصة".(۲)

يعنی حق دغه دې چې حضرت علي رضي الله عنه په هيڅ وخت کښې حضرت صديق پرې نۀ ښودو، او هغوی سره به ئې ټول مونځونه کول، او په ذی القصه کښې د هغوی سره وو، په دې باندې آثار او روايات دلالت کوی، او هم دغه د حضرت علي رضي الله عنه د شان سره مناسب دی. (نۀ دا چې هغه پټ ګرځيدو او يا ئې په ناخوښئ سره بيعت اوکړو)

دا خبره شيعه حضرات هم منی، ملا باقر مجلسی ليکی:

"حضر المسجد وصلى خلف أبي بكر".(۳)

حضرت علي رضي الله عنه مسجد ته لاړو او د ابوبکر په اقتداء کښې ئې مونځ اوکړو.

علي بن إبراهيم القمی وائی: "ثم قام وتهيأ للصلوة وحضر المسجد ووقف خلف أبي بكر وصلى لنفسه".

يعنی بيا هغه (علي) اودريدو او د مونځ تيارى ئې اوکړه، مسجد ته لاړو، او د ابوبکر په اقتداء کښې اودريدو سره ئې مونځ اوکړو.(۴)

د احتجاج طبرسی عبارت دې: "قام وتهياء للصلاة وحضر المسجد وصلى خلف أبي بكر".

پاسيدو د مونځ تيارى ئې اوکړه، مسجد ته حاضر شو، او د ابوبکر په اقتداء کښې ئې مونځ اوکړو.(۵)

شيخ الطائفه طوسی وائی: "وإن ادعى صلاة مظهر للإقتداء فذاك مسلم لأنه الظاهر".(۶)

---

(۱) البداية والنهاية: ۵،۲۴۹\
(۲) البداية والنهاية: ۶،۳۰۲\
(۳) مرآة العقول شرح الأصول، ص: ۳۸۸، مطبوعه ايران\
(۴) تفسير قمی لعلی بن إبراهيم القمی تحت آيت فآت ذا القربىٰ حقّه، ص: ۱۲۹۵\
(۵) احتجاج طبرسی بحث احتجاج أمير المؤمنين علی بن أبی بکر وعمر، ص: ۱۵۳\
(۶) تلخيص الشافي، ص: ۱۳۵۴

Maktaba Tul Ishaat.com

کۀ د اقتداء د ظاهرونکی(نۀ د اقتداء کونکی)د مونځ دعویٰ اوکړي شي نو دا خو مسلمه ده،ځکه چې هم دغه ظاهره ده.
يو بل عبارت دى: "وكانت على عليه السلام يصلى فى المسجد الصلوات الخمس".
حضرت علی رضی الله عنه به پنځه واړه مونځونه په مسجد کښې ادا کول(ښکاره خبره ده چې د ابوبکر په اقتداء کښې)۔[1]
صرف د ظاهری اقتداء دعویٰ د علی المرتضیٰ د شان سره منافی ده: يقيناً څنګه چې بعضې اهل تشيع د حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په لاس د بيعت او د هغوی په اقتداء کښې د مونځ کولو نه انکار کوی،همدغه شان د بيعت او مونځ اعتراف کونکی بعضې شيعه ګان هم د هغې دا توجيه کوی چې دا بيعت او صلوٰة خلف أبى بکر هم د حضرت علی رضی الله عنه د رضا مندئ او د خلافت صديقی د منلو دليل نۀ دې،ځکه چې حضرت علی رضی الله عنه سرسری بيعت کړې وو،او ګويا په ظاهره ئې په مونځ کښې د ابوبکر اقتداء اوکړه،ولې په حقيقت کښې داسې هيڅ هم نۀ وو.
دغه شان دروغ او بې بنياده او د خندا وړ تاويل کونکی،پته نۀ لګی ولې دا خبره هيروی، چې په دې تاويل سره بې شميره خدشات او شبهات پيدا کيږی،چې د هغې نه د ځان خلاصولو د پاره بيا په زرګونو حيلې او تکلفات اختيارول پکار وی،او بيا د خپل مذهب د ګڼ شمير مسلمانانو نه دوی ته لاس وينځل پريوځی،او د زړۀ نه هغۀ ددۀ بيعت ضروری او اقتداء ئې لازم بلکه جائز هم نۀ ګڼړله........نو خلفاء ثلاثو ټوله موده چې تقريباً ۲۴ کاله جوړيږی،په دې طويله زمانه کښې چې د هغوی(حضرت علی رضی الله عنه)کوم عمل پاتې شو،هغې ته به څۀ نامه ورکولې شی،په دې سره هغوی امت ته څۀ پيغام ورکول غوښتل،او څۀ نمونه ئې پريښودل غوښتل،او کۀ داسې نۀ وی،بلکه هغه د خپل معاصر صحابۀ کرامو رضی الله عنهم سره د اسلام او د مسلمانانو د خاطره ښۀ سلوک اوکړو،او د هغوی ئې قدر او عزت اوکړو،(او حال دادې چې المعاصرة تنطرة المنافرة مشهور دی)نو بيا تاسو شيعه ګانو آخر ولې د خلفاء ثلاثو سره تر قيامته پورې د بُغض او نفرت قسم کړې دې.
بيا د حضرت علی رضی الله عنه ددې ۲۴ کالو د مونځونو څۀ جوړ شول،آيا هغوی به هر هر مونځ کور ته د تلو نه پس دويم وارې کولو،يا د ابوبکر په اقتداء کښې اودريدو سره به ئې مونځ ځان له کولو؟ او بيا چې هغوی کوم صورت هم اختيار کړې وی،آيا د هغې د جواز او ضرورت څۀ دليل او حجت هم شته،او آيا د حضرت علی رضی الله عنه په شان زړۀ ور بهادر او اسدالله ويونکی سړی دا قسمه د مصلحت او معذرت بلکه د تملّق ژوند تيرولو،چې کله ئې هم په خپلې ژبې او عمل سره د يو خراب او ظالمانه عمل خلاف هيڅ اظهار هم اونۀ کړو؟ او بيا چې حضرت علی رضی الله عنه داسې قسمه اعمال کول،چې هغه به هغوی د زړۀ نه نۀ کول،او د هغوی عقيده د هغې خلاف وه،نو دهغوی کوم عمل به بيا د اعتماد وړ اود اتباع لائق اوګڼړلې شی،اوکوم نه؟

[1]) کتاب سليم بن قيس العامری الهلالی الکوفی،مطبوعه حيدريه نجف أشرف عراق۱

Maktaba Tul Ishaat.com

د حضرت علي رضي الله عنه او خلفاء ثلاثو خپل مينځ کښې ښکلې تعلق وو: په هر حال کښې د اهل سنت او اهل تشيع د دواړو د کتابونو نه دا خبره ثابته ده، چې حضرت علي کرم الله وجهه به د سيدنا ابوبکر په اقتداء کښې پنځه وخته مونځونه ادا کول، چې د هغې نه دا خبره صفا معلوميږي چې هغوی هم د نورو مسلمانانو په شان د حضرت صديق حق خلافت قبول کړې وو، او د هغې ئې کامله اتباع کوله.

دويم دليل ددې دادې، چې د حضرت علي رضي الله عنه او د خلفاء ثلاثو په مينځ کښې ډير ښکلې تعلقات قائم پاتې شوی دی، حضرت علي رضي الله عنه د هغوی معاونت او نصرت، د هغوی په مشاورت او خير خواهئ، اطاعت او فرمان برداري کښې هيڅ يو دقيقه هم نۀ ده ضائع کړې، د طبقات ابن سعد يو روايت دې:

"عن عبدالرحمٰن بن القاسم عن أبيه أن أبابكر الصدّيق كان إذا نزل به أمرٌ يريد فيه مشاورةَ أهل الرأى وأهل الفقه دعا رجالاً من المهاجرين والأنصار ودعا عمرَ وعثمان وعلى وعبدالرحمٰن بن عوف ومعاذ بن جبل وأبىّ بن كعب وزيد بن ثابت وكل هؤلاء يفتى فى خلاف أبى بكر وإنّما تصير فتوى النّاس إلى هؤلاء فمضى أبوبكر على ذلك ثم ولى عمر فكان يدعو هؤلاء النفر". (١)

"عبد الرحمٰن بن القاسم د خپل پلار قاسم نه نقل کوی، هغه فرمائی: ابوبکر رضي الله عنه ته چې به کله هم څۀ مشکل راتلو، او هغوی به په هغې کښې د اهل فقهې او اهل الرأی سره مشاوره کول غوښتل، نو د مهاجرينو او انصارو څۀ خلق راغوښتلو سره به ئې عمر، عثمان، علي، عبد الرحمٰن بن عوف، ابی بن کعب، زيد بن ثابت رضي الله عنهم راؤغوښتل، او دې ټولو به د ابوبکر د خلافت په زمانه کښې فتوې ورکولې، او د خلقو د فتوو کار هم په دې خلقو کښې پاتې شوې وو. د حضرت ابوبکر رضي الله عنه هم دغه طريقه وه، بيا هغوی خلافت حضرت عمر رضي الله عنه ته اوسپارلو. هغوی به هم دغه حضرات راغوښتل".

يو شيعه مؤرخ هم ددې تاريخی حقيقت په دې الفاظو سره اعتراف کوی:

"وكان مَن يؤخذ عنه الفقه فى أيام أبى بكر، على بن أبى طالب، وعمر بن الخطاب، ومعاذ بن جبل، وأبىّ بن كعب، وزيد بن ثابت، وعبدالله بن مسعود". (٢)

يعنی د ابوبکر د خلافت په زمانه کښې چې به د چا نه فتوی اخستلې شوه، په هغوی کښې علي بن أبي طالب، عمر بن الخطاب، معاذ بن جبل، ابی بن کعب، زيد بن ثابت، عبد الله بن مسعود د (رضي الله عنهم) شامل وو.

يو بل روايت دې، چې هغه محبّ الطبری، ابن کثير او علي متقی صاحب د کنز العمال وغيره ذکر کړې دې:

---

(١) طبقات ابن سعد: ۲، ۱۰۹، باب أهل العلم والفتوىٰ من أصحاب رسول الله ﷺ......

(٢) تاريخ يعقوبی از أحمد بن أبی يعقوب بن جعفر العباسی الشيعی: ۲، ۱۳۸\

"عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قالت: خرج أبي شاهراً سيفه راكباً على راحلته إلى ذى القصة فجاء علي بن أبي طالب فأخذ بزمام راحلته وقال إلى أين يا خليفة رسول الله؟ أقول لك ما قال لك رسول الله ﷺ يوم أحد شم سيفك ولا تفجعنا بنفسك فو الله لإن أصبنا بك لا يكون للإسلام بعدك نظام أبداً فرجع وأمضى الجيش".(١)

حضرت عائشه فرمائى، زما پلار توره د تيكى نه راؤباسله او په سورلۍ كيناستو، او "ذى القصه" اړخ ته روان شو، نو حضرت على رضي الله عنه راغلو، او د هغوى د سورلۍ واګى ئې اونيسل او وې وئيل، اې خليفۀ رسول الله! تاسو پخپله چرته روان ئى، زۀ تاسو ته هغه خبره كوم كومه چې د احد په موقع باندې رسول الله ﷺ تاسو ته فرمائيلې وه، تاسو خپله توره په تيكى كښې كيږدئ، او د خپل ځان په حوالې سره مونږ په خفګان كښې مۀ اچوئ. په الله تعالى قسم! كۀ مونږ ستاسو د ذات په حقله په څۀ مصيبت كښې واچولې شو، نو ستاسو نه ورستو به كله هم د اسلام نظام نۀ وى، (دا اؤريدو سره) ابوبكر واپس شو او لښكر ئې اوليږلو.

په هر حال كښې داسې بې شميره روايات او تصريحات دى، چې په هغې كښې د حضرت على رضي الله عنه د اړخ نه د معاونت او مشاورت په ذريعه د خلافت صديقى د تائيد ذكر دې، دې سره سره په جنګونو كښې شركت، د هغوى په حكم باندې د فتنو ماتول، د فتوى اهتمام او د داسې نورو سرګرمو ذكر دې، چې د هغې نه ددې حضراتو خپل مينځ كښې د معاونت او محبت اندازه كيدې شى.

د حضرت على رضي الله عنه په ژبه د اصحاب ثلاثو د فضائلو بيان: بيا هم دغه حضرت على رضي الله عنه دې، چې د هغوى نه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه افضليت، د حضرات شيخينو (ابوبكر او عمر) بې شميره مناقب او فضائل او د أصحاب ثلاثو (ابوبكر، عمر، عثمان رضي الله عنهم) د وړاندې والى او د لوئې شان د اقرار واضح او صريح روايتونه مروى دى.

د طبقات ابن سعد روايت دې:

"عن أبي سريحة سمعت عليًا على المنبر ألا إن أبابكر أوّاه منيب ألا إن عمر ناصح لله فنصحه".(٢)

ابو سريحه وائى ما د حضرت على رضي الله عنه نه په منبر باندې دا وئيل اوريدلى دى، خلقو! واؤرئ! ابوبكر ډير نرم زړۀ والا، الله تعالى اړخ ته رجوع كونكې وو، واؤرئ! عمر د الله تعالى د دين خيرخواه وو، نو الله تعالى د هغوى خير خواهى اوفرمائيله.

هم د طبقات ابن سعد روايت دې: "عبيدالله بن موسى قال أبوعقيل عن رجل قال سُئل علي عن أبي بكر رضي الله عنه وعمر، فقال كانا إمامَى هدى، راشدَين مصلحَين، منجحَين خرجا من الدنيا خميصَين".(٣)

(١) رياض النضرة في مناقب العشرة: ١٥٠/١٣٠، البدايه والنهاية: ٣١٥/٦، كنز العمال: ١٤٢/٣

(٢) طبقات ابن سعد: ١٢١/٣، تذكرة صديق أكبر.........

(٣) طبقات ابن سعد: ١٤٩/٣

Maktaba Tul Ishaat.com

يعنى د حضرت على رضي الله عنه نه د ابوبكر او عمر رضي الله عنهما په حقله پوښتنه اوكړې شوه،نو هغوى جواب وركړو،چې هغوى دواړه د هدايت امامان وو،دواړه مصلحان وو،دواړه كامياب او كامران وو،دواړه د دنيا نه اوږى تږى تلي دى.

د مسند احمد روايت دې،عبد الله بن مُليل وائى: "سمعتُ عليًا رضي الله عنه يقول أعطى كلُّ نبي سبعةَ نجباء مِن أمتِه وأعطى النبي ﷺ أربعةَ عشر نجيباً من أمتِه منهم أبوبكر وعمر رضي الله عنهما".(١)

فرمائى ما د حضرت على رضي الله عنه نه واؤريدل،هغوى فرمائيل هر نبى ته د هغوى د امت نه ووۀ نجيبان ملاؤ شو،ولې محمد ﷺ ته د هغوى د امت نه څوارلس نجيبان وركړې شو،چې په هغوى كښې ابوبكر او عمر رضي الله عنهما هم دى.

همدغه شان نور بې شميره روايات دى،چې د حضرت على رضي الله عنه نه مروى دى،چې په هغې كښې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه فضيلت،وړاندې والى،او د خلافت د استحقاق او د نورو محاسنو او مناقبو ذكر دې،په هغې كښې د داسې رواياتو هم كمې نشته،چې د اهل سنت او اهل تشيع هر دواړو په معتبرو كتابونو كښې موندلې شى،او داسې روايات هم دى،چې هغه شيعه حضراتو نۀ دى نقل كړې،ددې اقوالو نه علاوه حضرت على رضي الله عنه د خپل خلافت په زمانه كښې په منبرونو باندې په خطباتو كښې د حضرات شيخينو د افضليت په حوالې سره چې كوم تصريحات كړى دى،هغه خو د حضرت شاه ولى الله محدث دهلوى رحمه الله د قول موافق د متواتر درجې ته رسيدلى دى.

د شاه صاحب په يو ځائې كښې الفاظ دى:

"از وى (على المرتضى) بطريق تواتر ثابت شده كه بر منبر كوفه در وقتِ خلافت مى فرموده".

په دويم ځائې كښې وائى:

"وأما موقوفه فمنه خيرهذه الأمة أبوبكر ثم عمرُ ـ متواتر ـ رواه ثمانون نفساً عن علي".

په دې وُراتو كښې د محمد بن حنفيه،عبد خير،وهب خير(أبو جحيفه)،وهب السوائى،عمرو بن حريث أبو وائل،شقيق بن سلمه،محمد بن عقيل،رافع أبوجعد،شريك بن عبد الله،عبدالله بن مسلمه،نزال بن سبره،صعصعه بن صوحان وغيره د خپلو خپلو مروياتو سلسلې دى.

د محمد بن حنفيه حديث باب: حديث باب هم د محمد بن حنفيه په رواياتو كښې يو دې،محمد بن حنفيه،د حضرت على رضي الله عنه په اولاد كښې د حضرت حسن او حضرت حسين نه ورستو د ټولو نه افضل او غوره دې،د دوى مور(حنفيه)خوله بنت جعفر بن قيس ده،د حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه په زمانه د خلافت كښې قيد كړې راوستې شوه،او بيا حضرت على رضي الله عنه ته وركړې شوه،هم ددې د خيټې نه محمد پيدا شو،د دوى ولادت د حضرت فاروق اعظم د خلافت ختميدو نه وړاندې اوشو،او وفات ئې په ٨١،يا ٨٣ هجرى كښې اوشو،ټول

---

١) مسند احمد:١٤٣،١،سندات على١

Maktaba Tul Ishaat.com

ژوند د حضرت علی رضی الله عنه سره پاتې شو،ډیر د فضائلو او مناقبو خاوند دې،د خلیفهٔ عبد الملك بن مروان په زمانه کښې د مدینې منورې والی مقرر کړې شوې وو،هم د هغه دا روایت دې،چې په هغې کښې وائی ما د خپل پلار(علی المرتضیٰ)نه پوښتنه اوکړه،د رسول الله ﷺ نه ورستو د ټولو نه افضل څوك دې ﷺ هغوی اووئیل،ابوبکر اما اووئیل،بیا؟ وې وئیل،عمر اما پوښتنه اوکړه بیا څوك؟ ولې ویره وه چې هغوی به د حضرت عثمان رضی الله عنه نامه واخلی نو ما انداز بدلولو سره اووئیل او بیا تاسو؟ وې وئیل زه خو په مسلمانانو کښې یو سړې یم،او بس!

ددې مضمون ګڼې شمیر روایات د عبد خیر او وهب خیر نه هم مروی دی.[۱]

د بحث خلاصه: خلاصه داده چې د حضرت صدیق اکبر بلا فصل خلافت او د هغوی افضلیت یو مسلّم او متفقٌ علیه امر دې،حضرت علی رضی الله عنه په زړهٔ او ځان سره د ابوبکر عمر او عثمان رضی الله عنهم خلافت منلې وو،او په هر طریقې سره ئې د هغوی نصرت او معاونت کړې وو،هغوی سره به ئې پنځهٔ وخته مونځونه کول،د هغوی په ملګرتیا کښې به ئې په جهاد کښې برخه اخستله،د هغوی عظمت او فضیلت به ئې بیانولو،د هغوی د توهین کونکو نه ئې د براءت اظهار اوکړو.

او تر کومې پورې چې ددې خبرې تعلق دې،چې د بلافصل خلافت استحقاق د حضرت علی رضی الله عنه وو،او ابوبکر بیا عمر بیا عثمان د دوی نه خلافت غصب کړې وو،نو دا نهٔ صرف دا چې خلاف واقعه او ناآشنا دروغ او افتراء ده،بلکه دا د حضرت علی رضی الله عنه په شان په بهادر زړهٔ ور سړی باندې الزام او د هغوی د بې ادبئ برابر دی،او د کومو شیعه حضراتو چې دا وینا ده،چې خلافت حق خو د حضرت علی رضی الله عنه وو،ولې هغوی د مصلحت او د مسلمانانو د متحد او مجتمع ساتلو د وجهې نه ددې په حقله څهٔ اونهٔ وئیل،نو هغوی ته سوچ کول پکار دی،چې کهٔ حضرت علی رضی الله عنه خپل حق معاصرو ته معاف کړو،یا د مصلحت د وجهې نه ئې دا راپورته نهٔ کړو،نو تاسو ولې بغیر د څهٔ وجهې نه د هغې ډهنډوره کوئ،او د اُمت په سلفو او اکابرو باندې لعن او طعن کوئ،او د الله تعالی په پاکو بندګانو باندې ختې ورتپئ،آیا تاسو د حضرت علی رضی الله عنه نه زیات د حق خیال ساتونکی یا د هغوی د ذات وفادار ئې.......؟د خپل مقتداء په شان دا مسئله دفن کړئ!!!

د حدیث باب مزید تشریح: محمد بن سوقه عن منذر عن محمد بن علی(محمد بن الحنفیة)په روایت ګښې دا الفاظ دی:

"قلتُ لأبي: يا أبتي مَن خيرُ الناس بعد رسول الله ﷺ؟ قال أو ما تعلم يا بُنيّ؟ قلت: لا، قال: أبوبكر!".[۲]

---

[۱] اوګورئ:تاریخ ابن خلکان:۱،۴۵۰.أمالی شیخ أبی جعفر الطوسی الشیعی:۷۰۱،طبع جدید تجف أشرف عمدة الطالب سید جمال الدین لابن عنبه الشیعی،مجالس المؤمنین،مجلس چهارم قاضی نور الله شوستری شیعی،تحفة الأحباب،ص:۳۲۷،وغیره.۱

[۲] ذخیرة الحفاظ،رقم:۱۳۸۹۱

Maktaba Tul Ishaat.com

او د حسن بن محمد بن الحنفية عن أبيه...... په روايت کښې دا الفاظ دی:

"قال سبحان الله يا بُنَيَّ، أبوبكر".(۱)

او امام احمد د ابوجحيفه روايت نقل کړې دې: "قال لي علي: يا أبا جُحيفة ألا أخبرك بأفضل هذه الأمة بعد نبيّها؟ قلت بلى. قال: ولم أكن أرى أن أحداً أفضل منه".

حضرت علی رضی الله عنه اووئيل، ابو جحيفه! آيا تا ته ددې امت د نبی نه ورستو د ټولو نه افضل شخصيت اونهٔ ښايم؟ ما اووئيل ولې نه! او څما خيال دا نهٔ وو، چې د هغوی (علی رضی الله عنه) نه به څوك غوره وی.

ددې نه ورستو حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائيل:

"أفضل هذه الأمة بعد نبيّها أبوبكر وبعد أبوبكر عمر رضی الله عنهما".

په دې امت کښې ددې د نبی نه ورستو د ټولو نه غوره ابوبكر او بيا عمر دې.

او په آخر کښې ئې اووئيل: "وبعدَهما آخر ثالث لم يسمِّه".(۲)

ددې دواړو نه ورستو دريم يو بل دې، او د هغهٔ نامه (حضرت علی رضی الله عنه) وانخسته.

او يو بل روايت دې، د "أبوجحيفة" په طريقې سره ئې اوفرمائيل:

"وإن شئتم أخبرتكم بخير الناس بعد عمر فلا أدري أستحيي أن يذكر نفسه أو شغله الحديث".(۳)

يعنې وې فرمائيل کهٔ تاسو اوغواړئ نو د حضرت عمر رضی الله عنه نه ورستو په خلقو کښې د غوره په حقله به تاسو ته اووايم، بيا زهٔ پوهه نهٔ شوم، چې هغوی د خپل ځان په ذکر کولو شرميدل يا بلې يوئې خبرې دې مشغول کړو.

د حضرت علی رضی الله عنه افضليت صرف د راويانو خپل خيال دې: ددې رواياتو نه معلوميږی، چې "أفضل الأمت او خير الأمت" خو حضرت ابوبكر صديق رضی الله عنه وو، او دا يو واضحه او صفا حقيقت وو. څنګه چې د حضرت علی رضی الله عنه د طريقې "أو ما تعلم......" نه معلوميږی، بيا هم محمد بن الحنفية ته په دې حوالې سره شك وو، يا د هغوی خواهش وو، يا د هغوی خيال وو، چې حضرت علی رضی الله عنه افضل دې، په دې وجه هغوی بار بار پوښتنه اوکړه، او يا ئې دا اووئيل، "ولم أكن أرى أحداً أفضل منه" ما د هغوی نه غوره څوك هم نهٔ ګڼړلو......... او کله ئې د حضرت علی رضی الله عنه د خاموشئ دا توجيه اوکړه، چې هغوی د خپل افضليت په حقله د وئيلو نه شرميدل، دا د محمد بن الحنفيه او ابو جحيفه وغيره خپله رائې او خپل خيال وو، او تر دې حده پورې دا خيال صحيح هم وو، چې د حضرات شيخينو او حضرت عثمان رضی الله عنه نه ورستو

(۱) السنة لأبی عاصم، باب فی ذكر خلافة علی: ۱۵۷۲،۲
(۲) مسند أحمد مسند علی، رقم: ۸۳۵، وفضائل الصحابة لأحمد، رقم: ۱۴۰۶
(۳) مسند احمد، مسند علی، رقم: ۸۷۹

Maktaba Tul Ishaat.com

خو حضرت علی رضی اللہ عنہ افضل الامت وو هم،او د ابو نعیم په یوِ روایت کښې هم د ابو جحیفه نه دا هم مروی دی:

"ولوشئتُ أن أخبرَكم بالثالث لأخبرتُكم ثم نزَل مِن على المنبر وهو يقول: عثمان عثمان". (۱)

قوله: وخَشِيتُ أنْ يَقُولَ.....: محمد بن الحنفیه وائی چې بیا ما سره ویره شوه،چې دریمه نامه به هم حضرت علی رضی اللہ عنہ،د خپل ځان په ځائې د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ واخلی،او زهٔ د شیخینو نه ورستو د هغوی د نامې اخستلو ته تیار نهٔ ووم،نو ما اووئیل او بیا تاسو؟
د محمد بن سوقه په روایت کښې دا الفاظ دی:

"ثم عَجلتُ للحداثة فقلتُ ثم أنت يا أبتِ؟ فقال: أبوك رجلٌ من المسلمين". (۲)

یعنی په دې موقعه باندې د ماشوموالی په وجه ما د تُندئ نه کار اخستلو سره اووئیل او بیا اې اباجانه تاسو؟په دې باندې هغوی اووئیل،ستا پلار خو بس په مسلمانانو کښې یو عام سړې دې.

او د حسن محمد په روایت کښې ددې الفاظو زیاتوالې دې: "لی مالهم وعلىَّ ما عليهم" (۳)
څهٔ چې د عامو مسلمانانو د پاره دی هغه زما د پاره هم دی،او څهٔ چې په هغوی باندې دی هغه په ما باندې دی،یعنی زما څهٔ خصوصیت نشته.

حضرت علی رضی اللہ عنہ خپل ځان ته"رجل من المسلمین"ولې وئیل؟:علماء فرمائی حضرت علی رضی اللہ عنہ چې دا فرمائیلي وو،چې زهٔ یو عام مسلمان یم،دا صرف د تواضع په وجه هغوی وئیلي وو،ځکه چې دا پوښتنه په هغه وخت کښې شوې وه،چې حضرات شیخین خو څهٔ کوئ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ هم شیهد شوي وو،او په دغه وخت کښې "أفضل الناس" بې شکه حضرت علی رضی اللہ عنہ وو،او حضرت علی رضی اللہ عنہ پخپله په دې خبره پوهیدو.او تر کومې پورې چې د محمد بن الحنفیه دا ویره ده،چې حضرت علی رضی اللہ عنہ چرته د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نامه وانخلی،نو دا هم ددې وجهې وه،چې هغه(محمد)د ابوبکر او عمر نه ورستو د حضرت علی رضی اللہ عنہ د افضلیت قائل وو،او د حضرت علی رضی اللہ عنہ نه د رسول الله ﷺ او شیخینو نه ورستو په دریم نمبر د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نامه د خپل اعتقاد موافق اوریدلو ته تیار نهٔ وو.

اوس دا چې د شیخینو نه ورستو د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ مرتبه وه،یا د حضرت علی رضی اللہ عنہ،په دې حوالې سره په روایاتو او اقوالو کښې کافي اضطراب دې.

خیثمه په"فضائل الصحابه"کښې د عبید الله بن أبی الجعد عن أبیه په طریقې سره وائی:

"أن عليًا قال: ألا أخبركم بخير أمّتِكم بعد عمر؟ ثم سكت، فظننا أنه يعني نفسَه". (۴)

---

۱) حلية الأولياء بشر بن حارث:۸/۳۵۹
۲) مصنف ابن شيبة ما ذكر فی أبی بكر،رقم:۳۲۶۰۸
۳) السنة لابن أبی عاصم،ذكر خلافة علی،رقم:۱۲۰۷
۴) مسند أبی يعلی،رقم:۵۴۰،ومعجم الإسماعيلی،حرف الجيم:۲/۵۹۵،فتح الباری:۷/۳۳

Maktaba Tul Ishaat.com

علی رضی الله عنه اوفرمائیل، چې زهٔ د حضرت عمر رضی الله عنه نه ورستو ستاسو د امت د ټولو نه غوره سړی تاسو ته اونهٔ ښایم؟ بیا حضرت علی رضی الله عنه چُپ شو، چې د هغې نه مونږ دا اوګڼړله، چې هغه غوره سړی پخپله حضرت علی رضی الله عنه دې.
په دې وجه هغوی ددې تصریح اونهٔ کړه، او د عبد خیر روایت دادې، چې حضرت علی رضی الله عنه دا ارشاد د واقعهٔ نهروان نه ورستو یعنی په ۳۸هجرۍ کښې اوفرمائیلو، او ددې حدیث په آخر کښې هغوی دا هم زیاتوالې اوفرمائیلو:
"أحدثنا أموراً يفعل الله فيها ما يشاء". (۱)
مونږ ځو نوې څیزونه جوړ کړل، د هغې متعلق چې الله تعالی څهٔ غواړی فیصله به کوی.
ابن عساکر په یوئې ضعیفې طریقې سره دا نقل کوی، چې حضرت علی رضی الله عنه دا هم اوفرمائیل، "إن الثالث عثمان" (۲) هغه دریم سړې عثمان دې، او په یوې بلې طریقې سره ابوجحیفه وائی، "فرجَعت الموالي يقولون: كَنَى عن عثمان، والعرب تقول: كنى عن نفسه ـ (۳)
یعنی د دریم سړی یا د حضرت عمر رضی الله عنه نه ورستو د افضل الامت تصریح خو اونهٔ شوه، هنه د ښودلو وئیلو سره حضرت علی رضی الله عنه چُپ شو، اوس موالیو حضراتو (هغه غیر عرب، آزاد کړې شوې غلام چې علم دین حاصلولو سره د امت مقتداء جوړ شی) عموماً دا وئیلې دی، چې د هغوی اشاره حضرت عثمان رضی الله عنه ارخ ته وه، عرب (اهل علم) وائی د هغوی اشاره خپل ځان ارخ ته وه، او دا اختلاف هم ددې خبرې دلیل دې، چې هغوی تصریح نهٔ ده فرمائیلې، نهٔ د خپل افضلیت او نهٔ د حضرت عثمان رضی الله عنه د افضلیت؟
هسې دا مسئله وړاندې هم تیره شوې ده، چې د ابوبکر او عمر نه ورستو غوره څوك وو، حضرت عثمان رضی الله عنه یا علی رضی الله عنه، او دا هم تیر شوی دی، چې د اهل سنت والجماعت اجماع په دې منعقد شوې ده، چې په خلفاء راشدینو کښې کوم ترتیب د خلافت دې، هم دغه ترتیب د فضلیت هم دې، او په خلافت کښې د حضرت علی رضی الله عنه څلورم نمبر دې، نو په افضلیت کښې به هم د هغوی څلورم نمبر وی.
قرطبی په دې سلسله کښې په "المفهم" کښې څهٔ فرمائیلې دی د هغې خلاصه داده:
"الفضائل جمع فضيلة، وهي الخصلة الجميلة التي يحصل لصاحبها بسببها شرف وعلوّ منزلة إما عند الحق وإما عند الخَلق، والثاني لا عِبرة به إلا أن أوصل إلى الأول، فإذا قلنا فلان فاضل فمعناه أن له منزلةً عند الله وهذا لا توصل إليه إلا بالنقل عن الرسول، فإذا جاء ذالك عنه إن كان قطعياً قطعنا به أو ظنيًا عملنا به، وإذا لم نجد الخبرَ فلا خفاء أنا إذا رأينا مَن أعانه الله على الخير وليس له أسبابُه أنا نرجوا حصول تلكَ المنزلة له لما جاء في الشريعة

(۱) فضائل الصحابة لأحمد، رقم:۴۲۲، ومسند أحمد مسند علی، رقم:۱۱۰۳۲
(۲) فتح الباري:۷، ۳۴\
(۳) معجم ابن المقرى:۲، ۷۳، بحواله "رحماء بينهم ـ فتح الباري:۷، ۳۴\

Maktaba Tul Ishaat.com

من ذالك".[۱]

وې فرمائيل "فضائل د فضيلة جمع ده، او دا ښهٔ خصلت ته وئيلې کيږي، چې د هغې په سبب دې خصلت والا ته شرف او لوئې مقام حاصليږي، يا خو د الله تعالى په نيز او يا د مخلوق په نيز......خو د مخلوق په نيز د شرف تر هغه وخته اعتبار نشته، ترسو پورې چې هغه د الله تعالى په نيز د شرف سره ملاؤ نهٔ شي، مونږ چې کله وايو: "فلان فاضل" (فلانکې فضليت والا) دې، نو ددې معنى دا وى، چې د هغه د الله تعالى په نيز مرتبه ده. او دا مرتبه چې کله چا د پاره ثابتيږي، نو د رسول الله ﷺ نه په نقل سره ثابتيږي، او کله چې د رسول الله ﷺ د اړخ نه نقل کيږي، نو کهٔ ددې ثبوت او نقل قطعي وى، نو بيا خو مونږ په قطعيت سره پوهيږو چې دا کار هم داسې دې........ او کهٔ ثبوت ظني وى، نو بيا هم په دې باندې عمل کوو، او کله چې مونږ ته څهٔ خبر ملاؤ نهٔ شي، او هيڅ خفاء (او شبه) نشته، چې کله مونږ داسې يو سړى ته اوګورو، چې د هغهٔ د الله تعالى د اړخ نه د خير په حقله اعانت او مدد کيږي، او الله تعالى هغهٔ د پاره د خير اسباب برابروى، نو مونږ هم اميد ساتو، چې دهٔ ته به هم هغه فضيلت او لويه مرتبه حاصله وى، څکه چې په شريعت کښې ددې خبرې ذکر او ثبوت ملاويږي، چې د خير اسباب برابريدل فضليت دې".

بيا ئې اوفرمائيل: او کله چې دا خبره ثابته شوه، نو اوس د اهل سنتو له مخې د ابوبکر افضليت قطعي دې، بيا د هغې نه ورستو د عمر افضليت قطعي دې، بيا ددې نه ورستو اختلاف دې، جمهور خو د عثمان د تقديم او افضليت قائل دى، او د امام مالک نه په دې حوالې سره توقُّف منقول دې، او مسئله په هر حال کښې اجتهادى ده، او په دې کښې مستند خبره داده، چې دا څلور حضرات (ابوبکر، عمر، عثمان، علي) الله تعالى د خپل نبي د خلافت او د هغوى د دين د اقامت د پاره خوښ او منتخب اوفرمائيل، نو په دوى کښې به د مراتبو او فضليت په اعتبار سره هم هغه ترتيب وى، کوم چې په دوى کښې د خلافت په اعتبار سره پاتې شوې دې. والله اعلم.[۲]

۳۴۶۹: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ -رضي الله عنها- أَنَّهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ أَوْ بِذَاتِ الْجَيْشِ انْقَطَعَ عِقْدٌ لِي، فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى الْتِمَاسِهِ، وَأَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ، وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَأَتَى النَّاسُ أَبَا بَكْرٍ، فَقَالُوا أَلاَ تَرَى مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ أَقَامَتْ بِرَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَبِالنَّاسِ مَعَهُ، وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَرَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه

[۱]) المفهم، باب فضائل أبي بكر..........١

[۲]) فتح الباري: ١٤١.٩

Maktaba Tul Ishaat.com

وسلم - وَاضِعٌ رَأْسَهُ عَلَى فَخِذِي قَدْ نَامَ، فَقَالَ حَبَسْتِ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَالنَّاسَ، وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ قَالَتْ فَعَاتَبَنِي، وَقَالَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ، وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي، فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلَّا مَكَانُ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَلَى فَخِذِي، فَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - حَتَّى أَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التَّيَمُّمِ، فَتَيَمَّمُوا، فَقَالَ أُسَيْدُ بْنُ الْحُضَيْرِ مَا هِيَ بِأَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا آلَ أَبِي بَكْرٍ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ فَبَعَثْنَا الْبَعِيرَ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ فَوَجَدْنَا الْعِقْدَ تَحْتَهُ. [ر: ۳۲۷]

۳۴۷۰: (۱) حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْأَعْمَشِ قَالَ سَمِعْتُ ذَكْوَانَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ - رضي الله عنه - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي، فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ». تَابَعَهُ جَرِيرٌ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ وَمُحَاضِرٌ عَنِ الْأَعْمَشِ.

رجال الحدیث

قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ: دا شیخ الإسلام ابو رجاء قتیبة بن سعید بن جمیل بن طریف الثقفی دې، ددۀ احوال په "کتاب الإیمان باب إفشاء السلام من الإسلام" کښې تیر شوی دی۔(۲)

مَالِك: دا مالك بن انس امام دار الهجرة دې، ددۀ احوال د "کتاب الإیمان، باب من الدین الفرار من الفتن" لاندې تیر شوی دی۔(۳)

عَبد الرَّحمٰن بن القَاسم: دا عبدالرحمٰن بن القاسم بن محمد بن أبی بکر الصدیق دې، ددۀ احوال تیر شوی دی۔(۴)

عَن أبیه: قاسم بن محمد بن أبی بکر مراد دې، ددۀ احوال هم تیر شوی دی۔(۵)

عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا: ام المؤمنین حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها مراد ده۔

---

(۱) الحدیث أخرجه البخاری فی صحیحه: ۱،۵۱۷، فی کتاب فضائل أصحاب النبی ﷺ، باب قول النبی ﷺ "لو کنتُ متخذاً خلیلاً"، رقم: ۳۶۶۹، وفی ۲،٦٤۰، کتاب المغازی، باب مرض النبی ووفاته، رقم: ٤٤٥٤، وباب آخر ما تکلم به النبی ﷺ، رقم: ٤٤٦۳، وفی: کتاب المرضی، باب تمنی المریض الموت، رقم: ۵۶۷٤، وفی: کتاب الدعوات، باب دعاء النبی ﷺ "اللهم الرفیق الأعلیٰ"، رقم: ٦۳٤۸، وفی کتاب الرقاق، باب من أحب لقاء الله أحب الله لقاءه، رقم: ٦۵۰۹، ومسلم فی صحیحه: ۲،۲۸٦، کتاب الفضائل، باب فی فضل عائشة رضی الله عنها رقم: ۲٤٤٤، والإمام مالک فی المؤطا: فی الجنائز، باب جامع الجنائز: ۱،۲۳۸، ۱۲۳۹\

(۲) اوګورئ: کشف الباری: ۲،۱۱۸۹\

(۳) اوګورئ: کشف الباری: ۲،۱۸۰\

(۴) اوګورئ: صحیح البخاری، کتاب الغسل، باب هل یدخل الجنب یده فی الإناء قبل أن یغسلها، رقم (۲٦۳)\

(۵) اوګورئ: فتح الباری: ۹،۱٤۱\

Maktaba Tul Ishaat.com

د ابوبکر د خاندان برکت: ددې حدیث تشریح د بخاری شارحینو په "کتاب التیمم" کښې بیان کړې ده. او هم هغه ددې موقع او محل دې. دلته ددې مقصود د اُسید بن حضیر رضی الله عنه دا خبره او دا جمله ده. "مَاهِيَ بِأَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا آلَ أَبِي بَكْرٍ" په دې الفاظو سره د حضرت ابوبکر رضی الله عنه چې کوم فضلیت معلومیږي. هغه ښکاره دې. او هم دغه حدیث سره د ترجمة الباب مناسبت دې.

په یو ځائي کښې دا الفاظ دی:

"جَزَاكِ اللهُ خَيْراً، فوالله ما نزل بكِ أمر تكرهينه إلا جعل الله ذٰلكِ لكِ وللمسلمين فيه خيراً".(١)

یو بل ځائي کښې داسې راغلې دې:

"جزاكِ الله خيراً فوالله ما نزل بكِ أمر قط إلا جعل الله لكِ منه مخرجاً وجعل للمسلمين فيه بركة".(٢)

الله تعالی دې تاسو ته بهترینه بدله درکړی. په خدائې قسم! په تاسو کله هم څۀ داسې یو مشکل نۀ دې راغلې چې د هغې نه الله تعالی تاسو ته خلاصې او مسلمانانو ته د هغې نه ډیر لوئې خیر نۀ وی ورکړې. د (حجاب) پردې حکم او د تیمم حکم وغیره اړخ ته اشاره ده. د حجاب حکم په حضرت عائشې رضی الله عنها باندې د تور (تهمت) لګیدلو په موقع باندې نازل شوې وو. او د تیمم حکم د هغې د هار ورکیدو په موقع باندې. د دواړو په آخر کښې چې د الله تعالی کومه معامله اوفرمائیله، د هغې نه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه فضیلت ثابتیږي.

رجال الحدیث

ادَمُ بنُ أبِي اِيَاس: دا آدم بن أبی ایاس ابو الحسن العسقلانی دې، ددۀ احوال په "کتاب الإیمان، باب المسلم مَن سلِم المسلمون من لسانه ویده" کښې تیر شوی دی.(٣)

شُعبَةُ: دا شعبة بن الحجاج بن الورد العتکی الواسطی البصری دې. ددۀ احوال په "کتاب الإیمان، باب المسلم من سلِم المسلمون من لسانه ویده" کښې تیر شوی دی.(٤)

اَلاعمش: دا ابو محمد سلیمان بن مهران اسدی کوفی ملقب په اعمش دې، ددۀ تذکره د "کتاب الإیمان، باب ظلم دون ظلم" لاندې تیره شوې ده.(٥)

ذكوَان: دا ابو صالح ذکوان السّمان یا الزیات دې، ددۀ تذکره د "کتاب الإیمان، باب أمور الإیمان" د لاندې شوې ده.(٦)

---

(١) صحیح البخاری، کتاب التیمم، باب اذا لم یجد ماءً ولا تراباً، رقم (٣٣٦)

(٢) صحیح البخاری، کتاب فضائل أصحاب النبی، باب فضل عائشة رضی الله عنها، رقم (٣٧٧٣)

(٣) اوګورئ کشف الباری: ١/٦٧٨

(٤) اوګورئ کشف الباری: ١/٦٧٨

(٥) اوګورئ کشف الباری: ٢/٢٥١

(٦) اوګورئ کشف الباری: ١/٦٥٨

Maktaba Tul Ishaat.com

ابى سَعيدِ الخُدرِيّ: ابو سعيد خدرى د رسول الله ﷺ صحابى مراد دې، ددهٔ احوال په "كتاب الإيمان، باب من الدين الفرار من الفتن" كښې تير شوې دى.[1]

د سابقينو اولينو مقام او مرتبه: لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي......... په بعضې رواياتو كښې ددې ارشاد نبوى د شان ورود ذكر دى، او په هغې كښې دا تصريح ده، چې د حضرت عبد الرحمٰن بن عوف او خالد بن الوليد رضي الله عنهما په مينځ كښې څهٔ اختلاف او جهګړه پيدا شوې وه، نو حضرت خالد بن الوليد حضرت عبد الرحمٰن بن عوف ته بد رد وئيلى وو، په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې زما صحابى ته كنځل مهٔ كوه......ښكاره خبره ده ددې مطلب دغه وو، چې د فتح مكې نه ورستو صحابه، دې متقدمين صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم ته كنځل مهٔ كوى، ګني صحابه خو دواړه فريقه وو. كهٔ مطلق صحابى مراد وې، نو بيا هغوى ته داسې وئيل پكار وو، چې زما صحابه يو بل ته كنځل مهٔ كوئ، او په دغه صورت كښې به ددې ارشاد مقصود صرف د كنځلو بدوالې بيانول وو، او دلته مقصود د هغه صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم د لوړ شان او مقام اظهار وو چا ته چې كنځل كړې شوې وو، لهذا خامخا به داسې معنىٰ بيانول پكار وو، چې زما ورستنى صحابه دې د متقدمينو او سابقينو صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم تنقيص نهٔ كوى، ځكه چې د هغوى (سابقينو) لوى مقام دې.[2]

د تقى الدين سبكى توجيه او د هغې رَد: شيخ ابن عطا اسكندرى چې د شيخ تقى الدين شيخ دې، هغه دا فرمائى چې رسول الله ﷺ ته په څهٔ تجلې كښې وړاندې راتلونكى حالات ښودلې شوې وو. او په هغې كښې هغوى ته هغه افراد ښودلې شوې وو، چې د صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم تنقيص او په هغوى باندې تنقيد كوى، نو هغوى ﷺ هغه كسانو ته خطاب كولو سره فرمائيلې وو، "لا تسبُّوا اَصحابي........." زما صحابۇو ته كنځل مهٔ كوئ، حضرت تهانوى رحمه الله هم په خپلو بعضې ملفوظاتو كښې داسې قسمه خبره ارشاد فرمائيلې ده، د علامه سبكى د شيخ دا خبره صوفيانه ده، او كهٔ دا ثابته اومنلې شى، نو بيا به مطلب دا وى، چې په "اَصحابي" كښې ټول صحابه شامل دى، متقدمين هم او متاخرين هم، يعنى د فتح مكې نه ورستو په اسلام كښې داخليدونكى هم او وړاندينى هم، او دا خطاب ګويا امت ته كيږى، چې ورستو راروان دى، د قبيلې "تنزيل المفروض منزلة الموجود" نه، او واقعه داده چې د حديث تعلق صرف د متقدمينو صحابۇو سره دې، لكه څنګه چې اوس ذكر اوكړې شو، چې خالد بن وليد چې په ورستو ايمان راوړونكو كښې دې، او هغه متقدم صحابى عبد الرحمٰن بن عوف ته بد رد اووئيل. په دې باندې هغوى ﷺ دا ارشاد اوفرمائيلو او هم دغه شان په صحابۇو كښې ورستو ايمان راوړونكى ئې خبردار كړل، چې هغوى دا قسمه زياتې نهٔ كوى،

---

[1] اوګورئ كشف البارى: ۱۸۲،۲
[2] فتح البارى: ۱۴۱،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

او د متقدمينو صحابوُو په شان كښې څهٔ بې ادبي يا ګستاخي نهٔ كوي.[1]

ټول صحابه "په طريقهٔ اولیٰ" مراد كيدې شي: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي، چې ما بعد الصحابة چې كوم امت دې، هغوی مخاطب ګرځول غلط دی، ځكه چې د حديث د ورود قيصه ددې ترديد كوي، په هر حال كښې كهٔ په دې حديث كښې د "أصحابي" مصداق متقدمين او متاخرين ټول او ګرځولې شي، نو خلاف مقصود او د شان ورود خلاف به شي، او كهٔ ددې مخاطب متاخرين صحابه او ګرځولې شي، نو بيا په دې سره به دا خبره خو په صراحت او عبارت سره ثابته شي، چې متاخرين صحابه متقدمينو ته رد بد مهٔ وائي، او دا خبره به په "دلالة النص" او په طريقهٔ اولیٰ ثابته شي، چې كله يو صحابی ته دا حق نشته، چې هغه د ځان نه غوره صحابی ته بد رد اووائي، نو ورستو يو عام سړی ته دا حق څنګه رسيدې شي، چې هغه د صحابی په شان د ځان نه بې شميره درجې غوره ته بد رد اووائي.[2]

خطاب متاخرينو صحابوُ ته دې: فَلَو أَنَّ أَحَدَكُم.......په ظاهره خو ددې خطاب تعلق ټولو صحابوُ سره دې، ولې ددې مطلب او مراد په داسې صورت كښې مشكل دې، په دې وجه شارحين فرمائي چې د "أصحابي" نه مخصوص صحابه مراد دی، د "لَو أن أحدكم" خطاب هم صرف متاخرينو صحابوُ ته دې، او هغوی ته الله تعالیٰ ارشاد فرمائي چې ستاسو يو ډير لوئې عمل د دوی (سابقينو) د وړوكی عمل هم مقابل نهٔ شی كيدې، او دا بالكل هم هغسې دې، څنګه چې د الله تعالیٰ ارشاد دې: (لا يستوي منكم من أنفق من بعد الفتح وقاتل، أولئك أعظم درجةً من الذين أنفقوا من بعدُ وقاتلوا.....)[3] يعنی د فتح مكې نه د وړاندې، انفاق او قتال په شان فضيلت د فتح مكې نه ورستو په انفاق او قتال كښې چرته دې؟ اګر چې په صحابيت كښې دواړه برابر وی.........؟

صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم ته د كنځلو او بد رد وئيلو حكم: دويمه مسئله دلته دا د تفصيل او تحقيق وړ ده، چې صحابهٔ كرامو ته بد رد وئيلو او د هغوی د ګستاخئ حكم څهٔ دې، نو په دې حوالې سره دا خبره خو متفق عليه ده، چې صحابهٔ كرامو ته كنځل كول ډير لوئې جرم او ګناه كبيره ده، خو ددې سزا به څهٔ وی، نو په دې كښې د علماؤ مختلف اقوال دې، بعضې مالكيه خو وائي چې دې به قتلولې شي، او اكثر اهل علم وائي چې هغهٔ ته به تعزيراً سزا وركولې كيږی، او د بعضې شوافعو رائې داده: كهٔ شيخينو (ابوبكر او عمر رضي الله عنهما) ته كنځل كوی نو هغه به قتلولې شی، همدغه شان حسنينو (حسن او حسين رضي الله عنهما) ته كنځل كونكې به هم قتلولې شي، علامه تقی الدين سبكی رحمه الله فرمائي، سرور كائنات ﷺ چې چا ته د جنت زيرې وركړې دې، كهٔ څوك د هغوی تكفير كوی نو هغه كافر دې، همدغه شان كهٔ څوك د شيخينو تكفير

---

[1]) فتح الباري، ۱۹،٤۱

[2]) فتح الباري: ۹، ۱٤۱

[3]) سورة الحديد، آيت: ۱۱۰

Maktaba Tul Ishaat.com

کوی نو هغه هم کافر دې؟ځکه چې رسول الله ﷺ هغوی ته د جنت زیرې ورکړې دې، اوس د هغوی د کافر ګرځولو مطلب دادې، چې هغه جهنمی دې، او دا د رسول الله ﷺ ښکاره تکذیب دې، او د الله تعالی د رسول تکذیب صریح کفر دې.[1]

ایا د صحابهٔ کرامو د ګستاخۍ کونکی توبه به قبوله وی؟ یوه مسئله بیا داده، چې آیا د صحابۀ په شان کښې د ګستاخۍ کونکی توبه به قبوله وی یا نه؟ بعضې حضرات وائی، چې د داسې حضراتو توبه نهٔ قبلیږی، ددې حضراتو استدلال په دې حدیث سره دې، "**سبُّ الصحابة ذنبٌ لا یغفر**"[2] صحابۀ ته کنځل داسې ګناه ده، چې نهٔ معاف کیږی.

علامه ابن تیمیه رحمه الله فرمائی چې صحابهٔ کرامو ته کنځل کول ډیره لویه ګناه ده، خو دا وئیل چې ددې ګناه معافی نشته، دا صحیح نهٔ دی، ځکه چې د نورو ګناهونو معافی کیدې شی، همدغه شان ددې ګناه هم معافی کیدې شی، پاتې شو حدیث د "**سبُّ الصحابة ذنبٌ لا یُغفر**" نو دا بې اصله دې ددې څهٔ ثبوت نشته.

دا خبره د علامه ابن تیمیه رحمه الله مضبوطه ده، چې د شرك په شان ګناه د پیغمبر اسلام د دښمنۍ په شان ځیزونه الله تعالی په رینښتونې توبې سره معاف کړی دی، او اوس ئې هم معاف کوی. نو صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم ته کنځل کول خو په هرحال کښې ددې نه لوئې جرم نهٔ دې[3]

قوله: أنفق مثل أحد: په بعضې احادیثو کښې دې سره د "**کلّ یوم**" د الفاظو زیاتوالې دې. حافظ ابن حجر فرمائی، "**وهی زیادة حسنة**" دا یو ښکلې زیاتوالې دې، او د غرض په حاصلولو کښې ډیر معاون او مدد کونکې دې.[4]

قوله: مُدَّ أحدِهم: یعنی یو غیر صحابی یا متاخرین صحابۀ کهٔ د "اُحد" برابر سرهٔ زر خرج کړل، نو هغه به د سابقینو صحابهٔ کرامو د مد برابر هم نهٔ وی، برابره خبره ده کهٔ هغه د هر ځیز او د هر جنس نه وی.

قوله: نَصِیف: د رَغِیف په وزن باندې دې، په معنی د "نصف" په شان د عَشِیر او "عشر" یا "ثمین و ثُمن" د دواړویوه معنی ده، (په دې وجه وئیلې شی "عُشر عشیر") او د بعضې حضراتو وینا ده، لکه څنګه چې مُد یوه پیمانه ده، "نصیف" هم یوه مستقل پیمانه ده، چې د مُد نه کمه وی، او مُد په ضمې د میم سره یوه معروفه پیمانه ده، چې د هغې مقدار معلوم او متعین

---

[1] فتح الباری: ۹/۲، ٤٤، ٤٤

[2] "امتاع الاسماع_تقی الدین المقریزی: ۹/۲۰۹، دار الکتب العلمیة. "وفی تذکرة الموضوعات_لطاهر بن علی هندی قال ابن تیمیه "موضوع : ۱/۹۲، وأسنی المطالب فی أحادیث مختلفة المراتب: ۱/۱۵۹، ومجموع فتاوی ابن باز، کتاب الاحادیث الضعیفة، رقم: ۱۰۷، مجموع الفتاوی لابن تیمیه..........مَن سب الصحابة: ۳/۱۲۹۰

[3] مجموع الفتاوی باب من سبَّ الصحابة هل تقبل توبته: ۳/۱۲۹۰

[4] فتح الباری: ۹/٤۲، ۱

Maktaba Tul Ishaat.com

دي،او په كتاب الوضوء كښې ذكر شوي دي.[1]
خطابي فرمائي چې دا په فتحې د ميم سره مروى دې،او ددې نه مراد فضل او طول دې، يعني د صحابهٔ كرامو فضيلت او قوت ته نهٔ شى رسيدې.[2]
بيضاوى وائي: "معنى الحديث لا ينال أحدكم بإنفاق مثلِ أحدٍ ذهباً من الفضل والأجر ما ينالُ أحدُهم بإنفاق مدِّ طعامٍ أو نصيفه، وسبب التفاوت ما يقارن الأفضل من مزيد الإخلاص وصدق النية".[3]
يعني د حديث معنى داده،چې په تاسو كښې يو سړې د احد د غر برابر په سرو زرو خرچ كولو باندې دومره اجر او ثواب نهٔ شى حاصلولې،څومره چې هغه صحابهٔ كرامو كښې يو سړې د يو مد يا د هغې د نصف مقدار برابر په طعام خرچ كولو سره حاصلوى.او ددې تفاوت وجه هغه اخلاص او صدق نيت دې،چې هغې سابقينو حضراتو ته حاصل وو.
حافظ ابن حجر عسقلانى رحمه الله فرمائي:
"قلت وأعظم من ذلك فى سبب الأفضلية عظم موقع ذلك لشدة الاحتياج إليه، وأشار بالأفضلية بسبب الإنفاق إلى الأفضلية بسبب القتال كما وقع فى الآية (مَن أنفق من قبل الفتح وقاتل) فإن فيها إشارة إلى موقع السبب الذى ذكرته، وذلك أن الإنفاق والقتال كان قبل فتح مكة عظيماً لشدة الحاجة إليه وقلة المعتنى به بخلاف ما وقع بعد ذلك، لأن المسلمين كثروا بعد الفتح ودخل الناس فى دين الله أفواجاً، فإنه لا يقع ذلك الموقع المتقدم والله أعلم".
وې فرمائيل،د خلوص او صدق نيت په وجه سره د سابقينو اولينو د عمل د افضل كيدو او د هغوى د اجر او ثواب د زياتيدو نه علاوه يوه بله خبره هم ده،چې ددې نه لويه خبره ده،او هغه داده،چې د سابقينو اولينو د عمل افضليت په دې وجه دې،چې هغوى په كومه موقع باندې انفاق او قتال اوكړو،هغه موقع ډيره حساسه،اهمه او لويه وه،او په هغه وخت كښې چې د انفاق كوم ضرورت او حاجت وو هغه ډير سخت وو،په دې وجه په هغه وخت كښې ډير لږ خيز خرچ كولو هم ډير زيات اجر وو.
بيا ئې اوفرمائيل،په دې روايت كښې خو صرف دومره ذكر دې،چې د ورستنو ډير زيات انفاق هم د سابقينو د ډير لږ انفاق برابر نهٔ شى كيدې،خو په دې كښې اشاره دې خبرې اړخ ته هم ده،چې ورستني په دې وجه هم د سابقينو سره برابر نهٔ شى كيدې،چې هغوى په تش لاس خپل سر په تلى كښې كيښودو سره قتال اوكړو،او د دين د پاره ئې جانى قربانى وركړه،ددې د قرآن كريم په آيت (لا يستوى منكم مَن أنفق من قبل الفتح وقاتل.....) كښې ذكر دې.

[1] باب الوضوء،بالمد،رقم:۱۲۰۱
[2] قال الخطابى بفتح الميم يريد الغاية لا يبلغ هذا فلاناً أى:لا يلحق شأوه ولا يدرك غايته،غريب الحديث:۱،۱۲٤۸
[3] فتح البارى:۷،۳٤،وعون المعبود:۱۸۷۷،۱۹

Maktaba Tul Ishaat.com

ددې مرتبې د تفاوت وجه ښکاره ده،او هغه دا چې د اسلام په ابتداء کښې قتال او انفاق فی سبیل الله څومره مشکل او څومره ضروری وو،دومره ورستو نهٔ وو،یعنې کله چې دین اسلام طاقت ور شو،او خلق په دې کښې ډلې ډلې داخل شو،او خرچ کول آسان هم شو،او خرچ کونکی زیات هم شو۔

د متابعاتو ذکر: قوله: تَابَعَهُ جَرِيرٌ: یعنی د شعبه روایت،د سلیمان الأعمش نه دې لاندې حضراتو متابعت کړې دې۔

①-جریر ابن عبد الحمید دې،②-عبد الله بن داؤد بن عامر بن الرّبیع،③-ابو معاویة بن محمد بن خازم الضریر،او ④-محاضر په وزن د مجاهد بن المورّع مراد دې۔[1]

تر کومې پورې چې د جریر تعلق دې،نو د هغهٔ نه موصولاً امام مسلم[2]ابن ماجه [3]او ابو یعلی[4]روایت کړی دی۔

او د محاضِر د روایت چې تر کومې پورې تعلق دې،نو هغه احمد بن یوسف الضبی عن محاضر......په طریقې سره "فوائد أبي الفتح الحداد" کښې نقل کړې شوې دې[5]خو په دې روایت کښې د خالد بن الولید او عبد الرحمٰن بن عوف په ځائې د حضرت خالد او د ابوبکر ﷺ ذکر دې.او دا صحیح نهٔ دی،او صحیح هغه دې کوم چې جریر روایت کړې دې،او د عاصم به أبی صالح په راتلونکی روایت کښې هم ددې ذکر دې۔[6]

او د عبد الله بن داؤد چې کوم روایت دې،هغه مسدد په خپل مسند کښې ذکر کړې دې،او په هغې کښې دا قیصه نهٔ ده ذکر کړې شوې؟همدغه شان ابوداؤد هم ددې د مسدد په طریقې سره تخریج کړې دې۔[7]

او د معاویه چې کوم روایت دې،هغه امام احمد موصولاً ذکر کړې دې،[8] امام مسلم ته وهم اوشو......او امام مسلم د ابوبکر بن شیبه،ابوکریب او یحیٰی بن یحیٰی درې واړو حضراتو نه نقل کړې دې،او دا درې واړه د ابو معاویه نه نقل کوی،خو په هغې کښې د ابوسعید په ځائې د "عن أبي هريرة" ذکر دې[9]او دا د هغهٔ وهم دې،څنګه چې د خلف،ابومسعود او ابو علی

---

[1]) عمدة القاری:۱۶،۱۸۸،وفتح الباری:۹،٤٤
[2]) صحیح مسلم،باب تحریم سبّ الصحابة،رقم:۲۲۲۱
[3]) سنن ابن ماجه فصل أهل بدر،رقم:۱۶۱
[4]) مسند أبی یعلٰی،رقم:۱۱۱۷۱
[5]) فتح الباری:۷،۳۵
[6]) عمدة القاری:۱۶،۱۸۸
[7]) سنن أبی داؤد،باب فی النهی عن سبّ الصحابة،رقم ۴۶۶۰
[8]) مسند احمد،مسند أبی سعید الخدری،رقم:۱۱۰۹٤
[9]) صحیح مسلم،باب تحریم سبّ الصحابة،رقم:۶۶۵۱،۶۶۵۲

Maktaba Tul Ishaat.com

جیانی نه په جزم سره منقول دی.
نووی وائی داسې معلومیږی، چې امام مسلم ته د لیکلو په وخت کښې دا وهم شوې دې، او هغه داسې چې امام مسلم په ابتداء کښې د ابو معاویه د طریقې ذکر کړې دې، بیا دویم نمبر ئې د جریر د حدیث ذکر کړې دې، او هغه ئې د هغې د اسناد او متن سره ذکر کړو، بیا په دریم نمبر ئې د وکیع د حدیث ذکر اوکړو، او په څلورم نمبر ئې د شعبه روایت ذکر کړې دې، ددې دریم او څلورم روایت سند هغوی ذکر نۀ کړو، بلکه وې فرمائیل، "بإسناد جریر و معاویة" او س خبره داده، کۀ د جریر او ابو معاویه روایت د هغۀ له مخې یو نۀ وې، نو ددې دواړو به ئې په یو ځائې حواله نۀ ورکوله، ځکه چې د وکیع او شعبه روایت خو په اتفاق سره په ابوسعید باندې ختمیږی، نۀ په ابوهریره باندې. او مسلم چې د ابومعاویه کوم روایات تخریج کړی دی، دا هغه په ابوهریره باندې ختموی، نو دا بیا عجیبه خبره نۀ ده، چې د وکیع او شعبه د ابوسعید د روایت متعلق هغۀ دا اووائی، چې دا د ابومعاویه په سند سره مروی دې؟
او بیا د امام مسلم شیخ ابوبکر بن أبی شیبه په خپل مسند او مصنّف کښې ددې تخریج د ابو معاویه نه فرمائیلې دې، نو وائی، "عن أبي سعيد......"([1]) څنګه چې امام احمد هم دغسې وئیلی دی([2]) ددې نه هم معلومیږی، چې د امام مسلم "عن أبي هريرة" وئیل هم وهم دې.
همدغه شان "المستخرج" کښې د ابونعیم نه منقول دی، چې په هغې کښې عُبید بن غنام د ابوبکر بن أبی شیبه نه روایت کوی، او هم ابو نعیم د احمد، یحیٰی بن عبد الحمید، او ابو خیثمه او احمد بن جواس نه نقل کوی، او دا ټول د ابو معاویه نه نقل کوی، چې په هغې کښې د "عن أبي سعيد" الفاظ دی، او ددې نه ورستو هغه فرمائی، "أخرجه مسلم عن أبي بكر وأبي كريب ويحيى بن يحيىٰ" دا ددې خبرې دلیل دې، چې وهم پخپله امام مسلم ته نۀ دې شوې بلکه د هغۀ نه لاندې ناقل ته وهم شوې دې، ګنې ابونعیم به دا ذکر کړې وو، ددې تائید په یو بل روایت سره هم کیږی. او هغه دا چې دار قطنی سره ددې نه چې په "العلل" کښې ئې دا خبره په جزم سره ذکر کړې ده، چې صحیح دا دې، چې دا د ابوسعید روایت دې، او سره ددې نه هغوی د شیخینو (بخاری او مسلم) د اوهامو په تلاش کښې ددې روایت ابو معاویه اړخ ته هیڅ اشاره نۀ ده کړې. معلومه شوه چې دا د مسلم په اوهامو کښې نه بلکه د هغۀ نه لاندې د بل یو راوی وهم دې.([3])
ددې روایت تخریج ابو عبید په "غريب الحديث" کښې هم کړې دې، ([4])، همدغه شان جوزقی د

---

[1]) مصنف ابن أبي شيبة، باب ما ذكر في الكف عن أصحاب النبي ﷺ، رقم: ۳۳۰۷۱
[2]) مسند أحمد، مسند أبي سعيد الخدري، رقم: ۱۱۰۹٤
[3]) فتح الباري: ۹/٤۳
[4]) غريب الحديث لابي عبيد: ۲/۱٦٤

Maktaba Tul Ishaat.com

عبد الله بن هاشم په طريقې سره او خيثمه د سعيد بن يحيى په طريقې سره او اسماعيلي او ابن حبان د علي بن الجعد په طريقې سره دې ټولو د ابومعاويه په طريقې سره روايت کړې دې، او دوی وئيلي دی، "عن أبي سعيد".(١)

او ابن ماجه هم د امام مسلم د يو شيخ ابو کريب نه نقل کړی دی، او هغه د ابو معاويه نه نقل کولو سره وائی، "عن أبي سعيد" هاؤ د ابن ماجه په بعضې نسخو کښې اختلاف هم دې، نو په بعضې نسخو کښې "عن أبي هريرة" دې، (٢) او په بعضې کښې "عن أبي سعيد" او صحيح هم "عن أبي سعيد" دې، ځکه چې ابن ماجه، جرير وکيع او ابو معاويه جمع کړی دی، او د جرير او وکيع متعلق چا هم نۀ دی وئيلي، چې د دوی روايات د ابو هريره نه دی، بلکه ټومره جامعينو او مخرجينو هم چې د دوی د رواياتو تخريج کړې دې، هغه ئې هم د ابو سعيد نه کړې دې، نۀ د ابو هريره نه.

او دا احتمال هم بعيد دې، چې د ابو معاويه حديث د "أعمش عن أبي صالح عن أبي هريرة........ نه هم وی، او د "عن أبي سعيد" نه هم، ځکه کۀ دا سې کيدې شوې، نو کم از کم يوه وارې خو به ئې دا دواړه ابوسعيد او ابوهريره جمع کړی هم وو، په هر حال کښې چې د اکثرو له مخې دا روايت د ابو سعيد نه دې، نو چا چې د ابوهريره ذکر کړې دې، هغه به يقينًا شاذ وی، والله أعلم.(٣)

٣٤٧١:(٤) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِسْكِينٍ أَبُو الْحَسَنِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ شَرِيكِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو مُوسَى الأَشْعَرِيُّ أَنَّهُ تَوَضَّأَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ خَرَجَ، فَقُلْتُ لأَلْزَمَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، وَلأَكُونَنَّ مَعَهُ يَوْمِي هَذَا. قَالَ فَجَاءَ الْمَسْجِدَ، فَسَأَلَ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالُوا خَرَجَ وَوَجَّهَ هَا هُنَا، فَخَرَجْتُ عَلَى إِثْرِهِ أَسْأَلُ عَنْهُ، حَتَّى دَخَلَ بِئْرَ أَرِيسٍ، فَجَلَسْتُ عِنْدَ الْبَابِ، وَبَابُهَا مِنْ جَرِيدٍ حَتَّى قَضَى رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - حَاجَتَهُ، فَتَوَضَّأَ فَقُمْتُ إِلَيْهِ، فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ عَلَى بِئْرِ أَرِيسٍ، وَتَوَسَّطَ قُفَّهَا، وَكَشَفَ عَنْ سَاقَيْهِ وَدَلاَّهُمَا فِي الْبِئْرِ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ثُمَّ انْصَرَفْتُ، فَجَلَسْتُ عِنْدَ الْبَابِ، فَقُلْتُ لأَكُونَنَّ بَوَّابَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - الْيَوْمَ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَدَفَعَ الْبَابَ. فَقُلْتُ مَنْ هَذَا فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ. فَقُلْتُ عَلَى رِسْلِكَ. ثُمَّ ذَهَبْتُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا أَبُو بَكْرٍ يَسْتَأْذِنُ. فَقَالَ «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَأَقْبَلْتُ حَتَّى قُلْتُ لأَبِي بَكْرٍ ادْخُلْ، وَرَسُولُ اللَّهِ

---

(١) صحيح ابن حبان، ذكر الزجر عن سبّ أصحاب رسول الله، رقم: ٧٢٥٥

(٢) سنن ابن ماجه، فضائل الصحابة، رقم: ١٦١

(٣) فتح الباري: ٤٣،٤٢/٩

(٤) الحديث أخرجه البخاري في صحيحه: ٥١٧/١، كتاب فضائل أصحاب النبي ﷺ، باب قول النبي ﷺ "لو كنتُ متخذاً خليلاً"، رقم: ٣٦٧١، وأبو داؤد في سننه: ٢٨٠/٢، كتاب السنة، باب التفضيل، رقم: ٤٦٢٩

Maktaba Tul Ishaat.com

-صلى الله عليه وسلم- يُبَشِّرُكَ بِالْجَنَّةِ. فَدَخَلَ أَبُوبَكْرٍ فَجَلَسَ عَنْ يَمِينِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- مَعَهُ فِي الْقُفِّ، وَدَلَّى رِجْلَيْهِ فِي الْبِئْرِ، كَمَا صَنَعَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم-، وَكَشَفَ عَنْ سَاقَيْهِ، ثُمَّ رَجَعْتُ فَجَلَسْتُ وَقَدْ تَرَكْتُ أَخِي يَتَوَضَّأُ وَيَلْحَقُنِي، فَقُلْتُ إِنْ يُرِدِ اللَّهُ بِفُلاَنٍ خَيْرًا - يُرِيدُ أَخَاهُ - يَأْتِ بِهِ. فَإِذَا إِنْسَانٌ يُحَرِّكُ الْبَابَ. فَقُلْتُ مَنْ هَذَا فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ. فَقُلْتُ عَلَى رِسْلِكَ. ثُمَّ جِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَقُلْتُ هَذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَسْتَأْذِنُ. فَقَالَ «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَجِئْتُ فَقُلْتُ ادْخُلْ وَبَشَّرَكَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِالْجَنَّةِ. فَدَخَلَ، فَجَلَسَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي الْقُفِّ عَنْ يَسَارِهِ، وَدَلَّى رِجْلَيْهِ فِي الْبِئْرِ، ثُمَّ رَجَعْتُ فَجَلَسْتُ، فَقُلْتُ إِنْ يُرِدِ اللَّهُ بِفُلاَنٍ خَيْرًا يَأْتِ بِهِ. فَجَاءَ إِنْسَانٌ يُحَرِّكُ الْبَابَ، فَقُلْتُ مَنْ هَذَا فَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ. فَقُلْتُ عَلَى رِسْلِكَ. فَجِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَأَخْبَرْتُهُ. فَقَالَ «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ عَلَى بَلْوَى تُصِيبُهُ» فَجِئْتُهُ فَقُلْتُ لَهُ ادْخُلْ وَبَشَّرَكَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِالْجَنَّةِ عَلَى بَلْوَى تُصِيبُكَ. فَدَخَلَ فَوَجَدَ الْقُفَّ قَدْ مُلِئَ، فَجَلَسَ وُجَاهَهُ مِنَ الشَّقِّ الآخَرِ. قَالَ شَرِيكٌ قَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ فَأَوَّلْتُهَا قُبُورَهُمْ. [۳۶۹۰، ۳۶۹۲، ۵۸۶۲، ۶۶۸۴، ۶۸۳۴]

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بنُ مسكينٍ: دا محمد بن مسكين ابن نُميله ابو الحسن اليمامى دې، ددۀ احوال ذکر شوی دی۔[۱]

يَحيى بنُ حَسَّانَ: دا يحيى بن حسان بن حبان البكرى ابو زكريا التينسى المصرى دې، ددۀ احوال ذكر شوی دی۔[۲]

سُلَيمَانُ: دا سليمان بن بلال ابو محمد القرشى التيمى المدنى دې، ددۀ احوال د"كتاب الإيمان، باب أمور الإيمان" لاندې تير شوی دی۔[۳]

شَرِيك بنِ أبى نَمرٍ: دا شريك بن عبد الله بن أبى نمر القرشى المدنى دې، ابو نمر ددۀ نيکۀ دې، ددۀ احوال د "كتاب العلم، باب ما جاء في العلم وقوله تعالىٰ وقل رَبِّ زدني علماً" لاندې تير شوی دی۔[۴]

سَعيد بنِ المُسَيَّبِ: دا امام التابعين سعيد بن المسيب بن حزن بن أبى وهب القرشى المخزومى

---

[۱] كتاب الأذان، باب انتظار الناس قيام الإمام العالم.................۱

[۲] اوګورئ صحيح البخارى، كتاب الجنائز، باب قول النبى ﷺ "إنا بك محزونون" رقم(۱۳۰۳)۱

[۳] اوګورئ كشف البارى: ۱۶۵۸،۱

[۴] اوګورئ كشف البارى: ۳،۱۱۵۶

Maktaba Tul Ishaat.com

دي، ددهٔ احوال د "کتاب الإيمان، باب مَن قال الإيمان هو العمل لاندې تير شوى دى. [1]

أبُو مُوسٰى الاشعرى: دا د رسول الله ﷺ مشهور صحابى عبدالله بن قيس الأشعرى دې، ددهٔ احوال د "کتاب الإيمان، باب أىُّ الإسلام أفضل" لاندې تير شوى دى. [2]

ددې حديث تخريج امام بخارى په کتاب الفتن کښې د سيعد بن أبى مريم نه هم کړې دې، [3] او امام مسلم په "فضائلو" کښې د محمد بن مسکين، حسن بن على الحلوانى او ابوبکر ابن اسحاق نه روايت کړې دې. [4]

د "فقلتُ" فاعل ابو موسٰى الاشعرى دې: دا د حديث د راوى ابو موسٰى الأشعرى قول دې، وړاندې ددهٔ نه روايت کونکى راوى په خپلو الفاظو کښې ددهٔ د غائب په صيغو سره ذکر اوکړو، نو وې فرمائيل، تَوَضّاء، خَرَجَ او بيا ئې گويا داسې اووئيل، قال أبو موسٰى: فقُلتُ لألزِمَنّ

قوله: قَالَ فَجَاءَ الْمَسْجِدَ: دلته بيا د قَالَ فاعل دويم راوى دې، او د جاء فاعل حضرت ابو موسٰى الأشعرى دې، راوى وائى بيا حضرت ابو موسٰى الأشعرى مسجد ته داخل شو.

قوله: وَوَجَّهَ هَاهُنَا: دلته د اکثرو علماؤ له مخې وَجَّهَ په فتح د جيم او تشديده سره دې، او وجّه فعل په معنٰى د تَوَجَّهَ دې، يعنى حضور ﷺ دې اړخ ته متوجه شو، او دې اړخ ته لاړو.

بعضې حضرات وائى، د وَجَّهَ فعل مفعول مقدر دې، يعنى وجّه نفسَه، خپل ځان ئې دې اړخ ته متوجه کړو،

او يو قول دادې، چې دا په اضافت سره دې، وَوَجْهُ هُهُنَا په دې صورت کښې وجه د جيم په سکون سره دې، او دا مبتداء دې، چې د هغې خبر مقدر دې، يعنى ووجه هُهُنَا يا جهة هُهُنَا مقصودة له دې اړخ ته مخ کول (يعنى تلل) هغوى ﷺ ته مقصود وو، او هغوى ﷺ دې اړخ ته راتلل غوښتل. [5]

قوله: وَوَجَّهَ هَاهُنَا: د هغوى نه ورستو او د هغوى د قدمونو په نښو باندې، دا لفظ هم په دوؤ طريقو سره منقول دې، يو خو په کسرې د همزې او سکون الثاء المثلثة او دويم بفتح الهمزة والثاء المثلثة .... [6]

---

[1]) اوګورئ: کشف البارى: ۲، ۱۵۹\

[2]) اوګورئ: کشف البارى: ۱، ۶۹۰\

[3]) صحيح البخارى، کتاب الفتن، باب الفتنة التى تموج کموج البحر، رقم: ۶۵۶۸\

[4]) صحيح مسلم، باب فضائل عثمان، رقم: ۶۴۰۳، ورقم: ۱٤٤۷۷\

[5]) فتح البارى: ۹، ٤، وتحفة البارى: ٤، ۱۹۷، وإرشاد السارى: ۸، ۱۶۶\

[6]) إرشاد السارى: ۸، ۱۶۶\

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: حَتّٰى دَخَلَ: په ظاهره دا د خَرَجتُ او اُسال وغیره غاية ده، حال دا دي چې دا صحيح نه معلومیږی، ځکه چې خروج او سوال د راوی فعل دې، او دخول د رسول الله ﷺ فعل دې، په دې وجه دلته يو مقدر لفظ راؤباسلې شی، "حتی وجدته دَخَلَ" تردې پورې چې ما رسول الله ﷺ داخليدونکې اوليدو، يعنی د خروج غاية ده، "وجدان".

بئر أريس څهٔ ځيز دې؟: "أريس" بفتح الهمزة وكسر الراء د باغ نوم دې، يعنی د "أريس" نومې باغ کوهې، "أريس" په قول د علامه قسطلانی منصرف دې، او په دې باندې ابن مالك هم په صراحت سره تنبيه کړې ده، او حافظ ابن حجر فرمائی، "يجوز فيه الصرف وعدمه" دا منصرف او غير منصرف دواړه طريقو سره لوستلې شی، أريس په مدينه کښې د قباء سره نزدې واقع د يو باغ نوم دې، په دې باغ کښې د حضرت عثمان رضی الله عنه د لاس نه د رسول الله ﷺ گوتمه (خاتم) غورځيدلې وه.(۱)

قوله: تَوَسَّطَ قُفَّهَا: قُف بضم القاف وتشديد الفاء د کوهی غاړې ته وئيلې کيږی، ددې جمع قفاف ده، او چتې زمکې ته هم وئيلې شی، معنی داده، چې رسول الله ﷺ راغې او د کوهی په غاړه باندې کيناستو.

په صحيح مسلم کښې د عثمان بن غياث په روايت کښې دا الفاظ دی:

بینا رسول الله ﷺ فی حائط من حوائط المدينة وهو متكئ ينكت بعود معه بين الماء والطين.(۲)

يعنی رسول الله ﷺ د مدينې د باغونه نه په يو باغ کښې وو، او تکيه ئې لګولې وه، او په يو ډکی (وړوکی لرګی) سره ئې اوبهٔ او خټه کنستل.

ايا رسول الله ﷺ ابو موسیٰ اشعری رضی الله عنه پهره دار جوړ کړو؟: لأكونن بَوَّاب............په بعضې نسخو کښې بوّاب رسول الله ﷺ راغلی دی، او په بعضې کښې د بَوّاباً لِلنّبِیِّ الفاظ راغلی دی، دلته په ظاهره خو دا معلوميږی، چې دا کار ابوموسیٰ پخپله اوکړو، او رسول الله ﷺ دې د پاره هغهٔ ته نهٔ وو وئيلې، او امام بخاری په کتاب الأدب کښې د محمد بن جعفر په روايت کښې او کتاب الفتن کښې ددې تصريح کړې ده، او دا الفاظ ئې ذکر کړی دی، "ولم يأمرني" يعنی هغوی ﷺ ما ته ددې حکم نهٔ وو کړې.(۳)

او دلته وړاندې په مناقب عثمان کښې د سليمان بن حرب په روايت کښې دا الفاظ راغلی دی، "وأمرني بحفظ باب الحائط"(۴) همدغه شان د عبد الرحمٰن بن حرمله په روايت کښې "يا أبا

(۱) إرشاد الساری: ۸، ۱۶۶، وفتح الباری: ۹، ۴۴\۱

(۲) اوګورئ فتح الباری: ۹، ۴۴\۱

(۳) کتاب الفتن، صحيح البخاری، رقم (۷۰۹۷)\۱

(۴) اوګورئ باب مناقب عثمان، رقم (۳۶۹۵)\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

موسى أملك على الباب" الفاظ دى.[1]

همدغه شان په كتاب اخبار الاحاد كښې هم د "وأمرني بحفظ الباب" تصريح ده،[2] د ترمذى په روايت د أبى عثمان عن أبى موسى كښې خو تر دې پورې تصريح ده، "أملك على الباب فلا يدخلنّ عليّ أحدٌ".[3]

اوس چې دا كوم تضاد او تعارض دې، چې د چرته نه معلوميږى چې رسول الله ﷺ هغهٔ ته حكم كړې وو، او د چرته نه معلوميږى چې حكم ئې نهٔ وو كړې هغوى ﷺ حكم نهٔ وو كړې، بلكه پخپله ابو موسى پهره دارى شروع كړې وه، ددې د رفع كولو د پاره شارحينو مختلف توجيهات بيان كړى دى.

د جمع او تطبيق يو صورت خو دادې، چې چرته د ابو موسى په حوالې سره دا تصريح منقول ده، چې ما پخپله دا عمل شروع كړې وو، او رسول الله ﷺ ما ته حكم نهٔ وو كړې، يعنى دا د هغهٔ د زړهٔ خبره او بس يو حديث النفس دې.........بيا اتفاقاً رسول الله ﷺ هغهٔ ته ددې حكم اوكړو، نو بيا هغهٔ ددې هم ذكر اوكړو، او وې وئيل چې رسول الله ﷺ ما ته ددې حكم كړې وو، يعنى دا نفى او اثبات دوؤ مختلفو واقعاتو سره تعلق لرى.

همدغه شان د "لم يأمرني" جملې دا هم مطلب كيدې شى، چې ما ته د پهره دارئ كولو او ددې د جارى ساتلو حكم هغوى ﷺ نهٔ وو كړې، بلكه په عارضى توګه د لږ خيال ساتلو ئې فرمائيلې وو، او بيا ابو موسى رضی الله عنه پخپله مرضئ او د خپل اړخ نه دا جارى ساتلې وه، دا توجيه د امام نووى ده.[4]

او تر كومې پورې چې د حضرت انس رضی الله عنه د قول "لم يكن له بوّابٌ" تعلق دې، نو هغې سره هم د حديث باب څهٔ تعارض نشته، ځكه چې حضرت انس رضی الله عنه د خبرې مطلب دادې، چې د هغوى ﷺ مستقل څوك دربانچى او مقرر محافظ نهٔ وو، دلته عارضى او په وختى توګه باندې د چا په كيټ باندې د اودريدو ذكر دې، چې د څهٔ مصلحت له مخې كيدې شى، او دا د هغې منافى نهٔ دې.[5]

د ابن التين استدلال او د هغې رَد: ابن التين فرمائى، "فيه أن المرء يكون بوّابًا للإمام وان لم يأمُره" يعنى ددې روايت نه دا هم معلوميږى، چې يو سړې د امام د حكم نه بغير هغهٔ دربانچى او پهره دار جوړيدې شى.

[1] فتح البارى: ۹،٤٤\١
[2] صحيح البخارى، كتاب أخبار الاحاد، رقم (۷۲۶۲)\١
[3] فتح البارى: ۹،٤٥\١
[4] فتح البارى: ۹،٤٥، إرشاد السارى: ۸،۱۶۶، تحفة البارى: ٤،۱۹۷\١
[5] فتح البارى: ۹،٤٥\١

Maktaba Tul Ishaat.com

حافظ ابن حجر دا پورتنئ توجیه--چې په هغې کښې اوونیلې شو چې ابو موسیٰ اول د پهره دارئ عمل پخپله شروع کړې وو،ولې بیا اتفاقًا نبی علیہ السلام هم هغهٔ ته ددې حکم اوکړو،--نه ورستو اوفرمائیل،"فبطل أن يُستدل به لما قاله ابن التين"لهذا په دې د ابن التین په وئیلې شوې خبرې باندې استدلال کول صحیح نهٔ دی،بلکه باطل دی-(۱)

قوله: فَجَاءَ أَبُوبَكرٍ فَدَفَعَ البَابَ: ای مستأذناً فی الدخول یعنی دروازه ئې اوټکوله یا دننه د راتلو اجازت ئې اخستلو-(۲)

په بعضې روایاتو کښې داسې دی،"فجاء رجل يستأذن"یعنی یو سړې راغې چې اجازت ئې غوښتلو-(۳)

قوله: يُبَشِّرُكَ بِالجَنَّةِ: په بعضې روایاتو کښې حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ ته د"فحمد الله"نسبت هم منقول دې،چې هغهٔ د شکر په توګه د الله تعالیٰ تعریف اوکړو-(۴)

د ابوبکر رسول الله ﷺ سره یو شان والې اختیارول: وَدَلَّى رِجلَيهِ......... یعنی هم هغه څهٔ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ هم اوکړل،څهٔ چې رسول الله ﷺ کړې وو،چې د هغوی ﷺ په شان خپې ئې کوهی ته ځوړندې کړې،او پنډۍ ئې کلاؤ کړې،نو ددې توجیه کولو سره علامه قسطلانی فرمائی:

"موافقة له علیہ السلام،وليكون أبلغ فى بقائه علیہ السلام على حالته و راحته بخلاف ما إذا لم يفعل ذلك فربما استحياء منه فيرفع رجليه الشريفتين".(۵)

یعنی ابوبکر رضی اللہ عنہ دا عمل یو خو په دې وجه اختیار کړو،چې رسول الله ﷺ سره د موافقت او یو شان والی سعادت ما ته حاصل شی،او دویم په دې وجه چې حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ داسې نهٔ کولې،نو کیدې شی چې رسول الله ﷺ هم د حیاء د وجهې خپلې خپې مبارکې پورته کړې وې،او په دې کښې به رسول الله ﷺ ته تکلیف وو،په دې حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د هغوی ﷺ د راحت د پاره او هغوی ﷺ په خپل بې تکلفه حالت باندې د باقی ساتلو د پاره پخپله هم هغه شکل اختیار کړو،دې د پاره چې هغوی ﷺ ته د خپل حالت بدلولو څهٔ داعی پاتې نهٔ شی،دا د عشق او محبت یو اعلیٰ مثال دې-

قوله: وَقَد تَرَكتُ أَخِي: د حضرت ابو موسیٰ اشعری دوه ورونړه وو،ابو رهم او ابو برده،او د یو قول مطابق ددهٔ یو بل ورور هم وو،چې د هغهٔ نامه محمد وه،په هر حال ددهٔ په ورونړو

---

(۱) فتح الباری:۹،۴۵\۱
(۲) إرشاد الساری:۸،۱۶۶\۱
(۳) فتح الباری:۹،۴۵\۱
(۴) فتح الباری:۹،۴۵،وصحیح البخاری،رقم(۳۶۹۳)\۱
(۵) إرشاد الساری:۸،۱۶۷\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

کښې مشهور هم دغه ابو برده وو، او د هغهٔ نامه عامر وه، او د دهٔ نه امام محمد رحمه الله په خپل مسند کښې روایت هم نقل کړې دی۔[1] حضرت ابو موسیٰ فرمائی چې ما هغه په دې حال کښې پریښودې وو، چې هغهٔ اودس کولو نه پس ما سره ملاویدو له راتلونکې وو، اوس چې کله به هم دروازې ته څوك راغلل، نو ما به په زړهٔ کښې وئیل کهٔ الله تعالیٰ د هغهٔ په حقله د خیر اراده کړې وی نو دا به هم هغه وی، ولې هر وارې ما د هغهٔ په حقله سوچ کولو او راتلونکې به بل څوك وو۔

د ابن التین یو غلط استدلال او د هغې رَد: فَإذَا إنسَانٌ یُحَرِّكُ البَابَ......... دلته هم ابن التین فرمائی، معلومیږی د راتلونکو دا عمل د الله تعالیٰ ددې ارشاد (لا تدخلوا بیوتًا غیر بیوتکم حتی تستانسوا) د نزول نه وړاندې وو، خو ابن حجر رحمه الله ما أبعد ما قال وئیلو سره دا احتمال ډیر مستبعد او بې ځایه ګرځولو سره رد کړو او وې فرمائیل، د عبد الرحمٰن بن حرمله په روایت کښې داسې راغلی دی، "فجاء رجل فأستاذن" یو سړې راغې او اجازت ئې غوښتلو، او په مناقب عمر کښې د ابو عثمان النهدی عن ابو موسیٰ په طریقې سره داسې منقول دی، "فجاء رجلٌ فاستفتح" یو سړې راتلو سره د دروازې د بیرته کولو اووئیل، ددې ټولو طریقو نه معلومیږی، چې د "یحرّكُ البابَ" معنیٰ دا نهٔ ده، چې هغوی پخپله دروازه بیرته کول غوښتل، بلکه معنیٰ داده، چې هغوی د اجازت طلب کولو په توګه دروازه بیرته کول اوغوښتل، یا د بیرته کولو عریضه ئې اوکړه، نو دا د قرآن کریم د هدایت (حتی تستانسوا) سره منافی نه بلکه په هغې باندې عمل دې۔[2]

د ابو عثمان په روایت کښې حضرت ابوبکر، حضرت عمر، او حضرت عثمان رضی الله عنهم درې وارو ارخ ته د فحمد الله نسبت دې۔[3]

قوله: فَجَلَسَ وِجَاهَهُ: وُجاه بضم الواؤ وکسر الواؤ دواړه قسمه منقول دې، یعنی وړاندې او مخامخ۔

د حضرت عثمان رضی الله عنه د صبر دعا: عَلَى بَلوَى تُصِيبُهُ......... د ابو عثمان په روایت کښې دا الفاظ دی، "فحمد الله ثم قال: الله المستعان"[4] او د امام احمد په یو روایت کښې دا الفاظ دی، "فجعل یقول: اللّٰهم صبراً، حتی جَلَسَ"[5] یعنی حضرت عثمان رضی الله عنه دا اوریدو سره دا وئیل شروع کړل،

---

[1] فتح الباری: ۹،۱٤۵

[2] فتح الباری: ۹،۱٤۵

[3] إرشاد الساری: ۸،۱۶۷

[4] صحیح البخاری، مناقب عمر بن الخطاب، رقم: ۳٤۱۷

[5] مسند احمد، حدیث أبی موسیٰ الأشعری، رقم: ۱۹۵۲۷

Maktaba Tul Ishaat.com

اې الله! صبر راكړې، تر دې پورې چې هغه كيناستو.

او د عبد الرحمن بن حرمله په روايت كښې دا الفاظ دى، "فدخل وهو يحمد الله ويقول: اللهم صبرا"[1]، ګويا په دې كښې وړاندينى دواړه روايتونه جمع كړې شو، چې هغه د الله تعالى حمد هم ادا كړو، او د صبر دعائې هم كوله.

مختلفو صحابهٔ كرامو رضى الله عنهم ارخ ته ددې واقعې نسبت: او بيهقى د حضرت زيد بن ارقم روايت نقل كړې دې، چې د هغې الفاظ داسې دى:

"بعثنى النبى ﷺ فقال: انطلق حتى تأتى أبابكر فقل له: إن النبى ﷺ يقرء عليك السلام ويقول لك: أبشر بالجنة، ثم انطلق إلى عمر كذلك، ثم انطلق إلى عثمان كذلك، وزاد بعد بلاء شديد. قال فانطلق فذكر أنه وجدهم على الصفة التى قال له: وقال أين نبىّ الله؟ قلتُ فى مكان كذا وكذا، فانطلق، إليه وقال فى عثمان فأخذ بيدى حتى أتينا رسولَ الله فقال: يا رسولَ الله! إن زيداً قال لى كذا. والذى بعثك بالحق ما تغنيتُ وما تمنيتُ ولا مسستُ ذكرى بيمينى منذ بايعتُك فأىّ بلاء يصيبُنى؟ قال هو ذاك".[2]

د الله تعالى رسول ما ته دا وئيلو سره اوليږلم، چې لاړ شه ابوبكر ته اووايه، رسول الله ﷺ تا ته سلام وائى، او بيا وائى چې د جنت خوشخبرى قبوله كړه، بيا همدغه شان لاړ شه عمر ته اووايه، بيا عثمان ته تلو سره هم دغسې اووايه........هنه! په دې روايت كښې ئې د حضرت عثمان رضى الله عنه په حقله څۀ نور الفاظ هم اوفرمائيل او هغه د "بعد بلاء شديد" الفاظ وو، يعنى د جنت زيرې خو د حضرت عثمان رضى الله عنه د پاره هم دې، ولې د سخت امتحان او مصيبت نه ورستو........حضرت زيد فرمائى، ما هم دغسې اوكړل، چې ابوبكر ته تلو سره مې سلام او زيرې وركړو، بيا عمر او بيا عثمان ته، او هغوى د رسول الله ﷺ په حقله پوښتنه اوكړه، نو ما أووئيل، فلانكى ځائې كښې تشريف فرما دى، بيا هغوى هم رسول الله ﷺ ته راغلل........نو د حضرت عثمان رضى الله عنه په حقله هغه فرمائى، چې هغوى زما لاس اونيولو او مونږ رسول الله ته راغلو، او راتلو سره هغوى اووئيل، زيد ما ته داسې وئيلې دى، او ما خو تاسو سره د بيعت كولو نه ورستو نۀ سندره وئيلې ده، نۀ مې تمنا كړې ده، او نۀ مې په سم لاس باندې شرمګاه (ذكر) ته ګوتې وروړلى دى، نو بيا دا څنګه مصيبت به ما ته رسيږى؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل، خبره خو دغه ده (چې تا ته به مصيبت رسيږى).

بيهقى وائى چې ددې روايت سند خو ضعيف دې، بيا هم د صحيح كيدو په صورت كښې ددې توجيه او د حضرت ابو موسىٰ د واقعې سره ددې تطبيق داسې كيدې شى، چې د حضرت ابو موسىٰ نه وړاندې رسول الله ﷺ زيد بن ارقم په دې حضراتو كښې يو يو پسې

---

[1] مسند الرويانى، رقم: ٥٢٧، مؤسسة الرسالة القاهرة.

[2] هكذا فى المعجم الأوسط للطبرانى، رقم: ٨٦٨، ودلائل النبوة للبيهقى، باب ما جاء فى إخبار النبى بالبلوى التى أصابت عثمان: ٦/ ٣٩٠، دار الكتب العلمية.

Maktaba Tul Ishaat.com

ليږلې وی، بيا چې کله هغه راغې،نو تر دې وخته پورې ابو موسى هم راغلې وو، او بيا دوی سره په نمبر نمبر د حضرت ابو موسىٰ په ژبه باندې د رسول الله ﷺ د اړخ نه هم دغه مراسلت او مخاطبت شوی وی، او په دې شان سره دا واقعه يوه وی.

حافظ ابن حجر عسقلانى فرمائى، چې د حضرت ابو موسى رضي الله عنه ددې قيصې په شان قيصه حضرت بلال رضي الله عنه سره هم واقع شوې ده، لکه څنګه چې ابو داؤد، د اسماعيل بن جعفر عن محمد بن عمرو أبى سلمة عن نافع بن عبد الحارث الخزاعى........ په طريقې سره نقل کوی. او فرمائې، "دخل رسول الله ﷺ حائطاً من حوائط المدينة فقال لبلال: أمسك على الباب، فجاء أبوبكر يستأذن" بيا هم هغه واقعه ده کومه چې د ابو موسى اشعرى رضي الله عنه په روايت کښې ذکر شوې ده، همدغه شان طبرانى په الأوسط کښې د ابو سعيد په حوالې سره همدغه شان قيصه ذکر کړې ده.(١)

حافظ ابن حجر فرمائى "وهذا إن صح حُمل على التعدُّدِ" يعنى کۀ ددې (واقعې) صحت ثابت شى، نو دا بيا متعدد واقعې دی، چې ابو موسىٰ رضي الله عنه سره هم دا واقعه شوې ده، زيد بن ارقم سره هم، او حضرت ابو سعيد سره هم، بيا فرمائى: "ثم ظهرلى أن فيه وهما من بعض رُواته فقد أخرجه أحمد عن يزيد بن هارون عن محمد بن عمرو، وفى حديثه أن نافع بن عبد الحارث هو الذى كان يستأذن وهو وهم أيضاً".(٢)

يعنى ددې نه ورستو ما ته په دې روايت کښې د بعضې راويانو د اړخ نه د وهم اندازه اوشوه، ددې وهم وضاحت کولو سره هغه فرمائى، احمد د يزيد بن هارون عن محمد بن عمرو په طريقې سره ددې حديث تخريج کړې دې، او د هغۀ په روايت کښې دادی، چې نافع بن عبد الحارث هم هغه سړې دې، چا چې اجازت طلب کړې وو، او ظاهره ده چې دا هم وهم دې، او هغه داسې چې هم احمد دموسى بن عقبه، عن أبى سلمة، عن نافع........ په طريقې سره حديث روايت کړې دې، او په دې کښې دا الفاظ دی: "فجاء أبوبكر فاستأذن فقال لأبى موسى فيما أعلم ائذن له"(٣). په دې کښې اجازت طلب کونکې ابوبکر ښودلې شوې دې، او د رسول الله ﷺ د اړخ نه اجازت ورکونکې ابوموسى رضي الله عنه وو، او نسائى هم د ابو الزناد عن أبى سلمة عن نافع بن عبد الحارث........ په طريقې سره دا روايت نقل کړې دې، چې په هغې کښې نافع بن عبد الحارث بيا هم د ابو موسى نه روايت کوی، او هم دغه صحيح دې، ددې نه علاوه چې کوم روايتونه دی، هغه د راوی په وهم باندې مبنى دی، ددې تفصيل نه ورستو واضحه شوې ده، چې قيصه هم يوه ده. نۀ چې متعدد، او په دې کښې د نبى عليه السلام سره ابوموسى وو، او

---

(١) المعجم الأوسط للطبرانى، رقم ١٣٩٨٨

(٢) فتح البارى: ١٤٦،٩

(٣) مسنداحمد، مسند عبدالله بن عمرو، رقم: ٦٥٤٨، ولم اجد فيه زيادة لفظ ''فقال لابى موسى......

Maktaba Tul Ishaat.com

اجازت طلب كونكې پرله پسې ابوبكر عمر او عثمان ﷺ وو.

د بلوى نه څۀ مراد دې؟ د حضرت عثمان ﷺ په حوالې سره چې دلته د كومې "بلوى" ذكر دې، ددې نه مراد هغه فتنۀ ده كومه چې د هغۀ د خلافت په آخر كښې خوره شوې وه، چې هم په هغې كښې د دوى شهادت هم واقع شوې وو، او دلته خو صرف د رسول الله ﷺ نه اشاره منقول ده، او په بل ځائې كښې ددې صراحت راغلې دې، احمد د كليب بن وائل عن ابن عمر په طريقې سره نقل كړې دى، فرمائى، "**ذكر رسول الله ﷺ فتنة فمرّ رجل فقال: يُقتل فيها هذا يومئذٍ ظلماً، قال فنظرتُ فاذا هو عثمان**".(١)

يعنې رسول الله ﷺ د يوې فتنې ذكر اوكړو، نو په دې وخت كښې يو سړې تير شو، نو حضور ﷺ اوفرمائيل، په هغې كښې به دا سړې ظلماً قتل كولې شى، راوى وائى، چې ما اوكتل نو هغه عثمان وو.(٢)

د ابوبكر او عمر قبرونه رسول الله ﷺ سره د كيدو پيشن ګوئى: فَأَوَّلْتُهَا قُبُورَهُمْ......... دلته د بيدارئ په حالت كښې د وړاندې راتلونكې واقعې د تاويل ذكر دې، او ددې قسمه خبرو يا اندازو ته د تعبير په ځائې فراست يا پيشن ګوئى وئيلې شى، يعنې يو سړې په خپل فراست سره دا اندازه لګوى، چې دا واقعه په مستقبل كښې د ښكاره كيدونكې فلانكئ واقعې اوله برخه ده.(٣)

دلته چې د كومې واقعې نه په مستقبل كښې د راتلونكې واقعې اندازه اولګولې شوه، هغه د حضرات أصحاب ثلاثه او د پيغمبر ﷺ متعلق ده، دلته په "بئر اريس" كښې حضرات شيخين ابوبكر او عمر ﷺ رسول الله ﷺ سره برابر سم او ڃپ اړخ ته وو، نو په قبرونو كښې هم د دوى د رسول الله ﷺ سره هم د داسې صحبت او معيت پيشن ګوئى اوكړې شوه، او هغه پوره هم شوه.

او حضرت عثمان ﷺ چې كله راغې، نو د هغوى ﷺ نه يو خوا بل خوا ځائې ختم شوې وو، هغه د هغوى ﷺ مخې ته تلو سره كيناستو، هم دغسې په قبرونو كښې د كيدو هم پيشن ګوئى اوكړې شوه، او هم دغسې اوشو هم، چې د حضرت عائشې ﷺ په حجره (كور) كښې د رسول الله ﷺ د تدفين نه ورستو د ابوبكر او عمر هم تدفين اوكړې شو، ولې د حضرت عثمان ﷺ د پاره ځائې نۀ وو پاتې شوې، نو هغه مخامخ په جنت البقيع كښې دفن كړې شو.

په باغ كښې د كيناستو ترتيب په قبرونو كښې هم كيدل ضرورى نۀ دى: هنه! په كوم ترتيب سره چې په باغ كښې ابوبكر او عمر ﷺ د رسول الله ﷺ سره ناست وو، هم په دغه ترتيب سره د دوى د قبرونو د كيدلو ذكر مقصود نۀ دې، صرف نزدې كيدل مراد دى؟ ځكه چې په

(١) مسند أحمد، حديث كعب بن مرة، رقم: ١٨٠٩٣
(٢) فتح البارى: ٩/٤٦
(٣) فتح البارى: ٩/٤٦

Maktaba Tul Ishaat.com

باغ کښې د هغوی ﷺ سَم اړخ ته حضرت ابوبکر رضی الله عنه ناست وو، او چَپ اړخ ته عمر فاروق، او د وصال نه ورستو په قبرونو کښې څۀ ترتيب وو، د هغې په حقله قاسم بن محمد فرمائی، "قلت لعائشة: يا أماه اكشفي لي عن قبر رسول الله ﷺ وصاحبيه، فكشفت لي" او بيا فرمائی، "فإذا أبوبكر رأسه بين كتفيه، وعمر رأسه عند رجلى النبى ﷺ". (۱)

هغه فرمائی، ما عائشې صديقې رضی الله عنها ته اووئيل، مورجانې! د رسول الله ﷺ او د هغوی د دوارو ملګرو قبرونه لږ ما ته ښۀ ښکاره کړه، هغې حجره کلاؤ کړه، نو څۀ ګورم چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه سر مبارک د هغوی ﷺ د دوارو اوګو په مينځ کښې دې، او د حضرت عمر رضی الله عنه سر د هغوی ﷺ د خپو مبارکو سره دې.

هاؤ! ابو نعيم د حضرت عائشې رضی الله عنها نه د درې وارو قبرونو متعلق يو روايت نقل کړې دې، کۀ هغه صحيح وې نو بيا به په باغ کښې او قبرونو کښې تشبيه کامله وه، په هغه حديث کښې دا وئيلې شوی دی، چې حضرت ابوبکر رضی الله عنه د حضور ﷺ يمين اړخ ته دې، او حضرت عمر رضی الله عنه يسار اړخ ته. (۲)

ولې دا حديث د سند په اعتبار سره ضعيف دې، او د ابو داؤد د قاسم بن محمد والا روايت چې اوس پورته ذکر کړې شو، هغه ددې معارض او ددې نه زيات صحيح دې، لهذا مشابهت او مماثلت من کل الوجوه مقصود نۀ دې، بلکه صرف نزدې والې او يوځائې کيدل مراد دی.

څنګه چې د کتاب الفتن په روايت کښې د سعيد بن المسيب نه دا الفاظ منقول دی، "فتأولت ذلك قبورهم، اجتمعت ههنا وانفرد عثمان" (۳) ما ددې نه د هغوی قبرونه مراد واخستل، چې دلته جمع دی، او عثمان جدا دې.

او د عبد الرحمن بن حرمله په روايت کښې دا الفاظ دی، "فأولت ذلك انتباذ قبره من قبورهم" (۴) ما ددې تاويل داسې اوګڼړلو، چې د حضرت عثمان رضی الله عنه قبر به د دوی د قبرونه نه لرې وی. (۵)

علامه قسطلانی فرمائی: "من جهة كون العُمرين مصاحبين له عند الحضرة المقدّسة لا من جهة أن أحدهما في اليمين والآخر في اليسار، وأن عثمان في البقيع مقابلاً لهم". (۶)

يعنی د عُمرينو (ابوبکر او عمر) د رسول الله ﷺ سره د کيدو مراد دادې، چې دوی ته به د

---

(۱) سنن أبي داود، باب تسوية القبر، رقم: ۳۲۲۲، والسنن الكبرى للبيهقي، باب تسوية القبور، رقم: ۷۰۰۶/۱

(۲) ما وجدته إلا في مجمع الزوائد للهيثمي: ۳۲۶/۸، رقم: ۱۴۲۵۴، دار الفكر، ومسند أبي يعلى: ۳۶۸/۸، رقم: ۱۴۹۶۲

(۳) صحيح البخاري، كتاب الفتن، باب الفتنة التى تموج كموج البحر، رقم: ۶۶۸۴/۱

(۴) مسند الروياني، رقم: ۵۲۷، بلفظ "ابتراز" ۱

(۵) فتح الباري: ۴۶/۹، ۱

(۶) إرشاد الساري: ۱۶۷/۸، ۱

Maktaba Tul Ishaat.com

هغوى ﷺ صحبت حاصل وى، په دې اعتبار سره نه چې څوك به په يمين او څوك به په يسار او څوك به په بقيع كښې وى.

ترجمة الباب سره مناسبت: په حديث او ترجمة الباب كښې مطابقت واضح دې، چې د ابوبكر "افضل" كيدل د روايت نه معلوميږى، او هم دغه د ترجمة الباب مدعا ده.

۳٤۷۲:(۱) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ - رضى الله عنه - حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - صَعِدَ أُحُدًا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ فَرَجَفَ بِهِمْ فَقَالَ «اثْبُتْ أُحُدُ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ نَبِيٌّ وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدَانِ». [۳٤۸۳، ۳٤۹٦]

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ: دا د حديثو مشهور امام محمد بن بشار بن عثمان عبدى بصرى دې، ددۀ احوال په "كتاب العلم، باب ما كان النبى ﷺ يتخولهم بالموعظة والعلم كى لا ينفروا" كښې تير شوى دى.(۲)

يَحْيَى: دا د حديثو مشهور امام يحيى بن سعيد القطان دې، ددۀ احوال د "كتاب الإيمان، باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه" لاندې تير شوى دى.(۳)

سعيد: دا سعيد بن أبى عروبه مهران اليشكرى البصرى دې، ددۀ احوال تير شوى وى.(٤)

قتادة: دا قتادة بن دعامة السدوسى البصرى دې، ددۀ حالات د "كتاب الإيمان، باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه" لاندې تير شوى دى.(۵)

أنس بن مالك: مشهور صحابئ رسول انس بن مالك رضي الله عنه مراد دې، ددۀ احوال هم په دغه باب "من الإيمان أن يُحب لأخيه ما يحب لنفسه" كښې تير شوى دى.(٦)

أُحُد يا حراء؟: صَعِدَ أُحُدًا......... أُحد د مدينې منورې مشهور غر دې، هغې ته ختل مراد دى، مسلم(۷) او ابو يعلى(۸) د سعيد نه روايت كړې دې، په هغې كښې د "أُحد" په ځائې د "حراء" ذكر دې، ولې حافظ ابن حجر خو اول اولنې قول زيات صحيح ګرځولې دې، او فرمائيلې ئې دى، كۀ مخرج يو نۀ وې نو ما به ددې دواړو قيصو د ځان ځان له كيدو امكان

---

(۱) الحديث سبق تخريجه فى كتاب التيمم، باب: ۱، رقم: ۳۳٤، وفى باب إذا لم يجد ماءً ولا تراباً، رقم: ۱۳۳٦

(۲) اوګورئ كشف البارى: ۳، ۲۵۸

(۳) اوګورئ كشف البارى: ۲، ۱۲

(٤) كتاب الغسل، باب من أفرغ بيمينه على شماله فى الغسل

(۵) اوګورئ كشف البارى: ۲، ۱۲

(٦) اوګورئ كشف البارى: ۲، ۱۲

(۷) صحيح مسلم، باب من فضائل الصحابة، رقم: ٦٤۰۰

(۸) مسند أبى يعلى، رقم: ۹۷۰، ۹٦۹

Maktaba Tul Ishaat.com

منلي وي،ولې اتحاد د مخرج د قيصې په اتحاد باندې دلالت کوی،بيا د هغه رائې بدله شوه،چې د هغې په"ثم ظهرلي.........."وئيلو سره هغه اظهار کوی،دلته هم هغه"ثم ظهرلي"وئيلو سره وئيلی دی،چې دا اختلاف د سعيد نه واقع شوې دې،ځکه چې مسند حارث بن أبی اسامه کښې روح بن عبادة عن سعيد په طريقې سره روايت دې،چې په هغې کښې سعيد "أحد أو حراء"په شك سره نقل کوی

او امام احمد د بريدې حديث هم په لفظ د"حراء"سره روايت کړې دې،او د هغې سند هم صحيح دې[۱]او ابو يعلی د سهل بن سعد روايت نقل کړې دې،چې په هغې کښې لفظ د أحد راغلې دې،او دا هم سنداً صحيح روايت دې،[۲] په دې سره د قيصې د متعدد کيدو احتمال قوی کيږی،ځکه چې په دوؤ صحيح سندونو سره د"أحد"او"حراء"ذکر راغې،نو معنٰی دا شوه،چې دواړه ځايه دا واقعه متعدد واري وړاندې راغلې ده.

همدغه شان دکتاب الوقف په آخر کښې د عثمان په حديث کښې هم لفظ د"حراء"وارد شوې دې او امام مسلم د ابو هريره ﷺ يو روايت نقل کړې دې،[۳]د هغې نه هم د قيصې د تعدد د احتمال تائيد کيږی،او هغه دا سې چې هلته د رسول الله ﷺ په حراء باندې د موجود کيدو ذکر دې،او هغوی ﷺ سره ددې مذکوره حضراتو ذکر هم دې،او د نور هم ذکر دې،ددې نه معلوميږی،چې دا ځان له مستقل قيصه ده.[۴]

قوله: وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ: په أن النبی باندې د عطف کيدو په وجه په ظاهره خو أبابکر پکار وو، ولې دا سې اونهٔ شول، بلکه ابوبکر مرفوع وارد شو،ظاهره ده چې د "صَعِدَ"په ضمير مرفوع باندې معطوف دې،او هغه ضمير د صَعِدَ اګر چې متصل دې،ولې د"أحداً"د فاصلې په وجه په هغې باندې د اسم ظاهر عطف کيدل بالاتفاق جائز دی.[۵]

أحد ته نداء حقيقی ده يا مجازی:أثْبُتْ أُحُدُ....... دا منادٰی ده،او حرف نداء په دې کښې محذوف دې."ياأحد"مراد دې.

د حضرت عمر ﷺ په مناقبو کښې دې سره دا زياتوالې هم مروی دې، **"فَضَرَبَه بِرِجْلِه وقال: أثْبُتْ"** هغوی دا په خپه باندې اووهلو او وې وئيل"اودريږه"اثبت،د ثبات نه د امر صيغه ده، چې د هغې معنٰی استقرار ده،لفظ د أُحُد منادٰی ده،او دې ته آواز ورکول او مخاطب کول يا

[۱] مسند احمد عن سعيد بن زيد:۱۶۳۰۱

[۲] مسند أبی يعلی،مسند ابن عباس،رقم:۱۳۱۷۱

[۳] صحيح مسلم،باب من فضائل الصحابة،رقم:۲٤۱۷،۶۲۳۸۱٤

[٤] فتح الباري:۹،۶٤،۶٤۱

[۵] فتح الباري:۹،۶٤،وإرشاد الساري:۸،۸۶۱۱

Maktaba Tul Ishaat.com

خو په حقيقت باندې محمول دی،او هغه داسې چې په غر كښې د اوريدو صلاحيت وی،او د نداء ادراك هم كولې شی،او يا مجازاً دۀ ته نداء اوكړې شوه،چې اصلاً خو په دې كښې د اؤريدلو او د قبلولو استعداد نشته،ولې د الله تعالى رسول د خپل رسالت او د خپل ملګرو د لوړ مقام اظهار كولو،نو په ډير بليغ انداز باندې هغوی ﷺ غر مخاطب كولو سره اظهار اوفرمائيلو،څنګه چې خلق د مصيبت د سخت والى ظاهرولو سره "ويل" (هلاكت) ته آواز كولو سره وائى،واويلا! كنې "ويل" منادى خو اؤريدلې نشى،هغه خو امر حسى نۀ دې بلكه معنوى دې،يا څنګه چې په "وا رأساه" كښې سر ته آواز كوى.

بيا هم دا په حقيقت باندې حمل كول اولى دی،ځكه چې تر كومې پورې ممكن وی نو كلام په خپله حقيقى او ظاهرى معنٰى باندې حمل كول پكار دی،او حقيقتاً د أحد مخاطب كولو تائيد په دې سره هم كيږى،چې رسول الله ﷺ د دې متعلق اوفرمائيل،"أحد جبل يحبنا ونحبه" احد يو داسې غر دې چې هغه مونږ سره محبت كوى او مونږ هغه سره محبت كوو،او محبت ښكاره خبره ده،د ادراك او احساس متقاضى دې،همدغه شان د "ضرب بالرجل" نه هم معلوميږى،چې هغه خبرول صحيح او حقيقى وو،په دې وجه هغه داسې خبردار كړې شو.(۱)

د غر خوزيدل د خوشالئ نه وو: د غر دا خوځيدل او رپيدل،چې د هغې دلته په لفظ د "رجف" سره ذكر شوې دې،دا د هغه رَجفَةٌ د قبيلې نه نۀ دې،كومه چې د حضرت موسى عليه السلام په قوم باندې د تحريف په وجه راغلې وه،بلكه دا د خوشالۍ نه د خوځيدو (ګډيدو) د قبيلې نه وه،علامه قسطلانى فرمائى:

"قال ابن المنير: قيل: الحكمة فى ذلك أنه لما أرجف أراد النبى ﷺ أن يبيّن أن هٰذا الرجفة ليست من جنس رجفة الجبل بقوم موسٰى عليه السلام لما حرّفوا الكلم وأن تلك رجفة الغضب وهذه هزة الطرب".(۲)

يعنى د غر په خوشاليدو او په هغې باندې د رسول الله ﷺ د تنبيه كولو حكمت دا وو،چې رسول الله ﷺ دا بيانول اوغوښتل چې د غر دا خوځيدل د هغه خوځيدو د قبيلې نه نۀ دی، كوم چې د موسى عليه السلام په قوم باندې واقع شوې وو،ځكه چې هغه "رجفة الغضب" وو،او دا "هزة الطرب" (اهتزاز په معنٰى د خوشالۍ) دې.

په دې وجه حضور ﷺ د خپل نبوت د مقام او د حضرت صديق د صديقيت مقام او د نورو حضراتو د شهادت د مقام تصريح اوفرمائيله،ځكه چې دا ټول مراتب او مناصب د "رجفة الغضب" متقاضى نۀ دی،همدغه وجه ده،چې غر د هغوی ﷺ د دې ارشاد نه ورستو اودريدو،

(۱) فتح البارى:۹،۴۷،وإرشاد السارى:۸،۱۶۸

(۲) إرشاد السارى:۸،۱۶۸

Maktaba Tul Ishaat.com

او خوځیدل ئې بند کړل، یو شاعر په دې حوالې سره څهٔ ښهٔ فرمائیلی دی:

وما ل حراءٌ تحته فرحاً به فلولا مقال "اُسکُن" تضعضع وانقضا

"حراء" د هغوی ﷺ د موجودګئ په خوشالې کښې د هغوی ﷺ د لاندې اوخوځیدو، او کهٔ چرې هغهٔ ته د "اُسکُن" اودریږه......نهٔ وو وئیلې شوې نو هغه به نړیدلو سره ختم شوې وو.(۱)

د قسطلانی په رائې کښې دواړه احتماله دی: د قسطلانی د ددې توجیه مطلب کهٔ دا وی، چې د اُحد غر دا خوځیدل د خوشالې نه وو، ولې د هغهٔ په خوځیدو سره رسول الله ﷺ او د هغوی ﷺ د اُصحابوٴ د متاثره کیدو او د غورځیدو ویره وه، په دې وجه هغوی اوفرمائیل، اُحد! د نبی، صدیق او شهیدېنو په ادب کښې اودریږه، او د هغوی د سلامتیا خیال ساتلو سره د خوشالې نه خوځیدل پریږده، نو بیا خو دا صحیح دی، او به بل صورت کښې به په دې باندې دا اشکال وی، چې د اُحد خوځیدل د خوشالې نه وو، نو بیا به هغوی ﷺ هغه نهٔ منع کولو، او د منع کولو وجه به ئې ددې لوئې مرتبو د حضراتو موجودګی نهٔ ګرځوله، ځکه چې د دوی موجودګی خو سبب د رجف وه، نهٔ چې مانع د رجف، هاؤ! کهٔ د دهٔ خوځیدل د غضب او غصې وو، یا د زمکې د طبعیت او فطرت د وجهې نه وو، نو بیا د هغهٔ منع کولو سره د ممانعت وجه ددې پاکو نفوسو او لوئې مرتبې د شخصیاتو موجودګی ګرځول صحیح وو، او څهٔ چې دلته وئیلې شوی دی، هغه ددې مخالف دی. والله اعلم.

په مناقبو د عمر کښې د یزید بن زریع روایت دې، چې په هغې کښې دا الفاظ دی:

"فَمَا عَلَيْكَ إِلاَّ نَبِيٌّ أَو صِدِّيقٌ أَو شَهِيدٌ" او "د شك د پاره نهٔ دې بلکه د تنویع د پاره دې، او معنی داده، چې په تا باندې یا خو نبی دې، یا صدیق او یا شهید، یعنی درې واړه نوعې دی، او د هرې نوعې موجود کیدل د احترام موجب دی،(۲) ددې نه هم معلومیږی چې "رجفة" د سرور نهٔ وه. والله اعلم.

ترجمة الباب سره مناسبت: په باب او حدیث کښې مطابقت واضح دې، ځکه چې د "صدیق" نه مراد حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه دې، د هغهٔ موجود کیدل ئې د غر د خوځیدو بندولو د پاره سبب اوګرځولو، او ګویا غر ته د هغهٔ واسطه ورکړې شوه. او رسول الله ﷺ د هغه خپل ځان سره ذکر اوکړو، دا د هغه د اُفضلیت او د لوئې مرتبې نښهٔ ده.

۳۴۷۳:(۳) حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ حَدَّثَنَا صَخْرٌ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ - رضى الله عنهما - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «بَيْنَمَا أَنَا

(۱) اوګورئ: إرشاد الساری: ۱۱۶۸۸

(۲) فتح الباری: ۱٤۷،۹

(۳) الحدیث أخرجه البخاری فی صحیحه: ۵۱۸،۱، کتاب فضائل النبی ﷺ، باب قول النبی ﷺ "لو کنت متخذاً خلیلاً"، رقم: ۳۶۷۳، ومسلم فی صحیحه: ۳۱۰،۲، کتاب فضائل الصحابة...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه

Maktaba Tul Ishaat.com

عَلَى بِئْرٍ أَنْزِعُ مِنْهَا جَاءَنِي أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ الدَّلْوَ، فَنَزَعَ ذَنُوبًا أَوْ ذَنُوبَيْنِ وَفِي نَزْعِهِ ضَعْفٌ، وَاللَّهُ يَغْفِرُ لَهُ، ثُمَّ أَخَذَهَا ابْنُ الْخَطَّابِ مِنْ يَدِ أَبِي بَكْرٍ، فَاسْتَحَالَتْ فِي يَدِهِ غَرْبًا، فَلَمْ أَرَ عَبْقَرِيًّا مِنَ النَّاسِ يَفْرِي فَرِيَّهُ، فَنَزَعَ حَتَّى ضَرَبَ النَّاسُ بِعَطَنٍ». قَالَ وَهْبٌ الْعَطَنُ مَبْرَكُ الْإِبِلِ، يَقُولُ حَتَّى رَوِيَتِ الْإِبِلُ فَأَنَاخَتْ. [ر: ٣٤٣٤]

رجال الحديث

أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ: دا ابو عبدالله احمد بن سعيد بن إبراهيم الاشقر الرباطى دې، ددۀ احوال تير شوى دى.[1]

يو احمد بن سعيد بل دې، د هغه كنيت ابو جعفر او نسبت سرخسى دې، او د هغه د نيكۀ نامه صخر ده.[2]

وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ: دا وهب بن جرير بن حازم ابو عبد الله الازدى البصرى دې، ددۀ احوال هم تير شوى دى.[3]

صَخْرٌ: دا صخر بن جويريه مولى بنى تميم يا مولى بنى هلال دې. د دۀ حالات تير شوى دى.[4]

نَافِعٌ: دا ابو عبد الله نافع العدوى مولى عبد الله بن عمر دې. ددۀ احوال "كتاب العلم، باب ذكر العلم في المسجد" كښې تير شوى دى.[5]

عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ: د عبد الله بن عمر احوال په "كتاب الإيمان، باب الإيمان وقول النبى ﷺ بنى الإسلام على خمس" كښې تير شوى دى.[6]

دا د خوب واقعه ده: بَيْنَا أَنَا عَلَى بِئْرٍ......... اولنۍ خبره خو داده، چې په بعضې نسخو كښې بَيْنَا دې. او په بعضې كښې "بَيْنَمَا" بالميم دې، دويمه خبره داده، چې دا د خوب واقعه ده، يعنى د كوهى په خوا كښې موجود كيدل د بيدارۍ په حالت كښې نۀ دى واقع شوى، بلكه په خوب كښې راوى ته اوښودلې شو. څنګه چې ددې باب په يو بل روايت كښې د ابو هريره رضي الله عنه دا

بقيه حاشيه د تيرمخ] باب تحريم سب الصحابة. رقم: ٢٥٤١، وأبوداوٗد فى سننه:٢، ٢٨٤، كتاب السنة، باب فى النهى عن سب أصحاب رسول الله ﷺ، رقم:٤٦٥٨، والترمذى فى جامعه:٢، ٢١٩، كتاب المناقب، باب فيمن سبّ أصحاب النبى ﷺ، رقم: ٣٨٦٠

[1] كتاب اللقطة، باب كيف تعرّف لقطة أهل مكة..........

[2] اوګورئ فتح البارى:٩، ١٤٧

[3] كتاب الوضوء، باب من لم يَر الوضوء إلا من المخرّجين من القبل والدُّبر........

[4] كتاب الوضوء، باب دفع السّواك إلى الأكبر.........

[5] اوګورئ كشف البارى: ٤، ٦٥١

[6] كشف البارى:١، ٦٣٧

Maktaba Tul Ishaat.com

الفاظ منقول دی: "بينا أنا نائم علی قليبٍ عليها دلوٌ".(١) په دې کښې د "نائم" تصریح ده.
همدغه شان په مناقب عمر کښې هم د "أريتُ في المنام" په الفاظو سره دا روایت ذکر شوې دې
.(٢) په دې کښې هم د "منام" ذکر دې.

د "ذنوب" نه څۀ مراد دی؟ :فَنَزَعَ ذَنُوبًا أو ذَنُوبَيْنِ........د نَزَعَ معنٰی ده، بوقه د اوبو ډکۀ راؤباسل.
د "ذَنُوب" معنٰی ده، "الدلو الكبير إذا كان فيها الماء" لویه بوقه چې په هغې کښې اوبۀ هم وی.
د حدیث د شارحینو په دې خبره خو اتفاق دې، چې د ذنوب نه مراد دلته کښې زمانه د خلافت ده، خو په دې باندې یو اشکال واردیږی، او هغه دا چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خلافت مدت دوه کاله پوره او د دریم کال څۀ لږه برخه وو، نو کۀ په ذنوب سره د خلافت کالونو ته اشاره مقصود وی، نو بیا خو ذَنُوبين أو ثلثة پکار وو. حافظ ابن حجر فرمائی: "والذی يظهر لی أن ذلك إشارة إلی ما فُتح فی زمانه من الفتوح الكبار وهی ثلاثة" کومه خبره چې زما پوهې ته راځی، هغه داده، چې په دې کښې هغه فتوحاتو اړخ ته اشاره مقصود ده، کوم لوئې لوئې فتوحات چې د هغوی رضی الله عنه په زمانه د خلافت کښې اوشول، او هغه درې دی، کیدې شی "غزوۀ حیره" "فتح الانبار" او "فتوح الشام" مراد وی، او یا فتنه د ارتداد، فتنه د انکار زکوة او د دروغو د نبوت دعوٰی کونکی ختمول مراد وی.(٣)

اشکال خو په دې باندې هم کیدې شی، چې کۀ فتوحات درې دی، نو بیا خو "ذنوبين أو ثلاثة" وئیل پکار وو، نۀ چې "ذَنُوب او ذَنُوبَيْنِ" بیا هم ددې دا جواب ورکولې شی، چې د "ذَنُوبًا أو ذَنُوبَيْنِ" یعنی د یو دوؤ بوقو نه شمیر مراد نۀ دې، بلکه قلت او اختصار اړخ ته اشاره مقصود ده، څنګه چې وئیلې شی، "یو نیم" او د هغې دلیل دادې، چې د حضرت عمر رضی الله عنه متعلق بیا د څۀ خاص عدد ذکر نۀ دې شوې، حال دادې چې د هغوی د خلافت کالونه او همدغه شان د فتوحاتو شمیر هم معلوم معدود دې، ولې د هغوی په حقله صرف په بوقه راؤښکلو کښې د قوت او مظبوط والی ذکر دې، چې د هغې معنٰی داده، چې د هغوی فتوحات زیات دی، او هغوی لوئې فاتح وو. والله اعلم.(٤)

امام شافعی رحمه الله په "کتاب الام" کښې ددې حدیث د ذکر کولو نه ورستو ددې تشریح کولو کښې فرمائیلې دی:

"ومعنی قوله وفی نزعه ضعف قصر مدّته وعجلة موته وشغله بالحرب لأهل الردة عن الافتتاح والتزيد الذی

---

(١) اوګورئ، رقم (٣٦٦٤)
(٢) اوګورئ، رقم (٣٦٨٢)
(٣) تاریخ ابن خلدون: ٢٢٨،٢، تاریخ الکامل لابن الاثیر........عهد صدیقی: ١٦٦٨،٦
(٤) اوګورئ فتح الباری: ١٤٧،٩

Maktaba Tul Ishaat.com

بلغه عمرى طول مدته". (١)

يعني د رسول الله ﷺ د ابوبكر په حقله ارشاد د "وفى نزعه ضعف" معنى داده چې د هغوى د خلافت د زمانې اختصار او د هغوى وفات په جلدئ واقع كيدل.او د اهل ارتداد سره په جنګ كولو كښې د مصروف كيدو په وجه هغوى د فتوحاتو او د خلافت اسلاميه د فراخئ نه پاتې كيدل او ددې موقع نۀ موندل،حافظ ابن حجر فرمائى،امام شافعى په خپل دې قول كښې هغه ټولې خبرې راجع كړې دى،چې نورو متفرقې بيان كړى دى،يعنى چا د خلافت د زمانې اختصار مراد اخستې دې،چا د فتوحاتو كموالې وغيره،امام شافعى دا ټولې مراد اخستې دى،ددې تائيد هم ددې په شان د هغه قيصئ د الفاظو نه هم كيږى،چې د ابن مسعود رضي الله عنه نه مروى ده،د هغې الفاظ دى:

"قال النبى ﷺ: فاعبرها يا أبابكر، فقال إلى الأمر من بعدك، ثم يليه عمر، قال: كذلك عبرها الملك". (٢)

رسول الله ﷺ او فرمائيل،ابوبكر ددې تعبير اووايه،هغوى اووئيل ستاسو نه ورستو به خلافت ما ته ملاؤيږى،بيا (زما نه ورستو) دا به عمر سنبالوى،نبى عليه السلام او فرمائيل،همدغه شان فرشتې هم ددې تعبير اوښودلو.

دا حديث طبرانى روايت كړې دې،ولې ددې سند ضعيف دې. (٣)

د "ضعف" يو بل مطلب: علامه قسطلانى د "وفى نزعه ضعف" متعلق فرمائى:

"إشارة إلى ما كان فى زمنه من الارتداد واختلاف الكلمة، ولين جانبه، ومداراته مع الناس". (٤)

په دې ضعف كښې د رسول الله ﷺ د وصال نه ورستو پيدا كيدونكې فتنې د ارتداد او په خلقو كښې د اختلاف پيدا كيدو اړخ ته ارشاه مقصود ده،او د ابوبكر نرم مزاجئ او خلقو سره حُسن سلوك اړخ ته،چې ګويا د هغوى يو قسمه كمزورى وه.او ددې نرمئ او خيال ساتلو په وجه ښكاره خبره ده د هغوى رُعب دبدبه او د خلافت جلالت به دومره نۀ وو،څومره چې د حضرت عمر رضي الله عنه وو.

د "والله يغفر له" مطلب: ددې جملې مختلف مقاصد بيان كړې شوې دى،يو مطلب خو ددې دا بيان كړې شوې دې،چې دا د متكلم د اړخ نه جمله دعائيه ده.او ددې هيڅ مفهوم نشته، يعنى څنګه چې په ظاهره ددې نه پوهې ته راځى،چې كيدې شى په هغوى (يعنى حضرت ابوبكر رضي الله عنه) كښې د خلافت په حوالې سره څۀ كمزورئ موندلې شوې.په دې وجه د هغوى د پاره د مغفرت دعا اوكړې شوه،دا ممكن مفهوم دلته مراد نۀ دې،بلكه دا د عربو د عادت موافق استعمال شوې دې،عرب وائى،"افعل كذا والله يغفر لك" دغسې اوكړه،الله تعالى دې

(١) كتاب الام،صلاة المسافر:١٦٣/١

(٢) كنز العمال.....فضل الشيخين،رقم:٣٦١٣٦،مؤسسة الرسالة

(٣) فتح البارى:١٤٧/٩

(٤) اوګورئ:إرشاد السارى:١٦٨/٨

Maktaba Tul Ishaat.com

ستا مغفرت اوكړي.[1] زمونږ په معاشره كښې هم د مړ شوي پلار نيكۀ د ذكر په وخت كښې وائي، الله تعالى دې اُوبښي زما د پلار يا نيكۀ دا عادت وو..........

دويم قول دادې، چې په دې كښې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د وفات نزدې والي اړخ ته اشاره كړې شوې ده، او دا د الله تعالى ارشاد ﴿فسبّح بحمد ربّك واستغفره﴾[2] نظير دې، ځكه چې دا د سورۂ نصر آيت دې، او مفسرين فرمائي په دې كښې د رسول الله ﷺ وفات اړخ ته اشاره ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي: "قلتُ: ويحتمل أن يكون فيه إشارة إلى أنّ قِلّة الفتوح في زمانه لا صنع له فيه؛ لأن سببه قصر مدّته، فمعنى المغفرة رفعُ الملامة عنه".[3]

يعني دا هم احتمال شته، چې په دې كښې دې خبرې اړخ ته اشاره وي، چې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په عهد خلافت كښې د فتوحاتو كمې د هغوى رضي الله عنه څۀ كمې يا دخل نۀ وو، بلكه د هغې وجه هغوى ته د ملاؤ شوې موقعې او زمانې كم والې وو، چې د هغې قدرتي او لازمي نتيجه د فتوحاتو كمې او د خلافت نۀ خوريدل وو. په دې وجه د مغفرت دعا كولو سره د هغوى نه هر قسمه ملامتيا لرې كړې شوه.

قوله: غَربًا: أي دلوًا عظيمًا يعني وه (معمولى) بوقه بيا په ډيره لويه بوقه باندې بدله شوه.

د "عبقرى" معنى: فَلَم أرَ عَبقَرِيًا........ عبقري بفتح العين وسكون الباء الموحدة وفتح القاف وكسر الراء

ددې نه مراد دې "كل شئ بلغ النهاية" هر هغه څيز چې انتهاء ته اورسي، يعني په هر كمال كښې آخرى حد ته رسيدونكې څيز ته عبقرى وئيلې كيږي، او عبقر په اصل كښې "أرض الجن" ته وئيلې كيږي، يعني هغه ځائې كوم كښې چې پيريان اوسيدلې وي، يا دا د يو كلي نوم دې، چې هلته به خائسته كپړې (رختونه) جوړيدې، د پيريانو په وجود كښې ناآشنا كارونه او مختلف عجائبات وي، په دې وجه عرب عمومًا هر هغه څيز عبقر، يا "أرض الجن" اړخ ته منسوب كوي، چې په هغې كښې په حسن يا بل يو څيز كښې كمال يا حيرانتيا وي.[4] څنګه چې زمونږ په معاشره كښې هم د "پرى زاده" وغيره الفاظ په دې معنى كښې وئيلې كيږي.

قوله: يَفرِي فَرِيَّهُ: "يفري" بفتح الياء وسكون الفاء وكسر الراء وسكون التحتانية فَرِيَّه بفتح الفاء وكسر الراء وتشديد التحتانية المفتوحة بعضو د راء په سكون سره هم نقل كړې دې، ولې دا غلط دې، ددې جملې معنى ده، "يعمل عمله البالغ" خپل لوئې كار كول.

---

[1] فتح البارى: ٤٨.٩، وإرشاد السارى: ١١٦٨.٨

[2] سورة النصر: ١٣

[3] فتح البارى: ١٤٨.٩

[4] فتح البارى: ١٤٨.٩

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: حَتّٰى ضَرَبَ النَّاسُ بِعَطَنٍ: "عَطَن بفتح المهملتين مُناخُ الإبل" يعنى د اوښانو د ناستې ځائې ته وئيلې کيږي، او د "ضَرَبَ النَّاسُ بِعَطَنٍ" معنى داده، چې خلقو اوبۀ څکلو سره خپلو خپلو ځايونو ته لاړل.

په مناقب عمر کښې دا الفاظ دی، "حتى روِىَ الناسُ وضربُوا بعطنٍ".([1]) تر دې پورې چې خلقو اوبۀ اوڅکلې، او خپلو خپلو ځايونو ته لاړل.

او بزار او طبرانی د ابو الطفيل نه په سندِ حسن سره روايت کړې دې، چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل، "بينا أنا أنزع الليلَةَ إذ وردَت على غنم سودٌ وعُفر، فجاء أبوبكر فنزَع" په هغه وخت کښې چې ما يوه شپه اوبۀ راؤباسلې، نو په ما باندې د تور او خړ رنګ چيلئ راغلې، بيا ابوبکر راغې اوبۀ ئې راؤباسلې، بيا ئې د حضرت عمر رضی الله عنه په حقله اوفرمائيل، "فملا الحياض وأروى الواردة".([2]) عمر حوضونه ډک کړل او راتلونکې چيلئ ئې په اوبو مړې کړې.

بيا ئې اوفرمائيل، "فأوّلت السُّود العربَ والعُفر العجم" ([3]) ما د تورو چيلو تعبير په عربو سره اوکړو او د خړو چيلو تعبير مې په عجمو سره اوکړو.

په دې روايت کښې هم هغه مضمون بيان شوې دې، ولې د صورت او هيئت په لږ اختلاف سره.

د عطن معنى او مفهوم: قَالَ وَهْبٌ...... دا وهب بن جرير دې، چې د امام بخاری شيخ الشيخ دې، او په دې زير بحث روايت کښې دده ذکر هم دې، احمد بن سعيد دده نه روايت کوی.

دده دا کلام په سندِ مذکور سره موصولاً ثابت دې، وهب بن جرير د عَطَن معنى ذکر کړې ده، او "يقول: حتى روِيت الإبلُ........" هم دده مقوله ده، ([4]) علامه قسطلانی فرمائی، د "رَوِيَت" نه ورستو د "فَأَنَاخَت" په ځائې "فأنيخت" کيدل پکار وو. ([5])

د وهب د قول مطلب دادې، چې د "عَطَن" معنى ده، "مَبرك الإبل" د اوښانو د کيناستو ځائې. او داسې استعمال شوې دې، چې "رَوِيَت الإبل فأنِيخَت" اوښانو اوبۀ اوڅکلې نو د کيناستو په ځائې کښې اودرولې شو.

بيضاوی ددې وضاحت کولو سره فرمائی، په خوب کښې چې کوم کوهې اوليدې شو، ددې نه مراد دين دې، ځکه چې دين يو داسې چينه ده، چې د هغې نه وتونکو اوبو باندې د ځانونو

---

[1]) اوګورئ: کتاب الفضائل، باب قول النبی "لو کنتُ متخذا خليلا" رقم (۳۶۸۲)

[2]) فتح الباری: ۹/ ۴۸، ومسند أبی يعلٰی مسند أبی الطفيل، رقم: ۱۴۰۹

[3]) فتح الباری: ۹/ ۴۸، ومسند أبی يعلى مسند أبی الطفيل، رقم: ۱۴۰۹

[4]) فتح الباری: ۹/ ۴۸

[5]) إرشاد الساری: ۸/ ۹/ ۱۶

Maktaba Tul Ishaat.com

ژوند جوړيږي،او په هغې سره د معاد او معاش معامله صحيح كيږي،او د "نزع منه" معنیٰ ده،ددې نه اُوبهٔ راؤباسل،او په دې سره د دين د امر اشاعت او د هغې د احكامو اجراء اړخ ته اشاره مقصود ده،او "يغفر الله له" سره دې خبرې اړخ ته اشاره كيږي،چې ددهٔ نرمي يا كمزوري نقصاني نهٔ ده،او په دې باندې د اعتراض كولو جواز نشته۔

دا خو په هغه صورت كښې ده،چې د ضعف نه نرمي مراد وي،ګنې د ضعف دويمه معنیٰ په فتنهٔ ارتداد او په مسلمانانو كښې په پيدا كيدونكې اختلاف سره كړې شوې ده،چې په هغې سره په مسلمانانو كښې كمزوري راغلې وه،بيا هغه اختلاف او افتراق ختم شو،او د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه د خلافت كښې اسلام مضبوط شو،او مسلمانان خپل مينځ كښې متفق او طاقتور شو۔[1]

په "نزع" كښې د ضعف او قوت نه مراد څهٔ دې،دې اړخ ته د امام احمد بن حنبل په يو روايت كښې هم اشاره كړې شوې ده،او روايت د حضرت سمرة دې،هغه فرمائي:

"أن رجلاً قال:يا رسول الله رأيتُ كأن دلواً من السماء دليت،فجاء أبوبكر فشرب شربًا ضعيفًا ثم جاء عمر فشرب حتى تضلّع".[2]

يعني د آسمان نه يوه بوقه راؤغوړځولې شوه،نو ابوبكر راغې او د هغې نه ئې لږې شان اوبهٔ اوڅكلې،بيا عمر راغې او هغوی دومره اوڅكلې چې موړ شو،ددې نه معلومه شوه،چې د ضعف نه مراد كم والې د زمانې،او كم والې د خلافت دې،او د قوت نه ددې(خلافت)فراخ والې او ددې ډيره زمانه كيدل مراد دی۔والله اعلم[3]

علامه قسطلاني فرمائي:

"وهذا كلّه فيه إشارة إلى ما أكرم الله عزوجل به عمر من امتداد مدّة خلافته،ثم القيام فيها بإعزاز الإسلام وحفظ حدوده وتقوية اهله حتى ضرب الناس بعطن أى حتى روّوا وأروَوا إبلهم وأبركوها وضربوا لها عطناً وهو مبركُ الإبل حول الماء يقال:أعطنتِ الإبل فهي عاطنة وعواطن أى سقيت وتُركت عند الحِياض لتُعاد مرة أخرى".[4]

يعني په دې تفصيل كښې اشاره ده،هغه عزت او اكرام اړخ ته،چې په هغې سره الله تعالیٰ حضرت عمر رضي الله عنه سرفراز كړې وو،او هغه دا چې الله تعالیٰ د هغوی د خلافت زمانه اُوږده اوفرمائيله،بيا په دې خلافت كښې اسلام ته د عزت او غلبې وركولو د پاره ئې هغوی ته د اُوږديدو موقع وركړه،د اسلام د حدودو حفاظت او د اهلِ اسلام د طاقتور جوړولو موقعه ئې وركړه،تر دې پورې چې خلقو "ضرب بعطن" اوكړو،يعني پخپله هم اوبهٔ څكلو سره ماړهٔ

[1] فتح الباري:۹،۴۹/۱
[2] مسند احمد من حديث سمرة،رقم:۲۰۲۵۵/۱
[3] فتح الباري:۹،۴۹/۱
[4] إرشاد الساري:۸،۱۶۹/۱

Maktaba Tul Ishaat.com

شول،او خپل اوښان ئې هم په اوبو څکولو سره ماړۀ کړل،او خپلو ځایونو ته ئې اورسول.
بیا ئې د"ضرب عطن"معنی بیان کړه،چې"عطن"د اوبو نه ګیر چاپیره د اوښانو ځایونو ته وئیلې کیږی،د"أعطنت الإبل فهى عاطنة"معنی ده،اوښانو باندې اوبۀ څکولو سره د حوضونو په خوا کښې پریښودې شو،بیا ورستو راتلو سره هغه واپس کړې شی.

۳۴۷۴:(۱) حَدَّثَنِي الْوَلِيدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْحُسَيْنِ الْمَكِّيِّ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ -رضی الله عنهما- قَالَ إِنِّي لَوَاقِفٌ فِي قَوْمٍ، فَدَعَوُا اللَّهَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَقَدْ وُضِعَ عَلَى سَرِيرِهِ، إِذَا رَجُلٌ مِنْ خَلْفِي قَدْ وَضَعَ مِرْفَقَهُ عَلَى مَنْكِبِي، يَقُولُ رَحِمَكَ اللَّهُ، إِنْ كُنْتُ لأَرْجُو أَنْ يَجْعَلَكَ اللَّهُ مَعَ صَاحِبَيْكَ، لأَنِّي كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ كُنْتُ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَفَعَلْتُ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَانْطَلَقْتُ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ. فَإِنْ كُنْتُ لأَرْجُو أَنْ يَجْعَلَكَ اللَّهُ مَعَهُمَا. فَالْتَفَتُّ فَإِذَا هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ.[۳۴۸۲]

قوله: الْوَلِيدُ بْنُ صَالِحٍ: الوليد بن صالح النخاس الضبی أبو محمد الجوزی الفلسطینی.
صاحب د تهذیب الکمال فرمائی:

"الوليد بن صالح النخاس الضبئ،أبو محمد الجزری،بیّاع الرقیق،نزل بغداد ویقال:أصله من فلسطین".(۲)

شیوخ او تلامذه: د اسرائیل بن یونس،بقیّة بن الولید،حماد بن زید،حماد بن سلمة،لیث بن سعد وغیره نه روایت کوی.
او ددۀ نه امام بخاری،إبراهیم بن اسحاق الحربی،إبراهیم بن مهدی،احمد بن إبراهیم الدورقی،احمد بن علی الخزاز،احمد بن القاسم بن مساور الجوهری وغیره روایت کړې دې.

جرح او تعدیل: عبد الله بن احمد بن حنبل وائی:

"قُلتُ لأبی:لِمَ لَمْ تکتب عن الولیدِ بن صالح النخّاس؟قال:رأیتُه یصلی فی مسجدِ الجامع یُسیئی الصلاة فترکتُه".(۳)

---

۱) الحديث أخرجه البخاری فی صحيحه:۵۱۸،۱،کتاب فضائل أصحاب النبی ﷺ،باب قول النبی ﷺ "لو كنّا متخذاً خليلاً"،رقم:۳۶۷۴،وفی صحيحه:۵۲۲،۱،کتاب فضائل أصحاب النبی ﷺ،باب مناقب عمر بن الخطاب، رقم:۳۶۹۳،وفی مناقب عثمان بن عفان،رقم:۳۶۹۵،وفی:۹۱۸،۲،کتاب الأدب،باب من نکت العود فی الماء والطین، رقم:۶۲۱۶،وفی کتاب الفتن،باب الفتنة التی تموج کموج البحر، رقم:۷۰۹۷،،۲،۱۰۵۱، وفی:۱۰۷۸،۲، کتاب أخبار الآحاد،باب قول الله تعالیٰ "لا تدخلوا بیوت النبی الا أن یؤذن لکم". رقم:۷۲۶۲، ومسلم فی صحيحه:۲۷۷،۲،کتاب فی فضائل الصحابة ،باب من فضائل عثمان بن عفان ﷺ، رقم:۲۴۰۳، والترمذی فی جامعه:۲۱۲،۲،کتاب المناقب،مناقب علی،باب:۶۱،رقم:۱۳۷۱
۲) تهذیب الکمال:۱۲۸،۳۱
۳) تهذیب الکمال:۱۳۰،۳۱

Maktaba Tul Ishaat.com

ما خپل پلار (امام احمد بن حنبل)ته اووئيل، تاسو د وليد بن صالح النخاس روايات ولې نۀ ليکئ؟ وې فرمائيل ما هغه په جامع مسجد کښې په مونځ کولو اوليدو، هغۀ مونځ صحيح نۀ کولو، په دې وجه ما پريښودو.

احمد بن إبراهيم الدورقي او ابو حاتم الرازي وائي، "كان ثقة".(١)
ابن حبان هم په كتاب الثقات کښې ددۀ ذکر کړې دې.(٢)

حافظ ابن حجر فرمائي: "وليس له في البخاري إلا هذا الحديث الواحد وسيأتي من وجه أخر في مناقب عمر عن ابن أبي حسين، فظهر أن البخاري لم يحتج به".(٣)
يعنې ددۀ په صحيح بخاري کښې هم دغه يو روايت دې، او دا هم په بل سند سره په مناقب عمر کښې منقول دې، ددې نه معلومه شوه، چې امام بخاري په دې حديث سره استدلال نۀ کوي.
عِيسى بن يُونس: دا عيسى بن يونس بن أبي اسحاق السبيعي ابوعمرو الكوفي دې. ددۀ احوال تير شوي دي.(٤)

عُمَرُ بنُ سَعِيدٍ: دا عمر بن سعيد بن حسين قرشي نوفلي مکي دې. ددۀ احوال په "كتاب العلم، باب الرِّحلَةِ في المسئلةِ النّازلة وتعليم أهلِه" کښې تير شوي دي.(٥)
ابنِ أبي مُلَيكَةَ: دا ابوبكر عبد الله بن عبيد الله ابن أبي مليكة القرشي التيمي دې. ددۀ احوال په "كتاب الإيمان، باب خوف المؤمن من أن يحبط عملُه وهو لا يشعر" کښې تير شوي.(٦)
ابنِ عبّاسٍ: دا د رسول الله ﷺ مشهور صحابي عبد الله بن عباس رضي الله عنهما دې. د دوی احوال په "بدء الوحي" کښې تير شوي دي.(٧)

عبارت کښې په ترکيبي اعتبار سره اختلاف: كُنتُ، وَأبُوبَكرٍ وَعُمَرُ

دې سره نزدې نزدې يو جمله تير شوي سره متصل روايت کښې تيره شوې ده، او هغه ده، "أن النبي صَعِدَ أحدًا وأبوبكرٍ وعُمر....." ددې په حقله ابن التين اوفرمائيل، چې دلته ابوبکر عطف دې د "صَعِدَ" په ضمير فاعل باندې، او دا بالاتفاق جائز دې، يعنې د اسم ظاهر عطف په ضمير متصل باندې، ځکه چې په دې کښې د معطوف او معطوفٌ عليه په مينځ کښې په "أُحدًا" سره

١) الجرح والتعديل ج:٩، الترجمة: ١٣٠
٢) الثقات لابن حبان: ٩/٢٢٥
٣) فتح الباري: ٩/٣٩
٤) كتاب الأذان، باب من صلى بالناس فذكر حاجةً فتخطاهم ۶۶۶
٥) اوګورئ كشف الباري: ٣/٥١٥
٦) اوګورئ كشف الباري: ٢/٥٤٨
٧) اوګورئ كشف الباري: ١/٤٣٥

Maktaba Tul Ishaat.com

فصل واقع دې، او په زير بحث روايت کښې حافظ ابن حجر رحمه الله دده قول نقل کړې دې، هغه فرمائي:

"الأحسن عند النحاة أن لا يعطف على الضمير المرفوع إلا بعد تأكيده، حتى قال بعضهم أنه قبيح لكن يرد عليهم قوله تعالى (ما أشركنا ولا آباؤنا) وأجيب بأنه قد وقع الحائل وهو قوله "لا" وتعقب بأن العطف قد حصل قبل "لا" قال: ويرد عليهم أيضا هذا الحديث".(۱)

حافظ ابن حجر فرمائي: "والتعقيب مردود، فإنه وجد فاصل في الجملة".(۲)

يعنى د نحاتو په قاعدې باندې په آيت ما أشركنا........ سره چې کوم اعتراض کړې شوې دې، هغه صحيح نۀ دې، ځکه چې دلته په "لا" سره فصل راوړلې شوې دې، او په دې باندې کيدونکې اعتراض چې ددې لا نه په وړاندې باندې عطف شوې دې، دا مردود دې، ځکه چې في الجمله د معطوف او معطوف عليه په مينځ کښې فاصل خو موجود دې، (برابره خبره ده کۀ د حرف نه ورستو وى يا وړاندې) او هم دغه کافى دې.

بيا ابن حجر رحمه الله د حديث د الفاظو په حقله فرمائي: "وأما هذا الحديث فلم تتفق الرواة على لفظه" يعنى ددې روايت د الفاظو نه چې دا معلوميږى، چې په ضمير مرفوع باندې عطف بغير د تاکيد نه جائز دې، دا په دې وجه معتبر نۀ دې، چې د روايت په دې الفاظو باندې ټول راويان متفق نۀ دى، نو ممکنه ده، چې په دې الفاظو کښې د راوى نه څۀ غلطى شوې وى.

په مناقبو د حضرت عمر رضي الله عنه کښې په يو بل سند سره دا الفاظ مروى دى، "ذهبت أنا وأبوبكر وعمر" دې نه معلوميږى، چې په دې کښې راويانو تصرف کړې دې، او په اصل کښې د معطوف او معطوف عليه په مينځ کښې فصل شته.(۳)

ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب سره مطابقت واضح دې، ځکه چې دلته هم د ابوبکر د فضيلت ذکر دې، او هغوى به اکثر رسول الله ﷺ سره وو، او هغوى ﷺ به اکثر د دوى ذکر ځان سره کولو.

۳۴۷۵: (۴) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو عَنْ أَشَدِّ مَا

---

(۱) فتح الباري: ۹،۴۹، همدغه شان جامع الدروس العربية: ۳،۱۸۹

(۲) فتح الباري: ۹،۴۹

(۳) فتح الباري: ۹،۴۹

(۴) الحديث أخرجه البخاري فى صحيحه: ۱،۵۱۹، كتاب فضائل أصحاب النبي ﷺ، باب قول النبي ﷺ لو كنت متخذا خليلا، رقم: ۳۶۷۵، وباب عمر بن الخطاب: ۱،۵۲۱، رقم الحديث ۳۶۸۶، وفى: ۱،۵۲۳، باب مناقب عثمان بن عفان، رقم: ۳۶۹۹، وأبو داؤد فى سننه: ۲،۲۸۳، كتاب السنة، ...[بقيه حاشيه په راروانه صفحه

Maktaba Tul Ishaat.com

صَنَعَ الْمُشْرِكُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ رَأَيْتُ عُقْبَةَ بْنَ أَبِي مُعَيْطٍ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - وَهُوَ يُصَلِّي ، فَوَضَعَ رِدَاءَهُ فِي عُنُقِهِ فَخَنَقَهُ بِهِ خَنْقًا شَدِيدًا، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى دَفَعَهُ عَنْهُ فَقَالَ أَتَقْتُلُونَ رَجُلاً أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ . وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ. [۳۶۴۳ ، ۴۵۳۷]

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ: حافظ ابن حجر فرمائي، "قيل هو أبو هشام الرفاعي وهو مشهور بكنيته".
يعنى دا ابو هشام الرفاعى دې، ولې مشهور په كنيت سره دې.

بيا وائي: "وقال الحاكم والكلاباذي هو غيره".(۱) يعنى د حاكم او كلا بازى له مخې دا ابو هاشم الرفاعى نۀ دې.

علامه قسطلانى هم دې دويم قول ته ترجيح وركولو سره اوفرمائيل:

"قال ابن خلفون، وليس بأبي هشام محمد بن يزيد بن رفاعة الرفاعي، قال الحاكم والكلاباذي".
يعنى دا محمد بن يزيد ابو هشام الرفاعى نۀ دې، بلكه دويم (محمد بن يزيد) دې، د قسطلانى په رائې كښې دا محمد بن يزيد الحزامى الكوفى البزاز دې۔(۲)

دې د اسحاق بن سليمان الرازى، حبان بن على العنزى، رُشد بن سعد المصرى، السُدى بن عبد الله السُلمى البصرى، سفيان بن عيينه، شريك بن عبد الله النخعى، عبد الله ابن المبارك، عبد الرحمن بن محمد المحاربى، وليد بن مسلم، يحيى بن زكريا، يونس بن بُكير او ابوبكر بن عياش نه روايت كوى.

او ددۀ نه روايت كونكى امام بخارى، عبد الله بن عبد الرحمن الدارمى، محمد بن عثمان بن أبي شيبه، أبو كريب محمد بن العلاء وغيره دى.

د جرحې او تعديل په باب كښې: ابن حبان په كتاب "الثقات" كښې د دوى ذكر فرمائيلې دې، يعنى هغوى دې ثقه گرځوى۔(۳)

امام بخارى په "التاريخ الكبير" كښې صرف دومره فرمائيلى دى:

"محمد بن يزيد الكوفي سمع الوليد بن مسلم، وضمرة بن ربيعة".(۴)

بقيه حاشيه د تيرمخ] باب في الخلفاء، رقم: ۴۶۵۱. والترمذي في جامعه: ۲/ ۲۱۰، كتاب المناقب، باب مناقب عثمان بن عفان رضي الله عنه، رقم: ۳۶۹۷.

(۱) فتح البارى: ۹/ ۱۴۹.

(۲) إرشاد السارى: ۸/ ۱۱۷۰.

(۳) الثقات لابن حبان: ۹/ ۱۷۸.

(۴) التاريخ الكبير: ۱/ الترجمة: ۸۳۶.

Maktaba Tul Ishaat.com

ابو حاتم فرمائی: "مجهول لا أعرفه".([1])

حافظ مزی فرمائی: "هكذا ذكره البخاري وأبوحاتم وغير واحد مفرداً عن أبي هشام الرفاعي وهو صحيح، وزعم بعض من ذكر شيوخ البخاري أنه أبوهشام الرفاعي وذلك غلط لا شك فيه. والله أعلم".([2])

یعنی" د امام بخاری او ابو حاتم له مخې او د ځو نورو حضراتو له مخې دا د ابو هشام الرفاعی نه علاوه بل څوك دې،او هم دا صحیح ده،او د امام بخاری شیوخ ذکر کونکو بعضې حضراتو دې ابو هشام الرفاعی ګرځولې دې، چې بې شکه غلط دې".

ابن حجر عسقلانی وائی: "محمد بن يزيد بن محمد بن كثير العجلي أبو هشام الرفاعي الكوفي قاضي المدائن...... ذكره ابن عدي في شيوخ البخاري وجزم الخطيب بأن البخاري روى عنه لكن قد قال البخاري رأيتهم مجمعين على ضعفه".([3])

حافظ ابن حجر فرمائی، چې د ابن السکن عن الفربری په روایت کښې دی، چې دا محمد بن کثیر دې، خو دا د هغهٔ وهم دې، څنګه چې ابو علی الجیانی په دې تنبیه کړې ده، او د هغهٔ د وهم کیدو وجه داده، چې د محمد بن کثیر (محمد بن یزید نهٔ دې) یو روایت هم د ولید نه ثابت نهٔ دې، او دلته محمد بن یزید د ولید نه روایت کړې دې.([4])

په "رجال البخاری" کښې ابو الولید الباجی وائی، محمد بن یزید دا هم ابو هشام الرفاعی دې، او ابو حاتم چې په دهٔ او په محمد بن زید کوفی کښې فرق بیان کړې دې، هغه صحیح نهٔ دې، او زما له مخې دا یو سړې دې.

باجې د ابو حاتم د "مجهول لا أعرفه" دا توجیه کړې ده، چې هغه خو دې د رفاعی نه علاوه بل څوك ګڼړی، او په نفس الامر کښې خبره داسې نهٔ ده، نو هغهٔ اوونیل، "لا أعرفه" علامه باجی ددې دا دلیل ورکړې دې، چې د محمد بن یزید کوفی د مناقب أبی بکر ددې روایت نه علاوه هیڅ یو روایت او هیڅ تذکره په کتاب کښې نشته.

او د خپلې دې دعوې په تائید کښې هغوی دا هم ذکر کړې دی، چې عبید الله بن واصل په "کتاب الأدب" کښې د عبد الله بن عبد الرحمٰن الدارمی یو روایت نقل کړې دې، چې د هغې الفاظ دی. "أخبرنا محمد بن يزيد البزار حدثنا يونس بن بكير...............".

او بعینه هم دغه روایت ابو هشام هم د یونس نه روایت کړې دې، او ددې "ابو هشام" په کنیت سره محمد بن یزید معروف دې، نو معلومه شوه، چې د "بزاز" په نسبت سره هم هغه معروف دې.

---

[1]) الجرح والتعديل:۱۴۸،۷، الترجمة:۱۵۷۵

[2]) تهذيب الكمال:۱۳۵،۲۷

[3]) تقريب التهذيب:۱،۱۵۱۴

[4]) فتح الباري:۱۴۹،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

او كومو خلقو ته چې دا اشكال وړاندې شوې دې، چې دا دواړه ځان ځان له دى، د هغې وجه داده، چې بخارى ددهٔ نه روايت هم كړې دې، چې ددهٔ توثيق دې، او خپل تاريخ كښې ئې ددهٔ تضعيف هم كړې دې، نو ددې نه خلقو دا اوګڼړله، چې كيدې شى دا دوه كسان وى، او ددې وجه ابن عدى دا بيان كړې ده، چې امام بخارى صرف ددهٔ نه استشهاد كړې دې.

په هر حال كښې د اسماء رجال په كتابونو كښې ددهٔ په حقله ډير اختلاف دې، علامه باجى، په رجال البخارى، كښې او ابن عدى د تفريق قائل نهٔ دى، او باقى حضرات د محمد بن يزيد بزاز او محمد بن يزيد أبى هشام الرفاعى كښې تفريق كوى.

ذهبى، ابن حبان او ابن حجر دهٔ ته ثقه وائى، او هم دغه صحيح معلوميږى، بياهم حافظ عسقلانى ددهٔ په حقله والله اعلم وئيلو سره د څهٔ يقينى خبرې اظهار نهٔ كوى.[1]

د محمد بن يزيد كوفى متعلق د اسماء رجال په كتابونو كښې اختلاف دې، ځوك هم دې محمد بن يزيد ابو هشام الرفاعى ګرځوى، او ځوك ددهٔ نه علاوه مستقل راوى، ځوك دهٔ ته ثقه وائى، نو ځوك ضعيف، حافظ ابن حجر محمد بن يزيد كوفى او رفاعى دوه راويان ګرځوى، اوفرمائى، امام بخارى هم دوى جدا جدا ګرځوى، اوابو حاتم ئې هم جدا جدا ګرځوى.[2]

او ابو حاتم دهٔ ته ضعيف هم وئيلى دى، حافظ مغلطائى په دې حوالې سره په څهٔ تفصيل سره بيان كړې دې. هغه فرمائى، چې كلاباذى اووئيل، دا محمد بن يزيد الكوفى البزار دې، او دا رفاعى نهٔ دې، او ابن عدى وئيلى دى، دا محمد بن يزيد الرفاعى دې،[3] بزار نهٔ دې. يعنى يو د بزار د وجود منكر دې، او بل د رفاعى. او بخارى هم بس "الرفاعى" ذكر كړې دې، او بل ځوك ئې نهٔ دې ذكر كړې، يعنى د هغهٔ له مخې بزار هيڅ څيز نهٔ دې، او ابو حاتم وائې دا دوه سړى دى، يو "بـــزار" او بل "رفـــاعـــى".

مغلطائى وائى، "والذى عندى أنه رجل واحد ولذلك لم يعرفه أبوحاتم"[4] دا هم يو سړې دې، په دې وجه ابو حاتم د محمد بن يزيد كوفى په حقله وائى، "مجهول لا أعرفه" ځكه چې هغه څهٔ جدا سړې خو نهٔ دې. هغه خو هم هغه محمد بن يزيد الرفاعى دې، د چا چې هغه د دې نه ورستو ذكر كوى.

مغلطائى وړاندې وائى، چې امام بخارى هم صرف د يو محمد بن يزيد الرفاعى ذكر كړې دې، او كلا بازى د "رفـــاعـــى" په دې وجه انكار كوى، چې امام بخارى په خپل صحيح كښې د الرفاعى لاحقه نهٔ ده لګولې، او ابن عدى چې كوم الرفاعى منلې دې، هم دغه صحيح دې،

---

[1]) اوګورئ تهذيب التهذيب: ۵۲۹،۹ الكاشف: ۲۳۱،۲، الترجمة (۵۲۲۶)، وتقريب التهذيب، ص: ۵۱٤، رقم الترجمة (٦٤٠٥)، الثقات: ۱۷۸،۹

[2]) تقريب التهذيب، ص: ۵۱٤، وتهذيب التهذيب: ۵۲۷،۹

[3]) اكمال تهذيب الكمال: ۱۰،۳۹۶

[4]) تقريب التهذيب، ص: ۵۱٤

Maktaba Tul Ishaat.com

ځکه چې په صحيح بخاری کښې د رفاعی نه علاوه څوك محمد بن يزيد بالكل شته نه.

کلا بازی ته اشکال په دې وجه اوشو، چې ابن واصل په "كتاب الأدب" کښې دا سند ذکر کړې دې، "حدثنا عبد الله بن عبد الرحمٰن السمرقندی ثنا محمد بن يزيد البزار حدثنا يونس بن بكير" ددې "البزار" نه دا ګنړی، چې دا د "رفاعی" نه علاوه بل څوك دې.

بيا کله چې بخاری په "تاريخ" کښې د محمد بن يزيد تضعيف اوكړو، او په صحيح کښې ئې د هغهٔ نه تخريج اوكړو، نو د کلابازی وغيره اشکال نور هم مضبوط شو، او معامله داده، چې د امام بخاری له مخې هغه ضعيف دې، ځنګه چې هغه فرمائی، "رأيتهم مجمعين على ضعفه" [1] او بخاری چې ددهٔ نه په صحيح کښې روايت کړې دې، هغه صرف د استشهاد د پاره دې.

حافظ مزی چې په دواړو کښې تفريق کړې دې، مغلطائی په "فيه نظر" وئيلو سره هغه په پوره تفصيل سره غلط ثابت كړو، د ابن حجر د قول هم تضعيف کړې شوې دې. [2]

اَلْوَلِيْدُ: دا ابو عثمان وليد بن سلم الاموی الدمشقی دې، ددهٔ حالات تیر شوی دی. [3]

الْأَوْزَاعِيّ: دا عبد الرحمٰن بن عمرو بن محمد ابو عمرو الاوزاعی دې، ددهٔ احوال په "كتاب العلم باب الخروج فى طلب العلم" کښې تیر شوی دی. [4]

يَحْيَى بن أَبِي كَثِيرٍ: دا يحيى بن أبى كثير الطائى دې، ددهٔ احوال تیر شوی دی. [5]

مُحَمَّدُ بنِ إبراهيم: دا محمد بن إبراهيم بن حارث بن خالد القرشى التيمى دې، ددهٔ حالات په "كتاب الإيمان، باب ما جاء أن الأعمال بالنية والحسبة ولكل امرئ ما نوى" کښې تیر شوی دی. [6]

عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ: دا مشهور تابعى، د مدينې په فقهاء سبعه کښې يو، عروه بن الزبير بن العوام رضي الله عنه دې. ددهٔ حالات په "كتاب الإيمان، باب أحب الدين إلى الله أدومه" کښې تیر شوی دی. [7]

عَبْدَ اللهِ بنَ عَمْرٍو: دا عبد الله بن عمرو بن العاص مشهور صحابى دې، ددهٔ احوال په "كتاب الإيمان، باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده" کښې تیر شوی دی. [8]

[1] اوګورئ: الكاشف، ص: ۲۳۲، إكمال تهذيب الكمال: ۱۰، ۱۳۹۶
[2] الجرح والتعديل: ۸، ۱۲۹
[3] كتاب مواقيت الصلاة، باب "وقت المغرب"
[4] كشف البارى: ۳، ۴۰۸
[5] كتاب العلم، باب كتابة العلم...........
[6] اوګورئ: كشف البارى: ۲، ۱۷۳۹
[7] اوګورئ: كشف البارى: ۲، ۱۵۴۶
[8] اوګورئ: كشف البارى: ۱، ۱۶۷۹

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: وَهُوَ يُصَلِّي: "باب ما لقى النبى وأصحابه من المشركين بمكة" كښې د "فى حجر الكعبة" الفاظ هم دي.(١)

قوله: رِدَاءَهُ: د ابوذر په نسخه كښې "رداء" بغير د اضافت نه راغلي دې.(٢)

قوله: فَخَنَقَهُ بِهِ: ابو ذر او مستملى "بِهَا" د مؤنث په ضمير سره نقل كوى.(٣)

قوله: فَجَاءَ أَبُوبَكْرٍ: د ابو ذر په نسخه كښې "فجاءه أبوبكر" دي.(٤)

قوله: حَتَّى دَفَعَهُ عَنْهُ: ابن اسحاق دا زياتوالي نقل كړې دې "وهو يبكى".(٥)

يعنى "دفع بيده عقبة" حضرت ابوبكر رضي الله عنه په خپل لاس سره عقبه بن أبى معيط ته ديكه وركړه.(٦)

ابو بكر او "د ال فرعون مؤمن": حضرت ابوبكر رضي الله عنه دلته د " آل فرعون د مؤمن" هغه الفاظ اووئيل، كوم چې هغهٔ د حضرت موسى عليه السلام په حقله فرعونيانو ته وئيلى وو، او قرآن كريم هغه د هميشه هميشه د پاره محفوظ كړل، علماء فرمائى، چې حضرت ابوبكر رضي الله عنه "د آل فرعون د مؤمن" نه غوره او افضل دې، ځكه چې هغهٔ د حضرت موسى عليه السلام صرف په ژبه مدد كړې وو، او ابوبكر په ژبه او لاس دواړو حضرت محمد ﷺ سره د كيدونكې بد تميزئ بدله واخسته.(٧)

ترجمة الباب سره مناسبت هم واضح دې، ځكه چې حضرت ابوبكر رضي الله عنه د سختې نه سخته موقعه كښې د رسول الله ﷺ مدد اوكړو، او ښكاره خبره ده، دا د هغوى داسې فضيلت دې، چې ددې په وجه باندې هغوى "افضل الصحابه" ګرځيدلې دې.

د حضرت ابوبكر رضي الله عنه وفات: د خليفهٔ اول امير المؤمنين حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه فضائل او مناقب كوم چې امام بخارى په خپل صحيح كښې ذكر كړې دى، هغه د تشريحاتو او د متعلقه مباحثو سره دلته ختم شو.

د حضرت د پيدائش او مبارك ژوند د ذكر كولو نه ورستو د هغوى د وفات هم مختصر تذكره كوى، د دوى د وفات متعلق يو قول خو دادې، چې دوى د "مرض السِّل"(٨) نه وفات شو.

---

(١) كتاب مناقب الأنصار، باب ما لقى النبى وأصحابه من المشركين بمكة، رقم: ١٣٨٥٤

(٢) إرشاد السارى: ١١٧٠،٨

(٣) إرشاد السارى: ١١٧٠،٨

(٤) إرشاد السارى: ١١٧٠،٨

(٥) إرشاد السارى: ١١٧٠،٨

(٦) إرشاد السارى: ١١٧٠،٨

(٧) إرشاد السارى: ١١٧٠،٨

(٨) دا يوه بيمارى ده، چې په هغې سره په كُلمُو كښې زخم پيدا كيږى، او د خُلې نه وينه شروع شى. (فيروز اللغات)

Maktaba Tul Ishaat.com

واقدي وائي چې دوی په سخته يخنۍ کښې غُسل اوکړو، چې د هغې نه دوی ته تبه اولګيده، او پنځلس ورځې ورستو وفات شو، او يو قول دادې، چې يهودو دوی ته په حريره کښې زهر ورکړې وو، چې د هغې د اثر د وجهې نه وفات شو، ۲۲ جمادي الاخرة ۱۳هجرى باندې دوی وفات شو، د دوی د خلافت زمانه دوه کاله درې مياشتې او څۀ ورځې ده، د دوی عمر په اتفاق سره هم هغه دې کوم چې د رسول الله ﷺ دې، يعنى ۶۳ کاله، د دواړو په ژوند کښې هم صحبت پاتې شوې وو، عمرئې هم يو اوموندلو، اوخاوړې ئې هم يو اوموندلې، رضى الله عنه وأرضاه وصلى الله على محمد وعليه.[1]

۶-بَابُ: مَنَاقِبُ عُمَرَبْنِ الْخَطَّابِ أَبِى حَفْصٍ الْقُرَشِيِّ الْعَدَوِى رضى الله عنه

د عمر بن الخطاب نوم او نسب: د عمر بن الخطاب سلسلۀ نسب څۀ داسې ده:

عمربن الخطاب بن نفيل بن عبد العزى بن رياح بن عبد الله بن قرط بن رزاح بن عدى بن كعب بن لؤى بن غالب بن فهربن مالك بن نضر.

د دوی مور حنتمة بنت هاشم بن المغيرة ده، د ابو جهل د ترۀ لور ده، بعضې حضراتو حنتمة بنت هشام وئيلو سره د ابو جهل خور ګرځولې ده.

ابو حفص د دوی کنيت وو، او ابن اسحاق په خپل "سيرت" کښې فرمائى، چې دا کنيت دوی ته رسول الله ﷺ پخپله ورکړې دې، او په دې کښې د دوی لور ام المؤمنين سيده حفصه رضي الله عنها ارخ ته نسبت دې، چې ددۀ په اولاد کښې د ټولو نه لويه وه.

د "الفاروق" وجۀ تسميه: د دوی لقب په اتفاق سره "الفـاروق" دې، بيا په دې کښې يو قول خو دا دې، چې دا لقب رسول الله ﷺ دوی ته پخپله ورکړې دې، دا ابو جعفر بن أبى شيبه په خپل تاريخ کښې د ابن عباس عن عمر په طريقې سره روايت کړې دې، او ابن سعد هم دا نقل کړې دى.[2]

دويم قول دادې، چې په دې لقب سره دې اهل کتابو ملقب کړې دې، او يو دريم قول دې، چې جبرائيل امين په دې لقب سره دې ملقب کړې دې، بغوى هم دا ذکر کړى دى.[3]

قوله: اَلْقُرَشِيِّ: دا د دوی جدّ اعلى فهر ارخ ته نسبت دې، چې د هغۀ نوم قريش وو، د فهر بن مالك بن نضر اولاد ته قريشَ وئيلې شى، چې په اتفاق سره په نسب او مشرئ، فصاحت، شجاعت او کرم وغيره کښې د ټولو نه اعلى دى.[4]

---

[1]) فتح البارى: ۴۹،۹ ۱

[2]) اسد الغابة: عمر بن الخطاب: ۳۱۸،۲، و كنز العمال، رقم: ۳۵۷۴۲

[3]) فتح البارى: ۴۹،۹، وإرشاد السارى: ۱۷۱،۸، والكامل لابن الاثير: ۴۴۹،۲

[4]) السيرة النبوية لابى الحسن الندوى، ص: ۷۴، وإرشاد السارى: ۱۷۱،۸

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: اَلْعَدَوِی: د قريشو يو شاخ بنی عدی قبيلې ارخ ته نسبت دې،د رسول الله ﷺ او د عمر فاروق په مينځ كښې د اتو واسطو نه ورستو په كعب باندې نسب ملاويږی،ابوبكر او رسول الله ﷺ په نسب كښې ووۀ واسطې ورستو ملاويږی،په خلفاء اربعو كښې رسول الله ﷺ ته د ټولو نه زيات نزدې حضرت علی رضی الله عنه،بيا حضرت عثمان رضی الله عنه،بيا حضرت ابوبكر رضی الله عنه او بيا حضرت عمر رضی الله عنه دې.

حضرت ابوبكر رضی الله عنه د خپل ځان نه ورستو حضرت عمر رضی الله عنه خليفه ټاكلې وو،بيا هغوی لس كاله شپږ مياشتې او څلور ورځې په شان او شوكت سره د مسلمانانو خدمت اوكړو،او بالآخر د ابولؤلؤه مجوسی د لاس نه شهيد شو.[1]

دلته مصنف ۱۷ احاديث ذكر كړې دی،چې د حضرت عمر رضی الله عنه په مناقبو او فضائلو باندې مشتمل دی.[2]

۳۴۷٦: [3] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ الْمَاجِشُونُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضی الله عنهما - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « رَأَيْتُنِي دَخَلْتُ الْجَنَّةَ، فَإِذَا أَنَا بِالرُّمَيْصَاءِ امْرَأَةِ أَبِي طَلْحَةَ وَسَمِعْتُ خَشَفَةً، فَقُلْتُ مَنْ هَذَا فَقَالَ هَذَا بِلاَلٌ . وَرَأَيْتُ قَصْرًا بِفِنَائِهِ جَارِيَةٌ، فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا فَقَالَ لِعُمَرَ . فَأَرَدْتُ أَنْ أُدْخِلَهُ فَأَنْظُرَ إِلَيْهِ، فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ ». فَقَالَ عُمَرُ بِأُمِّي وَأَبِي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعَلَيْكَ أَغَارُ [۴۹۲۸ ، ۶۶۲۱]

رجال الحديث

حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ: دا ابو محمد حجاج بن منهال المناطی بصری دې. ددۀ حالات په كتاب الإيمان،باب "ما جاء أن الأعمال بالنيّة والحِسبة،ولكل امرئ ما نوی" كښې تير شوی دی.[4]

عَبْدُ الْعَزِيزِ الْمَاجِشُونُ: دا عبد العزيز بن عبد الله بن أبی سلمة الماجشون المدنی دې. ددۀ احوال تير شوې دی.[5]

مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ: دا محمد بن المنكدر بن عبد الله المدنی دې.د دوی حالات تير شوی دی.[6]

جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ: دا د رسول الله ﷺ صحابی حضرت جابر بن عبدالله بن عمرو بن حرام الأنصاری دې. د دوی احوال تير شوی دی.[7]

---

[1]) إرشاد الساری:۸/۱۷۱

[2]) فتح الباری:۹/۵٤

[3]) قد سبق تخريج هذا الحديث تحت حديث:۳٤۳٤

[4]) اوګورئ كشف الباری:۲/٤٤٧

[5]) كتاب العلم،باب السؤال والفتيا عند رمی الجمار.........١

[6]) اوګورئ كتاب الوضوء،باب "صب النبی وَضوء علی المغمی عليه" .رقم(۱۹٤)١

[7]) اوګورئ كتاب بدء الوحی،رقم الحديث(۳)١

Maktaba Tul Ishaat.com

حدثنا محمد بن المنكدر: اكثرو حضراتو د عبدالعزير بن الماجشون دا حديث د محمد بن المنكدر نه روايت كړې دې، او صالح بن مالك دا د عبد العزيز عن حُميد عن أنس....... په طريقې سره روايت كوى، څنګه چې بغوى[1] دا روايت كړې دې، نو كيدې شى په دې كښې د عبد العزيز دوه شيخان وى: ①:-محمد بن المنكدر، ②:-حميد.[2]

قوله: الرُّمَيْصَاء: رميصاء امرأة أبي طلحة، دا د ابو طلحه د بى بى ام سُليم لقب يا صفت وو، دا اسم مصغر دې، او رَمص وئيلې كيږى د سترګې هغه سپين خيرى (چخى) ته چې د سترګې په ګوټ كښې جمع كيږى، په دې صفت سره د متصف كيدو په وجه كيدې شى اُمِ سُليم ته رُميصاء وئيلې كيږى.

اُمِ سُليم ددې كُنيت دې، او نوم ئې سهله يا رميله يا ددې په شان بل يو نوم دې.

او بعضې حضراتو وئيلى دى، چې هم "رُميصَاء" ددې نوم دې.

بعضې حضراتو "غميصاء بالغين بدل الراء" هم نقل كړې دې. ددې متعلق بعضې حضرات وائى، چې ددې د خور ام حرام صفت دې، او ابو داؤد وائى، "هو اسم أختِ أمِّ سُليم من الرضاعة". دا د اُمِ سُليم د رضاعى خور نوم دې.[3]

ابن التين وائى رُميصَاء د ابو طلحه د اُمِ سُليم نه علاوه بله يوه بى بى هم كيدې شى.[4]

قوله: خَشَفَةً: بفتح الخاء والشين، په وزن او معنى دواړو كښې د "حَرَكَةً" په شان. احمد "سمعتُ خشفا بدون التاء" نقل كړې دې، ددې معنى ده آواز، ابو عبيد وائى "الخشفة الصوت ليس بالشديد" هغه آواز چې تيز نۀ وى، يو قول ددې د اصل متعلق دې، خشفة وائى، "صوت دبيب الحية" د مارد خزيدو آواز ته، په هر حال كښې دلته مراد "ما يسمع من حس وقع القدم" دې، يعنى د خپو آواز چې اؤريدلې شى.[5]

قوله: فَقَالَ هَذَا بِلَالٌ: دا قول د جبرائيل يا د بلې يوې فرشتې دې، او يا پخپله د حضرت بلال دې.[6]

قوله: وَرَأَيْتُ قَصْراً بِفِنَائِهِ جَارِيَةٌ: د ابو هريره ﷺ په روايت كښې ددې نه ورستو دا زياتوالې هم دې، تتوضأ إلى جانب قصر[7] او ترمذى د حضرت انس په روايت كښې د قصرًا سره

[1] شرح السنة، باب فى فضائل عمر، رقم: ۳۸۷۷\١
[2] فتح البارى: ۹، ٥٤\١
[3] سنن أبى داؤد، باب فضائل الغزو فى البحر، رقم: ٤۹٤\۲
[4] فتح البارى: ۹، ٥٤\١
[5] فتح البارى: ۹، ٥٤\١
[6] ارشاد السارى: ۸، ۱۷۱، ۱۷۲\۱
[7] صحيح بخارى، كتاب النكاح، رقم (٥۲۲۷)\١

Maktaba Tul Ishaat.com

"من ذهب" هم نقل کړې دي.[1]

قوله: فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ: ما ته ستا غیرت رایاد شو، یا ما ستا غیرت یاد کړو.

په کتاب النکاح کښې چې دا روایت ذکر کړې شوې دې، هلته دا الفاظ دی: "فأردتُ أن أدخله فلم يمنعني إلا علمي بغيرتك." [2]

په یو روایت کښې دا الفاظ منقول دی:

"دخلتُ الجَنَّةَ فرأيتُ فيها قصرًا يسمع فيه ضوضاء فقلتُ: لمن هذا؟ فقيل: لعمر........." [3]

زه جنت ته داخل شوم، نو ما په هغې کښې یو محل اولیدو، چې په هغې کښې د شور زوګ آواز وو، ما پوښتنه اوکړه، دا د چا دې؟ جواب راکړې شو د عمر.

قوله: فَقَالَ عُمَرُ: په کتاب النکاح کښې دی، "فبكى عمرُ، وهو في المجلس ثمّ قال........" [4] عمر په مجلس کښې وو، په ژړا شو او بیا ئې اووئیل.

قوله: بِأُمِّي وَأَبِي: "أي أفديك بهما" یعنې (مور پلار) دواړه په تاسو قربان کړم.

قوله: أَعَلَيْكَ أَغَارُ: دا د قبیلې د قلب نه ګرځولې شوې دې، او په اصل کښې دې، "أعليها أغار منك؟".

ابن بطال وائی، دې نه معلومه شوه، چې په هر سړی باندې د هغهٔ د هغه اخلاقو په بنیاد حکم لګولې شی، کوم چې د هغهٔ د الفاظو نه معلومیږی.[5]

حضرت عمر رضی الله عنه ولې اوژړل؟ تر کومې پورې چې د حضرت عمر رضی الله عنه د ژړا تعلق دې، نو کیدې شی، چې هغوی د خوشالئ د وجهې نه ژړلې وی، په بعضې روایاتو کښې دلته یوه بله اضافه منقول ده: "وهل رفعني الله إلا بك، يا وهل هداني الله إلا بك؟".[6]

ما ته چې کوم رفعت یا هدایت ملاؤ شوې دې هغه ستاسو نه علاوه د چا په وجه دې؟ یعنې هم ستاسو په ذریعه دې، د حدیث د باب سره مناسبت واضح دې.

دا حدیث د امام بخاری نه علاوه مسلم په "کتاب الفضائل" کښې او نسائی په "مناقب" کښې ذکر کړې دې.[7]

---

[1] فتح الباری: ٩،٥٤. إرشاد الساری: ٨،١٧٢. سنن الترمذی، باب مناقب عمر، رقم: ٣٦٨٨\

[2] اوګورئ: کتاب النکاح، باب الغیرة، رقم (٥٢٢٦)\

[3] مسند أبی یعلٰی، مسند جابر، رقم: ١٩٧٦\

[4] اوګورئ: کتاب النکاح، باب الغیرة، رقم (٥٢٢٦)\

[5] فتح الباری: ٩،٥٥\

[6] الأحادیث المختارة، رقم: ٢٠٧٦، مکتبة النهضة الحدیثة بمکة\

[7] فتح الباری: ٩،٥٥. إرشاد الساری: ٨،١٧٢\

Maktaba Tul Ishaat.com

٣٤٧٧: [1] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - إِذْ قَالَ «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُنِي فِي الْجَنَّةِ، فَإِذَا امْرَأَةٌ تَتَوَضَّأُ إِلَى جَانِبِ قَصْرٍ، فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ قَالُوا لِعُمَرَ فَذَكَرْتُ غَيْرَتَهُ فَوَلَّيْتُ مُدْبِرًا». فَبَكَى وَقَالَ أَعَلَيْكَ أَغَارُ يَا رَسُولَ اللَّهِ [ر: ٣٠٧٠]

رجال الحديث

سَعِيدُ بنُ أَبِى مَرْيَمَ: دا سعيد بن الحكم بن محمد بن سالم بن أبى مريم الجمحى دې. ددهٔ احوال تير شوى دى.[2]

اللَّيْثُ: دا ابو الحارث ليث بن سعد بن عبد الرحمٰن فهمى دې. دده احوال په "كتاب بدء الوحى" كښې تير شوې دى.[3]

عُقَيْلُ: دا عُقيل (مصغر) بن خالد بن عَقيل (مكبر) ايلى دې. ددهٔ احوال په "كتاب العلم، باب رفع العلم وظهور الجهل" كښې تير شوې دى.[4]

ابْنِ شِهَاب: دا ابن شهاب ابوبكر محمد بن مسلم بن عبيد الله بن عبد الله بن شهاب زهرى دې. ددهٔ حالات په "بدء الوحى" كښې تير شوې دى.[5]

سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّب: دا مشهور تابعى سعيد بن المسيّب بن حَزن بن أبى وهب مخزومى دې. ددهٔ حالات په "كتاب الإيمان، باب مَن قال أن الإيمان هو العمل" كښې تير شوى دى.[6]

أَبَا هُرَيْرَةَ: مشهور صحابى مراد دې، ددهٔ احوال په "كتاب الإيمان، باب أمور الإيمان" كښې تير شوى دى.[7]

په دواړو روايتونو كښې فرق: د حضرت ابوهريره رضی الله عنه په دې روايت كښې هم هغه خبره كړې شوې ده، كومه چې په وړاندينى روايت كښې ده، هنه ! يو خو په هغې كښې د پورته ذكر كړې

---

[1] الحديث أخرجه البخارى فى صحيحه: ١/٥١٩، كتاب فضائل أصحاب النبى ﷺ، باب قول النبى ﷺ لو كنتُ متخذاً خليلاً، رقم: ٣٦٧٧، و ١/٥٢٠، كتاب فضائل أصحاب النبى ﷺ، باب مناقب عمر بن الخطاب، رقم: ٣٦٨٥، ومسلم فى صحيحه: ٢/٢٧٤، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل عمر رضی الله عنه، رقم: ١٢٣٨٩

[2] كتاب العلم، باب من سمع شيئاً فراجع حتى يعرفه............

[3] اوګورئ: كشف البارى: ١/٣٢٤

[4] اوګورئ: كشف البارى: ٣/٤٥٥

[5] اوګورئ: كشف البارى: ١/٣٢٦

[6] كشف البارى: ٢/١٥٩

[7] كشف البارى: ٦٥٩

Maktaba Tul Ishaat.com

شوې ښځې د مانړئ په اړخ کښې د اودس کولو ذکر دې،او دويم په هغې کښې د"فقال لعمر"په ځائې،د"فقالوا:لعمر"د جمع په صيغې سره دې،ښکاره خبره ده،چې د"فقالوا" فاعل "الملائكة"دې۔[1]

د حديث فائدې:ددې روايت نه يو خو دا خبره معلومه شوه،چې رسول الله ﷺ د خپلو صحابۀ څومره خيال اولحاظ ساتلو،بياپه دې کښې دحضرت عمر رضی الله عنه د يو واضح فضيلت ذکرهم دې[2]

په جنت کښې د اودس کولو نه څۀ مراد دې؟:دلته په روايت کښې د"تتوضأ"په لفظ باندې دا اشکال کيدې شی،چې جنت خو دار الجزاء دې،په هغې کښې د اودس کولو څۀ مطلب دې،ځکه چې اودس خو د تکليف شرعی د وجهې نه دې، او ددې تعلق د دارالتکليف يعنی دنيا سره دې۔

ددې جواب دادې،چې جنت خو بې شکه دارالجزاء ده،او په هغې کښې به اودس(کوم چې عمل دې)نۀ وی،بلکه د هغې بدله او ثواب به وی،ولې رسول الله ﷺ دا خوب په دارالتکليف کښې ليدلې وو،او د کومې ښځې متعلق چې ئې ليدلې وو،هغه هم په دارالتکليف کښې وه،او په دغه وخت کښې ژوندې وه،لهذا"تتوضأ" کۀ په خپله ظاهری معنٰی باندې محمول او حقيقت وی،نو په دې کښې د اعتراض څۀ خبره ځکه نشته،چې په جنت کښې د اوسيدو په زمانه کښې(يعنی د قيامت په ورځ)او په جنت کښې دننه اودس کول موجب د اشکال دی،او دا اودس خو رسول الله ﷺ په خپل او د هغې ښځې په ژوند يعنی د تکليف په زمانه کښې وينی،لکه څنګه چې د حديث د الفاظو نه ظاهره ده،دويم قول دادې،چې "تتوضأ"حقيقت نۀ دې،بلکه مجاز دې،او خوب ليدل هميشه د پاره په حقيقت باندې نۀ شی محمول کولې،بلکه اکثر په هغې کښې تاويل کولې شی،او د هغې تعبير بيانولې شی،او ضروری نۀ ده،چې د ظاهری معنې مطابق وی۔

نو په جنت کښې د اودس کولو تاويل او تفسير به داشی،چې دا ښځه په دنيا کښې د اودس او عبادت ډير زيات اهتمام کوی،په جنت کښې اودس کول ددې ښځې په دنيا کښې په اودس کښې د اوسيدو دليل دې۔

يا به ئې تاويل داسې اوکړې شی،چې په"تتوضأ"کښې د وضوء نه مراد"تستعمل الماء لأجل الوضاءة"دې يعنی هغې د خپل ځان د ړڼولو د پاره اوبۀ استعمالولې،په دې صورت کښې د وضوء نه مراد وضوءِ لغوی دې،بيا هم دې احتمال ته بعيد وئيلې شوی دی۔

د خطابی او د ابن قُتَيبه عجيبه تاويل:ابن قُتيبه دلته يو عجيبه خبره کړې ده،او خطابی هم هغې پسې تلې دې،هغه وائی چې د"تتوضاء"لفظ دلته بالکل شته نه،بلکه دا تصحيف،او د

---

[1]) فتح الباری:۹،۱۵۵
[2]) فتح الباری:۹،۱۵۵

Maktaba Tul Ishaat.com

ناسخ د اړخ نه بدلون دې،او صحيح لفظ داسې دې:"امرأة شوهاء"چې د صورى مماثلت د وجهې نه په غلطې سره"تتوضأ"اوګڼړلې او جوړ كړې شو،او د"تتوضأ"د غير صحيح كيدو وجه ئې دا اوښودله،چې په جنت كښې د اودس كيدل مستبعد دى،ځكه چې دا يو امر شرعى دې،حال دادې چې دا څۀ وجه نۀ ده،ځكه چې د يو حديث د صحيح وجهې نه نۀ خبريدل اودهغې په معنى نۀ پوهيدل دحديث د حفاظو د غلطۍ هيڅ كله هم تقاضا نۀ كوى[1]

خطابى ددې غلط فهمۍ نه ورستو د"شوهاء"تفسير بيان كړې دې،او فرمائيلې ئې دى، د"شوهاء" معنى ده، "حسناء"يعنى خائسته ښځه،او دا تفسير هغۀ ابوعبيد اړخ ته منسوب كړې دې[2]حال دادې چې دا صحيح نۀ دې، ځكه چې د"شوهاء"معنى حسناء په هغه وخت كښې ده،كله چې دا د آس صفت وى،جوهرى وائى،"فرس شَوهاء،صفة مَحمودة"[3] او د شوهاء لغوى معنى ده،واسعة الفم يعنى كلاؤ خُلۀ او دا په اسونو كښې مستحسن او په ښځو كښې قبيح دې،څنګه چې ابن الاعرابى وغيره په جزم سره وئيلى دى[4]

قرطبى د ابن قتيبة او خطابى په دې قول باندې نكير كړې دې،ولې هغۀ دا صرف ابن قتيبة اړخ ته منسوب كړې دې۔ قرطبى وائى:

"ووضوء هذه المرأة فى الجنة إنما هو لتزداد حسناً ونوراً لا لتزيل وسخاً ولا قذراً، إذ الجنة منزهة عن ذلك".[5]

هلته اودس په خائست كښې د زياتوالى د پاره وو،نۀ د صفائۍ د پاره،ځكه چې په جنت كښې به نجاست او ګندګى بالكل وى هم نه۔

ترجمه هم د خطابى تكذيب كوى: ابن حجر وائى او امام بخارى چې په كتاب التعبير كښې د"باب الوضوء فى المنام" باب لګولې دې،ددې نه هم معلوميږى،چې د خطابى دا"شَوهاء"ګرځول غلط دى.بلكه دا هم"تتوضاء"دې،ګني نو بيا "وضوء فى المنام"د كوم لفظ نه ثابتيږى[6] په روايت او باب كښې مناسبت واضح دې۔

[1] شرح صحيح البخارى لابن بطال:١٣١٥،١٣
[2] غريب الحديث للخطابى:١١٣،١،ومادة "شَوه"١
[3] الصحاح للجوهرى مادة "شَوه"١
[4] كذا فى المغرب بلفظ "امرأة شوهاء قبيحة الوجه مادة "شين"،ولسان العرب مادة "شوه"١
[5] المفهم شرح مسلم فضائل عمر......:١٢٠٧،٦
[6] فتح البارى:١٥٥،٩

Maktaba Tul Ishaat.com

۳۴۷۸ : (۱) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ أَبُو جَعْفَرٍ الْكُوفِي حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِي قَالَ أَخْبَرَنِي حَمْزَةُ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ شَرِبْتُ - يَعْنِي اللَّبَنَ - حَتَّى أَنْظُرَ إِلَى الرِّيِّ يَجْرِي فِي ظُفُرِي أَوْ فِي أَظْفَارِي، ثُمَّ نَاوَلْتُ عُمَرَ» فَقَالُوا فَمَا أَوَّلْتَهُ قَالَ «الْعِلْمَ». [ر: ۸۲]

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بنُ الصَّلت: محمد بن الصّلت بن الحجاج الأسدی، أبو جعفر الكوفی الأصم. حاكم فرمائی، "كان بأصبهان فصار إلى الكوفة". اول په اصبهان كښې وو بيا كوفې ته لاړو.

ددهٔ شيوخ دی، إبراهيم بن سعد، احمد بن بشير الكوفی، اسباط بن محمد، اسماعيل بن عياش، بشر بن عمارة الخثعمی، عبد الله بن المبارك، عبد الرحمٰن بن أبی الزناد، عثمان بن يزيد وغيره.

او ددهٔ نه په روايت كونكو كښې امام بخاری، عبد الله بن عبد الرحمٰن الدارمی، ابو زرعه عبد الرحمٰن بن عمر الدمشقی، امام ترمذی، امام نسائی، امام ابن ماجه وغيره شامل دی.(۲)

محمد بن عبد الله بن نمير، ابو زرعه او ابو حاتم وائی: "ثقة".(۳)

ابن حبان هم په كتاب "الثقات" كښې ددهٔ ذكر كړې دې.(۴)

ذهبی هم ثقة وئيلی دی.(۵) ابن حجر فرمائی، "ثقة".(۶)

۲۱۸، يا ۲۱۹ هجرې كښې وفات شوې دې.(۷)

په صحيح بخاری كښې ددهٔ هم دغه يو حديث دې، او د امام بخاری د يو بل شيخ نوم هم محمد بن صلت دې، د هغهٔ كنيت ابو يعلی دې، حافظ ابن حجر وائی: "وأبو جعفر أكبر من أبي يعلى وأقدم سماعًا" ابو جعفر الكوفی ددهٔ نه د سماع په اعتبارسره متقدم او عمر كښې زيات دې.(۸)

---

(۱) الحديث أخرجه البخاری فی صحيحه: ۵۱۹، كتاب فضائل أصحاب النبی ﷺ، باب قول النبی ﷺ "لو كنتُ متخذاً خليلاً"، رقم: ۳۶۷۸، وفی كتاب مناقب الأنصار، باب ما لقی النبی ﷺ وأصحابه من المشركين بمكة، رقم: ۳۸۵۴، وفی: ۷۱۱.۲، كتاب التفسير سورة المؤمن، رقم الحديث: ۴۸۱۵، وتفرد به البخاری.\

(۲) تهذيب الكمال للمزی: ۳۹۸.۳۹۷.۲۵، وتهذيب التهذيب للعسقلانی: ۲۳۲.۹\

(۳) الجرح والتعديل: ۷، الترجمة: ۱۵۶۷\

(۴) الثقات: لابن حبان: ۷۷.۹\

(۵) الكاشف: للذهبی: ۱۸۲.۲، الترجمة (۴۹۱۴)\

(۶) تقريب التهذيب، ص: ۴۸۴، الترجمة (۵۹۷۰)\

(۷) تهذيب الكمال: ۴۰۰.۲۵\

(۸) فتح الباری: ۱۵۵.۹\

Maktaba Tul Ishaat.com

ابنُ المُبَارَک:دا عبدالله بن المبارك بن واضح الحنظلي المروزی دي،ددهٔ حالات "بدء الوحی" کښې تیر شوې دی۔[1]

یُونُس:دا یونس بن یزید ایلی دي،ددهٔ احوال په"کتاب العلم،باب من جعل لأهل العلم أیامًا معلومة" لاندې تیر شوې دی۔[2]

الزُهَرِي:دا محمد بن مسلم بن عبید الله بن عبد الله بن شهاب الزهری دي،ددهٔ حالات په "بدء الوحی" کښې تیر شوی دی۔[3]

حَمْزَةُ:دا حمزة بن عبد الله بن عمر بن الخطاب دي،ددهٔ احوال په"کتاب العلم،باب الفتیا وهو واقف علی الدابة وغیرها"کښې تیر شوې دی۔[4]

أبیه:عبد الله بن عمر رضی الله عنه مراد دي،چې د حمزه پلار دي.

قوله: شَرِبْتُ،یَعْنِي اللَّبَنَ: د شربتُ مفعول "اللَّبَنَ" دي،شودهٔ څکل مراد دی۔

"رِی" په کسرې د راء سره دي،او په فتحې سره هم جائز دي.

"شربتُ"دلته هم دغه شان مختصر بغیر د ذکر د مشروب نه راغلې دي،او په کتاب التعبیر کښې د عبدانُ عن ابن المبارك........په طریقې سره،دا الفاظ منقول دی،"بینا أنا نائم أتیتُ بقدح لَبَنٍ فشربت منه."[5] زهٔ اودهٔ ووم،چې د شودو یوه پیالې راوړلې شوه او ما ته راکړې شوه،نو ما د هغې نه اوڅکل.

قوله: حَتَّی أَنْظُرَ إِلَی الرِّيِّ: "رِی"بکسر الراء دې او په فتحې سره هم صحیح دې۔[6]

د عبدان په روایت کښې د "حتی أن أنظر"الفاظ راغلې دی۔[7]

بیا رؤیت چې هغه په"أنظر"یا"أری"سره ذکر کړې شوې دي،دا هم په حقیقت باندې محمول نهٔ دي،بلکه د استعارې په توګه مذکور دې،او مراد دادې،چې په ما کښې لوندوالې او تازه والې راغې.او ښکاره شو.

ګویا"رِی"چې کله د بدن برخه جوړه کړې شوه،نو هغې اړخ ته ددې فعل نسبت اوکړې شو،

[1] کشف الباری:۱/۴۶۲
[2] کشف الباری:۳/۲۸۲
[3] کشف الباری:۱/۳۲۶
[4] کشف الباری:۳/۴۵۸
[5] اوګورئ صحیح البخاری،کتاب التعبیر،باب اللبن،رقم(۷۰۰۶)
[6] فتح الباری:۹/۵۵
[7] صحیح البخاری،کتاب التعبیر،باب اللبن،رقم(۷۰۰۶)

Maktaba Tul Ishaat.com

چې د بدن د خواصو نه دې،یعنی هغې اړخ ته د رؤیت نسبت اوکړې شو،ځکه چې بدن د اعیانو د قبیلې نه دې،او هغه په نظر راځی،او د بدن رنګونه او کیفیتونه هم په نظر راتلونکې څیزونه دی،لهذاد"رِی الجسم"د پاره رؤیت ثابت کړې شو،"أنظر"د مضارع په صیغې سره ذکر کړې شو،حال دادې چې مراد ماضی ده،دا په دې وجه چې په دې سره د ماضی د حالت حکایت کړې شوې دې،د هغه حال د استحضار د پاره.

قوله: یَجْرِي فِي ظُفْرِي: یَجْرِی اللبن یایَجْرِی الرِّی......... یعنی هغه شودهٔ زما په نوکونو او د ګوتو په سرونو کښې په تیزئ سره روان وو،یا هغه تازه والې روان وو.ظفری أو أظفاری دلته د راوی نه په شك سره مروی دی،او د عبدان په روایت کښې مِن أظافیری[۱] او په کتاب العلم کښې"فی أظفاری"بغیر د شك نه مروی دې.[۲]

قوله: ثُمَّ نَاوَلتُ: دلته"ناولتُ"راغلې دې،د عبدان په روایت کښې"أعطیتُ فضلی عمر"دې.[۳] او په کتاب العلم کښې د"أعطیتُ فضلی عمرَبن الخطاب"الفاظ راغلې دی.[۴] او د کتاب التعبیر په یو روایت کښې د أعطیتُ فضله عُمرَ راغلې دې.[۵]

د خوب تعبیر چا بیان کړو ؟ فَمَا أوَّلتَه.قَالَ:الْعِلْمُ......... دلته په دې روایت کښې صحابهٔ کرامو د هغوی ﷺ نه پوښتنه کړې ده،چې تاسو د هغې تعبیر څهٔ اوکړو،او هغوی ﷺ جواب ورکړو.چې ددې تعبیر"علم"دې.

او په"جزء الحُسین بن عرفه"کښې په یوئې بلې طریقې سره د ابن عمر نه مروی دی:

"قال: فقالوا: هذا العلم الذی آتاکه الله،حتی امتلأت وفضلت منه فضلة فأخذها عمر،قال:أصبتم".[۶]

یعنی صحابهٔ کرامو هغوی ﷺ ته اوویئیل،چې دا خو علم دې،چې الله تعالی تاسو ته درکړې دې.او تاسو په دې سره سیرابه او مړهٔ شوئ،او بیا ستاسو نه پاتې شوې حضرت عمر ﷺ واخستو.

رسول الله ﷺ اوفرمائیل،تاسو صحیح اوویئیل.

ددې روایت سند ضعیف دې،او کهٔ ددې سند محفوظ وی،نو بیا په دې کښې دا احتمال دې،چې بعضې حضراتو پوښتنه اوکړه،چې تعبیر څهٔ دې،او بعضې کسانو پخپله تعبیر

---

[۱] صحیح البخاری،کتاب التعبیر،باب اللبن،رقم(۷۰۰۶)\
[۲] صحیح البخاری،کتاب العلم،باب فضل العلم،رقم(۲)،وکتاب التفسیر،باب اللبن،(۷۰۰۶)\
[۳] صحیح البخاری،کتاب التعبیر،باب اللبن رقم(۷۰۰۶)\
[۴] صحیح البخاری،کتاب العلم،باب فضل العلم،رقم(۸۲)\
[۵] صحیح البخاری،کتاب التعبیر،رقم(۷۰۲۷)\
[۶] فتح الباری:۹،۱۵۵\

Maktaba Tul Ishaat.com

بيان كړو، چا چې پوښتنه اوكړه، هغوى ته رسول ﷺ بيان كړو، او چا چې صحيح بيان كړو، رسول الله د هغوى تصويب اوفرمائيلو.

په عبارت كښې لفظ د "اَلعِلمُ" منصوب كيدې شى، په دې صورت كښې به تقدير وى، أولته العلم ما ددې تعبير په علم سره اوكړو، او دا مرفوع هم كيدې شى، اى المؤل به هو العلم يعنى په څۀ سره چې تعبير اوكړې شو، هغه علم دې.(۱)

د شودو تعبير په علم سره ولې اوكړې شو؟ خوب كښې چې شودۀ اوليدلې شى، نو ددې نه مراد علم وى، د شودو تعبير په علم سره په دې وجه اوكړې شو، چې شودو او علم په ډير والى د نفعې او د خير كثير په سبب كيدو او د هغې د پاره په مفيد كيدو كښې مشترك دى، او دواړۀ د اصلاح په اسبابو كښې دى، نو شودۀ خو بدن ته د غذاء فائده وركوى، او علم د غذائي معنوى او روحانى فائده وركوى، يو د بدن د اصلاح د پاره مفيد دې، او دويم د اصلاح روح يا د اصلاح دين د پاره.

په حديث كښې په واضحه توګه د حضرت عمر ﷺ د فضيلت ذكر دې، او يوه خبره ددې نه دا هم معلوميږى، چې خوب په خپله ظاهرى معنى باندې محمول كول ضرورى نۀ دى، اګر چې هغه د انبياؤ خوب ولې نۀ وى، چې د وحى د قبيلې نه وى، بلكه بعضې خوبونه د هغې په ظاهر باندې محمول كولې شى، او د بعضې خوبونو تعبير او تاويل بيانولې شى.(۲)

د خوبونو نور تفصيل به په كتاب التعبير كښې راځى ان شاء الله تعالىٰ.

د علم نه مراد علم سياست دې: حافظ ابن حجر دلته يوه عجيبه خبره كړې ده، چې معقوله هم ده. حافظ صاحب فرمائى، "والمراد بالعلم هنا العلم بسياسة الناس بكتاب الله وسنة رسول الله".(۳)

دلته د علم نه مراد د كتاب الله او سنت رسول الله مطابق د خلقو سياست يعنى د حكومت د كار علم دې. چې د قرآن او سنتو مطابق عام اولسى سياست او مدنى سياست څنګه اوكړې شى. او د انسانيت خدمت څنګه اوكړې شى. بيا ئې اوفرمائيل:

"واختص عمر بذلك لطول مدته بالنسبة إلى أبى بكر وباتفاق الناس على طاعته بالنسبة إلى عثمان، فإن مدة أبى بكر كانت قصيرة فلم يكثر فيها الفتوح التى هى أعظم الإسباب فى الاختلاف ومع ذلك فساس عمر فيها ـ مع طول مدته ـ الناس بحيث لم يخالفه أحد ثم ازدادت اتساعاً فى خلافة عثمان فانتشرت الأقوال واختلفت الآراء ولم يتفق له ما اتفق لعمر من طواعية الخلق له فنشأت من ثم الفتن إلى أن أفضى الأمر قتله واستخلف على فما ازداد الأمر إلا اختلافاً والفتن إلا انتشاراً".(۴)

---

۱) فتح البارى: ۹، ۱۵۵

۲) فتح البارى، ۹، ۱۵۶

۳) فتح البارى: ۹، ۱۵۶

۴) فتح البارى: ۹، ۱۵۵

Maktaba Tul Ishaat.com

د علم سیاست د حضرت عمر رضی الله عنه سره د اختصاص وجه څۀ ده، خلافت خو نورو خلفاؤ هم کولو.....؟ وې فرمائیل، ددې د اختصاص وجه داده، چې د هغوی زمانه د خلافت د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په نسبت سره ډیره وه، او د حضرت عثمان رضی الله عنه په نسبت خلق د دوی په اطاعت باندې ډیر متفق وو، د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خلافت زمانه کمه وه په دې وجه فتوحات کم شوی دی، او د حضرت عمر په زمانه کښې ډیر اوشو، چې د اختلاف یو لوئې سبب کیدې شی، ولې دې سره سره حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د ډیرې زمانې پورې د فتوحاتو داسې ډکۀ بادشاهی او سیاست اوکړو، چې چا هم د هغوی مخالفت اونۀ کړو، بیا د حضرت عثمان رضی الله عنه زمانه کښې په خلافت کښې نوره هم فراخی راغله، نو قسمًا قسم خبرې خورې شوې، او په آراؤ کښې اختلاف ښکاره شو، او د هغوی داسې اطاعت اونۀ کړې شو، د څنګه اطاعت او حکم منلو اتفاق چې حضرت عمر رضی الله عنه ته شوې وو، په دغه وجه فتنې رابرسیره شوې، او خبره د حضرت عثمان رضی الله عنه قتل ته اورسیده، بیا حضرت علی رضی الله عنه خلیفه جوړ کړې شو، ولې د هغوی په زمانه کښې هم په معامله کښې نوراختلاف اود فتنوپه خوریدو کښې زیاتوالې اوشو.
معلومه شوه، چې د حضرت عمر رضی الله عنه په شان سیاسی بصیرت، د حکومت د رازونو پیژندګلو، پوهه او تدبر چا ته هم نۀ دې ملاؤ شوې، هم په دغه وجه د "عبقری" لقب هغوی ته د رسول الله ﷺ د ژبې مبارکې نه ملاؤ شو، چې هم دا مفهوم ادا کوی، نو د خوب تعبیر او د حضرت عمر رضی الله عنه په سیاسی علم باندې پوهه بالکل ښکاره ده.
په حدیث او ترجمة الباب کښې مطابقت بالکل ظاهر دې.

۳۴۷۹: (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُوبَكْرِ بْنُ سَالِمٍ عَنْ سَالِمٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ - رضی الله عنهما - أَنَّ النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - قَالَ «أُرِيتُ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَنْزِعُ بِدَلْوِ بَكْرَةٍ عَلَى قَلِيبٍ، فَجَاءَ أَبُوبَكْرٍ فَنَزَعَ ذَنُوبًا أَوْ ذَنُوبَيْنِ نَزْعًا ضَعِيفًا، وَاللهُ يَغْفِرُ لَهُ، ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَاسْتَحَالَتْ غَرْبًا، فَلَمْ أَرَ عَبْقَرِيًّا يَفْرِي فَرِيَّهُ حَتَّى رَوِيَ النَّاسُ وَضَرَبُوا بِعَطَنٍ». قَالَ ابْنُ جُبَيْرٍ الْعَبْقَرِيُّ عِتَاقُ الزَّرَابِيِّ. وَقَالَ يَحْيَى الزَّرَابِيُّ الطَّنَافِسُ لَهَا خَمْلٌ رَقِيقٌ (مَبْثُوثَةٌ) كَثِيرَةٌ. [ر: ۳۴۳۴]

رجال الحدیث

مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الله بنِ نُمَیرٍ: دا محمد بن عبد الله نمیر همدانی الکوفی دې، ددۀ حالات تیر شوې دی.(۲)
مُحَمَّدُ بنُ بِشْرٍ: دا ابوعبدالله محمدبن بشرالکوفی العبدی دې، ددۀ احوال هم تیرشوې دی(۳)

(۱) الحدیث سبق تخریجه فی کتاب النکاح، باب الغیرة، رقم: ۵۲۲۶\
(۲) کتاب العمل فی الصلاة، باب ما ینهی من الکلام فی الصلاة (رقم: ۱۱۹۹)\
(۳) کتاب العتق، باب إذا قال: لعبده هو لله ونوی العتق (رقم: ۲۵۳۰)\

Maktaba Tul Ishaat.com

عُبَیدُ الله دا عبید الله بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر الخطاب العمری دي، ددهٔ احوال تیر شوي دی.[1]

أبُوبَکرِ بنُ سَالِمٍ دا ابوبکر بن سالم بن عبدالله بن عمر بن الخطاب القرشی العدوی المدنی دي. په صحیح بخاری کښې ددهٔ هم دغه یو روایت دي، بخاری او مسلم ددهٔ نه روایت کړې دي، عبید الله بن عمر العمری ددهٔ نه روایت کوی.

ابو حاتم الرازی ددهٔ په حقله فرمائی: "لا أعرف له إسماً".

او عجلی دهٔ ته ثقه وئیلی دی، ذهبی، ابن سعد او ابن حجر هم ددهٔ توثیق کړې دي، ابن سعد د مدنیینو په څلورمه طبقه کښې ددهٔ شمیر کړې دي.[2]

امام بخاری ددهٔ دا روایت د متابع په توګه ذکر کړې دي، او دا حدیث د زهری عن سالم............ په طریقې سره تیر شوي دي.[3]

سَالِمٍ دا سالم بن عبدالله بن عمر بن الخطاب القرشی العدوی دي، ددهٔ حالات په کتاب الإیمان. باب "الحیاء من الإیمان" کښې تیر شوي دی.[4]

ابوبکر بن سالم او ددهٔ نه روایت کونکي عبید الله بن عمر العمری دواړه په صغارو تابعینو کښې شمیر کړې شوي دی، او دا دواړه معاصر دی، او سالم پخپله په کبار تابعینو کښې دي. او په فقهاء سبعه کښې یو دي.[5]

قوله: بِدَلوِ بَکرَةٍ: د دَلو(بوقه) اضافت "بَکرة" ارخ ته شوي دي، او "بَکرة" په سکون د دال سره هم کیدي شي. ددي معنٰی ده ځوانه اوښهٔ، او په فتحې د کاف سره هم کیدې شی، ددې معنٰی ده. هغه غونډ لرګې چې هغې ته بوقه زوړندولې شی.

د حضرت عمر رضی الله عنه عبقری کیدل او د هغې مفهوم: قَالَ ابنُ جُبَیرٍ....... مونږ په تیر شوی یو روایت کښې وئیلی وو. چې په خوب کښې د شودو څکلو په حدیث کښې د لَبَن (شودو) نه علم مراد دي. او د علم نه بیا علم د اسلامی سیاست مراد دي، د هغې یو دلیل دا هم دي، چې هم د حضرت عمر رضی الله عنه په حقله د لیدلې شوی یو بل خوب ذکر کولو سره رسول الله ﷺ هغوی ته د "عبقری" لقب ورکړو. دلته د هغه حدیث ذکر دي، او ابن جبیر د "عبقری" معنٰی بیان کړې ده. چې د هغې نه د پورته ذکر کړې شوې استدلال او د هغې د صحیح والی او اصابت اندازه لګیدلې شی.

---

[1] کتاب الوضوء، باب التبرز فی البیوت. (رقم: ۱۴۸)

[2] تهذیب التهذیب: ۲۵.۱۲، تهذیب الکمال: ۹۷.۳۳، الکاشف: ۴۱۰.۲، (رقم الترجمة: ۶۵۱۹)، تهذیب التهذیب، ص: ۶۲۲، (رقم الترجمة: ۷۹۶۶)

[3] فتح الباری: ۵۶.۹

[4] کشف الباری: ۱۲۸.۲

[5] فتح الباری: ۵۶.۹

Maktaba Tul Ishaat.com

د سعيد بن جبير په دې قول کښې د عبقرى تفسير په "عتاق الزرابى" سره کړې شوې دې، الزرابى د زربية جمع ده، چې ددې معنى ده، ښکلې او اعلى تکيه ګانې او ګدئ، عتاق الزرابى يعنى ښکلې تکيه ګانې او ښکلې او فراخه ګدئ، دويمه معنى ددې دا کړې شوې ده، "الناقد الماهر الذى لا شيئ يفوقه".(۱) هغه فعال يا ماهر سړې يا څيز چې د هغۀ څوك مقابله نۀ شى کولې، او د هغۀ نه پورته څوك نۀ وى.

حافظ ابن حجر د ابو عُمر په حوالې سره نقل کړې دى، "عبقرى القوم سيدهم وقيّمهم وكبيرهم" يعنى په قوم کښې عبقرى هغه کس ته وئيلې شى، څوك چې د هغوى سپه سالار، او امير وى، او د فراء قول ئې نقل کړې دې، "العبقرى: السيد والفاخر من الحيوان، والجوهر، والبساط المنقوش(۲) يعنى عبقرى سردار او د فخر وړ حيوان، جوهر او ګدئ وغيره ته وئيلې کيږى.
يو قول دادې چې عبقرى منسوب دې "عبقر" اړخ ته، چې په باندو کښې د يو ځائې نوم دې، او يو قول دادې، چې دا يو کلې دې، چې په هغې کښې اعلى کپړې(رختونه) او ډيرې ښکلې بسترې تيارولې شى. يو قول دادې، چې عبقرى يو داسې زمکې اړخ ته نسبت دې، چې په هغې کښې جنات اوسيږى، عرب د هر اعلى او لوئې څيز مثال ورکولو د پاره هغې ته عبقرى وائى.(۳)
نووى وائى: "العبقرى الذى ليس فوقه شيئ".(۴)
علامه ابن الاثير ددې په حقله وائى:

"فصاروا كلما رأوا شيئاً غريباً مما يصعب عمله ويدقّ أو شيئاً عظيماً فى نفسه نسبوه إليها فقالوا عبقرى".(۵)
يعنى عرب چې کله هم يو عجيبه او ناآشنا څيز اووينى، چې په هغې کښې معنويت او دقّت وى. يا هغه څيز فى نفسه لوئې وى. نو هغوى دا څيز دې کلې اړخ ته منسوب کولو سره عبقرى وائى. بيا په دې کښې وسعت راغې. او هر لوئې سردار او صاحب د کمال سړې په دې سره اونوموليې شو.

بيا مصنف د خپل عادت مطابق د "زرابى" معنى هم ذکر کړې ده، او وې فرمائيل زرابى وئيلې شى. "الطنافس لها خمل رقيق" ته. يعنى قالين او درئ چې د هغې نرې جال وى، او وې فرمائيل چې په قرآن کريم کښې(وزرابى مبثوثة) مستعمل دې.
د مذکوره تعليق تخريج او د هغې موصولاً ذکر: حافظ ابن حجر فرمائى:

(۱) فتح البارى: ۹،۱۵۶
(۲) فتح البارى: ۹،۱۵۷
(۳) شرح النووى على مسلم: ۱۵،۱۱۶۱
(۴) النهاية لابن الأثير: ۲،۱۱۵۳
(۵) تغليق التعليق: ٤،۱٦۳

Maktaba Tul Ishaat.com

"واما قول سعيد بن جبير فأخبرنا به عمر بن محمد البالسي أخبرنا على بن أبى بكر بن معالى، أخبرنا على بن أحمد أخبرنا احمد بن محمد بن التيمى فى كتاب، أخبرنا الحسن بن أحمد أخبرنا احمد بن عبد الله، حدثنا سليمان بن احمد حدثنا المقدام بن داؤد حدثنا أسد بن موسى حدثنا هيثم عن أبى بشر عن سعيد بن جبير........"(١)

او په يو بل طريقې سره ئې داسې بيانوى:

"انبأنا ابوبكر بن أبى عمر الحموى، أن جدّه محمد بن إبراهيم الحاكم أخبره أخبرنا عبد الهادى بن عبد الكريم عن حماد بن هبة الله أن إسماعيل بن أحمد أخبره: أخبرنا أبو الحسين بن النقور أخبرنا عيسى بن على حدثنا البغوى حدثنا نعيم بن الهيثم حدثنا أبو عوانه عن أبى بشر به".(٢)

د يحيى د قول تخريج كولو سره فرمائى:

"واما قول يحيى وهو ابن زيادة الفراء فأخبرنا به محمد بن أحمد بن على البزاز، إجازة شافهة عن يونس بن أبى اسحاق عن أبى الحسن بن أبى عبد الله عن الفضل بن سهل عن الخطيب أخبرنا أبو سعيد بن أبى عمر، حدثنا أبو العباس محمد بن يعقوب حدثنا محمد بن الجهم حدثنا يحيى بن زياد الفراء فى كتاب معانى القرآن له........"(٣)

٣٤٨٠: (٤) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْحَمِيدِ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ سَعْدٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ قَالَ ح حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ اسْتَأْذَنَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - ، وَعِنْدَهُ نِسْوَةٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُكَلِّمْنَهُ وَيَسْتَكْثِرْنَهُ ، عَالِيَةً أَصْوَاتُهُنَّ عَلَى صَوْتِهِ فَلَمَّا اسْتَأْذَنَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ قُمْنَ فَبَادَرْنَ الْحِجَابَ فَأَذِنَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَدَخَلَ عُمَرُ وَرَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَضْحَكُ، فَقَالَ عُمَرُ أَضْحَكَ اللَّهُ سِنَّكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «عَجِبْتُ مِنْ هَؤُلاَءِ اللاَّتِي كُنَّ عِنْدِي فَلَمَّا سَمِعْنَ صَوْتَكَ ابْتَدَرْنَ الْحِجَابَ» . فَقَالَ عُمَرُ فَأَنْتَ أَحَقُّ أَنْ يَهَبْنَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. ثُمَّ قَالَ عُمَرُ يَا عَدُوَّاتِ أَنْفُسِهِنَّ، أَتَهَبْنَنِي وَلاَ تَهَبْنَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقُلْنَ نَعَمْ، أَنْتَ أَفَظُّ وَأَغْلَظُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -

---

(١) تغليق التعليق: ١٦٣.٤

(٢) تغليق التعليق: ١٦٣.٤

(٣) تغليق التعليق: ٦٤، ١٦٣.٤

(٤) الحديث مر تخريجه فى كتاب بدء الخلق، باب ما جاء فى صفة الجنة وأنها مخلوقة........١

Maktaba Tul Ishaat.com

.فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «إِيهًا يَا ابْنَ الْخَطَّابِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا لَقِيَكَ الشَّيْطَانُ سَالِكًا فَجًّا قَطُّ إِلَّا سَلَكَ فَجًّا غَيْرَ فَجِّكَ». [ر: ۳۱۲۰]

رجال الحديث

عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ: دا امير المؤمنين فى الحديث ابو الحسن على بن عبد الله بن جعفر بن نجيح سعدى البصرى دې، چې د ابن المدينى په نوم سره مشهور دې، ددۀ حالات په "كتاب العلم، باب الفهم فى العلم" كښې تير شوې دى.[1]

يَعْقُوبُ بْنُ ابراهيم: دا ابو يوسف يعقوب بن إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف القرشى الزهرى المدنى دې، ددۀ احوال په "كتاب العلم، باب ما ذكر فى ذهاب موسى ﷺ فى البحر إلى الخضر" كښې تير شوې دى.[2]

صَالِحٍ: دا ابو محمد، يا ابو الحارث صالح بن كيسان المدنى دې، ددۀ حالات په "كتاب الإيمان، باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال" كښې تير شوې دى.[3]

ابْنِ شِهَابٍ: دا ابوبكر محمد بن مسلم بن عبيدالله بن عبد الله بن شهاب الزهرى دې، ددۀ حالات په "كتاب بدء الوحى" كښې تير شوې دى.[4]

مُحَمَّدُ بْنُ سَعْدٍ: دا محمد بن سعد بن أبى وقاص دې، ددۀ احوال تير شوې دى.[5]

عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ: دا عبد العزيز بن عبد الله بن يحيى بن عمرو بن اويس اويسى دې، ددۀ احوال په "كتاب العلم، باب الحرص على الحديث" كښې تير شوې دى.[6]

ابراهيم بْنُ سَعْدٍ: دا إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف دې، ددۀ احوال په "كتاب الإيمان، باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال" كښې تير شوې دى.[7]

عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ: دا عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد دې، ددۀ حالات تير شوې دى.[8]

---

[1]) كشف البارى:۲۹۷/۳
[2]) كشف البارى:۳۳۱/۳
[3]) اوګورئ: كشف البارى:۱۲۱/۲
[4]) اوګورئ: كشف البارى:۳۲۶/۱
[5]) كتاب الزكوة، باب قول الله عزوجل (لا يسالون الناس الحافا) (رقم:۱٤۷۸)
[6]) اوګورئ: كشف البارى:٤/۷
[7]) اوګورئ: كشف البارى:۱۲۰/۲، همدغه شان كشف البارى:۳۳۳/۳
[8]) كتاب بدء الخلق، باب صفة إبليس وجنوده، (رقم:۳۲۹٤)

Maktaba Tul Ishaat.com

محمد بن سعد بن أبي وقاص: ددهٔ اوس پورته تذکره اوکړې شوه۔
څلور مدنی تابعين يو ځائې: په دې روايت کښې اتفاقًا څلور تابعين يو ځائې کښې مذکور دی،صالح بن کيسان،ابن شهاب زهری،عبد الحميد بن عبد الرحمٰن او محمد بن سعد بن أبي وقاص او دا ټول حضرات مدنيان دی۔[1]

دا ښځې څوک وې؟ **وَعِندَهُ نِسْوَةٌ مِنْ قُرَيْشٍ**........په ظاهره خو دا د حضور ﷺ ازواج مطهرات وې،او دا هم احتمال شته،چې د هغوی نه علاوه نورې ښځې هم وې،خو دا چې د **"يَسْتَكْثِرْنَهُ"** کوم الفاظ دی،ددې نه د اولنئ خبرې تائيد کيږی،ځکه چې نورې ښځې د حضور ﷺ نه د زياتوالی(د نان نفقې وغيره)مطالبه څنګه کولې شی،د **"يَسْتَكْثِرْنَهُ"** معنٰى داده چې هغه ښځو دا مطالبه کوله،چې هغوی ته ددې نه زياته ورکړې شی،کومه چې دوی ته ورکولې شی،او د داؤدی خيال دې،چې د **"يستكثرنه"** معنٰى داده،چې هغوی رسول الله ﷺ سره زياتې خبرې کولې،خو دا تاويل مردود دې:ځکه چې مسلم په خپل صحيح کښې دا روايت ذکر کړې دې،او په هغې کښې دا تصريح ده،چې هغې ښځو په نفقه کښې د زياتوالی خواهش ظاهر کړې وو،ښکاره خبره ده،ددې تصريح نه ورستو دا احتمال نهٔ پاتې کيږی،چې څهٔ بله معنٰى به مراد وی۔[2]

"عاليةٌ أصواتهن" عالية د صفت کيدو په وجه باندې مرفوع دې،او يا د حال کيدو په وجه باندې منصوب دې۔

د پيغمبر ﷺ وړاندې "د اواز اوچتولو" د ممانعت سوال:اوس دلته کښې دا سوال پيدا کيږی،چې د الله تعالٰى د رسول په وړاندې په اوچت آواز باندې خبرې کول شرعًا ممنوع دی،بيا دې ښځو ولې په اوچت آواز باندې خبرې کولې،بيا په خاص توګه دا ښځې وې هم منتخب،او د پيغمبر بيبيانې وې،نوددی دپاره بيا داعمل نورهم زيات شنيع او نامناسب کيدل پکاردی؟ ددې خبرې څو تاويلات کړې شوې دی،او ددې مختلف جوابونه ورکړې شوې دی۔

ابن التين فرمائی په دې کښې دا احتمال دې،چې هغوی په اوچت آواز خبرې د رفع صوت د ممانعت نه وړاندې کړې وی،يا دا هم ممکن دی چې رفع صوت د هغوی په طبعيت کښې وو،يعنی هغوی په قدرتی او طبعي توګه جهير الصوت وې،او ممانعت د هغه رفع صوت دې،چې اختياری او بالقصد وی۔[3]

دويم بعضې حضراتو دا جواب ورکړې دې،چې رفع صوت د هر مسلمان د پاره ممنوع دې، او په دې ښځو کښې د هر يوئې د پاره په اوچت آواز خبرې کول ممنوع وو،ولې دلته چې کوم رفع صوت وو،هغه د ټولو په يو ځائې د خبرو کولو نه پيدا شوې وو،يعنی په هغې

---

[1]) فتح البارى:۹/۱۵۷
[2]) فتح البارى:۹/۱۵۷
[3]) فتح البارى:۹/۱۵۸

Maktaba Tul Ishaat.com

کښې يوئې متعينې ښځې په مشخص توګه د آدابو خلاف نۀ کولو، بلکه د هغوی د اجتماع وجهې نه دا خبره پيدا شوې وه، او ښکاره خبره ده، په دې وجه په متعينه توګه هيڅ يوه ښځه خلاف کونکې نۀ شی ګرځولې کيدې.
بيا هم دا جواب محل د نظر دې، ځکه چې کۀ يو يو آواز د پيغمبر د آواز نه اوچت نۀ وو، نو بيا لامحاله مجموعۀ اصوات هم د رسول الله ﷺ د آواز په مقابله کښې نۀ شو اوچت کيدې.

يو قول دا هم دې، چې دا هم ممکن دی، چې په دوی کښې يوه ښځه "جَهِيرَة" يعنی داسې وی، چې د هغې آواز اوچت وی، يو قول دا هم دې، چې د رفع صوت ممانعت د سړو د پاره وی د ښځو د پاره نۀ وی، او يو قول دادې، چې د ښځو د پاره ددې کراهت تنزيهی دې، نۀ چې تحريمی. بعضې حضرات وائی، چې دلته کوم رفع صوت وو، هغه د مخاصمت او بحث په وجه باندې وو، او په مخاصمت کښې بغير د ارادې نه آواز اوچتيږی. او ممنوع هغه رفع صوت دې. کوم چې په ارادې او قصد سره وی.
دا هم په جواب کښې وئيلې شوی دې، چې ازواج مطهراتو خو آواز اوچت کړو ولې هغوی ته دا اعتماد او يقين وو، چې دا د دوی په حق کښې معاف دې، او په يواځې والې کښې ډير داسې څيزونه جائز وی، چې د خلقو په وړاندې او مجلس کښې جائز نۀ وی، [1] نو کيدې شی، چې د رفع صوت ممانعت يا د خفض صوت ادب، د مجلس د آدابو نه وی، او د ښځې خاوند په مينځ کښې په دې کښې څۀ بدی نۀ وی.

قوله: أَضْحَكَ اللهُ سِنَّكَ: په ظاهره باندې دا د حضرت عمر رضی الله عنه د اړخ نه رسول الله ﷺ ته د کثرت ضحك دعاء ده، حافظ صاحب فرمائی، ددې جملې دا مراد نۀ دې، بلکه د ضحك د لازم دعا مراد ده، او لازم د ضحك "خوشالی" ده، او يا د لازم د ضحك (يعنی خوشالې) د ضد نفی مراد ده، او د خوشالې ضد خفګان دې، نو ګويا حضرت عمر رضی الله عنه داسې دعا اوفرمائيله، "الله تعالی دې تاسو د خفګان نه اوساتی" يا "الله تعالی دې تاسو ټول عمر خوشاله ساتی". [2]

قوله: أَتَهَبْنَنِي: دا د الهيبة نه فعل دې، يعنی آيا تاسو زما نه ويريږئ، او زما هيبت او وقار ستاسو په زړونو کښې زيات دې او د رسول الله ﷺ کم.........؟
د حضرت عمر رضی الله عنه د وئيلو مطلب دا وو، چې رُعب، ويره او هيبت خو د مؤمن په زړۀ کښې د الله تعالی او د هغۀ د رسول نه پکار دې، او دا ښځې د رسول الله ﷺ نه زياتې زما (عمر) نه ويريږی او هيبت محسوس کوی.
دا سوال يا نکير او شکايت هم د ازواج مطهراتو نه وو، چې د خپل زړۀ په صفائې، ايمان و اخلاص کښې ورته ممتاز مقام ملاؤ شوې وو، هغوی جواب ورکړو، ستاسو نه د ويرېدو وجه ستاسو د مزاج سختی او سخت نيول دی، او رسول الله ﷺ ټول په ټول رحمت دې، نو د

[1] فتح الباري: ۹/ ۱۵۸
[2] فتح الباري: ۹/ ۱۵۸

Maktaba Tul Ishaat.com

هغوى ﷺ نه نۀ ويريدل د هغوى ﷺ د عظمت او رفعت دليل دې،او پاتې شو د رسول الله ﷺ وقار او احترام نو هغې به د ازواج مطهراتو په زړونو كښې په پوره قوت سره موجونه وهل. والله اعلم

حضرت عمر رضي الله عنه ته د ښځو د ويريدو علم څنګه اوشو: دلته دا سوال هم پورته كړې شوې دې،چې حضرت عمر رضي الله عنه څنګه وئيل.چې تاسو زما نه ويريږئ.او د رسول الله ﷺ نه نۀ ويريږئ...... د ويريدو پته څنګه اولګيده؟ علماؤ خو يو جواب دا وركړې دې.چې ټولې ښځې د پردې كولو د پاره په تنْدئ لاړې.حال دا دې چې پرده كولو سره هم دغلته كيناستې هم شوې.دويم جواب دا وركړې شوې دې.چې هغوى د رسول الله ﷺ د اړخ نه حضرت عمر رضي الله عنه نه د اجازت ملاويدو يا نۀ ملاويدو د خبر نه بغير د پردې د پاره په تنْدئ لاړې.چې د ويرې علامت دې.او دريم جواب دا وركړې شوې دې.چې د ټولو ښځو د پردې د پاره پاسيدل دهيبت علامت دې.ګنې په دوى كښې بعضې دحضرت عمر رضي الله عنه محرماتې هم وې[1]

قوله: أَنْتَ أَفَظُّ وَأَغْلَظُ: أفظ او أغلظ،د"فظاظة"او"غلظة"نه د اسم تفضيل صيغې دى،او د اسم تفضيل قانون دا دې.چې هغه په اصلِ فعل كښې د شركت تقاضا كوى.نو ګويا ددې معنى دا شوه.چې د **فظاظة** او **غلظة** صفات خو په رسول الله ﷺ كښې هم دى.ولې په تاسو(عمر) كښې د هغوى ﷺ په مقابله كښې زيات دى،اوس اشكال دا دې.چې د حديث مفهوم خو دغه شو.چې دا صفات د رسول الله ﷺ په ذات مبارك كښې هم شته اګر چې كم دى.او دلته قرآن كريم د هغوى ﷺ د ذات نه ددې صفاتو نفى كوى،په"**لو كنت فظاً غليظ القلب لا انفضوا من حولك**"[2]كښې"لَو"سره د **فظاظة** او **غلظة** ذكر كولو سره هم ددې نفى كړې شوې ده.

په قرآن او حديث كښې د تعارض خبره: په ظاهره په قرآن او حديث كښې ددې تعارض جواب دا دې.چې په قرآن كريم كښې الله تعالى د رسول الله ﷺ نه د كوم فظاظت او غلظت نفى كوى،هغه د صفت لازمه كيدو په حيثيت سره ددې د وجود نفى كوى،لهذا د مذكوره صفت د مطلق وجود نفى ددې نه نۀ كيږى،او په حديث كښې چې كوم مذكور دى،هغه دا صفت د صفت لازمه په توګه د رسول الله ﷺ د پاره د ثابتولو تقاضا نۀ كوى،بلكه ددې د مجرد وجود تقاضا كوى. او د رسول الله ﷺ د پاره ددې صفت مجرد وجود داسې ثابت دې،چې په كوم وخت كښې به رسول الله ﷺ يو منكر كار وينى،نو په هغوى كښې به سختى راتلى،او عام حالت دهغوى ﷺ د نرمئ او شفقت دې،لهذا په قرآن اوسنت كښې هيڅ تعارض نشته[3]

بعضې حضراتو د تطبيق صورت داسې بيان كړې دې،چې په قرآن كښې د صفت مذكوره د رسول الله ﷺ نه نفى ده.او دلته په حديث كښې ددې د حضرت عمر رضي الله عنه د پاره اثبات

---

[1]) لامع الدرارى:۸/۱۵۹
[2]) فتح البارى:۹/۱۵۸
[3]) فتح البارى:۹/۱۵۸

Maktaba Tul Ishaat.com

دي، پاتې شو اسم تفضيل نو هغه په خپله معنٰى باندې محمول نهٔ دې، يعنى په هغوى كښې صفت مذكور دې، نسبتًا د زياتيدو ذكر مقصود نهٔ دې، بلكه ددې مجرد وجود ثابت كړې شوې دې، يعنى "الأفظ" په معنٰى د "الفظ" دې، ولې په دې توجيه كښې نظر او اشكال دې، او هغه داسې چې دلته ترجيح صراحةً مذكور ده، او هغه داسې چې حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل، چې تاسو د رسول الله ﷺ نه نهٔ ويريږئ او زما نه ويريږئ، يعنى په دې حوالې سره تاسو ما ته په رسول الله ﷺ باندې ترجيح راكوئ، او په جواب كښې هغوى د ترجيح وجه ذكر كولو سره اسم تفضيل استعمال كړو، چې ذ هغې معنٰى داده، چې د پيغمبر په مقابله كښې ستاسو نه د زيات ويريدو وجه، د پيغمبر په مقابله كښې ستاسو زياته سختى كول دى، من رسول الله....... كښې رسول الله مفضل عليه دې، ددې واضح مفهوم دغه دې، چې فظ اوغلظ خو په رسول الله ﷺ كښې هم دى، ولې تاسو (حضرت عمر رضي الله عنه) د هغوى ﷺ نه زيات ئې، معلومه شوه، چې "أفظ" په معنٰى د "الفظ" نهٔ دي، او د حضرت عمر رضي الله عنه د پاره مطلق فظاظة ثابتول مقصود نهٔ دى، بلكه د نورو په مقابله كښې زيات غلظة او فظاظة ثابتول دى.[1]

ايا حضرت عمر رضي الله عنه د غير ضروري حده پورې سختى كونكې وو: په مذكوره تشريح كښې چې دا خبره راغلې ده، چې مطلق غلظة او فظاظت په رسول الله ﷺ كښې هم وو، كله چې به هغوى ﷺ به امر منكر اوليدو، نو په هغې به ئې نكير كولو او د سختئ اظهار به ئې كولو، او په عمر رضي الله عنه كښې دا سختى زياته وه، ددې خو دا مطلب يقينًا نهٔ دې، چې ضرورى او مطلوب سختى په حضرت عمر رضي الله عنه كښې ډيره او په رسول الله ﷺ كښې كمه وه؟ ځكه چې په منكر او ناجائز باندې خفه كيدل او زړهٔ ماتيدل خو د الله تعالى په رسول ﷺ كښې د ټولو نه زيات وو، او په دې كښې كمې ثابتولو سره ګويا د هغوى ﷺ تنقيص كيږي، دويم مطلب ددې دا كيدې شى، چې د ضرورت په وخت كښې خو رسول الله ﷺ هم سختى كوله، او د غلظة او فظاظت مظاهره به ئې كوله، ولې په عامو حالاتو كښې به ئې داسې نهٔ كول، او حضرت عمر رضي الله عنه په عامو حالاتو كښې هم سخت وو، حال دادې چې غير ضرورى حده پورې سختى او بې رحمى په دين كښې ناخوښه او د ښو اخلاقو سره منافى ده، بيا د حضرت عمر رضي الله عنه په شان جليل القدر صحابئ رسول ﷺ كښې دا خبره څنګه كيدې شى؟

ددې خبرې جواب دا وركړې شوې دې، چې حضرت عمر رضي الله عنه د مكروهاتو نه په منع كولو او مندوباتو پورې عمل كولو باندې په زور وركولو كښې مبالغه كوله،[2] او رسول الله ﷺ به په زجر عن المكروهات او ترغيب إلى المندوبات باندې دومره سختى نهٔ كوله.

په نورو الفاظو سره رسول الله ﷺ طبعًا ډير نرم زړهٔ او نرم طبيعت مزاج والا وو، او شدت په

---

[1]) فتح البارى: ۹، ۱۵۸

[2]) فتح البارى: ۹، ۱۵۸

Maktaba Tul Ishaat.com

هغوى ﷺ كښې دينى او شرعي وو، چې د ډير ضرورت او مجبورۍ په وخت كښې به وړاندې راتلو، او حضرت عمر رضی الله عنه طبعا شديد او سخت مزاج وو، او په اسلام كښې د داخليدو نه ورستو دا شدت او سختى هغهٔ د الله تعالى د پاره استعمال كړه، نو په معمولى غلطۍ باندې به ئې هم سختى كوله، او د وړو وړو آدابو د پاره به ئې هم د شدت نه كار اخستلو، بس دومره خبره ده.

قوله: إِيهًا يَا ابْنَ الْخَطَّابِ!: "ايها" ددې لفظ په څلورو طريقو سره لوستل منقول دى:

①:- **أيهًا بفتح الهمزة وتنوين الهاء المفتوحة،** ددې معنى ده، "**لاتبتدئنا بحديث**" يعنى مونږ سره خبرې مهٔ شروع كوه.

②:- "**أيها**" په دې صورت كښې بغير د تنوين نه، ددې معنى ده، "**كف من حديث عهدنا**" يعنى كومه خبره چې مونږه كوو، يا د كومې خبرې نه چې مونږ خبر يو د هغې نه منع شه.

③:- "**إيهٍ**" **بكسر الهمزة والياء والتنوين،** ددې معنې ده، "**حدثنا ما شئت**" اُووايه څهٔ چې تهٔ وئيل غواړې.

④:- "**إيه**" بغير د تنوين نه، ددې معنى ده، "**زدنا ماحدثتنا**" يعنى مزيد اُووايه، دا خبره كومه چې تهٔ وائې.

حافظ ابن حجر رحمه الله د دې ټولو احتمالاتو ذكر كولو نه ورستو وائى، "**ووقع فى روايتنا بالنصب والتنوين**" يعنى زمونږ په دې روايت كښې دا لفظ په نصب او تنوين سره وارد شوې دې، چې د هغې معنى شوه، تهٔ په دې معامله كښې خبرې مهٔ كوه. [1] د ابن التين نه نقل كړې شوى دى، چې دا بغير د تنوين نه صحيح دې، او معنى ئې ده، "**كف عن لومهن**" يعنى تهٔ دوى مهٔ ملامته كوه، او په دې سره كيدې شى د حضور ﷺ مطلب دا وو، او چې د دوى مطالبه څهٔ غير شرعى او د بې ادبې نهٔ ده، په دې وجه دوى ملامته كول صحيح نهٔ دى، هنه كهٔ دوى پخپله د صبر او قناعت نه كار واخلى، نو دا به غوره وى. [2]

طيبى وائى چې د الله تعالى د رسول تكريم او تعظيم مطلوب لذاته دې، او په دې كښې زياتوالې د ستائنې وړ او ضرورى دې، لهذا د رسول الله ﷺ "**إيه**" وئيلو سره د حضرت عمر رضی الله عنه نه د مزيد وئيلو خواهش ظاهرول معقول او "**أقرب إلى الفهم**" دى، او ددې قرينه داده، چې رسول الله ﷺ ددې نه ورستو اووئيل، "**والذى نفسى بيده......**" په دې جمله كښې د حضرت عمر رضی الله عنه ډير لوئې تعريف كړې شوې دې، چې د هغې نه هم دغه ظاهريږى، چې هغوى ﷺ د هغهٔ حوصله مضبوطه كړه، او د هغهٔ د رائې د صحيح كيدو او د حق وئيلو

[1] فتح البارى: ۱۵۸.۹
[2] اوګورئ فتح البارى: ۱۵۸.۹

Maktaba Tul Ishaat.com

تعریف نې او کړو. (۱)

علامه تورپشتی د کلمهٔ "إيه" په حقله وائی، "إيه" اسم دی، چې په دې سره فعل مسمٰی کړې شوې دې. ځکه چې د دې معنٰی امر دې، کله چې د چا نه په قول یا فعل کښې د زیاتوالی او د مزید طلب کولې شی، نو هغه إيه بکسر الهاء وئیلو سره مخاطب کولې شی. بیا کله چې دا د وړاندې کلام سره یو ځائې کول وی، نو دا به په تنوین سره داسې لوستلې شی. "إيهٍ حديثًا" یعنی وړاندې خبره کوه........او کله چې د مخاطب خاموش کول مطلوب وی نو "إيهاً عنّا" په الف سره وئیلې شی. او وې فرمائیل. په دې حدیث کښې معلومیږی، چې هم داسې په الف سره دې. او د دې معنٰی ده، "كفّ يا ابن الخطاب عن هذا الحديث" یعنی دا خبره پریږده. او د دې نه منع شه. او امام بخاری دا مجرور منوّن روایت کړې دې. او صحیح "إيها" په فتحې سره دې. او مسلم دا روایت ذکر کړې دې. ولې په هغې کښې دا کلمه بالکل ذکر شوې نهٔ ده. (۲)

قوله: إلاّ سلك فجاً غير فجك: دا د حضرت عمر رضی الله عنه ډیر لوئې فضیلت دې. چې هغه د شیطان نه اکثر محفوظ وی. او شیطان د هغوی د لارې نه هم لرې تختی. ورسره تلل او په هغوی حمله کول خو لرې خبره ده.

ایا حضرت عمر رضی الله عنه معصوم وو؟ اُوس سوال دا دې، چې د حضرت عمر رضی الله عنه نه به شیطان دومره لرې تختیدو. نو بیا خو هغه معصوم اوګرځیدو؟ ځکه کله چې شیطان هغهٔ ته نزدې نهٔ شو راتلې. نو د هغهٔ نه به ئې ګناه څنګه کړې وه. او اهل سنت والجماعت د عصمت عقیده صرف د انبیاء علیهم السلام د پاره ساتی. د نبی نه علاوه څوك چې هر څومره لوئې ولې نهٔ وی. د اهل سنتو له مخې معصوم نهٔ شی کیدې.

د دې جواب حافظ ابن حجر دا ورکړې دې، چې دا روایت د دې خبرې تقاضا کوی، چې د شیطان د پاره حضرت عمر رضی الله عنه ته د رسیدو هیڅ لار نشته. او هغه د دوی نه تختی. خو دا د هغوی د عصمت تقاضا ځکه نهٔ کوی، چې په دې کښې د دې خبرې نفی او ممانعت خو نشته. چې شیطان ته د وسوسې په ذریعه د دوی په زړهٔ کښې د څهٔ خبرې اچولو قدرت هم نشته. نو دا قدرت هغهٔ ته حاصل دې. او د وسوسې په ذریعه هغه د حضرت عمر رضی الله عنه په زړهٔ کښې هم خبره اچولې شی. لهذا د حدیث نه د هغوی عصمت په هیڅ طریقې سره هم نهٔ ثابتیږی. (۳)

د نبی عصمت واجب او د غیر نبی ممکن دې: دلته یو اشکال کیدې شی، چې د مذکوره روایت نه د مفهوم موافق په توګه دا معلومیږی، چې حضرت عمر رضی الله عنه معصوم وو. او شیطان د وسوسې په طریقه هم د هغوی په زړهٔ کښې څهٔ خبره اچولو سره هغوی په یو بد فعل باندې نهٔ

(۱) شرح الطیبی: ۱۲۳۱،۱
(۲) کتاب المسیر: ۱۱۳۱۶،۱۳۱۵،٤
(۳) فتح الباری: ۱۵۹،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

شو وراچولي.او هغه داسې چې په کومه لار حضرت عمر رضي الله عنه روان وي شيطان په هغه لار نۀ شي راتلې.نو هغوی ته دومره نزدې راتلل او ميل جول اختيارولو سره د هغوی په زړۀ کښې د وسوسې اچولې زړۀ ورتيا او همت څنګه کيدې شی.ښکاره خبره ده،چې په لار د تلو همت په هغۀ کښې نۀ وو.نو د ميل جول اختيارولو سره د وسوسې اچولو طاقت خو به په طريقۀ اولی په هغۀ کښې نۀ وی.او په دې شان سره به حضرت عمر رضي الله عنه د هغۀ د لاس رسيدو نه محفوظ وی.او هم دغه عصمت دې،ددې جواب دادې،چې په دې طريقه د حضرت عمر رضي الله عنه د پاره عصمت ثابتيدل لازم نۀ راځی،کيدې شی چې الله د شيطان نه د هغوی حفاظت کړې وی.او عصمت ثابت هم شی،نو عصمت د نبی په حق کښې واجب دې،او د غير نبی په حق کښې ممکن دې،ددې مضمون يو روايت په طبرانی"اوسط"کښې ذکر کوی چې د هغې الفاظ دادی،"إن الشيطان لايلقى عمر منذ أسلم إلا خرّ لوجهه".

يعنی حضرت عمر رضي الله عنه چې د کله نه اسلام قبول کړې دې،شيطان هغوی سره نۀ ملاويږی، مګر هغه پړ مخې پريوځی.[1]

د حضرت عمر رضي الله عنه نه د شيطان تختيدو مطلب:علامه توريشتی وائی:

"تنبيهٌ على صلابته فى الدّين واستمرارِ حاله على الجدِ الصرفِ والحقِ المحضِ حتى كان بين يدى رسول الله كالسيف الصارمِ والحسامِ القاطعِ إن أمضاه مضى،وإن كفه كفّ،فلم يكن له على الشيطان سلطان إلا مَن قِبل رسول الله وكان هو كالوازع بين يدى الملك فلهذا كان الشيطان ينحرف عن الفج الذى سلكه".[2]

يعنی د حديث په دې الفاظو کښې تنبيه ده،د حضرت عمر رضي الله عنه په صلابت فی الدين(په دين کښې پوخوالی)او ټول عمر د هغوی په خالص ريښتونی او په خالص حق قائم پاتې کيدو باندې.نو هغوی د رسول الله ﷺ د پاره د تيکی نه وتلې توره او سيف قاطع وو،کله چې به رسول الله ﷺ هغه چلوله نو هغه به چليده،او کله چې به ئې اودروله نو اودريده به.......نو په شيطان باندې د حضرت عمر رضي الله عنه دا تسلط د رسول الله ﷺ د اړخ نه وو،په دې حوالې سره د هغوی مثال د بادشاه د يو محافظ او قُمندان وو،په دې وجه شيطان به ټول عمر د هغه لارې نه ډډه کوله.چې په هغې به حضرت عمر رضي الله عنه تلو،ځکه چې هغه د رسول الله ﷺ عسکر وو.

د لارو جدا کيدو دوه مطلبونه:نووی وائی،دا حديث په خپل ظاهر باندې محمول دې،او ددې مطلب دادې.چې شيطان به کله حضرت عمر رضي الله عنه ليدو،نو تختيدو به،او هغه لار به ئې پريښوده.او قاضی عياض وائی،په دې کښې دا احتمال هم شته،چې دا ضرب المثل وی،او ددې معنٰی دا وی.چې حضرت عمر رضي الله عنه د شيطان لار پريښوده او په داسې صحيح لار او صحيح طريقې باندې تلې دې،چې هر هغه څيز ئې پريښودو،کوم چې شيطان ته خوښ دې، او ګويا د حضرت عمر رضي الله عنه او شيطان لارې بالکل جدا جدا دی.

[1] فتح الباری:۹.۵۸.۱۵۹

[2] کتاب المسير:۴.۱۳۱۶.۱۱

Maktaba Tul Ishaat.com

بيا هم اولنئ خبره ډيره صحيح ګرځولې شوې ده،ځکه چې په هغې کښې لفظ په خپله ظاهري او متبادر معنی باندې محمول کړې شوې دې.[1]

رسول الله ﷺ داسې سختي ولې نۀ کوله: رسول الله ﷺ په خپل مذکوره ارشاد کښې د ازواج مطهراتو د حضرت عمر رضی الله عنه نه په ويريدو باندې بحث کولو سره اوفرمائيل،چې حضرت عمر رضی الله عنه د دين په معامله کښې ډير سخت او فيصله کونکې وو،او شيطان هغه ته نزدې هم نۀ شو راتلې،او داسې رسول الله ﷺ "إيه"وئيلو سره هغه خبره په نور وضاحت او تفصيل سره د وئيلو مطالبه اوکړه،چې هغه"أتهبننى ولا تهبن رسول الله؟".وئيلو سره د خپل ځان نه د ازواج مطهراتو د ويريدلو او د رسول الله ﷺ نه د نۀ ويريدو باندې وئيلې وه.

اوس سوال دا پيدا کيږي،چې د حضرت عمر رضی الله عنه دا فيصله کونکې کيدل او سخت انداز رسول الله ﷺ ته دومره خوښ او په دين کښې مطلوب وو،نو بيا رسول الله ﷺ پخپله داسې ولې نۀ وو،او پخپله د هغوی ﷺ نه ازواج مطهرات ولې دومره نۀ ويريدلې؟

علامه توربشتی ددې جواب ورکولو سره وائي:

"ولما كان النبى ﷺ رحمة مهداة إلى العالمين،مأموراً بالعفو عن المذنبين،معنياً بالصفح عن الجاهلين لم يكن ليواجههم فيما لايحمد من فعل مكروه أو سوء أدب بالفظاظة والغلظة والزجر البليغ،إذ لايتصور الصفح والعفو مع تلك الخلال فلهذا تسامح هو فيها واستحسن استشعارهن الهيبة من عمر".[2]

يعنې تر کومې پورې چې د رسول الله ﷺ تعلق دې،نو هغوی خو د ټول عالم د پاره سراسر رحمت او ذريعه د هدايت وو،د خطاکارو په معاف کولو باندې مامور وو،او ناپوهو ته د معافئ اهتمام کونکې وو،په دې وجه هغوی ﷺ د خلقو په هغه ناخوښه کارونو او د بې ادبئ د حرکتونو په شان په نامناسبو کارونو باندې په سختئ سره راتلونکې نۀ وو،او د هغوی په زجر او توبيخ پسې نۀ شو لګيدلې،ځکه چې عفو او معاف کول سختئ او رټلو سره نۀ شي جمع کيدې،بلکه عفو او صفح به په هغه وخت کښې متحقق کيږي،کله چې د سختئ وغيره نه بچ شي،په دې وجه دلته او ددې په شان په بعضې نورو موقعو باندې هغوی ﷺ به پخپله د تسامح،معافئ خاموشئ مظاهره کوله،خو د حضرت عمر رضی الله عنه د سختئ کولو به ئې هم تحسين فرمائيلو.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت واضح دې،ځکه چې د حضرت عمر رضی الله عنه فضيلت او منقبت دلته ذکر دې،چې ترجمة الباب هم دغه دې.[3]

[1] شرح الطيبى:۱۱،۲۳۱،وفتح البارى:۹،۱۵۹

[2] شرح الطيبى:۱۱،۲۳۱،وفتح البارى:۹،۱۵۹

[3] عمدة القارى:

Maktaba Tul Ishaat.com

۳۴۸۱ : (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا قَيْسٌ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ مَا زِلْنَا أَعِزَّةً مُنْذُ أَسْلَمَ عُمَرُ. [۳۶۵۰]

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى: دا ابو موسى محمد بن المثنى بن عبيد عنزى بصرى دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "حلاوة الإيمان" كښې تير شوې دى. (۲)

يحيى: دا يحيى بن سعيد القطان دې، ددۀ احوال په "كتاب الإيمان، باب "من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه" كښې تير شوې دى. (۳)

إسماعيل: دا اسماعيل بن أبى خالد أحمسى بَجَلى دې، ددۀ احوال په "كتاب الإيمان، باب "المسلم من سلِم المسلمون من لسانه ويده" كښې تير شوې دى. (۴)

باب اسلام عمر كښې د اسماعيل بن أبى خالد.........تصريح ده. (۵)

قيس: دا قيس بن أبى حازم أحمسى بَجَلى دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "قول النبى: الدين النصيحة: لله ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم" كښې تير شوى دى. (۶)

عبدالله: دا عبد الله بن مسعود رضي الله عنه مشهور صحابئ رسول ﷺ دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "ظلم دون ظلم" كښې تير شوى دى. (۷)

"باب إسلام عمر" كښې قيس سره د "ابو حازم" او عبد الله سره د "ابن مسعود" تصريح هم ده. (۸)

قوله: مـا زلنـا أعزة......: يعنى د حضرت عمر رضي الله عنه د قوت، اثر او ويرې د وجهې نه مونږ برابر معزز پاتې شو.

د حضرت عمر رضي الله عنه په حقله د حضرت عبد الله بن مسعود تاريخى الفاظ: د رسول الله ﷺ په أصحابو كښې د حضرت عبد الله بن مسعود ډير ځانګړې مقام او په فقه او فراست كښې ډيره لويه مرتبه ده، او چرته چې د عامو صحابو په حقله وئيلې شوې الفاظ "كانوا أفضل هذه

---

(۱) الحديث أخرجه البخارى، أيضاً فى كتاب مناقب الأنصار، باب إسلام عمر بن الخطاب، رقم: ۳۸۶۳

(۲) اوګورئ كشف البارى: ۲/ ۱۲۵

(۳) اوګورئ كشف البارى: ۲/ ۱۲

(۴) اوګورئ كشف البارى: ۱/ ۶۷۹

(۵) اوګورئ صحيح البخارى، رقم: ۳۸۶۳

(۶) كشف البارى: ۲/ ۷۶۱

(۷) كشف البارى: ۲/ ۲۵۷

(۸) صحيح البخارى، كتاب مناقب الأنصار، باب إسلام عمر، رقم: ۳۸۶۳

Maktaba Tul Ishaat.com

الأمة، أبرها قلوبًا، وأعمقها علمًا، وأقلها تكلفًا" [1] د يو تللي شوي موزون الفاظو او د ډير مناسب بحث حيثيت لري. همدغه شان د حضرت عمر رضي الله عنه د قبول اسلام په حقله هم دده دا الفاظ ابن أبی شیبه او طبرانی د قاسم په طريقې سره نقل کړي دی. "كان إسلام عمر عزًا، وهجرته نصرًا، وإمارته رحمةً، ما استطعنا أن نصلي حول البيت ظاهرين حتى أسلم عمر". [2]

يعنی د حضرت عمر رضي الله عنه اسلام قبلول د عزت سبب وو، او د هغوی هجرت لوئي نصرت او مدد وو، او د هغوی امارت رحمت وو. مونږ د بيت الله نه ګير چاپيره مونځ نهٔ شو کولې. تر کومې پورې چې حضرت عمر رضي الله عنه اسلام نهٔ وو قبول کړې.

د حضرت عمر رضي الله عنه اسلام قبلول او د هغې اثرات: د حضرت عمر رضي الله عنه د اسلام قبلولو واقعه مشهوره ده. دار قطنی د "قاسم بن عثمان عن أنس" په طريقې سره دا الفاظ نقل کړي دی. "خرج عمر متقلّد السيف فلقيه رجل من بني زهرة". [3]

ددې نه وروستو د حضرت عمر رضي الله عنه د خپلې خور کور ته تلل، او د هغې او د هغې د خاوند په اسلام قبلولو باندې غصه کېدل. او بيا د هغوی نه د سورة طٰه اورېدل، او اسلام ارخ ته د راغب کېدو ذکر کړې دې. او په آخر کښې ئې د حضرت خباب رضي الله عنه دا الفاظ نقل کړي دی.

"أبشر يا عمر فإني أرجو أن تكون دعوة رسول الله لك، قال: "اللهم أعز الإسلام بعمر أو بعمرو بن هشام". [4]

عمره! زيري قبول کړه. ځکه چې ما ته اميد دې، چې تهٔ د رسول الله ﷺ هغه دعا ئې، چې پيغمبر ستاسو د پاره فرمائيلې ده. او هغه دعا داده. چې اې الله! د عمر (بن خطاب) يا د عمرو بن هشام (ابو جهل) په ذريعې سره اسلام ته عزت او غلبه ورکړه:

د حضرت عمر رضي الله عنه په اسلام قبلولو سره اسلام ته څومره قدري عزت او طاقت ملاؤ شو. ددې د پاره د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما حديث اوګورئ. چې صاحب د فتح الباری د ابو جعفر بن أبی شيبه په حوالې سره نقل کړې دې......... د هغې په آخر کښې دا الفاظ دی:

"فقلت يا رسول الله ففيم الاختفاء؟ فخرجنا في صفين: أنا في أحدهما، وحمزة في الآخر، فنظرت قريش إلينا فأصابتهم كآبة لم يصبهم مثلها". [5]

عمر وائي ما اووئيل. اې د الله تعالى رسوله! مونږ پټ ولې ګرځو؟ وې فرمائيل بيا مونږ په دوؤ صفونو کښې راؤوتلو. په يو کښې حضرت حمزه (بن عبد المطلب) وو، او په دويم کښې زهٔ پخپله. قريشو چې مونږ اوليدو. نو هغوی ته دومره خفګان اورسيدو او زړونه ئې مات

---

[1] جامع الاصول فی احاديث الرسول: ۱۲۹۲.۱

[2] المعجم الکبير للطبرانی: ۱۶۲.۹

[3] سنن الدار قطنی. باب فی نهی المحدث عن مس القرآن: ۱۲۳.۱

[4] المعجم الاوسط: ۲۴۰.۲

[5] فتح الباری: ۵۹.۱۹

Maktaba Tul Ishaat.com

شو،چې داسې به چرته هم نۀ وو شوې،(ځکه چې د قريشو دوؤ نومورو کسانو اسلام قبلولو سره د هغوی ملا ماته کړه).

ابن أبي هيثم پخپله د حضرت عمر رضی الله عنه روايت نقل کوی چې په هغې کښې هغوی فرمائی:

"لقد رأيتني وما أسلم مع رسول الله ﷺ إلا تسعة وثلاثون رجلاً فكملتهم أربعين،أظهر الله دينه،وأعز الإسلام".(۱)

وې فرمائيل،زۀ خپل ځان وينم،چې رسول الله ﷺ سره يو کم څلويښتو کسانو اسلام قبول کړې وو،ما(اسلام قبلولو سره)دا عدد څلويښت کړو،او بيا الله تعالی خپل دين غالب کړو،او اسلام ته ئې عزت ورکړو.

بزار هم ددې په شان روايت نقل کړې دې،او په هغې کښې ئې دا الفاظ هم راؤړلې دی،"فنزل جبريل فقال:يا أيها النبي حسبك الله ومن اتبعك من المؤمنين".(۲)

خيثمه د ابو وائل عن ابن مسعود په طريقې سره دا الفاظ نقل کوی:

"قال رسول الله ﷺ اللهم أيد الإسلام بعمر".(۳)

او د حضرت علی رضی الله عنه روايت نه ئې هم دغسې نقل کړې دی،ولې په هغې کښې د "أيد" په ځائې "أعز" دې،او په سند صحيح د حاکم نه هم د حضرت عائشې رضی الله عنها همدغه شان روايت منقول دی.

ترمذی د ابن عمر روايت نقل کړې دې،چې د هغې الفاظ داسې دی:

"اللهم أعز الإسلام بأحب الرجلين إليك،بأبي جهل أو بعمر،قال فكان أحبهما إليه عمر".(۴)

يعنی رسول الله ﷺ دا دعا فرمائيلې وه،چې اې الله!په ابو جهل او عمر بن الخطاب کښې چې کوم تا ته زيات محبوب وی،د هغۀ په ذريعې سره اسلام ته تقويت ورکړه.

بيا هغه وائی،چې په ددې دواړو کښې الله تعالی ته زيات عمر(رضی الله عنه)خوښ وو،ځکه چې هم هغوی ته د اسلام قبلولو توفيق ملاؤ شو.

ترمذی دا حديث"حسن صحيح"گرځولې دې.........(۵) او ابن حجر فرمائی،ددې تصحيح ابن حبان هم کړې ده،ولې د هغه په سند کښې خارجه بن عبد الله دې،چې متكلم فيه دې،بيا هم ددې روايت يو شاهد د ابن عباس رضی الله عنهما حديث ترمذی روايت کړې دې،همدغه شان د دار قطنی د انس رضی الله عنه روايت او د اسلم مولی عمر روايت چې د خباب نه مروی دې.(۶)

---

(۱) فتح الباری:۹،۱۵۹

(۲) فتح الباری:۹،۱۵۹

(۳) المعجم الأوسط للطبرانی:۲،۲۴۰،ومسند احمد،مسند عبدالله بن مسعود،رقم:۴۳۶۲،كنز العمال:۱۲،۱۵۹۹

(۴) المستدرک علی الصحيحين،مناقب أمير المؤمنين عمر بن الخطاب،رقم:۱۴۴۸۶

(۵) سنن الترمذی،باب مناقب عمر بن الخطاب،رقم:۳۶۸۶

(۶) فتح الباری:۹،۱۵۹

Maktaba Tul Ishaat.com

همدغه شان ددې شاهد يو مرسل روايت هم دې، چې هغه ابن سعد د سعيد بن المسيب په طريقې سره نقل کړې دې. چې د هغې سند صحيح دې، ابن سعد يو بل روايت هم نقل کړې دې. دا د صهيب روايت دې، او ددې الفاظ داسې دی:

"لما أسلم عمر قال المشركون انتصف القوم منا". (١)

يعنې کله چې عمر اسلام قبول کړو نو مشرکينو ووئيل چې قوم دوه ټکړې او تقسيم شو. يعنې اوس مونږ په قريشي قوم د پيغمبر اسلام خلاف راپاسولو او راپارولو کښې نۀ شو کاميابيدې. اوس چې څنګه مشرکينو سره د قريشو نوموړې سرداران دی، مسلمانانو سره هم صاحب حيثيت او سيادت قريش موجود دی. (٢)

او واقعې اوشوه هم دغسې. چې د عمر ﷺ د اسلام نه ورستو د دين اسلام په تُندئ خوريدل پرمخ تګ او غلبه او لوړ والې شروع شو.

چې هغه بيا چا هم منع نۀ کړې شو، تر دې پورې چې په جزيرة العرب باندې دا اسلام بيرغونه اودرولې شو. د روايت د ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې.

٣٤٨٢ (٣) حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ سَعِيدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ وُضِعَ عُمَرُ عَلَى سَرِيرِهِ، فَتَكَنَّفَهُ النَّاسُ يَدْعُونَ وَيُصَلُّونَ قَبْلَ أَنْ يُرْفَعَ، وَأَنَا فِيهِمْ، فَلَمْ يَرُعْنِي إِلَّا رَجُلٌ آخِذٌ مَنْكِبِي، فَإِذَا عَلِيٌّ فَتَرَحَّمَ عَلَى عُمَرَ، وَقَالَ مَا خَلَّفْتَ أَحَدًا أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أَلْقَى اللَّهَ بِمِثْلِ عَمَلِهِ مِنْكَ، وَايْمُ اللَّهِ، إِنْ كُنْتُ لَأَظُنُّ أَنْ يَجْعَلَكَ اللَّهُ مَعَ صَاحِبَيْكَ، وَحَسِبْتُ أَنِّي كُنْتُ كَثِيرًا أَسْمَعُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ ذَهَبْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَدَخَلْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَخَرَجْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ. [ر: ٣٤٧٤]

رجال الحديث

عَبْدَانُ دا عبدالله بن عثمان بن جبلة مقلب په عبدان سره دې، ددۀ احوال په "بدء الوحی" کښې تير شوې دی. (٤)

عبدُ الله دا عبد الله بن المبارك دې. ددۀ احوال هم په دغه باب کښې تير شوې دی. (٥)

عمر بن سعيد دا عمر بن سعيد بن أبی حسين النوافل القرشی المکی دې، ددۀ احوال په "كتاب العلم، باب الرحلة فی المسئلة النازلة" کښې تير شوې دی. (٦)

---

(١) لم أجده فی الطبقات. وفی تلخيص المتشابه للخطيب بهذا اللفظ وجدنا: ١.٣٩٠١

(٢) اوګورئ فتح الباری: ٩.٥٩١

(٣) الحديث أخرجه البخاری أيضًا فی باب مناقب أبی بكر. رقم: ٣٦٧٧

(٤) كشف الباری: ١.١٤٦١

(٥) كشف الباری: ١.٢٤٦٢

(٦) كشف الباری: ٣.١٥١٥

Maktaba Tul Ishaat.com

ابن ابی مُلَیکَةَ: دا عبدا الله بن أبی ملیکهٔ دي، ددهٔ احوال په "کتاب الإیمان، باب خوف المؤمن من أن یحبط علمه وهولا یشعر" کښې تیر شوي دي.[1]

قوله: وُضِعَ عُمَرُ عَلَی سَرِیرِهِ: د مناقب أبی بکر په آخر کښې په دې روایت کښې دا الفاظ دي، "إني لواقف في قوم يدعون لعمر بن الخطاب وقد وضع........".[2]

په دې روایت کښې دا "وقد وضع" جمله حالیه ده، د لفظ "عمر" نه.[3]

قوله: فَلَمْ یَرُعْنِي: د "روع" نه دې، په معنی دخوف او ویرې سره، مطلب دادې، چې ما ناڅاپه اولیدو.

قوله: أخِذَ: په یو روایت کښې "أخَذَ" د فعل ماضی په صیغې سره راغلې دې.[4]

قوله: فَتَرَحَّمَ عَلَی عُمَرَ: په دویم روایت کښې الفاظ دي، "فقال یرحمك الله".[5]

قوله: أَحَبَّ إِلَيَّ: په رفعې سره هم کیدې شي، او په نصب سره هم، د نصب په صورت کښې د "أحدا" صفت او د رفعې په صورت کښې به د "هو" مقدر د پاره خبر وي.[6]

د "صاحبین" مصداق او د "معیت" مطلب: د صاحبین مراد رسول الله ﷺ او سیدنا ابوبکر رضی الله عنه دې، او د حدیث نه خو یا ظاهری معیت مراد دې، یعنی په قبرونو او تدفین کښې، او دا هم ممکن دی، چې ددې نه د مرګ نه ورستو په قبر کښې یا عالَم آخرت کښې معیت مراد وي.[7]

حضرت علی رضی الله عنه سره د حضرت عمر رضی الله عنه مقام: د حضرت فاروق اعظم په حقله د سیدنا حضرت علی رضی الله عنه دا ډیر تاریخی الفاظ دي، او هغوی ددې الفاظو نه معلومیږي، چې د هغوی په اعتقاد باندې په دغه وخت کښې د حضرت عمر رضی الله عنه نه زیات نیك عمله او افضل العمل څوك نهٔ وو.

قوله: وَحَسِبْتُ أَنِّي كُنْتُ: دلته په حسبان سره ذکر کړې شوې دې، چې د ګمان په معنی باندې دې، او تردُّد اړخ ته اشاره ده، او په "مناقب أبی بکر" کښې "لأنی کثیرا ما کنت أسمع الفاظ دی، یعنی ما به ډیر اوریدل، او په دې کښې لام تعلیلیه دې، او "ما" ابهامیه مؤکده دې، "کثیرا"

[1]) کشف الباري: ۵٤۸/۲
[2]) اوګورئ صحیح البخاري، رقم: ۳۶۷۷
[3]) فتح الباري: ۶۰/۹
[4]) فتح الباري: ۶۰/۹
[5]) فتح الباري: ۶۰/۹
[6]) فتح الباري: ۶۰/۹
[7]) فتح الباري: ۶۰/۹

Maktaba Tul Ishaat.com

ظرف زمان دې. چې په خپل عامل "كنتُ" باندې مقدم شوې دې، لكه په "قليلاً ما تشكرون" وغيره كښې، او په اكثرو نسخو كښې كثيرًا مما كنت أسمع د من په زيادت سره واقع دې، بيا هم ددې توجيه داسې كولې شى، "إن أجدُ كثيرًا مما كنتُ أسمع" يعنى ما چې به څۀ اوريدل نو په هغې كښې به ډير ما دا موندل.......او بيا ددې ټولو الفاظو ذكر دې، چې د رسول الله ﷺ او ابوبكر او عمر په خپل مينځ كښې قُرب او نزدې والى باندې دلالت كوى.(١)

قوله: فَتَكَنَّفَهُ النَّاسُ: "أى أحاطوا به من جوانبه" يعنى خلقو هغوى راګير كړل، او د اړخونو او طرفونو نه د هغوى نه چاپيره جمع شو.(٢)

٣٤٨٣ (٣) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ وَكَهْمَسُ بْنُ الْمِنْهَالِ قَالَا حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ -رضى الله عنه- قَالَ صَعِدَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- إِلَى أُحُدٍ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ فَرَجَفَ بِهِمْ، فَضَرَبَهُ بِرِجْلِهِ، قَالَ «اثْبُتْ أُحُدُ فَمَا عَلَيْكَ إِلاَّ نَبِيٌّ أَوْ صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدَانِ» [ر: ٣٤٧٢]

رجال الحديث

مُسَدَّدْ: دا مسدّد بن مسرهد اسدى دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه" كښې تير شوې دى.(٤)

يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ: دا يزيد بن زريع التيمى دې، ددۀ احوال تير شوى دى.(٥)

سعيد: دا سعيد بن أبى عروبه دې، ددۀ احوال تير شوې دى.(٦)

خَلِيفَةُ: دا خليفة بن الخياط البصرى دې، ددۀ احوال تير شوى دى.(٧)

مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ: دا ابو الخطاب محمد بن سواء بن عنبر السَّدُوسى العنبرى البصرى المكفوف دې، چې د محمد بن ثعلبه بن سواء ترۀ دې، عنبر ابو كردم د دوى جد امجد دې، ١٨٧ هجرې كښې وفات شوې دې.

ددۀ په شيوخو كښې غالب القطان، ابو الحباب، ثابت بن عمادة الحنفى، جرير بن حازم، حازم بن إبراهيم البجلى، خالد الحذاء، سعيد بن سماك بن حرب، سعيد بن أبى عروبه، شعبة بن

---

١) فتح البارى: ٩.٦٠/١

٢) فتح البارى: ٩.٦٠، وإرشاد السارى: ٨.١١٧/١

٣) الحديث سبق تخريجه فى كتاب فضائل أصحاب النبى، رقم: ٣٦٧٥/١

٤) كشف البارى: ٢.١٢/١

٥) اوګورئ صحيح البخارى، كتاب الغسل، باب ٣ الجنب يخرج ويمشى فى السوق وغيره، رقم: ١٢٨٤/١

٦) اوګورئ صحيح البخارى، كتاب الغسل، باب: إذا جامع ثم عاد.......رقم: ١٢٦٨/١

٧) اوګورئ صحيح البخارى، كتاب الجنائز، باب الميت يسمع خفق النعال، رقم: ١١٣٣٨/١



Maktaba Tul Ishaat.com

الحجاج، عبد الله بن عون او هلال بن ميمون الرملي وغيره شامل دی.
او په شاګردانو کښې ئې إبراهيم بن محمد بن عرعره، ابو حفص احمد بن حميد الصغار، ابو الشعث أحمد بن المقدام العجلی، محمد بن عبد الرحمٰن العلاف، اسحاق بن راهويه، حسن بن قزعه، ابوبكر عبدالله بن محمد بن أبی شيبه، عثمان بن محمد بن أبی شيبه، عمرو بن عيسىٰ الصبعی وغيره شامل دی.
ابن حبان په خپل كتاب "الثقات" كښې ذكر كړې دی.[1]
د هغهٔ ويتا ده، چې ددهٔ وفات په ۱۷۸هجرۍ كښې شوې دې، او عمرو بن عيسىٰ فرمائی، ۱۷۹هجرۍ كښې ددهٔ وفات شوې دې.[2]
حافظ ابن حجر د ابن شاهين په حوالې سره د يزيد بن زريع دا قول نقل كوی، "عليكم به".
او ازدی په خپل كتاب "الضعفاء" كښې وئيلی دی، "كان يغلوفى القدر وهو صدوق" يعنی دهٔ به د تقدير په مسئله كښې غلو كوله، بيا هم رينښتونې وو.
ابن المدينی وائی، "هومن الطبقة السابعة من أصحاب شعبة".[3]
ابن حجر فرمائی، "صدوق رُمى بالقدر من التاسعة".[4]
د حافظ صاحب د خبرې نه معلوميږی، چې د قدريت په هغهٔ باندې تُور (الزام) وو، يعنی هغه د غالی قدريو نه نهٔ وو.
كهمَسُ بْنُ المِنْهَال: دا كهمس بن المنهال السَدُوسی، ابو عثمان البصری اللؤلؤی دې.
دې د حسن بن عُمارة، سعيد بن أبی عروبه، سعيد بن مسلم بن مالك، سهل بن أسلم العدوی او عبد الوارث بن سعيد نه روايت كوی.
د وومې طبقې نه دې.
علامه مزی فرمائی، "قال البخاری: كان يقال فيه القَدَر".[5]
ابن حبان ددهٔ په كتاب الثقات كښې ذكر كړې دې، او وې فرمائيل "كان يقول بالقدر".[6]
عبدَ الرحمن بن أبی حاتم وائی:
"سالتُ أبی عنه، فقال كان من أصحاب ابن أبی عروبة، محله الصدق، يُكتب حديثه، أدخله البخاری فی كتاب

---

[1]) تهذيب الكمال: ١٣٣٠،٢٥
[2]) كتاب الثقات: ١٤٢،٩
[3]) تهذيب التهذيب: ٢٠٨،٩، الجرح والتعديل: ٣٧٥،٧ هم اوګورئ۔
[4]) تقريب التهذيب: ٤٨٢، رقم الترجمة: ٥٩٣٩، وفی الكاشف صدوق رمى بالقدر: ١،١٧٧،٢
[5]) تهذيب الكمال: ١٢٣٥،٢٤
[6]) كتاب الثقات: ١٢٧،٩

Maktaba Tul Ishaat.com

"الضعفاء" سمعتُ أبي يقول: يحوّل من كتاب الضعفاء".(1)

امام بخاری چې ددهٔ په "الضعفاء" کښې ذکر کړې دې، په هغې باندې ابوحاتم نکير فرمائيلې دې، څنګه چې د پورته عبارت نه واضحه ده، او ددهٔ توثيق کولو سره ئې د "يُکتَبُ حديثه، محله الصدق" وغيره الفاظ اوفرمائيل. او امام بخاری پخپله ددهٔ نه روايات هم کړې دی، اګر چې هغه مقرون بالغير دی، (يعنی هغه او محمد بن سواء دواړه د سعيد بن أبی عروبه نه روايت کوی) حافظ ابن حجر چې په هدی الساری مقدمة فتح الباری کښې کومه خبره فرمائيلې ده، د هغې نه معلوميږی، چې امام بخاری د قدريت په وجه په هغهٔ کلام کړې دې، هم دغه وجه ده چې حافظ صاحب په "التقريب" کښې وائی. "صدوق رُمی بالقدر".(2) يعنی ريښتونې دې. هنه د قدريت په دهٔ باندې تُور (الزام) دې.

سعيد: دا سعيد بن أبی عروبه دې، چې د هغهٔ اوس پورته ذکر اوشو.

قَتَادَةَ: دا قتادة بن دعامر دې، ددهٔ احوال په کتاب الإيمان، باب "من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه" کښې تير شوی دی.(3)

أَنَس بنِ مَالِک: دا د رسول الله ﷺ مشهور صحابی دې، ددهٔ حالات هم په کتاب الإيمان، باب "من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه" کښې تير شوی دی.(4)

د حديث تشريح په مناقب أبی بکر کښې تيره شوې ده.

قوله: فَمَا عَلَيكَ إِلاَّ نَبِي، أَوْ صِدِّيقٌ، أَوْ شَهِيد.........: دلته دا الفاظ دی، او په مناقب أبی بکر کښې دا الفاظ دی: "فإنما عليك نبی وصديق و شهيدان" په هر حال کښې په دارو کښې حصر موجود دې. او دلته چې کوم "أو" دې، دا د "واؤ" په معنی باندې دې، او "شهيد" چې مفرد راؤړلې شوې دې، ددې نه جنس "شهيد" مراد دې. او په مناقب أبی بکر کښې عدد موجود دې، په دې وجه هلته تثنيه راؤړلې شوې ده، او هم تثنيه مراد ده، بيا هم دلته چې شهيد مفرد راؤړلې شوې دې، دا د هغې سره منافی نهٔ دې، ځکه چې دلته عدد مقصود نهٔ دې، او جنس د مفرد په شان په تثنيه او جمع هم وئيلې شی.

په بعضې رواياتو کښې د . "نبی وصدِّيقٌ أو شهيد" الفاظ دی، ددې په حقله يو قول خو دادې،

---

1) الجرح والتعديل:۷.۲۳۳.

2) اوګورئ هدی الساری، ص:۶۱۶، تهذيب التهذيب:۴.۵۱، تقريب التهذيب، ص:۲۶۲، الکاشف:۲.۱۵۰، الجرح والتعديل لابن أبی حاتم:۷.۲۳۳.

3) کشف الباری:۲.۱۳

4) کشف الباری:۲.۱۴

Maktaba Tul Ishaat.com

چې "أو" په دې كښې هم د "واو" په معنى باندې دې، او دويم قول دا دې، چې "أو" د تغيير أسلوب د پاره دې، او ددې نه مراد دا دې، چې د نبوت او صديقيت په حال كښې او د شهادت په حال كښې فرق دې، ځكه چې نبوت او صديقيت خو په دغه وخت كښې حاصل وو، او شهادت په دغه وخت كښې حاصل نۀ وو، بلكه ورستو حاصليدونكې وو، ددې فرق د ظاهرولو د پاره، "او شهيد" اوئيلې شو، "نبى و صديق" خو په حقيقت باندې مبنى دى، او شهيد مجاز دې، ځكه چې شهادت مقرر او مقدر خو وو، ولې واقع شوې نۀ وو.[1]

۳۴۸۴: [2] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ هُوَ ابْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّ زَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَأَلَنِي ابْنُ عُمَرَ عَنْ بَعْضِ شَأْنِهِ - يَعْنِي عُمَرَ - فَأَخْبَرْتُهُ. فَقَالَ مَا رَأَيْتُ أَحَدًا قَطُّ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مِنْ حِينَ قُبِضَ كَانَ أَجَدَّ وَأَجْوَدَ حَتَّى انْتَهَى مِنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ

رجال الحديث

يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ: دا ابو سعيد يحيى بن سليمان بن يحيى بن سعيد الجعفىَ الكوفى دې، ددۀ احوال په كتاب العلم، "باب كتابة العلم" كښې تير شوى دى.[3]

ابْنُ وَهْبٍ: دا ابو محمد عبد الله بن وهب بن مسلم القرشى المصرى دې، ددۀ احوال په كتاب العلم، باب "من جعل لاهل العلم أياماً معلومة" كښې تير شوى دى.[4]

عُمَرُ: دا عمر بن محمد بن عبد الله بن عمر بن الخطاب دې، ددۀ احوال هم تير شوى دى،[5] د حرملة عن ابن وهب په روايت كښې د حدثنى عمر بن محمد بن زيد تصريح ده.[6]

زَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ: دا زيد بن أسلم مولى عمر بن الخطاب دې، ددۀ حالات په كتاب الإيمان، باب "كفران العشير" كښې تير شوې دى.[7]

ابْنُ عُمَرَ: د عبد الله بن عمر بن الخطاب احوال په كتاب الإيمان، باب "الإيمان وقول النبى ﷺ بنى الإسلام على خمس" كښې تير شوې دى.[8]

---

[1]) فتح البارى: ۹/ ۶۰، وإرشاد السارى: ۸/ ۱۷۸
[2]) الحديث أخرجه البخارى أيضًا في: ۱/ ۵٤۵، كتاب مناقب الأنصار، باب إسلام عمر بن الخطاب ﷺ، رقم: ۳۸۶۳
[3]) كشف البارى: ٤/ ۳۲۷
[4]) كشف البارى: ۳/ ۲۷۷
[5]) كشف البارى: ۳/ ۲۷۷
[6]) اوګورئ صحيح البخارى، كتاب تقصير الصلاة، باب مَن لم يتطوع فى السفر دبر الصلاة، رقم: ۱۱۰۱
[7]) اوګورئ كشف البارى: ۲/ ۲۰۳
[8]) اوګورئ كشف البارى: ۱/ ۶۳۷

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: سَأَلَنِي ابْنُ عُمَرَ: یعنی اسلم مولی عمر وائی چې زما نه عبدالله بن عمر د خپل پلار، حضرت عمر رضی الله عنه په حقله پوښتنه اوکړه.[1]

قوله: فَقَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا: دا د ابن عمر مقوله ده، یعنی ابن عمر اووئیل، ما د هغهٔ په شان څوك هم نهٔ دی لیدلې.[2]

قوله: أَجَدَّ وَأَجْوَدَ: "أَجَدّ" دا د جِدّ نه اسم تفضیل دې، چې د کوشش او محنت په معنی باندې دې، او أجوَد. د جُود نه په معنی د سخاوت، او جَوّاد په معنی د سخی نه اسم تفضیل دې.

قوله: بَعْدَ رَسُولِ اللهِ: د بعدیت نه مراد کهٔ بعدیت فی الصفات وی، او څهٔ مخصوصې زمانې سره تعلق نهٔ وی، نو بیا به ددې نه مراد د رسول الله ﷺ په حیات کښې او د هغوی نه ورستو د ټولو خلقو نه زیات أجد وأجود .... کیدل وی، او په دې باندې اِشکال کیدې شی، چې ابوبکر او بعضې نور صحابه خو د افراط د حده پورې په جُهد او جُود باندې متصف وو. بیا د حضرت عمر رضی الله عنه د هغوی نه زیات متصف ګرځول څنګه صحیح کیدې شی، او کهٔ ددې نه مراد "بعد زمانِ رسولِ الله ﷺ" وی، نو بیا هم په دې باندې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه او بعضې نورو صحابهٔ کرامو په حوالې سره اعتراض کیدې شی، په دې وجه ددې نه مراد اخستې شوې دې. د رسول الله ﷺ نه ورستو په خپله زمانه د خلافت کښې، په دې صورت کښې اشکال نهٔ واردیږی، او ددې تاویل نه ورستو دا نهٔ شی وئیلې کیدې، چې حضرت رسول الله ﷺ او ابوبکر خو د هغهٔ نه أجد وأجود وو، لهذا دا دعوی صحیح نهٔ ده،[3] اشکال په دې وجه نهٔ شی کیدې، چې په عهد فاروقی کښې أجود او أجد کیدل مراد دی، او په دغه وخت کښې د حضرت رسول الله ﷺ او د حضرت ابوبکر رضی الله عنه وفات شوې وو، او د نورو نه د حضرت عمر رضی الله عنه أجد او أجود کیدل.......... قابل اعتراض نهٔ دی.

دویم احتمال دادې، چې د انتهٰی فاعل ابن عمر دې، او ددې قائل نافع دې، او ددې تاویل داسې دې. "انتهٰی ابن عمر إلی الإنصاف بعد أجد وأجود حتی فرغ مما عنده" یعنی ابن عمر أجد و أجود ګرځولو سره د حضرت عمر رضی الله عنه په حقله په انصاف کښې تر آخره پورې اورسیدو، او کوم انصاف چې هغهٔ سره وو. د هغې نه فارغ شو، او هغهٔ ئې اووئیل. والله اعلم[4]
ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې.

---

[1]) فتح الباری: ۹، ۶۱
[2]) فتح الباری: ۹، ۶۱
[3]) فتح الباری: ۹، ۶۱
[4]) فتح الباری: ۹، ۷۱، وإرشاد الساری: ۸، ۱۲۷

Maktaba Tul Ishaat.com

۳۴۸۵: (١) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رضى الله عنه أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - عَنِ السَّاعَةِ، فَقَالَ مَتَى السَّاعَةُ قَالَ «وَمَاذَا أَعْدَدْتَ لَهَا. قَالَ لاَ شَيْءَ إِلاَّ أَنِّي أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ - صلى الله عليه وسلم -. فَقَالَ «أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ». قَالَ أَنَسٌ فَمَا فَرِحْنَا بِشَيْءٍ فَرَحَنَا بِقَوْلِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - «أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ». قَالَ أَنَسٌ فَأَنَا أُحِبُّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ مَعَهُمْ بِحُبِّي إِيَّاهُمْ، وَإِنْ لَمْ أَعْمَلْ بِمِثْلِ أَعْمَالِهِمْ. [۵۸۱۵، ۵۸۱۹، ۶۷۳۴]

رجال الحديث

سُلَيمَانُ بنُ حَرْب: دا ابو ايوب سليمان بن حرب بن بجيل ازدى واشحى بصرى دې، ددۀ حالات په كتاب الإيمان، باب "مَن كَرِه أن يعود فى الكفر كما يكره أن يلقى فى النار، من الإيمان" كښې تير شوى دى. (٢)

حَمَّادُ بنُ زَيد: دا حماد بن زيد بن ردهم الجهمى دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "وان طائفتان من المؤمنين اقتتلوا......." كښې تير شوې دى. (٣)

ثابت: دا ابو محمد ثابت بن أسلم بُنانى بصرى دې، ددۀ احوال په كتاب العلم، باب "ما جاء فى العلم وقوله تعالىٰ وقل رب زدنى علماً" كښې تير شوى دى. (۴)

انس: مشهور صحابى حضرت أنس بن مالك مراد دې، ددۀ حالات په كتاب الإيمان، باب من "الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه" كښې تير شوى دى. (۵)

د رجل نه څوک مراد دې؟: أن رجلاً........ د رجل نه مراد ذو الخويصرة اليمانى دې، او د بعضو له مخې ابوموسىٰ اشعرى يا ابو ذر دې، حافظ ابن حجر دا قول ابن بشكول اړخ ته منسوب كړې دې، او وې فرمائيل، هغوى بيا د ابوموسى اشعرى ﷛ روايت "قلتُ يا رسول الله المرء يحب القوم ولما يلحق بهم" نقل كړې دې، او د حضرت ابوذر روايت "فقلتُ يا رسول الله المرء يحب القوم ولا يستطيع أن يعمل بعملهم" ئې ذكر كړې دې، او ددې دواړو روايتونو مضمون په ظاهره د روايت باب سره نزدې دې، په دې وجه هغوى ددې نه ددې خبرې د ثابتولو كوشش كړې دې، چې

(١) الحديث مرّ تخريجه فى نفس هذا الكتاب، باب قول النبى ﷺ لو كنتُ متخذا خليلا، رقم: ۳۶۷۷

(٢) كشف البارى ۲/ ۱۰۶

(٣) كشف البارى: ۲/ ۲۱۹

(۴) كشف البارى: ۳/ ۱۸۳

(۵) كشف البارى: ۲/ ۱۴

Maktaba Tul Ishaat.com

رجل ابو موسیٰ اشعری یا ابو ذر غفاری دې.
بیا هم حافظ صاحب دا رد کولو سره اوفرمائیل، چې ددې دواړو حضراتو سوال عمل سره متعلق دې، او په حدیث باب کښې سوال د قیامت په حقله دې، ددې نه معلومیږی، چې دا ګنړ شمیر واقعات او مختلف کسان دی.
حافظ صاحب وړاندې فرمائی چې په کتاب الأدب کښې په یوې بلې طریقې سره د حضرت انس نه دا الفاظ منقول دی، "أن رجلاً من أهل البادية".[1]
ددې نه معلومیږی، چې سوال کونکې څوك باندچی (او کلی وال) وو.
همدغه شان دار قطنی د ابو مسعود روایت نقل کړې دې، چې په هغې کښې هغه وائی، چې کوم اعرابی په جمات کښې واړهٔ بول کړې وو، هغه پوښتنه اوکړه، "یا محمد متى الساعة" قیامت به کله راځی؟ هغوی ﷺ اوفرمائیل، "وما أعددت لها؟" تا د هغې د پاره څومره تیاری کړې ده؟
ددې نه معلومه شوه، چې د انس رضی الله عنه په حدیث کښې د کوم اعرابی ذکر دې، ددې نه هغه اعرابی مراد دې، چا چې په جُمات کښې واړهٔ بول کړې وو، او په کتاب الطهارت کښې تیر شوې دی، چې هغه ذو الخویصرة الیمانی دې، څنګه چې ابو موسی المدینی په "دلائل معرفة الصحابه" کښې ذکر کړې دې.[2]
ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت: د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت داسې دې، چې دلته سائل د رسول الله ﷺ محبت سره د حضرت عمر رضی الله عنه او ابوبکر رضی الله عنه محبت ملګرې کولو سره د خلاصی امیدونه تړلی دی، چې د ابوبکر په شان د حضرت عمر رضی الله عنه د فضیلت او عظمت علامت، او په دغه وخت کښې د عامو مسلمانانو په ذهنونو کښې هم ددې تاثر او تصور د موجود کیدو دلیل دې.[3] والله أعلم
د اسلوب الحکیم په طریقه جواب: وَمَاذَا أَعْدَدْتَ لَهَا........ علامه طیبی فرمائی:
"سلك مع السائل أسلوب الحكيم، لأنه سأل عن وقت الساعة".[4] یعنی رسول الله ﷺ سائل ته اد اسلوب الحکیم مطابق جواب ورکړو.
هغه د قیامت د واقع کیدو د وخت په حقله پوښتنه کړې وه، ولې رسول الله ﷺ په خائې د وخت ښودلو یا د هغې یو علامت ښودلو.........اُلټا د هغهٔ نه سوال اوکړو، چې ستا تیاری څومره ده؟ ددې مطلب دا وو، چې د وقوع قیامت په حقله سوال یا د هغې د واقع کیدو وخت پیژندل اهم نهٔ دی، بلکه اهم د هغې د پاره د تیارې فکر دې، قیامت چې کله هم راځی، سړی

[1] کتاب الأدب، باب ما جاء في قول الرجل ويلك، رقم: ۶۱۶۷
[2] فتح الباری: ۹، ۶۱
[3] فتح الباری: ۹، ۶۱
[4] إرشاد الساری: ۸، ۱۷۹

Maktaba Tul Ishaat.com

ته د هغې د پاره تيارې كول پكار دى،او د تيارې د پاره فكر مند كيدل پكار دى.

د معيت نه څۀ مراد دې ؟ :أَنتَ مَعَ مَن أَحْبَبتَ........د معيت نه مراد د جنت معيت دې،او علامه قسطلانیؒ فرمائى،چې معيت به داسې وى،چې هر يو به بل ليدې شى،اګر د هغوى مكانونه د يو بل نه لرې او بعيد ولې نۀ وى،او ښكاره خبره د ه،كله چې حجاب ختم دى،نو بيا يقيناً هر يو بل ليدې هم شى،او كۀ د ليدو يا د ملاقات كولو خواهش اوشو،نو په هغې به قدرت هم حاصل وى،پاتې شو حقيقى معيت چې په هغې كښې د درجې او مرتبې برابر والې هم وى،نو هغه مراد نۀ دې.(١)

٣٤٨٦:(٢)حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «لَقَدْ كَانَ فِيمَا قَبْلَكُمْ مِنَ الأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، فَإِنْ يَكُ فِي أُمَّتِي أَحَدٌ فَإِنَّهُ عُمَرُ».

رجال الحديث

يَحيَى بنُ قَزَعَةَ:دا يحيى بن قزعة البخارى المدنى دې،ددۀ احوال تير شوې دى.(٣)

ابراهيم بنُ سَعد:دا إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبدالرحمٰن بن عوف دې،ددۀ احوال په كتاب الإيمان،باب تفاضل أهل الإيمان لاندې تير شوى دى.(٤)

او په "كتاب العلم،باب ما ذكر من ذهاب موسى ﷺ فى البحر إلى الخضر" كښې په څۀ تفصيل سره ددۀ احوال تير شوى دى.(٥)

ددۀ د پلار سعد بن إبراهيم احوال هم تير شوى دى.(٦)

أبِى سَلَمَةَ:دا ابو سلمة بن عبد الرحمٰن بن عوف مشهور فقيه دې،ددۀ احوال په "كتاب الإيمان، باب صوم رمضان احتسابًا من الإيمان" كښې تير شوى دى.(٧)

أبِى هُرَيرَةَ:د رسول الله ﷺ مشهور صحابى دې،ددۀ حالات په "كتاب الإيمان،باب أمور الدين" كښې تير شوى دى.(٨)

---

(١) إرشاد السارى:١٧٩/٨

(٢) الحديث سبق تخريجه فى كتاب أحاديث الأنبياء،باب(٥٤)رقم٣٤٦٩

(٣) كتاب الأذان،باب صلاة النساء،خلف الرجال........

(٤) كشف البارى:١٢٠/٢

(٥) كشف البارى:٣٣٣/٣

(٦) صحيح البخارى،كتاب الوضوء،باب قراءة القرآن بعد الحدث،رقم:١٨٣

(٧) كشف البارى:٣٢٣/٢

(٨) كشف البارى:٦٥٩/١

Maktaba Tul Ishaat.com

د ابو سلمه د حضرت نه روایت: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ........ "إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف عن أبيه عن أبي سلمة..... په دې سند سره، د إبراهيم شاګردانو نقل کړې دې.
او ابن وهب ددې مخالفت کړې دې، او د إبراهيم بن سعد په دې سند سره ذکر کولو سره فرمائي: عن أبي سلمة عن عائشة رضي الله عنها".
ابو مسعود وائي:
"لاأعلم أحداً تابع ابن وهب على هذا والمعروف عن إبراهيم بن سعد أنه روى عن أبي هريرة لاعن عائشة".([1])
یعنی د ابن وهب هیڅ یو متابع نشته، او د إبراهيم بن سعد په حقله معروف هم دغه دی، چې هغه دا د ابوهریره رضي الله عنه نه روایت کوی، نه چې د عائشې رضي الله عنها نه، او ددې متابع زکریا بن أبی زائده هم موجود دې، چې مصنّف دلته تعلیقاً ذکر کړې دې.
او مسلم، ترمذی او نسائی د محمد بن عجلان، د "سعد بن إبراهيم عن أبي سلمة عن عائشة" په طریقې سره روایت تخریج کړې دې.([2])
ابو مسعود وائي، د ابن عجلان دا روایت مشهور دې، نو ګویا ابو سلمه دا د حضرت عائشې رضي الله عنها او د حضرت ابوهریره رضي الله عنه دواړو نه اورېدلې دې.
ابن حجر وائي، ددې یو دلیل د حضرت عائشې رضي الله عنها هغه حدیث هم دې، چې ابن سعد د ابن أبی عتیق په طریقې سره د حضرت عائشې رضي الله عنها نه نقل کړې دې،([3]) او د خفاف بن اسماء حدیث ئې هم ذکر کړې دې، چې د هغې الفاظ دادی:
"أنه كان يصلي مع عبد الرحمن بن عوف فإذا خطب عمر سمعه يقول أشهد أنك مكلّم".([4])
د "محدّثون" معنی او مطلب: د دال په فتحې او تشدید سره، ددې په معنی او مطلب کښې مختلف اقوال دی، یو قول دادې، چې محدّث د "مُلهَم" په معنی باندې دې، د اکثرو حضراتو دغه رائې ده، چې د المحدّث بالفتح معنی ده، "الرجل الصادق الظن" هغه سړې چې د هغهٔ خیال او ګمان رښتیا وی. حافظ ابن حجر رحمه الله ددې تشریح کولو سره وائي:
"وهو من ألقي في روعه شيء من الملاء الأعلى فيكون كالذي حدثه غيره به".([5])
یعنی هغه سړې چې د هغهٔ په زړهٔ کښې د ملأ الأعلى نه څهٔ خبره اچولې شوې وی، چې هغه داسې وی، چې ګویا دا خبره دهٔ ته بل چا بیان کړې ده، او په دې لحاظ سره هغه محدّث یا

---

[1]) الجمع بين الصحيحين: ۱۵۸،٤\۱
[2]) أخرج مسلم في صحيحه، باب من فضائل عمر، رقم: ۲۳۸۹، والترمذي في سننه، باب مناقب عمر، رقم: ۳۶۹۳، والنسائي في سننه الكبرى، رقم: ۱۷۰۶۵
[3]) فتح الباري: ۶۲،۹\۱
[4]) فتح الباري: ۶۲،۹\۱
[5]) فتح الباري: ۶۲،۹\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

مکلّم شو، یعنی اسم مفعول دې، هغه سړې چې هغهٔ سره خبره کړې شوې ده.

یو قول دادې، چې د محدّث معنٰی ده: "من یجری الصواب علی لسانه من غیر قصد" هغه سړې چې د چا په ژبه باندې بغیر د ارادې نه صحیح خبره جاری وی.

یو بل قول دادې، "مکلّم أی تکلمه الملائکة من غیر نبوة".[1] یعنی د محدّث معنٰی ده، مکلم، چا سره چې فرشتو کلام کړې وی، او هغه نبی هم نهٔ وی.

او دا خبره د حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه په یو مرفوع حدیث کښې هم مذکور ده، چې د هغې الفاظ داسې دی:

"قیل یا رسول الله وکیف یحدّث؟ قال تتکلم الملائکة علی لسانه".[2]

او دلته مذکور معلق روایت سره هم ددې تائید کیدې شی، چې د محدّث یا مکلّم نه هغه سړې مراد دې، چې هغهٔ سره فرشتې خبرې اوکړی، او بعضې حضرات وائی "مکلّم" لفظ سره چې د محدّث تفسیر کړې شوې دې، د هغې هم هغه معنٰی ده، کومه چې وړاندې ذکر کړې شوې ده، یعنی "مُلهَم" او هغه داسې چې په دې صورت کښې د مکلّم معنٰی ده، چې په خپل زړهٔ کښې په یادو خبرې اوکړی، او په ظاهره نهٔ هغهٔ سره په خبرو کولو څوك په نظر راځی او نهٔ هغه خبرې کوی (ولې بیا هم خپل ځان سره د خبرو کولو په سبب هغهٔ ته مکلّم وئیلې شی).

ابن التین وائی ددې معنٰی ده، "التفرس" یعنی ننبې پیژندل، او په هغې سره یو امر خفی ته رسیدل حاصلول، په پوهې او فراست سره د امورو پیژندګلو.[3]

او په مسند حمیدی کښې د حضرت عائشې رضی الله عنها حدیث نه ورستو دا الفاظ واقع دی:

"المحدّث الملهم بالصواب الذی یلقی علی فیه" هغه سړې چې هغهٔ ته د صحیح خبرو الهام کیږی، یعنی هغه ددهٔ په ژبه باندې القاء کولې شی.[4]

په مسلم کښې د ابن وهب په روایت کښې دا الفاظ دی:

"ملهمون، وهی الإصابة بغیر نبوة".[5] یعنی د محدّثون معنٰی ده، "ملهَمون" چا ته چې صحیح خبره یا صحیح کلام نصیب کیږی، او چې هغه نبی نهٔ وی.

او د ترمذی په یو روایت کښې د ابن عیینه د بعضې شاګردانو نه دا الفاظ منقول دی:

"محدّثون یعنی مُفهَمون".[6] څوك چې پوهه کړې شوې وی، (من جانب الله).

---

[1] فتح الباری:۹.۸۳/۱

[2] الاعتقاد للبیهقی:۱.۳۱٤،و المعجم الأوسط،رقم:۶۷۲۶/۱

[3] فتح الباری:۹.۶۲/۱

[4] فتح الباری:۹.۶۲/۱

[5] الجمع بین الصحیحین:۳.۸۱،وشرح مشکل الآثار،رقم:۱۶۹۳/۱

[6] سنن الترمذی،باب فی مناقب، أبی حفص عمر بن الخطاب،رقم:۳۶۹۳/۱

Maktaba Tul Ishaat.com

د إبراهيم بن سعد په يو روايت كښې دى، "محدثٌ أى يُلقى فى روعه".[1]
ددې تائيد په يو بل روايت سره هم كيدې شى، چې د هغې الفاظ دادى:
"إن الله جعل الحق على لسان عمر وقلبه"[2] الله تعالى حق د حضرت عمر ﷺ په ژبه او زړه كښې كيښودى دى.
دا د ترمذى روايت دې، چې د ابن عمر نه مروى دې، احمد هم دا د ابوهريره ﷺ او طبرانى د بلال ﷺ نه روايت كړې دې.[3]
احمد او ابو داؤد چې د ابو ذر نه كوم روايت نقل كړې دې، په هغې كښې د "قلبه" په ځائې د "يقول به" الفاظ دى.[4]
حاكم دا صحيح ګرځولې دې،[5] او طبرانى په أوسط كښې پخپله د حضرت عمر ﷺ نه دا لفظ نقل كړې دې، يعنى "يقول به".[6]
د ابوذر په نسخه كښې د "ناس محدثون" الفاظ دى.[7]
زَادَ زَكَرِيَّاءُ بْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «لَقَدْ كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ رِجَالٌ يُكَلَّمُونَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونُوا أَنْبِيَاءَ، فَإِنْ يَكُنْ مِنْ أُمَّتِي مِنْهُمْ أَحَدٌ فَعُمَرُ». [ر: ۳۲۸۲]
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى:
"ورواية زكريا وصله الإسماعيلى وأبونعيم فى مستخرجيهما".[8]
حافظ صاحب پخپله ددې موصولاً ذكر كړې دې: "أخبرنا أبوبكر بن إبراهيم بن أبى عمر أخبرنا أبونصر بن الشيرازى فى كتابه عن على بن عبد الرحمن البكرى، أن يحيى بن ثابت بن بندار أخبره قال أخبرنا أبى أخبرنا أبوبكر بن غالب أخبرنا أبوبكر الجرجانى حدثنا القاسم بن زكريا به نحوه".[9]

---

[1] فتح البارى: ۸۳،۹، وفى رواية له هم الذين يُلهمون - شرح مشكل الآثار، رقم: ۱۱۶۵۱
[2] المعجم الكبير للطبرانى، رقم: ۱۰۷۷۱
[3] مسند احمد، مسند عبد الله بن عمر ﷺ، رقم: ۱۱۵ ٤، ومسند أبى هريرة، رقم: ۹۲۱۳، سنن الترمذى، باب فى مناقب أبى حفص عمرَ بن الخطاب، رقم: ۳۶۷۲، المعجم الأوسط، رقم: ۱۲۸۹
[4] مسند احمد، حديث أبى ذر الغفارى، رقم: ۲۱۲۹۵۱
[5] المستدرك على الصحيحين، رقم: ۱٤٥۰۱
[6] فتح البارى: ۶۲،۹
[7] إرشاد السارى: ۱۱۷۹،۸
[8] فتح البارى: ۶۲،۹، وفى هدى السارى وصلها الاسماعيلى، ص: ۶٤
[9] فتح البارى: ۶۲،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

هم دغه قاسم بن زكريا هغه اسماعيلى دې، چې د هغهٔ وصل (موصولاً ذكر كولو) اړخ ته حافظ صاحب اشاره كړې ده، او ابو نعيم ددې تخريج داسې كوى:

"حدثنا يحيى أبو اسحاق بن حمزة، حدثنا على بن مبشر، حدثنا الحسن بن خلف حدثنا إسحاق الأزرق عن زكريا بن أبى زائدة عن سعد بن إبراهيم عن أبى سلمة عن أبى هريرة عن النبى ﷺ قال كان فيمن خلا قبلكم من بنى إسرائيل رجال يكلّمون من غير أن يكونوا أنبياء........" [1]

ستاسو نه وړاندې په تير شوې خلقو كښې په بنى اسرائيلو كښې څهٔ خلق داسې هم وو، چې هغوى سره خبرې كړې شوې وې، حال دا دې چې هغوى انبياء نهٔ وو.

د زكريا بن أبى زائدة په دې معلق روايت كښې دوه ځايه زياتوالې دې، يو خو دا چې د امم سابقه نه مراد بنى اسرائيل دى، او دا رجالِ محدّثين په بنى اسرائيلو كښې وو، دويم دا چې په دې كښې د "محدَث" معنٰى هم په "يكلّمون من غير أن يكونوا أنبياء" الفاظو سره ښودلې شوې ده [2]

ايا د "محدّثينو" د راتلو صرف احتمال دې؟ "إِنْ يَكُ فِي أُمَّتِي......" "إن" دلته د شك او تردد د پاره نهٔ دې، بلكه د تاكيد د پاره دې، ځكه چې د رسول الله ﷺ امت د نور امتونو نه افضل دې، او چې په نورو امتونو كښې داسې خلق شته، نو د هغوى ﷺ په امت كښې خو د داسې خلقو د كيدو زيات امكان دې، او دا بالكل داسې دې، څنګه چې يو سړې وائى، "إن يكن لى صديق فإنه فلان" كهٔ زما څوك دوست وى نو هغه فلانكې دې، يعنى هم فلانكې زما دوست دې، او ددې مثال معنٰى د صداقت او دوستئ نفى نهٔ وى، بلكه فلانكى صاحب سره د كمال دوستئ اختصاص بيانول مقصود دى.

او همدغسې يو بل مثال دې، اجير وائى، "إن كنتُ عملتُ لكَ فوفّنى حقّى" كهٔ ما دا كار ستا د پاره كړې وى، نو ما ته زما حق راكړه، حال دا دې چې دلته عامل او چا د پاره چې كار كړې شوې دې، دې دواړو ته معلومه ده، چې عامل (اجير) كار كړې دې، خو په "إِنْ كُنْتُ" سره ددې د ذكر كولو مقصد صرف دا دې، چې ستا د اړخ نه زما حق نهٔ راكول، او په هغې كښې د ټال مټول كولو دا مقصد دې، چې ما خو د سره كار كړې نهٔ دې، ځكه چې داسې كار په استحقاق كښې شك كونكې كوى. او د كار خو تهٔ پخپله اقرار كوې، نو كهٔ ما كار كړې وى، او يقيناً مې كړې دې، نو زما حق راكړه.

همدغه شان مطلب دلته دې، كهٔ زما په اُمت كښې محدّثين وى، او يقيناً شته، نو په هغوى كښې يو حضرت عمر رضي الله عنه دې.

يو قول دا دې، چې په "إن" سره په اُمتِ محمديه كښې د محدّثينو د وجود د ذكر كولو مقصد

[1] تغليق التعليق: ١٦٣.٤

[2] فتح البارى: ١٦٢.٩

Maktaba Tul Ishaat.com

دادي،چې په بنی اسرائیلو کښې د دغه شان محدثینو وجود خو متیقن او متحقق وو،ځکه په هغوی کښې چې کله انبیاء نهٔ وو،نو بیا د داسې خلقو هغوی ته ضرورت وو،چې هغوی ته د الله تعالی خبرې بیان کړی،او د خپل اُمت په حقله د رسول الله ﷺ دا خیال وو،چې دوی ته به د داسې قسمه خلقو د لار ښودنې ضرورت نهٔ وی،ځکه چې د دوی د لار ښودنې د پاره به قرآن کریم تر قیامته پورې موجود وی،نو په اُمت محمدیه کښې د محدثینو وجود متحقق نهٔ دې،بلکه محتمل او متوقع دې،او امر واقع هم دغه دې،ځکه چې په اُمت محمدیه کښې کهٔ داسې قسمه یو سړې وی هم،نو د هغه قول او عمل به په لازمی توګه قرآن او حدیث ته وړاندې کولې شی.

کهٔ هغه د قرآن یا احادیثو سره موافق وو نو په هغې به عمل کولې شی،کهٔ نهٔ وی نو پرېښودې به شی.[1]

معلومه شوه چې اصل اعتبار د قرآن او سنت دې،نهٔ د هغه سړی،هآؤ ! کهٔ داسې یو سړې او د هغهٔ خبره وی،نو اهم او مبارك ضرور دې،او په حضرت عمر رضي الله عنه کښې د داسې سړی کېدو علامات او امکانات موجود دی.

په امت مسلمه کښې د" محدثینو "په وجود کښې څهٔ حکمت دې؟ اوس دا سوال کیدې شی، چې د داسې خلقو په اُمت مسلمه کښې د موجود کیدو څهٔ فائده ده،او په دې کښې څهٔ حکمت دې،نو ددې جواب دادې چې د عهد اول یعنی عهد نبوی نه ورستو د داسې خلقو په کثرت سره د موجود کیدو حکمت دادې،چې په دې سره د اُمت د شرف مرتبه زیاتیږی،او یا حکمت دادې،چې په بنی اسرائیلو کښې انبیاء په کثرت سره راغلی دی،او دا فضیلت اُمت محمدیه ته د ختم نبوت په وجه نهٔ دې حاصل شوې،نو د هغې د تلافئ او د بنی اسرائیلو په مقابله کښې په دې حقله د اُمت د شان زیاتولو د پاره د انبیاؤ په مقابله کښې مکلمین پیدا کړې شو،نو څنګه چې نورو مناقبو او فضائلو کښې د نورو اُمتونو په مقابله کښې د اُمت مسلمه مقام او مرتبه لویه ده،چې په دې فضیلت کښې هم دوی د هغوی نه ورستو پاتې نهٔ شی.[2]

دا د حضرت عمر رضي الله عنه امتیازی شان دې: علامه طیبی وائی:

"فالمراد بالمحدث: المُلهم المبالغ فيه الذي انتهى إلى درجة الأنبياء في الالهام فالمعنى لقد كان فيما قبلكم من الأنبياء مُلهمون من قبل الملأ الأعلى، فإن يكن في أمتي أحد هذا شأنه فهو عمر، جعله لانقطاع قرينه وتفوقه على أقرانه في هذا كأنه تردد هل هو نبي أم لا؟ فاستعمل "إن" ويؤيده ما ورد في الفصل الثاني، "لو كان بعدي نبي لكان عمر بن الخطاب" فلوفي هذا الحديث بمنزلة "إن" على السبيل الفرض والتقدير.

یعنی د "محدث" نه مراد هغه سړې دې،چې هغهٔ ته د مبالغې تر حده پورې الهام کیږی،او په

---

[1]) فتح الباری:۹/۶۲.۱

[2]) فتح الباری:۹/۶۳.۱

Maktaba Tul Ishaat.com

دې كښې هغه د انبياؤ درجې ته رسيدلې وى......نو معنىٰ دا شوه، كۀ ستاسو نه په وړاندې امتونو كښې انبياء وو، چې هغوى ته به د ملاء اعلىٰ نه الهام كيدو، نو كۀ زما په اُمت كښې داسې يو سړې وى، نو هغه به يقيناً عمر وى، گويا د حضرت عمر رضي الله عنه په خپلو همزولو باندې د لوړ رتبه كيدو دا مقام دې، چې ددۀ په حقله دا شك كيدې شى، چې هغه نبى دې يا غير نبى، ددې تردد دپاره "إن" راؤړلې شو، (اودا تردد دهغه په محدّث او مُلهَم كيدو كښې نۀ دې، بلكه په نبى كيدو كښې دې، او په دې صورت كښې دا تردد د هغۀ كمال دې، عيب نۀ دې).

او ددې تائيد په يو بل روايت سره كيدې شى، چې د هغې الفاظ دى "لوكان بعدى نبى لكان عمر بن الخطاب" دلته "لو" حرف شرط د "إن" شرطيه په معنىٰ كښې دې.[1]

په هر حال كښې د دواړو روايتونو مطلب دادې، چې د عمر داسې ناآشنا شان دې، او په هغۀ كښې د نبوى صفاتو سره مماثلت لرونكى داسې صفات دى، چې د هغۀ د نبى كيدو شك كيدې شى، اگر چې د رسول الله ﷺ نه ورستو د چا نبى كيدل محال دى، ولې بالفرض والمحال كۀ څوك وى، نو هغه هم دغه عمر دې.

حافظ صاحب د طيبى دا تشريح رد كوى، او وائى:

"فى تقرير الطيبى نظر لأنه وقع فى نفس الحديث "من غير أن يكونوا انبياء"

د طيبى په دې تقرير كښې نظر او اشكال دې، ځكه چې هم په روايت كښې دا الفاظ هم دى، چې هغه (خلق) به انبياء نۀ وى.

او د طيبى تقدير به هغۀ وخت كښې ثابت وى، چې دغه محدّثين انبياء فرض كړې شى، او مذكوره عبارت ددې فرض او تقدير نفى كوى.[2]

قوله: قال ابن عباس من نبى ولا محدّث: يعنى حضرت ابن عباس د الله تعالىٰ د ارشاد "(وما ارسلنا من قبلك من رسول ولا نبى الا اذا تمنّى........)"[3] كښې د "نبى ولا محدّث" الفاظ روايت كړې دى. يعنى د "محدّث" زياتوالې ئې نقل كړې دې.

دا معلّق روايت سفيان بن عيينه په خپل جامع كښې او عبد بن حميد په سندِ صحيح سره موصولاً د حضرت ابن عباس نه روايت كړې دې، او د هغې الفاظ داسې دى.

"كان ابن عباس يقرأ: وما أرسلنا من قبلك من رسول ولا نبى ولا محدّث........"[4]

ابن عباس به دا آيت داسې لوستلو، (وما ارسلنا من قبلك من رسول ولا نبى ولا محدث)

---

[1] شرح الطيبى: ١١/٢٢٩، كښې عبارت داسې دې، او صاحب د فتح البارى ددې الفاظ داسې ذكر كړى دى: "الملهَم، البالغ فى ذلك مبلغ النبى فى الصدق" اوگورئ: فتح البارى: ٩/٦٣
[2] فتح البارى: ٩/٦٣
[3] سورة الحج آيت ٥٢
[4] فتح البارى: ٩/٦٣

Maktaba Tul Ishaat.com

اوس پاتې شوه دا خبره چې حضرت عمر رضی الله عنه په خاص توګه "محدَّث" ګرځولو کښې حکمت څۀ دې؟ددې په حقله دا وئیلې شوی دی،چې د هغۀ موافقات او پيشن ګويانې چې د هغې موافق او په جوړ باندې د قرآن کريم ګنړ شمير آيتونه نازل شوی دی،او د رسول الله ﷺ نه ورستو د هغۀ څو اصابات او صحيح کارونه د هغۀ د امتيازی شان علامت او د محدَّث کيدو دليل دې۔(١)

٣٤٨٧: (٢)حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنَا عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالاَ سَمِعْنَا أَبَا هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «بَيْنَمَا رَاعٍ فِي غَنَمِهِ عَدَا الذِّئْبُ فَأَخَذَ مِنْهَا شَاةً، فَطَلَبَهَا حَتَّى اسْتَنْقَذَهَا، فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ الذِّئْبُ فَقَالَ لَهُ مَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبُعِ، لَيْسَ لَهَا رَاعٍ غَيْرِى . فَقَالَ النَّاسُ سُبْحَانَ اللَّهِ. فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «فَإِنِّي أُومِنُ بِهِ وَأَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ» وَمَا ثَمَّ أَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ.[ر: ٢١٩٩]

رجال الحديث

عَبْدُ الله بْنُ يُوسُفَ:دا عبد الله بن يوسف تنسی دې،ددۀ احوال د"كتاب بدء الوحى"د دويم حديث لاندې تير شوی دی۔(٣)

اللَّيْثُ:دا ليث بن سعد بن عبدالرحمٰن فهمی دې،ددۀ حالات د"بدء الوحى"د دريم حديث لاندې تير شوی دی۔(٤)

عُقَيْلٌ:دا عُقيل بن خالد بن عُقيل دې،ددۀ حالات هم د"بدء الوحى"ددې دريم حديث لاندې مذكور دی۔(٥)

ابْنِ شِهَابٍ:دا ابن شهاب زهری دې،ددۀ احوال هم د"بدء الوحى"ددې دريم حديث لاندې اوګورئ۔(٦)

سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ:دا مشهور تابعی سعيد بن المسيب دې،ددۀ احوال په"كتاب الإيمان،باب مَن قال أن الإيمان هو العمل"لاندې تير شوی دی۔(٧)

---

(١) فتح البارى:٦٣.٩،وتعليق التعليق:١٦٥.٤

(٢) الحديث سبق تخريجه فى كتاب الحرث والمزارعة،باب استعمال البقر للحراثة،رقم:١٢٣٢٤

(٣) كشف البارى:١٢٨٩.١

(٤) كشف البارى:١٣٢٤.١

(٥) كشف البارى:١٣٢٥.١

(٦) كشف البارى:١٣٢٦.١

(٧) كشف البارى:١٥٩.٢

Maktaba Tul Ishaat.com

أبي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ: دا ابو سلمة بن عبد الرحمن بن عوف دي، ددهٔ حالات په کتاب الإيمان، "باب صوم رمضان احتسابا من الإيمان" لاندې تير شوی دی.[1]

أبُو هُرَيرَةَ: جليل القدر صحابی دې، ددهٔ احوال د کتاب الإيمان "باب أمور الإيمان" لاندې تيرشوی دی.[2]

دا روايت دلته مختصراً ذکر شوېدې، او د "بقرې" قيصه دلته نهٔ ده ذکر کړې شوې، او په "کتاب الحرث والمزارعة او کتاب" أحاديث الأنبياء "همدغه شان" مناقب أبي بکر "کښې په تفصيل سره مذکور دي، او هم هلته ددې تشريح هم اوګورئ.

ترجمة الباب سره مناسبت: په حديث او ترجمة الباب کښې مطابقت "فإني أومن بها وأبوبکر....." نه واضحه ده، چې رسول الله ﷺ د هغهٔ (عمر) په عدم موجودګئ کښې د هغهٔ د ايمان او تصديق ذکر فرمائي، هم دا لوئي اعتماد د سيدنا عمر فضيلت او منقبت جليله دې.

۳۴۸۸: [3] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو أُمَامَةَ بْنُ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ - رضى الله عنه - قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ النَّاسَ عُرِضُوا عَلَيَّ وَعَلَيْهِمْ قُمُصٌ، فَمِنْهَا مَا يَبْلُغُ الثُّدِيَّ، وَمِنْهَا مَا يَبْلُغُ دُونَ ذَلِكَ، وَعُرِضَ عَلَيَّ عُمَرُ وَعَلَيْهِ قَمِيصٌ اجْتَرَّهُ». قَالُوا فَمَا أَوَّلْتَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ «الدِّينَ». [ر: ۲۳]

يَحيَى بنُ بُکَيرٍ: دا ابو زکريا يحيٰی بن عبدالله بن بکير المخزومی دې، ددهٔ احوال د "کتاب بدء الوحی" د دريم حديث لاندې تير شوی دی.[4]

اللَّيثُ: دا ليث بن سعد بن عبد الرحمٰن فهمی دې، ددهٔ حالات د "بدء الوحی" د دريم حديث لاندې تير شوی دی.[5]

عُقَيلٌ: دا عُقيل بن خالد بن عُقيل دې، ددهٔ حالات هم د "بدء الوحی" ددې دريم حديث لاندې مذکور دی.[6]

ابنِ شِهَابٍ: دا ابن شهاب زهری دې، ددهٔ احوال هم د "بدء الوحی" ددې دريم حديث لاندې اوګورئ.[7]

---

[1] کشف الباری: ۱۳۲۳/۲
[2] کشف الباری: ۱/۶۵۹
[3] الحديث سبق تخريجه فی کتاب الحرث والمزارعة، باب استعمال البقر للحراثة، رقم: ۲۳۲۴/۱۱
[4] کشف الباری: ۱/۳۲۳
[5] کشف الباری: ۱/۳۲٤
[6] کشف الباری: ۱/۳۲۵
[7] کشف الباری: ۱/۳۲۶

Maktaba Tul Ishaat.com

اَبُواُمَامَۃَ بْنُ سَہْلِ بْنِ حُنَیفٍ: دا ابو أمامة أسعد بن سهل بن حُنيف دې، ددهٔ حالات په "كتاب الإيمان، باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال" كښې تير شوى دى۔[1]

عَنْ اَبِی سَعِیدِ الخُدْرِیِّ......: دا ابو سعيد سعد بن مالك الخدرى مشهور صحابى دې، ددهٔ احوال په "كتاب الإيمان، باب مِنَ الدين الفرار من الفتن" لاندې تير شوى دى۔[2]

د زهرى اكثرو ملګرو داسې روايت كړې دې، يعنى د ابو سعيد تصريح ئې كړې ده، او معمر د زهرى نه د "عن أبى أمامة بن سهل عن بعض أصحاب النبى........ په الفاظو سره نقل كړې دې، په دې كښې صحابى مبهم پريښودې شوې دې، او ددې تخريج امام احمد كړې دې۔[3]

او صالح بن كيسان هم دا روايت د زهرى نه په "كتاب الإيمان" كښې نقل كړې دې، چې په هغې كښې د ابو سعيد تصريح ده۔[4]

او په كتاب التعبير كښې هم په دې طريقې سره دا روايت مروى دې، چې په هغې كښې د ابو سعيد تصريح ده، او الفاظ داسې دى: "حدثنى أبو أمامة بن سهل أنه سمع أبا سعيد الخدرى...".[5]

ددې حديث مكمله تشريح په كتاب الإيمان كښې تيره شوې ده۔[6]

او څۀ به په كتاب التعبير كښې راشى۔ انشاء الله۔

د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د افضل الصحابه كيدو خيال: هنه ! دلته دومره خبره د كولو ده، چې د حديث نه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ أفضليت معلوميږى، او افضل الصحابه خو په اتفاق سره حضرت ابوبكر رضی اللہ عنہ دې۔

ددې جواب دادې چې ابوبكر ددې عموم نه مستثنى دې، لهذا د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د هغهٔ نه افضل كيدل لازم نۀ راځى، يعنى دلته چې رسول الله ﷺ ته كوم خلق وړاندې كړې شوى وو، په هغوى كښې ابوبكر نۀ وو۔

دويم جواب دادې، چې د عمر د قميص د اُوږدوالى نه دا لازم نۀ راځى، چې د ابوبكر قميص ددې نه زيات اُوږد نۀ وو، لهذا كيدې شى چې د نورو خلقو د قميصونو نه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ قميص اوږد او لوئې وى، ولې د ابوبكر قميص د دهٔ د قميص نه هم اوږد وى۔

او كله چې دلته مقصود د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د فضيلت بيان وو، نو په هغې باندې اكتفاء اوكړې شوه، او د ابوبكر د هغهٔ نه د افضل كيدو ذكر اونۀ كړې شو۔[7]

---

[1] كشف البارى: ۱۲۲،۲.

[2] كشف البارى: ۸۲،۲.

[3] رواه احمد، رقم: ۲۳۱۷۲، أحاديث رجال من أصحاب النبى........

[4] اوګورئ: صحيح البخارى، كتاب الإيمان، باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال، رقم: ۲۳

[5] اوګورئ: كتاب التعبير، رقم: ۷۰۰۸، ۷۰۰۹

[6] اوګورئ: كشف البارى: ۱۲۲،۲-۱۲۷

[7] فتح البارى: ۹، ٦٤، ٦۳

Maktaba Tul Ishaat.com

۳۴۸۹: (۱) حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَ لَمَّا طُعِنَ عُمَرُ جَعَلَ يَأْلَمُ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ - وَكَأَنَّهُ يُجَزِّعُهُ - يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، وَلَئِنْ كَانَ ذَاكَ لَقَدْ صَحِبْتَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَأَحْسَنْتَ صُحْبَتَهُ، ثُمَّ فَارَقْتَهُ وَهُوَ عَنْكَ رَاضٍ، ثُمَّ صَحِبْتَ أَبَا بَكْرٍ فَأَحْسَنْتَ صُحْبَتَهُ، ثُمَّ فَارَقْتَهُ وَهُوَ عَنْكَ رَاضٍ، ثُمَّ صَحِبْتَ صَحَبَتَهُمْ فَأَحْسَنْتَ صُحْبَتَهُمْ، وَلَئِنْ فَارَقْتَهُمْ لَتُفَارِقَنَّهُمْ وَهُمْ عَنْكَ رَاضُونَ. قَالَ أَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ صُحْبَةِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَرِضَاهُ، فَإِنَّمَا ذَاكَ مَنٌّ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى مَنَّ بِهِ عَلَيَّ، وَأَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ صُحْبَةِ أَبِي بَكْرٍ وَرِضَاهُ، فَإِنَّمَا ذَاكَ مَنٌّ مِنَ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ مَنَّ بِهِ عَلَيَّ، وَأَمَّا مَا تَرَى مِنْ جَزَعِي، فَهُوَ مِنْ أَجْلِكَ وَأَجْلِ أَصْحَابِكَ، وَاللَّهِ لَوْ أَنَّ لِي طِلَاعَ الْأَرْضِ ذَهَبًا لَافْتَدَيْتُ بِهِ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَبْلَ أَنْ أَرَاهُ.

رجال الحديث

الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ: دا الصلت بن محمد بن عبد الرحمٰن الخاركى البصرى دي، ددۀ احوال تير شوى دى۔ (۲)

اسمَاعيلُ بنُ ابراهيم: دا اسماعيل بن إبراهيم بن عُلَيّه أسدى مصرى دي، ددۀ حالات د كتاب الإيمان، باب "حُبّ الرسول من الإيمان" لاندې تير شوى دى۔ (۳)

أيُّوبُ: دا ايوب بن أبى تميه كيسان السختيانى دي، ددۀ حالات دكتاب الإيمان، باب "حلاوة الإيمان" لاندې تير شوى دى۔ (۴)

ابْنُ أبى مُلَيْكَة: دا ابوبكر عبد الله بن عبيد الله بن أبى مليكۀ تيمى قرشى دي، ددۀ حالات دكتاب الإيمان، باب "خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهو لا يشعر" لاندې تير شوى دى۔ (۵)

المِسوَرِ بنِ مَخرَمَة: دا مسمور بن مخرمه بن نوفل دي، ددۀ حالات هم تير شوى دى۔ (۶)

د حضرت عمر ﷺ د شهادت تفصيلات: لَمَّا طُعِنَ عُمَرُ........ كله چې حضرت عمر ﷺ په خنجر اووهلې شو، او وهونكې ابو لولؤة عبد المغيرة ابن شعبه وو، هغه په ۲۳ هجرې ۲۲ د ذى الحجې د چار شنبې په ورځ د سحر په مونځ كښې په حضرت عمر ﷺ باندې ګذار اوكړو، او

(۱) أخرجه البخارى هنا وتفرد به أنظر جامع الأصول فى أحاديث الرسول: ۱۶۲۳۸
(۲) كتاب الصلاة، باب إذا لم يُتم السجود، رقم: ۱۲۸۹
(۳) اوګورئ كشف البارى: ۲، ۱۱۲
(۴) اوګورئ كشف البارى: ۲، ۱۲۶
(۵) اوګورئ كشف البارى: ۲، ۵۴۸
(۶) اوګورئ صحيح البخارى، كتاب الوضوء، باب استعمال فضل وضوء الناس، رقم: ۱۸۹

Maktaba Tul Ishaat.com

په اول محرم ۲۷ هجرۍ کښې د هغوی وصال اوشو.([1])

قوله: وَكَأَنَّهُ يُجَزِّعُهُ: ددې معنی داده،چې حضرت ابن عباس د حضرت عمر رضي الله عنه ژړا فریاد ارخ ته نسبت کولو.او ګویا هغه ئې په دې باندې ملامته کولو.چې هغه(حضرت عمر رضي الله عنه) ژاړی ولې.او یا ددې معنی داده،چې ابن عباس د حضرت عمر رضي الله عنه غم تکلیف او ژړا فریاد لرې کول غوښتل، "یجزع" ددې دواړو معنو احتمال لری.([2])

ددې دویمې معنې تائید د قرآن کریم په دې آیت سره هم کیږی.(حتّٰى إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ)([3]) هلته د فزّع معنی ده، "أزيل عنهم الفزع".

د فزّعه معنی ده،هغهٔ ددهٔ خفګان او غم لرې کړو،همدغه شان مرّضه هم په هغه وخت کښې وئیلې شی.کله چې څوك د چا د بیمارۍ د لرې کولو کوشش او دهغهٔ د پاره منډې اووهی.([4])

د جمهور روایت الفاظ خو "كأنه يجزعه" دی.د فاعل او مفعول ضمیر سره.ولې جرجانی د "كأنه جزع" الفاظ روایت کړی دی.په اول صورت کښې به د "یجزع" فاعل ابن عباس او مفعول عمر وی،او په دویم صورت کښې به د جزع فاعل عمر وی.([5])

د حماد بن زید روایت چې امام بخاری تعلیقاً ذکر کړې دې،په هغې کښې دا الفاظ دی:

"وقال ابن عباس مسست جلد عمر فقلت: جلد لا تمسه النار أبداً قال فنظر إلى نظرة كنت أرثى له من تلك النظرة فقلت: يا أمير المؤمنين صحبت.......".([6])

یعنی ما د حضرت عمر رضي الله عنه څرمن ته لاس اولګولو.نو ما اووئیل چې دې څرمن ته به اُور کله هم نهٔ لګی،وې فرمائیل په دې باندې حضرت عمر رضي الله عنه زما ارخ ته نظر اوچت کړو.........دا نظر ئې اوکړو،چې په هغې ما ته ترس راغې.........

قوله: وَلَئِنْ كَانَ ذَاكَ: ابن عباس رضي الله عنه فرمائی.کهٔ داسې اوشی(څنګه چې حضرت عمر رضي الله عنه د جزع په حالت کښې وئیل،یعنی زهٔ د دنیا نه تلونکې یم)نو تاسو خپله خوش نصیبی او ستاسو رسول الله ﷺ او حضرت ابوبکر رضي الله عنه سره خپل بنهٔ صحبت یاد کړې،د کشمیهنی په روایت کښې دا الفاظ دی: "ولا كل ذلك" یعنی(الله دې اوکړی چې)داسې هیڅ هم نهٔ وی.او په بعضې روایتونو کښې دی، "ولا كذلك" او(الله دې اوکړی چې)داسې نهٔ وی.

---

[1]) اوګورئ:إرشاد الساری:۸/۱۸۱

[2]) اوګورئ:فتح الباری:۹/۶٤

[3]) سورة سباء آیت:۲۳

[4]) فتح الباری:۹/۶٤

[5]) فتح الباری:۹/۶٤

[6]) فتح الباری:۹/۶٤،وتغليق التعليق،ص:۶۶

Maktaba Tul Ishaat.com

په هر حال کښې دا دعائيه کلمات دي،او د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما مطلب دادې چې تاسو (حضرت عمر رضي الله عنه) سخت ژوبل کيدوسره د ډير تکليف د وجهې نه آواز کوئ،او مرګ يادولو سره د افسوس اظهار کوئ،الله دې اوکړی چې داسې دې څۀ هم نۀ وی،ستاسو مرګ دې نۀ واقع کيږی،او ددې حملې نه دې تاسو ته صحت او شفا ملاؤ شی.[1]

قوله: ثُمَّ فَارَقْتَ: په بعضو نسخو کښې د مفعول ضمير سره "فارقته" او په بعضو کښې بغير د ضمير نه دې.[2]

بيا تاسو د هغوی نه صحبت مونډلې دې.

په بعضې رواياتو کښې د "صَحِبتَ صَحَبَتَهم" (بفتح الصاد والحاء والهاء) الفاظ دی،چې د هغې معنٰی ده، بيا تاسو د هغوی (يعنی د رسول الله ﷺ او د حضرت ابوبکر رضي الله عنه) د أصحابو (صَحَبه جمع ده،د أصحاب په معنٰی باندې) صحبت او معيت اختيار کړو،او په هغې کښې هم تاسو د احسان او غوره والی معامله اوکړه،حافظ ابن حجر وائی په دې صورت کښې يو اشکال دې، چې "صَحَبَته" خو د صاحب جمع په معنٰی د أصحاب او صحابه ده[3] او مراد هم جماعت دې،ولې ددې اضافت د جمع ضمير ارخ ته صحيح نۀ دې،ځکه چې مضاف اليه تثنيه ده،چې د هغې مرجع رسول الله ﷺ او ابوبکر دی.

قاضی عياض وائی،کيدې شی،"صحبتَ" زائد وی،او اصل کښې وی،"ثمّ صحبتَهم" په صيغې د واحد مذکر مخاطب سره،خو صحيح هم اولنې روايت دې.[4] علامه عينی د حافظ دا نظر بې ځايه ګرځولې دې،او وئيلې ئې دی،چې د رسول الله ﷺ او ابوبکر أصحاب....... مراد دی،چې هم جمع دی،نو د جمع ضمير صحيح دې،بيا هم د عينی خبره به په دې صورت کښې صحيح وی،کله چې "صحبتهم" فعل وی،جمع مضاف إلى الضمير نۀ وی.[5]

د ابن عمر روايت نقل کړې شوې دې،چې په هغې کښې د ابن عباس دا الفاظ هم مروی دی،"ولما أسلمت كان إسلامك عزاً" او کله چې تاسو اسلام قبول کړو،نو ستاسو اسلام قبلول د عزت باعث وو.[6]

قوله: "فإن ذالك من": په يوه بله نسخه کښې د "فإنما ذلك" الفاظ منقول دی.[7]

---

[1]) فتح البارى:٩٫٦٤\
[2]) فتح البارى:٩٫٦٤\
[3]) كما قال القسطلانى،انظر إرشاد السارى:١١٨٢٫٨\
[4]) فتح البارى:٩٫٦٤\
[5]) إرشاد السارى:١١٨٢٫٨\
[6]) فتح البارى:٩٫٦٤\
[7]) فتح البارى:٩٫٦٤

Maktaba Tul Ishaat.com

د حضرت عمر رضی الله عنه فکر مند کیدل: "من أجل أصحابك......"د ابوذر او مستملی په روایت کښې "أصيحابك" تصغير سره مذکور دی۔[1]

ددې جملې مطلب يا خو دادې، چې حضرت عمر رضی الله عنه د اُمت په همدردئ او غمخوارئ کښې ددې خبرې د فکرمندئ اظهار کوی، چې ددهٔ نه ورستو به د مسلمانانو خليفه څوك جوړيږی، او بيا به هغه د مسلمانانو سره څنګه سلوك کوی، د دوی د پاره به مفيد وی کهٔ مضر، او دويم مطلب دا هم کيدې شی، چې حضرت عمر رضی الله عنه د تواضع، عاجزئ او خپل ځان سره د حساب کولو د وجهې نه د خلافت د زمانې د خپل سيرت او کردار متعلق فکر مند دې، چې پته نهٔ لګی، چې ددهٔ نه الله تعالی او د هغهٔ مخلوق خوشاله دې، او يا خفه۔[2]

علامه قسطلانی د ابو حاتم په حوالې سره نقل کوی، کله چې حضرت عمر رضی الله عنه زخمی شو، نو حضرت ابن عباس راغې او وې وئيل:

"أبشر يا أمير المؤمنين، أسلمتَ مع رسول الله حين كفر الناس، وقاتلتَ معه حين خذله الناس ولم يختلف في خلافتك رجلان، وقُتلتَ شهيداً، فقال أعِد، فأعاد. فقال: المغرور من غررتموه.........لو أن لي ما على ظهرها من بيضاء وصفراء لافتديت به من هول المطلع".[3]

ابن عباس اووئيل اې امير المؤمنين زيرې قبول کړه، تا په هغه وخت کښې په رسول الله ﷺ باندې ايمان راؤړو، کله چې خلقو د رسول الله نه انکار کولو، او تاسو د هغوی په ملګرتيا کښې جنګونه اوکړل، کله چې خلقو هغوی ﷺ پريښودل، او کمزورې کول ئې غوښتل، او ستاسو په خلافت کښې د دوؤ کسانو هم اختلاف پاتې نهٔ شو، او بيا تاسو قتلولو سره شهيد کړې شوئ. حضرت عمر رضی الله عنه اووئيل، تهٔ بيا اووايه! او هغوی په دويم وارې اووئيل، نو حضرت عمر رضی الله عنه اووئيل، بې شکه هغه کس په دهوکه کښې پريوتو، چا ته چې تاسو دهوکه ورکوئ، او زما حالت خو دادې، کهٔ د دنيا ټول سره زر او سپين زر زما شی، نو زهٔ به هغه د عذاب نه د بچ کيدو د پاره د فديې په توګه ورکړم۔

حضرت عمر رضی الله عنه داسې ولې اوفرمائيل؟ حضرت عمر رضی الله عنه دا ارشاد په دې وجه اوفرمائيلو، چې په دې وخت کښې هغوی ته د خپل عام اولس حقوق په پوره توګه ادا کولو کښې د کمی او تقصير ويره وه. او يا د حضرت ابن عباس رضی الله عنه په شان کسانو د هغوی تعريف او توصيف اوکړو نو هغوی ته ددې حضراتو د صفت کولو په وجه فتنه کښې د غورځيدو ويره اوشوه۔[4]

قوله: طِلَاعَ الأرض: د طاء په کسرې او لام په تخفيف سره، ددې معنی ده، "ملأ الأرض" يعنی ډکه زمکه، د طلاع معنی په اصل کښې هغه څيز دې، چې په هغې باندې نمر راخيژی،

[1] فتح الباری: ۹. ٦٤
[2] فتح الباری: ۹. ٦٤
[3] إرشاد الساری: ۸. ١١٨٢
[4] فتح الباری: ۹. ٦٥، وإرشاد الساری: ۸. ١١٨٢

Maktaba Tul Ishaat.com

او كيدې شي، دلته ددې نه مراد په زمكه باندې ښكاره او ظاهريدونكې مال او دولت مراد وى.[1]

قَالَ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ دَخَلْتُ عَلَى عُمَرَ بِهٰذَا.

حديث باب امام بخارى د خپل شيخ صلت بن محمد په روايت سره موصولا ذكر كړې دې، چې هغه ابن أبى مليكة د مسور بن مخرمه نه نقل كوى، او تعليقاً هغه ددې يوئې دويمې طريقې ارخ ته اشاره كوى، چې حماد بن زيد د ايوب نه هغه د ابن أبى مليكة نه، او هغه د حضرت ابن عباس نه روايت كړې دې.

دا روايت اسماعيلى موصولاً ذكر كړې دې.[2]

همدغه شان حافظ ابن حجر رحمه الله هم په لاندينى سند سره موصولاً ذكر كړې دې، حافظ صاحب. د ابوبكر بن ابراهيم بن أبى عمر په سند سره د ابوبكر الجرجانى الأسماعيلى نه روايت كوى. او اسماعيلى بيا په دوؤ طريقو سره دا د حماد بن زيد نه روايت كوى، يو ابراهيم بن شريك الاسدى عن شهاب بن عباد عن حماد بن زيد......... په طريقې سره، او دويم الهيثم بن خلف عن الفواريرى عن حماد......... په طريقې سره.[3]

حافظ ابن حجر فرمائى: "ويحتمل أن يكون محفوظاً عن الإثنين".[4]

يعنى په دې اصل او تعليق كښې دا هم احتمال شته، چې امام بخارى دا روايت د مسور بن مخرمه او ابن عباس دواړونه روايت كړې وى، اوهم دا دواړه روايتونه دوى محفوظ كړى وى.

٣٤٩٠: [5] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ قَالَ حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ النَّهْدِيُّ عَنْ أَبِي مُوسَى - رضى الله عنه - قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فِي حَائِطٍ مِنْ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ، فَجَاءَ رَجُلٌ فَاسْتَفْتَحَ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «افْتَحْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَفَتَحْتُ لَهُ، فَإِذَا أَبُو بَكْرٍ، فَبَشَّرْتُهُ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَحَمِدَ اللَّهَ، ثُمَّ جَاءَ رَجُلٌ فَاسْتَفْتَحَ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «افْتَحْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَفَتَحْتُ لَهُ، فَإِذَا هُوَ عُمَرُ، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَحَمِدَ اللَّهَ، ثُمَّ اسْتَفْتَحَ رَجُلٌ، فَقَالَ لِي «افْتَحْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ عَلَى بَلْوَى تُصِيبُهُ». فَإِذَا عُثْمَانُ، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَحَمِدَ اللَّهَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ. [ر: ٣٤٧١]

---

[1]) فتح البارى: ٦٥.٩، والكوثر الجارى: ١٤٥٣٦

[2]) هدى السارى، ص: ٦٤، وفتح البارى: ١٦٤.٩

[3]) تعليق التعليق: ١٦٧.٤

[4]) فتح البارى: ١٤.٩

[5]) الحديث مر تخريجه فى فضائل أصحاب النبى، رقم: ١٣٦٧٤

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحدیث

یُوسُفُ بنُ مُوسَی:دا یوسف بن موسی بن راشد القطان دې،ددهٔ احوال په کتاب الجمعة، باب(۱۳)کښې تیر شوی دی.

ابُو أسَامَةَ:دا ابو اسامه حماد بن أسامة بن زید القرشی دې،ددهٔ احوال د کتاب العلم،باب"فضل من علِم وعلَّم"لاندې تیر شوی دی.(۱)

عُثمَانُ بنُ غِیَاثٍ:دا عثمان بن غیاث الباهلی البصری دې،ددهٔ احوال په(کتاب الحج،"باب قول الله تعالٰی: ذلك لمن لم یکن أهله حاضری المسجد الحرام)"لاندې تیر شوی دی.

أبُو عُثمَانَ النَّهدِیُّ:دا ابو عثمان عبد الرحمٰن بن مل بن عمر النهدی دې،ددهٔ احوال هم د"کتاب مواقیت الصلاة،باب الصلاة کفارة"لاندې تیر شوی دی.

أبی مُوسَی:دا حضرت ابو موسی الأشعری د رسول الله صحابی دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان،باب"أیُّ الإسلام أفضل"لاندې تیر شوی دی.(۲)

د حدیث شرح په باب قول النبی صلی الله علیه وسلم"لو کنتُ متخذاً خلیلاً"کښې تیره شوې ده،او دلته ددې د ترجمة الباب سره مطابقت هم واضح دې،ځکه چې په دې کښې حضرت عمر رضی الله عنه ته د رسول الله ﷺ د اړخ نه د دننه راتلو اجازت ملاویدو سره د جنت د زیری ملاویدو هم ذکر دې،چې د هغوی رضی الله عنه لوئې فضیلت او منقبت دې.

د مصیبت زغملو دعاء:والله المستعان..........حضرت عثمان رضی الله عنه ته چې د حضرت ابوبکر او حضرت عمر رضی الله عنهما خلاف زیری سره د مصیبت رسیدو هم ذکر اوشو،نو هغهٔ د الحمد لله وئیلو نه ورستو الله المستعان هم اووئیل،چې د هغې مطلب دادې،چې الله تعالی دې دهٔ ته په دې مصیبت باندې صبر ورکړی،او د هغې سختې او مشکل زغملو په سلسله کښې دې ددهٔ معاونت او ملګرتیا اوکړی،ځکه چې هم د هغهٔ نه مدد غوښتلې شی،"المستعان"د اسم مفعول صیغه ده،چې ددې نه اسم فاعل"المستعین"دې،څوك چې مدد اوغواړی،او د چا نه مدد اوغوښتلې شی.(۳)

(۱) کشف الباری:۳/۱٤۱٤
(۲) اوګورئ،کشف الباری:۱/۶۹۰
(۳) إرشاد الساری:۸/۱۱۸۳

Maktaba Tul Ishaat.com

۳۶۹۱ : حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي حَيْوَةُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو عَقِيلٍ زُهْرَةُ بْنُ مَعْبَدٍ أَنَّهُ سَمِعَ جَدَّهُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ هِشَامٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ.[۶۲۵۷، ۵۹۰۹]

رجال الحديث

يَحْيَى بنُ سُلَيْمَانَ: دا يحيى بن سليمان الجعفى الكوفى دي، ددهٔ احوال په كتاب العلم، باب "كتابة العلم" كښې تير شوى دى.(۲)

ابنُ وَهْب: دا د حديثو مشهور امام ابو محمد عبد الله بن وهب مصرى دي، ددهٔ احوال په كتاب العلم، باب "من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين" كښې تير شوى دى.(۳)

حَيْوَةُ: دا حيوة بن شُريح بن صفوان بن مالك ابو زرعه الحضرمى المصرى دي.

علامه ذهبى دې د الإمام الربانى، الفقيه، شيخ الديار المصريه، ابو زرعة التجيبى، المصرى په نامې سره ذكر كوى.(۴)

حافظ مزى وائى "الفقيه الزاهد العابد".(۵)

عبد الله بن وهب وائى: "ما رأيتُ أحداً أشد استخفاء بعمل من حيوة بن شريح، وكان يعرف بالإجابة، وكنا نجلس إليه للفقه فكان كثيراً مما يقول لنا: أبدلني الله بكم عموداً أقوم إليه أتلو كلام ربي ثم فعل ما قال، ثم تالى أن لا يجلس إلينا أبداً وما كنا نأتيه وقت صلاة إلا دخل وأغلق دوننا ودونه الباب ووقف يصلي".(۶)

ما د دوى نه زيات خپل (نيك) عمل پټونكي څوك هم نهٔ دي ليدلي، دوى په مستجاب الدعوات كيدو سره مشهور وو، مونږ به دوى ته د فقهې د حاصلولو د پاره تلو، نو دوى به اكثر دا وئيل، چې الله تعالى دې ما ته ستاسو په بدل كښې يوه ستن راكړى، چې هغې سره اودريدو سره څهٔ د خپل رب كلام لولم، او بيا دوى هم دغسې اوكړل، بيا دوى قسم اوكړو، چې دوى به مونږ سره كله هم نهٔ كينى، او مونږ چې به كله هم د مونځ په وخت كښې دوى ته راغلو، نو دوى به مونږ پريښودو، كوټې ته به داخل شو، دروازه به ئې بنده كړه، او مونځ ته به اودريدو.

---

(۱) الحديث أخرجه البخاري أيضًا في(۲،۹۲۶)كتاب الاستئذان،باب المصافحة،رقم:۶۲۶۴،وفي (۲،۹۸۱)، كتاب الأيمان والنذور،باب كيف كانت يمين النبي ﷺ،رقم:۶۶۳۲

(۲) اوګورئ: كشف الباري:۴،۳۲۷

(۳) كشف الباري:۳،۲۷۷

(۴) سير أعلام النبلاء:۶،۴۰۴

(۵) تهذيب الكمال:۷،۴۷۸

(۶) تهذيب الكمال:۷،۴۸۱

Maktaba Tul Ishaat.com

عبد الله بن المبارك وائي:

"ما وُصف لي أحد، ورأيته إلا كانت رؤيته دون صفته إلا حيوة بن شريح فإن رؤيته كان أكبر من صفته".[1]

او بعضو دا الفاظ نقل كړي دي: "وصف لي حيوة، فكانت رؤيته أكثر من صفته".[2]

يعنې د حيوة صفت ما ته چا بيان كړې وو، او ما چې كله هغه اوليدو، نو د هغوى د تعريف نه مې زيات اوموندلو، او نور خلق ددې په خلاف دومره نه وى، څومره چې بيانولې شي.

د دوى د تقوٰى، للهيت او د مقبوليت عند الله په قيصو كښې يوه دا بيان كړې شوې ده، چې ابن وهب وائي:

چې حيوه بن شريح ته به د كال شپيتهٔ دينار عطيه ملاويده، او هغوى چې به تر كومې پورې هغه شپيتهٔ دينار صدقه كړې نهٔ وو، كور ته به نهٔ راتلو، او بيا چې به كور ته راغلو نو هغه تولې پيسې به ئې د خپلې بسترې لاندې بياموندلې.

ددې خبرې د هغوى د ترهٔ يو ځوئى ته پته اولګيده، نو هغهٔ هم خپله عطيه واخسته او ټوله ئې خرچ كړه، چې كور ته راغلو، او وې كتل نو هيڅ ئې هم اونهٔ موندل، هغهٔ ددې حيوه ته شكايت اوكړو نو هغوى اووئيل:

"أنا أعطيتُ ربي بيقين، وأنت أعطيتَه تجربة".[3] ما الله تعالى ته په يو يقين سره وركړې، او تا د تجربې د پاره وركړې.

همدغه شان احمد بن سهل اردنى، د خالد الفزر نه نقل كوى، چې حيوه بن شريح په ژړا فرياد سره دعاء كونكې وو، او د هغوى ډير د غريبې حالت وو، يوه ورځ څهٔ هغوى سره ناست ووم، او هغوى په خلوت كښې دعاء كوله، ما اووئيل، الله تعالى دې په تا رحم اوكړى، كهٔ تهٔ د الله تعالى نه دا اوغواړې چې الله تعالى ستا دا معاشى بد حالى لرې كړى، (نو څومره ښهٔ به وې) هغهٔ سَم او چپ اړخ ته اوكتل نو څوك په نظر رانغلل، نو د زمكې نه ئې يو كانړې (كيټې) را اوچت كړو، او وې وئيل، "اللهم اجعلها ذهبًا" اې الله! دا سرهٔ زر جوړ كړې، نو هغه سرهٔ زر جوړ شو، په خدائې قسم چې د هغې نه ښكلې سرهٔ زر ما چرته هم اونهٔ ليدل...... بيا هغهٔ اووئيل، "وما خير في الدنيا إلا للآخرة" په دنيا كښې هيڅ خير نشته ما سوا ددې نه چې په دې سره د آخرت خير حاصل كړې شى...... بيا زما اړخ ته متوجه كيدو سره ئې اووئيل، "هو أعلم بما يصلح عباده" الله تعالى ښهٔ پوهيږى، چې د هغهٔ د بندګانو خير په څهٔ كښې دې، ما ورته اووئيل په دې سرو زرو څهٔ اوكړم؟ وې وئيل، دا خرچ كړه.[4]

---

[1] تهذيب الكمال: ١٤٨١،٧

[2] سيَر أعلام النبلاء: ١٤٠٥،٦

[3] سيَر أعلام النبلاء: ١٤٠٥،٦

[4] سيَر أعلام النبلاء: ٤٠٥،٦، وتهذيب الكمال: ١٤٨١،٧

Maktaba Tul Ishaat.com

ددهٔ یو بل قول ذکر کړې شوې دې، چې د مصر یو وزیر ورته یو وارې اووئیل:

"یا هذا! لا تُخلینّ بلادنا من السلاح ونحن بین قبطي لا ندري متى ینقض، وبین حبشي لا ندري متى یغشانا، وبین رومي لا ندري متى یحلّ بساحتنا وبربري لا ندري متى ینق".([1])

یعنې "حضرت! زمونږ ملك د اسلحې نه هیڅ کله هم نهٔ دې خالي کول پکار، ځکه چې زمونږ نه یو اړخ ته قبطیان دي، معلومه نهٔ ده چې کله وعده ماتوي، یو اړخ ته حبشیان دي، پته نهٔ لګي چې کله زمونږ محاصره کوي.

یو اړخ ته رومیان دي معلومه نهٔ ده چې کوم وخت کښې زمونږ په صحن او کور کښې راکوزیږي. او یو اړخ ته بربریان دي، پته نهٔ لګي چې کله شور شغرب او جنګ شروع کوي.

د جرح او تعدیل امامان ددهٔ په حقله دا قسمه رائې لري:

عبد الله بن احمد بن حنبل وائي:

"قیل لأبي: حَیوة بن شُریح، وعمرو بن الحارث؟ فقال جمیعًا، کأنه سوّى بینهما".([2])

د امام احمد بن حنبل نه پوښتنه اوکړې شوه، چې حَیوه بن شُریح افضل دې، یا عمرو بن الحارث؟ هغوی اووئیل دواړه! ګویا هغوی دا دواړه برابر ګرځول.

حرب بن اسماعیل د احمد بن حنبل نه نقل کوي، "ثقة، ثقة".([3])

اسحاق بن منصور د یحیٰی بن معین نه نقل کوي، "ثقة".([4])

ابو سعید بن یونس وائي، "کانت له عبادة وفضل".([5])

هغهٔ ډیر زیات عبادت کونکې او صاحب د فضیلت وو.

عبد الرحمٰن بن أبي حاتم وائي:

"سمعتُ أبي وسئل عن حَیوة بن شُریح وسعید بن أبي أیوب ویحیٰی بن أیوب فقال: حیوة أعلى القوم وهو ثقة وأحب إلي من المفضّل بن فَضاله".([6])

حَیوه د قوم د ټولو نه اعلٰی فرد او سړې دې، او ثقه دې، هغه ما ته د مفضّل بن فَضاله په شان خلقو نه هم زیات خوښ دې.

د عبد الله بن وهب، عبد الله بن المبارك او احمد بن سهل رائې هم پورته ذکر کړې شوې.

یعقوب بن سفیان وائي: "حدثنا المقرئ، قال: حدثنا حَیوة بن شُریح وهو کِندي، شریف، عدل، ثقة، رضيٌ،

---

[1]) سیر أعلام النبلاء: ۶،۴۰۵

[2]) تهذیب الکمال: ۷،۴۸۰

[3]) تهذیب الکمال: ۷،۴۸۰

[4]) تهذیب الکمال ۷،۴۸۰

[5]) تهذیب الکمال ۷،۴۸۰

[6]) تهذیب الکمال ۷،۴۸۰، الجرح والتعدیل: ۳،۳۰۵

Maktaba Tul Ishaat.com

توفي سنة ثمان وخمسين ومائة". [1]

ابن حبان هم په "الثقات" کښې ددهٔ ذکر کړې دې. [2]

ابن حجر هم ددهٔ د ثقه والی ذکر کړې دې، او د ابن وجاح په حوالې سره فرمائی:

"بلغني أن رجلاً كان يطوف ويقول اللهم اقض عني الدين فرأى في المنام إن كنت تريد وفاء الدين فأت حيوة بن شريح يدعو لك فأتى إلى الإسكندرية بعد العصر يوم الجمعة قال فأقمت حتى صار ما حوله دنانير فقال لي اتق الله ولا تأخذ إلا قدر دينك فأخذت ثلاثمائة". [3]

ما ته دا خبر ملاؤ شوې دې، چې يو سړی طواف کولو، او دا دعا ئې کوله، چې يا الله تعالی! زما قرض ادا کړې، بيا هغهٔ په خوب کښې اوليدل چې (هغهٔ ته اووئيلې شو) کهٔ ته د قرض ادا کول غوارې، نو حَيوه بن شُريح ته لاړ شه، هغه به ستا د پاره دعا اوکړی، هغه د جمعې په ورځ د ماخپګر نه ورستو اسکندريې ته راغې، بيا هغه وائی، زهٔ د هغهٔ (حَيوه) سره پاتې شوم، تر دې پورې چې د هغهٔ سړی نه ګير چاپيره دينارونه جوړ شول، هغهٔ اووئيل، د الله تعالی نه اويرېږه، او صرف دومره واخله، څومره چې ستا قرضه ده، نو ما درې سوه دينار واخستل.

د دوی (يعنی د حَيوه) په شيوخو او استاذانو کښې أبو هانئ حُميد بن هانئ، شُرحبيل بن شريك المعافري، بكر بن عمرو المَعافري، سالم بن غيلان، أبو يونس سُليم بن جُبير مولى أبي هريرة، ربيعة بن يزيد الدمشقي، أبو صخر الخراط، كعب بن علقمة التنوخي، يزيد بن عبد الله بن أبي الأسود، محمد بن عبد الرحمن بن نوفل وغيره شامل دی.

او په تلامذو او شاګردانو کښې ئې عبد الله بن المبارك، عبد الله بن وَهب، أبو عاصم الضحّاك بن مَخلد النبيل، ليث بن سعد، نافع بن يزيد، عبد الله بن يزيد المقرئ او عبد الله بن لهيعه وغيره ذکر کړې شوې دی. [4]

ددهٔ د وفات په حقله يو قول د ۱۵۳ دې، يو قول د ۱۵۸ دې، او يو قول د ۱۵۹ دې. [5]

أبو عَقِيلٍ زُهرةُ بنُ مَعبَدٍ: دا ابو عقيل زهرة بن معبد بن عبد الله بن هشام المدنی دې، ددهٔ احوال په کتاب الشركة، باب "الشركة في الطعام" وغيره کښې تير شوې دی.

عبد الله بن هشام: دا د زهره بن معبد نيکهٔ دې، او ددهٔ احوال هم په دغه کتاب الشركة، باب "الشركة في الطعام وغيره" کښې تير شوی دی، ددهٔ نوم عبد الله بن هشام بن زهرة ابن عثمان

---

[1] تهذيب الكمال ۱٤۸۰.۷

[2] كتاب الثقات: ۳۱۸.۳

[3] تهذيب التهذيب: ۳.۶۹.۷۰

[4] تهذيب التهذيب ۳.۶۹.۷۰، سير أعلام النبلاء: ۶.٤۰۵، وتهذيب الكمال: ۷.٤۷۹.۱٤۸۲

[5] سيرُ أعلام النبلاء: ۶.٤۰۵، وتهذيب الكمال: ۷.۱٤۸۲

Maktaba Tul Ishaat.com

التيمى دي، او دا د طلحة بن عبيد الله د ترهٔ ځوئي دې.[1]

قوله: وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ: دا د هغه حديث برخه ده كوم چې په كتاب الأيمان والنذور كښې راروان دې، او هم هلته به ددې تفصيل هم راشى، دلته چې كومه جمله ده، وهو آخذ بيد عمر ددې نه د رسول الله ﷺ د حضرت عمر رضي الله عنه سره د محبت او قربت اندازه كولې شى، او ښكاره خبره ده، په دې سره د باب او حديث مناسبت هم واضح دې.[2]

٧-باب: مَنَاقِبُ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ أَبِي عَمْرٍو الْقُرَشِيِّ رضي الله عنه

وَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «مَنْ يَحْفِرْ بِئْرَ رُومَةَ فَلَهُ الْجَنَّةُ». فَحَفَرَهَا عُثْمَانُ. وَقَالَ «مَنْ جَهَّزَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ فَلَهُ الْجَنَّةُ». فَجَهَّزَهُ عُثْمَانُ. [ر: ٢٦٢٦]

حضرت عثمان رضى الله عنه: نوم او نسب ئې داسې دى، حضرت عثمان بن عفان بن أبى العاص بن أميه بن عبد الشمس ابن عبد مناف، ددهٔ د رسول الله ﷺ سره په عبد مناف باندې سلسله د نسب ملاويږى، بيا هم د رسول الله ﷺ او د حضرت عثمان رضي الله عنه په عبد مناف باندې ملاوونكو د پلارانو نيكونو په شمير كښې اختلاف دې، او د رسول الله ﷺ په مقابله كښې د عثمان په سلسلهٔ نسب كښې ددهٔ پلار عفان راځى، او په دې لحاظ سره عفان د رسول الله ﷺ د ترهٔ ځوئې. او حضرت عثمان رضي الله عنه ئې وراره (ابن الاخ) دې.

د دوى كنيت ابو عبد الله نقل كړې شوې دې، عبد الله د حضرت رقيه بنت رسول الله ﷺ د بطن نه پيدا شوې ددهٔ د ځوى نوم وو، چې د هغهٔ د شپږو كالو په عمر كښې وفات شوې وو، ابن سعد نقل كړې دى، په جاهليت كښې ددهٔ كنيت ابو عمرو وو،[3] بيا د اسلام قبولو نه ورستو د رقيې نه ددهٔ ځوئې عبدالله پيدا شو، نو ددهٔ كنيت ابو عبدالله شو، ابن سعد وائى، ددهٔ وفات په ۴هجرې كښې اوشو.[4] او ددهٔ د مور حضرت رقيې ددهٔ نه وړاندې په ۲هجرې كښې وفات شوې وو. او په دغه وخت كښې رسول الله ﷺ په غزوهٔ بدر كښې وو.

د دوى (يعنى د حضرت عثمان رضي الله عنه) بعضې ناقدين دې د ابو ليلى په كنيت سره يادوى، او په دې سره د هغوى منشاء او مقصد د حضرت عثمان رضي الله عنه په يخ طبعيت او نرم خوئ باندې تعريض دې.

ابن حجر وائى: "وكان بعض من ينتقصه يكنيه أبا ليلى يشير إلى لين جانبه".[5]

---

[1] فتح البارى: ٩/ ١٦٥

[2] إرشاد السارى: ٨/ ١١٨٤

[3] الطبقات الكبرى لابن سعد: ٣/ ١٥٣

[4] الطبقات الكبرى لابن سعد: ٣/ ١٥٣

[5] فتح البارى: ٩/ ١٦٧

Maktaba Tul Ishaat.com

د عثمان لقب ذو النورين دي، څنګه چې د حضرت علی رضی الله عنه د يو روايت الفاظ دي:
"ذاك امرؤ يدعى في السماء ذو النورين".[1] هم دا هغه سړی دی، چې هغهٔ ته په آسمان کښې ذو النورين وئيلې شی.
په ذو النورين سره د ملقب کيدو وجه: د ذو النورين لقب يوه وجه خو دا بيان کړې شوې ده، چې د دوی په نکاح کښې د رسول الله دوه لورياني سيده رقيه او سيده ام کلثوم راغلې دی، او ښکاره خبره ده، چې هغه دواړه د رسول الله ﷺ د مبارکو سترګو نور وو، دويمه وجه دا بيان کړې شوې ده، چې هغوی رضی الله عنه به په وترو کښې د قرآن کريم ختم کولو، نو قرآن يو نور دې، او قيام الليل دويم، دريمه وجه داده، چې په جنت کښې به هغهٔ ته دوه نوره ملاويږی.[2]
تر کومې پورې چې د حضرت عثمان رضی الله عنه د مور د اړخ نه د نسب تعلق دې، نو ددهٔ د مور نوم أروى بنت کُريز بن ربيعة بن حبيب بن عبد شمس بن عبد مناف دې، او ددهٔ د مور مور (يعنى نيا) ام حکيم البيضاء بنت عبد المطلب ده، چې د رسول الله ﷺ د پلار سکهٔ خور ده، نو حضرت عثمان رضی الله عنه ګويا د مور د اړخ نه هم د رسول الله ﷺ خورئې (ابن الاخت) دې (يعنى د پپو د لور ځوئې دی).[3]
د حضرت عثمان رضی الله عنه مور اسلام قبول کړې وو، او دا د خپل ځوی د خلافت په زمانه کښې وفات شوې ده، او هم حضرت عثمان رضی الله عنه دا دفن کړه، او د دوی پلار د جاهليت په زمانه کښې وفات شوې وو.[4]
قوله: مَن يَحفِرُ بئرَ رُومَةَ فَلَهُ الجَنَّةُ: دا تعليق امام بخاری په کتاب الوصايا کښې موصولاً روايت کړې دې.[5]
قوله: مَن جَهَّزَ جَيشَ العُسرَةِ: دا هم ددې (کتاب الوصايا په) پورتنی روايت کښې مذکور دی.[6]
قوله: فَجَهَّزَهُ عُثمَانُ: د "جيش العسرة" نه تبوک مراد دې، او د عبد الرحمن بن حباب السلمی نه منقول دی، چې په دې کښې حضرت عثمان رضی الله عنه درې سوه اوښان ورکولو سره خپله برخه ملاؤ کړه.[7]
او د عبد الرحمٰن بن سمره نه روايت کړې شوی دی، چې په دې کښې حضرت عثمان رضی الله عنه زر

---

[1]) فتح الباری: ۹/۶۷
[2]) إرشاد الساری: ۸/۱۸٤
[3]) فتح الباری: ۹/۶۷
[4]) فتح الباری: ۹/۶۷
[5]) اوګورئ: صحيح البخاری، كتاب الوصايا، باب إذا وقف أرضًا أو بئرًا، رقم: ۲۷۷۸
[6]) صحيح البخاری، رقم: ۲۷۷۸
[7]) جامع الترمذی، أبواب المناقب، باب مناقب عثمان بن عفان: ۲/۲۱۱

Maktaba Tul Ishaat.com

دينار راؤړل او د رسول الله ﷺ په جهولئ كښې ئې اوغورځول.[1]

د ابن عدى په يو روايت كښې د لس زرو دينارو ذكر دې، ولې ددې سند كمزورې دې، او د روايت الفاظ دى، "فجاء عثمان بعشرة آلاف دينار".[2]

حافظ ابن حجر وائى، كيدې شى، چې لس زره درهم ئې بيان كړې وى، (دينار نه).

نو بيا به دا د هغه روايت مطابق شي، چې په هغې كښې د زرو دينارو ذكر دې، ځكه چې زر دينار د لسو زرو درهمو برابر وى.[3]

په دې باب كښې مصنف پنځه حديثونه ذكر كړې دى.

۳۴۹۲:[4] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى -رضي الله عنه- أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- دَخَلَ حَائِطًا وَأَمَرَنِي بِحِفْظِ بَابِ الْحَائِطِ، فَجَاءَ رَجُلٌ يَسْتَأْذِنُ، فَقَالَ «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَإِذَا أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ يَسْتَأْذِنُ فَقَالَ «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَإِذَا عُمَرُ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ يَسْتَأْذِنُ، فَسَكَتَ هُنَيْهَةً ثُمَّ قَالَ «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ عَلَى بَلْوَى سَتُصِيبُهُ». فَإِذَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ.

قَالَ حَمَّادٌ وَحَدَّثَنَا عَاصِمٌ الأَحْوَلُ وَعَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ سَمِعَا أَبَا عُثْمَانَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي مُوسَى بِنَحْوِهِ، وَزَادَ فِيهِ عَاصِمٌ أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ قَاعِدًا فِي مَكَانٍ فِيهِ مَاءٌ، قَدِ انْكَشَفَتْ عَنْ رُكْبَتَيْهِ أَوْ رُكْبَتِهِ، فَلَمَّا دَخَلَ عُثْمَانُ غَطَّاهَا. [ر: ۳۴۷۱]

رجال الحديث

سُلَيْمَانُ بنُ حَرب: دا ابو ايوب سليمان بن حرب بن بُجَيل ازدى واشحى بصرى دې، ددهٔ احوال په "كتاب الإيمان، باب مَن كَرِهَ أن يعود فى الكفر كما يكره أن يلقى فى النار، من الإيمان" كښې تير شوې دى.[5]

حَمَّاد: دا حماد بن زيد بن درهم ازدى بصرى دې، ددهٔ احوال د كتاب الإيمان، باب "وان طائفتين من المؤمنين اقتتلوا فاصلحوا بينهما، سماهم المؤمنين" لاندې تير شوې دى.[6]

أيُّوب: دا ايوب بن أبى تميمه كيسان سختيانى بصرى دې، ددهٔ احوال د "كتاب الإيمان، باب حلاوة الإيمان" لاندې تير شوې دى.[7]

---

[1]) جامع الترمذى، أبواب المناقب، باب مناقب عثمان بن عفان: ۲۱۱/۱۲.
[2]) كنز العمال، رقم: ۳۶۱۸۹، ۳۸/۱۳، مؤسسة الرسالة.
[3]) فتح البارى: ۶۷/۹.
[4]) الحديث سبق تخريجه فى باب قول النبى لو كنتُ متخذاً خليلاً.......رقم: ۳۶۷۴.
[5]) كشف البارى: ۱۰۵/۲.
[6]) كشف البارى: ۲۱۹/۱۲.
[7]) اوګورئ: كشف البارى: ۲۶/۲.

Maktaba Tul Ishaat.com

ابی عُثْمَانَ: دا ابو عثمان عبد الرحمٰن بن ملئ النهدی دې، دده احوال په کتاب مواقیت الصلوٰة، باب "الصلاة كفارة" کښې تیر شوې دی.........
ابی مُوسَیٰ: دا د رسول الله ﷺ صحابی حضرت ابو موسیٰ عبد الله بن قیس الأشعری دې، دده احوال د کتاب الإیمان، باب "أيّ الإسلام أفضل" لاندې تیر شوې دی.[1]
قوله: دَخَلَ حَائِطًا: د حائط نه مراد باغیچه او باغ وغیره دی.[2]
په وړاندینی باب کښې د "من حیطان المدینة" الفاظ هم دی.[3]
قوله: فَسَكَتَ هُنَيْهَةً: هنیهة په ضمې د هاء او فتحې د نون سره تصغیر دې، معنی ئې ده قلیلاً.[4]
د "حماد" نه څوک مراد دی؟ قَالَ حَمَّادٌ وَحَدَّثَنَا عَاصِمٌ.........حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: د حماد نه حماد بن زید هم راوی د حدیث باب مراد دې، او د ابو ذر په روایت کښې د "حماد بن سلمه" ذکر دې، ولې صحیح اولنې قول دې.
حافظ ابن حجر د طبرانی نه یوسف القاضی د سلیمان بن حرب په طریقې سره "حدثنا حماد بن زید عن أیوب" په الفاظو سره دا حدیث ذکر کړې دې، او په آخر کښې ئې وئیلې دی:
قال حماد فحدثنی علی ابن الحکم وعاصم أنهما سمعا أبا عثمان یحدّث عن أبي موسیٰ نحوا من هذا، غیر أن عاصمًا زاد.......[5]
حافظ فرمائی مونږ ته د حماد بن سلمه روایت هم ملاؤ شوې دې، چې په هغې کښې ابو خیثمه په خپل تاریخ کښې د موسیٰ بن اسماعیل نه روایت کوی، خو هغه صرف د علی بن الحکم نه دې، (او د عاصم ذکر په هغې کښې نشته).[6]
او طبرانی هم د حجاج بن منهال او هدبة بن خالد په طریقې سره د حماد بن سلمه نه روایت کړې دې. ولې هغه هم صرف د علی بن الحکم نه دې، او په هغې کښې پورته ذکر کړې شوې اضافه او زیادت نشته.[7]
بیا هم ددې ټولو ذکر کولو نه ورستو حافظ صاحب فرمائی:

---

[1] اوګورئ کشف الباری: ۱/۶۹۰
[2] إرشاد الساری: ۸/۱۱۸۵
[3] اوګورئ حدیث: ۳۶۹۳
[4] إرشاد الساری: ۸/۱۱۸۵
[5] فتح الباری: ۹/۱۶۸
[6] فتح الباری: ۹/۱۶۸
[7] فتح الباری: ۹/۱۶۸

Maktaba Tul Ishaat.com

ثم وجدته في نسخة الصنعاني مثل رواية أبي ذر".(۱)
يعنى د صنعانى په نسخه كښې هم د "حماد بن سلمه" ذكر دې، څنګه چې د ابو ذر په نسخه كښې دې.
قوله: وَزَادَ فِيهِ عَاصِمٌ: د حماد ددې قول مقصد په اصل كښې د عاصم الاحول هغه زيادت بيانول دى، كوم چې د ايوب په طريقې كښې نشته.
ابن التين وائى، چې داؤدى ددې زيادت انكار كړې دې، او وئيلې ئې دى، چې په اصل كښې راويانو يو حديث په دويم كښې داخل كړې دې.
او دا الفاظ د يو بل حديث دى، چې په هغې كښې دا منقول دى، چې رسول الله ﷺ په كور كښې تشريف فرما وو، او د هغوى ﷺ فَخذ (پتون) مبارك كلاؤ وو، چې حضرت ابوبكر ﷜ راغې، بيا حضرت عمر ﷜ راغې، بيا كلهٔ چې حضرت عثمان ﷜ راغې، نو رسول الله ﷺ خپل پتون مبارك پټ كړو.(۲)
حافظ ابن حجر وائى، چې د داؤدى په دې قول كښې په اصل كښې د حضرت عائشې ﷝ يو حديث ارخ ته اشاره ده، چې د هغې الفاظ دادى: "كان رسول الله ﷺ مضطجعًا في بيته كاشفًا عن فخذيه أو ساقيه فاستأذن أبوبكر فأذن له وهو على تلك الحالة".
رسول الله ﷺ په خپل كور كښې دواړه پتونونه يا پنډئ كلاؤ كړې ملاست وو، حضرت ابوبكر صديق ﷜ اجازت اوغوښتلو، او رسول الله ﷺ په خپل حالت باندې وو..........
او بيا وراندې حضرت عائشه ﷝ رسول الله ﷺ ته مخاطب ده، او د هغې دا الفاظ دى: "ثم دخل عثمان فجلست وسوّيت ثيابك فقال: ألا أستحي من رجل تستحي منه الملائكة".(۳)
يعنى بيا حضرت عثمان ﷜ داخل شو، نو هغوى ﷺ كيناستل، او خپلې جامې ئې برابرې كړې.......؟ هغوى ﷺ اوفرمائيل، آيا زهٔ د هغه سړى نه حياء اونهٔ كړم، چې د هغهٔ نه فرشتې حياء كوى؟
او د مسلم په روايت كښې د حضرت عائشې ﷝ سوال په جواب كښې د رسول الله ﷺ دا الفاظ منقول دى:
"أن عثمان رجل حيي وأني خشيت أن أذنت له على تلك الحالة لا يبلغ إلي في حاجته".(۴)
يعنى حضرت عثمان ﷜ ډير حيادار سړې دې، او ما ته ويره ده، كهٔ زهٔ په دې حالت كښې هغهٔ ته دراتلو اجازت وركړم، نو هغه به (د حياء د وجهې نه) د خپلو ضرورياتو دپاره ما ته راؤنهٔ رسى.

۱) فتح البارى: ۹/ ۶۸
۲) فتح البارى: ۹/ ۶۸
۳) صحيح مسلم، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل عثمان: ۲/ ۲۷۷، رقم: ۲۴۰۱
۴) صحيح مسلم، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل عثمان: ۲/ ۲۷۷

Maktaba Tul Ishaat.com

خو د داؤدي دا قول او اعتراض په دې وجه صحيح نهٔ دی، چې د رسول الله ﷺ او حضرت عثمان رضي الله عنه په مينځ كښې داسې قسمه واقعه ډير واري هم راپيښيدې شي.
لهذا په دې سره د عاصم د پورتني روايت تغليط لازم نهٔ راځي، او بيا په خاصه توګه كله چې واقعې هم جدا جدا شي، او مخارج هم مختلف وي، نو دلته هم دغسې دي، چې مخرج جدا جدا دې.[1]
د واقعاتو د جدا جدا كيدو په صورت كښې د يو حديث په حديث كښې د داخلولو قول بلا دليل او بلا جواز دې.[2]

۳۴۹۳:[3] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ شَبِيبِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ يُونُسَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْأَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ قَالَا مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُكَلِّمَ عُثْمَانَ لِأَخِيهِ الْوَلِيدِ فَقَدْ أَكْثَرَ النَّاسُ فِيهِ. فَقَصَدْتُ لِعُثْمَانَ حَتَّى خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ، قُلْتُ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً، وَهِيَ نَصِيحَةٌ لَكَ. قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَرْءُ- قَالَ مَعْمَرٌ أُرَاهُ قَالَ - أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ. فَانْصَرَفْتُ، فَرَجَعْتُ إِلَيْهِمْ إِذْ جَاءَ رَسُولُ عُثْمَانَ فَأَتَيْتُهُ، فَقَالَ مَا نَصِيحَتُكَ فَقُلْتُ إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ بَعَثَ مُحَمَّدًا - صلى الله عليه وسلم- بِالْحَقِّ، وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ، وَكُنْتَ مِمَّنِ اسْتَجَابَ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ، فَهَاجَرْتَ الْهِجْرَتَيْنِ، وَصَحِبْتَ رَسُولَ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- وَرَأَيْتَ هَدْيَهُ، وَقَدْ أَكْثَرَ النَّاسُ فِي شَأْنِ الْوَلِيدِ. قَالَ أَدْرَكْتَ رَسُولَ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- قُلْتُ لَا وَلَكِنْ خَلَصَ إِلَيَّ مِنْ عِلْمِهِ مَا يَخْلُصُ إِلَى الْعَذْرَاءِ فِي سِتْرِهَا. قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا - صلى الله عليه وسلم- بِالْحَقِّ، فَكُنْتُ مِمَّنِ اسْتَجَابَ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَآمَنْتُ بِمَا بُعِثَ بِهِ، وَهَاجَرْتُ الْهِجْرَتَيْنِ كَمَا قُلْتَ، وَصَحِبْتُ رَسُولَ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- وَبَايَعْتُهُ، فَوَاللَّهِ مَا عَصَيْتُهُ وَلَا غَشَشْتُهُ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ، ثُمَّ أَبُو بَكْرٍ مِثْلُهُ، ثُمَّ عُمَرُ مِثْلُهُ، ثُمَّ اسْتُخْلِفْتُ، أَفَلَيْسَ لِي مِنَ الْحَقِّ مِثْلُ الَّذِي لَهُمْ قُلْتُ بَلَى. قَالَ فَمَا هَذِهِ الْأَحَادِيثُ الَّتِي تَبْلُغُنِي عَنْكُمْ أَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ شَأْنِ الْوَلِيدِ، فَسَنَأْخُذُ فِيهِ بِالْحَقِّ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ دَعَا عَلِيًّا فَأَمَرَهُ أَنْ يَجْلِدَهُ فَجَلَدَهُ ثَمَانِينَ. [۳۶۵۹، ۳۷۱۲]

رجال الحديث

احمَدُ بنُ شَبِيبِ بنِ سَعِيدٍ: دا احمد بن شبيب بن سعيد التميمی البصری دې، ددهٔ احوال په

[1] فتح الباری: ۹/۱۶۸
[2] فتح الباری: ۹/۱۶۸
[3] الحديث أخرجه البخاری أيضًا فی(۱/۵۴۶)كتاب مناقب الأنصار،باب هجرة الحبشة، رقم:۳۸۷۲، و(۱/۵۵۹)،باب مقدم النبی ﷺ وأصحابه المدينة،رقم:۳۹۲۷،ومسلم فی صحيحه(۲/۷۲)كتاب الحدود،باب حد الخمر،رقم:۱۷۰۶

Maktaba Tul Ishaat.com

كتاب الوضوء، باب "إذا شرب الكلب في إناء أحدكم فليغسله سبعًا" كښې تير شوې دى......

يُونُسَ: دا ابو يزيد يونس بن يزيد ايلى دې، ددۀ احوال په كتاب العلم، باب "من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين" كښې تير شوې دى.[1]

ابنُ شهَاب: دا ابوبكر محمد بن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب الزهرى دى، ددۀ احوال په "كتاب بدء الوحى" كښې د دريم حديث لاندې مختصر ذكر كړې شوې دى.[2]

عُروَةَ: دا عروة بن الزبير مشهور تابعى دې، چې د زبير بن العوام رضي الله عنه خوئې دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "أحب الدين إلى الله أدومه" لاندې تير شوې دى.[3]

عُبيدَ الله بنَ عَدِىّ بنِ الخيَارِ (النوفلى): ددۀ احوال په كتاب الأذان، باب "إمامة المفتون والمبتدع" كښې تير شوې دى.

المسوَرَ بنَ مَخرَمَةَ: دا مسور بن مخرمة بن نوفل دې، ددۀ احوال د كتاب الوضوء، باب "استعمال فضل وضوء الناس" لاندې تير شوې دى.

عَبدَ الرّحمٰنِ بنَ الاسوَدِ بنِ عَبدِ يَغُوثَ: ددۀ تذكره په كتاب المناقب، باب "مناقب قريش" كښې تيره شوې ده......

الوليد: دا وليد بن عقبه دې، څنګه چې د معمر په روايت كښې ددې تصريح ده.[4]

د حضرت سعد معزول كول او د وليد مقرر كول: حافظ ابن حجر وائى: ددۀ سلسلۀ نسب څۀ داسې ده: وليد بن عقبة بن أبي معيط بن أبي عمرو ابن أميه بن عبد شمس، دا د حضرت عثمان رضي الله عنه مور شريك (يعنى اخيافى) ورور دې.

حضرت عثمان رضي الله عنه دې د حضرت سعد بن أبى وقاص رضي الله عنه نه ورستو د كوفې ګورنر جوړ كړې وو، چې هغه د حضرت عمر رضي الله عنه په وصيت سره ولى الامر جوړ شوې وو، اول هغه حضرت سعد ګورنر جوړ كړو، د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه كښې هم ګورنر وو، بيا ئې هغه لرې كړو او خپل ورور وليد ئې ګورنر جوړ كړو.

دا د ۲۵هجرې خبره ده، او ددې بدلون سبب دا ښودلې شوې دې، چې حضرت سعد امير وو، او حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د بيت المال ذمه دار وو، حضرت سعد د حضرت عبد الله بن مسعود نه قرض واخستلو، عبد الله بن مسعود د هغې مطالبه اوكړه، چې د هغې په وجه ددې دواړو حضراتو په مينځ كښې خبرې تيزې شوې، ددې خبرې حضرت عثمان رضي الله عنه ته

---

[1] كشف البارى: ۳، ۱۲۸٤

[2] كشف البارى: ۱، ۱۳۲۶

[3] كشف البارى: ۲، ۱٤۳۶

[4] اوګورئ حديث: ۱۳۸۷۲

Maktaba Tul Ishaat.com

پته اولګيده،نو هغه په دوارو باندې د سختې غصې اظهار اوکړو،او حضرت سعد ئې معزول کړو،او وليد چې د جزيرې ګورنر وو،ئې راؤغوښتلو اود کوفې ګورنر ئې اوټاکلو.[1]

ددې اجمال تفصيل دادې،چې سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه د حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه د خلافت کښې د کوفې ګورنر وو،د ١٧هجري نه تر ٢٠يا٢١ هجرې پورې.بيا اهل کوفه خليفة المسلمين حضرت عمر رضی الله عنه ته راغلل،شکايت ئې اوکړو، حضرت عمر رضی الله عنه ددې شکايتونو په وجه حضرت سعد معزول کړو،او د هغهٔ په ځائې ئې عمار بن ياسر د کوفې ګورنر جوړ کړو،ورستو حضرت عمر رضی الله عنه د هغې شکايتونو معلومات اوکړل،نو هغه درې واړه شکايتونه غلط او بې بنياده وو، شکايت کونکې او په حضرت سعد باندې الزام لګونکې اصل ستر مشر (چې د هغهٔ نامه ابو سعده وو) ته حضرت سعد خيرې اوکړې،او څنګه چې هغهٔ وئيلي وو،هغه سرې هم هغسې شو.

په کتاب الصلوت کښې د هغوی ددې واقعې متعلق تفصيلی حديث مذکور دې.[2]

حضرت عمر رضی الله عنه هم د معلوماتو نه ورستو فرمائيلی وو:

فانی لم أعزله من عجز ولا خيانة.[3]

ما هغهٔ د کوتاهې او بې ديانتې د وجهې نه نهٔ وو معزول کړې.

ددې بې بنياده معزولئ تلافي د پاره حضرت عمر رضی الله عنه داسې اوکړل،چې خپل ورستو راتلونکی خليفه ته ئې په دې الفاظو وصيت اوکړو:

"أوصی الخليفة من بعدی أن يستعمل سعد بن أبی وقاص فإنی لم أعزله عن سوء".[4]

يعنی زهٔ خپل ورستو راتلونکی خليفه ته وصيت کوم،چې هغه حضرت سعد عامل جوړ کړی،ځکه چې ما هغه د څهٔ بدئ د وجهې نه نهٔ دې معزول کړې.

نو حضرت عثمان رضی الله عنه د سيدنا حضرت عمر رضی الله عنه ددې وصيت پوره کولو سره حضرت مغيره بن شعبه معزول کړو،او د هغهٔ په ځائې ئې حضرت سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه د کوفې ګورنر مقرر کړو،او طبری وائې:

وكان أول عامل بعث به عثمان سعد بن أبی وقاص علی الكوفة.تاريخ الطبری: ١٢،٥٩٠

يعنی اولنې عامل چې هغه حضرت عثمان رضی الله عنه ليږلې وو،هغه هم دغه حضرت سعد رضی الله عنه وو، چې هغه د کوفې ګورنر جوړ کړې شو.

حضرت سعد د کوفې ګورنر کله جوړ شوې وو؟:حضرت سعد د کوفې عامل کله جوړ کړې شوې وو،په دې کښې دوه قوله دی:

---

[1]) فتح الباری:١۶٩،٩

[2]) اوګورئ:کتاب الصلٰوة،باب وجوب القراءة اللإمام والمأموم............،رقم:١٧٥٥

[3]) فتح الباری:١٣٠٢،٣

[4]) تاريخ الطبری:١٥٩٠،٢

Maktaba Tul Ishaat.com

يو قول خو دادې، چې په ۲۴ هجرۍ كښې كله چې حضرت عثمان رضي الله عنه خليفه مقرر كړې شو، نو هم په دغه كال هغهٔ حضرت مغيره معزول كولو سره سعد رضي الله عنه د كوفې گورنر مقرر كړو، او دويم قول د واقدى دې، هغه وائى حضرت عمر رضي الله عنه دا وصيت كړې وو، چې ددهٔ مقرر كړې شوې عاملين دې يو كال پورې پاتې كړې شى، لهذا حضرت عثمان رضي الله عنه يو كال ورستو حضرت مغيره بن شعبه رضي الله عنه معزول كولو سره سعد بن أبى وقاص رضي الله عنه گورنر جوړ كړو، يعنى په ۲۵ هجرۍ كښې.[1]

بيا حضرت سعد بن أبى وقاص گورنر جوړ شو، نو هغهٔ د حضرت عبد الله بن مسعود نه قرض واخستلو، حضرت عبد الله بن مسعود د بيت المال وزير وو، ورستو بيا كله چې عبد الله بن مسعود د هغهٔ (سعد) نه قرض واپس اوغوښتلو، نو سعد اووئيل، د هغې بندوبست نهٔ دې كړې شوې، په دې سره د دواړو په مينځ كښې خبرې تيزې شوې، نو حضرت عبد الله بن مسعود د حضرت سعد نه په قرض اخستلو كښې مدد د پاره خلقو ته آواز اوكړو، او سعد بن أبى وقاص خلق د عبد الله بن مسعود نه د نور مهلت اخستلو د پاره راؤغوښتل.

طبرى وائى د سعد بن أبى وقاص رضي الله عنه ورارهٔ (يعنى د ابن الاخ) هاشم بن عتبه په وړاندې د دواړو حضراتو په مينځ كښې يو بل ته سختې خبرې اوكړې شوې، چې په دې باندې هاشم اووئيل: "والله إنكما لصاحبا رسول الله ﷺ ينظر إليكما".

يعنى په خدائې قسم! تاسو دواړه د رسول الله ﷺ صحابه ئې، او ستاسو عمل ته كتلې شى، (يعنى خلق ستاسو عمل ته گورى)

په دې باندې حضرت سعد يو لرگې واخستلو او حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه ئې اووهلو، بيا ئې د بدعاء (خيرو) د پاره لاس پورته كړل، حضرت سعد مستجاب الدعوات وو، په دې وجه ابن مسعود ورته اووئيل:

ويلك قل خيرًا ولا تلعن: تباه شې ښهٔ خبره كوه، او لعنت مهٔ ليږه.

سعد اووئيل: "أما والله لولا اتّقاء الله لدعوتُ عليك دعوةً لا تخطئك".[2]

والله! كهٔ د خدائې ويره نهٔ وې، نو ما به تا ته داسې خيرې كړې وې، چې تهٔ به ترې نهٔ خطاء كيدې. (يعنى تا ته به ضرور در رسيدلې)

په دې باندې ابن مسعود رضي الله عنه په تيزئ سره اووتلو.

دا ټوله واقعه امير المؤمنين حضرت عثمان رضي الله عنه ته معلومه شوه، نو هغهٔ ابن مسعود اورټلو، او په عهده باندې ئې باقى اوساتلو، او حضرت سعد ئې معزول كړو.

او وليد بن عقبه ئې د جزيرې نه راغوښتلو سره گورنر جوړ كړو، تر پنځو كالو پورې هغه گورنر پاتې شو.

---

[1]) تاريخ الطبرى: ۲، ۱۵۹۰

[2]) تاريخ الطبرى: ۲، ۱۵۹۶

Maktaba Tul Ishaat.com

په وليد باندې د الزاماتو حقيقت: ددۀ په حقله په تاريخ کښې دا الفاظ منقول دي:
"كان أحب الناس في الناس وأرفقهم بهم، فكان كذلك خمس سنين وليس على داره باب". [1]
يعنى هغه په خلقو کښې د ټولو نه زيات محبوب او خلقو سره د ټولو نه زيات په نرمۍ باندې وړاندې راتلونکې وو، تر پنځو کالو پورې هغه هم دغسې پاتې شو، او د هغۀ کور دروازه نۀ وه.
بيا څۀ خلقو حضرت عثمان رضي الله عنه ته ددۀ شکايت اوکړو، او وې وئيل چې دۀ شراب څکلى دى، دا خبره خوره شوه، او هم په دې وجه په حضرت عثمان رضي الله عنه باندې هم خلقو رد بد وئيل شروع کړل.
مخالفينو دې د مجرمانو او خپلوانو په ملګرتيا کولو باندې متهم کړو.
ددې الزاماتو حقيقت خو الله تعالى ته پته ده، بيا هم د تاريخ نه دا اندازه کيږي، چې د ذاتى خفګان په وجه باندې خلقو د هغۀ خلاف دا قيصه جوړه کړې وه، او دويمه خبره دا وه، چې خواص ددۀ (يعنى د وليد) مخالف او عوام موافق وو.
طبرى وائي: "كان الناس في الوليد فرقتين، العامة معه والخاصة عليه". [2]
يعنى خلق ددۀ په حوالې سره په دوؤ ډلو کښې تقسيم وو، عوام ددۀ ملګرى او خواص مخالف وو.
په هر حال کښې د خلقو په اصرار او مطالبې باندې وليد حضرت عثمان رضي الله عنه معزول کړو، په هغۀ ئې حد جارى کړو، او سعيد بن العاص ئې ګورنر مقرر کړو.
وليد بن عقبه ډير سخى هم وو، او په عوامو باندې په خرچ کولو کښې به ئې ډير ذ سخاوت نه کار اخستلو، خلقو به د هغۀ په حقله د خپلو جذباتو اظهار په دې ډول کولو:

يا ويلنا قد عزل الوليدُ ... وجاءنا مجوّعًا سعيدُ
ينقص في الصاع ولا يزيدُ ... فجوّع الإماءُ والعبيدُ [3]

قوله: ما يمنعك أن يتكلم عثمان: د معمر چې د زهرى نه کوم روايت دې، باب "هجرة الحبشة" کښې، په هغې کښې دا الفاظ دي: "ما يمنعك أن تكلم خالك عثمان في أخيه الوليد بن عقبة" [4]
يعنې مسور بن مخرمه او عبد الرحمن بن الاسود عبيد الله بن عدى بن الخيار ته اووئيل، چې تۀ خپل ماما (حضرت عثمان رضي الله عنه) سره د وليد په حلقه خبرې ولې نۀ کوې؟
حضرت عثمان رضي الله عنه د عبيد الله بن عدى بن خيار ماما څنګه جوړيدو، نو د هغې تفصيل داسې دې، چې د عبيدالله مور ام قتال بنت الاسد بن أبى العاص بن اميه وه، او هغه د

[1]) تاريخ الطبرى: ١٥٩٦،٢
[2]) تاريخ الطبرى: ١٦١٢،٢
[3]) تاريخ الطبرى: ١٦١٢،٢
[4]) اوګورئ باب هجرة الحبشة، رقم: ٣٨٧٢

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت عثمان رضی الله عنه د تره لور وه،او د مور په نزدې خپلوانو باندې د ماما اطلاق کیدل خو ښکاره خبره ده، کیږي،لهذا حضرت عثمان رضی الله عنه د عبید الله بن عدی ماما شو.[1]

قوله: لأخيه: لام تعليليه دې،یعنی دده د ورور په وجه،یا په معنٰی د عن دې،یعنی دده په حقله[2]،او د هجرة الحبشة په روایت کښې د "فی أخيه" الفاظ دی،یعنی د ورور په حقله،د هغه متعلق.[3]

د ولید بن عقبه په حوالې سره په حضرت عثمان رضی الله عنه باندې رد بد: قَدْ أَكْثَرَ النَّاسُ فِيهِ........

یعنی خلقو د ولید بن عقبه متعلق ډیر ګډې وډې خبرې شروع کړې،لکه دا به ئې وئیل،چې هغه د سحر څلور رکعته اوکړل،او بیا خلقو اړخ ته متوجه کیدو سره ئې اووئیل "أزيدكم؟" آیا نور مونځ اوکړم؟ دا هغه د نشې په حالت کښې وئیل،هغه شراب څکلې وو،او په دې باندې خلق ډیر زیات خفه وو.

دا معنٰی خو په هغه صورت کښې ده، کله چې د "فيه" د ضمیر مجرور مرجع ولید وی.[4]

او د معمر بن راشد په روایت کښې "ولوكان أكثر الناس فى ما فعل به" دی.

په دې صورت کښې به معنٰی دا وی،حضرت عثمان رضی الله عنه چې ولید سره کومه معامله کړې وه،د هغې په حلقه به خلقو په کثرت سره خبرې کولې،لکه دا به ئې وئیل،چې هغه په ولید باندې حد الخمر ولې جاری نۀ کړو،دا اعتراض به ئې کولو،چې حضرت عثمان رضی الله عنه د سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه په شان صحابی لرې کولو سره دې(ولید)عامل جوړ کړو،حال دادې چې سعد په عشره مبشره کښې دې،په اهل شورٰی کښې دې،او هغه ته د سبقت إلى الإسلام او په علم دین کښې د کمال داسې داسې فضیلتونه حاصل دی،چې د هغې عشر عشیر(لسمه برخه)هم ولید ته حاصل نۀ دی.

او د حضرت عثمان رضی الله عنه په دې سلسله کښې عذر او جواب دا وو،چې حضرت سعد خو سیدنا عمر رضی الله عنه هم معزول کړې وو،څنګه چې په کتاب الصلوة کښې تیر شوی دی،[5] او دویم وارې چې دې ګورنر جوړ کړې شو،هغه خو صرف دې د پاره چې حضرت عمر رضی الله عنه دده د پاره وصیت فرمائیلې وو، "لانی لم أعزله عن خيانة ولا عجز".

څنګه چې په باب "مَقتَل عمر" کښې راروان دی.[6]او په دې وصیت کښې هم حضرت عمر رضی الله عنه

---

[1]) فتح الباري:۱۶۸.۹

[2]) فتح الباري:۱۹.۶۹

[3]) باب هجرة الحبشة،رقم:۳۸۷۲

[4]) إرشاد الساري:۱۱۸۶۸

[5]) كتاب الصلٰوة،باب وجوب القراءة......رقم:۱۷۵۵

[6]) اوګورئ حدیث:۳۷۰۰

Maktaba Tul Ishaat.com

دا الفاظ اوو ئیل "فإن أصابت الإمرةُ سعداً فهو ذاك وإلا فليسعن به أيكم ما أمّر" چې د امیر المؤمنین جوړیدونکی ته د صحیح کار کولو پته ورکوی، نۀ دا چې په هغۀ باندې د لازم کیدو.
او حضرت عثمان رضی الله عنه د وفادارئ او وضعدارئ ثبوت ورکولو سره د وړاندینی خلیفه حضرت عمر رضی الله عنه د خبرې لحاظ اوساتلو، او هم هغه (سعد رضی الله عنه) ئې گورنر جوړ کړو، ولې بیا حضرت عثمان رضی الله عنه هغه د ابن مسعود سره د قرض د جهگړې په وجه په دویم ځل معزول کړو، نو گویا چې د حضرت سعد د دوباره مقرر کولو سفارش وو، نو حضرت عثمان رضی الله عنه قبول کړو، او بیا چې کله شکایت راغې نو د شکایت په وجه بیا د هغۀ دویم وارې معزول کول هم پکار وو، یعنې د هغۀ د راوستلو هم وجه وه، نو د معزول کولو هم وجه وه، او حضرت عثمان رضی الله عنه کۀ خپل اختیارات استعمالولو سره حضرت سعد گورنر جوړولو باندې د تعریف او تحسین قابل دې، نو د هغۀ په لرې کولو باندې هم په دۀ باندې څۀ اعتراض نۀ دی کیدل پکار. او بیا د هغۀ نه ورستو تر کومې پورې چې د ولید د راوستلو تعلق دې، نو د هغې وجه دا وه، چې حضرت عثمان رضی الله عنه خپلو خپلوانو راوستلو سره اقرباء پروری نه صله رحمی کول غوښتل. او د هغۀ (ولید) استحقاق او ورستو د هغۀ کارونه او د خلقو په هغۀ اعتماد او اطمینان نه واضحه شوه، څنگه چې اوس لږ وړاندې د هغې تذکره راغلې وه.[1]
لهذا د حضرت عثمان رضی الله عنه د الزام او ملامتیا نښه او مورد جوړول هیڅ کله هم جائز نۀ دی، او بیا په خاصه توگه کله چې د ولید متعلق په خلقو کښې خاص تشویش گډ شو، او د هغۀ په بعضې جرمونو کښې شامل کیدل تقریبًا واضح او ثابت شو، هله حضرت عثمان رضی الله عنه په هغۀ باندې حد هم جاری کړو، چې ددې خبرې دلیل دې، چې د خپلولئ په خیال ساتلو کښې حضرت عثمان رضی الله عنه تر دې حده پورې تلو ته بالکل تیار نۀ دې، چې په هغې سره د الله تعالی ددین حدود د خپو لاندې راشی.

د حافظ صاحب دا الفاظ دا معامله تر کافی حده پورې واضحه کوی: "فلما ظهرله سوء سيرته عزله، وإنما أخر إقامة الحدّ عليه ليكشف عن حال من شهد عليه بذلك، فلما وضح له الأمر أمر بإقامة الحد عليه، وروى المدائني من طريق الشعبي أن عثمان لما شهدوا عنده على الوليد حبسه."[2]
کله چې د حضرت عثمان رضی الله عنه وړاندې د ولید بد اعمال ښکاره شو، نو هغوی رضی الله عنه دې معزول کړو، او په هغۀ باندې حد قائمول ئې په دې وجه مؤخر کړل، چې ددۀ خلاف د گواهی کونکو حالات معلوم کړی. بیا کله چې معامله واضحه شوه، نو د حد د قائمولو حکم ئې اوکړو، او مدائنی د شعبی په طریقې سره روایت کړې دې، کله چې د حضرت عثمان رضی الله عنه وړاندې گواهی اوکړې شوه، نو هغۀ ولید بندی کړو.

[1] تفصیل د پاره اوگورئ، فتح الباری: ۹، ۶۹
[2] فتح الباری: ۹، ۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: فَقَصَدْتُ لِعُثْمَانَ حَتَّى خَرَجَ: دلته د "حتى خرج" الفاظ دی، او د کشميهنی په روايت کښې د "حين خرج" الفاظ دی، "حتی" د انتهاء د غائې د پاره ده، په دې وجه دې صورت کښې به معنى دا وی، چې د قصد غايه او آخرى حد د حضرت عثمان رضی الله عنه راوتل وو. او په دويم صورت کښې به معنى دا وه، چې قصد عثمان سره د خروج عثمان اتفاق اوشو، يعنى ددې قصد کړې شوې وو، خو اتفاقًا هغه هم راؤتلو. او په اول صورت کښې يعنى د "حتى خرج" په صورت کښې به معنى دا وی، چې د قصد نه ورستو د عثمان رضی الله عنه انتظار اوکړې شو، تر دې پورې چې هغه راؤتلو.

دحتى والا روايت تائيد د معمر په روايت کښې "فانتصبت لعثمان حين خرج" [1] سره هم کيږی [2]

د حضرت عثمان رضی الله عنه مقصد د هر شر نه د بچ کيدو وو: يَاأَيُّهَا الْمَرْءُ مِنْكَ........ د معمر په روايت کښې د "أعوذ بالله منك" الفاظ دی، [3] يعنى زهٔ ستا نه په الله تعالى سره پناه غواړم.

په بعضې نسخو کښې د معمر د قول سره "أراه" يعنى زما خيال دې، دا الفاظ هم دی. [4]

او په دې کښې د استعاذې وجه دا وه، چې حضرت عثمان رضی الله عنه ته ويره وه، چې چرته هغهٔ (عبيد الله بن عدى) دهٔ ته داسې څهٔ خبره اونهٔ کړی، چې د هغې پوره کول د حضرت عثمان رضی الله عنه د پاره ممکن نهٔ وی، او داسې څهٔ مطالبه اونهٔ کړې شی، چې د هغې رد کول پکار وی. او د هغې په وجه بيا هغهٔ ته افسوس او زړهٔ ته ئې د خفګان احساس اوشی، نو هغوی رضی الله عنه اووئيل، چې ستا د خبرو او په هغې کښې د ممکن شر نه د الله تعالى پناه، ورستو به حضرت عثمان رضی الله عنه ته خيال راغلې وی، چې ددهٔ په خبره اوريدلو کښې څهٔ جرج وو. کيدې شی ددهٔ څهٔ بل حاجت وو. او ددهٔ په خبره کښې د شر په ځائې خير وی، نو هغهٔ پسې ئې أستاذې (قاصد) اوليږلو. او هغهٔ ئې راؤغوښتلو.

عبيد الله بن عدى وائى "فانصرفت فرجعت إليهما" زهٔ د عثمان رضی الله عنه خوا ته واپس راغلم، او لاړم مسور بن مخرمه او عبد الرحمن بن الاسود ته مې زما او د حضرت عثمان رضی الله عنه په مينځ کښې د کيدونکې خبرو په حقله اووئيل، دلته خو صرف د انصراف او رجوع ذکر دې، او د معمر په روايت کښې دا الفاظ مروى دی:

"فحدثتهما بالذى قلت لعثمان وقال لى، فقالا: قد قضيت الذى كان عليك". [5]

---

[1] صحيح البخارى، كتاب مناقب الأنصار، باب هجرة الحبشة، رقم: ۳۸۷۲

[2] فتح البارى: ۹، ۶۹

[3] صحيح البخارى، باب هجرة الحبشة، رقم: ۳۸۷۲

[4] إرشاد السارى: ۸، ۱۸۷

[5] صحيح البخارى، رقم: ۳۸۷۲

Maktaba Tul Ishaat.com

يعنى (هغې دواړو اووئيل) تا هغه حق ادا كړو، كوم چې په تا لازم وو، او اوس ته برى الذمه شوې ئې، برابره خبره ده. كۀ هغۀ ستا خبره په تفصيل سره واورى يا واؤنۀ رى.

په دغه وخت كښې د حضرت عثمان رضي الله عنه استاذې (قاصد) راغې إِذْ جَاءَ رَسُولُ عُثْمَانَ...... د معمر په روايت كښې ددې الفاظو زياتوالې دې:

"فبينما أنا جالس معهما إذ جآءني رسول عثمان، فقالالى: قد ابتلاك الله فانطلقت".

يعنى په دغه وخت كښې چې زۀ ددې دواړو حضراتو سره ناست ووم، ما ته د حضرت عثمان رضي الله عنه استاذې راغې، په دې باندې دې دواړو حضراتو ما ته اووئيل، الله تعالى تۀ په امتحان كښې واچولې......خير زۀ لاړم.

حضرت عثمان رضي الله عنه ته د تلو نه ورستو هغوى خپله مدعٰى وړاندې كړه، او هغې د پاره د تمهيد په توګه ئې د حضرت عثمان رضي الله عنه فضائل او مناقب ذكر كړل، چې په هغې كښې حضرت عثمان رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په دعوت إلى الإسلام باندې لبيك وئيل، د رسول الله ﷺ سره ډيره زمانه په صحبت كښې پاتې كيدل، د دوؤ هجرتونو (حبشې ته هجرت او مدينې ته هجرت) سعادت حاصلول وغيره داخل دى.

قوله: أَكْثَرَ النَّاسُ فِي شَأْنِ الْوَلِيدِ: د وليد بن عقبه په شان كښې به خلقو اكثر خبرې كولې......دلته خو صرف د دومره خبرې ذكر دې، او د معمر په روايت كښې دا الفاظ هم منقول دى: "فحق عليك أن تقيم عليه الحد".[1] نو ستاسو حق جوړيږى چې په هغۀ باندې حد جارى كړئ.

د عبيد الله بن عدى ولادت د رسول الله ﷺ په ژوند كښې شوې وو:

قوله: قَالَ أَدْرَكْتَ رَسُولَ اللهِ؟........ حضرت عثمان رضي الله عنه عبيد الله بن عدى ته اووئيل، ايا تا رسول الله ﷺ موندلې دې، يعنى تا د رسول الله ﷺ نه څۀ اوريدلى دى، او د هغوى ﷺ نه تا څۀ حاصل كړى دى، (په علم دين او هدايت كښې) د ادراك نه مراد دا نۀ دې، چې آيا تۀ د رسول الله ﷺ په ژوند كښې پيدا شوې ئې، او د رسول الله ﷺ ژوند مبارك تا موندلې دې كۀ نه؟ ځكه چې كۀ دا سوال وې نو حضرت عبيد الله به د هغې جواب په "لا" سره نۀ وركولو. ځكه كله چې د عبيد الله بن عدى ولادت اوشو، نو په هغه وخت كښې د الله تعالى رسول حيات وو. څنګه چې د مغازى په باب "قتل حمزة بن عبد المطلب" كښې راروان دى.[2]

حافظ ابن حجر عسقلانى رحمه الله فرمائى:

"ومراده بالإدراك إدراك السماع منه والأخذ عنه وبالرؤية رؤية المميز له ولم يرد هنا الإدراك بالسن فإنه ولد

[1] صحيح البخارى، رقم: ۳۸۷۲

[2] صحيح البخارى، كتاب المغازى، باب قتل حمزة بن عبد المطلب، رقم: ۴۰۷۲

Maktaba Tul Ishaat.com

في حياة النبي ﷺ فياتي في المغازي في قصة مقتل حمزة من حديث وحشي ابن حرب ما يدل على ذلك".(۱)

د سوال منشاء: حضرت عثمان رضي الله عنه د عبيد الله بن عدى شكايت اؤريدو سره دا سوال ولې اوکړو، چې آيا تا د رسول الله ﷺ نه څۀ اوريدلي دي؟

ابن التين وائي: "ليُنبِّه على أن الذي ظنه من مخالفة عثمان ليس كما ظنه".(۲)

يعني هغوى ﷺ عبيد الله ددې خبرې نه خبرول غوښتل، چې تا کوم ګمان کړې دې، او په څۀ پوهه شوې ئې، چې حضرت عثمان رضي الله عنه غلط وائي، داسې نۀ ده.

حافظ صاحب وائي، د حضرت عثمان رضي الله عنه ددې سوال د منشاء تائيد د امام احمد د هغه روايت نه هم کيږي، چې هغۀ د "سماك بن حرب عن عبادة بن زاهر" په طريقې سره په دې الفاظو نقل کړې دې: "سمعتُ عثمان خطب فقال: إنا والله قد صحبنا رسول الله ﷺ في السفر والحضر وإنّ ناساً يعلّمونى سنّته عسى أن لا يكون أحدهم رآه قط".(۳)

يعني په خدائې قسم! مونږ د رسول الله ﷺ په سفر او حضر کښې صُحبت او يوځائې والې اختيار کړې دې، او اُوس داسې خلق مونږ ته د رسول الله ﷺ سنت ښائى، کيدې شې چې هغوى رسول الله ﷺ ليدلې هم نۀ وى.

د عدى بن خيار متعلق اختلاف: په روايت کښې د عبيد الله بن عدى بن خيار ذکر دې، چې د هغۀ متعلق دا هم ذکر شو، چې هغه په مکه مکرمه کښې د رسول الله په حيات کښې پيدا شوې وو. دلته بعضې حضراتو دا هم نقل کړى دى، چې دا مذکوره قيصه د عبيد الله بن عدى نۀ ده، بلکه پخپله د عدى بن خيار ده.(۴)

همدغه شان د عدى بن خيار متعلق د ابن ماکولا وغيره رائې داده، چې هغه د کفر په حالت کښې قتل کړې شوې وو، او په اسلام باندې مشرف شوې نۀ وو.(۵)

او حافظ ابن حجر وغيره فرمائى، چې دا صحيح نۀ ده، بلکه هغه مسلمان شوې وو، څنګه چې ابن سعد په "فتحيين" کښې د هغۀ ذکر کړې دې.(۶)

---

(۱) فتح الباري: ۹/ ۷۰.

(۲) فتح الباري: ۹/ ۷۰.

(۳) فتح الباري شرح البخاري کښې دا روايت په دې الفاظو سره منقول دې، او په مسند احمد کښې داسې مروى دې، "سمعتُ عثمان يخطب فقال: إنا والله قد صحبنا رسول الله في السفر والحضر. فكان يعود مرضانا، ويتبع جنائزنا، ويغزو معنا، ويواسينا بالقليل والكثير. وإن ناسًا يعلمون به عسى أن لا يكون أحدهم راٰه قط. مسند احمد، مسند عثمان بن عفان، رقم: ۵۰۴

(۴) فتح الباري: ۹/ ۷۰.

(۵) الاكمال لابن ماكولا: ۶/ ۴۳.

(۶) الاصابة في تميز الصحابة الترجمة: ۵۴۸۲، والجزء المتمم لطبقات بن سعد، الطبقة الرابعة ممن أسلم عند فتح مكة، ومن بني نوفل بن عبد مناف............

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: وَلَكِنْ خَلَصَ: (په فتحې د خاء او ضمې د لام سره، یا په فتحې د لام او صاد سره په معنی د وصل) یعنی عبید الله بن عدی د حضرت عثمان رضی الله عنه په جواب کښې وائی، چې د رسول الله ﷺ څۀ خبره خو یقیناً ما نۀ ده اؤریدلې، ولې د رسول الله ﷺ تعلیمات او ارشادات ما ته په دومره خالص او اصلی شکل کښې رارسیدلی دی، څومره خالص او اصلیت سره چې پرده کونکو پیغلو زنانو ته رسیدلې دی، مطلب دادې، چې د الله تعالی د رسول اقوال او افعال د الله تعالی د رضا او قضاء مطابق هر لرې او نزدې ته اورسیدل، تر دې پورې چې پرده کونکو زنانو ته هم اورسیدل، نو بیا زما په شان د هغې طلب کونکی او خواهش کونکی نه هغۀ څنګه پټ پاتې کیدې شی۔ (1)

قوله: ثُمَّ أَبُوبَكْرٍ مِثْلُهُ ثُمَّ عُمَرُ مِثْلُهُ: معنی داده، چې حضرت عثمان رضی الله عنه څنګه د رسول الله ﷺ په حقله اووئیل، چې ما د هغۀ نافرمانی نۀ ده کړې، او تاسو ته مې دهوکه نۀ ده درکړې، همدغه ئې د ابوبکر رضی الله عنه او بیا د حضرت عمر رضی الله عنه په حقله هم اوفرمائیل، یعنی "ما عصیته ولا غششته" څنګه چې د معمر په روایت کښې ددې تصریح ده۔ (2)

قوله: أَفَلَيْسَ لِي مِنَ الْحَقِّ......؟: حضرت عثمان رضی الله عنه وائی، چې آیا مونږ ته د هغې حق نشته، د کومو چې هغوی یعنی (رسول الله ﷺ او دې دواړو صحابو رضی الله عنهما ته وو) یعنی اطاعت، تائید او د وفادارئ حق، چې حضرت عثمان رضی الله عنه د ځان نه د وړاندو په خپل ځان باندې لازم اوګڼړله، او هغه ئې ادا هم کړه، هم ددغه اطاعت او فرمانبردارئ هغه د خپلو لاندې خلقو نه خواهش لرلو، د معمر په روایت کښې دا الفاظ دی:

"أَفَلَيْسَ لِي عَلَيْكُم مِثْلُ الَّذِي كَانَ لَهُم عَلَيَّ؟". (3) آیا زما په تاسو باندې دومره حق نشته، څومره چې د هغوی په ما باندې وو ؟

قوله: فَمَا هَذِهِ الْأَحَادِيثُ؟: ددې مطلب د عبید الله بن عدی خبره او ددې په شان نورې ګډې وډې خبرې وې، چې په مختلفو طریقو سره به حضرت عثمان رضی الله عنه ته رسیدلې، او هغه دغه وې، چې حضرت عثمان رضی الله عنه ولید ولې نۀ معزولوی، او سزا ولې نۀ ورکوی، او حضرت سعد بن أبی وقاص ئې ولې معزول کړې دې وغیره وغیره۔

ددې ټولو اعتراضاتو په حوالې سره د حضرت عثمان رضی الله عنه موقف څۀ وو، هغۀ به څۀ جواب ورکولو، هغه اوس مختصراً بیان کړې شوې دی، نو دلته هغوی رضی الله عنه د عام اولس نه د اطاعت او وفادارئ خواهش ظاهر کړو، په شور جوړولو باندې ئې شکایت اوکړو او وې فرمائیل، دا څۀ خبرې دی، او څۀ قیصې دی؟ (4)

(1) فتح الباری:۹/۷۰

(2) صحیح البخاری، باب هجرة الحبشة، رقم:۳۸۷۲

(3) صحیح البخاری، رقم:۳۸۷۲

(4) فتح الباری:۹/۷۰

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: فَأَمَرَهُ أَنْ يَجْلِدَهُ: د كشميهنى په روايت كښې "أن يجلده" بالضمير دې.[1]
او د ابوذر عن الحموى والمستملى په نسخو كښې د ضمير په ساقط كولو سره دې، يعنى بغير د ضمير نه منصوب دې.[2]
حضرت عثمان رضی الله عنه په حد كښې تاخير په دې وجه فرمائيلې وو، چې هغوى معلومات او تحقيق كول غوښتل، او كله چې په تحقيق سره معلومه شوه، چې وليد ددې كار ارتكاب كړې دې، نو حد ئې پرې جارى كړو.[3]
قسطلانى فرمائى: "وإنما أخر عثمان إقامة الحد عليه ليكشف عن حال من شهد عليه بذلك فلما وضح له ذلك الأمر عزله وأمره عليًا بإقامة الحد عليه".[4]
د وليد خلاف ګواهى چا اوکړه؟ د وليد خلاف چې كومو دوؤ كسانو ګواهى كړې وه، په هغوى كښې يو عمران مولى عثمان وو، او دويم الصعب بن جثامة يا جثامة بن الصعب بن جثامه وو، او دا صحابى وو.[5]
دويم قول يعنى د جثامه بن صعب بن جثامه قول طبرى ذكر كړې دې، او يو بل روايت دادې، چې په ګواهى وركونكو كښې ابو زينب بن عوف الاسدى او ابو مورع الاسدى هم دى، او يو قول دا هم دې، چې ابو زينب، ابو مورع، جندب ابن زبير الازدى او سعد بن مالك الأشعرى دا ټول په ګواهى وركونكو كښې شريك دى.[6]
د كوړو په شمير كښې اختلاف: دلته په دې روايت كښې د "فَجَلَدَهُ ثَمَانِينَ" الفاظ دى، يعنى اتيا كوړې ئې اووهلو، او د معمر په "باب هجرة الحبشة" والا روايت كښې دا الفاظ دى، "فَجَلَدَ الوليد أربَعِين جَلدَة" يعنى وليد ئې څلويښت كوړې اووهلو.[7]
حافظ ابن حجر رحمه الله د معمر روايت راجح ګرځولو سره فرمائيلى دى:
"وهذه الرواية أصح من رواية يونس، والوهم فيه من الراوى عنه شبيب بن سعيد".[8]
يعنى د معمر روايت ډير صحيح دې، او دلته چې كوم د "ثمانين" ذكر دې، نو دا په اصل كښې

---

[1] فتح البارى: ۷۰.۹\
[2] إرشاد السارى: ۱۸۸.۸\
[3] اګر چې د بعضې محققينو وينا ده، چې په وليد باندې بعضې اهل كوفې د تعصب د وجهې نه الزام لګولې وو، او ابن عبد البر ددې ترديد كړې دې، اوګورئ: بذل المجهود فى حل أبى داؤد: ۱۵۷۲.۱۲\
[4] إرشاد السارى: ۱۸۸.۸\
[5] فتح البارى: ۷۱.۹، وإرشاد السارى: ۱۸۸.۸\
[6] تاريخ الطبرى: ۶۱۱.۲، وفتح البارى: ۷۱.۹\
[7] اوګورئ صحيح البخارى، رقم: ۳۸۷۳\
[8] فتح البارى: ۸۱.۹\

Maktaba Tul Ishaat.com

د یونس نه روایت کونکی شبیب بن سعید ته وهم شوې دې.د معمر د روایت تائید د مسلم په یو روایت سره هم کیږی.هغه روایت د ابوساسان نه مروی دې.او د هغې الفاظ دادی:

"شهدتُ عثمانَ بن عفان، أتي بالوليد قد صلّى الصبحَ ركعتَين ثم قال أزيدُكم؟فشهد عليه رجلان:أحدهما حُمران أنه شرب الخمر وشهد آخر أنه رآه يتقيأ،فقال عثمان:إنه لم يتقيأ حتى شربها،فقال يا علي!قم فاجلده،فقال علي قم ياحَسن!فاجلده،فقال الحسن:ولِّ حارَّها من تولى قارَّها!فكأنه وجد عليه،فقال:قم يا عبد الله بن جعفر!قم فاجلده،فجلَده وعلي يعُدُّ حتى بلغ أربعين،فقال:أمسك،ثم قال:جلَد النبيُّ ﷺ أربعين،وأبوبكرٍ أربعين،وعمرُثمانين،[1]وكلٌّ سنةٌ وهذا أحب إليَّ".[2]

ابو ساسان وائی زۀ حضرت عثمان ﷜ سره حاضر ووم،چې ولید بن عقبه راوستې شو.چې هغۀ د سحر مونځ کړې وو.او د دوۀ رکعاتو نه ورستو ئې وئیلې وو.چې آیا نور مونځ تاسو ته اوکړم؟(ددې مطلب دادې.چې هغه په دې نۀ پوهیدو.چې د سحر صرف دوه رکعته وی.او په دې نۀ پوهیدل ښکاره خبره ده.په دې وجه وو.چې هغه په خود نۀ وو.او د هغۀ توازن ګډ وډ شوی وو)۔

نو دوۀ کسانو د هغۀ خلاف ګواهی ورکړه،یو حُمران ګواهی ورکړه،چې دۀ شراب څکلی دی. او یو بل کس دا ګواهی ورکړه،چې ما دې د قیؤ(اُلټو)کوشش کولو په وخت کښې لیدلې دې.عثمان اووئیل.دۀ د قیؤ کوشش په دې وجه کړی دې،چې دۀ شراب څکلی وو.په دې وجه هغۀ اووئیل علی پاسه او دۀ ته کوړې ورکړه!علی ﷜ (خپل ځوی)حسن ته اووئیل، پاسه دې په کوړې اووهه.

حضرت حسن په دې باندې د ناراضګئ اظهار کولو سره اووئیل،چې د دۀ ګرمی دې اُوس هم هغه څوك اوزغمی.چا چې د دۀ د یخوالی نه فائده اخستله،یعنی ددۀ د هغه ښو ورځو او حکومت نه فائده اخستونکی وو،اُوس په دې سخت وخت کښې دې هم ددۀ په حوالې سره د خپلې ناخوښې او ګرانې ذمه دارئ پوره کړې،په حضرت عثمان ﷜ وغیره باندې تعریض وو.چې هغۀ د خپلوئ یا د بلې وجهې نه ولید ګورنر جوړ کړو،نو اُوس ددۀ د جرم په ثابتیدو باندې دې سزا هم هغه پخپله ورکړی،مونږ ولې ورکړو.چې د مزو د پاره هغه پخپله وو.او د سزاګانو د پاره بیا مونږ یو ؟

بیا حضرت علی ﷜ عبد الله بن جعفر ﷜ ته حکم اوکړو.نو هغه اودریدو او کوړې وهل ئې شروع کړل.او حضرت علی ﷜ کوړې شمیرلې،تر دې پورې چې هغۀ څلویښت کوړې

---

[1] د حضرت عمر ﷜ تر زمانې پورې ددې هیڅ حد متعین نۀ وو،بیا حضرت عمر ﷜ صحابۀ کرامو ﷡ سره مشوره اوکړه.حضرت علی ﷜ دۀ ته د اتیاؤ کوړو ورکولو مشوره ورکړه، قال مالك.....إن عمر بن الخطاب استشار في الخمر يشربها الرجل فإنه إذا شرب سكر.....فجلد عمر في الخمر ثمانين(أوجز المسالك:۱۵،۵۰۸)\

[2] صحيح مسلم،كتاب الحدود،باب حد الخمر،رقم:۱٤٤۵۷

Maktaba Tul Ishaat.com

اووهلې،نو حضرت علی رضی الله عنه اووئیل،اُوس اودریږه،بیا ئې اووئیل رسول الله ﷺ څلویښت کوړې وهلې دی،ابوبکر هم څلویښت کوړې اووهلې،او عمر اتیا کوړې اووهلې لهذا دواړه د سنت نه ثابت دی،او ما ته هم دغه(څلویښت کوړې)خوښې دی.

حدّ شُرب الخمر کښې د شوافعو مذهب: حافظ صاحب په ډیره واضحه توګه څلویښت کوړو والا حدیث ته ترجیح ورکړې ده،او د هغهٔ د صنیع نه دا هم معلومیږی،چې د هغهٔ له مخې هم څلویښت کوړې د شُرب الخمر حد دې،همدغه د امام شافعی مذهب دې،څنګه چې قسطلانی هم وئیلې دی،او د هغهٔ مُستدل د معمر پورتنې روایت دې،قسطلانی وائی:

"ومذهب الشافعی أن حدَّ الخمر أربعون لِمَا سبق فی روایة معمر،وحدیث مسلم عن أنس کان النبی ﷺ یضرب فی الخمر بالجرید والنعال أربعین نعم للإمام أن یزید علی الأربعین قدرها إن رآه،لما سبق عن عُمر ورآه علی حیث قال:وهذا أحب إلی کما فی مسلم".(1)

یعنی د امام شافعی له مخې حدّ خمر څلویښت کوړې دې،څنګه چې د معمر په روایت کښې دی،او د مسلم حدیث دې،د انس رضی الله عنه نه مروی دې،چې رسول الله ﷺ به د شرابو سزا په څانګه او پنړې سره څلویښت ضربونه ورکول،هاؤ! امام(خلیفه)کهٔ مناسب اوګنړی نو په دې کښې زیاتوالې هم کولې شی،څنګه چې د حضرت عمر رضی الله عنه په حوالې سره تفصیل وړاندې راغلې دې،چې هغوی اتیا کوړې ورکړې،او د(یو قول مطابق)حضرت علی رضی الله عنه هم ددې په حقله اوفرمائیل،چې دا ما ته زیات خوښ دې.

یعنی د څلویښتو نه زیاتې کوړې حد خو نهٔ دې،هنه ! زما په رائې کښې دا زیات غوره ده،چې اتیا کوړې وی،نهٔ چې څلویښت،معلومه شوه چې دا د څلویښتو نه زیات مقدار په رائې باندې دې،او د امیر د خوښې عمل دې.

قسطلانی د مذهب شافعی نوره توضیح او توجیه کولو سره فرمائی:

"لأنه إذا شرب سکر وإذا سکر هذی وإذا هذی افتری وحدُّ الافتراء ثمانون".(2)

یعنی اتیا کوړې په دې وجه دی،کله چې شراب څکونکې شراب څکی،نو هغهٔ نشه کیږی،او نشې والا بیا ګډې وډې خبرې کوی،او ګډې وډې خبرې کولو والا دروغ وائی،او د دروغو سزا(په محصناتو د قذف حد)اتیا کوړې ده،په دې وجه دهٔ ته هم اتیا کوړې ورکول پکار دی.

بیا امام شافعی په دې دواړو اقوالو-د څلویښتو کوړو والا او اتیا کوړو والا-کښې تطبیق داسې بیان کړې دې،چې څلویښت کوړې خو حد دې،او باقی څلویښت کوړې د تعزیر په توګه ورکولې شی،یعنی کهٔ امام ددې ضرورت محسوس کړی،نو دا دې هم جاری کړی،او کهٔ ضرورت محسوس نهٔ کړی نو نهٔ دې ورکوی.

د امام شافعی دا قول قسطلانی ذکر کړې دې او وې فرمائیل:

---

1) ارشاد الساری:۸/۱۸۸

2) ارشاد الساری:۸/۱۸۸

Maktaba Tul Ishaat.com

"وهذه الزيادة على الحدّ تعازير لا حدٌ والا لمّا جاز تركه".(١)

دا زیادت چې په حد باندې دې،دا تعزیر دې،نهٔ چې حد،ګنې دد ې پرېښودل به بیا جائزنهٔ وو.

او امام نووی،د امام شافعی او د امت د نورو فقهاؤ مذهبونه بیانولو سره فرمائی:

"واختلف العلماء فى قدر حد الخمر،فقال الشافعى وأبو ثور و داؤد وأهل الظاهر وآخرون: حده أربعون.قال الشافعى رضي الله عنه: للإمام أن يبلغ به ثمانين،وتكون الزيادة على الأربعين تعزيرات على تسببه فى إزالة عقله،وفى تعرضه للقذف،والقتل وأنواع الإيذاء وترك الصلاة وغير ذلك.........ونقل القاضى عن الجمهور من السلف والفقهاء منهم:مالك وأبو حنيفة والأوزاعى والثورى وأحمد وإسحاق رحمهم الله تعالى أنهم قالوا حده ثمانون،واحتجوا بأنه الذى استقر عليه إجماع الصحابة وأن فعل النبى ﷺ لم يكن للتحديد ولهذا قال فى الرواية الأولى نحو أربعين".(٢)

امام نووی د امام شافعی،ابوثور،داؤد ظاهری وغیره په حوالې سره یوه خبره خو دا کړې ده.چې د هغوی له مخې حدّ شرب الخمر څلوېښت کوړې دي،او دویمه خبره ئې دا اوکړه،چې د څلوېښتو نه د زیاتو هم هغه قائل دې،خو هغه د امام په صوابدید باندې ده،او ددې مطلب دادې چې هغه حد نهٔ دې،بلکه تعزیر دې.

د احنافو او جمهورو مذهب: او د امام ابوحنیفه،مالك،اوزاعی،سفیان ثوری،امام احمد، امام اسحاق وغیره له مخې هم اتیا کوړې حد شُرب الخمر دې،قاضی عیاض دا د جمهورو قول ګرځولې دې.او دې ته ئې ثابت په اجماع د صحابؤ وئیلې دې،او تر کومې پورې چې د رسول الله ﷺ په حوالې سره منقول دی،چې هغوی ﷺ څلوېښت کوړې اووهلې،نو دا د تحدید او تعین د پاره نهٔ دی،هم دغه وجه ده چې په یو روایت کښې د"نحو أربعين"الفاظ راغلی دی.یعنی څلوېښتو ته قریب قریب.

او د امام شافعی وغیره دلیل هم دغه د څلوېښتو د عدد تصریح ده،او د حضرت عمر رضي الله عنه دغه څلوېښت زیاتی کوړې امام شافعی په دې وجه تعزیر فرمائیلې دي،چې د هغې امام ته اختیار دې،د حضرت نبي کریم ﷺ او حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه هم څلوېښت کوړې وهل منقول دی، او د حضرت عمر رضي الله عنه نه اتیا،نو د نبي کریم ﷺ او د حضرت ابوبکر رضي الله عنه دا څلوېښت زیاتی کوړې پرېښودل،او د حضرت عمر رضي الله عنه هغه اختیارول په دې حوالې سره د امام د اختیار او صوابدید دلیل دې.

امام نووی دا تفصیل بیانولو سره وائی:

"وحجة الشافعى وموافقيه،أن النبى ﷺ إنما جلد أربعين كما صرح به فى الرواية الثانية وأما زيادة عمر فهى تعزيرات،التعزير إلى رأى الإمام إن شاء فعله وإن شاء تركه بحسب المصلحة فى فعله وتركه فرآه عمرُ ففعله ولم

---

١) إرشاد السارى:١٨٨/٨

٢) صحيح مسلم بحاشية النووى:١٢١٤/١١

Maktaba Tul Ishaat.com

يرة النبي ﷺ ولا أبوبكر ولاعلي فتركوه، وهكذا يقول الشافعي رحمه الله: أن الزيادة إلى رأي الإمام". (۱)
د امام شافعي او د هغهٔ د ملګرتيا کونکو د رائې دليل دادې، چې رسول الله ﷺ څلويښت کوړې اولګولې، څنګه چې په دويم روايت کښې ددې تصريح ده، او تر کومې پورې چې د حضرت عمر رضي الله عنه ددې زياتوالي تعلق دې، نو هغه د تعزيراتو نه دې، او تعزيرات د امام په صوابديد باندې وی، کهٔ هغه غواړی نو وردې کړی، او کهٔ نهٔ غواړی نهٔ دی ورکوی، برابره خبره ده کهٔ په کولو کښې مصلحت وی يا په پريښودو کښې، د حضرت عمر رضي الله عنه رائې دا شوه، چې ورکول پکار دی، نو هغهٔ جاری کړې، او د رسول الله ﷺ، او د حضرت ابوبکر او علي رضي الله عنهما رائې دا وه چې نهٔ دی ورکول پکار، نو هغوی پريښودې، نو همدغه شان امام شافعي فرمائي، چې زيادت (عن الحد) د امام (المسلمين) په رائې باندې دې.
او تر کومې پورې چې د احنافو د مذهب تعلق دې، نو څنګه چې هغه بيان کړې شوې دې، پوره اتيا کوړې د حد ګرځولو دې، او په دې کښې د څهٔ حد کيدل، او د باقي تعزير کيدل امام ابوحنيفه او نور ائمهٔ متبوعين نهٔ منی.
د احنافو دلائل: د احنافو دليل د صحابؤ اجماع ده، څنګه چې دلته د قاضي عياض او امام نووی په حوالې سره هم وئيلې شوی دی، صاحب د هدايې هم وائي:
"وحدّ الخمر والسكر في الحرّ ثمانون سوطًا لإجماع الصحابة". (۲)
د صحابهٔ کرامو رضي الله عنهم د اجماع په وجه باندې د آزاد سړی د پاره د شرابو او نشې حد اتيا کوړې دې.
ددې اجماع تفصيل دادې، چې د شُرب الخمر حد اول څلويښت کوړې وو، بلکه په پنړو، سوکونو، او کپړو وغيره باندې وهل به کافی ګڼړلې شو، بيا د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کښې هغوی رضي الله عنه څلويښت کوړې مقرر کړې، او بيا کله چې د هغهٔ د خلافت په آخر کښې د خلقو په کثرت سره په دې کښې مبتلا کيدلو سلسله شروع شوه، نو حضرت عمر رضي الله عنه اتيا کوړې وهل شروع کړل، او دا خو د صحابؤ په وړاندې او د هغوی په موجودګئ کښې وو، او په دې باندې چا اعتراض هم اونهٔ کړو، په دې وجه دا په اجماع سره ثابت اوګرځولې شو.
امام بخاری د سائب بن يزيد روايت نقل کړې دې، هغه فرمائي:
"كنا نُؤتى بالشارب على عهد رسول الله ﷺ وإمرة أبي بكر، وصدرًا من خلافة عمر، فنقوم إليه بأيدينا وأرديتنا حتى كان آخر إمرة عمر فجلد أربعين حتى إذا عتوا وفسقوا جلد ثمانين". (۳)
يعني د نبی کريم ﷺ په زمانه کښې به شارب الخمر مونږ ته راوستې شو، بيا د ابوبکر د امامت په دور کښې، او د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت په اولنۍ برخه کښې، نو مونږ به

---

(۱) صحيح مسلم: ۱۲۱۵،۱۱
(۲) الهداية: ۱۱۶،۴\
(۳) صحيح البخاری، کتاب الحدود، باب الضرب بالجريد والنعال، رقم: ۶۷۷۹

Maktaba Tul Ishaat.com

پاسیدو سره هغه په لاسونو (سوکونو) پنړو څادرونو باندې وهلو، تر دې پورې چې د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت آخري وخت راغې، نو هغهٔ څلویښت کوړې اووهلې، بیا چې خلق سرکشه شو او په فسق کښې مبتلاء شو، نو هغهٔ اتیا کوړې اووهلې.

علامه عیني فرمائي: "جلد ثمانين بحضرة أصحاب رسول الله ﷺ فلم ينكر عليه أحد منهم فحمل الإجماع".([1])

یعنی حضرت عمر رضی الله عنه د صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم په موجودګئ کښې اتیا کوړې اووهلې، او په هغوی کښې چا هم په دهٔ اعتراض اونهٔ کړو، لهذا دا اجماع اوګرځولې شوه.

همدغه شان امام مسلم رحمه الله د حضرت انس رضی الله عنه روایت نقل کړې دې، هغه فرمائي: "أن نبيّ الله ﷺ جلد في الخمر بالجريد والنعال ثم جلد أبوبكر أربعين، فلما كان عمر ودنا الناس من الرّيف والقرى، قال ما ترون في جلد الخمر؟ فقال عبد الرحمٰن بن عوف أرى تجعلها كأقل الحدود قال فجلد عمر ثمانين".([2])

یعنی رسول الله ﷺ به په پنړو وغیره باندې سزا ورکوله، بیا ابوبکر څلویښت کوړې وهل شروع کړل، کله چې د سیدنا عمر رضی الله عنه زمانه راغله، او خلق د باندو وغیره پورې خوارهٔ شول، نو هغوی (عمر) خلقو ته اووئیل، چې حد الخمر ستاسو په رائې څومره کیدل پکار دی؟ددې په جواب کښې عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه اووئیل، د ټولو نه د کم حد مقدار اتیا کوړې دې، نو هم اتیا کوړې دې وی، او حضرت عمر رضی الله عنه اتیا کوړې جاری کړې.

په شافعی مذهب باندې اعتراض: په امام شافعی او د هغهٔ په هم مسلکو باندې یو اعتراض خو دا کیږی. چې د هغوی له مخې څلویښت کوړې د تعزیر ګرځولې شی، او د تعزیر متعلق امام مسلم د باب "قدر أسواط التعزير" لاندې د ابو هريرة الأنصاری روایت نقل کړې دې، چې د هغې الفاظ دادی:

"لا يُجلد أحد فوق عشرة أسواط إلا في حدٍّ من حدود الله".([3])

یعنی د حد نه علاوه (تعزیراً) دې چا ته د لسو نه زیاتې کوړې ورنهٔ کړې شی.

دویم اعتراض دا واردیږی، چې د تعزیر مقدار خو په لازمی توګه د حد نه کم کیدل پکار دی، او دلته هغه ددې برابر دې؟

د شوافعو جواب: ددې په جواب کښې دا وئیلې شوی دی، چې دلته جنایتونه زیات دی، په دې وجه تعزیرات هم د یو نه زیات دی، ولې دا جواب په دې وجه تسلی بخش نهٔ دې، چې په دې شان سره خو بیا د اتیاؤ نه زیاتې کوړې ورکول هم تعزیراً جائز کیدل پکار دی، ځکه چې د جنایتونو خو څهٔ حد نشته، حال دادې، چې دا (یعنی د اتیاؤ نه زیاتې کوړې په تعزیر کښې)

---

[1] البناية شرح الهداية: ۶/ ۳۵۶

[2] صحيح مسلم، كتاب الحدود، باب حد الخمر، رقم: ۱۴۴۵۴

[3] صحيح مسلم، كتاب الحدود، باب قدر أسواط التعزير، رقم: ۱۴۴۶۰

Maktaba Tul Ishaat.com

ممنوع دى.

په دې وجه دويم جواب دا وركړې شوې دې،چې دا هغه ځانګړې حد دې،چې د هغې څۀ مقدار (يعنى څلويښت كوړې)خو حتمى دې،او څۀ د امام په صوابديد پورې معلق دې.[1]

د حنفى مذهب تائيد او ترجيح: او د مذهب حنفى تائيد خو يو په دې خبره باندې كيږى،چې د حضرت على رضي الله عنه ارشاد دې: "ما كنتُ أقيم على أحد حدًا فيموت فيه فأجد منه في نفسي إلا حدَّ الخمر لأنه إن مات وديته لأن رسول الله ﷺ لم يسنه".[2]

"كۀ زۀ په هر يو(مجرم)باندې حد جارى كړم او هغه مړ شى،نو زما هيڅ پروه نۀ وى،هنه ! كۀ شرابى ته د حد په دوران كښې مرګ راشى،نو زۀ به د هغۀ ديت ادا كوم،ځكه چې رسول الله ﷺ د هغې څۀ حد نۀ دې مقرر كړې".

ددې نه معلوميږى،چې څلويښت كوړې د حد په توګه مقرر كيدل هم محل د نظر دى،لهذا په څلويښتو او اتياؤ كوړو كښې د تطبيق دا صورت خو قابل قبول نۀ دې،چې بعضې ته حد او بعضې ته تعزير اووئيلې شى،يا بعضې حتمى او بعضې صوابديدى اوګرځولې شى،هاؤ ! دا تاويل او توجيه قرينِ قياس ده،چې اول ددې څۀ حد مقرر نۀ وو،بيا حضرت عمر رضي الله عنه په مشورې سره ددې مقدار متعين كړو،او دا د صحابۀ كرامو رضي الله عنهم اجماع قطعى او معتبر هم جوړ كړو.

دويم په دې خبرې سره ددې تائيد كيږى،چې كم نه كم مقدار د حد اتيا كوړې دې،څنګه چې د حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په حوالې سره نقل كړې شو،لهذا ددې نه كمه سزا حد نۀ شى ګرځيدلې.[3]

او دريمه خبره داده،چې چرته د څلويښتو كوړو ذكر دې،هغه هم په اصل كښې اتيا كوړې وې،څنګه چې د حضرت انس رضي الله عنه روايت امام مسلم نقل كړې دې:

"فجلده بجريدتين نحوا أربعين".[4]

په دوؤ څانګو سره ئې هغه څلويښت وارې اووهلو.

ددې اګر چې بعضې حضراتو دا معنى كړې ده،چې په دوؤ څانګو لړ لړ ضربونه وهلو سره څلويښت كوړې پوره شوې،بيا هم زمونږ حضرات ددې دا معنى بيانوى،چې په دوؤ څانګو ئې څلويښت كوړې اووهلې،او د دواړو مجموعه اتياؤ پورې اورسيده.[5]

د صحابۀ كرامو رضي الله عنهم په اثارو سره د حنفى مذهب تائيد: ابن أبى شيبه په خپل مصنف كښې د

---

[1] إرشاد السارى:۱۱۸۸،۸

[2] صحيح مسلم،كتاب الحدود،باب حد الخمر،رقم:۱۴۴۵۸

[3] اوګورئ:صحيح مسلم،كتاب الحدود،باب حد الخمر،رقم:۱۴۴۵۴

[4] صحيح مسلم،كتاب الحدود،باب حد الخمر،رقم:۱۴۴۲۷.

[5] شرح النووى على مسلم:۱۲۱۵،۱۱

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت علی رضي الله عنه اثر نقل کړې دې:

"حدُّ النبيذ ثمانون".(1) د نبیذو د څکلو حد څلویښت کوړې دې.

"أن عمر ضرب في الخمر ثمانين".(2) چې حضرت عمر رضي الله عنه د شرابو څکلو سزا اتیا کوړې وهلو سره ورکړه.

د ابن عباس رضي الله عنهما اثر ئې نقل کړې دې: "في السکر من النبيذ ثمانون".(3) که په نبیذ څکلو سره نشه شو، نو په دې کښې اتیا کوړې دی.

د شقیق الضبی نه ئې روایت کړې دې: "فيه الحد يضرب ثمانين".(4)

په دې کښې حد دې، چې د هغې مقدار اتیا کوړې دې.(5)

۳٤۹۴: (6) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ بْنِ بَزِيعٍ حَدَّثَنَا شَاذَانُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ الْمَاجِشُونُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ -رضى الله عنهما- قَالَ كُنَّا فِي زَمَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- لاَ نَعْدِلُ بِأَبِي بَكْرٍ أَحَدًا ثُمَّ عُمَرَ ثُمَّ عُثْمَانَ، ثُمَّ نَتْرُكُ أَصْحَابَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- لاَ نُفَاضِلُ بَيْنَهُمْ. تَابَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ. [ر: ۳٤۵۵]

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بنُ حَاتِم: دا محمد بن حاتم بن بزیغ البصری دې، ددهٔ احوال د کتاب الصلاة، باب "الصلاة إلى العنزة" لاندې تیر شوې دی.

شَاذَانُ: دا الاسود بن عامر الشامی البغدادی دې، د "شاذان" په لقب سره ملقب دې، ددهٔ احوال د کتاب الوضوء، باب "حمل العنزة مع الماء في الاستنجاء" لاندې تیر شوې دی.

عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي سَلَمَةَ المَاجِشُون: ددهٔ احوال د کتاب العلم، باب "السؤال والفتيا عند رمي الجمار" لاندې تیر شوی دی.(7) الماجشون بضم النون هم کیدې شی، په دې شان سره به د عبد

(1) مصنّف ابن أبي شيبه: ٤٣١/١٤، رقم: ٢٨٩٩٠

(2) مصنّف ابن أبي شيبه: ٤٣٣/١٤، رقم: ٢٨٩٩٩

(3) مصنّف ابن أبي شيبه: ٤٣٢/١٤، رقم: ٢٨٩٩٥

(4) مصنّف ابن أبي شيبه: ٤٣٢/١٤، رقم: ٢٨٩٩٦

(5) دلته د احنافو شوافعو او موالکو په مینځ کښې دا هم یو اختلاف دې، چې د شرابو د قئ کولو په بنیاد باندې به حد جاری کولې شي، یا نه. احناف او شوافع وانی، نه، او د مالکیو قول دې، چې جاری کیږی به، حدیث باب د امام مالک رحمه الله دلیل دې. انظر بذل المجهود: ١٥٧٠/١٢

(6) الحديث مر تخريجه في فضل أبي بکر بعد النبي ﷺ، رقم: ٣٧٦٦

(7) کشف الباري: ٥١٨/٤

Maktaba Tul Ishaat.com

العزيز صفت وى،او كۀ په كسرې د نون سره وى،نو د أبى سلمه صفت به وى،او هسې دغه دواړه په دې سره متصف شوى دى.[1]

عُبَيدُ الله:دا عبيد الله بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر العمرى دې،ددۀ احوال د كتاب الوضوء،باب "التبرز فى البيوت" لاندې تير شوى دى.

نَافع:دا نافع مولى عبد الله بن عُمر مشهور تابعي دې،ددۀ احوال د كتاب العلم،باب "ذكر العلم والفُتيا فى المسجد" لاندې تير شوې دى.[2]

ابن عُمَر:دا د رسول الله ﷺ صحابى عبد الله بن عمر رضي الله عنهما دې،ددۀ احوال د كتاب الإيمان،باب "الإيمان وقول النبى ﷺ بنى الإسلام على خمس" لاندې تير شوى دى.[3]

په خلفاء اربعوٴ كښې د فضيلت مسئله او د حضرت على رضي الله عنه مرتبه:دا حديث په فضائل أبى بكر كښې تير شوې دې،او هم هلته ددې ضرورى تشريح هم شوې ده،د خلفاء ثلثه يعنى د حضرت ابوبكر،حضرت عمر او حضرت عثمان رضي الله عنهم ددې ترتيب ذكرى مطابق د افضليت چې تر كومې پورې تعلق دې،نو په دې كښې خو څۀ مسئله نشته،او دا د اهل سنت والجماعت متفقه مؤقف دې،چې ابوبكر افضل الصحابه دې،ددې نه ورستو حضرت عمراو بيا حضرت عثمان رضي الله عنهم او په دې حوالې سره د حديث باب نه علاوه د ترمذى هم يو روايت دې،چې هغې حديث ته هغوى رحمه الله "صحيح غريب" وئيلى دى،او د هغې الفاظ دادى، "كنا نقول ورسول الله حي:أبوبكر وعمر وعثمان".[4]

او د طبرانى روايت ددې نه هم زيات صريح دې،چې د هغې الفاظ دادى: "كنا نقول:ورسول الله حي،أفضل هذه الأمة بعد نبيها أبوبكر وعمر وعثمان،فيسمع ذلك رسول الله فلا ينكره".[5]

ولې سوال دادې،چې ددې حديث منشاء او مراد كۀ صرف ظاهرى مفهوم بيانول دى،نو بيا خو حضرت على رضي الله عنه په هيڅ شمير كښې هم نۀ دې،حال دادې چې د هغۀ څلورمه مرتبه د اهل سنت والجماعت له مخې مسلمه ده......؟ددې متعلق علامه خطابى رحمه الله وائى:

"إنما لم يذكر ابن عمر عليا لأنه أراد الشيوخ وذوى الأسنان الذين كان رسول الله اذا حزبه أمر شاورهم وكان على فى زمانه حديث السن ولم يرد ابن عمر الإزراء بعلى ولا تأخره و رفعه عن الفضيلة بعد عثمان،فضله مشهور لا ينكره ابن عمر ولا غيره من الصحابة وإنما اختلفوا فى تقديم عثمان عليه".[6]

---

[1]) إرشاد السارى:۸،۱۸۸،وعمدة القارى:۱۵،۱۲۰۵

[2]) كشف البارى:٤،٦٥١

[3]) كشف البارى:۱،٦٣٧

[4]) فتح البارى:۹،۱۷۲

[5]) سنن الترمذى،باب فى مناقب عثمان،رقم:۳۳۷۰۷

[6]) المعجم الكبير:۱۲،۲۸۵،رقم:۱۳۱۳۲

Maktaba Tul Ishaat.com

يعنى حضرت ابن عمر راوى د حديث چې د حضرت علي رضي الله عنه ذكر نهٔ دې كړې، د هغې وجه داده، چې ابن عمر د لوئې عمر والا د هغه كسانو ذكر كول غوارى، چې د رسول الله ﷺ سره به وو، او هغوى ﷺ ته چې به كله يوه مسئله راپيښه شوه، نو هغوى ﷺ به د دوى سره مشوره كوله، او حضرت علي رضي الله عنه په دې وخت كښې نوې زلمې وو، او ددې قابل نهٔ وو، چې د هغهٔ نه رائې واخستې شى، لهذا د حضرت علي رضي الله عنه نوم په دې وجه نهٔ دې پريښودې شوې، چې هغه صاحب د فضيلت يا د هغهٔ نه د ورستو صحابؤ نه افضل نهٔ وو، او نهٔ ابن عمر د هغهٔ تحقير يا توهين كول غوښتل، بلكه صرف د نوى زلمى كيدو په وجه ئې د هغهٔ ذكر نهٔ دې كړې شوې، ګنې د هغهٔ فضيلت خو مشهور دې، او د هغې نه ابن عمر يا بل څوك انكار نهٔ شى كولې. اختلاف كهٔ دې، نو هغه په دې كښې دې، چې آيا حضرت علي رضي الله عنه د حضرت عثمان رضي الله عنه نه هم افضل دې، يا حضرت عثمان رضي الله عنه افضل دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله د خطابى دا رائې رد كړې ده، او وې فرمائيل، چې د حضرت علي رضي الله عنه د ذكر نهٔ كولو وجه صرف د هغهٔ نوې زلمې كيدل ګرځول صحيح نهٔ دى، ځكه چې د عمر په افضليت كښې څهٔ اثر او دخل نهٔ وى، او د جمهور اهل سنت له مخې د حضرت عثمان رضي الله عنه نه ورستو د حضرت علي رضي الله عنه د ټولو نه افضل كيدل، بيا د عشره مبشرؤ د باقى ټولو صحابؤ نه، او د بدريينو د نورو (غير بدريينو) نه افضل كيدل محقق او مسلم دى، په دې وجه (جمهور اهل سنت) ددې روايت په تاويل باندې متفق دى، نو يو تاويل خو دا كړې شوې دې، ابن عمر چې د حضرات أصحاب ثلاثؤ په مينځ كښې د تفضيل ترتيب ذكر كړې دې، ددې مطلب دادې، چې صحابؤ به د تفضيل په باب كښې اجتهاد كولو، نو ددې دريؤ حضراتو فضيلت په مذكوره ترتيب سره خو بالكل واضح دې، نو دا په يقين سره ذكر كولې شى، او د نورو حضراتو درجه په يقين سره نهٔ شى ذكر كولې، او تنصيص په دغه وخت كښې د چا په افضليت باندې نهٔ وو شوې. [1]

ددې تائيد د بزار په يو روايت سره هم كيږى، چې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه مروى دې، او د هغې الفاظ دادى: "كنا نتحدث أن أفضل أهل المدينة على بن أبي طالب". [2]

مونږ به وئيل چې په مدينې والؤ كښې د ټولو نه افضل على بن أبي طالب دې.

دلته دا تصريح كړې شوې ده، چې دا به د صحابؤ په خپل مينځ كښې خبرې وې، او هغوى به د خپلې رائې اظهار كولو سره دا وئيل.

د حضرت علي رضي الله عنه د افضل الصحابه كيدو تاثر: بيا كهٔ دا اوئيلې شى چې ددې نه خو د حضرت علي رضي الله عنه د ټولو نه افضل كيدل معلوميږى، او د باب په روايت كښې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه افضليت مذكور دې، نو ددې جواب دادې، چې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د دې قول تعلق د حضرت عمر رضي الله عنه د شهادت نه ورستو زمانې سره دې، او په دغه زمانه كښې په موجود خلقو

[1] فتح البارى: ۹، ۱۷۲
[2] مسند البزاز: ۵، ۵۵، رقم: ۱۶۱۶

Maktaba Tul Ishaat.com

كنبې د حضرت علي رضی الله عنه افضل ترين ګرځيدلو کنبې هيڅ د شك خبره نشته.(ما سوا ددې نه چې د هغهٔ د حضرت عثمان رضی الله عنه نه افضل کيدل لازم راشي،او ددې ذکر وړاندې راروان دې).
په هر حال کنبې د ابن عمر په حديث باب کنبې په صحابؤ کنبې د ابوبکر،عمر او عثمان رضی الله عنهم يو بل پسې افضل الصحابه کيدل معلوميږي.
پاتې شوه دا خبره چې حضرت علي رضی الله عنه هم د اهل سنت والجماعت له مخې د أصحاب ثلاثه نه ورستو د نورو نه افضل دې،او دلته د هغې ذکر هم نشته،نو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي.
چې د أصحاب ثلاثه د افضليت ترتيب د ابن عمر رضی الله عنه د حديث باب په شان رواياتو نه ثابت دې،او حضرت علي رضی الله عنه څلورم نمبر د حضرت سفينه د مرفوع روايت نه ثابتيږي،چې په هغې کنبې د "الخلافة ثلاثون سَنَةً ثم تصير مُلكاً" الفاظ راغلې دي،يعنې خلافت(راشده)به ديرش کاله وي،بيا به بادشاهت شروع شي.[1]
په حضرت عثمان رضی الله عنه او حضرت علي رضی الله عنه کنبې د افضليت مسئله: تر کومې پورې چې د حضرت عثمان او حضرت علي رضی الله عنهما په مينځ کنبې د تفاضل تعلق دې،نو په دې حوالې سره علامه کرماني د امام شافعي او احمد نه د تفضيل عثمان قول نقل کړې دې،او وې فرمائيل، امام شافعي رحمه الله دا په اجماع د صحابؤ او تابعينو باندې ثابت شوې ګرځولې دې. او د امام مالك مشهور قول هم دغه دې،او بيا فرمائي:
"........وكافةِ أئمةِ الحديث والفقه وكثيرمن المتكلمين".
چې هم دغه د فقهي او حديث د ټولو امامانو او د ګڼ شمير متکلمينو هم مذهب دې،او هم دغه د ابو الحسن أشعري او د قاضي ابوبکر باقلاني هم مذهب دې،خو په دې دواړو کنبې په دې خبره اختلاف دې،چې آيا دا افضل والې د حضرت عثمان رضی الله عنه قطعي دې يا ظني؟ نو أشعري اول قول يعني قطعيت اړخ ته مائل دې،او د باقلاني او د امام الحرمين دويم قول (ظنيت) اړخ ته ميلان دې.[2]
قسطلاني ددې د ظني کيدو د قائلينو مذهب ذکر کولو سره فرمائي:
"لم يقم عندنا دليل قاطعٌ على تفضيل بعض الائمة على بعض اذ العقل لا يدل على ذلك والاخبار الواردة في فضائلهم متعارضة ولا يمكن تلقي التفضيل ممن منع امامة المفضول ولكن الغالب على الظن أن أبابكر رضی الله عنه أفضل الخلائق بعد الرسول ثم عمر أفضلهم بعده وتتعارض الظنون في عثمان وعلي".
يعنې مونږ سره د بعضې ائمو د بعضې نورو په مقابله کنبې د افضليت څهٔ قطعي دليل نشته،ځکه ظاهره ده،چې عقل خو ددې تقاضا او په دې باندې دلالت نهٔ کوي،او اخبار په دې حوالې سره متعارض دي،او غالب ګمان دغه دې،چې ابوبکر رضی الله عنه خو د رسول الله ﷺ نه ورستو افضل الخلائق دې،ددې نه ورستو حضرت عمر رضی الله عنه افضل دې،او بيا د حضرت

---

[1] مسند احمد،رقم:۲۱۹۲۸،وسنن الترمذي،باب ما جاء في الخلافة،رقم:۲۲۲۶
[2] إرشاد الساري:۸/۱۸۹

Maktaba Tul Ishaat.com

عثمان رضی الله عنه او د حضرت علی رضی الله عنه په افضلیت کښې ظنون(او آراء)مختلف او متعارض دی، (لهذا دا خبره ظني شوه)[1]

علامه کرمانی رحمه الله د باب په روایت کښې د افضلیت په سلسله کښې د حضرت علی رضی الله عنه د ذکر نهٔ کیدو متعلق نور اوفرمائیل،چې اصولیین"کنا نفعل"(د مثبت)په صیغې سره تقریر ثابتوی،او په دې صیغه کښې خو اختلاف دې،او د"کنا لا نفعل"(منفی)په صیغې سره خو د چا له مخې هم تقریر نهٔ ثابتیږی،او دلته د"ثم نترك" په "کنا لا نفعل"باندې عطف دې،چې د هغې تقدیر به دا وی،"کنا نترك" ـ او"کنا نترك"په عدم فعل باندې د دلالت کولو په وجه د"کنا لا نفعل"په شان دې،لهذا ددې نه دا نهٔ ثابتیږی،چې صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم څو څو وارې د أصحاب ثلاثه نه وروستو په باقی صحابؤ کښې تفاضل پریښودو،او رسول الله ﷺ دا أؤریدلو او لیدلو سره چُپ شو،لهذا معلومه شوه،چې د دوی نه وروستو هیڅ یو کس هم د نورو نه افضل گرځول صحیح نهٔ دی۔

دا وئیل(چې په استمرار سره د تفاضل پریښودلو نه عدم جواز تفاضل ثابتیږی)په دې وجه صحیح نهٔ دی،چې د رسول الله ﷺ په سکوت علی استمرار الفعل نه تقریر ثابتیږی،نهٔ چې د سکوت علی استمرار الترك نه۔

او کهٔ بالفرض ثابت هم شی،نو بیا هم هغه د عملیاتو د قبیلې نه نهٔ دې،بلکه د اعتقادیاتو د قبیلې نه دې،لهذا په دې کښې"ظن"کافی نهٔ دې،یقینی دلیل کیدل پکار دی،او کهٔ ظنی دلیل هم اومنلې شی،نو بیا ددې نه ډیر قوی دلیل ددې سره معارض دې،د هغې په وجه باندې دا د اعتبار وړ نهٔ دې۔

او بیا د صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم دا عمل چې د هغې ابن عمر ذکر اوفرمائیلو،دا به د رسول الله ﷺ په یو د زمانه کښې شوې وی،خو ددې نه دا څنگه لازم راځی،چې ددې نه وروستو هم د رسول الله ﷺ په زمانه کښې د حضرت علی رضی الله عنه د نورو نه د افضلیت ذکر نهٔ دې راغلې، خامخا به راغلې وی،خصوصاً کله چې ددې ذکر منقول هم دې،او کهٔ مونږ دا هم اومنو،چې ذکر به ئې نهٔ وی راغلې،نو دا هم مضر نهٔ دې،ځکه چې د حضرت عثمان رضی الله عنه نه وروستو د حضرت علی رضی الله عنه په افضلیت باندې اجماع ده۔[2]

د شارحین حدیث ددې تفصیلاتو نه خو دا خامخا معلومیږی،چې د حضرت عثمان رضی الله عنه په تفضیل کښې بعضې اهل سنتو ته تردد .او تامل دې،او په حضرت عثمان رضی الله عنه باندې د حضرت علی رضی الله عنه د تفضیل هم بعضې اهل سنت قائل دی،یا د حضرت عثمان رضی الله عنه افضلیت په حضرت علی رضی الله عنه باندې په هغې قطعیت سره ثابت نهٔ دې،په کوم سره چې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه افضلیت ثابت دې،علامه عینی رحمه الله فرمائی:

---

[1]) إرشاد الساری:۸،۱۱۸۹

[2]) فتح الباری:۹،۱۷۲

Maktaba Tul Ishaat.com

"قلت في دعواه أي: الكرماني الإجماع نظر، لأن جماعة من أهل السنة يقدمون عليا على عثمان رضي الله عنه". (1)
يعنى زۀ وايم چې د كرمانى د اجماع په دعوى كښې د نظر او اشكال ځائې شته، ځكه چې هم د اهل سنتو يو ډله حضرت على رضي الله عنه په حضرت عثمان رضي الله عنه باندې مقدم كوى.
خو بيا هم دا خبره په ذهن كښې ساتئ چې حضرت عثمان رضي الله عنه افضل دې، او هم په دې باندې د اهل سنت والجماعت تقريبا اتفاق دې.
شارح د العقيدة الطحاوية علامه ابن أبى العز الحنفى وائى:
"وترتيب الخلفاء الراشدين رضي الله عنهم أجمعين في الفضل كترتيبهم في الخلافة". (2)
يعنى كوم چې د خلافت ترتيب دې، په ابوبكر، عمر، عثمان، على رضي الله عنهم كښې هم دغه د فضليت ترتيب هم دې.
او وړاندې فرمائى: "وقد روى عن أبي حنيفة تقديم علي على عثمان، ولكن ظاهر مذهبه تقديم عثمان على علي وعلى هذا عامة أهل السنة". (3)
د امام ابو حنيفه رحمه الله نه يو روايت د حضرت على رضي الله عنه د افضليت هم منقول دې، خو ظاهر مذهب د هغۀ هم تقديم د عثمان رضي الله عنه دې، او هم دغه د عام اهل سنت والجماعت مذهب دې.
قوله: تابعه عبد الله بن صالح: يعنى د شاذان متابعت عبد الله بن صالح هم كړې دې، او د ابن صالح نه مراد عبد الله بن صالح الجهنى المصرى دې، چې د ليث كاتب دې، او يو قول دادې، چې دا عبد الله بن صالح بن مسلم العجلى الكوفى دې، چې د كتاب الثقات مؤلف دې، او دا دواړه د امام بخارى شيوخ دى. (4)
د امام بخارى رحمه الله د دې تعليق مقصد دادې، چې د شاذان د عبد العزيز بن أبى سلمة الماجشون نه روايت ثابت دې، ځكه چې هم دا روايت ابن صالح د عبد العزيز بن أبى سلمه نه روايت كوى.
او د شاذان د عبد العزيز نه د روايت ثابتولو ضرورت په دې وجه پيدا شو، چې عباس الدورى دا روايت د شاذان نه په دې الفاظو سره روايت كړې دې:
"عن الفرج بن فضالة عن يحيى بن سعيد عن نافع".
چې ددې نه دا وهم پيدا كيدې شى چې شايد شاذان د عبد العزيز نه روايت نۀ وى كړې، نو امام بخارى متابع ذكر كولو سره ددې خبرې توثيق اوكړو، چې د عبد العزيز بن أبى سلمه نه ددې حديث روايت صحيح دې.

---

(1) عمدة القارى: ۱۶/۲۰۶
(2) شرح العقيدة الطحاوية، ص: ۱۴۸۵
(3) شرح العقيدة الطحاوية، ص: ۱۴۸۵
(4) عمدة القارى: ۱۶/۲۰۶

Maktaba Tul Ishaat.com

او ګویا د شاذان په دې روایت کښې دوه شیخان دی، عبد العزیز او فرج بن فضاله . اسماعیلی هم د ابو عمار، الرمادی، عثمان بن أبی شیبه او د څو نورو حضراتو په طریقې سره د ابسود بن عامر (یعنی د شاذان) نه دا روایت کړې دې، هم دغه شان د عبد العزیز نه د هغهٔ غلام ابو سلمة الخزامی او حجین بن المثنی دا روایت کړې دې. (۱)

ترجمة الباب سره مناسبت: په حدیث او ترجمة الباب کښې مطابقت داسې دې، چې د حدیث نه د شیخینو نه ورستو د حضرت عثمان رضی الله عنه افضلیت معلومیږی، او باب هم په مناقبو د "حضرت عثمان رضی الله عنه" کښې دې. (۲)

۳۴۹۵: (۳) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ - هُوَ ابْنُ مَوْهَبٍ - قَالَ جَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ حَجَّ الْبَيْتَ فَرَأَى قَوْمًا جُلُوسًا، فَقَالَ مَنْ هَؤُلَاءِ الْقَوْمُ قَالَ هَؤُلَاءِ قُرَيْشٌ. قَالَ فَمَنِ الشَّيْخُ فِيهِمْ قَالُوا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ. قَالَ يَا ابْنَ عُمَرَ إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ شَيْءٍ فَحَدِّثْنِي هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ عُثْمَانَ فَرَّ يَوْمَ أُحُدٍ قَالَ نَعَمْ. قَالَ تَعْلَمُ أَنَّهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَدْرٍ وَلَمْ يَشْهَدْ قَالَ نَعَمْ. قَالَ تَعْلَمُ أَنَّهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَلَمْ يَشْهَدْهَا قَالَ نَعَمْ. قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ تَعَالَ أُبَيِّنْ لَكَ أَمَّا فِرَارُهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَفَا عَنْهُ وَغَفَرَ لَهُ، وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَدْرٍ، فَإِنَّهُ كَانَتْ تَحْتَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَكَانَتْ مَرِيضَةً، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ». وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَلَوْ كَانَ أَحَدٌ أَعَزَّ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ عُثْمَانَ لَبَعَثَهُ مَكَانَهُ فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عُثْمَانَ وَكَانَتْ بَيْعَةُ الرِّضْوَانِ بَعْدَ مَا ذَهَبَ عُثْمَانُ إِلَى مَكَّةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بِيَدِهِ الْيُمْنَى «هَذِهِ يَدُ عُثْمَانَ». فَضَرَبَ بِهَا عَلَى يَدِهِ، فَقَالَ «هَذِهِ لِعُثْمَانَ». فَقَالَ لَهُ ابْنُ عُمَرَ اذْهَبْ بِهَا الآنَ مَعَكَ. [ر: ۲۹۶۲]

رجال الحديث

مُوسى بنُ اسمَاعيلَ: دا موسى بن اسماعيل التبوذكی دې، ددهٔ احوال په كتاب بدء الوحی کښې د څلورم نمبر حدیث لاندې تیر شوې دی. (۴)

اَبُو عَوانَةَ: دا ابو عوانه وضاح بن عبد الله اليشكری دې، ددهٔ احوال هم په كتاب بدء الوحی کښې په څلورم نمبر حدیث کښې تیر شوې دی. (۵)

---

۱) اوګورئ فتح الباری: ۷۲،۹، تغليق التعليق على صحيح البخاری: ۱۶۷،۴
۲) عمدة القاری: ۲۰۵،۱۶
۳) الحديث مر تخريجه فی كتاب فرض الخمس، باب إذا بعث الإمام رسولاً فی حاجة أو أمره بالمقام هل يسهم له.
۴) كشف الباری: ۴۳۳،۱
۵) كشف الباری: ۴۳۴،۱

Maktaba Tul Ishaat.com

عُثْمَانُ: دا عثمان بن عبد الله بن موهب الاعرج مولى بن تميم البصرى دي، ددهٔ احوال د كتاب الزكاة، باب "وجوب الزكاة" لاندې تير شوي دى.
يو بل عثمان بن موهب هم دې، چې ددهٔ نه وړوكې دې، او د حضرت انس نه روايت كوى، د هغهٔ راوى دې.[1]

قوله: رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ: حافظ ابن حجر رحمه الله وائى، زهٔ ددې سړى د نوم نه، او دهٔ ته جواب وركونكى او د قوم د نومونو نه واقف شوى نهٔ يم، بيا هم په دې حوالې سره د علاء بن عرار او حكيم نامې ئې ښودلې دى، او دا نومونه اقرب إلى الصواب ګرځولې شوې دى.[2]

د "مَنِ الشَّيخ" معنى ده، من الشيخ الكبير؟ يعنى په دوى كښې د مرجع د حيثيت لوئې شيخ څوك دې؟

سائل مذكور د حضرت عثمان رضي الله عنه سخت مخالف وو، ابن عمر د هغهٔ په اميدونو باندې أوبهٔ واړولې: كله چې حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما سائل مذكور ته د هغهٔ د سوالونو او جوابونو په اثبات كښې جواب وركړو، او ټول اعتراضات ئې يو قسم تسليم كړل، نو سائل د الله اكبر نعره وهلو سره د خپلې خوشالۍ او په خپل مطلوب كښې د كاميابۍ اظهار اوكړو، ددې نه معلوميږى، چې هغه د حضرت عثمان رضي الله عنه سره سخت تعصب لرو، او د هغهٔ په خلاف فضاء جوړولو او شرارتونو كولو كښې مصروف وو.
په كتاب التفسير كښې دې سره نژدې نژدې قيصه مذكور ده، چې په هغې كښې دا الفاظ هم دى: "فلما رأى أنه لايوافقه فيما يريد قال: فما قولك فى على وعثمان".[3]
كله چې دې سړى ته اندازه اوشوه، چې ابن عمر رضي الله عنهما ددهٔ د مطلب څهٔ خبره نهٔ كوى، نو هغهٔ بل سوال اوكړو، او د هغهٔ په جواب كښې هم ابن عمر رضي الله عنهما عجيبه جمله ارشاد فرمائيلو سره د هغهٔ خلهٔ بنده كړه. وې فرمائيل:
"أما عثمان فكان الله قد عفا عنه فكرهتم أن تعفوا عنه".[4]
د حضرت عثمان رضي الله عنه معامله داده، چې هغه الله تعالى معاف كړو، خو تاسو معاف كولو ته تيار نهٔ ئى!
په ظاهره باندې دا يوه قيصه ده، او ددې نه معلوميږى، چې ددې سړى د حضرت عثمان رضي الله عنه سره تعصب وو.
او دلته هم ابن عمر رضي الله عنهما په آخر كښې اوفرمائيل: "اذهب بها الآن معك".

---

[1]) فتح البارى: ۹، ۱۷۲
[2]) فتح البارى: ۹، ۱۷۳
[3]) كتاب التفسير، باب وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة، رقم: ۴۶۵۰
[4]) كتاب التفسير، باب وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة، رقم: ۴۶۵۰

Maktaba Tul Ishaat.com

ددې مطلب هم دغه دې،چې هغې اعتراضاتو او جواباتو سره دا تاویلات او توجیهات هم ملګری کولو سره لاړ شه،دې د پاره چې ستا مطلب بیا هم حاصل نۀ شی،او ددې عذرونو نه ورستو په حضرت عثمان رضی الله عنه باندې ستا په اعتراضاتو او زما په جواباتو کښې ستا د پاره څۀ حجیت پاتې نۀ شی.علامه طیبی رحمه الله فرمائی:

"قال له ابن عمر تهکمًا به أی توجّه بما تمسکتَ به فإنه لاینفعك بعد ما بینتُ لك".(۱)

یعنی ابن عمر رضی الله عنه دغه سړی ته استهزاءً او تهکمًا اووئیل چې لاړ شه څه،زما ددې بیان نه ورستو په مذکوره واقعاتو کښې ستا د پاره استدلال ممکن پاتې نۀ شو،او ګویا وې فرمائیل،تا ته په هغۀ(حضرت عثمان رضی الله عنه)باندې د اعتراضاتو تصویب پکار وو،نو واخله زۀ تصویب کووم،او تۀ په شوق سره د هغې نه استدلال کوه،(حال دادې،چې هغۀ د پاره د استدلال هیڅ لار پاتې نۀ شوه).

د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه توجیهات: د حدیث د سیاق نه معلومیږی،چې حضرت ابن عمر اول کښې د دغه سړی په مطلب نۀ وو پوهه شوې،په دې وجه د هغۀ د سوالونو جوابونه بغیر د څۀ شرط او قید نه ورکړې شو،خو کله چې هغۀ د الله اکبر نعره اووهله،نو عبد الله بن عمر رضی الله عنه پوهه شو،چې ددې سړی مقصد صرف معلومات حاصلول نۀ وو،بلکه څۀ بل څۀ دی،نو هغوی رضی الله عنه او فرمائیل،"تعال أبیّن لك" راشه!زۀ تا ته ددې توجیهات ښائم،او بیا هغۀ هر یو اعتراض په معقول عذر او مناسب توجیه سره دفع کړو،کۀ هغوی ته د شروع نه د سائل د مقصد او نیت اندازه وې،نو د هغۀ د هر اعتراض جواب ورکولو سره سره به ئې د هغې عذر هم بیانولو.

او ګورئ حضرت ابن عمر رضی الله عنه څومره ښکلې جوابونه ورکړل.

تر کومې پورې چې د غزوۀ احد نه د حضرت عثمان رضی الله عنه د فرار د واقعې تعلق دې،نو د هغې په جواب کښې ئې اووئیل:"فأشهد أن الله عفا عنه وغفر له".یعنی زۀ ګواهی ورکوم،چې الله تعالی هغۀ معاف کړو.او بخشش ئې ورته اوکړو.

د هغوی رضی الله عنه ارشاد اشاره د الله تعالی ارشاد (إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ)(۲) اړخ ته ده.

او پاتې شوه د غزوۀ بدر نه د حضرت عثمان رضی الله عنه تخلف او پاتې کیدلو معامله،نو وې فرمائیل،چې په غزوۀ بدر کښې شریك کیدونکو ته یو خو دنیوی فائده اوشوه،او دویم اُخروی اجر ملاؤ شو،او هغه دواړۀ څیزونه حضرت عثمان رضی الله عنه ته بغیر د شرکت کولو نه ملاؤ شو،څنګه چې د رسول الله ﷺ ارشاد دې:

"إن لك أجر رجل ممن شهد بدرًا وسهمه".ستا د پاره په جنګِ بدر کښې د شرکت کونکی یو سړی

(۱) فتح الباری:۹،۷۴،وشرح الطیبی بلفظ غیر هذا........شرح الطیبی:۱۱،۱۲۵۸
(۲) سورة ال عمران،آیت:۱۵۵

Maktaba Tul Ishaat.com

برابر اجر او د هغهٔ هومره برخه ده(په غنیمت کښې).
حافظ په دې حوالې سره د حاکم یو روایت ذکر کړې دې،چې په مستدرك د حاکم کښې منقول دې:
دا د حماد بن سلمه عن هشام بن عروة عن أبیه په طریقې سره روایت دې،او د هغې الفاظ دادی: "خلف النبی ﷺ عثمان وأسامة بن زید علی رقیة فی مرضها لما خرج إلی بدر فماتت رقیة حین وصل زید بن حارثه بالبشارة،وکان عمر رقیة لما ماتت عشرین سنة.(۱)
أوس کله چې د حضرت عثمان رضی الله عنه ورستو پاتې کیدل د خپل څهٔ ذاتی غرض،ویرې یا د یوې بلې کمزورئ په وجه نهٔ وو،بلکه د رسول الله ﷺ په اجازت او حکم سره د هغوی ﷺ د خوږې لور د وجهې نه وو،نو په دې کښې د قیل او قال،نقد او جرح څهٔ ځائې دې.
پاتې شو د حضرت عثمان رضی الله عنه په بیعة الرضوان کښې نهٔ شریك کیدل،نو دا اعتراض هم څومره بې بنیاده دې؟یو خو دا کتل پکار دی،چې کهٔ په دغه وادې کښې د رسول الله ﷺ په نظر کښې د حضرت عثمان رضی الله عنه نه زیات معزز بل څوك وې،نو هغوی ﷺ به هم هغهٔ لیږلو،ولې نهٔ وو،په دې وجه ئې هغهٔ(یعنی عثمان رضی الله عنه)اولیږلو،نو کومه خبره چې په هغوی باندې د اعتراض د پاره اوکړې شوه،په هغې سره د هغوی رضی الله عنه نور هم فضیلت ثابت شو.
دویم دا چې په دې بیعت کښې اګر چې حضرت عثمان رضی الله عنه شریك نهٔ شو،او د هغوی رضی الله عنه لاس رسول الله ﷺ اړخ ته د بیعت د پاره وړاندې نهٔ شو،نو په دې سره د هغوی رضی الله عنه حیثیت کم نهٔ شو،بلکه نور هم زیات شو،چې رسول الله ﷺ خپل دویم لاس مبارك د هغهٔ د اړخ نه ملاؤ کړو،نو حضرت عثمان رضی الله عنه به پخپله په هغې فخر کولو سره ارشاد فرمائیلو،"فشمال رسول الله ﷺ خیر لی من یمینی".(۲) د رسول الله ﷺ چَپ لاس زما د خپل سم لاس نه زما د پاره غوره دې.
او دریم دا چې د بیعت رضوان ضرورت خو ددې وجهې پیدا شوې وو،چې حضرت عثمان رضی الله عنه د رسول الله ﷺ پیغام اخستلو سره مکې معظمې ته تلې وو،هلته د هغوی د قتل وغیره خبره خوره شوه،په دې سره رسول الله ﷺ صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم سره د حضرت عثمان رضی الله عنه د بدل اخستلو د پاره بیعت اوکړو،أوس په دې کښې د حضرت عثمان رضی الله عنه د پاره د ملامتیا خبره څهٔ ده؟دا خو د هغهٔ د پاره د اعزاز خبره ده.(۳)
ترجمة الباب سره مناسبت: د روایت د ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې،ځکه چې دلته د حضرت عثمان رضی الله عنه د مغفور،معفو او ماجور او کم نه کم د معذور کیدو ذکر دې.(۴)

(۱) المستدرك علی الصحیحین للحاکم:۵۱،٤،رقم:۶۸۵۱
(۲) مسند البزار،مسند لعبد ابن المسیب،رقم:۳۸۰
(۳) تفصیل د پاره اوګورئ،فتح الباری:۹،۷٤،وعمدة القاری:۱۶،۲۰۷
(۴) عمدة القاری:۱۶،۲۰۶

Maktaba Tul Ishaat.com

۳۴۹۶ ـ [۱] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا ـ رضى الله عنه ـ حَدَّثَهُمْ قَالَ صَعِدَ النَّبِيُّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ أُحُدًا، وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ، فَرَجَفَ وَقَالَ « اسْكُنْ أُحُدُ ـ أَظُنُّهُ ضَرَبَهُ بِرِجْلِهِ ـ فَلَيْسَ عَلَيْكَ إِلاَّ نَبِيٌّ وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدَانِ »[ر: ۳۴۷۲]

رجال الحديث

مُسَدَّدَ: دا مُسدّد بن مُسرهد أسدي دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "مِنَ الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه" كښې تير شوي دى.[۲]

يَحْيَى: دا يحيى بن سعيد القطان دې.[۳]

ددۀ احوال هم په اختصار سره په كتاب الإيمان، باب "مِنَ الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه" كښې تير شوي دى.[۴]

سَعِيد: دا سعيد بن أبى عروبه دې، ددۀ احوال په كتاب الغسل، باب "إذا جامع ثم عاد......" كښې تير شوي دى.

قَتَادَة: دا مشهور تابعى قتادة بن دعامه دې، ددۀ احوال هم په اختصار سره په كتاب الإيمان، باب "مِنَ الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه" كښې تير شوي دى.[۵]

أَنَس: د رسول الله ﷺ صحابى انس بن مالك مراد دې، ددۀ احوال هم په اختصار سره په كتاب الإيمان، باب "مِنَ الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه" كښې تير شوي دى.[۶]

قوله: اُسْكُنْ أُحُدُ: "أُحد" په ضمې د دال سره منادٰى مفرد دە، او حرف نداء محذوف دە.

په أحد او حراء دواړو باندې دا واقعه شوې ده: په بعضې رواياتو كښې د "أحد" په ځائې د "حراء" لفظ دې، په دې باندې په فضائل أبى بكر كښې ضرورى بحث شوې دې، او په هغې كښې دا خبره هم راغلې ده، چې متعدد واقعات دى، نو كوم ځائې كښې چې د "أحد" ذكر دې، هغه هم صحيح دې، او په هغې كښې هغې واقعې ذكر دې، كومه چې د أحد په غر باندې شوې ده، او په كومې كښې چې د حراء ذكر دې، هغه هم صحيح ده، او په هغې كښې د هغې واقعې ذكر دې، كومه چې د غارِ حراء سره نزدې واقع شوه، او د احد د واقعې سره ملاويږى.

---

[۱] الحديث مرّ تخريجه فى (۳۶۷۵)\
[۲] كشف البارى: ۱۲،۲\
[۳] كما يتضح من حديث رقم: ۳۶۷۵، انظر شرح القسطلانى: ۱۶۷،۸\
[۴] اوګورئ كشف البارى: ۱۲،۲\
[۵] اوګورئ كشف البارى: ۱۳،۲\
[۶] اوګورئ كشف البارى: ۱۴،۲

Maktaba Tul Ishaat.com

حافظ ابن حجر رحمه الله دا ذكر كړې ده،او څو نور روايات ئې ددې په تائيد كښې نقل كړې دى،يو خو امام مسلم په خپل صحيح كښې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت نقل كړې دې:

"أن رسول الله ﷺ كان على جبل حراء فتحرك، فقال رسول الله ﷺ أسكن حراء فما عليك إلا نبيٌّ أو صديقٌ أو شهيد".[1]

رسول الله ﷺ په جبل حراء باندې وو،نو هغه أوخوزيدو،نو په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل،حراء اودريږه،چې په تا باندې خو نبى يا صديق يا شهيد ولاړ دې۔

دلته اګر چې رسول الله ﷺ سره د أصحاب ثلاثه نه علاوه نورو حضرات صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم ذكر هم دې،څنګه چې وړاندې په دې روايت كښې دا الفاظ هم دى:

"وعليه النبي ﷺ وأبوبكر وعمر وعثمان وعلى وطلحة والزبير وسعد بن أبى وقاص رضي الله عنهم".[2]

يعنى.....په هغې باندې رسول الله ﷺ،ابوبكر،عمر،عثمان،على،طلحة،زبير،سعد بن أبى وقاص رضي الله عنهم وو۔

بيا هم د خطاب الفاظ هم دغه وو،يعنى "ماعليك إلا نبى أو صديق أو شهيد".

او هم په مسلم كښې ددې نه په وړاندې روايت كښې د "فتحركت الصخرة" او بيا د "اسكن" په ځائې د اهدأ لفظ دې،او په هغې كښې د سعد ذكر هم نشته۔[3]

د ابوهريره رضي الله عنه دا روايت امام ترمذى هم نقل كړې دې،او ددې د يو شاهد ذكر ئې هم د "وفى الباب" په عنوان سره كړې دې؛چې د سعيد بن زيد روايت دې۔[4]

او روايت باب چې په دې كښې د أصحاب ثلاثه ذكر دې،او بيا د أحد نوم دې،نۀ د حراء،دا هم امام ترمذى د هغې نه ورستو متصلاً ذكر كړې دې۔[5]

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت: ترجمة الباب سره د حديث مناسبت دادې،چې دلته د دوؤ شهيدانو ذكر دې.چې ددې نه مراد حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت عثمان رضي الله عنه دى،هم دغه د حضرت عثمان رضي الله عنه منقبت او فضيلت دې،چې رسول الله ﷺ د هغه په ژوند كښې هغۀ شهيد اوګرځولو.دې نه معلوميږى،چې ددۀ د شهادت خبر رسول الله ﷺ ته د وحى په ذريعه شوې وو.او هم دغه د هغوى د شهادت د قبليدو هم دليل دې،رضى الله عنه وارضاه.

د روايت په تقديم او تاخير كښې د نسخو فرق: دا روايت د اكثرو له مخې خو دلته يعنى د

---

[1] صحيح مسلم،كتاب فضائل الصحابة،باب فضائل طلحة والزبير،رقم:٦٢٤٨
[2] صحيح مسلم،كتاب فضائل الصحابة،باب فضائل طلحة والزبير،رقم:٦٢٤٨
[3] صحيح مسلم،كتاب فضائل الصحابة،باب فضائل طلحة والزبير،رقم:٦٢٤٧
[4] اوګورئ جامع الترمذى،كتاب المناقب،باب فى مناقب عثمان بن عفان،رقم:٣٦٩٦
[5] جامع الترمذى،كتاب المناقب،باب مناقب عثمان،رقم:٣٦٩٧

Maktaba Tul Ishaat.com

موسی بن اسماعیل د روایت نه ورستو دې،او د ابو ذر په نسخه کښې دا د محمد بن حاتم د روایت نه وړاندې دې۔
د صحیح بخاری چې کومه نسخه متداول ده،او زمونږ وړاندې ده،په هغې کښې هم دا د محمد بن حاتم د روایت نه وړاندې دې،هم دغه ابن حجر هم اختیار کړې دې،[1] او د صحیح بخاری نورو شارحینو دا روایت دد‌ې باب آخری روایت گرځولې دې۔[2]

۸-باب: قِصَّةُ الْبَيْعَةِ، وَالِاتِّفَاقِ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رضی الله عنه

۳۴۹۷:[3] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رضي الله عنه - قَبْلَ أَنْ يُصَابَ بِأَيَّامٍ بِالْمَدِينَةِ وَقَفَ عَلَى حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ وَعُثْمَانَ بْنِ حُنَيْفٍ، قَالَ كَيْفَ فَعَلْتُمَا أَتَخَافَانِ أَنْ تَكُونَا قَدْ حَمَّلْتُمَا الْأَرْضَ مَا لَا تُطِيقُ قَالَا حَمَّلْنَاهَا أَمْرًا هِيَ لَهُ مُطِيقَةٌ، مَا فِيهَا كَبِيرُ فَضْلٍ. قَالَ انْظُرَا أَنْ تَكُونَا حَمَّلْتُمَا الْأَرْضَ مَا لَا تُطِيقُ، قَالَ قَالَا لَا. فَقَالَ عُمَرُ لَئِنْ سَلَّمَنِي اللَّهُ لَأَدَعَنَّ أَرَامِلَ أَهْلِ الْعِرَاقِ لَا يَحْتَجْنَ إِلَى رَجُلٍ بَعْدِي أَبَدًا. قَالَ فَمَا أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا رَابِعَةٌ حَتَّى أُصِيبَ. قَالَ إِنِّي لَقَائِمٌ مَا بَيْنِي وَبَيْنَهُ إِلَّا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ غَدَاةَ أُصِيبَ، وَكَانَ إِذَا مَرَّ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ قَالَ اسْتَوُوا. حَتَّى إِذَا لَمْ يَرَ فِيهِنَّ خَلَلًا تَقَدَّمَ فَكَبَّرَ، وَرُبَّمَا قَرَأَ سُورَةَ يُوسُفَ، أَوِ النَّحْلَ، أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ، فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى حَتَّى يَجْتَمِعَ النَّاسُ، فَمَا هُوَ إِلَّا أَنْ كَبَّرَ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ قَتَلَنِي - أَوْ أَكَلَنِي - الْكَلْبُ. حِينَ طَعَنَهُ، فَطَارَ الْعِلْجُ بِسِكِّينٍ ذَاتِ طَرَفَيْنِ لَا يَمُرُّ عَلَى أَحَدٍ يَمِينًا وَلَا شِمَالًا إِلَّا طَعَنَهُ حَتَّى طَعَنَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ رَجُلًا، مَاتَ مِنْهُمْ سَبْعَةٌ، فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، طَرَحَ عَلَيْهِ بُرْنُسًا، فَلَمَّا ظَنَّ الْعِلْجُ أَنَّهُ مَأْخُوذٌ نَحَرَ نَفْسَهُ، وَتَنَاوَلَ عُمَرُ يَدَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ فَقَدَّمَهُ، فَمَنْ يَلِي عُمَرَ فَقَدْ رَأَى الَّذِي أَرَى، وَأَمَّا نَوَاحِي الْمَسْجِدِ فَإِنَّهُمْ لَا يَدْرُونَ غَيْرَ أَنَّهُمْ قَدْ فَقَدُوا صَوْتَ عُمَرَ وَهُمْ يَقُولُونَ سُبْحَانَ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ. فَصَلَّى بِهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ صَلَاةً خَفِيفَةً، فَلَمَّا انْصَرَفُوا. قَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، انْظُرْ مَنْ قَتَلَنِي. فَجَالَ سَاعَةً، ثُمَّ جَاءَ، فَقَالَ غُلَامُ الْمُغِيرَةِ. قَالَ الصَّنَعُ قَالَ نَعَمْ. قَالَ قَاتَلَهُ اللَّهُ لَقَدْ أَمَرْتُ بِهِ مَعْرُوفًا، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَجْعَلْ مِنْيَتِي بِيَدِ رَجُلٍ يَدَّعِي الْإِسْلَامَ، قَدْ كُنْتَ أَنْتَ وَأَبُوكَ تُحِبَّانِ أَنْ تَكْثُرَ الْعُلُوجُ بِالْمَدِينَةِ وَكَانَ { الْعَبَّاسُ } أَكْثَرَهُمْ رَقِيقًا. فَقَالَ إِنْ شِئْتَ فَعَلْتُ. أَيْ إِنْ شِئْتَ قَتَلْنَا. قَالَ كَذَبْتَ، بَعْدَ مَا تَكَلَّمُوا بِلِسَانِكُمْ، وَصَلَّوْا قِبْلَتَكُمْ وَحَجُّوا حَجَّكُمْ فَاحْتُمِلَ إِلَى بَيْتِهِ فَانْطَلَقْنَا مَعَهُ، وَكَأَنَّ

---

[1] فتح الباری:۹.۱۱۱
[2] إرشاد الساری:۸.۱۹۱،وعمدة القاری:۱۵.۲۰۷
[3] الحدیث قد مر تخریجه فی کتاب الجنائز،باب ما جاء فی قبر النبی ﷺ،وأبی بکر وعمر،رقم:۱۳۹۲

Maktaba Tul Ishaat.com

النَّاسَ لَمْ تُصِبْهُمْ مُصِيبَةٌ قَبْلَ يَوْمَئِذٍ، فَقَائِلٌ يَقُولُ لاَ بَأْسَ . وَقَائِلٌ يَقُولُ أَخَافُ عَلَيْهِ، فَأُتِيَ بِنَبِيذٍ فَشَرِبَهُ فَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ، ثُمَّ أُتِيَ بِلَبَنٍ فَشَرِبَهُ فَخَرَجَ مِنْ جُرْحِهِ، فَعَلِمُوا أَنَّهُ مَيِّتٌ، فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ، وَجَاءَ النَّاسُ يُثْنُونَ عَلَيْهِ، وَجَاءَ رَجُلٌ شَابٌّ، فَقَالَ أَبْشِرْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بِبُشْرَى اللَّهِ لَكَ مِنْ صُحْبَةِ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَقَدَمٍ فِي الإِسْلاَمِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، ثُمَّ وَلِيتَ فَعَدَلْتَ، ثُمَّ شَهَادَةٌ. قَالَ وَدِدْتُ أَنَّ ذَلِكَ كَفَافٌ لاَ عَلَيَّ وَلاَ لِي . فَلَمَّا أَدْبَرَ، إِذَا إِزَارُهُ يَمَسُّ الأَرْضَ. قَالَ رُدُّوا عَلَيَّ الْغُلاَمَ قَالَ ابْنَ أَخِي ارْفَعْ ثَوْبَكَ، فَإِنَّهُ أَبْقَى لِثَوْبِكَ وَأَتْقَى لِرَبِّكَ، يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ انْظُرْ مَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ. فَحَسَبُوهُ فَوَجَدُوهُ سِتَّةً وَثَمَانِينَ أَلْفًا أَوْ نَحْوَهُ، قَالَ إِنْ وَفَى لَهُ مَالُ آلِ عُمَرَ، فَأَدِّهِ مِنْ أَمْوَالِهِمْ، وَإِلاَّ فَسَلْ فِي بَنِي عَدِيِّ بْنِ كَعْبٍ، فَإِنْ لَمْ تَفِ أَمْوَالُهُمْ فَسَلْ فِي قُرَيْشٍ، وَلاَ تَعْدُهُمْ إِلَى غَيْرِهِمْ، فَأَدِّ عَنِّي هَذَا الْمَالَ، انْطَلِقْ إِلَى عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ فَقُلْ يَقْرَأُ عَلَيْكِ عُمَرُ السَّلاَمَ. وَلاَ تَقُلْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ. فَإِنِّي لَسْتُ الْيَوْمَ لِلْمُؤْمِنِينَ أَمِيرًا، وَقُلْ يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَنْ يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ. فَسَلَّمَ وَاسْتَأْذَنَ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهَا، فَوَجَدَهَا قَاعِدَةً تَبْكِي فَقَالَ يَقْرَأُ عَلَيْكِ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ السَّلاَمَ وَيَسْتَأْذِنُ أَنْ يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ. فَقَالَتْ كُنْتُ أُرِيدُهُ لِنَفْسِي، وَلأُوثِرَنَّ بِهِ الْيَوْمَ عَلَى نَفْسِي. فَلَمَّا أَقْبَلَ قِيلَ هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ قَدْ جَاءَ. قَالَ ارْفَعُونِي، فَأَسْنَدَهُ رَجُلٌ إِلَيْهِ، فَقَالَ مَا لَدَيْكَ قَالَ الَّذِي تُحِبُّ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَذِنَتْ. قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ، مَا كَانَ مِنْ شَيْءٍ أَهَمُّ إِلَيَّ مِنْ ذَلِكَ، فَإِذَا أَنَا قَضَيْتُ فَاحْمِلُونِي ثُمَّ سَلِّمْ فَقُلْ يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَإِنْ أَذِنَتْ لِي فَأَدْخِلُونِي، وَإِنْ رَدَّتْنِي رُدُّونِي إِلَى مَقَابِرِ الْمُسْلِمِينَ . وَجَاءَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حَفْصَةُ وَالنِّسَاءُ تَسِيرُ مَعَهَا، فَلَمَّا رَأَيْنَاهَا قُمْنَا، فَوَلَجَتْ عَلَيْهِ فَبَكَتْ عِنْدَهُ سَاعَةً، وَاسْتَأْذَنَ الرِّجَالُ، فَوَلَجَتْ دَاخِلاً لَهُمْ، فَسَمِعْنَا بُكَاءَهَا مِنَ الدَّاخِلِ. فَقَالُوا أَوْصِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اسْتَخْلِفْ. قَالَ مَا أَجِدُ أَحَقَّ بِهَذَا الأَمْرِ مِنْ هَؤُلاَءِ النَّفَرِ أَوِ الرَّهْطِ الَّذِينَ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَهُوَ عَنْهُمْ رَاضٍ . فَسَمَّى عَلِيًّا وَعُثْمَانَ وَالزُّبَيْرَ وَطَلْحَةَ وَسَعْدًا وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ وَقَالَ يَشْهَدُكُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَلَيْسَ لَهُ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ - كَهَيْئَةِ التَّعْزِيَةِ لَهُ - فَإِنْ أَصَابَتِ الإِمْرَةُ سَعْدًا فَهُوَ ذَاكَ، وَإِلاَّ فَلْيَسْتَعِنْ بِهِ أَيُّكُمْ مَا أُمِّرَ، فَإِنِّي لَمْ أَعْزِلْهُ عَنْ عَجْزٍ وَلاَ خِيَانَةٍ.

وَقَالَ أُوصِي الْخَلِيفَةَ مِنْ بَعْدِي بِالْمُهَاجِرِينَ الأَوَّلِينَ أَنْ يَعْرِفَ لَهُمْ حَقَّهُمْ، وَيَحْفَظَ لَهُمْ حُرْمَتَهُمْ، وَأُوصِيهِ بِالأَنْصَارِ خَيْرًا، الَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ، أَنْ يُقْبَلَ مِنْ مُحْسِنِهِمْ، وَأَنْ يُعْفَى عَنْ مُسِيئِهِمْ، وَأُوصِيهِ بِأَهْلِ الأَمْصَارِ خَيْرًا فَإِنَّهُمْ رِدْءُ الإِسْلاَمِ، وَجُبَاةُ الْمَالِ، وَغَيْظُ الْعَدُوِّ، وَأَنْ لاَ يُؤْخَذَ مِنْهُمْ إِلاَّ فَضْلُهُمْ عَنْ رِضَاهُمْ، وَأُوصِيهِ بِالأَعْرَابِ خَيْرًا، فَإِنَّهُمْ أَصْلُ الْعَرَبِ وَمَادَّةُ الإِسْلاَمِ أَنْ يُؤْخَذَ مِنْ حَوَاشِي أَمْوَالِهِمْ وَتُرَدَّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ، وَأُوصِيهِ بِذِمَّةِ اللَّهِ وَذِمَّةِ رَسُولِهِ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ يُوفَى لَهُمْ بِعَهْدِهِمْ، وَأَنْ يُقَاتَلَ مِنْ وَرَائِهِمْ، وَلاَ يُكَلَّفُوا إِلاَّ طَاقَتَهُمْ

Maktaba Tul Ishaat.com

فَلَمَّا قُبِضَ خَرَجْنَا بِهِ فَانْطَلَقْنَا نَمْشِي فَسَلَّمَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ قَالَ يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ. قَالَتْ أَدْخِلُوهُ. فَأُدْخِلَ، فَوُضِعَ هُنَالِكَ مَعَ صَاحِبَيْهِ، فَلَمَّا فُرِغَ مِنْ دَفْنِهِ اجْتَمَعَ هَؤُلَاءِ الرَّهْطُ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ اجْعَلُوا أَمْرَكُمْ إِلَى ثَلَاثَةٍ مِنْكُمْ. فَقَالَ الزُّبَيْرُ قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عَلِيٍّ. فَقَالَ طَلْحَةُ قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عُثْمَانَ. وَقَالَ سَعْدٌ قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ أَيُّكُمَا تَبَرَّأَ مِنْ هَذَا الأَمْرِ فَنَجْعَلُهُ إِلَيْهِ، وَاللَّهُ عَلَيْهِ وَالإِسْلَامُ لَيَنْظُرَنَّ أَفْضَلَهُمْ فِي نَفْسِهِ. فَأُسْكِتَ الشَّيْخَانِ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ أَفَتَجْعَلُونَهُ إِلَيَّ، وَاللَّهُ عَلَيَّ أَنْ لَا آلُوَ عَنْ أَفْضَلِكُمْ قَالَا نَعَمْ، فَأَخَذَ بِيَدِ أَحَدِهِمَا فَقَالَ لَكَ قَرَابَةٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَالْقَدَمُ فِي الإِسْلَامِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، فَاللَّهُ عَلَيْكَ لَئِنْ أَمَّرْتُكَ لَتَعْدِلَنَّ، وَلَئِنْ أَمَّرْتُ عُثْمَانَ لَتَسْمَعَنَّ وَلَتُطِيعَنَّ. ثُمَّ خَلَا بِالآخَرِ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ، فَلَمَّا أَخَذَ الْمِيثَاقَ قَالَ ارْفَعْ يَدَكَ يَا عُثْمَانُ. فَبَايَعَهُ، فَبَايَعَ لَهُ عَلِيٌّ، وَوَلَجَ أَهْلُ الدَّارِ فَبَايَعُوهُ. [ر: ۱۳۲۸]

رجال الحديث

مُوسَى بنُ اسمَاعِيلَ: دا موسى بن اسماعيل التبوذكى دې، ددهٔ احوال د "كتاب بدء الوحى" د څلورم حديث لاندې تير شوې دى.[۱]

أَبُو عَوَانَةَ: دا ابو عوانة وضاح بن عبد الله اليشكرى دې، ددهٔ احوال هم د "كتاب الوحى" د څلورم حديث لاندې تير شوې دى.[۲]

حُصَيْن: دا حصين بن عبد الرحمٰن الكوفى دې، ددهٔ احوال د "كتاب مواقيت الصلاة، باب "الأذان بعد ذهاب الوقت" د لاندې تير شوى دى.

عَمْرو بنِ مَيمُونٍ: دا عمرو بن ميمون الازدى ابو يحيٰى الكوفى دې، ددهٔ احوال د "كتاب الوضوء، باب "اذا ألقى على ظهر المصلى قذرٌ أو جيفة لم تفسد عليه صلاته" د لاندې تير شوى دى.

د ترجمې مقصد: د "باب قصة البيعة" مطلب دادې، چې په دې باب كښې د حضرت عثمان رضي الله عنه د بيعتِ خلافت او د صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم په هغې باندې د اتفاق ذكر دې.

اود سرخسى په نسخه كښې د "مقتل عمر بن الخطاب" هم زياتوالې دې، او ښكاره خبره ده، چې د حضرت عمر رضي الله عنه د شهادت دلته تفصيلى ذكر دې، نو په باب كښې د دې تذكره هم مناسب ده.

د "بيعة" معنى ده، د خلافت معاهده او معاقده، دې معاهدې ته بيعت په دې وجه وئيلې شى، چې په دې كښې په فريقينو كښې هر يو خپل خان په بل باندې خرخوى،

[۱] كشف البارى: ۱/۴۳۳.
[۲] كشف البارى: ۱/۴۳۴.

Maktaba Tul Ishaat.com

علامه عيني فرمائي: "فإن كلّ واحد منهما باع ماعنده صاحبه وأعطاه خالصة نفسه وطاعته ودخيلة أمره"[1] ځکه چي په دواړو کښې هر يو په بل باندې هغه هر څه خرڅ کړل، څه چي هغه سره دی، او هغه ته ئې خالص په ځان او د اطاعت کولو او په معامله کښې دخل او اختيار اوسپارلو.
په حديث او باب کښې مطابقت ظاهر دې.

قوله: رَأَيتُ عُمَرَبنَ الخَطَّابِ قَبلَ أَن يُصَابَ بِأَيَّامٍ: يعنی د قتيل او شهيد کيدو نه څو ورځې وړاندې ما هغه اوليدو.

په حضرت عمر رضي الله عنه باندې حمله په کوم تاريخ اوشوه؟ د وړاندې ارشاد "فما أتت عليه إلا رابعة" نه معلوميږي، چې دا روايت د حضرت عمر رضي الله عنه د شهادت بلکه په هغهٔ باندې د حملې نه څلور ورځې وړاندې خبره ده، او د حملې تاريخ بعضې حضراتو ۲۲ذوالحجة ۲۳هجری ښودلې دی، او د ۲۴هجرې محرم نه وړاندې وړاندې هغهٔ د حضرت عثمان رضي الله عنه د خليفه جوړيدو وئيلی دی.[2]
او دويم قول په اولنی محرم باندې د هغوی د شهادت ذ واقع کيدو دې.
طبری رحمه الله په دې سلسله کښې ۲۵، ۲۴، ۲۳، ذی الحجه باندې د حملې کيدلو مختلف اقوال ذکر کړی دی، او د حضرت عثمان رضي الله عنه د خلافت متعلق ئې هم د ۲۹ ذی الحجې، ۳محرم، ۴محرم مختلف اقوال ذکر کړی دی.[3]
اکثرو حضراتو د محرم نه وړاندې د حضرت عثمان رضي الله عنه د خيلفه د جوړيدو ليکلی دی، او دې ته ئې راجح وئيلی دی.[4]

أبو لُؤلؤة: حضرت عمر رضي الله عنه چې کوم بدبخت قتل کړې وو، د هغهٔ نوم فيروز او کُنيت ابو لؤلؤة وو. دا د حضرت مغيرة بن شعبه رضي الله عنه غلام وو، ددهٔ تعلق د نهاوند سره وو، او اکثرو حضراتو دې مجوسی ګرځولې دې، او د بعضو نه د نصرانی قول هم منقول دې.

د ابو لُؤلؤة مدينې ته راتلل او په حضرت عمر رضي الله عنه باندې د حملې قيصه: عجيبه خبره داده، چې د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کښې د اسلام اشاعت او اسلامی فتوحات چې په کوم تيزئ سره اوشوې، هغه د اسلامی نړئ د زرين تاريخ برخه ده، هلته د سيدنا فاروق اعظم رضي الله عنه د کاميابو (برياليو) تدبيرونو، فراست او بصيرت هم روښانه دليل دې، حضرت عمر رضي الله عنه د دې خپل فراست او دور انديشئ په وجه مدينة الرسول (على صاحبها الصلوات والتسليمات) ته د هغه مفتوحه سيمو نه د اسلامی فوځونو په لاس بندی کړې شوې غير مسلم بنديان د راوستلو به سخت مخالفت کولو، او د هغوی په مدينه کښې د موجودګئ په حق کښې بالکل نهٔ وو، ولې

[1]) عمدة القاري: ۱۶، ۲۰۷\
[2]) عمدة القاري: ۱۶، ۲۱۰، تاريخ الطبری: ۲، ۵۶۰\
[3]) تاريخ الطبری: ۲، ۵۶۰، ۵۶۱\
[4]) اوګورئ طبقات ابن سعد: ۳، ۳۳۲-۳۵۰

Maktaba Tul Ishaat.com

بعضې نورو حضراتو په دې معامله کښې د حضرت عمر رضي الله عنه مخالفت کولو،او د دغې خلقو مدينې منورې ته په راتلو کښې ئې څۀ نقصان نۀ ګڼړلو،په دغې حضراتو کښې حضرت عباس او د هغۀ ځوئې حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنهما هم وو،او د حضرت عباس رضي الله عنه غلام هم زيات شامل وو.

هلته حضرت مغيره بن شعبه چې د کوفې ګورنر وو،هغۀ ابو لؤلؤة نومې غلام د پاره حضرت عمر رضي الله عنه ته خط اوليکلو،چې هغه مدينې ته پريږدی،ځکه چې دې ډير لوئې کاريګر او ماهر ترګانړ(نجار) دې،حضرت عمر رضي الله عنه ته د مغيرة بن شعبه په شان د ذمه دار او ممتاز صحابی خبره منل په غاړه شو،او ابو لؤلؤة ته اجازت ملاؤ شو،هغۀ دلته راتلو سره خپل کار شروع کړو،حضرت مغيره بن شعبه به د دۀ نه روزانه څلور درهمه يعنی د مياشتې ۱۲۰ درهمه محصول اخستلو،ابو لؤلؤة په دې راضی نۀ وو،او ابن سعد نقل کړې دی:

"كان خبيثًا إذا نظر إلى السبي الصغار يأتي فيمسح رُؤوسهم ويبكي ويقول: إن العرب أكلت كبدي".[1]

هغۀ ډير خبيث سړې وو،هغۀ چې به کله ماشومان بنديان اوليدل،راتلو سره به ئې د هغوی په سرونو لاسونه راښکل او په ژړا کښې به ئې وئيل،عربو زما ځيګر اوخوړو.

يوه ورځ هغۀ اميرالمؤمنين سيدنا عمر رضي الله عنه د بازار په دوره کولو اوليدو،نو راغې وې وئيل،چې زما مالك مغيره بن شعبه زما نه ډير زيات محصول(ټيکس)اخلی،عمر رضي الله عنه اووئيل څومره اخلی؟ هغۀ اووئيل څلور درهمه روزانه! حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل،تۀ څۀ کار کوې؟ وې وئيل زۀ ميچنې جوړوم،ابن سعد وائی، "وسكت عن سائر أعماله".[2] او خپل نور کارونه ئې اونۀ ښودل.

او ابن کثير فرمائی: "كان المغيرة قد ضرب عليه في كل يوم درهمين، ثم سأل من عمر أن يزيد في خراجه فإنه نجار، نقاش، حداد فزاد في خراجه إلى ستمأة في كل شهر".[3]

حضرت مغيره بن شعبه په دۀ باندې دوه درهمه روزانه خراج مقرر کړې وو،بيا هغۀ حضرت عمر رضي الله عنه ته اووئيل،په دې کښې زياتوالې اوکړه،ځکه چې دې نجار هم دې،نقش او نګار والا هم،او لوهار هم،نو حضرت عمر رضي الله عنه دۀ په خراج کښې تر شپږو سوو درهمو پورې زياتوالې اوکړو.

اکثرو حضراتو اولنې قول(يعنی ۱۲۰ درهمه د مياشتې)ذکر کړې دې،او دغه صحيح هم دې،د ابن سعد په روايت کښې ددې نه ورستو دادی،چې حضرت عمر رضي الله عنه دۀ ته اووئيل،تۀ ميچن په څو جوړوې ؟ هغۀ اوښودل،حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل،په څو ئې خرڅې ؟ دۀ هغه هم اوښودل،حضرت عمر رضي الله عنه ورته اوفرمائيل:

---

[1]) الطبقات الکبری لابن سعد:۳،۷،۳۴۷

[2]) طبقات الکبری لابن سعد:۳،۷،۳۴۷

[3]) البداية والنهاية:۷،۱۳۳،۷\

Maktaba Tul Ishaat.com

"لقد كلفك يسيرًا، انطلق فأعط مولاك ما سألك".(١)

"دا خو ډيرې لږې دی، لاړ شه، او ستا مالك چې ستا نه څومره غواړی، هغهٔ ته ورکړه".

ددې نه ورستو حضرت عمر رضی الله عنه دهٔ ته اوونيل، ما له به ميچن جوړه نهٔ کړې؟ هغهٔ اوونيل:

"بلى أجعل لك رحًى يتحدث بها الأمصار".(٢)

"خامخا! زهٔ به تاسو له داسې ميچن جوړه کړم، چې په ملکونو کښې به خلق دهغې ذکرکوی"

حضرت عمر رضی الله عنه ددهٔ په مطلب پوهه شو. هغهٔ سره حضرت علی رضی الله عنه هم وو. هغوی رضی الله عنه دوی ته اوونيل، تهٔ څهٔ پوهه شوې، ددهٔ څهٔ اراده ده؟ حضرت علی رضی الله عنه اوونيل، امير المؤمنين! هغهٔ خو تاسو ته دهمکی درکړې ده! حضرت عمر رضی الله عنه اوونيل:

"يكفيناه الله، قد ظننتُ أنه يريد بكلمة غورًا".(٣) "الله به مونږ ددهٔ نه بچ کوی، زما هم دغه خيال وو، چې په دې خبرې سره ددهٔ څهٔ ژور مطلب دې".

ابن سعد د نافع روايت نقل کړې دې هغه فرمائی:

عبد الرحمٰن بن عوف چې کله هغه چاړهٔ اوليده، په کومې چې حضرت عمر رضی الله عنه شهيد کړې شوې وو، نو وې فرمائيل، دا چاړهٔ خو ما پرون هرمزان او جفينه سره ليدلې وه، او ما د هغوی نه پوښتنه اوکړه، تاسو په دې څهٔ کوئ؟ نو هغوی اوونيل، مونږ په دې باندې غوښه کټ کوو. ځکه چې مونږ خلق غوښې ته لاس نهٔ لګوو!

د عبيد الله بن عمر سخت رد عمل: عبيد الله بن عمر رضی الله عنهما چې دا خبره واؤريده، نو وې وئيل، "أنتَ رأيتَهَا معهما؟ تا په رښتيا دا هغوی سره ليدلې وه؟ هغوی اوونيل، هآؤ، عبيد الله تورهٔ واخسته او لاړو دواړه ئې قتل کړل.(٤)

يو روايت هغوی د سعيد بن المسب نه نقل کړې دې، چې په هغې کښې د عبد الرحمٰن بن أبی بکر رضی الله عنه نه روايت کړې شوې دې، هغه فرمائی: په ابولؤلؤه باندې زهٔ تير شوم، هغهٔ سره جفينه او هرمزان هم ولاړ وو، د راز پټې پټې خبرې ئې کولې، زهٔ ناڅاپه راغلم نو اُووَيريدل، او د هغوی نه يو خنجر اوغورځيدو، چې د هغې دوه سرونه وو، او لاسکې (دسته) ئې په مينځ کښې وه. لهذا تاسو دا خنجر اوګورئ، په کوم سره چې حضرت عمر رضی الله عنه شهيد کړې شوې دې؟ چې هغوی اوکتل، نو هغه هم هغسې وو، ځنګه چې عبد الرحمٰن بن أبی بکر ښودلې وو، دا اوريدلو سره عبيد الله بن عمر توره واخسته، او هرمزان پسې لاړ، هغه ئې بهر راؤباسلو، او وې فرمائيل، راځه څما يو آس دې هغهٔ ګورو!

کله چې دواړه روان شو. په لاره کښې عبيد الله بن عمر رضی الله عنه په هغه توره اوچته کړه، عبيد الله

---

(١) طبقات ابن سعد: ٣٤٧،٣

(٢) طبقات ابن سعد: ٣٤٧،٣

(٣) طبقات ابن سعد: ٣٤٧،٣

(٤) طبقات ابن سعد: ٣٥٠،٣

Maktaba Tul Ishaat.com

وائى، كله چې هغهٔ ته توره داسې په نظر راغله نو هغهٔ اووئيل، لااله الا الله.
وائې چې ما بيا جُفينه راؤغوښتلو، چې د حيرې نصرانى وو، د سعد بن أبى وقاص ناسَكهٔ (ميرنې) پلار وو، او هغوى له د څهٔ معاملې په غرض مدينې منورې ته راغلې وو، عبيد الله بن عمر رضي الله عنه وائى، كله چې ما په هغهٔ توره اوچته كړه، نو هغهٔ د خپلو سترګو وړاندې د صليب نښه جوړه كړه، بيا عبيد الله لاړو، او د ابو لؤلؤه لور ئې قتل كړه، او وړاندې وائى:

"وأراد عبيدُ الله أن لايترك سبيًا بالمدينة إلا قتله". (١)
عبيد الله اراده اوكړه، چې په مدينه كښې څومره قيديان (غلامان) دي، ټول به قتلوم.
د عبيد الله غصه په ځائې وه، ځكه چې د هغوى والد محترم د وړاندې نه ويره ظاهره كړې وه. چې دا خلق هر څهٔ كولې شى، حديث باب كښې د سيدنا عمر رضي الله عنه هغه الفاظ موجود دى. چې په هغې سره هغوى رضي الله عنه عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ته خطاب اوكړو:

"قد كنتَ أنت وأبوك تحبان أن تكثر العلوج بالمدينة". (٢) تا او ستا پلار (حضرت عباس) به په مدينه كښې د غير مهذب او غير مذهب خلقو زياتوالې خوښوو.
عُلُوج د عِلجٌ جمع ده، بدمعاش، سخت مزاج او غير مهذب خلقو ته وائى، أسارىٰ (د اسير جمع) مرادَ ده، په بل ځائې كښې د هغهٔ الفاظ دى (حضرت ابن عباس رضي الله عنه ئې مخاطب كولو سره اوفرمائيل):

"هذا عملُ أصحابك، كنتُ أريد أن لايدخلها علج من السبى فغلبتمونى على أن غُلِبتُ على عقلى". (٣)
يعنى دا ستاسو د خلقو عمل دې، ما خو غوښتل، چې مدينې ته هيڅ يو غير مذهب غلام داخل نهٔ شى. ولې تاسو (په دې صبر كولو سره) په ما باندې غالب شوئ، او زهٔ په خپل عقل باندې غالب راغلم (او زما عقل مغلوب شو، نو زهٔ هم خاموش شوم).
او په يو ځائې كښې دا الفاظ دى:

"ألم أقل لكم لاتجلبوا علينا من العلوج أحدا؟ فغلبتمونى". (٤)
او په يو ځائې كښې دا الفاظ دى:

"قد نهيتكم أن تجلبوا علينا من علوجهم أحدا فعصيتمونى". (٥)
عبيد الله بن عمر رضي الله عنه خپل پلار ددې خدشاتو په اظهار او په دې باندې د عمل نهٔ كولو په وجه د سختې غصې او د سخت ردّ عمل اظهار اوكړو، او د ټولو غلامانو د ختمولو اراده ئې اوكړه، په دې باندې حضرت عثمان او نورو صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم هغه منع كړو، او په سختئ

(١) طبقات ابن سعد: ٣، ١٣٥٦
(٢) حديث باب......
(٣) طبقات ابن سعد: ٣، ١٣٥٢
(٤) طبقات ابن سعد: ٣، ١٣٤٩
(٥) طبقات ابن سعد: ٣، ١٣٥٠

Maktaba Tul Ishaat.com

سره ئې هغه د معاهدينو د قتلولو نه منع کړو، او د هغهٔ د بندي کولو پورې روايات راغلي دي، بلکه قصاصًا د هغهٔ د قتلولو هم خبره اوشوه، ولې عبد الرحمٰن بن عوف په دې کښې خپل کردار ادا کړو، او هغه ئې رفع دفع کړو.[1]

د حضرت عمر رضی الله عنه دعا: ابن سعد د سعيد بن المسيب نه نقل کړې دی، چې حضرت عمر رضی الله عنه (د حج په دوران کښې) په منٰی کښې په يوئې ډهيرکئ باندې راتلو سره پړاؤ واچولو، او ستونی ستغ سملاتو او آسمان اړخ ته ئې خپل لاس پورته کړل، او بيا ئې دعا اوفرمائيله:

"اللهم كبرت سني وضعفت قوتي، وانتشرت رعيتي فاقبضني إليك غير مضيع ولا مفرط".[2]

اې الله! زما عمر زيات شوې دې، او طاقت مې کم شوې دې، او زما رعيت (عام اولس) خور شوې دې، نو ما خپل ځان ته په داسې حال کښې اُغواړې، چې زهٔ نهٔ خو نقصان کونکې يم، او نهٔ زياتي کونکې يم.

دويم ځائې کښې داسې الفاظ دی:

"كبرت سني ورق عظمي وخشيت الانتشار من رعيتي فاقبضني إليك غير عاجز ولا ملوم".[3]

يعنی زما عمر زيات شوې دې، او هډوکی مې کمزورې شوی دی، او ما ته د خپل رعيت (يعنی عام اولس) د خوريدو ويره ده، ما په داسې حال کښې، چې نهٔ زهٔ عاجز او بې وسه م شم. او نهٔ قابل د ملامت يم، خپل ځان ته اوغواړې.

دا د هغه حج خبره ده، چې هغوی په دې ذی الحجه کښې ادا کړې وو، د کومې په اخير کښې چې هغوی شهيد شو.

دويم روايت ئې د سعيد بن أبی هلال نه نقل کړې دې، هغه فرمائی، چې حضرت عمر رضی الله عنه د جمعې خطبه اوفرمائيله، او په هغې کښې ئې د الله د حمد او ثناء نه ورستو اووئيل:

"أما بعد! يا أيها الناس إني أريت رؤيا لا أراها إلا لحضور أجلي، رأيت أن ديكا أحمر نقرني نقرتين فحدثتها أسماء بنت عميس فحدثتني أنه يقتلني رجل من الأعاجم".[4]

"وې فرمائيل، اې خلقو! ما يو خوب ليدلې دې، چې د هغې مطلب دادې، چې زما د مرګ وخت راغلې دې، ما يو سور بانګی اوليدو، چې هغهٔ په ما دوه ټونګې اووهلې، ما دا خوب اسماء بن عميس ته بيان کړو، نو هغې اووئيل، چې ما (يعنی عمر) به يو عجمی سړې قتلوی".

د کعب احبار پيش ګوئی: يوه بله واقعه دا وړاندې راغله، چې د وفات نه درې ورځې وړاندې حضرت کعب احبار هغوی (حضرت عمر رضی الله عنه) ته اووئيل، چې په دريؤ ورځو کښې به تهٔ وفات کيږې، بيا په دويمه ورځ راغې، وې وئيل دوه ورځې پاتې شوې، په دريمه ورځ راغې، وې

---

[1] طبقات ابن سعد: ۳۵۲/۳

[2] طبقات الکبرٰی لابن سعد: ۳۳۴/۳

[3] طبقات ابن سعد: ۳۳۵/۳

[4] طبقات ابن سعد: ۳۳۵/۳

Maktaba Tul Ishaat.com

وئيل، يوه ورځ پاتې شوه، او بيا په بله ورځ د هغوی شهادت واقع شو، دا واقعه په مختلفو رواياتو کښې په مختلفو الفاظو سره منقول ده، ابن سعد په يو ځائې کښې دا سې ذکر کړې ده:

"أن عمر بن الخطاب دعا أم كلثوم بنت على بن أبي طالب، وكانت تحته فوجدها تبكى فقال: ما يبكيك؟ فقالت: يا أمير المؤمنين! هذا اليهودى تعنى كعب الأحبار، يقول: إنك على باب من أبواب جهنم، فقال عمر: ما شاء الله، والله إنى لأرجو أن يكون ربى خلقنى سعيدا، ثم أرسل إلى كعب فدعاه فلما جاءه كعب قال: يا أمير المؤمنين! لا تعجّل على، والذى نفسى بيده لا ينسلخ ذو الحجة حتى تدخل الجنة، فقال عمر: أى شئ هذا؟ مرة فى الجنة ومرة فى النار، فقال يا أمير المؤمنين والذى نفسى بيده إنا لنجدك فى كتاب الله على باب من أبواب جهنم تمنع الناس أن يقعوا فيها فإذا مت لم يزالوا يقتحمون فيها إلى يوم القيامة".(١)

يعنى حضرت عمر رضی الله عنه خپله بی بی ام کلثوم بنت على بن أبى طالب راؤغوښتله، نو وې کتل چې هغې ژړل، پوښتنه ئې ترې اوکړه ولې ژاړې. هغې اووئيل، امير المؤمنين! دا يهودی يعنى کعب الأحبار وائى، چې تاسو (يعنى حضرت عمر رضی الله عنه) د جهنم په يوئې دروازه باندې ئې، حضرت عمر اووئيل، څۀ چې الله تعالى ته منظور وی، هنه ! زۀ اميد ساتم، چې زما رب زۀ نيك بخت پيدا کړې يم، بيا هغوی حضرت کعب راؤغوښتلو، کله چې هغه راغې نو وې وئيل. امير المؤمنين! زما په حوالې سره تُندى او جلدى مۀ کوئ، په خدائې قسم ! د چا په قبضه کښې چې زما ساه ده، کله چې ذو الحجه ختميږی، نو تاسو به په جنت کښې ئې، حضرت عمر رضی الله عنه اووئيل، دا څنګه، کله په جنت کښې او کله په جهنم کښې؟ هغوی اووئيل، امير المؤمنين! په خدائې قسم! مونږ د الله تعالى په کتاب کښې تاسو د جهنم په دروازه کښې ولاړ خلق د هغې نه منع کونکې وينو، او کله چې تاسو ته مرګ راځى، نو بيا به هغوی تر قيامته پورې په هغې کښې مسلسل داخليږی.

حضرت حذيفه او عثمان بن حنيف سره خبرې اترې: حضرت عمر فاروق رضی الله عنه حضرت حذيفه بن اليمان او حضرت عثمان بن حنيف رضی الله عنهما ارض عراق ته اوليږل، دوی ته ئې هلته د اسلام په قبضه کښې په راغلو زمکو باندې د خراج مقرر کولو او د هغه ځائې په خلقو باندې د جزيې مقررولو حکم ورکړې وو، نو په دې موقع باندې حضرت عمر رضی الله عنه د دغې دواړو حضراتو نه پوښتنه کوی، چې آيا تاسو چې کومه جزيه مقرر کړې ده، د هغې په حوالې سره تاسو ته څۀ ويره او مسئله خو نشته.

د "كيف فعلتما" معنى ده، تاسو دواړو چې د سواد عراق د ناپ کولو ذمه دارى اخستې وه، د هغې څۀ اوشول، څۀ ناپ اوشو؟

حضرت عمر رضی الله عنه ته په خلقو باندې د زيات ټيکس مقرر کولو ويره: أَتَخَافَانِ أَنْ تَكُونَا قَدْ حَمَّلْتُمَا الْأَرْضَ......... "أن تكونا" په تاويل د مِن ګونګِما دې، او "ما لا تطيق" د حَمَّلتُما د پاره مفعول ثانى

(١) طبقات ابن سعد: ٣، ٣٣٢

Maktaba Tul Ishaat.com

دې، يعنى آيا تاسو ته دا ويره او خدشه ده، چې په مذكوره زمكه او د هغې په اوسيدونكو باندې تاسو د هغوى د طاقت نه زيات بوج اچولې دې؟
هغوى اووئيل، نا، دومره بوج مو پرې اچولې دې، چې د هغې هغوى تحمُّل كولې شى.
ابن أبى شيبه د محمد بن فضيل عن حصين نه هم په هغې سند سره دا الفاظ نقل كړى دى:
"قال حُذيفة لو شئتُ لأضعفتُ أرضى، وقال عثمان: لقد حمّلتُ أرضى أمرًا هى له مطيقة، وما فيها كبير فضل،
قال: انظرا ما لديكما: أن تكونا حملتما الأرض ما لا تطيق".([1])
د "أضعفتُ أرضى" معنى ده، "جعلت خراجها ضعفين" يعنى ما به د هغې خراج غبرګ (دو چند) كړې وو.
او په يو بل روايت كښې دا الفاظ دى: "أن عمر قال لعثمان بن حنيف: لئن زدتَ على كل رأس درهمين وعلى كل جريب درهمًا وقفيزًا من طعام لأطاقوا ذلك؟ قال: نعم".([2])
يعنى كۀ په هغوى كښې په هر كس باندې دوه درهمه، او په هر جريب باندې يو درهم او د طعام يو قفيز زيات كړې شى، نو آيا په هغوى كښې ددې طاقت شته؟ وې وئيل، هاؤ!
قوله: قال: أنظرا!: حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل، اوګورئ، زيات مو نۀ وى لازم كړې، يا "انظرا" د حذر نه كنايه ده، يعنى د زياتى نه ځان بچ كړئ.([3])
قوله: مَا بَينِي وَبَينَهُ إلاَّ عَبدُ اللّهِ بنُ عَبَّاسٍ: يعنى زما او د حضرت عمر رضي الله عنه په مينځ كښې صرف عبد الله بن عباس وو، د ابو اسحاق په روايت كښې د "إلا رجلان" الفاظ دى، يعنى زمونږ په مينځ كښې صرف دوه سړى وو.([4])
په بعضې نسخو كښې "أتخافا" بغير د نون نه راغلې دې، او همدغه شان بغير د ناصب او جازم نه د تخفيف د پاره د نون غورځول هم جائز دى.([5])
قوله: حتى إذا لم يَرَ فيهن: د "هن" مرجع صفوف ده، يعنى كله چې هغۀ ته په صفونو كښې خلل اونۀ ليدې شو..........
د كشميهنى په روايت كښې د "لم يَرَ فيهم" (د جمع مذكر په ضمير سره) دې، يعنى صفونو والا مراد دى.

---

[1]) مصنَّف ابن أبى شيبة: ۱۵۸۷،۲
[2]) فتح البارى: ۱۷۷،۹
[3]) فتح البارى: ۷۷،۹، وعمدة القارى: ۱۲۱۰،۱٦
[4]) فتح البارى: ۱۷۷،۹
[5]) عمدة القارى: ۱۲۱۰،۱٦

Maktaba Tul Ishaat.com

او د اسماعیلی په روایت د جریر عن حصین په طریقې سره دا الفاظ مروی دی: "وکان إذا دخل المسجد وأقیمت الصلاة، تأخر بین کل صفین فقال: استووا حتی لا یری خللاً، ثم یتقدم ویکبر".(۱)
حضرت عمر رضی الله عنه چې به کله جمات ته داخل شو، او اقامت به کیدو، نو هغوی به ورستو کیدو سره د هرو دوؤ صفونو په مینځ کښې اودریدو، او د صفونو د نیغولو حکم به ئې کولو، تر دې پورې چې خلل به پاتې نۀ شو، نو وړاندې کیدو سره به ئې تکبیر(تحریمه)وئیله.
ابو اسحاق د عمرو بن میمون نه نقل کوی، چې د حملې په ورځ هغوی سیدنا عمر رضی الله عنه سره موجود وو، او اول صف ته صرف په دې وجه نۀ وو تلې، چې د حضرت عمر رضی الله عنه مخې ته د هیبت د وجهې نه نۀ شوم راتلې، ځکه چې حضرت عمر رضی الله عنه ډیر لوئې رعب والا سړې وو، (وې فرمائیل)په دې وجه زۀ په دویم صف کښې ووم، او حضرت عمر رضی الله عنه به د تکبیر نه وړاندې اولنی صف ته متوجه کیدو، کۀ به هغې کښې به ئې څوك وړاندې ورستو لیدلو، نو هغه به ئې کوړه باندې وهلو، دې خبرې زۀ د اول صف نه منع کړې ووم.(۲)
قوله: قَتَلَنِي الْكَلْبُ: تکبیر وئیلو سره په حضرت عمر رضی الله عنه باندې ابولؤلؤه مجوسی حمله اوکړه. حضرت عمر رضی الله عنه اندازه اولګوله، چې په ما باندې قاتلانه حمله شوې ده، نو هغوی کافر حمله کونکی ته سپې وئیلو سره اووئیل" قتلني "هغۀ زۀ قتل کړم، یا"أکلني"هغۀ زۀ اوخوړم، (وې چیچلم)ښکاره خبره ده، د أکل نه مراد هم قتل دې، بیا هم قاتل ته د سپی وئیلو په وجه هغۀ د پاره هغه کار ثابت کړې شو، کوم چې د سپی د پاره مناسب وو، او چې په هغې سره سپې څوك هلاکولې شی، او هغه خوړل(چیچل)دی.
"قتلني أو أکلني"دا د راوی شك دې، ځنګه چې په"سورة یوسف أو النحل"کښې هم راوی ته شك دې(۳)ابن سعد تصریح کړې ده"ما أدري أیهما"قال معلومه نۀ ده چې په دې کښې کوم لفظ دې(۴)
او یو قول دادې چې په حقیقت کښې حضرت عمر رضی الله عنه ته دا ګمان شوې وو، چې زۀ سپی اوچیچلم، "وقیل: ظن أنه کلب عضه".(۵)

څومره کسان قتل کړې شو، او حضرت عمر رضی الله عنه څو ضربونه لګیدلې وو: حتّٰی طَعَنَ ثَلاثَةَ عَشَرَ رَجُلاً........ ابولؤلؤه په حضرت عمر رضی الله عنه باندې د خنجر درې ګذارونه اوکړل، ځنګه چې ابن سعد ذکر کړې دی:

(۱) فتح الباری:۹.۱۷۷
(۲) فتح الباری:۹.۱۷۷
(۳) عمدة القاری:۱۶.۱۲۱۰
(۴) طبقات ابن سعد:۳.۱۳۳۷
(۵) إرشاد الساری:۸.۱۱۹٤

Maktaba Tul Ishaat.com

"كمن فى زاوية من زوايا المسجد فى الغلس فلم يزل هناك حتى خرج عمر يوقظ الناس: الصلاة الصلاة، وكان عمر يفعل ذلك، فلما دنا منه عمر وثب إليه فطعنه ثلاث طعنات إحداهن تحت السرة قد خرقت الصفاق وهى التى قتلته". (١)

ابو لؤلؤه مجوسى د جمات په يو گُټ کښې پټ شوې وو، کله چې حضرت عمر رضی الله عنه خلق د مونځ پاره پاسول شروع کړل، او دهٔ ته نزدې شو، نو هغهٔ په تُندې سره په حضرت عمر رضی الله عنه باندې حمله اوکړه، او درې گذاره ئې اوکړل، په هغې کښې يو د نوم نه لاندې وو، او دې گذار د څرمنې مبارکې نه لاندې پرده شلولې وه، او هم ددې نه د هغوى رضی الله عنه موت واقع شو.

د دريو ضربونو اکثرو حضراتو ذکر کړې دې، او ددې تائيد د حضرت عمر رضی الله عنه د هغې خوب نه هم کيږى، کوم چې هغوى رضی الله عنه په دې الفاظو بيانوى:

"ورأيتُ ديكًا نقرنى ثلاث نقرات ولا أراه إلا احضور أجلى". (٢)

يعنى بانګى (چرګ) په ما درې ټونګې اووهلې، او ددې نه زهٔ د مرګ وخت نزدې راغلې ګنړم.

او په يو روايت کښې د ابن عمر قول، مبارک بن فضاله نقل کوى، چې د هغې الفاظ دادى:

"طَعَنَ أبولؤلؤةُ عمرَ طَعنَتَين". (٣)

يعنى ابو لؤلؤه حضرت عمر رضی الله عنه ته دوه گذارونه ورکړل.

حافظ ابن حجر رحمه الله اول قول ته ترجيح ورکړې ده، او د دويم ئې دا توجيه کړې ده، چې په هغې کښې د "طعنةٌ ثالثةٌ" ذکر نهٔ دې کړې شوې، (٤) چې په هغې سره د هغوى شهادت واقع شوې وو.

د ابن حجر رحمه الله ددې توجيه تائيد د ابن سعد د هغهٔ روايت نه هم کيږى:

"عن سالم بن عبد الله عن أبيه قال سمعت عمر يقول طعننى أبولؤلؤة وما أظنه إلا كلبًا حتى طعننى الثالث". (٥)

يعنى زهٔ أبو لؤلؤه دوه گذاره اووهلم، او ما هغه سپې ګنړلو، تر دې پورې چې هغهٔ په مأ دريم گذار اوکړو.

په حضرت عمر رضی الله عنه باندې حمله څهٔ وخت اوشوه؟ دويمه خبره د ابن سعد د پورتنى روايت نه دا معلوميږى، چې ابو لؤلؤه حمله په هغه وخت کښې کړې وه، کله چې حضرت عمر رضی الله عنه د مونځ د پاره خلق د خوب نه پاسول، او د باب د حديث نه او د نورو احاديثو نه معلوميږى،

١) الطبقات الكبرىٰ: ٣٤٥/٣
٢) مسند البزاز، رقم: ٣١٤
٣) الطبقات الكبرىٰ: ٣٢٩/٩
٤) فتح البارى: ٧٧/٩
٥) طبقات ابن سعد: ٣٤٨/٣

Maktaba Tul Ishaat.com

کله چې هغوی ﷺ تکبیر تحریمه اووئیله، نو په هغوی باندې حمله اوکړې شوه، هلته کښې الفاظ دی: "فما هو إلا أن كبّر فسمعته يقول قتلني........"
یعنی څنګه چې هغوی ﷺ تکبیر اووئیلو، نو ما واوریدل چې هغوی وئیل، زهٔ ئې قتل کړم.
او د ابن سعد په یو روایت کښې "فلما كبّر طعن" (١) یعنی کله چې ئې تکبیر اووئیلو، نو هغهٔ اووهلو، دا الفاظ راغلی دی.
او په بل روایت کښې دا الفاظ دی:
"فأقبل عمر فعرض له أبو لؤلؤة غلام المغيرة بن شعبة فناجى عمر غير بعيد ثم طعنه ثلاث طعنات". (٢)
ددې نه معلومیږی، چې حضرت عمر ﷺ صفونه نیغول، او اول صف اړخ ته متوجه وو، چې قاتل ئې مخې ته راغلو، حضرت عمر ﷺ لږې شان پټې خبرې اوکړې، چې ابو لؤلؤه په هغه باندې درې ګذاره اوکړه.
او په دواړو روایتونو کښې د مکان خو نه، هنه ا د کیفیت اختلاف او فرق شته، یعنی په دواړو کښې مونځ ته اودریدو په وخت کښې د حملې ذکر دې، نهٔ چې د هغې نه وړاندې.
"شهدتُ عمرَ حين طُعِنَ، قال أتاه أبو لؤلؤة وهو يسوّي الصفوف فطعنه وطعن اثني عشر معه هو ثالث عشر، قال: فأنا رأيت عمر باسطا يده وهو يقول: أدركوا الكلب فقد قتلني......فمات منهم سبعة أو ستة". (٣)
ددې روایت نه یو خو دا خبره معلومیږی، چې دلته راوی د خپلې مشاهدې خبره کوی، دویمه خبره دا کوی، چې په دغه وخت کښې حضرت عمر ﷺ صفونه صحیح کول، دریمه خبره دا چې حضرت عمر ﷺ لاسونه اوږدولو سره د سپی د نیسلو حکم اوکړو، "باسطا يده" او "أدركوا الكلب" هم په دې دلالت کوی، څلورمه خبره دا چې د حضرت عمر ﷺ نه علاوه دولس کسان او دوی سره دیارلس کسان اووهلې شو، او په یو روایت کښې دا الفاظ دی:
"فسمعت عمر وهو يقول: هكذا بيده، قد بسطها دونكم الكلب قد قتلني" یعنی حضرت عمر ﷺ لاسونه داسې خوارهٔ کړې وو، او دا ئې وئیل ما واوریدل، دې سپی زهٔ قتل کړم. (٤)
پنځمه خبره دا چې شپږ یا ووهٔ کسان مړهٔ شول، او باقی بچ شول، راوی ته په دې شمیر کښې شک دې، په دې تفصیل سره لاندې ذکر کړې شوې خبرې حل کیږی:
(١):- مونځ د پاره د خاقو د پاسولو په وخت په حضرت عمر ﷺ باندې د حملې چې کوم روایت دې، هغه د ابن شهاب زهری روایت دې، ظاهره خبره ده چې مرسل دی، ځکه چې ابن شهاب خو زیات نه زیات په صغارو تابعینو کښې دې، چې د هغهٔ روایات د صغارو صحابو

(١) طبقات ابن سعد:٣٣٨،٣
(٢) طبقات ابن سعد:٣٤١،٣
(٣) طبقات ابن سعد:٣٤٠،٣
(٤) طبقات ابن سعد:٣٤٠،٣

Maktaba Tul Ishaat.com

او یا د کبارو تابعینو نه ماخوذ دی، په دې وجه هغه به نهٔ شی قبلولې.بلکه دا به د راوی خیال او گرځولې شی، او راجح به هغه روایتونه وی، په کومو کښې چې د رؤیت او مشاهدې ذکر دې، او هغه هغه دی، په کومو کښې چې د تکبیر په وخت کښې د حملې ذکر دې، او دا هم ممکن ده، چې په ایقاظ او تکبیر کښې زیاته وخت نهٔ وی، په دې وجه چا ددې ذکر کړې دې، او چا د هغې.

۲:- په کومو روایاتو کښې چې د دیارلسو کسانو د قتلولو ذکر دې، لکه د باب حدیث وغیره...... په هغې کښې پخپله حضرت عمر رضي الله عنه هم مراد او شمیر دی، او په کومو کښې چې د یؤولسو یا دولسو کسانو ذکر دې، په هغې کښې د حضرت عمر رضي الله عنه نه علاوه نور صحابهٔ کرام رضي الله عنهم ذکر کړې شوې دی، حضرت عمر رضي الله عنه په هغوی کښې شمیر نهٔ دې.

څنګه چې د ابن سعد په روایت کښې د "حتی طعن سوی عمر أحد عشر رجلا".([1]) ذکر دې، یعنی د حضرت عمر رضي الله عنه نه علاوه یؤولس کسان اووهلې شو.

او د ابو اسحاق په روایت کښې دا الفاظ دی: اثني عشر رجلاً معه وهو ثالث عشر.([2]) یعنی هغوی (حضرت عمر رضي الله عنه) سره نور دولس کسان اووهلې شو، او هغوی ئې دیارلسم وو.

ابن سعد د ابراهیم تیمی په حوالې سره ددې اضافه هم نقل کړې ده:

"وعلی عمر إزار أصفر قد رفعه علی صدره فأهوی وهو يقول: وكان أمر الله قدراً مقدوراً".([3])

یعنی په حضرت عمر رضي الله عنه باندې وړوکې شان لنګ وو، چې هغه ئې تر سینې پورې پورته کړې وو، هغه اوغورځیدو، او دا ئې وئیل، "وكان أمر الله قدراً مقدوراً".

هم په دې روایت کښې دا الفاظ هم منقول دی:

"فجاء فقال: الصلاة عبادَ الله، استووا، ثم كبّر". یعنی هغوی راغلل، او دا ئې وئیل: د الله تعالی بندګانو! مونځ د پاره پاسې، صفونه نیغ کړئ، او بیا ئې تکبیر اوکړو.

ددې نه معلومیږی، چې د مونځ د پاره د پاسولو طریقه دغه وه، چې هغوی رضي الله عنه د "الصلاة عباد الله" آواز لګولو، او "استووا" وئیلو سره ئې صفونه هم نیغول، لهذا چا خو دا ذکر کړل، چې هغوی خلق پاسول، چا دا ذکر کړل، چې هغوی صفونه نیغول، او چا د تکبیر تحریمې ذکر اوکړو، او بعضو د دریؤ واړو ذکر اوکړو.

اصل واقعه د حضرت عمر رضي الله عنه د شهادت وه، په دې وجه د باقی حضراتو شمیر معلوم نهٔ دې: مات منهم سبعة........ حضرت عمر رضي الله عنه سره دیارلس کسان په کومو چې حمله اوشوه، په هغوی کښې بعضې کسان خو شهیدان شو، او څهٔ ژوندی پاتې شو، دلته د ووه کسانو د شهادت

[1]) طبقات ابن سعد: ۳/ ۳٤٥

[2]) فتح الباری: ۹/ ۷۸

[3]) طبقات ابن سعد: ۳/ ۳٤٨

Maktaba Tul Ishaat.com

ذکر دي، او په بعضې روایاتو کښې د شپږو او په بعضې روایاتو کښې د څلورو او په بعضې روایاتو کښې د نهو کسانو د شهادت مونډلو ذکر دي.([1])

په دې کښې هم دا وئیلې کیدې شی، چې بعضې حضراتو حضرت عمر رضی الله عنه سره د نورو کسانو د شهید کیدو ذکر کړې دې، چې ووه دی، او بعضو د هغوی نه بغیر، چې شپږ دی، همدغه شان دا هم ممکن دی، چې اول کم کسان مثلاً څلور کسان شهیدان شو، دا شمیر ورستو زیاتیدو سره شپږو ته اورسیدو، یا تر ووه یا تر نهو پورې اورسیدو، ولې اصل او اهمه واقعه د حضرت عمر رضی الله عنه د شهادت وه، په دې وجه د نورو حضراتو د شهید کیدو په شمیر کښې یقینی پته نهٔ لګیدل یو قدرتی خبره ده، څنګه چې د ابن سعد په روایت کښې د "ومال على الناس فقتل وجرح بضع عشر".([2]) الفاظو نه معلومیږی، یعنی په حضرت عمر رضی الله عنه باندې د حملې نه ورستو هغهٔ نورو خلقو اړخ ته راتاؤ شو، او څو کسانئې ژوبل او شهیدان کړل.

کُلیب لیثی هم شهید شو: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی، په دې نورو شهید کیدونکو کسانو کښې صرف د یو کس نوم معلوم شوې دې، چې کلیب بن البکیر اللیثی دې، دهٔ او دهٔ وروڼړو عاقل، عامر، او ایاس ته د صحابیت شرف حاصل دې.

حافظ صاحب د "جزء أبي الجهم" په حوالې سره په صحیح سند سره د ابن عمر روایت نقل کوی:

"كان مع عمر صادرا من الحج، فمر بامرأة قد دفنها كُليب الليثي فكبر له عمر وقال: أرجو أن يدخله الله الجنة، قال فطعنه أبو لؤلؤة لما طعن عمر فمات".([3])

یعنی دا (کلیب) حضرت عمر رضی الله عنه سره د حج په سفر کښې شامل وو، بیا دوی په یوې ښځې تیر شول، چې هغه کلیب لیثی دفن کړه، او حضرت عمر رضی الله عنه په هغې تکبیر اووې، او وې فرمائیل، زهٔ د الله تعالی نه امید ساتم، چې الله تعالی به دا جنت ته داخلوی، راوی وائی، دې (یعنی کُلیب لیثی) هم ابو لؤلؤه په هغه وخت کښې شهید کړو کله چې حضرت عمر رضی الله عنه شهید کړې شو.

همدغ شان عبد الرزاق د نافع په طریقې سره دا خبره نقل کړې ده، او د زهری په طریقې سره هغه دا الفاظ روایت کوی:

"طعن أبو لؤلؤة اثني عشر رجلاً فمات منهم عُمر وكُليب".([4])

او ابن أبي شيبه د ابو سلمه او یحیی بن عبد الرحمن په طریقې سره روایت کوی، چې د هغې الفاظ دا دی: "فطعن أبو لؤلؤة كُليبَ بن البكير فأجهز عليه".([5])

---

[1]) طبقات ابن سعد:۳۴۸،۳۴۹/۳
[2]) طبقات ابن سعد:۳۴۸/۳
[3]) فتح الباری:۷۸/۹
[4]) مصنف عبد الرزاق حديث أبي لؤلؤة قاتل عمر رقم(۵۷۷۵)
[5]) مصنف ابن أبي شيبة:۵۹۷/۲،رقم:۳۸۲۲۹

Maktaba Tul Ishaat.com

ابو لؤلؤه چا اونيولو ؟: "فلما رأى ذلك رجلٌ من المسلمين طرح عليه بُرنسًا" په روايت كښې د "رجل" ذكر دې، په دې حوالې سره يو خو د ابن سعد روايت دې، چې د هغې الفاظ دادى:

"فطعن نفرًا فأخذ أبا لؤلؤة رهطٌ من قريش: عبد الله بن عوف الزهرى، وهاشم بن عتبة بن أبي وقاص، ورجل من بني سهم فطرح عليه عبد الله بن عوف خميصةً كانت عليه فانتحر بالخنجر حين أخذ". (۱)

ددې روايت نه معلوميږى، چې عبد الله بن عوف او هاشم بن عقبه او يو بل سړى هغه نيسلې وو، بيا عبد الله بن عوف په هغهٔ باندې خپل څادر غورځولو سره هغه نيولې وو، او هغهٔ خپل بد انجام ليدلو سره خود كشي كړې وه، خو حافظ صاحب دا ضعيف او منقطع ګرځولو سره د يو بل، سعيد بن يحيى الاموى روايت ته ترجيح وركړې ده، د هغې الفاظ دادى:

"فلما رأى ذلك رجلٌ من المهاجرين يقال له حطّان التميمي اليربوعي طرح عليه بُرنساً". (۲)

ددې نه معلوميږى چې ابولؤلؤه نيسلو والا او په هغهٔ باندې څادر غورځولو والا حطّان التميمي وو.

حافظ صاحب د ابن سعد د روايت د ثابت او صحيح كيدو په صورت كښې د هغې دا توجيه كړې ده، چې دې ټولو (مذكورو حضراتو) به په شريكهٔ نيسلې وى، او د عبد الله بن عوف په حوالې سره دا هم منقول دى، "احتزعبدُ الله بن عوف الزهرى رأس أبي لُؤلؤة". (۳)

چې دې (عبد الله بن عوف رضي الله عنه) د ابو لؤلؤه سر د خپو لاندې كړې وو.

په يو روايت كښې د "إنما طعن نفسَه به حق قتل نفسه". (۴) يعنى هغهٔ خپل ځان هم په هغې خنجر وهلو سره قتل كړو.

او په يو بل روايت كښې د "فاتكا على خنجرة فقتل نفسه". (۵) يعنى "بيا هغهٔ په خنجر باندې تكيه لګولو سره خپل ځان قتل كړو، الفاظ راغلى دى.

دردناكه پيښه او مونځ ادا كول: د حضرت عمر رضي الله عنه كمال ايمان اوګورئ، چې د خپل ځان په حوالې سره دا وړاندې راتلونكې دې درد ناكې پيښې نه زيات هغوى ته د مونځ فكر وو، نو حضرت عمر رضي الله عنه د عبد الرحمن بن عوف لاس نيسلو سره هغه وړاندې كړو او هغهٔ ډير مختصر مونځ اوكړو، د ابن اسحاق په روايت كښې دى، چې د قرآن كريم د ټولو نه په مختصرو سورتونو يعنى سورة كوثر او سورة نصر لوستلو سره ئې مونځ اوكړو. (۶)

---

(۱) طبقات ابن سعد: ۳٤۷،۳\۱
(۲) الاصابة: رقم الترجمة: ۱۷٦٦، حطان التميمى اليربوعى\۱
(۳) طبقات ابن سعد: ۳٤۸،۳\۱
(٤) طبقات ابن سعد: ۳٤۸،۳\۱
(۵) طبقات ابن سعد: ۳٤۸،۳\۱
(٦) فتح البارى: ۱۷۹،۹\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

او د ابن سعد په روایت کښې د سورهٔ نصر او سورهٔ کوثر ذکر دی.(۱)

ابن سعد د ابن عمر رضی الله عنهما روایت په دې الفاظو سره نقل کړې دی:

"لما طعن عمر حُمل فغشي عليه فأفاق فأخذناه بيده، قال ثم أخذ عمر بيدي فأجلسني خلفه وتساند إلي وجراحه تثعبُ دماً إني لأضع إصبعي هذه الوسطى فما سد الرتق، فتوضأ ثم صلى الصبح فقرأ في الأولى، والعصر، وفي الثانية، قل يا أيها الكافرون".(۲)

یعنی کله چې په حضرت عمر رضی الله عنه باندې حمله اوکړې شوه، نو هغوی اوچت کړې شو، او دې سره په هغوی باندې بې هوشي شروع شوه، بیا هغوی په هوش کښې راغلل، نو مونږ د هغوی لاس اونیسلو، بیا هغوی زما لاس نیسلو سره زهٔ د خپل ځان شا ته کینولم، او ما ته ئې تکیه اووهله، او د هغوی د زخم نه وینه روانه وه، او ما دا خپله مینځنۍ ګوته په زخم باندې کینبودله، خو په دې سره هغوی سورې نهٔ بندیدلو، بیا هغوی اودس کولو نه ورستو مونځ اوکړو، او په هغې کښې ئې سورة العصر او سورة الکافرون اولوستل.

ابن سعد د مسور بن مخرمه روایت هم نقل کړې دی:

"أن عمر لما طُعن جعل يُغمى عليه، فقيل إنكم لن تفزعوه بشيئ مثل الصلاة إن كانت به حياة، فقال: الصلاة يا أمير المؤمنين! الصلاة قد صُليت، فانتبه فقال: الصلاة هاء الله إذا ولا حظ في الإسلام لمن ترك الصلاة، قال فصلى وإنّ جُرحه ليثعب دمًا".(۳)

یعنی کله چې حضرت عمر رضی الله عنه باندې حمله کولو سره سخت ژوبل کړې شو، او په هغوی باندې بې هوشي راغله. نو خلقو اووئیل، کهٔ په دوی کښې د ژوند ساه وی، نو د مونځ ذکر کولو سره به دې فکر مند کولې شی، او بیداروليٰ به شی، نو کله چې د مونځ آواز هغوی رضی الله عنه واؤریدو، نو ناڅاپه راپاسیدو، او وې وئیل ! په اسلام کښې د هغه سړی هیڅ برخه نشته. څوك چې مونځ پریږدی، او بیا پاسیدو او مونځ ئې اوکړو، او د هغوی رضی الله عنه د زخمونو نه وینه بهیدله.

ابن أبی شیبه د عمرو بن میمون روایت په دې الفاظو سره نقل کوی:

"لما طعن عمر ماج الناس بعضهم في بعض، حتى كادت الشمس أن تطلع، فنادى مناد: الصلاة، فقدموا عبد الرحمن بن عوف فصلى بهم، فقرأ بأقصر سورتين في القرآن إنا أعطيناك الكوثر وإذا جاء نصر الله".(۴)

حضرت عمر رضی الله عنه د مسلمانانو په لاس په نهٔ قتل کیدو باندې د ارام ساه واخسته: أنظر من قتلني..

حضرت عمر رضی الله عنه ته چې کله دا معلومه شوه، چې په ما باندې قاتلانه حمله شوې ده، او بیا دا

۱) طبقات ابن سعد:۳، ۳٤٠
۲) طبقات ابن سعد:۳، ۳٤۹
۳) الطبقات الکبریٰ:۳، ۳۵٠
۴) مصنف ابن أبی شیبة:۲٠، ۵۹٤

Maktaba Tul Ishaat.com

هم اندازه اوشوه.چې زهٔ به ددې نه ژوندې پاتې نهٔ شم.نو هغوی رضی الله عنه ته دا فکر پیدا شو.چې چرته په دې کښې مسلمان خو شریك نهٔ دې.

نو هغوی رضی الله عنه ابن عباس رضی الله عنهما ته په دې حوالې سره د معلوماتو کولو د پاره اووئیل.نو هلته دا الفاظ دی: "انظر مَن قتَلَنی" او ګوره زهٔ چا قتل کړې یم؟

او د ابو اسحاق په روایت کښې دا الفاظ دی: "فقال عمر: یا عبدَ الله بن عباس! أخرج فناد فی الناس: أعَن ملأ منکم کان هذا ؟ فقالوا: معاذ الله ما علِمنا ولا اطلعنا".

"یعنی حضرت عمر رضی الله عنه ابن عباس رضی الله عنهما ته اوفرمائیل، خلقو ته آواز اوکړه، چې آیا دا ستاسو په مشورې سره شوې دې؟هغوی به آواز کړې وی، نو د هغې په جواب کښې خلقو دا اووئیل، په الله تعالی سره پناه غواړو امونږ ته نهٔ څهٔ علم شته او نهٔ څهٔ خبر".

د مبارك بن فضاله نه مروی دی:

"فظن عمر أن له ذنبًا إلی الناس لا یعلمه، فدعا ابن عباس -وکان یُحبه ویُدنیه- فقال: أحب أن تعلم عن ملأ من الناس کان هذا ؟ فخرج لا یمر بملأ من الناس إلا وهم یبکون، فکأنما فقدوا أبکار أولادهم، فقال ابن عباس فرأیت البشر فی وجهه".[1]

حضرت عمر رضی الله عنه ته دا ګمان پیدا شو، چې کیدې شی ما خلقو سره داسې څهٔ زیاتې کړې وی، چې د هغې ما ته علم او خیال نهٔ وی، په دې وجه هغوی حضرت ابن عباس رضی الله عنه راؤغوښتلو، چې هغوی سره د حضرت عمر رضی الله عنه ډیر محبت او قربت وو، او هغوی ته ئې اووئیل، زهٔ غواړم. تهٔ لاړ شه او دا معلومه کړه، چې د خلقو په خپل مینځ کښې په مشورې سره دا کار شوې دې ؟ هغوی لاړل، او په خلقو کښې چې په چا به هم هغوی تیردل، نو هغوی به ئې په ژړا کښې موندل. ګویا چې د هغوی ځوان اولاد ورك شوې وی، ابن عباس رضی الله عنهما وائی (دا حالت ما هغوی رضی الله عنه ته بیان کړو) نو ما د هغوی په مخ باندې خوشالی اولیده.

د ابن أبی شیبه په روایت کښې دا الفاظ دی:

"فقالوا معاذ الله لوددنا أنا فدیناك بآبائنا، وزدنا فی عمرك من أعمارنا".[2]

یعنی خلقو اووئیل، په الله تعالی سره پناه غواړو! (ددې خبرې نه چې مونږ د حضرت عمر رضی الله عنه د قتل په سازش کښې شریك شوې یو) مونږ په تاسو باندې خپل مور پلار قربانول غواړو، او تاسو ته خپل عمرونه درکول غواړو.

د "الصنع" معنی: "الصنع" بفتح الصاد المهملة والنون الخفیفة.

او ابن أبی شیبة د ابن فضیل عن حصین په طریقې سره روایت نقل کړې دې، چې د هغې الفاظ دا دی:

[1] فتح الباری: ۹،۱۷۹

[2] مصنف ابن أبی شیبة: ۲۰،۱۵۹۹

Maktaba Tul Ishaat.com

"فجال ساعة ثم جاء فقال: غلام المغيرة الصنّاع، وكان نجارًا". [1]

د الصَّنَع يا د الصنّاع معنى ده، كاريګر (استاذ)، صنعت كار، ابو لؤلؤه مشهور مجوسي كاريګر وو، حضرت عمر رضي الله عنه چې كله د "غلام المغيرة" الفاظ واوريدل، نو په حيرانتيا ئې اووئيل، هغه كاريګر؟

او د هغهٔ كافر كيدل خو معلوم وو، څنګه چې د ابن أبي شيبه په روايت كښې د "فجاء أبولؤلؤة الكافر المجوسي" الفاظ دي، [2] په دې وجه حضرت عمر رضي الله عنه د الله تعالى شكر ادا كړو، چې الله تعالى زما مرګ د يو كلمه ويونكي په لاس نهٔ دې فرمائيلې، د اهل لغت نه يو قول خو دا منقول دې، چې "رجل صنَع اليد واللسان وامرأة صَنَاع اليد واللسان". او دويم قول دادې، چې صَنَاع او صنَع، د دواړو اطلاق په ښځه او سړي دواړو باندې كيږي. [3]

صرف د نوم مسلمان په لاس قتليدو سره به هم حضرت عمر رضي الله عنه خفه كيدو: بِيَدِ رَجُلٍ يَدَّعي الإسلام....... حضرت عمر رضي الله عنه ډيرې ښې معنې والا الفاظ ارشاد اوفرمائيل، ځكه چې د هغوى رضي الله عنه په شان لوې صحابي، خليفهٔ راشد او امير المؤمنين قتلونكې كهٔ څوك مسلمان وو، نو يقينًا هغه به صرف د اسلام مدعي وو، حقيقي مسلمان به نهٔ وو، بيا هم د مدعئ اسلام او صرف د نوم د مسلمان په لاس هم كهٔ د حضرت عمر رضي الله عنه قتل شوې وو، نو دا هم د هغوى رضي الله عنه د پاره ډير د غم او خفګان سبب وو، يو خو په دې وجه چې په مسلمان اُولس كښې په خپلې حوالې سره دا قسمه منفي جذبات او احساسات موندلو سره به هغوى رضي الله عنه ته تكليف ملاؤ شوې وو.

او دويم د قيامت په ورځ كله چې د الله تعالى مخې ته د هغوى رضي الله عنه مقدمه (دوسه) وړاندې شوې وه، نو بل اړخ ته به هم يو مدعئ اسلام وو، چې د اسلام په وجه به د لحاظ او خيال ساتلو قابل وو. او حضرت عمر رضي الله عنه يقينًا د اسلام د دښمنانو په لاس شهيد كيدو سره په پوره توګه د اجر ملاويدو او د خپل قاتل د جهنم د تلو متمنّي به وو، په مختلفو روايتونو كښې راغلې د لاندينى الفاظو نه ددې تائيد كيږي، د ابن أبي شَيبه روايت دې:

"فدخل عليه ابن عباس وكان يعجب به فقال: اخرج فانظر من صاحبي؟ ثم خرج فجاء فقال: أبشر يا أمير المؤمنين! صاحبك أبولؤلؤة المجوسي غلام المغيرة بن شعبة، فكبر حتى خرج صوته من الباب ثم قال: الحمد لله الذي لم يجعله رجلاً من المسلمين، يحاجني بسجدة سجدها لله يوم القيٰمة". [4]

---

[1] مصنف ابن أبي شيبة: ۲۰،۱۵۸۸
[2] مصنف ابن أبي شيبة: ۲۰،۱۵۹۷
[3] فتح الباري: ۹،۱۷۹
[4] مصنف ابن أبي شيبة: ۲۰،۱۵۹۹

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت عمر رضي الله عنه ته ابن عباس راغې رضي الله عنهما، چې د هغوی رضي الله عنه دوی سره ډیر محبت وو، نو حضرت عمر رضي الله عنه هغوی ته اووئیل، لاړ شه او ګوره ما سره دا معامله کونکې څوك دې؟ هغوی لاړل او بیرته راغلل، وې وئیل، امیر المؤمنین! زیرې واؤره، ستاسو قتلونکې د مغیره بن شعبة غلام، ابو لؤلؤة مجوسی دې، حضرت عمر رضي الله عنه الله اکبر په دومره زور سره اووې، چې د دروازې نه بهر هم آواز واؤریدې شو.

بیا ئې اووئیل د الله تعالی شکر دې، چې هغهٔ داسې کس زما قاتل جوړ نهٔ کړو، چې په مسلمانانو کښې د هغهٔ شمیر کیږي، او د قیامت په ورځ د هغې سجدې په وجه ما سره جهګړه کوی کومه چې هغهٔ د الله تعالی د پاره کړې وی.

د ابن شهاب په روایت کښې دا الفاظ دی:

"فقال: الحمد لله الذی لم يجعل قاتلي يحاجني عند الله بسجدة سجدها له قط".(١)

او د مبارك په فضاله نه دا الفاظ منقول دی: "يحاجني بقول لا إله إلا الله".(٢)

په یو بل روایت کښې دا الفاظ دی: "قاتله الله لقد أمرت به معروفا".(٣)

الله تعالی دې هغه تباه کړی، ما خو هغهٔ ته ښهٔ خبره کړې وه.

د حضرت جابر رضي الله عنه روایت دې: "فقال عمر: لا تعجلوا على الذي قتلني، فقيل: انه قتل نفسه، فاسترجع عمر، فقيل له إنه أبولؤلؤة، فقال: الله أكبر".(٤)

حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائیل زما د قاتل په معامله کښې تُندی مهٔ کوئ، چا اووئیل هغهٔ خو خان مړ کړې دې (خود کشی ئې کړې ده)، حضرت عمر رضي الله عنه اووئیل، "انا لله وانا اليه راجعون" بیا چا اووئیل هغه خو ابو لؤلؤه (کافر) دې، (هغهٔ د پاره استرجاع څنګه؟) حضرت عمر رضي الله عنه اووئیل، الله اکبر.

د قتل عمد کونکی مسلمان د پاره مغفرت ثبوت: د حضرت عمر رضي الله عنه ددې خبرې نه د قتلِ عمد کونګی مسلمان د پاره عند الله د معافې په ثبوت او جواز باندې استدلال کړې شوې دې، د اهل سنت والجماعت مذهب د قاتل عمد او د نورو کبائرو مرتکب مسلمانانو په حقله دغه دې، چې هغه مخلد فی النار او د اسلام نه خارج نهٔ دې، په خلاف د بعضې نورو باطلو فرقو (مثلاً خوارج) په شان، چې د هغوی له مخې د قاتلِ عمد د پاره هیڅ معافی نشته، هغه کافر او مخلد فی النار دې.

زمونږ (د اهل سنت والجماعت) طریقه د استدلال داسې ده، چې حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائیل، د الله تعالی شکر دې، چې زما قتلونکې مسلمان نهٔ دې، ګنې نو هغهٔ به د الله تعالی په

(١) فتح الباري: ٩.٠ ١٨
(٢) فتح الباري: ٩.٠ ١٨
(٣) فتح الباري: ٩.٠ ١٨
(٤) فتح الباري: ٩.٠ ١٨

Maktaba Tul Ishaat.com

وړاندې ما سره د كلمې او سجدې په بنياد جهګړه كوله، مطلب دغه دې،چې كافر قاتل به جهګړه نۀ كوی.او كۀ څوك مسلمان د قتل عمد په وجه د اسلام نه خارجيدو،نو د حضرت عمر رضي الله عنه قاتل به هم يقينًا خارج شوې وو،او په كافرانو كښې به داخل شوې وو،او بيا به په مسلمان او غير مسلم قاتل كښې هيڅ فرق نۀ وو،او د حضرت عمر رضي الله عنه د شكر اداء كولو به هم څۀ معنٰی نۀ وه.(١)

د حضرت عمر رضي الله عنه د غير مسلمو نه د احتياط سوچ صحيح ثابت شو: قد كُنتَ أَنْتَ وَأَبُوكَ......

حضرت عمر رضي الله عنه چې كله د مجوسي غلام د وجهې نه قتل كړې شو،نو هغوی رضي الله عنه د خپل هغې ويرې تذكره اوكړه،چې هغوی رضي الله عنه د خپل خدا داد بصيرت په بنياد باندې په مدينه منوره كښې د غير مسلمو غلامانو د كثرت په حوالې سره ظاهره كړې وه،او حضرت عباس او عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما وغيره صحابۀ هغه غير ضروری ګڼړلې وه.

حضرت عمر رضي الله عنه په دې موقع باندې حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ته هغه خدشه رایاده كړه،چې د هغې صحيح والې او هغې اړخ ته توجه كول اُوس په پوره توګه واضحه شوی وو،او مسلمانانو خپله د ډېرلو نه قيمتی سرمايه په دې وجه باندې وركه كړې وه،حضرت عمر رضي الله عنه،چې د حضرت عباس رضي الله عنه په كوم عذر او استدلال باندې چپ شوې وو،هغه دا وو، چې د مدينې منورې سخت كارونه د غير مسلمو نه علاوه هيڅ څوك هم نۀ شی كولې.د ابن سيرين په طريقې سره د عمرو بن شيبه روايت دې،هغه فرمائي:

"بَلَغَنِي أن العباس قال لعمر: لما قال: لا تدخلوا علينا من السبي إلا الوصفاء، إن عمل المدينة شديد لا يستقيم إلا بالعلوج".(٢)

يعنی حضرت عمر رضي الله عنه چې كله حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ته اوفرمائيل،چې په دې بنديانو كښې د ماشومانو غلامانو نه علاوه څوك هم مدينې ته مۀ راوله،نو حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ددې په جواب كښې اووئيل.چې د مدينې كارونه ډېر سخت دی،چې هغه ددې مشركانو غلامانو نه علاوه څوك هم نۀ شی كولې.

حضرت عمر رضي الله عنه د جنګی بنديانو د قتل نه منع اوكړه: قَالَ كَذَبْتَ...... حضرت ابن عباس رضي الله عنهما سره د خپل پلار(حضرت عباس رضي الله عنه)نه د مسلمانانو په لاس بندی شوې خلقو د پاره چې كومه نرمی لرله.ددې په وجه د دغې خلقو په مدينه منوره كښې د غلامانو په شكل كښې كثرت وو،حضرت عباس رضي الله عنه خو وو"أكثرهم رقيقًا"(د ټولو نه زيات غلامانو والا)نورو خلقو سره هم دا خلق د نوې مسلمانانو يا د غير مسلمو غلامانو او خدمتګارانو په شكل كښې په كثرت سره موندلې شو،حضرت عمر رضي الله عنه د دوی په كثرت او زياتوالی باندې مناسب خدشات او تحفظات لرل،او كله چې د هغوی رضي الله عنه ذات مبارك د هغوی رضي الله عنه نښه او ښكار جوړ

---

(١) انظر،فتح الباری:٩٠/٨٠٩

(٢) فتح الباری:٩٠/٨٠٩

Maktaba Tul Ishaat.com

شو،نو حضرت عمر رضي الله عنه هغه په لاسونو کښې واخستو،او حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ئې د هغوی د احتیاط نۀ کولو په نتیجو باندې خبر کړو،حضرت عباس رضي الله عنه سره ښکاره خبره ده چې ددې نه علاوه بل څۀ جواب نۀ وو،کۀ تاسو غواړئ نو مونږ به دغه خلق قتل کړو! حضرت عمر رضي الله عنه

اوفرمائیل، "کذبت" شارحینو ددې ترجمه په "أخطأت" سره کړې ده،یعنی دا خلق چې ستاسو په شان قبلې اړخ ته مخ کولو سره مونځ کوی، نو تاسو به هغوی څنګه قتل کړئ،مطلب دادې،چې په دې صورت کښې د هغوی قتل جائز ګنړل او ددې اراده کول غلط او شرعًا صحیح نۀ دی،په یو روایت کښې دا الفاظ دی:

"أبعد ما تکلموا بکلامکم وصلوا بصلاتکم ونسکوا نسککم؟".(۱)

یعنی ابن عباس رضي الله عنه د حضرت عمر رضي الله عنه په مشیت باندې موقوف کولو سره ددې خلقو د قتل اراده په دې وجه ښکاره کړه،چې هغوی ته علم وو،چې حضرت عمر رضي الله عنه به په دې صورت کښې د هغوی د قتل اجازت ورنۀ کړی.

او حضرت عمر رضي الله عنه ددې په جواب کښې " کذبت "وئیلو سره دا سخت انداز په دې وجه اختیار کړو،چې د هغوی جلالی مزاج همدغه شان سخت او د یوې خبرې وو،چې هغوی ته ئې صفا اووئیل:دروغ وایې،ستا د قتل کولو هیڅ اراده نشته...........او یا دا د "أخطأت"په معنیٰ باندې دې.

د ابن عباس رضي الله عنه د قول "إن شئت فعلت"دویمه توجیه دا کړې شوې ده،چې هغۀ د غیر مسلم غلامانو د قتل کولو اراده لرله، حضرت عمر رضي الله عنه دا اوګنړل چې هغه ټول بغیر د څۀ تفریق نه قتلول غواړی.(۲) نو وې فرمائیل دا صحیح نۀ دی، تا غلط سوچ کړې دې.

قوله: فَأُتِيَ بِنَبِيذٍ فَشَرِبَهُ: یعنی په حضرت عمر رضي الله عنه باندې سخت ګذارونه شوې وو،او خلقو قسمه قسم خبرې کولې،چا به وئیل چې هغوی رضي الله عنه صحیح دی،او زر به صحت اړخ ته لاړ شی،او بعضې حضراتو د نا اُمیدئ اظهار کولو،ددې اندازه لګولو د پاره په هغوی باندې نبیذ اوڅکولې شو،چې د هغوی رضي الله عنه د خیټې نه بهر اووتل،بیا پرې شودۀ اوڅکولې شو،نو هغه هم د زخم نه اووتل.

د ابو رافع په روایت کښې د "لینظر ما قدر جرحه"(۳) د الفاظو نه معلومیږی،چې د نبیذو د څکولو مقصد د زخم مقدار معلومول وو.

د طبیب راتلل او د حالت د نازک کیدو اندازه: د ابو اسحاق په روایت کښې دا الفاظ دی:

"فلما أصبح دخل علیه الطبیب فقال: أی الشراب أحب إلیك. قال: النبیذ، فدعا بنبیذ فشرب فخرج من جرحه،

---

(۱) طبقات ابن سعد:۳۳۸،۳

(۲) فتح الباری:۸۰،۹

(۳) فتح الباری:۸۰،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

فقال: هذا صديد اسقوني بلبن، فأتي بلبن فشربه فخرج من جرحه، فقال الطبيب: أوص فإني لا أظنك إلا ميتا من يومك أو من غد".[1]

په دې عبارت کښې په واضحه توګه دا مذکور دی، چې طبيب د هغوی رضي الله عنه په خونه ظاهرولو باندې نبيذ اوڅکول، هغه د هغوی رضي الله عنه د زخمونو نه اووتل، نو حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل، دا خو وينه او نوونه دی، ما له شودهٔ راؤړئ، شودهٔ راؤړلې شو، او هغوی اوڅکل، نو هغه هم د زخمونو نه اوبهيدل، نو دغه وخت طبيب اووئيل، وصيت کوئ، ځکه چې نن يا صبا به تاسو وفات کيږئ.

په بعضې نسخو کښې د "فخرج من جوفه" الفاظ دی، او د کشميهنی په نسخه کښې د "من جرحه" الفاظ دی، او هم دغه زيات صحيح ګرځولې شوې دې،[2] د جوف نه مراد خيټه او د جرح نه مراد زخم دې، اګرچې دا زخم په خيټه کښې وو، ولې لفظ د "جرح" راجح دې، نهٔ د "جوف".

د ابو رافع په روايت کښې دا الفاظ دی: "فخرج النبيذ فلم يدر أهو نبيذ أم دم".[3]

او هم په دغه روايت کښې دا لفاظ هم دی:

"فقالوا لا بأس عليك يا أمير المؤمنين، فقال: إن يكن القتل بأسا فقد قتلت".[4]

خلقو (هغوی رضي الله عنه ته د تسلئ ورکولو د پاره اووئيل) امير المؤمنين! هيڅ حرج نشته، هغوی رضي الله عنه اوفرمائيل، کهٔ قتل څهٔ حرج وی نو زهٔ خو قتل کړې شوې يم، د وئيلو معنی داده، چې هغوی رضي الله عنه ته انداره وه، چې زهٔ نهٔ بچ کيږم، او ددې زخم او ګذار نه به زهٔ وفات کيږم.

د متعددو طبيبانو راغوښتلو قول: په بعضې رواياتو کښې د شودو او نبيذ څکولو والا دوه مختلف طبيبان ښودلې شوی دی، د ابن شهاب روايت دې، هغه وائی:

"أخبرني سالم قال: سمعت ابن عمر يقول: فقال عمر: أرسلوا إلى طبيب ينظر إلى جرحي، قال: فأرسلوا إلى طبيب من العرب فسقاه نبيذا، فشبه النبيذ بالدم حين خرج من الطعنة التي تحت السرة، قال فدعوت طبيبا آخر من الأنصار فسقاه لبنا فخرج اللبن من الطعنة أبيض فقال اعهد يا أمير المؤمنين، فقال عمر: صدقني، ولو قال غير ذلك لكذبته".[5]

يعنی ابن عمر رضي الله عنه فرمائی، چې امير المؤمنين حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل، څوك طبيب راؤغواړئ، چې زما زخمونه اوګوری، نو هغوی يو عرب طبيب راؤغوښتلو، هغهٔ راتلو سره

---

[1]) فتح الباري:۹/۱۸۰
[2]) فتح الباري:۹/۱۸۰
[3]) فتح الباري:۹/۱۸۰
[4]) فتح الباري:۹/۱۸۰
[5]) فتح الباري:۹/۱۸۰

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت عمر رضي الله عنه ته نبيذ اوڅکول، هغه د هغوی د نوم د لاندینې زخم نه د وینې سره ګډ شوې راؤوتل، ابن عمر فرمائی، بیا ما یو انصاری طبیب راؤغښتلو، هغوی راتلو سره په حضرت عمر رضي الله عنه باندې شودهٔ اوڅکول، هغه د هغوی د زخمونو نه په سپین شکل کښې راؤوتل، نو دغه وخت هغه طبیب اووئیل، امیر المؤمنین! تاسو وصیت اوکړې! ‹یعنی د بچ کیدو څهٔ صورت نشته› حضرت عمر رضي الله عنه اووئیل، دهٔ ما ته رښتیا خبره اوکړه، او کهٔ دهٔ څهٔ بل څهٔ وئیلې وې، ‹مثلاً چې زهٔ بچ شوې یم› نو ما به دې دروغژن ګڼړلو.

د مبارك بن فضاله په روایت کښې دا الفاظ دی:

"ثم دعا بشربة من لبن فشربها فخرج مشاش اللّبن من الجرحين فعرف أنه الموت فقال: الآن لو أن لى الدنيا كلها لافتديت به من هول المطلع، وما ذلك والحمد لله أن أكون رأيت إلا خيرا".[1]

یعنی بیا هغهٔ د شودو شربت اوغوښتلو، او هغه ئې اوڅکلو، نو د هغې څاڅکی د دواړو زخمونو نه ظاهر شو، په دې سره هغه پوهه شو، چې دا د مرګ علامت دې، په دې باندې هغوی رضي الله عنه اووئیل، اُوس کهٔ دا ټوله دنیا زما شی، نو زهٔ به دا د قیامت د هغې سختې په بدل کښې ورکړم....... خو د الله تعالی شکر دې چې زهٔ خیر وینم.

د "نبیذ" نور تفصیل به په "کتاب الاشربه" کښې راځی.

هنه ! دومره خبره دې یاده اوساتلې شی، چې دلته د نبیذ نه مراد "تمرات نبذت فى ماء أى نقعت" یعنی د کهٔجورو څو دانې د خوړولو د پاره په اوبو کښې اچول او منقع کول.

د مختلفو وفدونو راتلل شروع شو: وَجَاءَ النَّاسُ يُثْنُونَ عَلَيهِ........ خلق به حضرت عمر رضي الله عنه ته راتلل او د هغوی تعریف به ئې کولو، د کشمیهنی په روایت کښې د "فجعلوا يُثْنُون عليه" الفاظ راغلی دی، په مختلفو روایاتو کښې د ګڼړ شمیر خلقو نومونه هم مذکور دی، چې هغوی رضي الله عنه ته راغلل، او هغوی رضي الله عنه سره ئې خبرې اترې اوکړې.

د ابن سعد یو روایت دې، د جویریه ابن قدامه په طریقې سره چې د هغې الفاظ دادی: "فدخل عليه الصحابة، ثم أهل المدينة، ثم أهل الشام، ثم أهل العراق فكلما دخل عليه قوم بكوا وأثنوا عليه".[2]

"یعنی مختلف صحابه هغوی رضي الله عنه ته راغلل، اهل مدینې والا راغلل، بیا اهل شام او اهل عراق راغلل او څوك چې به هم راتلو ژړل به ئې، او د شغوی رضي الله عنه تعریف او ستائنه به ئې کوله" په بعضې روایتونو کښې د عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه، په بعضو کښې د مغیرة بن شعبه رضي الله عنه او په بعضو کښې د کعب احبار رضي الله عنه د راتلو هم ذکر دې.[3]

حضرت کعب داخلیدو سره هغوی رضي الله عنه ته اووئیل:

---

[1] فتح الباری: ۹، ۱۸۰.

[2] الطبقات الکبرٰی: ۳، ۱۳۳۶

[3] فتح الباری: ۹، ۱۸۱

Maktaba Tul Ishaat.com

"ألم أقل لك أنك لا تموت إلا شهيدًا وأنت تقول من أين وأنا في جزيرة العرب".[1]

يعني ما به تاسو ته نهٔ وئيل، چې ستاسو مرګ به د شهادت وی، او تاسو به وئيل، څنګه ! زهٔ خو په جزيرة العرب کښې يم.......؟ (کوم ځائې چې هيڅ دښمن نشته)

هغه ځوان څوک وو ؟ قوله: وَجَاءَ رَجُلٌ شَابٌّ.........: يو ځوان راغلو، دا ځوان څوک وو ؟ په کتاب الجنائز کښې د جرير په روايت کښې دا الفاظ دی:

"وولج عليه شابٌ من الأنصار"[2] يعني يو انصاری ځوان هغوی رضي الله عنه ته راغلو، او د هغوی رضي الله عنه مدح ئې اوکړه، د هغوی د فضائلو او مناقبو ذکر ئې اوکړو، څنګه چې دلته مذکور دی.

د ابن سعد په يو روايت کښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه هم دغه شان د حضرت عمر رضي الله عنه فضائل او مناقب منقول دی، او ددې په جواب کښې حضرت عمر رضي الله عنه هم هغه خبرې اوفرمائيلې، کومې چې د هغه ځوان په جواب کښې د هغوی رضي الله عنه نه منقول دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي، کهٔ په دې روايت (کتاب الجنائز) کښې د "من الأنصار" الفاظ نهٔ وې، نو د "شابٌ" مبهم تفسير د ابن عباس رضي الله عنه په نوم سره کيدلې شو، ولې په رواياتو کښې د "من الأنصار" تصريح ده، په دې وجه به دا وئيلې شی، چې د ابن عباس قيصه جدا ده، او د انصاری ځوان جدا، او د حضرت عمر رضي الله عنه د تعريف کونکو په تعدد او د هغوی په جواب کښې د يو قسم الفاظ واردېدو کښې هيڅ يو امر مانع نشته، لهذا متعدد روايت به په اختلاف نه په تعدد باندې حمل کړې شی.

د تعدد تائيد په دې سره هم کيږی، چې دلته د کوم ځوان ذکر دې، د هغهٔ په حقله دا هم راغلی دی، چې د تلو په وخت کښې حضرت عمر رضي الله عنه د هغهٔ لنګ په زمکهٔ راښکلې کيدونکې اوليدو، او په هغې ئې نکير اوفرمائيلو، او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په قيصه کښې ددې ذکر نشته.

حضرت عمر رضي الله عنه د ژوند په اخری لمحو کښې هم امر بالمعروف او نهی عن المنکر کولو: بيا دلته حضرت عمر رضي الله عنه په دې سخت وخت کښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په شان شخصيت باندې يا په يو بل ځوان باندې د نکير او تنقيد نه د سيدنا عمر رضي الله عنه په دين باندې د زبردست کلك والی اندازه هم کيږی، او ددې مطلب دا شو، چې حضرت عمر رضي الله عنه مرګ هم د امر بالمعروف نه نهٔ شی منع کولې.[3]

"ما قد علمت" مبتداء مؤخر او "تلك" خبر مقدم دې.[4]

"قدم بفتح القاف" هم منقول دې، چې د هغې معنٰی ده، فضيلت او شرف، او په بکسر القاف هم

---

[1]) الطبقات الکبرٰی: ٣، ٣٤٠

[2]) کتاب الجنائز، باب ما جاء فی قبر النبی وأبی بکر وعمر........، رقم: ١٣٩٢

[3]) فتح الباری: ٩، ٨١

[4]) فتح الباری: ٩، ٨١

Maktaba Tul Ishaat.com

مروي دي، چې د هغې معنی ده، سبقت او تقدم.[1]
حضرت عمر رضي الله عنه ته فضيلت هم حاصل وو، او سبقت هم.

د ۔ ثُمَّ شَهَادَةٌ "اعراب: شهادة مرفوع هم كيدې شي، او په دې صورت كښې به په "ما قد علمت" باندې د عطف په وجه مرفوع وي، او مجرور هم كيدې شي، او د جر وجه به په "صحبة" باندې عطف وي، د مفعول مطلق كيدو په بناء باندې منصوب وئيلو ته هم جائز وئيلې شوې دي. ولې راجح اول قول، يعنی د رفعې او د جر دې.

د ابن جرير د كتاب الجنائز په روايت كښې د "ثم الشهادة بعد هذا كله" الفاظ راغلې دي.[2]

قوله: لَا عَلَيَّ، وَلَا لِي: چې نۀ د گناهونو په وجه عذاب وي، او نۀ د نيكو په وجه ثواب، په يو روايت كښې دا الفاظ منقول دي:

"ليتني أخرج منها كفافًا لا أجر ولا وزر". يعنی كاش چې زۀ د هغې نه داسې سر په سر خلاص شم. چې نۀ اجر او ثواب وي او نۀ د گناه بوج او عذاب.

په يو بل روايت كښې د "لوددت أني أنجو منه لا أجر ولا وزر" الفاظ دي.[3]

قوله: أنقي لثوبك: په اكثرو نسخوكښې په نون سره دې، د "نقاوة" نه اسم تفضيل دې، د ډيرې صفائئ او پاكوالي سبب، اود كشميهني په نسخه كښې "أبقى" په باء سره دې، د بقاء نه.[4]

سادأتو صحابۀ كرامو رضي الله عنهم ته د حضرت عمر رضي الله عنه د امتيازاتو علم او اعتراف وو: د مبارك بن فضاله په روايت كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا قول مروي دې:

"وإن قلت ذلك فجزاك خيرا، أليس قد دعا رسول الله ﷺ أن يعز الله بك الدين والمسلمين إذ يخافون بمكة، فلما أسلمت كان إسلامك عزا، وظهر بك الإسلام، وهاجرت فكانت هجرتك فتحا، ثم لم تغب عن مشهد شهده رسول الله ﷺ من قتال المشركين، ثم قبض وهو عنك راض، ووازرت الخليفة بعده على منهاج النبي فضربت من أدبر بمن أقبل، ثم قبض الخليفة وهو عنك راض، ثم وليت بخير ما ولي الناس: مصر الله بك الأمصار، وجبا بك الأموال، ونفى بك العدو، وأدخل بك على أهل بيت من سيوسعهم في دينهم وأرزاقهم ثم ختم لك بالشهادة فهنيئا لك. فقال: والله إن المغرور من تغرونه. ثم قال: أتشهد لي يا عبد الله عند الله يوم القيامة، فقال: نعم، فقال: اللهم لك الحمد".[5]

---

[1] فتح الباري: ۹، ۱۸۱
[2] صحيح البخاري، كتاب الجنائز، رقم: ۱۳۹۲
[3] طبقات ابن سعد: ۳، ۳۵۱
[4] فتح الباري: ۹، ۱۸۱
[5] المعجم الكبير للطبراني: ۱۱، ۱۶۲، وفتح الباري: ۹، ۱۸۲

Maktaba Tul Ishaat.com

يعنى ابن عباس په دې موقع باندې اووئيل، كۀ تاسو دا خبره كړې وى نو الله تعالى دې تاسو ته ښۀ بدله دركړى، آيا رسول الله ﷺ دا دعا نۀ وه كړې، چې الله تعالى دې په تا باندې دين او مسلمانانو ته عزت وركړى، كله چې هغوى په مكه معظمه كښې ويريدل، بيا كله چې تاسو اسلام قبول كړو، نو ستاسو اسلام قبلول خلقو د پاره د عزت سبب وو، او ستاسو په ذريعې سره الله تعالى اسلام غالب كړو، او تاسو هجرت اوكړو، نو ستاسو هجرت د فتحې سبب اوګرځيدو، بيا په هيڅ يوه غزوه كښې تاسو مشركينو سره د جنګ كولو نه ورستو نۀ ئې پاتې شوې، چې په هغې كښې رسول الله ﷺ شريك شوې وى، او رسول الله ﷺ په دې حالت كښې وفات شوې دې، چې هغوى ﷺ ستاسو نه راضى وو، او تاسو د هغوى ﷺ نه ورستو د هغوى ﷺ په طريقې باندې د جوړ شوى خليفه مرسته او ملګرتيا اوكړه. تاسو اسلام قبلولو د پاره د راتلونكو په ذريعه ورستو تلونكى ووهل، بيا خليفة الرسول ته مرګ راغلو، او هغوى ستا نه راضى وو، بيا تاسو په ښكلې طريقې سره ولى الامر جوړ كړې شوئ، په كومه چې خلق جوړيږى، الله ستاسو په ذريعه ځومره ښارونه جوړ كړل، او ستاسو په ذريعه ئې مسلمانانو ته مالونه وركړل، او ستاسو په ذريعه ئې دښمنان د وطن نه اوويستل، او ستاسو په ذريعه ئې اهل بيتو ته داسې خلق راوستل، چې هغوى د پاره به په دين او رزق كښې د فراخئ ذريعه جوړه شى، بيا الله تعالى ستاسو خاتمه په شهادت سره اوكړه، نو ستاسو د پاره خو زيرې دې، هغوى ﷛ (يعنى حضرت عمر) اووئيل، بې شكه په دهوكه كښې اوغورځيدو هغه سړې چا ته چې تۀ دهوكه وركوې، بيا هغۀ ابن عباس ته اووئيل، عبد الله! تۀ به د الله تعالى په وړاندې د قيامت په ورځ ددې ګواهى وركړې؟ هغوى اووئيل، هاؤ! حضرت عمر ﷛ اووئيل، يا الله ستا شكر دې.

او د ابن سعد په يو روايت كښې د حضرت ابن عباس امير المؤمنين سيدنا حضرت عمر ﷛ په دې الفاظو مخاطب كول منقول دى: "يا أمير المؤمنين والله إن كان إسلامك لعزًا، وإن كانت إمامتك لفتحًا، والله لقد ملأت إمارتك الأرض عدلاً، ما من اثنين يختصمان إليك إلا انتهيا إلى قولك، قال فقال عمر: أجلسوني، لما جلس قال لابن عباس: أعد على كلامك، فلما أعاد عليه قال: أتشهد لي بذلك عند الله يوم تلقاه؟ فقال ابن عباس: نعم! قال ففرح بذلك عمر وأعجبه". [1]

ستاسو اسلام قبلول د مسلمانانو د پاره مدد او د عزت سبب جوړ شو، ستاسو امامت د فتحې سبب وو، او په خدائې قسم ! ستاسو امارت د زمكې مخ د عدل او انصاف نه ډك كړو، كله چې هم دوۀ كسانو جګړه كړې ده، ستاسو په فيصله ئې معامله ختمه كړه، دا اوريدو سره حضرت عمر ﷛ حاضرينو ته اوفرمائيل، ما كينوئ، كله چې كيناستو نو ابن عباس ته ئې اووئيل، خپله خبره بيا اوكړه، هغۀ بيا اووئيل، نو حضرت عمر ﷛ ورته اوفرمائيل، آيا الله تعالى سره د ملاقات په وخت كښې به زما د پاره دا ګواهى اوكړې؟ ابن

[1]) طبقات ابن سعد: ۳، ۳۵٤

Maktaba Tul Ishaat.com

عباس اوفرمائیل، هاؤ جي: دا (جواب) د حضرت عمر رضی الله عنه ډیر زیات خوښ شو، او هغوی په دې باندې د خوشالئ اظهار اوکړو.

د حقوقو په حوالې سره د خپلې ذمه وارئ فکر کول: په حضرت عمر رضی الله عنه باندې د الله تعالی د ویرې او خشیت الهی شروع کیدو دا عالم وو، چې هغهٔ ته د مرګ کیدو فکر نهٔ وو، بیا هم هغهٔ الله تعالی ته د تلو نه وړاندې د خپلو مختلفو اخروی معاملاتو په صفا کولو کښې مشغول وو، د امارت په حوالې سره هغوی رضی الله عنه خپل اعمال او اشغال مسلمانانو ته وړاندې کړل، او په هغې کښې ئې خپل سپین کردار ټولو ته ښکاره کولو سره کله چې دا تسلی اوکړه، چې عام اولس د هغوی نه راضی دې، نو د الله تعالی شکر ئې ادا کړو. د اجتماعی معاملاتو نه وروستو هغوی د خپلو ذاتی مسائلو په حقله خپل ځوی ته چې کوم تفصیلی هدایات اوکړل، هغه په دې حدیث کښې مذکور دی.

دلته د (۸۶۰۰۰) شپږ اتیا زرو ذکر دې، او په "أخبار المدینه" کښې د محمد بن الحسن بن زباله په روایت کښې د (۲۶۰۰۰) شپږیشت زرو ذکردې. قاضی عیاض همدا راجح ګرځولې دې، بیا هم اولنې قول صحیح دې، حافظ ابن حجر رحمه الله همدغه (اولنې قول) معتمد ګرځولې دې[1]

ابن سعد د عثمان بن عروه روایت نقل کړې دې، هغه وائی:

"كان عمر بن الخطاب قد استسلف من بيت المال ثمانين ألفاً، فدعا عبدَ الله بن عمر فقال: بع فيها أموالَ عمر فإن وفت وإلا فسل بني عدي........."[2]

یعنی عمر بن الخطاب د بیت المال نه (۸۰۰۰۰) اتیا زره قرضه اخستې وه، اُوس هغهٔ عبد الله بن عمر راؤغښتلو او وې وئیل، ددې د ادا کولو د پاره د عمر ټول مالونه خرڅ کړه، کهٔ هغه (قرضه) په دې مالونو ادا شی نو صحیح ده، او کهٔ ادا نهٔ شوه، نو د بنو عدی (د حضرت عمر رضی الله عنه اهل قرابت) نه اوغواړه او دا حق ادا کړه.

ددې نه معلومه شوه، چې هغوی رضی الله عنه د بیت المال نه اتیا زره روپې قرض اخستې وې، دلته د اتیا زرو ذکر کولو سره کیدې شی راوی د کسورو اعتبار نهٔ وی کړې، لهذا په دې او شپږ اتیا زرو په روایت کښې هیڅ منافات نشته.

د جابر په روایت کښې دا الفاظ دی: "ثم قال: يا عبد الله، أقسمتُ عليك بحق الله وحق عمر إذا متُّ فدفنتني أن لا تغسل رأسك حتى تبيع من رباع آل عمر بثمانين ألفًا فتضعها في بيت المسلمين، فسأله عبد الرحمن ابن عوف، فقال: أنفقتها في حجج حججتها، وفي نوائب كانت تنوبني".[3]

عبد الله تا ته دې د الله او د عمر (ستا د پلار) د حق قسم وی، کله چې زهٔ مړ شم، او تاسو ما دفن کړئ، نو خپل سر د وینځولو (او د خاؤرې نه د صفا کولو) نه وړاندې د آل عمر زمکه د

[1] فتح الباری: ۱۸۲.۹
[2] طبقات ابن سعد: ۱۳۵۸.۳
[3] فتح الباری: ۱۸۲.۹

Maktaba Tul Ishaat.com

اتيا زره په عوض كښې خرڅه كړه، او هغه (اتيا زره) د مسلمانانو په بيت المال كښې جمع كړه. عبد الرحمن پوښتنه اوكړه (چې دا تاسو په كومه سلسله كښې اخستې دى) نو وې فرمائيل، دا ما خپلو حجونو باندې خرچ كړې دى، ما چې څو حجونه كړې دى، او نور عوارض چې ما ته به عارض كيدل.

ابن التين وائى: حضرت عمر رضي الله عنه په دې پوهيدو چې ددې تاوان په ما لازم نهٔ دې، ولې بيا هم هغهٔ ئې ادا كړل، په دې وجه چې هغهٔ په دنيا كښې د خپلو عملونو بدله اخستل نهٔ غوښتل[1] او د بيت المال نه پيسې اخستل په يوه توګه د امارت او د خدمت خلق معاوضه وه.

قوله: إن وفى له مال آل عمر: د آل عمر نه خو يا پخپله حضرت عمر رضي الله عنه مراد دې، ځكه چې "آل فلان" پخپله د فلان د پاره په كثرت سره استعماليږى، او د هغهٔ د كور خلق ښځه او بچى مراد دى، يا خاندان والا مراد دى، او عدى بن كعب هغه ورور ولى ده، كومې سره چې د هغوى رضي الله عنه تعلق دې، او قريش د هغوى رضي الله عنه قبيله ده.[2]

قوله: لا تعدهم: يعنى د هغې نه وړاندې مهٔ ځه، تجاوز او تعدى مهٔ كوه، بلكه هم په دې خاندان والو باندې اكتفاء اوكړه.

ايا د حضرت عمر رضي الله عنه په ذمه باندې قرضې نهٔ وې؟: دلته اُوس دا ذكر شوې دې، چې حضرت عمر رضي الله عنه خپل ځوى ته په خپله ذمه د واجب الاداء حقوقو متعلق اوفرمائيل، چې د هغې د ادا كولو د زر تر زره انتظام اوكړه، او د ابن سعد په يو روايت كښې دا الفاظ منقول دى:

"وما مضت جمعة بعد أن دفن عمر حتى حمل ابن عمر المال إلى عثمان بن عفان وأحضر الشهود على البراءة بدفع المال".[3]

يعنى د حضرت عمر رضي الله عنه د دفن كولو نه تر اوسه پورې يوه هفته هم نهٔ وه شوې، چې حضرت ابن عمر رضي الله عنه هغه ټول مال د نوى ټاكلى شوى خليفه، حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه په خدمت كښې وړاندې كړو، او د هغهٔ نه ئې په برئ الذمه كيدو باندې ګواهان هم جوړ كړل.

خو دې سره سره د بعضې حضراتو خيال دې، چې په حضرت عمر رضي الله عنه باندې هيڅ قرضې نهٔ وې، نافع مولى عمر رضي الله عنه د دې نه انكار كوى، او د هغهٔ دا الفاظ منقول دى:

"من أين يكون على عمر دين وقد باع رجل من ورثته ميراثه بمائة ألف".[4]

په حضرت عمر رضي الله عنه باندې قرضې د كوم ځائې نه راغلې، او د هغهٔ په وارثانو كښې يو كس د هغهٔ ميراث په يو لاكهٔ باندې خرڅ كړو.

---

[1]) فتح البارى: ۹/ ۸۲
[2]) فتح البارى: ۹/ ۸۲
[3]) طبقات ابن سعد: ۳/ ۳۵۸
[4]) فتح البارى: ۸۲ و ۱۹

Maktaba Tul Ishaat.com

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى، د نافع ددې استدلال نه دا چرته ثابتيږى، چې په حضرت عمر رضى الله عنه باندې قرضې نۀ وې، ددې نه خو زيات نه زيات دومره ثابتيږى، چې حضرت عمر رضى الله عنه د تنګ دستئ په حالت کښې نا، د خوشالۍ په حالت کښې د دنيا نه تلې وو، د هغوى ترکۀ او پرينبودلې شوې ميراث کوم چې وارثانو ته ملاؤشو، هغه هغوى په يو لاکهـ باندې خرڅ کړو. ولې په مالدارئ او قرضونو کښې خو څۀ تضاد نشته، مالدار سړې هم د بعضې وجوهاتو په بناء باندې په بعضې وختونو کښې قرضه اخلى، او ددې په هره زمانه کښې مشاهده کيږې.

بيا فرمائى: "فلعل نافعا أنكر أن يكون دَينه لم يقض".[1]

يعنى نافع چې کومه خبره کړې ده کيدې شى د هغې معنٰى دا وى، چې د حضرت عمر رضى الله عنه په ذمه باندې کومې قرضې وې، د هغې د نۀ ادا کولو خيال صحيح نۀ دې، بلکه هغه ادا کړې شوې وې، او ولې به نۀ ادا کيدې، چې حضرت عمر رضى الله عنه په کثير مقدار کښې مال پرينبودو سره د دنيا نه تشريف وړلې وو.

حضرت عمر رضى الله عنه د خپل امارات نفى ولې اوکړه؟ فَإِنِّي لَسْتُ الْيَوْمَ لِلْمُؤْمِنِينَ أَمِيرًا......ابن التين وائى، دا الفاظ حضرت عمر رضى الله عنه په هغه وخت کښې اوفرمائيل، کله چې هغوى رضى الله عنه ته د خپل مرګ يقين شوې وو، او ښکاره خبره ده چې د مرګ نه ورستو امارت او خلافت هم د نورو منصبونو په شان ختميږى، خو شارحين فرمائى، د هغوى رضى الله عنه ددې قول مطلب دا نۀ وو، چې زما مرګ يقينى شوې دې، نو اُوس دې ما ته امير المؤمنين نۀ شى وئيلې، بلکه ددې يو اهم مطلب وو، او هغه دا چې حضرت عمر رضى الله عنه دا نۀ غوښتل، چې حضرت عائشه رضى الله عنها د هغوى د خلافت او امارت په وجه باندې صرف په ژبه يا د حياء د وجهې نه هغوى د دفن کولو اجازت خو ورکړى، او د زړۀ نه هغوى په دې راضى نۀ وى، يا اُوس اجازت ورکړى، او ژوند او خلافت ختميدو نه ورستو د تدفين په وخت کښې هغوى په دې پښيمانه وى، په دې وجه حضرت عمر رضى الله عنه دا تصريح اوکړه، چې اُوس زۀ امير پاتې نۀ شوم، او د خلافت او امارت نه علاوه به حضرت عائشه رضى الله عنها ما ته ځائې راکړى يا د نۀ راکولو فيصله به فرمائى، او صرف دا هم نا، حضرت فاروق اعظم خو دا وصيت هم فرمائيلې وو:

"يا بُنَى إنى قد أرسلت إلى عائشة أستأذنها أن أدفن مع أخوى فأذنت لى وأنا أخشى أن يكون ذلك لمكان السطان، فإذا أنا متُّ فاغسلنى وكفننى ثم احملنى حتى تقف بى على باب عائشة فتقول: هذا عمر يستأذن يقول......فان أذنَت لى فادفنى معهما وإلا فادفنى بالبقيع، قال ابن عمر: فلما مات أبى حملناه حتى وقفنا به على باب عائشة فاستأذنتالى الدخول فقالت: ادخل بسلام".[2]

وې فرمائيل، بچيه! ما د (سيده) عائشه رضى الله عنها نه خپل دوؤ ورونړو (رسول الله ﷺ او سيدنا ابوبکر) سره د دفن کيدو اجازت طلب کړو، هغې ما ته اجازت راکړو، خو ما ته دا ويره ده،

[1] فتح البارى: ۹/۸۲
[2] طبقات ابن سعد: ۳/۳۶۳

Maktaba Tul Ishaat.com

چې چرته دا اجازت زما د سلطنت د مقام د وجهې نه نهٔ وی ملاؤ شوې؟نو(په دې باندې د هغې د زړهٔ د رضامندئ د پاره دې داسې او کړې شی)کله چې زهٔ مړ شم،نو د غسل راکولو او کفن اچولو نه ورستو ما اوچت کړئ،او د حضرت عائشې رضی الله عنها دروازې ته مې یوسئ،او بیا تهٔ هغې ته اُووایه،چې دا عمر دې،چې اُوس بیا هم ستا نه اجازت طلب کوی،او وائی،چې ما ته خپلو ملګرو حضرت محمد رسول الله ﷺ او سیدنا ابوبکر رضی الله عنه سره د دفن کیدو اجازت راکړه؛کهٔ هغې(یو وارې بیا)اجازت درکړو،نو ما هلته دفن کړئ،ګنې بقیع کښې مې دفن کړئ ! ابن عمر فرمائی کله چې هغوی وفات شو،نو مونږ د هدایاتو او وصیت مطابق هغوی رضی الله عنه د حضرت عائشې رضی الله عنها دروازې ته اُوړلو سره د هغې نه اجازت واخستو، هغوی رضی الله عنها اووئیل،د الله تعالی د اړخ نه په سلامتیا سره داخل شه.
د وفات کیدو نه ورستو دویم وارې د اجازت اخستلو خبره دلته هم مذکور ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: "فیحمل هذا النفی علی ما أشار إلیه ابن التین أنه أراد أن یُعلم أن سؤاله لها بطریق الطلب لا بطریق الأمر".([1])
خپل ځان نه د امیر المؤمنین نفی کولو وجه به هغه وی،چې هغې اړخ ته ابن التین اشاره کړې ده.او هغه دا چې حضرت عمر رضی الله عنه غوښتل،چې دا ټولو ته معلومه شی،چې هغوی رضی الله عنه حضرت عائشې ته(د خلیفه په حیثیت سره)حکم نهٔ ورکوی،بلکه هغې ته عریضه کوی،چې د هغې د رد کولو او قبلولو دواړو به هغې ته اختیار وی،نو وې فرمائیل:چې نن خو زهٔ امیر المؤمنین هم نهٔ یم پاتې،نو بیا د آمرانه(یا امیرانه)حکم تصور څنګه کیدې شی.

ایا مکان د حضرت عائشې رضی الله عنها ملکیت وو؟ علماؤ د حضرت عمر رضی الله عنه استیذان او د هغې په جواب کښې د حضرت عائشې رضی الله عنها ارشاد "ولأوثرن به الیوم علی نفسی" (زهٔ به نن حضرت عمر رضی الله عنه ته په خپل ځان باندې ترجیح ورکوم)نه په دې خبره باندې استدلال کړې دې،چې دا کور د حضرت عائشې رضی الله عنها ذاتی ملکیت وو،په دې وجه هغې په دې کښې پخپله دفن کیدل غوښتل.او بیا ئې هغه حضرت عمر رضی الله عنه ته ورکړو،ښکاره خبره ده چې تملیك د ملکیت نه ورستو کیدې شی،او حضرت عمر رضی الله عنه ته هم د حضرت عائشې رضی الله عنها اجازت احتیاج په دې وجه وو،چې دا د هغې ذاتی کور وو.

بیا هم حافظ ابن حجر رحمه الله "وفیه نظر" وئیلو سره ددې د منلو نه انکار کړې دې،هغه فرمائی، واقعه داده،چې حضرت عائشې رضی الله عنها ددې کور د منافعو ملکیت خو لرو،چې پخپله په دې کښې پاتې شی،یا بل څوك په کښې پاتې کړی،خو د رسول الله ﷺ د میراث په توګه هغې ته ددې ملکیت حاصل نهٔ وو،او په دغه وجه د هغوی یو وارث د میراث په توګه ددې مالك هم نهٔ شو جوړیدې،بیا هم د رسول الله ﷺ ازواج مطهرات خو د هغوی ﷺ نه ورستو بل چا سره نکاح نهٔ شی کولې،په دې وجه هغوی به همیشه د معتداتو په حکم کښې وی،او معتده

---

[1]) فتح الباری:۹،۱۸۲

Maktaba Tul Ishaat.com

د عدت د ختميدو پورې د خاوند په كور كښې اوسيدلې شي.[1] او هم هغې ته د سكونت حق حاصل وى.

حضرت عائشه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ په روضه كښې د دفن كيدول د خواهش نه ولې ورستو شوه؟ بيا د حضرت عائشې رضي الله عنها چې دلته كومه جمله نقل كړې شوې ده:

"كنتُ أريده لنفسى ولأوثرنّه به اليوم على نفسى". ددې نه معلوميږى، چې ام المؤمنين دا خاص ځائې د خپل تدفين د پاره مختص كړې وو، او بيا كله چې حضرت عمر رضي الله عنه دا ځائې د هغې نه طلب كړو، نو د حضرت عائشې رضي الله عنها مخې ته دوه صورتونه وو، يو داچې هغه ځائې حضرت عمر رضي الله عنه ته ورنكړى، او حضرت عمر رضي الله عنه عامې مقبرې ته اوړلو سره هلته دفن كړې شى، او دويم صورت دا وو، چې هغه حضرت عمر رضي الله عنه ته په خپل ځان باندې ترجيح وركولو سره هغه ځائې هغوى ته وركړى، او پخپله په يوې بلې عامې مقبرې كښې دفن كيدو باندې راضى شى، حضرت ام المؤمنين دويم صورت اختيار كړو، حضرت عمر رضي الله عنه ته ئې ترجيح وركړه، او په دې طريقه هغې رضي الله عنها ته د خپل سرتاج او سرور دو عالم ﷺ او د خپل والد محترم سيدنا ابوبكر رضي الله عنه په اړخ كښې ځائې ملاؤ نۀ شو، ځكه چې د قبر ځائې هم يو وو، چې په هغې كښې به يا حضرت عمر رضي الله عنه دفن كيدو، او يا (حضرت) سيده عائشه رضي الله عنها. علامه عينى ددې جملې "ولأوثرنّه....." شرح په دې الفاظو سره كوى: "أى أخصه بمسأله من الدفن عند النبى وأترك نفسى".[2]

د ځائې كيدلو سره هم سيده عائشې رضي الله عنها دلته دفن كيدل خوښ نۀ كړل: د حضرت عائشې رضي الله عنها په حوالې سره په بل ځائې كښې دا منقول دى، چې هغې وفات ته نزدې عبد الله بن زبير ته دا وصيت فرمائيلې وو، "لا تدفنى عندهم"[3] ما دوى سره مۀ دفن كوه، ددې نه معلوميږى، چې ځائې وو خو حضرت عائشې رضي الله عنها ورستو هلته دفن كيدل نۀ دى خوښ كړې، ځكه كۀ ځائې نۀ وو، نو بيا د نۀ دفن كولو د هداياتو څۀ ضرورت وو، ځكه چې نۀ دفن كيدل هسې هم متعين وو، بلكه د عائشې رضي الله عنها اول ددې ځائې ځان د پاره د مخصوص كولو تقاضا خو دا وه، چې هغې د مرګ په وخت كښې هم دا اظهار كړې وې، كاش چې ځائې وې، او زۀ دلته كښې دفن كړې شوې وې.

ددې جواب يا حل دادې، چې ځائې د حضرت عمر رضي الله عنه د تدفين نه ورستو هم وو، ولې حضرت عائشې رضي الله عنها په هغې كښې دفن كيدل خوښ نۀ كړل، ځكه چې اول خو په دې ځائې (د حضرت عائشې په كور) كښې صرف دوه كسان مدفون وو، يو رسول الله ﷺ او دويم سيدنا ابوبكر رضي الله عنه او د دوى په موجودګئ كښې حضرت عائشې رضي الله عنها دلته د دفن كيدو خواهش لرو، ولې كله چې حضرت عمر رضي الله عنه دفن كړې شو، نو ام المؤمنين د غير محرم په دې احاطه

---

[1] فتح البارى: ۸۲و ۱۹
[2] عمدة القارى: ۱۶، ۲۱۲
[3] صحيح البخارى، رقم: ۱۳۹۱

Maktaba Tul Ishaat.com

كښې د راتلو په وجه ددې ځائې خيال د زړه نه اوباسلو، په دې وجه نه چې ځائې نهٔ وو. بلكه په دې وجه چې يو اجنبى سړى هلته تشريف راوړلې دې، ددې تائيد ددې نه هم كيدې شى، چې د حضرت عائشې رضي الله عنها نه مروى دى، "لَمْ أَضَعْ ثيابى عنى منذ دفن عمر فى بيتى".(١)

د مسند احمد په يو روايت كښې دا الفاظ دى: "فلما دفن عمر معهم فوالله ما دخلته إلا وأنا مشدودة على ثيابى، حياءً من عمر".(٢)

د كوم وخت نه چې حضرت عمر رضي الله عنه زما په كور كښې دفن دې، ما خپل زياتى لباس (كالى) نهٔ دى كوز كړې.

يعنى حضرت عائشې رضي الله عنها به پرده كوله، او چې حضرت عائشه رضي الله عنها په خپل ژوند كښې خاوړو ته د سپارلى شوې حضرت عمر رضي الله عنه نه پرده ضرورى گنړله، نو د مرگ نه ورستو به هم هغې د يو اجنبى سړى سره متصل دفن كيدل ناخوښ كړې وى، او ښكاره خبره ده، چې د مرگ نه ورستو هم انسان خو ختميږى نه، لهذا مړ انسان او د هغهٔ د قبر نه شرميدل يوه معنى لرى. او هم د دغې وجې نه حضرت عائشې رضي الله عنها دلته د دفن كيدلو نه منع اوكړه.

د حضرت عائشې رضي الله عنها د پاره د ځائې نهٔ پاتې كيدو قول: او كهٔ د حضرت عائشې رضي الله عنها د قول "ولأوثرنه به على نفسى" نه چا ته دا تاثر ملاويږى، چې ځائې صرف د يو قبر وو. ولې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى. په ځائې ددې چې زهٔ دا ځائې د خپل ځان د پاره مختص اوساتم. دا به زهٔ حضرت عمر رضي الله عنه ته وركړم، او ددې ځائې په سلسله كښې به خامخا هغوى ته په خپل ځان باندې ترجيح وركوم، نو دا په دې وجه صحيح نهٔ دى، چې د ايثار او ترجيح دلته دا صورت هم كيدې شى. او دې هم، چې حضرت عائشه رضي الله عنها دې ځائې نه د هغوى (يعنى حضرت عمر رضي الله عنه) د اجنبيت په وجه، نهٔ دا چې د ځائې نهٔ كيدو په وجه ورستو شوه. او دا ځائې حضرت عمر رضي الله عنه ته وركولو سره دې سره د متصل ځائې نه ئې هم خپل ځان محروم كړو، دا هم د ايثار يو اعلى او بې مثاله صورت دې.

د تطبيق صورت: د تطبيق دويم صورت دادې، چې د حضرت عمر رضي الله عنه د شهادت نه وړاندې د حضرت عائشې رضي الله عنها خيال وو، چې دلته صرف د يو سړى د قبر ځائې دې، لهذا د رسول الله ﷺ او د حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه ورستو زهٔ به هم هغه دريم مړې يم چې دلته به دفن كيږم. او بيا به نور ځائې نهٔ وى. ولې د حضرت عمر رضي الله عنه د تدفين نه ورستو هغې ته اندازه اوشوه، چې دلته د يو بل قبر ځائې هم شته. اوس مسئله دا راغلې وه، چې حضرت عمر رضي الله عنه سره متصل دفن كيدل هغې رضي الله عنها نهٔ خوښول. نو لهذا اول چې ئې "ولأوثرنه...." اوفرمائيل، هغه هم په ځائې وو، يعنى د هغې هم وجه وه. او ورستو چې ئې "لاتدفنى معهم" اوفرمائيل، هغه هم صحيح دى.(٣)

---

(١) فتح البارى: ۸۲/۹

(٢) مسند احمد، رقم: ۲۵۶۶، المستدرك على الصحيحين: ١٤٤٢

(٣) فتح البارى: ۹/ ۸۲، ۸۳، ۳/ ۳۳۰

Maktaba Tul Ishaat.com

د حضرت عیسیٰ علیه السلام قبر به کوم ځائې کښې وي؟: دلته په بعضې روایاتو کښې د حضرت عیسیٰ علیه السلام د قبر هم ذکر دې، یو روایت حضرت عائشې رضی الله عنها ته منسوب دې، چې په هغې کښې حضرت عائشه رضی الله عنها د رسول الله ﷺ نه د هغوی په خوا کښې د دفن کیدلو اجازت طلب کوی، او هغوی ﷺ په دې الفاظو سره هغې رضی الله عنها ته جواب ورکوی:

"وأنى لك بذالك، وليس فى ذلك الموضع إلا قبرى وقبر أبى بكر وعمر وعيسى بن مريم". (١)

نه ! دلته تا ته څنګه ځائې ملاویدې شی، دلته خو به صرف زما، د ابوبکر، د عمر او عیسیٰ بن مریم قبرونه وی۔

دې روایت ته حافظ ابن حجر رحمه الله "حديث لا يثبت" وئیلو سره ناقابل د استدلال او اعتبار ګرځولې دې۔

همدغه شان عمرو بن أبی شیبه په اخبار المدینة کښې د سعید بن المسیب نه نقل کړې دی، هغه فرمائی: "وهناك موضع قبر يدفن فيه عيسى عليه السلام". (٢)

دې ته هم "من وجه ضعيف" وئیلو سره حافظ ابن حجر عسقلانی کمزورې ګرځولې دې، خو که یو قوی السند روایت نهٔ هم وی، بیا هم د حضرت عیسیٰ علیه السلام د رسول الله ﷺ په خوا کښې د دفن کیدلو نه انکار په دې وجه معتبر نهٔ دې، چې ددې څهٔ دلیل نشته، او دلته په دفن کیدو کهٔ یو ضعیف روایت هم وی، نو هغه هم کافی دې۔

ایا هغوی رضی الله عنه ابن عباس رضی الله عنه ته تکیه وهلې وه ؟: **فأسنده رجل......ارفعونى** د الفاظو نه معلومیږی، چې حضرت عمر رضی الله عنه ملاست وو، او هغوی هلته ناستو خلقو ته اوفرمائیل، ما کینوئ، نو یو سړی اوچت کړو او هغوی رضی الله عنه له ئې خپل ځان ته تکیه ورکړه، دا سړې څوك وو؟ حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله فرمائی، لم أقف على اسمه زهٔ د هغهٔ د نوم نه واقف نهٔ شوم، ولې بیا فرمائی دا ابن عباس کیدې شی، او ددې تائید، د مبارك بن فضاله په روایت کښې ددې الفاظو نه کیږی:

"فقال له عمر: ألصق خدى بالأرض يا عبد الله بن عمر، قال ابن عباس: فوضعت من فخذى على ساقى فقال: ألصق خدى بالأرض، فوضعته حتى وضع لحيته وخده بالأرض فقال ويلك عمر إن لم يغفر الله لك". (٣)

حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل، عبد الله بن عمر زما مخ زمکې سره اولګوه، عبد الله بن عباس فرمائی، ما هغوی د پتون نه کوزولو سره په خپلې پنډۍ کیښودو، په دې باندې هغوی

---

(١) کنز العمال، کتاب القیامة، باب نزول عیسیٰ، رقم: ١٢٩٧٢٨

(٢) فتح الباری: ٨٢،٩. او د ترمذی په یو روایت کښې دا الفاظ منقول دی: مکتوب فی التوراة صفة محمد وعیسی بن مریم يُدفن معه قال: فقال أبو مودود: وقد بقی فی البیت موضع قبر، رقم الحدیث: ٣٦٦٧

(٣) فتح الباری: ٨٣،٩، وفی طبقات ابن سعد، ویلی وویل أمی إن لم یغفر الله لی: ٢٧٤،٣، وعند الطبرانی ویلَک وویلَ أمّک یا عمر إن لم یغفر الله لک، المعجم الأوسط، رقم: ١٥٧٩

Maktaba Tul Ishaat.com

اوفرمائیل،زما مخ زمکې سره اولګوه ! نو بیا ما د هغوی سر په زمکه کیښودو،تر دې پورې چې هغوی خپل مخ او ګیره په زمکه باندې کیښودو سره اووئیل،عمره! ستا د پاره هلاکت دې،که الله تعالی ته اونه بښلې.

ددې روایت نه معلومیږی،چې د"رجل"نه مراد ابن عباس دې،ځکه چې که هغوی رضي الله عنه په زمکه باندې سملولو والا ابن عباس دې،نو ظاهره ده،چې اوچتولو سره خپل ځان ته تکیه ورکولو والا هم ابن عباس کیدې شي.

علامه عینی د"رجل"نه ابن عباس مراد اخستلو والا احتمال بې بنیاده ګرځولې دې،هغه فرمائی: "إن كان مستندًا هذا القائل فى الاحتمال المذكور كون ابن عباس فى القضية فلغيره أن يقول يحتمل أن يكون عمرو بن ميمون لقوله فى ما مضى فانطلقنا معه".(١)

که ددې قول قائل(یعنی ابن حجر)د احتمال مذکور اظهار په دې وجه کړې وی،چې په دې مسئله کښې د ابن عباس هم ذکر دې،نو په دې وجه صحیح نه دی،چې په دې کښې د عمرو بن میمون هم ذکر دې،ځنګه چې د هغوی الفاظ"فانطلقنا معه"تیر شوی دی،(نو بیا خو د رجل نه هغوی هم مراد کیدې شي).

نو که د حافظ ابن حجر رحمه الله د پورته ذکر کړې شوی روایت نه ابن عباس رضي الله عنه مراد اخستل ثابتولې شی،نو په هغې باندې د علامه عینی اشکال نه واردیږی.

"صالحینو" ته نزدې د دفن کیدو فضیلت: مَا كَانَ مِنْ شَيْءٍ أَهَمَّ إِلَيَّ.........حضرت عمر رضي الله عنه فرمائی چې زما د پاره ددې نه اهم څیز هیڅ هم نشته،چې د رسول الله په خوا کښې ما ته د تدفین د پاره ځائې ملاؤ شی،او هغه هم د حضرت عائشې رضي الله عنها په خوشالئ باندې،دې نه معلومیږی،چې د صالحینو په خوا کښې د دفن کیدو هم ډیر اهمیت او برکات دی،په دې وجه حضرت عمر رضي الله عنه سره په دې سخت حالت،او د مرګ د یقینی کیدو په وخت کښې هم ددې قربت او معیت خومره فکر وو،او بیا په دې باندې هغوی ځنګه د الله تعالی شکر ادا کړو،او ددې د اهمیت تصریح ئې اوکړه.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: "وفيه الحرص على مجاورة الصالحين فى القبور طمعًا فى إصابة الرحمة إذا نزلت عليهم وفى دعاء من يزورهم من أهل الخير".(٢)

د حضرت عمر رضي الله عنه په دې واقعه کښې د صالحینو په خوا کښې د دفن کیدو اهمیت او دا د حرص قابل امر کیدو اندازه هم کیږی،او(یو مسلمان ته)ددې خواهش په دې وجه وی،چې په صالحینو باندې وریدونکې رحمت نه دې هم برخه مند شی،او د هغوی زیارت له راتلونکی د خیر د خاوندانو په دعاګانو کښې دهٔ ته هم فیض ملاؤ شی.

---

١) عمدة القاري:١٦،٢١٢

٢) فتح الباري:٤،١٣٣٠

Maktaba Tul Ishaat.com

د حضرت حفصې رضي الله عنها په ژړلو د سيدنا حضرت عمر رضي الله عنه خفګان: فَوَلَجَتْ عَلَيْهِ...... ددې نه ورستو ام المؤمنين حضرت حفصې رضي الله عنها تشريف راؤړو، او د خپل پلار امير المؤمنين سيدنا عمر رضي الله عنه کوټې ته داخليدو سره په ژړا شوه، په بعضې نسخو کښې د "فمکثت" الفاظ راغلی دی، او په بعضو کښې د "فبکت". (۱)

د "فبکت" تائيد په دې سره هم کيږی، چې ابن سعد د مقدام بن معديکرب نه نقل کړی دی، چې حضرت حفصې رضي الله عنها اتلو سره اووئيل:

"يا صاحبَ رسول الله ﷺ يا صهرَ رسول الله، يا أميرَ المؤمنين فقال عمر: لا صبر لي على ما أسمع، أحرج عليكِ بمالي عليكِ من الحق أن تندبيني بعد مجلسك هذا، فأما عينك فلن أملكها". (۲)

اې د الله تعالی د رسول ملګريه ! اې د الله تعالی د رسول سخره ! اې د مسلمانانو اميره ! حضرت عمر رضي الله عنه (د خپلې خوږې لور نه د محبت او غم ډك الفاظ اؤريدو سره) اوفرمائيل، څۀ چې اورم ددې د اؤريدو طاقت نۀ لرم، زۀ د خپل هغه حق واسطه درکولو سره تا ددې مجلس نه ورستو د ژړا کولو نه منع کوم، کوم حق چې زما په تا باندې دې، هاؤ ! ستا د سترګو اختيار ما (او تا ته) تشته، (نو د اوښکو بهيدلو نه دې نۀ منع کوم).

د حضرت عمر رضي الله عنه خليفه نۀ مقرر کول او د هغې وجه: "فَقَالُوا أَوْصِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ" (هغوی اووئيل امير المؤمنين ! وصيت اوکړئ) د حديث د سياق نه خو معلوميږی، چې دا د هغه خلقو قول دې، کوم چې په دغه وخت کښې د حضرت عمر رضي الله عنه عيادت او زيارت له راغلی وو، او د کومو چې په "واستأذن الرجال" سره دلته ذکر راغلې دې، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی، د بعضې رواياتو نه معلوميږی، چې دا قائل ابن عمر وو، څنګه چې د کتاب الأحکام نه معلوميږی. (۳)

يو روايت چې هغه عمرو بن شبه نقل کړې دې، او په هغې کښې انقطاع هم ده، هغې نه معلوميږی، کله چې اسلم مولی عمر ته پته اولګيده، چې حضرت عمر رضي الله عنه څوك خليفه نۀ دې مقرر کړې، نو وې وئيل، "يا أمير المؤمنين! ما يمنعك أن تصنع كما صنع أبوبكر". (۴)

امير المؤمنين! تاسو ولې هغه شان (خليفه نۀ مقرر) کوئ، څنګه چې ابوبکر کړې وو.

حافظ صاحب وائی دا هم احتمال شته، چې دا د ابو لؤلؤة په لاس د حضرت عمر رضي الله عنه د زخمې کيدلو نه وړاندې خبره وی، احمد د معدان بن أبي طلحه په طريقې سره روايت کړې دې، چې سيدنا عمر د زخمې کيدلو نه وړاندې په خپله خطبه کښې وئيلی وو:

---

۱) فتح الباري: ۹، ۸۳
۲) الطبقات الکبرٰی ذکر استخلاف عمر: ۳، ۲۷۵
۳) فتح الباري: ۹، ۸۳
۴) فتح الباري: ۹، ۸۳

Maktaba Tul Ishaat.com

"إن أقوامًا يأمرونني أن أستخلف". (۱) بعضې خلق ما ته دا وائي، چې زهٔ خليفه مقرر کړم.
کهٔ په خنجر د وهلو نه وړاندې ترې پوښتنه کړې شوې وی، يا ورستو په هر حال کښې هغوی رضي الله عنه د هغې دوه وجوهات بيان کړل:
①:-خليفه مقرر کول هم زما نه د غوره يعنی د ابوبکر رضي الله عنه نه ثابت دی، او نهٔ مقرر کول هم زما نه (بلکه د ټولو نه) غوره يعنی د رسول الله ﷺ نه ثابت دی.
②:-زهٔ دا نهٔ غواړم چې په ژوند کښې هم او د مرګ نه ورستو هم د خلافت په حوالې سره ذمه دار پاتې شم.
د حضرت عمر رضي الله عنه وصيت: ددې نه ورستو حضرت عمر رضي الله عنه تفصيلي وصيت اوفرمائيلو، او په هغې کښې ئې نهٔ صرف دا چې د خلافت په حوالې سره مسلمانانو ته لارښودنه اوکړه، بلکه په مختلفو اړخونو لارښودونکی هدايات ورکولو سره د دنيا نه رخصت شو، د خلافت ذمه واری يو متعين کس ته د سپارلو په ځائې هغوی د شورٰی خوښې ته پريښوده، په شورٰی کښې هغوی رضي الله عنه کوم خلق منتخب کړل، او په نورو باندې ئې دوی ته ترجيح ولې ورکړه، بيا ئې هغوی ته خليفه د ټاکلو په سلسله کښې د کومو قواعدو او هداياتو پابند جوړ کړل، په دې ټولو معاملاتو کښې حضرت عمر رضي الله عنه کيف ما اتفق څهٔ سرسری خبره نهٔ ده کړې، بلکه د يوې لوئې فسلفې او د اسلام د روح عکاسی کوونکو هداياتو او اشاراتو په ذريعه ئې خپل فرض منصبی ادا کړل، حضرت عمر رضي الله عنه خو اول ددې خبرې وضاحت کول ضروری اوګڼړل، چې دخليفه د ټاکلو شرعی حيثيت څهٔ دې، او آيا دوی به په هرصورت کښې خليفه مقرروی؟
نو د "استخلف" په جواب کښې هغوی رضي الله عنه اوفرمائيل:
"ما أجد أحق بهذا الأمر من هؤلاء النفر-أو الرهط- الذی توفی رسول الله وهو عنهم راض فسمی عليًا وعثمان والزبير وطلحة وسعدًا وعبد الرحمٰن". (۲)
يعنی زهٔ دې معاملې د پاره ددې ډلې نه علاوه زيات حقدار څوك هم نهٔ ونيم، چې د هغوی نه رسول الله ﷺ په داسې حالت کښې رخصت شو، چې هغوی ﷺ د دوی نه راضی وو، بيا هغوی رضي الله عنه د حضرت علی، عثمان، زبير طلحه، سعد او عبد الرحمن رضي الله عنهم نومونه واخستل.
د ابن سعد په روايت کښې دا الفاظ هم دی: "فأيهم استخلف فهو الخليفة من بعدی". (۳)
په دوی کښې چې څوك هم خليفه جوړ کړې شو، هم هغه به زما نه ورستو خليفه وی، په زرګونو صحابهٔ کرامو او لاکهونو مسلمانانو کښې ددې شپږو کسانو شورٰی هغوی رضي الله عنه ولې جوړه کړه، ددې وجه هم هغوی رضي الله عنه پخپله اوښودله، چې رسول الله ﷺ د دوی نه د رضامندئ او خوشالئ په حالت کښې د دنيا نه تلې دې، او په دې خبره کښې څهٔ شك او ابهام هم نشته،

(۱) مسند احمد، مسند عمر بن الخطاب، رقم:۱۸۶
(۲) حديث باب..........۱
(۳) الطبقات الکبرٰی لابن سعد:۳۲۸.۳

Maktaba Tul Ishaat.com

ځکه چې دا حضرات په هغه عشره مبشره کښې چا ته چې د جنت زيرې ورکړې شوې دې،هم شميرلې شي،د الله د رسول رضامندئ هم د الله تعالى د رضامندئ سره يو شان ده،او مبشر بالجنة کيدل هم د الله تعالى په دربار کښې د ايمان او عمل د قبوليت دليل دې،ددې نه معلومه شوه،چې په اسلام کښې د استحقاق خلافت او د بادشاهئ د اهليت د پاره په دين دارئ او د خدائې نه په ويره کښې فائق او ممتاز کيدل ضروري دي.

د خلافت په حوالې سره دوه اهم هدايات: د خپل ځان نه د ورستو خليفه مقرر کولو په سلسله کښې د حضرت عمر ﷺ چې کومه طريقه او نقطهٔ نظر د هغوى ﷺ د هداياتو او فرموداتو نه معلوميږى په هغې کښې دوه خبرې اهمې دى:

①:-تقوىٰ او للهيت:ددې دليل دادې،چې دا معامله په ديندارئ کښې د ټولو نه ممتاز لس کسانو پورې محدود ساتلې شوې ده،او د دوى نه علاوه ئې چا ته هم په دې کښې د برخې اخستلو او د زړهٔ په خوښه د کار کولو اجازت ورنهٔ کړو.

②-شورىٰ ته ئې بنيادي حيثيت ورکړو،په نورو الفاظو سره داسې اووايه،چې د خلافت د پاره ايمان او تقوىٰ شرط اوګرځولې شو،او د خلافت طريقې ئې شورىٰ.

د ابن سعد په يو روايت سره ددې نور وضاحت کيږى،چې په هغې کښې سعيد بن زيد حضرت عمر ﷺ ته وائى،کهٔ تاسو د يو مسلمان ټاکلو ا رخ ته اشاره هم اوکړئ،نو خلق به په هغهٔ باندې د اعتماد او رضامندئ اظهار اوکړى،حضرت عمر ﷺ اووئيل:

"قد رأيت من أصحابي حرصًا سيئًا وإني جاعل هذا الأمر إلى هؤلاء النفر الستة الذين مات رسول الله ﷺ وهو عنهم راض".(١)

ما د خپلو ملګرو د اړخ نه ډير بد حرص اوليدو،او زهٔ د خلافت دا کار دې شپږو کسانو ته ورکوم،د چا نه چې رسول الله ﷺ د دنيا نه د رحلت په وخت کښې راضى وو.

ددې نه معلوميږى چې نور خلق هم د خلافت اميدوار او متمنيان وو،ولې حضرت عمر ﷺ هغوى په سختئ سره منع کړل،او هم ددې شپږو کسانو شورىٰ ئې جوړه کړه.

او تر کومې پورې چې د ټاکلو او د خپل شخصى رائې په ځائې شورائيت ته د بنيادى حيثيت ورکولو تعلق دې،نو په دې حوالې سره هم د ابن سعد په يو مفصل روايت کښې دا الفاظ راغلى دى:

"وليخلُ هؤلاء القوم في بيت،فإذا اجتمعوا على رجل فمن خالفهم فاضربوا رأسه فلما خرجوا من عند عمر قال عمر:لو ولَّوها الأجلح سلك بهم الطريق فقال له ابن عمر:فما يمنعك يا أمير المؤمنين؟قال أكره أن أتحملها حيًا وميتًا".(٢)

وې فرمائيل،دا خلق(يعنى أصحاب سته)دې په يو کور کښې خفيه مشوره اوکړى،او کله

---

(١) طبقات لابن سعد:۳۴۳،۳۴۲،۳

(٢) طبقات ابن سعد:۳۴۲،۳

Maktaba Tul Ishaat.com

چې دوی په چا باندې متفق شی،نو څوك چې هم د هغوی نه مخالفت اوكړی،د هغه سرې سر كټ كړئ،كله چې دا حضرات د حضرت عمر رضي الله عنه د خوا نه پاسيدل،نو هغوی رضي الله عنه اوفرمائيل، كۀ دا خلق څوك بې خكرو څناور هم مقرر كړی،نو هغه به هم دوی په نيغه لار بوځی،(يعنى اوس به دې شورىٰ سره د الله تعالىٰ مدد او نصرت شامل حال وی)ابن عمر اوفرمائيل،تاسو ولې څوك نۀ مقرر كوئ؟حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل،ما ته په ژوند كښې او د مرګ نه ورستو هم د دې ذمه دارې اوچتول خوښ نۀ دی۔

په بل روايت كښې دا الفاظ دی: "فمن تأمرمنكم على غير مشورة من المسلمين فاضربوا عنقه".(١)

يعنى په تاسو كښې كۀ څوك د مسلمانانو د مشورې نه بغير امير جوړ شو،نو هغه قتل كړې همدغه شان حضرت عمر رضي الله عنه د يو بلې خبرې وضاحت هم اوكړو،هغه دا چې كۀ هغوی (يعنى جضرت عمر)خليفه مقرروی نو دا هم صحيح دی،ځكه چې حضرت ابوبكر رضي الله عنه هم مقرر كړې وو،او كۀ نۀ مقرروی نو دا هم صحيح دی،او رسول الله ﷺ څوك هم نۀ دی مقرر كړې،نو هغوی رضي الله عنه فرمائی:

"إن أستخلف فسنة وإلا أستخلف فسنة،توفي رسول الله ﷺ ولم يستخلف وتوفي أبوبكر فاستخلف".(٢)

كۀ زۀ خليفه مقرروم،نو دا هم سنت دی،او كۀ نۀ مقرروم نو دا هم سنت دی،رسول الله ﷺ وفات شو،اوهغوی خليفه نۀ وو مقرر كړې،او ابوبكر رضي الله عنه وفات شو اوهغوی خليفه مقرر كړو۔ د دواړو خبرو ځائې موجود دې۔

د خليفه د ټاكلو درې طريقې: ددې نه دا هم معلومه شوه،چې په اسلام كښې هم ددې دواړو بلكه د درې واړو طريقو ځائې شته:

① :-اوله دا چې د خليفه تقرر مسلمانان خپل مينځ كښې په فراخې مشورې او اتفاق رائې سره اوكړی،څنګه چې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په خلافت كښې اوشو۔

② :-دا چې خليفه خپل قائم مقام پخپله مقرر كړی،په دې شرط چې وصيت كونكې خليفه هم په دينى اعتبار سره د اعتماد وړ او د تقوىٰ او تدين حامل وی،او د هغۀ ټاكونكې خليفه هم،څنګه چې د حضرت عمر رضي الله عنه د پاره حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه وصيت اوفرمائيلو۔

③ :-دا چې د منتخب او غوره كړې شوؤ كسانو مختصره شورىٰ جوړه كړې شی،او هغوی ددې فيصله اوكړی،څنګه چې دلته د حضرت عثمان رضي الله عنه د خلافت په سلسله كښې اوشو۔

د خليفه د ټاكلو په حوالې سره د حضرت عمر او ابن عمر رضي الله عنهما په مينځ كښې يوه زړۀ راښكونكې مكالمه هم ابن سعد نقل كړې ده،فرمائی:ابن عمر حضرت عمر ته اووئيل:

"لواستخلفت"،كۀ تاسو خليفه مقرر كړې وې نو ښۀ به نۀ وې؟حضرت عمر اوفرمائيل، "مَن"؟ څوك به مې مقرر كولو؟

---

(١) طبقات ابن سعد:۳،٤،۳٤۴

(٢) طبقات ابن سعد:۳،٢،۳٤۴

Maktaba Tul Ishaat.com

ابن عمر اووئيل: "تجتهد فإنك لست لهم برب تجتهد، أرأيت لو أنك بعثت إلى قيم أرضك ألم تكن تحب أن يستخلف مكانه حتى يرجع إلى الأرض؟ قال بلى، قال: أرأيت لو بعثت إلى راعى غنمك ألم تكن تحب أن يستخلف رجلاً حتى يرجع؟".[1]

حماد بن زيد راوي وائي: "فسمعت رجلاً يحدث أيوب أنه قال: إن أستخلف فقد استخلف مَن هو خير مني، وإن أترك فقد ترك مَن هم خير مني فلما عرّض بهذا ظننت أنه ليس بمستخلف".[2]

وي فرمائيل كۀ ما خليفه مقرر كړو، نو زما نه غوره (يعني ابوبكر) مقرر كړې دي، او كۀ ما پرينښودو، نو زما نه غوره (يعني رسول الله ﷺ) هم پرينښودې دي، راوي وائى د هغوى رضي الله عنه په دې تعريض سره زۀ په دې پوهه شوم، چې هغوى رضي الله عنه خليفه مقرر كول نۀ غواړي.

په عشره مبشره كښې د بعضو د نۀ ذكر كولو وجه: دلته يو سوال كيدې شي، چې په عشره مبشره كښې صرف د شپږو انتخاب ولې اوكړې شو؟

ددې جواب دادې، چې په عشره مبشره كښې دوه خو حضرات يعني حضرت ابوبكر رضي الله عنه او پخپله حضرت عمر رضي الله عنه وو، او ښكاره خبره ده چې دوى دواړه په مشوره كښې نۀ شو شامليدې، ځكه چې حضرت عمر رضي الله عنه خو پخپله صاحب معامله دې، او په شهادت سره د هغۀ خلافت ختميږي، او ابوبكر ددې نه وړاندې وفات شوې دې.

پاتې شو ابو عبيدة بن الجراح رضي الله عنه نو د هغۀ هم انتقال شوې وو.[3]

سعيد بن زيد رضي الله عنه په شورى كښې ولې وانخستې شو؟ اُوس په باقي ووۀ حضراتو كښې صرف سعيد بن زيد رضي الله عنه پاتې شو، نو د هغۀ د نوم د نۀ اخستو وجه دا كيدې شي، چې حضرت عمر رضي الله عنه د اقرباء پروري او د هغې د الزام نه بچ كيدل غوښتل، او سعيد بن زيد خو د حضرت عمر رضي الله عنه ترۀ ځوې او اوښې وو، نو په مشوره كښې د هغۀ په شاملولو باندې او د خلافت په اميدوار جوړولو باندې اعتراض كيدې شو.

او ممكنه ده، چې د يو بل سبب په وجه باندې هغه ئې د خلافت د پاره مناسب نۀ وى ګڼړلې، علامه عينى وائى:

"أما سعيد فهو ابن عمّ عُمر رضي الله عنه فلعله لم يذكره لذلك أو لأنه لم يَرَه أهلاً لها بسبب مِن الأسباب".[4]

خو د خلافت د پاره اهل نۀ ګرځولو مطلب دا هم نۀ دې، چې حضرت سعيد بن زيد رضي الله عنه په عشره مبشره كښې هم نۀ وو پاتې شوې، يا د هغۀ په مقام او مرتبه كښې څۀ كمې راغلې وو، د مدائنى روايت دې، چې په هغې كښې حضرت عمر رضي الله عنه د سعيد بن زيد په هغه خلقو كښې شمير كړې دې، د كومو نه چې رسول الله ﷺ د دنيا نه تلو په وخت كښې راضى وو، ولې

---

[1] الطبقات الكبرىٰ لابن سعد: ٣/٣٤٣
[2] الطبقات الكبرىٰ: ٣/٣٤٣
[3] فتح البارى: ٣/٨٤
[4] عمدة القارى: ١٦/٢١٢، وفتح البارى: ٩/٨٤

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت د شورٰی نه هغه د قرابت او رشته دارئ د وجهې نه مستثنٰی کړو، دې د پاره چې په هغوی رضی الله عنه د اقرباء پروریٔ الزام اونهٔ لګی، په دې روایت کښې د حضرت عمر رضی الله عنه دا الفاظ مروی دی:

"لا أرب لي في أموركم فأرغب فيها لأحد من أهلي".(۱)

ما ته ستاسو (د خلافت وغیره) په کارونو کښې هیڅ قسم حاجت او ضرورت نشته، چې د خپل یو رشته دار د پاره په دې کښې کوشش اوکړم.

د ابن عمر رضی الله عنه په شورٰی کښې د نهٔ شاملولو وجه: حضرت عمر رضی الله عنه خپل ځوې او جلیل القدر صحابی حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما هم په شورٰی کښې شامل نهٔ کړو، چې د اهلیت او اهمیت سره سره هغهٔ د همدردیٔ او تسلیٔ هم حق لرلو، ولې حضرت عمر رضی الله عنه د هغهٔ د زړهٔ

صرف دومره خیال اوساتلو چې وې فرمائیل، "یشهدکم عبد الله بن عمر".

چې عبد الله بن عمر به هم تاسو سره حاضر وی.

علامه عینی رحمه الله فرمائی:

"أي يحضركم، ولكن ليس له من الأمر شيئ، وإنما قال هذا مع أهليته لأنه رأى غيره أولى منه".(۲)

یعنی حضرت ابن عمر به حاضر خو وی، ولې دهٔ سره به د څهٔ څیز اختیار نهٔ وی، او دا خبره حضرت عمر رضی الله عنه دې د پاره اوفرمائیله، چې هغوی رضی الله عنه نور خلق د عبد الله بن عمر نه زیات حقدار ګڼړل، اګر چې اهلیت خو په عبد الله بن عمر کښې هم وو، ولې په نورو کښې به زیات وو، په بعضې روایاتو کښې دا هم راغلی دی، چې بعضې حضراتو ابن عمر رضی الله عنه ته د ذمه دارو ورکولو په حوالې سره حضرت عمر رضی الله عنه سره خبره هم اوکړه، د ابن سعد په روایت کښې دا الفاظ راغلی دی:

"قال عمر مَن أستخلِف؟ لو كان أبو عبيدة بن الجراح، فقال له رجل: يا أمير المؤمنين! فأين أنت من عبد الله بن عمر؟ فقال قاتلك الله والله ما أردت الله بهذا، أستخلف رجلاً ليس يحسن يطلق امرأته".(۳)

وې فرمائیل کهٔ ابو عبیده بن الجراح وې نو څهٔ خهٔ به وې، ما به هم هغه خلیفه مقررولو، اوس څوك خلیفه کړم؟ یو سړی اووئیل، امیر المؤمنین! تاسو ابن عمر ولې هیر کړی دې؟ حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل خدائې دې بیړه غرقه کړه، دا تهٔ د الله تعالی د پاره نه (زما خوشالولو د پاره یا د یو بل مقصد د پاره) وائې، آیا زهٔ یو داسې سړې خلیفه جوړ کړم، چې په صحیح طریقه خپلې ښځې ته طلاق ورکول هم نهٔ پیژنی.

حضرت ابن عمر رضی الله عنه د خپل محترم پلار په خیر خواهیٔ، او د خلافت د درنو ذمه دارو نه د هغهٔ د بچ کولو په حکمت او مصلحت باندې پوهیدو، همدغه وجه ده، چې د سیدنا عمر رضی الله عنه

---

۱) فتح الباری:۹،۸۴/۱۸۴

۲) عمدة القاری:۱۶،۲۱۲/۱۲۱۲

۳) طبقات ابن سعد:۳،۳۴۳/۱۳۴۳

Maktaba Tul Ishaat.com

د خلافت په حوالې سره د مذکوره وصیت نه ورستو کله چې به حضرت ابن عمر رضي الله عنه د خلافت په مشوره کښې د شریك کولو د پاره راؤغوښتلې شو، نو ابن عمر رضي الله عنه به د هغې نه معذرت کولو، او د شرکت نۀ کولو وجه به ئې هم هغه د حضرت عمر رضي الله عنه د اړخ نه ممانعت ښودلو، ځکه چې د هغوی له مخې د حضرت عمر رضي الله عنه رائې د فراست نه خالي نۀ وه، همدغه مضمون د ابن سعد په لاندینو روایتونو کښې مذکور دې، راوی عبد الله بن عمر فرمائی:

"ثم قال قوموا فتشاوروا، فأمروا أحدكم. قال: عبد الله بن عمر: فقاموا يتشاورون، فدعاني عثمان مرةً أو مرتين ليُدخلني في الأمر ولا والله ما أحب أني كنت فيه، علماً أنه سيكون في أمرهم ما قال أبي، والله لقلّ ما رأيته يحرك شفتيه بشيء قط إلا كان حقا. فلما أكثر عثمان علي قلت ألا تعقلون؟ أتؤمرون وأمير المؤمنين حي". (۱)

بیا حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائیل، اُوس تاسو شورٰی والا لاړ شئ، او په مشورې سره په خپلو کښې یو امیر مقرر کړې. عبد الله بن عمر رضي الله عنه فرمائی، نو دا حضرات پاسیدل او مشورې کولو ته لاړل، حضرت عثمان رضي الله عنه ما ته هم یو وارې یا دوه وارې آواز اوکړو، دې د پاره چې ما هم په مشوره او خلافت کښې شامل کړی، خو نا، په خدائې قسم چې ما دې ته راتلل نۀ غوښتل، ځکه ما ته معلومه وه، چې په دې کښې به ضرور څۀ وی، د کومې چې زما والد ما ته وئیلی دی، او په الله مې دې قسم وی اما به داسې ډیر کم لیدلې وی، چې زما والد محترم د یو څیز متعلق شونډې خوځولې وی، او هغه هم هغه شان نۀ وی شوې. (بلکه څۀ چې به هغوی اووئیل خامخا به هم هغه کیدل) بیا کله چې حضرت عثمان رضي الله عنه ډیر اصرار اوکړو، نو ما ورته اووئیل، آیا تاسو نۀ پوهیږئ؟ امیر المؤمنین تر اوسه پورې ژوندې دې، او تاسو امیر جوړوئ (نو هله ئې زۀ پریښودم).

قوله: كهيئة التعزية له: یعنی کله چې حضرت عمر رضي الله عنه خپل ځوې عبد الله بن عمر د خلافت د شورٰی نه اوباسلو، نو د هغۀ د خاطر کولو او د زړۀ خیال ساتلو د پاره ئې هغه په اهل شورٰی کښې داخل کړو.

د تعزیت معنٰی ده د صبر تلقین او تسلی ورکول، یا دا د هغوی د والد محترم په وفات باندې د اهل حل و عقد د اړخ نه هغوی سره د تعزیت برابر وو، په دې وجه ئې اوفرمائیل، "كهيئة التعزية". د تعزیت په توګه باندې.

کرمانی رحمه الله خیال ظاهر کړې دې، چې د "كهيئة التعزية" الفاظ د حضرت عمر رضي الله عنه نۀ دی، بلکه د یو راوی دی. (۲)

خو ابن حجر رحمه الله فرمائی: "لم أعرف من أين تهيأ له الجزم بذلك مع الاحتمال". (۳)

۱) طبقات ابن سعد: ۳، ۳٤٤
۲) شرح الکرمانی: ۱٤، ۲۳۹
۳) فتح الباری: ۹، ۸٤

Maktaba Tul Ishaat.com

معلومه نهٔ ده، چې هغوی ته دا یقین د کوم ځائې نه حاصل شو، حال دا دې چې دا صرف یو احتمال دې، چې دا د راوی زیاتوالې وی.

حافظ صاحب د مدائنی په حوالې سره ذکر کړی دی، چې حضرت عمر رضی الله عنه شورٰی والو ته دا الفاظ فرمائیلی وو: "إذا اجتمع ثلاثة على رأى فحكموا عبد الله بن عمر، فان لم ترضوا بحكمه فقدموا من معه عبد الرحمٰن بن عوف".(١)

کله چې درې کسان په یوې رائې باندې جمع شی، نو د هغوی حکم او فیصل عبد الله بن عمر جوړ کړئ، او کهٔ د هغهٔ په فیصله باندې تاسو نهٔ راضی کیږئ، نو هغه چا ته ترجیح ورکړې چا سره چې عبد الرحمٰن بن عوف وی.

د حضرت سعد د پاره خصوصی شفارس: فَاِنْ اَصَابَتِ الاِمْرَةُ سَعدًا.......دې نه ورستو حضرت عمر رضی الله عنه په خاصه توګه د حضرت سعد بن أبی وقاص نامه واخستله، او وې فرمائیل، کهٔ تاسو په هغهٔ باندې اتفاق کوئ نو صحیح ده، هغه به خلیفه وی، او هغه ددې اهل دې، او کهٔ په بل چا باندې اتفاق وی، نو بیا هغه هر څوک چې شو، هغهٔ ته د خلافت په امورو کښې د سعد نه خامخا مدد اخستل پکار دی.

ددې تصریح وجه هم حضرت عمر رضی الله عنه پخپله اوښودله، او هغه دا چې ددې نه وړاندې هغوی رضی الله عنه دې (یعنی حضرت سعد) د کوفې د ګورنرئ نه معزول کړې وو، په هغې سره چا ته دا ګمان کیدې شو، چې دا به د هغوی (یعنی د حضرت سعد) د نا اهلئ د وجهې شوی وی، حضرت عمر رضی الله عنه د داسې هرې یوې خبرې نفی اوکړه، د عجز نه مراد عجز فی التصرف او د خیانة نه خیانت فی المال مراد دې.(٢) دلته په دې نسخه کښې د "امرة" لفظ راغلې دې، او د کشمیهنی په نسخه کښې "امارة" بالالف راغلې دې.(٣)

د مدائنی په روایت کښې دا زیاتوالې دې: "وما أظن أن یلی هذا الأمر ألا علی أو عثمان إن ولی عثمان فرجل فیه لین، وإن ولی علی فاختلف علیه الناس، وإن ولی سعد........وإلا فلیستعن به الوالی".(٤)

زما دا خیال وو، چې د خلافت دا معامله به حضرت علی رضی الله عنه یا حضرت عثمان رضی الله عنه تر سره کوی، کهٔ حضرت عثمان رضی الله عنه ته ددې ذمه داری ملاؤ شی، نو هغه یو داسې سړې دې، چې په هغهٔ کښې نرمی ده، او کهٔ حضرت علی رضی الله عنه خلیفه جوړیږی، نو خلق به هغهٔ کښې اختلاف کوی، او کهٔ سعد خلیفه جوړ شو، خو صحیح ده، ګنې والی (چې څوک هم جوړ شی) دې د هغهٔ نه مدد واخلی.

---

(١) فتح الباری: ۹،۸٤

(٢) عمدة القاری: ۱۶،۱۲۱۲

(٣) فتح الباری: ۹،۸٤، وعمدة القاری: ۱۶،۱۲۱۲

(٤) فتح الباری: ۹،۸۵

Maktaba Tul Ishaat.com

بيا ئې حضرت ابو طلحه انصاري ته په خاصه توګه اووئيل، چې الله تعالى ستاسو د انصارو په ذريعه د اسلام مدد او نصرت اوفرمائيلو، نو ته په انصارو کښې پنځوس کسان منتخب کړه، او هغوی ته ترغيب ورکړه، چې بيا هغوی په خپلو کښې يو کس امير منتخب کړي.(۱)

راتلونکې خليفه او نورو حضراتو ته وصيتونه: وقال أوص الخليفة...... بيا هغوی ﷺ د ځان نه ورستو راتلونکې ممکن خليفه ته مختلف وصيتونه اوفرمائيل، او ابو اسحاق چې د عمرو بن ميمون نه کوم روايت نقل کوی، په هغې کښې د حضرت عثمان ﷺ او د حضرت علی ﷺ نامې اخستلو سره هغوی ﷺ دوی مخاطب کړل، او دا هدايات او وصيتونه ئې د هغوی غوږونو ته واچول.

نو وائي: "فقال: ادعوالي عليًا، وعثمان، وعبد الرحمن، وسعدًا والزبير، وكان طلحة غائبًا".(۲)
حضرت طلحه ﷺ غائب وو، او د هغوی نه علاوه ټول اهل شورىٰ والا حضرت عثمان، علی، عبد الرحمن، سعد، زبير ﷺ ئې راؤغوښتل، راوی وائی، بيا د حضرت عثمان او حضرت علی ﷺ نه علاوه ئې چا سره هم خبرې اونۀ کړې.

نو وې فرمائيل: "يا علي، لعل هؤلاء القوم يعلمون لك حقك وقرابتك من رسول الله وصهرك وما آتاك الله من الفقه والعلم فان وليت هذا الأمر فاتق الله فيه.(۳)
وې فرمائيل، علی! کيدې شی دا خلق ستا حق، او رسول الله ﷺ سره ستا د رشته دارئ او سخرګنئ تعلق، او هغه علم او فقه پيژنی، کوم چې الله تعالى تا ته درکړې دې، لهذا که ته خليفه جوړيږې، نو ددې خلافت په حقله د الله تعالى نه اويريږه.
بيا هغوی ﷺ حضرت عثمان ﷺ راؤغوښتلو، او هغۀ ته ئې تقريبًا هم دغه خبرې اوکړې، د اسرائيل عن أبی اسحاق په دې روايت کښې دا الفاظ منقول دی:

"يا عثمان لعل هؤلاء القوم يعرفون لك صهرك من رسول الله وسنّك وشرفك فإن وليت هذا الأمر فاتق الله فيه ولا تحملن بني أبي معيط على رقاب الناس".(۴)
عثمانه! که دا خلق د خلافت معامله تاسو ته سپاری، نو تاسو په هغې کښې د الله تعالى نه ويريږئ، او بنو أبی معيط د خلقو په ستونو باندې سوارۀ نۀ کړې.
په يو بل روايت کښې حضرت علی ﷺ سره هم په دې الفاظو د خطاب کولو ذکر دې:
"إن وليتَ من أمر المسلمين شيئًا فلا تحملن بني عبد المطلب على رقاب الناس".(۵)

---

(۱) فتح الباری: ۹/ ۱۸۵
(۲) فتح الباری: ۹/ ۱۸۵
(۳) طبقات ابن سعد: ۳/ ۱/ ۳۴۱
(۴) طبقات ابن سعد: ۳/ ۱/ ۳۴۱
(۵) طبقات ابن سعد: ۳/ ۱/ ۳۴۱

Maktaba Tul Ishaat.com

یعنی کۀ د خلافت ذمه داري تا ته سپارلې شي،نو بنو عبد المطلب د خلقو په سټونو باندې مۀ سوره.

ددې نه ورستو د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په حوالې سره په دې روایت، کښې دی: "ثم قال ادعوالی صهيبًا، فدعى فقال: صلّ بالناس ثلاثًا وليخل هؤلاء القوم في بيت فإذا اجتمعوا على رجل فمن خالفهم فاضربوا عنقه" (۱)

وې فرمائیل،صهیب ما ته راوبلئ،راوبللې شو،نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ ورته اووئیل،تر دریو ورځو پورې خلقو ته په جماعت سره مونځ کوه،او دا خلق دې په یو کور کښې جمع وی،او چې په کوم کس باندې اتفاق راشي،نو څوك هم چې د هغۀ مخالفت کوی نو د هغه سړی سر کټ کړئ.

د ابن سعد په یو بل روایت کښې حضرت عثمان رضی اللہ عنہ او حضرت علی رضی اللہ عنہ سره نورو حضراتو ته هم وصیت کړې شوې دې،د هغې الفاظ دادی:

"فقال: إني قد نظرت لكم في أمر الناس فلم أجد عند الناس شقاقًا إلا أن يكون فيكم، فإن كان شقاق فهو فيكم وإنما الأمر إلى ستة، إلى عبد الرحمٰن، وعثمان، وعلي، والزبير، وطلحة، وسعيد، وكان طلحة غائبًا في أمواله بالسراة. ثم إن قومك إنما يؤمّرون أحدكم أيها الثلاثة۔ لعبد الرحمٰن وعثمان وعلي۔ فإن كنت على شيئ من أمر الناس يا علي فلا تحملنّ بني هاشم على رقاب الناس". (۲)

یعنی حضرت عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل،ما د خلقو دې معاملې ته اوکتل نو ما په هغوی کښې نه، په تاسو کښې اختلاف اولیدۀ، اختلاف کۀ دې،نو هغه په تاسو کښې دې،دا معامله هسې خو تاسو شپږو کسانو عبد الرحمٰن، علی،عثمان، زبیر، طلحه او سعد ته سپارلې شوې ده، او طلحه خو د خپلو مالونو په سلسله کښې غائب دې،نو بیا ستاسو قوم به په تاسو دریو وارو کښې یو کس خلیفۀ جوړوی،اې عبد الرحمٰن،عثمان،او علی! ددې وجهې نه عبد الرحمٰن ! کۀ تا ته څۀ ملاویږی،نو تۀ خپل رشته دار د خلقو په سټونو باندې مۀ سوروه، عثمانه ! تۀ د ابو معیط اولاد او علی ! تۀ بنو هاشم د خلقو په سټونو باندې مۀ سوروه.

قوله: بِالْمُهَاجِرِيْنَ الْأَوَّلِيْنَ: دې نه ورستو سیدنا عمر رضی اللہ عنہ د مهاجرینو،انصارو،اهل امصارو او اعرابو په شان د متخلف پیژندګلو حامل مسلمانانو کښې د هر یو خصوصی او امتیازی شان بیانولو سره د هغۀ د خیال ساتلو وصیت اوفرمائیلو.

د مهاجرین اولین نه څوک مراد دی؟: بعضې حضرات وائی،هغه حضرات مراد دی،چا چې دواړو قبلو اړخ ته مونځ کړې دې،یعنی څوك چې د تحویل قبلې نه وړاندې په اسلام مشرف شوی وو،یوقول دا دې،چې په بیعة الرضوان کښې شریك حضرا ت مراد دی،اودې حضراتو وطن پریښودو سره دار الهجرة او مدینة الرسول ته تشریف راوړو،علامه عینی رحمہ اللہ اول قول

---

(۱) طبقات ابن سعد:۱۳۴۱و۱۳

(۲) طبقات ابن سعد:۳،۳۴۴

Maktaba Tul Ishaat.com

سعید بن المسیب ارخ ته او دویم شعبی ارخ ته منسوب کړې دې.[1]

د "انصار" معنی او مصداق: او انصار هغه دی، چې په "دار" یعنی مدینه منوره کښې د وړاندې نه اوسیدل، او د اسلام په وجه د هجرت (ترکِ وطن) کونکو چې چا نصرت اوکړو، هم هغه حضرات مراد دی.

د "تبوّؤا الدار والإیمان مِن قبلهم" معنې داده، چې انصار مدینې منورې ته د مهاجرینو نه وړاندې راغلی وو، او د رسول الله ﷺ دلته د تشریف راوړلو نه دوه کاله وړاندې هغوی جماتونه جوړ کړې وو، دا معنی نۀ ده، چې د مهاجرینو نه وړاندې هغوی ایمان راوړلې وو، ځکه چې په ایمان او هجرت کښې سابقیت او اول والې بس هم مهاجرینو ته حاصل وو.[2]

او تر کومې پورې چې د "الإیمان" تعلق دې، نو ددې متعلق یو قول خو دادې، چې دا هم د مدینې منورې په نومونو کښې یو نوم دې، او ګویا د "دار" نه بدل دې، ولې دا قول بعید او بې فائدې اوګرځولې شو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: "والراجح، أنه ضمن "تبوّأ" معنی لزم، أو عاملُ نصبه محذوف وتقدیره واعتقدوا أو أن الإیمان لشدة ثبوته فی قلوبهم کأنه أحاط بهم وکأنهم نزلوه والله أعلم".[3]

وائې چې راجحه دا ده، چې "تبوّأ" د "لزم" معنې ته متضمن دې، او معنی ده، هغه خلق چا چې مدینه منوره او ایمان کلک ټینګ کړو، دویم احتمال دادې، چې ددې عامل ناصب محذوف دې، او تقدیر د عبارت داسې دې، "واعتقدوا الإیمان"، دریم احتمال دادې، چې د هغوی په زړونو کښې ایمان د راسخ او ثابتیدو په وجه ګویا ایمان د هغوی زړونه په ګیره کښې اخستی دی، او هغوی ګویا ایمان سره په احاطه کښې راکوزیږی.

علامه عینی رحمه الله فرمائی: "والإیمان، فیه إضمار أی وآثروا الإیمان، من باب علفتها تبنًا وماءا باردًا، لأن الإیمان لیس بمکان فیتبوّؤا فیه، والتبوّؤ التمکن والاستقرار ولیس المراد أن الأنصار آمنوا قبل المهاجرین بل قبل مجیئ النبی ﷺ إلیهم".[4]

یعنی د "الدار" نه ورستو چې کوم لفظ د "الإیمان" راغلې دې، د هغې فعل مضمر دې، او هغه دلته "آثروا" کیدې شی، او په دې طریقې سره به دا عبارت د "علفتها تبنًا وماءًا باردًا" د قبیلې نه شی، ددې اضمار وجه داده، چې ایمان څۀ مکان نۀ دې، چې هغه د استوګنې ځائې جوړ کړې شی، ځکه د "تبوّؤ" معنی ده، د استوګنې ځائې جوړول، او قرار اختیارول، بیا د "قبلهم" نه دې هم

---

[1]) فتح الباري: ۸۵،۹، وعمدة القاري: ۱۲۱۲،۱۶

[2]) عمدة القاري: ۱۱۶،۲۱۳

[3]) فتح الباري: ۱۸۵،۹

[4]) عمدة القاري: ۱۲۱۳،۱۶

Maktaba Tul Ishaat.com

دا فهم نۀ كړې شي،چې انصارو د مهاجرينو نه وړاندې اسلام قبول كړې وو،بلكه معنى داده،چې د رسول الله ﷺ او د صحابۀ كرامو رضي الله عنهم مدينې ته د تشريف راوړلو نه وړاندې هغوى ايمان قبول كړو او په مدينه كښې ئې استوګنه اختيار كړه.

د عام اُولس(عوامو) د پاره وصيت: انصارو او مهاجرينو سره د متعلق وصيت نه ورستو حضرت عمر رضي الله عنه د عام اُولس(ښاريانو)په حقله وصيت اوفرمائيلو،او د هغوى قدر،عزت او اهميت ئې اوښودلو.

"ردء الإسلام" په كسرې د راء سره يعنى د اسلام مدد كونكى او حفاظت كونكى.

"جُباةُ الأموال" جباة،د جابى جمع ده،لكه څنګه چې قضاة د قاضى،او غلاة د غالى جمع ده، معنى ئې ده مال جمع كونكى،غيظ العدو يعنى د خپل كثرت او زياتوالى په وجه به ئې دښمنانو غصه كول،او هغوى به ئې په ويره كښې ساتل،وأن لايؤخذ منهم........يعنى د هغوى نه دې صرف د ضرورت نه زيات مال واخستې شي،او هغه هم د هغوى په خوشالئ باندې.

د كشميهنى په روايت كښې د "ويؤخذ منهم" الفاظ راغلى دى،بغير د "لا" نه،خو اول صحيح ګرځولې شوې دې.(١)

بيا ئې د اعرابو متعلق وصيت اوفرمائيلو،هغوى ئې اهل عرب اوګرځول،او وې فرمائيل،د هغوى نه دې،حواشى اموال واخستې شى،يعنى غير عُمده.

د ذمة الله ورسوله نه مراد ذمى دې،څكه چې هغه به د الله تعالى او د هغۀ د رسول په ذمه كښې وو،د هغوى په وجه د قتال كولو نه مراد دادې،كۀ دښمن دوى ته نقصان رسول غواړى،نو د هغوى دې د مسلمانانو په شان حفاظت اوكړې شي.

د ټولو طبقو د پاره وصيت: حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خپل ژوند په آخرى لمحو كښې د ټولو خلقو په حقله مفصل او جامع وصيت اوفرمائيلو،چې په هغې كښې د هرې طبقې خصوصيات او امتيازات ذكر كولو سره ئې د هغوى حقوق،اهميت او قدر و قيمت ښكاره كړو، خلق خو به يا ابتداءً مسلمانان وى،يا كافران،بيا كافر به يا حربى وى يا ذمّى،حربى خو د بحث نه بهر دې،او د هغۀ د پاره خو وصيت نۀ شى كيدې،ذمّى خو په دار اسلام كښې د الله تعالى او رسول په ذمه ذاري سره آزاد او محفوظ اوسيږى،په دې وجه هغوى د پاره ئې وصيت اوفرمائيلو،بيا مسلمان خو به يا مهاجر وى يا انصارى،د بهر نه اسلام د پاره هجرت كولو سره راتلونكى او د هغوى مدد كونكى مقامى حضرات خو ډير زيات اهم دى،بيا هغوى به يا ښاريان وى،يا باندچيان،دواړه ئې ذكر كړل،او د مدائنى په روايت كښې دا الفاظ هم دى: "واحسِنوا موازرة مَن يلى أمرَكم وأعينوه وأدوا إليه الأمانة".(٢)

---

١) فتح البارى:٩،١٨٥

٢) فتح البارى:٩،١٨٥

Maktaba Tul Ishaat.com

يعنى د ولي الامر بنه کلکه ملګرتيا کوئ،او د هغهٔ مدد کوئ،او امانت هغهٔ ته اوسپارئ.
فانطلقنا مونږ لاړو،او د کشميهنى په روايت کښې فانقلبنا راغلې دي،يعنى مونږ راغلو او واپس شو.[1]

د قبور ثلاثوُ د وقوع کيفيت: فوضع هناك مع صاحبيه: بيا هغه خپلو دواړو ملګرو،رسول الله ﷺ او سيدنا ابوبکر صديق رضي الله عنه سره دفن کړې شو،دومره خبره خو متفق عليه ده،چې رسول الله ﷺ خپلو دواړو ملګرو سره يو ځائې په يوه بقعه(زمکه)مبارکهٔ او په يوه احاطه کښې دفن دي،هنه د قبورو په کيفيت او هيئت کښې اقوال مختلف دي.
اکثر حضرات خو دا فرمائي،چې د رسول الله ﷺ قبر دې،بيا د حضرت ابوبکر رضي الله عنه او بيا د حضرت عمر رضي الله عنه،بعضې وائى د رسول الله ﷺ قبر قبلې اړخ ته دې،او د هغوى د اوږو سره ابوبکر او د ابوبکر اوږو سره د حضرت عمر رضي الله عنه قبر دې،او بعضې حضرات وائى،چې د رسول الله ﷺ سر مبارك اړخ ته د حضرت ابوبکر رضي الله عنه قبر دې،او خپو اړخ ته د حضرت عمر رضي الله عنه،او يو قول دادې،چې د ابوبکر قبر د رسول الله ﷺ خپو مبارکو سره دې،او حضرت عمر رضي الله عنه قبر د حضرت ابوبکر رضي الله عنه خپو سره دې،ددې نه علاوه نور هم اقوال شته.[2]

د نوى امير المؤمنين تاکل او د عبد الرحمن بن عوف د عقل مندئ حکمت عملي: د حضرت عمر رضي الله عنه د تدفين نه ورستو د هغوى د وصيت مطابق د نوى امير المؤمنين د تعيين او تقرر معامله شروع شوه،د شپږو اصحابوٌ شورىٰ حضرت عمر رضي الله عنه پخپله جوړه کړې وه،په دوى کښې حضرت عبد الرحمن بن عوف هم وو،هغوى ټول حضرات جمع کولو سره د ټولو نه اول درې کسان د دريؤ په حق کښې د دستبردار کيدو د پاره اوفرمائيل،په اسلام کښې د خليفه د ګرانو ذمه دارو او حساس معاملې د احساس په وجه د صحابهٔ کرامو د پاره دا خؤ مسئله نهٔ وه،چې هغوى د امارت د طلب کولو نه دستبردار شي،بلکه ددې(خلافت)د پاره تياريدل،د هغوى د پاره ګران وو،نو حضرت زبير د حضرت علي رضي الله عنه په حق کښې،حضرت طلحه د حضرت عثمان رضي الله عنه په حق کښې،او حضرت سعد د حضرت عبد الرحمن رضي الله عنه په حق کښې دستبردار شو،او اُوس صرف په دريؤ کښې د يو تاکل په نسبت سره په شپږو کښې د يو تاکلو ډير آسان شو،نو په دې وجه حضرت عبد الرحمن بن عوف خپله معامله د شپږو په ځائې په دريؤ کښې د کيدلو د پاره اوفرمائيل،اُوس عبد الرحمن بن عوف خو متکلم وو،او د حضرت عثمان او حضرت علي رضي الله عنهما په شان د جليل القدر شيوخ اسلام نه په ځائې دا متوقع وه،چې هغوى به ددې عهدې نه معذرت کوى،او عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه چې پخپله يو دنګ لوړ صحابئ رسول وو،د هغهٔ په دې دواړو کښې د يو په حق کښې د رائې ورکولو امکان وو،حضرت عبد الرحمن بن عوف د سترګو رنړا کونکى منطق نه کار واخستو،وې وئيل په تاسو کښې چې څوك انکار کوى،مونږ به هم هغهٔ ته ذمه دارى سپارو،د اسلام مزاج

[1] فتح الباري:۹،۸۵
[2] فتح الباري:۹،۸۵،۸۶

Maktaba Tul Ishaat.com

او د حق دستور هم دادي، چې څوك عهده طلب كوي هغه به پخپله د هغې ذمه دار وي، او څوك چې تيار نهٔ وي، او عهده هغهٔ ته اوسپارلې شوه، نو الله تعالى به د هغهٔ مدد كوي.
اُوس كهٔ په حضرت عثمان رضي الله عنه او حضرت على رضي الله عنه كښې چا هم د بيزارئ اظهار كولې، نو هغه به ئې امير جوړولو، نو ددې ويرې نه يو هم د براءت اظهار اونهٔ كړو.
دويمه خبره عبد الرحمٰن بن عوف اوفرمائيله، چې په تاسو كښې هر يو په خپل زړهٔ او اعتقاد كښې چې څوك افضل ګڼړي، د هغهٔ نامه دې واخلى، او ظاهره ده، د ديانت په وجه هغوى دواړه د خپل مقام او مرتبې نه خبر وو، او پوهيدل، چې افضل خو زهٔ پخپله يم، نو هغوى به د واقعې خلاف څنګه د بل چا د افضل كيدو اظهار كولو، نتيجه دا شوه، چې دواړه حضرات خاموش شو.

قوله: وَاللهُ عَلَيهِ وَالإِسلامُ: دا يو قسمه قسم دې، والله مبتداء او عليه خبر دې، يعنى والله رقيب عليه او "الإسلام" په لفظ الله باندې عطف دې، يعنى الله تعالى او د الله تعالى دين نګهبان منلو سره فيصله اوكړه.[1]

قوله: لَيَنظُرَنَّ أَفضَلَهُم فِي نَفسِهِ: د لام په فتحې سره، جواب قسم دې، او معنى ئې داده، چې تا ته د الله تعالى واسطه او قسم دې، چې په تاسو كښې دې هر يو هم هغې سړى ته اوګوري، چې د هغهٔ په نظر كښې د ټولو نه افضل وي، او يا په كسرې د لام سره امر غائب دې، او معنى دغه ده، "وفي نفسه" يعنى په خپل اعتقاد او خپل زړهٔ كښې څوك چې تاسو ته غوره ښكاري او د ديانت په وجه څوك چې تاسود خلافت اهل ګڼړئ، هغهٔ متعين كړئ.[2]
په يو روايت كښې دا الفاظ دي:

"فقال عثمان: أنا أول مَن رضى وقال: على: أعطنى موثقًا لتوثرن الحق ولا تخصَّنَّ ذا رحم، قال: نعم، ثم قال أعطونى مواثيقكم أن تكونوا معى على مَن خالف".[3]
حضرت عثمان رضي الله عنه اووئيل، زهٔ اول هغه كس ووم چې د هغهٔ په خبره باندې راضى شوم، بيا حضرت على رضي الله عنه اووئيل، ما ته وعده راكولو سره دا يقين راكړه، چې تهٔ كومه فيصله هم كوې په هغې كښې به حق ته ترجيح وركوې، او هيڅ يو رشته دار به نهٔ مخصوص كوې، هغوى اووفرمائيل، هاؤ زهٔ وعده كوم، بيا عبد الرحمٰن بن عوف رضي الله عنه اوفرمائيل، تهٔ هم ما سره وعده اوكړه، چا چې هم ددې (فيصلې) مخالفت اوكړو، د هغهٔ خلاف به زما ملګرتيا كوې.

قوله: فَأُسكِتَ: په ضمې د همزې سره، د مجهول صيغه ده، معنى داده چې هغه چُپ كړې شو، "كان مُسكِتًا أسكتها" لكه چې يو چُپ كونكى دوى چُپ كړل، يا په فتحې د همزې سره

---

[1]) فتح البارى: ٨۶،٩، عمدة القارى: ٢١٣،١۶، إرشاد السارى: ١١٩٨،٨
[2]) فتح البارى: ٨۶،٩
[3]) فتح البارى: ٨۶،٩

Maktaba Tul Ishaat.com

اُسكت په معنى د سكتَ،هغهٔ چُپ شو.

قوله: فَأَخَذَ بِيَدِ أَحَدِهِمَا: هغوى رضي الله عنه په دې دواړو كښې د يو كس لاس اونيسلو.
مراد حضرت على رضي الله عنه دې، چې ددې د وړاندې عبارت نه پته لګى،او د ابنِ فضيل په روايت كښې ددې تصريح هم ده.[1]

ماتقدمعلمت به........د.والقِدَم نه بدل دې،يا د هغې صفت دې.[2]

قوله: ثُمَّ خَلاَ بِالآخَرِ: بيا هغه بل سره په خلوت كښې ملاؤ شو.
طبرانى رحمه الله د مدائنى په حوالې سره نقل كړى دى،چې حضرت سعد رضي الله عنه حضرت عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه ته د حضرت عثمان رضي الله عنه د خليفه مقرر كولو مشوره وركړه،او بيا دې دواړو خپلو خپلو دوستانو ته،او په مدينه كښې چې چا سره هم ملاويدل،د حضرت عثمان رضي الله عنه په حقله به ئې ورته وئيل.[3]

د حديث بعضې فوائد: ددې حديث نه څو فائدې اخستلې شوى دى:مثلاً:

①:-په مسلمانانو باندې د حضرت عمر رضي الله عنه شفقت او هغوى سره خير خواهى.

②:-په هغې كښې د سنتو اقامت يعنى ژوندى كول.

③:-د الله تعالى خوف او ويره.

④:-د خپلې ذاتى معاملې نه زيات د دين د معاملې اهتمام.

⑤:-همدغه شان دا هم معلوميږى چې د چا په وړاندې د هغهٔ د تعريف منع والې په هغهٔ صورت كښې دې.چې په هغې كښې غلو،افراط او تفريط يا د واقعې خلاف خبره وى،او كله چې دا قسمه قباحتونه نهٔ وى،نو بيا په دې كښې حرج نشته:په دې وجه حضرت عمر رضي الله عنه هغې ځوان ته(د چا چې په دې حديث كښې ذكر دې)د خپل كار نه منع نهٔ كړو،چې د هغوى په وړاندې ئې د هغوى رضي الله عنه تعريف كولو،حال دادې چې هغوى رضي الله عنه هغهٔ ته د پينسو اوچتولو حكم وركوى.مطلب دادې،چې حضرت عمر رضي الله عنه په دې وخت كښې هم د خپلو ذمه دارو نه غافل نهٔ وو.

⑥:-دا هم معلوميږى چې په دې آخرى وخت كښې د قرضونو د ادا كولو وصيت كول پكار دى.څنګه چې حضرت عمر رضي الله عنه وصيت اوفرمائيلو،ولې د تعريف كولو نه ئې نهٔ منع كولو.

⑦:-دا هم ثابتيږى.چې د اهل خير او صلاح خلقو سره دفن كيدل هم لوئې اهميت دې،او سلف صالحينو به ددې ډير اهتمام كولو.

⑧:-دا هم ثابتيږى.چې د خليفه د تقرر په سلسله كښې مشوره كيدل پكار دى،او په هغې

[1] فتح البارى:۸۲/۹
[2] فتح البارى:۸۲/۹.إرشاد السارى:۱۱۹۸/۸
[3] فتح البارى:۸۶/۹

Maktaba Tul Ishaat.com

كښي افضل (د نور نه غوره) مقدم كول پكار دي، او د امام تقرر په بيعت سره كيږي.[1]

مفضول د افضل خليفه جوړولو په جواز باندې استدلال: ابن بطال رحمه الله وائي، د دې قيصې نه دا هم معلوميږي، چې مفضول د افضل امير او حاكم جوړول جائز دي، ځكه كه د دې جواز نۀ وې، نو حضرت عمر رضي الله عنه به د خلافت دا معامله د شپږو كسانو شورئ ته لا علی التعين نۀ سپارله، ځكه چې خلافت شورئ ته د سپارلو مطلب دا وو، چې په دې كښې هر يو متعين كول جائز دي، او حال دا دې چې په هغوی كښې افضل او مفضول معلوم وو، (ځكه چې افضل خو په ترتيب سره عثمان او علي رضي الله عنهما وو) نو كۀ دا صرف د افضل استحقاق وې، نو هغوی رضي الله عنه به په متعينه توګه د افضل د پاره وصيت كړې وو، او مفضول به ئې په شمير كښې هم نۀ راوستلو. د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د طرز عمل نه دا هم معلوميږي، چې مفضول په افضل باندې حاكم او "ولي الامر" جوړيدې شي، ځكه چې حضرت ابوبكر رضي الله عنه ارشاد فرمائيلې وو:

"قد رضيتُ لكم أحد الرجلين عمر وأبي عُبيدة".[2] ما ستاسو د پاره په حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت ابو عبيده رضي الله عنه دواړو كښې يو خوښ كړې دې.

حال دا دې چې حضرت ابوبكر رضي الله عنه په دې پوهيدو، چې په دې دواړو كښې افضل څوك دې، او مفضول څوك.

د حضرت عمر رضي الله عنه په طرز عمل باندې اشكال او د هغې جواب: د افضل يا مفضول خليفه جوړولو په حواله سره د حضرت عمر رضي الله عنه په دې عمل باندې هم اشكال كړې شوې دې، كوم چې هغۀ د خلافت په سلسله كښې اختيار كړې وو، او هغه دا سې چې كۀ حضرت عمر رضي الله عنه مفضول ته ولايت وركول جائز نۀ ګڼړل، نو بيا خو مطلب دا شو، چې د دې شپږو كسانو نه علاوه هغوی رضي الله عنه نور ټول حضرات مفضول ګڼړل، په دې وجه ئې دوی جدا كړل، ځكه چې كۀ په هغوی كښې دا سې څوك سړې وې، چې د ذكر كړې شوې شپږو نه افضل وې، نو بيا خو د هغۀ خليفه جوړول ضروري وو، خو اشكال دا دې، كۀ هغوی رضي الله عنه ته دا پته وه، چې دا شپږ حضرات د باقي ټولو نه غوره دي، نو بيا خو به ورته يقيناً دا هم پته وه، چې په دې شپږو كښې افضل څوك دې. او كۀ هغوی ته دا پته وه، نو بيا هم هغه په متعينه توګه خليفه جوړول پكار وو. دا نه چې هغه او نور حضرات په دې استحقاق كښې برابر برابر شريك كړي.

او كۀ هغوی رضي الله عنه د مفضول د خلافت د جواز هم قائل وو، نو بيا خو په دې شپږو كښې او د دوی نه علاوه په نورو حضراتو كښې هر څوك خليفه جوړول ممكن وو، حال دا دې چې دا سې نۀ ده، ځكه چې شپږو كسانو سره د مخصوص كولو معنی داده، چې د دوی نه علاوه بل څوك خليفه جوړول جائز نۀ دي.

د دې جواب دا دې. چې په اصل كښې د حضرت عمر رضي الله عنه وړاندې دوه مثالونه وو، يو د رسول الله ﷺ مثال وو. ځكه چې رسول الله ﷺ چا ته هم د خپل خليفه جوړيدو تصريح نۀ وه كړې، او

---

[1] فتح الباري: ۹/۱۸۲

[2] فتح الباري: ۹/۱۸۷

Maktaba Tul Ishaat.com

ګويا دا ئې د اهل حل وعقد په صوابديد باندې پرېښودې وه.
او دويم مثال د حضرت ابوبكر رضي الله عنه وو، چا چې حضرت عمر رضي الله عنه خليفه جوړ كړې وو، اُوس حضرت عمر رضي الله عنه ددې دواړو خيال داسې ساتلې دې، چې شپږ افضل او أحق (زيات حقدار) كسان ئې متعين كړل، او په يوه توګه ئې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په شان د خليفه تعين اوكړو، ولې په هغوى كښې چې بيا كوم يو ډير افضل سړې وو، د هغهٔ تعين او تخصيص ئې اونهٔ كړو، دې د پاره چې په تصريح او تعين نهٔ كولو كښې د رسول الله ﷺ اطاعت او پيروى اوشى.(١)
د استخلاف او ترك تعين خليفه دواړو جمع كولو ددې صورت تائيد د حضرت عمر رضي الله عنه په دې قول سره هم كيږى: "لاأتحملها حيًا و ميتًا".(٢)
زهٔ په ژوند كښې او د مرګ نه ورستو هم ددې خلافت د مسئوليت بوج اوچتول نهٔ غواړم.
حَيًّا او مَيِّتًا يعنى په ژوند او د مرګ نه ورستو د بوج اوچتولو مطلب دادې، چې كهٔ حضرت عمر رضي الله عنه څوك خليفه مقرر كړې وې، نو د هغهٔ د ټولو افعالو نسبت به اجمالاً حضرت عمر رضي الله عنه ارخ ته هم كيدو، او داسې به وئيل كيدل، چې د عمر سړى داسې اوكړل، او هغسې ئې اوكړل......او ګويا د حضرت عمر رضي الله عنه په ذمه د خلافت بوج به د مرګ نه ورستو هم نهٔ وو ختم شوې، په دې وجه هغوى د خليفه تعين اونهٔ كړو، بلكه اهل حل وعقد خو ئې متعين كړل، او باقى د خليفه د تعين ذمه دارى ئې په هغوى واچوله، او د هغوى په خپل مينځ كښې ئې د مشورې او مناظرې ځائې پرېښودو، دې د پاره چې كوم سړې متعين شى، د هغهٔ نسبت حضرت عمر رضي الله عنه ارخ ته نهٔ كيږى.
بلكه هغهٔ د موجود او حاضر حضراتو په اتفاق سره وى، او غير موجود حضرات د هغهٔ تابع وى، او همدغسې د ټول اُولس په اتفاق سره د خليفه تعين اوشو،(٣) نو ګويا هغهٔ خليفه مقرر هم كړو او مقرر ئې نهٔ هم كړو.

۹- باب: مَنَاقِبُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الْقُرَشِيِّ الْهَاشِمِيِّ أَبِي الْحَسَنِ رضى الله عنه

وَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم لِعَلِيٍّ «أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ». وَقَالَ عُمَرُ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَهُوَ عَنْهُ رَاضٍ. [ر: ۴۰۰۵]

حضرت على رضي الله عنه بن أبى طالب د رسول الله ﷺ د سكهٔ ترهٔ ځوې دې، د هغوى رضي الله عنه والد ابو طالب او د رسول الله ﷺ والد محترم دواړه د عبد المطلب ځامن وو.

(١) فتح البارى: ۹،۸۷
(٢) الطبقات الكبرىٰ، ذكر استخلاف عمر: ۳،۲۶۰
(٣) فتح البارى: ۹،۸۷

Maktaba Tul Ishaat.com

د حضرت علی رضی الله عنه ولادت د صحیح قول مطابق د بعثت نبوی نه لس کاله وړاندې اوشو، او د هغوی تربیت رسول الله ﷺ او فرمائیلو، نو د ماشوم والی نه هغوی د رسول الله ﷺ صحبت او معیت اختیار کړو، او بیا د ژوند د آخری لمحې پورې ئې هغوی ﷺ پرې نۀ ښودل، د هغوی رضی الله عنه د مور بی بی نوم فاطمه بنت اسد بن هاشم وو، هغه د دوی رضی الله عنه د پلار د پېو لور وه، اودا هغه اولنې هاشمی ښځه ده، چې د هغې نه یو هاشمی پیدا شو، (یعنی حضرت علی رضی الله عنه) او هغې هم اسلام قبول کړو او د رسول الله ﷺ صحبت ئې اختیار کړو، په کبارو صحابیاتو کښې شمیر شوه، او د هغوی ﷺ په ژوند کښې وفات شوې ده.(١)

د حضرت علی رضی الله عنه ابو تراب کنیت ولې اوکړ خیدو؟: ابو الحسن کنیت خو ښکاره دې، د دې وجهې به وی چې د هغوی رضی الله عنه خوئ حَسن وو، او هسې هم تفاؤلاً (د نیك فالئ په توګه) دا قسمه کنیتونه اختیارولې شی، نو په ابو تراب کنیت سره هغوی رضی الله عنه څنګه مکنّٰی (موسوم) شو، دا لږه د غور خبره ده، په دې سلسله کښې دلته وړاندې په دریم روایت کښې ددې ذکر راروان دې.

کثرت فضائل او د هغې وجه: حافظ ابن حجر رحمه الله د احمد، اسماعیل القاضی، امام نسائی او ابو علی النیسابوری په حوالې سره فرمائی:

"لم یرد في حق أحد من الصحابة بالأسانید الجیاد أکثر مما جاء في علي".(٢)

په صحابؤ کښې د چا په حق کښې هم په جیدو سندونو سره دومره فضائل نۀ دی وارد شوې، څومره چې د حضرت علی رضی الله عنه متعلق وارد شوی دی.

خو ددې مطلب دا نۀ دې، چې هغوی (حضرت علی رضی الله عنه) د ټولو صحابؤ نه افضل دی، څنګه چې بعضې خلقو ګڼړلې ده، بلکه د هغوی د فضائلو د کثرت نور وجوهات دی، په هغې کښې د ټولو نه لویه وجه دا ده، چې حضرت علی رضی الله عنه په خلفاء راشدینو کښې د ټولو نه آخری دې، د مرتبې په حوالې سره هم او د عهد خلافت په حوالې سره هم، او د هغوی په عهدِ خلافت کښې اختلافات او نزاعات هم ډیر زیات پیدا شو.

نو د هغوی رضی الله عنه په خلافت کښې درې قسمه خلق وو، یو د بنو امیه خلق چې د هغوی رضی الله عنه مخالف او ناقدین وو، او هغوی د حضرت (علی رضی الله عنه) مخالفت اوکړو، په هغوی رضی الله عنه باندې لعن، طعن ئې خپله طریقه جوړه کړه، او دا ئې د خپل دین برخه او د دینداریٔ تقاضا اوګڼړله، په مجلسونو، غونډو او په محراب او منبر باندې به ئې هغه بیانولو.

دویم اړخ ته په فتنه د خروج کښې مبتلاء څۀ خلقو هم هغوی رضی الله عنه د نقد او جرح نښنه اوګرځوله، او په یوه توګه ئې د بنو امیو تائید اوکړو، بلکه د هغوی نه هم دوه قدمه وړاندې تللو سره به ئې د حضرت علی رضی الله عنه تکفیر کولو، او په دې حواله ئې هغوی حضرت عثمان رضی الله عنه سره ملاؤ کړل.

١) فتح الباری:٧٩.٩، عمدة القاری:٢١٤.١٦، إرشاد الساری:١١٩٩.٨

٢) فتح الباری:١٨٩.٩

Maktaba Tul Ishaat.com

دریم جماعت د اهل سنت والجماعت وو، چې د حضرت علي رضي الله عنه د فضائلو، مناقبو او مقام او مرتبې نه خبردار او هغوی سره د عقیدت او احترام تعلق به ئې د ایمان جز ګڼړلو، کله چې معاندینو او مخالفینو د هغوی رضي الله عنه په شان کښې ګستاخي شروع کړه، نو حضرات اهل سنت والجماعت د هغوی رضي الله عنه د مناقبو او فضائلو د خورولو ضرورت محسوس کړو، او په دې کښې ئې ډیر کوشش کولو. په دغه وخت کښې د صحابهٔ کرامو رضي الله عنهم یو لوې جماعت موجود وو، او هغوی ته په دې سلسله کښې چې څهٔ معلوم وو، هغه ئې بیان کړل، او په دې طریقه هر اړخ ته د هغوی رضي الله عنه فضائل او مناقب خوارهٔ شول، او د هر عام او خاص د ژبې ذکر شو، او د خلفاء ثلاثو رضي الله عنهم فضائل فی نفسه اګرچې ډیر وو، ولې دهغې د شیوع او فروغ یعنی د خوریدو دا وجه او علت نهٔ وو، په دې وجه دهغې د ذکر کولو هم زیات ضرورت پیښ نهٔ شو (١)

قوله: أنت مني وأنا منك: دا د براء بن عازب رضي الله عنه اورد حدیث یوه برخه ده، چې د هغې تخریج امام بخاري رحمه الله په کتاب الصلح، باب "کیف یکتب: هذا ما صالح فلانُ بن فلان، وفلانُ بن فُلان وإن لم ینسبه إلی قبیلة.........". (٢). کښې کړې دې.

قوله: وَقَالَ عُمَرُ: تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ عَنْهُ رَاضٍ: [ر: ۳۴۹۷]

دا تعلیق موصولاً اوس په وړاندینی باب کښې تیر شوې دې، په هغې کښې حضرت عمر رضي الله عنه خپل خلیفه د تقرر په سلسله کښې فرمائیلې وو، "ما أجد أحق بهذا الأمر من هؤلاء النفر أو الرهط الذین توفي رسول الله ﷺ وهو عنهم راضٍ". او بیا ئې د حضرت علي، عثمان، زبیر، طلحه، سعد، او عبد الرحمن رضي الله عنهم نو مونه واخستل (٣)

د حضرت علي رضي الله عنه خلافت: حضرت علي رضي الله عنه ته د سیدنا عثمان رضي الله عنه شهادت نه ورستو په ۳۵ هجري کښې د ذوالحجې په اولنو ورځو کښې خلیفه جوړ کړې شوې، مهاجرینو او انصارو ټولو حاضرینو د هغوی په لاس بیعت اوکړو، بیا آفاق او اطرافو یعنی لرې لرې سیمو علاقو او باندو وغیره ته د هغوی د بیعت خبر اولیږلې شو، او اکثرو خلقو هغه قبول کړو، ماسواء د سیدنا حضرت معاویه رضي الله عنه نه، نو ددې دواړو حضراتو په مینځ کښې چې څهٔ هم وړاندې راغلي دی، هغه هم ددې برخه او نتیجه وه (۴)

د خلافت ترتیب د نسبي قرابت خلاف وو؟ حضرت ګنګوهي رحمه الله فرمائي د خلافت راشده په ترتیب کښې الله رب العزت دا عجیبه صورت کیښودې دې، څومره چې څوك د رسول الله ﷺ په نسبي قرابت کښې نزدې دې، دومره د هغه خلافت د هغوی ﷺ نه لرې دې، حضرت

(١) فتح الباري: ٩، ١٨٩

(٢) صحيح البخاري، كتاب الصلح، رقم: ۱۲۶۹۹

(٣) كتاب فضائل أصحاب النبي ﷺ، باب قصة البيعة، رقم: ۱۲۷۰۰

(۴) فتح الباري: ٩، ١٩٠

Maktaba Tul Ishaat.com

ابوبكر رضي الله عنه لري وو، نو د هغوى خلافت اولني، بيا حضرت عثمان رضي الله عنه نزدي وو، د هغوى دريم نمبر دي، أو حضرت على رضي الله عنه د ټولو نه قريب النسب وو، ولې د ټولو نه ورستو خليفه جوړ شو، هنه: د حضرت عمر رضي الله عنه په خلافت كښې دا كليه نهٔ صفاد قيږى.[1]

په دې باب كښې امام بخارى ټول ووهٔ حديثونه ذكر كړى دى.

اولنى حديث: ۳۴۹۸[2]، حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ -رضى الله عنه- أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلاً يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ» قَالَ فَبَاتَ النَّاسُ يَدُوكُونَ لَيْلَتَهُمْ أَيُّهُمْ يُعْطَاهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ النَّاسُ، غَدَوْا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- كُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَاهَا فَقَالَ « أَيْنَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ». فَقَالُوا يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ «فَأَرْسِلُوا إِلَيْهِ فَأْتُونِي بِهِ». فَلَمَّا جَاءَ بَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ، وَدَعَا لَهُ، فَبَرَأَ حَتَّى كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ، فَأَعْطَاهُ الرَّايَةَ. فَقَالَ عَلِيٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا فَقَالَ «انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِيهِ، فَوَاللَّهِ لأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلاً وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ». [ر: ۲۷۸۳]

رجال الحديث

قتيبة بن سعيد: دا قتيبه بن سعيد الثقفى دې، د دهٔ احوال د كتاب الإيمان، باب "إفشاء السلام من الإسلام" لاندې تير شوى دى.[3]

عبد العزيز: دا عبد العزيز بن أبى حازم دې، د دوى او د دوى د پلار ابو حازم احوال تير شوى دى.[4]

سهل بن سعد: د رسول الله ﷺ صحابى سهل بن سعد الساعدى دې، د دوى احوال تيرشوى دى[5] د دې حديث څهٔ تشريح خو په كتاب الجهاد كښې تيره شوې ده[6]

او څهٔ تشريح په كتاب المغازى كښې راروانه ده.[7]

يدوكون بالدال المهملة دا د "باب" نه حال واقع شوې دې، ماتوا يدوكون دوگا په هغه وخت كښې وئيلې شى، كله چې په خپل مينځ كښې اختلاف او اخستل وركول اوشې، او يا بيا "دوك" په

[1] اوګورئ: الابواب والتراجم، ص: ١٢٢٢

[2] الحديث مر تخريجه فى كتاب الجهاد، باب "دعاء النبى إلى الإسلام والنبوة........" رقم: ١٢٩٤٢

[3] كشف البارى: ١٨٩،٨١١

[4] كتاب الصلاة، باب نوم الرجال في المسجد.........

[5] كتاب الوضوء، باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.........

[6] اوګورئ: كشف البارى، كتاب الجهاد والسير: ٢،١٦٥١

[7] كتاب المغازى، ص: ٤٢٨، و٤٢٢١

Maktaba Tul Ishaat.com

معنى د "الخوض" دې او د "يدوكون" معنى ده "يخوضون ويتحدثون" يعنى په خبرو اترو كښې مشغول او مصروف پاتې كيدل۔
او په بعضې نسخو كښې يذكرون بالذال المعجمة والراء هم راغلې دې، يعنى هغوى ټوله شپه ددې ذكر كولو۔[1]

قوله: كلهم يرجو: هر يو ته دا اُميد وو، چې كيدې شى زۀ مراد يم، اوماته دا سعادت ملاؤشى.
په بعضې نسخو كښې يرجو د مفرد او په بعضو كښې يرجون جمع راغلې ده، يرجو د لفظ كلٌّ د وجهې نه دې (چې مفرد دې) او يرجون د معنې د كلٌّ د وجهې نه كيدې شى، او كلّ معنًى جمع ده[2]

قوله: فأرسَلوا إليه: دا په دوه قسمه محفوظ كړې شوې دې:
(۱):-ماضى مبنى للفاعل، په دې صورت كښې به "فأتى به" راځى، او معنى به ئې دا وى، چې هغوى حضرت على رضي الله عنه ته پيغام اوليږلو، يا ئې څۀ كسان اوليږل، او هغه راوستې شو۔
(۲):-او يا أرسلوا د امر صيغه ده، په دې صورت كښې به هم ما بعد "فأتونى به" هم د امر په صيغې سره وى، او معنى به ئې وى، هغې پسې څوك اوليږئ، اوهغه زما خوا ته راؤغواړئ[3]

قوله: فأعطاه: په بعضې نسخو كښې ماضى معروف په فاء سره دې، بعضو كښې په واؤ سره راغلې دې، او په بعضو كښې فأعطى مجهول راغلې دې۔[4]

قوله: من حُمر النعم: حُمر بضم الحاء وسكون الميم، د أحمر جمع ده، او النعم بفتح النون والعين اُوښ ته وئيلې كيږى، دا ترتيب د من قبيل إضافة الصفة إلى الموصوف دې، يعنى سور اُوښ........ دا به په عربو كښې ډير ښۀ او قيمتى څيز ګڼړلې شو۔
علامه عينى رحمه الله وائى: "وهى أحسن أموال العرب يضربون بها المثل فى نفاسة الشئ، وليس عندهم شئ أعظم منه".[5] دا به د عربو د ټولو نه ښۀ او اعلى مال تصور كيدو۔
دې سره به هغوى د يو څيز د نفاست او ښۀ والى مثال وركولو، او ددې نه لوې څۀ څيز به هغوى سره نۀ وو۔
د اُوښانو د ذكر كولو مقصد: څوك د اسلام په مال سره مالدار كول او په هدايت سره هغۀ روښانه كول، ډير لوئې د خير كار دې، او ددې ډير لوې اجر او ثواب دې، په هر حال كښې

---

[1] عمدة القارى: ۱۶،۲۱۶\۱
[2] اوګورئ عمدة القارى: ۱۶،۲۱۵، وإرشاد السارى: ۸،۱۹۹\۱
[3] عمدة القارى: ۱۶،۲۱۵، وإرشاد السارى: ۸،۱۹۹\۱
[4] عمدة القارى: ۱۶،۲۱۵\۱
[5] عمدة القارى: ۱۶،۲۱۵\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

اُخروی کار دي، د هغې د اوښانو یا بل یو دنیوی څیز سره تشبیه او مثال په ظاهره باندې د ډیر ښهٔ څیز تشبیه د ډیر خراب څیز سره ورکول دی، علامه عینی رحمه الله د دې په حقله وائی:
"وتشبیه أمور الآخرة بأعراض الدنیا إنما هو للتقریب إلی الفهم وإلا فذرة من الآخرة خیر من الدنیا وما فیها بأسرها وأمثالها معها".[1]
د اُخروی کارونو دنیاوی څیزونو سره تشبیه صرف د پوهې د پاره وی، ګنې نو د آخرت یوه ذره د دنیا وما فیها او دې سره ددې په مقدار د نورو څیزونو نه غوره او افضل دی.
او یا په حمر النعم سره مراد د سرو او ښهٔ اُوښانو صدقه ده، څنګه چې قسطلانی تتصدق بها وئیلو سره دې اړخ ته اشاره کړې ده.[2]
په دې صورت کښې به دا تشبیه د أمور الآخرة بأعراض الدنیا د قبیلې نه بالکل شی نه، بلکه په ظاهره به دا دیوورو کی امرآخرت تشبیه د یولوئې امرآخرت سره شی. بلکه په هغې باندې تفضیل.
ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت واضح دې، ځکه چې باب د فضائل و مناقب علی په حوالې سره دې، او په حدیث کښې د حضرت علی رضی الله عنه فضیلت په واضحه توګه دا مذکور دې، چې رسول الله ﷺ هغوی د بیرغ (جهنډې) والا جوړولو سره اعزاز ورکړو، او بیا د هغوی فضیلت او شجاعت داسې هم ښکاره شو، چې د هغوی په لاس باندې خیبر فتح شو.
په دې کښې د رسول الله ﷺ معجزه هم وړاندې راغله، هغوی ﷺ پیشن ګوئې فرمائیلې وه، چې صبا به خیبر فتح کیږی، او د حضرت علی رضی الله عنه په لاس به فتح کیږی، نو همدغسې اوشوه هم.[3]

دویم حدیث: ۳۴۹۹[4] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ قَالَ كَانَ عَلِيٌّ قَدْ تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فِي خَيْبَرَ وَكَانَ بِهِ رَمَدٌ فَقَالَ أَنَا أَتَخَلَّفُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَخَرَجَ عَلِيٌّ فَلَحِقَ بِالنَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَلَمَّا كَانَ مَسَاءُ اللَّيْلَةِ الَّتِي فَتَحَهَا اللَّهُ فِي صَبَاحِهَا، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ - أَوْ لَيَأْخُذَنَّ الرَّايَةَ - غَدًا رَجُلاً يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ - أَوْ قَالَ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ - يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَيْهِ». فَإِذَا نَحْنُ بِعَلِيٍّ وَمَا نَرْجُوهُ، فَقَالُوا هَذَا عَلِيٌّ. فَأَعْطَاهُ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ. [ر: ۲۸۱۲]

---

[1]) عمدة القاری:۱۶.۲۱۵

[2]) اشاد الساری:۸.۲۰۰

[3]) عمدة القاری:۱۶.۲۱۵

[4]) الحدیث قد مرّ تخریجه فی کتاب الجهاد والسیر، باب ما قیل فی لواء النبی، رقم:۲۹۷۵

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحديث

قُتَيْبَةُ: دا قتيبه بن سعيد دي، چې په پورتنی روایت کښې ددهٔ ذکر راغلې دې۔

حَاتِمُ: حاتم بن اسماعیل الکوفی المدنی دې، ددهٔ احوال په کتاب الوضوء، باب "استعمال فضل وضوء الناس" کښې تیر شوی دی۔

يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْد: ددهٔ احوال د کتاب العلم، باب "إثم مَن کذَب علی النبی" لاندې تیر شوی دی۔[1]

سَلَمَةَ: سلمة بن الاکوع د رسول الله ﷺ صحابی دې، د دوی احوال هم د دې کتاب العلم، باب "إثم مَن کذَب علی النبی" لاندې تیر شوی دی۔[2]

حضرت علی رضی الله عنه ارخ ته د الله او رسول د محبت د نسبت مقصد: په دې حدیث کښې هم هغه مضمون مذکور دې، کوم چې په پورتنی حدیث کښې ذکر شو، دلته د حضرت علی رضی الله عنه متعلق چې کومه خبره راغلې ده، چې حضرت علی رضی الله عنه الله او رسول الله سره محبت کوی، یا الله او رسول الله ﷺ حضرت علی رضی الله عنه سره محبت کوی، ددې مطلب دادې، چې د الله تعالی او رسول الله ﷺ سره د محبت حقیقت کهٔ چرې په چا کښې موندلې شی، نو هغه حضرت علی رضی الله عنه دې. کنې په مطلق محبت کښې خو نور حضرات هم دوی سره شریك او ملګری دی، ولې هغه کامل محبت والا دې۔

او یا د کنایې په توګه ددې نه کامل الاتباع مراد دې، او په دې کښې تلمیح ده، د الله تعالی ارشاد ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾[3] ارخ ته، او معنی داده، چې الله تعالی او رسول الله سره د محبت نښه د رسول الله ﷺ اتباع ده، او اتباع کولو والا سره بیا الله تعالی هم محبت کوی. څنګه چې د "اتبعونی یحببکم الله" نه معلومیږی۔

اُوس کله چې رسول الله ﷺ حضرت علی رضی الله عنه لره الله تعالی او رسول الله ﷺ سره محبت کونکې اوګرځولو، نو ښکاره خبره ده، ددې مطلب دغه دې، چې هغوی رضی الله عنه کامل الاتباع دی. او کهٔ دویم صورت واخستلې شی، چې الله تعالی او رسول الله ﷺ هغوی سره محبت کوی، نو بیا هم ددې مطلب دادې، چې هغوی رضی الله عنه کامل الاتباع دی۔

همدغه وجه ده. چې د حضرت علی رضی الله عنه محبت د ایمان نښه ګرځولې شوې ده، او د حضرت علی رضی الله عنه سره بغض د نفاق نښه ! ځکه چې د حضرت علی رضی الله عنه سره د محبت معنی به دا وی، چې د رسول الله ﷺ اتباع هغهٔ ته محبوب ده، او هغوی رضی الله عنه سره د بغض معنی به دا وی، چې د رسول الله ﷺ اتباع هغهٔ ته مبغوض ده۔[4]

---

[1] اوګورئ کشف الباری: ۱/۱۸۲،٤

[2] کشف الباری: ۱/۱۸۳،۹

[3] سورة آل عمران: ۳۱

[4] فتح الباری: ۹۰/۹. وعمدة القاری: ۱۶/۱۲۱۶

Maktaba Tul Ishaat.com

ځنګه چې يو روايت دې، حضرت علی رضی الله عنه فرمائی، رسول الله ﷺ هغوی (يعنی زۀ) مخاطب کولو سره اوفرمائيل:

"والذی خلق الحبة وبرأ النسمة أنه لعهد النبی أن لایحبك إلا مؤمن ولا یبغضك إلا منافق". (١)

قوله: لأعطين الرّاية، أو ليأخذن......: دا راوی ته شك دې، چې رسول الله ﷺ خو يا دا الفاظ ارشاد اوفرمائيل، چې زۀ به هغه ته بيرغ (جهنډه) ورکوم، او يا ئې دا اوفرمائيل، چې هغه به بيرغ (جهنډه) اخلی.

په اول صورت کښې به "رجلاً" د مفعول کيدو په وجه منصوب وی، او په دويم صورت کښې به د "يأخذن" د پاره د فاعل کيدو په وجه مرفوع وی، او کشميهنی د ابوذر نه هم "رجل" مرفوع نقل کړې دې. (٢) او په نورو نسخو کښې منصوب وارد شوې دې.

قوله: أو قال يحبّ الله ورسوله: دا هم راوی ته شك دې، چې يا خو د الله تعالی رسول دا اوفرمائيل، چې هغه سره الله تعالی او رسول محبت کوی، او يا ئې دا اوفرمائيل، چې هغه الله تعالی او رسول الله ﷺ سره محبت کوی. (٣)

د حضرت علی رضی الله عنه سترګې خوږيدل او د رسول الله ﷺ هغۀ د پاره دعا: په وړاندينې روايت کښې دا هم مذکور وو، چې رسول الله ﷺ د خولې مبارکې لاړې د حضرت علی رضی الله عنه په سترګو باندې اولګولې، چې په هغې سره هغه صحيح شو، او دلته د سلمه په روايت کښې د هغې ذکر نشته.

په يو روايت کښې د حضرت علی رضی الله عنه دا الفاظ منقول دی:

فوضع رأسی فی حجره ثم بصق فی ألية راحتيه ثم دلك بها عينی ثم قال: اللهم لا يشتكی حرًّا ولا قرًّا قال علی فما اشتكيت عينی لا حرًّا ولا قرًّا حتی الساعة. (٤)

رسول الله ﷺ زما سر په خپله جولۍ مبارکۀ کښې کيښودو، بيا ئې لاړې د تلو په پورته حصې باندې لګولو سره زما په سترګو اومږلې، او وې فرمائيل، يا الله تعالی اُوس دې دا نۀ په ګرمی کښې خوږيږی او نۀ په يخنۍ کښې ا حضرت علی رضی الله عنه فرمائی، د هغې نه ورستو تر اوسه پورې ما د خپلو سترګو نۀ په ګرمۍ کښې څۀ شکايت محسوس کړو، او نۀ په يخنۍ کښې.

يو بل روايت دې، د هغې الفاظ دا دی: "دعا له بست دعوات: اللهم أعنه واستعن به وارحمه وارحم به

---

(١) شرح السنة للبغوی، باب فضائل علی بن أبی طالب، رقم: ٣٩٠٨، المعجم الأوسط: ٤٧٥١، ٢١٥٦، السنن الکبری للنسائی الفرق بین المؤمن والمنافق: ٨٤٣٣، سنن الترمذی، باب مناقب علی بن أبی طالب: ٣٧٣٦، مسند احمد، مسند علی بن أبی طالب: ١٠٦٢

(٢) إرشاد الساری: ٨، ١٢٠٠

(٣) عمدة القاری: ١٦، ١٢١٦

(٤) فتح الباری: ٩، ١٩٠٠

Maktaba Tul Ishaat.com

وانصر من نصره واخذل من خذله" وانصره وانصر به، اللّٰهم والِ مَن والاه وعادِ من عَاداه". (١)

اې الله! دهٔ امداد اوکړې، او دهٔ په ذريعه مدد اوکړې، په دهٔ باندې رحم اوکړې، او دهٔ په ذريعه رحم اوکړې، دهٔ نصرت اوکړې، او دهٔ په ذريعه نصرت اوکړې، اې الله ! تهٔ دوستي اوکړې هغه چا سره څوك چې دهٔ سره دوستي اوکړي، او تهٔ دښمني اوکړې هغه چا سره څوك چې دهٔ سره دښمني اوکړي.

د حضرت علي رضي الله عنه "بيرغ" والا کيدل: علامه عيني د حاکم د "اکليل" په حوالې سره نقل کوي، چې رسول الله ﷺ اول د خيبر د بعضې قلعو د فتح کولو د پاره حضرت ابوبکر رضي الله عنه اوليږلو، هغوی تلو سره ښهٔ جنګ اوکړو، ولې د جړې نه ئې ختم نهٔ کړې شو، بيا ئې حضرت عمر رضي الله عنه اوليږلو، ولې د هغوی په لاس باندې هم فتح نهٔ شوې، بيا ئې حضرت علي رضي الله عنه ته بيرغ ورکولو سره اوليږلو. (٢)

د ابن عباس په يو روايت کښې دا الفاظ هم راغلي دي:

"فکانت رأية رسول الله ﷺ بعد ذلك في المواطن کلها مع علي رضي الله عنه". (٣)

دې نه ورستو د رسول الله ﷺ بيرغ به په ټولو موقعو کښې حضرت علي رضي الله عنه سره وو.

او د جابر بن سمره رضي الله عنه په روايت کښې دا هم راغلي دي:

"قالوا يا رسول الله من يحمل رأيتك يوم القيامة ؟ قال من عسى أن يکون يحملها يوم القيامة إلا من کان يحملها في الدنيا، علي بن أبي طالب". (٤)

خلقو اووئيل، يا رسول الله د قيامت په ورځ به ستاسو بيرغ څوك اوچتوي؟ هغوی ﷺ اوفرمائيل، هغه څوك اوچتولې شي، ما سوا د هغه چا نه چا چې به په دنيا کښې اوچتوله، او هغه دې علي رضي الله عنه.

يو بل روايت دې، چې د ابو القاسم البصري په کتاب کښې د قيس بن الربيع په حوالې سره د ابو سعيد نه منقول دې. هغه وائي، د رسول الله ﷺ ارشاد دې، وې فرمائيل، "لأعطين الرأية رجلاً کرارًا غير فرار". (٥)

زهٔ به بيرغ داسې سړي ته ورکوم، چې بيا بيا حمله کونکې دې، او تختيدونکې نهٔ دې، په دې باندې حسان بن ثابت رضي الله عنه اووئيل، يا رسول الله آيا تاسو ما ته د حضرت علي رضي الله عنه په حقله د شعر اجازت راکوئ. هغوی ﷺ اوفرمائيل، وايه نو حسان اووئيل:

---

(١) فتح الباري: ٩٠/٩

(٢) عمدة القاري: ٢١٦/١٦

(٣) المعجم الکبير للطبراني: ١٥٣٥٦

(٤) مسند البزاز: ١٩١/١٠، رقم: ٤٢٧٦، من حديث خيثمة: ١٩٩/١، درا الکتاب العربي لبنان

(٥) مناقب علي لابن المغازي، رقم: ٢١٥، دار الآثار صنعاء وفتح الباري: ٩٣/٩

Maktaba Tul Ishaat.com

وكان على أرمد العين ينبغى دواءً فلما لم يحُسن مداويًا
حباه رسول الله منه بتفلة فبورك مرقيا وبورك راقيًا
وقال سأعطى الراية اليوم صارمًا فذاك محب للرسول مواتيا
يحب النبى و الإله يحبه فيفتح هاتيك الحصون التواليا
فأقضى بها دون البرية كلها عليًا و سماه الوزير المواخيا[1]

علي د ستركو په خوږېدو كښې مبتلاء وو،او د هغې د علاج كولو خواهش ئې كولو،او كله چې هغوى ته څوك ښۀ علاج كونكې ملاؤ نۀ شو،نو رسول الله ﷺ هغوى ته خپلې لاړې مباركې وركړې،نو څۀ بركت والا دم كونكې دې،او څومره بركت والا دم كړې شوې دې،او رسول الله ﷺ اوفرمائيل،نن به زۀ يو تورزن(بهادر)ته بيرغ وركوم،چې د الله تعالى رسول سره محبت كونكې او په هغوى باندې ځان قربانونكې دې.

نبى هغوى سره محبت كوى،او الله تعالى هم هغوى سره محبت كونكې دې،نو هغوى به هغه پرله پسې قلعې فتح كوى،هغوى د دنيا د ټولې دنيا نه زيات صحيح فيصله كونكې دې،هغه علي دې،چې هغوى رسول الله ﷺ خپل وزير او ورور ګرځولې دې.

ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره مطابقت بالكل واضح دې،ځكه چې د حضرت علي ﷺ د منقبت او فضيلت دلته تصريح ده،او همدغه ترجمة الباب دې.

دريم حديث: ۳۵۰۰[2] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ فَقَالَ هَذَا فُلَانٌ لِأَمِيرِ الْمَدِينَةِ يَدْعُو عَلِيًّا عِنْدَ الْمِنْبَرِ. قَالَ فَيَقُولُ مَاذَا قَالَ يَقُولُ لَهُ أَبُو تُرَابٍ. فَضَحِكَ قَالَ وَاللَّهِ مَا سَمَّاهُ إِلَّا النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم -، وَمَا كَانَ لَهُ اسْمٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْهُ. فَاسْتَطْعَمْتُ الْحَدِيثَ سَهْلًا، وَقُلْتُ يَا أَبَا عَبَّاسٍ كَيْفَ قَالَ دَخَلَ عَلِيٌّ عَلَى فَاطِمَةَ ثُمَّ خَرَجَ فَاضْطَجَعَ فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «أَيْنَ ابْنُ عَمِّكِ». قَالَتْ فِي الْمَسْجِدِ. فَخَرَجَ إِلَيْهِ فَوَجَدَ رِدَاءَهُ قَدْ سَقَطَ عَنْ ظَهْرِهِ، وَخَلَصَ التُّرَابُ إِلَى ظَهْرِهِ، فَجَعَلَ يَمْسَحُ التُّرَابَ عَنْ ظَهْرِهِ فَيَقُولُ «اجْلِسْ يَا أَبَا تُرَابٍ». مَرَّتَيْنِ. [ر: ۴۳۰]

رجال الحديث

عَبدُ الله بنُ مَسلَمَةَ: دا عبد الله بن مسلمه بن قعنب قعنبى حارثى دې،ددۀ احوال په كتاب الإيمان،باب "من الدّين الفرار من الفتن" كښې تير شوى دى.[3]

[1] عمدة القاري:۱۶،۲۱۶
[2] الحديث قد مرّ تخريجه فى كتاب الصلاة،باب نوم الرجال فى المسجد،رقم:۴۴۱
[3] كشف الباري:۲،۱۸۰

Maktaba Tul Ishaat.com

عَبدُ العَزِيزِ بنُ أبِى حَازِمٍ: ددهٔ احوال هم تير شوى دى.(۱)

قوله: عَنْ أبِيهِ: ابو حازم مراد دې، چې د هغوى نوم سلمة بن دينار مولى الاسود المدنى القاص دې. د دوى احوال هم تير شوى دى.(۲)

قوله: أنّ رَجُلاً جَاءَ: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى: "لم أقف على اسمه".(۳) ما ته د دوى نوم معلوم نهٔ شو.

قوله: هَذَا فُلانٌ، لأمِيرِ المَدِينَةِ: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى: "أى: عنى أمير المدينة".(۴) يعنى راوى د فلان نه أمير المدينة مراد اخلى.

په إرشاد السارى كښې د "عن أمير المدينة" (۵) الفاظ راغلى دى، دهغې معنىٰ ده، كناية عن أمير المدينة.

او د علامه عينى رحمه الله الفاظ دى: "كنى بفلان عن أمير المدينة".(۶) په لفظ د فلان سره كنايةً أمير المدينه مراد اخلى.

په هر حال كښې د فلان نه "أمير المدينه" مراد دې.

او د أمير المدينه نه مروان بن الحكم مراد دې.(۷)

د اسماعيلى له مخې "هذا فكان فلان بن فلان".(۸) الفاظ راغلى دى.

قوله: يَدْعُو عَلِيًّا: علامه عينى رحمه الله فرمائى: "أراد أنه يذكر عليًا بشيء غير مرضى".(۹) د قائل مطلب دادې، چې د حضرت على رضي الله عنه په ناخوښو خبرو سره ذكر كوى، او په خرابو القاباتو سره هغه يادوى.

قوله: فَيَقُولُ مَاذَا؟: حضرت سهل دغه ويونكى ته اووئيل، مثلاً هغوى د دوى (على رضي الله عنه) په حقله څهٔ وائى؟ هغه سړى اووئيل، د ابوتراب په نامې سره هغوى يادوى. طبرانى په يو بلې طريقې سره د عبد العزيز بن أبى حازم نه روايت نقل كړې دې، چې په هغې كښې د "يدعوك لتسب عليًا" (۱۰) الفاظ منقول دى.

---

(۱) كتاب الصلاة، باب "نوم الرجال فى المسجد........"
(۲) كتاب الوضو، باب "غسل المرأة أباها الدم عن وجهه........"
(۳) فتح البارى: ۹، ۱۹۰\
(۴) فتح البارى: ۹، ۱۹۰\
(۵) إرشاد السارى: ۸، ۱۲۱۰\
(۶) عمدة القارى: ۱۶، ۱۲۱۷\
(۷) إرشاد السارى: ۸، ۱۱۰۱\
(۸) فتح البارى: ۹، ۱۹۰\
(۹) عمدة القارى: ۱۶، ۱۲۱۷\
(۱۰) المعجم الكبير: ۵، ۴۵۲ (۵۷۴۶)\

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: والله مَا سَمَّاهُ إلاَّ النَّبِي ﷺ: ددې نه معلومیږي، چې په کنیت باندې هم د اسم اطلاق کیږي، بلکه د کنیت او اسم دواړو په یو بل باندې اطلاق کیږي، څنګه چې عیني رحمه الله وائي: "إسم يراد بالكنية وتطلق التسمية على التكنية".(١)

قوله: فَاسْتَطْعَمْتُ الْحَدِيثَ سَهْلاً: یعني ما سهل ته ددې خبرې او قیصې د ذاتي خوند اخستلو اظهار اوکړو، د کلام تشبیه ئې طعام سره ورکړه، یا د طعام لفظ ئې د کلام د پاره د استعارې په توګه استعمال کړو، په دې وجه چې د دواړو خپل خپل خوند وی، یعنی د کلام معنوی او د طعام حسی.(٢)

قوله: يَا أَبَا عَبَّاسٍ كَيْفَ: "ابو عباس" د حضرت سهل رضي الله عنه کنیت دې، ابو حازم وائی، ما په دې قصه کښې د خوند موندلو په وجه اووئیل، هغه څنګه؟

د ابو ذر په نسخه کښې "کیف" سره د "ذلك" هم زیاتوالې دې، او اسماعیلی د "کیف کان أمره" الفاظ نقل کړی دی.(٣)

قوله: أَيْنَ ابْنُ عَمِّكِ: د کتاب الصلاة په روایت کښې ددې څهٔ نور تفصیل هم دی، چې رسول الله ﷺ د حضرت فاطمې رضي الله عنها کور ته تشریف راوړو، وې کتل نو حضرت علی رضي الله عنه نهٔ وو، د حضرت فاطمې نه ئې پوښتنه اوکړه، نو هغې اووئیل، زمونږ مینځ کښې څهٔ خبره شوې ده، د هغې په وجه هغوی زما نه خفه کیدو سره تلې دې، او ما سره ئې قیلوله اونهٔ کړه، "كان بيني وبينه شئ فغاضبني فخرج فلم يقل عندي". دا الفاظ دی. ددې معنٰی ده، زما او د هغوی په مینځ کښې څهٔ معامله وه. په هغې زهٔ غصه شوم، نو هغوی لاړل، او ما سره ئې قیلوله اونهٔ کړه.

بیا دلته په "مناقبو" کښې روایت دې، د حضرت فاطمې رضي الله عنها په حوالې سره مذکور دې، چې هغې اوفرمائیل "په جمات کښې" دې. او په کتاب الصلاة کښې دا دی، چې یو سړی ته رسول الله ﷺ اوفرمائیل، لاړشه هغه اوګوره، هغه راتلو سره اووئیل هغوی په جمات کښې اودهٔ دی. نو په دې دواړو کښې څهٔ تضاد په دې وجه نشته، چې حضرت فاطمې رضي الله عنها به د جمات وئیلی وی، او رسول الله ﷺ چې د کتلو اوفرمائیل، ددې مطلب به دا وی، چې هغه په جمات کښې په کوم ځائې کښې دې، دا اوګوره.

حضرت علی رضي الله عنه ته د فاطمې د "ترهٔ ځوی" وئیلو جواز او د هغې حکمت: دلته چې رسول الله ﷺ حضرت فاطمې رضي الله عنها ته اوفرمائیل، چې ستا د ترهٔ ځوې چرته دې؟ حال دادې چې علی رضي الله عنه د حضرت فاطمې رضي الله عنها نه. بلکه پخپله د رسول الله ﷺ د ترهٔ ځوې وو، او د حضرت فاطمې رضي الله عنها

---

(١) عمدة القاري: ١٦/٢١٧.
(٢) فتح الباري: ٩/٩٠، عمدة القاري: ١٦/٢١٧.
(٣) إرشاد الساري: ٨/٢١٠.

Maktaba Tul Ishaat.com

د رشتې تره وو.
محدثينو او شارحينو حضراتو خو په دې سلسله كښې يوه خبره دا اوفرمائيله، چې د پلار په نزدې خپلوانو باندې د ابناء عم (يعنى د تره د ځامنو) اطلاق كيږى، اګر چې هغوى حقيقى د تره ځامن نه وى، (١) نو د "أعمام" او "عمومة" اطلاق د نيكه په خاندان او د پلار په خپلوانو باندې او د "أخوال او خؤولة" اطلاق د مور په خپلوانو باندې او د مور د اړخ نه نيكه په خاندان باندې معروف او عام دې.
دويمه خبره داده، په دې وخت كښې رسول الله ﷺ د حضرت ﷺ كور ته تشريف راوړو نو رسول الله ﷺ ته د حضرت فاطمې ﷺ او حضرت على ﷺ په مينځ كښې د خفګان پته لګيدلې وه، نو هغوى ﷺ د حضرت فاطمې ﷺ د زړه خوشالولو د پاره او د حضرت على ﷺ محبت او اهميت د هغې په زړه كښې د پيدا كولو د پاره د هغوى په مينځ كښې د خپلولئ ذكر كول غوښتل. (٢)
اُوس ښكاره خبره ده كه رسول الله ﷺ د هغوى د پاره دا فرمائيل چې زما د تره ځوى چرته دې، نو په دې كښې به فاطمې اړخ ته د ابن عم نسبت او اضافت نه كيدو، او مطلوب او زړه خوشالول به نه وو حاصل شوې، او كه هغوى ﷺ دا فرمائيلې وې، چې ستا تره چرته دې، نو دا هم صحيح نه دى، ځكه چې تره د محرماتونه وى، او حضرت على ﷺ د حضرت فاطمې ﷺ خاوند دې، د "ابن عمك" هم دغه تعبير مناسب وو.

قوله: وَخَلَصَ التُّرَابُ إلى ظَهْرِهِ: خلص په معنى د "وصل" دې، يعنى خاوړې د هغوى ﷺ ملا پورې رسيدلې وې.
د اسماعيلى په روايت كښې دى:
"حتى تخلص ظهره إلى التراب". (٣) خاوره ملا ته يا ملا خاوړې ته د رسيدو مطلب دادې، چې كيدې شى په شروع كښې هغوى ﷺ په داسې ځائې كښې ملاست وو، چرته چې خاوره نه وه، بيا اوړيدو راوړيدو سره هغوى ﷺ خاوړې ته راغلى وو، يا خاوره د هغوى په بدن باندې لګيدلې وه. (٤)

قوله: اِجْلِسْ يَا أَبَا تُرَابٍ: د حضرت على ﷺ مذكوره هيئت او كيفيت رسول الله ﷺ ته عجيبه ښكاره شو، او هغوى ﷺ د "ابو تراب" په نامه مخاطب كولو سره هغوى سره توقه اوكړه، حافظ ابن حجر ﷺ وائى، دا هغه اولنې موقع ده، چې رسول الله ﷺ حضرت على ﷺ

(١) فتح البارى: ٢٠٥/١٤
(٢) فتح البارى: ٢٠٥/١٤
(٣) فتح البارى: ٩٠/١٩
(٤) فتح البارى: ٩٠/١٩

Maktaba Tul Ishaat.com

ته د "ابو تراب" کنیت ورکړو ،او په دې نوم ئي هغه مخاطب اوفرمائیلو ـ(۱)
و ابن اسحاق په خپلې طریقې سره او امام احمد د عمار بن یاسر نه روایت کوی،عمار وائی:
"کنتُ أنا وعلی فی غزوة العسیرة فی نخل فما أفقنا إلا بالنبی یحرکنا برجله یقول لعلی قم یا أبا تراب! لما یری علیه من التراب".(۲)

زهٔ او علی رضی الله عنه په غزوهٔ عُسیره کښې د کهٔجورو په یو باغ کښې اودهٔ وو،او بیا مونږ رسول الله ﷺ راپاسولو ،او هغه داسې،چې رسول الله ﷺ په خپې سره مونږ ته حرکت راکړو،او هغوی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه "قم یا أبا تراب" وئیلو سره راپاسولو ،په دې وجه چې هغوی ﷺ په دوی باندې خاؤرې لګیدلې لیدلې.
ددې روایت نه معلومیږی،چې رسول الله ﷺ حضرت علی رضی الله عنه ته د ابو تراب کنیت د غزوة العسیرة په موقع باندې ورکړې وو.
حافظ رحمه الله وائی: "وهذا إن ثبت حمل علی أنه خاطبه بذلك فی هذه الکائنة الأخری".(۳)
د عماربن یاسر دا روایت کهٔ ثابت شی،نو ددې معنٰی به دا وی،چې رسول الله ﷺ دویم وارې هغه په دې نوم سره مخاطب کړو .

د حضرت علی رضی الله عنه د خفه کیدو وجه: د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی،چې حضرت علی رضی الله عنه په دې وجه خفه شوې وو ،چې رسول الله ﷺ د دوؤ دوؤ صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم په مینځ کښې د مواخاة او ورور ولئ رشته قائمه کړه،او حضرت علی رضی الله عنه ئې پرینبودو،په دې باندې هغه خفه کیدو سره لاړو او په جمات کښې سملاستو،دې نه ورستو رسول الله ﷺ د هغوی کور ته لاړو،او تلو سره ئې اوفرمائیل،"قم فأنت أخی" پاسه او مهٔ خفه کیږه،ځکه تهٔ زما ورور ئې،او ستا " ورور ولی(مواخاة)" ما سره ده ـ(۴)
ددې تخریج طبرانی کړې دې،او هم ددې په شان د جابر بن سمره روایت ابن عساکر هم ذکر کړې دې ـ(۵)
ولې حدیث باب زیات صحیح اود اعتماد وړدې،اوترکومې پورې چې د جمع بین الروایتین تعلق دې،نو هغه دلته ممکن نهٔ دې،ځکه د مواخاة چې کومه قیصه ده،هغه د هغه وخت ده،چې رسول الله ﷺ اول اول د مکې معظمې نه مدینې منورې ته هجرت کړې وو،او د حضرت علی رضی الله عنه او د حضرت فاطمې رضی الله عنها په مینځ کښې د نکاح رشته ډیره ورستئ خبره ده، اوپه دې وخت کښې د حضرت علی رضی الله عنه په مواخاة باندې خفه کیدل ډیره مستبعده خبره ده(۶)

(۱) فتح الباری:۹۰/۹
(۲) مسند احمد،مسند عمار بن یاسر،رقم:۱۸۳۴۷
(۳) فتح الباری:۹۱/۹
(۴) المعجم الکبیر:۴۹/۱۱،(۱۳۳۷۳)
(۵) المعجم الکبیر:۴۹/۱۱،(۱۳۳۷۳)
(۶) فتح الباری:۹۱/۹

Maktaba Tul Ishaat.com

ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره مطابقت دادې، چې رسول الله ﷺ د حضرت علي رضي الله عنه کور ته څې، بيا هغهٔ پسې جمات ته، د هغوی رضي الله عنه بدن نه خاورې صفا کوی، هغوی ته د مزاق په توګه ابوتراب وائی، او هغه راضی کوی، چې د هغوی رضي الله عنه د علو شان دليل دې[1]

خلورم حديث: ٣٥٠١[2] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ عَنْ زَائِدَةَ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عُمَرَ، فَسَأَلَهُ عَنْ عُثْمَانَ، فَذَكَرَ عَنْ مَحَاسِنِ عَمَلِهِ، قَالَ لَعَلَّ ذَاكَ يَسُوؤُكَ. قَالَ نَعَمْ. قَالَ فَأَرْغَمَ اللَّهُ بِأَنْفِكَ. ثُمَّ سَأَلَهُ عَنْ عَلِيٍّ، فَذَكَرَ مَحَاسِنَ عَمَلِهِ قَالَ هُوَ ذَاكَ، بَيْتُهُ أَوْسَطُ بُيُوتِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -. ثُمَّ قَالَ لَعَلَّ ذَاكَ يَسُوؤُكَ. قَالَ أَجَلْ. قَالَ فَأَرْغَمَ اللَّهُ بِأَنْفِكَ، انْطَلِقْ فَاجْهَدْ عَلَيَّ جَهْدَكَ.

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ: دا محمد بن رافع بن العماد القشيري دې، د دهٔ احوال تير شوی دی.[3]

حُسَيْنٌ: دا حسين بن علي الجعفي الکوفي دې، د دهٔ احوال هم تير شوی دی.[4]

زَائِدَةَ: زائدة بن قدامه مراد دې، د دهٔ احوال تير شوی دی.[5]

أَبِي حَصِينٍ: دا ابو حصين، عثمان بن عاصم بن حسين دې، د دهٔ احوال د "کتاب العلم، باب إثم مَن كَذَبَ على النبي" لاندې تير شوی دی.[6]

سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ: دا سعد بن عبيد ابو حمزة الکوفي دې، د دهٔ احوال تير شوی دی.[7]

قوله: جَاءَ رَجُلٌ: دا رجل، نافع بن الازرق دې، سکسکی نهٔ دې.[8]

قوله: فَذَكَرَ عَنْ مَحَاسِنِ عَمَلِهِ: "ذکر" اخبر ته متضمن دې، دغه وجه ده، چې ددې په صله کښې ئې "عن" راوړلې دې، ګنې نو د "ذکر" په صله کښې عن نهٔ راځی.[9]

محاسن د حُسن جمع غير قياسی ده، د اسماعيلي په روايت کښې فذکر أحسنَ عمله[10] الفاظ

---

[1] عمدة القاري: ١٦. ٢١٦
[2] الحديث مر تخريجه في كتاب فرض الخمس، باب إذا بعث الإمام رسولاً في حاجة......رقم: ٣١٣٠
[3] كتاب الصلح، باب الصلح مع المشركين..........
[4] اوګورئ: كتاب الأذان، باب أهل العلم والفضل أحق بالإمامة.........رقم: ٦٧٨
[5] اوګورئ: كتاب الغسل، باب غسل المذي والوضوء منه..............رقم: ٢٦٩
[6] كشف الباري: ٢. ١٨٩
[7] كتاب الوضوء، باب فضل من بات على الوضوء، رقم: ٢٤٧
[8] إرشاد الساري: ٨. ٢٠٢
[9] فتح الباري: ٩. ١٩١
[10] فتح الباري: ٩. ١٩١

Maktaba Tul Ishaat.com

راغلي دي، په هر حال کښې معنی داده، چې ابن عمر رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه ښهٔ یا د ټولو نه ښهٔ اعمال ذکر کړل، بیا هم د غه خبره د حضرت علی رضی الله عنه په حقله هم اوشوه.

د حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله عنهما ښهٔ اعمال: دلته د حضرت عثمان رضی الله عنه د ښو اعمالو نه مراد د جیش العسرة د پاره انفاق دې. په بئر رومه کښې مدد او بنیادی کردار، او بعضې نور اعمال دی.

او حضرت علی رضی الله عنه د ښو اعمالو نه مراد په غزوهٔ بدر کښې شریك کیدل، خیبر د هغوی په لاسو فتح کیدل، او مرحب یهودی قتل کول دی وغیره.[1]

د حضرت علی رضی الله عنه کور په مینځ کښې د کیدو معنی: هو ذاك بیته أوسط بیوت النبی......... د حضرت علی رضی الله عنه متعلق ئې اوفرمائیل، هغه خو هغه دې، چې د هغوی کور د رسول الله ﷺ په کورونو کښې د مینځ کور وو، یا د هغوی په کورونو کښې د ټولو نه غوره او ښهٔ کور وو.

علامه بدر الدین عینی رحمه الله فرمائی: **"یشیر بذالك إلی أن لعلی منزلة عند النبی ﷺ من حیث أن بیته أوسط بیوت النبی ﷺ وقیل أحسنها بناءً".**[2]

په دې سره دې خبرې ارخ ته اشاره کول مقصود دی، چې د حضرت علی رضی الله عنه د رسول الله ﷺ له مخې یو خاص مقام او مرتبه وه، په دې خیال سره چې د هغوی کور د رسول الله ﷺ په کورونو کښې بالکل په مینځ کښې وو، او یا د "أوسط" نه "أحسن" مراد دې، یعنی په جوړیدلو او ښکلې والی کښې د ټولو نه ښهٔ وو، په دې سره د "أوسط" معنو ارخ ته اشاره ده، حافظ ابن حجر رحمه الله هم دا دواړه معنې ذکر اوفرمائیلې او اولنۍ معنې ته ئې ترجیح ورکړه، د هغوی عبارت دې:

"أی: أحسنها بناء، وقال الداودی معناه أنه فی وسطها وهو أصح".[3]

یعنی په جوړیدلو کښې د ټولو نه ښکلې، او داودی وائی، چې د هغوی کور د پیغمبر د کورونو په مینځ کښې وو، او دا زیات صحیح قول دې.

نسائی د عطاء بن السائب په طریقې سره د سعد بن عبیده نه روایت کوی، د هغې الفاظ دادی: **"فقال لا تسأل عن علی ولکن انظر إلی بیته من بیوت النبی ﷺ".**[4]

یعنی وې وئیل. د حضرت علی رضی الله عنه په حقله هیڅ پوښتنه مهٔ کوه، خو د رسول الله ﷺ کورونو سره د هغهٔ کور اوګوره.

---

[1]) عمدة القاری: ۱۶،۱۲۱۷

[2]) عمدة القاری: ۱۶،۱۲۱۷

[3]) فتح الباری: ۹،۱۹۱

[4]) السنن الکبرٰی للنسائی، کتاب الخصائص، باب ذکر منزلة علی بن أبی طالب وقربه من النبی....... ۷،٤٤۷، رقم: ۸٤۳۸

Maktaba Tul Ishaat.com

او علاء بن العیزار نه روایت دي، هغه وائی ما د ابن عمر رضی الله عنه نه د حضرت علی رضی الله عنه په حقله پوښتنه اوکړه، نو هغوی اووئیل:

"انظر إلى منزله من النبی الله ﷺ لیس فی المسجد غیر بیته".[1]

یعنی د نبی کریم ﷺ له مخې د هغوی مقام او مرتبه اوګوره، چې په جمات کښې د هغوی د کور نه علاوه د بل چا کور نشته.

د صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم دښمن د پاره بد دعا: فَأَرْغَمَ اللهُ بِأَنْفِكَ...... باء زائده ده، او د "أرغم الله أنفك" معنٰی ده، الله تعالٰی دې ستا پوزه په خاؤرو ککړه کړی، دا د ذلت او ملامتیا نه کنایه ده، رغام خاؤرې ته وئیلی شی، او په زمکه د راپریوتونکی مخ او پوزه په خاؤرو ککړیږی، په دې وجه د غورځیدو او ذلیل کیدو د پاره دا الفاظ استعمالیږی، دلته مخاطب او سائل صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم سره خصوصاً حضرت عثمان اوعلی رضی الله عنهما سره بغض ساتلو، حضرت ابن عمر رضی الله عنه دحضرت عثمان رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه په تعریف باندې د هغهٔ په خفه کیدلو باندې د ناخوښې اظهار کولو سره هغهٔ د پاره خیرې اوفرمائیلې، او وې وئیل، چې الله تعالٰی دې تا ذلیل او ملامته کړی، چې تهٔ دا حضرات (عثمان او علی رضی الله عنهما) نهٔ خوښوې.

ابن عمر رضی الله عنه صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم سره د بغض ساتونکی د شر پرواه اونهٔ کړه:

قوله: فَاجْهَدْ عَلَيَّ جَهْدَكَ......: حضرت ابن عمر رضی الله عنهما حضرت عثمان او علی رضی الله عنهما سره بغض کونکی ته خیرې اوکړې، او د هغه په طرز عمل او سوچ باندې ئې رد کولو سره هغه خفه کړو. ښکاره خبره ده، ددې په جواب کښې هغهٔ هر څهٔ کولې شو، او وئیلې ئې شو، حضرت ابن عمر رضی الله عنه ته ددې پته وه، ولې هغوی د احقاق او اظهار حق فریضه ترسره کړه، او هغهٔ ته ئې صفا اووئیل، تهٔ چې څهٔ کولې شې نو اوکړه، ما ته ستا هیڅ پروا نشته، حافظ ابن حجر رحمه الله ددې الفاظو تشریح کولو سره فرمائی:

"أی: أبلغ على غایتك فی حقی، فإن الذی قلته لك الحق، وقائلُ الحق لا یبالی بما قیل فی حقه من الباطل".[2]

یعنی زما په حقله تر کومې پورې چې ستا لاس رسی، او چې څهٔ کولې شې، اوکړه، ځکه څهٔ چې ما وئیلی دی، هغه حق دی، او حق وئیونکې ددې پروا نهٔ کوی، چې ما سره به څهٔ کیږی.

او د عطاء بن السائب په پورتنی روایت کښې دا الفاظ دی:

"فقال الرجل: فإنی أبغضه، فقال له ابن عمر: أبغضك الله تعالٰی".[3]

هغه سړی اووئیل، زهٔ خو هغه نهٔ خوښوم، ابن عمر رضی الله عنه اووئیل، الله تعالٰی دې تا نهٔ خوښوی.

[1] فتح الباری: ۹/۱۹۱

[2] فتح الباری: ۹/۱۹۱

[3] السنن الکبرٰی للنسائی، کتاب الخصائص، باب ذکر منزلة علی بن أبی طالب وقربه من النبی............ ۷/۴۴۷، رقم: ۸۴۳۸

Maktaba Tul Ishaat.com

ترجمة الباب سره مناسبت: د حديث د ترجمة الباب سره مناسب داسې دې،چې راوی وائی، "ثم سأله عن علي،فذكر محاسنَ عمله" سائل د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه د حضرت علي رضي الله عنه په حقله پوښتنه اوکړه،نو ابن عمر رضي الله عنه د حضرت علي رضي الله عنه ښۀ صفتونه ذکر کړل،او بيا کله چې سائل په هغې د خفګان اظهار اوکړو،نو ابن عمر رضي الله عنه د هغۀ د پاره دا بد دعا اوکړه،او وې فرمائيل، تۀ دې ذليله ئې او ستا پوزه دې په خاؤرو ککړه وی،دا ټول د حضرت علي رضي الله عنه په عالی مقام او مرتبې باندې دلالت کوی.[1]

پنځم حديث: ۳۵۰۲[2] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيٌّ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلاَمُ شَكَتْ مَا تَلْقَى مِنْ أَثَرِ الرَّحَا، فَأَتَى النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- سَبْيٌ ،فَانْطَلَقَتْ فَلَمْ تَجِدْهُ،فَوَجَدَتْ عَائِشَةَ،فَأَخْبَرَتْهَا،فَلَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- أَخْبَرَتْهُ عَائِشَةُ بِمَجِيءِ فَاطِمَةَ،فَجَاءَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- إِلَيْنَا ، وَقَدْ أَخَذْنَا مَضَاجِعَنَا ، فَذَهَبْتُ لأَقُومَ فَقَالَ « عَلَى مَكَانِكُمَا » . فَقَعَدَ بَيْنَنَا حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَ قَدَمَيْهِ عَلَى صَدْرِي وَقَالَ .« أَلاَ أُعَلِّمُكُمَا خَيْرًا مِمَّا سَأَلْتُمَانِي إِذَا أَخَذْتُمَا مَضَاجِعَكُمَا تُكَبِّرَا أَرْبَعًا وَثَلاَثِينَ ، وَتُسَبِّحَا ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ ، وَتَحْمَدَا ثَلاَثَةً وَثَلاَثِينَ ، فَهْوَ خَيْرٌ لَكُمَا مِنْ خَادِمٍ» .[ر: ۲۹۴۵]

رجال الحديث

مُحَمَّد بنُ بَشّار: دا محمد بن بشار بن عثمان عبدی بصری،مشهور په "بندار" سره دې،دده احوال د کتاب العلم،باب "قول النبی رب مبلغ أوعی من سامع" د لاندې تير شوی دی.[3]

غُندَر: دا ابو عبد الله محمد بن جعفر هذلی دې،چې د غندر په لقب سره مشهور دې،دده احوال د "كتاب الإيمان،باب ظلم دون ظلم "لاندې تير شوی دی.[4]

شُعْبَة: دا امير المؤمنين فی الحديث شعبة بن الحجاج واسطی بصری دې،دده احوال د كتاب الإيمان،باب "المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده" د لاندې تير شوی دی.[5]

الحَكَم: دا الحكم بن عُتيبه الكندی الكوفی دې،دده احوال د كتاب العلم،باب "السمر فی العلم" لاندې تير شوی دی.[6]

---

[1]) عمدة القاري:۱۶،۲۱۷\
[2]) الحديث مر تخريجه فی كتاب فرض الخمس،باب الدليل على أن الخمس لنوائب رسول الله والمساكين، رقم:۳۱۱۳\
[3]) كشف الباري:۳،۲۵۸\
[4]) كشف الباري:۲،۲۵۰\
[5]) كشف الباري:۱،۶۷۸\
[6]) كشف الباري:۴،۴۱۴

Maktaba Tul Ishaat.com

ابن أبي ليلى: دا عبد الرحمن بن أبي ليلى الأنصاري الكوفي دى، ددهٔ احوال تير شوى دى.[1]

قوله: مِنْ أَثَرِ الرَّحَا: "كتاب فرض الخمس" كښې د "بَدَلُ بنُ المحبَّر" په روايت كښې دې نه ورستو د "مماتطحَنُ" زياتوالې دې.[2]

قوله: فَأَتَى النَّبِيَّ سَبْيٌ: أتى معروف دې، او د ابو ذر عن الكشميهني په روايت كښې "أُتِيَ" مبني للمفعول راغلې دې.[3]

قوله: مَا سَأَلْتُمَانِي: امام احمد چې د سائب بن على په طريقې سره كوم روايت نقل كړې دې، په هغې كښې زياتوالې دې، "قالا بلى! قال: كلمات علّمنيهن جبريل".[4]

قوله: تُكَبِّرَا: د تثنيې صيغه ده، په حذف د نون سره، حذف خو يا د تخفيف د پاره دې، يا په دې وجه چې لفظ "إذا" د شرط د پاره دې، او جازم للفعل دې، همدغه شان "تسبحا او تحمدا....." هم په حذف د نون سره دى، او په بعضې نسخو كښې په اثبات د نون سره دې، او بعضې نسخو كښې "فكبّرا" او "واحمدا" په امر سره راغلې دې.[5]

د ذكر د خيريت او افضليت معنى: علامه ابن تيميه رحمه الله فرمائى، رسول الله ﷺ چې تسبيح او تحميد د خادم نه غوره گرځولى دى، ددې مطلب دادې، چې په خادم سره تاسو ته كوم راحت او آسانتيا ملاويږى، په دې اذكارو سره به د هغې په مقابله كښې زيات راحت او آسانتيا ملاويږى، او د ستړى والى او سستيا اثر به ختميږى، ځكه چې حضرت فاطمې رضي الله عنها رسول الله ﷺ ته د خپل تكليف او اذيت شكايت كړې وو، نو ښكاره خبره ده، هغوى ﷺ په دې حوالې سره د خپلې لور لار ښودنه كړې وى، په دې صورت كښې به دا ددې كلماتو خاص تاثير وى.

او قاضى عياض فرمائى، حضرت فاطمې رضي الله عنها دنيوى تكليف ذكر كولو سره د دنيوى راحت حاصلولو خواهش ښكاره كړو، رسول الله ﷺ (د اسلوب الحكيم په توگه) دتسبيح او تحميد ذكر كولو سره گويا دا اوښودل، چې د دنيا د راحت او آسانتيا په مقابله كښې أخروى اجر او ثواب ډير زيات دې، او تا ته د هغې د حاصلولو كوشش پكار دې.[6]

ترجمة الباب سره مناسبت: رسول الله ﷺ د حضرت على رضي الله عنه كور ته تشريف راؤړو، هغه ته ئې

---

[1] اوگورئ: كتاب الأذان، باب حد إتمام الركوع والاعتدال فيه.........، رقم: ١٧٩٢

[2] كتاب فرض الخمس، باب الدليل على أن الخمس لنوائب رسول الله ﷺ، رقم: ٣١١٣

[3] إرشاد الساري: ١٢٠٣٨

[4] مسند أحمد، مسند على بن أبي طالب، رقم: ٨٣٩

[5] إرشاد الساري: ١٢٠٣٨

[6] إرشاد الساري: ١٢٠٣٨

Maktaba Tul Ishaat.com

د پاسیدو تکلیف هم ورنهٔ کړو ،بیا هغهٔ سره بې تکلفه کیناستو ،او بیا ئې هغهٔ ته او خپلې لور ته د یو ښکلي عمل په بدله کښې اوفرمائیل،ګویا چې څهٔ ئې د خپلې لور د پاره غوښتل هم هغه ئې د حضرت علی رضی الله عنه د پاره هم خوښ کړل،ددې ټولو خبرو نه د رسول الله ﷺ له مخې د حضرت علی رضی الله عنه د قدر ومنزلت او علو مرتبې اندازه کیږي.(۱)

د خادم نهٔ ورکولو وجه: پاتې شوه دا خبره چې کهٔ رسول الله ﷺ خپلې لور او حضرت علی رضی الله عنه ته مذکوره اذکار هم ارشاد فرمائیلی وو،او خادم ئې هم ورکړې وې،نو هغوی ته به دوه فائدې ملاؤ شوې وې.........؟

نو ددې جواب دادې،چې رسول الله ﷺ ته غلامان وغیره راغلی وو ،هغوی ﷺ په هغې سره د اهل صفه او نورو فقراؤ مدد کول غوښتل،او د خپل اهل وعیال د پاره ئې صبر خوښولو، ځکه چې د صبر د الله تعالی له مخې ډیر لوئې مقام او مرتبه ده.(۲)او د رسول الله ﷺ نظر په اُخروی فائدې باندې وو ،دنیا کښې خو هغوی په "قوت لایموت" باندې د ګذارې کولو قائل وو.

شپږم حدیث: ۳۵۰۲(۳) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ قَالَ سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- لِعَلِيٍّ «أَمَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى».[۴۱۵۴]

رجال الحديث

مُحَمَّد بنُ بَشّارٍ،غُندَرٌ،شُعبَةَ: د محمد بن بشار،غندر او شعبه احوال په پورتنی روایت کښې تیر شوی دی.

سَعَد: دا سعد بن إبراهیم بن عبد الرحمٰن بن عوف دې،ددهٔ احوال په **کتاب مواقیت الصلاة، باب "وقت المغرب"** کښې تیر شوی دی.

إبرَاهيم بنَ سَعَد: إبراهیم بن سعد ،دا د رسول الله ﷺ مشهور صحابی دې،د حضرت سعد بن أبی وقاص ځوې دې،یو بل إبراهیم بن سعد هم دې،چې د سعد بن إبراهیم بن عبد الرحمٰن بن عوف ځوې دې،او سعد بن إبراهیم بن عبد الرحمٰن بن عوف ددې إبراهیم بن سعد خورئې (ابن الاخت)دې.

دلته چې کوم إبراهیم بن سعد راوی دې،دا د بخاري،مسلم،او نسائی وغیره راوی دې،د اسامه بن زید ،خزیمه بن ثابت او د خپل والد سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه نه روایت کوی،ددې نه

(۱) فتح الباری:۹،۱۹۱

(۲) فتح الباری:۹،۱۹۲

(۳) الحديث أخرجه البخاری أيضًا فی صحيحه:(۲،۶۳۳)،فی کتاب المغازی،باب غزوة تبوک، رقم:۴۴۱۶، وکذا مسلم فی صحيحه:(۲،۲۷۸)،کتاب فضائل الصحابة،باب من فضائل علی بن أبی طالب، رقم:۲۴۰۴، والترمذی فی جامعه:(۲،۲۱۳)،کتاب المناقب،باب بعث النبی يوم الأثنين وصلی علی يوم الثلاثاء، رقم:۳۷۳۱

Maktaba Tul Ishaat.com

معلومیږي چې دا تابعي دې.(۱)
او ابن سعد وائي: دوی د علي بن أبي طالب نه هم روایت کړې دې.(۲)
عجلي په خپل کتاب "الثقات" کښې ذکر کړی دی، او وې فرمائیل: "مدني تابعي، ثقة".(۳)
یعقوب بن شعبه وائي:
"إبراهیم معدود في الطبقة الثانیة من فقهاء أهل المدینة بعد الصحابة وکان ثقة، کثیر الحدیث".(۴)
ابن سعد وائي، "کان ثقة کثیر الحدیث".(۵)
د حضرت علي رضي الله عنه د حضرت هارون علیه السلام سره د تشبیه مطلب: "أَمَا تَرْضَى أَن تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى......" آیا ته په دې راضي نه یې، چې ته زما د پاره داسې شې، څنګه چې موسی علیه السلام د پاره هارون علیه السلام وو؟
د غزوهٔ تبوك په موقع باندې کله چې رسول الله ﷺ حضرت علي رضي الله عنه په کور کښې پرېښودو، او د جنګ د پاره ئې ځان سره بوته تلو، نو حضرت علي رضي الله عنه د شکایت په توګه رسول الله ﷺ ته او وئیل، "أتخلفني في الصبیان والنساء؟".(۶)
اې د الله تعالی رسوله! تاسو ما په ماشومانو او ښځو کښې پرېږدئ.
د حضرت علي رضي الله عنه مطلب دا دې، چې ښځو او ماشومانو سره پاتې کېدل خو یو معمولي کار دې، او ددې په وجه به زهٔ د جهاد په شان د یو اهم کار نه محروم شم.
رسول الله ﷺ د حضرت علي رضي الله عنه شکایت لرې کولو او د هغهٔ د زړهٔ خوشالولو د پاره اوفرمائیل. ستا نه وړاندې همدغه شان کار یو جلیل القدر پیغمبر هم ترسره کړې دې، حضرت موسی علیه السلام چې کله د الله تعالی د رضا حاصلولو د پاره کوهِ طور ته تلو، نو ورستو د قوم د خصماني او خیال ساتلو د پاره ئې خپل وړور هارون علیه السلام پرېښودو، نو آیا ته په دې باندې راضي نهٔ یې، چې زما د پاره په منزله د هارون علیه السلام شې؟ هارون پیغمبر هم وو، او د حضرت موسی علیه السلام وړور هم.......په بني اسرائیلو کښې پاتې کېدل د هغوی د پاره نهٔ بې عزتي وه، او نهٔ هغوی ته څهٔ داسې خبره محسوس شوې وه، بلکه دا د هغوی د پاره اعزاز وو، چې هغوی د حضرت موسی علیه السلام د پاره جانشین جوړېدو سره پاتې شوې وو، او دلته د حضرت علي رضي الله عنه د پاره هم دا د اعزاز خبره وه.

---

(۱) تهذیب الکمال:۲،۱۹۳\
(۲) الطبقات لابن سعد:۵،۱۶۹\
(۳) الثقات:الورقة۱۳
(۴) اکمال تهذیب الکمال:۱،۱۵۳\
(۵) الطبقات لابن سعد:۵،۱۶۹\
(۶) صحیح البخاري، کتاب المغازي، باب غزوة تبوک، رقم:۴۴۱۶

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: بمنزلة هارون: شارحين وائي، دلته باء زائده ده، او د عبارت تقدير داسې دې، "أن تكون مني نازلاً منزلة هرون من موسٰی" (١) منزلة ګويا مفعول مطلق دې، د شبه فعل مقدر د پاره.

د حضرت علي رضي الله عنه د سوال نه ورستو اطمينان: د سعيد بن المسيب د سعد بن أبی قاص رضي الله عنه نه روايت دې، چې احمد نقل کړې دې، او په هغې کښې دا الفاظ دی، "**فقال علی: رضيتُ رضيتُ**" (٢) زۀ راضي يم، زۀ راضي يم.

او د براء بن عازب او د زيد بن ارقم رضي الله عنهما روايت دې، چې په هغې کښې دا الفاظ دی: "**قال: بلیٰ يا رسول الله، قال فإنه كذلك**". (٣)

حضرت علي رضي الله عنه اوفرمائيل نه، اې د الله تعالی رسوله ! زۀ په دې راضي يم. رسول الله اوفرمائيل، نو خبره داسې ده.

ددې روايت په شروع کښې دا الفاظ راغلي، رسول الله ﷺ حضرت علي رضي الله عنه ته فرمائي:

"**لا بد أن أقيم أو تُقيم، فأقام علی فسمع ناسًا يقولون: إنما خلّفه لشيء كرهه منه، فأتبعه فذكر له ذلك، فقال له................**" (٤)

ضروري ده، چې يا زۀ پاتې شم يا تۀ، نو حضرت علي رضي الله عنه پاتې شو، بيا هغوی د څو کسانو نه دا واؤريدل، چې رسول الله ﷺ حضرت علي رضي الله عنه ورستو پريښودو، نو خامخا څۀ خبره ده، چې د الله تعالی رسول ته ناخوښه ده، چې د هغې په وجه رسول الله ﷺ هغۀ ځان سره د بوتلو په ځائې ورستو پريښودو، حضرت علي رضي الله عنه دا خبره رسول الله ﷺ ته اوکړه، نو هغوی ﷺ مذکوره جواب ارشاد اوفرمائيلو.

د حضرت علي رضي الله عنه په خلافت بلا فصل باندې استدلال او د هغې جواب: بعضې خلقو ددې حديث نه د حضرت علي رضي الله عنه خلافت بلا فصل په ثبوت او د نورو د خلافت په نفی باندې استدلال کړې دې. او وئيلې ئې دی......... څنګه چې هارون عليه السلام د حضرت موسیٰ عليه السلام خليفه وو، او بل څوک هغوی سره په دې کښې شريك نۀ وو، همدغه شان حضرت علي رضي الله عنه د نورو د شرکت نه بغير خليفه دې. او هارون عليه السلام سره په تشبيه کښې هم دغه مقصود دی.

ولې دا استدلال صحيح نۀ دې، بلکه بعضې ماؤف العقل خلقو ته دا شبهه شوې ده، ځکه چې حضرت هارون عليه السلام د سيدنا موسیٰ عليه السلام په ژوند کښې خليفه جوړ شوې وو، نۀ چې د هغوی د وفات نه ورستو، ځکه چې وفات خو د حضرت هارون عليه السلام د حضرت موسیٰ عليه السلام نه وړاندې شوې وو، او د حضرت علي رضي الله عنه هغوی سره د مشابهت تقاضا داده، چې هغوی هم د

---

(١) فتح الباري: ١٩٢،٩

(٢) السنن الكبریٰ للنسائي، رقم: ٨٣٨٢

(٣) مسند أبي يعلیٰ، مسند انس، رقم: ١٢٧٨٢

(٤) مسند الروياني، رقم: ١٤١٧

Maktaba Tul Ishaat.com

رسول الله ﷺ په حيات كښې په يوخاص موقعه باندې خليفه جوړشوى وى،اوشوې هم دغسې دى.

پاتې شو د رسول الله ﷺ خلافت د هغوى ﷺ د وصال(وفات)نه ورستو،نو نهٔ دلته د هغې ذكر شته،او نهٔ د هغې ددې سره څهٔ تعلق شته.(١)

د حضرت هارون عليه السلام د حضرت موسى عليه السلام د خلافت په حقله علامه عينى رحمه الله فرمائى:

"وإنما كان خليفة فى حياته فى وقت خاص فليكن كذلك الأمر فيمن ضرب المثل به".(٢)

حضرت هارون عليه السلام د حضرت موسى عليه السلام په ژوند كښې د يو خاص وخت د پاره خليفه وو،نو د چا تشبيه چې د هغوى سره وركړې شوې ده،د هغهٔ خلافت هم هغه شان كيدل پكار دى.

او هغه هم دا دې،د كومې چې په دې حديث كښې ذكر دې.

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت ښكاره دې.

٣٥٠٤(٣) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَيُّوبَ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَلِيٍّ - رضى الله عنه - قَالَ اقْضُوا كَمَا كُنْتُمْ تَقْضُونَ ، فَإِنِّي أَكْرَهُ الاِخْتِلاَفَ حَتَّى يَكُونَ لِلنَّاسِ جَمَاعَةٌ ، أَوْ أَمُوتَ كَمَا مَاتَ أَصْحَابِي . فَكَانَ ابْنُ سِيرِينَ يَرَى أَنَّ عَامَّةَ مَا يُرْوَى عَلَى عَلِيٍّ الْكَذِبُ.

رجال الحديث

عَلِيُّ بنُ الجَعْد: دا ابو الحسن على بن الجعد بن عبيد جوهرى دې،د دهٔ احوال په كتاب الإيمان،باب"أداء الخمس من الإيمان"كښې تير شوى دى.(٤)

شُعْبَة: دا شعبة بن الحجاج دې،د دهٔ احوال د كتاب الإيمان باب"المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده"د لاندې تير شوى دى.(٥)

أيُّوبَ: دا ايوب بن أبى تميمه كيسان السختيانى دې،ددهٔ احوال د كتاب الإيمان،باب"حلاوة الإيمان"لاندې تير شوى دى.(٦)

ابنِ سيرِينَ: دا مشهور تابعى امام المعبرين ابوبكر محمد بن سيرين بصرى دى،ددهٔ احوال

---

(١) فتح البارى:١٩٣،٩

(٢) عمدة القارى:١٢١٨،١٦

(٣) الحديث أخرجه البخارى ههنا وتفرد به........انظر جامع الأصول:٧٧،١،وكنز العمال،فضائل على، رقم:٣٦٤٠٩

(٤) كشف البارى:٦٩٧،٢

(٥) كشف البارى:٦٧٨،١

(٦) كشف البارى:١٢٦،٢

Maktaba Tul Ishaat.com

د کتاب الإیمان، باب "اتباع الجنائز من الإیمان" لاندې تیر شوی دی.([1])

عَبِیْدَةَ: دا عَبِیدَةٌ بن عمرو السلمانی دې، ددهٔ احوال د کتاب الوضوء، باب "الماء الذی یغسل به شعر الإنسان" لاندې تیر شوی دی.

قوله: اقضُوا کَمَا کُنتُمْ تَقْضُونَ: د ابوذر په نسخه کښې د کشمیهنی دا الفاظ منقول دی "اقضوا علی ما کنتم تقضون قبل".([2])

حضرت علی رضی الله عنه دا الفاظ کله ارشاد اوفرمائیل؟: حضرت علی رضی الله عنه چې کله عراق ته تشریف راوړو، نو اهل عراق ته ئې اووئیل، چې زما رائې د حضرت عمر رضی الله عنه د رائې سره موافق وه، او مونږ په دې پوهیدو، چې د اُمِ ولد بیع جائز نهٔ ده، ولې اُوس زما رائې بدله شوه، او زهٔ وایم د اُمِّ ولد نه "رق" (غلامی) نهٔ ختمیږی، او د هغې بیع به هم د وړاندې په شان جائز وی.
عبیدة وائی، په دې باندې ما هغوی رضی الله عنه ته اووئیل:

"رأیك ورأی عمر فی الجماعة أحب إلیَّ من رأیك وحدك فی الفرقة".([3])

ستاسو او د حضرت عمر رضی الله عنهما رائې په داسې حال کښې چې تاسو یو جماعت کښې ئې، ما ته ددې نه زیاته خوښه ده، چې تاسو جدا کیدو سره ځان له یو مستقل رائې قائمه کړئ، او بعضې حضراتو دا الفاظ ذکر کړې دی:

"رأیك یومئذ فی الجماعة أحب إلیَّ من رأیك الیوم فی الفرقة".([4])

په دې باندې حضرت علی رضی الله عنه او فرمائیل، "اقضوا کما کنتم تقضون".
او په یو روایت کښې د عَبیده دا تصریح هم منقول ده، چې هم حضرت علی رضی الله عنه هغهٔ (یعنی عبیده) ته دا الفاظ ارشاد اوفرمائیل، د حماد بن زید روایت چې ابن المنذر د علی بن عبد العزیز عن أبی نعیم په طریقې سره نقل کړې دې، په هغې کښې دا الفاظ دی:

"قال لی عَبِیدة: بعث إلیّ علیّ وإلی شریح فقال: إنی أبغض الاختلاف فاقضوا کما کنتم تقضون".([5])

یعنی علی او شریح ته ئې خبر اولیږلو، نو هغوی اووئیل، زهٔ اختلاف نهٔ خوښوم، تاسو چې څنګه غواړئ فیصله او کړئ.

د اختلاف نهٔ خوښولو مطلب: د حضرت علی رضی الله عنه په قول "فانی أکره الاختلاف" باندې اعتراض کیږی، چې د اختلاف نه خو خلاصې نشته، او کله کله ضروری شی، اختلاف د امت ته خو

---

[1]) کشف الباری: ۲/ ٥٢٤
[2]) إرشاد الساری: ٨/ ٢٠٤
[3]) فتح الباری: ٩/ ٩٢
[4]) عمدة القاری: ١٦/ ٢١٨
[5]) فتح الباری: ٩/ ٩٢

Maktaba Tul Ishaat.com

رحمت هم وئیلې شوې دی، بیا حضرت علی رضی الله عنه دا ولې نۀ خوښوی.......؟
ددې جواب دادې، چې یو خو(د حضرت علی رضی الله عنه په دې قول کښې)د اختلاف نه مطلق اختلاف مراد نۀ دې، بلکه ابوبکر او عمر رضی الله عنهما سره اختلاف مراد دې، څنګه چې قسطلانی په "على الشيخين" الفاظ راوړولو سره او ابن حجر رحمه الله په "يعني مخالفة أبي بكر وعمر" الفاظو سره او علامه عینی رحمه الله په "يعني أن يخالف أبابكر رضی الله عنهما" الفاظو سره دې اړخ ته اشاره کړې ده.(١)
دویم د اختلاف نه مراد هغه اختلاف دې، کوم چې د نزاع او فتنې سبب جوړ شی، د ددې تائید د هغوی رضی الله عنه په دې ارشاد "حتى تكون للناس جماعة" سره هم کیږی، څکه چې ددې (عبارت، حتى يكون للناس جماعة) تقدیر دې:
"لا أزال على ذلك حتى يكون للناس جماعة أو أموت".(٢)
یعنی زۀ به همیشه ددې اختلاف د ختمولو په کوشش باندې قائم یم، دې د پاره چې د خلقو اجتماعیت باقی پاتې شی، او یا زۀ مړ شم خو چې دې اجتماعیت ته نقصان اونۀ رسی.
"أو أموت" کښې "أموت" د أنا مبتداء مقدرې د پاره خبر دې نو په دې وجه مرفوع دې، او یا په یکون باندې معطوف دې، او په انِ مقدره سره منصوب دې، "أي حتى أن تكون للناس جماعة او أن أموت".(٣)
په لفظ "أو" باندې اشكال او جواب: په "أو أموت" باندې دا هم اشكال کړې شوې دې، چې په دې کښې چې کوم لفظ د "أو" راغلې دې، دا خو د أحد الأمرين د پاره راځی، ددې مطلب خو دا دې، چې زۀ اختلاف نۀ خوښوم، تر دې پورې چې یا خو جماعت باقی پاتې شی، او یا زۀ مړ شم، حال دا دې چې دا دواړه کارونه مطلوب دی.
یعنی د جماعت د قیام د پاره ترک اختلاف، او تر مرګه پورې ترک اختلاف، نو بیا "أو" ولې راوړلې شوې دې؟
ددې جواب دادې، چې په دې دواړو کښې اختلاف نشته، بلکه دې کښې جمع ممکن ده، "أو" دلته د أحد الأمرين د پاره نۀ دې، بلکه د كلا الأمرين د پاره دې.(٤)
قوله: كما مات أصحابي: یعنی څنګه چې ما سره ابوبکر او عمر رضی الله عنهما وغیرهما تر مرګه پورې د امت د جمعیت حفاظت فرمائیلې وو، زۀ به هم تر مرګه پورې داسې کووم.

---

(١) عمدة القاري:١٦، ٢١٩.
(٢) فتح الباري:٩، ٩٢.
(٣) فتح الباري:٩، ٩٢.
(٤) عمدة القاري:١٦، ٢١٩.

Maktaba Tul Ishaat.com

د ابن سيرين د خبرې مقصد: د علامه ابن سيرين په حوالې سره د حماد بن زيد په روايت كښې د ايوب نه دا الفاظ منقول دي:

"سمعت محمدًا يعني ابنَ سيرين يقول لأبي معشر: إني أتّهمكم في كثيرٍ مما تقولون عن علي". [1]

زهٔ په تا باندې په ډيرو څيزونو كښې د غلط بيان كولو گمان كووم، او په تا باندې په ځائې الزام لگوم، كوم چې ته د حضرت على رضي الله عنه په حقله روايت كوې.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي، ابو معشر، د چا چې دلته ذكر دې، ددهٔ نه زياد بن كليب الكوفي مراد دې. او هغه ثقه راوي دې، مسلم په خپل صحيح كښې د هغهٔ روايات ذكر كړي دي. [2]

دا اشكال كيدې شي، چې بيا ابن سيرين په داسې ثقه سړي باندې د غلط بيان كولو گمان او د عدم اعتماد اظهار ولې كوي.

ددې جواب دادې، چې ابن سيرين د زياد بن كليب د هغه روايتونو خبره كوي، كوم چې هغه د حارث الاعور په شان خلقو نه روايت كوي، او د هغهٔ دا الزام په حقيقت كښې د زياد په مروي عنه افرادو باندې دې، (د چا نه چې زياد بن كليب روايت كوي) ځكه چې زياد كله كله ددې حارث الاعور وغيره......نه روايت كوي، او هغه د حضرت على رضي الله عنه په حقله موضوعي روايتونه بيانوي. [3]

د حضرت على رضي الله عنه نه مروي د شيخينو مخالف روايتونه مردود دي: يَرَى أَنَّ عَامَّةَ مَا يُرْوَى عَلَى عَلِيٍّ الْكَذِبُ......د ابن سيرين مراد هغه روايتونه دي، كوم چې عمومًا روافض روايت كوي، او هغه حضرت على رضي الله عنه ارخ ته منسوب كړې شوې هغه اقوال وي، چې په هغې كښې د حضرات شيخينو مخالفت وي، د هغهٔ (ابن سيرين) هغه مراد نهٔ دي، كوم چې د شرعي احكامو سره متعلق وي، ځكه چې ابن سعد په صحيح سند سره د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت كوي، هغه فرمائي: "إذا حدثنا الثقة عن علي بفتيا لم نتجاوزها". [4]

چې يو ثقه راوي د حضرت على رضي الله عنه نه يوه فتوىٰ زمونږ وړاندې روايت كوي، نو مونږ د هغې نه تجاوز نهٔ كوو، يعني هغه اخلو.

په بعضې نسخو كښې د "على على" الفاظ راغلي دي، نو ابو ذر او ابوالوقت او ابن عساكر وغيره د "عن على" الفاظ نقل كړي دي، او هم دغه زيات صحيح دې. [5]

علامه عيني رحمه الله د ابن سيرين ددې قول توجيه كولو سره فرمائي:

"وإنما قال ذلك لأن كثيرًا من أهل الكوفة الذين يروون عنه ليس لهم ذلك، ولا سيما الرافضة عنهم فإن عامة ما

---

[1]) تاريخ ابن خيثمه:١١٣٧.٥
[2]) صحيح مسلم، كتاب الطهارت، باب حكم المنى، حديث (٦٩٦)\١
[3]) فتح الباري:١٩٢.٩
[4]) فتح الباري:١٩٢.٩
[5]) عمدة القاري:٢١٩.١٦، وإرشاد الساري:١٢٠٥.٨

Maktaba Tul Ishaat.com

یروون عنه کذب واختلاف".([1])

د حضرت علی رضی الله عنه فضائل کثیره: د احادیثو په کتابونو کښې د حضرت علی رضی الله عنه نور هم ګڼ شمیر مناقب او فضائل مذکور دی، امام مسلم او ترمذی د عامر بن سعد بن أبی وقاص نه روایت نقل کوی، چې حضرت معاویه رضی الله عنه حضرت سعد رضی الله عنه ته اووئیل، "ما منعك أن تسبّ أبا تراب".([2]) تۀ حضرت علی رضی الله عنه ته د رد بد وئیلو نه څۀ څیز منع کړې ئې؟

سعد اووئیل: "أما ما ذکرتُ ثلاثاً قالهن له رسول الله ﷺ فلن أسبّه".([3])

درې خبرې چې رسول الله ﷺ د هغوی په حقله فرمائیلې دی، د هغې نه ورستو زۀ هیڅ کله هم حضرت علی رضی الله عنه ته رد بد نۀ شم وئیلې، بیا په هغه درېئ خبرو کښې خو یو هغۀ هغه حدیث بیانولو سره اووئیلو، یعنی هغوی ته د رسول الله ﷺ دا وئیل، چې ته زما د پاره داسې ئې، څنګه چې د موسیٰ علیه السلام د پاره هارون علیه السلام وو.

دویمه خبره دا چې رسول الله ﷺ او فرمائیل، "لأعطین الرایة رجلاً یحبّ الله ورسوله".

او دریمه خبره دا کله چې د الله تعالی جل جلاله دا ارشاد "فقل تعالوا ندع أبناءنا وأبناءکم".([4]) نازل شو، نو رسول الله ﷺ حضرت علی رضی الله عنه حسن حسین رضی الله عنهما او فاطمه رضی الله عنها راؤغوښتل او وې فرمائیل، "اللهم هؤلاء أهلی".([5]) اې الله! زما اهل وعیال خو دادې.

همدغه شان ابو یعلی د حضرت سعد یو روایت نقل کړې دې، هغه فرمائی:

"لو وضع المنشار علی مفرقی علی أن أسبّ علیّا ما سببته أبداً".([6])

کۀ زما د سر په لار (یعنی د سر په مینځ) آره کیښنودې شی، او حضرت علی رضی الله عنه ته د کنځلو ما ته اووئیلې شی، نو بیا هم زۀ به هیڅ کله هغوی ته کنځل اونۀ کړم.

حافظ ابن حجر رحمه الله د امام احمد رحمه الله دا قول هم نقل کړې دې.

"ما بلغنا عن أحد من الصحابة ما بلغنا عن علی بن أبی طالب".([7])

د حضرت علی رضی الله عنه (د فضائلو) په حقله چې مونږ ته څومره روایات رارسیدلی دی، په صحابۇ کښې د چا په حقله هم دومره نۀ دی رارسیدلې.

---

[1]) عمدة القاری: ۱۶/۲۱۹

[2]) صحیح مسلم، باب من فضائل علی، رقم: ۶۲۷۳

[3]) جامع الاصول: ۸/۶۵۰، وصحیح مسلم، فضائل علی، رقم: ۶۲۷۳

[4]) سورة آل عمران: ۶۱

[5]) مسند احمد مسند سعد بن أبی وقاص، رقم: ۱۶۸

[6]) مسند أبی یعلی، مسند سعد بن أبی وقاص، رقم: ۷۷۷، المطالب العالیه: ۳۹۳۹، مجمع الزوائد ۱۴۷۳۹

[7]) فتح الباری: ۹/۱۹۳

Maktaba Tul Ishaat.com

د حضرت سعد رضی الله عنه روايت د ابوذر په روايت كښې د عبيدة د روايت نه ورستو واقع دې، او په نورو نسخو كښې وړاندې واقع دې.[1]

١٠ -باب: مَنَاقِبُ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الْهَاشِمِيِّ رضى الله عنه

وَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي».

د ابو ذر په نسخه كښې د ټولو تراجمو نه لفظ د"باب"ساقط كړې شوې دې، او د نورو حضراتو (نسّاخو) په نسخو كښې لفظ د"باب"ثابت دې.

حضرت جعفر طيار: جعفر د حضرت على رضی الله عنه سكۀ ورور وو، او د هغوى نه لس كاله مشر وو، هغوى په غزوۀ موته كښې شهيد شوې دى، او د هغوى عمر د څلويښتو كالو نه زيات وو.[2]

هغوى رضی الله عنه دوه هجرتونه كړى وو، حبشې ته هجرت او مدينې ته هجرت.[3]

قوله: أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي: دا د يو لوئې حديث ټكړه ده، چې په كتاب المغازى كښې د باب عمرة القضاء لاندې د حضرت براء بن عازب په روايت كښې مذكور ده.[4]

خَلق په فتحې د خاء سره، معنى ئې ده، خلقت، پيدائشى هيبت ويره او كيفيت او خُلق په فتحې د خاء سره اخلاقو او عاداتو ته وئيلې كيږى.

حضرت جعفر رضی الله عنه په دې دواړو څيزونو كښې د رسول الله ﷺ سره مشابهت لرلو.[5] د رسول الله ﷺ مشابهت ګڼ شمير كسانو ته حاصل وو، په مناقب حسين كښې به انشاء الله تعالى په دې باندې نوره خبره كيږى.

٣٥٠٥[6] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ دِينَارٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْجُهَنِيُّ عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ -رضى الله عنه- أَنَّ النَّاسَ كَانُوا يَقُولُونَ أَكْثَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ. وَإِنِّي كُنْتُ أَلْزَمُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِشِبَعِ بَطْنِي، حَتَّى لاَ آكُلُ الْخَمِيرَ، وَلاَ أَلْبَسُ الْحَبِيرَ، وَلاَ يَخْدُمُنِي فُلاَنٌ وَلاَ فُلاَنَةُ، وَكُنْتُ أُلْصِقُ بَطْنِي بِالْحَصْبَاءِ مِنَ الْجُوعِ، وَإِنْ كُنْتُ لأَسْتَقْرِئُ الرَّجُلَ الآيَةَ هِيَ مَعِي كَيْ يَنْقَلِبَ بِي فَيُطْعِمَنِي، وَكَانَ أَخْيَرَ النَّاسِ لِلْمِسْكِينِ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، كَانَ يَنْقَلِبُ بِنَا فَيُطْعِمُنَا مَا

---

[1]) فتح البارى:٩،٩٤١
[2]) فتح البارى:٩،٩٤١
[3]) إرشاد السارى:٨،٢٠٥١
[4]) صحيح البخارى،كتاب المغازى،باب عمرة القضاء،رقم:٤٢٥١
[5]) كشف البارى،كتاب المغازى،ص:٤٧٥١
[6]) الحديث أخرجه البخارى أيضًا فى كتاب الأطعمة،باب الحلوى والعسل،رقم:٥٤٣٢١

Maktaba Tul Ishaat.com

كَانَ فِي بَيْتِهِ، حَتَّى إِنْ كَانَ لَيُخْرِجُ إِلَيْنَا الْعُكَّةَ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ، فَنَشُقُّهَا فَنَلْعَقُ مَا فِيهَا.[٥١١٦]

رجال الحديث

اَحْمَدُ بْنُ اَبِى بَكْرٍ: دا ابو مصعب أحمد بن أبى بكر القاسم بن الحارث بن ذراره الزهرى دي، ددۀ احوال د كتاب العلم، باب "حفظ العلم" لاندې تير شوى دى.[1]

مُحَمَّدُ بْنُ ابراهيم بن دِيْنَارٍ اَبُو عَبْدِ اللهِ الجُهَنِىُّ: ددۀ احوال هم د كتاب العلم، باب حفظ العلم لاندې تير شوى دى.[2]

ابن أبى ذئب: دا محمد بن عبد الرحمٰن بن المغيرة بن الحارث بن الجاذب القرشى العامرى دي، ددۀ أحوال هم د "كتاب العلم، باب حفظ العلم" لاندې تير شوى دى.[3]

سَعِيْدُ المَقْبُرِىُّ: دا ابو سعد سعيد بن أبى سعيد بن كيسان مقبرى دي، ددۀ حالات د كتاب الإيمان، باب "صوم رمضان إيمانًا واحتسابًا" لاندې تير شوې دى.[4]

ابو هريره او كثرت روايات: حضرت ابو هريره رضي الله عنه په صحابۀ كرامو رضي الله عنهم كښې هغه نيك بخت صحابى دي، چې د هغوى مرويات(روايت كړې شوې احاديث) د ټولو نه زيات دى، په دې(كثرت) باندې بعضې خلقو ته تعجب دې، او د صحابۀ كرامو رضي الله عنهم په زمانه كښې هم دا خبره د بحث لاندې راغلې وه.

پخپله ابو هريره رضي الله عنه ته هم دا خبره كړې شوې وه، چې ستا احاديث دومره زيات ولې او څنګه دى، او حضرت ابوهريره رضي الله عنه د هغې جوابات وركړي دى، امام بخارى رحمه الله په دې مضمون باندې مشتمل روايتونه په مختلفو ځايونو كښې ذكر كړى دى.

په كتاب العلم كښې په دې باندې په كافى تفصيل سره خبره كړې شوې ده.[5]

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه د اړخ نه د هغې جواباتو خلاصه داده، چې انصار او مهاجرينو د خپلو تجارتونو كاروبارونو او مصروفيتونو په وجه ډير وخت نۀ شو اوباسلې، او زۀ(ابو هريره) به هر وخت رسول الله ﷺ سره اوسيدم، نو چې ما حديث نۀ يادول نو څۀ مې كول.

دويمه خبره داده، چې د قرآن مجيد د كتمان حق په حقله په وعيدونو باندې مشتمل آيتونو زۀ په دې خبره مجبور كړم.

او دريمه خبره دا چې په شروع كښې زما حافظه كمزورې وه، ورستو د الله تعالى د

---

[1] كشف البارى: ٤.١٤٣٨

[2] كشف البارى: ٤.١٤٤١

[3] كشف البارى: ٤.١٤٤٢

[4] كشف البارى: ٢.١٣٣٦

[5] اوګورئ كشف البارى: ٤.١٤٥٦.٤٣١

Maktaba Tul Ishaat.com

رسول ﷺ د دعاء په برکت سره د حافظې قوت نصیب شو، چې د احادیثِ کثیرۀ د حفظ سبب جوړ شو۔[1]

دلته په حدیث باب کښې حضرت ابوهریره رضی الله عنه د رسول الله په مجلس کښې د حاضرئ د التزام او اهتمام ذکر کولو سره د خپلې غریبۍ او مشکلاتو او د الله تعالی د بعضې نیکو بندګانو د اړخ نه هغوی سره د اکرام واحسان و سلوك ذکر کړې دې، چې په هغې کښې د ټولو نه اولنې حضرت جعفر طیار رضی الله عنه دې۔

حافظ ابن حجر رحمه الله دې حدیث لاندې وائی، چې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه اشاره د ابن عمر رضی الله عنه د قول په شان اقوالو اړخ ته ده، حضرت ابن عمر رضی الله عنه په دغه وخت کښې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په حقله "أکثر أبوهریرة علینا" (ابوهریره مونږ ته څۀ ډیر زیات احادیث بیانوی) جمله فرمائیلې وه، کله چې د هغوی وړاندې د حضرت ابو هریره رضی الله عنه روایت "من تبع جنازة فله قیراط" ذکر کړې شو۔[2]

د حضرت ابن عمر (رضی الله عنهما) دې قول منشاء دا وه، چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه ډیر زیات احادیث بیانول شروع کړی دی، معلومه نۀ ده چې دا هغوی د رسول الله ﷺ نه اوریدلی هم دی یا نه. بیا کله چې حضرت عائشې رضی الله عنها د ابوهریره رضی الله عنه ددې روایت تصدیق اوفرمائیلو، نو ابن عمر رضی الله عنه پوهه شو، چې واقعی ابو هریره رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه ډیر احادیث اؤریدلو سره حفظ کړی دی، بیا ابن عمر رضی الله عنه د ابوهریره رضی الله عنه په حدیث کښې د ډیر زیات ثواب والا عمل نه کما حقه فائدۀ نۀ اخستلو باندې د پښیمانتیا اظهار اوکړو، چې د هغوی د روایت د تصدیق کولو په شان دې۔[3]

همدغه شان یو روایت امام بخاری رحمه الله په خپل تاریخ کښې او ابو یعلی په سندِ حسن سره د مالك بن أبی عامر په طریقې سره نقل کړې دې، مالك وائی:

"کنت عند طلحة بن عبید الله فقیل له: ما ندری هذا الیمانی أعلمُ برسول الله ﷺ منکم، أو هو یقل علی رسول الله، مالم یقل؟ قال فقال: والله ما نشكُّ أنه سمع مالم نسمع، وعلِم ما لم نعلم، إنا کنّا أقوامًا لنا بیعات وأهلون وکنا نأتی النبی ﷺ طرفَی النهار ثم نرجع، وکان أبوهریرة مسکینًا لا مال له ولا أهل، إنما کانت یده مع ید النبی ﷺ فکان یدور معه حیث دار، فما نشُكُّ أنه قد سمع مالم نسمع".[4]

وائې، زۀ طلحة بن عبید الله سره ووم، نو په دې وخت کښې هغوی ته اووئیلی شو، "مونږ نۀ پوهیږو، چې دا یمانی (ابوهریره) ستاسو نه زیات رسول الله ﷺ پیژنی، یا دې د رسول الله ﷺ

---

[1]) اوګورئ کشف الباری: ۱۴۵۶،۴۳۱،٤
[2]) صحیح البخاری، کتاب الجنائز، باب فضل اتباع الجنائز، رقم: ۱۳۲۳۱
[3]) صحیح البخاری، کتاب الجنائز، باب فضل اتباع الجنائز، رقم: ۱۳۲٤۱
[4]) مسند أبی یعلیٰ، مسند طلحة بن عبد الله: ۶۳۶، والتاریخ الکبیر: ۱۳۳،۶۱

Maktaba Tul Ishaat.com

متعلق داسې خبرې کوی، چې هغوی ﷺ نۀ وی کړې؟"

راوی وائی، طلحه اووئیل، زمونږ خیال دغه دې، چې دوی هغه څۀ اوریدلی دی، چې مونږ واؤنۀ ریدې شو، او په هغه څۀ پوهیږی چې زمونږ په علم کښې نشته، ځکه چې مونږ داسې خلق وو، چې زمونږ کورونه او اهل وعیال وو، او مونږ به د ورځې په دواړو اړخونو یعنی سحر او مابښام کښې رسول الله ﷺ ته راتلو، او بیا به تلو، او ابوهریره غریب سړې وو، چې نۀ د هغوی څۀ مال وو او نۀ کور والا، د هغوی لاس به د رسول الله ﷺ په لاس کښې وو، چې رسول الله ﷺ چرته هم تلو، نو هغوی به ورسره وو، نو زمونږ خیال دادې، چې هغوی د رسول الله ﷺ نه هغوی څۀ واؤریدل، کوم چې مونږ نۀ دی اوریدلې.

د "ما نشكُّ أنه سمع مالم نسمع" معنٰی ده، زمونږ شك (او خیال) نۀ دې، ولې دا چې هغوی (هغه څۀ) واؤریدل، کوم چې مونږ نۀ دی اوریدلې، امام ترمذی دا الفاظ نقل کړی دی: "ما نشكُّ إلا أنه سمع........." (۱)

او بیهقی د اشعث په طریقې سره د طلحه بن عبید الله د یو غلام نه نقل کړی دی، هغه وائی:

"كان أبوهريرة جالسًا فمرّ رجل بطلحة فقال له: لقد أكثر أبو هريرة، فقال طلحة: قد سمعنا كما سمع ولكنه حفظ ونسينا". (۲)

ابو هریره ﷺ ناست وو، چې د یو سړی په طلحه بن عبید الله باندې تیریدل اوشو، هغوی اووئیل، ابو هریره ډیر حدیثونه روایت کړی دی، طلحه اووئیل، مونږ هم د دوی په شان واؤریدل، ولې دوی یاد اوساتل او مونږ نه هیر شو.

او ابن سعد په خپل "طبقات" کښې باب اهل العلم والفتوٰی من الصحابة کښې د سعید بن عمرو بن سعید بن العاص نه په سند صحیح سره نقل کړی دی، چې حضرت عائشې ﷺ ابو هریره ﷺ ته اووئیل: "إنكَ لتحدّث عن النبي ﷺ حديثًا ما سمعتُه منه، قال: شغلكِ عنه يا أمه المرآة والمكحلة وما كان يشغلني عنه شيئ". (۳)

وې وئیل تۀ د رسول الله ﷺ نه داسې حدیث بیانوې چې ما نۀ دی اؤریدلې، ابو هریره ﷺ اووئیل، مور جانې! تاسو آئینې (شیشې) او د رنجو تهیلۍ (یعنی کجلو) مصروف کړې وئ، او زما د پاره رسول الله ﷺ پریښودو سره په بل کار کښې مشغولیدو والا څیز نۀ وو.

قوله: بِشِبَعِ بَطْنِي: د کشمیهنی په روایت کښې "شبَعَ بطنی" بدون الباء راغلې دې، چې د مفعول له کیدو په وجه منصوب دې، او یا يشبع د مضارع په صیغې سره دې.

---

(۱) جامع الترمذی، باب مناقب أبی هريرة، رقم: ۳۸۳۷
(۲) السنن الکبرٰی للبیهقی، باب ما ورد فی الاضطجاع، رقم: ۱۴۶۶۶
(۳) الطبقات الکبرٰی: ۲، ۳۶۴، ترجمة: ۱۲۶۳۵

Maktaba Tul Ishaat.com

او په کتاب العلم کښې "لِشِبَعِ بطنه" راغلې دې.[1]

چرته "على ملء بطنى" هم راغلې دې.[2] معنى و مفهوم په ټولو صورتونو کښې همدغه دې، چې د مړې ګېډې نمړئ په قیمت باندې به زهٔ د هغوی ﷺ سره اوسیدم.

قوله: حين لا آكل: په بعضې نسخو کښې "حين لا آكل" راغلې دې، او په بعضې کښې "حتى لا آكل".[3]

قوله: لا آكُلُ الخَمِيرَ ولا ألبَسُ الحَبِيرَ: د خمیر نه مراد خمبیره نمړئ ده، قسطلانى وائى:

"أى: الخبز الذى جعل فى عجينه الخمير".[4] هغه نمړئ چې د هغې په اُړو کښې خمبیره اچولې شوې وی.

او په بعضې نسخو کښې "الخبيز" راغلې دې، چې د هغې معنى ده، "المادوم" یعنی پخکړی سره ملاؤ شوې نمړئ.

کرمانى رحمه الله او عینى رحمه الله وغیره دلته د "والخبزة الأدم"[5] الفاظ هم نقل کړی دی.

قوله: الحَبِيرَ: د کشمیهنى په نسخه کښې د "الحرير" لفظ دې، خو راجح اولنې (یعنى "الحبير") دې.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى:

"والحبير من البرد ما كان موشى مخططا، يقال برد حبير وبرد حَبَرَة بوزن عنبة على الوصف والإضافة".

"حبير" هغه څادر ته وئیلی شی، چې ښکلې او لکیرو والا وی، "برد حبير" او "برد حبرة" د موصوف په توګه هم مستعمل دې، او د مضاف الیه په توګه هم.[6]

قوله: مِنَ الجُوعِ: معنى دا ده، چې په ګېډه پورې ئې یخې ګټې تړلې، دې د پاره چې ددې د برودت (یخوالى) په وجه د لوږې د وجهې پیدا کیدونکې ګرموالې ختم شی، او ددې په هغه شدت کښې لږ کمې راشی.[7]

د شارحینو اختلاف: لأستقرئ الرجل..... حافظ ابن حجر رحمه الله د دې جملې په تشریح کښې فرمائى:

"أى: أطلب منه القراءة فيظن أنى أطلب منه القراءة".[8]

---

[1] صحیح البخاری، کتاب العلم، باب حفظ العلم، رقم الحدیث:۱۱۸
[2] کتاب البیوع، رقم:۲۰۴۷
[3] فتح البارى:۹، ۹۵
[4] إرشاد السارى:۸، ۲۰۵
[5] شرح الکرمانى:۱۵، ۲، وعمدة القارى:۱۶، ۲۰۶
[6] فتح البارى:۹، ۹۵
[7] إرشاد السارى:۸، ۲۰۶
[8] فتح البارى:۹، ۹۵

Maktaba Tul Ishaat.com

يعنى زۀ (ابوهريره) د يو سرى نه دا طلب كوم، چې په ما نمړئ اوخوروى، او زما ميلمستيا اوكړى، او د هغه دا خيال دې، چې زۀ د هغۀ نه قرآن لوستل غوارم، او ددې معنى او مطلب د تائيد د پاره حافظ صاحب په حلية الاولياء كښې مذكور د ابو نعيم د يو روايت نه استدلال كړې دې، په روايت كښې دى، چې ابو هريره رضي الله عنه فرمائى، چې ما حضرت عمر رضي الله عنه اوليدو، نو هغوى ته مې اووئيل، "أقرئنى" د هغوى خيال شو، چې زۀ د دوى نه د قرآءت طلب كووم، نو هغوى ما ته قرآن كريم اولوستو، او نمړئ ئې راباندې اونۀ خوړله. "وإنما أردت الطعام" حال دادې چې ما د هغوى نه نمړې طلب كوله (١)

علامه عينى رحمه الله د حافظ دا رائې رد كړې ده، او وې وئيل چې لفظ "آية" چې د "استقرئ" سره راغلې دې، هم دغه ښائى، چې د "استقرا" نه ميلمستيا طلب كول مراد نۀ دى، بلكه ددې نه طلب د قرآءت مقصود دې.

او وې فرمائيل چې دا دوه مستقل مسئلې دى، يوه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه سره مخصوص ده، چې حضرت ابوهريره رضي الله عنه د عمر رضي الله عنه نه قرى (ميلمستيا) طلب كړه. او هغۀ د قرآءت طلب كول خيال كولو سره آيت اولوستلو، او دلتهٔ په حديث باب كښې چې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه ارشاد دې، دا عام دې (٢)

اُوس چې چرته استقرائ بالهمزه راځى، يا چرته چې د آية تصريح وى، نو هلته به د قراءت طلب كول مقصود وى، او چرته چې تسهيل د همزې دې، نو هلته د توريه امكان شته، څنګه چې د ابو نعيم د روايت نه معلوميږى، چې د لفظ اقرئنى نه ابوهريرة رضي الله عنه طلب قرى مراد اخلى، او عمر رضي الله عنه د قراءت د طلب كولو خيال اوكړو (٣) او حضرت ابوهريره رضي الله عنه به لفظ د استقراء په دې وجه استعمالوى، كۀ مخاطب راباندې نمړئ اوخورى نو هم هغه مطلوب دې، او كۀ هغۀ بد اوګڼړى يا د قرآءت خيال اوكړى، نو ابوهريره رضي الله عنه به نۀ ملامته كيږى، او دې به هم دغه ښكاره كړى، چې زۀ خو د قراءت طالب ووم.

علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى، حافظ ابن حجر رحمه الله چې كومه خبره خيال كړې ده، ابوهريره رضي الله عنه ته هغۀ مقصود نۀ وه، يعنى دوى خو به ميلمستيا طلب كوله، او مخاطب به د طلب قرآءت خيال كولو سره قرآن پاك لوستلو، بلكه د دوى (يعنى د ابوهريره رضي الله عنه) مقصد ددې قول نه دادې، چې ډير وارې داسې كيږى، چې ما ته يو آيت راځى، بيا هم چا ته اووائم، چې ما ته هغه آيت اولوله، په دې سره زما مقصد دا وى، چې هغه ما ځان سره بوځى، او نمړئ راباندې اوخوروى، او زۀ به كم از كم په دې بهانۀ باندې نمړئ اوخورم.

---

١) حلية الأولياء: ١٣٧٨،١

٢) عمدة القارى: ١٢٢٠،١٦

٣) إرشاد السارى: ١٢٠٦،٨

Maktaba Tul Ishaat.com

قسطلاني وائی، ددې دلیل دادې چې امام بخاري رحمه الله دا روایت په کتاب الأطعمة کښې د عبد الرحمٰن بن شیبه عن أبي الفُدیك عن ابن أبي ذئب عن المقبُری په طریقې سره روایت کړې دې، او په هغې کښې هم "استقرئ" بالهمزه او هغې سره د الآیة الفاظ مذکور دی.(١)

همدغه شان امام ترمذي رحمه الله په کتاب المناقب کښې د ابو سعید الاشج عن اسماعیل بن إبراهیم التیمي عن إبراهیم بن اسحاق المخزومي عن سعید المقبري عن أبي هریرة په طریقې سره دا روایت نقل کړې دې، چې د هغې الفاظ دا دی:

"إن کنتُ لأستقرئ الرجل من أصحاب النبي ﷺ عن الآیت من القران وأنا أعلم بها منه، ما أسأله إلا لیطعمني شیئًا فکنت إذا سألت جعفر بن أبي طالب لم یجبني حتی یذهب بي إلی منزله فیقول لامرأته: یا أسماء أطعمینا فإذا أطعمتنا أجابني".(٢)

ابوهریره رضی الله عنه وائی، ما به د رسول الله ﷺ په أصحابؤ کښې یو کس ته اووئیل، چې ما ته د قرآن پاك دا آیت اولوله، حال به دا وو چې دغه آیت به ما ته د هغهٔ نه ښهٔ یاد وو، ولې ما به صرف په دې وجه هغهٔ ته دا وئیل، چې په ما څهٔ اوخوروی، نو چې کله به هم ما دا خبره جعفر بن أبي طالب ته اووئیله، نو هغهٔ به ما ته جواب نهٔ راکولو، تر دې پورې چې کور ته به ئې بوتلم، او خپلې بي بي حضرت اسماء ته به ئې ووئیل، اسماء ! په مونږ نمړئ اوخوروه، کله چې به هغې په مونږ نمړئ اوخوړه، نو دغه وخت به حضرت جعفر ما ته جواب راکړو، (مثلاً آیت به ئې راته اولوستو) ځکه چې هغوی ته به دا اندازه وه، چې زما سوال د یو بل مقصد د پاره دې.

ددې روایاتو نه معلومیږی، چې حضرت عمر او حضرت جعفر رضی الله عنهما سره د حضرت ابوهریره رضی الله عنه راپیښیدونکې دا دواړه جدا جدا واقعات دی.(٣)

او دلته د ابوهریره رضی الله عنه چې کومه خبره مذکور ده، هغه داده، چې د هغوی د قرآءت طلب کولو کلام به دې د پاره وو، چې مخاطب په دوی باندې نمړئ اوخوروی، او د ابو نعیم په روایت کښې د یوې خاصې واقعې ذکر دې، چې په هغې کښې ابو هریره رضی الله عنه وائی، چې ما د لفظ "استقرئ" نه طلب قِری (میلمستیا) قصد کړې وو، او حضرت عمر رضی الله عنه به طلب د قرآءت خیال کولو.

قوله: وَکَانَ أَخْیَرَ: اخیرَ بعضې نسخو کښې په وزن د افضل راغلې دې، او په بعضو کښې خیر راغلې دې.(٤)

(١) کتاب الأطعمة، رقم: ١٥٤٣٢
(٢) سنن الترمذي، باب مناقب جعفر، رقم: ١٤١٣١
(٣) إرشاد الساري: ٨، ١٢٠٦
(٤) فتح الباري: ٩، ١٩٥

Maktaba Tul Ishaat.com

د حضرت جعفر رضي الله عنه افضلیت جزوي وو: للمساکین......د کشمیهني په روایت کښې مسکین مفرد راغلې دې، ظاهره خبره ده. جنس د پاره به وي. (یعنی جنس مسکین) ترمذي او حاکم وغیره یو روایت ذکر کړې دې، کوم چې عکرمه رضي الله عنه د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت کړې دې. او په هغې کښې د رسول الله ﷺ نه ورستو حضرت جعفر رضي الله عنه د ټولو نه غوره ګرځولې شوی دې. د هغې الفاظ دادی:

"ما احتذی النعال ولا رکب المطایا بعد رسول الله ﷺ أفضل من جعفر بن أبي طالب". (۱)

د رسول الله ﷺ نه ورستو څوك هم د جعفر بن أبی طالب رضي الله عنه نه غوره پیزار پخپو کونکې. او په ښې سورلۍ باندې سورلی کونکې نهٔ وو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی، په دې روایت کښې اګر چې د جعفر د مطلق افضلیت ذکر دې. ولې دا به په هغه مقید روایت باندې محمول وی، کوم چې دلته مذکور دې، یعنی د جعفر رضي الله عنه افضلیت مطلق نهٔ دې، بلکه دا د مسکینانو په خیر خواهئ او هغوی سره په ښهٔ سلوك کولو باندې دې. (۲)

د تضاد تاثر او د هغې جواب: إن كان ليُخرج إلينا العُكّة......دلته په ظاهره په کلام کښې نقض او تضاد دې، او اول ئې اووئیل، حضرت جعفر به د غوړو هغه مشکیزه راؤباسله. چې په هغې کښې به هیڅ هم نهٔ وو، بیا به ئې هغه اوشکوله (اوشلوله)، چې هغې کښې به څهٔ وو، مونږ به هغه څټل، او دا هم وائی، "ما فیها شیئ"، په هغې کښې به هیڅ هم نهٔ وو، دلته په "التی لیس فیها شیئ"، او "ما فیها" کښې تضاد دې؟

ددې جواب دادې. چې د "لیس فیها شیئ" معنی داده، چې په هغې کښې به د راؤباسلو قابل هیڅ هم نهٔ وو، او ورستو چې ئې اووئیل، په هغې کښې چې به څهٔ وو، مونږ به هغه څټل. ددې معنی داده. چې دننه په مشکیزه کښې چې به څهٔ لږ ډیر انختې وو، او راویستلې به نهٔ شو، د مشکیزې شلولو نه ورستو به مونږ هغه په خُله باندې څټل. (۳)

حضرت جعفر رضي الله عنه به د سوال جواب ولې ورکولو؟: د حضرت ابوهریره رضي الله عنه او حضرت جعفر طیار رضي الله عنه په مینځ کښې چې دا کومه سلسله جاری وه، چې ابوهریره رضي الله عنه به سوال کولو. او جعفر به تر هغه وخته پورې جواب نهٔ ورکولو. تر کومې پورې چې به هغه کور ته تلو سره د حضرت اسماء رضي الله عنها نه نمرئ نهٔ وه طلب کړې. او اسماء رضي الله عنها به نمرئ نهٔ وه وراندې کړې، څنګه چې د ترمذی یو روایت اُوس پورته ذکر شوې دې. په دې کښې یو اشکال دا هم کیدې

(۱) السنن الکبرٰی للنسائی، رقم: ۸۱۰۱، والمستدرک علی الصحیحین، کتاب المغازی، رقم: ۴۳۵۰، والجامع للترمذی، رقم: ۳۷۶۴، ۴۱۳۱، والمستدرک، باب مناقب جعفر، رقم: ۴۹۳۴، ومسند احمد، مسند أبی هریرة، رقم: ۹۳۴۲، والمعجم الکبیر للطبرانی، رقم: ۱۸۹۰

(۲) فتح الباری: ۹، ۱۹۵

(۳) فتح الباری: ۹، ۱۹۶

Maktaba Tul Ishaat.com

شي، كله چې حضرت جعفر رضي الله عنه ته معلومه وه، چې د حضرت ابو هريره رضي الله عنه پوښتنه صرف د طلب ضيافت (ميلمستيا) د پاره وي، نو بيا هغوی د نمړې خوړولو نه ورستو جواب ولې ورکولو، چې ددې به ضرورت نه وو.

ددې يوه توجيه خو داده، چې حضرت جعفر رضي الله عنه دوه مصلحتونه جمع کول غوښتل. يعنې يو دا چې نمړئ هم اوخوړلې شي او آيت هم اولوستې شي.

دويمه وجه داده. اګر چې غالبًا به د پوښتنې نه مقصود ميلمستيا وه، ولې دا امکان هم وو، چې هغوی د آيت پوښتنه کړې وی، او هم هغه هغوی ته مقصود وی. يا هغه هم مقصود وی[1] او دا هم کيدې شی، څنګه چې ابو هريره رضي الله عنه د ملامتيا نه پچ کيدو د پاره په ظاهره قرآءت طلب کولو، او مقصود به ئې نمړئ وه. همدغه شان حضرت جعفر رضي الله عنه ته به مقصود په ابو هريره رضي الله عنه باندې نمړئ خوړول وو، ولې ورستو به ئې هغوی ته هغه آيت لوستلو سره جواب هم ورکولو، او د هغوی د نفس د عزت خيال ساتلو سره ئې دا ظاهروله چې ستاسو مطلوب خو آيت لوستل وو، نمړئ خو پکښې زما د اړخ نه ضمنًا راغلې وه.

د ترمذی په روايت کښې دا هم راځی:

"وكان جعفر يحب المساكين ويجلس إليهم ويحدثهم ويحدثونه، وكان رسول الله ﷺ يكنيه بأبي المساكين".[2]
حضرت جعفر به د مسکينانو سره محبت کولو، او هغوی سره به کيناستو او ګپ شپ به ئې لګولو، او رسول الله ﷺ هغوی له د "ابو المساکين" کنيت ورکړې وو.

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت واضح دې، ځکه چې په حديث کښې د جعفر بن أبی طالب د فضليت او منقبت ذکر دې.

٣٥٠٦ (٣) حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ - رضي الله عنهما - كَانَ إِذَا سَلَّمَ عَلَى ابْنِ جَعْفَرٍ قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ ذِي الْجَنَاحَيْنِ. [٤٠١٦]

رجال الحديث

عَمْرُو بنُ عَلِيّ: دا عمرو بن علی بن بحر الباهلی الصيرفی الفلاس دې. د دوی احوال تير شوې دی.[4]

يَزِيدُ بنُ هَارُونَ: دا يزيد بن هارون الواسطی دې، د دوی احوال تير شوی دی.[5]

---

(1) فتح الباری: ٩، ٩٦.١

(2) سنن الترمذی، باب مناقب جعفر، رقم: ٣٧٦٦

(3) الحديث أخرجه البخاری أيضاً فی صحيحه: ٢، ٦١١. فی کتاب المغازی، باب غزوة موته من أرض الشام، رقم: ٤٢٦٤، والنسائی فی سننه الکبری، رقم: ٨١٠٢

(4) کتاب الوضوء، باب الرجل يوضئ صاحبه، رقم: ١٨٢

(5) کتاب الوضوء، باب التبرز فی البيوت، رقم: ١٤٩

Maktaba Tul Ishaat.com

إسمَاعيلُ بنُ أَبِيْ خَالِدٍ: دا اسماعیل بن أبی خالد احمسی بَجَلی کوفی دې،د دوی احوال د کتاب الإیمان،باب" المسلم مَن سلِم المسلمون من لسانه ویده"لاندې تیر شوی دی.[1]

الشَعْبِيْ: دا عامر بن شراحیل الشعبی دې،ددهٔ تفصیلی احوال د کتاب العلم،باب"کتابة العلم"لاندې تیر شوی دی.[2]

او مختصر تذکره ئې د"کتاب الإیمان،باب المسلم من سلِم المسلمون من لسانه ویده"لاندې هم راغلې ده.[3]

قوله: إن ابن عمر کان یسلِّم......: د ابن جعفر نه عبد الله بن جعفر مراد دې.

د اسماعیلی په روایت کښې د هشیم عن اسماعیل بن أبی خالد په طریقې سره مروی دی،اسماعیلی وائی: "قلنا للشعبی کان ابن جعفر یقال له ابن ذی الجناحین؟

قال: نعم، رأیتُ ابن عمر أتاه یومًا أو لقیه فقال: السلام علیك یا ابن ذی الجناحین".[4]

د ابن ذی الجَناحَین وئیلو وجه: شارحین فرمائی،چې ابن عمر رضی الله عنهما به په دې وجه د حضرت جعفر رضی الله عنه ځوی ته ابن ذی الجناحین وئیل،چې طبرانی په سند حسن سره د عبد الله بن جعفر نه روایت نقل کړې دې،هغه وائی:

"قال لی رسول الله ﷺ هنیئًا لك، أبوك یطیر مع الملٰئکة فی السماء".[5]

یعنی رسول الله ﷺ ما ته اووئیل،ستا د پاره زیرې دې،چې ستا پلار په آسمان کښې فرشتو سره الوزی(یعنی ګرځی).

همدغه شان ترمذی او حاکم د حضرت ابو هریره رضی الله عنه نه روایت کوی،چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل: "رأیتُ جعفر بن أبی طالب یطیر مع الملٰئکة".[6]

ددې روایت په سند کښې ضعف دې،خو ابن سعد د حضرت علی رضی الله عنه یو روایت نقل کړې دې،هغه ددې شاهد دې.[7]

د ابو هریره رضی الله عنه یو بل روایت دې،چې هغه ترمذی او حاکم په شرط د مسلم ذکر کړې دې،په هغې کښې د رسول الله ﷺ دا الفاظ منقول دی:

---

[1]) کشف الباری:۱/۶۷۹
[2]) کشف الباری:۴/۲۲۹
[3]) کشف الباری:۱/۶۷۹
[4]) فتح الباری:۹/۱۹۶
[5]) لم أجده بهذا اللفظ..........والمعنٰی فی المعجم الکبیر،رقم:۱۴۴۳/۱
[6]) جامع الترمذی،باب مناقب جعفر بن أبی طالب،رقم:۳۷۶۳
[7]) الطبقات الکبرٰی لابن سعد:۴/۳۹،ترجمة:۴۷۹۶

Maktaba Tul Ishaat.com

"مرّبي جعفر الليلة في ملاء من الملئكة وهو مخضب الجناحين بالدم".([1])
د فرشتو په يوه ډله کښې د شپې د حضرت جعفر رضي الله عنه په ما باندې تيريدل اوشو،چې د هغهٔ دواړه متې په وينې سره رنګ شوې وې،په دې کښې د لفظ "جناحين"هم تصريح ده.
طبراني وغيره د ابن عباس مرفوع حديث نقل کړې دې،چې د هغې الفاظ دا دی:
"دخلتُ البارِحَةَ الجنة فرأيتُ فيها جعفرًا يطير مع الملئكة".([2])
او په يوې طريقې سره دا الفاظ مروی دی:
"أن جعفرًا يطير مع جبريل وميكائيل له جناحان عوضه الله من يدَيه".([3])
حضرت جعفر د جبرائيل او ميکائيل فرشتو سره اَلوَتو.او د هغهٔ دوهٔ وزرې وې،چې هغهٔ ته الله تعالى د هغهٔ د شهيد کړې شوې لاسونو په بدله کښې ورکړې وې.
ددې روايت سند هم قوی دې،ولې د ابو هريره رضي الله عنه کوم روايت چې حاکم على شرط مسلم ذکر کړې دې،هغه د ټولو نه قوی دې.
ددې ټولو روايتونو نه معلوميږی،حضرت جعفر رضي الله عنه چې په غزوهٔ موته کښې شهيد کړې شوې وو.او هغوی د زيد بن حارثه رضي الله عنه نه ورستو د رسول الله ﷺ په حکم سره بيرغ(جهنډه) پورته کړې وه،تر دې پورې چې د هغوی لاسونه کټ کړې شو،او هغوی شهيد کړې شو.
الله تعالى هغوی ته ددې دوؤ لاسونو په بدل کښې داسې متې ورکړې دی،چې د هغې په ذريعه هغوی په جنت کښې فرشتو سره الوزی،ددې دواړو جنتی متو ذکر رسول الله ﷺ اوفرمائيلو،چې د هغې په وجه جعفر ذوالجناحين او طيّار اوګرځيدو،او د هغوی ځوئې هم ابن الجناحين اوګرځيدو.
د حديث متبادر معنى خو دغه ده،هنه ! د نسفی په نسخه کښې دلته ددې الفاظو زياتوالې هم دې: "قال أبوعبدالله الجناحان كل ناحيتين"يا"كل ذي الحيتين".
ددې معنى داده،چې"يا ابن ذي الجناحين"کښې الجناحين امام بخاری په حسی نه معنوی جناحينو باندې حمل کوی،چې د دوؤ اړخونو په معنى باندې دی.([4])
عينى وائى: "أشار بهذا إلى أن الجناحين يطلقان لكل ناحيتين يعني لكل جنبين وعنه يقال: جنح الطريق جانبه وجنح القوم ناحيهم".([5])
ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د روايت مطابقت واضح دې،چې د حضرت

---

[1]) المستدرک على الصحيحين،ذکر مناقب جعفر،رقم:٤٩٤٣،وکتاب المغازی،رقم:١٤٣٥٢
[2]) المعجم الکبير للطبرانی،رقم:١١٤٤٨
[3]) المعجم الأوسط:٨٦،٧،رقم:٦٩٣٢
[4]) فتح الباری:١٩٥،٩
[5]) عمدة القاری:١٢٢١،١٦

Maktaba Tul Ishaat.com

جعفر رضي الله عنه خوى ته به ابن عمر رضي الله عنهما ابن ذي الجناحين وئيلو ،يعنې د دوى د پلار شهادت الله تعالى قبول فرمائيلې وو ،رسول الله ﷺ هم د جعفر خوى ته زيرې ورکړې وو ،چې ستا پلار (جعفر) په جنت کښې فرشتو سره الوزى،او هم ددې نبوى بشارت او زيرى په بنياد باندې ابن عمر رضي الله عنهما به عبد الله بن جعفر رضي الله عنهما ته ابن ذي الجناحين وئيلو ،نو اصل منقبت په دې کښې د حضرت جعفر رضي الله عنه دې ـ[1]

۱۱-باب: ذِكْرُ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ

حضرت عباس رضي الله عنه: عباس بن عبد المُطّلب د رسول الله ﷺ ترهٔ وو ،چې د رسول الله ﷺ نه دوه يا درې كاله مشر وو ،د دوى كنيت ابوالفضل وو ،ډير ښکلې سپين او زړهٔ راښکونکې وو ،برابر قد ئې وو ،او يا لږ لوړ قد ئې وو ،د دوى د ويښتو به دوه سرونه وو ـ[2]

د ابن أبي حاتم يو مرفوع روايت دې ،چې په هغې کښې د هغوى رضي الله عنه په حقله دا وارد شوى دى: "أجود قريش كفًّا وأوصلها رحمًا".[3]

په قريشو کښې د ټولو نه زيات سخى او ډير صلهٔ رحمى كونكې وو ـ

او ابو عمرو دې سره ددې الفاظو هم زياتوالې كړې دې: "وكان ذا رأى حسن ودعوة مرجوة".[4]

هغه ډير ښکلې رائې والا وو ،او مستجاب الدعوات وو ـ

حضرت عباس رضي الله عنه اسلام كله قبول كړو؟: مشهوره داده ،چې هغوى د فتح مكې نه ورستو اسلام قبول كړو ،او يو قول دادې ،چې د فتح مكې نه وړاندې ئې اسلام قبول كړو ـ[5]

او يو قول دادې ،چې هغوى اسلام ډير وړاندې قبول كړې وو ،ولې د فتح مكې په ورځ ئې ښكاره كړو ـ[6]

بعضې حضراتو د ابو رافع قول "كان الإسلام دخل علينا أهل البيت".[7] نه استدلال كولو سره وائى ،چې دا هغوى د غزوهٔ بدر د قيصې په سلسله کښې وئيلې وو ،ددې نه معلومه شوه چې عباس رضي الله عنه د بدر په موقع باندې مسلمان وو ـ

ابن حجر عسقلانى رحمه الله ددې رائې ترديد كولو سره وئيلى دى ،چې دا څنګه كيدې شى ،چې د غزوهٔ بدر په موقع باندې خو حضرت عباس رضي الله عنه د مسلمانانو په لاسو کښې بندى كړې شوې

---

[1] عمدة القارى:۱۶،۲۲۰\
[2] إرشاد السارى:۸،۲۰۷\
[3] مسند أحمد:۱۶۱۰،مسند سعد بن أبي وقاص واتحاف الخيرة:۶۷۱۷\
[4] الاستيعاب في معرفة الأصحاب:۱،۲۴۵\
[5] عمدة القارى:۱۶،۲۲۱\
[6] إرشاد السارى:۸،۲۰۷\
[7] تهذيب التهذيب:۵،۱۹۸

Maktaba Tul Ishaat.com

وو، بيا هغه خپله او د عقيل بن أبي طالب فديه ورکولو سره خلاصی حاصله کړې وه.[1] او هم په دې وجه حضرت عمر رضی الله عنه هغوی په شورئ کښې نۀ وو داخل کړې، چې هغوی د فتح مکې نه وړاندې اسلام نۀ دې قبول کړې، کنې حضرت عمر رضی الله عنه به د هغوی ډېر خيال ساتلو، څنګه چې - توسّل د حديث نه معلوميږي.[2] نو د فتح مکې نه وړاندې او ورستو مسلمانانو کښې ډېر زيات فرق دې، چې د هغې په وجه حضرت عباس رضی الله عنه د شورئ رکن جوړ نۀ شو.

٣٥٠٧[3] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنِي أَبِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَنَسٍ - رضي الله عنه أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ إِذَا قَحَطُوا اسْتَسْقَى بِالْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا - صلى الله عليه وسلم - فَتَسْقِينَا، وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِّ نَبِيِّنَا فَاسْقِنَا. قَالَ فَيُسْقَوْنَ. [ر: ٩٦٤]

رجال الحديث

الحَسَنُ بنُ مُحَمَّد: دا الحسن بن محمد بن الصباح الزعفرانى البغدادى دې، ددۀ احوال د كتاب الاستسقاء، باب "سؤال الناس الإمام الاستسقاء" لاندې تير شوې دى.

مُحَمَّد بنُ عَبد الله الانصاريُ: ددۀ احوال هم په دې باب "(باب سؤال الناس الإمام الاستسقاء)" کښې تير شوى دى.[4]

أبي، عَبدُ الله بنُ المُثَنّى: عبد الله المثنى بن عبد الله بن انس بن مالك مراد دې، چې د مذكوره محمد راوى پلار دې. او ددۀ احوال هم په دغه باب کښې تير شوى دى.[5]

ثُمَامَةَ بنِ عَبْدِ الله: دا ثمامة بن عبد الله بن انس بن مالك دې، ددۀ احوال د "كتاب العلم، باب من أعاد الحديث ثلاثا" لاندې تير شوې دى.[6]

---

[1] كما هو مذكور فى صحيح البخارى، كتاب بدء الوحى، رقم: ١٤٢\١

[2] فتح البارى: ٩٧.٩\١

[3] الحديث سبق تخريجه فى كتاب الاستسقاء، باب سؤال الناس الإمام الاستسقاء إذا قحطوا......\١

[4] كتاب الاستسقاء، باب سؤال الناس الإمام الاستسقاء، رقم: ١٠١\١

[5] كتاب الاستسقاء، باب سؤال الناس الإمام الاستسقاء، رقم: ١٠١\١

[6] كشف البارى: ٥٨٢.٣\١

Maktaba Tul Ishaat.com

١٢-باب: مَنَاقِبِ قَرَابَةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، وَمَنْقَبَةِ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتِ النَّبِي ﷺ

وَقَالَ النَّبِي صلى الله عليه وسلم-«فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ».

او د ابو ذر په نسخه کښې د "ومنقبة فاطمة بنت النبى" الفاظو زياتوالې هم دې۔

او د رسول الله ﷺ قول "فاطمة سيدة نساء أهل الجنة" دلته ذکر کول د هغې نسخې تائيد کوى، حال دادې چې د رسول الله ﷺ دا قول په "مناقب فاطمة" په مستقل باب کښې هم راروان دې۔[1]

د قرابة الرّسول نه څۀ مراد دې؟: د قرابت الرسول نه د رسول الله ﷺ صحبت موندونکى يا د هغوى زيارت کونکى هغه ښځې او سړى مراد دى، چې د هغوى ﷺ جدِّ اقرب يعنى عبد المطلب ارخ ته منسوب وى، مثلاً:

①:-حضرت على رضی اللہ عنہ او د هغوى اولاد حسن، حسين، محسن او ام کلثوم رضی اللہ عنہم (کوم چې د فاطمې اولاد دې)۔

②:-همدغه شان جعفر رضی اللہ عنہ بن أبى طالب او د هغوى اولاد عبد الله، عون، محمد، او يو قول دادې، چې د جعفر احمد نومې يو ځوې هم دې۔

③:-همدغه شان عقيل بن أبى طالب او د هغوى ځوې مسلم بن عقيل۔

④:-حمزه بن عبد المطلب او د هغوى اولاد يعلى، عماره، امامه۔

⑤:-عباس بن عبد المطلب او د هغوى لس ځامن: افضل، عبد الله، قثم، عبيد الله، حارث، معبد، عبد الرحمٰن، کثير، عون، تمام، د حضرت عباس رضی اللہ عنہ ددې لسو ځامنو په حقله چا وئيلى دى:

ع: تمّوا بـ"تمام" فصاروا عشرة يا رب فاجعلهم كرامًا بررة

⑥ د هغوى لوريانې هم مراد دى، يعنى ام حبيبه، آمنه، صفيه، او د حضرتِ عباس رضی اللہ عنہ اکثر اولاد د هغوى د بى بى لبابة امُ الفضل نه وو۔

⑦:-همدغه شان د هغوى ﷺ په قرابت کښې معتب بن أبى لهب هم دې۔

⑧:-عباس بن عتبة بن أبى لهب چې د آمنة بنت عباس خاوند وو۔

⑨:عبد الله بن زبير بن عبد المطلب، او د هغوى خور ضباعه کومه چې د مقداد بن الاسود بى بى ده۔

⑩:-ابو سفيان بن الحارث بن عبد المطلب او د هغوى ځوې جعفر۔

⑪:-نوفل بن الحارث بن عبد المطلب او د هغوى ځامن مغيره او حارث۔

---

[1]) فتح البارى: ١٥٨٢،٣

Maktaba Tul Ishaat.com

⑫:-د عبد المطلب لورياني أروى،عاتكة،أميمه،صفيه ټولې مراد دى.په هغوى(يعنى د عبد المطلب په لوريانو)كښې د حضرت صفيې اسلام او صحبت ثابت دې،او په باقى كښې اختلاف دى.[1]

قوله: فاطمة سيدة نساء أهل الجنة: دا حديث امام بخارى رحمه الله په كتاب علامات النبوة كښې موصولاً ذكر كړې دې،د هغې الفاظ دادى:

"أما ترضين أن تكونى سيدة نساء أهل الجنة أو نساء المؤمنين".[2]

٣٥٠٨[3] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِي قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ - عَلَيْهَا السَّلاَمُ - أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فِيمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ - صلى الله عليه وسلم - ، تَطْلُبُ صَدَقَةَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - الَّتِي بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «لاَ نُورَثُ، مَا تَرَكْنَا فَهُوَ صَدَقَةٌ، إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ مِنْ هَذَا الْمَالِ - يَعْنِي مَالَ اللَّهِ - لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَزِيدُوا عَلَى الْمَأْكَلِ» . وَإِنِّي وَاللَّهِ لاَ أُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْ صَدَقَاتِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهَا فِي عَهْدِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -، وَلأَعْمَلَنَّ فِيهَا بِمَا عَمِلَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - . فَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ، ثُمَّ قَالَ إِنَّا قَدْ عَرَفْنَا يَا أَبَا بَكْرٍ فَضِيلَتَكَ . وَذَكَرَ قَرَابَتَهُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَحَقَّهُمْ . فَتَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي. [ر: ٢٩٢٦]

---

[1]) فتح البارى:٩،١٨٩

[2]) صحيح البخارى،كتاب علامات النبوة،رقم:٣٣٥٢،وكذا أخرجه البخارى فى كتاب المناقب،باب علامات النبوة فى الإسلام بلفظ"سيدة نساء المؤمنين أو سيدة نساء هذه الأمة رقم:٥٩٢٧،وأخرجه الترمذى فى مناقب الحسن والحسين بلفظ"أن فاطمة سيد نساء أهل الجنة رقم:٣٧٨١،وأحمد أيضًا بـ"فاطمة سيدة نساء أهل الجنة......انظر مسند أبى سعيد الخدرى،رمق:١١٧٧٣،والنسائى بهذا اللفظ انظر السنن الكبرىٰ: ٨٢٤٠، و٨٣٠٧، ٨٤٦١،وأبو يعلى فى مسنده،(مسند أبى سعيد الخدرى،رقم:١١٦٩)والمستدرك:١٤٧٢١

[3]) الحديث أخرجه البخارى أيضًا فى صحيحه:(٢،٦٠٩).فى المغازى،باب غزوة خيبر،رقم:٤٢٤٠،ومسلم فى صحيحه:(٢،٩٢).كتاب الجهاد،باب قول النبى لا نورث،رقم:٤٥٨٠،وأبو داؤد فى سننه:٢،٥٦،كتاب الخراج،باب فى صفايا رسول الله،رقم:٢٩٦٨،والنسائى فى سننه الكبرىٰ،رقم الحديث:٤٤٢٥،وابن ماجه فى سننه،كتاب الفرائض،وأحمد فى مسند أبى بكر الصديق،رقم:٥٥،والبيهقى فى السنن الكبرىٰ:١٣١١١،باب كان ماله بعد موته قائمًا.١

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحديث

أبو اليمان: دا ابو سليمان الحاكم بن نافع الحمصي البهراني دې،ددهٔ احوال په کتاب بدء الوحي، باب: ۶، "حدثنا أبواليمان" کښې تير دی.[1]

شُعَيْبٌ: دا شعيب بن أبي حمزه القرشي الاموي دې،ددهٔ احوال هم په پورتني باب کښې تير شوی دی.[2]

الزُّهْرِيّ: د ابن شهاب زهري احوال تير شوی دی.[3]

عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ: عروة بن الزبير بن العوام مراد دې،جليل القدر تابعي دې،ددهٔ احوال تير شوی دی.[4]

قوله: أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ: په حديث کښې د هغهٔ مشهورې واقعې ذکر دې،چې د رسول الله ﷺ د وصال نه ورستو د سيدنا ابو بکر او سيده فاطمه رضي الله عنها بنت الرسول په مينځ کښې راغله.حضرت فاطمې رضي الله عنها په خمس او غنائمو د خيبر کښې خپله برخه غوښتله،او حضرت ابوبکر رضي الله عنه د هغې په حق کښې نهٔ وو،ددې مضمون روايت په کتاب الخمس کښې تير شوې دې،او هم هلته په دې باندې تفصيلي بحث هم شوې دې.[5]

ترجمة الباب سره مطابقت: دلته ترجمة الباب دې، مناقب قرابة رسول الله ﷺ او په حديث کښې ددې ذکر دې.کله د حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه حضرت فاطمې د رسول الله ﷺ د اولاد کيدو په بنياد باندې د ميراث مطالبه اوکړه،او بيا حضرت علي رضي الله عنه رسول الله ﷺ سره د خپل قرابت ذکر کولو سره د حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه د ميراث توقع ښکاره کړه،نو حضرت ابوبکر رضي الله عنه اوفرمائيل: "لقرابة رسول الله أحب إلي أن أصل من قرابتي".

د رسول الله ﷺ د قرابت خيال ساتل ما ته د خپل قرابت دارئ د خيال ساتلو نه زيات خوښ دی......ولې خبره د قرابت د خيال ساتلو او نهٔ ساتلو نهٔ ده،بلکه د الله تعالی د حکم او د اسلام د قانون ده.

بيا دلته د قرابت ذکر په خاص توګه د حضرت فاطمې رضي الله عنها په حوالې سره شوې دې،په دې وجه دا د فاطمې رضي الله عنها مناقبو نه ګرځول هم صحيح دی،او د حديث چې څنګه د ترجمة الباب متفق عليه جز سره مناسبت دې،همدغه شان جزء ثاني يعنی "منقبة فاطمة بنت النبي" سره هم ددې مطابقت دې.

---

[1] کشف الباري: ۱/ ۵۷۹.
[2] کشف الباري: ۱/ ۵۷۹.
[3] کشف الباري: ۱/ ۳۲۶.
[4] کشف الباري: ۲/۲۹۱/۱، ۴۲۶.
[5] کتاب فرض الخمس، رقم: ۲۹۲۶.

Maktaba Tul Ishaat.com

او د ابوبکر منشاء داده،چې د رسول الله ﷺقرابت ما ته د خپل قرابت نه زيات ګران دې،ولې د رسول الله ﷺميراث تقسيمول ما د پاره ممکن نهٔ دی،ځکه چې پخپله رسول الله ﷺددې اجازت نهٔ دې ورکړې.(١)

٣٥٠٩ (٢) أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ وَاقِدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ -رضى الله عنهم- قَالَ ارْقُبُوا مُحَمَّدًا -صلى الله عليه وسلم- فِي أَهْلِ بَيْتِهِ.[٣٥٤١]

رجال الحديث

عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ: دا عبد الله بن عبد الوهاب الحجبى البصرى دې،ددهٔ احوال په کتاب العلم،باب "ليبلغ العلمَ الشاهد الغائب" کښې تېر شوی دی.(٣)

خَالِدٌ: دا خالد بن الحارث بن عبيد دې،ددهٔ احوال د کتاب الصلاة،باب "فضل استقبال القبلة" لاندې تېر شوی دی.

شُعْبَةُ: دا شعبة بن الحجاج واسطى بصرى دې،ددهٔ احوال د کتاب الإيمان،باب "المسلم من سلِم المسلمون من لسانه ويده" لاندې تېر شوی دی.(٤)

وَاقِدٍ: دا واقد بن محمد بن زيد بن عبد الله بن عمر دې،ددهٔ او ددهٔ د پلار حالات د کتاب الإيمان، باب "فإن تابوا وأقاموا الصلاة آتوا الزكوة فخلوا سبيلهم" لاندې تېر شوی دی.(٥)

قوله: ارْقُبُوا مُحَمَّدًا:(٦) حافظ ابن حجر رحمه الله ددې روايت لاندې فرمائی:

"يخاطب بذلك الناس ويوصيهم به والمراقبة للشئ المحافظة عليه،يقول: احفظوه فيهم فلا تؤذوهم ولا تسيئوا إليهم".(٧)

---

١) فتح البارى:٩٨/٩.

٢) الحديث أخرجه البخارى أيضًا فى صحيحه(٥٧٦/٢).فى كتاب المغازى،حديث بنى النضير:٤٠٣٦.وفى المغازى،باب غزوة خيبر،رقم:٤٢٤٠.وأخرجه مسلم فى صحيحه(٩٢/٢).فى كتاب الجهاد والسير،باب قول النبى لانورث ماتركنا فهوصدقة:٤٦٧٩.وأخرجه أحمد فى مسنده،مسند أبى بكر:٥٥.وابن حبان فى صحيحه، باب الغنائم وقسمتها،رقم:٤٨٢٣.والبيهقى فى سننه الكبرٰى،باب بيان مصرف أربعة اخماس: ١٣١١١.

٣) كشف البارى:٣٨/٤.

٤) كشف البارى:٦٤٨/١.

٥) كشف البارى:٣٥/٢.

٦) الحديث أخرجه البخارى ايضاً فى مناقب الحسن والحسين،رقم:٣٧٥١.والبيهقى فى شعب الإيمان، رقم الحديث:١٤٩١.وابن أبى شيبة فى مصنفه،رقم الحديث:٣٢٨٠٣.

٧) فتح البارى:٩٩/٩.

Maktaba-Tul Ishaat.com

د مراقبي معنى ده خيال ساتل او لحاظ ساتل، يعنى حضرت ابوبكر رضي الله عنه خلق مخاطب كولو سره او هغوى ته د اهل بيتو په حقله وصيت كولو سره فرمائى، چې د دوى په حوالې سره د رسول الله ﷺ مقام او مرتبه او د دوى د حقوقو خيال اوساتئ، ځكه چې دوى ته د رسول الله ﷺ د قرابت دارئ په وجه اهميت حاصل دې، نو چرته د دوى په احترام كښې كمې كولو سره او د دوى تنقيص او بې ادبې كولو سره تاسو رسول الله ﷺ خفه نهٔ كړئ.

اهل بيت څوك دى؟: علامه عينى رحمه الله فرمائى:

"وأهل بيته هم فاطمة والحسن والحسين لانه ﷺ لف عليهم كساءًا وقال هؤلاء أهل بيتي، أوهم مع أزواجه لإنه هو المتبادر إلى الذهن عند الإطلاق".[1]

د رسول الله ﷺ اهل بيت فاطمه، حسن او حسين دى، ځكه چې مشهور روايت دې، چې رسول الله ﷺ دوى جمع كړل، بيا ئې په دوى باندې يو څادر خور كړو، او وې فرمائيل، دا زما اهل بيت دى.

يا بيا فاطمه حسن او حسين هم او د هغوى ﷺ بيبيانې رضي الله عنهن هم اهل بيت دى، ځكه چې د اهل بيتو نه متبادر هم دغه دې، چې د هغوى ﷺ كور والا، يعنى بيبيانې، او د دوى اولاد ټول مراد وى.

حقيقت دا دې چې په احاديث مباركو كښې په دواړو باندې ځائې په ځائې د اهل بيت اطلاق شوې دې.

په صحيح بخارى كښې د واقعهٔ افك په ضمن كښې د حضرت عائشې رضي الله عنها په حقله د رسول الله ﷺ دا الفاظ منقول دى:

"من يعذرنى من رجل بلغني أذاه فى أهل بيتى".[2]

او په مناقبو كښې د حضرت فاطمې رضي الله عنها په حقله ارشاد دې:

"إنك أول أهل بيتى لحاقابى".[3]

او د صحيح مسلم په يو روايت كښې د حضرت حصين بن سبره د حضرت زيد بن ارقم نه دا پوښتنه مذكور ده. "مَن أهل بيته يا زيد، أليس نساءه من أهل بيته؟" د هغوى ﷺ اهل بيت څوك دى. آيا د هغوى ﷺ بيبيانې د هغوى ﷺ د اهل بيتو نهٔ دى؟

او زيد د هغې جواب وركوى. "نساءه من اهل بيته".[4]

د هغوى ﷺ بيبيانې د هغوى ﷺ په اهل بيتو كښې دى.

[1] عمدة القارى: ١٦، ٢٢٣
[2] صحيح البخارى، كتاب الشهادات، باب إذا عدّل رجل رجلاً فقال لا نعلم إلا خيراً، رقم: ٢٦٣٧
[3] كتاب المناقب، باب علامات النبوة فى الإسلام: ٣٦٢٤
[4] مسلم، فضائل على، رقم: ٢٤٠٨

Maktaba Tul Ishaat.com

۳۵۱۰[1] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ « فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي ، فَمَنْ أَغْضَبَهَا أَغْضَبَنِي ». [ر: ۸۸۴]

رجال الحديث

أَبُو الْوَلِيدِ: دا ابو الوليد هشام بن عبد الملك الباهلى الطيالسى دې، ددۀ احوال په كتاب العلم، باب "اثم من كذب على النبي" كښې تير شوى دى.[2]

ابنُ عُيَينَةَ: دا مشهور محدث سفيان بن عيينه الكوفى دې، ددۀ احوال د كتاب العلم، باب "قول المحدث حدثنا أو أخبرنا أو أنبأنا" لاندې تير شوى دى.[3]

عَمرِو بنِ دِينَارٍ: دا عمرو بن دينار المكى الجمحى دې، ددۀ احوال د كتاب العلم، باب "كتابة العلم" لاندې تير شوى دى.[4]

ابنِ أَبِى مُلَيكَةَ: دا ابوبكر عبد الله بن عبيد الله بن أبى مليكۀ دې، ددۀ احوال د كتاب الإيمان، باب "خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهو لا يشعر" لاندې تير شوى دى.[5]

المِسوَرِ بنِ مَخرَمَةَ: ددۀ احوال د كتاب الوضوء، باب "استعمال فضل وضوء الناس" لاندې تير شوى دى.[6]

د حضرت فاطمې رضي الله عنها د زړۀ له خاطره رسول الله ﷺ حضرت على رضي الله عنه د دويمې نكاح نه منع كړو: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي........ دا په اصل كښې د يو اُورد حديث ټكړه ده، او په دې حديث

---

[1]) الحديث أخرجه البخارى أيضاً في صحيحه، ذكر أصهار النبي ﷺ منهم أبو العاص بن الربيع: ۳۷۲۹، وفي باب مناقب فاطمة رضي الله عنها (۳۷۶۷)، وفي باب ذب الرجل عن ابنته في الغيرة والإنصاف، كتاب النكاح (۵۲۳۰)، وأخرجه مسلم في صحيحه، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل فاطمة بنت النبي، رقم (۶۳۰۸)، و أبوداؤد في سننه في كتاب النكاح، باب ما يكره أن يجمع بينهن من النساء بلفظ إنما ابنتي بضعة مني: رقم (۲۰۷۱)، والترمذي في جامعه في كتاب المناقب، باب ما جاء في فضل فاطمة، رقم (۳۸۶۹)، والنسائي في سننه الكبرى (۸۴۶۵،۷۳۱۲)، وابن ماجه في سننه في كتاب النكاح، باب الغيرة، رقم (۱۹۹۸)، واحمد في مسنده، حديث عبد الله بن زبير (۱۶۱۶۸)، وابن حبان في صحيحه (۱۵، ۴۰۶)\

[2]) كشف البارى: ۴، ۱۵۹\

[3]) كشف البارى: ۳، ۱۰۲\

[4]) كشف البارى: ۴، ۳۰۹\

[5]) كشف البارى: ۲، ۵۴۸\

[6]) كشف البارى: ۲، ۵۴۸\

Maktaba Tul Ishaat.com

كنبې د هغې بيان په دې توګه مذكور دې، چې حضرت علي رضي الله عنه د ابوجهل لور ته د نكاح پيغام وركړو، چې د هغې متعلق حضرت فاطمې رضي الله عنها ته معلومه شوه، او هغې رسول الله ﷺ ته راتلو سره اووئيل، چې د خلقو خيال دادې، چې تاسو د خپلو لوريانو په حقله نۀ غصه كيږئ، نو على بن أبى طالب كنبې دا جرأت پيدا شو، چې هغه زما د پاسه د ابوجهل لور په نكاح اخلى، په دې باندې رسول الله ﷺ راتلو سره خطبه اووئيله، او بيا ئې اوفرمائيل، چې فاطمه زما يوه ټكړه ده، او په كومه خبره چې هغه خفه كيږى، په هغې زۀ هم خفه كيږم، نو د الله تعالى د رسول لور او د الله تعالى د دښمن لور يو سړى سره نۀ شى جمع كيدې.(١)

دويم ځائې كنبې ئې اوفرمائيل، كۀ على هغې سره نكاح كول غواړى، نو فاطمې ته دې طلاق وركړى.(٢)

٣٥١١(٣) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ - رضى الله عنها - قَالَتْ دَعَا النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَاطِمَةَ ابْنَتَهُ فِي شَكْوَاهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهَا، فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَبَكَتْ، ثُمَّ دَعَاهَا فَسَارَّهَا فَضَحِكَتْ، قَالَتْ فَسَأَلْتُهَا عَنْ ذَلِكَ. فَقَالَتْ سَارَّنِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ يُقْبَضُ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَبَكَيْتُ، ثُمَّ سَارَّنِي فَأَخْبَرَنِي أَنِّي أَوَّلُ أَهْلِ بَيْتِهِ أَتْبَعُهُ فَضَحِكْتُ. [ر: ٣٤٢٦]

رجال الحديث

يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ: دا يحيى بن قزعة القرشى المكى دې، ددۀ احوال تير شوى دى.(٤)

إبراهيم بنُ سَعد: دا إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف دې، ددۀ مختصر حالات د كتاب الإيمان، باب "تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال" كنبې(٥) او كتاب العلم، باب "ما ذكر فى ذهاب موسى فى البحر إلى الخضر" لاندې په ځۀ تفصيل سره ذكر شوى دى.(٦)

عُروَة: دا عروة بن زبير دې، ددۀ احوال د كتاب الإيمان، باب "أحب الدين إلى الله أدومه" لاندې تير شوى دى.(٧)

په نسخو كنبې فرق: دا دواړه روايتونه (فاطمة سيدة نساء أهل الجنة.....او فاطمة بضعة منى)

---

(١) صحيح البخارى، كتاب فضائل أصحاب النبى، باب ذكر أصهار النبى، رقم: ٣٧٢٩
(٢) جامع الترمذى، كتاب المناقب، باب ما جاء فى فضل فاطمة، رقم: ٣٨٦٧
(٣) الحديث سبق تخريجه فى المناقب، باب علامات النبوة فى الإسلام، رقم: ٣٦٢٣
(٤) كتاب الأذان، باب صلاة النساء خلف الرجال، رقم: ٨٧٠
(٥) كشف البارى: ٢، ١٢٠
(٦) كشف البارى: ٤، ٣٣٣
(٧) كشف البار: ٢، ٤٣٦

Maktaba Tul Ishaat.com

ابوذر په نسخه کښې نشته، او د نورو په نسخو کښې شته، او د نسفی په روایت کښې هم نشته، او ددې وجه دا کیدې شی، چې دا حدیث په دې اسناد او متن سره په کتاب المناقب، باب علامات النبوة فی الإسلام او همدغه شان په کتاب المغازی کښې راغلې دې.[1]

علامه عینی رحمه الله فرمائی، د ابوذر او نسفی په روایت کښې دلته دا روایت په دې وجه نشته، چې په علامات النبوة کښې په تفصیل سره د راتلو نه ورستو دلته ددې بغیر د څۀ فائدې او اضافې نه ذکر کولو خالص تکرار دې.[2]

قسطلانی هم په دې بناء باندې دلته ددې روایت اسقاط د اثبات نه زیات راجح او اولی وئیلی دی.[3]

۱۳-باب: مَنَاقِبِ الزُّبَيْرِبْنُ الْعَوَّامِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هُوَحَوَارِيّ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - [ر: ۴۳۸۸]، وَسُمِّيَ الْحَوَارِيُّونَ لِبَيَاضِ ثِيَابِهِمْ.

د ابوذر په نسخه کښې دلته د "باب" لفظ نشته، په دې وجه به مناقب مرفوع وی، او د نورو له مخې د "باب" د اضافت د وجهې مجرور دې.

زبیر بن العوام رضی الله عنه : زبیر بن العوام رضی الله عنه مشهور صحابی دې، چې په عشره مبشره کښې هم شمیر دې.

په بدر او نورو غزواتو کښې شریك شوې دې، صاحب الهجرتین دې، خصوصًا په غزوۀ یرموك کښې ئې شرکت اوکړو، د مصر په فتح کښې د حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه سره شریك شو. په جنګ جمل کښې ئې هم د حضرت عائشې رضی الله عنها په ملګرتیا کښې برخه واخسته. او په جمادی الاولی ۳۶ هجرې کښې د جنګ جمل نه په بیرته راتلو کښې د بصرې په سیمه وادئ السباع کښې قتل کړې شو.

وائی چې دې عمرو بن جرموز قتل کړو، حضرت زبیر بن العوام د رسول الله ﷺ د پپو (عمه) خوې وو، د دوی مور حضرت صفیه رضی الله عنها بنت عبد المطلب وه، چې هغې اسلام قبول کړو، او هجرت ئې هم اوفرمائیلو. د یو قول مطابق حضرت زبیر رضی الله عنه د پنځلسو کالو په عمر کښې اسلام قبول کړو، او د یو قول مطابق د شپاړسو کالو په عمر کښې، او یو قول په کښې د اتو کالو هم دې، ددۀ سلسله د نسب داسې ده:

زبیر بن العوام بن خویلد بن أسد بن عبد العزی بن قصی بن کلاب بن مرة ابن کعب بن لؤی، په نسب کښې رسول الله ﷺ سره په قصی کښې ملاویږی، او تر قصی پورې د دواړو د نیکونو شمیر هم

[1] اوګورئ باب علامات النبوة(۳۶۲۳)او مغازی(۴۴۳۳)، همدغه شان فتح الباری: ۹، ۱۹۹.

[2] عمدة القاری: ۱۶، ۱۲۲۳.

[3] إرشاد الساری: ۸، ۱۲۱۱.

Maktaba Tul Ishaat.com

برابر دي، د هغوی کنیت ابو عبد الله دې، او نسبت ئې اسد اړخ ته أسدی دې.[1]

قوله: وقال ابن عباس.......: دا تعلیق امام بخاری په کتاب التفسیر کښې موصولاً ذکر کړې دې، چې د هغې الفاظ دا دی: "أما أبوه فحواری النبی ﷺ یرید الزبیر".[2]

ددې حدیث نورې طریقې هم شته، چې په هغې کښې یوه طریقه د زبیر بن بکار هم ده، چې د هغې الفاظ دا دی: "حواري من الرجال الزبیر ومن النساء عائشة".

ددې رجال ثقه دی، ولې روایت مرسل دې.[3]

قوله: وسمی الحواریون: د حواری جمع حواریون ده، او په قرآن کریم کښې د حضرت عیسیٰ علیه السلام حواریینو ذکر دې،[4] امام بخاری رحمه الله د خپل عادت موافق په قرآن کریم کښې ددې ذکر شوې لفظ معنیٰ او وجهٔ تسمیه بیانوی، او وائی، حواری د لفظ "حور" نه دې، چې معنیٰ ئې سپین ده، د حضرت عیسیٰ علیه السلام د حواریینو لباس (کالی) به سپین وو، په دې وجه به هغوی ته حواریین وئیلې کیدل، دا روایت د ابن عباس رضی الله عنه نه ابن أبی حاتم د سعید بن جبیر په طریقې سره موصولاً نقل کړې دې.[5]

د "حواری" په معنیٰ کښې اقوال: علامه عینی رحمه الله فرمائی:

"قال أبو أرطاة كانوا قصارين سموا بذلك لأنهم كانوا يحورون الثياب أی يبيضونها".[6]

یعنی حواریان دهوبیان وو، او هغوی ته حواریان په دې وجه وئیلې شوی دی، چې هغوی به لباس (کالی) صفا او سپین جوړ کړل، د حوّر الثیاب معنیٰ ده، "یبیّضها" کپړه سپینول او صفا کول، او د دهوبی خو کار کپړې سپینول او صفا کول وی.

ضحاك وائی، "سمّوا حواريين لصفاء قلوبهم"، یعنی د زړونو د صفایئ او پاکوالی د وجهې نه په دې نوم سره موسوم کړې شو.

عبد الله بن المبارك وائی: "سمّوا بذلك لأنهم كانوا نورانيين، عليهم أثر العبادة ونورها وبهاءها" د نورانی کیدو په وجه دوی ته حواریین وئیلې شوی دی، یعنی په دوی باندې د عبادت اثر او د هغې نور او د هغې ښکلې والې وو.

یو قول دادې چې حواریین صیادین وو، چې د مهیانو ښکار به ئې کولو، یا "صباغین" یعنی رنګ کونکی وو.

---

[1] فتح الباري:٩/١٠٠، عمدة القاري:١٦/٢٢٣، إرشاد الساري:٨/١٢١١

[2] صحیح البخاری، کتاب التفسیر، باب قوله "ثانی اثنین"، رقم٤٦٦٥

[3] فتح الباري:٩/١٠٠

[4] سورة الصف، آیت: ١٤، (قال الحواریون نحن انصار الله..........)

[5] فتح الباري:٩/١٠٠، وتغليق التعليق:٤/٧٠، مناقب زبير بن العوام

[6] عمدة القاري:١٦/٢٣٤

Maktaba Tul Ishaat.com

د "حوار" اصل د عربو له مخې بياض(سپين)دې، ددې نه "حُور" جمع د "حَوراء" دې، يعنى داسې ښځه چې د هغې د ستركو سپين والې هم ښۀ تيز وى، او تور والې ئې هم ښۀ تور وو، او "دقيق حوارى" ميدې، نششتې او سپينو اُوړو ته وئيلې شى.

ترمذى د سفيان بن عيينه نه نقل كوى، چې د حوارى معنٰى نه ناصر(مدد كونكې).

يو قول د يونس بن حبيب دا نقل كړې شوې دې، چې د حوارى معنٰى ده "خالص".

يو قول دادې، "الحوارى الخليل" يعنى حوارى دوست ته وئيلې شى، يو بل قول دې، "الحوارى الصافى". "حوارى" صافى ته وئيلې شى.

د ضحاك نه دا هم نقل كړې شوې دى، "الحوارى هو الغسّال بالنبطيه". حوارى په نبطى ژبه كښې غسال، غسل وركونكې ته وائى.

قتاده فرمائى: "الحوارى هو الوزير" يا "هو الذى يصلح للخلافة".(١) د حوارى معنٰى ده، وزير يا هغه سړې چې د خلافت صلاحيت لرى.

حضرت زبير ولې "حوارى" اوګرځيدو؟: اُوس پاتې شوه دا خبره چې د حوارى په ذكر كړې شوې معنو كښې چې كومه معنٰى هم واخستې شى، هغه به نورو صحابۇ كښې هم موندلې شى، بيا خاص حضرت زبير د رسول الله ﷺ حوارى ولې اوګرځولې شو، څكه چې ټول صحابۀ كرام رضي الله عنهم د رسول الله ﷺ انصار او مخلصين وو، ددې جواب دادې، چې رسول الله ﷺ دوى ته دا لقب د غزوۀ احزاب په موقع باندې وركړو، كله چې هغوى اوفرمائيل، "من يأتينى بخبر القوم؟" ما ته به د قوم خبر څوك راوړى؟ حضرت زبير اووئيل، زۀ، دا سوال رسول الله ﷺ درې وارې اوكړو، او هم دوى جواب وركړو، زۀ.

او بې شكه دا د زبير بن العوام داسې خصوصيت دې، چې په دغه وخت كښې په بل هيڅ چا كښې نۀ شو موندلې كيدې، په دې وجه دوى رضي الله عنه ته حوارى اوئيلې شو.(٢)

د امت محمديه حواريين: نضر بن شميل وائى:

"الحوارى خاصة الرجل الذى يستعين به فيماينوبه" يعنى حوارى د يو سړې هغه خاص كس ته وئيلې كيږى، چې په هغۀ سره دې په خپلو مشكلاتو كښې مدد اخلى.

او په دې لحاظ سره چې څنګه د عيسىٰ عليه السلام په امت كښې د هغوى خواص وو، همدغه شان د رسول الله ﷺ هم په خپلو صحابۇ كښې خواص وو، چې د هغوى ﷺ چاپېر كړې شوى او د نزدې نه نزدې خلق وو.(٣)

---

١) فتح البارى:٩،١٠٠،عمدة القارى:١٦،٢٢٤،إرشاد السارى:٨،١٢١١

٢) عمدة القارى:١٦،١٢٢٣

٣) عمدة القارى:١٦،١٢٢٤

Maktaba Tul Ishaat.com

علامه عينى رحمه الله د حوارينو متعلق د ثعلبى دا قول نقل كوى:

"كانوا أصفياء عيسى وأولياءه وأنصاره ووزراءه، كانوا اثنى عشر رجلاً واسماءهم: بطرس، يعقوبس، يحنس، اندرايس، فيلبس، ابرثلماء منتا، اتوماس، يعقوب بن حلقايا، تشيمس، فتانيا، يوذس".

حوارِيين د حضرت عيسىٰ عليه السلام چاپېر كړې شوى، د هغوى عليه السلام دوستان، ملګرى او ملاتړ وو، چې د هغوى شمير دولس دې، او د هغوى نومونه دلته مذكور دى.......او د امت محمديه حواريان ابوبكر، عمر، عثمان، على، حمزه، جعفر، ابو عبيدة بن الجراح، عثمان بن مظعون، عبد الرحمٰن بن عوف، سعد بن أبى وقاص، طلحة بن عبيد الله او زبير بن العوام رضى الله عنهم دى، د دوى شمير هم دولس دې، او دا ټول د قريشو نه دى.[1]

۳۵۱۲، ۳۵۱۳[2] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَخْبَرَنِي مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ قَالَ أَصَابَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رُعَافٌ شَدِيدٌ سَنَةَ الرُّعَافِ، حَتَّى حَبَسَهُ عَنِ الْحَجِّ وَأَوْصَى، فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ اسْتَخْلِفْ. قَالَ وَقَالُوهُ قَالَ نَعَمْ. قَالَ وَمَنْ فَسَكَتَ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ آخَرُ- أَحْسِبُهُ الْحَارِثَ- فَقَالَ اسْتَخْلِفْ. فَقَالَ عُثْمَانُ وَقَالُوا فَقَالَ نَعَمْ. قَالَ وَمَنْ هُوَ فَسَكَتَ قَالَ فَلَعَلَّهُمْ قَالُوا الزُّبَيْرَ قَالَ نَعَمْ. قَالَ أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُ لَخَيْرُهُمْ مَا عَلِمْتُ، وَإِنْ كَانَ لأَحَبَّهُمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم-.

رجال الحديث

خَالِدُ بنُ مَخْلَد: دا ابو الهيثم خالد بن مخلد القطوانى البجلى دې، دده احوال په كتاب العلم، باب "طرح الإمام المسئلة على أصحابه ليختبر ما عندهم من العلم" لاندې تير شوى دى.[3]

عَلِيُّ بنُ مُسْهِر: دا ابوالحسن على بن مسهر القرشى الكوفى قاضى الموصل دې، دده احوال تير شوى دى.[4]

هِشَامِ بنِ عُروَة: دا ابو المنذر هشام بن عروة بن الزبير بن العوام دې، دده احوال د كتاب الإيمان، باب "أحب الدين إلى الله أدومه" لاندې تير شوى دى.[5]

---

[1] عمدة القارى: ۱۶/ ۲۲۴
[2] الحديث أخرجه أحمد فى مسنده، مسند عثمان بن عفان، رقم: ۴۵۵، والنسائى فى سننه الكبرىٰ فى المناقب، رقم: ۸۱۵۲۲، والحاكم فى المستدرك، ذكر مناقب حوارى رسول الله، رقم: ۱۵۵۶۰
[3] كشف البارى: ۳/ ۱۳۵
[4] كتاب الحيض، باب مباشرة الحائض، رقم: ۳۰۲/ ۱
[5] كشف البارى: ۲/ ۴۳۲

Maktaba Tul Ishaat.com

اَبِیه: عروة بن الزبیر مراد دې،ددۀ احوال هم د کتاب الإیمان،باب "أحب الدین إلی الله أدومه" لاندې تیر شوی دی.[1]

مَروَانُ بنُ الحَکَم: دا مروان بن الحکم بن أبی العاص بن امیه الاموی المدنی دې،ددۀ احوال هم تیر شوی دی.[2]

قوله: رُعَـافٌ: رُعاف،بضم الراء پوزې ماتیدو ته وئیلې شی،د سنة الرُعاف نه ۳۱هجری مراد ده،رُعاف مرفوع دې،د "أصاب" د پاره د فاعل کیدو په وجه باندې،او عثمان منصوب دې،په ترکیب کښې د مفعول به واقع کیدو په بناء باندې.

د حضرت عثمان رضي الله عنه نه د خلیفه ټاکلو مطالبه: په دې مهلك پوزې ماتیدو کښې خلق مړۀ کیدل. او حضرت عثمان رضي الله عنه امیر المؤمنین وو،نو ویونکی هغوی ته اووئیل،چې تاسو خلیفه مقرر کړئ،او هغۀ د پاره وصیت هم اوکړئ،کۀ ستاسو انتقال اوشی(یعنی وفات شې) نو چې هغه سړې د خلافت ذمه واری تر سره کړی،دلته د دوؤ کسانو حضرت عثمان رضي الله عنه له د راتلو او ددې خبرې د کولو ذکر دې،د اولنی سړی متعلق دومره خبره خو په حدیث کښې مذکور ده، چې د هغۀ تعلق د قریشو سره وو،ولې د هغۀ نوم معلوم نۀ دې،حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: "لم أتف علی اسمه" او د دویم سړی متعلق د راوی الحدیث مروان خیال دې، چې د هغۀ ورور حارث وو،مروان بن الحکم او حارث بن الحکم ورونړه وو.[3]

د زبیر بن العوام رضي الله عنه او عبد الرحمٰن بن عوف رضي الله عنه د خلیفه جوړیدو امید: قَالَ وَقَالُوهُ....... یعنی عثمان رضي الله عنه حارث او هغه دویم ویونکی ته اووئیل،آیا خلقو دا خبره کړې ده، چې زۀ د خلیفه د پاره وصیت اوکړم؟حضرت گنگوهی فرمائی:

"یعنی بذلك أن الناس یطلبون أن أستخلف،أم ذلك قولك وحدك؟"

یعنی خلق دا غواړی،چې زۀ خلیفه مقرر کړم،یا دا ستا خپل قول دې؟[4]

او د مولانا محمد حسن مکی دا الفاظ نقل کړې شوی دی:

"أأنت قلت هذا القول أم قاله سائر الناس".[5]

ویونکی اووئیل،هاؤ!(خلقو)وئیلی دی،بیا حضرت عثمان رضي الله عنه پوښتنه اوکړه،د خلقو څۀ خیال دې،چې د دوی د پاره څوك مناسب دی،چې زۀ د هغۀ دپاره وصیت اوکړم؟ نو کله چې هغه چپ شو،نو حضرت عثمان رضي الله عنه پخپله اووئیل،کیدې شی هغوی د زبیر بن العوام په حق

---

1) کشف الباری:۲،۴۳۶\۱
2) کتاب الأذان،باب القراءة فی المغرب............۱
3) فتح الباری:۹،۱۰۱،وعمدة القاری:۱۶،۲۲۴\۱
4) لامع الدراری:۸،۱۸۲\۱
5) لامع الدراری:۸،۱۸۲\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

کښې وصیت کول غواړې؟ ویونکی اوونیل، هاؤ! د هغوی متعلق وائی.[1]
د رجل آخر نه مراد د راوی الحدیث مروان بن الحکم وروړ حارث مراد دې، دا خبره عمرو بن شبه په "کتاب المدینه" کښې په صراحت سره کړې ده، او حارث سره ئې د ابن الحکم قید هم لګولې دې، هغوی دا هم وئیلی دی، چې حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت وصیت د عبد الرحمن بن عوف د پاره فرمائیلې وو، او دا خبره ئې په خپل کاتب حمران باندې لیکلو سره دا هم وئیلی وو، چې دا په راز کښې اوساته، او چا ته وایه مهٔ، ولې حمران دا خبره عبد الرحمن بن عوف ته بیان کړه، او هغوی په دې باندې حضرت عثمان رضی الله عنه معتوب کړو.
حضرت عثمان رضی الله عنه په حمران کاتب باندې د راز د ښکاره کولو اظهار اوکړو، او هغه ئې د مدینې نه بصرې ته جلا وطن کړو، دلته عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه شپږ میاشتې ورستو وفات شو، یعنی په ۳۲ هجری کښې.[2]
د خلقو د خلیفه د ټاکلو خواهش د حضرت عثمان رضی الله عنه نه د خفګان په وجه نهٔ وو: علامه سیوطی په تاریخ الخلفاء کښې وائی، د حضرت عثمان رضی الله عنه د ولس کاله خلافت په اولنو شپږو کلونو کښې خلق د هغوی نه ډیر زیات خوشاله وو، په دې وجه د خلیفه د ټاکلو خواهش د حضرت عثمان رضی الله عنه نه د خفګان په وجه نهٔ وو، بلکه د رُعاف (یعنی پوزې ماتیدو) په وجه وو.[3]
قوله: إِنَّهُ لَخَيْرُهُمْ مَا عَلِمْتُ: حضرت عثمان رضی الله عنه اوونیل، تر کومې پورې چې زما علم دې، په خدائې قسم هغه خو ددې ټولو نه غوره دې، "ماعلمتُ" کښې یو احتمال خو دا دې، چې دلته "ما" مصدریه ده، او د "ماعلمت" معنٰی ده، "فی علمی". دویم احتمال دا دې، چې "ما" موصوله ده، او د "علمتُ" ضمیر منصوب مقدر دې، چې اسم موصول اړخ ته راجع دې، او "مَاعلمتُ" د مبتداء مقدرې د پاره خبر دې، تقدیر د عبارت داسې دې، "هوالذی علمتُ".
حضرت زبیر رضی الله عنه د نورو صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم نه د افضل ګڼړلو مسئله
اُوس پاتې شوه دا خبره چې حضرت عثمان رضی الله عنه ولې حضرت زبیر رضی الله عنه ته ټولو صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم نه افضل او غوره اوونیل:
"ثم نترك أصحاب رسول الله ﷺ لا نفاضل بينهم".[4]
یعنی د حضرت عثمان رضی الله عنه نه ورستو به مونږ د رسول الله ﷺ صحابهٔ کرام رضی الله عنهم همدغه شان پریښودل، یعنی چا ته به مو هم په بل باندې ترجیح نهٔ ورکوله.
نو ددې جواب دا دې، حضرت ابن عمر رضی الله عنه چې أصحاب رسول الله ﷺ او فرمائیل، په دې

[1]) فتح الباري: ۹؍۱۰۱، وعمدة القاري: ۱۶؍۲۲۴
[2]) فتح الباري: ۹؍۱۰۱
[3]) لامع الدراري: ۸؍۱۸۲، وتاريخ الخلفاء........
[4]) أخرجه البخاري: ۲؍۴۳۰، وابو داوٗد فی سننه(۴۶۲۷)، والترمذی فی سننه: ۲؍۲۹۷

Maktaba Tul Ishaat.com

كښې د "تترك" نه ټول صحابۀ کرام مراد نۀ دی، چې هيڅ يو صحابی به هم هيڅ يو صحابی په بل باندې افضل نۀ ګڼړلو.........همدغه وجه ده، چې د حضرت عثمان رضي الله عنه له مخې حضرت زبير رضي الله عنه د نورو نه غوره دې، نو حضرت عثمان رضي الله عنه د "تترك" د عموم نه خارج شو، او حضرت زبير د "أصحاب رسول الله" د عموم نه خارج شو..............

د حضرت عثمان رضي الله عنه د قول "إنه لخيرهم" نه معلوميږی، چې د ابن عمر رضي الله عنه په قول کښې عموم نشته.(١)

يو دريم جواب علامه ابن حجر عسقلانی ورکړې دې، چې د حضرت ابن عمر رضي الله عنه د قول تعلق د رسول الله ﷺ د ژوند او حيات سره دې، چې د هغوی ﷺ په حيات طيبه کښې به ابوبکر او عمر رضي الله عنهما په صراحت سره د نورو نه غوره وئيلې کيدل، ولې د دوی نه ورستو په نورو صحابۀ کرامو رضي الله عنهم کښې به هيڅ تفاضل نۀ وو، او حضرت عثمان رضي الله عنه چې حضرت زبير رضي الله عنه ته غوره وئيلی دی، دا د رسول الله ﷺ د وصال نه ورستو خبره ده، نو په دواړو کښې هيڅ تعارض نشته.(٢)

ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مطابقت د "أما والذی نفسی بيده......" نه شروع کيږی، چې په هغې کښې حضرت زبير بن العوام د رسول الله ﷺ په نظر کښې د ټولو نه د زيات محبوب کيدو او د حضرت زبير د خليفه جوړولو د پاره د وصيت مشوره ورکونکو نورو صحابۀ کرامو رضي الله عنهم نه د غوره کيدو شهادت دې.(٣)

٣٥١٣(٤) حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ أَخْبَرَنِي أَبِي سَمِعْتُ مَرْوَانَ كُنْتُ عِنْدَ عُثْمَانَ، أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ اسْتَخْلِفْ. قَالَ وَقِيلَ ذَاكَ قَالَ نَعَمْ، الزُّبَيْرُ. قَالَ أَمَا وَاللَّهِ إِنَّكُمْ لَتَعْلَمُونَ أَنَّهُ خَيْرُكُمْ. ثَلاَثًا.

رجال الحديث

عُبَيْدُ بنُ اسمَاعِيلَ: دا عبيد بن اسماعيل الهباری القرشی دې، ددۀ احوال د كتاب الحيض، باب "نقض المرأة شعرها عند غسل المحيض" لاندې تير شوی دی.

أبُو أُسَامَةَ: دا ابو اسامه حماد بن اسامه دې، ددۀ احوال د كتاب العلم، باب "فضل من عِلم وعلّم" لاندې تير شوی دی.(٥)

(١) فتح الباری:٩، ١٠١، وعمدة القاری:١٦، ١٢٢٤
(٢) فتح الباری:٩، ١١٠١
(٣) عمدة القاری:١٦، ١٢٢٤
(٤) الحديث سبق تخريجه فی الحديث:١٣٧١٧
(٥) كشف الباری:٣، ١٤١٤

Maktaba Tul Ishaat.com

هشَام: دا ابو المنذر هشام بن عروة بن الزبير دې، ددهٔ احوال د كتاب الإيمان، باب "أحب الدين إلى الله أدومه" لاندې تير شوى دى.[1]

أبي: د أبي نه عروة بن زبير رضي الله عنهما مراد دې، ددهٔ احوال هم په دغه كتاب الإيمان، باب "أحب الدين إلى الله أدومه" لاندې تير شوى دى.[2]

مروان بن الحكم: دا مروان بن الحكم بن أبى العاص بن اميه الاموى المدنى دې، ددهٔ احوال تير شوى دى.[3]

په دې حديث كښې هم هغه خبرې دويم وارې كړې شوې ده.

٣٥١٤[4] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ - هُوَ ابْنُ أَبِي سَلَمَةَ - عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا، وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ». [ر: ٢٦٩١]

رجال الحديث

مَالكُ بنُ اسمَاعِيلَ: دا مالك بن اسماعيل بن زياد بن درهم الاعنان النهدى الكندى دې، ددهٔ احوال د كتاب الوضوء، باب "الماء الذى يغسل به شعر الإنسان" لاندې تير شوى دى.

عَبْدُ العَزِيزِ: دا عبد العزيز بن عبد الله بن أبى سلمة الماجشون دې، ددهٔ احوال د كتاب العلم، باب "السؤال والفتيا عند رمى الجمار" لاندې تير شوى دى.[5]

مُحَمَّد بْنِ الْمُنْكَدِرِ: دا محمد بن المنكدر بن عبد الله بن الهُدير التيمى المدنى دې، ددهٔ احوال د كتاب الوضوء، باب "صب النبى وضوءه على المغمى عليه" لاندې تير شوى دى.

د حديث تشريح په كتاب الجهاد كښې تيره شوې ده.[6]

٣٥١٥[7] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا {عَبْدُ اللَّهِ} أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ كُنْتُ يَوْمَ الأَحْزَابِ جُعِلْتُ أَنَا وَعُمَرُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ فِي النِّسَاءِ، فَنَظَرْتُ فَإِذَا أَنَا

---

[1] كشف البارى: ٢، ١٤٣٢

[2] كشف البارى: ٢، ١٤٣٦

[3] كتاب الأذان، باب القراءة فى المغرب............١

[4] الحديث سبق تخريجه فى كتاب الجهاد، باب فضل الطليع، رقم: ٢٨٤٦\١

[5] كشف البارى: ٤، ١٥١٨

[6] كشف البارى، كتاب الجهاد، ص: ٣٤٤\١

[7] الحديث أخرجه مسلم فى صحيحه فى فضائل الصحابة، باب من فضائل طلحة والزبير، رقم: ٦٢٤٥، وأحمد فى مسنده، مسند الزبير، رقم: ١٤٢٣\١

Maktaba Tul Ishaat.com

بِالزُّبَيْرِ عَلَى فَرَسِهِ، يَخْتَلِفُ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، فَلَمَّا رَجَعْتُ قُلْتُ يَا أَبَتِ، رَأَيْتُكَ تَخْتَلِفُ. قَالَ أَوَهَلْ رَأَيْتَنِي يَا بُنَيَّ قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «مَنْ يَأْتِ بَنِي قُرَيْظَةَ فَيَأْتِينِي بِخَبَرِهِمْ». فَانْطَلَقْتُ، فَلَمَّا رَجَعْتُ جَمَعَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَبَوَيْهِ فَقَالَ «فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي».

رجال الحدیث

اَحْمَدُ بنُ مُحَمَّد: دا احمد بن محمد ابو العباس مردویه المروزی السمسار دې، څنګه چې عبد الله الحاکمؒ الکلاباذی وئیلی دی، او د دار قطنی له مخې دا ابن شبویه دې، ددهٔ احوال د کتاب الوضؤ، باب "مایقع من النجاسات فی الخمس والماء" لاندې تیر شوی دی.

عَبْدُ الله: دا عبد الله بن المبارک المروزی دې، ددهٔ احوال د کتاب بدء الوحی، الحدیث الخامس لاندې تیر شوی دی۔[1]

د هشام بن عروهٔ او د هغهٔ د پلار د احوالو د پاره وړاندینی روایات اوګورئ۔

عَبْدِ اللهِ بنِ الزُّبَيْرِ: د رسول الله ﷺ صحابی عبد الله بن الزبیر بن العوام رضی الله عنہ مراد دې، ددهٔ احوال د کتاب العلم، باب "إثم من کذب علی النبی" لاندې تیر شوی دی۔[2]

قوله: كُنْتُ يَوْمَ الأَحْزَابِ: عبد الله بن الزبیر فرمائی، د غزوهٔ احزاب په موقع باندې، یعنی په کوم وخت کښې چې قریشو او د هغوی حلیفانو د مسلمانانو محاصره کړې وه، مسلمانان په مدینه منوره کښې محاصره شوې وو، او هغوی د خپل ځان د بچ کولو د پاره خندق کنستې وو، هغه وخت دې (یعنی عبد الله) او عمر بن سلمه چې د رسول الله ﷺ ربیب (پالنه موندنکې) او د حضرت ام سلمه رضی الله عنہا ځوئې وو، په ازواج مطهراتو رضی الله عنہن کښې ساتلې شوې وو.

فی النساء أی بین النساء، او د امام مسلم په روایت کښې د مع النسوة فی أطم حسان الفاظ راغلی دی[3] یا "فی الأطم الذی فیه النسوة"[4] الفاظ دی.

أطم جمع د آطام قلعې او پورته مکان ته وئیلی کیږي۔[5]

قوله: فَنَظَرْتُ فَإِذَا أَنَا بِالزُّبَيْرِ: مسلم د علی بن مسهر روایت نقل کړې دې، چې په هغې کښې دا الفاظ دی:

---

[1] کشف الباری: ١، ٤٦٢

[2] کشف الباری: ٤، ١٦٤

[3] صحیح مسلم، کتاب فضائل الصحابة، باب فضائل طلحة والزبیر، رقم: ٦٢٤٥

[4] صحیح مسلم، کتاب فضائل الصحابة، باب فضائل طلحة والزبیر، رقم: ٦٢٤٦

[5] فتح الباری: ٩، ١٠٢

Maktaba-Tul Ishaat.com

"وكان يطاطئ لي مرة فانظر وأطاطئ له مرة فينظر فكنت أعرف أبي إذا مرّ على فرسه في السلاح إلى بني قريظة".[1]
یعنی کله به عمر بن ابی سلمه ما د پاره سر ښکته کولو، او ما به د قلعې نه بهر کتل، او کله به ما سر ښکته کولو او هغهٔ به بهر کتل، کله چې به زما پلار په آس سور تیریدلو، نو ما به هغهٔ پیژندلو۔

قوله: يَخْتَلِفُ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ: یعنی بنی قریظه ته به تلو راتلو۔ یذهب ویجئ۔[2]
یعنی زبیر بن العوام رضي الله عنه، د رسول الله ﷺ په حکم باندې به یهودو بنی قریظو ته تلو راتلو، او د هغوی متعلق به ئې رسول الله ﷺ ته وئیل، ددې حدیث مضمون په کتاب الجهاد کښې تیر شوی دې[3] او په مغازی کښې به هم راځی[4] او په دواړو ځایونو کښې په دې باندې ضروری بحث شوې دې۔

قوله: مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا: حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله دا الفاظ اسماعیلی اړخ ته منسوب کړی دی، او وئیلی ئې دی، چې د "مرتين أو ثلاثا" الفاظ اسماعیلی د ابو اسامه د روایت نه نقل کړی دی۔[5]
او قسطلانی دا خبره رد کړې ده، او وئیلی ئې دی، چې مونږ خومره هم د اصولو نه خبر یو، په هغه ټولو کښې د "مرتين أو ثلاثا" الفاظ موجود دی، بعضې حضراتو د حافظ ابن حجر رحمه الله دفاع کولو سره وئیلی دی، چې دحافظ مراد دادې، چې اسماعیلی ددې الفاظو "رأيتك تختلف" نه ورستو اضافه نقل کړې ده، او امام بخاری ددې نه وړاندې۔
قسطلانی رحمه الله وائی چې دا (دفاع او دا تاویل) په دې وجه صحیح نهٔ دې، چې حافظ رحمه الله اسماعیلی اړخ ته ددې نسبت د اولنی قول یعنی "يختلف إلى بني قريظة" نه ورستو ذکر کړې دې، نه چې د قول "حتى رأيتك تختلف" نه ورستو۔[6]
په روایت کښې ادارج: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی، امام مسلم بیان کړی دی، چې په دې روایت کښې ادراج دې، ځکه اول هغوی د علی بن مسهر بن هشام په طریقې سره روایت نقل کړې دې، چې إلى بني قريظة پورې دې، بیا هشام (راوی) وائی:
"وأخبرني عبد الله بن عروة عن عبد الله بن الزبير قال: فذكرت ذلك لأبي.........."

[1]) صحيح مسلم، كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل طلحة والزبير، رقم: ٦٢٤٥
[2]) فتح الباري: ١٠٢،٩
[3]) كشف الباري، كتاب الجهاد، ص: ١٣٤١
[4]) كشف الباري، كتاب المغازي، ص: ١٢٩٤
[5]) فتح الباري: ١٠٢،٩، وعمدة القاري: ٢٦٥،١٦
[6]) إرشاد الساري: ٢١٣،٨

Maktaba Tul Ishaat.com

بیا ئې تر آخره پورې دا حدیث ذکر کړې دې۔
دې نه ورستو امام مسلم د ابو اسامه عن هشام په طریقې سره همدغه روایت نقل کړې دې،او په هغې کښې امام مسلم فرمائی:
"فساق الحدیث بمعنی حدیث ابن مسهر فی هذا الإسناد، ولم یذکر عبد الله ابن عروة ولکن أدرج القصة فی حدیث هشام عن أبیه".
یعنی ابو اسامه په دې اسناد همدغه حدیث ذکر کړې دې،چې علی بن مسهر روایت کړې دې، او د **هشام عن أبیه**.......په روایت کښې چې کومه قصه ده،هغه ئې هم لیکلې ده،ولې د **"أخبرنی عبد الله بن عروة"** الفاظ په کښې نشته۔[1]
حافظ صاحب فرمائی،ددې ادراج تائید په دې سره هم کیږی،چې نسائی دا قیصه د **أخبرنا عبد الله عن هشام عن أخیه عبد الله بن عروة عن عبد الله بن الزبیر** په طریقې سره نقل کړې ده۔[2]
د ماشوم د سماع په صحت باندې استدلال: په دې روایت کښې د ماشوم د سماع په صحیح کیدو باندې استدلال کړې شوې دې،د هغهٔ عمر دې د دریؤ څلورو کالو نه کم ولې نهٔ وی، ځکه چې د عبد الله بن الزبیر عمر په دغه ورځو کښې دوه کاله څو میاشتې یا درې کاله او څو میاشتې وو،او ددې دوؤ او دریؤ اختلاف هم په دې وجه دې،چې د عبد الله بن الزبیر د ولادت په تاریخ کښې او د غزوهٔ خندق د واقع کیدو په تاریخ کښې اختلاف دې،نو کهٔ مونږ دا اُوایو،چې د عبد الله بن الزبیر ولادت د هجرت نه په اولنې کال اُوشو،او غزوهٔ خندق په ۵ هجرې کښې واقع شو،نو بیا خو د هغوی عمر څلور کاله او څو میاشتې وو،او کهٔ د هغوی ولادت د هجرت په دویم کال شوی وی،او غزوهٔ خندق په ۴ هجرې کښې شوی وی،نو بیا په دې وخت کښې د هغوی عمر ۲ کاله او څو میاشتې وو۔
او کهٔ مونږ دا اُوایو،چې د هغوی ولادت لږ وړاندې او غزوهٔ خندق لږ ورستو شوې دې،نو بیا به د هغوی عمر درې کاله او څو میاشتې وی،دې دواړو واقعاتو کښې د تاریخ په حوالې سره اقوال مختلف دی۔[3]
حافظ ابن حجر رحمه الله په مغازی کښې په دې باندې تفصیلی خبره کړې ده،او معتمد ئې دا قول گرځولې دې،چې غزوهٔ خندق په ۵ هجری کښې شوې ده۔[4]
په هر حال کښې عبد الله بن الزبیر چې ددې واقعې په حوالې سره څهٔ یاد ساتلې دی،دا قسمه څیزونه یاد ساتل ډیر نا آشنا او عجیبه دی،پاتې شوه د ماشوم د سماع خبره،نو هغه د **کتاب العلم،باب "متی یصح سماع الصغیر"** د لاندې تیره شوې ده۔[5]

---

[1] صحیح مسلم،کتاب فضائل الصحابة،باب فضائل طلحة والزبیر،رقم:۶۲۴۶،۶۲۴۵\۱
[2] فتح الباری:۹،۱۰۲\۱
[3] فتح الباری:۹،۱۰۲\۱
[4] فتح الباری:۹،۱۵۰۰\۱
[5] کشف الباری:۳،۳۷۳

Maktaba Tul Ishaat.com

ایا رسول الله ﷺ حضرت زبیر ته "فداک أبي وأمي" فرمائیلی وو؟: جَمَعَ لِي رَسُولُ اللهِ.........

رسول الله ﷺ "فداه أبي وأمي" د پاره به د "فداك أبي وأمي" الفاظ خو بې شمیره کسانو استعمال کړې وی، ولې د بعضې خوش نصیبو د پاره د هغوی ﷺ د ژبې مبارکې نه دا الفاظ وتلی دی، دلته حضرت زبیر بن العوام رضی الله عنه فرمائی، چې رسول الله ﷺ زما د پاره خپل مور او پلار جمع کړل، او وې فرمائیل، چې هغوی دواړه دې په تا باندې قربان وی، او داسې معلومیږی، چې دا د حضرت زبیر خصوصیت او امتیاز دې، ولې وړاندې د رسول الله ﷺ د ژبې مبارکې نه د حضرت سعد بن أبي وقاص د پاره هم دا الفاظ منقول دی، چې د هغې نه معلومیږی، چې دا د حضرت زبیر خصوصیت نهٔ دې، کهٔ صرف د حضرت زبیر او سعد رضی الله عنهما دواړو په حق کښې هم دا الفاظ منقول وې، نو بیا هم څهٔ مسئله نهٔ وه، ولې د حضرت علی رضی الله عنه نه منقول دی:

"ما سمعت النبي ﷺ يجمع أبويه لأحد غير سعد". (¹)

ما د حضرت سعد نه علاوه چا د پاره هم رسول الله ﷺ خپل مور او پلار جمع کولو سره نهٔ دی اوریدلې.

او یو روایت کښې دا الفاظ دی: "ما رأيت النبي ﷺ يفدّي رجلاً بعد سعد". (²)

ما نهٔ دی لیدلې، چې رسول الله ﷺ د حضرت سعد نه علاوه په یو سړی باندې خپل مور پلار فدا کړی وی.

دې نه معلومیږی، چې رسول الله ﷺ د حضرت سعد بن أبي وقاص رضی الله عنه نه علاوه چا ته هم د "فداك أبي وأمي" الفاظ نهٔ دی فرمائیلې، او دا په دې شان سره د حضرت زبیر رضی الله عنه نه د حضرت سعد رضی الله عنه خصوصیت دې، او د روایت باب نه معلومیږی، چې رسول الله ﷺ دا الفاظ حضرت زبیر رضی الله عنه ته فرمائیلی دی، ددې تعارض په سلسله کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی:

"ويجمع بينهما بأن عليًا رضی الله عنه لم يطلع على ذلك أو مراده بذلك بقيد يوم أحد". (³)

د دواړو روایاتو د جمع صورت دادې، چې حضرت علی رضی الله عنه ته معلومه نهٔ وه، چې رسول الله ﷺ دا الفاظ (د حضرت سعد نه علاوه) د بل چا د پاره هم استعمال کړی دی، او یا ددې مطلب دادې، چې د غزوهٔ أحد په موقع باندې رسول الله ﷺ دا الفاظ د بل چا د پاره نهٔ دی استعمال فرمائیلې، مطلقًا نفی مراد نهٔ ده.

څنګه چې د حضرت علی رضی الله عنه د یو بل روایت د الفاظو نه معلومیږی، هغوی فرمائی: "ما سمعتُ النبي ﷺ جمع أبويه لأحد إلا لسعد بن مالك فإني سمعتُ يقول يوم أحد: يا سعد! ارم فداك أبي وأمي". (⁴)

---

¹) کتاب المغازی، باب غزوة أحد، رقم: ٤٠٥٨\١

²) کتاب الجهاد، باب المجن ومن يترس صاحبه..........رقم: ٢٩٠٥\١

³) فتح الباری: ٩، ١٠٥\١

⁴) کتاب المغازی، باب غزوة أحد، رقم: ٤٠٥٩\١

Maktaba Tul Ishaat.com

يعنې ما نۀ دې اؤريدلې چې رسول الله ﷺ خپل والدين د چا د پاره جمع کړې وی، ما سواء د سعد بن مالك نه، د احد په ورځ باندې ما اؤريدل چې رسول الله ﷺ فرمائيل، سعده ! غشی اُوله، زما مور پلار دې په تا قربان وی.

٣٥١٦ (١) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ أَصْحَابَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالُوا لِلزُّبَيْرِ يَوْمَ الْيَرْمُوكِ أَلاَ تَشُدُّ فَنَشُدَّ مَعَكَ فَحَمَلَ عَلَيْهِمْ، فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ، بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ. قَالَ عُرْوَةُ فَكُنْتُ أُدْخِلُ أَصَابِعِي فِي تِلْكَ الضَّرَبَاتِ أَلْعَبُ وَأَنَا صَغِيرٌ. [٣٧٥٥ ، ٣٧٥٦]

رجال الحديث

عَلِيُّ بنُ حَفْصٍ: دا ابو الحسن علی بن حفص المروزی الخراسانی دې، ددۀ احوال د كتاب الجهاد، باب "من احتبس فرسا" لاندې تير شوی دی.(٢)

ابنُ المُبَارَك: دا عبد الله بن المبارك المروزی دې، ددۀ احوال د كتاب بدء الوحی، الحديث الخامس لاندې تير شوی دی.(٣)

هِشَام: د هشام بن عروة او د هغۀ د پلار احوال تير شوی دی.(٤)

غزوه يرموک: أَصْحَابَ النَّبِيِّ قَالُوا.........يَرموك (بفتح الياء وسكون الراء وضم الميم) په شام كښې د يو ځائې نوم دې، او هلته د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت په اولنی وخت كښې د مسلمانانو او روميانو په مينځ كښې يو سخت جنګ شوې وو، چې هغه د غزوۀ يرموك په نامې سره يادولې شی، په دې كښې د مسلمانانو شمير ۴۵ زره يا ۳۶ زره او د روميانو شمير ۷ لاكهٔ وو، او د عرب غسان ۶۰ زره كسان هم د جبله بن الايهم سره وو، په دې غزوه كښې مسلمانانو ته فتح اوشوه، په مسلمانانو كښې څلور زره كسان شهيدان شو، او په روميانو كښې يو لاكهٔ پنځه زره كسان قتل كړې شو، او څلويښت زره په كښې بنديان كړې شو.(٥)

عروه بن الزبير فرمائی، په دې غزوه كښې شركت كونكو صحابهٔ كرامو رضی الله عنهم حضرت زبير بن العوام رضی الله عنه ته اووئيل. چې تۀ په دښمنانو باندې حملې كولو د پاره نۀ وړاندې كيږې؟ چې مونږه هم حمله اوكړو.

---

(١) الحديث أخرجه البخاری أيضًا فی صحيحه(٥٨١،٢)،فی كتاب المغازی،باب قتل أبی جهل، رقم: ٣٩٧٣،٣٩٧٥، ومسلم فی صحيحه(٢٨١،٢)،فی فضائل الصحابة،باب فی فضل سعد بن أبی وقاص، رقم:٦٢٤٢.

(٢) كشف الباری،كتاب الجهاد،ص:١٣٧١

(٣) كشف الباری:١٤٦٢،١

(٤) اوګورئ كشف الباری:١٤٣٦،٤٣٢،٢

(٥) فتح الباری:١٠٢،٩،وإرشاد الساری:١٢١٤،٨

Maktaba-Tul-Ishaat.com

قوله: فَحَمَلَ عَلَيْهِمْ: زبیر دا اؤریدو سره په هغوی حمله اوکړه، د صحیح بخاری په متداول نسخو کښې هم دغه عبارت دې، او حافظ ابن حجر رحمه الله د "ألا تشدّ" جمله ذکر کولو سره ددې په جواب کښې د حضرت زبیر دا جمله نقل کړې ده، "إن شددتُ كذبتم" که زهٔ حمله اوکړم، نو تاسو به د وعدې خلاف اوکړئ، او حمله به اونهٔ کړئ، د کذب اطلاق اهل حجاز په هر خلاف واقعه کار باندې کوی، نو وعده خلافی هم په کذب کښې داخله شوه [۱]، د مغازی په روایت کښې دا جمله (إن شددتُ كذبتم) هم ده، [۲]

حافظ صاحب په دې زائدې جملې (یعنی د "إن شددتُ كذبتم) باندې د متن په شان (سُرخی) لګولو سره تشریح کړې ده، ددې نه دا معلومیږی، چې هغهٔ سره په موجوده نسخه کښې دا د حدیث برخه یعنی متن دې.

فضربوه....... ددې حملې نه ورستو رومیانو په حضرت زبیر (رضی الله عنه) باندې دوه ګذارونه (ضربونه) اوکړل، چې د هغې په مینځ کښې هغهٔ "ګذار (ضرب)" وو، کوم چې په بدر کښې حضرت زبیر باندې لګیدلې وو، او بیا دې لویو لویو نښو سره عروه وائې "ما به لوبې کولې"

قوله: ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ.........: دلته د ګذارونو (ضرباتو) په حقله هم اختلاف دې، د باب په روایت کښې خو دا مذکور دی، چې دوه ګذاره (یعنی ضربین) په یرموک کښې لګیدلې وو، او یو په بدر کښې، او په کتاب المغازی کښې دا هم مذکور دی، او په یو روایت کښې ددې په خلاف هم مذکور دی، او هلته (په مغازی کښې) په دې باندې تفصیلی کلام هم شوې دې [۳]

۱۴-باب: ذِكْرِ مَنَاقِبِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ رضي الله عنه

وَقَالَ عُمَرُ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- وَهُوَ عَنْهُ رَاضٍ. [ر: ۳۴۹۷]

طلحة بن عبيد الله: ابن حجر عسقلانی رحمه الله فرمائی، د دوی نوم طلحه، کنیت ابو محمد، د پلار نوم عبید الله او سلسلهٔ نسب ئې داسې ده:

طلحة بن عبيد الله بن عثمان بن عمرو بن كعب بن سعد بن تيم بن مرة بن كعب، په مره بن کعب باندې ئې رسول الله ﷺ سره سلسلهٔ نسب ملاویږی، او ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره په تیم بن مره کښې ملاویږی، د دوی د مور نوم صعبة بنت الحضرمی دې، چې د علاء بن الحضرمی خور ده، او اسلام ئې قبول کړې وو، او هجرت ئې هم کړې وو، د خوی (د مرګ) نه ورستو تر څهٔ وخته

---

[۱]) فتح الباري: ۹.۲.۱۱۰

[۲]) اوګورئ: حدیث: ۳۹۷۵

[۳]) اوګورئ کشف الباری، کتاب المغازی، باب قتل أبی جهل، ص: ۱۱۱۵

Maktaba Tul Ishaat.com

پورې ژوندئ وه.([1])
او علامه قسطلانی د دوی سلسلهٔ نسب داسې بیان کړې ده:

طلحة بن عبيد الله بن عثمان بن عمرو بن كعب بن سعد بن تيم بن مرة بن كعب او وائی، او د دوی سلسلهٔ نسب رسول الله ﷺ سره په مره بن کعب کښې ملاویږی، او ابو بکر سره په کعب بن سعد بن تیم کښې........([2])

د قسطلانی او عسقلانی په مینځ کښې یو بل فرق دادې، چې قسطلانی د "عاشت بعد ابنها قليلاً" الفاظ ذکر کړې دی، یعنی د طلحه مور د دهٔ د وفات نه ورستو ترڅهٔ وخته پورې ژوندې وه، او ابن حجر د "بعد أبيها قليلاً" الفاظ وئیلی دی، یعنی د طلحه مور د خپل پلار د وفات نه ورستو تر څهٔ وخته پورې ژوندئ وه، خو اول صحیح معلومیږی.
طلحه ته طلحة الخير او طلحة الجود هم وئیلی شی([3]) د خیر او سخاوت غښتې یا وګې (مجموعه)
طبرانی د ابن عساکر په طریقې سره دا روایت نقل کوی:

"أسلمت أم أبي بكر وأم عثمان وأم طلحة وأم عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنهم.([4]) د ابو بکر، عثمان، طلحه او عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنهم موریانو اسلام قبول کړې وو.

د حضرت طلحه رضي الله عنه خصوصيات او د وفات ذکر: علامه عینی رحمه الله د حضرت طلحه رضي الله عنه خصوصیات او امتیازات ذکر کولو سره فرمائی:

"هو أحد العشرة المشهود لهم بالجنة، وأحد الثمانية الذين سبقوا إلى الإسلام، وأحد الخمسة الذين أسلموا على يدى أبي بكر الصديق وأحد الستة أصحاب الشورى الذين توفى رسول الله ﷺ وهو عنهم راض".([5])
هغوی رضي الله عنه په هغه لسو کسانو کښې یو دې، چا ته چې د جنت خوشخبری ورکړې شوې ده، په هغه اتو کسانو کښې یو دې چا چې د ټولو نه اول اسلام قبول کړو، په هغه پنځو کسانو کښې یو دې، چا چې د حضرت ابو بکر رضي الله عنه په لاس باندې اسلام قبول کړو، او د شورئ په هغه شپږو کسانو کښې یو دې، د چا نه چې رسول الله ﷺ د دنیا نه تلو په وخت کښې راضی وو.
حضرت طلحه رضي الله عنه د جنګ جمل په موقع باندې قتل کړې شو، دا د ۳۶ هجری خبره ده، او په دې وخت کښې د هغه عمر څومره وو، په هغې کښې د ۵۸ کالو نه تر ۷۵ کالو پورې مختلف اقوال دی، په جنګ جمل کښې په غشی لګیدو سره دې شهید شو، دا په مختلفو طریقو سره

[1]) فتح الباری: ۹.۱۰۳\۱
[2]) إرشاد الساری: ۸.۱۲۱٤\۱
[3]) إرشاد الساری: ۸.۱۲۱٤\۱
[4]) المعجم الكبير للطبراني: ۱.۵۲، نسبة أبي بكر واسمه، المستدرک علی الصحیحین، ذکر مناقب طلحة بن عبيد الله التيمي، رقم: ۵۵۷٤\۱
[5]) عمدة القاری: ۱۶.۲۲۶\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

مروى دي، چې مروان بن الحكم دې شهيد كړې دې، د دوى په كونډئ كښې غشى اولګيدو، او ډيره زياته وينه بهيدو سره د دوى موت واقع شو، په دې ورځ د ټولو نه اول شهيد كيدونكې سړې هم دى دې.[1]

كله چې حضرت على رضي الله عنه ته د دوى د مرګ خبر اوشو، نو ډير زيات ئې اوژړل، تر دې پورې چې ګيره مباركه ئې په اوښكو لمده شوه، او وې فرمائيل:

"إني لأرجو أن أكون أنا وأنت ممن قال الله تعالى فيهم، "ونزعنا ما فى صدورهم من غلّ اخوانًا على سُرُرٍ متقابلين"." [2]

عجيبه خبره داده، چې د دوى تعلق په دې جنګ كښې د حضرت على رضي الله عنه سره وو، او د حضرت زبير رضي الله عنه تعلق د حضرت عائشې رضي الله عنها سره وو، هغوى هم جنګ پريښودو او واپس راتلو كښې شهيد كړې شو، او كله چې د هغوى قاتل عمرو بن جرموز د حضرت على رضي الله عنه د خوشالولو د پاره هغوى ته راغې، نو حضرت على رضي الله عنه ورته اووئيل تهٔ جهنمى ئې.[3] ښكاره خبره ده دواړه د عشره مبشره نه دى، نو ددهٔ قاتل څنګه جنتى كيدې شى.

قوله: وقال عمر: توفى النبى .....: په باب قصة البيعة كښې موصولاً تير شوې دې، كله چې حضرت عمر رضي الله عنه د شپږو كسانو نامې اخستلو سره اوفرمائيل، "هؤلاء النفر أو الرهط الذين توفى رسول الله ﷺ وهو عنهم راض". [4]

٣٥١٧[5] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ لَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْضِ تِلْكَ الأَيَّامِ الَّتِي قَاتَلَ فِيهِنَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم - غَيْرُ طَلْحَةَ وَسَعْدٍ. عَنْ حَدِيثِهِمَا. [٣٨٣٤]

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بنُ أبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ: دا محمد بن أبى بكر بن على بن عطاء المقدمى دې، ددهٔ احوال د كتاب الصلاة، باب "المساجد التى على طرق المدينة........" لاندې تير شوى دى.

مُعْتَمِرٌ: دا معتمر بن سليمان بن طرفان التيمى البصرى دې، ددهٔ احوال د كتاب العلم، باب "من خص بالعلم قومًا دون قوم" لاندې تير شوى دى.[6]

[1]) فتح البارى:٩،١٠٣، وعمدة القارى:١٦،٢٢٦

[2]) إرشاد السارى:٨،٢١٤

[3]) فتح البارى:٩،١٠٣

[4]) صحيح البخارى، باب قصة البيعة، رقم: ٣٧٠٠

[5]) الحديث أخرجه البخارى فى صحيحه:٢،٥٨١، فى كتاب المغازى، باب اذ همت طائفتان، ٤٠٦٠، ٤٠٦١، ومسلم فى صحيحه:٢،٢٨١، فى فضائل الصحابة، باب فضل سعد بن أبى وقاص:٦٢٤٢

[6]) كشف البارى: ٤،٥٩٠

Maktaba Tul Ishaat.com

أَبِيهِ: سليمان بن طرفان التيمي مراد دي، ددهٔ احوال په مذكوره باب كښې تير شوي دي.[1]

أَبِي عُثْمَانَ: دا عبد الرحمٰن بن ملّ ابو عثمان النهدي دې، ددهٔ احوال د كتاب مواقيت الصلاة، باب "الصلاة كفارة" لاندې تير شوي دي.

قوله: بَعْضِ تِلْكَ الأَيَّامِ: ددې نه يوم أحد يا أيام أحد مراد دي، د أُحد په موقع باندې حضرت طلحه، اوسعد اوبعضې نورو صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم په داسې بهادرئ، همت او استقامت سره د مشركينو مقابله اوكړه، چې د هغې مثال نهٔ ملاويږي، په كتاب المغازي كښې ددې تفصيل مذكور دې، كله چې د رسول الله ﷺ د ګير چاپيره نه ټول خلق اخوه ديخوه شو، نو په دغه وخت كښې صرف ابو طلحه (زيد بن سهل انصاري) د هغوي ﷺ د پاره ډهال جوړ شوې ولاړ وو، او په حديث باب كښې د حضرت طلحه او سعد ذكر دې، بلكه په مغازي كښې هم دي چې ټول اخوه ديخوا شوي وو، ولې دا حضرات ولاړ وو.

در اصل په أحد كښې په مختلفو موقعو باندې مختلفو صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم د داسې بهاردئ مظاهره اوكړه، په دې وجه كله د دوي (يعنى طلحه او سعد) ذكر دې، او كله د بعضې نورو صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم ذكر دې، خو حضرت سعد د هغې څو شميرلې شوې حضراتو نه يو دې، چې د چا په استقامت كښې هيڅ فرق نهٔ وو راغلې.[2]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى، د ابو ذر په نسخه كښې د "في تلك الأيام" الفاظ راغلې دي، او د نورو له مخې د "في بعض تلك الأيام" الفاظ راغلې دي، او وې فرمائيل، "وهو أبين، لأن المراد بالبعض يوم أحد".[3]

يعنى د "بعض" په لفظ سره چې كوم روايت دې، هغه زيات واضح دې، ځكه چې د بعض نه به يوم أحد مراد وي، او "تلك الأيام" خو عام دې.

"غيرُ طلحة وسعد" كښې "غير" مرفوع دې، بناء بر فاعليت، او د "قاتَلَ" مفعول المشركين دې.[4]

د ابو ذر په روايت كښې د "الّتى يقاتل فيهن........." الفاظ دي، (په التى سره)، او د نورو له مخې "الّذى يقاتل فيهن.........." (په الذى سره) راغلې دې.[5]

قوله: عَنْ حَدِيثِهِمَا: يعنى أنهما حدثا أبا عثمان بذالك دې دواړو (طلحه او سعد) ابو عثمان ته اووئيل، "مستخرج أبي نعيم وغيره" كښې د عبد الله بن معاذ عن معتمر...... په طريقې سره راغلى

---

[1] كشف البَاري: ۱۵۹۳،۴

[2] اوګورئ صحيح البخاري، كتاب المغازي، باب اذ همت طائفتان..........۱

[3] فتح الباري: ۱۴۵۷،۹

[4] إرشاد الساري: ۱۲۱۵،۸

[5] فتح الباري: ۱۴۵۷،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

دى، "قال سليمان فقلت لأبي عثمان: وما علمك بذلك؟ قال من حديثهما". (١)
سليمان وائى، ما ابو عثمان ته اووئيل، تا ته ددې څنګه پته اولګيده؟ هغوى اووئيل، دا طلحه او سعد بيان کړې دى.

او په يوې بلې طريقې کښې دا الفاظ دى، سليمان وائى، "فقلتُ لأبي عثمان: وما علمك بذلك؟ قال هما أخبراني". (٢) يعنى عثمان اووئيل، هم هغوى دواړو (طلحه او سعد) ما ته اووئيل.

په اُحد کښې صرف د حضرت طلحه او سعد په پاتې کيدو باندې اعتراض او د هغې جواب: د حاکم يو روايت دې، چې د هغې نه معلوميږى، چې رسول الله ﷺ سره په پاتې کيدونکو کښې يو مقداد بن الاسود هم وو، د روايت الفاظ دا دى. عائشه بنت سعد د خپل پلار نه نقل کولو سره وائى:

"جال الناسُ يوم أحد تلك الجولةَ تنحيت فقلت أذود عن نفسي فإما أن أنجوَ وإما أن أستشهد، فإذا رجل محمر وجهه وقد كاد المشركون أن يركبوه فملأ يده من الحصى فرماهم، وإذا بيني وبينه المقداد فأردت أن أساله عن هذا الرجل فقال لي يا سعد رسول الله يدعوك........". (٣)
يعنى خلقو د غزوۀ احد په موقع باندې چې کوم معروف چکر اولګولو، يو اړخ ته کيدو سره ما په خپل زړۀ کښې اووئيل، چې زۀ خپله دفاع کووم، يا خو به بچ شم، او يا به شهيد کړې شم. په دې وخت کښې ما يو سور مخ والا سړې اوليدو، او مشرکين هغۀ لره د خپو لاندې کونکى وو. چې هغۀ يو مټې کانړې راخستلو سره هغوى اړخ ته اُوشيندل........په دې وخت کښې ما اوليدل، چې زما او د هغۀ په مينځ کښې مقداد بن الاسود دې، ما د هغۀ نه د دغه سړې په حقله پوښتنه کول غوښتل، نو هغۀ اووئيل، دا رسول الله ﷺ دې تا ته آواز کوى!
حافظ دا ذکر کړل، ددې يو جواب خو داورکړې شوې دې، چې په کوم وخت کښې حضرت سعد او طلحه موجود وو، په دغه وخت کښې به بل څوك هم نۀ وو، کيدې شى مقداد ددې نه ورستو راغلې وى.
دويم جواب ئې دا ورکړو، چې کيدې شي په بعضې مقاماتو کښې حضرت سعد او طلحه د هغوى ﷺ سره يواځې پاتې کيدونکى کسان وو، او په بعضې نورو مقاماتو کښې د حضرت مقداد په شان نور حضرات هم پاتې شوې وى، امام مسلم وغيره د ثابت عن انس........په طريقې سره روايت نقل کوى هغه وائى:

"أفرد رسول الله ﷺ يوم أحد في سبعة من الأنصار ورجلين من قريش". (٤)

---

(١) فتح البارى: ٩. ٤. ١١٠
(٢) فتح البارى: ٩. ٤. ١١٠
(٣) المستدرك على الصحيحين، كتاب المغازى والسرايا، رقم: ٤٣١٤
(٤) مسند احمد مسند عبد الله بن مسعود، رقم: ٤٤١٤، مطبوعة الرسالة، السنن الكبرى للبيهقى. رقم: ١٧٩١٨. باب مَن تبرع بالتعرض للقتل

Maktaba Tul Ishaat.com

یعنی د احد په ورځ باندې رسول اللهﷺ د ووۀ انصارو او دوؤ قریشو سره یواځې پاتې شوې وو.
او د قریشو د دوؤ کسانو نه سعد او طلحه مراد دی،ددې نه دا هم معلومه شوه،چې د سعد او طلحه انفرادیت او خصوصیت د حضرات مهاجرینو په اعتبار سره دې،نۀ چې مطلق......
یعنی په مهاجرینو صحابۀ کرامو رضی الله عنهم کښې ددې دوؤ نه علاوه بل څوک نۀ وو.او د مطلب بن عبد الله بن حنطب مرسل روایت دې،چې په هغې کښې د دولسو کسانو ذکر دې،فرمائی:
"أن الصحابة تفرقوا عن النبی ﷺ یوم أحد حتی بقی معه اثناعشر رجلاً من الأنصار".([1])
په انصارو کښې دولس کسان پاتې شو.
او د نسائی او بیهقی د ابو الزبیر عن جابر په طریقې سر روایت دې،هغه وائی:
"تفرق الناس عن النبی یوم أحد وبقی معه أحد عشر رجلاً من الأنصار".([2]) په انصارو کښې یؤولس کسان پاتې شو.
په دې کښې او د حضرت انس رضی الله عنه په حدیث کښې هیڅ تعارض نشته،ما سواء د څلورو کسانو د زیاتوالی نه،اوکیدې شی هغوی ورستو راغلې وی،په دې روایاتوکښې اوپه حدیث باب کښې د جمع صورت به دا وی،د سعد په حقله به وئیلې شی،چې هغه به لږ ورستو راغلی وی.([3])په دې وجه چرته د هغوی ذکر دې،(لکه په حدیث باب کښې)او چرته نشته.
د تطبیق صورت: په هر حال کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی:
"فکأنه قال لم یبق معه من المهاجرین غیر هذین ـ وتعین حمله علی ما أولته وإن ذلك باعتبار اختلاف الأحوال، وأنهم تفرقوا فی القتال فلما وقعت الهزیمة فیمن انهزم وصاح الشیطان "قتل محمد" اشتغل كلُّ واحد منهم بهمّه والذب عن نفسه کما فی حدیث سعد ـ ثم عرفوا عن قرب ببقائه فتراجعوا إلیه أولاً فأولاً ثم بعد ذلك کان یندبه إلی القتال فیشتغلون به".([4])
ګویا رسول اللهﷺ سره په مهاجرینو کښې(نۀ چې په مجموعه خطاب کښې)ددې دوؤ حضراتو نه علاوه هیڅ څوک هم نۀ وو پاتې شوې،په دې تاویل باندې حدیث محمول کول متعین دی،او دا هم متعین دی،چې د مختلفو حضراتو هغویﷺ سره د پاتې کیدو مطلب دادې،چې په مختلفو احوالو کښې داسې اوشو،څکه چې د جنګ په وخت کښې خلق متفرق او ګډ وډ وو،بیا کله چې ماتې اوشوه،او شیطان د محمد(ﷺ) د قتل کیدو چغه اووهله، نو هرکس په خپل فکر کښې شو،بیا کله چې زر د هغویﷺ د سلامتیا پته اولګیده، نو اُوس د یو یو راتلل د هغویﷺ خوا ته شروع شو،بیا کله چې هغویﷺ دوی جنګ د پاره

[1]) المعجم الاوسط،رقم:۱۷۸۰۴
[2]) فتح الباری:۱۱۰۴،۹
[3]) فتح الباری:۱۱۰۴،۹
[4]) فتح الباری:۱۴۵۷،۹

Maktaba Tul Ishaat.com

راوبلل،نو هغوی به راتلو سره سره په جنگ کښې برخه اخسته،دا صورت حال وړاندې کېښودلو سره به په ټولو روایتونو پوهېدل آسان شي.

۳۵۱۸[1] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ رَأَيْتُ يَدَ طَلْحَةَ الَّتِي وَقَى بِهَا النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- قَدْ شَلَّتْ. [۳۸۳۶]

رجال الحديث

مُسَدَّدٌ: دا مسدد بن مسرهد دې،ددۀ احوال د كتاب العلم،باب "من خص بالعلم قومًا دون قومٍ" لاندې تير شوى دى.[2]

خَالِدٌ: دا خالد بن عبد الله الواسطى دې، ددۀ احوال د كتاب الوضوء،باب "من مضمض واستنشق من غرفة واحدة" لاندې تير شوى دى.

ابنُ أبي خَالد: دا اسماعيل بن أبى خالد الاحمسى البجلى دې،د ابو خالد نوم سعد دې،ددۀ احوال د كتاب الإيمان، باب "المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده" لاندې تير شوى دى.[3]

قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ: دا قيس بن أبى حازم(عوف)الاحمسى البجلى دې،ددۀ احوال د كتاب الإيمان،باب "قول النبى ﷺ الدين النصيحة" لاندې تير شوى دى.[4]

د حضرت طلحه رضي الله عنه د لاس شليدو تفصيل: د شل كيدو معنیٰ داده،چې د لاس تلي داسې متاثره شي،چې په لاس سره كيدونكي كارونه نۀ شي تر سره كولې،ماتيدل،او كټ كيدل مراد نۀ دى،ابن حجر عسقلانى رحمه الله وائى:

"والشلل نقص فى الكف وبطلان لعملها،وليس معناه القطع كما زعم بعضهم".[5]

د حضرت طلحه بن عبيد الله رضي الله عنه لاس د أحد په ورځ متاثره شوې وو،كله چې ئې رسول الله ﷺ د مشركينو نه بچ كولو ،بيا هم د هغې كيفيت څۀ وو،ددې په حقله روايات مختلف دى، طبرانى د موسىٰ بن طلحه په طريقې سره روايت كوى:"أصابه فى يده سهم".[6]

---

[1]) الحديث أخرجه البخارى أيضًا فى صحيحه،فى المغازى،باب إذ همت طائفتان..........،رقم:۴۰۶۳،وابن ماجه فى سننه،كتاب السنة،باب فضل طلحة بن عبيد الله،رقم:۱۲۸،وابن حبان فى صحيحه: ۶۹۸۱، والبيهقى: ۱۲۸۷۷،والطبرانى فى المعجم الكبير:۱۹۱\۱

[2]) كشف البارى: ۵۸۸،۴\۱

[3]) كشف البارى: ۶۷۹،۱\۱

[4]) كشف البارى: ۷۶۱،۲\۱

[5]) فتح البارى: ۱۰۴،۹\۱

[6]) فتح البارى: ۱۰۴،۹\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

د هغوی په لاس کښې غشې لګیدلې وو، او د حضرت انس روایت دې، چې د هغې الفاظ دادی: "وقی رسول الله ﷺ لما أراد بعض المشرکین أن یضربه".[1]

هغوی رضی الله عنه رسول الله ﷺ په هغه وخت کښې بچ کولو کله چې مشرکینو د هغوی ﷺ قتلول غوښتل

په مسند طیالسی کښې د حضرت عائشې بنت أبی بکر الصدیق په طریقې سره روایت دې، ابو بکر رضی الله عنه فرمائی:

"ثم أتینا طلحة ـ یعنی یوم أحد ـ وجدنا به بضعًا وسبعین جراحة، وإذا قد قطعت اصبعُه".[2]

د غزوۀ احد په ورځ بیا مونږ حضرت طلحه ته راغلو، نو اومو کتل چې په هغوی باندې د اویاؤ نه زیات زخمونه لګیدلې وو، او د هغوی یوه ګوته کټ شوې وه۔

او په کتاب الجهاد کښې د ابن المبارك د موسیٰ بن طلحه په طریقې سره روایت دې، په هغې راغلې دی، چې د چپ لاس بِنصر ګوته ئې کټ شوې وه، الفاظ ئې دادی:

"أصیبت إصبع طلحة البنصر من الیسریٰ من مفصلها الأسفل فَشَلَّت، ترس بها علی النبی".[3]

قوله: شَلَّتْ: دا د شین په فتحې سره، او لحیانی وائی، د شین په ضمې سره وئیل هم جائز دی، او ابن درستویه وائی دا غلط دې۔[4]

عینی د ابن الاعرابی په حوالې سره نقل کړی دی، هغه وائی:

"لا یقال شُلت یعنی بالضم إلا فی لغت ردیئة".[5]

د حضرت طلحه خصوصیات: علامه عینی د ابو الشاه په حوالې سره نقل کړی دی:

"ومن خواص طلحة بن عبید الله أن رسول الله ﷺ إذا لم یره قال مالی لا أریٰ الملیح الفصیح".

کله چې به نبی علیه السلام هغه (یعنی طلحه) اونهٔ لیدو، نو رسول الله ﷺ به فرمائیل، هغه ښکلې او ښکلې خبرو والا چرته دې؟

هغوی ﷺ دوی ته د فیاض لقب هم ورکړې وو، او د طلحة الخیر او طلحة الجود هم۔[6]

او د ترمذی په روایت کښې حضرت جابر بن عبد الله ﷺ فرمائی:

"سمعتُ رسول الله ﷺ یقول: من سرہ أن ینظر إلی شهید یمشی علی وجه الأرض فلینظر إلی طلحة بن عبید الله".[7]

---

[1] کنز العمال، غزوة أحد، رقم: ۳۰۰۶۱، ۳۰۰۷۳

[2] کنز العمال، غزوة أحد، رقم: ۳۰۰۲۵

[3] فتح الباری: ۹، ۱۰۴

[4] فتح الباری: ۹، ۱۰۴

[5] عمدة القاری: ۱۶، ۲۲۷

[6] عمدة القاری: ۱۶، ۲۲۷

[7] سنن الترمذی، باب مناقب طلحة بن عبید الله، رقم: ۳۷۳۹

Maktaba Tul Ishaat.com

يعنى چې څوك د زمكې په مخ باندې ګرځيدونكې راګرځيدونكې شهيد ليدل غواړى، هغه دې طلحه بن عبيد الله ته اوګورى. او هم ترمذى د حضرت على رضى الله عنه روايت نقل كړې دې، هغه وائى. "سمعت أذنى من فى رسول الله ﷺ وهو يقول طلحة والزبير جاراى فى الجنة". (١)

زما غوږونو د رسول الله ﷺ د ژبې مباركې نه اوريدلى دى، چې "طلحه او زبير به په جنت كښې زما ګاونډيان وى"

١٥ - باب: مَنَاقِبُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ الزُّهْرِيِّ وَبَنُو زُهْرَةَ أَخْوَالُ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - وَهُوَ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ.

حضرت سعد بن ابى وقاص: حضرت سعد بن أبى وقاص هم جليل القدر صحابى د رسول الله ﷺ دې، او په عشره مبشره كښې يو دوى هم دى، د دوى كنيت ابو اسحاق دې، او لقب ئې "فارس الإسلام" د الله تعالى په لار كښې د ټولو نه غوره غشې ويشتونكې وو، مستجاب الدعوات وو، په هغه ووة كسانو كښې يو دوى دى، چا چې اول اسلام قبول كړې وو، كوفه لره كوفه جوړونكې او د هغې نه اعاجم أوباسلو سره بهر غورځونكې هم دوى رضى الله عنه دى. (٢)

د دزى تعلق د بنو زهره سره وو، او بنو زهره د رسول الله ﷺ ماما ګان وو، ځكه چې حضرت آمنه يعنى د هغوى ﷺ والده هم ددې قبيلې نه وه، د دوى د پلار نوم مالك وو، او سلسله د نسب ئې دا سې ده، سعد بن مالك بن وهيب بن عبد مناف بن زهرة بن كلاب بن مرة. سلسلۀ نسب ئې د رسول الله ﷺ سره په كلاب بن مره كښې ملاويږى، د دوى مور حمنه بنت سفيان بن اميه بن عبد شمس ده، چې اسلام ئې نۀ وو قبول كړې، د مدينې نه په لس ميله بيرته په عقيق نومې ځائې كښې د حضرت سعد وفات اوشو، او بيا خلقو په اوګو باندې مدينې ته راوړو، او په جنت البقيع كښې دفن كړې شو، دا د ٥٥ء يا د ٥٨ء خبره ده، په دغه وخت كښې د هغوى عمر ٨٣ يا ٧٣ كاله وو، په عشره مبشره كښې د ټولو نه ورستو دوى وفات شوى دى، او مروان بن الحكم د دوى د جنازې مونځ اوكړو. (٣)

٣٥١٩ (٤) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا يَقُولُ جَمَعَ لِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَبَوَيْهِ يَوْمَ أُحُدٍ [٣٨٢٩ - ٣٨٣١].

---

(١) سنن الترمذى، باب مناقب طلحة بن عبيد الله، رقم: ٣٧٣٩

(٢) فتح البارى: ١٠٤/٩

(٣) عمدة القارى: ٢٢٧/١٦، وفتح البارى: ١٠٥/٩

(٤) الحديث أخرجه أيضاً مسلم فى صحيحه، كتاب فضائل الصحابة، باب فى فضل سعد بن أبى وقاص، رقم: ٦٢٣٥، والترمذى فى جامعه، كتاب المناقب، باب ارم فداك أبى و أمى، رقم: ٣٧٥٤، وابن ماجة فى سننه، كتاب السنة، باب فضل سعد بن أبى وقاص، رقم: ١٣٠، والنسائى فى سننه الكبرى، رقم: ٩٩٥٢، وأحمد فى مسنده: ١٥٦٢

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحدیث

مُحَمّدُ بْنُ الْمُثَنّٰی: دا ابو موسیٰ محمد بن المثنی بن عبید عنزی دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان،باب "حلاوة الإیمان" لاندې تیر شوی دی۔[1]

عَبْدُ الْوَهّابِ: دا عبد الوهاب بن عبد الحمید الثقفی دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان،باب "حلاوة الإیمان" لاندې تیر شوی دی۔[2]

یَحْیٰی: دا یحییٰ بن سعید القطان دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان،باب "من الإیمان أن یحب لأخیه ما یحب لنفسه" لاندې تیر شوی دی۔[3]

سَعِیدَ بْنَ الْمُسَیّبِ: دا مشهور تابعی سعید بن المسیب دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان باب "من قال إن الإیمان هو العمل" لاندې تیر شوی دی۔[4]

قوله: جَمَعَ لِي النَّبِيُّ أَبَوَيْهِ: د حضرت سعد او زبیر رضی الله عنهما د پاره د رسول الله ﷺ د ژبې مبارکې نه د "فداك أبي و أمي" جمله اُووتله،په دې حوالې سره په فضائل زبیر کښې تفصیل تیر شوې دې۔

۳۵۲۰،۳۵۲۱[5] حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُنِي وَأَنَا ثُلُثُ الإِسْلاَمِ.

رجال الحدیث

مَكِّيُّ بْنُ إبراهيم: دا مکی بن إبراهیم التمیمی الحنظلی دې،ددهٔ احوال د کتاب العلم،باب "من أجاب الفتیا بإشارة الید والرأس" لاندې تیر شوی دی۔[6]

هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ: هاشم بن هاشم یا هشام بن هشام بن عتبه بن أبی وقاص الزهری دې،ددهٔ احوال د کتاب الوصایا،باب "الوصیة بالثلث" لاندې تیر شوی دی۔

عَامِرِ بنِ سَعدٍ: دا د سعد بن أبی وقاص خوئې عامر دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان، "من قال إن

---

[1]) کشف الباری:۱۲۵،۲
[2]) کشف الباری:۱۲۶،۲
[3]) کشف الباری:۲|۱۲
[4]) کشف الباری:۱۱۵۹،۲
[5]) الحدیث تفرد به البخاری من أصحاب الصحاح،وأخرجه البزار فی مسنده،مسند سعد بن أبی وقاص:۱۰۷۹،وطرفاه فی:۳۷۲۷،۳۸۵۸
[6]) کشف الباری:۱۴۸۱،۳

Maktaba Tul Ishaat.com

الإيمان هو العمل" لاندې تير شوی دی.(۱)

قوله: وَأَنَا ثُلُثُ الإِسلامِ: "أی أنا ثالث من أسلم أولاً" يعنی زۀ د ټولو نه وړاندې اسلام قبلونکو دريؤ کسانو کښې يم، يقينا دا ډير لوئې فضليت او منقبت دې.

د سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه د ثالث الاسلام کيدو تفصيل: ولې په دې کښې لږ تفصيل دې.

خپل ځان ثالث الإسلام ګرځولو کښې د سعد مطلب دادې، چې زما نه وړاندې په رسول الله ﷺ باندې صرف دوؤ کسانو ايمان راوړلې وو، يو حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه او دويم حضرت خديجه رضی الله عنها او يا د دوؤ نه مراد پخپله رسول الله ﷺ او سيدنا ابوبکر رضی الله عنه دې، ددې معنٰی دا نۀ ده، چې حضرت خديجه رضی الله عنها په اولنو اسلام قبلونکو کښې نۀ ده، او سعد ددې نه وړاندې اسلام قبول کړو، بلکه معنٰی داده، چې په سړو کښې دريم نمبر اسلام قبلونکې حضرت سعد رضی الله عنه دې، خو په دې باندې بيا هم دا اعتراض کيدې شی، چې په فضائلِ صديق اکبر کښې حديث تير شوی دې، حضرت عمار رضی الله عنه وائی:

"رأيتُ النبی ﷺ وما معه خمسة أعبُد وأبوبکر".(۲)

يعنی يوه زمانه وه، ما اوليدل چې په رسول الله ﷺ باندې صرف پنځو غلامانو او يو حر يعنی ابو بکر صديق ايمان راوړلې وو.

دې نه معلوميږی چې حضرت سعد په ووم نمبر باندې اسلام قبلونکې دې.

ددې يو جواب خو دادې، چې د حضرت سعد مراد احرار يعنی آزاد او بالغين دی، او دا پنځه واړه حضرات غلامان وو، او حضرت علی رضی الله عنه ماشوم وو، لهذا د دوی (يعنی د حضرت سعد) ثالث الإسلام کيدل ثابت دی.

دويم جواب دادې، چې په دغه اولنی وختونو کښې به خلقو خپل اسلام پټولو، او ښکاره کولې به ئې نۀ شو، په دې وجه حضرت سعد ته د ابو بکر رضی الله عنه او حضرت خديجې رضی الله عنها نه علاوه د بل چا د اسلام قبلولو په حوالې سره علم اونۀ شو، او دا صرف د هغوی خيال دې، (په حقيقت کښې د دوی نه علاوه نور هم اسلام قبلونکی وو) او ددې توجيه تائيد په هغې روايت سره هم کيږی، چې په هغې کښې د دوی دا الفاظ دی. "مَا أسلم أحد قبلی".

حال دادې چې د هغوی نه وړاندې اسلام قبلونکی خو په هر حال کښې وو، د کم نه کم حضرت ابو بکر رضی الله عنه او حضرت خديجه رضی الله عنها خو وو، دا د ابن سعد روايت دې.(۳)

د ابو بدر عن هاشم په طريقې سره د ابن منده روايت دې، چې د هغې الفاظ دادی:

"ما أسلم أحد فی اليوم الذی أسلمت فيه".(۴)

---

(۱) کشف الباری: ۲، ۱۷۲\۱

(۲) مسند البزاز مسند عمار بن ياسر: ۴، ۲۴۳، والسنن الکبرٰی للبيهقی: ۶، ۵۹۹، رقم: ۱۳۰۹۴، کتاب قسم الفیئ ....باب إعطاء الفیئ علی الديوان.\۱

(۳) فتح الباری: ۹، ۱۰۵\۱

(۴) مسند البزار، مسند عمار بن ياسر، رقم: ۱۰۷۹، الکنی والاسماء: ۱، ۲۷، رقم: ۱۷۹

Maktaba Tul Ishaat.com

يعنى چې په كومه ورځ ما اسلام قبلول كړو، په دغه ورځ بل هيڅ چا هم اسلام قبول نۀ كړو، د دوى دا وئيل صحيح كيږى، او په دې كښې د اعتراض څۀ خبره نشته، ځكه چې په دغه ورځ د حضرت سعد سره په اسلام قبلولو كښې د چا نۀ شريك كيدل عين ممكن دى.

او په دې باندې د "ما أسلم أحد قبلى" په شان روايات هم محمول كيدلې شى، ولې هم دغه روايت ددې ابن منده په طريقې سره خطيب نقل كړې دې، او په هغې كښې د إلافى اليوم...... الفاظ دى، لهذا ددې هم هغه تاويل صحيح دې، كوم چې وړاندې ذكر كړې شوې دې [1] يعنى اسلام خو د دوى نه وړاندې ابوبكر رضي الله عنه، خديجې رضي الله عنها او پنځو غلامانو......هم قبول كړې وو، ولې دوى ته د پنځو كسانو علم نۀ وو، او يا دوى د احرارو او بالغينو په حساب سره اووئيل، په حقيقت كښې دې په ووم نمبر باندې اسلام قبلونكې دې، څنګه چې ابن عبد البر په الاستيعاب كښې وئيلى دى، "إنه سابع سبعة فى الإسلام". [2] او يا هغوى د خپلو معلوماتو په حساب سره اووئيل، او هغوى ته معلومه نۀ وه، چې د دوى نه وړاندې ډيرو خلقو اسلام قبول كړې دې، ولې اظهار نۀ شى كولې..........او كيدې شى د دوى د اسلام قبلولو نه وروستو دغې ډيرو كسانو خپل اسلام ښكاره كړې وى، نو د دوى خيال وو، چې دوى تول أوس اسلام قبلوى. [3]

۳۵۲۱ [4] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ مَا أَسْلَمَ أَحَدٌ إِلَّا فِي الْيَوْمِ الَّذِي أَسْلَمْتُ فِيهِ، وَلَقَدْ مَكَثْتُ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَإِنِّي لَثُلُثُ الإِسْلَامِ. تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا هَاشِمٌ. [۳۶۴۵]

رجال الحديث

إبراهيم بْنُ مُوسَى: دا إبراهيم بن موسى بن يزيد التيمى الفراء الصغير الرازى دې، ددۀ احوال د كتاب الحيض، باب "غسل الحائض رأس زوجها وترجيله" د لاندې تير شوى دى.

ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ: دا يحيى بن زكريا بن أبى زائده دې، ددۀ احوال د كتاب الوصايا، باب "اذا وقف أرضا أو بئرا........" لاندې تير شوى دى.

هَاشِمُ بْنُ هَاشِمِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ: ددۀ تذكره په پورتنى حديث كښې تيره شوى ده.

---

[1]) مسند البزار، مسند عمار بن ياسر، رقم: ۱۰۷۹\۱

[2]) الاستيعاب: ۱۱۳۱،۱

[3]) لامع الدرارى: ۱۱۷۲،۸

[4]) الحديث سبق تخريجه فى الحديث السابق، رقم الحديث: ۳۵۲۰\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

سَعِيدُ بْنُ المُسَيَّبِ: مشهور تابعی دې.ددهٔ احوال تیر شوی دی.[1]

قوله: مَا أَسْلَمَ أَحَدٌ: ددې په حوالې سره تفصیل د پورتنی حدیث په تشریح کښې راغلې دې،چې دا د دوی خیال دې،چې په عدم اطلاع باندې مبنی دې،یا د أحرارو او بالغینو په اعتبار سره وائې.[2]

قوله: تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ: دا متابعت امام بخاری رحمه الله په باب" إسلام سعد" کښې موصولاً ذکر کړې دې.[3]

٣٥٢٢ [4] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا -رضى الله عنه- يَقُولُ إِنِّي لأَوَّلُ الْعَرَبِ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَكُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- وَمَا لَنَا طَعَامٌ إِلاَّ وَرَقُ الشَّجَرِ، حَتَّى إِنَّ أَحَدَنَا لَيَضَعُ كَمَا يَضَعُ الْبَعِيرُ أَوِ الشَّاةُ، مَا لَهُ خِلْطٌ، ثُمَّ أَصْبَحَتْ بَنُو أَسَدٍ تُعَزِّرُنِي عَلَى الإِسْلاَمِ، لَقَدْ خِبْتُ إِذًا وَضَلَّ عَمَلِي. وَكَانُوا وَشَوْا بِهِ إِلَى عُمَرَ، قَالُوا لاَ يُحْسِنُ يُصَلِّي. [٥٠٩٦، ٦٠٨٨، وانظر: ٧٢٢]

رجال الحديث

عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ: دا عمرو بن عون ابن اوس بن الجعد الواسطی البزار دې،ددهٔ احوال د کتاب الصلاة،باب" ما جاء فى القبلة ومن لم ير الإعادة" لاندې تیر شوی دی.

خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ: دا خالد بن عبد الله الطحان الواسطی دې،ددهٔ احوال د کتاب الوضوء،باب" من مضمض واستنشق" لاندې تیر شوی دی.

إِسْمَاعِيلَ: دا اسماعیل بن أبی خالد البجلی دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان،باب" المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده" لاندې تیر شوی دی.[5]

قَيْسٍ: دا قیس بن أبی حازم دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان،باب" قول النبی: الدین النصیحة" لاندې تیر شوی دی.[6]

[1]) کشف الباری:٢،١٥٩\١
[2]) إرشاد الساری:٨،٢١٧\١
[3]) اوګورئ صحیح البخاری،کتاب مناقب الأنصار،باب إسلام سعد،رقم:٣٨٥٨\١
[4]) الحدیث أخرجه البخاری أیضًا فى کتاب الأطعمة،باب ما کان النبی وأصحابه یأکلون،رقم:٥٤١٢،وفی الرقاق،باب کیف کان عیش النبی وأصحابه،رقم:٦٤٥٣،ومسلم فى الزهد،رقم:٧٤٣٣،والترمذی فى الزهد،باب ما جاء فى معیشة أصحاب النبی،رقم:٢٣٦٥،و:٢٣٦٦\١
[5]) کشف الباری:١،٦٧٩\١
[6]) کشف الباری:٢،٧٦١\١

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه "رمی فی سبیل الله" کونکې اولنې عرب: سعد فرمائی،زۀ هغه اولنې عرب یم،چا چې د الله په لار کښې غشې اویشتو،دا په اصل کښې سریه عبیده بن الحارث ارخ ته اشاره ده،کله چې رسول الله ﷺ د هجرت په اولنی کال مشرکینو سره د جنګ کولو د پاره سریه اولیږله،دا اولنۍ سریه ده،او د مسلمانانو او مشرکینو په مینځ کښې واقع کیدونکې اولنې جنګ دې.

په دې کښې رسول الله ﷺ ٦٠ مهاجرین اولیږل،چې په هغې کښې حضرت سعد رضی الله عنه هم وو،دوی حضرات رابغ نومې ځائې ته تلو سره د مکې د قریشو یوه قافله رایساره کړه،او هغوی سره ئې ترامی بالسهام(غشې ویشتل)شروع کړل،اولنې غشې حضرت سعد رضی الله عنه اُویشتلو،په دې کښې د مسایفې یعنې د تورو د جنګ ضرورت رانغلو،په دې حوالې سره د حضرت سعد رضی الله عنه دا شعر هم نقل کړې شوې دې:

ع: الأهل أتى رسول الله انى حميت صحابتي بصدور نبلى(1)

ابن سعد د حضرت سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه نه نقل کړی دی:

"أنا أول من رمى بسهم،ثم خرجنا مع عبيدة بن الحارث ستين راكبا".(2)

زۀ اولنې هغه سړې ووم،چا چې غشې اویشتلو،بیا مونږ شپیتۀ سوارۀ کسان د عبیده بن الحارث سره اووتلو.

د حضرت سعد رضی الله عنه اسلام د پاره تکلیفونه زغمل: مَالَه خِلْطٌ........خلط بکسر الخاء ملاویدو ته وائی،حضرت سعد رضی الله عنه د الله تعالی په لار کښې د خپلو قربانو او تکلیفونو زغملو ذکر کولو سره فرمائی،کله چې به مونږ په غزواتو کښې شرکت کولو،نو د لوګې او غریبۍ به دا حال وو،چې د مرغوب خوراك ملاویدو خو سوال نۀ پیدا کیدو،او د اوچ کلك خوراك د وجهې نه به زمونږ لوې اُودس ماتې د ځناورو د پچو په شان وو،او په هغې کښې به هغه اختلاط هیڅ کله هم نۀ وو،کوم چې په عامه توګه وی،اسلام د پاره ددې حالاتو نه د تیریدو نه ورستو اُوس بنو اسد ته زمونږ په دینداریٔ باندې اعتراضات او تحفظات دی.

بنو اسد څوک دی؟: د بنو اسد نه مراد بنو اسد بن خزیمة مدرکۀ دی،او دا هغه خلق دی،چا چې د حضرت سعد بن أبی وقاص رضی الله عنه د کوفې د ګورنرۍ په زمانه کښې امیر المؤمنین سیدنا عمر رضی الله عنه ته شکایت کړې وو،چې دې مونځ صحیح نۀ کوی،او یو اوونیل،عدل او انصاف نۀ کوی،جهاد له نۀ ځی،او تقسیم صحیح نۀ کوی.

"لايسير بالسرية ولايقسم بالسوية ولايعدل في القضية".(3)

---

(1) فتح الباری:۹،۱۰۶،وعمدة القاری:۱۶،۲۲۹،وإرشاد الساری:۸،۱۲۱۷

(2) الطبقات الکبریٰ،الطبقة الأولیٰ ذکر أول من رمی بسهم فی سبیل الله:۳،۱۰۳،۱۱

(3) صحیح البخاری،کتاب الأذان،باب وجوب القراءة للامام والماموم فی الصلوٰات کلها فی الحضر والسفر وما یجهر فیها وما یخافت،رقم:۷۵۵

Maktaba Tul Ishaat.com

ابن بطال وائى، "بنواسد" ونيلو سره حضرت سعد رضي الله عنه په دې كښې په حضرت عمر رضي الله عنه باندې تعريض اوكړو، حافظ ابن حجر رحمه الله وائى، دا صحيح نهٔ ده، ځكه چې حضرت عمر رضي الله عنه خو د بنى عدى بن كعب بن لوى نه دې، نهٔ چې د بنو اسد نه، او نووى فرمائى، دې نه اسد بن عبد العزى مراد دې، چې د زبير بن العوام قبيله ده، حافظ صاحب دا هم د هغوى (نووى) وهم ګرځولې دې.[1]

قوله: تُعَزِّرُنِي: بالزاء المعجمة والراء المهملة تعزير په معنى د تاديب سره، يعنى ما پوهوى، او ما ته ادب ښائى، يا تعزير په معنى د تعبير دې، يعنى ما ملامته كوى، او ما ته پيغور راكوى، على الإسلام يعنى هغوى ته د حضرت سعد په اسلام باندې اعتراض وو، چې د دوى په هر عمل كښې كمې او كوتاهې دې، لكه چې ځنګه اُوس د كتاب الأذان يو حديث ذكر كړې شو، يا ځنګه چې هم د كتاب الأذان يو بل روايت دې،

حضرت عمر رضي الله عنه هغوى ته فرمائى: "لقد شكوك فى كل شئ حتى الصلاة".[2]

او يا هم مونځ مراد دې، ولې ددې د اهميت د وجهې نه ئې ترې تعبير په اسلام سره اوكړو، ځنګه چې "وما كان الله ليضيع ايمانكم".[3] كښې ئې په ايمان سره تعبير كړې دې، په دې وجه چې مونځ "عماد الدين" (د دين ستن) او "رأس الإسلام" دې.[4]

قوله: لَقَدْ خِبْتُ إِذًا.......: يعنى كهٔ د اسلام د سابقيت سره سره زهٔ د بنو اسد د تعليم او تربيت محتاج يم، نو زما نه زيات خائب او خاسر نقصان موندونكې او ملامته بل هيڅ څوك نشته، او ګويا زما اعمال بې فائدې شول (يعنى اُوبو يوړل).[5]

۱۶- باب: ذِكْرُ أَصْهَارِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم مِنْهُمْ أَبُو الْعَاصِ بْنُ الرَّبِيعِ رضى الله عنه

په بعضې نسخو كښې د "باب" لفظ شته، او په بعضو كښې نشته.[6]

د أصهار معنى او مراد: أصهار د صهر بكسر الصاد جمع ده، جوهرى وائى:

"الأصهار أهل بيت المرأة، عن الخليل قال: ومن العرب من يجعل الصهر من الأحماء والأختان جميعًا. يقال صاهرت إليهم إذا تزوجت فيهم، وأصهرتُ بهم إذا اتصلتَ بهم وتحرمت بجوار أو نسب أو تزوج".[7]

---

[1] فتح البارى: ۹/۱۰۶
[2] صحيح البخارى، كتاب الأذان، رقم: ۷۵۰
[3] سورة البقرة: ۱۴۳
[4] إرشاد السارى: ۸/۲۱۷
[5] فتح البارى: ۹/۱۰۶، وإرشاد السارى: ۸/۲۱۷
[6] عمدة القارى: ۱۶/۲۲۹
[7] الصحاح للجوهرى، ص: ۶۰۴

Maktaba Tul Ishaat.com

اصهار د ښځې کور والؤ ته وئیلی شی. خلیل وائی بعضې عرب دا هم وائی. چې د "صهر" تعلق د ښځې د خپلوانو سره هم دې. او د لور د سخرګنئ والؤ سره هم. یعنی په دواړو باندې د اصهار اطلاق کیږی. (احماء. د حموٌ جمع ده. د ښځې وروړ او نورو خپلوانو ته وئیلې شی. او أختان د ختن جمع ده. چې د لور خاوند یعنی زوم وغیره د پاره استعمالیږی).

صاهرتِ چې کله په إلی سره متعدی شی. نو ددې معنٰی وی. چې په فلانکی خلقو کښې ما نکاح اوکړه. او أصهرتُ بهم د باب افعال نه چې په باء سره متعدی وی. نو ددې معنٰی وی. زهٔ هغوی سره ملاؤ شوم. او د هغویَ په ملګرتیا. خپلولئ او یا په هغوی کښې د نکاح په ذریعه ما عزت اوموندلو.

په هر حال کښې د صحیح بخاری د شارحینو او د اهل لغتو تقریبًا په دې باندې اتفاق دې. چې د اصهار اطلاق د سړی په سخرګنئ او زومتوب په خپلولئ یعنی د لور په ښخرګنئ د او خور په سخرګنئ تولو باندې کیږی. د حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې عبارت دې:

"وأصل المصاهرة المقاربة، وقال الراغب: الصهر الختن وأهل بیت المرأة یقال لهم الأصهار. قاله الخلیل وقال ابن الأعرابی: الأصهار ما یتحرم بجوار أو نسب أو تزوج". (١)

یعنی د مصاهرت معنٰی په اصل کښې مقاربت ده. امام راغب وائی. "صهر" زوم ته وائی. د ښځې کور والؤ ته اصهار وئیلې شی. دا د خلیل قول هم دې. ابن الاعرابی وائی. څوك چې په جوار. نسب او نکاح سره حرامیږی. هغه اصهار دی.

قسطلانی وائی: "أصهار النبی.........جمع الصِّهر بالکسر. قال فی القاموس وزوج بنت الرجل وزوج أخته. والأختان أصهار أیضًا........والأختان جمع خَتَن وهو کل مَن کان مِن قبل المرأة کالأب والأخ". (٢)

یعنی په أصهار النبی کښې د "أصهار" د صِهرجمع ده. په قاموس کښې دی. چې د سړی د لور یا خور خاوند ته صهر وائی. اصهار او أختان جمع ختن دواړو یوه معنٰی ده. او په دې سره هر هغه خپلوان مراددې. چې د ښځې په وجهې سره خپل شوې وی. لکه د هغې پلار وروړ وغیره علامه عینی رحمه الله تقریبًا هم د دغې خبرې کولو نه ورستو فرمائی:

"هکذا عند العرب وأما عند العامة فختن الرجل زوج ابنته". (٣)

د عربو له مخې هم دغه تحقیق او تفصیل دې. او عام أولس (یعنی عام خلق) خَتن زوم ته وائی

قوله: مِنْهُمْ أَبُو العَاصِ بْنُ الرَّبِيعِ: د ابو العاص نوم ربیع. مقسم یا هشیم بن الربیع بن

---

(١) فتح الباری: ١٠٧/٩ . ١١٠

(٢) إرشاد الساری: ١٨٨/٨ . ١٢

(٣) عمدة القاری: ١٦/ . ١٢٣٠

Maktaba Tul Ishaat.com

ربیعة بن عبد العزی بن عبد شمس بن عبد مناف دې.او د دوی د مور نوم هاله بن خویلد دې،چې د ام المؤمنین حضرت خدیجې رضي الله عنها خور ده.حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی:

امام بخاری مذکوره ترجمه قائمولو سره د عبد بن أبی أوفی یو مرفوع روایت اړخ ته اشاره اوکړه. دا د حاکم روایت دې.او د هغې الفاظ دادی:

"سألتُ ربي أن لا أتزوج أحدًا من أمتي ولا أتزوج إليه إلا كان معي في الجنة فأعطاني".[1]

رسول الله ﷺ فرمائی.ما د خپل رب نه دا أوغوښتل.چې زۀ په خپل امت کښې چا سره هم نکاح اوکړم.یا چاته رشته ورکړم.چې هغه ماسره په جنت کښې وی.نوزما رب ماته دا راکړۀ

د رسول الله ﷺ ټول زومان مسلمانان وو: مطلب دادې.چې د رسول الله ﷺ سخران ټول مسلمانان دی.ځکه چې رسول الله ﷺ ددې دعا اوفرمائیله او هغه قبوله هم شوه.او د هغوی په سخرانو کښې ابو العاص بن ربیع هم دې.نو هغه هم جنتی دې.أوس دا خبره چې ابو العاص بن ربیع د رسول الله ﷺ په سخرانو کښې ولې شمیر کړې شو.په دې کښې څو یو قول د نووی رحمه الله دې،او یو د ابن حجر رحمه الله دې.

نووی فرمائی:د"صهر" اطلاق په اقارب الزوجین باندې کیږی.او مصاهرت مقاربت بین المتباعدین ته وئیلې شی.په دې باندې د امام بخاری هم عمل دې.ځکه چې ابو العاص بن ربیع د رسول الله ﷺ د ازواج مطهراتو خپلوان څو نۀ وو.ولې صرف تر دې حده پورې چې د حضرت خدیجې رضي الله عنها خورئې(ابن الاخت)وو،ابن حجر رحمه الله دا ذکر کولو سره په دې باندې رد کړې دې.او وې فرمائیل،چې د ابو العاص دلته ذکر او په اصهارو کښې شمیر په دې بناء باندې نۀ دې.چې هغه د حضرت خدیجې رضي الله عنها د خور ځوې دې،بلکه په دې بناء باندې دې،چې هغه د رسول الله ﷺ د لور خاوند وو.[2]

لهذا دلته د دوی د ذکر کولو نه دا معلومیږی،چې په ځوم باندې هم د"صهر"اطلاق کیږی.

د زینب رضي الله عنها او ابو العاص رضي الله عنه نکاح او د هغوی بچی: د رسول الله ﷺ د لور سره د دوی د نکاح تفصیل دادې.حضرت زینب رضي الله عنها چې د رسول الله ﷺ د ټولو نه مشره لور وه،دې سره د ابو العاص نکاح د نبی علیه السلام د بعثت نه وړاندې اوشوه،بیا د بدر په موقع باندې ابو العاص هم د نورو مشرکانو په ملګرتیا کښې د مسلمانانو په لاس بندی شو،او حضرت زینب رضي الله عنها دې خلاص کړې دې.ولې رسول الله ﷺ دوی ته په دې شرط باندې آزادی ورکړه،چې دې به حضرت زینب رضي الله عنها رسول الله ﷺ ته راستوی،هغوی دا شرط اومنلو،او بیا ئې پوره هم کړو،په حدیث باب کښې د نبی علیه السلام د ارشاد "ووعدني فوفى لي" هم دغه معنی ده.

بیا دویم وارې ابو العاص بندی شو،نو د رسول الله ﷺ لور هغه خلاص کړو،او هغه بیا مسلمان شو،نو رسول الله ﷺ حضرت زینب رضي الله عنها هغوی ته بیا په نکاح ورکړه،او بیا د

---

[1] المستدرک علی الصحیحین للحاکم،ذکر إسلام امیر المؤمنین علی،رقم:۴۶۶۷
[2] فتح الباري:۹/۲۰۷

Maktaba Tul Ishaat.com

هغوى ﷞ د خيټې نه امامه پيدا شوه،د هغې په حقله په حديث كښې مذكور دى،چې رسول الله ﷺ به د مونځ په مينځ كښې پورته كوله.(۱)همدغه شان ددې يو ځوې هم پيدا شوې وو.چې د هغهٔ نوم علي وو،او د رسول الله ﷺ په زمانه كښې هغه مراهق وو،بيا وئيلې شى،چې هغه د رسول الله ﷺ په ژوند كښې وفات شو،او ابو العاص بن الربيع په ۱۲هجرې كښې وفات شو.

د"منهم ابو العاص"وئيلو حكمت: امام بخارى رحمه الله "منهم أبو العاص"وئيلو سره په هغه خلقو تنقيد يعنى رد اوكړو،چا چې د حضرت عثمان ﷛ او حضرت على ﷛ په شان د دوى (يعنى د ابو العاص) د رسول الله ﷺ د زوم كيدو نه انكار كړې دې،يا د دوى ذكر ئې د رسول الله ﷺ په زومانو كښې نهٔ دې كړې،حال دادې چې دې هم د رسول الله ﷺ په زومانو كښې دې،او مسلمان شوې هم دې،ددې دريو حضراتو نه علاوه د رسول الله ﷺ لورياني د چا په نكاح كښې نهٔ دى راغلې،ما سوا د ابو لهب د ځوى نه،چې د هغهٔ نكاح د حضرت زينب ﷞ سره شوې وه،ولې د صحبت نه وړاندې د هغهٔ پلار ددې د پريښودو اووئيل،او هغهٔ پريښوده هم،بيا حضرت عثمان ﷛ هغې سره نكاح اوكړه،او ام كلثوم سره هم د حضرت عثمان ﷛ نكاح شوى وه،د دريمې لور حضرت زينب ﷞ نكاح ابو العاص سره اوشوه،او د څلورمې لور فاطمة الزهراء نكاح د حضرت على (كرم الله وجهه) سره.

دلته ددې باب لاندې امام بخارى رحمه الله صرف ددې حضراتو ذكر كړې دې،چا سره چې رسول الله ﷺ د خپلو لونړو نكاحونه اوكړل،او تر كومې پورې چې د هغوى تعلق دې،كوم ځائې كښې چې د رسول الله ﷺ نكاحونه اوشو،يعنى د هغوى ﷺ سخر گنئ،نو د هغوى ذكر دلته مقصود نهٔ دې.(۲)

۳۵۲۳(۳) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ قَالَ إِنَّ عَلِيًّا خَطَبَ بِنْتَ أَبِي جَهْلٍ، فَسَمِعَتْ بِذَلِكَ فَاطِمَةُ، فَأَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَتْ يَزْعُمُ قَوْمُكَ أَنَّكَ لاَ تَغْضَبُ لِبَنَاتِكَ، هَذَا عَلِيٌّ نَاكِحٌ بِنْتَ أَبِي جَهْلٍ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَسَمِعْتُهُ حِينَ تَشَهَّدَ يَقُولُ «أَمَّا بَعْدُ أَنْكَحْتُ أَبَا الْعَاصِ بْنَ الرَّبِيعِ، فَحَدَّثَنِي وَصَدَقَنِي، وَإِنَّ فَاطِمَةَ بَضْعَةٌ مِنِّي، وَإِنِّي أَكْرَهُ أَنْ يَسُوءَهَا، وَاللَّهِ لاَ تَجْتَمِعُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَبِنْتُ عَدُوِّ اللَّهِ عِنْدَ رَجُلٍ وَاحِدٍ». فَتَرَكَ عَلِيٌّ الْخِطْبَةَ. وَزَادَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَلْحَلَةَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ مِسْوَرٍ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - وَذَكَرَ صِهْرًا لَهُ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ فَأَثْنَى عَلَيْهِ فِي مُصَاهَرَتِهِ إِيَّاهُ فَأَحْسَنَ قَالَ «حَدَّثَنِي فَصَدَقَنِي، وَوَعَدَنِي فَوَفَى لِي». [ر: ۸۸۴]

(۱) الموطا باب جامع الصلاة،رقم:۴۱۰،وصحيح البخارى،باب إذا حمل جارية صغيرة:۱۵۱۶
(۲) فتح البارى:۹،۱۰۸
(۳) الحديث سبق تخريجه فى كتاب الجمعة،باب من قال فى الخطبة،"أما بعد"،رقم:۹۲۶

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحديث

أَبُو الْيَمَانِ: دا ابو اليمان الحكم بن نافع بهراني حمصی دي،ددهٔ احوال د كتاب بدء الوحي،الحديث السادس لاندې تير شوي دي.[1]

شُعَيْبٌ: دا شعيب ابو البشر ابن أبي حمزة القرشي الاموي دي،ددهٔ حالات د كتاب بدء الوحي،الحديث السادس لاندې تير شوي دي.[2]

اَلزُّهْرِيُّ: دا ابن شهاب الزهري دي،ددهٔ احوال د كتاب بدء الوحي،الحديث الثالث لاندې تير شوي دي.[3]

عَلِيُّ ابْنُ حُسَيْنٍ: دا علي بن الحسين بن علي زين العابدين دي،ددهٔ احوال د كتاب الجمعة، باب "من قال في الخطبة بعد العشاء........أما بعد" لاندې تير شوي دي.[4]

اَلْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ: د رسول الله ﷺ صحابي دي،ددهٔ احوال د كتاب الوضوء،باب "استعمال فضل وضوء الناس" لاندې تير شوي دي.[5]

حضرت علي رضي الله عنه د حضرت فاطمې رضي الله عنها د پاسه د ابو جهل لور سره ولې نكاح كوله: إِنَّ عَلِيًّا خَطَبَ بِنْتَ أَبِي جَهْلٍ........ حضرت علي رضي الله عنه كيدې شي د عموم جواز په وجه باندې د ابو جهل لور ته د نكاح پيغام وركړې وي.او دلته معامله د رسول الله ﷺ د لور وه،او ښكاره خبره ده د رسول الله ﷺ ځانګړې حقوق او ځانګړې مقام او امتيازي خصوصيات دي.

نو رسول الله ﷺ راتلو سره خطبه ارشاد اوفرمائيله،او په هغې خطبه كښې ئې ددې اظهار اوفرمائيلو.په هغې كښې ئې يوه خبره خو دا اوفرمائيله،چې د الله تعالى د نبي او د الله تعالى د دښمن لورياني يو ځائې د يو سړي په نكاح كښې نهٔ شي جمع كيدې،په دې وجه كهٔ علي.د بنت عدو الله يعني د ابو جهل لور سره په نكاح كولو باندې مصر وي،چې في نفسه جائز دد.نو بنت رسول الله دې پريږدي.

دويمه خبره ئې دا اوفرمائيله.چې فاطمه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ زړهٔ ټكړه ده،او هغې ته به په بنې (ضرة)سره تكليف وي،او د هغې په تكليف سره به رسول الله ﷺ ته هم تكليف وي،چې د حضرت علي رضي الله عنه په حق كښې ډير زيات د نقصان خبره ده،او دلته خو معامله د رسول الله ﷺ

[1] كشف الباري:١٤٧٩.١
[2] كشف الباري:١٤٨٠.١
[3] كشف الباري:١٣٢٦.١
[4] اوګورئ حديث:١٩٢٩
[5] صحيح البخاري،كتاب الوضوء،حديث:١١٨٩

Maktaba Tul Ishaat.com

د لور وه، په دې وجه رسول الله ﷺ خطبه ارشاد فرمائيلو سره ټولو ته اووئيل، چې د رسول الله ﷺ د لوريانو معامله على سبيل الإيجاب يا على سبيل الاولوية داده، چې د هغوى د پاسه بل چا سره نكاح اونۀ كړې شى، حضرت على رضي الله عنه ته ورانديې ددې علم يا ددې د حساسيت اندازه نۀ وه، او كله چې معلومه شوه، نو هغوى رضي الله عنه دا (يعني ده دويمې نكاح اراده) پريښوده.

د حديث د موضوعى كړځولو ترديد: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى، شريف مرتضى ددې نكتې نه د نۀ خبريدو په وجه وئيلى دى، چې دا حديث موضوعى دې، او د حضرت على رضي الله عنه د اړخ نه داسې څۀ واقعه وراندې نۀ ده راغلې، او د موضوعى كيدو وجه ئې دا اوښودله، چې دا حديث مسور بن مخرمه رضي الله عنه روايت كړې دې، چې د حضرت على رضي الله عنه د مخالفينو نه وو، او يا دا واقعه د ابن الزبير رضي الله عنه په روايت سره منقول ده، او دې خو د حضرت على رضي الله عنه د مسور نه هم زيات مخالف وو.

د مرتضى دا خبره په دې وجه صحيح نۀ ده، او أصحابو د صحاحو ددې حديث په تخريج باندې اتفاق كړې دې.(١)

قوله: هَذَا عَلِيٌّ نَاكِحٌ......: د طبرانى روايت دې، هم د ابو اليمان نه، په هغې كښې "هذا على ناكحًا" په نصب سره راغلې دې.(٢)

دغه شان د مسلم په روايت كښې هم "ناكحًا" منصوب راغلې دې.(٣)

حضرت على رضي الله عنه ته "ناكح" وئيلې شوى دى، حال دادې چې هغوى نكاح نۀ وه كړې، ولې د نكاح قصد او اراده ئې كړې وه، په دې وجه د ما يؤول په اعتبار سره په هغوى باندې د ناكح اطلاق اوكړې شو.(٤)

د بنت ابى جهل نوم: د ابو جهل د مذكوره لور نوم څۀ وو، په دې كښې د شارحينِ حديثو ګڼ شمير اقوال دى.

يو قول دادې. چې ددې نوم جويريه وو، دا قول حاكم په "الإكليل" كښې ذكر كړې دې، او هم دا زيات مشهور دې. بعضې حضراتو "عوراء" نوم نقل كړې دې، بعضو "حنفاء" يا "حيفاء" بعضو "جرهمه" او بعضو "جميله" ذكر كړې دې، هغې سره په نكاح كونكى كښې يو قول خو دادې، چې دې نه ورستو هغې سره بيا عتاب بن أسيد نكاح اوكړه، او يو قول دادې، چې د ابو جهل د كومې لور نوم صفيه ذكر شوې دې، هغې سره سهل بن عمرو نكاح كړې وه، ابن السكت

---

(١) فتح البارى: ١١٠٨،٩
(٢) المعجم الكبير ١٤، ٤٠٥، (٩٤٤٩١٦) ١
(٣) صحيح مسلم، كتاب الفضائل، باب، من فضائل فاطمة بنت الرسول، رقم: ١٦٣١٠
(٤) فتح البارى: ١١٠٨،٩

Maktaba Tul Ishaat.com

وغيره وائی هغه همدغه نسخه ده.[۱]
نو ګویا د ابو جهل همدغه لور وه، کومې سره چې حضرت علی ﷛ نکاح کول غوښتل، او بیا ورستو هغې سره نکاح کونکې یا عتاب بن اُسید دې، او یا سهل بن عمرو.

قوله: حَدَّثَنِي فَصَدَقَنِي: ددې جملې مطلب بیانولو سره ابن حجر العسقلانی ﷫ فرمائی، چې کیدې شی ابو العاص ﷛ پخپله دا پابندی په ځان لګولې وه، چې زۀ به په زینب بنت الرسول باندې چا سره هم نکاح نۀ کوم، او همدغه شان حضرت علی ﷛ هم په دې شرط د حضرت فاطمې ﷝ سره نکاح کړې وه، ولې د هغوی نه بیا دا شرط هیر شوې وو، په دې وجه ئې د ابو جهل د لور سره د نکاح خواهش ښکاره کړې وو، او یا شرط خو ئې نۀ وو لګولې، ولې هسې ئې د هغې خیال ساتل غوښتل، او کله چې ئې خیال اونۀ ساتلو نو د عتاب لاندې راغې.[۲]

رسول الله ﷺ د عادت خلاف حضرت علی ﷛ ته ولې دومره سختې خبرې اوکړې؟: د رسول الله ﷺ په نظر کښې چې څنګه د خپلې لور حضرت فاطمې ﷝ لوئې مقام وو، نو حضرت علی ﷛ هم د هغوی ﷺ له مخې څۀ کم نۀ وو، او هسې هم د حضرت علی ﷛ لوئې شان معروف او مُسلّم دې، نو بیا رسول الله ﷺ هغوی ته دومره سختې خبرې ولې اوکړې، او د رسول الله ﷺ عادت هم د نامې اخستلو سره مخاطب کولو سره د سختو خبرو کولو نۀ وو..؟
شارحین فرمائی اصل کښې په دغه وخت کښې د حضرت فاطمې ﷝ حالت داسې وو، چې د هغې مور او خوریانې ټولې وفات شوې وې، ځکه چې دا د فتح مکې نه ورستو واقعه ده، په دې وخت کښې حضرت فاطمه ﷝ ډیره حساسه شوې وه، او کۀ په دې حالت کښې په هغې باندې بنه هم راوستې شوې وې، نو په دې سره هغې ته د حد نه زیات تکلیف رسیدلو، په دې وجه رسول الله ﷺ د هغې د اکرام او د زړۀ د خیال ساتلو د پاره دا طریقه اختیار کړه.[۳]

او محبّ طبری وائی، چې د حضرت علی ﷛ د پاره د "(ما اٰتٰکم الرسول فخذوه وما نهٰکم عنه فانتهوا)" له مخې د فاطمې ﷝ په ژوند کښې بل چا سره نکاح جائز نۀ وه، او یو قول دادې، چې په بنات النبی باندې دویم نکاح کول حرام دی.[۴] او چې ددې سره سره حضرت علی ﷛ دویمه نکاح کوله، نو رسول الله ﷺ به خامخه هغوی ته سختې خبرې کولې.

قوله: وَزَادَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَلْحَلَةَ: د محمد بن عمرو بن حلحله الدیلی احوال د کتاب الأذان، باب "سنة الجلوس فی التشهد" حدیث رقم (۸۲۸) لاندې تیر شوی دی.

[۱]) فتح الباری: ۹، ۱۱۰۸
[۲]) فتح الباری: ۹، ۱۱۰۸
[۳]) فتح الباری: ۹، ۱۱۰۸
[۴]) إرشاد الساری: ۸، ۱۲۱۹

Maktaba Tul Ishaat.com

دا حديث موصولاً د كتاب فرض الخمس په اول كښې تير شوې دې.[1]
د بنو عبد شمس نه مراد ابو العاص دې، څنګه چې اُوس د هغوی سلسلهٔ نسب بيان شوې ده، هغوی د شمس بن عبد مناف سره تعلق لرى.

د "فرض الخمس" د مذكوره حديث نه دا هم معلوميږى، رسول الله ﷺ چې حضرت على رضي الله عنه د دويمې نكاح نه منع كړې وو، دا صرف په هغوى باندې د شفقت او د هغوى د دين خاطره وو.[2]

۱۷-باب: مَنَاقِبُ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ مَوْلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم

وَقَالَ الْبَرَاءُ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- «أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا». [ر: ۲۵۵۲]

د زيد بن حارثه نسب او رسول الله ﷺ ته د راتلو قيصه: د زيد بن حارثه بن شرحبيل بن كعب بن عبد العزى الكلبى تعلق د قبيله بنى كلب سره دې، د جاهليت په زمانه كښې بندى كيدو سره غلام جوړ كړې شوى وو، بيا حكيم بن حزام دې د خپلې پيو (اخت الاب) حضرت خديجې رضي الله عنها د پاره واخستو، او ورستو بيا د حضرت خديجې رضي الله عنها نه رسول الله ﷺ اوغوښتلو، نو هغې دې رسول الله ﷺ ته هبه كړو.[3]
او يو قول دادې، چې د زيد مور دې خپل ځان سره كړو او د خپلو رشته دارو ملاقات ته وتلى وو، چې څو ډاكوانو دې د هغې نه اغواء كړو (اوتختوؤ)، او عكاظ بازار ته راتلو سره ئې په دوى باندې بولى اولګوله، نو حكيم بن حزام دې په څلور سوه درهم باندې واخستو، د دوى (حضرت زيد) عمر په دغه وخت كښې اتۀ كاله وو.[4]
بيا د دوى د كور خلقو ته پته اولګيده، هغوى د ليدو د پاره مكې مكرمې ته د رسول الله ﷺ خوا ته راغلل، او كله چې ئې دلته خپل ځوى اوليدو، نو رسول الله ﷺ ته ئې خواست اوكړو، چې تاسو فديه واخلئ او دې مونږ ته حواله كړئ، رسول الله ﷺ هغوى ته د خپل پلار او ترۀ سره د تلو او يا رسول الله ﷺ سره د پاتې كيدو اختيار وركړو، زيد په حيرانه كونكې توګه باندې خپل پلار سره د تلو نه انكار اوكړو، او رسول الله ﷺ سره پاتې كيدو ته ئې ترجيح وركړه، ابن منده په "معرفة الصحابة" كښې د زيد بن حارثه د آل بيتو په حوالې سره روايت ذكر كړې دې، چې حارثه (يعنى د زيد پلار) هم په دغه ورځ اسلام قبول كړو.[5]
او ترمذى رحمه الله د جبلة بن حارثه په طريقې سره نقل كړى دى، چې جَبَله رسول الله ﷺ ته اووئيل: يا رسول الله! "ابعث معى أخى زيدًا" اې د الله تعالى رسوله! زما ورور ما سره اوليږه.

---

[1]) كتاب فرض الخمس، رقم: ۳۱۱۰، باب ما ذكر من درع النبى وعصاه وسيفه......١
[2]) اوګورئ كتاب فرض الخمس، رقم: ۳۱۱۰١
[3]) فتح البارى: ۱۰۹،۹١
[4]) عمدة القارى: ۲۳۱،۱۶، شرح الكرمانى: ۱۱۲،۱۵١
[5]) فتح البارى: ۱۱۹۱،۹١

Maktaba Tul Ishaat.com

رسول الله ﷺ او فرمائيل، "هو ذا فإن انطلق معك لم أمنعه". هغه دادي اكهٔ تاسو سره تلل غواړی، نو زهٔ ئې نهٔ منع كووم، په دې باندې زيد اووئيل، "يا رسول الله! والله لا أختار عليك أحدا" اې د الله تعالىٰ رسوله ! زهٔ په تاسو باندې چا له هم ترجيح نهٔ شم وركولې.

جَبَله وائي: "فرأيت رأى أخي أفضل من رأيي".(١)

ما د خپل ورور رائې په خپله رائې باندې غوره اوګڼړله.

قوله: أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا......: داروايت په كتاب المغازى، باب عمرة القضاء كښې موصولاً مذكور دې.(٢)

٣٥٢٤(٣) حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بَعْثًا، وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، فَطَعَنَ بَعْضُ النَّاسِ فِي إِمَارَتِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «إِنْ تَطْعُنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ كُنْتُمْ تَطْعُنُونَ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلُ، وَايْمُ اللَّهِ، إِنْ كَانَ لَخَلِيقًا لِلإِمَارَةِ، وَإِنْ كَانَ لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَىَّ، وَإِنَّ هَذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَىَّ بَعْدَهُ». [٤٠٠٤، ٤١٩٨، ٤١٩٩، ٦٢٥٢، ٦٧٦٤]

رجال الحديث

خَالِدُ بنُ مخلَد: دا خالد بن مخلد ابو الهيثم البجلى القَطوانى دې، ددهٔ احوال د كتاب العلم، باب "طرح الإمام المسألة على أصحابه ليختبر ما عندهم من العلم" لاندې تيره شوې ده.(٤)

سُلَيمَانُ: دا سليمان بن بلال قرشى تيمى دې، ددهٔ احوال هم د دغې كتاب العلم باب "طرح الإمام المسألة على أصحابه" لاندې تير شوى دى.(٥)

---

(١) حديث: ١٣٢٥١

(٢) جامع الترمذي، كتاب المناقب، باب مناقب زيد بن حارثه، رقم: ٣٨١٥

(٣) الحديث أخرجه البخاري أيضًا فى صحيحه فى كتاب المغازى، باب غزوة زيد بن حارثه، رقم: ٤٢٥٠، وفى باب بعث النبى أسامة بن زيد ﷺ فى مرضه الذى توفى فيه، رقم: ٤٤٦٩، ٤٤٦٨، وفى باب الأيمان والنذور، باب قول النبى ﷺ "وأيم الله" رقم: ٦٦٢٧، و كتاب الأحكام، باب من لم يكترث بطعن مَن لا يعلم فى الأمراء حديثاً، رقم: ٧١٨٧، وأخرجه مسلم فى صحيحه فى كتاب الفضائل، باب من فضائل زيد بن حارثع، رقم: ٦٢٦٥، ٦٢٦٤، والترمذى فى جامعه، كتاب المناقب، باب مناقب زيد بن حارثة، رقم: ٣٨١٦، والنسائى فى السنن الكبرىٰ، باب مناقب زيد بن حارثه، رقم: ٨١٨١، ٨١٥٢، ١٤٧٠١

(٤) كشف البارى: ٣، ١٣٥

(٥) كشف البارى: ٣، ١٣٥

Maktaba Tul Ishaat.com

عَبْدُ اللهِ بْنِ دِینَارٍ: دا عبد الله بن دینار قرشي عدوي مدني دې،دده احوال د کتاب العلم، باب "قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وانبانا" لاندې تیر شوي دي۔[1]

عَبْد اللهِ بْنِ عُمَرَ: صحابي ابن صحابي رسول الله ﷺ دې،د دوی احوال د کتاب الإیمان، باب "الإیمان وقول النبی ﷺ بنی الإسلام علی خمس" لاندې تیر شوي دي۔[2]

د اسامه د لښکر څهٔ تفصیل: **بعث النبی بعثًا** نه مراد د اسامه بن زید هغه لښکر دې.چې د هغې رسول الله ﷺ په خپل مرض الوفات کښې د شنبې په ورځ یا دپنځ شنبې په ورځ حکم ورکړو. ابن اسحاق په خپل سیرت کښې دا په تفصیل سره ذکر کړې دی،په هغې کښې د رسول الله ﷺ دا الفاظ منقول دي: "أغزو فی سبیل الله وسر إلی موضع مقتل أبیك فقد ولیتك هذا الجیش".[3]

اسامه بن زید د دې لښکر امیر جوړولو باندې بعضې خلقو اعتراض اوکړو.

حافظ ابن حجر رحمه الله په مغازي کښې ذکر کړې دي،چې د اعتراض کونکي نوم عیاش بن أبي ربیعه دې،او کله چې هغهٔ اعتراض اوکړو،نو حضرت عمر رضی الله عنه هغه رد کړو،او بیا ئې رسول الله ﷺ ته اووئیل،رسول الله ﷺ د مرض الوفات په سختئ کښې وو،ولې ددې لښکر د حد درجې اهمیت په بناء باندې هغوی ﷺ اوفرمائیل، "انفذوا بعث أسامة" د اسامه لښکر اُولیږئ. او بیا د رسول الله ﷺ د وفات نه ورستو د هغوی خلیفه سیدنا صدیق اکبر رضی الله عنه د ټولو نامساعدو حالاتو سره سره د ټولو نه اولنې کار دا اوکړو،چې د اُسامه لښکر ئې اُولیږلو۔[4]

د حضرت زید بن حارثه رضی الله عنه په امارت باندې اعتراض: "إن تطعنوا فی إمارته فقد کنتم تطعنون فی إمارة أبیه........" وئیلو سره رسول الله ﷺ د حضرت اسامه او د هغوی د پلار دواړو اهمیت بیان اوفرمائیلو،او دا هم چې د دواړو په امارت باندې خلقو اعتراض اوکړو،ولې دا اعتراض بې ځایه دې۔

د حضرت زید بن حارثه کوم امارت ته چې په دې ځائې کښې اشاره ده،(چې په هغې خلقو اعتراض کړې وو)دې نه په غزوهٔ موته کښې د هغوی امارت مراد دې۔[5]

د مولی او مفضول د امارت جواز: د حضرت زید بن حارثه او د هغوی د ځوئ حضرت اسامه رضی الله عنهما د امارت نه دا هم معلومه شوه،چې مولی(یعنی آزاد کړې شوې غلام)او مفضول د احرارو او افضل په موجودګئ کښې هم امیر جوړول جائز دي،ځکه چې په روایاتو کښې راغلې دي،چې د اسامه په لښکر کښې حضرت ابوبکر،عمر رضی الله عنهما او نور اکابر صحابهٔ کرام

---

[1] کشف الباری:۳،۱۲۵
[2] کشف الباری:۱،۶۳۷
[3] فتح الباری:۸،۱۹۱
[4] فتح الباری:۸،۱۹۱
[5] فتح الباری:۸،۱۹۰

Maktaba Tul Ishaat.com

هم موجود وو، ښکاره خبره ده چې مامورین وو.[1]
او کرماني وائی، چې صغیر په کبیر باندې هم د څۀ مصلحت په وجه باندې امیر جوړول ددې حدیث له مخې جائز دی.[2]
زید بن حارثه د رسول الله ﷺ مولی او متبنّی وو، د دوی نکاح رسول الله ﷺ د خپلې پالنه کونکې اُمِ ایمن رضي الله عنها سره کړې وه، او هم ددې نه د هغوی ځوې اسامه پیدا شو، دا (زید بن حارثه) واحد هغۀ صحابی دې، چې د دوی په قرآن پاك کښې په نوم سره ذکر موجود دې.[3]
دې په غزوهٔ موته کښې شهید شوې دې، او د حضرت اسامه رضي الله عنه په ۵۴ هجری په "وادی القرای" مدینه منوره کښې انتقال اوشو.[4]
ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت ښکاره دې.
د زید رضي الله عنه او اسامه رضي الله عنه په امارت باندې د اعتراض وجه او د هغوی په امارت کښې حکمت: د لفظ طعن متعلق کرماني وائی:

"یقال طعَن بالرُّمح والید یطعن بالضم وطعَن فی العرض والنسب یطعن بالفتح، وقیل هما لغتان فیهما".[5]
یعنی د طعن بضم العین فی المضارع معنٰی ده، په نیزې یا لاس سره وهل، او د طعن بفتح العین فی المضارع معنٰی ده، د چا نسب یا عزت نښه جوړول، او یو قول دادې چې طعن بالضم او بالفتح د دواړو معنٰی په نیزې سره وهل هم ده، او نسب نښه جوړول هم.
ښکاره خبره ده دلته دویمه معنٰی مراد ده، ځکه چې خلقو د حضرت زید رضي الله عنه شخصیت او خانداني حیثیت د تنقید نښه جوړه کړه، نۀ چې د تورې او نیزې نښه.
اُوس پاتې شوه دا خبره چې داسې ولې اوشو، چې په زید رضي الله عنه باندې هم اعتراض اوشو، او د هغوی په ځوې باندې هم، او د رسول الله ﷺ په نظر کښې هم هغه ددې مستحق وو.
د توربشتی فاضلانه بحث: په دې باندې شارح د مصابیح حسن توربشتی ډیر فاضلانه بحث فرمائیلې دې، وائی:

"إنما طعَن من طعَن فی إمارتهما، لأنهما کانا من الموالی، وکانت العرب لا تری تأمیر الموالی وتستنکف من اتباعهم کلَّ الاستنکاف، فلما جاء الله بالإسلام ورفع قدر مَن لم یکن له عندهم قدرٌ بالسابقة والهجرة والعلم والتقی، عرف حقهم المحفوظون من أهل الدین وأما المرتهنون بالعادة والممتحنون بحب الرئاسة من الأعراب ورؤساء القبائل فلم یزل یختلج فی صدورهم شئ من ذلك لا سیما أهل النفاق فإنهم کانوا یسارعون إلی الطعن

[1]) فتح الباري: ۹، ۱۱۰
[2]) شرح الکرماني: ۱۵، ۱۱۲
[3]) عمدة القاري: ۱۶، ۲۳۱
[4]) فتح الباري: ۹، ۱۰۹
[5]) شرح الکرماني: ۱۵، ۱۱۲

Maktaba Tul Ishaat.com

وشدة النكير عليه وكان رسول الله قد بعث زيد بن حارثة رضي الله عنه أميراً على عدة سرايا وأعظمها جيش موتة وسار تحت رايته في تلك الغزوة نجباء الصحابة، منهم جعفر بن أبي طالب، وكان خليقا بذلك لسوابقه وفضله وقربه من رسول الله ﷺ۔ ثم كان يبعث أسامة وقد أمّره في مرضه على جيش فيهم جماعة من مشيخة الصحابة وفضلائهم وكأنه رأى في ذلك۔ سوى ما توسّم فيه من النجابة۔ أن يمهّد الأمر ويوطّئه لِمَن يلي الأمر بعده، لئلا ينزع أحد يداً من الطاعة وليعلم كلٌّ منهم أن العادات الجاهلية قد عميت مسالكها وخفيت معالمها".([1])

د زيد او اسامه رضي الله عنهما په امارت باندې طعن كونكو په دې وجه طعن اوكړو، چې دا دواړه د "موالي" نه وو، او عرب د موالي (يعنى د آزاد كړې شوې غلام، يا بالفعل غلام) د امير جوړيدلو قائل نۀ وو، او د داسې خلقو اتباع به ئې ډير شرم ګڼړلو، كله چې الله تعالى اسلام راؤليږلو، او چې څوك د هغوى له مخې بې قدره وو، د اسلام په قبلولو كښې په وړاندى والى، هجرت، علم او تقوىٰ باندې ئې د هغوى قدر زيات كړو، نو معتبرو ديندارو د هغوى حقوق اوپيژندل، او څوك چې د عاداتو غلامان او د مشرئ او سردارئ خوښونكى او ددې په محبت كښې راګير باندچيان او د قبيلو سرداران وو، د هغوى په زړونو كښې په دې حوالې سره تر اوسه پورې يوه خبره پاتې وه، بيا په خاصه توګه منافقان، چې هغوى به په دې طعن او ګډو وډو خبرو او په سخت انكار كولو كښې ډير د تندئ اظهار كولو.

او زيد بن حارثه رضي الله عنهما رسول الله ﷺ په څو غزواتو كښې امير جوړ كړو، چې په هغې كښې د ټولو نه لويه غزوهٔ موته ده، په دې غزوه كښې د حضرت زيد رضي الله عنه د بيرغ (جهنډې) لاندې لوئې لوئې كمندانانو صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم برخه واخسته، لكه جعفر طيار رضي الله عنه او نور صحابهٔ كرام رضي الله عنهم. او حضرت زيد چې امير جوړ كړې شو، هغه خو د خپلو فضائلو، امتيازاتو او رسول الله ﷺ سره د قربت په وجه ددې مستحق هم وو، دې نه ورستو بيا هغوى ﷺ حضرت اسامه رضي الله عنه ليږلو، نو په مرض الوفات كښې رسول الله ﷺ دې د يو داسې لښكر امير جوړ كړو، چې په هغې كښې څو اكابر صحابهٔ كرام رضي الله عنهم موجود وو، ددې يوه وجه په حضرت اسامه كښې د كمندانئ آثارو ليدو نه علاوه دا هم وه، چې رسول الله ﷺ د خپل ځان نه ورستو جوړيدونكى ولى الامر د پاره يو قسم لار هم صفا كوله، ځكه چې د هغهٔ (يعنى د ورستو راتلونكى خليفه) د اطاعت نه هر چا لاس بهر كولې شو، نو د هغوى ﷺ په دې عمل سره مقصود دا وو، چې ټول خلق په دې پوهه شى، چې د جاهليت د عادتونو او رسمونو والا طبيعت ختم شو، او د هغې آثار او نښې ختمې شوې.

قوله: إِنْ تطعُنُوافِي إِمَارَتِهِ: طيبى فرمائى، دلته په شرط باندې د جزاء ترتب د تنبيه او توبيخ په تاويل باندې دې، او تقدير د عبارت داسې دې:

"طعنكم الآن فيه سبب لأن أخبرَكم أن ذلك عن عادة الجاهلية وهجيراهم ومن ذلك طعنكم في أبيه".

---

[1]) كتاب الميّسر: ١١٣٣٥،٤

Maktaba-Tul Ishaat.com

اودا به هم هغسې وی لکه څنګه چې دالله تعالی ارشاد "إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُ مِن قَبْلُ" دی[1]

قوله: إِنْ كَانَ لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ: د ابن مالك په اصل كښې د "لَمِن أحب" لام ساقط شوې دې، او ددې لام د ساقط كيدو وجه ئې دا ښودلې ده، چې دا إن مخففه متروكة العمل دې، ددې مابعد د عدم ضرورت په وجه د لام فارقة بين أن المخففة وأن النافية نه خالى دې، ددې تفصيل دادې، چې "إن" چې كله د مثقّله(مشدده) نه مخففه كيږى، نو هغهٔ لفظًا د "إن" نافيه په شان شى، بيا كله چې دا "إن" مخففه عمل نهٔ كوى، نو په "إن للإثبات" او "إن نافيه" كښې د ګډوډ والى ويره وه، په دې وجه اهل فن ددې نه ورستو د لام تاكيد د راؤړلو التزام اوكړو، دې د پاره چې په دې سره په إن للإثبات او إن نافيه كښې فرق راشى، خو ښكاره خبره ده، چې دا به په هغه وخت كښې كيږى، كله چې دإن په كلمه كښې دواړه احتمالات وى، او په دواړو كښې هر يو په معنى باندې حمل ممكن وى، لكه "إن علمتك لفاضلاً" دلته لام لازم دې، ځكه چې "إن متروكة العمل" دې، او په دې مقام كښې د نفى احتمال موجود دې، نو تر كومې پورې چې لام نهٔ وى، نو د اثبات معنى به متيقنه نهٔ وى، او چرته چې د نفى صلاحيت نهٔ وى، نو لام راؤړل او ددې خلاف كول دواړه به جائز وى، او ددې لام د حذف مثال دې، د حضرت عائشې رضي الله عنها قول دې: "إن كان رسول الله يبعثُنا ومالنا طعامٌ إلا السلف من التمر". [2]

٣٥٢٥[3] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ - رضى الله عنها - قَالَتْ دَخَلَ عَلَىَّ قَائِفٌ وَالنَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - شَاهِدٌ، وَأُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَزَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ مُضْطَجِعَانِ، فَقَالَ إِنَّ هَذِهِ الأَقْدَامَ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ. قَالَ فَسُرَّ بِذَلِكَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَأَعْجَبَهُ، فَأَخْبَرَ بِهِ عَائِشَةَ. [ر: ٣٣٦٢]

رجال الحديث

يَحيَى بنُ قَزعَةَ: دا يحيى بن قزعة المكى القرشى الموذن دې، ددهٔ احوال د كتاب الأذان، باب "صلاة النساء خلف الرجال" لاندې تير شوى دى.

إبراهيم بنُ سَعْدٍ: دا إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمٰن دې، دده احوال د كتاب العلم،

---

[1] سورة يوسف: ١٧٧
[2] شرح الطيبى: ١١/٢٩٦، إرشاد السارى: ٨/١٢٢١
[3] سبق تخريجه فى كتاب المناقب، باب صفة النبى، رقم: ٣٥٥٥

Maktaba Tul Ishaat.com

باب "ما ذكر فى ذهاب موسى فى البحر إلى الخضر" لاندې تیر شوی دی.[1]

اَلزُّهْرِيّ: دا محمد بن مسلم بن شهاب الزهری دې، ددهٔ احوال د کتاب بدء الوحی، الحدیث الثالث لاندې تیر شوی دی.[2]

عُرْوَةُ: عروه بن الزبیر بن العوام مراد دې، ددهٔ احوال د کتاب الإیمان، باب "حسن إسلام المرء" لاندې تیر شوی دی.[3]

قوله: دَخَلَ عَلَيَّ قَائِفٌ: قائف قیافه شناس (قیافه پیژندونکی) ته وئیلې شی، شارحین وائی: "الذی یلحق الفروع بالأصول بالشبه والعلامات" څوک چې مشابهت او علاماتو کتلو سره اصول د فروعو سره ملاووی.[4]

قائف څوک وو؟: دلته د قائف نه مراد د نبی علیه السلام د زمانې مشهور قیافه شناس مجزز بن الاعور بن جعدة بن معاذ بن عتوارة بن عمر بن مدلج الکنانی المدلجی دې، د مجزز متعلق د بعضې حضراتو قول دې، چې دا بفتح الزاء الأولیٰ دې، ولې راجح دادې، چې دا بکسر الزاء د اسم فاعل صیغه ده، او حافظ ابن حجر د مصعب الزبیری او واقدی په حوالې سره نقل کړی دی، چې دهٔ ته مجزز په دې وجه وئیلې شی چې:

"كان إذا أخذ أسيرًا فى الجاهلية جز ناصيته وأطلقه" د جاهلیت په زمانه کښې چې به دهٔ څوک قیدی اونیسلو، نو د هغهٔ د تندی ویښتان به ئې کټ کول، او بیا به ئې هغه پریښودو، ددې نه دا هم معلومیږی، چې ددهٔ اصلی نوم مجزز نه، بل څهٔ وو، دې د قیافې ماهر وو، او عرب ددې (بنی مدلج) او بنی اسد د قیافه شناسئ معترف او قائل وو، خو د صحیح قول مطابق دا قیافه شناسی د دوی سره خاص نهٔ ده، د سعید بن المسیب رحمه الله نه د حضرت عمر رضی الله عنه په حقله دا هم منقول دی، چې هغوی قیافه شناس وو، او حال دادې چې هغوی نهٔ مدلجی وو او نهٔ اسدی.[5]

د قیافې حیثیت او په ذکر شوې واقعې باندې د رسول الله ﷺ د خوشالئ وجه: د قیافې په شریعت اسلامیه کښې څهٔ داسې فیصله کونکې حیثیت او د معتبر دلیل په شان حیثیت نهٔ دې، ولې په اصل کښې دلته د حضرت اسامه بن زید رضی الله عنهما په نسب باندې به خلقو قسم قسم خبرې کولې، او دې د حضرت زید رضی الله عنه د څوی کیدو منلو ته تیار نهٔ وو، ددې وجه دا وه، چې حضرت زید رضی الله عنه ډیر سور سپین وو، او حضرت اسامه رضی الله عنه ډیر زیات تور رنګ والا وو،

---

[1] کشف الباری: ۳٫۳۳۳

[2] کشف الباری: ۱٫۳۲۶

[3] کشف الباری: ۲٫۴۳۶

[4] بلفظ........الذی یعرف الشبه ویمیز الأثر سمی بذلک لأنه یقفو الأشیاء أی یتبعها فکأنه مقلوب من القافی قال الأصمعی هو الذی یقفوا الأثر ویقتافه فقوا.فتح الباری: ۱۵٫۶۶

[5] فتح الباری: ۱۵٫۶۶

Maktaba Tul Ishaat.com

عبدالرزاق د علامه ابن سرین په طریقې سره نقل کوی، چې په اصل کښې د حضرت اسامه رضی الله عنه مور اُمِّ ایمن، چې د رسول الله ﷺ پالنه کونکې وه، د هغې رنګ تور وو، بلکه د ابن شهاب نه مروی دی، چې هغه حبشیه وه، چې د فیل په زمانه کښې بندی کیدو سره وینځه جوړه کړې شوی وه.

یو قول دادې، چې هغه د عبد المطلب "صفیه" وه، چې هغه د رسول الله ﷺ والد حضرت عبد الله ته ورکړې وه.

او اول ددې عبید الحبشی سره نکاح شوې وه، او د هغه نه ددې أیمن لور پیدا شوې وه، بیا ورستو رسول الله ﷺ ددې نکاح د حضرت زید سره اوکړه، او د هغۀ نه ئې حضرت اسامه پیدا شو.

خو قاضی عیاض په دې باندې نکیر فرمائیلې دې، د هغۀ وینا ده، چې کۀ د حضرت اسامه رضی الله عنه مور اُمِّ أیمن توره وې، نو بیا به عربو د حضرت اسامه رضی الله عنه په نسب باندې اعتراض نۀ کولو، ځکه چې د سپین سړی د تورې ښځې کله خو د پلار په شان سپین بچې پیدا شی، او کله د هغې په شان تور پیدا شی، په دې خبره عرب پوهیدل، او صرف د پلار رنګ د تور نۀ کیدو په صورت کښې داسې قسمه نامعقول اعتراض هغوی نۀ شو کولې، او کۀ کړې ئې هم وې، نو داسې بدیهی البطلان یعنی ښکاره غلطې خبرې ته به رسول الله ﷺ دومره اهمیت نۀ ورکولو، حافظ ابن حجر رحمه الله هم ددې تائید کولو سره وائی، کیدې شی چې د اُمِّ أیمن رنګ صفا وو، او ددې د ځوی رنګ تور، ددې په وجه خلقو ته اعتراض شوی وی.[1]

نو ځنګه چې په مور پلار کښې د یو کس د توریدو په صورت کښې د بچی توریدل نامعقول نۀ دی، همدغه شان د دواړو د سپین کیدو په صورت کښې هم بچې توریدې شی، ځنګه چې په کتاب اللعان کښې د یو سړی قیصه ده، هغۀ راتلو سره رسول الله ﷺ ته د شکایت په توګه اووئیل وُلد لی غلام أسود (زما تور ځوئې پیدا شوې دې) او رسول الله ﷺ په اُوښانو کښې د رنګونو د اختلاف ذکر اوکړو، او هغې سړی هم "لعل نزعه عرق" [2] وئیلو سره ددې د صحیح کیدو او د رنګونو د اختلاف سره سره ثبوتِ نسب اومنلو، او رسول الله ﷺ هم هغۀ ته اووئیل، "لعل ابنك هذا نزعه...".

خو په عامه توګه بچې په رنګ کښې د پلار تابع وی، ځنګه چې دغې خلقو قاعده کلیه ګڼړلو سره د حضرت اُسامه رضی الله عنه نسب ئې مطعون کړو، بغیر د نظر کولو نه د مور رنګ ته چې د هغې رنګ ځنګه دې، رسول الله ﷺ په دې باندې خفه وو، او دا ئې غوښتل، چې داسې ځۀ خبره پیدا شی، چې ددې خلقو خُلۀ بنده شی، او دوی د حضرت اُسامه رضی الله عنه په نسب باندې د

---

[1] فتح الباری: ۱۶۷/۱۵
[2] صحیح البخاری، کتاب الطلاق، باب إذا عرض بنفی الولد، رقم: ۵۳۰۵

Maktaba Tul Ishaat.com

اعتراض کولو نه منع شی.
د معتبر قیافه شناس په خبره باندې دوی(یعنې عربو)ته ډېر زیات اعتماد وو، چې الله کول نو داسې اوشو، چې مشهور قائف مجزز مدلجی رسول الله ﷺ ته راغې، اتفاقاً حضرت زید رضی الله عنه او د هغهٔ ځوئې حضرت اُسامه دواړه یو ځائې ملاست وو، د دوی مخونه پټ او خپې ئې ښکاره وې، مجزز اووئیل، چې په دې خپو کښې بعضې د بعضې نه دی، یعنې دا دواړه خپل مینځ کښې پلار او ځوئې دی، کهٔ مخونه کتلو سره هغهٔ وئیلې وو، نو په دې کښې امکان شته، چې د چا طرف داری او ملګرتیا کوی، ولې په خپو کښې داسې څهٔ خبره نهٔ وه، په دې وجه رسول الله ﷺ ډېر زیات خوشاله شو، په دې وجه نه چې د قیافه شناس په خبره باندې د حضرت اُسامه رضی الله عنه نسب ثابت شو، بلکه په دې وجه چې اوګورئ ستاسو قائف هم اووئیل، اُوس به تاسو څهٔ وائې، او ښکاره خبره ده، چې دې د پاسه هغوی هیڅ هم نهٔ شو وئیلې، نو رسول الله ﷺ به خامخا ددې مشکل په حل کیدو باندې خوشالیدو.

د حضرت عائشې رضی الله عنها په موجودګئ کښې د قائف د راتلو توجیه: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی، زما په موجودګئ کښې قائف راغې، ښکاره خبره ده چې هغه د رسول الله ﷺ د پاره پردې وو، په دې وجه علماؤ ددې دا توجیه کړې ده، چې دا د پردې د حکم د نازلیدو نه د وړاندې واقعه ده، او یا حضرت عائشه رضی الله عنها موجود وه خو په پرده کښې وه.(١)

او صاحب د لامع الدراری فرمائی: "دخل علیَّ........." کښې مسامحه ده، او قائف رسول الله ﷺ ته جمات ته راغلې وو، او زید او اُسامه رضی الله عنهما هم په جمات کښې ملاست وو.(٢)

قوله: فَأَخْبَرَ بِهِ عَائِشَةَ رضی الله عنها: روایت د حضرت عائشې رضی الله عنها نه مروی دې، او هغوی رضی الله عنها فرمائی، چې دا واقعه زما وړاندې مخې ته راغله، بیا ددې څهٔ مطلب شو، چې رسول الله ﷺ حضرت عائشې رضی الله عنها ته د مجزز خبره اوفرمائیله.
ددې مختلف جوابونه ورکړې شوی دی، یو جواب دادې، چې رسول الله ﷺ ته معلومه نهٔ وه، چې حضرت عائشې رضی الله عنها ته پته شته، دویم جواب دادې، چې رسول الله ﷺ ته معلومه وه، چې حضرت عائشې رضی الله عنها ته پته شته، خو هغوی ﷺ د تاکید په توګه اوفرمائیل، چې دا ډېره اهمه خبره وه، دریم جواب دادې، چې د رسول الله ﷺ نه هیر شوی وو، چې حضرت عائشې رضی الله عنها ته پته شته، او نهٔ صرف دا چې پته ورته شته، بلکه هغې خو ددې مشاهده هم کړې ده.(٣)

ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت واضح نهٔ دې، ځکه چې په دې کښې د حضرت زید رضی الله عنه د څهٔ منقبت او فضیلت ذکر نشته، خو شارحین فرمائی، چې مناسبت په "فسُرّ بذلك النبی ﷺ" کښې دې، یعنی د حضرت زید رضی الله عنه او د هغوی د ځوی په حقله

١) إرشاد الساري: ٨، ١٢٢١
٢) لامع الدراري: ٨، ١١٨٤
٣) عمدة القاري: ١٦، ١٢٣٢

Maktaba Tul Ishaat.com

د یو اعتراض او شک رفع کیدو باندې چې رسول الله ﷺ خوشاله شو، دا د رسول الله ﷺ په نظر کښې د هغوی د اهمیت دلیل دې، او هم دغه د هغوی منقبت دې.[1]

۱۸-باب: ذِكْرُ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رضي الله عنه

۳۵۲۶[2] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها أَنَّ قُرَيْشًا أَهَمَّهُمْ شَأْنُ الْمَخْزُومِيَّةِ، فَقَالُوا مَنْ يَجْتَرِءُ عَلَيْهِ إِلَّا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، حِبُّ رَسُولِ اللَّهِ-صلى الله عليه وسلم-.

رجال الحديث

قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ: دا شیخ الإسلام ابو رجاء قتیبة بن سعید بن جمیل الثقفی دې، ددهٔ احوال د کتاب الإیمان، باب إفشاء السلام من الإسلام لاندې تیر شوی دی.[3]

لَيْثٌ: دا ابو الحارث لیث بن سعد بن عبد الرحمن دې، ددهٔ احوال د کتاب بدء الوحی، الحدیث الثالث لاندې تیر شوی دی.[4]

الزُّهْرِيِّ: دا ابن شهاب زهری دې، ددغې باب د لاندې ددهٔ احوال هم تیر شوی دی.[5]

عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ، عائشة: د حضرت عروه بن الزبیر او د حضرت عائشې رضي الله عنها احوال د کتاب بدء الوحی، الحدیث الثانی لاندې تیر شوی دی.[6]

قوله: أَنَّ قُرَيْشًا أَهَمَّهُمْ: د أهمّهم معنی ده، هغوی ئې په "هَم" کښې غورخول، یا ئې پریشان او فکر مند کړل.

أهمّنی الأمر أی اقلقنی دې کار زهٔ بې قراره کړې یم.[7]

د مخزومی ښځې غلا او د حضرت أسامه رضي الله عنه د هغې د پاره شفارس: دا حدیث په تفصیل سره په "کتاب الحدود" کښې راروان دې.[8] او هم هلته به ددې تفصیلی تشریح هم راشی، دلته صرف په دومره خبره ځان پوهه کړئ، چې د قریشو یو شاخ بنی مخزوم سره تعلق لرونکې یوې ښځې چې د هغې نوم اکثرو حضراتو فاطمه بنت الاسود ذکر کړې دې، فاطمة بن الاسود

---

[1] عمدة القاری: ۲۳۲.۱۶، وإرشاد الساری: ۲۲۱.۸
[2] الحدیث قد سبق تخریجه فی کتاب الشهادات، باب شهادة القاذف والسارق والزانی..........
[3] کشف الباری: ۱۸۹.۲
[4] کشف الباری: ۳۲٤.۱
[5] کشف الباری: ۳۲۶.۱
[6] کشف الباری: ۲۹۱.۱
[7] فتح الباری: ۱۰۵.۱۵
[8] صحیح البخاری، کتاب الحدود، باب کراهیة الشفاعة فی الحد، رقم: ۶۷۸۸

Maktaba Tul Ishaat.com

بن عبد الاسد بن عبد الله بن عمرو بن مخزوم، دا ابو سلمه بن عبد الاسد-د رسول الله ﷺ صحابى او سيده أمّ سلمه رضي الله عنها د اولنى خاوند-وريره (بنت الاخ) وه.

دې ښځې د فتح مكې په وخت كښې كالى (سرۀ زر) پټ كړى وو، په دې باندې رسول الله ﷺ د هغې د لاس كټ كولو فيصله اوفرمائيله. د لاس كټ كيدلو (قطع يد) نه وړاندې قريش دې واقعې ډير پريشانه كړى وو، او هغوىددې مخزومى ښځې د بچ كولو ډير كوشش اوكړو، رسول الله ﷺ سره پخپله خو هغوى خبره نۀ شوه كولې، ځكه چې رسول الله ﷺ به په حدودو كښې د هيڅ قسمه رعايت نۀ كولو، په دې وجه هغوى أسامه بن زيد رضي الله عنهما اوتاكلو، چې د رسول الله ﷺ محبوب وو، د دوى پلار زيد رضي الله عنه هم د رسول الله ﷺ محبوب وو، او مور ئې د رسول الله ﷺ پالنه كونكې وه، د هغې په حقله رسول الله ﷺ تر دې پورې فرمائيلې وو، "هي أمي بعد أمي" زما د مور نه ورستو هغه زما (دويمه) مور ده.

اسامه رسول الله ﷺ ته شفارس اوكړو، نو هغوى ﷺ ډير زيات غصه شو، او وې فرمائيل، چې آيا تۀ د الله تعالى په حدودو كښې ماته د قطع يد پريښودو خبره كوې؟

خو دومره خبره خامخا ثابته شوه، چې خلقو سفارش د پاره حضرت أسامه أوتاكلو، ددې معنى دا شوه، چې د هغوى ﷺ په نظر كښې د دوى نه زيات خوږ او ګران هيڅ څوك هم نۀ وو، او دا د "حِبّ رسول الله" الفاظ هم دا ښائى، چې هغوى د رسول الله ﷺ محبوب وو.(١)

(٢) حَدَّثَنَا عَلِي حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ ذَهَبْتُ أَسْأَلُ الزُّهْرِيَّ عَنْ حَدِيثِ الْمَخْزُومِيَّةِ فَصَاحَ بِي، قُلْتُ لِسُفْيَانَ فَلَمْ تَحْتَمِلْهُ عَنْ أَحَدٍ قَالَ وَجَدْتُهُ فِي كِتَابٍ كَانَ كَتَبَهُ أَيُّوبُ بْنُ مُوسَى عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ - رضى الله عنها أَنَّ امْرَأَةً مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ سَرَقَتْ، فَقَالُوا مَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - فَلَمْ يَجْتَرِئْ أَحَدٌ أَنْ يُكَلِّمَهُ، فَكَلَّمَهُ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، فَقَالَ «إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانَ إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ، وَإِذَا سَرَقَ الضَّعِيفُ قَطَعُوهُ، لَوْ كَانَتْ فَاطِمَةُ لَقَطَعْتُ يَدَهَا». [ر: ٢٥٠٥]

رجال الحديث

عَلِيٌّ: دا على بن عبد الله بن جعفر بن نجيح سعدى (ابن المدينى) دې، ددۀ احوال د كتاب العلم، باب "الفهم في العلم" لاندې تير شوى دى.(٣)

سُفْيَانُ: دا سفيان بن عيينه دې، ددۀ احوال د كتاب العلم، باب "قول المحدث حدثنا أو أخبرنا......." لاندې تير شوى دى.(٤)

---

(١) فتح البارى: ٩، ١١١. ١٥، ١٠٥، ١١

(٢) الحديث سبق تخريجه فى كتاب الشهادات، باب شهادة القاذف والسارق........١

(٣) كشف البارى: ٣، ٢٩٧، ١

(٤) كشف البارى: ٣، ١٠٢، ١

Maktaba Tul Ishaat.com

الزُّهرِيّ: دا ابن شهاب زهرى دې. دده احوال د كتاب بدء الوحى، الحديث الثالث لاندې تير شوى وى.[1]

زهرى نه د سفيان د سماع تفصيل: ذَهَبْتُ أَسْأَلُ الزُّهرِيَّ.......على بن المدينى وائى، سفيان بن عيينه اووئيل، زهٔ زهرى ته لاړم د هغوى نه مې د حديث مخزوميه په حقله پوښتنه اوكړه، چې په دې باندې هغوى چغه وهلو سره زهٔ اوټوكلم، ددې مطلب په ظاهره دغه شو، چې سفيان دا حديث د زهرى نه نهٔ دې اخستې، على بن المدينى ددې خبرې اطمينان كولو د پاره سفيان بن عيينه نه پوښتنه اوكړه، "فلم تحمله عن أحد" كوياچې هغوى دا روايت دچانه هم نهٔ دې اخستې؟ هغوى اووئيل، په اصل كښې دا ما د هغې كتاب نه اخستې دى، كوم چې ايوب بن موسىٰ د زهرى نه ليكلې دې، او په هغې كښې دغه الفاظ دى: "أن امرأة من بنى مخزوم سرقت" او نسائى د محمد بن منصور روايت نقل كړې دې، هغهٔ هم د ابن عيينه نه دغه الفاظ روايت كوى.[2]

رزق الله بن موسى هم د سفيان نه دغه مضمون نقل كړې دې، د هغوى الفاظ دادى: "أتى النبى بسارق فقطعه".[3]

ابو يعلى هم د محمد بن عباد عن سفيان په طريقې سره همدغه شان نقل كړې دې.[4]

او أحمد هم د سفيان نه دا روايت كړې دې، ولې د هغې په آخر كښې دا الفاظ هم دى: "قال سفيان: لا أدرى ما هو؟".[5]

نسائى د اسحاق بن راهويه عن سفيان عن الزهرى په طريقې سره دا الفاظ نقل كړى دى: "كانت مخزومية تستعير المتاع وتجحده".[6]

او ددې په آخر كښې دا الفاظ دى: "قيل لسفيان من ذكره؟ قال: أيوب بن موسى".[7]

او ابن أبى زائده عن ابن عيينة عن الزهرى په طريقې سره بغير د څهٔ واسطې نه نقل كړې دى، چې په هغې كښې لفظ د "سرقت" مذكور دې.[8]

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې ټولو طريقو د ذكر كولو نه ورستو وائى:

---

[1] كشف البارى: ١، ٣٢٦
[2] سنن النسائى، ذكر اختلاف ألفاظ الناقلين، رقم: ٤٨٩٩، ١٤٩٠١
[3] فتح البارى: ١٥، ١٠٧
[4] فتح البارى: ١٥، ١١١
[5] مسند أحمد، مسند الصديقة عائشة، رقم: ١٢٤١٣٨
[6] سنن النسائى ذكر اختلاف ألفاظ الناقلين وخبر الزهرى فى المخزومية، رقم: ١٤٩٠٩
[7] سنن النسائى ذكر اختلاف ألفاظ الناقلين وخبر الزهرى فى المخزومية، رقم: ١٤٩٠٩
[8] فتح البارى: ١٥، ١١١

Maktaba Tul Ishaat.com

قال شيخنا: وابن عيينة لم يسمعه من الزهري ولا ممن سمعه من الزهري إنما وجده في كتاب أيوب بن موسى ولم يصرح بسماعه من أيوب بن موسى ولهذا قال في رواية أحمد، "لا أدري كيف هو" كما تقدم.......". (١)

يعني ابن عيينه خو نهٔ پخپله د زهري نه سماع کړې ده، او نهٔ ئې د هغهٔ د يو شاګرد نه کړې ده، بلکه هغهٔ دا د ايوب بن موسٰی په کتاب کښې اوموندلو، او د ايوب بن موسٰی نه هم هغوی د سماع تصريح نهٔ ده کړې. همدغه وجه ده، چې هغوی د لا أدري کيف هو؟ الفاظ وئيلو سره په دې حوالې د عدمِ سماع ارشاد اوفرمائيلو څنګه چې د أحمد په روايت کښې تير شوی دی.

د سفيان بن عيينه د زهري نه روايت د کوم قسم وو، په دې حوالې سره علامه ابو حمد رامهُرمزی په خپل کتاب "المحدِّث الفاصِل" کښې د سليمان بن عبد العزيز په طريقې سره د محمد بن ادريس نه روايت کوی، هغه وائی ما سفيان بن عيينه ته اووئيل، کم سمعتَ مِن الزهري؟ تا د زهري نه څومره روايتونه اوريدلې دی؟ هغوی اووئيل "أما مع الناس فما أحصی، وأما وحدي فحديث واحد"، کوم چې مې نورو خلقو سره شريك اوريدلې دی، هغه خو بې شميره دی، او کوم چې مې يواځې اوريدلې دی، هغه صرف يو حديث دې، بيا ئې د هغې تفصيل بيان کړو. وې فرمائيل:

"دخلتُ يومًا من باب بني شيبة فإذا أنا به جالس إلى عمود فقلت: يا أبابكر حدثني حديث المخزومية التي قطع رسول الله ﷺ يدَها، قال فضرب وجهي بالحصى ثم قال: قم فما يزال عبد يقدم علينا بما نكره، قال قمت منكسرًا فمر رجل فدعاه فلم يسمع فرماه بالحصى فلم يبلغه فاضطر إلي فقال: ادعه لي فدعوته له فأتاه فقضى حاجته فنظر إلي فقال: تعال، فجئت فقال أخبرني سعيد بن المسيب وأبو سلمة عن أبي هريرة أن رسول الله قال: "العجماء جبار" ثم قال لي هذا خير لك من الذي أردتَ". (٢)

دې نه هم معلوميږی چې زهري رحمه الله سفيان اورټلو او ملامته ئې کړو، او بيا ورستو "العجماء جبار" بيانولو سره ئې هغه د خپل مطلوب نه منع کړو، په هر حال کښې د سفيان د حديث مخزوميې اوريدل (يعني سماع) د زهري نه ثابت نهٔ ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله د دې تفصيل د ذکر کولو نه ورستو فرمائی:

"قلت وهذا الحديث الأخير أخرجه مسلم والأربعة من طريق سفيان بدون القصة". (٣)

---

(١) فتح الباري: ١٥،١٠٧\١

(٢) المحدث الفاصل بين الراوي والواعي..........باب القول في أوصاف الطالب: ١،١٩٦\١

(٣) فتح الباري: ١٥،١١١\١

Maktaba Tul Ishaat.com

امام مسلم او په اصحابو د صحاح سته کښې د بخاری نه علاوه څلورو واړو دا آخری روایت د مذکوره قیصې نه بغیر ذکر کړې دې.

قوله: فَكَلَّمَهُ: په کتاب الحدود کښې د سعید بن سلیمان په روایت کښې د "فكلمه رسول الله" الفاظ دی.[1]

او د یونس په روایت کښې د "فأتى بها رسول الله فكلّمه فيها" الفاظ دی.[2] په دې الفاظو کښې څۀ حذف او ایصال دې. ځکه چې تقدیر د عبارت داسې دې:

"فجاؤا إلى أسامة فكلّموه فى ذلك فجاء أسامة إلى النبى ﷺ فكلّمه".[3]

د نسائی په روایت کښې د "فكلّمه فزبره" راغلې دی.[4]

یعنی هغوی رضی الله عنه رسول الله ﷺ سره خبره اوکړه، نو هغوی ﷺ دوی ته زورنه اوکړه، او جهل او حماقت اړخ ته ئې د دوی نسبت اوکړو. "زبر" په سکون د باء سره عقل ته وائی.

په یو روایت کښې د "فكلّمه فتلوّن وجهُ رسول الله" الفاظ راغلي دی.[5]

یعنی هغوی رضی الله عنه رسول الله ﷺ سره خبره اوکړه، نو د رسول الله ﷺ د مخ مبارك رنګ بدل شو.

او هم د نسائی په یو روایت کښې د "فلما أقبل أسامةُ ورآه النبى ﷺ قال: لا تكلّمنى يا أسامة" الفاظ دی.[6]

کله چې أسامه رسول الله ﷺ اړخ ته راتلو، نو رسول الله ﷺ لیدلو سره هغوی ته اوفرمائیل، اسامه! ما سره خبرې مۀ کوه!

۳۵۲۷ [7] حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَبَّادٍ يَحْيَى بْنُ عَبَّادٍ حَدَّثَنَا الْمَاجِشُونُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ قَالَ نَظَرَ ابْنُ عُمَرَ يَوْمًا وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ إِلَى رَجُلٍ يَسْحَبُ ثِيَابَهُ فِي نَاحِيَةٍ مِنَ الْمَسْجِدِ فَقَالَ انْظُرْ مَنْ هَذَا لَيْتَ هَذَا عِنْدِي. قَالَ لَهُ إِنْسَانٌ أَمَا تَعْرِفُ هَذَا يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ هَذَا مُحَمَّدُ بْنُ أُسَامَةَ، قَالَ فَطَأْطَأَ ابْنُ عُمَرَ رَأْسَهُ، وَنَقَرَ بِيَدَيْهِ فِي الْأَرْضِ، ثُمَّ قَالَ لَوْ رَآهُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- لَأَحَبَّهُ.

---

[1] صحيح البخارى، كتاب الحدود، باب كراهية الشفاعة فى الحد، رقم: ۶۷۸۸
[2] فتح البارى: ۱۵، ۱۱۱
[3] فتح البارى: ۱۵، ۱۱۱
[4] سنن النسائى، ذكر اختلاف ألفاظ الناقلين، رقم: ۴۹۰۰
[5] سنن النسائى، رقم: ۴۸۹۸
[6] سنن النسائى، رقم: ۴۸۹۸
[7] الحديث أخرجه أيضًا النسائى فى سننه. انظر سنن النسائى، رقم: ۳۸۹۸

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحدیث

الحَسَنُ بْنُ مُحَمَّد: دا حسن بن محمد زعفرانی دي، ددهٔ احوال د کتاب الاستسقاء، باب" سؤال الناس الإمام الاستسقاء إذا قحطوا" کښې تیر شوی دی.[1]

ابُو عَبَّاد یَحْیَی بْنُ عَبَّاد: ددهٔ نوم یحیی بن عباد الضّبعی البصری نزیل بغداد دې، او ابو عباد ئې کنیت دې، ددهٔ په شاګردانو کښې إبراهیم بن خالد الکلبی، أحمد بن حنبل، محمد بن حاتم بن میمون، محمد بن سعد الکاتب، إسحاق بن إبراهیم البغوی، خلیفة بن الخیاط، حسن محمد بن الصباح الزعفرانی هارون بن سلیمان الاصبهانی وغیره شامل دی.

او په شیوخو کښې ئې یونس بن أبي إسحاق، إبراهیم بن سعد، حماد بن زید، خالد بن أبي خالد، سعید بن زید، شریك بن عبد الله، شعبة بن الحجاج، عبد العزیز بن عبد الله بن أبي سلمة الماجشون، فُلیح بن سلیمان، قیس بن الربیع، مالك بن أنس، معتمر بن سلیمان، هِشام الدستوائی وغیره شامل دی.[2]

صالح بن احمد بن حنبل د دوی په حقله فرمائی:

"سالتُ أبي عن یحیٰی بن عبّاد قال: أول ما رأیته في مجلس أسباط، کیّس یذاکر الحدیث وکتبتُ عنه، قلتُ: أی شئ حالُه؟ قال ما أعلم علیه حجة".[3]

ابو حاتم وائی "لیس به بأس".[4]

ابن حبان هم په کتاب الثقات کښې د دوی ذکر کړې دې.[5]

دار قطنی وائی: "یحیٰی بن عباد بغدادی، یحتج به".[6]

بعضې حضراتو په دوی باندې رد هم کړې دې، مثلاً زکریا بن یحیی الساجی وائی:

ضعیف، حدّث عنه أهل بغداد، سمعتُ الحسن بن محمد الزعفرانی یحدّث عنه عن شعبة وغیره، لم یحدّث عنه أحد من أصحابنا بالبصرة لا بندار ولا ابن المثنی".[7]

حسین بن حبان د یحیی بن معین نه نقل کوی:

"لم یکن بذالك، قد سمع وکان صدوقا وقد أتیناه فأخرج کتابًا فإذا هو لا یُحسن یقرأ، قلت فیحیٰی بن السکن

---

[1]) صحیح البخاری، کتاب الاستسقاء، حدیث: ۱۰۱۰\۱

[2]) تهذیب الکمال: ۳۹۶،۳\۱

[3]) الجرح والتعدیل: ۹، الترجمة: ۷۱۲\۱

[4]) الجرح والتعدیل: ۹، الترجمة: ۷۱۲\۱

[5]) کتاب الثقات: ۹، ۲۵۶\۱

[6]) تاریخ بغداد: ۱٤، ۱٤٥\۱

[7]) تاریخ بغداد: ۱٤، ۱٤٥\۱

Maktaba Tul Ishaat.com

أثبت منه عندك؟ قال نعم هذا أيقظهما وأكيسهما".(١)

ګويا ابن معين دې په قراءت کښې کمزورې او د يحيٰى بن السکن نه هم د کمې درجې ګرځولې دې.

همدغه شان على بن المدينى وائى:

"سمعت أبي يقول: يحيٰى بن حماد ليس ممن أحدّث عنه وبشار الخفاف أمثل منه".(٢)

خو ددې جرحې او تعديل څۀ خاص اعتبار نشته.ځکه چې ابو بکر الخطيب وائى: "ترك أهل البصرة الرواية عنه لا يوجبُ رد حديثه، وحسبك برواية أحمد بن حنبل وأبي ثور عنه، ومع هذا فقد احتج بحديثه محمد بن إسماعيل البخاري ومسلم بن الحجاج النيسابوري وأحاديثه مستقيمة لا نعلمه روى منكرًا".(٣)

يعنى د اهل بصره د دوى نه روايت نۀ کول د دوى د احاديثو د مردود کيدو دليل نۀ دې،او د احمد بن حنبل او د ابو ثور د دوى نه روايت کول کافى دى،او دې سره سره امام بخارى او امام مسلم د دوى په احاديثو باندې استدلال کړې دې،او د دوى احاديث صحيح دى.

مونږ ته علم نشته چې دوى چرته منکر روايت نقل کړې وى.

ذهبى فرمائى: "صدوق".(٤) ابن حجر هم فرمائى: "صدوق".(٥)

په ١٩٨ هجرې کښې د دوى وفات شوې دې.(٦)

الْمَاجِشُونُ: دا عبد العزيز بن عبد الله بن أبى سلمة الماجشون المدنى دې،ددۀ احوال د کتاب العلم،باب "السؤال والفتيا عند رمى الجمار" لاندې تير شوى دى.(٧)

عَبْدُ اللهِ بْنُ دِينَارٍ: دا عبد الله بن دينار قرشى عدوى دې،ددۀ احوال د کتاب العلم،باب "قول المحدث حدثنا، وأخبرنا" لاندې تير شوى دى.(٨)

قوله: يَسْحَبُ ثِيَابَهُ: يَسحبُ بالياء المثناة دې،او ثياب ددې مفعول دې،او يا بالتاء الفوقانية دې.او ثياب ددې فاعل مرفوع دې.(٩)

---

(١) تاريخ بغداد: ١٤٥.١٤\١

(٢) تاريخ بغداد: ١٤٥.١٤\١

(٣) تاريخ بغداد: ١٤٥.١٤\١

(٤) الكاشف للذهبى: ٣٦٨.٢\١

(٥) تقريب التهذيب.ص: ١٥٩٢\١

(٦) تهذيب الكمال: ٣٩٨.٣١،وتهذيب التهذيب: ٢٣٦.١١\١

(٧) كشف البارى: ٥١٨.٤\١

(٨) كشف البارى: ١٣٥.٣\١

(٩) فتح البارى: ١١١.٩\١

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: لَيْتَ هَذَا: معنى داده، چې كاش! كۀ دې ما سره وې، نو ما به دۀ سره د خير خواهۍ او خير رسولو معامله كوله.

يا د "عندى" په ځائې "عبدى" (بالباء الموحدة) ده، د هغۀ د تور رنګ په وجه ئې اووئيل چې كاش! دې زما غلام وې، نو ما به دۀ سره ښۀ سلوك كولې.[1]

قوله: قَالَ لَهُ إِنْسَانٌ: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى، د دې (انسان) نوم معلوم نۀ شو؟[2]

قوله: أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ: دا د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما كنيت دې.[3]

قوله: فَطَأْطَأَ رَأْسَهُ: يعنى ابن عمر رضي الله عنه د حياء يا د تعظيم د وجهې سر ټيټ كړو، او وې فرمائيل، كۀ رسول الله ﷺ دې ليدلې وې، نو دې به ئې محبوب جوړ كړې وې، حضرت ابن عمر رضي الله عنه دا څكه اوفرمائيل، چې رسول الله ﷺ به د دوى پلار أسامه رضي الله عنه، او نيكۀ زيد بن حارثه رضي الله عنهما سره او د دوى (يعنى د زيد) اهليې حضرت أم أيمن ټولو سره ډير د شفقت او محبت معامله فرمائيله، نو ابن عمر رضي الله عنه اندازه أولګوله، چې ددې كورنۍ (خاندان) هر فرد سره د رسول الله ﷺ محبت وو، او كۀ دې ئې ليدلې وې نو خامخا به ئې دې هم محبوب جوړولو.[4]

حضرت ګنګوهى فرمائى:

"لعله تذكر بعض أمره ﷺ وحبّه اياهم".[5]

يعنى كيدې شى ابن عمر رضي الله عنه ته د رسول الله ﷺ څۀ معامله راياده شوې وى، او حضرت زيد رضي الله عنه او د هغوى كورنۍ سره ئې د رسول الله ﷺ محبت رایاد شوې وى.

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت واضح دې.

۳۵۲۸ [6] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ - رضي الله عنهما - حَدَّثَ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - أَنَّهُ كَانَ يَأْخُذُهُ وَالْحَسَنَ فَيَقُولُ «اللَّهُمَّ أَحِبَّهُمَا فَإِنِّي أُحِبُّهُمَا». [۳۵۳۷، ۵۶۵۷]

---

[1] فتح البارى: ۹/۱۱۱\

[2] فتح البارى: ۹/۱۱۱\

[3] فتح البارى: ۹/۱۱۱\

[4] فتح البارى: ۹/۱۱۱، عمدة القارى: ۱۶/۲۳۳، وإرشاد السارى: ۷/۱۲۲۳\

[5] لامع الدرارى: ۸/۱۸۶\

[6] أخرجه البخارى أيضًا فى مناقب الحَسن و الحُسين، رقم: ۳۷۴۷، وتفرد به البخارى\

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحديث

مُوسَى بنُ اِسمَاعِيلَ: دا موسى بن اسماعيل التبوذكى دې،ددۀ احوال د كتاب العلم،باب "من أجاب الفتيا باشارة اليد والرأس" لاندې تير شوى دى.[1]

مُعتَمِرٌ: دا معتمر بن سليمان بن طرخان تيمى دې،ددۀ احوال د كتاب العلم،باب "من خص بالعلم قومًا دون قوم" لاندې تير شوى دى.[2]

أبِى: سليمان بن طرفان مراد دې،ددۀ احوال هم د دغې باب "من خص بالعلم قومًا دون قوم" لاندې تير شوى دى.[3]

أبُو عُثمَانَ: دا ابو عثمان عبد الرحمٰن بن ملء النهدى دې،ددۀ احوال د كتاب مواقيت الصلاة،باب "الصلاة كفارة" لاندې تير شوى دى.

قوله: أحِبَّهُمَا: دا د حضرت اسامه او حضرت حسن رضي الله عنهما پاره ډيره لويه د فضليت او اعزاز خبره ده.[4]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى،د رسول الله ﷺ محبت ئې په خپل محبت باندې مرتب فرمائيلو سره دا اُوښودل،چې د هغوى محبت به لله او فى الله وو.[5]

۳۵۲۹[6] وَقَالَ نُعَيمٌ عَنِ ابنِ المُبَارَكِ أخبَرَنَا مَعمَرٌ عَنِ الزُّهرِيِّ أخبَرَنِي مَولًى لِأُسَامَةَ بنِ زَيدٍ أنَّ الحَجَّاجَ بنَ أيمَنَ ابنِ أُمِّ أيمَنَ، وَكَانَ أيمَنُ ابنُ أُمِّ أيمَنَ أخَا أُسَامَةَ لِأُمِّهِ، وَهُوَ رَجُلٌ مِنَ الأنصَارِ، فَرَآهُ ابنُ عُمَرَ لَم يُتِمَّ رُكُوعَهُ وَلَا سُجُودَهُ فَقَالَ أعِد.

قَالَ أبُو عَبدِ اللَّهِ وَحَدَّثَنِي سُلَيمَانُ بنُ عَبدِ الرَّحمٰنِ حَدَّثَنَا الوَلِيدُ حَدَّثَنَا عَبدُ الرَّحمٰنِ بنُ نَمِرٍ عَنِ الزُّهرِيِّ حَدَّثَنِي حَرمَلَةُ مَولَى أُسَامَةَ بنِ زَيدٍ أنَّهُ بَينَمَا هُوَ مَعَ عَبدِ اللَّهِ بنِ عُمَرَ إذ دَخَلَ الحَجَّاجُ بنُ أيمَنَ فَلَم يُتِمَّ رُكُوعَهُ وَلَا سُجُودَهُ، فَقَالَ أعِد. فَلَمَّا وَلَّى قَالَ لِي ابنُ عُمَرَ مَن هَذَا قُلتُ الحَجَّاجُ بنُ أيمَنَ ابنِ أُمِّ أيمَنَ. فَقَالَ ابنُ عُمَرَ لَو رَأَى هَذَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله

---

[1] كشف البارى:۳،۱۴۷۷
[2] كشف البارى:۳،۵۹۰
[3] كشف البارى:۳،۱۵۹۳
[4] إرشاد السارى:۸،۱۲۲۳
[5] فتح البارى:۹،۱۱۱۱
[6] الحديث أخرجه البخارى وتفرد به انظر جامع الأصول،باب زيد بن حارثة وابنه أسامة:۹،۴۱،وكذا البيهقى فى سننه الكبرىٰ،باب ما روى فى من يسرق من صلاته،رقم الحديث:۱۴۱۶۸

Maktaba Tul Ishaat.com

عليه وسلم - لأَحَبَّهُ، فَذَكَرَ حُبَّهُ وَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّ أَيْمَنَ . قَالَ وَحَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِي عَنْ سُلَيْمَانَ وَكَانَتْ حَاضِنَةَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-.

رجال الحديث

نُعَيمٌ: دا نُعيم بن حماد بن معاويه المروزى دې،ددهٔ احوال د كتاب الوضوء، باب "دفع السواك إلى الأكبر" لاندې تير شوى دى.

ابنُ المُبَارَك: دا ابو عبد الرحمن عبد الله بن المبارك بن واضح الحنظلى دې،ددهٔ احوال د كتاب بدء الوحى، الحديث الخامس لاندې تير شوى دى. [۱]

مَعمَرٌ: دا معمر بن راشد ازدى بصرى دې،ددهٔ احوال د كتاب العلم، باب "كتابة العلم" لاندې تير شوى دى. [۲]

اَلزُّهرِيّ: دا محمد بن مسلم بن شهاب الزهرى دې،ددهٔ احوال د كتاب بدء الوحى، الحديث الثالث لاندې تير شوى دى. [۳]

قوله: مَولَى لأُسَامَةَ: د مولى نه مراد حرملة دې، [۴] او حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن أبى الدنيا نه د "أخبرني ابن حرملة مولى أسامة" الفاظ نقل كړى دى،او د ابن حرمله نوم أنس دې. [۵]

قوله: أَنَّ الحَجَّاجَ بْنَ أَيْمَنَ ابْنِ أُمِّ أَيْمَنَ: امّ ايمن د رسول الله ﷺ حاضنه او پالنه كونكې بى بى ده،چې د هغې نكاح حضرت زيد بن حارثة رضي الله عنه سره شوې ده،ددې نوم "بركة" وو،ايمن ددې ځوې دې،د وړاندينى خاوند عبيد نه.

د أيمن نسب د پلار په ځائې مور اړخ ته شوې دې،(يعنى ابن امّ ايمن)د رسول الله ﷺ (حضانت) پالنه كولو په وجه ددې ډيره لويه نيك بختى او فضيلت موندلو په وجه باندې ددې شهرت اوشو.

أيمن چې د حجاج پلار دې،دا د اسامه بن زيد رضي الله عنهما اخيافى ورور(اخت لام)دې،ځكه چې د امّ أيمن د اولنې خاوند(عبيد)نه ايمن پيدا شوې دې،او هم ددې بى بى د دويم خاوند زيد بن حارثه رضي الله عنهما نه اسامه رضي الله عنه پيدا شو. [۶]

---

۱) كشف البارى:۱.۴۶۲۱

۲) كشف البارى:۴.۳۲۱۱

۳) كشف البارى:۱.۳۲۶۱

۴) إرشاد السارى:۸.۲۲۳۱

۵) فتح البارى:۹.۱۱۱۱

۶) إرشاد السارى:۸.۲۲۳۱،وعمدة القارى:۱۶.۲۳۴۱

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: وَهُوَرَجُلٌ مِنَ الأنصار: يعنى د أيمن تعلق د انصارو سره وو،د دوى د پلار عبيد بن عمرو بن هلال تعلق د خزرج سره وو،او بعضو وئيلى دى،چې هغه حبشى وو.(١)

قوله: فَرَاٰهُ ابْنُ عُمَرَ: يعنى حجاج بن أيمن په مونځ كولو باندې ابن عمر اوليدو،د صحيح بخارى شارحين وائى،چې دلته معطوف عليه مقدر دې،او تقديرى عبارت داسې دې:

"أن الحجاج بن أيمن دخل المسجد فصلى فراٰه ابن عمر"

او دا د راتلونكې روايت نه هم معلوميږى.(٢)

قوله: فَقَالَ أَعِدْ: ابن عمر اوفرمائيل،بيا مونځ اوكړه،او د اسماعيلى په روايت كښې دا الفاظ دې: "فقال: أى ابن أخى تحسب أنك قد صليت،إنك لم تصل فأعد صلاتك".(٣)

رجال الحديث

سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ: دا ابو ايوب سليمان بن عبد الرحمٰن ابن عيسىٰ بن ميمون التميمى الدمشقى المعروف به ابن بنت شرحبيل بن مسلم الخولانى دې.

امام بخارى،ابو داؤد او نورو حضراتو د دوى نه روايات نقل كړې دى،او دې روايت كوى د اسماعيل بن عياش،بشر بن عون،حاتم بن اسماعيل المدنى،سفيان بن عيينه،عبد الله بن وهب وغيره نه.(٤)

إبراهيم بن عبد الله بن الجنيد وائى،يحيىٰ بن معين فرمائى"ليس به بأس".(٥)

عبد الرحمٰن بن أبى حاتم وائى:

"سمعت أبى يقول: سألت يحيىٰ بن معين عن أبى أيوب الدمشقى فقال ليس به بأس".(٦)

او دويم ځاې كښې وائى: "سمعت أبى يقول: سليمان بن شرحبيل صدوق مستقيم الحديث".(٧)

ابو عبد الله الحاكم وائى،ما د دار قطنى رحمه الله نه د سليمان بن عبد الرحمٰن په حقله پوښتنه اوكړه،نو هغوى اووئيل، ثقة ما اووئيل،آيا هغه منكر روايات نهٔ روايت كوى،وې وئيل:

"حدث بها عن قوم ضعفى فأما هو فثقة".(٨) يعنى منكر زوايات هغوى د ضعيفو خلقو نه روايت

---

(١) فتح البارى:١١١٢،٩

(٢) فتح البارى:١١١٢،٩

(٣) فتح البارى:١١١٢،٩

(٤) تهذيب الكمال:١٣٠،١٢

(٥) تهذيب الكمال:١٣٠،١٢

(٦) الجرح والتعديل:٤،الترجمة:١٥٥٩

(٧) الجرح والتعديل:٤،الترجمة:١٥٥٩

(٨) سؤالات الحاكم للدار قطنى،١٣٣٩

Maktaba Tul Ishaat.com

كړي دي، ولې پخپله ثقه دي. نسائى وائى، "صدوق".[1]

ابو زرعة الدمشقى ددۀ ذكر په "اهل الفتوىٰ بدمشق" كښې كړې دې.[2]

بعضې حضراتو ددۀ تضعيف كړې دې، ولې ددې اساطينو د تعديل نه ورستو ددې جرحې هيڅ حيثيت نۀ پاتې كيږى، اود تضعيف وجه دا هم ده، چې هغه دبعضې ضعفاؤنه روايت كوى.

وليد بن مسلم: دا وليد بن مسلم الاموى الدمشقى دې، ددۀ احوال د **كتاب مواقيت الصلاة، باب "وقت المغرب"** لاندې تير شوى دى.

عبد الرحمٰن بن نمر: دا عبد الرحمٰن بن نمر اليحصبى الدمشقى دې، ددۀ احوال د كتاب الكسوف، باب "الجهر بالقراءة فى الكسوف" لاندې تير شوى دى.

١٩ - باب: مَنَاقِبُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا

٣٥٣٠، ٣٥٣١[3] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - قَالَ كَانَ الرَّجُلُ فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - إِذَا رَأَى رُؤْيَا قَصَّهَا عَلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -، فَتَمَنَّيْتُ أَنْ أَرَى رُؤْيَا أَقُصُّهَا عَلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -، وَكُنْتُ غُلاَمًا أَعْزَبَ، وَكُنْتُ أَنَامُ فِي الْمَسْجِدِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَرَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَأَنَّ مَلَكَيْنِ أَخَذَانِي فَذَهَبَا بِي إِلَى النَّارِ، فَإِذَا هِيَ مَطْوِيَّةٌ كَطَىِّ الْبِئْرِ، وَإِذَا لَهَا قَرْنَانِ كَقَرْنَىِ الْبِئْرِ، وَإِذَا فِيهَا نَاسٌ قَدْ عَرَفْتُهُمْ، فَجَعَلْتُ أَقُولُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ. فَلَقِيَهُمَا مَلَكٌ آخَرُ فَقَالَ لِي لَنْ تُرَاعَ. فَقَصَصْتُهَا عَلَى حَفْصَةَ. فَقَصَّتْهَا حَفْصَةُ عَلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ « نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ، لَوْ كَانَ يُصَلِّي بِاللَّيْلِ » . قَالَ سَالِمٌ فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ لاَ يَنَامُ مِنَ اللَّيْلِ إِلاَّ قَلِيلاً.

رجال الحديث

مُحَمَّد: دا پخپله مصنّف محمد بن اسماعيل البخارى دې، دا صرف د ابو ذر په نسخه كښې دې، او باقى په ټولو نسخو كښې ساقط دې.[4]

او ابن السكن د "حدثنا إسحاق بن منصور" په الفاظو سره روايت كړې دې.[5]

[1]) تهذيب الكمال:١٢/١٣٠

[2]) تهذيب الكمال:١٢/١٣٠

[3]) الحديث سبق تخريجه فى كتاب الصلاة، باب نوم الرجل فى المسجد، رقم: ١٤٤٠

[4]) فتح البارى:٩/١١٣، وإرشاد السارى:٨/١٢٢٥

[5]) فتح البارى:٩/١١١٣

Maktaba Tul Ishaat.com

إسحَاقُ بنُ نصْر: دا اسحاق بن إبراهيم السعدي المروزي دې،دلته نيكهٔ نصَر ارخ ته منسوب دي،ددهٔ احوال د كتاب الغسل،باب"من اغتسل عريانا وحده فى الخلوة"لاندې تير شوى دى۔

عَبْدُ الرَّزّاق: دا عبد الرزاق بن همام الصنعاني دې،ددهٔ احوال د كتاب الإيمان،باب"حسن إسلام المرء"لاندې تير شوى دى۔[1]

مَعْمَر: دا معمر بن راشد أزدي بصري دې،ددهٔ احوال د كتاب العلم،باب"كتابة العلم"لاندې تير شوى دى۔[2]

اَلزُهْرِيّ: دا محمد بن مسلم بن شهاب الزهري دې،ددهٔ احوال د كتاب بدء الوحي الحديث الثالث لاندې تير شوى دى۔[3]

سَالِم: دا سالم بن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما دې،ددهٔ احوال د كتاب الإيمان،باب"الحياء من الإيمان"لاندې تيره شوى دى۔[4]

د "رؤيا" تلفظ او ددې معنىٰ: إِذَا رَأَى رُؤْيَا..........كرماني فرمائي، رؤيا بدون التنوين په خوب كښې د ليدلو سره خاص دې،خنګه چې "رؤية" د ويښې سره خاص دې،يعني رؤيت(په معنىٰ د ليدلو)په ويښه د ليدلو په معنىٰ باندې هم راځي،او په خوب كښې د ليدلو د پاره هم،خو په دې دواړو كښې فرق دادې،چې د خوب ليدو د پاره"رؤيا"په الف مقصوره سره راځي،او په ويښه باندې ليدو د پاره"رؤية"په تائې تانيث سره راځي۔[5]
قسطلاني فرمائي،په دې وجه باندې د ابو الطيب متنبي دا شعر غلط او فني لحاظ سره فاسد ګرځولې شوې دې۔
"ورؤياك أحلى فى العيون الغُمض".[6]

او ددې د فساد وجه داده،چې متنبي رؤيت د ويښې د حالت د پاره لفظ د "رؤيا"استعمال كړې دې،او ددې دليل دادې،چې"رؤيا"دلته د غمض يعني د سترګو پټولو په مقابله كښې استعمال شوې دې،اوښكاره خبره ده،سترګې پټول او ددې مخالف دويښې په حالت كښې كيږي. قسطلاني رحمه الله وائي.په متنبي باندې اعتراض بې ځايه دې.او حقيقت دادې،چې د رؤيت او

[1] كشف الباري:۲،۱۴۲۱
[2] كشف الباري:۴،۱۳۲۱
[3] كشف الباري:۱،۱۳۲۶
[4] كشف الباري:۲،۱۱۲۸
[5] شرح الكرماني:۱۵،۱۱۶
[6] ديوان المتنبي قافية الضاد،ص:۲۹۷،مير محمد كتب خانه

Maktaba Tul Ishaat.com

رؤيا معنی يوه ده، ځنګه چې د قربة او قربی معنی يوه ده،او ددې تائيد په دې سره هم کيږي، چې حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د سورة اسراء د آيت "وما جعلنا الرؤيا التي أريناك الا فتنة للناس" [١] په حقله فرمائيلی دی، چې په دې کښې په رؤيا سره رويت عين مراد دې، ځکه چې په دې کښې د رسول الله ﷺ د معراج ذکر دې،او د معراج په شپه کښې رسول الله ﷺ د ويښې په حالت کښې په سترګو سره د عالم بالا (پورتنی عالم) زيارت او فرمائيلو ،نۀ چې په خوب کښې، دې نه معلوميږي، چې په ويښه په سترګو باندې کتلو باندې هم د رؤيا اطلاق کيږي. [٢]

د لفظ "رؤيا" په حقله نووی وائی، چې دا په همزې سره هم مستعمل دې،او په قصر سره يعنی بغير همزې هم،او تنوين سره رؤيا هم. [٣]

د حديث تخريج او تشريح تيره شوې ده. [٤]

٣٥٣١ [٥] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنْ أُخْتِهِ حَفْصَةَ أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ لَهَا « إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ رَجُلٌ صَالِحٌ ». [ر: ٤٢٩]

رجال الحديث

يحيى بن سليمان: دا يحيى بن سليمان ابو سعيد الجعفي الکوفي دې، ددۀ احوال د کتاب العلم، باب "کتابة العلم" لاندې تير شوی دی. [٦]

ابن وهب: دا ابو محمد عبد الله بن وهب بن مسلم قرشي مصري دی، ددۀ احوال د کتاب العلم، باب "من جعل لأهل العلم أيامًا معلومة" لاندې تير شوی دی. [٧]

يونس: دا يونس بن يزيد ايلي دې، ددۀ احوال د کتاب العلم، باب "من جعل لأهل العلم أيامًا معلومة" لاندې تير شوی دی. [٨]

زهري: دا محمد بن مسلم بن شهاب الزهري دې، ددۀ احوال د کتاب بدء الوحي الحديث الثالث

[١] سورة الاسراء، آيت: ٦٠
[٢] إرشاد الساري: ٨/٢٢٦
[٣] إرشاد الساري: ٨/٢٢٦
[٤] كتاب الصلاة، باب نوم الرجل في المسجد............١
[٥] الحديث سبق تخريجه في كتاب الصلاة، باب نوم الرجل في المسجد، رقم: ٤٤٠
[٦] كشف الباري: ٤/٣٢٧
[٧] كشف الباري: ٣/٢٧٧
[٨] كشف الباري: ٣/٢٨٢

Maktaba Tul Ishaat.com

لاندې تیر شوی دی.(۱)

سالم: دا سالم بن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان،باب"الحیاء من الإیمان"لاندې تیر شوی دی.(۲)

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما مقام او مرتبه: حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما د حضرت عمر رضي الله عنه ځوې دې،ددهٔ کنیت ابو عبد الرحمن دې،خپل پلار محترم سره ئې په ماشوم والی کښې اسلام قبول کړې وو.بیا ئې هغوی سره هجرت اوکړو.د دوی د مور نوم زینب دې،او یو قول دادې چې د هغې نوم رابطه بنت مظعون دې،چې د قدامه او عثمان بن مظعون خور ده،دا ټول حضرات صحابه دی،د لسو کالو په عمر کښې دوی رضي الله عنه هجرت اوکړو،او د بدر او أحد نه ورستو ئې په ټولو جنګونو کښې شرکت اوکړو،په غزوهٔ أحد کښې د ماشوموالی په وجه شریك نهٔ کړې شو،او په جنګ خندق کښې شریك شو،او د دوی عمر په دې وخت کښې پنځلس کاله وو.(۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی،چې د دوی رضي الله عنه پیدائش د بعثت نبوی په دویم یا دریم کال اوشو،ځکه چې د غزوهٔ بدر په موقع باندې د دوی عمر دیارلس کاله وو،او غزوهٔ بدر د بعثت نبوی په پنځلسم کال واقع شو،او د وفات تاریخ ئې ۷۴ هجری ښودلې شوې ده.

حضرت ابن عمر رضي الله عنه په عبادلهٔ اربعه کښې یو دې،فقهاء صحابه او د مکثرین روایت کونکو نه دې،عالم،مجتهد،متبع سنت،قاطع بدعت او ناصح اَمت دې.

ابن وهب د امام مالك رحمه الله نه روایت کوی،چې د عبد الله بن عمر رضي الله عنه عمر شپږ اتیا کالو ته رسیدلې وو.او دوی رضي الله عنه د اسلام قبلولو نه ورستو شپیتهٔ کاله فتوې ورکړې،او نافع د دوی علم خور کړو.

سفیان ثوری رحمه الله وائی،چې هغوی ته به خپل مال کښې څهٔ خوښ راغلل،نو هغه به ئې صدقه کولو.د دوی غلامانو ته د دوی ددې صفت اندازه وه،په دې وجه کله کله به یو غلام عبادت ته ملا اوتړله،جمات ته د تلو به ئې اهتمام شروع کړو،او په اطاعت کښې به وړاندې وړاندې کیدو.کله چې به ئې هغه اولیدو،نو هغوی رضي الله عنه به آزاد کړو.

خلقو به هغوی رضي الله عنه ته وئیل،"إنهم یخدعونك"دا خلق تاسو ته دهوکه درکوی،او په حقیقت کښې دیندار نهٔ دی،په دې باندې به هغوی رضي الله عنه فرمائیل،"من خدعنا بالله انخدعناله"ځوك چې د الله تعالی نامه استعمالولو سره مونږ ته دهوکه راکوی،نو مونږ د هغهٔ دهوکې خوړلو ته تیار وو.(۴)

---

۱) کشف الباری:۱،۳۲۶
۲) کشف الباری:۲،۱۲۸
۳) إرشاد الساری:۸،۲۲۵
۴) إرشاد الساری:۸،۲۲۵،وفتح الباری:۸،۱۳

Maktaba Tul Ishaat.com

۲۰ -باب: مَنَاقِبُ عَمَّارٍ وَحُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا

حضرت عمار رضي الله عنه: بفتح العين وتشديد الميم عمّار بن ياسر مراد دې، د دوی د پلار نوم یاسر او مور نوم سمیه دې، او د دوی پلار د قدیم اسلام قبلونکو نه دې، او د اسلام په وجه د هغوی تکلیف کیدل، او تکلیفونه زغمل هم د هغوی معلوم دی، د دوی پلار خو وړاندې وفات شوې وو، او مور ئې ابو جهل شهیده کړې وه، او پخپله حضرت عمار رضي الله عنه ژوندې پاتې شو، تر دې چې په جنګ صفین کښې په ۷۳ هجرې کښې د حضرت علي رضي الله عنه په ملګرتیا کښې قتل کړې شوی.

حضرت عمار دوه هجرتونه کړی دی، او قبلتینو (یعنی مکې معظمې او بیت المقدس) ارخ ته مونځ کونکو کښې دې هم شامل دې، د دوی د والد محترم کنیت ابو الیقظان دې.[1]

حضرت حذیفه رضي الله عنه: او حضرت حذیفه ابن الیمان رضي الله عنه د یمان بن جابر بن عمرو العبسي ځوی دې، چې د انصارو د قبیلې بنو الاشهل حلیف دې، حذیفه او د دوی پلار یمان دواړو اسلام قبول کړې وو، حضرت حذیفه رضي الله عنه ته د سیدنا عمر رضي الله عنه د اړخ نه د کوفې د بعضې کارونو نګرانی او ساتنه هم ورکړې شوې وه، څنګه چې حضرت عمار رضي الله عنه ته هم ورکړې شوې وه، حضرت حذیفه رضي الله عنه ددې نه علاوه د مدائن نګرانی او ساتنه هم کړې ده.

د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت نه څو ورځې ورستو قتل کړې شو، د حضرت عمار رضي الله عنه شمیر خو په سابقینو اولینو کښې کیږی، او حذیفه بن الیمان رضي الله عنهما هم قدیم الإسلام دې، خو د عمار نه ورستنې دې.[2]

د حدیث او باب په حوالې سره اشکال او جواب: ددې دواړو حضراتو د فضائلو د پاره یو باب څکه قائم کړې شوې دې، چې حضرت ابو الدرداء رضي الله عنه په روایت کښې دلته یو ځائې د دواړو ذکر دې. او په یو حدیث کښې د دواړو تعریف ذکر شوې دې.

سوال کیدې شی، کهٔ د یو ځائې ذکر او تعریف اعتبار وی، نو په دې کښې خو حضرت حذیفه او عمار رضي الله عنهما سره حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه هم شریك دې، خو د هغوی مناقب دلته مذکور نهٔ دی، بلکه د هغې د پاره مستقل باب قائم دې؟

ددې جواب دادې، چې امام بخاري رحمه الله ته د خپلو شرائطو مطابق د ابن مسعود رضي الله عنه په مناقبو کښې بعضې نور روایتونه هم ملاؤ شو، په دې وجه دلته په ترجمه کښې ئې د هغوی رضي الله عنه ذکر اونهٔ کړو، بلکه یو مستقل باب قائمولو سره ئې د هغوی رضي الله عنه ذکر اوفرمائیلو، او په هغې کښې ئې دا مذکور حدیث هم راؤړو، او نور روایات هم. او د حذیفه رضي الله عنه ذکر هم وړاندې په مناقبو کښې په مستقل باب کښې راروان دې، نو بیا ددې مطلب دا شو، چې په حدیث کښې د دواړو (حضرت عمار او حذیفه رضي الله عنهما) د ذکر په وجه خو په "ترجمة" کښې د

[1] فتح الباري: ۹.۱۱٤، وإشاد الساري: ۸.۱۲۲۷
[2] فتح الباري: ۹.۱۱٤

Maktaba Tul Ishaat.com

دواړو نومونه ذکر شول،ولې ددې تقاضا دا نۀ ده،چې د حذيفه رضي الله عنه ذكر جدا نۀ دى كيدل پكار،لهذا د هغوى مستقل تذكره چې په راځى په هغى څۀ اعتراض نشته.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى،دې ګډوډ والى(انتشار)نه زمونږ د هغې خبرې تائيد كيږى،چې امام بخارى رحمه الله د مذكوره أصحاب مناقبو د ترتيب خيال نۀ دې ساتلې،او په دې كښې يو حده پورې ګډوډ والې او تكرار موجود دې،او هلته د حضرت حذيفه رضي الله عنه د جدا ذكر كولو وجه هم دا كيدې شى،چې امام بخارى د هغوى رضي الله عنه د پلار په حوالې سره د ترجمې قائمولو اراده كړې وى،او ددې دويم مستقل باب نه د هغوى منشاء د"يمان والا حذيفه"ذكر وى.(١)

٣٥٣٢،٣٥٣٣(٢) حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ قَدِمْتُ الشَّأْمَ فَصَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قُلْتُ اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي جَلِيسًا صَالِحًا، فَأَتَيْتُ قَوْمًا فَجَلَسْتُ إِلَيْهِمْ، فَإِذَا شَيْخٌ قَدْ جَاءَ حَتَّى جَلَسَ إِلَى جَنْبِي، قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالُوا أَبُو الدَّرْدَاءِ. فَقُلْتُ إِنِّي دَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُيَسِّرَ لِي جَلِيسًا صَالِحًا فَيَسَّرَكَ لِي، قَالَ مِمَّنْ أَنْتَ قُلْتُ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ. قَالَ أَوَلَيْسَ عِنْدَكُمُ ابْنُ أُمِّ عَبْدٍ صَاحِبُ النَّعْلَيْنِ وَالْوِسَادِ وَالْمِطْهَرَةِ وَفِيكُمُ الَّذِي أَجَارَهُ اللَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَوَلَيْسَ فِيكُمْ صَاحِبُ سِرِّ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - الَّذِي لاَ يَعْلَمُ أَحَدٌ غَيْرُهُ ثُمَّ قَالَ كَيْفَ يَقْرَأُ عَبْدُ اللَّهِ (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى)، فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى * وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى * وَالذَّكَرِ وَالأُنْثَى) قَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مِنْ فِيهِ إِلَى فِيَّ.

رجال الحديث

مالک بن اسماعيل: دا مالك بن اسماعيل بن زياد ابو غسان النهدى الكوفى دې،ددۀ احوال د كتاب الوضوء،باب"الماء الذى يغسل به شعر الإنسان"لاندې تير شوى دى.

إسرائيل: دا اسرائيل بن يونس بن أبى اسحاق السبيعى دې،ددۀ احوال د كتاب العلم،باب"من ترك بعض الاختيار مخافة أن يقصر فهم بعض الناس عنه"لاندې تير شوى دى.(٣)

المغيرة: دا مغيرة بن مقسم الضبى الكوفى دې،ددۀ احوال د كتاب الصوم،باب"صوم يوم وإفطار يوم"لاندې تير شوى دى.

إبراهيم: دا ابو عمران إبراهيم بن يزيد بن قيس بن اسود دې،ددۀ احوال د كتاب الإيمان،باب"ظلم دون ظلم"لاندې تير شوى دى.(٤)

---

(١) فتح البارى:٩.١١٤\١

(٢) الحديث سبق تخريجه فى بدء الخلق،باب صفة إبليس:٣٢٨٧

(٣) كشف البارى:٤.٦٤٤\١

(٤) كشف البارى:٢.٢٥٣\١

Maktaba Tul Ishaat.com

علقمة: دا ابو شبل علقمة بن قيس بن عبد الله بن مالك النخعى دي،ددهٔ احوال هم د كتاب الإيمان، باب "ظلم دون ظلم" لاندې تير شوى دى.(۱)

۳۵۳۳(۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُغِيرَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ ذَهَبَ عَلْقَمَةُ إِلَى الشَّأْمِ، فَلَمَّا دَخَلَ الْمَسْجِدَ قَالَ اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي جَلِيسًا صَالِحًا. فَجَلَسَ إِلَى أَبِي الدَّرْدَاءِ فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ مِمَّنْ أَنْتَ قَالَ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ. قَالَ أَلَيْسَ فِيكُمْ - أَوْ مِنْكُمْ - صَاحِبُ السِّرِّ الَّذِي لاَ يَعْلَمُهُ غَيْرُهُ يَعْنِي حُذَيْفَةَ. قَالَ قُلْتُ بَلَى. قَالَ أَلَيْسَ فِيكُمْ - أَوْ مِنْكُمْ - الَّذِي أَجَارَهُ اللَّهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَعْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ، يَعْنِي عَمَّارًا. قُلْتُ بَلَى. قَالَ أَلَيْسَ فِيكُمْ - أَوْ مِنْكُمْ - صَاحِبُ السِّوَاكِ أَوِ السِّرَارِ قَالَ بَلَى. قَالَ كَيْفَ كَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَقْرَأُ (وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى * وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى) قُلْتُ (وَالذَّكَرِ وَالأُنْثَى). قَالَ مَا زَالَ بِي هَؤُلاَءِ حَتَّى كَادُوا يَسْتَنْزِلُونِي عَنْ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -. [ر: ۳۱۱۳]

رجال الحديث

سليمان بن حرب: دا ابو ايوب سليمان بن حرب ازدى واشحى دي،ددهٔ احوال د كتاب الإيمان، باب "قول النبي أنا أعلمكم بالله، وأن المعرفة فعل القلب........" لاندې تير شوى دى.(۳)

شعبة: دا امير المؤمنين فى الحديث شعبة بن الحجاج دي،ددهٔ احوال د كتاب الإيمان، باب "المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده" لاندې تير شوى دى.(۴)

د مغيره، إبراهيم او علقمه د حالاتو د پاره پورتنې روايت اوګورئ.

قوله: قدمت الشام: د شعبه په پورتنى روايت كښې د "ذهب علقمة إلى الشام" الفاظ دى، او ددې دويم د الفاظو صورت د مرسل روايت په شان دې، خو په دې كښې د "قلت: بلى" په الفاظو سره بيا ددې صورت د موصول روايت په شان جوړ شو، او په كتاب التفسير كښې د علقمة دا الفاظ مروى دى:

"قدمت الشام في نفر من أصحاب ابن مسعود".(۵)

---

(۱) كشف البارى:۲،۲۵۶/۱

(۲) الحديث سبق تخريجه فى كتاب بدء الخلق،باب صفة ابليس وجنوده........۱

(۳) كشف البارى:۲،۱۰۵/۱

(۴) كشف البارى:۱،۶۷۸/۱

(۵) كتاب التفسير،باب والنهار إذا تجلى،رقم:۴۹۴۳/۱

Maktaba-Tul Ishaat.com

زهٔ د ابن مسعود رضی اللہ عنہ د شاګردانو په یو جماعت کښې شام ته راغلم.

قوله: مَن جلس إلی جنبي: بعضې حضراتو جلس.....د ماضی صیغه نقل کړې ده.[1]

او بعضې حضراتو یَجلس د مضارع صیغه نقل کړې ده.[2] یعنی هغوی د خپلو راتلو غایه او انتهاء زما په خوا کښې ناسته اوښودله، اسماعیلی په خپل روایت کښې د هغوی دا الفاظ هم نقل کړې دی:

"فقلتُ: الحمد لله إني لأرجو أن يكون الله عزوجل استجاب لي دعوتي".[3]

نو ما د الله تعالی شکر ادا کړو، او ما اووئیل، زهٔ امید ساتم چې الله تعالی عزوجل زما دعاء قبوله کړه.

قوله: قالوا: أبو الدَّرداء: د قالوا دفاعل په حقله ابن حجر رحمه الله فرمائی: "لم أقف على اسم القائل".[4]

کوفه د علم او فقهې د مرکز کیدو شهادت: قال: أوَليسَ عندكم ابن أم عبد؟.....د ابن ام عبد نه مراد عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ دي، او د ابوالدرداء ددې قول مطلب دادې، چې علقمه دلته د علم حاصلولو دپاره راغلې دې، حال دادې چې هغوی سره په کوفه کښې لوئې لوئې اهل علم او فضل موجود دی، ددې مطلب دا شو، چې تر کومې پورې په خپلې علاقې کښې د موجود علماؤ او مشائخو نه علم حاصل نهٔ کړې، هغوی پرېښودلو سره نور علماؤ پسې تلل صحیح نهٔ دی.[5]

قوله: صاحب النعلين: یعنی د رسول الله ﷺ پنړې اوچتولو والا، او حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ ته دا اعزاز او سعادت حاصل دې، چې هغوی به د رسول الله ﷺ د پنړو اوچتولو اهتمام کولو.

قوله: والوِساد: په اولنې روایت کښې د "وِساد" لفظ راغلې دې، تکیه مراد ده، او په دویم روایت کښې "صاحب السواك" او "الوساد" سره د "أو السِّرار" الفاظ هم مروی دی. بعضو د "السِّواد" الفاظ هم نقل کړې دی.

د "السِّواد او السِّرار" معنی یوه ده، د "ساودتُه" معنی ده، سَارَرْتُه (بالراء ین) او دا د "سِرٌّ" نه دې، د "مُساودة یا مسارّة" معنی د راز دارې ده.[6] "سواد" او "سِرار" د فعال په وزن باندې د مُساوده او.

---

[1] إرشاد الساري: ۸، ۱۲۲۷

[2] فتح الباري: ۹، ۱۱۱۵

[3] إرشاد الساري: ۸، ۱۲۲۷

[4] فتح الباري: ۹، ۱۱۱۵

[5] فتح الباري: ۹، ۱۱۱۵

[6] فتح الباري: ۹، ۱۱۱۵

Maktaba Tul Ishaat.com

مُسارہ مصدر دې.

قوله: والمِطهرة: د سرخسي په روايت كښې مِطهر بدون الهاء (التاء) واقع دې، په هر حال كښې آله د طهارت مراد ده، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي، داؤدي ډيره عجيبه او بې بنياده خبره كړې ده، وائي دې نه معلوميږي، چې د هغوی ﷺ ټول سامان او كل اثاثه هم دغه درې څيزونه دی. ابن التين ددې تعاقب كړې دې، او په ځائې ئې دا غلطه ګرځولې ده. (۱)

قسطلاني رحمه الله د مختلفو نسخو په حوالې سره...... د "السواك" "الوِساد"، "السِّواد" او "السِّرار" الفاظ نقل كولو سره اوښودل، چې د "وِساد" معنی خو "مِخَدَّة" يعنې بالخت او تكيه ده. او د "سواد" او "سِرار" دواړو يوه معنی ده، يعنی راز او نياز (پټې او د راز خبرې) او هغه داسې، چې د "ساودتُه سواداً" معنی ده، "سارَرتُه سِراراً" يعنی ما هغهٔ سره پټې او د راز خبرې اوكړې. او ددې اصل دادې چې د سواد معنی ده شخص (بادي) خو "مساودة" وئيلې شی، "ادنا سوادك إلى سوادة" خپل شخصيت ئې د هغهٔ شخصيت ته نزدې كړو.

او حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه ته دا فضيلت په دې شان حاصل وو، چې رسول الله ﷺ به د هغوی نه پرده نهٔ فرمائيله، او نهٔ به ئې څهٔ خبره د هغوی نه پټوله. (۲)

د مسلم په روايت كښې دا الفاظ دی، رسول الله ﷺ هغوی ته فرمائي: "اذنك على أن ترفع الحجاب وتسمع سِوادي". (۳) ستا د پاره زما نه د اجازت اخستلو دغه صورت دې، چې پرده اوچتوه او زما د راز خبرې اوره، دا د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه هغه ځانګړې خصوصيت دې، چې بل چا ته هم حاصل نهٔ دې.

د هغوی رضي الله عنه دا خصوصيت وړاندې په مناقبو د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه كښې د حضرت ابو موسی اشعري رضي الله عنه د هغې روايت نه هم معلوميږي، چې په هغې كښې حضرت ابو موسی اشعري رضي الله عنه فرمائي، چې مونږ د يمن نه راغلې وو، او تر يو وخته پورې رسول الله ﷺ سره پاتې شو، نو خلقو دا ګڼړل، چې عبد الله بن مسعود رضي الله عنه هم د نبي عليه السلام د اهل بيتو نه دې، ځكه چې دې او د دوی مور به په كثرت سره د هغوی ﷺ كور ته داخليدل. (۴)

د رسول الله ﷺ د قربت او خدمت په وجه د وفور علم اثبات: حضرت ابو الدرداء رضي الله عنه چې د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه دا فضيلت او رسول الله ﷺ سره د خدمت او كورنۍ نزدې والی ذكر اوفرمائيلو، نو په دې سره د هغوی مقصد دا وو، چې كوم سړې رسول الله ﷺ سره دومره نزدې پاتې شوې وی، نو هغه ډير نيك بخت دې، او ددې نزدې والی او اعتماد په

(۱) فتح الباري: ۹، ۱۲۵

(۲) إرشاد الساري: ۸، ۲۲۹

(۳) فتح الباري: ۹، ۱۱۵

(۴) اوګورئ حديث: ۳۷۶۳

Maktaba Tul Ishaat.com

تعلق کښې به هغوی د رسول الله ﷺ نه څومره څۀ نۀ وی حاصل کړې، بیا هم هغوی پرینښودو سره تۀ دلته د علم حاصلولو د پاره راځې؟
په دې توجیه سره دا هم معلومه شوه. داؤدی چې کومه توجیه کړې وه، چې دې روایت نه معلومیږی، او دا بیانول ئې مقصود دی چې د هغوی ﷺ ټول سامان هم دغه درې څیزونه دی، دا صحیح نۀ دی، بلکه صحیح دادی، چې دغه درې خالص د ذاتی استعمال د څیزونو ذکر کولو سره مقصود د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه رسول الله ﷺ سره د ډیر نزدې او ژور نسبت او د قرب او اعتماد د تعلق اظهار او ثبوت دې.[1]

قوله: أفيكم: دلته په اولنی روایت کښې په بعضې طریقو کښې په همزې سره "أفيكم" دې، او په بعضو کښې "وَفِيكم بالواو". او د شعبه په روایت کښې "أليس فيكم أو منكم" الفاظ دی.[2]

د حضرت عمار د شیطان نه د بچ کولو مطلب: "الذی أجاره الله مِن الشيطان على لسان نبيه" کښې د "الذی" نه مراد حضرت عمار بن یاسر دې، څنګه چې د شعبه په روایت کښې "يعنى عمارا" نه واضحه ده. هنه؛ د حضرت عمار د شیطان نه د بچ کولو مطلب څۀ دې، په دې کښې مختلف اقوال دی.

ابن التین وائی "على لسان نبيه" نه مراد د رسول الله ﷺ دا ارشاد دې، "ويح عمار يدعوهم إلى الجنة ويدعونه إلى النار".[3] د حیرانتیا خبره داده، چې عمار خو هغوی جنت اړخ ته رابلی، او هغوی عمار أور اړخ ته رابلی، نو ګویا نبی علیه السلام حضرت عمار ته "داعى إلى الجنة" ګرځولو سره د شیطان نه د محفوظ کیدو ګواهی ورکړه.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی، دا هم احتمال شته، (د کومې چې ابن التین ذکر اوکړو) او دا هم احتمال شته. چې په دې سره د حضرت عائشې رضی الله عنها هغې مرفوع حدیث اړخ ته اشاره مقصود وی. "ما خُيِّر بين أمرين إلا اختار أرشدَهما".[4]

حضرت عمار رضی الله عنه ته چې به کله هم په دوؤ کارونو کښې د یو کار اختیارولو د پاره اووئیلې شو. نو هغوی به هغه کار واخستو، چې په کوم کښې زیات رُشد او هدایت وو، په دې شان سره الله تعالی حضرت عمار رضی الله عنه د شیطان د ګمراهئ نه محفوظ کړو، او د رسول الله ﷺ ژبې مبارکې ددې ګواهی ورکړه. دا روایت د ترمذی نه علاوه أحمد هم د ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت کړې دې. او حاکم هم ذکر کړې دې.[5]

---

[1] فتح الباری: ۱۱۱۵.۹

[2] فتح الباری: ۱۱۱۵.۹، وعمدة القاری: ۱۲۲۷.۱۶

[3] الجمع بين الصحيحين للحميدی، رقم: ۱۷۹۴. دار ابن حزم. بيروت. وجامع الأصول فی أحاديث الرسول لابن الاثير صحيح البخاری، باب مسح الغبار عن الرأس فی سبيل الله: ۱۲۸۱۲

[4] سنن الترمذی، باب مناقب عمار بن ياسر، رقم: ۳۷۹۹

[5] مسند أحمد، مسند عائشة ؓ، رقم الحديث: ۲۴۸۲۰. المستدرک على الصحيحين للحاكم، ذكر مناقب عبد الله ابن زيد، رقم الحديث: ۵۶۶۵

Maktaba Tul Ishaat.com

حافظ ابن حجر رحمه الله وائي:

"فكونه يختار أرشدَ الأمرين دائما يقتضي أنه قد أجير من الشيطان الذي من شانه الأمر بالغي".(۱)

يعني د حضرت عمار رضي الله عنه تول عمر "أرشد الأمرين" اختيارول ددې خبرې تقاضا کوی، چې الله تعالى د شيطان نه د هغوی حفاظت فرمائيلې دې، چې تول عمر د ګمراهۍ حکم ورکوی.

د شيطان نه د بچ کيدو مطلب بعضې حضراتو دا بيان کړې دې. چې رسول الله ﷺ د هغوی رضي الله عنه د کمال ايمان متعلق اوفرمائيل، "ملئ إيمانا إلى مشاشه".(۲)

يعني حضرت عمار رضي الله عنه د اُوګو پورې د ايمان نه ډك کړې شو. يا پوره په پوره ډك کړې شو. دا حديث ابن حبان، بزار او نسائى نقل کړې دې.(۳)

مُشاش د نلی نه خالی هډوکی ته وئيلې شی يا د اوګو بهر راوتلی هډوکی ته وئيلې شی...
د مشاش پورې ډك کيدل دا کنايه ده د کامل او مکمل کيدو نه.

او کيدې شی په دې کښې هغې قيصې ارخ ته اشاره وی، چې ابن سعد په طبقات کښې ذکر کړې ده، چې د هغې الفاظ دادی:

"قال عمار: نزلنا منزلاً فأخذتُ قربتي ودلوي لأستقي، قال النبي أما انه سيأتيك آت يمنعك من الماء فلما كنتُ على رأس الماء إذا رجل أسود كأنه مرس..........فصرعته".(٤)

حضرت عمار وائی مونږ رسول الله ﷺ سره په سفر کښې يو ځائې کښې کيناستو، نو ما خپله مشکيزه او لوټه واخسته. دې د پاره چې اُوبهٔ راؤباسم. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل. تا ته به د اُوبو نه منع کونکې يو کس راځی. بيا کله چې زهٔ د هغې اُوبو خوا ته لاړم، نو د تور رنګ يو سړې راغې. چې ډير تجربه کار وو، ما هغه راؤپرځولو، او وړاندې د رسول الله ﷺ ارشاد دې. "ذاك الشيطان" دا به شيطان وی.

اُوس ښکارهٔ خبره ده. چې حضرت عمار رضي الله عنه شيطان راپرځوی، نو ددې يقيناً هم دغه مطلب دې. چې الله تعالى حضرت عمار رضي الله عنه د شيطان نه بچ کړې دې.

او کيدې شی په کښې هغې واقعې ارخ ته اشاره وی، چې په هغې کښې مشرکينو حضرت عمار رضي الله عنه په امتحان کښې راګير کړې وو، او هغه ئې په کفری کلمه وئيلو باندې مجبور کړې وو، او د حضرت عمار رضي الله عنه زړهٔ په ايمان باندې مطمئن وو، او الله تعالى "إلا من أكره وقلبه

---

(۱) فتح البارى:۹، ۱۱۵
(۲) جامع الأصول في أحاديث خير الرسول، رقم:۶۵۸۵، سنن ابن ماجه، فضل عمار بن ياسر، رقم:۱٤۷، سنن النسائي، تفاضل أهل الإيمان، ۷، ۵۰۰۷
(۳) صحيح ابن حبان، كتاب أخباره ﷺ عن مناقب عمار، رقم الحديث:۷۰۷۶، مسند أبي يعلى، مسند على بن أبي طالب، رقم الحديث: ۱٤۰٤
(٤) فتح البارى:۹، ۱۱۱۵

Maktaba Tul Ishaat.com

مطمئن بالإیمان"(۱) فرمائیلو سره د هغوی د ایمان ګواهي ورکړه.او ښکاره خبره ده.کفری الفاظو وئیلو سره هم چې دهغوی ایمان محفوظ پاتې شو.داد شیطان نه د بچ کیدو دلیل دې.

قوله: الذي لا یعلم أحدٌ غیره: "لایعلم"په بعضې نسخو کښې د مفعول د ضمیر په حذف سره دې.او د کشمیهنی په روایت کښې د"لا یعلمه"الفاظ دی.په ضمیر منصوب سره.

د"صاحب سر"نه مراد حضرت حذیفه دې.او د"سِر"نه مراد د مستقبل فتنې او حادثې او د منافقینو هغه احوال او نومونه دی.چې رسول الله ﷺ حضرت حذیفه رضی الله عنه ته ښودلې وو.(۲)

حضرت حذیفه په دې حوالې سره معروف دې.او د سند درجه لری.تر دې پورې چې د حضرت عمر رضی الله عنه معمول وو.چې کله به څوك مړ شول.نو هغوی به کتل.چې حضرت حذیفه رضی الله عنه د هغهٔ په جنازه کښې شرکت کوی کهٔ نه.کهٔ حضرت حذیفه رضی الله عنه به جنازه کښې شریك وو،نو حضرت عمر رضی الله عنه به هم په جنازه کښې شریك کیدو.کهٔ هغهٔ به نهٔ وو.نو دې به هم نهٔ شریك کیدو.غیره د مُستثنٰی واقع کیدو په وجه منصوب دې یا د أحد نه د بدل واقع کیدو په وجه مرفوع دې.(۳)

د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه قراءت: دې نه ورستو حضرت ابو الدرداء د علقمه نه د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه د هغه قراءت پوښتنه اوکړه.چې هغوی به د سورة اللیل آیت"(وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالأُنثَىٰ)"بغیر د"وما خلق"نه صرف"(والذکر والأنثی)"لوستو.علقمه چې کله دا قراءت ذکر کړو.نو ابو الدرداء قسم کولو سره اوفرمائیل.چې د رسول الله ﷺ د ژبې مبارکې نه ما پخپله همدغه اوریدلې دې."مِن فِیه إلَی فِيَّ"یعنی د هغوی ﷺ د خُلې مبارکې نه زما خُلې ته منتقل شو.او هغوی ﷺ په دغه وخت کښې زما مخې ته وو.کله چې ئې دا قراءت فرمائیلو.

د قراءت متواتره خلاف کیدو په وجه دا قراءت مرجوح دې: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ډیر جلیل القدر صحابی دی.او رسول الله ﷺ سره د دوی تعلق هم ډیر نزدې او د اعتماد وو.همدغه شان د حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه لوئی شان او فقیهانه علو مرتبه هم منلې شوې ده.خو دې سره سره د دوی دا قراءت د قراءت متواتره په مقابله کښې د راتلو په وجه مرجوح دې.او شارحین حدیث فرمائی.اصل کښې اول دا آیت همدغسې نازل شوې وو.څنګه چې به ابن مسعود رضی الله عنه او ابو الدرداء رضی الله عنه لوستلو.ولې ورستو بیا"وما خلق........."سره نازل شو.او ددې نزول ثانی ابن مسعود او ابو الدرداء رضی الله عنهما ته علم نهٔ وو.په دې وجه دې دواړو حضراتو به په قرآءت اولی باندې اصرار کولو.او نورو ټولو خلقو به ددې قراءت متواتره

(۱) سورة النحل،آیت:۱۰۶

(۲) فتح الباری:۹،۱۱۶

(۳) إرشاد الساری:۸،۲۲۸

Maktaba Tul Ishaat.com

موافق لوستلو ،کوم چې په مصحف شريف کښې هم دي.[1]

علامه عيني رحمه الله فرمائي: "وهذا كظن عبد الله أن المعوذتين ليستا من القرآن".[2]

د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه دلته د لفظ "ما خلق" نه انکار داسې دې، څنګه چې هغوی د معوّذتينو د قرآن کريم نه د نۀ کېدو قائل وو.

په دويم روايت کښې په بلې طريقې سره همدغه مضمون منقول دې.

او علامه عيني رحمه الله د دې تکرار په حقله وائي

"وهو في نفس الأمر يفسر بعضه بعض الحديث السابق".[3] په اصل کښې دويم حديث د اولني حديث تفسير او تشريح کوي. او په دويم روايت سره د اولني روايت د بعضې خبرو وضاحت او تشريح کيږي.

قوله: حتى كادوا يَستنزلونني عن شيءٍ سمعتُه.......: علقمه وائي: ابو الدرداء اووئيل. اهل شام په دومره سختئ او اهتمام سره په دې (مشهور) قراءت باندې قائم دی. چې په ما باندې د دې دويم قراءت نه راکوزيدو او پريښودو ته نزدې دی. کوم چې ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلې دې.

کتاب التفسير کښې د ابو الدرداء رضي الله عنه دا خبره په نور زيات وضاحت سره راغلې ده، حال دا دې چې هلته د ابو الدرداء الفاظ دا دی:

"وهؤلاء يريدوني على أن أقرء "وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَىٰ" والله لا أتابعهم".[4]

دا خلق (يعني اهل شام) زما نه دا غواړي، چې زۀ "وما خلق الذكر والانثى" اُولولم، خو په خدائې قسم! زۀ به د دوی اطاعت اونۀ کړم. ځکه کوم چې ما اوريدلی دی، هغه هم صحيح او ثابت دې.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه په حديث کښې د بعضې نورو حضراتو زياتوالې: ترمذی د خيثمه بن عبد الرحمن په طريقې سره روايت ذکر کړې دې، هغه فرمائي:

"أتيت المدينة فسألتُ الله أن ييسر لي جليسًا صالحًا، فيسّر لي أبا هريرة. فقال ممن أنت؟ قلت: من الكوفة، جئت ألتمس الخير، قال أليس منكم سعد بن مالك مُجاب الدعوة؟ و ابنُ مسعود صاحبُ طهورِ رسول الله ونعليه، وحذيفةُ صاحبُ سرّه، وعمّار الذى أجارَه الله مِن الشيطانِ على لسان نبيّه وسلمانُ صاحب الكتابَين".[5]

---

[1] فتح الباري: ٩،١١٦، وعمدة القاري: ١٦،٢٣٧

[2] عمدة القاري: ١٦،٢٣٧

[3] عمدة القاري: ١٦،٢٣٧

[4] كتاب التفسير، باب وما خلق الذكر والانثى، رقم: ٤٩٤٤

[5] جامع الأصول فى أحاديث الرسول، رقم: ٦٣٧٩، سنن الترمذى، باب مناقب عبد الله بن مسعود رضي الله عنه، رقم: ٣٨١١

Maktaba Tul Ishaat.com

وائي ځهٔ مديني ته راغلم،او د الله تعالی نه مې دعا اوکړه،چې يا الله تعالی ! ما ته خو ښهٔ ملګرې راکړه،الله تعالی راته حضرت ابو هريره رضي الله عنه راکړو،هغوی ما ته اووئيل،ستا تعلق چا سره دې؟ ما اووئيل کوفې نه راغلې يم د خير طالب يم،هغوی رضي الله عنه اووئيل،آيا ستاسو خواه کښې سعد بن مالك نشته،چې مستجاب الدعوات دې؟ او ابن مسعود رضي الله عنه چې د رسول الله ﷺ د پاره به ئې اُوبهٔ او پېزې اوچتولې،او هغوی ﷺ سره به اوسيدو؟ او حذيفه چې د رسول الله ﷺ رازدار وو؟ او عمار رضي الله عنه چې هغه الله تعالی د خپل رسول په ژبهٔ مبارکهٔ باندې د شيطان نه بچ کړې وو،او سلمان الفارسي دوؤ کتابونو (قرآن او انجيل) والا ؟
په دې روايت کښې ابن مسعود،عمار،حذيفه رضي الله عنهم سره د سعد بن مالك (يعنی سعد بن أبی وقاص رضي الله عنه) او د سلمان الفارسي رضي الله عنهم هم زياتوالې دې.

۲۱-باب: مَنَاقِبُ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

په عشره مبشره کښې تر اوسه پورې د ووهٔ حضراتو ذکر راغلې دې،او کوم درې حضرات چې پاتې دی،په هغوی کښې د حضرت ابو عبيدة بن الجراح رضي الله عنه ذکر خو دلته راغلې دې،او د عبد الرحمٰن او سعيد بن زيد مستقل تذکره دلته نهٔ ده راغلې،او هم ابو عبيده رضي الله عنه په عشره مبشره کښې آخرې صحابی دې،د چا چې دلته تذکره راغلې ده،هنه ! د سعيد بن زيد په حقله په مناقب الأنصار کښې يو مستقل باب راروان دې [1] او دلته د عمار او حذيفه رضي الله عنهما چې د عشره مبشره نه نهٔ دی) متعلق اُوس وړاندينې باب قائم کړې شوې وو،دې نه معلومېږی چې د عشره مبشرۇ تذکره نهٔ ده مرتب کړې شوې.
حافظ ابن حجر رحمه الله په دې سلسله کښې فرمائی:

"وأظن ذلك من تصرّف الناقلين لكتاب البخاري، كما تقدم مرارًا أنه ترك الكتاب مسودة، فإن أسماء من ذكرهم هنا لم يقع فيهم مراعاة الأفضلية ولا السابقيّة ولا الأسنية وهذه جهات التقديم في الترتيب، فلما لم يراع واحدًا منها دلّ على أنه كتب كلّ ترجمة على حدة فضمّ بعض النقلة بعضها إلى بعض حسبما اتّفق". [2]

زما په خيال دا د ناقلينو د تصرف د وجهې نه دې.څنګه چې (فتح الباری کښې) څو څو وارې تير شوی دی،چې امام بخاری خپل کتاب (صحيح بخاری) د مسودې په شکل کښې پرېښودې وو،ځکه چې دلته هغوی کوم نومونه ذکر کړې دی،په هغې کښې نهٔ د افضليت په اعتبار سره ترتيب شته،نهٔ د أسبق (في الإسلام) کيدو په اعتبار سره،او نهٔ د أسنّ (معمر) کيدو په اعتبار سره،او د ترتيب په صورت کښې تقديم هم ددې وجوهاتو په اعتبار سره کيدې شی،او کيدل پکار هم وو،(چې د زيات فضيلت،ډير عمر،او د اولنی اسلام قبلونکو ذکر اول وی،او د نورو ورستو) اُوس چې په دې کښې د يوې وجهې هم رعايت نهٔ دې کړې

[1] کتاب مناقب الأنصار،باب: ۱۳۴
[2] فتح الباری: ۱۱۷/۹

شوې، نو معلومه شوه، چې امام بخاري په ترتيب سره ددې حضراتو تذکره نۀ ده کړې. بلکه هره هره ترجمه ئې جدا جدا ليکلو سره کينبودې وه، چې هغه ناقلينو ته څنګه آسانه ملاؤ شوې ده، او کوم ځائې چې ئې غوښتله کينبوده ئې.

د ابو عبيدة بن الجراح رضي الله عنه تعارفي خاکه: د ابو عبيده رضي الله عنه نوم عامر او سلسله د نسب ئې داسې ده، ابو عبيدة عامر بن عبد الله بن الجراح بن هلال بن أهيب بن ضبة بن الحارث بن فهر.

رسول الله ﷺ سره په فهر بن مالك کښې د دوی نسب ملاويږي. او د دوی مور د دوی د پلار د ترۀ لور وه. د ابو عبيده د مور په حقله راغلی دی، چې هغې اسلام قبول کړې وو، او پلار ئې کافر مړ شوې وو، په غزوۀ بدر کښې قتل کړې شوې وو، او بعضې حضرات وائی، چې پخپله ابو عبيده رضي الله عنه هغه قتل کړې دې.

پخپله ابو عبيده رضي الله عنه په ۱۸ هجري کښې په طاعون عمواس کښې وفات شو، په دغه وخت کښې دې د حضرت امير المؤمنين سيدنا عمر فاروق رضي الله عنه له اړخ نه په شام باندې امير وو.[1]

د دوی د قبر په حقله علامه عيني رحمه الله فرمائی چې په "غوربيسان" کښې په "عَمتا" نومې کلی کښې دفن کړې شو. او د هغوی د جنازې مونځ حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه ادا کړې دې.[2]

حضرت ابو عبيدة بن الجراح رضي الله عنه ته د رسول الله ﷺ د ژبې مبارکې نه د "أمين الأمة" لقب ملاؤ شوې وو، هغوی د قد نه دنګ لوړ وو. او وړاندينی غاښونه ئې مات شوی وو، چې د رسول الله ﷺ د تندی مبارك نه د غشی ويستلو په وخت کښې مات شوی وو.[3]

د ابو ذر په نسخه کښې لفظ د باب" نشته، او په نورو نسخو کښې شته.[4]

۳۵۳۴[5] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِي حَدَّثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينًا، وَإِنَّ أَمِينَنَا أَيَّتُهَا الأُمَّةُ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ». [۴۱۲۱، ۶۸۲۸]

رجال الحديث

عَمْرُو بْنُ عَلِيّ: دا عمرو بن على ابن بحر الباهلی البصری الفلاس الصيرفی دې، ددۀ احوال تير شوی دی.[6]

---

[1] فتح الباري:۹،۱۱۷\
[2] عمدة القاري:۱۶،۲۳۸\
[3] إرشاد الساري:۸،۲۲۹\
[4] إرشاد الساري:۸،۲۲۹\
[5] الحديث أخرجه البخاري أيضًا في صحيحه، في كتاب المغازي، باب قصة أهل نجران، رقم:۴۳۸۲، وفي كتاب أخبار الآحاد، رقم:۷۲۵۵، ومسلم في صحيحه، في كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل أبي عُبيدة بن الجراح، رقم:۲۴۱۹\
[6] كتاب الوضوء، باب الرجل يوضئ صاحبه، رقم:۱۸۲\

Maktaba Tul Ishaat.com

عَبْدُالأعلى: دا عبد الأعلى بن عبد الأعلى البصرى السامى دي.ددهٔ احوال هم تير شوى دى.[1]
خَالِدٌ: دا ابو المنازل خالد بن مهران حذاء البصرى دي.ددهٔ احوال د كتاب العلم،باب"قول النبى ﷺ علّمه الكتاب" لاندې تير شوى دى.[2]
أبى قِلَابَةَ: دا أو قلابه عبد الله بن زيد الجرمى دي.ددهٔ احوال د كتاب الإيمان،باب"حلاوة الإيمان"لاندې تير شوى دى.[3]
أنَسُ بْنُ مَالِكٍ: د رسول الله ﷺ صحابى دي،د دوى احوال د كتاب الإيمان،باب"مِن الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه"لاندې تير شوى دى.[4]
قوله: إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينًا وَأَمِينُنَا أَيَّتُهَا الْأُمَّةُ: دلته"الأمّة"د منادى واقع كيدو په وجه مرفوع دہ.او يا منصوب بالاختصاص دہ،او ددې تقدير داسې دې،"أمّتنا مخصوصين من بين سائرالأمم".[5]

د امين معنى شارح بيان كړې ده،"الثقة الرضى"اعتمادى او خوښ سړې.[6]
حضرت ابو عبيده رضى الله عنه سره د امين صفت د خصوصيت وجه:دلته دا اشكال كيدې شى،چې د امانت صفت د حضرت ابو عبيده بن الجراح رضى الله عنه په شان په نورو صحابؤ كښې هم موندلې كيدې شى.او يقيناً موندلې شى.بيا ئې ابو عبيده رضى الله عنه په دې لقب سره ولې ملقّب كړې شو.....؟ ددې جواب دادې.اګر چې دا صفت په ابو عبيده رضى الله عنه او نورو صحابهٔ كرامو رضى الله عنهم كښې مشترك وو.ولې په ابو عبيده رضى الله عنه كښې چې تر كومې مبالغې تر حده پورې وو،هغه د هغوى سره خاص وو.او دا د هر صفت كمال متعلق ګڼړل پكار دى،چې هغه رسول الله ﷺ د يو صحابى سره خاص فرمائيلې وى، مثلاً د ابوبكر "أرحم" كيدل.د حضرت عثمان رضى الله عنه د حياء صفت.او د حضرت على رضى الله عنه د قضاء او فيصلې صفت، چې دا صفات به په نورو صحابهٔ كرامو رضى الله عنهم كښې هم موندلې كيدل.ولې په بعضو بعضو كښې څهٔ زيات موندلې كيږى.نو چې په چا كښې كوم صفت زيات او موندلې شو.هغه ئې هغهٔ اړخ ته منسوب كړو.[7]
په بعضې طريقو كښې د نورو الفاظو زياتوالې: حافظ ابن حجر العسقلانى رحمه الله فرمائى چې

---

[1]) كتاب الغسل.باب الجنب يخرج ويمشى فى السوق وغيره..........١
[2]) كشف البارى:۳،۳۶۱
[3]) كشف البارى:۲،۱۲۶
[4]) كشف البارى:۲،۴۲
[5]) فتح البارى:۹،۱۱۷،وإرشاد السارى:۸،۲۳۰،وعمدة القارى:۱۶،۲۳۸
[6]) فتح البارى:۹،۱۱۷.
[7]) فتح البارى:۹،۱۱۷،وإرشاد السارى:۸،۲۳۰،وعمدة القارى:۱۶،۲۳۸

Maktaba Tul Ishaat.com

امام ترمذى او ابن حبان دا حديث د عبد الوهاب الثقفى عن خالد الخذاء په طريقې سره هم په دې سند سره مطول نقل كړې دې، او د هغې په شروع كښې دا الفاظ دى. "أرحم بأمتى أبوبكر، وأشدهم فى أمر الله عمر، وأصدقهم حياءً ا عثمان، وأقرأهم لكتاب الله أبى، وأفرضهم زيد، وأعلمهم بالحلال والحرام معاذ.........". (١)

حافظ صاحب وائى، دا حديث د سند په لحاظ سره صحيح دې. ولې حفّاظ وائى، صحيح خبره داده. چې ددې حديث اولنئ برخه مرسل ده، او موصول برخه ئې صرف هغه مقدار دد. چې په كومې باندې امام بخارى رحمه الله دلته اكتفاء كړې ده. والله اعلم. (٢)

٣٥٣٥ (٣) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِى إِسْحَاقَ عَنْ صِلَةَ عَنْ حُذَيْفَةَ - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - لأَهْلِ نَجْرَانَ «لأَبْعَثَنَّ - يَعْنِى عَلَيْكُمْ - يَعْنِى أَمِينًا - حَقَّ أَمِينٍ». فَأَشْرَفَ أَصْحَابُهُ، فَبَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ رضى الله عنه.
[٤١١٩، ٤١٢٠، ٦٨٢٨]

رجال الحديث

مُسلِم بنُ ابراهيم: دا ابو عمرو مسلم بن إبراهيم ازدى فراهيدى دې، ددۀ احوال د كتاب الإيمان، باب "زيادة الإيمان ونقصانه" لاندې تير شوى دى. (٤)

شُعبَة: دا شعبة بن الحجاج دې، ددۀ احوال د كتاب الإيمان، باب "المسلم من سلِمَ المسلمون مِن لسانِه ويَدِه" لاندې تير شوى دى. (٥)

أبى اسحَاق: دا ابو اسحاق عمرو بن عبد الله سبيعى دې، ددۀ احوال د كتاب الإيمان، باب "الصلاة من الإيمان" لاندې تير شوى دى. (٦)

صلَة: صِلة بن زفر العبسى، أو العلاء أبوبكر الكوفى، تابعى دې، د عمار بن ياسر، حذيفة بن اليمان ابن

---

(١) سنن الترمذى، باب مناقب معاذ بن جبل، رقم الحديث: ٣٧٩٠. صحيح ابن حبان، كتاب اخباره ﷺ، رقم الحديث: ٧١٣١

(٢) فتح البارى: ٩.١١٧/٧

(٣) الحديث أخرجه البخارى أيضاً فى كتاب المغازى، باب قصة أهل نجران، رقم الحديث: ٤٣٨١، ٤٣٨٠، وكتاب أخبار الاحاد، باب ما جآء فى إجازة خبر الواحد الصدوق، رقم: ٧٢٥٤، ومسلم فى صحيحه، باب فضائل أبى عبيدة بن الجراح، رقم: ٦٤٠٧، والنسائى فى سننه الكبرى أبو عبيدة بن الجراح، رقم: ٨١٩٨/٨

(٤) كشف البارى: ٢. ٤٥٥/١

(٥) كشف البارى: ١. ٦٧٨/١

(٦) كشف البارى: ٢. ٣٧٠/١

Maktaba Tul Ishaat.com

مسعو .علي او ابن عباس رضي الله عنهم نه روايت كوي.او د دوى نه په روايت كونكو كښې.ربعى بن حراش.مستور بن الاحنف.ابو اسحاق السبيعي.ايوب السختياني شامل دى.[1]
په ۷ هجرې كښې د حضرت زبير رضي الله عنه په خلافت كښې وفات شوى دې.[2]
ابن حجر رحمه الله فرمائى: "ثقة جليل".[3]
عجلى هم وائى،"ثقة".[4] وهبى هم دې ثقه گرځولې دې.[5]

باب ذِكْرِ مُصْعَبِ بْنِ عُمَيْرٍ رضي الله عنه

د مصعب بن عمير رضي الله عنه تذكره "مُصعب" بضم الميم وفتح العين،او عُمير بضم العين وفتح الميم(مصعب)د دوى سلسله د نسب داسې دَه.مصعب بن عمير بن هاشم بن عبد مناف بن عبد الدار بن قصى القرشي العبدرى.د دوى كنيت ابو عبد الله دې.د جليل القدر صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم نه دې.
رسول الله ﷺ د هجرت نه وړاندې او عقبهٔ ثانيې نه ورستو دې مدينې منورې ته ليږلې وو.دې د پاره چې خلقو ته قرآن كريم اوښائى.او دين ورته اوښائى.په دې وجه به دوى ته د قارى او مقرى په نامې سره آواز كولې شو.د دوى په حقله دا هم وئيلې شوى دى.چې په مدينه منوره كښې د هجرت نه وړاندې د ټولو نه اول د جمعې مونځ په جمې سره كونكې هم دوى دى.
په جنګ أحد كښې د څلويښتو كالو يا ددې نه په زيات عمر كښې شهيد شوى دې.او چې چا دې شهيد كړې دې.د هغهٔ نوم"ابن قمئة"مذكور دې.وئيلې شوى دى.چې د رسول الله ﷺ دار ارقم ته د داخليدو نه ورستو دوى ته پته اولګيده چې رسول الله ﷺ د اسلام دعوت وركوى.نو مصعب هم دلته راغلو.او د رسول الله ﷺ د مرضئ مطابق ئې اسلام قبول كړو.خو د خپلې مور او قوم د ويرې ئې خپل اسلام پټ ساتلې وو.او په پټه به د رسول الله ﷺ خوا ته تلو راتلو.بيا عثمان بن طلحه ته پته اولګيده هغهٔ د دوى مور او قوم ته اووئيل.هغوى دې اونيسلواو بندى ئې كړو.او دې هم په دې حالت كښې وو.تر دې پورې چې حبشې ته ئې هجرت اوكړو.د دوى شمير هم د ټولو نه په اولنو هجرت كونكو كښې كيږى.دې نه ورستو ئې په غزوهٔ بدر كښې هم شركت اوكړو.
دلته مصنف رحمه الله د دوى په حوالې سره باب خو قائم كړې دې.ولې په دې كښې ئې هيڅ يو حديث نهٔ دې ذكر كړې.شارحين ددې متعلق وائى.چې مصنف به دا ځائې خالى پريښودې وى.بيا به هغهٔ ته د خپلو شرائطو مطابق حديث نهٔ وى ملاؤ شوې.

[1] تهذيب التهذيب،"حرف الصاد : ٤، ٣٨٤،والجرح والتعديل: ٤٤٦،٤،رقم الترجمة: ١٩٦٤
[2] الثقات لابن حبان: ٣٨٣،٤،تقريب التهذيب: ١٢٧٨
[3] الثقات لابن حبان: ٣٨٣،٤،تقريب التهذيب: ١٢٧٨،١
[4] الثقات للعجلى: ١٤٧٩،١
[5] الكاشف: ١١١،١

Maktaba Tul Ishaat.com

هنه ! په کتاب الجنائز کښې د دوی متعلق څهٔ ذکر شوی دی،مثلاً دا چې د دفن کولو په وخت کښې دوی ته پوره کفن هم نهٔ وو ملاؤ شوې.[1]

په بعضې نسخو کښې د "باب ذکر مصعب بن عمیر" الفاظ راغلې دی،او په بعضو کښې "باب مناقب مصعب بن عمیر" الفاظ دی،او په بعضې نسخو کښې ترجمه او باب د سره شته هم نه.[2]

۲۲-باب: مَنَاقِبُ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا.

قَالَ نَافِعُ بْنُ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَانَقَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- الْحَسَنَ. [۲۰۱۶]

حضرات حسنین: د حضرت علی رضی الله عنه د ځامنو حسن او حسین رضی الله عنهما د مناقبو بیان.

حسن او حسین د حضرت فاطمې رضی الله عنها ځامن او د رسول الله ﷺ نوسی وو،حضرت حسن مشر او حسین کشر وو،د دواړو بې شمیره فضائل او مناقب دی،حضرت حسن د خلافت نه د لاس اخستلو اعلان کولو سره د حضرت معاویه په لاس باندې بیعت اوکړو،او دا د هغوی هغه کارنامه ده،چې په دې سره د مسلمانانو د دوؤ لویو ډلو په مینځ کښې د جنګ او نزاع او وینې تویېدو ویره ختمه شوې وه،او رسول الله ﷺ د دې پیشن ګوئی فرمائیلې وه.

او د حضرت حسین رضی الله عنه ولادت د ۴ هجرې په شعبان کښې شوې وو،او وفات ئې په ۶۱ هجرې کښې په کربلا کښې د یزید او عبید الله بن زیاد د فوځیانو په لاسونو شوې وو،د حضرت حسین د شهادت واقعه ډیره مشهوره ده،د هغې خلاصه داده،کله چې حضرت معاویه یزید د خپل ځان نه ورستو خلیفه اوټاکلو،نو د کوفې خلقو حضرت حسین رضی الله عنه ته خطونه اولیکل،او د هغوی په لاس باندې د بیعت ئې هغوی ته یقین ورکړو،کله چې حضرت حسین رضی الله عنه لاړو نو خلقو هغوی سره بې وفائی اوکړه،او یزیدی فوج سره د هغوی رضی الله عنه مقابله اوشوه،چې په هغې کښې د خپلې ټولې کورنۍ سره هغوی رضی الله عنه د شهادت جام نوش اوفرمائیلو.[3]

وقال نافع بن جُبیر: نافع بن جبیر،د جبیر بن مطعم ځوې دې،او د دوی دا تعلیق په کتاب البیوع کښې موصولاً مذکور دې.[4]

۳۵۳۶[5] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى عَنِ الْحَسَنِ سَمِعَ أَبَا بَكْرَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ إِلَى جَنْبِهِ، يَنْظُرُ إِلَى النَّاسِ مَرَّةً وَإِلَيْهِ مَرَّةً، وَيَقُولُ «ابْنِي هَذَا سَيِّدٌ، وَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ». [ر: ۲۵۵۷]

---

[1]) فتح الباری:۱۱۸.۹،وإرشاد الساری:۲۳۱.۸،وعمدة القاری:۱۲۳۹.۱۶

[2]) الأبواب والتراجم.ص:۱۳۲٤

[3]) عمدة القاری:۲۳۹.۱۶،فتح الباری:۱۱۲۰.۹

[4]) اوګورئ کتاب البیوع،باب ما ذکر فی الأسواق،رقم:۲۱۲۲

[5]) الحدیث سبق تخریجه فی کتاب الصلح،باب قول النبی ﷺ للحسن بن علی أن ابنی هذا سید ولعلّ اللهَ أن یُصلح به بین فِئتَین عظیمتین.........۱

Maktaba Tul Ishaat.com

رجال الحدیث

صَدَقَةُ: دا صدقة بن الفضل،ابو الفضل المروزی دې،ددهٔ احوال د کتاب العلم،باب"العلم والعظة"لاندې تیر شوی دی.[1]

ابْنُ عُيَيْنَةَ: دا سفیان بن عیینه دې،ددهٔ احوال د کتاب العلم،باب"قول المحدث حدثنا أو اخبرنا"لاندې تیر شوی دی.[2]

أَبُو مُوسَى: دا ابو موسٰی اسرائیل بن موسی البصری دې،ددهٔ احوال د کتاب الصلح،باب"قول النبی للحسن بن علی إن ابنی هذا........"لاندې تیر شوی دی.

الْحَسَنِ: دا حسن بن أبی الحسن بن یسار البصری دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان،باب"وان طائفتان من المؤمنین اقتتلوا فاصلحوا بینهما"لاندې تیر شوی دی.[3]

أَبَا بَكْرَةَ: دا نُفیع بن الحارث ابو بکره ﷛ دې،ددهٔ احوال د کتاب الإیمان،باب"وان طائفتان من المؤمنین......."لاندې تیر شوی دی.[4]

قوله: اِبْنِي هَذَا سَيِّدٌ: دا د حضرت حسن ډیر لوې فضیلت دې،چې رسول الله ﷺ دوی ته"ابن"(خپل ځوې) وئیلو سره سید او سردار اوګرځولو.[5]

د دوؤ ډلو مینځ کښې د صلحې پیشن ګوئی او د هغې وقوع: رسول الله ﷺ چې کومه پیش ګوئی فرمائیلې ده هغه ورستو واقع او متحقق شوې ده،کله چې په سیدنا حسن ﷛ او سیدنا معاویه ﷛ او ددې دواړو په ملګرو کښې د خلافت په حوالې سره اختلاف وو.او د ډیرې لوې وینې تویېدو ویره وه،حضرت حسن ﷛ د خلافت نه لاس اخستلو سره ددې ذمه وارئ د ترسره کولو د پاره حضرت معاویه ﷛ ته اووئیل،او حضرت معاویه ﷛ د دواړو ډلو په اتفاق سره د مسلمانانو خلیفه او امیر اوګرځیدو.

دا د حضرت حسن ﷛ ډیره لویه قربانی،ایثار او بې مثاله فضیلت او منقبت دې،او ښکاره خبره ده،چې حضرت حسن ﷛ دا کار د څهٔ ذلت یا د ملګرو د کم والی د وجهې نه هیڅ کله هم اونهٔ کړو،ځکه چې د څلویښتو زرو نه زیاتو کسانو د هغوی په لاس باندې د مرګ بیعت کړې وو،خو هغوی د مسلمانانو د اجتماعی خیر خواهئ او قومی سلامتئ د پاره دې ته

[1] کشف الباری: ۳۸۸،٤\1
[2] کشف الباری:۱۰۲،۳\1
[3] کشف الباری:۲۲۰،۲\1
[4] کشف الباری:۲۲۵\1
[5] إرشاد الساری:۲۳۱،۸\1

Maktaba Tul Ishaat.com

تيار شو، او د قائمې دنيا پورې ئې يو ښکلې مثال پرېښودو.[1]

۳۵۳۷[2] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ - رضى الله عنهما - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - أَنَّهُ كَانَ يَأْخُذُهُ وَالْحَسَنَ وَيَقُولُ «اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّهُمَا فَأَحِبَّهُمَا». أَوْ كَمَا قَالَ.

رجال الحديث

مُسَدَّدٌ: دا مسدد بن مسرهد دې، ددۀ احوال د كتاب العلم، باب "من خصّ بالعلم قومًا دون قومٍ" لاندې تير شوی دی.[3]

مُعْتَمِرٌ: دا ابو محمد معتمر بن سليمان دې. ددۀ احوال هم په دغه كتاب العلم، باب "من خصّ بالعلم قومًا دون قومٍ" لاندې تير شوی دی.[4]

أَبِي: دا د معتمر پلار سليمان بن طرخان دې، ددۀ احوال هم د كتاب العلم، باب "من خصّ بالعلم قوماً دون قومٍ" لاندې تير شوی دی.[5]

أَبُو عُثْمَانَ: دا ابو عثمان بن عبد الرحمٰن بن مل النهدی دې، ددۀ احوال د كتاب مواقيت الصلاة، باب "الصلاة كفارة" لاندې تير شوی دی.

د حديث تشريح د اسامة بن زيد په حوالې سره ذکر شوی باب کښې تيره شوې ده.

۳۵۳۸[6] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضى الله عنه - أُتِيَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ زِيَادٍ بِرَأْسِ الْحُسَيْنِ - عَلَيْهِ السَّلاَمُ - فَجُعِلَ فِي طَسْتٍ، فَجَعَلَ يَنْكُتُ، وَقَالَ فِي حُسْنِهِ شَيْئًا. فَقَالَ أَنَسٌ كَانَ أَشْبَهَهُمْ بِرَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، وَكَانَ مَخْضُوبًا بِالْوَسْمَةِ.

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ ابراهيم: دا محمد بن الحسين بن إبراهيم بن الحرّ بن زعلان العامری ابو جعفر بن اشكاب البغدادی دې، چې د علی بن اشكاب ورور دې، او د هغوی نه كشر دې،

[1]) إرشاد الساری: ۸/ ۲۳۱\

[2]) الحديث سَبق تخريجُه فی ذكر أسامة بن زيد: ۳۷۳۵\

[3]) كشف الباری: ٤/ ۵۸۸\

[4]) كشف الباری: ٤/ ۵۹۰\

[5]) كشف الباری: ۳/ ۵۹۳\

[6]) الحديث أخرجه الترمذی هٰذا الحديث أيضًا فی المناقب باب مناقب الحسن: ۳۷۷۸\

Maktaba Tul Ishaat.com

د دوی تعلق په اصل کښې خراسان او "نسا" سره دې.

د دوی په شیوخو کښې د دوی پلار حسین بن إبراهیم، أبو النصر، إسحاق بن سلیمان الرازی، حسین بن محمد المروزی، علی بن حفص المدائنی، محمد بن أبی عبیدة بن معن المسعودی، قراد أبو نوح، عبد الصمد بن عبد الوارث، عبید الله بن موسٰی وغیره شامل دی. او د دوی نه په روایت کونکو کښې بخاری، أبو داؤد، نسائی، ابن أبی عاصم، ابن أبی حاتم، أبو الطیب أحمد بن أبی القاسم البغوی وغیره شامل دی.

عبد الرحمٰن بن أبی حاتم د دوی په حقله وائی:

"کتبتُ عنه مع أبی وهو ثقة، سئل أبی عنه فقال: "صدوق". ما او زما پلار د دوی نه احادیث لیکلی دی، او هغه ثقه دې، د والد محترم نه د دوی په حقله پوښتنه اوکړې شوه، نو وې وئیل رښتونې دې.

ابو بکر بن أبی عاصم وائی: "أثبت".

ابو العباس بن سعید وائی: "کان من أهل العلم والأمانة".

ابن حبان په کتاب "الثقات" کښې ددهٔ تذکره کړې ده.

ابو الحسین ابن المنادی وائی:

"توفی یوم الثلاثاء لعشر خلون من محرم سنة إحدی وستین ومئتین، له ثمانون سنة".

په لسم محرم ۲۲۱ هجرې کښې وفات شو، او د دوی عمر ۸۰ کاله وو.[۱]

حافظ ابن حجر رحمه الله وائی:

"قلت: وقال مسلمة: ثقة، ثبت، جلیل. وقال الخطیب: کان ثقة حافظاً روی البخاری عنه أربعة".

مسلمه دوی ته ثقه ثبت او جلیل وئیلی دی، خطیب هم ثقه او حافظ اووئیل، امام بخاری د دوی نه څلور روایتونه روایت کړی دی.[۲]

حُسَینُ بنُ مُحَمَّد: دا حسین بن محمد بن بهرام تمیمی مروزی دې، ددهٔ احوال د کتاب الجهاد، باب "من أتاه سهم غرب فقتله" لاندې تیر شوی دی.[۳]

جریر: دا جریر بن حازم یا ابن أبی حازم بن زید الازدی البصری دې، ددهٔ احوال تیرشوی دی.[۴]

مُحَمَّد: دا محمد بن سیرین رحمه الله مشهور تابعی دې، ددهٔ احوال د کتاب الإیمان، باب "اتباع الجنائز من الإیمان" لاندې تیر شوی دی.[۵]

---

[۱] تهذیب الکمال: ۷۹،۲۵، وتهذیب التهذیب: ۱۱۲۱،۹

[۲] تهذیب التهذیب: ۱۱۲۲،۹

[۳] کتاب الجهاد: ۱۱۶٤،۱

[۴] کتاب الصلاة، باب الخوخة والممرّ فی المسجد..........۱

[۵] کشف الباری: ۱۵۲٤،۲

Maktaba Tul Ishaat.com

أَنَس بنِ مَالِک: د رسول الله ﷺ مشهور صحابی مراد دې،ددهٔ احوال د **کتاب الإيمان،باب "مِن الإيمان أن يُحِبّ لأخيه مايُحب لنفسه"** لاندې تير شوی دی.(١)

د يزيد او ابن زياد حکومت:

قوله: أُتِيَ عُبَيْدُ اللهِ بنُ زِيَادٍ......: عبيد الله بن زياد د يزيد بن معاويه رضی الله عنه د اړخ نه د کوفې امير وو.يزيد د حضرت معاويه رضی الله عنه ځوې وو.او د هغوی نه ورستو بادشاه جوړ شو.او اکثرو مسلمانانو د هغوی په لاس باندې بيعت اوکړو.خو ګڼو شمير حضرات صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم د هغوی د خليفه منلو د او د هغوی په لاس باندې د بيعت کولو نه انکار کړې وو.چې په هغوی کښې حضرت عبد الله بن الزبير رضی الله عنهما او حضرت سيدنا حسين بن علی رضی الله عنهما په خاصه توګه د ذکر وړ دی.

بيا حضرت حسين رضی الله عنه ته د کوفې نه د حضرت علی رضی الله عنه ملګرو خطونه ليکلو سره کوفې ته اُوغوښتلو.او دا يقين ئې ورکړو،چې دوی به د يزيد په ځائې ستا په لاس باندې بيعت اوکړی.حضرت حسين رضی الله عنه د ګڼو شمير خطونو ملاويدو په وجه کوفې ته تلل مناسب اوګڼړل. اوحضرت عبدالله بن عمر،حضرت عبد الله بن عباس او حضرت عبد الله بن زبير رضی الله عنهم په شان جليل القدر صحابهٔ کرامو دوی ته دا وئيلو سر منع کړو.چې کوفې والا دهوکه مار دی.د هغوی په خبرو او وعدو باندې بالکل يقين مهٔ کوئ.ځکه چې دې خلقو ستا والد محترم قتل کړو.ستاسو ورور ئې يواځې پريښودو.نو يقينا هغوی به تاسو سره هم دغه کوی.

خو حضرت حسين رضی الله عنه د هغوی خبره اونهٔ منله.او کوفې ته روان شو،چې د هغې نه ورستو د کربلا تاريخی غمژنه پيښه وړاندې راغله.دا واقعه ډيره تفصيلی ده.او د تاريخ يو مستقل باب نه.بلکه مستقل تاريخ دې.چې په دې باندې ډير څهٔ ليکلې شوې او وئيلې شوی دی.او تر قيامته پورې به ليکلې او وئيلې شی.

مونږ د تاريخ د مستند او غير مستند رواياتو،حقيقت او افسانو وضاحت دلته نهٔ کوو.او نهٔ دا د هغې ځائې دې.هنه ! ددې دومره پس منظر او د تاريخ متفقٌ عليه خبرې ذکر کول ضروری ګڼړو.چې په هغې سره په پورتنو رواياتو باندې پوهيدلو کښې مدد ملاويږی.

د کربلا واقعه او د حضرت حسين رضی الله عنه د شهادت پس منظر او د واقع کيدو اسباب: په کربلا کښې د رسول الله ﷺ د نوسی حضرت حسين رضی الله عنه او د هغوی د کورنئ د نورو حضراتو شهادت خو د انسانی تاريخ زړهٔ نړونکې او ډيره د بهيميت واقعه ده.او په دې نفوس قدسيو باندې چې د ظلم او ستم کوم غرونه اُوغورځولې شو.هيڅ يو هوش لرونکې مسلمان د هغې تائيد او د هغې د ذمه دارو ملګرتيا نهٔ شی کولې.خو په دې پس منظر کښې تلو او د هغې تاريخ کړې يوځائې کولو نه ورستو معلوميږی.چې ددې پيښې هم د هغه واقعاتو سره تعلق دې.کوم چې د خلافت راشده په زمانه کښې د يهوديانو ايجنټانو سبائی ډلې او د

---

(١) کشف الباری:۲،۱٤

نورو سازش کونکو عناصرو او د منافقینو د سازشونو او د هغوی په دهوکه کښې راګیر شوې د ساده زړهٔ مسلمانانو د سادګئ په نتیجه کښې رانښکاره شوې وې.او څهٔ به د الله تعالی خپل حکمت هم په دې کښې پټ وی.

بنو هاشم او بنو اُمیه: علامه ابن خلدون په خپل شهرهٔ آفاق تاریخ کښې په دې حوالې سره ډیره محققه.معتدله او معقوله توجیه فرمائیلې ده.چې د هغې خلاصه داده.چې د رسول اللهﷺ جدّ امجد او د قریشو د سردار عبد مناف په اولاد کښې قدرت لوې فضل او کمال کینبودې وو.او د هغوی نجابت او شرافت یو مسلّم حقیقت دې.د عبد مناف په ځامنو کښې یو عبد شمس وو.او د مشر کیدو په وجه د قریشو سرداری اول د دوی په لاس کښې پاتې شوه.او بیا د دوی ورور او د عبد مناف بل ځوی هاشم ته منتقل شوه.او هاشم د رسول اللهﷺ د نیکهٔ عبد المطلب پلار وو.او عبد الشّمس د ابو سفیان بن حرب بن امیه د نیکهٔ (امیه) پلار وو.

د رسول اللهﷺ د بعثت نه ورستو قریشو (چې د فهر بن مالك بن النضر د اولاد لقب وو) د بنو هاشمو نه پریکړه (یعنی بائیکاټ) اوکړه.دا د ۷ نبوی کال خبره ده.تر دریو کالو پورې بنو هاشم په شعب أبی طالب کښې محصور وو.او قسمه قسم تکلیفونه ئې برداشت کړل......

ددې نه ورستو د قریشو څهٔ ضمیر لرونکو سردارانو ته دا خبره ډیره بده ښکاره شوه.چې مونږ په بنو هاشمو باندې دا ناروا او غیر انسانی پابندئ لګولې دی.نو هغوی دا پابندئ لرې کړې.بل اړخ ته په رسول اللهﷺ باندې د قریشو د توقعاتو خلاف هیڅ اثر هم اونهٔ شو.

او هغویﷺ خپل دعوت د حصار په زمانه کښې هم جاری اوساتلو.او ددې نه ورستو هم.د شمیر څو کسانو نه علاوه تقریبًا ټولو قریشو به د رسول اللهﷺ د دعوت قبلولو نه انکار کولو.او د هغویﷺ بابرکت ذات ته او د هغویﷺ خاندان ته به ئې تکلیفونه رسول.او رسول اللهﷺ به برابر په هغې باندې صبر کولو.او خلق به ئې پوهه کول.تر دې پورې چې رسول اللهﷺ د الله تعالی په حکم باندې مدینې طیبې ته هجرت اوفرمائیلو.جهاد شروع شو.او بیا په غزوهٔ بدر کښې د قریشو اکثر سرداران قتل کړې شو.اسلام مضبوطیدو او کفر کمزورې کیدو.او په اتمه (۸) هجرئ کښې د فتح مکې په صورت کښې الله تعالی اسلام ته فتح مبین او فیصله کونکې غلبه ورعطاء کړه.

د ابو سفیان اسلام قبلول د فتح مکې په ورځ د قریشو سردار ابو سفیان وو.چې د دوی خپل نوم صخر وو.او د حرب بن امیة بن عبد الشمس بن عبد مناف ځوې وو.دوی د نورو سردارانو په مقابله کښې زیاد صبر کونکې.پوهه او په نجابت او تدبُر باندې متصف وو.او د هغوی خلاف الله تعالی دوی د اسلام په دولت باندې هم مشرف کړل.رسول اللهﷺ په مکه معظمه کښې په فاتحانه ډول داخل شوې وو.او هغویﷺ ته هر یو مخالف سره د هر څهٔ کولو قدرت حاصل وو.ولې هغویﷺ د عامې معافئ اعلان اوفرمائیلو.او د فتح مکه ورځ ئې د یوم الملحمه (د جنګ ورځ) په ځائې د یوم المَرحمه (د رحمت ورځ) اوګرځوله.او د قریشو په حقله ئې دا تاثر رد اوفرمائیلو.چې الله تعالی نن ورځ قریش ذلیل کړل.بلکه وې

Maktaba Tul Ishaat.com

فرمائیل، چې نن الله تعالی قریشو ته عزت ورکړو۔
د رسول الله ﷺ ترهٔ عباس هم په دې موقع باندې اسلام قبول کړو، او د هغوی په وینا باندې ابو سفیان هم اسلام قبول کړو، او رسول الله ﷺ نهٔ صرف د هغوی اسلام قبول او منظور اوفرمائیلو، بلکه هغوی ته ئې عزت ورکړو، او وې فرمائیل، چې څوك د ابو سفیان کور ته راغې هغه هم په آمان کښې دې۔
د ابو سفیان بی بی عاتکهٔ بنت عتبه هم مسلمانه شوه، او د یو قول موافق د هغوی ځوې معاویه رضی الله عنه هم په دې موقع باندې مسلمان شو، دا ټول حضرات په اسلام کښې داخل او د صحابیت په شرف باندې برخه آور شو، او د رسول الله ﷺ په ژوند مبارك کښې او د وصال نه ورستو د اسلام لمن سره پیوست پاتې شو۔
د ابو سفیان د ریښتونې مسلمان کیدو دلائل او قرائن: ځنګه چې د رسول الله ﷺ په حقله دا سوچ کول محال دی، چې هغوی ﷺ د څهٔ خوف یا لالچ په وجه د ابو سفیان په اسلام ښکاره کولو باندې خاموشي اختیار کړې وه، او رسول الله ﷺ د ابو سفیان اسلام نهٔ قبلولو باندې پوهه وو...... همدغه شان دا منل هم ناممکن دی، چې ټول عمر رسول الله ﷺ او د هغوی ﷺ بهادرو صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم سره جنګیدونکې او د قیصر په دربار کښې د واقعې خلاف یو لفظ وئیلو نه ځان بچ کونکې ابو سفیان د ویرې د وجهې خپل اسلام قبلول ښکاره کړل۔
بلکه هغوی خو د اسلام قبلولو نه لږ وړاندې د فاتح اعظم رسول کریم ﷺ په وړاندې د هغوی ﷺ په نبی کیدو باندې د عدمِ اطمینان اظهار کړې وو، او بیا الله تعالی په خپل فضل او کیدې شی د رسول الله ﷺ د دعاء په برکت سره د هغوی سینه د اسلام د پاره پرانستې وی.
د حضرت معاویه رضی الله عنه د خاندان د حکومت ابتداء: د آقائي نامدار ﷺ د وفات نه ورستو د خلافت راشده په زمانه کښې خلیفهٔ راشد ثانی سیدنا حضرت عمرفاروق رضی الله عنه د دمشق والی یزید بن أبی سفیان جوړ کړې وو، او د اُردن ئې معاویه بن أبی سفیان رضی الله عنهما، بیا کله چې د یزید په طاعون عمواس کښې وفات اوشو، نو د دمشق والی د هغهٔ ورور حضرت معاویه رضی الله عنه جوړ کړې شو. دمشق د شام دار الخلافه ده، او د حجاز نه علاوه عراق او شام د اولې زمانې نه د اسلام او مسلمانانو ډیرې اهمې او د ستائنې وړ سیمې ګڼړلې شوې۔
د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت معاویه رضی الله عنهما اختلاف: د سیدنا حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نه ورستو حضرت رضی الله عنه عثمان امیر المؤمنین جوړ کړې شو، نو هغوی هم حضرت معاویه رضی الله عنه د شام والی جوړ کړې پریښودو. او بیا کله چې فتنه پیدا کونکو، حضرت عثمان رضی الله عنه، په غمژن کونکې طریقې سره شهید کړو، نو ګڼړو صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم د حضرت عثمان رضی الله عنه انتقام اخستل د خلافت د ذمه وارئ پورته کونکو اولین فرض اوګرځولو. د حضرت طلحه او زبیر رضی الله عنهما په شان أصحابو (چې د عشره مبشره نه دی) په وینا باندې خلیفه حضرت علی رضی الله عنه جوړ کړې شو. او خلیفه جوړیدو سره ام المؤمنین حضرت عائشې صدیقې رضی الله عنها، او د رسول الله ﷺ جلیل القدر او مدبر صحابی حضرت عمرو بن العاص، طلحه، وزبیر، مغیره بن شعبه، نعمان بن بشیر، ابو موسیٰ اشعري او د سیدنا معاویه رضی الله عنهم په شان صحابهٔ رسول الله ﷺ د هغوی نه د حضرت عثمان رضی الله عنه د انتقام اخستلو مطالبه اوکړه، دلته حضرت

Maktaba Tul Ishaat.com

عثمان رضی اللہ عنہ شهید کونکی سبایان او شر پیدا کونکی د حضرت علی رضی اللہ عنہ نه گیر چاپیره وو، او حضرت علی رضی اللہ عنہ د پاره د حضرت عثمان غنی رضی اللہ عنہ د قصاص خبره چیړل ناممکن نهٔ وه، خو د فریق ثانی د دې نه لاس اوباسل هم آسان نهٔ وو، ځکه چې هغوی د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ وارثان هم وو، او د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قتل څهٔ وړه خبره خو نهٔ وه.

په دې حوالې سره په اختلاف کښې ورو ورو شدّت او سختی راتله، او نعمان بن بشیر د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قمیص مبارك او د هغوی د بی بی محترمې حضرت نائلې گوتې (چې د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د بچ کولو په وخت کښې کټ کړې شوې وې) اخستلو سره شام ته لاړو، او هلته حضرت معاویه د جامع دمشق په منبر باندې کیښودلو سره خلقو سره ئې د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د مظلومانه شهادت او د هغوی په قصاص اخستلو کښې په وړاندې ورستو کیدو باندې خبره اوکړه.

د حضرت معاویه د دغه ځائې د خلقو سره د ډیر وخت پیژندګلو، بیا د ډیرې زمانې نه د هغوی خدمت، او خپل خاندانی وجاهیت او طبعی سیاسی تدبر په شان څیزونو د وجهې نه، او څهٔ د پیښې د نزاکت او درد مندئ په وجه باندې د حضرت معاویه په حق کښې د عامې رائې کیدل بالکل قدرتی او قرین قیاس وو، نو د حضرت علی رضی اللہ عنہ د پاره دا مسئله ختمول ډیر مشکل شو، او هم په دې وجه باندې هغوی رضی اللہ عنہ ته د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا خلاف جنګ جمل او د حضرت معاویه رضی اللہ عنہ خلاف جنګ صفین کول هم په غاړه شو، چې په دې کښې په اولنی کښې (د تاریخی شهادتونو موافق) لس زره او په دویم کښې د یو لاکهٔ پورې کسانو ژوندونه ختم شو.

اګر چې ددې جنګونو په راګرمولو کښې او دواړو اړخونه ته په نقصان رسولو کښې د فتنې پیدا کونکو بنیادی کردار وو، خو د موقف اختلاف په هر حال کښې په فریقینو کښې وو، اختلاف ته د بنو هاشم (د نبی علیہ السلام او د حضرت علی رضی اللہ عنہ د خاندان) او بنو امیه (د حضرت عثمان او معاویه رضی اللہ عنہما د خاندان) په مینځ کښې د اختلاف په تناظر کښې هم کتلې شوی دی. په دې حوالې سره چې کومو خلقو حضرت علی رضی اللہ عنہ ته د رسول الله ﷺ د خاندان، او زوم کیدو، او سبقت فی الاسلام په وجهې سره افضل او برحق اوویل، نو هغه په خپل ځائې باندې صحیح دی، ولې د حضرت معاویه رضی اللہ عنہ خپل جدّ امجد اُمیّه اړخ ته نسبت کولو سره هغوی د خاندان نبوت خلاف یا حریف ګرځول، د دویٰ او د دوی د پلار ابو سفیان اسلام مشکوك ګرځولَ، دوی د جاهلیت او د باطل شهنشاهیت خوښونکی او غوښتونکی ګرځولو سره ګمراهیٔ اړخ ته منسوب کول هم په هیڅ شان سره صحیح نهٔ دی.

ځکه چې یو خو رسول الله ﷺ د الله تعالی رسول او د حق علم او بیرغ پورته کونکې وو، د خپل نسب د پاره بادشاهت او سرداری حاصلول د هغوی مقصد کله هم نهٔ وو، ابو لهب په بنو هاشمو کښې د کیدو سره سره د الله تعالی د رسول دښمن او مردود دې، او د دوی د پلار، کهٔ د فتح مکې په وخت اسلام قبلول عیب دې، نو حضرت عباس د رسول الله ﷺ ترهٔ هم په دې موقع باندې اسلام قبول کړې وو، او د علی رضی اللہ عنہ پلار خو د سره اسلام قبول کړې نهٔ وو، (نو بیا صرف حضرت معاویه په دې بناء باندې د تنقید هدف جوړ شو،) بیا حضرت

Maktaba Tul Ishaat.com

عثمان رضی اللہ عنہ هم د بنو امیو نه وو، او خلیفۀ راشد وو، نو بیا مؤرخ د بنو امیو د حکومت ابتداء د حضرت معاویه نه ولې کوی؟ ددې جرې خو د خلافت راشده په زمانه کښې وې، او د رسول الله ﷺ زوم خو حضرت عثمان رضی اللہ عنہ هم دې، او معاویه د رسول الله ﷺ (اوښې) اخ الزوجة دې او ابو سفیان ئې خُسر دې.

په هر حال کښې د حضرت علی رضی اللہ عنہ او معاویه رضی اللہ عنہما په مینځ کښې اختلاف وو، او حضرت علی رضی اللہ عنہ د عبد الرحمٰن بن الملجم خارجی په لاسو شهید کیدو نه ورستو د هغوی رضی اللہ عنہ ځوې حضرت حسن رضی اللہ عنہ امیر جوړ کړې شو، هغوی د حضرت معاویه سره صلح اوکړه، او د هغوی په حقله ئې د امارت نه لاس واخستل، حضرت معاویه رضی اللہ عنہ د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د خلافت په زمانه کښې راپاسیدونکی، او په عهد مرتضوی کښې نور هم مضبوطیدونکی سبایان او خارجی فتنې ئې په خپل سیاسی تدبر او حکمت عملئ سره د خپو لاندې کړې، او تر ډیر حده پورې ئې یو مستحکم حکومت قائم کړو.

د حضرت سیدنا معاویه رضی اللہ عنہ وفات او د یزید خلافت: د حضرت معاویه رضی اللہ عنہ په ۶۰ هجري کښې وفات اوشو، د وفات نه وړاندې د حضرت مغیره بن شعبه رضی اللہ عنہ په شان د جلیل القدر او تجربه کار صحابی په مشورې سره ئې د خپل ځوې یزید د حکومت د پاره لار برابرول شروع کړل، حضرت مغیره بن شعبه رضی اللہ عنہ په دې حوالې سره خپل کردار ادا کړو، مغیره بن شعبه رضی اللہ عنہ په دې الفاظو سره په یزید باندې د اعتماد اظهار اوکړو:

"ذهب أعيان الصحابة وكبراء قريش وردوا أسنانهم وإنما بقي أبناءهم وأنت من أفضلهم وأحسنهم رأيا وسياسة وما أدري ما يمنع أمير المؤمنين من العهد لك". (۱)

لوې لوې صحابۀ کرام رضی اللہ عنہم او د قریشو لوې کسان هم د دنیا نه تلی دی، هغوی خپل عمرونه اوخوړل، اوس د هغوی رضی اللہ عنہم ځامن پاتې شوی دی، چې په هغوی کښې تۀ غوره، او د رائې او سیاست په اعتبار سره د نورو نه ښۀ ئې، او ما ته علم نشته چې امیر المؤمنین (سیدنا معاویه) ستاسو د پاره د ولی عهد عهده ولې نۀ اخلی.

یزید دا خبره حضرت معاویه رضی اللہ عنہ ته اوکړه، حضرت معاویه د حضرت مغیره رضی اللہ عنہ نه پوښتنه اوکړه، نو هغۀ هغوی ته اووئیل:

"قد رأيت ما كان من الاختلاف وسفك الدماء بعد عثمان وفي يزيد منك خلف، فاعهد له يكون كهفا للناس بعدك فلا تكون فتنة ولا يسفك دم وأنا أكفيك الكوفة ويكفيك ابن زياد البصرة........." (۲)

د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نه ورستو چې کوم اختلاف او وینه تویه شوې وه، ما هغه لیدلې ده، او ستاسو ښکلې جانشینی یزید کولې شی؛ لهذا د هغۀ د پاره وصیت اوکړئ، دې به ستاسو نه ورستو خلقو د پاره ښکلې سهارا او مددګار ثابت شی، او نۀ به فتنه وی او نۀ وینه توئیدل...

(۱) تفصیل د پاره اوګورئ: تاریخ ابن خلدون: ۳، ۲۰.
(۲) تاریخ ابن خلدون: ۳، ۲۰.

Maktaba Tul Ishaat.com

او ځه ستاسو پاره د کوفې ذمه داري اخلم، او ابن زیاد به د بصرې ذمه داری واخلی.
سیدنا امیر معاویه رضي الله عنه سره دې خبرو نه ورستو حضرت مغیره هم د یزید د ولی عهد جوړولو د پاره کار شروع کړو، او حضرت معاویه رضي الله عنه هم په دې حوالې سره د خلقو خیالاتو جوړولو سره د مشورو څۀ سلسله شروع کړه.
حضرت مغیره بن شعبه په ۴۹ یا ۵۰ هجرۍ کښې وفات شو، نو حضرت معاویه د هغوی په ځائې د کوفې والی هم زیاد جوړ کړو، او په دې طریقې سره زیاد سره دوه ښارونه راغلل، بیا زیاد کوفې ته لاړو، او بصره ئې حضرت سمرة بن جندب رضي الله عنه ته اُوسپارله.
زیاد څوک وو؟: د زیاد ا و ابن زیاد په دې تاریخ (خلافت یزید او شهادت حسین رضي الله عنه) کښې لوئې بنیادی کردار دې، زیاد هغۀ سړې دې، چې ددۀ متعلق د ابو سفیانؓ دا دعوی وه، چې دې د دوی د زمانۀ جاهلیت د یوئې نکاح په نتیجه کښې د دوی د نطفې نه پیدا شوې سړې دې، ورستو حضرت معاویه رضي الله عنه زیاد په مطالبې او د نسبونو او قیافې د ماهرینو د ګواهۍ په بنیاد باندې د ابن أبی سفیان په توګه قبلولو سره دې په خپل نسب کښې پیوست کړو (چې دې د پاره د استلحاق اصطلاح معروف ده) او بیا د عقل او تدبر په بنیاد باندې ئې دې د حکومت په اعلی مرتبو باندې مقرر کړو، ددۀ د وفات نه ورستو ددۀ په ځامنو کښې عبید الله بن زیاد ئې د خراسان والی جوړ کړو، او هغۀ ته ئې دا وصیت او کړو:

"اتق الله ولا تؤثرنّ على تقواه شيئًا، فإن في تقواه عوضًا وقِ عرضك من أن تدنّسه، وإن أعطيتَ عهدًا فأوفِ به، ولا تتّبعنّ كثيرًا بقليل، ولا يخرجن منك أمر حتى تبرمه، فإذا خرج فلا يردن عليك، وإذا لقيت عدوك فكبر أكبر مَن معك وقاسِمهم على كتاب الله، ولا تطمئن أحدًا إلى غير حق ولا تؤيسنّ من حقٍ هُوله". [1]

ددۀ وړور عباد بن زیاد ئې د سجستان والی جوړ کړو، او عبد الرحمن بن زیاد ئې د عبید الله ملګرې جوړ کړو.
د حضرت معاویه رضي الله عنه د بصیرت ډک وصیتونه: ۶۰ هجرۍ کښې حضرت معاویه رضي الله عنه وفات شو. او د وفات نه وړاندې هغوی قوم ته خطاب اوفرمائیلو، چې په هغې کښې ئې اووئیل:

"إني كزرع مستحصد، وقد طالت إمارتي عليكم حتى مللتكم ومللتموني وتمنّيت فراقكم وتمنّيتم فراقي ولن يأتيكم بعدي إلا من أنا خير منه كما أن من كان قبلي خير مني وقد قيل: من أحبّ لقاءَ الله أحبّ الله لقاءَه اللهم إني قد أحببت لقاءك فاحبب لقائي وبارك لي". [2]

دې نه ورستو خپل ځوی یزید ته ئې اووئیل، چې ما ستا د پاره فضاء برابر کړې ده، او د حکومت په لار کښې د قریشو څلور کسان ستا مخالف جوړیدې شی، حسین بن علی، عبد الله بن عمر، عبد الله بن زبیر، او عبد الرحمن بن أبی بکر (رضي الله عنهم).

---

[1] تاریخ ابن خلدون: ۱۱۹.۳
[2] تاریخ ابن خلدون: ۱۲۲.۳

Maktaba Tul Ishaat.com

نو تر کومې پورې چې د ابن عمر (رضي الله عنه) تعلق دې، نو هغهٔ خو عبادت نیم مړ کړې دې، او کله چې څوك (د بیعت نه بغیر) نهٔ بچ کیږي، نو هغه به ستا بیعت کوي، او د حسین (رضي الله عنه) په حقله ئې اوفرمائیل:

"وأما الحسين فإن أهل العراق لن يدَعوه حتى يُخرِجوه فإن خرج عليك فظفرتَ به فاصفح عنه فانّ له رحماً ما مثله، وحقّاً عظيمًا".

حضرت حسین به اهل عراق د مدینې نه د اُوباسلو نه بغیر نهٔ پریږدي، کهٔ هغوی ستا خلاف راؤوتل، او تهٔ په هغوی باندې غالب شوې، نو تهٔ هغوی ته هیڅ مهٔ وایه، ځکهٔ چې د هغوی داسې خپلولی ده، چې تا سره د هغې هیڅ مثال نشته، او ډیر لوئې حق ئې دې، د عبد الرحمن بن أبی بکر په حقله ئې اوفرمائیل، کهٔ نور خلق څهٔ اوکړي نو کیدې شي هغه هم څهٔ اوکړي، او د هغهٔ د زړهٔ مینه په ښځو باندې ده۔ او بیا ئې اووئیل:

"وأما الذي يجثم لك جثوم الأسد ويراوغك روغانَ الثعلب، وإذا أمكنه فرصة وثب فذاك ابن الزبير فإن هو فعلَهابك وقدرتَ عليه فقطِّعه إربًا إربًا".([1])

او تر کومې پورې چې د عبد الله بن زبیر تعلق دې، نو هغه به د زمری په شان سینه په زمکه کیښودو سره ستا په انتظار کښې ناست وي، او د لومبړې په ډول به روان وي، او کهٔ هغهٔ ته موقع ملاؤ شوه، نو به تا به حمله کوي، نو کهٔ هغهٔ داسې اوکړل، او تا ته په هغهٔ باندې قدرت حاصل شو، نو هغه ټکړې ټکړې کړه۔

په یو بل روایت کښې راغلي دي، چې د حضرت معاویه (رضي الله عنه) د وفات په وخت کښې یزید غائب وو، حضرت معاویه اوفرمائیل، هغهٔ ته دې زما دا وصیت اورسولې شي، چې اهل حجاز ستا خلق دي، په هغې کښې د هر یو راتلونکي تهٔ اکرام کوه، او د غائب اوسیدونکو خیال ساته، او اهل عراق کهٔ هره ورځ ستا نه د والي معزول کول غواړي نو معزول کوه ئې، ځکه چې د عامل معزولي ددې نه ډیره کمه ده، چې ستا خلاف یو لاکهٔ تورې پورته کړې شي. او د شام والو متعلق ئې اوفرمائیل:

"فليكونوا بطانتك وعيبتك، وإن رابك شيئ من عدوك فانتصر بهم". هغوی دې ستا خواص او راز دار وي، او کهٔ تا ته د چا دښمن نه ویره وي، نو د هغوی نه مدد واخله.

په دې روایت کښې د عبد الرحمن بن أبی بکر ذکر نشته، او د حضرت حسین (رضي الله عنه) متعلق دا الفاظ دي: "لو أني صاحبُه لعفوتُ عنه وأنا أرجوك أن يكفيك الله بمن قتل أباه وخذل أخاه".

یعنی کهٔ د هغهٔ معامله ما سره وه، نو ما به هغه معاف کړې وو، او زهٔ امید ساتم چې الله تعالی به ستا د پاره داسې کافي شي، چې ستا د اړخ نه به هغه خلق دوی سره اونخلوي، چا چې د هغهٔ پلار قتل کړو، او ورور ئې ورله بې یار او مددګار پریښودو.

[1]) تاریخ ابن خلدون: ۳/۲۲، ۱۲۳

Maktaba Tul Ishaat.com

او د ابن زبير رضي الله عنه نه فارغيدو د پاره ئې اووئيل،ولې د مصالحت په صورت كښې د صلح كولو د پاره ئې اوفرمائيل او وې وئيل: "واحقن دماء قومك ما استطعت".([1])
څومره چې درنه كيدې شي د خپل قوم د وينې تويولو نه ځان اوساته.
د حضرت معاويه رضي الله عنه د دې وصيت نه د هغهٔ د جذباتو او احساساتو ډيره ښهٔ اندازه كيدې شي،چې د هغهٔ د ټولو نه سخت موقف د ابن زبير رضي الله عنه متعلق دې،او د حضرت حسين رضي الله عنه د جلالت او اهميت هغهٔ ته پوره خيال او احساس دې،او سره د ويرې نه ئې هغهٔ سره د جنګ نه كول طلب كړې دى،په هر حال كښې حضرت معاويه رضي الله عنه انتقال اوكړو،او د يزيد په لاس باندې د امارت د پاره بيعت اوشو،په دې وخت كښې د مدينې منورې والى وليد بن عتبة بن أبي سفيان وو،د مكې والى عمرو بن سعيد بن العاص،د بصرې عبيد الله بن زياد او د كوفې نعمان بن بشير ....
دحضرت معاويه رضي الله عنه د توقع مطابق هم دغې څلورو كسانو(حسين بن علي،عبد الله بن زبير، ابن عمر او عبد الرحمٰن ابن أبي بكر رضي الله عنهم)د بيعت نه انكار اوكړو،او يزيد د دوى نه د بيعت اخستلو د پاره كوشش شروع كړو.
د حضرت حسين رضي الله عنه د يزيد د خلافت منلو نه انكار: هغوى د مدينې والى وليد بن عتبه ته خط اوليكلو،او په دې كښې ئې هغوى ته د حضرت امير معاويه رضي الله عنه د وفات خبر وركړو،او حضرت حسين بن علي رضي الله عنه حضرت عبد الله بن عمر او حضرت عبد الله بن زبير رضي الله عنهم ته د مهلت وركولو نه بغير د بيعت اخستلو د پاره اووئيل،دا خط مروان بن الحكم اولوستلو،نو د حضرت معاويه رضي الله عنه په وفات باندې ئې هغوى ته دعاء اوكړه،او وليد ته ئې دا مشوره وركړه، چې ددې دريؤ وارو نه د حضرت معاويه رضي الله عنه د وفات د خبريدو نه وړاندې بيعت واخله،او كهٔ دوى نهٔ مني نو قتل ئې كړه،ګني نو دوى به مختلفو اړخونو ته تلو سره تا د پاره مشكلات پيدا كړى،ما سواء د ابن عمر رضي الله عنه نه ځكه چې هغهٔ نهٔ قتال خوښوى،او نهٔ حكومت.
"فإنه لايحب القتال ولايحب الولاية".([2])
وليد عبد الله بن عمرو بن عثمان حضرت حسين پسې اوليږلو.........نو حضرت حسين خپل ځوانان او د كور خلق جمع كولو سره اووئيل،"هغه (يعنى حسين) د هغهٔ خوا ته ځى،او تاسو په دروازه كښې اوسئ،كهٔ آوازونه پورته شو،نو بيا تاسو ټول راشئ".
حضرت حسين رضي الله عنه تلو سره مروان او وليد ته تعزيت اوكړو،د هغوى په رابطه كولو باندې ئې شكريه ادا كړه،او كله چې هغوى د بيعت د پاره اووئيل،نو حسين اووئيل:
"مثلي لايبايع سرًا ولايكتفى بها مني".([3])

---

[1]) تاريخ ابن خلدون:۳،۱۲۳
[2]) تاريخ ابن خلدون:۳،۱۲٤
[3]) تاريخ ابن خلدون:۳،۱۲٤

Maktaba Tul Ishaat.com

زما په شان سړي (چې هغهٔ سره په ګنړ شمير کښې ملګري وو) په پټه باندې بيعت نهٔ شي کولې، او نهٔ په دې (زما په بيعت) باندې اکتفاء کولې شي.

د حرمينو او کوفې د واليانو د حضرت حسين د قتل نه انکار: د بيعت نهٔ کولو په صورت کښې مروان د حضرت حسين رضي الله عنه د قتل کولو د پاره اووئيل، د حضرت حسين رضي الله عنه د تلو نه ورستو کله چې ئې وليد ته پيغورونه اوکړل او ملامته ئې کړو، نو هغوی اووئيل:

"والله ما أحب أن لي ما طلعت الشمس في مال الدنيا وملكها وأني قتلت الحسين أن قال لا أبايع". (١)

کهٔ ما ته د دنيا په بادشاهئ کښې هر هغه څهٔ ملاويږي، چې په هغې باندې نمر راختلې دې، نو په خدائی قسم ! زهٔ به هغه د حضرت حسين رضي الله عنه په بيعت نهٔ کولو باندې د قتل کولو په بدله کښې اخستل خوښ نهٔ کړم.

او بل اړخ ته ابن الزبير خو تر سو ورځو پورې په کور کښې پټ پاتې شو، او بيا کله چې د وليد د اړخ نه په بيعت کولو باندې زور زيات شو، نو هغوی خپل ورور جعفر وليد ته د پوهولو د پاره اوليږلو او وې وئيل چې زما د کور د دروازې نه خلق واپس کړه، زهٔ صبا ستا خوا ته رازم، او بيا کله چې هغهٔ پيره ختمه کړه، نو ابن الزبير د شپې شپې د حضرت جعفر په ملګرتيا کښې د مدينې لار واخسته، په دويمه شپه حضرت حسين رضي الله عنه هم د خپلو ورونړو، ځامنو او وريرونو (ابناء الاخ) سره اووتلو، او مکې ته اورسيدل.

کله چې خلق ابن عمر رضي الله عنه پسې راغلل، نو هغوی اووئيل، زهٔ به د خلقو په مخکې بيعت کووم، او يو روايت دادې، چې ابن عمر، او ابن عباس رضي الله عنهما په مکه کښې وو، هغه چې کله مدينې ته راغلو، نو حضرت حسين رضي الله عنه او عبد الله بن زبير سره ملاؤ شو، او وې فرمائيل. چې د تفريق بين المسلمين نه ځان اوساتئ، او ابن عمر او ابن عباس رضي الله عنهما پخپله لاړل او هغهٔ (يزيد) سره ئې بيعت اوکړو.

په هر حال کښې ابن عمر او ابن عباس (رضي الله عنهما) حضرت حسين رضي الله عنه د يزيد د مخالفت نه منع کړو، محمد بن الحنفيه هم د يزيد نه د لرې اوسيدو مشوره ورکړه، او وې وئيل، يا په مکه کښې اوسيږه او يا چرته بل ځائې......تر دې پورې چې د خلقو معامله واضحه او مطلع صفا شي، هلته يزيد د دې حضراتو په فيصله کولو کښې د ناکامئ يا د سستئ په وجه وليد معزول کړو، او عمرو بن سعيد بن العاص ئې د مدينې والي جوړ کړو، کله چې حضرت حسين رضي الله عنه مکې ته تشريف راوړو، نو د خلقو په کثرت سره د هغوی خوا ته تګ راتګ شروع شو، عبد الله بن الزبير هم يو ځل نيم ملاويدو.

دلته کوفې والو ته چې د يزيد د خلافت او د حضرت حسين رضي الله عنه مکې ته د راتلو پته اولږيده، نو شيعه ګانو د سليمان بن صرد په کور کښې جمع کيدو سره حضرت حسين رضي الله عنه ته خط اوليکلو، چې په هغې کښې ئې اووئيل، چې مونږ د نعمان بن بشير په لاس باندې بيعت

---

(١) تاريخ ابن خلدون: ٣/ ١٢٤

Maktaba Tul Ishaat.com

نۀ کوو، او په جمعه او اخترونو کښې د هغۀ نه ځان ساتو، کۀ تاسو راغلئ نو مونږ به هغه اوباسو، په دويمه ورځ ئې بيا د دوه نيمو سوو صفحو يو خط اوليکلو، په دريمه ورځ ئې بيا اوليکلو، حضرت حسين رضی الله عنه په خطونو ملاويدو باندې اوفرمائيل، زۀ خپل د ترۀ ځوي او معتمَد مسلم بن عقيل درليږم، هغه به درتلو سره ستاسو حال اوګوري، کۀ ستاسو رائې او حالت هم هغه وي، کوم چې ستاسو آستاذي راتلو سره بيانوي، نو هغه به ما ته خط اوليکي او زۀ به راشم.

مسلم په لار کښې د مديني منورې نه دوه لار ښودونکی ځان سره واخستل، هغه دواړه يا په هغوی کښې يو په لاره کښې پټ شو، يا هلاك شو، مسلم د هغې نه بدفالی واخسته، او حضرت حسين رضی الله عنه ته ئې خبر ورکړو، ولې حضرت حسين رضی الله عنه دا د حضرت مسلم بن عقيل جبن او ويره ګرځولو سره رد کړو، او هغۀ ئې تلو ته پريښودو، مسلم بن عقيل چې کله لاړو، نو د حضرت علی رضی الله عنه ډلې والو سره ملاؤ شو، هغوی د همدردې او د يو والی يقين ورکړو، او تقريبًا دولس زرو کسانو د هغوی په لاس باندې بيعت اوکړو.

د مديني منورې د والی په شان د کوفې نعمان بن بشير هم ددې هر څۀ نه خبريدو سره هم د هغوی خلاف د څۀ عمل کولو نه ځان اوساتلو، هاؤ! دومره خبره ئې اوکړه، کۀ تاسو زما خلاف بغاوت کوئ، نو زۀ به بيا خپل کار کووم.

د بنو اميو خلقو او د يزيد ملګرو نعمان په دې احتياط باندې ملامته کول شروع کړل، نو هغوی اووئيل:

"أن أكون ضعيفًا وأنا في طاعةِ الله أحب إلى من أن أكون قويًا في معصية الله وما كنت لأهتك سترًا ستره الله". (۱)

کۀ زۀ کمزورې يم اود الله تعالی په اطاعت کښې پاتې شم، نودا ما ته ددې نه زياته خوښه ده، چې زۀ دالله تعالی په نافرمانۍ کښې طاقتور پاتې شم، اوزۀ دالله تعالی پردې نۀ شم شلولې.

او بعضو دا الفاظ نقل کړې دي:

"أكون من المستضعفين في طاعة الله أحبُّ إلى من أن أكون من الأعزين في معصية الله". (۲)

په هر حال کښې کله چې يزيد ته د نعمان بن بشير ددې موقف پته اولګيده، نو هغۀ دې معزول کولو سره عبيدالله بن زياد د کوفې او بصرې دواړو عامل جوړ کړو، او ددې نه وړاندې يزيد ددۀ نه خفه وو، او دې ئې د بصرې نه هم معزول کول غوښتل، ولې اُوس ضرورت راغې، نو ددۀ په اختياراتو کښې ئې توسيع او فراخوالې اوکړو.

عبيد الله بن زياد په ډيرې چالاکئ سره په کوفه کښې نقاب اچولو سره د حسين بن علی رضی الله عنه په حقله د خلقو د رائې د معلومولو او د هغو د پاره د لار صفا کولو والو د پته لګولو کوشش اوکړو.

د مسلم بن عقيل او د نورو شهادت: مسلم بن عقيل د هانئ بن عروه په کور کښې وو، هانئ

---

۱) تاريخ ابن خلدون: ۳، ۱۲۷۵
۲) تاريخ ابن خلدون: ۳، ۱۲۷

Maktaba Tul Ishaat.com

عبيد الله بن زياد راؤغوښتلو، او راغوښتلو سره ئې قتل کړو، حضرت مسلم ته ددې علم اوشو، نو هغوی د خپلو ملګرو سره د دغه ځائې نه اووتل، د ابن زياد خلقو اول هغه زخمي کړو، او بيا ورستو ئې په يو کور کښې اونيولو او قتل ئې کړو۔

ددې نه ۲۷ ورځې وړاندې مسلم بن عقيل خط ليکلو سره حضرت حسين رضي الله عنه راغوښتې وو، او حضرت حسين رضي الله عنه راوتلې وو، د حضرت مسلم د خط الفاظ دا وو:

"أما بعد، فإن الرائد لايكذب أهله، إن جمع أهل الكوفة معك فأقبل حين تقرء كتابي والسلام عليك".

اَستاذی او ليږلې شوې خلقو ته دروغ نۀ وائی، د کوفې والو يو جماعت ستا د پاره جمع شوې دې، تۀ خط لوستلو سره راروان شه۔

حضرت حسين رضي الله عنه د خپلو بچو او زنانو سره اووتلو، او هلته ئې قيس بن مسهر الصيداوی ته خط ورکولو سره کوفې ته اوليږلو، په لار کښې د ابن زياد کسانو حصين بن تميم دې اونيسلو، او ابن زياد ته ئې حاضر کړو، ابن زياد اووئيل، د حکومت مانړئ ته ختلو سره په کذاب بن کذاب (حسين بن على رضي الله عنهما مراد وو) باندې لعنت اووايه، هغه ختلو سره اووئيل:

"أيها الناس إن هذا الحسين بن على خيرُ خلق الله، ابن فاطمة بنت رسول الله ﷺ وأنا رسوله إليكم وقد فارقته بالحاجر فأجيبوه".

خلقو! دا حسين بن على د الله تعالى په مخلوق کښې غوره، د فاطمې بنت رسول الله ﷺ ځوې...... او زۀ ستاسو اړخه ته راليږلې شوې د هغوی اَستاذې يم، ما هغوی په " حاجر" کښې پرېښودو سره راغلې يم، نو دا قبول کړې۔

او دې نه ورستو ئې په عبيد الله او د هغۀ په پلار زياد باندې لعنت اووئيلو، د حضرت على رضي الله عنه د پاره ئې استغفار اووئيلو، عبيد الله هغه د چهت نه راغورځولو سره قتل کړو۔

د حضرت حسين رضي الله عنه کوفې ته روانيدل او بالاخر شهادت: حضرت حسين رضي الله عنه ته چې کله دا حالات معلوم شو، او اکثرو اهل رائې دې د تلو نه منع کړو، نو حضرت حسين رضي الله عنه واپس کيدل غوښتل، ولې د مسلم بن عقيل ورونړو اووئيل، **"والله لانرجع حتى نصيب بثأرنا أو نقتل"**.(۱)

مونږ نۀ واپس کيږو، تر دې پورې چې يا خو د خپل (مسلم) بدله واخلو يا مونږه هم مړۀ شو۔

حضرت حسين رضي الله عنه اوفرمائيل: **"لاخير في الحياة بعدكم"**.(۲)

تاسو نه ورستو به د ژوند څۀ مزه وی.........؟

عجيبه خبره داده، چې دغه جواب د مسلم ورونړو حضرت حسين ته په هغه وخت کښې ورکړو، کله چې حضرت حسين رضي الله عنه په کربلا کښې هغوی ته اووئيل، چې تاسو حضرات د شپې شپې ددې ځائې نه اُوځئ، ځکه چې اُوس د هغوی صرف ما سره کار دې، تاريخ د حضرت حسين رضي الله عنه دا الفاظ نقل کړې دی:

(۱) تاريخ الطبرى:۳۔۱۲۹۸

(۲) تاريخ الطبرى:۳۔۱۲۹۸

Maktaba Tul Ishaat.com

"یا بنی عقیل حسبکم من القتل بمسلم اذهبوا قد أذنتُ لکم". [1]
ستاسو د اړخ نه مسلم د قتل کیدو د پاره کافي دې، (چې شهید شوې دې) او تاسو لاړ شئ زهٔ تاسو ته اجازت درکوم.

هغوی جواب ورکړو: "لا والله لا نفعل ولکن نفدیك أنفسنا وأموالنا وأهلونا ونقاتل معك حتی نرد موردك فقبح الله العیش بعدك". [2]
په خدائې قسم! مونږ هیڅ کله هم داسې نهٔ کوو، بلکه مونږ خپل ځانونه، مالونه، او اهل عیال په تاسو قربانوو، او تاسو سره مړهٔ کیږو، الله تعالی دې ستاسو نه ورستو ژوند خراب او برباد کړي.

د حُر کردار: حضرت حسین رضی الله عنه چې کله قادسیې ته اورسیدو، نو د ابن زیاد د اړخ نه حُر بن یزید التمیمی الیربوعی د زرو کسانو لښکر اخستلو سره د حضرت حسین رضی الله عنه د مقابلې د پاره راؤرسیدو، حضرت حسین رضی الله عنه ته هغوی اووئیل، تاسو چرته ځئ؟، حضرت حسین رضی الله عنه ورته اوفرمائیل، چې تاسو خلقو ما ته خطونه رالیږلي وو، او وئیلې مو وو، چې دلته څوك امیر نشته، لهٰذا تاسو راشئ او ددې ځائې معامله سنبال کړې.
حُر بن یزید اووئیل، مونږ ته خو د خطونو هیڅ پته نشته.
حضرت حسین رضی الله عنه د خطونو یو ډهیرې راؤړو او د هغهٔ مخې ته ئې کیښودو.
حُر اووئیل، مونږ ددې خطونو لیکلو والا نهٔ یو، حسین رضی الله عنه اووئیل، صحیح ده، چې تاسو خلق نهٔ غواړئ نو مونږ واپس ځو.
د حُر او حضرت حسین رضی الله عنه ملگرو دلته د حضرت حسین رضی الله عنه په اقتداء کښې د ماسپخین او ماخیگر مونځونه ادا کړل، دې نه ورستو حضرت حسین رضی الله عنه بچو سره سوریدو سره د واپس تلو د پاره اووئیل، نو حُر اووئیل، مونږ تا ته د جنگ د پاره خو نهٔ یو راغلي، ولې ابن زیاد ته ستا د بوتللو مونږ ته حکم دې، حضرت حسین رضی الله عنه اوفرمائیل، دا خو ممکن نهٔ ده، حُر اووئیل، بیا تاسو مدینې او کوفې ته نا، هاؤ چرته بل خوا تلې شئ.
حضرت حسین رضی الله عنه ته خو علاقو ته د تلو وړاندې نه وئیلې شوې وو، چې په هغې کښې جبال طی هم شامل دې، حضرت حسین رضی الله عنه چرته بل خوا تلل هم منظور کړل، او کله چې روان شو، نو د حُر فوځ هغهٔ سره سره تلو، تر دې کله چې نینوی ته اورسیدل، نو یو سړی راتلو سره حُر ته د ابن زیاد خط ورکړو، چې په هغې کښې دا لیکلي شوې وو:

"أما بعد! فجعجع بالحسین حین یبلغك کتابي ویقدم علیك رسولي فلا تنزله إلا بالعراء في غیر حصن، وعلی غیر ماء، وقد أمرت رسولي أن یلزمك ولا یفارقك حتی یأتیني بإنفاذك أمري والسلام".
کله چې زما خط او پیغام دروړنکې تا ته ملاؤ شي، نو په حسین باندې دباؤ واچوه، او چرته

---

[1] تاریخ الطبری: ۱۳۱۵،۳
[2] تاریخ الطبری: ۱۳۱۵،۳

Maktaba Tul Ishaat.com

په وران خائې کښې هغوی ديره کړه، چرته چې نۀ د حفاظت څۀ انتظام وی، او نۀ د اُوبو.........
او ما خپل قاصد ته حکم کړې دې، چې هغه تر هغه وخته پورې ستا نه جدا نۀ شی، تر کومې پورې چې هغه راتلو سره ما ته دا اونۀ وائی چې تا زما حکم نافذ کړو.
دا ډير سخت خط وو، او په حُر باندې د عدم اعتماد اظهار وو، حُر دا خلق هم هلته په وُران خائې کښې ديره کول شروع کړل، د حضرت حسين رضي الله عنه ملګرو نزدې د دوؤ دريؤ کلو نومونه اخستلو سره اووئيل، مونږ هلته ديره کړه، ولې حر اووئيل، جاسوسان ما سره دی، او دا زما د پاره ممکن نۀ دی.
أوس د حضرت حسين رضي الله عنه قافله په "عقر" نومې کلی کښې ديره شوې وه، چې ديخوا د عمر بن سعد بن أبی وقاص په قيادت کښې څلور زره فوځ راؤرسيدو، عمر بن سعد سره هم دغسې شوې وو، چې عبيد الله بن زياد دې د "رئی" مقام عامل جوړولو سره د حضرت حسين رضي الله عنه مقابلې ته راؤليږلو، عمر انکار اوکړو، نو ابن زياد د هغۀ د کور وغيره هر څۀ تباه کولو دباؤ ورکړو، د مخکې او ورستو غور فکر کولو نه پس په خوښه او ناخوښه هغۀ د ابن زياد د احکاماتو تعميل اوکړو.
د عمر بن سعد کردار: عمر بن سعد چې کله حسينی قافلې سره مخامخ شو، نو حضرت حسين رضي الله عنه هغۀ ته هم خبر اوليږلو، چې مونږ دې قوم رابللې وو، أوس چې دوی ته خوښه نۀ ده، مونږ واپس ځو، مونږ دې پريښودلې شو، عمر بن سعد ابن زياد ته خط اوليږلو، او دا خبره ئې اوکړه نو ابن زياد اووئيل:

شعر: الأن اذعلقت مخالبُنا به يرجو النجاة ولات حين مناص

آيا أوس چې زمونږ پنجې دوی سره اونختې، دوی د خلاصی أميد ساتی، أوس خلاصې چرته دې.........!
هغۀ عمر بن سعد ته اووئيل، حضرت حسين رضي الله عنه دې يا د يزيد په لاس باندې د خپلو ټولو ملګرو سره بيعت اوکړی، او کله چې هغه داسې اوکړی، نو بيا چې مونږ ته څۀ مناسب ښکاری هغه شان به کوو، دې نه ورستو څۀ اوشول، تاريخی روايات مختلف دی، يو قول دادې. حضرت حسين رضي الله عنه دوی ته په دريؤ خبرو کښې د يوې خبرې د منلو د پاره اوفرمائيل،
①:-يا خو مونږ واپس تلو ته پريږدئ.
②:-او يا د يزيد خواد ته د بيعت د پاره مونږ بوځئ.
③:-او يا بل يو سرحد ته مونږ اوليږئ، چې هلته مونږ نورو خلقو سره اوسيږو.
د ابن زياد او شمر کردار: عبيد الله بن زياد درې واړه خبرې رد کړې، او په خپل لاس باندې بيعت کولو د پاره ئې اصرار اوکړو، او بعضې وائی، چې هغۀ دا خبرې قبولې کړې وې، ولې شمر ذی الجوشن هغه منع کړو، د حُر په شان عمر بن سعد هم د حضرت حسين رضي الله عنه د پاره نرمی اختيار کړې وه، او حتی الامکان ئې هغوی سره د جنګ نه ځان اوساتلو، په دې وجه بيا شمر ذی الجوشن راغې، په دې وخت کښې حضرت حسين رضي الله عنه په کربلا کښې وو، او په دوی باندې د دريائې فرات اوبۀ هم بندې کړې شوې وې. د شمر د راتلو پورې حسينی قافله

Maktaba Tul Ishaat.com

او ابن سعد او د حُر فوځونه ولاړ وو،ولې د حضرت حسين رضي الله عنه د محترم شخصيت،احتياط او تقوىٰ په وجه هغوى سره د تعرض كولو چا كښې هم همت نهٔ وو،د حُر او عمر بن سعد حضرت حسين رضي الله عنه سره اوږدې اوږدې خبرې اترې كيدلې،خو كله چې شمر راغې نو هغهٔ د حضرت حسين رضي الله عنه توهين او تنقيص شروع كړو،او آخر د هغوى د بچو او ملګرو قتلول ئې شروع كړل،بيا په دې كښې نورو خلقو هم برخه واخسته،(هاؤ حُر د حضرت حسين رضي الله عنه مطالبې نه منلو باندې د هغوى (حضرت حسين رضي الله عنه) ملګرتيا اوكړه).

د حضرت حسين رضي الله عنه شهادت او د هغوى د لاش بې حرمتي: او بيا يو يو كولو سره هغوى (دښمنانو) د حسيني قافلې ځوانان او د نبوى خاندان ګلونه شهيدان كول شروع كړل،او آخر د حضرت فاطمې رضي الله عنها د زړهٔ ټكړه سيدنا حضرت حسين رضي الله عنه هم شمر يا عروة بن بطار التغلبى يا سنان بن انس شهيد كړو،او دې د حسيني قافلې آخرى مقتول وو.

په دې جنګ كښې د حضرت حسين ۷۲ او د عمر بن سعد ۸۸ كسان قتل كړې شو،تاريخ ليكى،چې دې نه ورستو حضرت حسين رضي الله عنه باندې اسونه أوزغلولې شو،او د هغوى جسم مبارك د خپو لاندې كړې شو،او د هغوى سر كټ كړې شو، چې هغه خولى بن يزيد او حميد بن مسلم الازدى راؤړلو سره د عبيد الله بن زياد وړاندې كيښودو،ددې نه يو شپه وړاندې كله چې هغهٔ د ابن زياد د دربار دروازه بنده اوموندله،او د حضرت حسين رضي الله عنه سر ئې كور ته راؤړو،نو د هغهٔ ښځې نوار بنت مالك الخضرمية د شپې هغهٔ ته اووئيل،څهٔ خبر دې ؟ هغهٔ جواب وركړو، "جئتك بغنى الدهر"ما تا ته د زمانې د ټولو نه لوئې دولت راؤړلې دې،ښځې ورته اووئيل څهٔ؟ وې وئيل د حسين سر! ښځې ورته اووئيل خلق لاړ شى سرهٔ او سپين راؤړى،او تا د رسول الله ﷺ د ځوى سر راؤړو،په خدائې قسم ! ما او تا يو چهت نهٔ شى جمع كولې....... او بيا هغې دې پريښودو سره لاړه.

عبيد الله بن زياد ته چې كله د حضرت حسين سر راؤړلې شو،نو هغهٔ په دې باندې شكر ادا كړو،او په حسين او على باندې ئې لعن او طعن اوكړو،او په دې وخت كښې هغهٔ د حضرت حسين رضي الله عنه سر سره د هغه ټوقو مسخرو مظاهره هم اوكړه،چې د هغې دلته په روايت كښې ذكر دې.(١)

د ابن زياد بد تميزى: فَجَعَلَ يَنْكُتُ......... ابن زياد په يوئې څانګې سره د حضرت حسين رضي الله عنه سر مبارك كنستلو،او د هغوى د حسن او جمال په حقله ئې د مسخرو خبرې كولې.

د ترمذى او ابن حبان په روايت كښې د "يقول بقضيب له فى أنفه"(٢) الفاظ دى.

او د زيد بن ارقم رضي الله عنه نه د طبرانى روايت دې، "فجعل يجعل قضيبًا فى يده فى عينه وأنفه".(٣)

---

(١) تاريخ الطبرى:٣،١٢٣٦

(٢) سنن الترمذى،باب مناقب الحسن والحسين،رقم:٣٧٧٨،وصحيح ابن حبان ذكر البيان بان حسين بن على......رقم:٦٩٧٢

(٣) المعجم الكبير بلفظ "بقضيبه فى أنفه" زيد بن ارقم الأنصارى،رقم:٥١٢١

Maktaba Tul Ishaat.com

د ابن زياد بد تميزى بيانولو سره فرمائى چې د هغهٔ په لاس كښې يوه څانګه وه، چې په هغې سره دهٔ د حضرت حسين رضي الله عنه سترګې پوزه ګرولو سره په هغوى باندې تبصره كوله، زيد بن ارقم وائى: ما هغهٔ ته اووئيل، "ارفع قضيبك لقد رأيتُ فَمَ رسولِ الله فى موضِعه".[1]
خپله څانګه پورته كړه، په دې ځائې باندې ما رسول الله ﷺ په خُلهٔ مباركه لګولو سره ليدلې دې، او په بعضې رواياتو كښې راغلې دى، "إذا هو ينكتُ بقضيبٍ بين ثنيّتيه ساعة" هغهٔ د دوى رضي الله عنه د غابنونو په حقله په څانګې سره اشاره كولو سره بد تميزى كوله، او د هغهٔ په جواب كښې د زيد دا الفاظ منقول دى: "أعل بهذا القضيبِ عن هاتين الشفتين فوالّذى لا إله غيره لقد رأيتُ شفتَى رسولِ الله على هاتين الشفتين يقبّلهما".[2]
دې نه ورستو زيد بن ارقم اوژړل نو ابن زياد اووئيل:
"أبكى الله عينيك فوالله لولا أنك شيخ قد خرِفتَ وذهب عقلُك لضربتُ عُنقك".[3]
الله تعالى دې تا اوژړوى، كهٔ تهٔ ډير بوډها نهٔ وې، او ستا عقل نهٔ وې تلې، نو ما به ستا څټ كټ كړې وو.
وائى، چې دې نه ورستو د حضرت حسين رضي الله عنه سر مبارك شام ته يزيد ته يوړلې شو، يزيد دې نه كتلو سره ستركو كښې اوښكې راغلې.

د ابن زياد قول د قبيلې د تمسخر نه وو يا د تعريف نه؟: د احاديثو شارحينو د ابن زياد د دې قول او فعل په حقله دا بحث چيړلې دې، چې آيا هغهٔ په دې توګه د حضرت حسين په حُسن او جمال پورې خندا كوله، يا ئې د هغې اعتراف كولو، اكثرو حضراتو اولنې احتمال راجح ګرځولې دې. او بعضو نورو دويم احتمال ته هم جائز وئيلى دى.
شيخ الحديث مولانا محمد زكريا رحمه الله د اول قول متعلق فرمائى:
"ولا عجب منه فى ما فعله فإن أباه كان ولد زنية استلحقه معاوية ولذا يقال له زياد بن أبيه".[4]
او حضرت ګنګوهى رحمه الله فرمائى، د ابن زياد (په شان بد ذوقه سړې) كهٔ د حضرت حسين رضي الله عنه په حسن پورې خندا كوى نو دا عجيبه خبره نهٔ ده، ځكه چې هم يو سړې چا ته ښكلې ښكارى او چا ته بدرنګ، د يو سړى په زړهٔ كښې چې د رسول الله ﷺ محبت نهٔ وى، نو د هغهٔ له مخې به رسول الله ﷺ سره د مشابهت څهٔ اهميت وى.[5]
د طبرى روايت دې: "قد معت عين يزيد وقال قد كنتُ أرضى من طاعتِكم بدون قتلِ الحُسين، لعن الله ابن

---

[1]) تاريخ الطبرى: ٣، ١٢٣٦
[2]) تاريخ الطبرى: ٣، ١٢٣٦
[3]) تاريخ الطبرى: ٣، ١٢٣٨
[4]) الكواكب الدرى: ٤، ١٤٢٢
[5]) الكوكب الدرى: ٤، ١٤٢٢

Maktaba Tul Ishaat.com

سُمَيَّة! أما والله لو أني صاحبُه لعفوت عنه فرحِم الله الحسين، ولم يصله بشيء". (١)

د حضرت حُسين رضي الله عنه شهادت او د يزيد په دې باندې خفګان كله چې د حضرت حُسين سر د يزيد وړاندې راوړلې شو، نو هغه په ژړا شو. او راوړونكى ته ئې اووئيل، زۀ ستا په اطاعت باندې د حضرت حسين رضي الله عنه د قتل كولو نه بغير هم راضى ووم، په ابن سُميّه (عبيد الله بن زياد) باندې دې د الله تعالى لعنت وى، كۀ زما دوى (حضرت حسين رضي الله عنه) سره واسطه راغلې وې، نو ما به دې معاف كړې وې، الله تعالى دې په حضرت حسين رضي الله عنه باندې رحم اوكړى، او د حضرت حسين رضي الله عنه سر راوړونكى ته ئې هيڅ هم ورنۀ كړل.

او په يو روايت كښې راغلې دى، چې د حضرت حسين رضي الله عنه او د هغوى د ټولو اهلِ بيتو او ملګرو سرونه كټ كولو سره د يزيد رواندې راوړلې شو، نو هغۀ اووئيل:

"يفلّقن هامًا من رجال أعزة: علينا وهم كانوا أعقّ وأظلما". (٢)

هغه (ممدوح) د خپل ځان نه د معززو خلقو سرونه شلوى. او هغه (مقتول) ډير نافرمانه او ظالمان وو.

دا شعر تمثيلاً رسول الله ﷺ په بدر كښې وئيلې وو، او يزيد دلته دې ذكر كولو سره دا ښودل غوارى، چې دا خلق زمونږ د پاره ډير عزت والا وو. ولې كله چې دوى زمونږ خلاف د جنګ ظلم او نافرمانۍ ابتداء اوكړه، نو مونږ له هم دغسې كول پكار وو.

بيا هغۀ اووئيل: "أما والله يا حُسين لو أنا صاحبُك ما قتلتُك". (٣)

كۀ زما تاسو سره واسطه راغلې وې، نو تۀ ما نۀ قتلولې.

په دې واقعه كښې د حضرت حُسين د ځامنو على، زين العابدين او د حضرت حَسن د ځوى عمر نه علاوه د اهل بيتو ټول نارينه شهيدان كړې شوى وو. او ابن العابدين هم ابن زياد قتلول غوښتل. ولې زينب بنت حُسين هغۀ پورې اونختله. او دا ئې وئيل چې ما هم دۀ سره قتل كړه. په دې باندې ابن زياد هغۀ پرېښودو، دا دواړه بچى او د اهل بيتو زنانه اول ابن زياد ته بوتلې شو. او بيا يزيد ته. د يزيد كور والو هم چې د حضرت فاطمة الزهره رضي الله عنها دا نيازبين په دې بدحال او كمزورۍ حالت كښې اوليدل. نو ډير زيات د حزن او خفګان د ژړا او فرياد اظهار ئې اوكړو. او بيا ئې ډير په اعزاز او اكرام سره د دوى محافظين مقرر كولو سره دوى مدينې طيبې ته اورسول. په دې موقعه باندې هم على بن حسين رضي الله عنهما سره د يزيد په دې الفاظو كښې خطاب نقل كړې شوې دې:

"لعنَ اللهُ ابن مرجانة، أما والله لو أني صاحبُه ما سألني خصلةً أبدًا إلا أعطيتها إياه ولدفعتُ عن الحتف بكل ما استطعتُ ولو بهلاك بعضِ ولدى ولكن الله قضى ما رأيتَ". (٤)

---

(١) تاريخ الطبرى: ٣/٢٣٨

(٢) ديوان الحماسة، ص: ١/١٠٦

(٣) تاريخ الطبرى: ٣/٢٣٩

(٤) إرشاد السارى: ٨/٢٣٣

Maktaba Tul Ishaat.com

په ابن مرجانه(ابن زياد)باندې دی د الله تعالی لعنت وی،کۀ زۀ د حسين مخې ته ووم،نو چې هغۀ څۀ مطالبه هم کوله ما به هغۀ ته ورکوله،او چې څنګه هم ممکن وه د هغۀ به مې هلاکت اړولې وو،اګر چې په دې کښې زما بعضې بچی هم مړۀ کيدل،خو الله تعالی هغه فيصله اوکړه،کومه چې ستا وړاندې ده.

د واقعۀ کربلا منصفانه جائزه: دا واقعه لږ په تفصيل سره ځکه ذکر کړې شوه،چې ددې د اسبابو او عواملو هم علم اُوشی،ددې تاريخی او روايتی پس منظر وړاندې کيښودو نه ورستو چې کومه خبره قرين انصاف او اعتدال معلوميږی،هغه داده،چې دحضرت حسين رضی الله عنه او دهغوی د اهل بيتو قتل د انسانی تاريخ يوه ډيره دردناکه پيښه،يو لوئې جرم او ډير خراب ظلم دې،او ذمه وار په هغوی رضی الله عنه باندې ګزار کونکی،ددې حکم ورکونکی،او د دې کار کونکو ته حکم ورنکی،دا منصوبه تړونکی او ددې خواهش کونکی ټول دی.(١)

په دې کښې شمر ذی الجوشن،عُمر بن سعد،عبيد الله بن زياد،او يزيد ټول شامل دی،او بيا په خاصه توګه شمر او ابن زياد په دې کښې ډير مخکې مخکې وو،او په دې دواړو بد بختو باندې چې څنګه د حضرت حسين رضی الله عنه د شهيد کولو بهوت سور وو،څنګه چې د حضرت حسين رضی الله عنه نه ورستو ددې دواړو د خرابو عادتونو نه معلوميده،او تاريخ خو دا هم نقل کړې دی،بلکه أصحاب الحديث هم نقل کړې دی.

د ابن زياد د مړ کيدو نه ورستو يو مار راغې،او درې وارې د ابن زياد په خُله کښې داخليدو سره په پوزه باندې او پوزه کښې داخليدو سره په خُله باندې اُووتلو،صرف يو کال ورستو په ٦٧ هجرې کښې د مختار بن أبی عبيد په حکم باندې إبراهيم بن الاشتر ابن زياد قتل کړو،او د هغۀ سر ئې کټ کولو سره راؤړو.(٢)

يزيد د مدينې منورې عامل او بيا د کوفې عامل صرف په دې وجه معزول کړل،چې هغوی د حضرت حسين رضی الله عنه په نيولو او په بيعت باندې مجبور کولو کښې د يزيد په منصوبې باندې په عمل کولو کښې کوتاهی کوله.او د ابن زياد په شان بدنام د زمانې ئې عامل جوړ کړو،او ددۀ په عُمر بن سعد او حُر بن يزيد باندې دباؤ اچول،او بيا د حضرت حسين رضی الله عنه د شهادت نه ورستو د لوټ کړې شوې حسينی قافلې ښځې او د حضرت حسين رضی الله عنه سر مبارک يزيد ته لږل.ددې غمازی کوی.چې يزيد حضرت حسين د بيعت کولو نه بغير پريښودلو ته تيار نۀ وو،خصوصًا تاريخ چې دا وائی،چې حضرت حسين رضی الله عنه د ابن زياد فوځ ته درې خبرې مخې ته کيښودې،يو دا چې دوی واپس تلو ته پريښودې شی،دويم دا چې د يو بل اړخ تلو ته پريښودې شی.او دريم دا چې دې يزيد ته تلو د پاره پريښودې شی،ولې په حيرانه کونکې توګه باندې په دې دريؤ جائزو معقول مطالبو کښې يوه هم نۀ شی قبلولې،او د حضرت حسين رضی الله عنه وينه تويول ضروری ګڼړلې شی،دا خو د ظلم حد دې،ښکاره ظلم او زياتې دې.

---

(١) إرشاد السارى:٨.١٢٣٣

(٢) الكامل فى التاريخ ذكر قتل ابن زياد: ٤.١٦٣

حضرت حسين رضي الله عنه د رسول الله ﷺ نوسي،د رسول الله ﷺ صحابي او د خپلې صلاح او بزرګۍ په وجه ددې قابل وو،چې يزيد خلافت او امارت هغوی ته اوسپاری،او كۀ په دې حوالې سره پخپله د هغۀ د خليفه جوړيدلو اراده وی،نو هغه دې حضرت حسين رضي الله عنه په اعتماد كښې واخلی،او يا د حضرت حسين رضي الله عنه د مقابلې په صورت كښې زيات نه زيات دا چې هغوی دې قيد كولو سره ځان ته اُوغواړی.........ولې افسوس چې داسې اونۀ شو،او حضرت حسين رضي الله عنه د خپلو ملګرو سره د حق او صدق بيرغ پورته اوساتلو،او بالآخر په هغې ئې خپله كورنۍ قربان كړه.

اهل سنت والجماعت د حضرت حسين رضي الله عنه او د هغوی مخالفين برابر يا د هغوی جنګ ته خپل مينځ كښې د مشاجراتو نه ګرځولو سره د حضرت حسين رضي الله عنه قربانی بې مقصده او بې فائدې نۀ ګرځوی،بلكه حضرت حسين رضي الله عنه د حق علمبردار،او هغوی سره جنګ كول غلط،او د هغوی رضي الله عنه شهادت مظلومانه شهادت ګڼړی،او د يزيد اقدام غلط ګڼړی،ولې ددې هيڅ كله هم دا مطلب نۀ دې،چې يزيد ته كافر او د يزيد حكومت ته كفريه حكومت اووئيلې شی،او د هغۀ پلار حضرت معاويه رضي الله عنه ته هم رد بد اوئيلې شی،او من حيث النسب بنو اميه "باطل" او بنو هاشم په "حق" اوګڼړلې شی،ځكه چې ددې په زد كښې به حضرت عثمان رضي الله عنه، حضرت معاويه رضي الله عنه حضرت عمرو بن العاص،حضرت ابو موسى الأشعرى،او حضرت مغيرة بن شعبه،حضرت نعمان بن بشير او نور په سوؤنو صحابۀ كرام رضي الله عنهم هم راځی،ځكه چې يزيد حضرت معاويه رضي الله عنه د صحابۀ په مشورې سره خليفه جوړ كړې وو،او بيا دا صحابه د آخره پورې د هغوی ملګری هم پاتې شو.

همدغه شان د حضرت عبد الله بن عمر او حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنهم په شان صحابۀ كرامو رضي الله عنهم د هغۀ په لاس باندې بيعت كړې وو،آيا دا ټول حضرات والعياذ بالله باطل خوښونكی او د كفر او ضلال ملګری كيدې شی،حاشا و كلاً. هاؤ صرف دومره وئيلې كيدې شی.چې يزيد د صلاح او تقوىٰ په اعلىٰ مرتبه باندې د نۀ كيدو او د هغۀ نه د افضل حضراتو په موجودګۍ كښې هم په دې وجه حاكم جوړ كړې شوې وو،چې د هغۀ سياسی بصيرت.تدبر او د بنو اُميو د مضبوط طاقت او قدرت په وجه باندې ددۀ حكومت د امّت مسلمه په حق كښې غوره او ډير مفيد ګڼړلې شو،بس دې حكمران جوړ كړې شو،ولې بيا ځۀ د يزيد د غير ذمه دارانه عادتونو،ځۀ د شيعه ګانو شيطانۍ،ځۀ د خارجيانو او تخريب كونكو د سازش او ځۀ د يزيد د عمّالو د عاقبت نه د ناخبرۍ دومره لويه پيښه پيدا كړه،چې په هغې سره يزيد د هر يوې همدردې د مستحق كيدو نه محرومه او د حضرت حسين رضي الله عنه په مقدسې وينې باندې په رنګ كړې شوې لاسونه د انسانی حرمت مجرم اوګرځيدو.

د دريمې ډلې كردار: دلته د حسينی او يزيدی ډلو نه علاوه يو دريمه ډله هم ده،كيدې شی چې ددې پيښې اصل ذمه داره او لويه مجرمه وی(بلكه ده)،هغه د شيعانِ علی ډله ده،چې هغوی حضرت حسين رضي الله عنه ته بې شميره خطونه ليكلو سره هغوی كوفې ته راوبلل،او د هغوی د ملګرتيا ئې پوره پوره رائې وركړه،كۀ دا خلق نۀ وې،او يا حضرت حسين رضي الله عنه ته د

هغوی د ملګرتیا یقین او د هغوی د سختو جذباتو او احساساتو لحاظ او خیال نهٔ وو.نو هغوی رضی الله عنه به هرګز نهٔ تلل،په دې وجه هغوی مسلم بن عقیل د حالاتو د جائزې اخستلو د پاره اولیږلو.د اهل کوفې د غدر او دهوکې د ویرې د وجهې نه حضرت ابن عمر او حضرت ابن عباس رضی الله عنهم ورته دې پورې فرمائیلې وو.

"إن أهل العراق قوم غدر فلا تقربنهم".[1] اهل عراق دهوکه مار دی،هغوی ته نزدې هم ورځه.

او کله چې حضرت حسین رضی الله عنه په هر حال کښې د تللو رائې ورکړه.نو ابن عباس رضی الله عنه ورته اوفرمائیل

"فلا تسر بنساءك وصبيتك فوالله إني خائف أن تقتل كما قتل عثمان ونساءه وولده ينظرون إليه".[2]

نو بیا نهٔ زنانه او بچی مهٔ بوځه.ځکه چې ما ته ویره ده،چې تهٔ به د حضرت عثمان رضی الله عنه په شان قتل کړې شې.او د هغوی په شان ستا بچې او زنانه به تاسو ته ګوری.

او حضرت ابن عباس رضی الله عنه ته ددې خپلې اندازې په ربښتیا والی باندې دومره باور او د حضرت حسین رضی الله عنه په تللو دومره یقین وو،چې په آخر کښې ئې ورته اوفرمائیل "والله الذی لا إله إلا هو لو أعلم أنك إذا أخذت بشعرك وناصيتك حتى يجتمع علي وعليك الناس أطعتني لفعلتك ذلك.[3]

په الله تعالی قسم چې د هغهٔ څوك شريك نشته.كهٔ ما ته دا علم وې.چې زهٔ ستا د ګیرې وېښتهٔ او تندی وېښتهٔ اونبسم.او بیا خلق مونږ ته راجمع شی.او ددې نه ورستو تهٔ زما خبره منې.نو ما به دا هم کړې وې.

دې نه علاوه د محمد بن الحنفیه،عبد الله بن جعفر په شان خپلوانو هم په بیا بیا وئیلو سره هغوی منع کړل.مسلم بن عقیل هم د خپلې بد فالئ اظهار کړې وو.

عمر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام المخزومی وئیلی وو

"إنك تأتي بلدا فيه عماله وأمراءه ومعهم بيوت المال وإنما الناس عبيد لهذا الدرهم والدينار ولا آمن عليك أن يقاتلك من وعدك نصره ومن أنت أحب إليه ممن يقاتلك معه".[4]

تاسو بو داسې ځائې ته روان يئ،چې هلته د هغوی باقاعده حکام او عمال دی،هغوی سره بیوت المال دی.او خلق خو د درهم او دینار غلامان دی.ما ته ویره ده.چې ستاسو خلاف به هم هغه خلق جنګ کوی،چا چې ستا د ملګرتیا وعده کړې ده.او چا ته چې تاسو د هغه خلقو نه زیات خوښ یئ.د چا په ملګرتیا کښې چې به هغوی ستاسو خلاف جنګ کوی،(یعنی هغوی به غواړی خو تاسو.ولې د لالچ یا ویرې د وجهې به هغوی ستاسو خلاف په جنګ کولو باندې مجبور وی)۔

---

[1]) تاريخ الطبرى:٢٩١، والبداية والنهاية:١١٩٩.٨

[2]) تاريخ الطبرى:٢٩١.٣،والبداية والنهاية:١١٩٩.٨

[3]) تاريخ الطبرى:٢٩١.٣،والبداية والنهاية:١١٩٩.٨

[4]) تاريخ الطبرى:١٢٩٤.٣

Maktaba Tul Ishaat.com

عبد الله بن مطيع په لار کښې حضرت حسين رضي الله عنه سره ملاقات اوکړو. او په دې الفاظو ئې هغوی خبردار کړې وو:

"إياك أن تقرب الكوفة فإنها بلدة مشئومة بها قتل أبوك وخذل أخوك". (١)

د کوفې نه لرې اوسيږه، هغه ډير سپيرۀ ښار دې، هلته ستاسو والد محترم قتل او ستاسو ورور يواخې پريښودې شو.

مسلم بن عقيل هم په اول کښې حضرت حسين رضي الله عنه ته د راتلو وئيلې وو. ولې بيا کله چې هغوی د مخالفينو په ګيره کښې راغلل. او ملګرتيا کونکو پريښودو. نو هغوی حضرت حسين رضي الله عنه ته دا پيغام ليږلې وو:

"ارجع بأهل بيتك ولا يغرك أهل الكوفة فإنهم أصحاب أبيك الذى كان يتمنى فراقهم بالموت أو القتل إن أهل الكوفة قد كذبوك وكذبونى". (٢)

تاسو خپل کور والو سره بيرته لاړ شئ. او د اهل کوفې په دهوکه کښې رانشئ. ځکه چې دا هم هغه ستاسو د پلار خلق دی. چې د هغوی نه ئې د مرګ يا قتل په ذريعه خلاصې غوښتلو. دوی تاسو ته او ما ته دروغ وئيلی دی.

فرزدق شاعر سره په لار کښې د حضرت حسين رضي الله عنه ملاقات اوشو. او کله چې هغوی رضي الله عنه د هغۀ نه د کوفې د خلقو په حقله پوښتنۀ اوکړه، نو هغۀ اووئيل:

"من الخبير سألت، قلوب الناس معك وسيوفهم مع بنى أمية". (٣)

بې شکه تاسو د يو خبردار سړی نه پوښتنه کړې ده، د هغې خلقو زړونه تاسو سره دی، او توريې ئې بنو اميه سره دی. (يعنی هغوی به ستا خلاف جنګ کوی).

حضرت حسين رضي الله عنه ته هم د اهل کوفې د دهوکه بازئ اندازه شوې وه: حضرت حسين رضي الله عنه ته پخپله هم ددې څۀ نه څۀ اندازه وه، ولې هغوی په دې پوهيدو، چې دا خلق به ما دې خلافت اخستلو. د پاره د وړاندې کولو او په دې مجبور کولو نه بغير نۀ پريږدی، او يزيد ته هم د دوی د ذات نه خطره ده، نو هغه به هم دوی بغير د بيعت کولو نه نۀ پريږدی، او دې د پاره هغوی په هيڅ توګه تيار نۀ وو، هغوی رضي الله عنه ارخ ته دا الفاظ منسوب دی:

"وأيم الله لو كنت فى جحر هامة من هذه الهوام لاستخرجونى حتى يقضوا فى حاجتهم". (٤)

په خدائې قسم! کۀ زۀ د حشراتو په سوړو کښې هم ننوزم، نو دا خلق به ما راوباسی، دې د پاره چې زما نه خپل مقصد پوره کړی.

او کوفې ته تلو سره خو بيا هغوی رضي الله عنه ته عين اليقين حاصل شو، په دې وجه هغوی د بيرته

(١) تاريخ الطبرى: ١٢٧٧.٣٤

(٢) تاريخ الطبرى: ١٢٩٠.٣

(٣) تاريخ الطبرى: ١٢٩٦.٣

(٤) تاريخ الطبرى: ١٢٩٦.٣

Maktaba Tul Ishaat.com

راتلو رائی ظاهره کړه، ولې يزيد او د هغهٔ عمالو ته دا اندازه وه، کهٔ اُوس دوی بيرته لاړل، نو بل واري به دوی په نورې تيارئ او احتياطی تدبيرونو کولو سره راځی، او دا به پوره يوه ويره جوړه پاتې شی، په دې وجه هغوی دې په قبضه کښې اخستلو باندې په ضد وو.

يزيد هم د حضرت حسين رضی الله عنه د فضيلت قائل وو : باقی دا چې يزيد د حضرت حسين رضی الله عنه نه غوره وو، او د افضيلت په بناء باندې د خلافت زيات حقدار وو، نو ددې خو پخپله يزيد هم قائل نهٔ وو.

د حضرت حسين رضی الله عنه د شهادت نه ورستو تاريخ د يزيد دا الفاظ نقل کړې دی:

"أتدرُون مِن أين أتی هذا؟ قال: أبی علیّ خير من أبيه وأمی فاطمة خير من أمّه، وجدّی رسول الله ﷺ خير من جدّه، وأنا خير منه وأحق بهذا الأمر منه، فأما قوله "أبوه خير من أبی" فقد حاجّ أبی أباه وعلم الناس أيهما حکم له، وأما قوله "أمی خير من أمّه" فلعمری فاطمة بنت رسول الله خير مِن أمی، وأمّا قوله "جدّی خير من جدّه" فلعمری ما أحد يؤمن بالله واليوم الآخر يری لرسول الله فينا عدلاً ولا نِدًّا ولکنه إنما أتی من قبل فقهه ولم يقرء "قل اللّهم مالكَ الملك تؤتی الملكَ مَن تشاء وتنزع الملكَ ممن تشاء."[1]

آيا تاسو خلقو ته پته ده چې دا پيښه ولې وراندې راغله؟ (حضرت حسين رضی الله عنه) به دا وئيل، چې د هغهٔ پلار حضرت علی رضی الله عنه زما د پلار نه غوره دې، او د هغهٔ مور فاطمه بنت الرسول رضی الله عنها زما د مور نه غوره ده، او د هغهٔ نيکهٔ رسول الله ﷺ زما د نيکهٔ نه غوره دې، او پخپله هغهٔ زما نه غوره او د حکومت زيات حق دار دې........ (اُوس) تر کومې پورې چې د پلار خبره ده، نو د هغهٔ پلار (حضرت علی رضی الله عنه) او زما پلار (حضرت معاويه) اوجنګيدل، او دنيا اوليدل، چې حکومت چا ته ورکړې شو، او تر کومې پورې چې د مور تعلق دې، نو زما دې په خپل عمر قسم وی! د رسول الله ﷺ لور فاطمه رضی الله عنها زما د مور نه غوره وه، او د نيکهٔ چې کومه خبره ده، نو په مونږ کښې هيڅ يو مسلمان چې د هغوی ﷺ برابر څوك اومنی دا ممکن نهٔ دی. ولې دا غوره والې د مور پلار په اعتبار سره، او دا اُفضليت د دين او علم د وجهې نه دې. د حکومت خبره بله ده، هغه خو چې الله تعالی چا ته اُوغواړی ورکوی، څنګه چې ارشاد دې، قل اللّهم مالكَ الملك تؤتی الملكَ مَن تشاءُ وتنزعُ الملكَ ممن تشاء.

په هر حال کښې يزيدی حکومت د حضرت حسين رضی الله عنه د قتل ذمه دار دې، ولې اهل کوفه او شيعانِ علی هم په دې کښې برابر برابر شريك دی، چا چې هغوی رضی الله عنه اُوغوښتلو، او بيا ورستو شو، او هغوی رضی الله عنه يواځې صرف د خپل کور والو د څو وفادارو ملګرو سره د ظالمانو سره په جنګ پاتې شو، او په شپيتو او اوياؤ کسانو باندې مشتمل دا قافله بالاخر پوره په پوره ختمه کړې شوه، رضی الله عنهم وأرضاهم او د شيعانِ علی هيڅ پته هم اونهٔ لګيده، چې چرته وو، او څهٔ شو.

[1] تاريخ الطبری:٣، ٣٤٠، والبداية والنهاية:١٩٩، ١٢٠٠

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: كَانَ أَشْبَهَهُمْ بِرَسُولِ اللهِ: "هم" ضمير اهل بيتو ارخ ته راجع دې، يعني په اهل بيتو کښې رسول الله ﷺ سره د ټولو نه زيات مشابه حضرت حسين رضی الله عنه وو.

بزار د حضرت انس رضی الله عنه دا روايت په يوئې بلې طريقې سره روايت کړې دې، چې په هغې کښې د حضرت انس رضی الله عنه دا الفاظ منقول دی:

"فقلتُ له إنى رأيتُ رسول الله ﷺ يلثم حيث تضعُ قضيبَك قال فانقبض". [1]

ما رسول الله ﷺ د دغه ځائې په ښکلولو ليدلې دې، په کوم ځائې چې تۀ دا لرګې (يعنی لښته) ږدې. دا اوريدو سره هغۀ لښته اوچته کړه.

او د زيد بن ارقم رضی الله عنه متعلق چې کوم روايت دې، په هغې کښې دا هم مذکور دی، چې حضرت زيد رضی الله عنه ابن زياد دا بد فعل اوکتلو نو هغه ئې منع کړو، او بيا په ژړا باندې بهر راغې، په دې باندې ابن زياد اووئيل:

"أبكى الله عينَك فوالله لولا أنك شيخ قد خرفتَ وذهب عقلك لضربتُ عنقك". [2]

الله تعالى دې تا اُوژړوی، په خدائې قسم اکۀ تۀ داسې بوډها نۀ وې، چې حواس ئې ګډ وډ شوی وی، او د هغۀ عقل ختم شوې وی، نو ما به ستا سټ کټ کړې وې.

دې نه ورستو حضرت زيد بن ارقم رضی الله عنه اووئيل:

"ملك عبدٌ عبيداً فاتخذهم تليداً، أنتم يا معشر العرب العبيدُ بعد اليوم قتلتُم ابن فاطمة وأمّرتم ابنَ مرجانة فهو يقتل خيارَكم ويستعبد شرارَكم فبعداً لمن رضى بالذل". [3]

د غلامانو يو غلام مالك جوړ شو، او دا ئې په وراثت کښې موندلې شوې مال اوګڼړلو، اې عربو! تاسو د نن نه پس غلامان يئ، تاسو ابن فاطمه (حضرت حسين رضی الله عنه) قتل کړو، او ابن مرجانه (ابن زياد) مو امير جوړ کړو، چې ستاسو خوښ خلق به قتل کوی، او خراب خلق به غلامان جوړوی، او هلاك شو هغه څوك چې په دې ذلت باندې راضی دې.

خلقو اووئيل: "والله لقد قال زيد بن أرقم كلاماً لو سمعه ابن زياد لقتله". [4]

زيد بن ارقم داسې خبره کړې ده، کۀ ابن زياد دا اوريدلې وې، نو دوی به ئې قتل کړې وې.

بعضې حضراتو د يزيد متعلق هم دا قسم واقعه ذکر کړې ده.

د ابن أبی الدنيا روايت دې، کله چې يزيد ته د حضرت حسين رضی الله عنه سر راوړلې شو، نو هغۀ قضيب اخستلو سره دا عمل اوکړو، او ابو برزه أسلمی ورته ستغې خبرې اوکړې. [5]

---

[1] مسند البزار: ١٣/١٨٤، رقم: ٦٦٣٢

[2] إرشاد الساری: ٨/٢٣٣، والبداية والنهاية: ٨/١٩٨

[3] إرشاد الساری: ٨/٢٣٣، والبداية النهاية: ٨/١٩٨

[4] البداية والنهاية: ٨/١٩٨

[5] البداية والنهاية: ٨/٢٠٠

Maktaba Tul Ishaat.com

دلته د حضرت انس رضي الله عنه قول منقول دې، چې حضرت حسين رضي الله عنه **أشبه بالرسول** وو ـ[1]

دا خبره وړاندې د عبدان په روايت كښې د حضرت ابو بكر رضي الله عنه نه هم مروى ده، هغوى اوفرمائيل، چې حضرت حسين رضي الله عنه د خپل پلار (حضرت على رضي الله عنه) سره نا، بلكه خپل نيكهٔ رسول الله ﷺ سره مشابهت لرى.

قوله: مَخْضُوبًا بِالْوَسِمَةِ: وشمة بالشين المعجمه هم منقول دې، او **بضم الواؤ والسين المهملة** هم، خو راجح په سين مهمله او فتحې د واؤ سره دې، مراد ترې د نيل بوټې دې، چې په هغې سره خضاب كولې شى. دې سره رنګ تور والى ته مائل شى، ددې تشريح په دې الفاظو سره كړې شوې ده: "نبت يختضب به يميل إلى السواد".[2]

خالص "وسمه" توره نهٔ وى، بلكه تور والى ته مائل وى، په دې وجه ددې جنبوا السواد سره تعارض نشته، او بيا حضرت حسين رضي الله عنه غازى او مجاهد هم وو، او د غازى او مجاهد د پاره ددې هم ګنجائش شته ـ[3]

د حضرت حسين رضي الله عنه جسد او سر مبارك چرته دفن كړې شوې دى؟ پاتې شوه دا خبره، د حضرت حسين رضي الله عنه سر مبارك چې كله ابن زياد او بيا يزيد ته راؤلېږلې شو، او دوى هغې سره دا پورته ذكر كړې شوې معامله اوكړه، نو بيا د هغوى د سر څهٔ اوشول؟ په دې كښې مختلف روايات دى.

يو قول خو دادې، چې ابن زياد د حضرت حسين رضي الله عنه سر مبارك يزيد ته لېږلې هم نهٔ دې، خو مشهور قول دادې، چې لېږلې ئې دې، او دا حُر بن قيس يا محفز بن ثعلبه د يزيد مخې ته د دود اوياؤ (۷۲) نورو سرونو سره وړاندې كړې وو، ابن كثير دا راجح ګرځولې دې.

بيا د دفن كولو په حقله يو روايت خو دادې، چې يزيد دا عمرو بن سعيد ته مدينې منورې ته اولېږلو. او هغوى دا په جنت البقيع كښې حضرت فاطمې رضي الله عنها سره دفن كړو.

دويم يو ضعيف قول دادې. چې هغه سر يزيد سره د هغهٔ په خزانه كښې پروت وو، تر دې پورې كله چې يزيد مړ شو. نو هغه راؤباسلو سره د دمشق په **باب الفراديس** كښې دفن كړې شو. او **مسجد الرأس** په دې مناسبت سره قائم كړې شوې دې، ابن عساكر نقل كړى دى، چې هغه د يزيد سرد په خزانه كښې پروت وو، تر دې پورې چې ډير وروستو د سليمان بن عبد الملك په زمانه كښې راؤباسلې شو. او اوس هغې د يو سپين هډوكى شكل اختيار كړې وو. بيا هغه د مسلمانانو په مقبره كښې دفن كړې شو. بيا كله چې بنو عباس راغلل، نو هغوى دا راؤباسلو. او خان سره ئې يوړو ـ[4]

---

[1] إرشاد السارى: ۸.۲۳۳، وفتح البارى: ۹.۱۲۱\

[2] البداية والنهاية: ۸.۲۱۱، وتاريخ الطبرى: ۳.۳۳۸، ومرقاة المفاتيح: ۱۱.۳۲۳\

[3] لامع الدرارى: ۸.۱۸۸\

[4] البداية والنهاية: ۸.۲۱۱، وتاريخ الطبرى: ۳.۳۳۸

Maktaba Tul Ishaat.com

په مصر کښې کله چې په څلورمه پنځمه او شپږمه صدئ کښې د فاطمييينو حکومت وو، د هغوی وینا ده، چې د حضرت حسین رضی الله عنه سر مونږ ته راؤرسیدو، او هغوی دا په مصر کښې دفن کولو سره په هغې باندې یو مشهد (یعنی نښه) جوړ کړې وو، چې هغې ته د "تاج الحسین" نوم ورکړې شو، ډیرو علماؤ دا خبره بالکل بې بنیاده ګرځولې ده، او وئیلې ئې دی، چې دا فاطمييينو د خپل حکومت د قائمولو او د خپل مذهب د ترویج د پاره د وسلې په توګه استعمال کړو. [1]

په هر حال کښې قرینِ قیاس په دمشق یا بقیع کښې د هغې دفن کیدل دی. والله أعلم

او تر کومې پورې چې د جسد تعلق دې، نو هغه په کربلا کښې پاتې شوې وو، او روایت دې، چې عمر بن سعد د ابن زیاد په حکم باندې په هغې آسونه ګرځولې وو، بیا "اهل الغاضریه" چې د بنو اسد نه وو، هغوی د شهادت نه یوه ورځ ورستو دفن کړو. [2]

او د کربلا د نهر سره چې کوم مزار دې، دغې ته هم د هغوی مدفن وئیلې شوې دې، ابن جریر او بعضې نور حضرات وائی، د مدفن ځائې ختم شوې دې، او په یقینی توګه د هغې په حقله چا ته هم علم نشته. [3]

د روافضو او نواصبو افراط او تفریط: د اهل سنت والجماعت عقیده داده، چې سیدنا حضرت حسین رضی الله عنه امام الهدیٰ او د مناقبو او محاسنو مجموعه وه، خو د هغوی خپله یوه مرتبه وه، او څنګه چې هغوی د یزید او د خپل زمانې د نورو خلقو نه غوره وو، نو دغه شان هغوی د خپل پلار، د نورو خلفاء راشدینو رضی الله عنهم او بدرییینو او عشرهٔ مبشره نه په درجه کښې کم وو، او تر کومې پورې چې د رسول الله ﷺ د نوسی کیدو اعزاز دې، نو دا شرف او اعزاز د هغوی په شان د هغوی مشر ورور حضرت حسن رضی الله عنه ته هم حاصل دې، چې هغوی ته رسول الله ﷺ د "ابنی هٰذا سیّدٌ" وئیلو سره، هغه د سردارې په مقام باندې اودرولو، او د حضرت علی رضی الله عنه کنیت هم هغوی اړخ ته په نسبت کولو په وجه باندې "ابو الحسن" دې.

حضرت علی رضی الله عنه بن زینب بن أبی العاص هم د رسول الله ﷺ د ټولو نه مشر نوسې وو، ولې د تعجب خبره داده، چې علی شیر خدا خلیفهٔ راشد او امیر المؤمنین شهید کړې شو، نو د هغوی هیڅ تذکره نشته، او د حضرت حسن رضی الله عنه د وفات د ورځ چا ته علم هم نشته، او د حضرت حسین رضی الله عنه شهادت دومره راپورته کولې شی، ګویا چې د اسلام په لمن کښې د شهادت داسې هیڅ واقعه نهٔ وی، حال دادې چې د رسول الله ﷺ د ترهٔ (عم) سید الشهداء

[1] البداية والنهاية: ٨/ ١٢١١
[2] تاريخ الطبرى: ٣/ ١٣٣٥
[3] البداية والنهاية: ٨/ ١٢١١

Maktaba Tul Ishaat.com

حضرت حمزه رضي الله عنه درد ناك شهادت د رسول الله ﷺ په ژوند كښې اوشو ،او ددې په شان په سوونو شهادتونه.........د حضرت عثمان رضي الله عنه شهادت،د حضرت حسين رضي الله عنه د شهادت سره څومره مماثلت لري ،بلكه ددې نه لوې او زيات درد ناك دې،هغوى هم بندى كولو سره أوږې ترې ډير د بې دردئ په حالت كښې شهيد كړې شو ،ولې د هغوى په غم كښې نۀ چا اسمان په سر راواخستو ،او نۀ د هغوى په قاتلانو باندې څۀ مصيبت راغې.

حقيقت دادې،څنګه چې د اهل بيتو دښمنان او ناصبى عناصر د حضرت حسين رضي الله عنه په شهادت باندې خوشالى كوى،او هغې ته غلط وئيلو سره د الله تعالى او رسول مجرمان جوړيږى، هم دغه شان د صحابۀ كرامو رضي الله عنهم دښمنانو او روافضو خلقو هم د حضرت على رضي الله عنه څوې حضرت حسين رضي الله عنه كوفې ته غوښتلو سره قتل كولو ،يا بې يار او مدد ګار پريښودو سره قتل كيدلو نه ورستو د حضرت حسين رضي الله عنه د غم كولو په نوم باندې د صحابۀ كرامو رضي الله عنهم بغض، بدعات او خرافاتو خورولو كښې داسې غرق دى،چې الامان والحفيظ!.

دې افلاسِ علم او كردار ښكار كونكو خلقو قيمتى اسلامى اقدار او ددين اسلام اصول او ضوابط د مسخ كولو د پاره تاريخ هم مسخ كړې دې،او نن دا حالت دې،چې د حضرت حسين رضي الله عنه د شهادت په حقله په حقائقو او افسانو كښې فرق كول مشكل شوى دى.

د حافظ ابن كثير رحمه الله "البداية والنهاية"د هغوى د ثقاهت په وجه باندې د تاريخ يو عمده مجموعه ګڼړلې شى،ولې حافظ صاحب هم د حضرت حسين رضي الله عنه د شهادت واقعه ذكر كولو نه ورستو اوفرمائيل:

"وللشيعة والرافضة فى صفة مصرع الحسين كذب كثير وأخبار باطلة وفيما ذكرنا كفاية، وفى بعض ما أوردناه نظر لولا أن ابن جرير وغيره من الحفاظ والأئمة ذكروه ما سقته وأكثره من رواية أبي مخنف لوط بن يحيى وقد كان شيعيا وهو ضعيف الحديث عند الأئمة ولكنه أخباري حافظ عنده من هذه الأشياء ما ليس عند غيره ولهذا يترامى عليه كثير من المصنفين فى هذا الشان".[1]

د شيعه ګانو او روافضو د حضرت حسين رضي الله عنه د شهادت په حقله ډير زيات دروغ او بې بنياده خبرې دى،او كومې چې مونږه ذكر كړې دى،هغه كافى دى،او زمونږ ذكر كړې شوې بعضې څيزونو كښې د اشكال ځائې شته،او كۀ د ابن جرير په شان حفاظو او ائمو دا نۀ ذكر كولې،نو مونږ به هم نۀ وې راوړلې،او اكثر دا خبرې د ابو مخنف په روايت سره رارسيدلې دى،چې هغۀ د ائمو له مخې شيعه او ضعيف الحديث دې،ولې اخبار ذكر كولو والا نور حافظان دى،او په دې حوالې سره هغوى سره داسې څيزونه دى،كوم چې نورو سره نشته،په دې وجه اكثرو ورستنو مصنفينو په دې اعتماد كړې دې.

[1]) البداية والنهاية:۱۲۰۹،۸

Maktaba Tul Ishaat.com

حافظ ابنِ کثیر رحمہ اللہ ددې نه ورستو دا هم ذکر کړې دی، چې د ۴۰۰ هجری سره نزدې نزدې د بنو بویه حکومت په دې خوالې سره چې څومره خرافات جوړ کړې دی، د هغې مثال نهٔ ملاویږی، مثلاً د عاشورې په ورځ تنبل وهل، په لارو کوسو کښې خزلې او ګندونه الوزول، په دکانونو باندې جهنډې لګول، ډېر زیات ژړل، خوراك څکاك پرېښودل، په سراندو ژړل او سینه وهل، او نور بدعات او خرافات او په بنو امیو باندې لعن او طعن کول[1] چې ددې مقصد حقیقتًا نا، محاورتًا د حضرت معاویة رضی اللہ عنہ بغض دې، او د حضرت علی رضی اللہ عنہ محبت نهٔ دې. او ددې په پناه کښې د بنو امیو په نورو جلیل القدر صحابهٔ کرامو رضی اللہ عنہم باندې لعن طعن کول، د دوی کار او اصل مقصد دې، چې په هغې باندې د تبراء کونکو شیعه ګانو د مذهب بنیاد قائم دې.

أعاذنا الله من شرهم......... آمین یا ربّ العالمین

۳۵۳۹[2] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ الْمِنْهَالِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيٌّ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ - رضي الله عنه - قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - وَالْحَسَنُ عَلَى عَاتِقِهِ يَقُولُ «اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ».

رجال الحدیث

حَجّاج بْنُ المنهَال: دا ابو محمد حجاج بن المنهال انماطی دې، ددهٔ احوال د کتاب الإیمان، باب "ما جاء أن الأعمال بالنیة والحسبة" لاندې تیر شوی دی.[3]

شُعْبَةُ: دا شعبة بن الحجاج بن الورد العتکی الواسطی دې، ددهٔ احوال د کتاب الإیمان، باب "المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده" لاندې تیر شوی دی.[4]

عدی: دا عدی بن ثابت الأنصاری دې،[5] ددهٔ احوال د کتاب الإیمان، باب "ما جاء أن الأعمال بالنیة والحسبة" لاندې تیر شوی دی.[6]

---

[1]) البدایة النهایة: ۱۲۰۹/۸

[2]) الحدیث کما أخرجه البخاری فی صحیحه هنا کذا أخرجه مسلم فی صحیحه فی کتاب فضائل الصحابة، باب فضائل الحسن والحسین رضی اللہ عنہما، رقم الحدیث: ۲٤۲۲، والترمذی فی جامعه فی کتاب المناقب، باب مناقب الحسن والحسین رضی اللہ عنہما، رقم الحدیث: ۳۷۸٤

[3]) اوګورئ کشف الباری: ۱۷٤٤/۲

[4]) کشف الباری: ۱۶۷۸/۱

[5]) عمدة القاری: ۱۳۳۳/۱۶

[6]) کشف الباری: ۱۷٤۵/۲

Maktaba Tul Ishaat.com

البَرَاءَ: د رسول الله ﷺ صحابى براء بن عازب مراد دې، ددۀ احوال د كتاب الإيمان، باب "الصلاة من الإيمان" لاندې تېر شوى دى.[1]

وَالحَسَنُ بن عَلى: د اسماعيلى په روايت كښې د عمرو بن مرزوق عن شعبة په روايت كښې "الحَسن أو الحُسين" په شك سره راغلې دې.

بيا هغوى اوفرمائيل، چې د شعبه اكثرو ملګرو "الحَسن" بغير د شك نه ذكر كړې دې، او بيا د شعبه په ملګرو كښې ئې تقريبًا د آتو كسانو نومونه هم ذكر كړې دى.[2]

ترجمة الباب سره مناسبت ښكاره دې.

۳۵۴۰[3] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ رَأَيْتُ أَبَا بَكْرٍ - رضى الله عنه - وَحَمَلَ الْحَسَنَ وَهُوَ يَقُولُ بِأَبِي شَبِيهٌ بِالنَّبِي، لَيْسَ شَبِيهٌ بِعَلِي. وَعَلِي يَضْحَكُ. [ر: ۳۳۴۹]

رجال الحديث

عَبْدَانُ: "عبدان" دا د عبد الله بن عثمان بن جبله لقب دې، چې د دوى احوال په كتاب بدء الوحى كښې تير شوى دى.[4]

عَبْدُ الله: دا د حديثو معروف امام عبد الله بن المبارك الحنظلى دې، د دوى احوال هم دد بدء الوحى د شپږم نمبر حديث لاندې تير شوى دى.[5]

عُمَرُ بنُ سَعِيد بن أبى حُسَين: دا عمر بن سعيد بن أبى حسين قرشى نوفلى دې، ددۀ احوال د كتاب العلم، باب "الرحلة فى المسئلة النازلة" لاندې تير شوى دى.[6]

ابْنِ أبى مُلَيكَةَ: دا ابو بكر عبد الله بن عبيد الله بن أبى مليكۀ دې، ددۀ احوال د كتاب الإيمان، باب "خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهو لا يشعر" لاندې تير شوى دى.[7]

عُقْبَةَ بْنِ الحَارِث: دا عقبة بن الحارث بن عامر بن نوفل قرشى نوفلى دې، ددۀ احوال د كتاب

---

[1] كشف البارى: ۲،۳۷۵
[2] فتح البارى: ۹،۱۲۱، وعمدة القارى: ۱۶،۳۳۳
[3] الحديث سبق تخريجه فى كتاب المناقب، باب صفة النبى، رقم: ۳۵۴۲
[4] كشف البارى: ۱،۴۶۱
[5] كشف البارى: ۱،۴۶۲
[6] كشف البارى: ۳،۵۱۵
[7] كشف البارى: ۲،۵۴۸

Maktaba Tul Ishaat.com

العلم، باب "الرحلة فى المسئلة النازلة" لاندې تیر شوی دی.[1]

حضرت فاطمې رضي الله عنها اړخ ته ددې قول نسبت: عن عقبة بن الحارث قال: رأيت أبابكر رضى الله عنه....

": ددې په شان يو بل روايت د أحمد وغيره د زمعة بن الحارث په حوالې سره نقل کړې دې، په هغې کښې ابن أبى مليكة وائى:

"كانت فاطمة تنقز الحسن بن على" يعنى د حسن بن على والدې حضرت فاطمې رضي الله عنها پورته پورته ويشتلو، او دا ئې وئيل.........

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى، د ابن أبى مُليكة د عقبة بن الحَارث دا روايت، چې په دې کښې د حضرت ابو بکر په حقله د مذکورې واقعې ذکر دې، هم دغه صحيح دې.

حافظ صاحب فرمائى، کۀ دا دويم روايت محفوظ وى، نو کيدې شي چې دا واقعه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه او فاطمې رضي الله عنها دواړو ته راپيښه شوى وى، او دا احتمال هم شته، چې حضرت ابو بکر رضي الله عنه حضرت فاطمه رضي الله عنها په داسې کولو ليدلې وى، او هم د هغې واقعه ئې ذکر کړې وى، چې هغې حضرت حسن رضي الله عنه پورته کولو سره وئيلى وى، "بأبي شبيه بالنبى......." او د هغې په اتباع کښې بيا ابو بکر رضي الله عنه هم د حضرت حسن رضي الله عنه په حقله دا جمله وئيلى وى.[2]

أحمد په يوې بلې طريقې سره كانت فاطمة ترقس السن په الفاظو سره هم دا روايت ذکر کړې دې، او په هغې کښې د حضرت فاطمې رضي الله عنها دا الفاظ منقول دى:

"ابنى هذا شبيه بالنبى ليس شبيهًا بعلى".[3]

حافظ صاحب وائى، ممکنه ده، چې دا د حضرت ابو بکر او حضرت فاطمې رضي الله عنها "توارد" وى، او ممکنه ده، چې په دې دواړو کښې يو کس بل په داسې کولو ليدلې وى، او بيا د هغۀ په اتباع کښې ئې پخپله هم دا جمله وئيلې وى.[4]

قوله: وَحَمَلَ الْحَسَنَ: واؤ حاليه دې، يعنى په داسې حال کښې چې هغوى رضي الله عنه حضرت حسن رضي الله عنه اوچت کړې وو.[5]

قوله: بِأَبِي: ددې تقدير دې، "مفدى بأبى" يعنى زما پلار دې په دۀ باندې فدا وى، او هغۀ مفدى...........[6]

---

[1]) كشف البارى:۳، ۱۵۱۶

[2]) فتح البارى:۹، ۱۱۲۱

[3]) رواه أحمد.......انظر فتح البارى:۹، ۱۱۲۱

[4]) شرح الطيبى:۱۱، ۳۰۸، فتح البارى:۹، ۱۱۲۱

[5]) عمدة القارى:۱۶، ۱۳۳۳

[6]) عمدة القارى:۱۶، ۱۳۳۳

Maktaba Tul Ishaat.com

قوله: لَیسَ شَبِیهٌ بِعَلِیٍّ: شبیه مرفوع منقول شوې دې، او ددې وجه دا بیان کړې شوې ده، چې "لیس" په کوفی مذهب کښې حرف عطف دې، لهذا "شبیه بالنبی" معطوف علیه د مبتداء دپاره خبر کیدو په وجه مرفوع دې، نو "لیس شبیه" کښې به "شبیه" هم په دې باندې د عطف کیدو په وجه مرفوع وی، او تقدیر به داسې وی، "لا شبیهٌ بعلی".

دویم قول ابن مالك اړخ ته منسوب کولو سره دا ذکر کړې شوې دې، چې شبیه(ثانی)، د لیس د پاره اسم او مرفوع دې، او ددې خبر د ضمیر په صورت کښې محذوف منوی دې، او منوی د ملفوظ قائم مقام کیدو په توګه قبول کړې شوې دې.[1]

او یو قول دادې، چې "شبیهًا بعلی" منصوب او خبر د لَیس دې، او په دې(لیس)کښې ضمیر مرفوع دې، چې ددې اسم دې.[2]

په حضرت حسن رضی الله عنه باندې پلار قربانول د هغوی د مشابهت بالنبی په وجه باندې دی: علامه طیبی فرمائی، "بأبی شبیه بالنبی........". کښې په ترکیبی اعتبار سره دوه احتمالات دی، یو دا چې ددې تقدیر دې، "هومفدی بأبی شبیه بالنبی" او په دې کښې مفدی خبرِ اول او شبیه خبر ثانی دې. د هوضمیر د پاره، او دویم احتمال دادې، چې ددې تقدیر دادې، "أفدیه بأبی، وهوشبیه بالنبی" په دې صورت کښې هم دا "شبیه بالنبی" خبر دې، د مبتداء محذوف د پاره، او "أفدیه بأبی" دویمه جمله ده. په هر حال کښې په دواړو صورتونو کښې "شبیه بالنبی" کیدل تفیدیه (د پلار قربانولو) د پاره علت دې.[3]

ایا حضرت حسن رضی الله عنه د نبی ﷺ سره مشابه کیدل د رسول الله ﷺ د "بې مثاله" کیدو معارض نهٔ دی؟: دلته یو اعتراض کیدې شی، چې ترمذی په شمائیلو کښې د حضرت علی رضی الله عنه دا قول نقل کړې دې. "لم أر قبله ولا بعده مثله".[4] یعنی ما د رسول الله ﷺ په شان نهٔ د هغوی ﷺ نه وړاندې څوك لیدلې دې، او نهٔ ورستو، نو بیا حضرت حسن څنګه "شبیه بالرسول" شو؟

ددې جواب دا ورکړې شوې دې، چرته چې د "مثل" نفی ده، د هغې نه کلی مماثلت مراد دې، یعنی بالکل او په هر لحاظ سره د رسول الله ﷺ په شان کیدل دا چا دپاره هم ثابت نهٔ دی، او دلته چې کوم اثبات دې، دې نه اکثر او تر ډیرحده پورې د مشابهت اثبات مراد دې.[5]

---

[1] فتح الباری:۹، ۱۲۱، وعمدة القاری:۱۶، ۳۳٤
[2] عمدة القاری:۱۶، ۳۳٤
[3] فتح الباری:۹، ۱۲۱
[4] فتح الباری:۹، ۱۲۱
[5] فتح الباری:۹، ۱۲۱، وعمدة القاری:۱۶، ۳۳٤

Maktaba Tul Ishaat.com

د "شبيه بالنبى" كيدو معنى داده، چې بچې مور ته تلې دي، او نيكۀ (رسول الله ﷺ) سره د دوى مشابهت دي. نۀ چې پلار سره.

په باب او حديث كښې مطابقت ښكاره دې.(1)

۳۵۴۱(2) حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ وَصَدَقَةُ قَالاَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ وَاقِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ- رضى الله عنهما - قَالَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ ارْقُبُوا مُحَمَّدًا - صلى الله عليه وسلم - فِي أَهْلِ بَيْتِهِ.[ر: ۳۵۰۹]

رجال الحديث

يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ: دا ابو زكريا يحيٰى بن معين بن ميمون الغطفانى دې، د حديثو معروف امام دې، ددۀ احوال په كتاب الحج، باب "من أين يخرج من مكة" كښې تير شوې دى.

صَدَقَةُ: دا ابو الفضل صدقة بن الفضل المروزى دې، ددۀ احوال په كتاب العلم، باب "العلم والعظة بالليل" كښې تير شوى دى.(3)

مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ: دا ابو عبد الله محمد بن جعفر الهذلى، معروف په "غندر" دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "ظلم دون ظلم" كښې تير شوى دى.(4)

شُعْبَةَ: دا امير المؤمنين فى الحديث شعبة بن الحجاج بن الورد العتكى دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده" كښې تير شوى دى.(5)

واقد بن محمد: دا واقد بن محمد بن زيد بن عبد الله بن عمر ﷺ دې، ددۀ او ددۀ د پلار محمد بن زيد احوال د كتاب الإيمان، باب "فإن تابوا وأقاموا الصلاة وآتوا الزكاة فخلوا سبيلهم" لاندې تير شوې دى.(6)

ابن عمر: دا عبد الله بن عمر ﷺ دې، صحابى بن صحابى دې، ددۀ احوال په كتاب الإيمان، باب "الإيمان وقول النبى ﷺ بنى الإسلام على خمس" كښې تير شوى دى.(7)

د حديث تشريح په باب قرابة النبى ﷺ كښې تيره شوې ده.

---

(1) عمدة القارى: ۱۶/ ۳۳٤

(2) الحديث مر تخريجه فى كتاب فضائل الصحابة، باب منقبة قرابة النبى ﷺ، رقم الحديث: ۳۷۱۳

(3) كشف البارى: ٤/ ۳۸۸

(4) كشف البارى: ۲/ ۲۵۰

(5) كشف البارى: ۲/ ۶۷۸

(6) كشف البارى: ۲/ ۱۳۵

(7) كشف البارى: ۱/ ۶۳۷

Maktaba Tul Ishaat.com

۳۵۴۲: (۱) حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَنَسٍ . وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَنَسٌ قَالَ لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَشْبَهَ بِالنَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- مِنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ.

رجال الحديث

ابراهيم بنُ مُوسَى: دا ابراهيم بن موسیٰ بن یزید التیمی ابو اسحاق الفراء دې، ددهٔ احوال د کتاب الحیض، باب "غسل الحائض رأس زوجها وترجیله" لاندې تیر شوی دی۔

هشَامُ بنُ یُوسُفَ: دا هشام بن یوسف الانباری ابو عبد الرحمٰن الصنعانی دې، ددهٔ احوال د کتاب الحیض، باب "من سمی النفاس حیضا" لاندې تیر شوی دی۔

مَعْمَر: دا معمر بن راشد ازدی ابو عروه البصری دې، ددهٔ احوال د بدء الوحی، حدیث خامس لاندې تیر شوی دی۔ (۲)

الزُهْرِيَ: دا ابو بکر محمد بن مسلم بن شهاب الزهری دې، ددهٔ احوال په بدء الوحی کښې تیر شوی دی۔ (۳)

انَس: دا د رسول الله ﷺ صحابی حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دې، ددهٔ احوال د کتاب الإیمان، باب "من الإیمان أن یحب لأخیه ما یحب لنفسه" لاندې تیر شوی دی۔ (۴)

د تعلیق مقصد: - وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ......... د امام بخاری ددې تعلیق مقصد دادې، چې د زهری روایت چې د انس رضی الله عنه نه دلته په "عن" سره مروی دې، عبد الرزاق دا روایت کړې دې، او په دې کښې د زهری د انس رضی الله عنه نه د سماع ذکر دې، امام بخاری دغه ثابتول غواړی، چې د زهری سماع د انس رضی الله عنه نه ثابت ده۔ (۵)

دا معلق روایت د عبد الرزاق نه احمد په خپل مسند کښې او عبد بن حمید نقل کړې دې (۶) او ترمذی هم دا موصولاً ذکر کړې دې۔ (۷)

---

(۱) الحدیث أخرجه الترمذی ایضاً فی جامعه فی المناقب، باب مناقب الحسن والحسین رضی الله عنهما، رقم: ۳۷۷۸۔

(۲) کشف الباری: ۱/۴۶۵۔

(۳) کشف الباری: ۱/۳۲۶۔

(۴) کشف الباری: ۲/۴۔

(۵) فتح الباری: ۹/۱۲۱، وعمدة القاری: ۱۶/۳۳۴۔

(۶) فتح الباری: ۹/۱۲۱۔

(۷) انظر الجامع للترمذی، کتاب المناقب، باب مناقب الحسن والحسین، رقم: ۳۷۸۴۔

Maktaba Tul Ishaat.com

ايا حضرت حسن رضي الله عنه اشبه بالنبى ﷺ وو، يا سيدنا حضرت حسين رضي الله عنه ؟:-د حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دا روايت د دوى د يو بل روايت، چې د محمد بن سرين په حوالې سره په دې باب كښې اوس پورته ذكر شوې دې، سره معارض دې.

په اولنى روايت كښې هغوى د حضرت حسين رضي الله عنه (يعنى د رسول الله ﷺ د كشر نوسى) په حقله او فرمائيل، "كان أشبههم برسول الله".

چې هغوى رضي الله عنه د رسول الله ﷺ سره د نورو ټولو خلقو په نسبت سره زيات مشابهت لرلو، او دلته د هغوى ﷺ د مشر نوسى حضرت حسن رضي الله عنه د پاره دا خبره ثابت كړې شوې ده.

ددې تعارض ګڼړ شمير جوابونه وركړې شوى دى:

اولنې جواب:-اولنې جواب دا وركړې شوې دې، چې د رسول الله ﷺ په حيات مبارك كښې هغوى ﷺ سره زيات مشابهت د حضرت حسن رضي الله عنه وو، ځكه چې هغوى د زيات عمر وو، او د هغوى رسول الله ﷺ سره مشابهت ښكاره شوې وو.

او په حضرت حسين رضي الله عنه كښې هم مشابهت وو، ولې هغوى تر اوسه پورې ماشوم وو، او د دوى د رسول الله ﷺ سره مشابهت د هغوى ﷺ د حيات مبارك نه ورستو (كله چې حضرت حسين لوئې شو) ښكاره شوې وو، نو چرته چې د حضرت حسين رضي الله عنه د اشبه بالنبى ﷺ ذكر دې، د هغې نه مراد د رسول الله ﷺ د حيات مبارك (يعنى د دنيا نه د رحلت) نه ورستو هغوى ﷺ سره مشابهت دې، لهذا هيڅ تعارض نشته، بلكه په دې طريقې سره جمع او تطبيق ممكن دې.[1]

دويم جواب:-دويم جواب دا وركړې شوې دې، چې حضرت حسين رضي الله عنه د "أشبه بالرسول" ګرځولو مراد دادې، چې د حضرت حسن رضي الله عنه نه علاوه رسول الله ﷺ سره د ټولو خلقو نه زيات مشابهت حضرت حسين رضي الله عنه لرلو، دا هم د تطبيق او جمع بين الروايتين صورت دې.[2]

دريم جواب:-دريم جواب دا وركړې شوې دې، چې په حضرت حسن او حضرت حسين رضي الله عنهما دواړو كښې هر يو رسول الله ﷺ سره زيات مشابه وو، خو په بعضې اعضاؤ كښې، څنګه چې د ترمذى او ابن حبان د روايت نه هم دغه معلوميږى، چې د هانى بن هانى په طريقې سره د حضرت على رضي الله عنه نه مروى دې، د هغې الفاظ دادى:

"الحسن أشبه برسول الله ما بين الصدر إلى الرأس، والحسين أشبه برسول الله ما كان أسفل من ذلك".[3]

يعنى د سينې نه تر سره پورې رسول الله ﷺ سره زيات مشابهت د حضرت حسن رضي الله عنه وو، او د

---

[1] فتح البارى: ۹،۱۲۲/۱
[2] فتح البارى: ۹،۱۲۲/۱
[3] جامع الترمذى، كتاب المناقب، باب حلمه ووضعه الحسن والحسين بين يديه، رقم الحديث: ۳۷۷۹

Maktaba Tul Ishaat.com

سيني نه لاندې برخه كښې رسول الله ﷺ سره زيات مشابهت د حضرت حسين رضي الله عنه وو .
او اسماعيلى د عبد الاعلى عن معمر عن الزهرى په طريقې سره روايت نقل كړې دې، چې په هغې كښې ئې د حضرت حسن رضي الله عنه په حقله فرمائيلى دى، "وكان أشبههم وجها بالنبى".[1]

د رسول الله ﷺ سره مشابهت لرونكى نور حضرات: -د حضرات حسنينو نه علاوه هم د بعضې حضراتو رسول الله ﷺ سره مشابهت وو، مثلاً په بنو هاشمو كښې جعفر بن أبى طالب، او د دوى ځوې عبد الله بن جعفر، قثم بن العباس بن عبد المطلب، ابو سفيان بن الحارث بن عبد المطلب، مسلم بن عقيل بن أبى طالب، او د بنو هاشمو نه علاوه په نورو خلقو كښې د امام شافعى رحمه الله جد امجد سائب بن يزيد المطلبى، عبد الله بن عامر بن كريز العبشمى او كابس بن ربيعة بن عدى، د حضرات حسنينو سره دا ټول لس كسان شو، چې هغه شاعر د شعر په شكل كښې دا سې ذكر كړې دى:

ع: شبه النبى لعشر سائب و أبى سفيان والحسنين الطاهرين هما
وجعفر وابنه ثم ابن عامرهم و مسلم، كابس يتلوه مع قثما

بعضې حضراتو نور كسان هم ذكر كړې دى، چې په هغوى كښې د هغوى ﷺ لور حضرت فاطمه رضي الله عنها او ځامن إبراهيم او د عوف بن جعفر هم ذكر دې[2]، والله اعلم

۳۵۴۳:[3] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي نُعْمٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ وَسَأَلَهُ عَنِ الْمُحْرِمِ، قَالَ شُعْبَةُ أَحْسِبُهُ يَقْتُلُ الذُّبَابَ فَقَالَ أَهْلُ الْعِرَاقِ يَسْأَلُونَ عَنِ الذُّبَابِ وَقَدْ قَتَلُوا ابْنَ ابْنَةِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، وَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «هُمَا رَيْحَانَتَايَ مِنَ الدُّنْيَا». [۵۶۴۸]

رجال الحديث

مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ: دا د حديثو امام ابو بكر محمد بن بشار بن عثمان عبدى، بصرى المعروف "بندار" دې، ددۀ احوال په كتاب العلم "باب قول النبى رب مبلغ أوعى من سامع" كښې تيرشوى دى[4]

غُنْدَرٌ: دا ابو عبد الله محمد بن جعفر هذلى المعروف به "غندر" دې، ددۀ احوال د كتاب الإيمان، باب "ظلم دون ظلم" لاندې تير شوى دى.[5]

---

[1]) فتح البارى: ۹، ۱۲۲\
[2]) فتح البارى: ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۹\
[3]) الحديث أخرجه البخارى أيضًا فى صحيحه كتاب الأدب، باب رحمة الولد وتقبيله ومعانقته، رقم: ۵۹۹۴، والترمذى فى جامعه، فى المناقب، باب مناقب الحسن والحسين، رقم: ۳۷۷۰\
[4]) كشف البارى: ۳، ۲۵۸\
[5]) كشف البارى: ۲، ۲۵۰

Maktaba Tul Ishaat.com

شُعبَۃ: دا امیر المؤمنین فی الحدیث شعبة بن الحجاج بن الورد العتکی دې، ددهٔ احوال د کتاب الإیمان، باب "المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده" لاندې تیر شوی دی. (۱)

مُحَمّدِ بْنِ اَبِی یَعْقُوبَ: دا محمد بن أبی عبد الله بن أبی یعقوب الضبی البصری دې، نیکهٔ اړخ ته ددهٔ نسبت شوې دې، ددهٔ احوال د کتاب المناقب، باب "ذکر أسلم وغفار ومزینة وجهینة وأشجع" کښې تیر شوی دی.

ابْنَ أَبِی نُعْمٍ: دا ابو الحکم عبد الرحمٰن بن أبی نعم البجلی دې، ددهٔ احوال د کتاب أحادیث الأنبیاء، باب "قول الله تعالیٰ: والی عاد أخاهم هودا" لاندې تیر شوی دی.

عَبْدُ اللهِ بْنَ عُمَرَ: عبد الله بن عمر رضی الله عنهما رسول الله ﷺ صحابی دې، ددهٔ احوال تیر شوی دی. (۲)

په مختلفو روایاتو کښې د الفاظو اختلاف:- دلته د "وسأله عن المحرم" الفاظ دی، چې ددې معنیٰ ده، چې د ابن عمر رضی الله عنهما نه یو سړی د مُحرم (احرام تړونکی) په حقله پوښتنه اوکړه.

او په کتاب الأدب کښې د مهدی بن میمون په روایت کښې د "سأله رجل" تصریح ده. (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله د ابو ذر الهروی په حوالې سره د سألتهُ الفاظ هم نقل کړې شوی دی، کهٔ دا الفاظ محفوظ وې، نو رجل متعین کیدو، ولې د ترمذی د جریر بن حازم عن محمد بن أبی یعقوب روایت دا احتمال رد کوی، ځکه چې په دې کښې د "أن رجلاً من أهل العراق سأل" الفاظ راغلې دی. (۴)

او د أحمد په روایت کښې د راوی نه د "وأنا جالس عنده" الفاظ منقول دی (۵) د دواړو روایتونو نه معلومیږی، چې سائل راوی نهٔ دې، بل څوك دې، او راوی حاضر او شاهد وو، (ولې سائل نهٔ وو).

قوله: أحسبه یقتل الذباب: دلته د شعبه روایت په دې الفاظو سره منقول دې، ددې مطلب دادې، چې د شعبه خیال دې، چې سائل د مُحرم د احرام په حالت کښې د مچ د مړ کولو په حقله پوښتنه کوله، او ابو داؤد الطیالسی د شعبه قول بغیر د شك نه نقل کړې دې. (۶)

سوال څهٔ وو؟:- دویمه خبره داده، چې دلته دا مذکور دی، چې سائل د ابن عمر رضی الله عنهما نه دا پوښتنه کړې وه، چې کهٔ چرې مُحرم مچ مړ کړی، نو ددې څهٔ حکم دې؟ او د ترمذی د وهب بن

---

(۱) کشف الباری: ۱/۶۷۸
(۲) کشف الباری: ۱/۲۳۷
(۳) صحیح البخاری، کتاب الأدب، حدیث: ۵۹۹٤
(۴) جامع الترمذی، کتاب المناقب، رقم الحدیث: ۳۷۷۰
(۵) فتح الباری: ۹/۱۲٤
(۶) فتح الباری: ۹/۱۲٤

Maktaba Tul Ishaat.com

جرير بن حازم په روايت كښې د "سأل ابنُ عمرعن دم البعوض يصيب الثوب" الفاظ دى،(١) يعنى چې د مچ وينه په كپړو اولګى،نو د هغې د پاكوالى او ناپاكوالى څۀ حكم دې؟همدغه شان د بخارى د مهدى بن ميمون په روايت كښې هم "دم البعوض" ذكر دې۔

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي،كيدې شى د دواړو څيزونو په حقله پوښتنه شوې وى۔(٢)

قوله: أَهْلُ الْعِرَاقِ يَسْأَلُونَ: دلته دا د غائب په صيغې سره راغلې دې،چې عراق والا پوښتنه كوى،او د مهدى بن ميمون او ترمذى په روايت كښې د "انظرإلى هذا يسأل......" الفاظ دى،او د ابو داؤد الطيالسى په روايت كښې خطاب دې په "يا أهل العراق تسألونى عن الذباب......" سره۔(٣)

د ابن عمر رضي الله عنه د تعريض مقصد:-د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ددې اعتراض يا تعريض مقصد دادې. چې اهل عراق د وړو وړو معمولى خبرو په حقله خو سوچ او پوښتنه كوى،ولې د رسول الله ﷺ نوسې شهيد كولو سره ئې د يو عظيم جرم كړې دې،او هغوى ته په ظاهره احساس هم نۀ كيږى۔(٤)

قوله: رَيْحَانَتَايَ: اكثرو حضراتو په تائې تانيث سره(د ريحانة)د تثنيې صيغه نقل كړې ده،چې د هغې اضافت يا د متكلم اړخ دې،او د ابو ذر په نسخه كښې په افراد او تذكير سره "ريحانِى" راغلې دې،(٥) او بعضې حضراتو د "ريحان" تثنيه "رَيحانَىّ" هم نقل كړې ده۔(٦)

حسن او حسين رضي الله عنهما ته د "ريحان" وئيلو وجه:-رسول الله ﷺ حسنينو مكرمينو ته "ريحانتان" ولې اووئيل؟ علماؤ ددې وجه دا اوښودله،چې رسول الله ﷺ د دوى محبوب او مرغوب كيدل بيانوى.او فرمائى چې څنګه ريحان او ريحانة يعنى خوشبو والا بوټې،غُوټۍ يا ګلدسته خوشبو والا وى،او د هغې بوى كولو سره خوند حاصليږى،همدغه شان زما ګلونه حسن او حسين رضي الله عنهما دى،چې هغوى څه بويوم،او خوشالى او خوند محسوسوم،او هم دغه شان بچى ښكلولې شى،امام ترمذى د أنس رضي الله عنه روايت نقل كړې دې،چې د هغې الفاظ دى، "كان يقول لفاطمة ادعى لى ابنَىَّ فيشمّهما ويضمّهما إليه".(٧)

---

١) جامع الترمذى،كتاب المناقب،رقم:٣٧٧٠
٢) فتح البارى:٩،١٢٤
٣) فتح البارى:٩،١٢٤
٤) فتح البارى:٩،١٢٤
٥) فتح البارى:٩،١٢٤
٦) شرح الطيبى:١١،٣٠٨
٧) جامع الترمذى،كتاب المناقب،رقم:٣٧٧٢

Maktaba Tul Ishaat.com

او په طبرانی کښې د ابو ایوب رضی الله عنه نه روایت دې،هغوی فرمائی،زهٔ رسول الله ته لاړم،نو حسن او حسین رضی الله عنهما د هغوی وړاندې لوبې کولې،ما د هغوی نه پوښتنه اوکړه،"أتحبهما یا رسول الله؟ یا رسول الله! آیا تاسو دوی سره محبت کوئ؟

هغوی ﷺ اوفرمائیل،"کیف لا وهما ریحانتای من الدنیا أشمُّهُما".[1]

ولې او څنګه به نهٔ وی! هغوی خو په دنیا کښې زما ګلونه دی،زهٔ ئې بوئیوم.

علامه عینی رحمه الله د کرمانی قول نقل کړې دې،د الریحان معنی ده،"الرزق"یا"المشموم".[2] او وې فرمائیل دلته"ریحان"د رزق په معنی خو نهٔ شی کیدې،هنه ! د مشموم خوشبو په معنی کښې کیدې شی او دې.[3]

طیبی فرمائی"سبحان الله وریحانه"وئیلې شی،چې ددې معنی ده،"أسبح الله واسترزقه"دې نه معلومیږی چې ریحان د رزق په معنی باندې هم راځی.[4]

او دلته د رزق معنی داسې کیدې شی،چې الله تعالی ما ته(یعنی رسول الله ﷺ ته)دا تازه ګلونه عطیه کړل او رائې کړل،دې معنی د پاره د"رزقنی الله" تعبیر راځی.

هذا! وقد فرغت من تسوید(هذا المجلد من)الکتابة وتبیضه صباح یوم الثلاثاء لأربع خلون من شهر ذی الحجة ١٤٣٢هـ ولله الحمد والمنة علی ما وفقنی للقیام بهذا الأمر المهم وبذل جهودی فی ترتیبه وتهذیبه وتخریج نصوصه وإجادة تحشیته وتذییله........مع ما بی من قصور العلم بصنوفه وفنونه وقلة المهارة فی صناعة الحدیث وعلومه وغایة تخلفی فی العمل فی سائر میادینه والصلاة والسلام علی أفضل رسله وخاتم انبیائه وآله وأصحابه وعلماء أمته وأولیائه جعلنا الله ممن یسعد بدینه وعلومه وآدابه وخدمة الإسلام وأبنائه ووفقنا لمزید الاهتمام بهذا الأمر العظیم وتتمیم ما یلیه من فضائل أصحاب النبی وأنصاره وأزواجه.........

آمین یا رب العالمین.

...

[1]) فتح الباری:٩،١٢٤،وعمدة القاری:١٦،٣٣٥
[2]) شرح الکرمانی:١٥،١٢٣
[3]) عمدة القاری:١٦،٣٣٥
[4]) شرح الطیبی:١١،٢٩٤

Maktaba Tul Ishaat.com

مصادر و مراجع

❖ القرآن الکریم: کلام رب العالمین۔

❖ الاتقان فی علوم القرآن: حافظ جلال الدین عبدالرحمن سیوطی رحمہ اللہ (متوفی ۹۱۱ھ) شرکۃ مکتبۃ مصطفی البابی الحلبی مصر،

❖ الابواب والتراجم لصحیح البخاری: شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب(متوفی ۱۴۰۲ھ مطابق ۱۹۸۲ء،) ایچ ایم سعید کمپنی پاکستان چوک کراچی۔

❖ احتجاج الطبرسی .... للشیخ ابی منصور أحمد بن علی الطبرسی، مطبوعۃ ایران

❖ الأحادیث الضعیفۃ والموضوعۃ واثرھا السیئ فی الأمۃ، لناصر الدین الألبانی، مطبوعۃ المکتبۃ الاسلامی بیروت

❖ الإحسان بترتیب صحیح ابن حبان امام ابوحاتم محمد بن حبان بُستی رحمہ اللہ متوفی ۳۵۴ھ موسسۃ الرسالۃ بیروت۔

❖ أحکام القرآن — امام ابوبکر محمد بن علی رازی جصاص رحمہ اللہ متوفی ۳۷۰ دارالکتب العربی بیروت، ودارلکتب العلمیۃ بیروت، الطبعۃ الثانیۃ ۱۴۲۴ھ

❖ أحکام القرآن: (تفسیر قرطبی) للإمام أبی بکر محمد بن عبداللہ المعروف بابن العربی رحمہ اللہ المتوفی ۵۴۳ھ دارالکتب العلمیۃ بیروت، الطبعۃ الثانیۃ ۱۴۲۴ھ

❖ أحکام القرآن للفقیہ المفسر العلامۃ محمد شفیع المفتی الأعظم بباکستان سابقاً علی ضوء ما أفادہ حکیم الأمۃ أشرف علی التھانوی رحمہ اللہ، ادارۃ القرآن والعلوم الاسلامیۃ، کراتشی، الطبعۃ الأولی ۱۴۱۳ھ

❖ احیاء علوم الدین، للامام أبی حامد محمد بن محمد الغزالی رحمہ اللہ، المتوفی ۵۰۵ھ، دار احیاء التراث العربی بیروت۔

❖ اخبار المدینۃ، الامام ابوزید عمر بن شبۃ النمیری البصری، رحمہ اللہ، المتوفی ۲۶۲ھ، دارالکتب العلمیۃ، بیروت، ۱۴۱۷ھ۔

❖ ارشاد الساری شرح صحیح البخاری، ابو العباس شھاب الدین احمد القسطلانی، رحمہ اللہ تعالی، متوفی ۹۲۳ھ، المطبعۃ الکبریٰ الامیریۃ، مصر، طبع سادس ۱۳۰۴ھ۔

❖ أساس البلاغۃ: جار اللہ ابوالقاسم محمود بن عمر الزمخشری (متوفی ۵۳۸ھ)۔ دار المعرفۃ للطباعۃ والنشر بیروت

❖ الاسامی و الکنی، الامام ابوعبد اللہ احمد بن حنبل الشیبانی، رحمہ اللہ، المتوفی ۲۴۱ھ، مکتبۃ دار الاقصی، الکویت، الطبعۃ الاولی ۱۴۰۶ھ۔

❖ الاستذکار الجامع لمذاھب فقھاء الامصار و علماء الاقطار ----، ابوعمر یوسف بن عبد اللہ بن محمد بن عبد البر، رحمہ اللہ تعالی، متوفی ۴۵۳ھ، دار احیاء التراث العربی بیروت، الطبعۃ الاولی ۱۴۲۱ھ۔

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ الاستیعاب فی اسماء الاصحاب (بهامش الاصابة)، ابوعمر یوسف بن عبد اللہ بن محمد بن عبد البر، رحمه الله تعالی، متوفی ۴۵۳ ھ، دار الفکر بیروت، و مطبوع فی مجلدین، الطبعة الاولی، ۱۴۲۳ ھ۔

❖ اسد الغابة فی معرفة الصحابة، عز الدین ابو الحسین علی بن محمد الجزری المعروف بابن الاثیر، رحمه الله تعالی، المتوفی ۶۳۰ ھ، دار الکتب العلمیة بیروت۔

❖ الاسماء المبهمة، الخطیب البغدادی، رحمه الله، المتوفی ۴۶۳ ھ۔

❖ أصول الدین عند الامام أبی حنیفة لمحمد بن عبد الرحمن الخمیس...

❖ الاعتقاد علی مذهب السلف للبیهقی

❖ اکمال تهذیب الکمال، للعلامة علاء الدین مغلطای بن قلیج الحنفی رحمه الله، المتوفی ۷۶۴ھ، الفاروق الحدیثة للطباعة والنشر، الطبعة الأولی ۱۴۲۲ ھ

❖ الإکمال فی رفع الإرتیاب عن المؤتلف والمختلف فی الأسماء والکنی والأنساب — الأمیر الحافظ ابن ماکولا رحمه الله متوفی (۴۷۵ھ) دائرة المعارف العثمانیة الهند.

❖ إکمال إکمال المعلم شرح صحیح مسلم، العلامة القاضی أبو الفضل عیاض الیحصبی رحمه الله المتوفی ۵۴۴ ھ۔

❖ الأنساب أبو سعد عبد الکریم بن محمد بن منصور السمعانی رحمه الله المتوفی ۵۶۲ء دار الجنان بیروت الطبعة الأولی ۱۴۰۸ھ ۱۹۸۸م،

❖ الأنساب للبلاذری

❖ أمالی شیخ طوسی.... للشیخ ابی جعفر محمد بن حسن الطوسی نجف اشرف عراق

❖ أوجز المسالك إلی مؤطأ مالك: شیخ الحدیث حضرت مولانا محمد زکریا صاحب کاندهلوی رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ھ مطابق ۱۹۸۲ م). دار القلم دمشق، الطبعة الاولی ۱۴۲۴ ھ

❖ بدایة المجتهد: للعلامه قاضی أبی الولید محمد بن احمد بن رشد القرطبی، المتوفی ۵۹۵ ھ، مصر طبع خاص، و دار الکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الثانیة ۱۴۲۴ ھ

❖ البدایة والنهایة: حافظ عماد الدین أبو الفداء إسماعیل بن عمر المعروف بابن کثیر رحمه الله (متوفی ۷۷۴ھ) مکتبة المعارف. بیروت. طبع ثانی ۱۹۷۷ء

❖ بذل المجهود: حضرت العلامه خلیل أحمد سهارنپوری رحمه الله (متوفی ۱۳۴۶ ھ) مطبع ندوة العلماء لکنهو. ۱۳۹۳ھ مطابق ۱۹۷۳ء مرکز الشیخ أبی الحسن الندوی، یوپی، الهند، الطبعة الأولی ۱۴۲۷ ھ.

❖ البنایة شرح الهدایة، العلامة بدر الدین عینی محمود بن احمد رحمه الله، المتوفی ۸۵۵ھ، دار الکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الأولی ۱۴۲۰ ھ.

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ تاج العروس من جواهرالقاموس: أبوالفيض سيد محمد بن محمد المعروف بالمرتضى الزبيدى رحمه الله (١٢٠٥هـ). دار مكتبة الحياة بيروت و دار الهداية،

❖ تاريخ الاسلام ووفيات المشاهير والاعلام للامام الحافظ المؤرخ أبى عبدالله شمس الدين محمد بن احمد بن عثمان الذهبى المتوفى ٧٤٨، مطبوعة دار الكتب العلمية.

❖ تاريخ الامم و الملوك (تاريخ الطبرى)، الامام ابوجعفر محمد بن جرير الطبرى، رحمه الله، المتوفى ٣٢ هـ، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الثالثة، ١٤٢٦ هـ۔

❖ تاريخ بغداد او مدينة السلام، حافظ احمد بن على المعروف بالخطيب البغدادى، رحمه الله تعالى، متوفى ٤٦٣ هـ، دار الكتاب العربى بيروت۔

❖ تاريخ الطبرى، انظر (تاريخ الامم و الملوك)۔

❖ تاريخ عثمان بن سعيد الدارمى، المتوفى ٢٨٠ ھ، عن ابى زكريا يحيى بن معين، المتوفى ٢٢٣ هـ، دار المامون للتراث، ١٤٠٠ هـ۔

❖ التاريخ الصغير، امير المؤمنين فى الحديث محمد بن اسماعيل البخارى، رحمه الله تعالى، متوفى ٢٥٦ هـ دار المعرفة بيروت۔

❖ التاريخ الكبير، امير المؤمنين فى الحديث محمد بن اسماعيل البخارى، رحمه الله تعالى، متوفى ٢٥٦ هـ دار الكتب العلمية بيروت۔

❖ تاريخ مدينة دمشق و ذكر فضلها و تسمية من حلها من الاماثل، ابو القاسم على بن الحسن ابن هبة الله الشافعى، رحمه الله، المتوفى ٥٧١ هـ، دار الفكر، بيروت ١٩٩٥ م۔

❖ تاريخ يعقوبى: لأحمد بن أبى يعقوب العباس الشيعى، بيروت

❖ تحفه اثناء عشريه \ شاه عبدالعزيز دهلوى رحمه الله، المتوفى ١٢٣٩ هـ، سهيل اكيڈمى لاهور،

❖ تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف - ابو الحجاج جمال الدين يوسف بن عبد الرحمن المزى، رحمه الله تعالى، متوفى ٧٤٢ هـ- المكتب الاسلامى بيروت، طبع دوم ١٤٠٣ هـ۔

❖ تحفة الأحباب فى نوادر آثار الاصحاب للشيخ عباس القمى، مطبوعة ١٣٥٩ هـ

❖ تحفة البارى بشرح صحيح البخارى، شيخ الحديث زكريا بن محمد الانصارى، رحمه الله تعالى، المتوفى ٩٢٦ هـ، دار الكتب العلمية بيروت، الطبعة الاولى ١٤٢٥ هـ۔

❖ تدريب الراوى شرح تقريب النواوى: حافظ جلال الدين عبدالرحمن سيوطى رحمه الله (متوفى ٩١١ هـ) المكتبة العلمية مدينه منوره

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ تذکرۃ الحفاظ: حافظ أبوعبداللہ شمس الدین محمد بن أحمد بن عثمان ذہبی رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۸ ھ). دار المعارف العثمانیہ الہند،

❖ التصریح بما تواتر فی نزول المسیح، لامام العصر، المحدث الکبیر محمد انور شاہ الکشمیری، رحمہ اللہ، المتوفی ۱۳۵۲ ھ، مکتبۃ دار العلوم کراتشی

❖ التعلیق الصبیح: حضرت مولانا محمد ادریس صاحب کاندھلوی رحمہ اللہ متوفی ۱۳۹۴ ھ مکتبۃ عثمانیۃ لاہور

❖ التعلیق الممجد المطبوع مع المؤطا لمحمد، ابو الحسنات محمد عبد الحی اللکنوی، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۳۰۴ ھ، قدیمی کتب خانہ کراتشی۔

❖ تعلیقات الخطیب علی الفتح المطبوع مع فتح الباری، محب الدین الخطیب رحمہ اللہ

❖ تعلیقات علی بذل المجہود، شیخ الحدیث محمد زکریا کاندھلوی رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۴۰۲ ھ، المکتبۃ التجاریۃ، ندوۃ العلماء لکھنؤ، الطبعۃ الثالثۃ ۱۳۹۳ ھ\۱۹۷۳ م، و مرکز الشیخ أبی الحسن الندوی، الہند

❖ تعلیقات علی تحریر تقریب التہذیب الدکتور بشار عواد معروف والشیخ شعیب ارنؤوط حفظہما اللہ، مؤسسۃ الرسالۃ، بیروت، الطبعۃ الأولیٰ ۱۴۱۷ ھ

❖ تعلیقات علی تہذیب التہذیب، المطبوع بذیل تہذیب التہذیب

❖ تعلیقات علی تہذیب الکمال، للدکتور بشار عواد معروف حفظہ اللہ تعالیٰ مؤسسۃ الرسالۃ الطبعۃ الأولیٰ ۱۴۱۳ ھ،

❖ تعلیقات علی الکاشف للذہبی شیخ محمد عوامۃ شیخ أحمد محمد نمر الخطیب حفظہما اللہ مؤسسۃ دار القبلۃ موسسۃ علوم القرآن الطبعۃ الأولیٰ ۱۴۱۳ ھ،

❖ تعلیقات علی الکوکب الدری شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ المتوفی ۱۴۰۲ ھ،

❖ تعلیقات علی لامع الدراری شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ المتوفی ۱۴۰۲ ھ، الموافق ۱۹۸۲ م، مکتبۃ إمدادیۃ مکۃ المکرمۃ۔

❖ تعلیقات علی المصنف لابن ابی شیبۃ، الشیخ محمد عوامہ، حفظہ اللہ ورعاہ، ادارۃ القرآن والعلوم الاسلامیۃ، کراتشی، الطبعۃ الثانیۃ، ۱۴۲۸ ھ

❖ تعلیقات علی المعجم الکبیر، حمدی عبد المجید السلفی، دار احیاء التراث العربی، الطبعۃ الثانیۃ

❖ تغلیق التعلیق للحافظ أحمد بن علی المعروف بابن حجر رحمہ اللہ المتوفی ۸۵۲ ھ، المکتب الإسلامی ودار عمار، والمکتبۃ الأثریۃ، لاہور، پاکستان

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ تفسیر آیات الأحکام من القرآن، الشیخ محمد علی الصابونی حفظه الله ورعاه ، دارالکتب العلمیة ، بیروت، الطبعة الأولی ۱۴۲۵ھ

❖ تفسیر البغوی المسمی بمعالم التنزیل ، الامام ابو محمد الحسین بن مسعود البغوی ، رحمه الله ، المتوفی ۵۱۶ھ، دار المعرفة ، بیروت۔

❖ تفسیر البیضاوی مع حاشیة الشهاب:للامام أبوسعیدعبدالله بن عمر البیضاوی الشافی رحمہ اللہ (متوفی ۶۸۱ھ) دارالکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الأولی ۱۴۱۷ھ

❖ تفسیر السمرقندی المسمی بحر العلوم، الامام الفقیه نصر بن محمد ابو اللیث السمرقندی ، رحمه الله ، المتوفی ۳۷۵ھ، دار الکتب العلمیة ، بیروت۔

❖ تفسیر الطبری (جامع البیان) ، امام محمد بن جریر الطبری ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۳۱۰ھ دار المعرفة، بیروت۔

❖ تفسیر القرآن العظیم ، حافظ ابو الفداء عماد الدین اسماعیل بن عمرابن کثیر دمشقی ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۷۷۴ھ، دار احیاء الکتب العربیة۔

❖ تفسیر القرطبی (الجامع لاحکام القرآن) ، امام ابو عبد الله محمد بن احمد الانصاری القرطبی ، رحمه الله تعالیٰ متوفی ۶۷۱ھ، دار الفکر، بیروت۔

❖ تفسیرقمی لعلی بن ابراهیم القمی، متوفی ۳۰۷ھ، مطبوعه ایران

❖ التفسیر الکبیر، (تفسیر الرازی او مفاتیح الغیب) ، الامام ابوعبدالله فخر الدین محمد بن عمر الرازی، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۶۰۶ھ، مکتب الاعلام الاسلامی، ایران۔

❖ تفسیر الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل وعیون الأقاویل(تفسیر کشاف): جار الله ابو القاسم محمود بن عمر الزمخشری (متوفی ۵۳۸ھ). دار الکتاب العربی بیروت،

❖ تفسیر المنار ، السید الامام محمد رشید رضا المصری ، رحمه الله ، المتوفی ۱۹۳۵م، دار الکتب العلمیة بیروت ، الطبعة الثانیة، ۱۴۲۶ھ۔

❖ تفسیر النسفی (مدارک التنزیل و حقائق التاویل) ، ابو البرکات عبد الله بن احمد النسفی ، رحمه الله ، المتوفی ۷۱۰ھ، المکتبة العلمیة ، لاهور ، پاکستان۔

❖ تقریب التهذیب ، حافظ ابن حجرعسقلانی ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۷۵۲ھ، دار الکتب العلمیة ، بیروت، الطبعة الاولی ۱۴۱۳ھ۔

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ التمهيد لما فى الموطا من المعانى والأسانيد ، للحافظ أبى عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر مالكى، رحمه الله تعالى، المتوفى ۴۶۳ ھ، المكتبة التجارية، مكة المكرمة

❖ تهذيب الأسماء واللغات: إمام ابوزکریا یحیی بن شرف الدین النووی رحمہ اللہ (متوفی ۶۷۶ھ) إدارة الطباعة المنيريه،

❖ تهذيب تاريخ دمشق الكبير۔ الامام الحافظ ابو القاسم على المعروف بابن عساكر الشافعى ، رحمه الله ، المتوفى ۵۷۱ ھ، دار المسيرة ، بيروت ، الطبعة الثانية ۱۳۹۹ ھ/ ۱۹۷۹ م۔

❖ تهذيب التهذيب ۔حافظ ابن حجر عسقلانى ، رحمه الله تعالى ، متوفى ۸۵۲ ھ ۔ دائرة المعارف النظامية ، حیدر آباد دکن ۱۳۲۵ ھ۔

❖ تهذيب سنن أبى داود — حافظ شمس الدين ابوعبدالله محمد بن ابى بكر المعروف بابن القيم رحمہ اللہ متوفی ۷۵۱ھ مطبعة أنصار السنة المحمدية ۱۳۶۷ھ

❖ تهذيب الكمال: حافظ جمال الدين أبوالحجاج يوسف بن عبدالرحمن مزى رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۲ ھ). مؤسسة الرساله طبع اول ۱۴۱۳،

❖ الثقات (كتاب الثقات): للحافظ أبى حاتم محمد بن حبان بستى رحمہ اللہ (متوفی ۳۵۴ھ) دار المعارف العثمانيه حيدرا باد ۱۳۹۳ھ،

❖ جامع الأصول من حديث الرسول: علامه مجد الدين أبوالسعادات المبارك بن محمد بن الأثير الجزرى رحمہ اللہ (متوفی ۶۰۶ھ) دار الفكر بيروت،

❖ جامع الترمذى (سنن ترمذى): إمام أبوعيسى محمد بن عيسى بن سورة ترمذى رحمہ اللہ (متوفی ۲۷۹ھ) ایچ ایم سعید کمپنی کراچی،\ دار إحياء التراث العربى.

❖ جامع الدروس العربية للشيخ مصطفى الغلايينى المتوفى ۱۳۶۴ ھ، قديمى كتب خانه

❖ الجامع الصغير فى احاديث البشير النذير: حافظ جلال الدين عبدالرحمن سيوطى رحمہ اللہ (متوفی ۹۱۱ھ). دار الكتب العلمية، بيروت

❖ الجامع لأحكام القران: (تفسير القرطبى)

❖ جامع المسانيد والسنن ، للامام المحدث اسماعيل بن عمر ابن كثير الدمشقى رحمه الله، المتوفى ۷۷۴ھ، دار الفكر، بيروت، الطبعة الثانية، ۱۴۲۳ ھ

❖ الجرح والتعديل ، الامام الحافظ عبد الرحمن بن ابى حاتم الرازى ، رحمه الله تعالى ، المتوفى ۳۲۷ ھ، دار الكتب العلمية ، بيروت، الطبعة الاولى ۱۴۲۲ھ/ ۲۰۰۲ م۔

❖ الجمع بين الصحيحين : البخارى و مسلم ، الامام محمد بن الفتوح الحميدى ، رحمه الله ، المتوفى ۴۱۹ ھ، دار ابن حزم، بيروت ، الطبعة الثانية، ۱۴۲۳ ھ۔

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ جمع الجوامع (الجامع الکبیر و الجامع الصغیر و زوائدہ) الامام جلال الدین السیوطی، رحمہ اللہ، المتوفی ۹۱۱ ھ، دار الکتب العلمیۃ، بیروت، الطبعۃ الاولی ۱۴۲۱ ھ۔
❖ جمھرۃ انساب العرب، ابو محمد علی بن احمد بن سعد بن حزم الاندلسی،، رحمہ اللہ، المتوفی ۴۵۶ ھ دار الکتب العلمیۃ، بیروت، ۱۴۲۴ ھ، الطبعۃ الثالثۃ۔
❖ الجوھرۃ النقی فی الرد علی البیھقی، المطبوع فی ذیل السنن الکبری، العلامۃ علاء الدین الشھیر بابن الترکمانی، رحمہ اللہ، المتوفی ۷۴۵ ھ، نشر السنۃ، ملتان، پاکستان
❖ حاشیۃ الجمل علی الجلالین (الفتوحات الالھیۃ) الامام العلام سلیمان الجمل رحمہ اللہ المتوفی ۱۲۰۴ ھ قدیمی
❖ حاشیۃ الدسوقی علی الشرح الکبیر، الامام العلامۃ محمد بن احمد الدسوقی المالکی، رحمہ اللہ، المتوفی ۱۲۳۰ ھ، دار الکتب العلمیۃ، الطبعۃ الثانیۃ، ۱۴۲۴۔
❖ حاشیۃ السندی علی البخاری، امام ابو الحسن نور الدین محمد بن عبد الھادی السندی، رحمہ اللہ تعالی، متوفی ۱۱۳۸ ھ، دار المعرفۃ، بیروت۔
❖ حاشیۃ السھارنفوری، المطبوع مع صحیح البخاری، مولانا احمد علی السھارنفوری، رحمہ اللہ تعالی، متوفی ۱۲۹۷ ھ، طبع قدیمی۔
❖ حاشیۃ الشھاب المسماۃ: عنایۃ القاضی و کفایۃ الراضی، علی البیضاوی، القاضی شھاب الدین احمد بن محمد بن عمر الخفاجی، رحمہ اللہ، المتوفی ۱۰۶۹ ھ، دار الکتب العلمیۃ، بیروت۔
❖ حلیۃ الأولیاء: حافظ أبونعیم أحمد بن عبداللہ بن أحمد أصبھانی شافعی (متوفی ۴۰۳ھ) دار الفکر بیروت،
❖ الخصائص الکبری، للامام جلال الدین سیوطی رحمہ اللہ (متوفی ۹۱۱ھ). دار الکتب العلمیۃ بیروت،
❖ خلاصۃ الخزرجی (خلاصۃ تذھیب تھذیب الکمال) للعلامۃ صفی الدین الخزرجی رحمہ اللہ المتوفی د ۹۲۳ ھ، نہ پس مکتب المطبوعات الإسلامیۃ بحلب)
❖ دلائل النبوۃ: حافظ أبوبکر أحمد بن الحسین بن علی البیھقی رحمہ اللہ (متوفی ۴۵۸ھ). مکتبہ أثریہ لاھور،
❖ الدیباج علی صحیح مسلم بن الحجاج أبی الفضل عبد الرحمن بن أبی بکر جلال الدین السیوطی رحمہ اللہ، المتوفی ۹۱۱ ھ، ادارۃ القرآن کراتشی، الطبعۃ الأولی ۱۴۱۲ ھ
❖ دیوان الحماسہ: أبوتمام حبیب بن أوس بن حارث طائی رحمہ اللہ (متوفی ۲۳۱ھ). دار الحدیث ملتان، پاکستان
❖ دیوان المتنبی لابی الطیب احمد بن حسین الجعفی الکندی المتوفی ۳۵۴ ھ/ میر محمد کتب خانہ
❖ رحماء بینھم مولانا محمد نافع مدظلھم، دار الکتاب لاھور
❖ روح المعانی فی تفسیر القران العظیم والسبع المثانی: أبوالفضل شھاب الدین سید محمود آلوسی بغدادی رحمہ اللہ (متوفی ۱۲۷۰ھ) مکتبہ إمدادیہ ملتان،

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ الرياض النضرة فی مناقب العشرة.........

❖ زاد المعاد من هدی خیر الأنام: حافظ شمس الدین ابوعبداللہ محمد بن ابی بکر المعروف بابن القیم رحمہ اللہ متوفی ۷۵۱ھ مؤسسۃ الرسالۃ.

❖ سنن إبن ماجه: إمام أبوعبدالله محمد بن یزید بن ماجه رحمہ اللہ (متوفی ۲۷۳ھ). قدیمی کتب خانه کراچی\ دار الکتب المصری قاهره

❖ سنن ابی داؤد: إمام أبوداؤد سلیمان بن الأشعث السجستانی رحمہ اللہ (متوفی ۲۷۵ھ) ایچ ایم سعید کمپنی کراچی\ دار إحیاء السنة النبویة، ·

❖ سنن دار قطنی: حافظ أبوالحسن علی بن عمر دارقطنی رحمہ اللہ (متوفی ۳۸۵ھ) دار نشر الکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الثانیة ۱۴۲۴ھ\۲۰۰۲م،

❖ سنن الدارمی۔ امام ابومحمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمی، رحمه الله تعالی، متوفی ۲۵۵ھ۔ قدیمی کتب خانه کراچی۔

❖ سنن سعید بن منصور، للامام الحافظ سعید بن منصور بن شعبة الخراسانی المکی، رحمه الله، المتوفی ۲۲۷، دار الکتب العلمیة، بیروت

❖ السنن الصغری للنسائی۔ امام ابوعبدالرحمن احمد بن شعیب النسائی، رحمه الله تعالی، متوفی ۳۰۳ھ قدیمی کتب خانه کراچی / دار السلام ریاض۔

❖ السنن الکبری للنسائی۔ امام ابوعبد الرحمن احمد بن شعیب النسائی، رحمه الله تعالی، متوفی ۳۰۳ھ ۔ نشر السنة ملتان۔

❖ السنن الکبری للبیهقی۔ امام حافظ ابوبکر احمد بن الحسین بن علی البیهقی، رحمه الله تعالی، متوفی ۴۵۸ھ۔ نشر السنة ملتان۔

❖ سیر اعلام النبلاء ۔حافظ ابوعبد الله شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان ذهبی، رحمه الله تعالی، متوفی ۷۴۸ھ۔ مؤسسة الرسالة۔

❖ السیر الکبیر انظر کتاب السیر الکبیر

❖ السیرة النبویة۔ للامام ابو محمد عبد الملک بن هشام المعافری، رحمه الله تعالی، المتوفی ۲۱۳ھ۔ مطبعة مصطفی البابی، الحلبی، ۱۳۵۵ھ/۱۹۳۶م والمکتبة العلمیة، بیروت۔

❖ السیرة النبویة۔ للامام أبی الحسن علی الحسنی الندوی، مطبوعة النبراس کراتشی

❖ شرح علل الترمذی، الامام الحافظ ابن رجب الحنبلی، رحمه الله، المتوفی ۷۹۵ھ۔

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ شرح العقيدة الطحاويه: علامه صدر الدين على بن على بن محمد بن ابى العز حنفى رحمه الله (متوفى ۷۹۲ھ) قديمى كتب خانه كراچى،

❖ شرح الفقه الأكبر: علامه نور الدين على بن سلطان القارى رحمه الله متوفى ۱۰۱۴ھ دار الكتب العلمية بيروت

❖ شرح السنة، الامام المحدث ابو محمد الحسين بن مسعود البغوى، رحمه الله، ۵۱۶ھ دار الكتب العلمية، بيروت،

❖ شرح نهج البلاغة/ عبد الحميد بن هبة الله ابن ابى الحديد/ مطبوعه بيروت

❖ شرح التوضيح (التلويح): العلامة سعد الدين التفتازانى الشافعى رحمه الله، المتوفى ۷۹۳ھ، مير محمد كتب خانه، كراچى

❖ شرح ابن البطال للإمام أبى الحسن على بن خلف بن عبد الملك المعروف بابن بطال رحمه الله المتوفى ۴۴۹ھ، مكتبة الرشد، الرياض، الطبعة الأولى ۱۴۲۰ھ،

❖ شرح الزرقانى على الموطاء للشيخ محمد بن عبد الباقى بن يوسف الزرقانى المصرى رحمه الله المتوفى ۱۱۲۲ھ، دار الفكر بيروت)

❖ شرح السنة، الامام المحدث ابو محمد الحسين بن مسعود البغوى، رحمه الله، ۵۱۶ھ دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الثانية ۱۴۲۴ھ

❖ شرح الطيبى: (او گورئ: الكاشف عن حقائق السنن).

❖ شرح السير الكبير: للامام محمد بن أحمد السرخسى رحمه الله، المتوفى ۴۹۰ھ، دار الكتب العلمية، بيروت

❖ شرح الكرمانى (الكواكب الدرارى) للعلامة شمس الدين محمد بن يوسف الكرمانى رحمه الله المتوفى (۷۸۶ھ) دار إحياء التراث العربى، بيروت)

❖ شرح مشكل الآثار للإمام أبى جعفر أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوى رحمه الله المتوفى ۳۲۱ھ، مؤسسة الرسالة، الطبعة الثانية، ۱۴۲۷ھ

❖ شرح معانى الآثار امام ابو جعفر احمد بن محمد بن سلامة بن سلمه طحاوى رحمه الله (متوفى ۳۲۱ھ) مير محمد آرام باغ كراچى/ مير محمد آرام باغ كراچى،

❖ شرح النووى على صحيح مسلم امام ابو زكريا يحيى بن شرف النووى رحمه الله (۶۷۶ھ). قديمى كتب خانه كراچى،

❖ الشفاء بتعريف حقوق المصطفى، للامام القاضى عياض المالكى اليحصبى، رحمه الله، المتوفى ۵۴۴ھ، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الثانية، ۱۴۲۲ھ۔

❖ الشمائل المحمدية، الامام ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذى رحمه الله، المتوفى ۲۷۹ھ دار الكتب العلمية بيروت ۱۴۲۷ھ۔

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ الصحاح (قاموس عربی - عربی)، الامام اسماعیل بن حماد الجوهری، رحمه الله، المتوفی ۳۹۳ھ، دار المعرفة، بیروت، الطبعة الثانية، ۱۴۲۸ھ۔

❖ الصحیح للبخاری، امام ابوعبدالله محمد بن اسمعیل البخاری، رحمه الله تعالى، المتوفی ۲۵۲ھ، قدیمی کتب خانه، کراچی / دار السلام، ریاض، الطبعة الاولی ۱۴۱۷ھ۔

❖ الصحیح لمسلم مع شرحه للنووی رحمة الله علیه، امام مسلم بن الحجاج القشیری النیسابوری، رحمه الله تعالى، متوفی ۲۶۱ھ، قدیمی کتب خانه، کراچی / دار السلام، ریاض۔

❖ الطبقات الکبریٰ، الامام ابومحمد بن سعد، رحمه الله، المتوفی ۲۳۰ھ، دار صادر بیروت۔

❖ علوم الحدیث لإبن الصلاح حافظ تقی الدین أبوعمروعثمان بن عبدالرحمن المعروف بإبن الصلاح الشہرزوری رحمه الله (۶۴۳ھ)۔ بیروت،

❖ عمدة القاری شرح صحیح البخاری: إمام بدر الدین أبومحمد محمود بن أحمد العینی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ھ) إدارة الطباعة المنیریة،

❖ غریب الحدیث: إمام أبوسلیمان حمد بن محمد الخطابی رحمه الله (متوفی ۳۸۸ھ)۔ مرکز البحث جامعه ام القری مکه مکرمه ۱۴۰۲ھ۔

❖ فتح الباری شرح صحیح البخاری، للامام زین الدین عبدالرحمن بن أحمد ابن رجب الحنبلی رحمه الله، المتوفی ۷۹۵ھ، دار الکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الأولی ۱۴۲۷ھ

❖ فتح الباری: للحافظ احمد بن علی المعروف بابن حجر عسقلانی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ھ)۔ دار الفکر بیروت،

❖ فتح القدیر: (تفسیر) الجامع بین فنی الروایة والدرایة من علم التفسیر، للامام محمد بن علی الشوکانی رحمه الله، المتوفی ۱۲۵۰ھ، دار الکتب العلمیة، بیروت

❖ فتح القدیر: إمام کمال الدین محمد بن عبدالواحد المعروف بإبن الهمام رحمه الله (متوفی ۸۶۱ھ) مکتبه رشیدیه کوئٹه

❖ فتوح البلدان، الامام الجغرافی احمد بن یحیی بن جابر بن داود البلاذری، رحمه الله، المتوفی ۲۷۹ھ، دار الکتب العلمیة، بیروت، ۱۴۰۳ھ۔

❖ فتح المغیث شرح الفیة الحدیث/شرح الفیة العراقی: إمام أبوالفضل زین الدین عبدالرحیم بن الحسین العراقی رحمه الله (متوفی ۸۰۶ھ) دار الجیل بیروت،

❖ فتح المغیث لشمس الدین محمد بن عبدالرحمن السخاوی رحمه الله المتوفی ۹۰۲ھ، دار الکتب العلمیة بیروت،

❖ فجر الاسلام لأحمد أمین المتوفی ۱۳۷۳ھ، مطبوعه دار الکتب العلمیة بیروت لبنان

❖ فروع الکافی...... لمحمد بن یعقوب الکلینی، مطبوعه لکھنو

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ فيروز اللغات، مولانا فيروز الدين زير : منزاردو بازار کراچی
❖ كتاب فرق الشيعة، لأبي محمد الحسن بن موسى نوبختی ...... لمحمد بن يعقوب الكليني، مطبوعه لكهنو
❖ فيض البارى: إمام العصرعلامه أنور شاه كشميرى رحمه الله (متوفى ۱۳۵۲ھ). مطبعة دار المامون، الطبعة الأولى
❖ فيض القدير شرح الجامع الصغير: شيخ عبد الرؤف المناوى رحمه الله (متوفى ۱۰۳۱ھ). دار الكتب العلمية، الطبعة الثالثة، ۱۴۲۷ھ
❖ القاموس الوحيد - مولانا وحيد الزمان بن مسيح الزمان قاسمی كيرانوى، رحمه الله تعالى، متوفى ۱۴۱۵ھ/ ۱۹۹۵م، ادارة اسلاميات لاهور- كراچی-
❖ الكاشف: للإمام شمس الدين أبوعبدالله محمد بن أحمد بن عثمان الذهبى رحمه الله المتوفى ۷۴۸ھ، شركة دار القبلة /موسسة علوم القرآن الطبعة الأولى ۱۹۹۲م، ۱۴۱۳ھ)
❖ الكاشف عن حقائق السنن - (شرح الطيبى) امام شرف الدين حسين بن محمد بن عبد الله الطيبى، رحمه الله تعالى، متوفى ۷۴۳ھ - ادارة القرآن كراچی-
❖ الكامل فى التاريخ: علامه أبوالحسن عزالدين على بن محمد بن الأثير الجزرى رحمه الله (متوفى ۶۳۰ھ) دار الكتب العربى، بيروت
❖ الكامل فى ضعفاء الرجال: إمام أبو احمد عبدالله بن عدى جرجانى رحمه الله (متوفى ۳۶۵ھ) دار الفكر بيروت،
❖ كتاب الأم: امام محمد بن ادريس الشافعى رحمه الله متوفى ۲۰۴ھ دار المعرفة بيروت ۱۳۹۳ھ ۱۹۷۳م.
❖ كتاب التلخيص للشافعى، لابى جعفر الطوسى، مطبوعه ايران
❖ كتاب السير الكبير للامام محمد بن الحسن الشيبانى، رحمه الله، المتوفى ۱۸۹ھ، دار الكتب العلمية بيروت.
❖ كتاب السنة، الامام الحافظ ابوبكر احمد بن عمرو بن ابى عاصم الضحاك بن مخلد الشيبانى، رحمه الله، المتوفى ۲۸۷ھ، دار الكتب العلمية، بيروت-
❖ كتاب الشافى للسيد مرتضى، علم الهدى مطبوعه ايران
❖ كتاب الضعفاء الكبير، ابو جعفر محمد بن عمر بن موسى بن حماد العقيلى المكى، رحمه الله تعالى، متوفى ۳۲۲ھ، دار الكتب العلمية، بيروت-
❖ كتاب المبسوط، الامام شمس الائمة ابوبكر محمد بن ابى سهل السرخسى، رحمه الله، المتوفى ۴۸۳ھ دار المعرفة، بيروت، الطبعة الثالثة، ۱۳۹۸ھ-
❖ كتاب المغازى، الامام محمد بن عمر الواقدى، رحمه الله، المتوفى ۲۰۷ھ، مؤسسة الاعلمى، بيروت-
❖ كتاب الميسر فى شرح مصابيح السنة، للامام أبى عبدالله الحسن التوربشتى رحمه الله تعالى، المتوفى ۶۶۱ھ، مكتبة مصطفى نزار الباز، مكة المكرمة، الطبعة الأولى ۱۴۲۲ھ
❖ الكتب الستة (موسوعة الحديث الشريف) باشراف و مراجعة فضيلة الشيخ صالح بن عبد العزيز آل الشيخ، دار السلام، الرياض-

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ الکاشف عن حقائق غوامض التنزیل ۔۔۔۔۔۔ الامام جار اللہ محمود بن عمر الزمخشری، المتوفی ۵۲۸ ھ، دار الکتاب العربی، بیروت، لبنان۔

❖ کشف الأستار عن زوائد البزار: إمام نور الدین علی بن أبی بکر الهیثمی رحمہ اللہ (متوفی ۸۰۷ھ). بتحقیق الشیخ حبیب الرحمن الأعظمی، مؤسسة الرسالة الطبعة الثانیة ۱۴۰۴ھ،

❖ کشف الباری شیخ الحدیث حضرت مولانا سلیم اللہ خان مد ظلہم العالی مکتبۃ فاروقیۃ کراچی۔

❖ کشف الخفاء ومزیل الإلباس شیخ إسماعیل بن محمد العجلونی رحمہ اللہ المتوفی ۱۱۶۲ھ دار إحیاء التراث العربی بیروت،

❖ کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال: علامہ علاء الدین علی متقی بن حسام الدین ھندی برھان پوری رحمہ اللہ (متوفی ۹۷۵ھ). مکتبة التراث الإسلامی حلب،

❖ الکنز المتواری فی معادن لامع الدراری (انظروا تعلیقات لامع الدراری) لشیخ الحدیث مولانا محمد زکریا الکاندھلوی رحمہ اللہ مؤسسة الخلیل فیصل آباد،

❖ الکوثر الجاری الی ریاض احادیث البخاری، الامام احمد بن اسماعیل الکورانی الحنفی، رحمہ اللہ، المتوفی ۸۹۳ھ، دار احیاء التراث العربی بیروت، الطبعة الاولی، ۱۴۲۹ھ۔

❖ الکوکب الدری حضرت مولانا رشید احمد گنگوھی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۳۲۳ھ ادارۃ القرآن کراچی

❖ لامع الدراری حضرت مولانا رشید احمد گنگوھی رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۱۳۲۳ھ مکتبہ امدادیہ مکة مکرمة

❖ لسان العرب، لأبو الفضل جمال الدین محمد بن مکرم ابن منظور افریقی مصری، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۷۱۱ھ، نشر ادب الجوزۃ، قم، ایران، ۱۴۰۵ھ و دار صادر، بیروت۔

❖ لسان المیزان، للحافظ احمد بن علی المعروف بابن حجر العسقلانی، رحمہ اللہ، متوفی ۸۵۲ھ بتحقیق الشیخ عبد الفتاح، رحمہ اللہ، دار البشائر الاسلامیة، الطبع الاول، ۱۴۲۳ھ۔

❖ المؤطا، للامام مالک بن انس، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۷۹ھ، دار احیاء التراث العربی بیروت۔

❖ المؤطا، للامام محمد الحسن الشیبانی رحمہ اللہ، المتوفی ۱۸۹ھ، قدیمی کتب خانہ کراچی۔

❖ المتواری علی تراجم ابواب البخاری، علامہ ناصر الدین احمد بن محمد المعروف بابن المنیر الاسکندرانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۸۳ھ، مظھری کتب خانہ کراچی۔

❖ مجمع بحار الانوار، علامہ محمد بن طاھر پٹنی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۹۸۲، دائرۃ المعارف العثمانیہ حیدر آباد، ۱۳۹۵ھ۔

❖ مجمع الزوائد امام نور الدین علی بن ابی بکر الهیثمی رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۸۰۷ھ، دار الفکر، بیروت

❖ المجموع (شرح المهذب)، امام محی الدین ابو زکریا یحییٰ بن شرف النووی رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۷۶ھ، شرکة من علماء الأزھر۔

❖ مجموعة رسائل ابن عابدین، العلامة المحقق السید محمد امین آفندی الشھیر بابن عابدین، رحمہ اللہ، المتوفی ۱۲۵۲ھ، مکتبہ عثمانیہ، کوئٹہ۔

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ مجموع الفتاوی لشیخ الاسلام العلامة تقی الدین ابی العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن تیمیة الحرانی المتوفی ۷۸۲ھ، دار الکتب العلمیة بیروت.
❖ المحدث الفاصل بین الراوی والواعی، للقاضی الحسن بن عبد الرحمن الرامهرمزی رحمه الله المتوفی ۳۶۰ھ، الاصول..
❖ المحلی للعلامة أبی محمد علی بن أحمد بن سعید بن حزم رحمه الله المتوفی ۴۵۶ھ المکتب التجاری بیروت \دار الکتب العلمیة بیروت)
❖ مختار الصحاح: لإمام محمد بن أبی بکر بن عبد القادر الرازی رحمه الله (متوفی ۶۶۶ھ)، ته روستو، دار المعارف مصر،
❖ المدونة الکبری۔ الامام مالک بن انس رحمه الله تعالی، المتوفی ۱۷۹ھ، دار صادر، بیروت۔
❖ مرقاة المفاتیح (شرح مشکوة المصابیح) ۔ علامه نور الدین علی بن سلطان القاری رحمه الله تعالی، متوفی ۱۰۱۴ھ، مکتبه امدادیه ملتان۔
❖ المستدرک علی الصحیحین۔ حافظ ابوعبد الله محمد بن عبد الله الحاکم النیسابوری، رحمه الله تعالی، متوفی ۴۰۵ھ، دار الفکر، بیروت۔
❖ مسند ابی داؤد الطیالسی، الامام المحدث سلیمان بن داؤد بن الجارود رحمه الله، متوفی ۲۰۴ھ، دار الکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الاولی ۱۴۲۵ھ۔
❖ مسند ابی یعلی الموصلی، الامام شیخ الاسلام ابویعلی احمد بن علی الموصلی، رحمه الله، المتوفی ۳۰۷ھ دار الکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الاولی، ۱۴۱۸ھ۔
❖ مسند احمد، للامام احمد بن حنبل، رحمه الله تعالی، متوفی ۲۴۱ھ، المکتب الاسلامی، دار صادر، بیروت
❖ مسند اسحاق بن راهویه، الامام اسحاق بن ابراهیم بن مخلد بن راهویه الحنظلی، رحمه الله، المتوفی ۲۳۸ھ مکتبة الایمان، المدینة المنورة، الطبعة الاولی، ۱۴۱۲ھ۔
❖ مسند البزار (البحر الزخار)، الامام ابوبکر احمد بن عمرو بن عبد الخالق البزار، رحمه الله، المتوفی ۲۹۲ھ مؤسسة علوم القرآن مکتبة العلوم والحکیم بیروت والمدینة المنورة، ۱۴۰۹ھ، الطبعة الاولی
❖ مسند الحمیدی، امام ابوبکر عبد الله بن الزبیر الحمیدی، رحمه الله، متوفی ۲۱۹ھ، المکتبة السلفیة، مدینة منوره۔
❖ مسند الرویانی مؤسسة الرسالة قاهره
❖ المسوی مع المصفی، الامام ولی الله الدهلوی، رحمه الله، المتوفی ۱۱۷۶ھ، کتب خانه رحیمیه، دهلی۔
❖ مشارق الانوار علی صحاح الآثار، القاضی ابوالفضل عیاض بن موسی بن عیاض الیحصبی السبتی المالکی، رحمه الله، المتوفی ۵۴۴ھ، دار التراث۔
❖ مشکاة المصابیح، للشیخ أبی عبد الله ولی الدین خطیب محمد بن عبد الله، رحمه الله، المتوفی ۷۳۷ھ، قدیمی
❖ المصنف لابن ابی شیبة، حافظ عبد الله بن محمد بن ابی شیبة المعروف بابی بکر بن ابی شیبة، رحمه الله تعالی متوفی ۲۳۵ھ، بتحقیق الشیخ محمد عوامة، حفظه الله، دار قرطبة، بیروت، الطبعة الاولی، ۱۳۲۷ھ

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ المصنف لعبد الرزاق ، الامام عبد الرزاق بن همام صنعانی ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۲۱۱ ھ، مجلس علمی ، کراچی ، ودار الکتب العلمیة ، بیروت۔

❖ المطالب العالية بزوائد المسانيد الثمانية ، الحافظ ابن حجر العسقلانی ، رحمه الله تعالیٰ ، المتوفی ۸۵۲ ھ، دار الباز ، مکة المکرمة۔

❖ معالم السنن ، الامام ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی ، رحمه الله تعالیٰ ، المتوفی ۳۸۸ ھ، مطبعة انصار السنة المحمدية ، ۱۹۳۸م/۱۳۶۷ھ۔

❖ معجم الاسماعیلی ، مکتبة العلوم والحکم ، بیروت

❖ المعجم الاوسط ، الامام ابو القاسم سلیمن بن احمد الطبرانی ، رحمه الله تعالیٰ ، المتوفی ۳۶۰ ھ، دار الحرمین ، القاهرة ، ۱۴۱۵ھ۔

❖ معجم البلدان ، علامه ابو عبد الله یاقوت حموی رومی ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۶۲۶ ھ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت۔

❖ معجم الصحابة ، الامام الحافظ ابو الحسین عبد الباقی بن قانع البغدادی ، رحمه الله تعالیٰ ، المتوفی ۳۵۱ ھ، مکتبه نزار مصطفیٰ الباز ، مکة المکرمة ، الرياض ، الطبعة الاولیٰ ، ۱۴۱۸ھ۔

❖ المعجم الکبیر امام سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی رحمه الله تعالیٰ متوفی ۳۶۰ ھ دار الفکر ، بیروت

❖ المعجم المفهرس لالفاظ الحديث النبوی ، أ — وی — منسك ، و ی — پ — منسج ، مطبعة بريل فی مدينة ليدن ۱۹۶۵م۔

❖ معجم مقاییس اللغة ، امام احمد بن فارس بن زکریا قزوینی رازی ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۳۹۵ ھ، دار الفکر ، بیروت۔

❖ المعجم الوسیط ، دکتور ابراهیم انس ، دکتور عبد الحلیم منتصر ، عطية الصوالحی ، محمد خلف الله احمد ، مجمع اللغة العربية ، دمشق۔

❖ معرفة الصحابة ، الامام الحافظ ابو نعیم احمد بن عبد الله الاصبهانی ، رحمه الله تعالیٰ ، المتوفی ۴۳۰ ھ، دار الکتب العلمیة ، بیروت ، الطبعة الاولیٰ ، ۱۴۲۲ھ۔

❖ المغرب ، ابو الفتح ناصر الدین مطرزیؒ ، رحمه الله تعالیٰ ، المتوفی ۶۱۰ ھ، ادارة دعوة الاسلام ، کراتشی

❖ المغنی ، امام موفق الدین ابو محمد عبد الله بن احمد بن قدامة ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۶۲۰ ھ، دار الفکر ، بیروت ، وبیت الافکار الدولیة۔

❖ المفردات فی غریب القرآن ، العلامة حسین بن محمد المعروف بالراغب الاصفهانی ، رحمه الله ، المتوفی ۵۰۲ ھ، قدیمی کتب خانه ، کراتشی۔

❖ المفهم لما اشکل من تلخیص کتاب مسلم ، الامام الحافظ ابو العباس احمد بن عمر بن ابراهیم ، القرطبی رحمه الله ، المتوفی ۶۵۶ هجری

Maktaba Tul Ishaat.com

❖ المکتوبات الربانیة، للامام الربانی الشیخ أحمد بن عبدالأحد السرهندی مجدد الالف الثانی، المتوفی ۱۰۳۴ھ......

❖ المنتقی شرح الموطا، القاضی ابو الولید سلیمان بن خلف الباجی، رحمه الله، المتوفی ۴۹۴ھ، دار الکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الاولی، ۱۴۲۰ھ۔

❖ منهاج السنة النبویة، الامام الهمام ابو العباس احمد ابن تیمیة الحرانی، رحمه الله، المتوفی ۷۲۸ھ، مؤسسة قرطبة، ۱۴۰۶، الطبعة الاولی۔

❖ المنهل الروی فی مختصر المنهل علوم الحدیث النبوی لابن جماعة محمد بن ابراهیم دار الفکر بیروت

❖ موارد الظمآن — امام نور الدین علی بن ابی بکر الهیثمی رحمہ اللہ متوفی ۸۰۷ھ دار الکتب العلمیة، بیروت

❖ المواهب اللدنیة المطبوع مع الشمائل المحمدیة، للإمام الشیخ ابراهیم بن محمد بن احمد الشافعی البیجوری رحمہ اللہ (المتوفی ۱۲۷۷ھ). فاروقی کتب خانه ملتان)

❖ الموضوعات، للامام ابو الفرج عبد الرحمن ابن الجوزی، رحمه الله تعالیٰ، المتوفی ۵۹۷ھ، قرآن محل، اردو بازار کراچی، و دار الکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الثانیة، ۱۴۲۴ھ۔

❖ موسوعة الامام الشافعی (کتاب الام)، الامام المحدث الفقیه محمد بن ادریس الشافعی، رحمه الله تعالیٰ، المتوفی ۲۰۴ھ دار قتیبة، الطبعة الثانیة، ۱۴۲۴ھ۔

❖ میزان الاعتدال فی نقد الرجال، حافظ شمس الدین محمد احمد بن عثمان ذهبی، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۷۴۸ھ دار احیاء التراث العربیة، مصر، ۱۳۸۲ھ۔

❖ ناسخ التواریخ لسان الملک مرزا محمد تقی، مطبوعه ایران

❖ نسیم الریاض فی شرح شفاء للقاضی عیاض، للامام شهاب الدین أحمد بن محمد بن عمر الخفاجی، رحمه الله، المتوفی ۱۰۶۹ھ، دار الکتب العلمیة بیروت، الطبعة الأولی، ۱۴۲۱ھ

❖ النهایة فی غریب الحدیث والأثر: علامه مجد الدین أبو السعادات المبارک بن محمد بن الأثیر رحمہ اللہ (متوفی ۶۰۶ھ). دار احیاء التراث العربی بیروت،

❖ نهج البلاغة ....، للشیخ سید شریف الرضی أبی الحسن، مطبوعه مصر

❖ وفیات الأعیان وأنباء أبناء الزمان: قاضی شمس الدین أبو العباس احمد بن محمد المعروف بابن خلکان رحمہ اللہ (متوفی ۶۸۱ھ) دار صادر بیروت،

❖ الهدایة، للشیخ برهان الدین أبی الحسن علی بن أبی بکر المرغینانی رحمہ اللہ المتوفی ۵۹۳ھ مکتبه شرکت علمیه، ملتان، ومکتبة البشریٰ، کراتشی، الطبعة الأولی ۱۴۲۸ھ)

❖ هدایة النحو........، للشیخ سراج الدین النظامی، المتوفی ۷۵۸، مکتبة البشریٰ بکراتشی

❖ هدی الساری (مقدمه فتح الباری). للحافظ ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ (المتوفی ۸۵۲ھ). دار السلام، الریاض، الطبعة الأولی، ۱۴۲۱ھ

•••

Maktaba Tul Ishaat.com